MOLYNEU
OF
DIOPTRICS

Amer Rm
37197/C

Amer Rm

MONTANUS, A

De Nieuwe en Onbekende
WEERELD:
OF
BESCHRYVING
VAN
AMERICA
EN
't ZUID-LAND,

Vervaetende

d'Oorſprong der Americaenen en Zuid-landers, gedenkwaerdige togten derwaerds,

Gelegendheid

Der vaſte Kuſten, Eilanden, Steden, Sterkten, Dorpen, Tempels, Bergen, Fonteinen, Stroomen, Huiſen, de natuur van Beeſten, Boomen, Planten en vreemde Gewaſſchen, Gods-dienſt en Zeden, Wonderlijke Voorvallen, Vereeuwde en Nieuwe Oorloogen:

Verciert met Af-beeldſels na 't leven in America gemaekt, en beſchreeven

Door

Arnoldus Montanus.

t'AMSTERDAM,

By Jacob Meurs Boek-verkooper en Plaet-ſnyder, op de Kaiſars-graſt, ſchuin over de Weſter-markt, in de ſtad Meurs. *Anno* 1671. *Met Privilegie.*

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

IOAN MAURITS,
PRINS *van* NASSOUW.

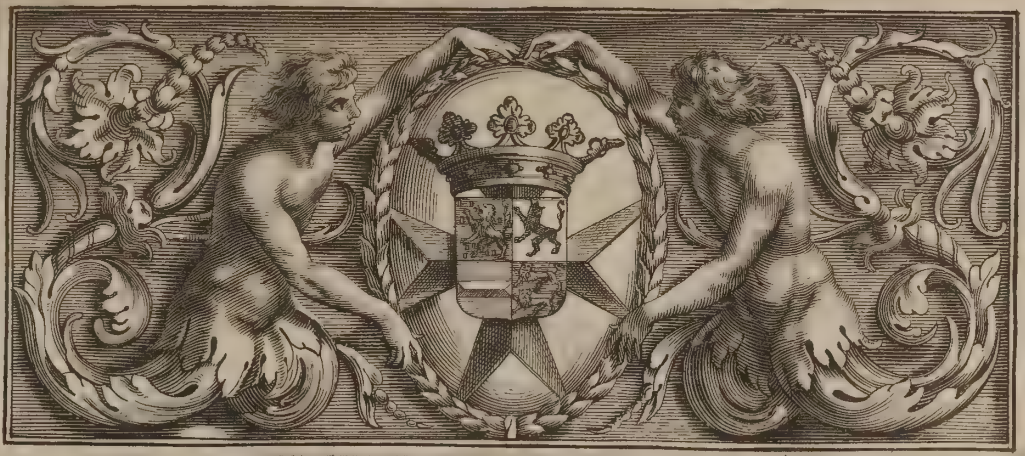

OPDRAGT

Aen den Doorluchtigen Hoog-gebooren Furſt en HEERE,

HEER JOAN MAURITS,

PRINS *van* NASSOUW,

Grave van Katzenellebogen, Vianden en Diets, &c. Heer van Beilſteyn, Groot-Meeſter des Ordens des heiligen Johannes van Jeruſalem, door der Mark, Saxen, Pomeren en Wenden; Stadthouder van de Furſtendommen Cleve en Minden, mitſgaders de Graefſchappen vander Mark en Ravensbergen, &c. Eerſte Veldmaerſchalk van den Staet der Vereenigde Nederlanden, Collonel, Gouverneur der Stad en omleggende Forten van Weſel.

DE Nieuwe Weereld America en 't Onbekende Zuid-land, bondig afgemaelt op deſe bladeren door Arnoldus Montanus, uit veelvoudige ſchriften bekend, worden u, HOOG-GEBOORENE PRINS, in alle eerbiedigheid opgedraegen. Gy zelf verſchaft geen klein gedeelte tot de ſtoffe aen

 dit

dit tegenwoordig boek: die over America zeeghaftige ſtandaerden voerde: toen de Weſt-Indiſche Maetſchappy des Vereenigden Nederlands U E. op droeg 't hoogſte bewind van Braſil: welk als noch over de wijde plas der Oceaen wijdluftig roept: hoe een Naſſouwſche Vorſt haer woeſte boodem acht jaer betreeden heeft, tot ſchrik van Portugal, voort-zetting der Nederlandſche moogendheid, en verwondering des gantſchen aerdboodems. Waerlijk, DOORLUCHTIGSTE HEER, gy zijt de eerſte, die, volgens 't loffelijk voorbeeld van de beruchtſte volkeren en veld-heeren, de Naſſouwſche wapenen onder een andere hemel diervoegen manhaftig gevoert hebt: dat zoo lang Porto Calvo, Maragnan, Parayba, rio Grande, 't Reciffo, Olinda en de vordere Braſilſche ſteden, ſterkten, rievieren en landen blijven zullen, de geheugenis uwer helden-daeden blijven zal. Nederland had hier genoegzaeme proeven af gezien voor Grol, 's Hartoogenboſch, Maeſtricht, Rhynberk, Schenken-ſchans, in vordere belegeringen en togten tot af-breuk der Spaenſche moogendheid; maer gy hebt Nederland te klein geoordeelt, om te verſtrekken tot een wapen-ſchool, alwaer ieder over uwe krijgs-oefening verbaeſt ſtond. De groote weereld, eerſt door Columbus aengeweſen, en zedert by Americus Veſputius nader ontdekt, opende een ruim veld, op welk gy voorzichtig te velde trok, gelukkig ſlag leverde, omzichtig ſteden en ſterkten belegerde, zeeghaftig tot haer poorten introk, konſtig beziens-waerdige gebouwen timmerde, zachtmoedig onder wreede, beleefd onder woeſte, goedertieren onder booſaerdige, godſalig onder goddeloosen. Gy zijt de be-

beruchte voetstappen der Romainen na-gestapt; die, daerze Italien beheerscht hadden, oordeelden niet verricht te hebben, tenzy haer wapenen over-scheepten na Asie en Africa. Maer hier in overtreft uwe manhafte dapperheid die vermaerde oorlogs-blixems, dat gy niet alleen verder over d'Oceaen den Spanjaerd in een Nieuwe Weereld aentaste; maer ook 't Euangelium derwaerds voerde: en zeege-praelde, niet min wegens verslaegene vyanden, als bekeerde afgooden-dienaers en ongeschikte heidenen tot Christus gebragt. Een groot deel der bladeren van dit tegenwoordig werk is beschreeven met zulk een stof, welke uwe manhafte daeden, DOORLUCHTIGSTE VORST, te meer tegen de vergetelheid bewaerd, alzoo in verscheide taelen te voorschijn komt: ten einde Vrankrijk, Duitsland, Britannien en de Latijnen zonder tolk konnen lesen, 't geen JOAN MAURITS, tot luister der Nassauwsche stamme, verricht heeft. Verwaerdig dan, HOOG-GEBOOREN HEER, dit boek met goede oogen aen te zien, daer het aen 't voor-hoofd pronkt met uwe ACHTBAERE naem: hoewel 't uwe helden-stukken slapper beschrijft, als gy de zelve verricht hebt.

Uwe alder-onderdaenigste
dienaer

JACOB MEURS.

Extract

Extract uit de Privilegie van

De STATEN van HOLLANDT en WEST-VRIESLANDT.

DE *Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, hebben by brieven van Octroy, gedateert den 28sten July 1670. aen* JACOB MEURS, *Boeck-verkooper en Plaet-snyder tot Amsterdam, verleent, om alleen te mogen doen Drukken en Verkoopen voor den tijd van 15 achter een volgende Iaren, een Boek geintituleert* America, of Beschryving der Nieuwe Wereld, &c. *beschreeven door* ARNOLDUS MONTANUS, *met verbod van het zelve by iemand anders in geenderhande Talen te mogen na-drukken of verkoopen, in 't geheel ofte ten deele, in groot of klein formaet, op alzulke pœne en Amenden als in 't zelve Octroy breeder is begreepen.*

Was onderteekent

JOHAN DE WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten,

HERB. van BEAUMONT.

B

AMERICA
T' AMSTERDAM
By Jacob van Meurs, Plaetsnyder en Boeckverkooper op de Keysers graft in de Stadt Meurs. 1671.

Novissima et Accuratissima
Totius
Americæ
Descriptio
per
Gerardum a Schagen.
America
Septentrionalis.
Tropicus Cancri.
Mar del Zur
Circulus Æquinoctialis.
Oceanus Peruvianus.
Mare Pacificum
Tropicus Capricorni.
Mar del Nort
Oceanus Atlanticus
Mare Virginium.
Sinus Mexicanus.
Nova Hispania
Nova Britannia.
Terra de Labrador
Nova Francia
America Meridionalis
Oceanus Æthiopicus.
Zelandia Nova.
Anian.
Baffins Bay

BESCHRYVING
VAN
AMERICA:
EERSTE BOEK:

Eerste Hoofd-stuk.

America is by de Oude onbekend geweest.

Beschryving der Oceaen.

DE *Oceaen*, die zijn by-naem meenig-werf verandert, na de landschappen welker stranden bespoelt, omringt 't aerdrijk met kromme bogten. Tusschen *America* en *'t Onbekende Zuid-land*, benaeuwt door de straten, na *Magellanes* en *Le Maire* genaemt, vind wederzijds een gansch woeste ruimte: welker een voor *Europe*, *Asia*, *Africa* en *America* in diepe gronden neder-zinkt, daer d'andere *America* en *Asia* seer wijd van malkander afscheid: beide door manhafte zee-helden roemwaerdig ontdekt, daer de sonne op en ondergaet. Ten noorden heeft het ys 't meermaels hervatte voornemen by stoute schippers van verscheide landaerd gestuit. Met *d'Oceaen* zuidwaerd is minder gehardebolt: sulx als noch ten meestendeel onbekend blijft, hoe verre 't water aldaer over diepten of ondiepten vloeid: alleenlijk is by ervaerendheid bevonden, dat de zee doorgaens over laeger gronden spoelt ten zuiden, dan ten noorde. De oude *Romainen*, *Grieken*, *Pheniciers*, of ook wat volk immer uit de zee-vaert een beruchte naem hadden, zijn niet min schroomachtiger als meer onervaeren geweest op de waeteren, in vergelijking met de tegenwoordige *Europeers*. Door een onverbreekelijke wet bleef de zee gesloten, volgens *Plinius*, *Vegetius* en andere, van den elfden der slagt-maend tot den tiende van lente-maend, sulx geen schepen zeil maekten, uit vrees voor stormen. Ook bestondenze niet verre buiten 't gesicht der stranden af te steeken ter voller zee. Ondertusschen nochtans mag niemand in twijfel trekken, of verscheide volkeren hebben, bereeds voor ettelijke eeuwen, haer in de scheep-vaert dapper uitgesloost. De Heilige Schrift getuigt, hoe de Joodsche Koningen *Salomon*, *Josaphat*, *Ozias* en andere, vlooten toerusteden, die, uit verre afgeleegene gewesten, *Ophirs goud* en verscheide vreemde kostelijkheden na *Canaan* voerden. Inschelijx teikent *Strabo* aen, dat ten tijde van *Homerus*, dewelke *Salomons* leven bereikte, *Indien* bevaeren is. En, volgens *Plinius*, hebben *de Romainen*, onder 't beleid van *Augustus*, tusschen de straet *Gibralter* uitgeroeid, ontdekt de Spaensche, Fransche en Duitsche stranden, niet alleen tot *de Uithoek der Cimbers*, (nu genaemt *'t Schaeger Rif*) maer self *de Noorder Oceaen*, die *Noorwegen* en *Lapland* bespoeld. De selve *Plinius* voegt hier by: hoe d'Africaensche kusten, buiten *Gibraltar* westwaerd aen, voorby den berg *Atlas*, door stoute schippers nu en dan besigtigt wierden. Meer gedenkwaerdig is de togt *der Carthaginienser Hanno*, als dewelke uit *Gibraltars straet* de wijd uitgestrekte stranden van *Afrika* tot *de Gorgades* bezeilde. *Eudoxus*

Kleine kennis der scheepvaert by de ouden.

Veget. de Re Milit. l. 4. c. 39.

Scheepvaert is seer oud.

Geograph. lib. 1.

lib. 2. Hist. Nat. c. 67.

Zee-togt van Hanno:

van Eudoxus. Strabo l. 2.

Cyzicenus, vluchtende voor den Koning *Lathyrus*, uit *d'Arabische Zee* afgestooken, liep voor *Gibraltar* ten anker. Voorts verdient het onse bysondere aenteikening, dat *der Suaeben* Koning, gelijk *Cornelius Nepos* verhaelt, aen de Roomsche onder-Burgemeester *Metellus Celer* ten geschenk sond ettelijke *Indiaenen*, die by swaere stormen in *de Noorder Oceaen* vervielen: en, na veel zukkelen en droevige schip-breuk, den Duitschen boodem onder de voet kregen. Doch lang voor dese voorval heeft *Menelaus* Griex Koning door *de Middellandsche Zee* zeil gemaekt: de stevens gewend rondom *Africa*: *Indien* besichtigt: en is na acht jaer t' huiswaerd gekeert; indien *Aristonicus Grammaticus* in dese vertelling geloof verdient. 't Geen de Griexe histoorie-schryvers getuigen van *Ptolomæus Euergetes* Koning over *Egypten* dient geensints over-geslaegen. Zijn opsigters langs de strand *der Arabische Inwijk* ontdekten een verlaeten schip, binnen welk een half-dood mensch vonden, onder verscheide lijken. De half-doode, door spijs te mets verquikt, wist geen aenwijsing te doen van waer en waer na toe streek sette? Niemand konde hem verstaen, uit wat landschap herkomstig was. De vreemdeling dan word aen *Euergetes* over-geschikt: dewelke bysondere vlijd aenwende, ten einde kundschap kreeg van de Griexe tael, om alsoo achter de geschaependheid der gantsche zaek te komen. Te mets in de geseide spraek gevordert, beduide: hoe hy *een Indiaen* was, door storm by *d'Arabische Inwijk* ingedreven. Op de togt had hy alle zijn metgesellen verlooren, van ongemak en honger. Beloofde voorts de weg na *Indien* te wijsen. *Euergetes* sliep hier niet op: hy rust een vloot toe, voorsien van heerlijke geschenken: voor welke de vloot eindelijk te rugge bragt kostelijke droogeryen en gesteenten. Na de dood des Koninx *Euergetes* hervatte zijn gemaelinne *Cleopatra* de voorige togt, met meerder aental schepen, die buiten *de Roode Zee* een steven vonden, wiens top een paerd vertoonde, overgebleven uit schip-breuk: uit het paerd wierd bekend, dat het een *Gibraltars* schip was geweest, welk *Afrika* omgezeild, aldaer bleef. De steven is zedert tot geheugenis op de markt binnen *Memphis* geplaetst.

Wondere reis van sommige Indiaenen:

van Menelaus:

Gedenkweerdige togt van een Indiaen, in Egypten geland:

als ook van Cleopatra.

De Venetiaenen drijven d'eerste in Europe handel op Oost-Indien:

In de laetste eeuwen hebben *de Venetiaenen*, voor alle andere *Europeers*, sich onderwonden met 't afgelegen *Indien* koophandel te dryven. Zy waeren dan eertijds gewend door *d'Adriaetische* na *de Middellandsche Zee* streek te houden op *Alexandria*: alhier staptenze te land, in *de Arabische Inwijk* wederom scheep, en vervorderde voorts haer reis na *Oost-Indien*. Langs dit vaerwaeter en dese land-togt, voerdenze d'Indische waeren soo lang na *Europe*, tot eindelijk *d'Egyptische Sultan* die weg door strooperyen bekommerde: weshalven haer benoodsaekt vonden *Alexandria* te laeten leggen, en voor *Antiochien* (nu *Aleppo*) te ankeren. Uit *Antiochien* vertrokkenze na *Babylon*, van *Babylon* na *Balsarum*, van *Balsarum* na *Ormus*. Alhier maektenze zeil in *de Persische Zee*, om met *d'Indiaenen* te handelen. *Venetien* voorsag dan *Europe* van alle gewasschen en kostelijkheden, welke onder d' Ooster Sonne vallen.

hoe zy haer reise voortsetteden.

By wat gelegendheid de Portugesen aldereerst onderstonden de kusten van Africa en Indien te ontdekken.

En zy waeren noch in besit gebleven, ten zy aldereerst *de Portugeesen* sich beweegd hadden, ten einde met schepen *Indien* ontdekten, sonder de goederen op kameelen over land te sleepen. 't Werk dient weinig hooger aengehecht. *Joan de eerste* Portugaels Koning had d'Africaensche stad *Septa den Mooren* stormender hand afhandig gemaekt. Onder zijn vijf zoonen munten bysonder uit de vierde zoon *Henrik*: die in 't inneemen van *Septa* sich boven gemein manhaftig droeg: zedert uit de verheerde stad sterke uitvallen op *de Mooren* deed: en, met buit verrijkt, twee schepen toe-ruste tot vordere ontdekking van *Afrika* ten zuiden. 't Voorneemen evenwel ging langsaem voort, ter oorsaek veel tijd en geld spilde aen 't bouwen van een nieuwe stad *Terzanabali*, namaels genoemt *Villa Infantis*. Doch, in een droom bestraft wegens dit uitstel, vervaerdigt eerlang twee zeilen, op

't jaer

'tjaer veertien honderd en tien: te meer alsoo uit zekere Africaensche gevangene bericht kreeg, hoe *Afrika* sich boven den berg *Atlas* wijd en zijd ten zuiden uitbreide. De voet van 't gebergte *Atlas* was tot noch toe geweest d' uiterste bepaeling der scheepvaert; want dewijl aldaer een groot rif in *d'Oceaen* seer verre uitkijkt, was niemand tot dier tijd gevonden, dewelke soo diep zeewaerd dorst steeken, buiten alle gesicht van stranden, om boven de gezeide ondiepte te stevenen.

Joan Consalvus, *Tristan Varseus* en *Ægidius Annius* zijn d'eerste geweest, die in d' open zee stoutmoedig inliepen, en verscheide Afrikaensche Kusten en onbewoonde eilanden ontdekten. Onder dusdaenige eilanden zijn *Madera* en *Sant Joris de Picho*: welk eerste *Henrik* voornoemd bevolkte met *Portugeesen*, en 't andere met *Vlaemingen*. Hy verkreeg voorts van Paus *Martijn de vijfde*, dat alle landschappen, haer uitstrekkende van d'Uithoek *Ganaria* af tot *Indien* toe, *den Portugees* souden onderhoorig blijven.

Na *Henrik*, aflijvig op 't jaer veertien honderd en sestig, bleef 't werk van landen te ontdekken voot een tijd steeken: ter oorsaek de Portugaelsche Koning *Alfonsus*, in swaere oorloogen bedremmelt, de handen niet ruim had, om op onzeekere kans *d'Oceaen* te bouwen. Echter bragt hy de zaek soo verre, dat, na slissing der inlandsche beroerten, zijn vlootelingen by de stroom *Zanaga* invoeren: en voor de vermaerde koopstad *Genne*, van welke *Guinea* haer benaeming ontleent, ten anker liepen. Alhier kregenze by ruiling elpen-been, goud slaeven en een vaste voet op 't land, vermits besettelingen lieten binnen een opgeworpen sterkte: de slaeven wierden na *Lissebon* vervoert.

Joan de tweede, zijn vader *Alphonsus* in 't rijk gevolgt, kreeg 't oog op *Arabien* en *Indien*, en bysondere lust, om een weg te openen uit *d'Atlantische* na *d'Indische Oceaen*. De meeste swaerigheid lag in 't bestieren der schepen, wanneer buiten 't gesigt van stranden de volle zee moesten kiesen; en boven de banken, die vaek ettelijke mijlen weegs in zee uitstaeken, benood saekt wierden te zeilen. Toenmael waeren seer vermaerd in de Wis-konst *Rhoterik*, *Joseph* en *Martijn Bohemus* leerling van *Joan Monteregius*: met deze raeds-pleegt de Koning *Joan*, ten einde iets bedachten, na welk de schippers by 't onbekend gesternte aen de zuid-kant der middag-lijn, eenigsints gissen konden, hoe verre van dit of dat land af steevenden. De gezeide Wiskonstenaers vonden eindelijk uit een seer heilsaeme werk-tuig, namentlijk 't astrolabium, niet alleen om de loop der sterren af te meeten; maer ook ten dienst van de zee-vaert heilsaem verandert. Zedert kregen de matroosen meer moed en vastigheid in 't bezeilen *der Oceaen*. Onder andere stelde Koning *Joan* over een vloot *Jacob Canus*, die ter mond van de stroom *Zaires* invoer: en aldaer een pylaer, behakt met Latynsche en Portugeesche letteren, oprechtede, vervaetende d' ontdekking der Africaensche kusten, door wie en onder wat Koning volvoert. Hy vond hier beleefde *Mooren*: uit welke soo veel bericht kreeg; dat een magtig koning over haer heerschte, die eenige dagreisen landwaerd in hof hield. Derwaerds schikt *Canus* gezanten af: behoud vier *Mooren* tot gyselaers: en voerdze met haer wil na *Portugael*, onder beding van herstelling binnen vijftien maenden. De gyselaers onderweesen in de Portugeesche tael, deden bericht: hoe haer vaderland *Congo* genaemt wierd. Ter gesetter tijd verruild *Canus* aldaer de selve met de Portugeesche gesanten: trekt recht toe na den koning, niet sonder heerlijke schenkaedjen: en vind hem sitten op een elpenbeene throon: 't boven-lijf was naekt tot de schamelheid toe, voorts bedekt met een bombazijne kleedje: om de slinker-arm droeg hy een goude arm-ring: over de schouders hing een paerde staert, welke der koningen dragt is. *Canus* leid zijn geschenken voor 's koninx voeten neder, en onder de selve een blinkende kruis-vaen, by de Paus *Innocentius d'Achtste* plechtelijk inge-

[…]erom […]ica niet […]der ont-[…]wierd?

[…] d'eerste […]olle zee […]n.

[M]adera […] wie […]olkt.

[…]or wie […]ea […]ekt is.

Gedenkwaerdige verrichting van Jacob Canus.

Ontdekking van Congo.

wijd. Zedert wierd 't Roomsche geloof by vele aengenoomen; sulx de koning self den doop ontfing. Eerlang nochtans door sommige opgeruid, wierd de nieuwelinx ingevoerde godsdienst t'eenemael gedempt. Ondertusschen sliep *Joan de tweede* niet op d'ontdekking van onbekende landen. Hy vaerdigde *Joden* en *Christenen* over *Egypten* en *Alexandria* af na *Indien*: ten einde elders kondschap kreeg, hoe 't vaer-waeter, boven d'uiterste uithoek van *Afrika*, ten handel met *d' Indiaenen*, gevonden mogt werden. By *Joans* dood bleef die toeleg steeken: soo nochtans, dat des selfs staetvolger *Emmanuel* 't werk zedert niet min yverig opvatte. Onder *Emmanuels* beleid, voerde *Vascus Gama* vier schepen, die, niet sonder duisend gevaerlijkheden, voor *Calecut* ten anker liepen: en d'eerste uit *Europe* ontdekten, langs een zorgelijke vaert, *'t Oosterschë Indien*.

Joan de Tweede soekt Oost-Indiën te water te ontdekken.

Togt van Vascus Gama.

Christoffel Kolonus.

Maer *Christoffel Colonus* was nu vijf jaer voor *Gama* in de weer, om nieuwe landschappen westwaerd op te soeken. De toeleg gelukte: alsoo eerlang een geheele weereld gevonden is, die namaels van *Americus Vespucius* haer benaeming *America* ontleende: sulx de verdeeling des weerelds, door onkunde van d'oudheid onrechtmaetig gemaekt, tot een rechte stant gebragt wierd. Want indien eertijts de gantsche aerdboodem geen ander naem droeg als *Asia*, *Africa* en *Europe*: soo blijft nu onwedersprekelijk, dat die drie gedeelten slechts een uitmaeken, namentlijk *den Bekende Weereld*: terwijl ten zuiden een tweede weereld leid, welke, by weinig kusten bekend, voorts *Onbekend* is. Voor 't derde weerelds deel komt de *Nieuwe Weereld* of *Amerika*.

Verdeeling der aerde.

Ondersoek of Amerika by de ouden bekend is geweest.

't Sal niet ondienstig zijn, ons self in te wikkelen in een dubbeld ondersoek wegens dit *Amerika*; eensdeels, of het ooit by de oudheid bekend stond? En ten anderen, wat volk en wanneer voor dese *Nieuwe Weereld* inwoonders beschaft heeft? Over 't eerste stuk verschillen de geleerde onderling. Die aen de oudheid soo veel eer toeschryven, als of *Amerika* by haer ontdekt, of ten minsten niet onbekend was geweest, steunen op 't aensienelijk gesach van beruchte schryvers onder *de Grieken* en *Romainen*. Zy behelpen haer dan met de weereld-wijse *Plato*, dewelke wijdloopig gewaegt van een landschap *Atlantica* vetre buiten *Gibraltars Straet* door twee woeste zeen bespoelt en van magtige eilanden beset. By de zeen verstaenze *d' Atlantische* en *Zuider-zee*, by d'eilanden *Cuba*, *Espanola*, *Jamaica*, *California* en andere, wederzijds voor *America* verspreid. Maer het kan waerlijk niet ontkent, of *Plato* beschrijft een land 't welk nergens te vinden is, niet sonder dartele versiering van een weelderig verstand. Immers soo weinig doed *Diodorus Siculus* voor die *America* by de oude bekend stellen; want als hy verhaelt, hoe *de Pheniciers*, van d'Africaensche Kust door storm westelijk afgerukt, op een groot eiland vervielen, welk d'uitleggers voor *America* houden, is het daerom *Amerika*? Neen: het blijft seggen sonder bewijs. *Aristoteles* word hier met even-gelijke waerschijnelijkheid aengetrokken: wanneer ter neder stelt, dat buiten *de Pylaeren van Hercules* in *d'Atlantische Zee* eertijds een groot onbewoond eiland by *de Carthaginienser* koopluiden gevonden wierd; dit bragt niet voort als wilde dieren en boomen: doorsneeden van visch-rijke stroomen en ettelijke dagen zeilens afgezondert van 't vaste land. De koopluiden, aldaer uitgestapt, vonden de vruchtbaerheid der grond en getemperdheid des hemels soo aengenaem, dat sich op 't ontdekte eiland ter neder-sloegen. *De Carthaginiensers* verbooden op lijfstraf, dat niemand derwaerds soude over-steeken, beducht voor verswakking, indien groote volk-plantingen verhuisden. Maer hoe vonden *de Carthaginiensers America* sonder zeilsteen? Hoe wierdenze verlekkert op *America*, daer de landstreek rondom *Carthago* boven gemein vruchtbaer is? Sulx 't geen *Aristoteles* verhaelt meer geduid kan worden op *de Canarische Eilanden* of *Brittannie*, als wel op *Amerika*. Voorts komt ook de Prins der La-

Atlantica Plato in Critia & Timaeo.

Diod. Sic. l. 6.

Arist. de Mirabilis: Natura auditis.

Æneid. Latynsche Dichters *Virgilius* te voorschijn: als of die *den Nieuwe Weereld* gekend had, wanneer aldus singt:

Daer leid een landschap buiten het gesternte verre,
En buiten wegen van het jaer en son:
Alwaer de torzer Atlas *dragen kon*
Op schouderen den as met schintelende sterren.

America by de Ouden niet bekend geweest. Wie sal hier tael of teiken vinden van *America?* Hoewel ondertusschen niet ontkent word, dat de schranderste weereld-wijsen onder de ouden lichtelijk konden afnemen de volmaekte gestalte, die d'aerde en zee klootsgewijs uitmaeken, uit de ronde schaduwe, welke den naem verduistert, de verschillende op en ondergang der hemelsche lichten en ongelijke verheffingen des as-punts: en dewijl d'aerde en zee rond zijn, dat aen d'ander zijde van de middag-lijn ten zuide soo wel een bewoonde weereld konde leggen, als ten noorden. Welk gevoelen meer steunde op de gesonde reden, dan op een ondervonden ervaerendheid, die voor de laetste eeuwen schijnt bewaert te zijn. Sulx niet alle oude soo verre misgetast hebben als de Latijnsche dichter *Lucresius*, of self onder d' Oudvaeders *Lactantius Firmianus* en *Augustinus*, bespottende 't gevoelen van een bewoond aerdrijk ten zuide der middag-lijn. *Lactantius* (Lact. l. 3. 24.) in zijn dwaeling steunt op dese bewijsen: Namentlijk, indien een aerdrijk lag onder onse kimmen, soo moesten de voetstappen der inwoonders aldaer hooger zijn dan d'hoofden der selve: de boomen nederwaerds met de kruinen wasschen: de regen, hagel, sneeuw en blixem averechts vallen: de steden, bergen en stroomen omgekeert hangen. Doch dit bewijs van *Lactantius* is t'eenemael redenloos; (Dwaeling van Lactantius wegens de tegen-voetelingen:) want dewijl de aerde en zee een kloot met malkander uitmaeken en alles op aerde en zee sich na haer middel-punt strekt, soo gaen de tegen-voetelingen niet meer averechts als wy: en hebben nevens ons niet te vreesen, datter iets des aerdkloots in den hemel mogt neder-storten. Maer *Augustinus* (Als ook van Augustinus.) heeft een andere grond gehad als *Lanctantius*, waer op zijn misslag bouwde. Hy mein[de,] schoon genomen het aerdrijk en z[ee] een ronde gestalte hadden, nocht[ans] daerom niet volgde, dat bewoon[de] landen laegen ten zuiden tegen [de] noorder gewesten aen: aengesi[en] d' Oceaen aldaer met woeste plassen over de gronden spoelde: of indien eenige kusten in die weereld 't hoofd uit 't water opstaeken, wie had ooit beweesen, datze menschen voededen? Want hoe soudenze konnen derwaerds geraeken, over een onmeetelijke Oceaen? hoe soudenze door de middag-lijn door booren, alwaer de son diervoegen barnt, dat geen levendig schepsel soo overmaetige hette weder-staet? En waer sal dan blijven de goddelijke waerheid der H. Schrift die alle menschen stelt herkomstig van *Adam*, en zedert de sonde-vloed uit de drie soonen *Noachs*? De menschen dan in die andere weereld, moesten noodesaekelijk een andere herkomst erkennen, alsoo derwaerds onmoogelijk konden komen uit dese weereld. Doch, zedert de ontdekking van *Oost* en *West-Indien*, heeft d'ervaerendheid geleert, dat ten zuiden groote landschappen, soo verre bevaeren zijn bevolkt gevonden, haer uit-strekken van oosten tot westen. En hoewel *Augustinus* dese waerheid loochent, voor hem nochtans hebben *Cicero*, *Plinius* en andere onder de *Grieken* en *Romainen* staende gehouden, hoe 't aerdrijk lag onder een vijfderhande lucht-streek. Dese verscheidentheid van landen, onder een heete, gemaetigde of koude hemel, beschrijft de Latijnsche dichter *Virgilius*. Zijn zin-rijke vaersen luiden, vertaelt in 't Neder duitsch, aldus:

Vijf streken d' hemel heeft, van welk een door het branden Georg. l. 1.
Des sonne-lichts is rood, en roostert by het vuur.
De uiterst' weder-zijds in 't ronde klapper-tanden,
Met glaesigys verstijft en vlaeg op vlaegen zuur.
Hier tusschen en de middelst', uit Gods goed-gunstigheden,
Zijn aen den mensch ter woon twee streeken toegestaen.

Een weg aen beide zijd, ten midden door-gesneden,
Alwaer de teeken-kring moet schuinsche gangen gaen.

Macrobius in Somnium Scipionis lib. 2. c. 5.

Met *Virgilius* komen ook *Cicero* en *Plinius* over-een. Die Prins der Latijnsche redenaers segt: *Gy siet, hoe die 't aerdrijk bewoonen, niet alleen diervoegen van malkander afgescheurt zijn, dat niets onder haer van d'een tot d'ander kan afkomen; maer datze ten deelen schuins, ten deelen zijelinx, ten deelen als tegen voetelingen staen. Gy siet, hoe de selve aerde, gelijk als omringt is met sommige zwachtels, welker twee alder-verst van elkander zijn afgeleegen: en, wederzijds duikende onder 'shemels as-punten, door rijp verstijft leggen; maer de middelste en grootste van een barnende sonne gesengt word. Twee landstreken zijn bewoonbaer: welker een zuidelijk leid, alwaer de menschen voetstappen setten recht tegen ons aen. Doch d'ander, ten noorde uitgestrekt, bewoont gyluiden.* Voorts getuigt *Plinius*, dat het wel strijd tegen 't gevoelen des gemeinen volks; maer echter waerachtig is: *hoe aller wegen rondom d'aerde menschen verspreit zijn, en met de voeten tegen malkander aen wandelen. Iemand vraegende waerom de tegen-voetelingen niet in de lucht vallen, gelijk of de reden niet by de hand was, dat zy haer niet verwonderen, waerom ook wy niet vallen?*

Plinius lib. 2.

Doch hoewel de oude, uit redenen voornoemd, konden afmeeten, datter onder onse kimmen een weereld ten zuiden lag, soo steldenze nochtans den toegang derwaerds ontoegankelijk: alsoo, (gelijk ook *Augustinus*) oordeelden, 't aerdrijk t'eenemael onbruikbaer te leggen, niet alleen onder de noorder en zuider aspunten, wegens ondraegelijke koude, maer ook onder de middag-lijn, wegens geensints lijdelijke hette. Tusschen de middag-lijn en de koude lucht-streeken in 't uiterste noorden en zuiden, (het zijn de woorden van *Macrobius*) *worden wederzijds de gewesten door nabygelegendheid van beider ongetemperdheid getempert: en in dese getemperde alleen heeft de natuur vergund te leven.* Vorders schijnt *Augustinus* self oplossing te geven op zijn voorgewende swaerigheid: naementlijk hoe de menschen over een onmeetelijke *Oceaen* aen de kusten onder een andere hemel konden landen?

Macrob. in Somn. Scip. l. 2.

Hoe de beesten zijn geraekt op afgelegene landen?

Die geleerde Oudvaeder, ondersoekende na de herkomst der beesten, die uit vermenging van manneken en wijfken haer oorsprong hebben, stelt vast: datze alle tot voortelers moeten erkennen, die met *Noach* in d'Arke op de waeteren der sond-vloed dobberden. Maer hoe zijnze geraekt aen de eilanden? tot d'eilanden, dicht by vaste kusten gelegen, kondenze gemakkelijk over-swemmen: tot verre gelegene, ten gebruik der menschen, door menschen met schepen gevoert worden. Ondertusschen is hier de swaerigheid niet weg-genomen; want indien sulx plaets had in dieren die dienst doen, wie bragt de verslindende en onhandelbaere beesten derwaers, als wolven, leeuwen, tygers en diergelijke, langs een ruim en sorgelijk vaer-waeter, na kusten rondom bespoelt door een ruime zee? Weshalven *Augustinus* in dese swaerigheid bedraeid, meind waerschijnelijk te wesen: datze, het zy God sulx gebiedende, het zy toelatende, van d'Engelen aen soodanige landen gevoert zijn. Indien nu sulx konde plaets hebben in 't wild gedierte, waerom ook niet in de menschen, op gelijke wijze tot bevolking van een afgeleegen aerdboodem derwaerds gebragt? Te meer nadien d'aerde bysonder geschaepen is om de mensch.

bysonderlijk de wilden?

Augustinus wederleid.

Hoe de menschen geraekt zijn in nieuwe landen?

Doch waer toe dit noodig? Daer de menschen niet alleen met vaertuig konden over-scheepen: het zy uit opset nieuwe landen sogten, het zy tegen meining na onbekende gewesten by stormen heen gedreeven wierden. Hier komt by, dat de aerde, hoewel hier en daer door woeste plassen van haer self afgezondert leid, evenwel by andere oorden of aen een vast is, of slechts door kleine water-boezemen gescheiden: sulx lichtelijk door uitdying van geslagten, nieuwe inwoonders tot nieuwe landschappen konden over-stappen. Dieshalven behoeft niemand swaerigheid te maeken, als of uit Adam, of noch nader uit een

der

der drie ſoonen *Noachs Sem*, *Cham* en *Japhet* niet herkomſtig ſouden zijn, die een ander gedeelte des weerelds bewoonen.

...edenen ...rom A-...rica ſoo ...g onbe-...d is ge-...ven?

Ondertuſſchen dient hier een vraeg-ſtuk noodwendig beantwoord: hoe eerſt na verloop van ſoo veel eeuwen, in de laetſte tijd, een weereld ontdekt wierd, welke den ouden gantſchelijk onbekend is gebleven, daer d'oude voor de laete nakomelingen geenſints wijken, noch in ſtoutmoedigheid, om gewigtige toeleg by de hand te vatten, noch in ſchranderheid, om de ſelve te begrijpen, noch in hardvochtigheid, om uit te voeren? 't Blijft buiten alle tegenſpreeken, dat de zee van ouds her bebouwt is; doch in den aenvang by rouwe ſchippers binnen reddeloos vaertuig.

...e d'eerſte ...ee heb-...n bevae-...:

...ſchaide ...voelens ...beide-...hier af.

De heidenen ſchryven *den Cretenſers* toe, datze aldereerſt een vloot in zee bragten, onder 't beleid van *Neptunus*. Doch *Plinius* beweerd, hoe d'Egyptiſche koning *Erythra*, voor alle, met zaemen-gebondene vlotten, *de Roode zee*, tuſſchen d'eilanden bevoer: onaengeſien andere die eer over-brengen tot *de Trojanen* en *Myſiers*, wanneer na *Thracien* over-ſtaeken, om de ſelve te beoorlogen: andere wederom meinen, dat *de Britten* ſchuiten met leder bekleed uitvonden, eer ergens vaertuig in 't water dreef: ſommige pleiten voor *de Samothraciers*, ſommige voor *Danaus* uit *Egypten* na *Griekenland* geroeid. Maer buiten alle tegenſpreeken heeft *Noachs* arke den nakomelingen tot een voorbeeld gedient, om ſchepen te bouwen: te meer alſoo zijn kinderen, te mets weelig uit-gedijt, benoodſaekt zijn nieuwe woonplaetſen te ſoeken, en by gevolg over ſtroomen en meiren af te ſteeken.

...erſte vin-...rs van ...er deel ...vaer-...gs.

Ondertuſſchen heeft ieder iets bedacht tot voltoying der ſcheep-bouwery. Alſoo vond *Jaſon* de ſchiet-ſchuiten, namaels by de koning *Seſoſtris* in *Egypten* gebruikelijk. De galeyen met twee riemen verzonnen *d'Erythreers*, met drie *de Corinthier Amocles*, met vier *de Carthaginienſers*, met vijf *Neſichthon*, met twaelf *Alexander de Groote*, met vijftien *Ptolemæus Soter*, met dartig *Demetrius* ſoon van *Antigonus*, met veertig *Ptolomæus Philadelphus*, met vyftig *Philopator*. *De Tyrier Hippius* ſtelde een vracht-ſchuit op ſtaepel, *de Rhodiers* een jagt, *de Duitſche* booten. Vorders bedachten *de Copen* een riem, *Dedalus* den maſt en ſpriet, *Piſeus* de ſnuit, *de Tyrrheniers* 't anker, *Anacharſis* de dreggen, *Tiphys* 't ſtuur onderweeſen door 't beweegen van de ſtaert eens vliegenden kieken-diefs, *Icarus* de zeilen, hoewel ſommige deſe eer overbrengen aen *Dædalus*. *Minos* ſloeg d'eerſte zee-ſlag.

Waerom eertijds geen verre over-zeeſche landen ontdekt zijn?

Waer uit lichtelijk is af te meeten, waerom in die vereeuwde tijden, vermids de rouwe ſtand der vaertuigen, niemand over *d'Oceaen* na afgelegene geweſten af ſtak. De laeter eeuwen hebben 't werk temets tot grooter en grooter volmaektheid gebragt; maer echter ſoo verre niet, dat in 't eerſt buiten 't geſigt van land zeewaerd boorden.

Manier van vaeren der oude:

De Tyriers beſtonden voor andere op de noord-ſterre te zeilen: en wanneer, by donker weder, dit hemels-licht quijt geraekte en te gelijk de kuſt, ſette ſtreek by giſſing op de wind; indien twijfelden, of de wind mogt veranderd weſen, lieten eenige vogels vliegen, die altijd 't naeſte land kieſen. Maer hoe weinig ſoude ſulx te paſſe komen in de by na onmeetelijke *Oceaen*?

der Romainen.

't Is wel waer, dat de *Romainen*, wanneer haer moogendheid met *Julius Cæſar* en *Auguſtus* den weereld, tuſſchen *d'Euphrates*, *Rhijn*, *Oceaen*, *Donauw* en 't gebergte *Atlas*, onder de knie had, *d'Oceaen* met ſwaere vlooten bezeilden, welke ook 't geweld der golven veilig uitſtonden: evenwel behieldenze nooit ſoo veel moed, om nieuwe weerelden op te ſoeken.

Waerom America ſoo laet bekend is?

Het zy geoordeelt wierd, dat haer alleen-heerſching te overmagtig en als top-ſwaer was: als die te veel hadden te beſtieren; weshalven onraedſaem na meer uit te ſien. Het zy zeder 't verval der Roomſche moogendheid, *Europe* ettelijke eeuwen achter een in een geduurige wapen-kreet bleef, door de verwoeſtingen aengerecht by de *Gotthen*, *Hunnen*, *Alanen*, *Vandalen*, *Noormannen*, *Longobarden* en vordere landaerd, di...

't noo...

Waerom America ſoo laet bekend is?

't noorden t'ellekens met groote ſwermen uitleeverde: ſulx de volkeren allenthalven alle krachten en gedachten inſpanden ten tegenweer van ſulke overlaſtige vyanden. In 't ooſten ſtond het niet beter geſchaepen: als welk voor de geduchte wapenen *der Scythen*, *Perſen* en *Saraceenen* jammerlijk zidderde: en naderhand de dagelijx aenwas van de Turkſche magt, tot een eindelijk verderf, met bedrukte oogen te gemoed ſag. Sulx de bekende weereld te veel te doen vond met haer ſelf, dan om op onzekere toeleg een onbekende weereld te ſoeken. Voorts word met geen waerſchijnelijk bewijs by-gebragt d'oude ſchryver, welker getuigenis *Hieronymus* ter neder-ſteld: *Wy onderſoeken ook wat zy de eeuwe deſer weereld: of ook een andere eeuwe zy, welke niet behoort tot deſe, maer tot andere weerelden, waer van* Clemens *in zijn brieven gewaegt: d'Oceaen en weerelden die over de ſelve leggen? Of het een weereld zy, die op 't begin der eeuwen, wanneer* Adam *gemaekt is, tot zijn voleindiging voorby gaet? Of waerlijk de weereld word, met een andere benaeming, genoemt de vorſt des luchts, die nu werkt in de kinderen der ongehoorſaemheid?* 't Schijnt *Clemens* met *Cicero*, *Plinius*, *Virgilius* en andere heidenſche geleerde over-een-ſtemt, wegens de bewooning des aerdboodems ten zuiden der zuider-zon-keerkring in gematigde geweſten, buiten de ſtrenge koude en brandende hette. Maer hoe raekt dit *America*, 't welk niet alleen onder de middag-lijn verzengt word: maer ook onder de noorder as-punt verſtijft? Minder ſchijn heeft, 't geen *d'Auguſtijner monnik Luidewijk Leo* uit *Obadja* voor den dag brengt: even als of die Propheet in de drie laetſte vaerſen ſijner voorſegging ſprak van *de Spanjaerden*, die *America* niet alleen ſouden ontdekken; maer ook ten Chriſtendom bekeeren: ter oorſaek *die in* Zarphad *zijn, de ſteden van 't zuiden erfelijk ſullen beſitten, en Heilanden op den berg* Zions *ſullen opkoomen, om* Eſaus *gebergte te richten.* Doch waerlijk handelt *Obadja* van de herſtelling des Joodſchen volks uit *Babels* gevankenis, welke diervoegen heerlijk ſoude zijn, dat haer ſtand verre de voorige te boven ging: als die door *de Meſſias* tot den top der geeſtelijke gelukſaeligheid moeſt gebragt worden: wanneer ook de ſelve ſijn Apoſtelen en vordere dienaers wilde afvaerdigen, om 't heil te verkondigen aen d'einden der aerde. Quanſuis *de Joodſche Rabbynen* verſtaen door *Zarphad*, niet ſonder een ſtout verdichtſel, *Spanjen*, dieshalven ſpreekt *Obadja* van *der Spanjaerden* verrichtingen op *Amerika*? En by gevolg blijft *America* lang voor *Chriſtus* bekend? 't Verdichtſel heeft geen wederlegging van nooden.

Hieronym. in c. 2. Epheſ.

Gevoelen der oude wegens een onbekende weereld.

In Comment ſuper Obad. v. 19, 20, 21.

Of America in Gods Woord bekent is.

Eindelijk kan ook hier geenſints dienen, 't geen *Pinedas*, *Fullerus* en *Levinus Lemmius* drijven: namentlijk, dat *Salomon* 't zee-kompas had uitgevonden: weshalven zijn vloot, toegetakelt tot *Ezion-Geber*, uit de *Roode Zee* gemakkelijk konde over-ſteeken na de ſtraet *Magellanes*, om 't Peruaenſche goud af te haelen. In de beſchryving van *Peru* ſal duidelijk getoond worden, dat *Peru* niet is *Ophir*, gelijk ſommige, ſonder reden of waerſchijnelijkheid, gevoelen. Maer belangende 't gebruik des zeil-ſteens tot de ſcheep-vaert, by *Salomon* verzonnen, kan niet meer zijn, als een ſeggen, van alle bewijs ontbloot. Want of ſchoon *Salomon* alle menſchen voor en na hem in wijsheid voorby ſtapte: en ſelf de natuurlijke verborgendheden der kruiden, boomen, berg-gewaſſchen, ſteenen en alle vordere natuurs-geheimeniſſen met een naeuwkeurig oog beſchouwde: nochtans volgt geenſints, dat hy ontdekt heeft 't geen in de zeil-ſteen ten dienſt der ſchippers verborgen lag. Immers hier af is nergens gewag. En indien bereeds by *Salomons* tijd 't kompas in ſwang ging, hoe geraekte ſoo heilſaem gebruik zedert uit de weereld? *Albertus Magnus* beuſelt, wanneer hy aen *Ariſtoteles* de wetenſchap deſer verborgendheid toeſchrijft. Nergens word noch by *Ariſtoteles*, *Galenus*, *Alexander*, *Aphrodiſienſis*, *Plinius*, *Lucretius*, of ſoo veel als ooit onder de *Grieken*, *Romainen*, *Arabiers*, ja wat land-

Salomons vloot is niet gevaeren na Peru.

Salomon heeft 't kompas niet gevonden.

Zeil-steen van wie gevonden?

landaerd 't mogt zijn, 't minst gewag des zee-kompas gemaekt. Want hoewel sommige d'eerste vinding des zeil-steens toepassen *een Indiaen*, andere een harder, wiens schoenen met spijkers beslaegen aen den zeil-steen achtigen berg *Ida* bleven hangen. Hoewel de ouden veel geheimenissen uit-vonden, als het trekken des ysers, ter oorsaek 't yser voedsel verschaft voor den zeil-steen, 't driederlei onderscheid tusschen de zeil-steenen, welker sommige 't yser afkeeren, gevonden by *den Griek Theamedes*, en voorts andere bekende eigenschappen: nochtans zijnze nooit soo verre gekomen, dat bedachten, hoe een zoort der zeil-steenen alle pijn en uitgudzen des bloeds benam, schoon eenige scherpte, met de selve bestreeken door huit, aderen, vleesch en zeenuwen door-ging: gelijk sulx *Hieronymus Cardanus* aen sich self en andere by ervaerendheid waerachtig bevond, uit onderrechting van de genees-meester *Laurentius Guascus Cherascius*: veel min dat niet alleen 't kompas gevreeven met een zeilsteen, gegraeven ten noorden der Middag-lijn, 't noorden aen-wijst, gelijk een ten zuiden gehaelt het zuiden; maer dat het na verscheidendheid des hemels verscheiden mis-wysingen heeft: alsoo, onder andere, wanneer men van 't eiland *del Cuervo* noordelijk streek steld, wraekt het kompas een weinig westwaerd; maer zeilende na de middaglijn wijkt het af ten oosten. Waet uit dan dit besluit volgt, dat onmoogelijk *America* konde bevaeren worden sonder streek-wijser, gevonden by *Flavius Melfius Napolitaen*, op 't jaer dartien honderd en drie. Sulx *Joseph d'Acosta* mis-tast, wanneer d'eer van soo boven gemein nuttige vond schijnt toe te schrijven aen eenige Muhammedische zee-luiden door *Vasco de Gama* omtrend *Mozambique* ontdekt, *de Oceaen* bevaerende by 't kompas daer *Gamaes* reise meer als een eeuw na *Melfius* is voor-gevallen. En dese beleefde een tijd, diergelijke de weereld naeuwelijx sag, wegens de bloeyende stand der wiskonst: in welke toemaels, niet sonder algemeine verwondering uitmuntenden *Richard Walingford*, *Nicolaes de Lynna*, *Joan Halifax*, *Gualther Britte*, *Joan Duns* en *Joan de Lignariis*, aensienelijke lichten in de sterren-kykery en zee-vaerd, en buiten twijfel tot geen klein behulp voor *Melfius*. Eindelijk 't geen by sommige verhaelt word, (ten bewijs als of *America* bereeds omtrend *'s Heilands* geboorte *den Europeers* bekend was) van een oude penning, vertoonende 't beeld des kaisars *Augustus*, in *Peru* uit-gegraeven en na *Romen* over-geschikt, mag geplaest by de bedriegery die *Hermicus Cajadus* te werk stelde, op 't jaer vijftien honderd en vijf, buiten 't Portugeesche stedeken *Syntra*, alwaer drie marmor-steenen heimelijk in d'aerde dolf, behakt met oude letters, vervatende de voorsegging van een *Sibylle*, wegens d'ondekking van *Indien*, onder *Emmanuel* koning van *Portugael*. De steenen, quansuis by geval uit-gegraeven, maekten sulk een beweeging onder de geleerde, dat verscheide sich met groote uitleggingen af-sloofden.

Wondere kracht des zeil-steens.

de Subtilitate. l. 7.

Miswysingen van 't kompas.

Genebrard. Chron.

Door wie en wanneer 't Compas gevonden is.

Tweede Hoofd-ſtuk.

Herkomſt der Americaenen: Op wat tijd? Hoe? Uit wat land? Van wat volk?

Herkomſt der Americaenen lijd veel zin-twiſting.

OVer d' herkomſt *der Americaenen* zin-twiſten de geleerden diervoegen, dat naeuwelijx in de Land-beſchryving iets ſwaerder voortkomt, om rechte ontknooping te vinden. Want, het zy onderſoek gedaen word na de tijd, wanneer *d' Americaenen* ſich nederſloegen op den boodem, by haer tegenwoordig bewoond: het zy iemand na de manier vorſcht, op welke derwaerds quaemen, of te ſcheep, of te land, of met opſet, of by geval door ſtorm aengedreven, of door magtiger volkeren verjaegt: het zy een ſchrander verſtand wil na-ſpeuren haer voetſtappen, uit wat land na deſe *Nieuwe Weereld* heen leiden: het zy 't volk, aen welk *d'Americaenen* d'eerſte oorſprong ſchuldig blijven: alles ſal vol twiſtige gevoelens bevonden worden, die ſelf uitſteekende geeſten, op geleerde papieren, met wederzijds ſchijnbaere redenen, vinnig aen-dringen tegen elkander.

Voyagie l. 1. c. 8.

De tijd, wanneer America alder-eerſt bevolkt is.

De eerſte ſwaerigheid word gemaekt over de tijd. *Samuel Purchas* meind de bevolking van *Amerika* voor weinig eeuwen geſchied te zijn. 't Bewijs tot deſe meining haelt hy aldus. Indien *Aſia*, *Africa*, of *Euroope* aen *America* volk beſchaft hadden ten tijden *Abrahams*, of ten minſten voor 's Heiland geboorte, ſoo moeſt het noodwendig by verloop van ſoo veel eeuwen, vry meer inwoonders hebben, als wel gevonden zijn, toen door *de Spanjaerden* ontdekt wierd. De woeſte Landſchappen, als noch van menſchen ontbloot, betuigen genoegſaem, hoe *de Nieuwe Weereld* nieuwe volkeren voed, die derwaerds niet voor honderden jaeren overquaemen. Anderſints hoe ſoude 't land niet duiſendmael meer bevolkt zijn, daer de vruchtbaere grond ſulk een getal rijkelijk de koſt konde geven. En wat zijn de kenteikenen van nieuwelingen in eenig geweſt, als een rouwe manier van leven: gelijk huiſgeſinnen verhuiſende in een nieuw huis, alwaer voor een tijd ſich behelpen, terwijl alles over hoop leid. Als *Noach* op 't gebergte *Ararath* uit de arke ſtapte, en eerlang zijn zaed verſpreid ſag over *Armenien* en *Aſſyrien*, beſtond 't nieuwe menſchelijk geſlacht uit ſchaep-herders, die by putten zich neder-ſloegen. Dorpen, ſteden en veel min koningrijken vonden noch geen plaets op de grond des aerdboodems. Ambachten, koophandel, rijkdommen in onderſcheide landen, koſtelijk huiſraed of kleding waeren niet verzonnen door ſcherp-zinnige vernuften. De tijd leerde by 't geen gevonden was nieuwe vonden toevoegen, tot verbeetering van d'oude. Om de boosheid, meer en meer uitgeſpat, te beteugelen, wierden borgerlijke wetten gemaekt. 's Weerelds rouwe gedaente kreeg te mets beſchaefder ſtand: welke aldereerſt in *Aſſyrien*, en vervolgens in *Egypten* plaets greep. Uit *Egypten* haelden *de Grieken* haer bezaedigde manier van leven, uit *Griekenland de Romainen*. En deſe hebben voorts *Vrankrijk*, *Spanje*, *Britannie*, en eindelijk ook *Duitsland*, te gelijk met zeeg-haftige wapenen, van een woeſte inborſt tot borgerlijke beleefdheid gebragt. Maer dewijl nu by *d'Americaenen* een ſchaep-herders leven, onkunde van ambachten, ſlechte hutten en kleding, verachting van allerlei grootsheid, onbeſchaefde wetten, en voorts alles 't geen d'eerſte menſchen na de ſond-vloed hadden, gevonden word: wie kan haer dieshalven anders houden dan voor nieuwelingen op d'Americaenſche grond? En dit erkennen ze zelf. *De Mexicaenen* roemen ſich aldaer d'oudſte te zijn: als van welke *Peru*, *Chili*, *Chika* en vordere geweſten zuid-waerds inwoonders ontleent heb-

Toeſtand der eerſte weereld na de ſond-vloed.

hebben: en nochtans konnen de vereeuwdste daeden van *Mexico* nergens na duisend jaer haelen, volgens blijk der gedenk-teikenen, in dit rijk te vinden.

Aldus reden-kaeveld *Samuel Purchas*; maer waerlijk zijn redenen konnen 's waerheids toets niet uitstaen. Want schoon-genoomen *America* aller weegen niet volk-rijk was, toen *de Spanjaerden* aldaer te land stapten, volgt hier uit, dat het te vooren nooit volkrijk geweest is? Misschien heeft d' inlandsche oorlog, door welk dese landaerd geduurig elkander afbreuk doet, sonder iemand te verschoonen, de voortsetting der menschen dapper te rugge gehouden: te meer nadien haer beestelijke verwoedheid soo verre uitspat, dat hier en daer 't mensche vleesch op roosters gebraeden voor d' aengenaemste lekkerny dient. En neemt sulk vernielen had onder *d'Americaenen* geen plaets, gelijk het nochtans heeft, was het wonder indien sulk een groote hoek des weerelds, verre overtreffende in uitgestrektheid niet alleen *Euroope*, maer *Asie* self, hier en daer onbewoonde land-streeken vertoonde? Dese konnen wegens dorre grond onbruikbaer zijn in haer self: hoedaenige gronden meenigwerf voorkoomen in 't midden van landschappen met volk gepropt. Doch boven dit alles is het tegendeel waerachtig; want waerlijk *America* is noch huiden ten daege (onaengesien byna ontelbaere honderd duisend *Indiaenen* eertijds door *de Spanjaerden* aen kant geraekten) diervoegen bevolkt, dat het noch voor *Asie*, noch voor *Euroope*, dien aengaende behoeft te wijken. En hoe konde nu sulk een meenigte de wijd-uitgestrekte boodem van *Amerika* beslaen, ten zy door 't behulp van veele eeuwen. Voorts krijgt dese waerheid geen klein steunsel: wanneer iemand besichtigt d'eilanden, met welke *America* aller wegen beset leid. Immers zijnze van de vaste kust niet over-gescheept na d' eilanden, dan door oorlog verdreeven: of, gelijk meesten tijd geschied, door al te weelig uitdyen der landzaeten, die van haer boodem niet k voed worden? Hier komt scheidendheid van spraeken, in welke *America* meer verdeelt leid als *Euroope*, of eenig ander deel des bekenden weerelds. Waer uit licht te gissen valt, dat *America*, nevens andere gewesten, kort na de verwerring der taelen, tot twee en seventig toe, onder 't bouwen van *Babels-toorn*, bevolkt is. Indien vorders *d'Americaenen* een woest leven leiden, slecht gekleed, sonder pracht van huisen; maer soodaenige zeden grypen stand by verscheide volkeren, als *de Tatters*, *Numiden* en andere, welker oudheid nochtans niemand diesweegen in twijfel trok. Ook moet hy noodwendig geen kennis draegen van de konsten en handwerken, by *d' Americaenen* gebruikelijk, die uit haer verzierde onwetendheid meind te besluiten, datze in *America* nieuwelinx sich ter neder-sloegen. Een staeltje tot wederlegging kan volstaen: by de vordere beschryving sal 't tegendeel duidelijker blijken.

America is voor veel eeuwen bevolkt.

Purchas word wederleid.

Americaensche goudsmeeden.

Hieronymus Benso verhaelt, hoe hy verwondert stond over de goud en silver-smeeden in 't landschap *Chito*, als welke, sonder yser-gereedschap, vaerdig toestelden beelden en allerlei vaten. 't Werk gaet aldus toe. Zy maeken een langwerpig ronde smeltkroes uit een wolle lap, rondom besmeert met gekneede aerde vol gemorzelde houts-koolen. De kroes, langer hand gedroogt tegen de sonne, word met stukken goud of silver ten vuur gebragt. Rondom staenze met ses en meer pijpen uit riet, door welke 't vuur soo lang op blaesen, tot 't metael gesmolten is: het welk de goud-smeden, ter aerde neder-sittende tusschen swarte steenen, sonder veel moeite een gestalte geven na eigen goed-vinden. Eindelik hoewel *Mexico* geen ouder geheugenis bewaerd, als van duisend jaeren, volgt hier uit, dat d'ingezeetene niet ouder zijn? Hoe meenige vermaerde plaets kent zijn oorsprong niet of indienze eenige rekening we te vinden, zy weet echter de

aenvang der selve niet. 't Bygebragte, dieshalven, ons bedunkens, beweerd genoegsaem, dat *America* niet voor weinige eeuwen haer inwoonders gevoed heeft.

Op wat manier d' inwoonders van America derwaerds gekomen zijn.

Op de tijd volgt de manier, hoe *d'Amerikaenen* zijn overgekoomen? Namentlijk te water of te land. Beide kan geschieden op tweederhande wijse. Indien met vaertuig derwaerds scheepten, is de reis of voorbedachtelijk aengesteld, of by toeval door onweder ten einde gebragt. Het eerste heeft min waerschijnelijkheid; want hoe soudenze door de woeste Oceaen na een land de stevens wenden, van welk nooit gehoort hadden, ontbloot van streek-wijser en schepen ten hoogsten noodig, tot sulk een groote togt. *Der Americaenen* onervaerendheit, om een lange reis over zee te doen, en haer kleine schuitjens laeten niet toe, dat-en kan gelooven, zy opsettelijk uit bekende weereld na een onbeken-streek geset hebben: En echter soude eenige schijnbaere reden gevonden worden, by welke iemand mogt gissen, door storm na *America* gedreven te zijn. Maer hoe steldenze het met de lijf-togt en 't klein vaertuig tusschen 't barnen der golven, aengesien niet konden voorsien wesen van levens-middelen? De laetste swaerigheid is gering. Daer zijn staeltjens genoeg voor de hand, by welke blijkt, dat meenigmael groote kielen in 't onweder sneuvelden, en echter 't boots-volk het lijf afbragt met booten. En hoewel geen lijftogt binnen boord genoomen was, om over *d'Oceaen* te setten: buiten twijfel hebbenze 't weinige door schaersche omdeeling gerekt, en de stormen de reis verkort. Alsoo verhaelt *Plinius* van *Annius Plocquius* pachter *der Roode Zee*, dat des selfs vry-gelaetene slaef, langs d'Arabische kust door een schrikkelijk onweeder uit den noorden beloopen, met hemels-hooge golven voorby *Carmanien* geslingert, ten vijftienden dag ten anker liep binnen *Hippu-*

Plin. l. 5. c. 22.

Wonderlijke reis van een Roomsche vrygelaetene slaef:

ros

ros een haven van *Taprobane*, welk eiland *Ortelius* oordeelt te zijn *Sumatra*; doch *Mercator* en *Cluverius*, op beter grond, *Zeylon*. Inschelijx getuigt *Joseph de Acosta*, hoe hy in vijftien dagen van *Canaria* tot *Amerika* toe door een noordelijke stooker binnen vijftien dagen voort-geset wierd: ja de reis had noch korter gevallen, indien alle de zeilen konden by-staen. En soo schijnt de voorgemelde swaerigheid te zijn weg-genoomen.

van Joseph d'Acosta.

Vorders brengen *de Peruaenen* self eenig bewijs by, wegens vereeuwde vaerten op *America*. Haer oude gedenk-teikenen gewaegen van reusen, over zee herkomstig, en in *Peru* uitgestapt: alwaer ysselijke bloed-baeden aenrechteden: en, na dat 't gantsche land onder de knie kreegen, timmerden heerlijke gestichten: onder welke noch overig is een put, niet min konstig als kostelijk. Ook toonenze by *Manta* en *Puerto Viejo* wanschaepe groote menschen-beenderen, driemael overtreffende eens gemeinen mans lengte en dikte. Zy vertellen inschelijx, hoe voor vele eeuwen een *Yca* en *Arica* westelijk voeren met opgeblaese zee-wolfs vellen, na verre afgelegene kusten westwaerd. Doch onaengesien dit alles, blijft het buiten alle tegen-spreeken, dat *d'Americaenen* nooit soo swaer vaertuig gekend, veel min gebouwt hebben, met welk zy een verre reise over *d'Oceaen* konden afleggen: haer *balsas*, *piraguas*, en *canoas* konnen te zaemen geen smak-zeil uitmaeken. Waerom d'ingezeetene van *Tumbez*, wanneer den Spaensche vloot afgestooken om *Peru* te ontdekken, in 't gesicht kregen, verset stonden, over de hooge masten, uitgestrekte zeilaedje en 't magtig beloop der schepen: zy sagen 't eerst voor rotzen aen, uit de zee opgeborrelt; doch bemerkende, hoe den kust naderden, vol gebaerde mannen, waenden de Goden binnen boord te wandelen. Hier by komt een nieuwe swaerigheid; want schoon-genoomen *d'Americaenen* waeren, door onweder op *America* vervallen; maer hoe geraekten derwaerds de beesten. 't Is waer 't gediert van welk de mensch

't Gevoelen der Peruaenen, wegens oude togten ter zee.

Acosta Histor. Nat. l.1.c.21.

Belacchelijke dwaesheid der Americaenen.

eenig voordeel trekt, als honden tejagen, ossen, schaepen tot spijs andere nuttigheid, konden lichtel ingescheept worden. Alsoo voerc *de Spanjaerden* uit haer Vaderla ossen, koeyen, paerden, verkens hoenders na de nieuw gevondene landen *Cuba*, *Espanola*, *Jamaica*, *M. gareta* en *la Dominica*, alwaer te vo ren geen viervoetig gedierte wie d gevonden. De weelige grond heeft 't ingebragte gedierte diervoegen aengefokt, dat de honden, in 't wilde vermeenigvuldigt, groote schaede aen 't vee toebrengen, en bysonderlijk d'ossen weiden met sulk een meenigte, dat geen eigenaers erkennen: die een schiet, vild slechts de huit af ten koophandel, en laet 't vleesch leggen, hoewel andersints seer smaekelijk.

Americaensche eilanden.

't Vervoeren dan der tamme en voordeel toebrengende dieren soude licht konnen worden ingeschikt; maer wie heeft zijn schepen gelaeden met leeuwen, tygers, beiren, wolven, vosschen en andere vergiftige en verslindende schepsels? 't Is wel waer, dat sommige te vooren konden getemt zijn, eer scheep gingen. *Lampridius* verhaelt, hoe *Heliogabalus* Roomsch Kaisar in getemde leeuwen en luipaerden vermaek schepten, om zijn gasten te verschrikken; want met 't derde gerecht quam dit gedrocht ter zael in, en nam plaets nevens de genoode. Alsoo is ook *de Groote Cham* gewend, volgens de sichtbaere getuige *Paulus Venetus*, met makke luipaerden ter jagt te gaen. De selve gewoonte onderhoud de Koning van *Cambaja* met panters: *Cæsar Scaliger* voegt daer by, datmen een lam of geit ter jagt gelijkelijk afvoerd, ten einde de panter met 't selve gestild werde, en niet aenvalle op den jager, wanneer niet gevangen is. Doch onaengesien sommig wild gedierte haer wreedheid schijnt af te leggen, soo blijft echter sorgelijk 't vervoeren van 't geseide wild, ter oorsaek meenigmael d'ontwende natuur weder boven komt. *Vrankrijk* kan hier af getuigen: alwaer twee luipaerden mannekenen wijfken, beide mak gemaek soo haest de Koning *Franciscus* wa

Hoe wilde dieren in America en d'eilanden geraekt zijn.

In Vita Heliogabalu.

lib.2.c.17.

Wonderlijke Jagt.

Vreemde voorval van twee

 over

overleeden, het zy door onachtzaemheid, het zy door moedwilligheid des bewaerders los gelaeten, boschwaerd vloogen, en onder *Orleans* geen gering getal vee en menschen scheurden. *Conradus Gesnerus* verteld, hoe ettelijke vrouwen-lijken gevonden zijn, welker borsten alleen door de luipaerden afgegeten waeren, gelijk of dit voor 't lekkerste deel hielden: niet ongelijk *de oude Ieren*, die, volgens *Hieronymus*, voor aengenaemste spijs ter tafel bragten gebraeden vrouwe-borsten en mans billen. Behalven dese ontrouw van 't getemde wild, wat nut konden tygers, wolven, leeuwen, beiren en diergelijke beesten den over-voerders toe-brengen? En hoe zijn voorts slangen, adders en ander gedrocht, welk door geen kunst mak gemaekt word, derwaerds over *den Oceaen* geraekt? Hoe, waeren juist de kleine schuitjens met sulk vervaerlijk ongediert bevracht, wanneer door storm tegen meining aen een nieuwe kust vervielen? Uit dusdaenige ongerijmdheden kan lichtelijk afgemeten, dat *d'Americaenen* te land getrokken zijn. By wat toeval sulx nu geschied is, staet naeder te ondersoeken.

Adv. Iovin. l. 2.

Twee oorsaken waerom de volkeren uit haer land verhuisen.

De historien gewaegen doorgaens van tweederlei oorsaeken waerom 't een en ander volk verhuist is na andere gewesten, het zy onbewoond, het zy vaek bewoond, het zy door overmagtiger verdreeven, het zy vrywillig opkraemende, als 't land d'ingezeetenen, tot groote meenigte uitgedijd, niet konde voeden. Alsoo verlieten de gebanne *Japanders* haer vaderland *China*; en sloegen sich neder op woeste gronden, te mets met soo veel dorpen en prachtige steden bebouwt. Alsoo naemen *de Bataviers*, volgens 't billijkste recht besitting van 't ledige eiland gelegen tusschen *Rhijn* en *Wael*, verdreven uit *Hessen* door inlandsche twist: en bewaerden de geheugenis van haer afkomst-plaets aen 't uiterste des eilands in de dorpen *Catten-wijk*; want *de Hessen* eertijds de benaeming *Catten* droegen. Andere verhuisers zijn den nabuuren niet alleen op 't lijf gevallen; maer maekten self ruim baen met zeeghaftige wapenen, om een woonplaets te kiesen, boven begunstigt door een sachte hemel en aengename landsdouw beneden. Op die voet vielen *de Vranken* in *Gallien*, en namaels *de Noormannen* in *Vrankrijk*: sulx de verheerde gewesten zedert na d'overwinnaers *Vrankrijk* en *Normandye* genoemt wierden. Hoewel nu niet lichtelijk kan gesegt worden, hoedaenig de verhuising geweest is der bevolkers van *America*, soo blijft het buiten tegenspreeken, of de eerste hebben een ledig land gevonden. 't Geen dese inwoonders hier af gevoelen, steekt vol heidensche beuselingen. Zy haelen dan haer oorsprong op met de zond-vloed, welke soo verre in aller volkeren geheuchenis sit, datze allenthalven bekend is, hoewel onder verdichtselen lelijk mishandelt. Wie merkt niet 't geen de Latijnsche en Griexe dichters, gelijk ook andere heidensche schrijvers, van de rechtvaerdige *Deucalion* en *Pyrrha* verhaelen, bewaerd in een schuitje, terwijl de weereld verdronk, eindelijk uitgestapt op een berg, alwaer 't menschelijk geslagt herstelden uit steenen achter de rug geworpen, of dit beduid den heiligen *Noach*, van welk de menschen, versteend in 't quaed, haer herkomst haelen? Het selve gevenze te kennen met *Prometheus*. Aldus spreekt *Diodorus Siculus* dienaengaende: *Men seid de Nijl, door dammen en dyken doorgebrooken, Egypten overstroomt heeft, en aldermeest 't gedeelte, waer over Prometheus gesach had: daer meest alle menschen in de watervloed sneuvelden*. Niemand behoeft te denken, als of *Diodorus* alhier slechts gewaegde van een bysondere vloed, en niet des algemeine, ten tijden *Noachs*; want, gelijk *de Grieken* alles toeschryven aen haer helden, alsoo *d'Egyptenaers* aen d'haere. Derhalven hebbenze van een algemeine vloed gemaekt een bysondere in *Egypten*, hoedaenig nooit was. Sulx 't geen wegens de waters-nood onder *Prometheus* verteld word, zijn d'overblijfsels van de zondvloed: aengesien niemand beter kan toegepast 't verhael belangende *Prometheus*, dan aen *Noach*. Niet alleen brengt de naem *Prometheus* dese waerheid mede, als beteikenende

De zond-vloed by d'Americaenen en voorts andere heidenen bekend; doch onder verdichtselen.

Prometheus en Noach is deselve.

kenende iemand die voorsichtig is, voor't quaed treft. Voorts houdenze *Prometheus* te zijn den vader aller menschen, gebooren uit des selfs huisvrouw *Asia* en zeker *Asia* is aller moeder; want daer is 't menschelijk geslacht van den top *Araraths* af gestapt, en te mets over d'aerdboodem verspreid. Ook dragen *de Chineesen*, *Oost-Indiaenen*, *Japanders* en andere volkeren van *Asia* en *Africa* kennis belangende een verre vereeuwde water-vloed; doch met bespottelijke verzieringen besoedelt, niet ongelijk 't geen *d'Americaenen* diesaengaende bybrengen; onder welke, volgens 't getuigenis der geleerde navorschers, geen duistere voetstappen van een schrikkelijke waters-nood te vinden zijn. Haer verdichtsel luid aldus: *Viracocha* quam te voorschijn uit 't groote meir *Titicaca*, en nam woonplaets tot *Tiaguanaco*, alwaer noch overig staen vervallene muuren van niet min oude als wonderlijke gebouwen. Uit *Tiaguanaco* verhuist na *Cusco*, begon hy de vermeenigvuldiging des menschelijken geslacht voort te setten. Zy toonen in 't voornoemde meir een klein eilandeken, alwaer de sonne sich verbergde en bergen tegen de watersnood, die *America* diep onder sette. Weshalven op dit eilandeken by oude tijden niet alleen schaepen; maer ook levendige menschen aen den sonne opofferden. Andere vertellen, hoe ses menschen uit een hol door een venster sprongen, van welke voorts alle menschen zijn herkomstig: en wegens de nieuwe voort-teeling te dier plaets (na dat d'inwoonders der oude weereld in 't water gesmoord lagen) kreeg de plaets de benaeming *Pacari Tampo*. En daerom houdenze *de Tambos* voor 't oudste geslagt. Hier van had zijn herkomst *Mangocapam*, d'eerste en 't hoofd *der Ingas* of koningen. Uit hem daelen af twee geslachten *Hanan Cuzco* en *Urim Cuzco*. Zy vertellen, hoe haer *Ingas*, wanneer volkeren beoorloogden en met de wapenen t'onderbragten, voor redenen gaven tot rechtvaerdiging des krijgs; dat alle landschappen onderdaenigheid schuldig waeren, dewijl 't menschelijk geslacht uit haer geslacht en vaderland, na de algemeine water-vloed, hersteld, en de waere godsdienst aen hen geopenbaert was van den hemel. Dit verhael, hoewel vol oude wyfs grillen, betoont echter eenige kennis des sond-vloeds. Want wie sijn anders die ses menschen springende uit een venster om 't menschelijke geslacht te herstellen als *Sem*, *Cham*, *Japhet*, ieder met zijn bedgenoot? Niet veel meer weten *d'Americaenen* by te brengen wegens haer eerste herkomst. En geen wonder: nadien by mangel van boeken niets zekers konnen verhaelen, dan 't geen by haer gewoonelijke *Quipocamayos* voor de vergetelheid hebben bewaerd; doch dit bereikt niet boven de vier honderd jaeren. De Jesuiet *Joseph de Acosta* onderstaende, wat oorsprong gisten te erkennen, uit wat land en volk afkomstig? kreeg geen ander bescheit dan dat *America* haer eenigste vaderland was: en zy uit geen andere landaerd ter wereld afdaelden. Maer hoewel *de Peruaenen* dusdaenigen dwaeling voeden, nochtans blijven *de Mexicaenen*, uit welke *de Peruaenen* haer afkomst trekken, in een ander gevoelen, als die *den Spanjaerden*, wanneer eerstmael daer aenquaemen, een beter bericht gaven: namentlijk, zy waeren van elders in dat gewest verhuist, gelijk *Robert Comtæus* getuigt. En dese houd met vele redenen, meer geleerd en waerschijnelijk dan waerachtig staende, dat *der Americaenen* oorsprong by *de Pheniciers*, of *Sidoniers*, of *Tyriers*, of *Carthaginensers* (want dit is een volk) moet gesocht. *Herodotus* spreekt van de *Pheniciers* aldus: *Zy woonden eertiids, gelijk self verhaelen, langs de Roode zee: van hier verhuisende, hebben de zee-kust der Syriers ingenoomen.* De Latijnsche dichter *Festus Avienus* stemt dit gevoelen toe. Zijn vertaelde vaersen brengen desen zin uit:

Het is Phenicien, alwaer de golven
bruisen:
Zy van het Roode Meir verwisselden
haer huisen:
Zy d'eerste door de zee stoutmoedig
quaemen vaeren:

En

Acosta l. 1. c. 25.

Wonderlijk gevoelen der Americaenen van de sond-vloed.

Oorsprong der Americaensche koningen: der selve gewoonte.

Americaensche zond-vloed is uit de Schrift herkomstig.

Gevoelen der Peruaenen:

Als ook Mexicaenen van haer herkomst.

l. 1. c. 7.

En stuwden d'holle kiel met rijke koopmans-waeren
Tot 's weerelds handel: zy, by stille kalmt' en waeijen,
Op sterren namen acht, die om den aspunt draeijen.

Oorsprong en woonplaets der Pheniciers, van welke volgens verscheide geleerden, de Americaenen herkomstig zijn.

Aristoteles haeld d'oorsprong der benaeming *Pheniciers* van 't Griexe woord *dood-slaen*, ter oorsaek alle vreemdelingen, die op haer kust uitstapten, aen kant hielpen: doch waerlijk zy heeten *Phœniciers* of *Erythreers* na *Esau* of *Edom*, van welke herkomstig zijn; want de twee eerste woorden beteikenen in de Griexe taele *rood*, gelijk de twee laetste in 't Hebreeusch. *Phenice* self besloeg eerst al 't land gelegen tusschen de stroom *Eleutherus* en de Egyptische stad *Pelusium*, namaels *Damiaeten*, bespoeld door *de Middellandsche Zee*. Maer zedert zijn de bepaelingen verandert, ten noorden door *Galilea*, westelijk door *de Middellandsche Zee*, zuidwaerd door *Egypten*, en na 't oosten door *Woest Arabien*. De voornaemste steden zijn *Ptolemaïs*, andersints ook *Acon* genaemt, *Sidon*, *Arad*, *Groot Cana*, *Sarepta*, *Biblis*, *Bothris*, *Berithus* en 't magtig *Tyrus*, eertijds gelegen op een eiland; maer door *Alexander de Groote* aen 't vaste land gehecht. Niemand kan ontkennen, of *de Pheniciers* hebben allenthalven de vlagge gevoert over de zee: sulx de magtigste vorsten haer ontzaegen. Als de Persische Koning *Cambyses*, met een geducht heir-leger afgekomen was, ten strijd tegen *de Carthaginiensers*, moest hy zijn toeleg staeken: ter oorsaek *de Pheniciers* weigerden in zee te steken, om *Carthago* te beoorloogen, dewijl die stad van haer gesticht was. Doch niet alleen *Carthago*, welk met *Romen* hardebolde om 's weerelds alleen-heersching: zy hebben ook gebouwt de vermaerde steden *Leptis*, *Utica*, *Hippo* en *Adrumetum* op d'Afrikaenschen boodem, en *Cales* en *Tartessus* in *Spanje*: ja volkplantingen afgeschikt in 't hert van *Iberie* en *Libie*. En laet hier by komen 't getuigenis van *Curtius*: *Alwaer de* Phenicier *vlooten ten anker liepen, bragtenze 't land onder haer geweld. Waerlijk haer volk-plantingen zijn byna over de gantsche weereld verspreid*, Carthago *in* Africa, Thebe *in* Beotia, Cales *aen* d'Oceaen. *Aristoteles* verhaelt, hoe zy soo veel silver van haer koopmanschappen, en bysonderlijk van oolie maekten in *Spanje*, dat haer ankers en vorder scheeps yser-werk uit enkel silver bestond.

Herodot. l. 1.

Sallust. in Iugurtha.

Verwonderens-waerdige macht der Pheniciers.

Bewijs-redenen, dat d'Americaenen van de Pheniciers afdaelen:

Doch om eenmael te toonen, waer in 't bewijs leid van *der Pheniciers* over-schepen na *Amerika*: *Comtæus* voornoemd dringt het aldus aen. Niemand kan met reden in twijfel trekken, of zedert *de Pheniciers* d'heerschappy der zee *den Rhodiers* uit d'hand wrongen, hebbenze haer scheep-vaert meer en meer voort-geset. Meesters geworden van *Calis*, rusten alle gangs vlooten op vlooten toe, die, verre voorby den berg *Atlas*, d'Africaensche kusten en d'eilanden voor deselve bezeilden. Zy voeren dan sterk op de *Canaerische Eilanden*, en die wijd en zijd voor *Cabo Verde* leggen, eertijds *Gorgades*. En dese vaert was ook *den Grieken*, *Spanjaerden* en andere volkeren niet onbekend. Doch nademael *de Pheniciers* dit vaer-water voor haer alleen wilden behouden, verdronkenze soo meenig achterhaelden, als derwaerds de stevens dorsten wenden.

eerste bewijs:

Curtius schijnt nu hier eenig gewigt toe te brengen: *Ik geloof*, seid hy, *dat de* Pheniciers, *loopende in volle zee, onbekende landschappen hebben ontdekt.* En welke zijn die landschappen? Niet *de Canarische eilanden* of *Gorgades*; want die waeren genoeg bekend; maer *America*, niet verre van *de Gorgades* afgelegen.

word weder-leid.

Doch waerlijk 't leid soo breed niet met de vaert der *Pheniciers*. Zy zijn wel de eerste voor andere in de weer geweest op *de Middelandsche zee*: ja bestondenself, buiten *Gibraltars straet*, tusschen de pilaeren van *Hercules*, een stuk weegs *d'Oceaen* te bezeilen. Hoe verre? Niet tot *de Gorgades*, meer als half weg tusschen *Spanje* en *America*; maer tot *de Cassiterides* of *Vlaemsche eilanden*, genoegsaem in 't gesicht van *Spanje* tot negen toe verspreid. *Strabo* bevestigt dese waerheid: *De Cassiterides zijn tien, dicht by den andere noordelijk*

lib. 3. Geograph. Vlaemsche eilanden.

delijk gelegen. Een blijft onbewoond: op d'andere leven zaeluwachtige menschen. Dese weg ten koophandel hebben de Pheniciers, *uit* Calis *afgestooken, allereerst by de hand gevat.* Hy noemt tien, daer slechts negen zijn, namentlijk *Michiel, Maria, Georgius, Tercera, de Pico*, alsoo genaemt na den berg die somtijts vlammen hemelwaert werpt, *Fayal, las Flores, del Cuervo* en *Gratiosa*. Voorts getuigt de selve *Strabo*, hoe *de Carthaginiensers*, niet verdronken d'handelaers op de afgelegene *Gorgades*; maer op *Sardinien* of *Calis*.

Lib. 17.

Zoute eilanden hoe lang bekend.

Joan. Mariana de Reb. Hispan. l. 1. c. 20.

Ondertusschen word niet ontkent, of *de Gorgades* voor *Cabo Verde* zijn by *de Carthaginiensers*, lang voor 's Heilands geboorte, bezeilt; doch met sulk een verwondering, dat de beleider der vloot *Hanno* dieswegen onder 't getal der helden geplaetst is. 't Werk leid aldus. *De Carthaginiensers*, tot hulp *der Pheniciers*, binnen *Calis* tegen *de Spanjaerden* afgevaeren, plante eerlang aldaer den stoel des oorlogs. De voorspoed prikkelde tot wigtige toeleg. *Himilco* en *Hanno* gebroeders bestierde de Spaensche zaeken, gevolmagt by den Raed van *Carthago*. Beide haddenze lust, om nieuwe landen te ontdekken. *Himilco* liep langs de Spaensche, Gallische en Duitsche kusten; *Hanno* hield een andere streek. Zijn vloot voerende dartig duisend menschen van allerlei slag, om ergens een nieuwe stad te stichten, geraekte voorby d'uithoek *Ampelusium* nu *Cabo Spatel*, de stroom *Ziloa*, bespoelende de stad *Arzilla*, en de vloed *Lix* nu *Lusso*, alwaer de dichters stellen de tuinen *der Hesperides*, by een draek bewaerd. De reis vervorderende, liep ten anker in de mond der rievier, *Subur*, tegenwoordig *Subu:* en zedert voor de zee-stad *Sala*, nu *Salee*, toenmaels door wild gediert, uit de na by gelegene heiden, seer onveilig. De vloot quam eindelijk aen de voet van *den kleinen Atlas*, welke eindigt in 't hoofd *Chaunaria*, by d'huidendaegsche schippers *Cabo Non* genaemt; ter oorsaek geoordeelt wierd, dat niemand 't leven konde afbrengen, die lichtvaerdig bestond boven *Chaunaria*

Seer gedenkwaerdige togt der Carthaginienser Hanno, langs de kust van Africa na de Zoute eilanden.

te stevenen. *Hanno* echter laet het door-staen: en loopt tusschen *Palma*, een der Canarische eilanden, en 't uithoek *Bojadoris*, na de zeewaerd uitstekende kust *Cornu Hesperium*, nu *Cabo Verde*, in de stroom *Asama*, by *Castaldus* genaemt *Omirabi*. Alhier vond hy schrikkelijke krokodillen en waterpaerden. *Asama* self word gehouden voort te komen uit de selve fontein, uit welke *de Nijl* vloeid. Op dese hoogte kreeg *Hanno* d'eilanden in 't gesicht, die hy *Gorgones* noemde, (na de wanschaepen vrouwen *Medusa*, *Sthenio* en *Euryale*, om welker koppen slangen slingerden) ter oorsaek op dese eilanden buiten gemein lelijke wijven woonden: tegenwoordig heetenze *de Nederlanders de Zoute eilanden*, onder welke 't voornaemste is *sant Jago* een volk-planting *der Portugeesen*. Doch 't gebergte schuin over *de Gorgones*, op de vaste Africaensche kust, by de stroom *Massitholus* hooge kruinen verheffende, paste *Hanno* de benaeming toe van *Waegen der Goden*, nu *Sierra Liona*, op acht graeden benoorden de middag-lijn. Het zy *Hanno* en zijn boots-volk uit schrik geloofden, het zy voorbedachtelijk haer groote reis wonderlijker wilde maeken door ysselijke vreemdigheden; men sag hier vuurige stroomen zeewaerd afvloeijen, de landen wijd en zijd liever laey branden, de toppen der bergen door blixemen schitteren. Waerlijk alhier vallen boven gemeine swaere donderslaegen. Ook bergen sich d'ingezeetenen, by 't hartje des somers, wegens ondragelijke hette, in onder-aerdsche kuilen: des nachts loopenze met aengestooken toorzen over velden en bergen, om den oogst in te zaemelen en vorder boere-werk te verrichten. *Hanno*, door sulk vreemd beschouwen niet afgeschrikt, voer van *Sierra Liona* zuidelijk aen, tot onder de middag-lijn: alwaer een eiland niet verre van de vaste Africaensche kust ontdekte, bewoond by ruige menschen. Hy spande alle krachten in, om eenige te vangen: maer konde de mannen niet inhaelen: twee wijven echter wierden eindelijk beset, en scheep gevoert; doch dewijl ontembaer bleven, zijn ge-

Buiten gemein schrikkelijke vertooningen.

De ouden geloofden de baviaenen menschen te zijn.

gedood; de huit, haer afgetrokken, is gevult, en na *Carthago* gevoert, alwaer langen tijd tot gedachtenis en verwondering besichtigt wierd. 't Eiland, by *Hanno* bezeild, kan geen ander wesen, als 't geen tegenwoordig, aen *Thomas* toegewijd, een seer ongesonde lucht voor alle vreemdelingen heeft, andersints vruchtbaer door zuiker gewasch. De ruige menschen zijn bavianen, welke *Africa* in desen hoek tot verbaerstheid toe uit-levert; alsoo die leelijke wanschepsels, meer dan eenig beest, vertoonen d'uiterlijke gestalte en trekken van redelijke schepsels. En alhier staekte *Hanno* zijn reis, verhindert vorder te trekken, by gebrek van levens-middelen. Vijf jaer had hy gespilt aen dese togt, wanneer voor *Calis* ter reede liep, en eerlang ook de stevens wende na zijn vaderlijke stad *Carthago*: alwaer, met geen minder verwondering als staetzie, diervoegen wierd ingehaeld, dat naeuwelijx, voor of na hem iemand grooter eer scheen ingeleid te hebben, en 't vaderland meer verplicht, door de hoop van gewigtige voordeelen, uit de nieuw-ontdekte landschappen te trekken. Ja *Hanno* kreeg een naem onder de Goden in de tempels: en hy self, van een schrandere geest, bevorderde dusdaenige godheid op een wondere wijse. Hy voede meenigte van leersaeme vogelen, welke heimelijk gewenden te klappen, *de groote God Hanno*. Aldus geleerd, wierden uit-gelaeten snaeterende, volgens gewoonte, tot ieders verbaestheid door de lucht, *de groote God Hanno*.

't Eiland sant Thomas.

Hertogt van Hanno.

word om zijn reis onder Goden geplaetst.

Dit is de gedenkwaerdigste togt, die ooit by de oude voorviel: het zy gesien word op 't gebrek in de scheepvaert, by mangel van kompas en behoorlijk vaertuig, het zy op de lange reis tot *Sierra Liona* toe; daer nooit iemand te vooren 't werck soo verre bragt, ja soo veel eeuwen na *Hanno* de vermaerdste schippers door de Portugaelsche koningen afgevaerdigt, in lang den middag-lijn niet bereikten: onaengesien by verloop van jaeren de vaer-konst, ieder iet vindende, tot grooter volmaektheid gebragt was. *Hannoos* togt gaet 's Heilands geboorte vier honderd en veertig jaeren voor. Indien dan iemand verder geweest is als *Hanno* tot de tijd *de Portugesen* boven d'uithoek *Bone Esperanze* zeilden, hoe komt *America* ter zee ontdekt? Hoe staekenze van *de Zoute eilanden* of *sant Thomas*, buiten 't gesicht des lands, door de volle *Oceaen*, na *een onbekende Weereld*? *Hanno* self, de stoutste van alle oude zee-luiden, hield geen andere streek, dan langs de Africaensche kust: hierom hy soo veel tijd spilde, dewijl binnen alle boezemen inliep, en by de hoofden t'ellekens verre moest omzeilen. En wanneer by hem een *Nieuwe Weereld* gevonden was, waerom sulx niet aen den dag gebragt? Te meer daer zijn eer-zucht vele onwaerheden verzonnen heeft, om uit een wonderlijke reis meer lof te behalen. En hoe vast ook eindelijk 't verhael deser alder-gedenkwaerdigste togt gaet, kan *Plinius* getuigen: *Daer zijn ook voor handen geweest de dag-aenteikeningen by* Hanno *gehouden, toen d'omtrek van* Africa *na-speurde, 't geluk der* Carthaginiensers *op haer hoogst zijnde. De meeste uit de* Grieken, *als ook d'onse, hebben* Hanno *gevolgt, en uit hem veel beuselingen, en steden door den selven gesticht, ter neder-gestelt, van welke noch geheugenis noch overblijfsel te vinden is.* Dit wijdloopig verhael dient nergens anders toe, dan om te bewijsen, hoe vergeefs steunsel gesocht word, om d'oude verkeerdelijk te verheffen met d'eer van 't ontdekte *America*. Immers soo weinig doen de aengetrokken getuigenissen uit *Diodorus Siculus*, *Plinius*, *Pomponius Mela*, en *Ælianus*. 't Sal de pijne waerd zijn, ieder schrijver bysonder te hooren. *Diodorus* seid: *Na Libien toe aen d'Oceaen, leid een seer groot eiland ettelijke dagen zeilens, met een vruchtbaere grond, vermaekelijke beemden, onderscheiden door bergen, bevochtigt van stroomen, voor schepen bevaerbaer: ten ouden tijden onbekend, ter oorsaek 't schijnt afgesneden van d'andere weereld, is aldus gevonden.* De Pheniciers, *houdende over d'Oceaen langs* de Libier *kust, wanneer, ettelijke etmaelen achter een door storm geslingert, voor dit eiland*

Bewijs dat America den ouden niet bekend was.

lib. 5. c.

lib. 6. c. 7.

Tweede bewijs, dat d'Americaenen van de Pheniciers zijn herkomstig:

eiland ter reede liepen, bemerkende des selfs weeligheid, hebben 't den overige bekend gemaekt. Maer hoe soude dit nameloos eiland *America* juist zijn? Wat vreemdeling konde het voor een eiland opneemen, 't welk 't vaste land van *Asia* verre te boven gaet? En hebben *de Pheniciers* de vinding deser *Nieuwe Weereld* niemant gebrek laeten lijden, waer uit ontstaet dan sulk een diep stilswijgen van een gantsche Weereld, by alle oude schryvers, die andersints 't minst afgelegen gehucht, of gebergte, of beekjen haer benaeming toepasten: *Plinius* vorders komt hier even soo te passe. *De schryvers gewaegen, hoe* d'Atlas *uit 't midden der zanden een rouwe en vuile kruin ten hemel verheft, alwaer hy na de stranden* der Oceaen *afwijkt, aen welke zijn naem mede deelt: dat de selve belommert en bosschachtig en besproeit is met fontein-bronnen, alwaer* 't Africa *beschouwt: allerlei vruchten komen uit haer self voort, sulx nooit satheid voor wellusten ontbreekt. By dag komt geen inwoonder te voorschijn: alles is niet anders in stilte, als in schrik van wildernissen: den naederende slaet een swijgende godsdienst om 't hart: en, behalven de vervaerlijkheid der top boven de wolken gesteigert, en tot naby-gelegendheid aen de kring der maen, soo schinteld het des nachts van duisend vlammen: 't klinkt wijd en zijd wegens de pijpen, fluiten, trompetten en cymbaelen der Box-voeten en Boschmannen: de reise derwaerds is seer lang en onzeeker.* Ik verstae niet, hoe *Plinius* hier *America* verstaet, dewijl hy self in dese eerste afdeeling van sijn vijfde boek een begin maekt, om *Africa* te beschtyven. En wat voorts belangende dusdaenige vervaerlijkheden te houden zijn, is weinig te vooren in *Hannoos* togt getoond. Want 't is een slecht bewijs, hier door te willen verstaen *d'Americaenen*, ter oorsaek die gewend zijn haer te vermaeken met allerlei speeltuig. *Pomponius Mela* beslaet de derde plaets; doch brengt geen gewichtiger reden toe, als de voorige. *Wy hooren*, seid hy, *dat d'uiterste ten westen, zijn* d'Atlantes, *naeuwelijx menschen en eer half wilden; Box-voeten en hoofdeloose met een breed aengesicht op de borst, en bloote mannen met een groote voet, en Bosch-duivels, allenthalve sonder dak en huisen, omswervende: sy hebben meer 't land, dan datze 't bewoonen.* Eindelijk schijnt *Ælianus* iets te seggen, ter neder stellende een zaemen-spraek tusschen de koning *Midas* en *Silenus* uit *Theopompus*. *Silenus* verhaeld aldaer: hoe *Europe*, *Asia* en *Lybia* eilanden zijn: en een magtig vast land buiten dese weereld leid, vol swaere beesten en menschen, tweemael grooter als die hier woonen: haer leven duurt inschelijx even soo veel langer: zy besitten ontelbaere schatten: onderhouden strijdige zeden en wetten met de onse. In dit gewest leggen twee heerlijke steden: de stad *Machimus* voerd altijd oorlog: heeft onder sich verscheide volkeren. De burgers maeken uit 't getal van twee honderdmael tien duizenden: zelden stervenze door ziekte, alsoo meest aen steenen of stokken sneuvelen: yser is in geen gebruik; doch zijn diervoegen voorsien van silver en goud, dat het de prijs van ons yser niet ophaelt, alsoo niets geacht word. Voor eenige jaeren trokkenze met duisendmael tien duisenden herwaerds aen: en waeren bereeds genaedert tot *d'Hyperborei*: wanneer te rugge keerden, ter oorsaek bericht ontfingen, hoe onse landaerd een oneedel leven leide. Doch de tweede stad, genaemt *Eusebes*, word bewoond van godsaelige burgers, die gerechtigheid oefenen: weshalven de Goden self sich niet verontwaerdigen met haer om te gaen. Wie merkt niet dit verhael te smaeken na een verdichtsel der dichteren? of ten minsten onder een verdichtsel te vertoonen 't onderscheid tusschen ongeschikte en geschikte ingezeetenen? Om te swijgen, dat het hier geensints konde dienen, ten bewijs voor d'eerste oorsprong *der Americaenen*: alsoo uit dit getuigenis van *Ælianus* geen ander gevolg mag getrokken worden, dan dat d'oude geloofden, een andere bewoonde weereld zuidwaerd te

Marginalia: *word weder-leid.* — *lib. 5. c. 1.* *Beschrijving der Atlas.* — *lib. 1. c. 4.* *Vreeselijke menschen.* — *l. 3. c. 18.* *Zamen-spraek tusschen Midas en Silenus, wegens de onbekende weereld.*

te leggen, onder een gematigde lucht-streek, recht aen tegen die by ons ten noorden des middaglijns bewandelt word: welke waerheid in 't voorige hoofd-stuk beweesen is uit eenige heidensche schryvers.

Onderſoek of de zeden der Pheniciers en Americaenen met malkander over-een-komen.

Dus verre is gezin-twist wegens d'herkomst *der Americaenen* met getuigenissen, getrokken uit Griexe en Latynsche boeken: en getoont, datze ongegrond de selve aentrekken, om voor *Amerika* inwoonders te haelen uit *Sidon*, *Tyrus* of *Carthago*. Volgen voorts redenen: onder welke in 't eerste gelid komt d'over-eenkomst tusschen de Phenicische en Americaensche zeden, het zy ontrend burgerlijke huishouding, het zy Godsdienst. 't Is waerachtig, dat d'oude *Pheniciers* onder tenten woonden, en nu en dan haer kaele weiden met graesige verwisselden: welke gewoonte als noch by *d'Americaenen* stand grijpt: waer uit soude moeten blijken, te zijn van een Phenicische herkomst. Doch waerom dan ook niet oorspronkelijk uit *Numidia*, of *Scythia* of uit de lendenen der Patriarchen, die alle soodaenig omswervende leven leiden? Behalven dat *de Pheniciers* lang ontwend waeren 't voorige harders leven, wanneer volk-plantingen met swaere vlooten over zee afschikten. Behoorden *d'Americaenen* dan, indien niet wilden verbasteren van de zeden haerer vaderen, groote steeden gebouwt te hebben, gelijk soodaenige in *Phenicia* overvloedig gevonden wierden.

Is ook beider Gods-dienst?

Immers soo weinig steunsel verschaft de Gods-dienst, welke *Comtæus* tracht te toonen seer over-eenkomstig te zijn tusschen *de Pheniciers* en *Americaenen*. Want gelijk d'eerste eertijds buiten gemein genegen waeren tot tovery, alsoo zijn ook d'andere van ouds her en als noch in de swarte konsten seer ervaeren. Doch heeft dese goddeloosheid alleen plaets gehad by *de Pheniciers*? 't Meeste heidendom staet hier aen schuldig. *De Persiaensche tovenaers*, volgens *Julius Firmicus*, *aenbaeden 't vuur als een afbeeldsel Gods.* De handeling der Egyptische met *Moses* is uit de Heilige Schrift bekend. En indien de tovery ten bewijs diende, om d'inwoonders voor *America* van 't toverachtig *Phenicien* te ontleenen: waerom ook niet van *Nederland*, *Vrankrijk*, of *Duitsland*, alwaer de ketter-meesters by honderd duisend tovenaers verbrand hebben? Voor tovenaers wierden gehouden, die in 't gerecht niet schreiden: of door '*t Ordal*, ketel-vang, of water de proeve eens goeden Christen, gelijk voor gaven, niet uit stonden.

Malleus Malefic. Bodin. Demon. l. 4. c. 1.

Boxhorn. Nederlandsche Hist. Duitsche tovenaers.

Ordal een een wonderlijk ondersoek:

'*t Ordal* ging in *Nederland* aldus toe. Iemand aengeklaegt onroomsch te wesen, vaste drie dagen, onder 't opsicht van een Priester: met welke thans na de kerk ging. De Priester, in geestelijk gewaed, leide by 't outaer een ysere bout, meermaels met wijwater besproeid op glimmende koolen: song 't lied der drie jongelingen in den gloeyenden oven: deed misse: stak den beschuldigde 't ouweltjen ter mond in: beswoer hem, en bad: 't beliefde God de schuld der verdachte van tovery te ontdekken, door 't verzeeren zijns hands, in welk een gloeyend' yser geleid soude worden, of des selfs onschuld wanneer niet beschaedigt wierd. Soo gebeden, soo gedaen. Negen voetstappen verre moest hy de gloeyende bout draegen. Dan omwond de Priester de geschroeide hand met doeken, en zegeldze. Ten derden dag beschouwdmen d'hand. Indien niet gaef was, moest d'ondersochte, niet sonder papier-gewaed, met duivelen beschilderd, levendig verbrand. Immers soo pijnelijk ging '*t Ketel-vang* toe.

als ook ketel-vang.

Een ketel vol ziedend water, door d'alder-schrikkelijkste vervloekingen beswooren, stond in de kerk. Om tot kennis van misdrijf of onnooselheid te geraeken, stak de betichte de bloote arm ten elleboog toe in 't borrelende nat. Andersints bleef ook gebruikelijk de proeve met koud water, in grachten, slooten of stroomen. De Priester dan beswoer 't water: bond den aengeklaegde de duimen aen de groote teenen kruis-gewijs over malkander. Wanneer zonk ging vry; maer driftig ontfing 't vonnis des vuurs. Is

de

De Errore Prot. Relig.

de tovery een bewijs van *der Americaenen* herkomst, waerom haer geen plaets opgeruimt in *Nederland*, alwaer eertijds sulk een merkelijk aental eunjers (doch valschelijk beticht) woonden, die immers alle gelegendheid souden soecken, om aen 's weerelds einden te verhuisen, ten einde uit handen der ketter-meesters mogten geraken? Doch wat dese tovenaers belangt, die niet geweldiger hand de waerheid wil verkrachten, weet wel hoe sulke moorderyen, om 't geloof zijn aengerecht.

De bekende weereld eertijds vol tovenaers.

Ja waerom niet *d' Americaenen* uit geheel *Asia*, *Europe* en *Afie* over-gescheept, eertijds vol eunjers en hexen, die geloofT wierden, dat by maen-verdonkering dit hemels licht dichter na d'aerde trokken, ten einde kracht mede deelden aen de tooverkruiden: datze de maen als dan met kloppen op bekkens en geroep te hulp quamen? En waerom eindelijk niet de genoemde landaerd tot *Salmantica* te huis gebragt, alwaer in de hooge School, gelijk *Laurentius Ananias* verhaelt, de toverkunst openbaer geleert is? Ook grijpt onder *d' Americaenen* de duivel-dienst stand, welke goddeloosheid eertijdts inschelijx by *de Pheniciers* in swang ging. Maer by *de Pheniciers* alleen? Neen: de gantsche weereld der heidenen was hier aen schuldig. Immers sommige geloofden, dat de duivelen by menschen-offer leefden en door wierook smooken vet wierden. Andere slagteden ter eeren der boose geesten kinderen, levendig uit 's moeders licchaem gesneden. Hoe vermaerd is onder *de Persen Zorafter* en de gansche school der oostersche duivel-jaegers? Ten tijde van *Moses* had dese vervloekte sonde bereeds d' overhand genoomen. Voorts kan niet ontkent, of *de Pheniciers* voerden d' afgoden op haer schepen. Herodotus bewijst sulx: *'t Beeld van Vulcanus* seid hy, *is seer gelijk der Pheniciers* Patacoioi, *welke zy op de voor-steeven van haer galeyen plaetsen.* En *Pesychius:* Pataici *zijn Phenicische goden, die zy in 't achter-schip neder-setten.* En op gelijke wyse vaeren *d' Americaenen*

De Nat. dæmon. l. 3.

Lucanus lib. 6.

Lev. 17. 6.

Duivel-dienst eertijds over de weereld en nu by d' Americaenen in gebruik.

met haer afgooden. Doch dit is eertijds by alle gemein geweest: waerom dan de schepen den naem ontleende, na 't beeld des afgods welk of achter aen de spiegel geschildert stond, of gehouwen van hout of steen, ergens op 't verdek plaets besloeg. Dusdaenige gewoonte onderhouden ook noch tegenwoordig *de Chineesen*. *Franciscus Xaverius* verhaelt, hoe hy met een Chineesche schipper uit *Goa* na *Japan* reisde. Dese had een afgod achter op 't schip, voor welken kaersen aen-stak met aloë-hout rookte, vogelen offerde, en spijs aen-bood: versoekende 't ellekens door looting na d' uitkomst der Japansche reis. Somtyds viel 't lot ten goede, somtyds gaf 't quaede voorspook. Eindelijk getuigt *Porphyrius; De Pheniciers offerden by swaere ongelegendheden van oorloogen, hette, of besmettelijke ziekten, iemand der alderliefste kinderen, hier toe voor gemeine stemmen verkooren, aen Saturnus op.* En *Eusebius* uit *Porphyrius* voornoemd: *Saturnus, welken de Pheniciers Israel noemen:* (de geleerde *Vossius* en *Grotius* lesen *il* of *el*, een der tien naemen Gods by *d' Hebreen*) *en die zy tot een gestarnte van de selve benaeming ingewijd hebben: wanneer hy over dese land-streek heerschte, en een eenige zoon* Jeoud *uit de nymph* Anobret *hem gebooren was: als 't rijk waggelde onder den last eens gevaerlijken krijgs, heeft hy hem, bekleed met koninglijk gewaed, op een outaer, ten dien einde gebouwt, tot een offer gekeelt.* En hoewel nu diergelijke moorden in *America* inschelijx gepleegt worden, volgt hier uit, dat d' inwoonders van Phenicischen herkomst zijn? Immers stonden meer andere volkeren hier aen schuldig: ja naeuwelijx ergens een landaerd, die niet d' een of ander tijd sulx pleegde, self de bescheidenste onder d' heidenen. Immers zijn voor soodaenige gehouden de *Romeinen*, *Grieken* en *Persen*? En nochtans waerenze afschouwelijk door menschen-offer. Onder de kaisar *Adrianus* hield eerst dit moorden in 't Roomsche rijk op: soo nochtans, dat self ten tyden van *Tertullianus*, *Lactantius* en *Eusebius* bin

Duivels op schepen.

De Abstinent. animal. l. 2.

Præpar. Euang. l. 1.

Menschen en Kinderen te offeren by de Pheniciers, Americaenen en andere gebruikelyk.

binnen *Romen Jupiter Latialis* met menschen-bloed is geviert. *De Grieken*, die d' uiterste hoek van *Italien* bewoonden, waeren dagelijx besig met vreemde mannen te offeren aen *Saturnus*, of wierden vaek self geoffert.

By wie 't menschen offer afgeschaft is.

Eindelijk is dese wreedheid in een gekkelijk spel verandert; want, *de Romainen* te mets bezaediger, schaften sulk woeden tegen *d'Argiven* (alsoo noemdenze *de Grieken* op d'Italiaensche boodem neder-geslagen) by een streng raed-slot af. Doch, om eenige geheugenis van 't voorgaende menschen-offeren te behouden, wierden dartig beelden, uit biesen gevlochten, jaerlijx den vijftiende der bloeimaend, door de Roomsche priesters en Vestaelsche Maegden, van de brug *Milvius* in *den Tyber* geworpen. Vorders getuigt *Manethon*, hoe *d'Egyptenaers* binnen *Heliopolis* drie menschen voor *Juno* slagteden; welke gewoonte soo lang stand greep, tot de koning *Amasis* in plaets van menschen ten offer gebood te brengen wasse kaersen. *Amestris*, huisvrouw van de beruchte *Xerxes*, liet twaelf menschen, volgens *Plutarchus*, voor haer behoudenis tot *Plutoos* eer levendig begraeven. *Procopius* verhaelt wegens de volkeren tusschen *d'Arabische Inwijk* en *Nyl Blemyes* genaemt, datze meermaels menschen ten offer bragten, om den son te dienen. *De Indiaenen* (het zijn de woorden van *Pomponius Mela*) *slagten haer naeste bloedverwanten en ouders, eer door ziekte of jaeren tot magerheid vervallen: en oordeelen 't billijk en ten hoogsten heilig te zijn, sich vrolijk te maeken met d'ingewanden der gekeelden.* By *d'Albaners* wierd jaerlijx een der Priesteren aen de maen op-geoffert, gelijk *Strabo* getuigt. Diergelijk stelt *Mela* ter neder van *de Tauri*, dewelke de vreemdelingen, in plaets der slagt-offeren den hals afsneeden. d'Egyptische afgod *Typhon*, als te sien is by *Manethon*, stond dagelijx gloeyend, door de vlammen, in welke levendige menschen tot sijner eer verzengden. En, om verscheide andere volkeren voorby te gaen, schuldig aen sulk een bloedige afgoo-

lib. de Superstit.

Rer. Persic. l. 1.

lib. 3. c. 8. Georg.

lib. 11. Geog.

lib. 2. c. 1.

den-dienst, hoe rookten eertijds op den Duitschen en Franschen boodem d'outaeren in de dichte bosschaedjen, gesticht voor *Taran*, *Hesus*, *Teutates*, en *Wodan*, van ontzielde mannen en vrouwen? *De Kaisar Julius* spreekt wegens *Gallien* aldus: *Alle Galloisers zijn seer genegen tot gods-diensttigheden: en dieswille, dewelke in swaere ziekten leggen, en in veld-slaegen, en andersints gevaer loopen, slachten voor offerhanden levendige menschen, of doen beloften haer self te sullen op-offeren: en gebruiken tot sulke offerhanden den dienst der* Druides: *nadien oordeelen, dat, ten zy voor 't leven eens mensch 't leven eens mensch gegeven word, de godheid der onsterfelijke Goden op geen andere wijse kan worden verzoent: en zy hebben opentlijk offerhanden van sulk slag ingesteld. Zy keuren de dood-straffen der gene die op diefstal of struik-roovery, of eenig misdrijf betrapt zijn, den Goden aengenaemer te wesen; maer als sulke zoort niet voor handen is, komenze ook tot bloed-vergieten van onschuldige.* Eindelijk spreekt Gods woord aldus: *Als de koning der* Moabiten *sag, dat hem de strijd te sterk was, nam hy tot hem seven honderd mannen, die 't swaerd uit-toogen, om door te breeken tegen den koning van* Edom; *maer zy konden niet. Doe nam hy sijn eerst-gebooren zoon, die in sijn plaetse koning soude worden, en offerde hem ten brand-offer op de muer.* De by-gebragte getuigenissen bewijsen genoegsaem, hoe 't oude heidendom allenthalven aen menschen-moorden ten gods-dienst schuldig stond: gelijk als noch tegenwoordig *Indiaenen*, *Chineesen*, *Japanders* en andere sulk een vervloekte gewoonte onderhouden: weshalven geensints tot een reden strekken kan, om *der Americaenen* herkomst uit *de Pheniciers* te haelen, ter oorsaek dese eertijds, en die huiden ten dage, d'afgoodery door moorden t'afschouwelijker maekten en maeken.

Bell. Gall. Comm.

2 Reg. 3. v. 26, 27.

Derde bewijs, dat d'Americaenen zijn herkomstig uit de Pheniciers, om

Het derde bewijs, ten einde meermaels gesegt, word ontleent van d'over-eenkomst der Phenicische en Americaensche taelen. *Comtæus* steld eenige woorden ter neder: namentlijk

de

dat de taelen over-een-komen.

de Pheniciers noemde *een berg Abila, bloed edom, een staepel gadon, een moeder anech, een maegd hellotia, water heni* en *jam*: met 't eerste komt over-een *der Mexicaenen anthla*, met 't tweede *Holedonch*, met 't derde *gadonguene*, met 't vierde *anan*, met 't vijfde *hellotii*, met 't seste *ame* en *jame*. Maer die aldus de woorden wilde raebraeken, wie soude niet d'ongerijmdste gevolgen trekken? 't Is waer, *de Pheniciers* en sommige *Americaenen* noemen beide *een beker asur*, en *wijn-ruit belasa*: volgt hier uit dat d'eene van d'andere haer oorsprong hebben? Hoe veel naemen beteikenen 't selve by volkeren, die nooit met malkander gemeinschap hadden? Dit ontstaet immers door enkele toeval. Andersints indien ettelijke byna-gelijk-luidende of self even-gelijk-luidende woorden, gebruikelijk onder verre afgezonderde landaerd, schoon in de selve beteikenis, terstond d'herkomst des eene van d'ander moest inbrengen, soo sullen noodwendig *de Grieken, Latynen* en *Duitsers* van *d'Hebreen*, of *de Latynen* van *de Grieken*, of *de Duitsche* van *de Latynen*, of de *Persen* van *de Duitsers*, of in 't tegendeel de laetste aen d'eerste haer oorsprong schuldig blyven. Ik sal ten bewijs uit een groote hoop weinige staeltjens te voorschijn brengen.

word wederleid.

Over een-komst van de Griexe tael met de Hebreeuwsche:

Hoe weinig verscheelt in veel woorden 't Hebreeuwsch van 't Griex? *d'Hebreen noemen een kerkelijke vergadering sanhedrim*, *de Grieken Synedrium*: d'eerste *ik raede aen pitha*, d'andere *peitho*: d'eerste heeten *wijse mannen zophei*, d'andere *sophoi*. En min onderscheid tusschen *symphoniah* en *symphonia een geschikt maet-gesang*, tusschen *psanterin* en *psalterion een goddelijk gedicht*. En wie sal niet wederom vinden groote gemeinschap der Hebreeuwsche woorden met de Latynsche? Immers verscheelt niet veel *mesurah* en *mensura een maete*, *shekar* en *saccarus een soete vocht*, *levya* en *leæna een leeuwinne*, *shebet* en *sceptrum een schepter*, *comon* en *cuminum kumijn*, *sabbeca* en *sambuca een hakke-berd*, *pesa* en *passus een schreede*. De Duitsche spraek soude inschelijx

van de Hebreeusche met de Latynsche:

veel woorden leveren, die de selve zin met de selve letteren, by *d'Hebreen* gebruikelijk, uit-brengen. Want is soo groote verschil tusschen *chobel* en *kabel*, *ethmol* en *etmael*, *bara* en *baren*, *sothim* en *sotten*, *comon* en *comijn*, *arets* en *aerde*, *phert* en *peert*, *ever* en *over*, *peth* en *beet*, *levyah* en *leeuw*, *schad* en *schaden*, *shekar* en *suiker*, *shakel* en *schakel*, *kisse* en *kussen*, *gebvul* en *gevel*, *schakan* en *schenken*, *schavah* en *schave*, *makkar* en *makker*, *bel* en *beeld*; want *bel* beteikent eigentlijk *een Heer*, misschien ter oorsaek d'afgoodische beelden Heeren zijn der afgooden-dienaers, of om dat *Ninus* d'alder-eerste een beeld oprechte voor zijn afgesturven vader *Bel*, om aen-gebeden te worden. 't Vereischte een gantsch boek, indien vorders wilden toonen de naeuwe zamen-menging, die de Latynsche tael heeft met de Griexsche, want niet alleen de woorden met kleine verandering der letteren 't selve meenigmael in d'een en andere tael beduiden; maer self sonder de minste verandering. Beide *Grieken* en *Latynen* drukken uit, *ik doe* door *ago*, *stuurs* door *austerus*, *acht* door *octo*, *een arm* door *brachium* of *brachion*, *ik eet* door *edo*, *een schaele* door *phiale*, *gordijn* door *cortina* of *cortine*, *vroolijk* door *hilaris* of *hilaros*, *geklank maeken* door *clango*, *kameel* door *camelus* of *camelos*, *een knie* door *genu* of *gonu*, *een beker* door *calix* of *kulix*, *een muis* door *mus*, *een mudde* door *modium* of *modion*, *knorachtig* door *morosus* of *morosos*, *bedrog* door *dolus* of *dolos*, *een huis* door *domus* of *domos*, *ik draege* door *fero* of *phero*, *ik* door *ego*, *ik trekke aen* door *induo* of *enduo*, *een leeuw* door *leo* of *leon*, *vlasch* door *linum* of *linon*, *een moeder* door *mater* of *meter*, *nu* door *nunc* of *nun*, *de nacht* door *nox* of *nux*, *een rotsteen* door *petra*, *een scheld-woord* door *scomma* of *skomma*, *een boot* door *scapha* of *skaphe*, *een schat* door *thesaurus* of *thesauros*, *vader* door *pater*, *ik beve* door *tremo*, *een uur* door *hora*, *d'avond* door *vespera* of *hespera*. Voorbedachtelijk worden ontallijke andere over-geslaegen. Niet minder over-eenkomst sal iemand bespeuren tusschen de Latynsche

met de Duitsche.

Beeld waer van herkomstig?

Over-een-komst der Griexe en Latijnsche taelen.

Abrah. Milii. Ling. Belgica c. 5, 6, 7, 11.

Over-een-komst tusschen de Latijnsche en Duitsche taelen:

sche en Duitsche tael. Want beteikent niet *axis een asse*, *ager een akker*, *armus arm*, *anchora anker*, *anxius angstig*, *butirum boter*, *barba baerd*, *balare blaeten*, *crux cruis*, *capo capoen*, *clarus*, *claer*, *curtus cort*, *corona croone*, *chorda coorde*, *cuppa cuip*, *creta crijt*, *camera camer*, *edo ete*, *discus dis*, *ulna elle*, *festum feest*, *granum graen*, *jocus jok*, *mamma mamme*, *mortarium mortier*, *mespilum mispel*, *metior mete*, *mola molen*, *mus muis*, *flamma vlamme*, *facula fakkel*, *remus riem*, *lampas lamp*, *cista kiste*, *caseus caes*, *lelium lelie*, *littera letter*, *linum linnen*, *laterna lantaerne*, *monstrum monster*, *macer mager*, *nasus neus*, *nebula nevel*, *ordo order*, *oleum olie*, *plaga plaege*, *persona persone*, *sugo suige*, *sobrius sober*, *scævus scheef*, *pirum peer*, *palus pael*, *penna penne*, *pluma pluime*, *pondo pond*, *porta poort*, *planta plante*, *par paer*, *purpura purpur*, *rosa roos*, *regula regel*, *rectus recht*, *spongia spongie*, *spuo spuwe*, *testa teste*, *vas vat*, *vinco winne*, *soccus*, *socce*, *vallis valleye*, *floccus vlocce*, *longus lang*, *truncus tronc*. Van sulk slag soude niet ontbreeken vry merkelijk ker getal der woorden bykans gelijkluidende en 't selve beteikenende by *de Latynen* en *Duitschen*.

Griexe en Duitsche tael over-een.

Ja de Griexe spraek, die met de Duitsche ongelijk meer gemeinschap heeft dan de Latijnsche, kan ook vry meer naemen leveren, welke den selven zin uitbrengen. Kortheids-halve sullen weinige, gepikt uit vele, ten bewijs dienen. Om over te slaen, dat *de oude Duitschen*, volgens *de Kaisar Julius*, Griexe letters gebruikten: hoe weinig verschil is tusschen 't Griexe *axine* en Duitsche *axe*, *anchos* en *angst*, *aasmos* en *aasem*, *ballo* en *vallen*, *brazo* en *braden*, *brotos* en *broot*, *burgos* en *burg*, *kamera* en *kamer*, *enioi* en *eenige*, *cratos* en *cracht*, *angelos* en *engel*, *kolpos* en *golve*, *kalein* en *kallen*, *klange* en *klank*, *kerytto* en *kryten*, *kamelos* en *kemel*, *chnauo* en *knauwen*, *lampas* en *lampe*, *linon* en *linne*, *meter* en *moeder*, *modion* en *mudde*, *milion* en *mijle*, *nun* en *nu*, *kopto* en *kappen*, *nux* en *nacht*, *oïs* en *oye*, *poine* en *pijne*, *rencho* en *ronchen*, *stello* en *stillen*, *sterigma* en *sterkte*, *stylos* en *stijl*, *stelechos* en *steel*, *stemma* en *stamme*, *scandalon* en *schandael*, *ptuo* en *spuwen*, *spelaion* en *spelonke*, *thronos* en *throon*, *telon* en *tol*, *titlos* en *tytel*, *tapes* en *tapijt*, *pyr* en *vuur*? En wat meenigte van woorden waeren te vinden, in welke gantsch geen verandering valt? Als onder vele *kakke*, *morge*, *plage* en meer andere.

De Bell. Gall. Comm. 2.

Persiaensche en Duitsche tael komen in veel over-een.

Ja wie soude bevroeden, dat d'afgelegene *Persiaenen* in oosten, of door een weinig verschillende geluid, of een over-een-komstig, de selve tael in veel zaeken voeren met de Duitschen? Immers scheelt naeuwelijx 't Persiaensche *Phader* van 't Duitsche *vader*, *dochtar* van *dochter*, *men* van *mijn*, *aval* van *aenval*, *achterratz* van *achterraed*, *berudar* van *broeder*, *batsa* van *bassen*, *avar* van *over*, *mus* van *muis*, *cah* van *caf*, *casti* van *casse*, *garm* van *gram*, *garph* van *graf*, *madah* van *maechd*, *mah* van *maen*, *nam* van *naem*, *nuh* van *nu*. Behalven de naemen die geheel niet verschillen: soodaenige, *jok*, *droch*, *band*, *God*, *star*, *vast*, *gebaer* en andere: waer aen de geleerde *Franciscus Raphelingius* in zijn *Persiaens Woordenboek* niet min moeite als verstand te kost leide.

Lexicon Persicum ex Pentateucho Persico.

Phenicische en Americaensche taelen hebben geen gemeenschap.

Indien nu op 't honderdste deel soo veel gelijkheid niet tusschen de Phenicische en Americaensche tael gevonden word, als wel tusschen *Hebreen*, *Grieken*, *Latijnen*, *Duitschers* en *Persiaenen*, volgens by-gebragte staeltjes, die nochtans dieswegen niet konnen aengemerkt als van elkander herkomstig, wat bewijs sal steeken in vijf of ses woorden, welke slechts eenige letteren hebben, niet verschillende, als namentlijk 't voorverhaelde Phenicisch *abila* en Americaensche *anthla een berg*, *edom* en *Holedonch bloed*, *gadon* en *gadonguene een staepel*, *anech*, en *anan een moeder*, *hellotia en helloty een maegd*, *heni jam* en *ame jame water*?

Americaenen seer verdeelt in volkeren en taelen.

Maer schoon-genoomen d'over-een-komst der Phenicische en Americaensche tael konde ten bewijs strekken van d'oorsprong des laetsten volks uit 't eerste, soo blijft hier een andere swaerigheid, te weten wat *Americaenen de Pheniciers* tot vaders erkennen; want haer landschap soo groot is, dat het naeuwelijx, voor

alle

alle de drie deelen der Bekende Weereld wijkt: 't leid verdeelt in soo veel inboorlingen, niet alleen t'eenemael onderscheiden in zeden, maer ook talen, die met malkander geen de minste gemeinschap hebben. Ja meenigmael spreeken d'inwoonders van 't selve rijk diervoegen verschillende woorden, dat volgens *Petrus de Cieca*, d'een den ander niet een woord verstaet.

In America heeft d'eene tael met de andere de minste gemeinschap.

Joan de Laet teikent aen, uit *Gabriel Sagardus*, *Garcilassus de la Vega*, *Petrus Martyr* en andere schryvers van *West-Indien*, verscheide woorden, by verscheide Americaensche volkeren gebruikelijk. Alsoo noemen *d'Hurones een hooft scouta, de Mexicaeners tzontecontli, d'inwoonders van Nieuw-Nederland anonsi, de Brasiliaenen acanga, de Jaos boppe. 't Getal een, twee, drie, vier* tellen *d'Hurones* aldus: *Escate, teni, hachin, dac: de Mexicaeners, ce, ome, yei, nahuy: de Sankikanders, cottè, nysse, nacha, wyue: de Brasiliaenen, oyepe, mocoy, mocapir, oioirundi: de Jaos, tewyn, tage, terrewaw, tagyne: d'inwoonders van Nieuw-Nederland, onsat, tiggeni, asse, cayere.* Wederom seggen *d'Hurones* tegen *een vader, aystan: de Mexicaeners, tathli: de Canadensers, notaovi: de Nieuw-Nederlanders, ragina: de Brasiliaenen, tuba.* En voorts staet het even eens gesteld met alle andere woorden, die geensints de minste sweem na malkander hebben. Sulx niet alleen ieder land een spraek op haer self heeft; maer meenigwerf ieder land twee, drie en meer verscheide spraeken, of ten minsten vele en verschillende uit-spraeken, waer door steden en self dorpen elkander onderkennen. d'Eilanders, by *de Spanjaerden* ontdekt, en uit-geroeid, hebben weinig woorden na-gelaeten. *Petrus Martyr* stelt eenige ter neder, eertijds gebruikelijk op *Hispaniola: d'hemel* wierd genoemt *tures, een huis boa, goud cauni, een goed man tayno, niet mayani.* 't Is aenmerkens waerdig, dat in haer tael geen blaesing of H komt, of heeft de kracht van een mede-klinkaert, en word harder gesprooken dan een F, met open lippen en een geschudde borst, na de wijse *der Arabiers* en *Hebreen.*

Decad. 3.

De Laet Origi. Amer. obs. 5.

Voor 't laetste en krachtigste bewijs dient *Moses*, welker woorden in 't eerste boek aldus luiden: *Vervloekt zy* Canaan, *een knecht der knechten zy hy sijnen broederen.* Vorder seide hy: *Gezeegent zy de Heere de God* Sems: *en* Canaan *zy hem een knecht. God breide* Japhet *uit, en hy woone in* Sems *tente: en* Canaan *zy hem een knecht.* En in de volgende afdeeling: *Canaan gewan Zidon.* Dese plaetsen worden geduid op *d'Americaenen*, ten bewijs dat van *de Pheniciers* oorspronkelijk zijn. 't Bewijs steunt op volgende gronden: *De Pheniciers* zijn *Canaans* nakoomelingen, en hebben *Spanjen* verheert: *de Americaenen* moeten *de Pheniciers* voor broeders erkennen: sulx in *d'Americaenen* vervuld wierd, datze een broederen-jok draegen, toen haer *de Spanjaerden* tot slaeverny bragten.

Ge 26

Gen. 10. v. 15.

Laetste bewijs voor der Americaenen herkomst uit Phenicien.

Docht 't is een groote misslag *de Pheniciers* te stellen onder de nakoomelingen *Canaans Chams* zoone; want zy zijn herkomstig uit *Sem*, *Heber*, *Abraham* en de alder-naeste *Esau*, toegenaemt *Edom*, door een na-aeping van zijn seggen *adom, adom*, eischende van *Jacob dat roode, dat roode daer*, alsoo 't toebereide linsen-zop by eigen naem niet scheen te kennen. En dewijl *Edom* sich neder sloeg op 't gebergte *Seirs*, tusschen *de Doode Zee* over den bodem van *'t Steenachtig Arabien*, langs *de Roode Zee*, welke na hem die benaeming ontfing, ter oorsaek die zee by zijn nakomelingen sterk bevaeren wierd. *De Grieken* noemen dit vaer-waeter *Erythreum*, na *Erythras*, die geen andere is, als *Esau*, en inschelijx *rood* beteikent. Hier komt by, dat *Pheinix* en *Erythros* in de Griexe tael 't selve uit-drukt. *De Pheniciers*, na dat haer armen wijd en zijd onder magtige Koningen door de schip-vaert over *de Roode Zee*, aen verscheide kusten en eilanden, geslaegen hadden, zijn eindelijk verhuist na *Syrien*. De sevenste der Edomitische koningen word van *Moses* gesteld *Baal Hanan*, welke naem 't achterste voor gekeert, gevoert heeft de beruchte Carthaginienser veldheer *Hannibal*. Voorts kan licht getoont, dat *de Pheniciers* herkomstig van *Heber* Hebreeusch, en zedert ook Arabisch, (want zy bewoonden voor haer verhuising *'t Steenachtig Arabien*) eertijds

word wederleid.

Tranc. Burman. in Gen. 25. v. 30.

Pheniciers zijn herkomstig uit Esau.

Gen. 36. v. 39.

[...]p. in [...]v. l. 5. c. 25. In Ps. 136. Voss. Orig. Idol. l. 1. c. 32.

Carthagoos tael Hebreeusch.

gesproken hebben. Het zijn de woorden van *Hieronymus : De tael der Carthaginensers komt ten grootsten deel over-een met de Hebreeuwsche.* En *Augustinus : Seer veel Carthaginienser woorden zijn Hebreeuwsche, ja meest alle. Elisa Dido Carthagoos* eerste stichteresse bekrachtigt dese waerheid; want wat beteikent *Elisa* of *Elissah* by *d'Hebreen* anders als *een lam van mijn God*, of indien 't met de benaming des Sienders *Elisa* over-een komt, dan *Gods heil, Dido een beminde?* Maer wie kan de minste over-eenkomst vinden van de Hebreeuwsche of Arabische tael met eenige spraek *der Americaenen*? Eindelijk dewijl *de Pheniciers Esau* tot een vader erkennen, hoe raekt *den Americaenen* de vloek over *Canaan* uitgesproken, dewijl niet meer uit *Canaan* als *Canaan* uit *de Pheniciers* herkomstig zijn?

Of de Americaenen uit de Joden, of de tien verstrooide stammen Israels herkomstig zijn,

Dus lang wegens *de Pheniciers*. Andere brengen *d'Americaense* herkomst tot *de Joden :* andere tot de tien verstrooide stammen *Israels*. De grond van sulk gevoelen steunt op de Joodse en Israelitische verstroying onder alle volkeren des aertbodems: waer uit besluiten, als of ook *America* bevolkt hadden: te meer alsoo de oude *Joden* en *Americanen* in kleding en aerd met elkandre groote gemeinschap hebben. Beide namentlijk gaen ongeschoeid, met soolen boven toegeregen: dragen een boven-rok over een kort hembd. Beide zijn kleinmoedig, scherpsinnig en dienstplichtig. Doch waerlijk verscheelt de dragt *der Americaenen*, na kouder of warmer gewest bewoonen, diervoegen, dat niet minder als d'een den ander in gewaed gelijk is, ik laet staen *den Joden*. En even soo staet het gelegen met de moed *der Americaenen;* want indien sommige van klein-hartige inborst zijn, andre daerentegen wijken geensints voor de moedigste volkeren. De Jesuiet *Immanuel de Moraes* verhaelt gesien te hebben, hoe *een Brasiliaen* tegen drie Portugeesche soldaten sich diervoegen weerde, dat weinig scheelde, of had alle afgemaekt. Eindelijk wat dienstplechtigheid is by *d'Americaenen*, welker sweem in 't Jodendom word gevonden? Immers hebben *de Joden* de besnijdenis aen soo veel Oosterse volkeren, onder welke nochtans als ballingen verkeerden, overgeset? En hebbense dit sacrament in *America* alleen vergeten, aen welk andersints de gantsche zaligheid hangen, welk overal als noch onderhouden? Geen meer bewijs steekt in haer verstroying.

word ontkent en wederleid.

Joodsche verstrooing.

Aengesien de H. Schrift de selve duidelijk beschrijft by de volkeren, waer onder schuilden. 't Is waer de Joodsche verstrooying kan aengemerkt, of voor of na de geboorte van Christus. Voor 's Heilands geboorte woonden *de Joden* als vreemdelingen verstrooyt in *Pontus, Galatien, Cappadocien, Asien* en *Bythinien*. *Jerusalem* was de hoofd-plaets haerer godsdienst en burger-bestier; hoewel ook eenig behielden binnen *Babylon* en *Alexandria*. Want daer was een Asiatische of Europeesche verstrooying. De Asiatische verstrooide erkenden voor hooftstad *Babylon:* en gebruikten aldaer in de Synagogen *de Chaldeese uitbreiding des Bybels.* Der Europeesche stoel stont tot *Alexandria:* hier vergaderdense binnen een tempel, na de manier die in *Jerusalem* stant greep; en dewijl sich hielden aen de Griexe vertaling der H. Schrift, door de beruchte twee en seventig Oversetters onder *Ptolemæus Philadelphus*, wierdenze genaemt *de Verstrooide Grieken*. Immers zijn uit dese *Joden* niet herkomstig *d'Americanen:* en even so weinig, die door *Titus Vespasianus*, sedert *Jerusalem* en de tempel ten grond toe in puinhoop lagen, onder verscheide volkren verjaegt, swerven: also haer nooit vergunt is, niet alleen (op dat ik de woorden van *Cyprianus* ontleene) *om met een voetstap, onder 't recht van reisigers haer vaderland te begroeten;* maer self niet om met menigten samen te komen: 't welk immers noodig was, indien *den Nieuwen Wereld* souden bevolken; haer byeenkomsten tot eenig merkelijk getal zijn onder alle volkren ten allen tijd verdacht gehouden, en gewapender hand in bloed gesmoort.

1. Pet. 1. v. 1. Scaliger in Netis ad N. T.

Joa. 7. v. 35.

l. de Idolo. vanitate.

Een klein schijn-bewijs word ingebragt uit 't vierde boek *Esdre:* teneinde de tien stammen *Israels* met de koning *Hosea*, na *Nahalah, Habor*, de riviere *Gozan*, en steden *der Meden* weg-gevoert door *Salmanasser*, mogten erkent staen *2. Reg. 17. v. 6.*

voor d'eerste bevolkers des Americaenschen boodems. De woorden *Esdre* luiden aldus. *De tien stammen over-gebragt in een ander land, werden te raede, dat zy de meenigte der heidenen souden verlaeten, en in een verder land vertrekken, daer geen menschelijk geslacht ooit te vooren gewoont had: daer wilden zy haer rechten onderhouden, die zy in haer land niet gehouden hadden. Zy zijn dan daer ingetoogen door de enge ingangen van de rievier* Euphrates. *Want d'Alderhoogste deede haer als doen teekenen, en hield d'aderen der rievier op, tot dat zy daer over gegaen zijn. Want door het land was een weg van een lange reise van anderhalf jaer: daerom word die landstreeke* Assareth *genaemt. Doe hebben zy daer in gewoont tot den laetsten tijd.* Maer, (om over te slaen dat dese boeken *Esdre* niet geschreven zijn door een Propheet, of in de Hebreeuwsche tael, of by de Joden voor goddelijk erkent, of ergens in 't nieuwe Testament aengetoogen;) waerom is 't land *Assareth* meer *America*, dan eenig andere verre afgeleegen kust? *Hieronymus*, die immers bysondere kennis had wegens de toestand der tien Israelitische stammen, also in *Asie* woonde, en naeuwe kennis hield met *de Joden*, om d'Hebreeuwsche tael grondig te kennen, getuigt: hoe de geseide stammen nocht' sijner tijt (*Hieronymus* heeft gebloeid ontrent 't jaer vier honderd onder de Kaisar *Theodosius*) in de steden *der Meden* en *Persen* onder harde slaeverny zukkelden. Sulx dese wonderlijke togt na *Assareth*, welke lang voor *Hieronymus* moest gedaen zijn, plaets verdient onder d'andere Joodsche beuselingen van *den Behemot* en *Leviathan*, de gantsche wet verlooren, de zielen in beneden-aerdsche kamers opgeslooten, die by *Esdre* verhaelt worden. En hoe weinig gelegendheid *d'Israelieten* hadden om te verhuisen, zedert de tijden van *Hieronymus*, kan blijken uit de schrikkelijkste verwoestingen in *Persen* en *Meden* aengerecht, verscheide eeuwen achter een. Want hoewel *de Persiaenen* 't rijk, door *Alexander de Groote* ontweldigt, weder meesters wierden, terwijl *Alexanders* staetvolgers elkander op 't lijf vielen, soo zijnze naeuwelijx buiten oorlog geweest, het zy tegen *de Romainen*, het zy *d'Indiaenen* en andere Oostersche volkeren. Ja *de Saraceenen* wrongen haer den schepter uit de hand, hoewel voor een kleine tijd; want eerlang onderling verdeelt, vestig de *Muchumet Subictigines Imbraels-zoon* zijn throon op haer nederlaeg. Moedig door sulk een voorspoed, gespt 't harnasch aen tegen *d'Indiaenen*, en dient sich van de hulp-benden *der Turken*: waer mede *de Babylonische Arabiers* onder de knie krijgt. Na welke verrichting *de Turken*, niet sonder yselijke veldslag, de Persische kroon op 't hooft setten. En dese schudde terstont door bloedige bewegingen; alsoo *Tantgrolipix*, ten koning over *Persen* gehult, met sijn broeder *Cutlumuses* overhoop geraekte. *Persien* swom in burger-bloed: tot eindelijk *Zengis Chan* uit *Tatarye* derwaerds trok met een geducht heir-leger, op 't jaer twaelf honderd. Niemand derfde hem afwachten. *De Turken* dan verlaeten *Persien*, na een bewint van ses eeuwen: en maken voor sich ruim baen in *Carmanie*, *Phrygie* en *Bithynie*: uit welke landschappen sulke invallen deeden op 't Griexe kaisar-rijk, tot eindelijk volkomen meesters wierden. Wie kan nu niet lichtelijk afmeten, hoe weinig kans de verstrooyde stammen sagen, om uit verre afgelegene woonplaetsen te zamen te komen, en lanx onveilige wegen, door andere en wederom andere vyanden, sonder verschoonen moordende, na *America* te trekken.

4. boek Esd. c. 13. v. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46.

l. 5. in Ezech. & l. 6. in Jerem.

Es. 4. c. 6. v. 49. 50. c. 14. v. 21. c. 4. v. 41.

Oude toestand van Persien.

Melchior Soiterus de Reb. Turc.

Immanuel de Moraes, die bysondere kennis van *d'Americaenen* verkreegen had door langwijlige ommegang, oordeelt, haer oorsprong niet herkomstig uit een volk; maer uit *de Carthaginiensers* en *Joden*, ten verscheiden tijden en plaetsen in dese *Nieuwe Weereld* geland. Want *de Carthaginiensers*, herwaerds over-gescheept, vonden de grond diervoegen vruchtbaer, dat vele uit haer vaderland opkraemden: weshalven eindelijk dit vaer-waeter, onder lijfs-straf is verbooden: ten einde *Carthago*, by oorlogs overval, haer self niet mogt verlegen vinden, indien te seer ontbloot wierd van volk. By dese gelegendheid geschiede, dat

Gevoelen van Moraes wegens de herkomst der Americaenen.

dat

dat d'over-gescheepte te mets woester en woester zeden aen-naemen: verspreid in huisgezinnen, 't ledige land, sonder gemein opper-hoofd en vaste woningen, swervender wijse, bebouwden. Aldus wijd en zijd verdeelt bedacht ieder nieuwe woorden, om te spreken taelen, die, noch met *de Carthaginiensers*, noch met d'andere nieuwe inwoonders, over-een quaemen. Doch dit gevoelen is te vooren wijdloopig wederleid. Voorts tracht *Moraes* te bewijsen, hoe *de Brasiliaenen* van Joodsche herkomst zijn: ter oorsaek, na 't voorbeeld *der Joden*, niet mogten trouwen, dan in haer stamhuisen: ook noemenze de oomen vaders en moeyen moeders. Beide beweenenze de dooden een maend lang. Beide gebruiken lange klederen tot d'enkelen toe. Ondertusschen schijnen ons dusdaenige bewijsen van gering gewigt. Want waerlijk *de Brasiliaensche* trouw verscheelt t'eenemael van de Joodsche, als die niet verbonden is aen de selve stamme; maer bloedschandig voltrokken word tusschen susters dochter, of immers, wanneer dese ontbreeken, met 't naeste bloed aen de selve. Voorts noemden *de Joden* vaders, uit welker lendenen voor veele eeuwen gesprooten waeren. 't Beschreyen der lijken heeft lang stant gegrepen, en als noch, by verscheide volkeren. Belangende de tijd van een volle maend, was onder *de Joden* geen gewoonte: hoewel sulx geschiede op een ongemeine wijse, in de velde *Moabs* over *Moses*, en over *de Patriarch Jacob* seventig dagen. Eindelijk kan niemand onbekent zijn, hoe *de Romainen*, *Persen* en andere landaerd sich met lange klederen omgorden. Behalven dat *de Joden*, alwaer ergens gevonden worden, haer seer stip houden aen de besnijdenis, sonder welke niemand voor *Jood* erkennen: aen de dienstplichtige zeden der vaderen: aen d'oudheid, tael en letteren: van welk alles de minste sweem niet te vinden is by *de Brasiliaenen*. Hoe is 't moogelijk, datze in *America* t'eenemael haer afkomst, wet, besnijdenis, tael en vordere Jodendom souden hebben vergeten, daerze andersints over den gantschen aerdbooden soo naeuw 't een en ander waerneemen?

Zeden der Brasiliaenen en Joden zijn verscheiden.

De geleerde *Hugo Grotius*, in zijn ondersoek na d'oorsprong der Americaensche volkeren, brengt met vele redenen *de Americaenen*, van *Panama* af noordwaerd verspreid, in *Noorweegen* te huis: dewijl beider spraek seer over-een komt, en de weg derwaerds gemakkelijk te vinden is; want eerst zijnze uit *Noorweegen* gereist na *Ysland*, over welk voor duisent jaer 't gesach kregen: van *Ysland* door *Frisland* na *Groenland*, van *Groenland* na *Estotiland* een gedeelte der vaste Americaensche kust. Uit *Frisland* trokken derwaerds eenige visschers twee eeuwen voor *de Spanjaerden* in *de Nieuwe Weereld* voet aen land sette. *Joan de Laet* kant sich tegen dese stellingen. En voorwaer wat reden kan gegeven worden, waerom juist *d'Americaenen* van d'engte af tusschen *Panama* en *Nombre de Dios* noorderlijk gelegen een andere oorsprong souden hebben, als die haer zuidelijk strekken? Aengesien de geseide engte noch door bergen, noch stroomen door-sneden is: en *de Spanjaerden* geen onderscheid in tael of zeden vonden tusschen die boven of beneden d'engte woonen. En wie sal gelooven, dat 't schaersch bevolkte *Noorweegen* heeft konnen uitleveren byna ontelbaer duisende zielen voor *'t Noorder America*, overtreffende *'t Zuider*, bysonder wanneer daer by komen de groote eilanden dicht onder de noorder kusten ten westen en oosten gelegen? Voorts is wel waerachtig, (indien *d'Yslander Angrim Jonas* geloof verdient) dat weinige huisgesinnen na *Ysland* uit *Noorweegen* voor haer vertoornde Koning gevlucht zijn, op 't jaer acht honderd vier en seventig: doch was toenmaels *Ysland* schaersch bewoond. Veertig jaer te vooren beval Kaisar *Luidewijk de godvruchtige d'Yslanders* hoogelijk aen Paus *Gregorius de vierde*, dewelke d'Yslandsche Kerk stelde onder *Ansgar* aerds-bisschop van *Hamburg*. Maer hoe komt het, dat nergens by *de Noorder Americaenen* de minste sweem na 't Christendom niet te bespeuren

Grotius brengt de Americaenen in Noorwegen te huis.

Dit gevoelen word wijdloopig wederleid.

Isaac. Pontanus de Reb. Danicis.

speuren is, indien van Yslandsche Christenen oorspronkelijk zijn? En waerom verhuisden *d'Yslanders* na kouder gewesten, als *Groenland* en *Frisland*, dewijl haer vaderland ten grooten deelen onbewoond lag? Wegens *Groenland* en *Frisland* is bekend door d'Engelsche scheep-vaert, dat aen malkander vast-leggen, en beide aen *'t Noorder America*; doch niet sonder wijd-uitgestrekte boezemen, die tusschen *Groenland* en *America* vol yselijke ys-schollen drijven: sulx d'over-togt t'eenemael beswaerlijk leid. En immers soo moyelijk indien niet onmogelijk, soude de land-reis vallen: alsoo de boodem diervoegen dik besneeuwt is, bysonder in diepe valleijen, dat geen reisiger door-raeken kan. 't Geen vorders *Grotius* verhaelt van de visschers, dewelke *Estotiland* alder-eerst ontdekten, steunt op 't verhael der Venetiaensche ridders *Nicolaes* en *Marcus Zeno* gebroeders.

Togt van twee Zenoos.

In 't jaer dartien hondert en tachtentig leed *Nicolaes Zeno* schip-breuk voor de Frislandsche kust. *Marcus* hier af verwittigt, wend de steven derwaerds: veertien jaer brachtenze beide toe, om *Estotiland* aen te doen. Eindelijk vervielen wederom op *Frisland*, alwaer *Nicolaes* stierf. *Marcus* t'huiswaerd gekeerd, heeft zedert sijn dag-boek gemein gemaekt: waer in verhaelt hoe *Estotiland*, meer als duisend mijlen van *Frisland* afgelegen, by Frislandsche visschers door storm vervallen, ontdekt is. Doch dewijl verscheide dingen ter nedersteld, die met de waerheid weinig gemeinschap hebben, volgens 't geen zedert by geloofwaerdige schippers is bevonden, kanmen niet zeker zeil gaen op Zenoos vaert,

Relatio Marc Zenonius.

Tael der Americaenen heeft geen gemeinschap met de Noorweegsche.

Joan de Laet toont *Grotius* een groote misslag aen, dat tot bewijs van *der Americaenen* oorsprong uit *Noorwegen* d'over-eenkomst der tael by-brengt Hy teld ettelijke plaetsen benoorden *Panama* op, die eindigen met den letter-greep *lan*, in plaets van *land*, ter oorsaek *de Spanjaerden* de letter *d* aen 't einde hebben uit-gelaeten. 't Is waer in 't Noorder *America* leggen *Cimatlan*, *Coatlan*, *Guescolan*, *Artlan*, *Quaxutatlan*, *Zeiotlan*, *Icatlan*, *Tapatlan*, *Cinacatlan*, *Cinantlan*, *Tenuchitlan*, *Comitlan*, *Metzitlan*, *Guatitlan*, *Necotitlan*, *Curcatatlan*. Behalven dat de meeste by-gebragte naemen niet zijn van landen; maer van steden en vlekken; en dienvolgende geensints dienstig om de Duitsche uitgang *land* hier uit te haelen: soo is 't kennelijk, hoe vele Americaensche woorden op *lan* eindigen, die nochtans niet minder als *land* beteikenen. Alsoo seggen *de Mexicaenen puertatitlan*, beduidende *aen de poort*: *itzintlan beneden*: *ocachi tlatzintlan meer na beneden*: *Tenoxtitlan* (dese hoofd-stad word ook na haer stichter *Mexis Mexico* geheeten) beduit *toortze op een rotze*. Voorts mag het niet sonder reden ieder vreemd schijnen, dat *de Noorder Americaenen* uit de gansche Duitsche spraek niet meer als drie letteren; namentlijk *lan*, in plaets van *land*, behouden hebben. Belangende *Groenland*, door welk *de Noorweegers* na *America* souden getrokken zijn, getuygt *Lyscander*: dat by toeval door *Eric Rauder*, op 't jaer negen hondert seven en tachtentig, gevonden, en dartien jaer na die tijd bevolkt is. *Olaus* Noorweegsche koning stelde over de nieuwe inwooners twee bisschoppen, den Dronthenschen aerds-bisschop onderworpen. *De Noorweegers* voeren vier eeuwen achter een seer sterk op *Groenland*; doch sedert haer koningen veel te doen vonden met verarming en oorloogen, bleef de vaert steeken. Men leest nergens van dese Noorweegsche volk-planting, langs de zee gehuisvest, datze over d'ontoegankelijke sneeu-bergen een pad sogten na *de Nieuwe Weereld*.

Serm. 3, Antiq. Danic.

Groenland wanneer ontdekt en bewoont.

Grotius vorders pleit voor *de Noorweegers* uit 't getuigenis der *Mexicaeners*: als dewelcke *den Spanjaerden* bericht deeden: hoe haer voor-ouders geen inboorlingen des Mexicaenschen boodems geweest zijn; maer uit 't noorden herwaerds verhuist: hoe alder-eerst sich neder-sloegen op *Estotiland*, alwaer tegenwoordig noch de voetstappen der Noorweegsche afkomst in de stad *Norumbega* baer-blykelijk te vinden zijn. Na *California*

Wat te houden zy van de stad Norumbega, in America.

woond een volk van de ſelve tael en zeden met *de Mexicaeners*. In deſe hoek onthouden haer ook *de Alavarden* of *Longobarden*. *De Spanjaerden* noemen *Nieuw Mexico*, 't geen waerlijk *het oude* is, uit welk voor acht hondert jaer op-kraemden. Doch waerlijk *de Mexicaeners*, van *Nieuw Mexico*, verhuiſende, lieten ſoo ſeer niet achter de ruggen leggen 't noorden, als wel 't noord-weſten. Dit *Mexico* leid in 't geſigt van *California*, welk gelooft word te paelen aen *Tattarye*, of ten minſten door een kleine ſtraet geſcheiden te weſen. Doch *Norumbega*, indien 't ooit was, moeſt, volgens 't gevoelen der Weſt-Indiſche ſchrijvers, eertijds plaets beſlaegen hebben, alwaer 't gedeelte van *Nieuw Vrankrijk* leid, by *d' Engelſche* bewoont: tuſſchen welk en *Nieuw Mexico* een ongemein groote landſtreek ſich wijd en zijd verſpreid. Ondertuſſchen word ook alhier nergens 't minſte overblijfſel van een *ſtad Norumbega* gevonden. Ja d' inwoonders bewoonen geen ſteden: zy ſlaen haer dorps gewijs neder: veranderen t' ellekens, onder een hoofdman, na wien 't dorp een naem krijgt, d' opgeſlagen hutten. En aen dit *Norumbega* konden *de Noorweegers* over *Yſland* en *Groenland* na *Eſtotiland*, wegens de woeſte inhammen en groote middelandſche zeen, by *d' Engelſche* ontdekt, te land niet komen: ſulx zy onmoogelijk verlaetende *Eſtotiland* niet geraekt zijn tot *Norumbega*. Hier komt by 't getuigenis *der Mexicaenen* ſelfs: als die erkennen, hoe zy uit 't noorden aftrekkende 't land voor haer niet ledig vonden; maer met *de Chichimecen* een woeſt volk, ſonder godſdienſt en wetten, bloedige en langwijlige oorloogen voerden, eer ruim baen kregen. Ook komt de landaerd tegen *California* over, in ſpraek en zeden met *de Mexicaeners* geenſints over-een; want hier leid *Nieuw Mexico* verdeelt in verſcheide volkeren van ſtrijdige zeden en gantſchelijk verſchillende tael. *De Alavarden*, by *Grotius* vermeld, zijn nergens te vinden. Miſſchien is hy miſleid door *Alvaradus*, *een Spanjaerd*, die in deſe

Chichimeceen.

hoek veel kuſten ontdekt, aen welke ſijn benaeming toepaſte.

Grotius dwingt de volgende bewijſen uit d' overkomſt der Americaenſche tael en zeden met de Noorweegſche. Alſoo, ſeid hy blijft klein verſchil tuſſchen *pagod* en *by-god* of *minder God*, *guaira* en *waeijer*, *llama* en *lam*, *peko* en *beke*. Beider zeden inſchelijx hebben onderling groote gemeinſchap. *De Mexicaeners* berichten, hoe haer voor-ouders alleenlijk by de jagt leefden. Voorts deilenze den tijd af niet by dagen, maer by nachten: waſſchen de kinderen, ſoo haeſt ter weereld komen in koude vloeden: zijn diervoegen genegen tot dobbelen, dat de vryheid ſelf aen 't lot waegen: ieder man vergenoegt ſich met een vrouw, uitgezondert weinige onder d' adel, die ſomtijds in dartelheid met veel gemaelinnen uitſpatten: werpen hier en daer heuvelen op tegen d' hooge zee-vloeden: gelooven d' onſterfelijkheid der zielen: ieder eet aen een byſondere tafel: zy gaen meeſt bloot, bedekt rondom de ſchaemachtige leden: ſommige offeren, en eten menſchenvleeſch. Dit alles, volgens *Tacitus*, *Plinius*, *Lucanus* en andere Romainſche ſchrijvers, heeft ſtand gegrepen in d' aloude *Duitſchers*, welker aſſetſels d' inwoonders tuſſchen de Noorweegſche bergen zijn.

Zeden der Mexicaeners.

Deſe ingebragte bewijſen voor *de Noorweegers*, als vaders der noordelijke *Americaenen*, wederleid *Joan de Laet* aldus: 't brengt geenſints eenig gevolg in, dat 't een volk uit het andere herkomſt trekt, ſchoon genoomen hier en daer eenige woorden gevonden werden, die de ſelve beteikenis hebben onder verſcheide landaerd; want ſulx kan by toeval of uit andere oorſaeken geſchieden: veel min wanneer eenige naemen met toe-doen of af-doen van letteren geweldiger hand gerekt worden. Daer en boven ſchuilt geen kleine misſlag d' aen-getogen woorden ſelf; want *pagod* word niet bekend over gantſch *America*: de volkeren in *Ooſt-Indien* tuſſchen de ſtroomen *Indus* en *Ganges* paſſen de benaeming *pagod* of

pagoode

pagoode haere afgodische tempelen toe. *Guayra* is nergens gebruikelijk in *America* , dan by *de Peruaenen*; doch beteikent *een kleyne bak-ooven*, en niet *een waeijer* : inschelijx *ilama* beduid geensints aldaer *een lam;* want voor d' aenkomst *der Spanjaerden* nooyt lammeren of schaepen in *Peru* gesien zijn ; maer wel een wol-dragend beest, by *Joseph de Acosta* aldus beschreven : *Ilama* is een viervoetig dier , welker gelijk nergens dan in *Peru* gevonden word , want 't verschaft sijn meester kost en kleederen, en vervult de plaets van last-voerende vee, sonder de minste kosten, alsoo te voeden is met 't kruid 't geen by de weg of op 't gebergte wast. Doch *d' Ilama* is van tweederlei slag, wollig of kort hairig : d' eerste draegen de benaeming *pacos*, d' andere zijn weinig kleinder als een kalf, met een laage hals, niet ongelijk een kameel, van verscheide verven, alsoo sommige wit, andere swart, ettelijke gespikkelt, by de *Peruaenen* geheten *moromoro*, vertoonen een wonderlijk vreemd gesicht : bysonder wanneer vermoeid stille staen, sonder beweeging , een geruime tijd achter een, star-oogende op de harders, niet sonder belacchelijke statigheid : hoewel ook somwijl gebeurt, dat onvoorsiens een snelle loop na een d'ontoegankelijke top der rotzen nemen, waerdoor last en beest verlooren gaet. *De Pacos* hebben inschelijx niet min vreemde luimen; want altemets hol over bol met pakkaedje ter aerde plotsen : verroeren haer geensints schoon aenstukken wierden gekapt. 't Beste middel, by *de Pacos* neder te sitten en te streelen, tot na eenige uuren vertoevens uit haer selfs opstaen. Dit vee blijft seer onderhaevig, een schurfte, *carasche* genaemt, waer aen gemeinelijk sterven : en dewijl 't quaed seer besmettelijk is , word *de Pacos* levendig begraeven , ten einde de schurftheid niet voort-sette onder d' andere. Ook tast *Grotius* mis, wanneer 't Mexicaensche *peke* met 't Duit-

Beschrijvan 't wonderlijk beest Ilama in Peru.

't Duitſche *beke* ſoekt over-een te brengen; want hoewel veel Mexicaenſche plaetſen, bergen, ſtroomen eindigen op *peke*, ſoo beteikend nochtans ſulx niet *een beek*, want *een beek* noemenze *atlauhtli*. *Joan de Laet* betuigt, hoe hy met byſondere vlijd door-ſnuffelt had *een Mexicaens Woorden-boek*, by *de Spanjaerden* binnen *Mexico* ter druk-perſe beſteld, om te onderſoeken, of ook aldaer te vinden waeren eenige woorden, die met d'Europiſche taelen, hem bekend, de minſte gelijkenis hadden; doch vond niet minder. 't Staet vorders even ſoo geſtelt, belangende de over-eenkomende zeden van *Noorweegers* en *Nooder Americaenen*. Want wat de jagt aengaet, hoe veel volkeren hebben eertijds by de jagt geleeft? De oude *Duitſchers* en als noch de *Scythen* zijn dieſwegen berucht, om andere landaerd over te ſlaen. Behalven dat *de Mexicaeners* van bezaedigde imborſt bereeds voor veel eeuwen haer voor-ouders niet erkennen jaegers geweeſt te zijn; maer wel *de Chichimecen*, die zy in deſe geweſten vonden. De rekening des tijds by de nachten, herkomſtig van *de Hebreen*, gaet by verſcheyde Ooſterſche volkeren in ſwang. Ook hebben niet alleen *de Duitſchers* de even-geboorene kinderen afgeſpoelt in de ſtroomen: hoewel ſulke gewoonte daerenbooven nooit by *de Mexicaeners* gebruikelijk is geweeſt; maer wel dat de vroed-moeder 't kind ten vierden dag na de geboorte neder-leid op d'openplaets des huis: ten midden des plaets, gedekt met biezen, ſtaet een pot vol water, in welk 't kind gewaſſchen word. Aen dobbelen zijn *d'Americaenen* niet ſchuldig; doch wel verſcheide andere volkeren. Sulx haer *Grotius* te onrecht deſe ſonde te laſt leid: gelijk in 't tegendeel verontſchuldigt, als of niet ſchuldig ſtonden aen echtſchending door de veelheyd der vrouwen. Immers ieder *Mexicaener* trouwt ſoo veel bed-genooten, als hem goed-dunkt. 't Selve getuigt *de Ieſuit Martijn Perez* van *de Cinaloanen*, en andere van andere Americaenſche volkeren: gelijk ook *Quarterius* wegens d'inwoonders in *Nieuw Vrankrijk*, die de naeſte leggen aen *Noorweegen*. En wat behoeven *d'Americaenen* juiſt *de Duitſers* voor leermeeſters te hebben, om hoogten tegen hooge water-vloeden op te werpen, dewijl de noodſaekelijkheid ſulx uit haer ſelf leert? En waer is ergens een volk, welk ſoo redenloos holt, en 't flaeuwe licht der natuur diervoegen uit-dooft, dat het den beeſten en menſchen gelijk verderf toeſchrijft na de dood. De manier van maeltijd te houden is verſcheiden in *America*, alwaer ieder volk naeuwelijx met 't ander eenige gemeenſchap heeft. Ook gaen *d'Americaenen* niet bloot; *de Spanjaerden* vonden de *Mexicaeners* niet alleen keurig gekleed; maer die ieder gewaed en deel des ſelven een eigen naem toepaſten. De inwoonders van *Virginia* gebruiken lange hembden: *de Floridaenen* vachten van wild gedierte: ten noorden ſteekenze van den hoofde tot de voeten in ruige huiden. 't Menſchen-offer heeft ſich wijd en zijd eertijds over de weereld verſpreid. Hoe verre dit moorden ſtand greep, is te vooren overvloedig aengeweſen. Eindelijk zijn alle *d'Americaenen* niet ſchuldig aen 't eten van menſchen vleeſch. Deſe onmenſchelijkheid word meeſt in *'t Zuider America* gepleegt.

de Orig. Gentium. Americ.

Zeden der Americaenen;

haer kleederen.

Dus lang wegens de bewijſen voor *de Noorweegers*, om haer plaets op te ruimen binnen d'omtrek van *'t Noordelijck America*, als ook de wederlegging der ſelver: volgt nu te vorſchen na de volk-planters des zuidelijken gedeelte, van d'engte tuſſchen *Panama* en *Nombre de Dios* tot *de ſtraet Magellanes*. *De Peruaenen* beſlaen langs *de Zuid-zee* een groot ſtuk lands op den Americaenſchen bodem. *Grotius* ſoekt haer herkomſt in *China*. Sijn redenen loopen hier op uit. *De Peruanen* van ſchrandere imborſt, betoonen genoegſaem niet gemeins te hebben met d'andere Americaenſche landaerd: ja ſich herkomſtig uit *de Chineeſen*, welker ſcherpſinnig vernuft, als in geen ontaerde affetſels, duidelijk beſpeurt word. Deſe waerheid vind geen klein ſteunſel aen d'over-

Peruaenen zijn niet herkomſtig uit China.

d'overblijfsels der Chineesche schepen op strand alhier te sien. En 't is geen wonder, indien de nieuwsgierigheid of 't geval *de Chineesen* lang geoefende zee-luiden, na dit gewest, slechts door een zee gescheiden, vervoert heeft. Hier by komt de godsdienst; want beide eeren den son: noemen haer koning den zoone des sons: schryven geen letteren, maer zaek-teikenen, van boven na beneden. Ook was *Mancocapacus* een *Chinees* van wonderlijk vernuft: dewelke verkundschapt, hoe sijn landzaeten over *de Zuid-zee* vruchtbaere landeryen bewoonden; doch sonder wetten en bestier, derwaerds over-stak, de verstrooide tot een licchaem verzaemelde, en voor sich en zijn nakomelingen een rijk oprechtede, na de wijse *der Chineesen*. De ingebragte redenen beantwoord *Joan de Laet* aldus. Hoewel *de Peruaenen* in schranderheid d'andere *Americaenen* overtreffen: en, op d'aenkomst *der Spanjaerden*, na een geschikte voet van landbestier leefden, nochtans konnenze geensints haelen by de scherpzinnige geestigheid *der Chineesen*. Ja nergens zijn in *Peru* gevonden soo konstige hand-werken, waer mede *China* de gantsche weereld den loef afsteekt: nergens sulk een gestalte van huisen of steden: nergens de minste sweem na de Chineesche schranderheid. Wegens de Chineesche schepen in *Peru* gevonden, kan niet bevroeden wat geloofwaerdig schryver sulx getuigt? Immers het blijft onwaerschijnelijk. Want waerlijk *de Chineesen* konden veel gemakkelijker en nader door *d'Atlantische zee* aen *Americaes* kusten, ten oosten van *Peru* afgeleegen, over-stevenen, dan langs de woeste en vry grooter *Zuid-zee* met de afgrijselijke stormen jammerlijk worstelen, waer tegen de swaere Europische schepen naeuwelijx bestendig zijn, veel min 't Chineesche vaertuig. *De Spanjaerden*, die na *Acapulco* uit *de Philippijnen* jaerlijx afsteeken, verneemen wel 't groot gevaer, 't geen bysonder van de swaere storm-vlaegen loopen onder *California*. Voorts wisten *de Peruaenen*, voor d'aenkomst *der Spanjaerden*, van geen groote schepen of zeilen. Hoe? Soudenze diervoegen de konst, welk uit haer vaderland *China* afbragten, t'eenemael vergeten hebben, en te gelijk 't vaderland, dat nooit derwaerds keerden? Te meer nadien 't gemakkelijker valt, uit *Peru* na *China* te verzeilen, dan uit *China* na *Peru*, ter oorsaek de winden onder de middag-lijn oostelijk waeijen. En dies te wonderlijker is het, hoe de kleine Chineesche jonken by toeval door onweder aen *Peru* te land quamen; dewijl niet konden verdacht zijn op lijftogt voor negen maenden, welke tijd vereischt word, om de geseide togt af te leggen. Doch indien iemand wil staende houden, dat voorbedachtelijk dit vaer-water zijn ingeslaegen: hoe setten *de Chineesen* juist streek op *Peru*, en niet na *Nieuw Spanje*, vry dichter aen *China*? Waerom werden geen koop-waeren *der Chineesen* in *Peru* gevonden, dewijl dese ten handel derwaerds trokken? Hoe bleef de vaert steeken, die eens ontdekt was? Vorders is d'afgodery met de son gepleegt, verre eertijds verspreid over de wereld: sulx sulk bewijs niet kan dienen, om *de Peruaenen* herkomstig te maeken uit *de Chineesen*, schoon beide den son d'hoogste godsdienstigheid bewesen. Maer nu is 't tegendeel in beide waerachtig; want *de Peruanen* eeren voor opperste God *Viracocha* een Schepper van alles. *De Chineesen*, indien *Trigautius* sichtbare getuige, geloof verdient, zijn verdeelt in driederlei gedeeltheden wegens godsdienst: de eerste volgt den wereld-wijsen *Confutius*, en erkent een koning der hemelen, die alleen mag gedient worden door de Chineesche Alleen-heerscher: tot welken einde twee tempelen gesticht zijn binnen de koninglijke steden *Nanquin* en *Pequin*, d'eene siet op d'hemel, en d'ander op de aerde. De tweede sekte draegt de benaming *Sciequia*, dienende d'afgod *Omyto*: de derde *Lanzu*, besig met duivelen te besweren, welker afschouwelijke afbeeldsels, op geel papier met swarte inkt afgemaelt, aen de wanden hecht, en als dan een geluid in de kamers maekt, niet anders of vol duivelen staeken. Ook drijftze de boose geesten binnen

Verhael van Mancocapacus.

Zeden der Peruaenen:

Kircheri China Illust p 3 c. 1. der Chineesen.

zekere beelden, waer uit antwoord op voor-gestelde vraegen afvordert. Wat gemeinschap heeft sulke afgodery met *der Peruaenen* sonnen-dienst, welke in *China* nergens stand grijpt? Doed hier by, dat *de Peruaenen* haer koning noemden *een koning des rijx*, en niet *zoon des sons*, gelijk in *China*: hoewel andersints *de Mexicaenen* den son aenbidden, en *den Spanjaerd Cortesius zoon van de son* noemden. Wat belangt de gemeinschap van schryven tusschen *de Peruaenen* en *Chineesen* is kennelijk, hoe de laetste alle haer woorden bevatten in een letter-greep, sulx soo veel letters als woorden hebben, welke diervoegen te zaemen voegen, dat niet boven tachentig duisend beloopen; doch met tien duisend kan ieder sich behelpen, om alles uit te drukken. De letteren staen begrepen in haer Woordenboek *Halpien*. De oude *Chineesen* gebruikten seventien schrijf-beelden, bestaende of uit wonderlijk gekronkelde slangen, of uit gereedschap der land-bouwery, of uit vlerken des vogels *Fum-hoan*, of uit oesters en wormtjens, of uit wortels van kruiden, of uit afgekorte vogels-pooten, of uit schild-padden, of uit paeuwen, of uit kruiden en vogel-wieken, of uit *Co*, of uit dwael-sterren en soo voort. Maer wat gemeinschap hebben *de Peruaenen* met dusdaenig schryven? Want, volgens *Inca Garcilassus de la Vega een Peruaen* uit koninglijke stamme, kent *Peru* noch papier noch schrift of eenig bewijs van aenteikening. Zy bewaeren de geheuchenis der oudheid by liedekens: welke manier voor vele eeuwen in swang ging onder verscheide volkeren. Belangende *Mancocapacus*, kan niet ontkend, of bekleed d'eerste plaets in orde onder de Peruaensche koningen, zijnde een inboorling en niet een vreemde *Chineesch*. Vier honderd jaer voor d'overkomst *der Spanjaerden*, begon hy 't land te bestieren: bouwde *Cusco*; doch breide zijn rijk niet uit tot *de Zuid-Zee*. *Capacypanqui* na-neef van *Mancocapacus* stoof soo zeeghaftig de nabuuren op 't lijf, dat hy alle sich onder-wierp, tot de bergen die uit *Peru* tegen *de Zuid-zee* stooten. Indien iemand een waerschijnelijkheid op reden gegrond wil plaets geven, sal naeuwelijx ontkennen, of *Mancocapacus* word d'eerste Peruaensche koning gesteld, ter oorsaek sich alleen-heersching boven d'andere gemeine land bestierders, bestond aen te maetigen: niet ongelijk 't geen *Holland* beleefde, wanneer ieder Heer een bysondere heerlijkheid of riddermaetige hof-steede besat, over welke sich *Dideryk* onder de benaeming van Graef ten Opperhoofd verhefte. Maer gelijk dese eerste Hollandsche Graef t'onrecht uit *Aquitaenien* gehaeld word, alsoo inschelijx *Mancocapacus* uit *China*, om over *Peru* te heerschen. Want hoe quam hy derwaerds? Bragten sijn landzaeten de tyding in *China*? Noodwendig dan moet tusschen *Peru* en *China* een vaert zijn geweest. d'Ongerijmdheid is allenthalven tastelijk.

Gesantschap aen den Cham l. 2. c. 2.

Bedrijf van Mancocapacus: en sijn na-zaeten in Peru.

Herkomst der Americaenen is duister.

Dus lang zijn opgelost de verscheide gevoelens wegens d'herkomst *der Americaenen*, by welke 't ondersoek niet kan blijven steeken, alsoo 't geschil geensints beslecht leid. Voor af kan geseid, dat het lichter valt in dit ondersoek 't by-gebragte te wederleggen, als iets zekers vast te stellen: te meer nadien de woeste inwoonders *der Nieuwe Weereld* self geen bericht konnen geven, door mangel van bewaerde geheugenis des oudheids. Echter seer waerschijnelijke gissingen, op goede redenen gegrond, sullen ten draed verstrekken in dit duister doolhof. Want niemand sal ontkennen, of 't menschelijk geslacht, te mets door voor-teeling na de zond-vloed vermeenigvuldigt, verhuisde uit 't eene land, onmagtig d'overlastige meenigte te voeden, na 't ander, tot eindelijk ook geraekte op d'Americaenschen boodem: welke alsoo haer buiten gemein wijd uitstrekt, en echter allenthalven dicht bewoond is, staet af te meeten, dat juist niet een volk aldaer sich heeft neder-geslaegen. Waerom soud het niet konnen wesen, dat gelijk *de Franken* onder *de Galloisers*, *de*

Wat van deselve te gevoelen zy.

Lichtelijk bestaen d'Americaenen uit verscheide volkeren.

de Noormannen onder *de Franken*, *de Gotthen* onder *de Spanjaerden*, *de Wilten* en *Slaven* onder *de Bataviers* haer self, geweldiger hand of by verdrag, plaets maekten, alsoo tot de eerste bevolkers van *America* vreemdelingen uit verscheide gewesten zijn toegevloeid. Immers geeft sulx niet duister te kennen de duisenderlei verscheiden landaerd in zeden en tael, door welke *de Nieuwe Weereld* meer gedeelt is als *Europa* en *Asia* : als ook d'inlandsche oorlog, die *America* gelijk in geduurige wapen-kreet houd. Voorts konnen bequaemelijk verscheide volkeren derwaerds overschepen. Gelegen leggen *de Canarische eilanden*, om *America* aen te doen. *Acosta* leide dese reis af in vijftien dagen. Voorts getuigt *Plinius*, hoe dese eilanden t' sijner tijd onbewoond lagen; doch dat echter overblijfsels van gebouwen gevonden wierden. Lichtelijk zijn d'ingezetenen over-gescheept na 't by-geleegene *America*. Voor 's Heilands geboorte is bereeds *Tercera*, gelegen ter halver weg tusschen *Spanjen* en *America*, bevaeren. En even soo licht viel het van *Tercera* voor *America* ten anker te loopen. Hier quam by de dringende nood, die *de Spanjaerden* genoegsaem dwang, om uit te sien na andere gewesten. Want, zedert haer zeeghaftige voorvechter *Baucius Gapetus* quijt raekten, kregenze allenthalven de slagboeg tegen, uitgemergelt door de Phenicische overlast. En zedert droegenze geen minder jok der Roomsche moogendheid. Waerom niet vreemd schijnt, indien een merkelijk aental sich weg-gepakt heeft, ten einde elders in vryheid mogten leven. Hier toe ontbrak geen gelegendheid, alsoo van bequaem vaertuig voorsien waeren : en goede kennis uit de zee-togten *der Pheniciers*, welkers vlooten dagelijx in *d'Oceaen* van *Caliz* en *Gibraltar* staeken, konden hebben, om westelijk land te bezeilen. Te meer nadien *Hanno* bereeds tot *de Gorgades*, gelijk als in 't gesicht van *America*, gevordert was geweest. En hoewel *Britannien*, *Yerland* en *d'Orcades* verder afleggen, soo kan, behalven de gissing, niet t'eenemael verworpen worden 't gevoelen der gene die stellen, dat ook, voor eenige eeuwen, togten na *de Nieuwe Weereld* uit die eilanden gedaen zijn. Immers is dese landaerd boven andere berucht in bysondere kundschap der scheep-vaert; sulx *de Cretensers* en *Pheniciers* na de kroon staeken, ja voor beide op *d'Oceaen* in de weer waeren. Haer haevenen leggen geensints ongelegen, om na *America* over te stevenen.

Marian de Reb Hisp. l. 1. c. 18.

Engelsche beruchte zee-luiden.

Oude togt van Madok na America.

Hier af brengenze een staeltjen aen den dag, voor-gevalllen op 't jaer elf honderd en seventig : wanneer *Owen Guyneth* aflijvig sijn zoonen naliet uit-gestrekte heerlijkyen en groote tweespalt wegens de selve ; want onderling in de waepenen geraekt, vochten soo ongelukkig, dat, te mets verswakt, alles quijt raekten : alsoo haer onechte broeder sich diende van dese gelegendheid : en eerlang hem in 't besit der nagelaetene goederen geweldiger hand stelde. Onder *Guyneths* strijdende zoonen was ook *Madok*, die haest bekomst kreeg aen dusdaenige broeder-strijd. In d'havenen van *Venedotia* (toenmaels na sijn vader *Guyneth* genaemt) rust hy eenige schepen toe : verzaemelt volk in *Noord-Wallis* : en verzeild voorby *Yerland* westelijk op. Eindelijk ontdekt een onbekende kust, sonder inwoonders ; doch seer vermaekelijk en vruchtbaer : weshalven na *Wallis* de stevens wederom wend, en alomme ruchtbaer maekt 't nieuw gevonde land; welk nu ieder verruilen konde voor de dorre Wallische gront, alwaer dagelijx tot onderling verderf burger-bloed gestort wierd. Geen klein getal kreeg ooren na sulk een gewenschte gelegendheid. Eerlang lagen tien schepen zeil-reede met wijf en kinderen, die te land gestapt zijn op *Acuzamil* een gewest in 't noorden van *America*, volgens *Franciscus Lopez de Gomara* ; dewijl aldaer inwoonders vond 't kruis aenbiddende, hoewel andersints de minste sweem na 't Christendom niet hadden behouden. Dusdaenig verval moet niemand vreemd schijnen;

David Powellus in Historia Cambriæ.

want indien verhuisde volkeren de tael en zeden van die over-neemen tot welke quaemen: (alsoo hebben de burgers binnen 't Pruisische stedeken *Holland* niet behouden van 't graefschap *Holland*, en de ingezeetenen in *Normandye* van haer afkomst-plaets, als de geheugenis in d'over-eenkomst der naemen) of indien bevolkers van leedige landschappen te mets, gelijk met een nieuwe lucht, nieuwe manieren aenneemen, sulx in d'affetselen geen swier des eersten vaderlands word gevonden. Wie soude by *d'Hollanders* soeken eenige bysondere gemeinschap met *d'Hessen*, uit welke nochtans herkomstig zijn? De tijd, nood, gelegendheid des woonplaets en vordere omstandigheden brengen groote veranderingen by, waer door de nakomelingen haer verhuisde voor-ouderen meer en meer ongelijk worden. Ten bewijs kan dienen de voerval op 't jaer vijftien honderd acht en negentig, wanneer de markgraef *de la Roche* verlof kreeg van den Franschen Koning, een volk-planting over te brengen na *Nieuw Vrankrijk*. *De la Roche* sette vijftig menschen onderweeg op 't eiland *de Sable* uit: ter oorsaek de gelegendheid des geseiden lands niet recht kende. Voort-getrokken, met insicht, om een bequaeme haeven elders op te doen, alles keurig t'ondersoeken, en thans af te haelen, die op *Sable* te land stapten. 't Was beschikt; doch, derwaerds ten dien einde gekeert, wierd beloopen van soodaenig hard weder, dat voorby *Sable* moest laeten staen, en in een Fransche haven vallen. d'Hartoog *de Mercure* wist tegen den weder-gekeerde soo veel in te brengen wegens wanplicht, dat ter hechtenis besteld wierd. Terwijl *de la Roche* vast sat, taelde niemand na die op *Sable* waeren uitgeset. En dese onderhielden haer self by visch-vangst, varkens en koeyen, die de baron *Leri*, uit-getoogen tot bevolking van *Nieuw Vrankrijk*, door nood op *Sable* door dese voorval te land sette. Eindelijk gelaste koning *Franciscus d'eerste*, dat *de Terre-Neufs* vaerders *la Roches* volk souden af-voeren. Dese, van vijftig tot twaelf verminderd, hadden te gelijk met de vellen der zee-wolven ten kleeding seer woeste manieren aen-genoomen. Doch soo sulx plaets grijpt omtrend 't tydelijke, veel meer 't geestelijke. Want hoe soude niet een volk in duisternis dwaelen, die sonder 't licht der beschreeve leer en rechtzinnige leeraers, alleenlijk toe-leid, om door de weereld te geraeken, en geensints goed, ja 't voornaemst acht, den waeren God in gedachtenis te houden, hem te danken en te verheerlijken? Langs die weg heeft de duivel 't heidendom den weereld opgedrongen, en d'eene dwaeling aen d'andere bespottelijk vast-geknoopt.

Vreemde voorval van de la Roche.

Of niet sommige door toeval in America geraekt zijn.

Voorts konnen ook uit de naest-bewoonde landschappen aen *America* sommige derwaerds geraekt zijn by toeval en door storm. Want gelijk een groot deel der heilsaeme kruiden, steenen, bergwerken, goud, ambar-grijs en bysondere genees-middelen, niet soo seer door menschelijk vernuft, als wel toevallig, tot 's menschen kennis quamen, ten einde meer de goddelijke voorsienigheid als der menschen scherpzinnige door-snuffeling mogt geroemt worden: even soo zijn meenigwerf nieuwe landschappen ontdekt, werwaerds de schippers niet dachten te zeilen. *America* self dient ten bewijs; want hoe is *Columbus* gaende gemaekt, dan door een zee-man, die dicht onder d'Americaensche eilanden by storm verviel; zedert naeuwer-nood binnen *Maderaes* haven 't schip afbragt: en, ten huise van *Columbus* overleeden, sijn dag-aenteikening voor verteerde kosten na-liet?

America is kort na de zond-vloed bevolkt.

Hoewel nu uit de voornoemde plaetsen en op geseide wijse *America* van inwoonders kan voorsien zijn geworden, soo geeft het schijnbaerder zekerheid dat *Americaes* bevolking, niet alleen kort op de zond-vloed; maer ook langs een land-weg volbracht is. Immers staet het geensints aenneemelijk, 't geen met Gods wijsheid en goedheid strijdig valt. Doch 't soude hier mede strijden, indien een geheele weereld, vol gewasch en onderhoud voor menschen en vee, sonder vee en menschen onbruikbaer bleef

Reusen in America: bleef leggen. Vorders weten *d'Americaenen* veel te verhaelen van reusen, die op haer bodem tot d'uiterste goddeloosheid waeren uitgespat. 't Welk na d'alder-oudste oudheid smaekt; want self voor de zond-vloed zijn berucht geweest de reusen en der selve boosheid, eerst herkomstig uit de Caïnieten, en namaels ook uit vermenging van *Caïns* zaed met *Seths* Zedert de zond-vloed zijnse niet uitgestorven; want in de verstrooying van de bouwers aen *Babels* tooren, duisend schreeden hoog lieten sich reusen vinden. Hier uit ontstaet 't verdichtsel, by *de Romainen* en *Grieken* eertijds gelooft, belangende de reusen, beleid door *Enceladus* en *Briareus* met honderd armen en vijftig buiken, die den berg *Pelion* boven op *Ossa* plaetsten, om den hemel te bestormen. *Zond-vloed aldaer bekend.* De algemeine kennis *der Americaenen* van de zond-vloed geeft eenig bewijs, hoewel duister, hoe ten tijde *Noachs* derwaerds getrokken zijn. Want waerom soude iemand niet mogen geloven, daer *Noach* drie honderd en vijftig jaer leefde, na d'uitgang uit d'arke op *Ararath*, dat sich bekommert heeft met de aerde te bevolken? En wie sal hem toeschrijven een onkunde deser *Nieuwe Weereld*, die soo veel in d'eerste weereld gesien had, en welken God stelde, om d'ontvolkte aerd-bodem van inwoonders te voorsien? En hy konde *America* beter voorsien, zijnde dichter by *Ararath* gelegen, dan *Italien*, *Spanjen*, *Duitsland* of eenige noordelijke landschappen in *Europa*. Sulx *America*, onder d'eerste menschen na de zond-vloed bekend, ja bewoond kan zijn, hoewel zedert *12. c. 16.* onbekend is geworden. *Plinius*, klaegende over de slecte gemakkelijkheid, die toenmaels en lang te vooren ieder volk aen haer eigen haertsteede vast-maekte, seid: *Niemand draegt sorge, om nieuwe landen te soeken, ja self niet om te bewaeren de kennis van bereeds gevondene, hoewel midden in staetelijke vrede, en de zee voor ieder havens open-doende.* *Canarische eilanden van wie ontdekt.* Immers wierden *de Canarische eilanden* op d'eerste eeuwen na *Noach* bevaeren, welke in de laeter tijden t'eenemael verlooren zijn: tot *Wilhem Betancourt* edelman uit *Picardye* de selve wederom ontdekte. De Dichters schijnen dusdaenige slofheid te brandmerken onder 't verziersel van een draek, die in *d'Hesperische hoven* goude appelen bewaert; want dese draek is niet anders als *d'Oceaen*, sich krommende om de eilanden *Hesperides*, *Hesperische hoven wat beduiden?* tusschen *Africa* en *America*, met slangsgewijse bogten; en alsoo, door onkunde der zee-luiden, veel schepen nu en dan bleeven, bleef de vaert inschelijx steeken, sulx de goud-mijnen tot haer schatten niemand lieten naderen.

't Tweede 't geen voorts te bewijsen staet, siet op de land-reis der bevolkers van *America*. Weder-zijds ten westen en oosten word het bespoelt door *de Zuider* en *Atlantische Oceaen*: d'eerste rolt met zijn golven over een afgrond van drie duisend mijlen, d'andere is vry kleinder. Noodwendig dan volgt, dat *d'Americaenen* moesten herkomstig wesen uit *'t onbekende Zuid-land*, gescheept over de straeten *Magellanes* en *Le Maire*; doch is sulx geensints aenneemelijk, alsoo noodwendig uit *Groot Armenien*, eerste woonplaets van *Noach* na de zond-vloed, over de weereld verspreid zijn: dienvolgende schijnt *America* eer volk verschaft te hebben voor *'t Zuid-land*, als in 't tegendeel. *Peter Fernandez de Quir* verhaelt, hoe hy en d'hopman *Luidewijk Paez de Torres* gesien hebben een gedeelte *des Zuid-lands*, en aldaer ontallijke inwoonders, sommige blank, andere geel, andere zaluwachtig, met lang, swart, los, gekruist, wolachtig en geel hair. *Relatio de Terra Australi.* *Onbekende Zuid-land, haer beschrijving.* Zy leven sonder wallen, sterkten, wetten en koning, seer eenvoudig; doch in verdeeltheden gesplitst. Haer waepenen zijn boogen, pijlen, knodsen, stokken en pieken. Bedekken de schaemachtige leden. De huisen uit hout staen bedekt met palm-boom bladeren. Gebruiken aerde potten. Hebben kennis van weeven. Pijpen en trommelen dienen tot vermaek. Bede-huisen en begraef-plaetsen maeken een

 groot

groot getal uit. Zaegen, wiggen beitels en koraelen ten hals-cieraed worden-toegeſteld van parlemoer. Lubben de haenen en bargen. Driederhande gedroogde wortelen verſtrekken voor brood. Hier waſſchen vierderlei ſlag amandelen, oranje appelen, citroenen, nooten, een vrucht niet ongelijk de quee-peeren, dik zuiker-riet en ontelbaere palm-boomen. 't Voed inſchelijx overvloed van varkens, hoenders, end-vogels, duiven, geiten en buffels. Uit 't een en ander kan licht beſpeurt haer een en ſelve oorſprong met *d' Americaenen:* welker herkomſt dieshalven in 't noorden moet na-geſpeurt. Hierkomen voor twee wegen: een uit *Yſland* en *Groenland*, voor welke *Grotius* verſcheide bewijſen heeft ingebragt; doch met ſtrijdige bewijſen verworpen? d' andere uit *Tattarye*, welk waerlijk 't vaderland is der eerſte *Americaenen*.

Beſchrijving van Tattarye. *Tattarye*, alſoo genaemt na de ſtroom *Tatter*, vallende door 't landſchap *Mongul* in *de Noorder Oceaen*, beſlaet een groote hoek des aerdbodems. *Klein Tattarye*, maekt een middelmaetig gedeelte van *Europe* uit, *'t Groot* een vry grooter in *Aſia*. *'t Groote*, lang duiſend mijlen, breed ſes honderd, teld vijf voornaeme geweſten, namentlijk *'t Woeſt Tattarye* by horden bewoond, *Zagatai*, welker hoofd-ſtad *Samarcanda* berucht door de veld-heer *Temirlanc*, voorts *Turkeſtan*, *Kitai* waer over *de Groote Cham* geſach heeft en eindelijk *Oud Tattarye*, volgens *Andreas Ceſarienſis* de woonplaets van *Gog* en *Magog*. 't Komt dan hier op aen uit wat *Tatters d' Americaenen* zijn herkomſtig? *Mornæus*, *Poſtellus*, *Genebrardus*, *Boterus* en andere meinen *de Tatters*, die omtrend 't jaer twaelf-honderd acht en twintig, onder 't beleid van *Zingis* *Thuan.l.67.* *Chan*, den aerdboodem gelijk met een vloed over-ſtroomden, nakoomelingen te zijn der tien Iſraelitiſche ſtammen, na *Aſſyrien* vervoert door *Sal-* *Of d'Iſraeliten Tatters zijn.* *manazar*. De benaeming *Tatari* of liever *Totari* ſchijnt eenig bewijs hier toe te brengen, als welke in de Syriſche en Hebreeuſche tael beteikent *overblijfſels*; quanſuis dewijl deſe *Totari* uit de vervoerde ſtammen waeren over-gebleven. Ja de Noordelijke Tattariſche horden behouden als noch de naemen *Dan, Zabulon, Naphtali*. Weshalven min te verwonderen, waerom ſoo groote menigte *Hebreen* gevonden worden in *Rusland*, *Sarmaetien*, *Lijfland*: ja hoe naeder aen *de Tatters*, hoe meer *Hebreen*. De beſnijdenis heeft onder haer lang ſtand gegrepen, eer *Muhammed* de ſelve inſtelde. 't Schijnt *Muhammed* de beſnijdenis en vordere inſettingen na de wet van *Moſes* daerom behouden heeft, ten einde hy de Noordſche volkeren, dewelke t' ſijner tijd ſich begonden te bewegen, te lichter aen 't ſnoer der nieuw bedachte gods-dienſt mogt krijgen. *Joan Leonclavius* verhaelt, hoe hy in *Lijfland*, dicht by *Riga* de woe- *Pand. Hiſt. Turcicæ.* ſte landaerd *Letti*, niet ſonder verwondering, over akkers en langs de wegen met klaegende ſtemmen onophoudelijk hoorde ſchreeuwen, *Jeru Jeru Maſco lon*. Men gelooft, datze treuren over *Jeruſalem* en *Damaſcus*; doch voorts wegens de langduurigheid des verloopen tijds, in haer woeſte wilderniſſen 't vaderlijk Joodendom zijn quijt geraekt. Tegen deſe verhuiſing *der Iſraeliten* uit *Aſſyrien* na *Tattarye* kanten ſich verſcheide geleerde; hoewel, ons bedunkens ſwakker bewijſen inbrengen, dan om haer de beſitting aldaer t' ontweldigen. Evenwel zijn *de Iſraelieten* niet te houden voor bevolkers van *America*: want waerom word anderſints 't Joodendom ſoo wel niet gevonden in *America* als *Tattarye*. Maer 't is bereeds getoont, dat *America* lang voor de vervoering *der Iſraelieten* bewoond is.

Om dan eenmael een beſluit deſer verhandeling te maeken, 't blijkt: hoe d'eerſte *Americaenen* niet te huis behooren in *Europa*, als na welk de minſte ſwier van zeden, geſtalte, verve en tael niet hebben: noch in *Africa*: alſoo nergens op d'uitgeſtrekte Americaenſche boodem *Mooren* gevonden worden, als alleen eenige weinige by de ſtroom *Martha* in 't kleine landſchap *Quarequa*, uit *Guinea* derwaerds *Americaenen zyn niet herkomſtig uit Europa of Africa;*

waerds

maer Asia: en bysonder uit Tattarye.

waerds by hard weder geraekt. Hier blijft nu overig *Asia* de moeder aller volkeren: waerom als noch *America* aen de west-kust, alwaer tegen *Asia* over-leid meer bewoond is, dan ten oosten, daer *'t Europa* beschouwt. Voorts grenst *Armenien*, uit welk door *Noachs zoonen* inwoonders voor d' aerdbodem verschaft zijn, aen *Scythien*, naemaels *Tattarye* genaemt, en wederom *Tattarye* aen *America*, door de enge straet *Anian* onderscheiden. Hoewel sommige meinen, dat uit *de Zuid-Zee* in de *Bevrooren-Zee* door *Anian* geen doortogt leid, ja *Anian* nergens te vinden is. Andersints hoe zijn de tijgers, leeuwen, wolven, beiren en 't vordere wild en vergiftig gediert in *America* geraekt, indien van *Asia* door een zee afgesneden leid, dewijl uit *Asia*, alwaer *Noachs* arke bleef sitten, moeten herkoomen? 't Verdient alhier aen-geteikent, 't geen de schipper *Henrik Cornelisʒoon Schaep* en *Wilhem Byleveld*, van *Batavia* afgestooken, om de Tattarische-stroom *Polysange* op te soeken, doch gevankelijk vervoerd na de Japansche hoofd-stad *Iedo*, aldaer voor-quam: namentlijk haer wierd uit last der Rijx-raeden voor-geleid, door de tolk *Syovan*, een platte Japansche kaert, behelsende de rijken *Japan*, *Amboina*, *de Moluccische eilanden*, *Manilha*, *de Zuid-zee*, *Borneo*, *Celebes*, *Malacca*, *Tattarye*, *Formosa*, *Corea*, *Iesso*. 't Woeste-land *Iesso* vol bergen vertoonde 't kaertje door *de straet 't Sungaer* van *Japan* afgescheiden, hoewel ten noorden in 't rijk *Ochio* aen *Japan* vast; en beginnende op seven en veertig graeden liep noord-oostelijk tegen *America* aen. Zy vonden geensints *de straet Anian*; maer in 't tegendeel d' uiterste hoek van *Tattarijen*, te weten, 't rijk *Kataya*, of *Kitai*, met 't noordelijk *America* gemein leggen. Hier komt by, dat *Asia* nergens een landschap heeft, 't welk gemakkelijker soo veel ontallijke duisend inwoonders voor *America* konde verschaffen als *Tattarye*; soo wegens d' uit-gestrektheid des lands, waer by geen rijk haelen mag, soo wegens, vruchtbaere voort-teeling der

Tattarye is niet gescheiden van America door de straet Anian.

landzaeten. Wie verwondert sich niet, die ider Tattarische stad, volgens *Michalon Lithouwer*, eertijds voorsien sag van meer als duisend Kerken? die den *Canguista* eerste Koning over *Tattarye* omtrend 't jaer twaelf honderd in de wapenen beschouwt, en des selfs staetvolger *Hoccota* zijns vaders bloedige voetstappen na-gestapt: terwijl drie zoonen met soo veel geduchte heir-legers afvaerdigt? d' Oudste zoon *Iachis* rukte westwaerd dartig duisend ruiters: *Batho* voerde geen minder getal noordelijk aen; *Tagladais* de jongste viel tot boven *Egypten Mooren-land* in. *Hocota* self liep aen *'t Noorder America* zeeghaftig toe; kreeg een groot gedeelte des Persiaenschen koningrijx onder de knie: en sloeg *de Turken*, beleid by den veld-heer *Goniata*, met een swaere nederlaeg, op 't jaer twaelf honderd een en veertig, gelijk *Jacob Planensis* en *Benedictus Sarmata* monniken, door Paus *Innocentius* afgevaerdigt aen *Hocota*, betuigen. 't Groot getal *der Tattaren* of *Scythen* kan ook blijken uit de verscheide volkeren, wijd en zijd over den Tattarischen boodem verspreid. *Plinius* teld ettelijke op, namentlijk *d' Aucheten*, *Neuri*, *Geloni*, *Thussageten*, *Budini*, *Basiliden*, *Agathyrsen*, *Nomades*, *Anthropophagi*, *Hyperborei*, *Arimphei*, *Cimmerii*, *Cicianthi*, *Georgi*, *Sacon*, *Daen* en andere. Wat een getal soude ook uitmaeken in *America* d' inwoonders van *Terreneuf*, *Virginia*, *Florida*, *Nieuw Spanje*, *Guadalaiara*, *Guatemala*, *Terra Firma*, *Nieuw Granada*, *Peru*, *Chile*, *Rio de la Plata*, *Brasil*, *Guaiana*, *Nieuw Andaluzie*?

Ennead. 9. l. 6.

Bewijsen dat de Americaenen Tatters zijn.

't Sal de pijne waerd zijn d' overeenkomst *der Scythen* en *Noorder Americaenen* t'zamen te brengen. Beide dan zijnze boven andere menschen tusschen d'oogen en koonen seer breed: de koonen steeken by de kaeke-beenen uit. Meest van middelmaetige gestalte, en yle baerden, behalven aen d' onderste lip, vol dicht hair. Eindelijk gelijk *de Tattaren*: onderling wegens haer zeden seer veel verschillen, even soo *de Tattaeren*: beide echter hebben in verscheide dingen

gen

gen groote gemeinſchap: als die door andere en wederom andere vorſten beſtierd worden, ſommige magtiger, ſommige ſwakker, na ieders gebied meer of minder vermag. d'Inwoonders van *Lucajas* draegen ſulk een ontſag aen haer opper-hoofden, dat gelaſt van een ſteilte te barſten te ſpringen, aenſtonds gehoorſaemen. 't Selve grijpt onder *de Tattars* plaets. d'Eerſte koning *Canguiſta* gebood de ſeven vorſten des rijx haer zoonen met eigen handen te vermoorden: waer toe niemand ſich onwillig toonde. In *Popaiana* levenze als noch volgens ſommige *Tattars*, ſonder wet en wet-gever by buurten, die na goedvinden t'ellekens verhuiſen. Van d'oude weelige voortſetting *der Tattars* zijn *d'Americaenen* geenſints ontaerd. *Bartholomeus de las Caſas* ſchrijft aen Kaiſar *Carel de vijfde*, hoe *de Spanjaerden* binnen weinig jaeren alleenlijk op d'eilanden *Cuba*, *Hiſpaniola*, *Naco*, *Hondures*, *in Venezuela*, en *Nieuw Spanje* ſes en twintigmael tien duiſend menſchen aen kant hielpen: behalven de moorderyen aengericht in *Peru*, *Braſil*, *Rio de la Plata* en elsders, welke 't voornoemde getal verre te boven gaen. Bloed-ſchande en veelheid der vrouwen blijft gebruikelijk by verſcheide *Tattars* en *Americaenen*. Beide erkennenze een onſterfelijkheid der zielen: beide aen menſchen-offer en vleeſch tot ſpijſe ſchuldig. Hoe berucht is onder d'oudheid 't outaer van *Diana* binnen *Taurica Cherſoneſus*, alwaer dagelijx menſchen ter ſlachting ſtapten? Hoe ſmaekelijk, volgens *Sabellicus*, voor *de Tattars* ſlorpen van menſchen-bloed en haer ſchonken ten ſpijs? *Strabo* getuigt, datze *achten een heerlijke dood, indien d'oude aen ſtukken gekapt te gelijk met ſchaepen-vleeſch voor lekkerny dienen. Die van ziekte ſterven, worden als goddelooſe onbegraeven, weg-geworpen op 't veld. —— Sommige zijn tot ſulk een wreedheid vervoert, datze menſchen-vleeſch eten: andere daerentegen onthouden haer ſelfs van dieren.* Op gelijke voet houden *d'Americaenen* huis; want ofſchoon *de Caribes*, *Braſiliaenen*, d'inwoonders van *Nieuw Spanje*, *Vraka*, *Nieuw Granada*, *ſant Martha* en andere menſchen offeren en eten, ſommige nochtans hebben hier af een afkeer. Anderſints in 't gemein vallen ſeer afſchouwelijk omtrend 't nuttigen der ſpijs. Diergelijke onnuttigheid pleegden eertijds en plegen als noch *de Tattars*. *Egidius Fletſcher* geſant des Koninginne *Eliſabeths* binnen *Moſcou*, verhaelt: hoe aldaer intreed, op 't jaer vijftien honderd acht en tachtentig, deed *Kiriach Morſey* zoons zoon van 't opper hoofd over *de Crimiſche Tattars* met een gevolg van drie honderd hoovelingen en twee gemaelinnen, welker een de weduwe was ſijns overleeden broeders. De Groot-Vorſt, des aentogts bericht, ſond hem te gemoed twee geſlachte paerden, welker vleeſch gantſch onbeſchoft verſlonden. De meeſte *Tattars* hebben geen gebruik van letteren. Op de togt, die *Hoccota* in *Perſien* deed, leerdenze letteren maeken. Even ſoo is 't in *America* geſteld. De rouw over een doode eindigt by beyde in een maend. Met een man van aenſien word ook een levendige knecht onder ſommige *Tattars* begraeven. By na de ſelve wreedheid plegen *d'Americaenen* elders. En hoe na komenze ook elkander in woeſt leven? Koophandel en ambachten zijn dun gezaeid. *Ayton d'Armenier* erkent *de Tattars* voor een vrouwe landaerd in godſdienſt, zeden, kleding, wooningen en eten; waer van *d'Americaenen* weinig verſcheelen. Ten laetſten, hoe gemein is by beide d'eer den Duivel beweſen? Lanx de ſtroom *Sagadahoc* worden d'ingeſetenen op alle nieuwe maen door een booſe geeſt *Tanto* jammerlijk afgeroſcht. In de tempelen van *Virginia* ſtaet 't afſchouwelijk beeld van de duivel *Oke* en *Menetto*. Over *Nieuw Mexico* heeft ieder huis een beede-kamer, voor de booſe geeſt toebereid. Andere in *Virginia* gelooven veel Goden te zijn, welke zy noemen *Mantoac*; doch een groote God boven alle, die alleen eeuwig is. Dit alles grijpt inſchelijx ſtand onder *de Tattars*.

Zeden der Tattars en Americaenen komen over-een.

Geogr. l. 11. l. 7.

Duivel-dienſt in America.

Tegen duſdaenig gevoelen brengt

Grotius

Grotius een bewijs in, ontleent van de paerden, voor *der Spanjaerden* aenkomst in *America* onbekend, daer nochtans *de Tattars* geen beesten of meer gebruiken of min misschen konnen, als de paerden. De laetste stelling kan geensints geloochent: want niet alleen de Tattarische oorlogs-magt in ruitery t'eenemael bestaet; maer self 't leven deser landaerd hangt enkelijk aen hengsten, ruinen en merrien. Sommige heeren houden duisend paerden op stal. Niemant soo arm die niet twee of drie heeft. Wanneer van woonplaets verwisselen voeren de paerden lijftogt en tenten: by gebrek des lijftogts, nuttigen look en merrie-melk tegen den honger: 't bloed uit d'aderen getapt, dient voor aengenaeme drank. Geen stroomen vloeyen soo snel, door welk niet met haer paerden bestaen te swemmen: sy self blijven naekt hangen aen de manen, en bestierenze met een rijsken werwaerds goed-dunkt: aen de staerten maekenze de zael en vordere pakkaedje, in biesen ingewonden, vast. Als een aensienelijke persoonaedje over eenig water trekken sal, worden de paerden staert aen staert gekoppelt: op de ruggen leid een mat uit biezen gevlochten, ten sit-plaets. Als *de Tattars* voor een meir of zee stuiten, slagtenze de slegtste paerden, welker huit afvillen: de huit 't binnenste buiten gekeert, vet-gemaekt en door ribben, in plaets van balken, gespalkt, dient voor een schuitje om acht man te voeren. Ten oorlog neemt ieder ten minsten drie paerden, waerom de legers grooter schijnen, dan in der daed zijn. En hoewel veel paerden, of door 't swaerd sneuvelen, of ten spijs dienen, nochtans leveren *d'Europische Tattars* alleen jaerlijx meer als veertig duisend paerden aen *de Russen*. Hier uit trekt *Grotius* dit bewijs. Indien *America* aen *Tattarye* vast is, soo souden de paerden vry weidende van 't eene land geraekt zijn in 't ander: gelijk blijkt, dat zedert *de Spanjaerden* na *America* paerden vervoerden, de selve self over hooge bergen uit 't eene rijk verspreid zijn tot het ander. Of by aldien de straet *Anian* tusschen beide vloeyt, *de Tattars* waren nooit zeeluiden: en schoon-genomen soodanig waeren, zy souden geensints sonder paerden, welker gebruik niet konnen misschen, zijn over-gescheept. Maer hoewel *Tattarye* nu en eertijds paerdenrijk is, so volgt niet dat 't altijd geweest is vol paerden: of dat *de Scythen*, eerste bevolkers van *America*, paerden gebruikten: te meer nadien dese verhuising voor veel eeuwen en kort na *Babels* verwarring voorviel: 't geen duidelijk blijkt aen de meenigte der verscheide volkeren in zeden en talen over *America* en d'eilanden soo dik en dicht allenthalven verspreid, dat voor *Europa* noch *Asia* dienaengaende geensints behoeft te wijken. Sulk een ontelbare meenigte kan niet anders aldaer zijn uit-gedijt, als in *Europa*, namentlijk by langheid van tijd: alsoo *d'Americaenen* noch meer vruchtbaer noch langlevender worden bevonden dan *d'Europeers*. Voorts getuigt *David Ingram*, dat hy in *'t Noorder America* paerden gesien heeft. En hoewel *America* en *Tattaryen* niet gescheiden is door de versierde straet *Anian*, nochtans volgt geensins, dat de paerden uit 't een landschap tot het ander moesten overkomen; want alle gronden zijn niet even bequaem, om dit vee te voeden: ook leggen de rijken vaek van malkander afgesondert door bergen, boezemen, stroomen en wildernissen. Omtrend *de Zilver-rievier* zijn graesige weiden voor meenigte paerden; doch, alwaer *America* met hoog gebergte rijst, worden weinige of elders ook geen gevonden: ja meenigmael verloren *de Spaensche*, over verhevene toppen rijdende, haer ruitery. En of *de Tattars* geen kennis hebben, om door stromen en meiren tegeraken, kan blijken uit 't geen terstond is by-gebragt. Sulx dan geen gewigt in de voor-geworpen swarigheid gevonden word, en vast blijft: dat *de Americanen* in *Tattarye* t'huis behooren. *Tattarye* grenzende aen *Armenien*, alwaer *Noachs* arke rustede, beschaft een gemakkelijke weg, buiten de noorder kring, lanx een gematigd gewest, tusschen hette en koude, na *Cathay* 't welk met *America* gemein leid. *Abraham van der Mijlen* brengt by de voorige bewijsen ook dit

Tattarische paerden.

 toe:

toe: hy betoond namentlijk, hoe de Scythische of oude Tattarische tael van de Duitsche niet verscheelt: en als noch in *Cathay* en d'eerste grond van *America* d'overblyfsels van beide de gesеide spraeken te vinden zijn; want 't rijk *Cathay* word verdeelt in seven landschappen, welker uiterste na *America* de benaeming *Tendbuk*, door een verkorting so veel is als *t'ende den houk*, also het d'uiterste hoek van *Asia* uitmaakt. En niet minder blijkt de selve waerheid in 't koningrijk *Anjan*, beteikenende een *angang*, ter oorsaek aldaar d'ingang leit uit *Tattarye* in *America*. Achter *Anjan* doed sich op 't groot gewest *Bergo*, dewijle *de Scythen*, het vaderland verlaetende, haer self alhier *bergden*. Ondertusschen blijft het waerschijnelijk, dat sedert de eerste bevolkers andere en wederom andere, uit gelegene kusten en eilanden aen *America*, derwaerds gescheept zijn, welker togten de tijd voor de nakoomelingen in vergetendheid verborgen heeft.

Derde Hoofd-stuk.

Eerste Ontdekkers van America.

Togt gedaen by Christoffel Colonus.

Pet. Bizari Res Genuen. l. 18. Christoffel *Colonus*, doorgaens (hoewel verkeerdelijk) *Columbus* genaemt, is gebooren in't arm dorp *Arbizolo*, gelegen onder d'heerschappy van *Genua*, dicht by *Savona*. Sijn vader leefde by vischvangst op *de Middelandsche Zee*. Sulx *Sebastiaen Schroter* en nevens hem andere geleerde dwaelen, die *Colonus* stellen herkomstig uit 't vlekke *Cucareum* en 't adelijk geslacht *Pilistrelli*: *l. 4. Histor. Georg.* dewijle *Peter Bizarus* landsman van *Colonus* onwedersprekelijk bewijs voor des selfs geringe afkomst bybrengt: en onder andere hoe 't gemeine-best van *Genua* weigerde te ontfangen de rijke erf-maeking die haer *Colonus* volgens uiterste wille na liet, dewijl van geen visschers soon wilde erven, onaengesien, wegens 't ontdekken van *Hispaniola*, door de Castiliaensche koning *Ferdinand* onder de voornaemste adel geplaetst, en met adelijke wapenen voorsien was. *Afkomst van Christoffel Colonus:* *Colonus* swerfde van kinds been af by de zee: konde meer en gewisser opmerking uit wind, weder en stroomen nemen, dewijl in de wis-konst en starren-kijkery boven gemein groote kennis had. *sijn leven:* Onder andere nam hy acht op de westelijke winden, die buiten *de Straet Gibraltar*, eenige dagen achter een ter gesetter tijd waeyden: waer over verscheide bedenkingen by sich voede van een Nieuwe Wereld en gemakkelijke togt derwaerds; gelijk *Peter Maria Milaner* getuigt. *Relat. ad Sent. Genuen.* Hy bragt insgelijx veel tijd soek met pas-kaerten te maeken: en dewijl *de Portugeesen* toenmaels boven andere landaerd yverden, om een vaert lanx *Africa* na *Oost-Indien* te soeken, trok derwaerds: ten einde kennis kreeg van d'Africaensche Kusten, soo verre onlanx ontdekt waren. Zedert nam *Colonus* sijn huisvesting op 't eiland *Madera*. Alhier komt een vreemde saek voor. *vreemde voorval: Histor. Peru.* *Frans Lopes de Gomesa* steld het aldus ter neder. Een schipper welkers vaderland en naem in 't vergeedboek geraekt is, (sommige nochtans brengen hem te huis in *Andalusia*, andere in *Biscayen*, andere in *Portugal*) handelende op *de Canarische* en *Vlaemsche eilanden*, wierd beloopen van een storm uit den oosten, die hem westelijk aendreef voor onbekende kusten. Door ongemak en honger was het scheeps-volk vergaen, op drie man na. Ter naeuwer nood geraekte 't geraebrakte schip binnen *Maderaes* haven, en de schipper ten huise van *Colonus*. Des schippers naem meld *Aldrete* Spaensch historyschrijver: *Popular. Hispan. Histor.* hy noemt hem *Alfonso Sanchiez de Huelva*. Dese binnen weinig dagen af-lijvig, liet *Colonus* by erfmaeking na de pas-kaerten ontworpen van sijn ongelukkige togt. *Colonus* (dat hy aldus, en niet *Columbus*, moet ge-

CHRISTOFEL COLONUS.

Decas de Orbe Novo.

genaemt worden, blijkt aen *Peter Martyr Anglerius*, die niet alleen even oud is als *Colonus*; maer self gemeinsaem met hem omging in *Spanje*) nu meer gestijft wegens 't gevoelen van een *Nieuwe Weereld* ten westen, deed opening hier af aen den Raed tot *Genua*. De voorslag wierd dwaes gekeurt. *Colonus* afgeslaegen vertrekt na *Portugal*. Een geruime tijd onthield hy sich binnen *Lissebon* aen 't hof des koninx *Alphonsus de vijfde*; doch sonder verrichting: alsoo d'ervaerene zee-luiden zamentlijk voor beuselingen hielden, te droomen van *een Nieuwe Weereld*. Terwijl dan vruchteloos vertoefd, vaerdigt *Colonus* sijn broeder *Bartholomæus* af na d'Engelsche koning *Henrik de sevende*, in hoop om hem smaekelijk te maeken d'ontdekking *des Nieuwen Weerelds*. Doch in *Engeland* ook voor't hoofd geslaegen, neemt de laetste toevlucht tot 't Castiliaensche hof. Te lichter kreeg *Colonus* gehoor, dewijl toenmaels *Castilien* zeeghaftig praelde over *de Granaetenser Mooren*: sulx de voorspoed en aengegroeide magt prikkelden, om iets te waegen aen een gewigtige toeleg ter zee: de staet konde 't wel lijden, schoon selfs de togt qualijk beslaegde. Ook stond *Colonus* wel by d'hovelingen *Alfonsus Mendotius* en *Alfonsus Quintavilia*, die omtrend *Ferdinand* en *Isabella* alles vermogten. Dese bragten 't werk soo verre, dat *Colonus* met honderd en twintig soldaeten, behalven 't boots-volk, ingescheept in twee jagten en een pynas, op 's konings kosten, van *Cadiz* zeil ging, den vierden van oogstmaend des jaers veertien honderd twee en negentig. Hy wend de stevens na de Canarische eilanden, en van daer zuid-west aen. In drie en dartig dagen veranderde de wind geen streek; maer 't scheeps-volk haer voorneemen. 't Was een gemeine klagt. *Colonus* stond schuldig aen aller dood. Zedert de Canarische eilanden uit 't gesicht verlooren, hadden niet beschouwt dan een gestoorde lucht en zee. Men hardebolde vergeefs met 't onweder. Wie sag een einde van de togt, lichtvaerdig begonnen, en vol allerlei gevaer? Pal stond *Colonus* tegen sulk verwijt, ja tegen de dreigementen, om hem 't leven te berooven, indien niet huiswaerd keerde. Eindelijk quamen onderling over een: zy souden 't noch drie dagen laten door-staen, en als dan over staeg smijten, byaldien binnen die tijd geen land ontdekten. Doch ten twee uuren des volgenden nachts vernam *Colonus* eenig schijnsel van vuur in de lucht, en met den morgenstond een vermaekelijke kust aen boord. Met twaelf man te land geroeit, hakte een boom ten kruis: stak over na *Cuba*, alwaer de zee soo hol schoot, dat afwende, uit vrees voor blinde klippen. Eerlang verviel hy benoorden des eilands *Haytin*, welk *Hispaniola* noemde. Hier geraekte 't groote schip op een blinde rotze, alwaer alle gesneuvelt souden zijn, byaldien niet de rotze een boven-vlakte had, en de twee overige jagten 't volk bergden. d'Inwoonders moeder-naekt, verschrikt door 't beschouwen deser vreemdelingen, namen de vlucht na dichte bosschaedjen. *De Spanjaerden* achterhaelden een vrouw: welke met Spaensche wijn en lekkernyen wel onthaelt, en een aengetoogen wit hembd, te rugge na haer volk gesonden is. Weder-gekeert vertelt 't goed wedervaeren: waerom dan d'eilanders eerlang aen boord *der Spanjaerden* komen met schuitjens uit een hout uitgeholt: zy verruilden goud tegen koraelen, stukken glas, messen, schellen en andere snuistery. De koning *Guaccanarillo* gaf bewijs van bysondere toegenegendheid: hielp 't goed uit het gebleven schip op-visschen: deed bericht, hoe ettelijke beeken, van hooge bergen neder-gestort, onder 't zand goud wentelden: onaengesien by dese eilanders een vreemde voorsegging lag; namentlijk, dat gebaerde mannen uit verre afgelegene gewesten haer goden ter aerde soude werpen en kinderen vermoorden. Voorts beduide *Guaccanarillo*, om wat oorsaek op *der Spanjaerden* aenkomst de vlugt nam. *De Canibalen* stapten somtijds te land: sleepten gevankelijk weg al wat grypen konden: de jongens wierden gelubt, en even als kapoenen tot een vrolijke mael-

Doed opening tot Genua,

aen de Portugaelsche,

Engelsche,

en Castiliaensche koningen van een Nieuwe Weereld.

Reist van Cadiz om nieuwe landen te soeken:

sijn volk staet tegen hem op:

ontdekt Hispaniola:

handelt met d'inwoonders.

maeltijd gemeſt: volwaſſene mannen aen ſtukken gekapt, en in tonnen gekuipt: jonge vrouwen geſpaert tot voort-teeling: oude ten ſlaverny. Tien *Canibalen* zijn beſtendig tegen honderd *Haytins*. Eindelijk ſtond *Guaccanarillo* 't bouwen van een houte huis toe, ten verblijf voor acht en dartig *Spanjaerden*, die de gelegendheid des lands naerſtig ſouden doorſnuffelen, terwijl *Colonus* een keer na *Spanjen* deed. En deſe was alhier ten hoogſten wellekom: de koning *Ferdinand* maekte hem ammirael *der Oceaen*, en ſijn brooder *Bartholomæus* opper-hoofd op *Hiſpaniola*. 't Goud, de papegaeyen, de maſtyx, d'alöe 't wonderlijk brood *Jucca*, welker zap 't doodelijkſt' vergif heeft, daer de kruin geſond voedſel verſchaft, uit *Hiſpaniola* voor 't hof ten toon gebragt, bragt ieder in verwondering. Te meer de vreemde zeden en geſtalten van vier naekte wilden (twee waeren op de togt overleeden) met goude ringen door de neuſen en lellen van de ooren aller oogen na haer trokken. De Caſtiliaenſche koning liet 't begonne werk geenſints ſteeken. Hy beſteed dan veertien karveelen en drie pynaſſen aen de beruchte ſcheeps-timmerman *Joan Fonſeca*. Eerlang lag de vloot zeil-reed, voorſien van duiſend twee honderd krijgs-knechten, allerlei hand-werkers met wijf en kinderen, paerden, varkens geiten, oſſen. gerſt, terwe, boonen, erweten, fruit-boomen, wijnſtokken en ettelijke monniken. Den tweeden der Herft-maend op 't jaer veertien honderd drie en negentig ſtakze in zee: liep ten anker voor *Ferrea*, 't laetſte *der Canariſche Eilanden*: alwaer geen drinkbaer water te bekomen was, dan 't geen druipte van bedauwde boomen in bakken. Zedert verviel *Colonus*, op den een en twintigſte dag, tuſſchen *de Caribiſche Eilanden* voor een eiland 't geen hy de benaeming *Dominicus* toepaſte; doch alſoo onbewoond bevonden wierd, maekt zeil, en ontdekt verſcheide kuſten, alwaer inſchelijx niet vond dan yſelijk groote hagediſſen en wel-riekend geboomte. Voort-geſet vond *de Canibalen*, langs de ſtrand gehuchten van twintig of dartig hutten bewoonende. De hutten ſtaen in de rondte uit hout kloots-gewijs opwaerd getimmert: buiten zijn lange ſparren in d'aerde geheyt, binnewaerd met korter balken geſchoort: de toppen rijſen, niet ongelijk de leger-tenten, boven ſpits toe: 't dak ſchuilt onder konſtig gevlochte palm-boom blaederen, vry voor in-wateren: de binnenbalken zijn rondom gebonden met touwen van kottoen of wortelen, ſeer gelijk d'Europiſche braemen: over de touwen ſpannenze bombazijne kleden, met bullebakken beſchildert: aen den ingang ſtaen twee rouwe beelden op houte ſlangen, niet tot gods-dienſt, maer cieraed: de bedſteeden, hoog boven d'aerde, leggen gevult met hooy en zijde: binnen groote galderyen plaetſenze zuiker. *Colonus* alhier te land geſtapt, vond *de Canibalen* gevlucht: haer huiſen voorſien van kruiken, potten, pannen vol gezoode menſchen-vleeſch; papegaeyen en end-vogels: billen en ribben van mannen en gemeſte jongens, aen 't ſpit gereegen, voor 't vuur rooſten: den kop eens jongelings uit welk 't bloed afdrupte: ſtaepels van afgekluifde beenderen, tot punten aen pijlen geſcherpt. Dit eiland, by d'inwoonders *Carucueria*, veranderde *Colonus* haer naem in *Guadalupe*, ter oorſaek 't gebergte ſich aldaer vertoonde niet ongelijk de toppen, die *Eſtremadura* in *Spanje* verheft, berucht door een wonderlijk *Maria* beeld. Dartig vrouwen, uit de naeſte eilanden gerooft, ſond hy met giften aen de gevluchte *Canibalen*: deſe quamen des anderen daegs in groote troppen geſchaert, te voorſchijn; doch ſoo haeſt zy *de Spanjaerden* naderden, keeken malkander aen, liepen gelijkelijk te rugge na de boſſchaedjen. *Colonus* dan, geen goede verrichting beoogende, vernielde de ſchuitjens *der Canibalen*, en ſtak na *Matanino* over. De verloſte wijven op *Guadalupe* deeden bericht, hoe *Matanino* bewoond wierd van vrou-volk, die geſetter tijd haer met *de Canibalen* vleeſchelijk vermengden: de meisjens behielden ze:

Margin notes:

keert na Spanje:

word ſeer verheven:

reiſt met ſeventien zeilen voor de tweede mael na Hiſpaniola.

Hutten der Canibalen.

Eiland Guadalupe.

Wonderlijke vrouwen op Matanino.

denze: de knechtjens vielen de vaders te beurt. Zy bewoonen onderaerdsche kuilen uit welke sterke tegenweer doen met pijlen, indien eenig man, buiten de gewoonelijke tijd tot by-slaepen gesteld, dit eiland derft aen-doen. Voorts liep de vloot voor by verscheide andere vruchtbaere eilanden, welke *Colonus* noemde *Montserrato*, *Rodondo*, *sant Martijn*, *sant Cruz*, by d'inwoonders *Ayaya*. Aen dit laetste Eiland vonden dertig *Spanjaerden* vier honden en soo veel vrouwen, die de armen, na de manier van biddende, voorwaerds staken. De dartig verbergden haer in een hinder-laege ten einde eenige der gevluchte *Canibalen* by de kop kregen: wanneer uit zee haer op-deed een Indiaensch schuitje, met acht mannen en gelijk getal wijven. De hinder-laege deed zein aen 't naeste schip: van welkers boord geswind gemande booten af-staeken. Doch eer sich de Spaensche voor pijlen konden bergen, wierd een dood-geschooten en andere swaer verwond. Een vrou, voor welke alle eerbiedigheids halve neder-boogen, trefte seer gewis. De pijlen, vol weer-haeken, waeren wegens vergif doodelijk. *De Spanjaerden* roeyden ter zijde van 't Indiaensche schuitje diervoegen in, dat het om sloeg. En aldus eindigde de strijd niet; want soo wel vrouwen als mannen swommen en schooten te gelijk. Eindelijk kregenze een ondiepe klip onder de voeten, en te gelijk nieuwe moed; doch de Spaensche met nieuwe hulp uit de vloot gestijft, alle gevangen, uitgezondert de zoon der Koninginne; want die, in de zee-strijd gesneuvelt, was over boord geworpen. De gevangene, voor *Colonus* weder-spoorig getrokken, schuim-bekten van ontembaere verwoedheid. Na *Castilien* zedert overgevoert behielden haer wreede imborst diervoegen, dat den beschouwers een kille schrik om 't hart sloeg. De Spaensche-vloot ondertusschen vervorderde de reis na *Hispaniola*, tussche verscheide eilanden, welker sommige woest en dorre, andere graesig en boschachtig sich op-deeden. 't Klein vaertuig liep dicht onder de kusten: de swaere schepen hielden dieper zeewaard, dewijl *d'Oceaen* hol schoot, en tegen blinde klippen hemels-hoog brande. 't Eiland *Burichena* noemde *Colonus* na d'apostel *Joannes*. Alhier behoorden ettelijke der verloste vrouwen op *Guadalupe* te huis. Dese wisten soo veel bescheid te geven, dat *Burichena* dicht bewoond was van gast-vrije menschen, dewelke *de Canibalen* aldaer geland, ten weer-wraek, met tanden aen flarzen scheurden, wanneer d'overhand kregen: anders onthieldenze sich van menschen-vleesch. *De Spanjaerden* vonden alleenlijk een groot huis, omset van twaelf andere, alle sonder inwoonders, die met haer koning *Chiasichio* onder de lommer der bosschadjen vertrokken, wanneer de heedste dagen 't land zengden. *Colonus* kreeg kundschap van 't voorverhaelde uit de vier *Indiaeneu*, die hy na *Spanje* op d'eerste hertogt voerde, en nu wederom bragt. Voor *Hispaniola* ter reede geloopen, liet een aen land setten, ten einde dese bericht bragt sijns weder-vaerens aen de landsluiden. De drie overige dienden sich van de volgende nacht: sprongen buiten boord: en kregen door swemmen *Hispaniola* onder de voet. Minder swaerigheid maekte *Colonus* in de vlucht deser tolken, dewijl niet twijfelden, of d'acht en dartig *Spanjaerden*, gelaeten op *Hispaniola* souden hem dienst genoeg doen, om met d'eilanders te handelen. Te meer alsoo des konink *Guaccanarillo's* broeder twee goude beelden ten geschenk aen *Colonus* behandigde. Doch dese vond hem schandig bedroogen, en de Spansche besetting binnen 't houte huis tot een toe om hals gebracht. 't Huis lag in assche. Men loste ettelijke reisen 't geschut, ten einde op sulk teiken te voorschijn quam, indien noch ergens iemand sich had gebergt. Maer niemand donderde ooit op. Want (gelijk namaels bleek) d'inwoonders vermoorden d'acht en dartig *Spanjaerden*, wegens ondraegelijke overlast gepleegt met rooven, maegden-schenden en doodslaen. De gesanten aen *Guaccanarillo*, digt

Merk-waerdige verrichtingen van Colonis.

Verwoedheid van Indiaenen.

Colonus komt op Hispaniola: vind de Spaensche vermoord;

ten onderſoek des moords afgevaerdigt, bragten beſcheid te rugge: Over 't magtig eiland *Hiſpaniola* heerſchten verſcheide koningen, van welke twee gaende gemaekt door 't gerucht van nieuwe vreemdelingen, met twee heirlegers de vreemdelingen afmaekten. Hy was haer te hulp gekomen; doch bracht niet meer te weeg, dan dat in ſijn been gequetſt wierd: waerom 't bedde hield, geplaetſt onder ſeven ſlaep-plaetſen van even ſoo veel by-wijven. *Guaccanarillo* loog te bot: alſoo de mark-graef *Sibilius*, die de bombazijne doeken om 't been oplichte, het minſte lid-teeken niet beſpeurde: weſhalven niet getwijfelt wierd, of hy was ſchuldig aen de moord der acht en dartig *Spanjaerden*. Echter verſcheen *Guaccanarillo*, des verſocht, voor *Colonus*, in wiens tegenwoordigheid langwijlige ſpraek hield met een der vrouwen, van 't eiland *ſant Cruz* gelicht. *De Spanjaerden* paſtenze de naem *Catharijn* toe. Deſe ſprong met ſeven maegden, by duiſter over boord, ſwom weinigh minder als een mijl, eer te land geraekte, en aldaer by den koning *Guaccanarillo*, welkers toeleg meer en meer ontdekt wierd door dusdaenige voorval. Weſhalven *Colonus* drie honderd mannen afvaerdigt, beleid by *Melchiorius*, *Hoieda* en *Gorualanus*, om 't eiland te door-ſnuffelen, en byſonder om *Guaccanarillo* elders te vangen. *Melchiorius* ontdekte een wijde rievier, die met ſeer kromme bogten tuſſchen hooge heuvelen, weergalmende van ſingend gevoogelt, in zee viel uit een ruime mond, vergroot door twee ſtroomen, wederzijds invloeyende, tot bequaeme berging voor ſchepen. Alhier ſprongen omtrend honderd gewaepende eilanders te voorſchijn: zy ſchreeuwden, wy zijn geen *Canybalen*, maer *Taynos*, ſoo veel geſegt als edelluiden. *De Spanjaerden* deeden vredens bewijs, op welk *de Taynos* naderden, en haer geruſt-hielden. Dicht by ſtond een langwerpig-rond huis: de buiten omtrek maekte twee en dartig groote ſchreeden uit: de verwelffels waeren konſtig uit veel-vervig ried gevlochten.

Zijn handel met de koning Guaccanarillo.

Rondom ſtonden dartig mindere woningen. *Hoieda* ontdekte een vloet uit hoog gebergt neder-geſtort, alwaer d' inwoonders aldus goud raepten: zy groeven een kuil in 't zand ter diepte van een arm; greepen met de ſlinker hand een vuiſt vol zand, en ſochten met de rechter de korrelen gouds: die, ſonder eenige andere moeyte, *den Spanjaerden* toereikten: de meeſte korrelen hadden eens cicers groote, hoewel ook ſommige negen oncen haelden: hoedaenig *Peter Martyr* raedsheer van Kaiſar *Carel* betuigt geſien te hebben in 't Spaenſe hof, door *Colonus* overgevoert. Voorts kreeg hier *Hoieda* bericht, hoe deſe goudſtroom ſijn oorſprong nam in 't rijk, gehoorig onder *Cacicus Caunaboa*, beduidende *een Koning van 't huis des gouds*. Ondertuſſchen verkoos *Colonus* de grond voor een nieuwe ſtad, op een verheeven heuvel, in 't noorden van *Hiſpaniola*. Dicht by den heuvel rijſt een berg, verſchaffende ſteen en kalk: ter andere zijde leid een ruime vlakte, diervoegen vruchtbaer, dat nauwelijx de ſon ſoodaenig landſchap beſchijnt. Deſe vlakte, beſproeit van verſcheide ſtroomen, welker grootſte een veilige haven tegen de wallen der nieuwe ſtad maekt, brengt overvloedig allerlei gewas voort, niet min ſpoedig als ſmakelijk. Meloenen komen tot volkoomen rijpheid in ſes en dartig dagen, terwe binnen twee maenden. Tweemael 's jaers brengen boomen en planten vruchten voort. 't Zuikerried krijgt eens arms dikte op den vijftienden dag. De wijngaerden draegen overvloedige troſſen in 't tweede jaer. Aen dusdaenig vermaekelijke vlakte bouwde *Colonus* de ſtad *Iſabella*, voorſien van grachten en wallen tegen alle vyandelijke indruck. *Bartholomeus Colonus* wierd tot ſtee voogd geſteld. Ondertuſſchen ging d' Ammirael met vier honderd mannen, om goud-mijnen op te ſoeke. Twee en ſeventig mijl leid de valleye *Cibaua* van *Iſabella* af. Soo verre boorde *Colonus* over ſnelle vloeden en hooge bergen. Alhier bouwd hy een ſterkte *ſant Thomas*: en verhandelt voor ſnuiſtery groote

Wonderlijk goud raepen.

Decas 1. *de Orbe Novo.*

Colonus bouwt een ſtad:

Wondere vruchtbaerheid der grond aldaer:

groote ſtukken gouds aen d'inwoonders, van welke d'overvloed hadden in haer beeken, wiens ſanden goud wentelden. Voorts beduidenze: hoe, een halve dag reiſens hooger aen, meer en grooter brokken in zaevelachtige aerde gevonden wierden. Weshalven *Luxanus* met eenig volk derwaerds reiſt. Nooyt vermaekelijker boſſchaedjen en blijder beemden, als door welke derwaerds trok. Het afgemaeide gras voor de paerden wieſch in vier dagen op de bergen hoger dan de langſte terwe. *Colonus*, niet ſonder groote ſchat weder gekeert na *Iſabella*, begaf ſich eerlang met drie jagten ter zee, om nieuwe kuſten te ontdekken. De toeleg gelukte. Hy geraeckt dan voor *Jamaica*, alwaer de eilanders een vinnige kans waegden, ten einde 't landen beletten; doch overwonnen, namen d'aengebooden vriendſchap *der Spanjaerden* aen. Zedert kreeg hy *Cuba* in 't geſieht, lanx welkers ſtranden ſoo lang voer, tot bemerkte een eiland te zijn: eindelijk

begeeft zich ter zee, om nieuwe landen te ontdekken.

uitgeſtapt binnen een diepe haven, aen den mond met twee hooge rotſen beſet, vond twee kleine hutjens en overvloedig viſch, nevens twee acht voetige ſlangen, tegen 't vuur aen houte ſpitten braeden. Nergens kond' hy menſchen vernemen. 't Volk met de gebraede viſch verſaedigt liep na het naeſt gelegen boſch, alwaer aen de takken ontelbaere ſlangen by dunne touwen ſlingerden, ſommige waeren de bekken toegebonden, andere de tanden en tong uitgeſcheurt. Terwijl dieper voortgaen, beſchouwen ſchielijk omtrend ſeventig mannen op de top van een hooge rotze. *De Spanjaerden* wenkten en booden geſchenken aen; doch vergeefs. Een eindelijk quam ſchoor-voetende af: tot welken *Didacus Colonus* (in d'eerſte togt by d'ammirael gedaen, van het eiland *Guanahaini*, dicht onder *Cuba* gelegen, na *Spanje* vervoert) toe-riep: ſy behoefden niet te vreeſen: haer ſoud geen leed geſchieden. Aldus bericht komen gelijkelijk af: maeken bekend

bekend, hoe door haer koning, die een andere koning ter maeltijd had genoodigt, om viſch te vangen waeren uit geſonden. Bedankten *de Spanjaerden*, datze de ſlangen, ſchaerſer als de viſch te bekomen, en voor de ſmaeckelijkſte lekkerny gehouden, niet hadden opgegeten. *Colonus* vorderde weſtwaerd ſijn togt: ontdekte een vruchtbaere kuſt, en de mond van een vloed, wiens water ſiedend heet in zee ſtorte. Weinig verder ſag hy viſſchen op een wonderlijke wijſe. De viſch *Guaican*, niet ongelijk een ael met buiten gemein groote kop, waer over een vel hangt ſaks-gewijs, was aen een touw vaſt: ſoo haeſt ergens een ſchild-padde of eenige viſch boven water komt, gevenſe uit haer ſchuitjen bot: geſwind ſchiet de *Guaican* als een pijl uit een boog, op de andere toe, en nijptſe met 't velletjen over de kop diervougen vaſt: dat niet los laet, ten ſy boven water lucht gewaer werd. *De Spanjaerden* dienden ſich ter maeltijd van de ſmaekelijke vangſt: hielden voorts ſtreek ten weſten: en liepen voor een onbewoond eiland, vol ganſen, reigers en leelyke honden, die niet baſten. Ondertuſſchen geraektenſe tuſſchen ontelbaere ondiepten: de kielen ſleepten over ſandige gronden veertig mijlen. 't Water was dik en wit gelijk melk. Eindelijk geraektenſe wederom in een volle zee, en aan de voet van een hooge berg op *Cuba* te land, alwaer twee fonteinen ſeer ſmaekelijk water uit borrelden. Een ſchutter boſchwaerd geſtapt, terwijl d'andere de leggers vulden en hout hakten, ſiet een groot man met een lange witte monnix-rok: achter welken twee andere en voorts noch dartig volgden, even eens gekleed. De ſchutter vlugt: de getabberde wenkten, hy ſoude ſtille ſtaen. *Colonus*, hier af verkundſchapt, vaerdigt ettelijke gewaepende na land. Deſe vinden aen d'ander zijde der boſſchaedje een groote vlakte; doch ſoo hoog van gras begroeit, dat 't onmogelijk ſtond door te komen: alſo 't gras meer als eens mans lengte maekte. Des anderen daegs ſtapten vijf en twintig andere uit, die

ontdekt niet ſonder vreemde voorvallen Cuba: en verſcheide andere eilanden.

niet vonden dan voet-ſtappen van groote beeſten en leeuwen, als oock in een boſch troffen druiven, welker ranken door hooge boomen gevlogten hingen. *Colonus* zeilde nog weſtelijk langs de bogtige ſtranden van *Cuba:* vond een kuſt met water overſtroomt: aldaer overvloed van peerelmoſſelen: en ſedert 't gantſche land vol bergen, welker toppen rookten. In middels wierd de vloot ſeer geraebraekt door d'ondiepten, waer over de kielen nu en dan ſtieten. De ſpijs was beſchimmelt. 't Water liep tuſſchen de reeten in. De nood vorderde de hertogt. De ſtevens dan omgekeert botſten eerlang tegen ſchildpadden, met welke de zee gelijk bezaeid lag. *Colonus*, voor 't laetſt op *Cuba* uitgeſtapt, vond een naekt oud man, die aldus hem toe ſprak: *Didacus* voornoemd verſtond de tael, dewijl met die van *Hiſpaniola* eenigſints over een quam: anderſints was bevonden, dat *Cuba* groote verſcheidentheid van ſpraeken heeft. *Gy hebt,* ſprak hy, *tot aller verwondering, dit magtig landſchap, uit een andere weereld herkomſtig, beſigtigt. Ik vermaene u, niemand te beſchaedigen; want de zielen der booſdoenders verhuiſen na duiſtere plaetſen: terwijl alle vermaek te wachten ſtaet voor lief-hebbers der gemeine ruſt.* *Colonus* deed tegen-berigt: hy quam ter wraeke van de moorddaedige *Canibalen:* en om goede *Indiaenen* te beſchermen. Op *Hiſpaniola* gekeert vond alles bijſter over-hoop. Van de beſtierders binnen *Iſabella*, onderling verbittert, waeren de Benictijner monnik *Boilus* en *Peter Margarites* na *Spanje* gekeert, om haer klagten aen 't hof te doen. De beſettelingen hadden goddeloos omgeſprongen met d'ingeſetenen; maegden-ſchenden, rooven, moorden ging dagelijx in ſwang. Weshalven *de Indiaenen* ten weer-wraek alle *Spanjaerden*, ſoo meenig om een hoek kregen, afmaekten. Ook lag *Caunaboa* rondom de ſterkte *ſant Thomas:* en hield *Hoieda* ſtreng belegert; maer verkundſchap van *Colonus* aenkomſt, brak op: en geraekte eerlang in Spaenſche band. Ondertuſſchen hadden

Groote onluſten op 't eiland Hiſpaniola.

ders op *Hispaniola*'s jaer te vooren de zaey-tijd laeten voor by gaen, en alle eedwaren bedorven, met insicht, sich om *der Spanjaerden* quyt te maeken door hongers-nood: welke diervoegen d'overhand nam, also haer eigen self niet hadden voorsien, dat binnen weinig maenden vijftig duisend menschen by gebrek van levens middelen sneuvelden. De eilanders bemerkten de misslag: te meer nadien *de Spanjaerden* op dusdaenige voet niet konden verdreven worden, als dewelke dagelijx nieuwe huisen binnen de stad *Isabella* bouwden: de reddelose schepen vernieuwden en digt onder de goudbergen *Cipangi* op een heuvel, uit welk verscheide fonteinen borrelden, 't slot *Conception* timmerden. Groot voordeel trokkenze door dese vastigheid: werwaerds niet alleen overvloedig amber, barnsteen, vermengt bergwerk uit silver en goud, en brasilien-hout; maer ook goud toe-gevoerd wierd: en zy souden tienmael meer hebben bekomen, ten zy, tot vadzigheid en wellust geneegen, den arbeid schroomden. Echter bragt de vloot dit jaer boven de twaelf honderd pond gouds na *Spanjen* over. Ondertusschen vielen d'inwoonders klagtig by *Colonus* over de Spaensche soldaten, die, onder den dek-mantel van goud te soeken, ondraegelijke overlast bedreven: weshalven versochten, dat hy de krijgsknechten binnen haer besetting wilde houden: zy stonden volvaerdig, om alle drie maenden kottoen, amber, brasilien hout, goud, na een gestelde schatting, op te brengen. *Colonus* wiens gesach over sijn soldaeten seer klein was, ter oorsaek sommige moedwillige met de dood had gestraft, bragt evenwel de voorslag so verre, dat aengenoomen wierd, hoewel sonder gevolg; want also d'eilanders door hongers-nood aemachtig, naeuwelijx 't leven behielden by kruiden en planten, die 't veld of bosschaedjen leverden, konden de beding-putten niet na-komen. Terwijl dan 't werk aldus bleef steeken, stapte *Cibauus* broeder des gevangen koninx *Caunaboa* ter been met vijf duisend man. *De Spanjaerden* trokken hem, geschaert in vijf slag-ordens onder d'oogen; doch alsoo naekt

Spanjaerden woeden aldaer seer:

haer overwinning.

vogt, sonder ander geweer dan pijlen en knodzen, geraekte na weinig tegenweer door de ruitery verstrooyt, op de vlucht, en uit de vlucht in ketenen. Een groot deel bergde sich op spitze bergen. Kort na dese veld-slag ontstond een groot onweder, diergelijk niemand beleefde. De donder-slagen sloegen hier en daer ysselijke brokken van de bergen af. De wind rukte uit 't oosten boomen en huisen 't onderste boven. Sommige vloogen een stuk weegs door de lucht. Drie schepen slingerden in de haven van nieuwe kabels af, en stieten aen flarzen. *De Spanjaerden* verwachteden uit een nare duisternis den jongsten dag. d'Eilanders schreven de oorsaek van 't woeden des hemels de Spaense godloosheit toe. *Colonus* stelde sedert orde op 't bouwen van twee nieuwe schepen: wanneer de zee twee voeten hoog daer *Hispaniola* stroomde, daer andersints de stranden nooit stormen of ebbe of vloed gevoelen. In lentemaend des jaers veertienhonderr vijf en negentig keerde *Colonus* na *Spanje:* alwaer binnen *Medina del Campo* voor 't hof opening doed, wegens de ontdekte landschappen, 't doot vonnis gevelt over ettelijke *Spanjaerden*, en bysonder d'handel der Benedictiner *Boilus*, die hem uit enkle bitterheid in de misse met d'hostie voorby ging, terwijl aen andere sonder onderscheid toereikte: als ook, hoe sijn broeder *Bartholomæus* sestig mijlen boven *Isabella*, niet min diepe als oude putten had gevonden, welker bovenste gront ses duisent schreden lang, gezift, overvloedig goud leverde: voorts had hy aldaer 't slot *Aurea* gesticht, met kleine moeite binnen drie maenden; want de aerde uit welk 't goud sochten diende gelijk ten stoffe voor drie bolwerken. Maer, ter oorsaek de spijs schaers om quam, vond sig benoodsaekt op te kramen: liet tien mannen voor besetting in de nieuwe sterkte: sond drie honderd eilanders met haer opper-hoofd gevankelijk na *Spanje:* bouwt 't slot *Dominico* aen de zuid zijde van *Hispaniola:* van waer diep landwaerd in-trekt tot de stroom *Naiba.* Langs dese oever had sich de koning *Beuchio Anacauchoa* tegen *de Naibensers* neder-geslaegen

Schrikkelijk onweder.

Merkwaerdige verrichtingen door Bartholomæus Colonus.

met een groot heir, om die, nevens andere nabuurige volkeren, onder sijn gebied te brengen. *Bartholomæus* vordert *Anacauchoa* schatting af, 't welk aenstonds belooft op te brengen: ja hy dankt 't leger af, geleid *Bartholomæus*, dartig mijlen weegs, langs een pad weder-zyds of met hennip bezaid; of met katoen-boomen beplant, na sijn paleis *Xaragua*, gelegen in 't weste van *Hispaniola*. Niet sonder merkwaerdige staetsie ging d'intreed toe. Dartig gemaelinnen des konnix hadden de voor-rang: alle moedernaekt, uitgesondert de schaemelheid met een bombazijne kleedje bedekt, droegen lange palm-takken: songen niet min vreemd als zy dansten. Achter dese volgden een merkelijk aental maegden, buiten gemein schoon, doch sonder eenig deksel. *Bartholomæus Colonus* met *Anacuachoa* binnen 't paleis gestapt vond een tafel vol allerlei lekkernyen toegedist, en allenthalven een vriendelijk onthael. Des anderen daegs uit geleid

Prachtig inhaelen van een koning op Hispaniola.

tusschen reyen van dansende juffrouwen na een ruime vlakte, sag onvoorsiens van achter een berg twee heirlegers op malkander los gaen, niet sonder weder-zijds verlies. Ten zy *Colonus* versocht had de strydende te scheiden, meer bloed was gestort. En dese, ettelijke dagen vriendelijk bejegent, keert na de schansen *Isabella*, *Sperancia*, *Catharina*, *sant Jacob*, *Turrita*, *Conception* en *Dominico*: bevind stijf drie honderd *Spanjaerden* uit schaersheid van levens-middelen gesneuvelt, behalven meenigte zieken. By sulk ongemak quam een twede. *Guarionexius*, door de Spaensche overlast lang geringeloort, kreeg vijftien duisend man by malkander, met welke noch eens een kans wilde waegen tegen *Colonus*. Maer *Colonus* hier af heimelijk verkundschapt viel de saemen-geswoorene diervoegen onvoorsiens op 't lijf, dat de toeleg te loor liep, en alle de bevel-hebbers in hechtenis geraekten. Om de ingezetenen te verplichten, die haer koning *Guarionexius*

ANGRA of TERC

RA op TERCERA .

nexius verbaeden, liet *Colonus* hem los, scherp gewaerschouwt sich in't toekomende voor muitery te wachten. Niet minder quam de ontslaekte na; want niet langer duldende de mishandelingen die de Spaense hopman *Roldanus Ximenez* dagelijx pleegde, nam sijn toe vlugt tot de woeste landaerd *Ciguauos*, herkomstig uit *de Canibalen*, neder-geslagen op steile bergen: versoekt haer bystand tegen *de Spanjaerden*: krijgt toesegging en soldaten, met welke hy 't land wyd en zyd af-stroopt: soo menig *Spanjaerd* in handen verviel, diende tot een smaekelijk wild-braed. Ondertusschen wierp sich *Ximenes* tot een hoofd op van seventig muitelingen, die gelijk rasende bloed-honden d'ingezetene jammerlijk mishandelden. Terwijl alles aldus over hoop lag in 't eiland *Hispaniola*, stak d'ammirael *Christoffel Colonus* voor de derde reis uit de haven van *Barrameda* met acht zeilen na *Hispaniola*, den dartigste van bloey-maend des jaers veertien honderd acht en negentig. Om de Fransche zee-schuimers, die greetig pasten op de Indische schatten, te mijden, sette hy streek na *Madera* een vruchtbaer eiland van koorn, wijn, zuiker, wasch en beesten, tot het jaer veertien honderd twintig onbewoond. Alhier ter reede gelopen, vaerdigde ses schepen voor af na *Hispaniola*: hy self volgde met twee zeilen: wend de stevens op *de Vlaemsche eilanden* of *Acores*: de eerste benaeming is ontleend van *de Vlaemingen* eerste bevolkers, de tweede van de meenigte sperwers eertijds aldaer gevonden. Voor *Angra* hoofdstad op *Tercera* wierp hy't anker in de grond. *Tercera* begrijpt sestien mijlen ommegangs, is vol bergen, welker toppen puntsgewijs toe-loopen: uit de reten wasschen schoone wijngaerden: 't vlakke land brengt overvloedig koorn voort; doch kan niet langer als een jaer goed blijven. Door aerd-beeving word de grond meenigwerf geschud: en uit verscheide sulferagtige plaetsen vliegen tusschen een dikke smook-flikkerende vlamme hemelwaerd. Onder de stad *Angra* springt een fontein, wiens water 't hout in steen verandert. De stormen wayen alhier so fel, datze de gebouwen niet alleen om verre werpen; maer self yser en allerlei metsel-werk allenskens slyten. Binnen *Angra* onthoud sich de opper-gesach-hebber over de negen Vlaemsche eilanden. De stad rondom beslooten van spitze rotzen, leid na de zee-kant half-maens gewijs, alsoo aen de twee uiterste einden de bergen *Bresijl* weder-zyds diep in *d'Oceaen* uit-steeken. De top ten westen is voorsien van een hooge zuil: diergelijke staet ook in 't oosten. Op beide legt geduurig wacht; welker eerste vijftien mijlen verre de schepen uit *Oost-* en *West-Indien* ontdekt, d'andere die van *Euroope* zeil-gingen. Als 't vaertuig meer getal dan vijftien uitmaekt, waeyd 't grootste koninx vaendel boven op de rotze af. Voorts is *Angra* in verscheide straten geschikt afgedeelt. De stee-voogd en aerdsbisschop bewoonen elk een prachtig paleis. Vijf besiens-waerdige kerken brengen geen klein cieraed toe. De zee valt boven gemein vis-rijk; doch word in de wintermaenden niet gevangen, wegens d'onstuimige golven. *Christoffel Colonus*, voor *Angra* ververscht, liep langhs d'Africaensche kust tusschen de dartien *Hesperides* door. Onder de middag-lijn door stilte en hette diervoegen gequelt, dat 't vaertuig scheen te branden: de hoepels sprongen van de leggers af: 't water liep door 't ruim: sulx niet dan een gewisse dood voor oogen sag, wegens ondraegelijke hette en dorst. Acht dagen duurde nu 't ongemak, wanneer de wind uit den zuid-oosten opstak, sulx na 't westen een groote gang maekte. De laetste der hooymaend ontdekt hy drie hooge bergen. 't Land genaedert kreeg een aengenaeme reuk van liefelijke bloemen in de neus, en eindelijk een bequaeme haeven. Alhier uitgestapt vond bezaeide landen, voetstappen van vee; doch geen menschen. Des anderen daegs evenwel komt een schuitje met vier en twintig jongelingen uit de wal zeewaerd roeyen. De ammirael wenkte vergeefs aen boord; alsoo dies te harder nae land spoeyden, sien-

Colonus keert voor de derde reise na Hispaniola.

Beschrijving der stad Angra.

fiende geduurig om met verwondering over de groote fchepen. Hy gebood dan op trommelen te flaen, de trompetten te blaefen, ten einde haer aldus na fich lokte. Doch fy, fulx opvattende tot een teiken des ftrijds, vervaerdigen alles tot tegenweer. Ondertusfchen achter-haelde 't groot Spaenfche fchip d'Indiaenfche fchuit, in welke een hoet en andere fnuiftery geworpen wierd. De eilanders, hier door verfet, maekten mijnen, als of een verfoek te land toe ftonden; maer pakten eerlang met de vlucht haer weg. *Colonus* dan vervordert de reis, komt onder *Paria*, alwaer een visfchers-pink ontdekt. Dit vaertuig was gelaeden met oefters: welke, wanneer tot fpijs genuttigt wierden, zijn bevonden vol peerlen te fteeken. Defe koftelijkheid maekte wegens haer overvloed geen waerdije uit. Voor een gebrooken fchotel en verroeft mes ruilden *de Spanjaerden* vier lange peerl-fnoeren. Zedert in de ftroom *Cumana* ter reede geloopen, kreeg verfcheide naekte mannen aen boord, omhangen met goude armringen en peerlen. Defe deeden bericht, hoe zy 't goud uit de bergen en ftroomen verfaemelden, en de peerl-oefters in de naeft-gelegene zee vifchten. Eenige *Spanjaerden* wierden aen land heerlijk onthaelt door de koning en des felfs foon: geleid binnen haer paleis, zijn geplaetft op banken, konftig gewrocht uit ebben-hout: gefwind bragten de dienaers allerlei lekkernyen en fmaekelijke wijn. Maer dewijl de levens-middelen fchaers omquaemen voor de vlootelingen, en de terwe door vermufdheid hand over hand bedorf, vond *Colonus* geraedfaemft den peerl-handel by beter gelegendheid te hervatten. Voort-gefet bevond de zee hoe langer hoe ondieper: fulx 't jagt naeuwelijx vlot ging. By dit ongemak quam een tweede. *d'Oceaen*, vol gras begroeid, weigerde doortogt: een ftroom, diep dartig ellen, breed twintig mijlen, ftorte uit bogtige oevers met zulk een drift zeewaerd, dat 't water hemels-hoog fchuimde. Nooit liep *Colonus* grooter gevaer. Hy fmijt diesfhalven over ftaeg: en komt den acht en twintigfte van oogft-maend des jaers veertien honderd acht en negentig onder *Hifpaniola* ten anker. 't Lag alhier byfter over hoop. *Roldanus Ximenes* weigerde d'orde van *Chriftoffel Colonus* te volgen: fchreef brieven aen de Spaenfche koning, in welke hy den ammirael en fijn broeder leelijk afmaelde. En defe fweegen niet: als die den koning vertoonden de vervloekte fchelm-ftukken van ontucht, diefftal, moordery en muytery by *Ximenes* gepleegt: verfochten hulp-benden, ten einde de fchuldige verdiende ftraf ontfing. Ondertusfchen waeren *de Ciguauos* van haer bergen met wrede voetftappen, fterk fes duifend mannen, afgeftapt. *Bartholomæus Colonus* voerde tachentig voet-knechten en weinige ruiters tegen dit leger aen, welker gedaente meer duivelen dan menfchen vertoonde; want alle liepenfe van den hoofd-fchedel af tot de knyen toe, met fwarte vlakken gefchildert op de naekte huid: 't hair, in duifend tuiten geftrengelt, flingerde over de fchouwders. Soo haeft *de Spanjaerden* door de ftroom meinden te waeden, quamenfe uit een naby-gelegen bosfchaedje met yfelijk getier gevloogen: fchooten duifenden pijlen, om d'over-togt te beletten. Ten zy *de Spanjaerden* fich wiften te bergen achter groote fchilden, zy hadden meer volk verlooren. Na eenige tegenweer fetten *de Cigauos* bofchwaerd. d'Overwinnaers gevolgt kregen aldaer een vinnige neep, alfoo haer de kleederen, fchilden, hand-busfen en lange pieken tusfchen de ruigten onbruikbaer waeren: daer *de Ciguauos* als wilde fwynen door 't geboomt liepen, en meenig *Spanjaerd* met pijlen velde. Weshalven *Colonus* af-trekt na *Caprono*, alwaer de koning *Maiobanexius* acht duifend *Ciguauos* by een had. Niet fonder gevaer en gebrek hardebolde *Colonus* drie maenden achter een, eer fy *Maiobanexius* t'onder-bragt, ende fijn land-fchatting af perfte. De goede dienften van de gebroeders *Chriftoffel* en *Bartholomæus* *Colo-*

Overvloed van peerlen, waer?

Colonus is in groot gevaer.

Roldanus Ximenes recht veel quaeds uit tegen Colonus.

wonderlijke wilden.

Colonus wierden eindelijk niet wel beloont: alsoo de beschuldigingen des goddeloosen *Ximenes* by 't Spaensche hof geloof verdiende, door opruyen van d'hoovelingen; want verkundschapt wegens de groote schatten in de nieuw-ontdekte landen, jookten ieder om zeerst derwaerds te gaen met eenig opper-bewind, ten einde sich verrykten. En dewijl *Colonus*, aen welk de koning 't hoogste gesach opdroeg, in de weeg stond, moest die man aen kant geholpen. De toeleg gelukte. *Frans Bombadilla* word tot staet-volger van *Colonus* na *Hispaniola* geschikt met vier zeilen. Naeuwelijx aldaer te land gestapt, of hy werpt den ammirael en des selfs broeder, beide aen handen en voeten gekluistert, in twee schepen, die nae *Spanje* af staeken. Alhier ter reede geloopen wierden door 's koninx last ontslaekt, en met statelijk gevolg te hoof geleid: alwaer drie volle jaren sich onthield. Doch alsoo enkel brande, om nieuwe landen te ontdekken, lichte hy den negende van bloey-maend des jaers vijftien honderd en vier, nevens sijn broeder *Bartholomæus*, met vier schepen d'ankers voor *Cadix*. Gelukkig liep de togt af tot *Hispaniola* toe; doch alhier door *Bombadilla* belet aen land te komen, vond zedert d'eilanden *Guanixa* en *Veragua*: beloopen van een schrikkelyke storm verloor twee zeilen: d'andere twee bouwden naeuwer nood zee: de ruimen schommelden vol water. Weshalven te rugge na *Cuba* en *Jamaico* keert, alwaer een groot deel der vlootelingen door ongemak sneuvelden. Hier quam by de wederspannigheid des hopman *Frans Poresius*, die sich met een merkelijk aental bootsvolk in geroofde schuitjens *der Indiaenen* na *Hispaniola* begaf. Weshalven d'eilanders, siende *Colonus* nevens weinige uit-geteerde in onmagt leggen, voor-naemen hem te vermoorden: ten welken einde beletten, dat geen versch water of eenige eet-waeren konde bekomen. En 't had gedaen geweest, ten zy sich diende van een aerdige vond: beduidende namentlijk hoe hy een zoon der maen was: indien zy lijf-togt weigerden, de maene soude wraek nemen, en alle verdelgen: ten welken einde morgen avond ten negen uuren aen-nam een bloedige gedaente. Dese menschen, onkundig in 's hemels loop, verwonderden haer, als ter geseider tijd de verduistering der maen beschouwden: weshalven allerley verversing lieten volgen. Maer *Poresius*, die met 't kleine vaartuig geen zee konde bouwen, keerde te rugge, van voornemen sich te dienen van een der schepen, voor *Jamaico* geankert; doch beide waerense weinig te vooren in de grond geslaegen. *Colonus*, hoewel uitermaten verswakt, trekt *Poresius* onder de oogen: en krijgt hem, na een bloedig gevegt, gevangen. Doch aldus eindigde de swarigheid niet: ter oorsaek nergens eenig vaertuig te bekomen was, om van *Jamaico* af te geraeken. Eindelijk word hy eens met d'Indische visschers, die aen-naemen den hof-meester *Didacus Mendoza* na 't eiland *Dominica* over te voeren: ten einde aldaer twee schepen huurde; in welke na *Spanje* te rugge mogt keeren. De toeleg gelukte. Doch na weinig dagen uit-rustens aen 't Spaensche hof, wierd *Colonus* overvallen van een swaere siekte: sulx, den achtsten der bloey-maend des jaers vijftien honderd en ses, den geest gaf. Ondertusschen geraekte 't werk op *Hispaniola* hoe langs hoe meer uit de plooy: alsoo *Bombadilla*, met *Ximenes* vereenigt, enkelijk toeleiden, om goud by een te schraepen, niet sonder ondraegelijke quelling der eilanders. De koning *Fardinand*, hier af verkundschapt, vaerdigt derwaerds *Nicolaes Olanda* met dertig zielen. *Olanda* tot onder-koning gekooren liep na veertig dagen voor *Hispaniola* ten anker. Op sijn aenkomst vertrokken *Bombadilla* en *Ximenes*. De schat van tien honderd duisend dukaeten en vier honderd *Spanjaerden* voerden vier en twintig schepen na *Spanje*. Gods wraek volgde de vloot: als welke, eerlang door een ysselijke storm beloopen, nooit tyding over-liet, op wat hoogte gebleven is.

Colonus gevangen: word los gelaten:

sijn vierde togt valt ongelukkig uit:

sijn aerdige vond:

strijd met Poresius:

sterft.

Togt van Pieter Alfonſus Nignus.

NIgnus, aengeprikkelt door ſommige matrooſen, die met *Colonus* aen de peerl-eilanden waren geweeſt ruſte een ſchip op eigen koſten toe, onder bedingh, volghens 'skoninx orde, dat geen kuſten op vijftig mijlen mogt aendoen, welke *Colonus* bereeds ontdekt had. Doch hield niet minder als ſijn woord; want binnnen de haven *Curiana* geloopen ruilde aldaer tegen ſchellen, naelden, glas en diergelijke ſnuiſtery een groote meenigte peerlen, by de eilanders aen boord gebragt: alſoo *Nignus* ſlechts dartig man had, weshalven ſich in 't eerſt op ſtrand vol volk geengſints betrouwde. Twintig dagen langh duurde de handel. Ondertuſſchen bevond hy d'ingezetene van *Curiana* gaſt-vry en rekkelijk. Sulx eindelijk te land uit-ſtapte en bevond de hutten uit hout getimmert, en met palm-boom bladeren gedekt: langs d'huiſen lagen hooge heuvelen oeſter-ſchelpen, welker viſch ten ſpijs, en peerlen tot cieraed verſtrekten. Anderſints leefden ook by konyen, faſanten, paeuwen, haeſen, duiven, ganſen, end-vogels, harten, wilde ſwynen en brood uit geſtampte wortels gebakken. Voorts vertoond *Curiana* ſeer dichte en hooge boſſchaedjen, uit welcke des nachts een naer gehuil van wild gediert wijd en zijd klinkt. Maer onaengeſien yſelijke beeſten haer tuſſchen 't geboomt onthouden, ſtapten d'inwoonders, ſtout op booghſchieten, 't wild onder d'oogen. Zy ſelf zijn bruinachtig, draegen lang gekruld hair. De tanden maekenze wit met kruid, geduurig tuſſchen de lippen gehouden. De vrouwen paſſen op de land-bouwery: de mannen oefenen ſich in d' oorlog, jaght en danſeryen. Zy houden jaerlijx markten, werwaerds van alle kanten koop-waeren toe-brengen ten ruiling. De mannelijke roede word beſlooten tuſſen twee ſchelpen. Haer goud komt uit 't landſchap *Cauchieta*, ſes dag reiſens ten weſten van *Curiana* afgelegen.

Beſchrijving van Curiana, is merkwaerdig.

Derwaerds dan wend *Nignus*: en loopt aldaer ter reede den eerſten der ſlagt-maend des jaers vijftien honderd. Onverbaeſt voeren *de Cauchieters* aen boord, en bragten goud, meer-katten, ſchoone papegaeyen en kotoen. De mannen ſcheenen na-yverig over haer vrouwen; want als *een Spanjaerd* eenig vrouw te na quam, ging de man tuſſchen beide ſtaen. Doch *Nignus*, voort-gezeild langs de ſtrand, vond eerlang een volk van wreede inborſt. Twee duiſend in getal vertoonden haer gewaepend, om 't landen te beletten. Weshalven geraedſaemſt over ſtaeg te ſmyten na *Curiana*. Niet lang had *Nignus* die ſtreek gehouden, of verviel onder achtien ſchuitjens *der Canibalen*, die op de menſchen-jagt, volgens gewoonte, gingen. Deſe ſetten los op 't Spaenſche ſchip toe: vallen by alle kanten vinnig aen; doch door 't geſchut verſchrikt, houden af. Een ſchuitje wierd achter-haeld, en in 't ſelve twee mannen: d'andere bergden ſich met ſwemmen. De eene lag aen handen en voeten gekluiſtert: wiſt ſoo veel te beduiden, dat hy des anderen daegs ſoude geſlacht worden, gelijk bereeds geſchied was aen ſijn makkers, met welker vleeſch *de Canibalen* een vroolijke maeltijd gehouden hadden. *Nignus* maekte de gevangene los: gaf hem verlof, om den gevangene *Canibal* nae eigen goed-vinden te handelen. En deſe wierd dier voeghen met ſtokken, ſchoppen, byten, krabben af-geroſcht, dat half dood bleef leggen.

Gevegt van Nignus met de Canibalen.

Voorts ontdekte *Nignus* op de kuſt *Paria* een wonderlijk zout, welk de zee, onſtuimig over 't vlakke land gerolt, en namaels bedaert, door de ſon maekt. 't Zout moet opgenoomen, eer eenige regen valt; want anderſints ſmelt het, en zijgt in de aerde. By tijds verzaemelt, word hard als ſteen: ſulx uit 't ſelve kannen en potten toe ſtellen, die *de Pariaenen* tegen vreemde koopmanſchap verruilen. *Nignus* voor de tweede reis op *Curiana* uitgeſtapt, ſpeelde aldaer twintigh dagen mooy weder,

Wonderlijk Zout.

ge-

gehuisvest by een voornaem edelman, aen wiens deur-styl de kop van *een Canibal* gespykert hing, tot een zege-prael. Hy sag ook, hoe de lijken der voornaeme persoonaedjen over horden en langsaem vuur uit-gespannen, allenskens droogden om bewaerd te worden tot afgodendienst. Een onwaerdeelijke schat peerlen voerde *Nignus* na *Spanje*: wanneer met 't boots-volk over hoop geraekte, ter oorsaek de meeste buit voor sich self weg-stak, en self den koning 't bedonge vijfde deel onthield. Hier over by *Ferdinand de Vega* landvoogd over *Galicien* aengeklaegd, en ter hechtenis besteld, is eindelijk na 't Spaensche hof gesonden, by welker vonnis de peerlen voor prijs verklaert zijn: aengesien *Nignus* de selve geruild had op *Curiana* tegen 's koninx duidelijk verbod: namentlijk, dat niemand op vijftich mijlen naderen mogt de kusten by *Colonus* ontdekt. Doch dewijl sulk bevel doorgaens in de wind geslaegen wierd, ieder jookende na peerlen, sond *Ferdinand* na *Curiana* ettelijke opsienders, die van koninx wegen de peerl-vangst souden gaede slaen. Dese, vergeselschapt met merkelijk aental krijgs-knechten, nevens ses monniken; dwongen seer ongenaedig d'inwoonders tot de visschery van peerlen. d'Overlast liep soo hoog, dat eindelijk in de morgen-stond te samen-rotten, en alle *de Spanjaerden* aen kant hielpen. Na dat over de lijken een wijl tijds gehuppelt hadden, rechtenze van de selve een vrolijke maeltijd toe. Weinige evenwel waeren met een karveel den dans ontsprongen na 't eiland *Dominicus*: welker opper-hoofd *Didacus Colonus*, zoon der beruchte *Christoffel*, aenstonds den hopman *Ocampo* met drie honderd man afschikte na *Curiana*: alwaer sonder iemand te verschoonen neder-hakte soo meenig achterhaelde. Hy scheen enkelijk toe te leggen om 't eiland t'ontvolken, als d'ingezetenen sich op genaede en ongenaede over-gaven. En dewijl haer dienst ten peerl-vangst noodig achte, spaerde d'over-geblevene: gebood vijf en twintig hutten aen den oever te stichten; welke hy de benaeming *Toledo* toe-paste. Zedert ging de peerl-visschery wederom voort.

Vreemde lijken.

Nignus gevangen.

Wreede handel op Curiana.

Togt van Vincent Agnes Pinzon.

DEn eersten van winter-maend des jaers veertien honderd negen en negentig ging *Pinzon* uit d'haven *Palos* zeil met vier karveelen. Hy voerde, op d'eerste togt die *Colonus* deed, onder des selfs beleid, een schip: sulx groote ervaerendheid had in de zee-vaert. Boven *d'Hesperides* beloopen door een swaere storm, ontdekte ten darden dag een vlakke kust, alwaer uitstapte; doch vond niet als menschen-voetstappen, en des nachts hooge vuuren gestookt na de manier van een neder-geslaegen leger. Met den dageraed trokken veertig *Spanjaerden* derwaerds, tegen welke twee en dartig vervaerlijke mannen pijlen en boog ten stryd bereiden: 't overige heir volgde. *De Spanjaerden* booden vreede aen; doch zy sloegen alle onderhandeling af. Des anderen daegs wierd niet gevonden dan haer voetstappen, eens soo groot als die van een gemein man. Zedert ontdekte *Pinzon* een wyde, doch ondiepe stroom. Alhier geland, ontmoete op een heuvel een sterke trop *Africaenen*. Om tot handel te noodigen, wierp hy haer een schelle toe, en een der wilden hem een klomp gouds: welk als *een Spanjaerd* soude oprapen, vallenze gelijkelijk op den *Spanjaerd* aen. Niet lang had hy sich konnen verdedigen, ten zy hulp kreeg. Hier ontstond dan een heevig gevecht, welk *Pinzon* quam te staen op een merkelijk aental gequesten, acht dooden en een jagt. Soo verwoed vochten *d'Africaenen*, dat den vloot in 't water na-swommen, en een boot weg-sleepten. *Pinzon* verviel eindelijk in een soete zee: bevond d'oorsaek der soetigheid te ontstaen uit de meenigte wyde stroomen, die met sterke drift in *d'Oceaen* vallen uit 't landschap *Mariatambal*. Zedert kreeg hy de kust *Paria* aen boord: en met verwondering een gesicht van

Pinzons wonderlijk gevecht.

van boomen, welke geen ſeſtien mannen in 't rond konden beſluiten. Tuſſchen dit vreemd geboomte ſag hy immers ſo vreemden viervoetig wanſchepſel. 't Voorſte gedeelte geleek na een vos, 't achterſte na een aep: de voeten waeren als der menſchen: 't had nacht-uils ooren: onder de buik ſlingerde een vellige ſak, in welk jongen droeg, die niet eer te voorſchijn komen, dan als haer koſt konnen raepen, of om te ſuigen. *Pinzon* vong ſulk een beeſt met drie jongen: de jongen ſtierven op de reis; maer de moeder is levendig binnen *Granada* aen den Spaenſchen koning vertoond. Ses honderd mijlen had hy langs de kuſt *Paria* afgeleid: wanneer een vreeſelijke ſtorm twee karveelen voor ſijn oogen 't onderſte boven keerde, en de derde van 't anker afſloeg: 't vierde ſtampte ook diervoegen, dat de ribben kraekten, en 't water door verſcheide lekken in-gudſde. Weshalven na land om-ſag, ten einde 't leven bergde. Hy was nu met ſijn ſcheeps-volk op 't drooge geraekt; doch geenſints buiten gevaer, alſoo niet dan de dood voor oogen ſag, het zy by gebrek van voedſel, het zy door verwoedheid der inwoonders. Men begon voor te ſlaen een kort einde te maeken met onderling moorden: hoewel andere oordeelden chriſtelijker te zijn, ſich dood te vechten tegen de wilde landzaeten. Terwijl aldus wanhoopig beraedſlaegen, ſtilt de ſtorm: ook quam 't karveel, welk van 't anker ſpilde, wederom te voorſchijn. Ieder hervatte nu moed. *Pinzon* lapte de twee ſchepen, ſoo veel doenelijk was, en liep den laetſten der herfſt-maend op 't jaer vijftien honderd binnen de Spaenſche haven voor *Palos*.

Merkwaerdig beeſt.

Schrikkelijke ſtorm.

Togt van Americus Veſputius.

V*Eſputius Florentyns* edelman voerde vier zeilen, toe-getaekelt op koſten des koninx *Ferdinand*. Den twintigſte der bloei-maend van 't jaer veer-

veertien honderd feven en negentig, lichte hy 't anker: ververfchte aen *de Canarifche eilanden*; liet het zedert door-ftaen tot *Paria* toe: alwaer hy d' inwoonders met fpiegels, fpelden, fchellen en andere fnuiftery diervoegen aen fijn fnoer kreeg, dat dagelijx goud aen boord bragten. Dit volk gaet moeder-naekt: felf de fchamelheid onbedekt, foo wel vrouwen als mannen: haer verve is rofachtig: fchrappen 't hair des lichaems kael af: op 't hoofd voeden de vrouwen eenig hair: hebben breede en platte aengefichten, fulx voor foo verre konnen fchijnen uit *Tattarye* herkomftig: overtreffen *d' Europeers* verre met loopen en fwemmen: de wijven felf derven twee en drie mijlen fonder vaertuig of eenig driftig behulp haer in zee begeven. In gewis fchieten kennenze geen gelijk. De pijlen zijn van fcherpe vis-beentjens voorfien. Zy gebruiken ook pieken en knodfen. De vrouwen volgen de mannen in d' oorlog, om te dragen alles 't geen ten reis noodig is. En defe konnen op de fchouders laften torzen, veertig ja vijftig mijlen verre, welke geen drie *Spanjaerden* van d' aerde oplichten. Zy erkennen noch opper-hoofd in den ftrijd, noch in land beftier. Zy vechten uit ingebooren haet tegen de nabuuren, ten einde wraek nemen wegens haer bloedverwanten, die kampende gefneuveld zijn, of eenige gevangene lanfluiden verloffen. De fpraek valt facht, tuffchen de tanden en lippen gemaekt: verfcheelt t' eenemael van de tael der om-leggende volkeren. Wanneer eten, fitten op de aerde neder: flaepende leggen in hang-makken, aen twee ftijlen vaft gemaekt: by nacht ftooken-ze vuur onder d'hang-makken: boven de felve maekenze vaft vis-wand,

Inwoonders van Paria hoedanig.

haer vreemde zeden.

H vis,

vis, korven en kalabassen. In gevoeg te doen zijnze schikkelijk, alsoo elders om een hoeck gaen; maer in tegendeel maekenze haer water, soo wel mannen als vrouwen, voor ieders oogen sonder schaemte. De trouw grijpt hier geensints stand. Een man neemt soo veel wijven gelijk goedvind, en verlaetze wanneer 't hen belieft, sonder de minste reden te geven. 't Selve recht is ook by de vrouw omtrend den man. Zy baeren sonder pijn: de kraem-vrouwen self wasschen d' eerst-gebooren kinderen in de stroom, en keeren aenstonds tot haer gewoonelijken arbeid. Als op haer mannen vergrammen, drijvenze ten wraek de vrucht met vergif af. De huisen zijn gebouwt gelijk klokken uit hechte balken, boven met palm-boom bladeren gedekt. Sommige maeken sulk een ruimte uit, dat wooning verschaffen voor ses honderd menschen. Alle seven of acht jaer verhuisenze: ter oorsaek, gelijk voor-geven, de lucht door der menschen ademen en afgank te mets besmetting na sich trekt. De rijkdom bestaet in veel-vervige pluimen en snoeren gevlochten uit vis-beentjens, groene en witte steentjens, welk cieraed aen 't hoofd, armen, beenen, ooren en koonen dient. Goud en peerlen haelen de minste prijs op. Geen koopmanschap word gedreven. De grootste vriendschap bestaet in 't overleveren van wijf of dochter tot by-slaepen. De dooden begraevenze in vochtige aerde: plaetsen op 't graf spijs en drank. Doch andere onderhouden een andere gewoonte: namentlijk zy vervoeren den kranke in 't naest-gelegen bosch: leggen hem neder in een zijde hangmak, tusschen twee boomen uitgespannen: dansen thans rondom de kranke den gantschen dag: setten by hem broot en water voor vier dagen: en kijken voorts niet meer na hem om. Naeuwelijx iemand of hy sterft van ongemak: soo nochtans eenige wederom ter been geraeken, worden godsdienstig geeert van de bloedverwanten. Wonderlijke genees-middelen gebruikenze tegen de ziekten. Soo haest eenig mensch de koorts krijgt, moet gedompelt in koud water: dan tegen een heet vuur gebaekert; voorts gejaegt, tot ademloos neder-zijgt: en eindelijk te bedde besteld. Zy laeten bloed, niet in d' armen of op de voet; maer in de lendenen en kuiten. Somtijds vastenze vier dagen, om de gesondheid te bewaren. 't Brood bestaet uit een gestampte wortel, welke de benaeming draegt van *Jucha*, *chambi* of ook *igname*. Een leeuw kan niet wreeder eenig aes verscheuren, als zy haer gevangene vyanden. Doch *Vesputius*, ten vollen bericht wegens de gelegendheid van *Paria* licht het anker, geraekt op den sesten dag binnen een bequame haven. Alhier te land gestapt vond twintig huisen in 't midden van een meirtjen op dikke paelen gebouwt. Ieder huis had een ophael-brug, over welke zy gingen uit 't eene huis tot het ander. Soo haest d' inwoonders *de Spanjaerden* gewaer wierden trokkenze de bruggen op door verbaestheid. Ondertusschen naderden twaelf schuitjens, uit een boom geholt, na de Spaensche schepen: de roeyers verwondert over der selve groote, dorsten, hoewel gewenkt, niet aen boord komen; maer vluchten tot een hoog geberg te: soo nochtans dat bewijs gaven van weder-komst, gelijk dan ook weder-keerden met sestien jonge dochters, van welke vier in een Spaensche boot over-setten. Zy self roeyden tusschen de schepen van d' eene boord tot de andere: betoonden allenthalven een minsaeme vriendelijkheid: wanneer onvoorsiens een groote trop oude wijven na strand vloogen, die 't hair uit 't hoofd rukten, en yselijk misbaer maekten, hoedaenig de uiterste nood den mensch gemeinelijk afperst. Op dit geschreeuw sprongen de vier Indiaensche dochters buiten boord: de mannen dreven een jagt pijlen uit de schuitjens na de schepen: ja sommige swom-

Een seer vreemd dorp op paelen gebouwt.

Wonderlijk gevecht.

ſwommen met knodſen onder water, welke ſchielijk boven ſtaken, en ſloegen de na-ſleepende booten aen ſlarzen. *De Spanjaerden*, dienden ſich van 't geſchut: waer door de drang der aenvallers dapper dunde: ſulx eindelijk na 't land de vlucht namen. Vijf wierden achterhaeld.

Veſputius vond ongeraden by dit ongaſt-vry volk langer te vertoeven. Na tachentig mijlen langs de wal gehouden had, liep binnen een bequaeme haven. De ſtrand ſtond gepropt met menſchen, die alle eerlang ſich bergden binnen een na-bygelegen boſſchaedje.

Slangen wonderlijk ten ſpijs bereid.

De Spanjaerden wierden in verwondering weg-gerukt, wanneer in de hutten vonden een meenighte ſlangen, rooſterende aen ſpitten tegen 't vuur: onder alle hing een gevleugelde, en een andere, wiens bek toe-gebonden was met touwen gevlochten uit boom-baſten, draeide d'oogen gantſch verværlijk. Zy lieten eenige ſnuiſtery binnen de hutten leggen, ten einde door ſulk lok-aes den gevluchte tot gemeinſaeme onder-handeling noodigden.

De vond gelukte; want des anderen daegs quamen *d'Americaenen* onbeſchroomt aen boord: verſochten haer gaſt-vryheid mogten betoonen aen *de Spanjaerden*, indien met haer beliefden te trekken drie dagh-reiſens landwaerd in: alſoo ſlechts alhier by de zee-kant voor een tijt hutten op-ſloegen om te viſſchen.

Markwaerdig onthael gedaen aen drie en twintig Spanjaerden.

Drie en twintigh ſtoute gaſten, wel gewaepend, beſtonden de togt te waegen. Deſe over bergen, dalen en ſtroomen gereiſt, quamen eindelijk in een dorp beſtaende uit negen huiſen; doch gepropt met inwoonders. Wonderlijk ging 't onthael toe. Men danſte, ſong, ſprong, tierde, ſchreyde rondom de vreemdelingen. Ieder bood ſijn vrouwen en dochters aen tot vleeſchelijke vermenging. Ondertuſſchen groeide 't getal der bekijkers hand over hand, uit d'omleggende geweſten derwaerds toe-gevloeyd: verſoekende zy *de Spanjaerden* t' haeren huiſen mogten onthaelen. En deſe lieten ſich geſeggen. Negen dagen brachtenze over met ſmullen, danſen en by-ſlaepen. Afgemat keerden weder na de vloot, langs een weg van twintig mijlen, niet ſonder geſelſchap van meer als duiſend *Americaenen*, draegende elk om zeerſt geſchenken voor d'ammirael *Veſputius*. Alle quamenze binnen boord; doch ſprongen gelijkelijk in 't water, en dompelden onder, wanneer 't geſchut afging. Doch onderricht, hoe ſulke donder-ſlaegen uit den hemel af-bragten tot vernieling der vyanden, bezaedighden een weinigh: noemden *de Spanjaerden Charabi*, ſoo veel als *wijſe mannen*. Dit land, in *de Mexicaenſche inham*, geleegen op drie en twintig graeden ten noorden, liet *Veſputius* aen ſtuurboord leggen: voer lanx bogtige kuſten acht honderd en ſeſtig mijlen, nooit buiten 't geſicht der ſelve: en ſette eindelijk binnen een haeven, wiens gelijk nooit beſchouwde. Alhier bragt hy een maend ſoek met 't herſtellen van de gekrenkte ſchepen, waer toe d' inwoonders een behulpſaeme hand leenden. En deſe klaegden bitterlijk, hoe jaerlijx een wreede landaerd herwaerds over-ſcheepte, uit een eiland honderd mijlen af gelegen. Dit volk hield buiten gemein verſchrikkelijk huis: ſlagten, na gevoelige pyniging, al wat achterhaelde, ſonder zuigelingen te verſchoonen. Weshalven verſochten byſtand tot weer-wraek: zy wilden de vloot met ſchuitjens volgen.

Veſputius nam aen de uitroeying van ſoodaenige bloed-dorſtige menſchen: en ten bewijs, dat ſijn woord ſoude ſtand doen, konden ſeven in canooen, tot getuigen en weg-wijſers, nevens hem onder zeil gaen. Op den ſevenden dagh liepenze voor 't eiland *Hy* ter reede.

 Alhier

Wreede ſtrijd met de Canibalen.

Alhier ſtond de ſtrand beſet met naekte mannen, welker lichaemen, ſterk en in een gedrongen, allerlei verven en veel-vervige pluimaedjen om d'armen, beenen en 't hoofd vertoonden. Zy droegen niet alleen pijl, boog en piek; maer ook groote vierkantige ſchilden. Soo haeſt doel raemen konden, ſchooten een ontelbaere jagt pijlen op de naderende Spaenſche booten. Ondertuſſchen voer *Veſputius* met de karveelen dicht onder de ſtrand: gaf vuur met ſchroot uit 't geſchut: ſulx eerlang een groote moord aen rechte. Twee en veertig *Spanjaerden* evenwel te land geſprongen vonden haer niet weinig benard. *De Canibalen*, op 't getoet van hoornen te zaemen gedromt, drongen tegen de kogels in, en geraekten hand-gemein: ten zy *de Spanjaerden* door hulp-benden geſtijft wierden, hadden te kort geſchooten. Twee uuren hing de zegen twijfelachtig: thans namen *de Canibalen* de vlucht. Des anderen daegs wierd de ſtrijd hervat, met geen minder geluk voor *de Spanjaerden*, dewelke de vyanden verjoegen, haer dorpen en ſchuyten in koolen ſetten, twee honderd twee en twintig gevangene na *Spanje* afvoerden: alwaer den vijftiende van Wijnmaend des jaers veertien honderd acht en negentig ten anker liepen.

Tweede togt van Veſputius.

Kleine ruſt genoot *Veſputius*: als die nauwelijx ſeven maenden te land bleef, wanneer 't bewind kreeg over ſes zeilen, met welke, van *Cadiz* zeewaerd ſtak. Ververſcht aen *de Canariſche eilanden*, wend de ſtevens zuidelijk. Zedert vijf-hondert mijl gevordert, ontdekt een verdronken land, met ſwaere ſtroomen beſpoelt en hooge boomen beſet. Nergens deeden ſich op voet ſtappen van menſchelijke bewooning. Eerlang voor een eiland vervallen, kreeg een ſchuit en twee gevangenen, welker mannelijkheid even te vooren was afgeſneden, geſchikt ter ſlagting by *de Canibalen*, die alle onderhandeling afſloegen. Weshalven tachentig mijl voortſet onder een onbekend eiland, alwaer eenig goud ruilde, en vijf-hondert peerlen voor een ſchelle: de peerlen vielen wel aldaer niet; doch zy roofdenze, gelijk beduiden, van haer vyanden weſtwaerd af-gelegen, die overvloed hadden deſer koſtelijkheid. Weinig gedenkwaerdig viel op de togt voor. Alleenlijk dienen aengeteikent de woeſte zeden van een beeſtachtig volk op een ſchrael eiland.

Wondere zeden van een beeſtachtig volk.

Om de hals hingen twee uitgeholde kawoerden, d'een vol witte geſtampte wortels, d'andere vol gras. Zy propten de mond met gras, en herkaeuwden gelijk de koeyen: ſtaeken een ſtokjen, door ſpeekſel nat gemaekt, in de geſtampte wortels, en deſe op die wijſe in de mond: t'zamen geknaeuwt haelden 't uit de mond, en beſtrooyden 't geknaeuwde met de geſeide wortels: ſulx herhaeldenze ten verſcheide reiſen, eer den ſpijs door-ſlikten. Nergens was verſch water te bekomen, dan 't geen uit den daeuw vergadert wierd in groote bladeren, niet ongelijk d'eſels-ooren. Nergens eenige wooningen: zy behielpen haer onder dichte boomen, met gedroogde viſſchen. Voort verdient het aengeteikent, hoe *Veſputius* een na-bygelegen eiland ontdekte, alwaer reuſen-voetſtappen vond.

Vreemde voorval van negen Spanjaerden tegen ettelijke grote reuſen.

Negen *Spanjaerden*, een mijl landwaerd in geſtapt, ſagen in een ruime valleye vijf groote hutten, en binnen de ſelve twee oude wijven en drie jonge-dochters, ieder eens ſoo lang als een gemein man. De oude vrouwen noodigden *de Spanjaerden* ten eten: en deſe ſaten nu ter aerde neder, ſpijs nuttigende: beraedſlaegden, hoe een der reuſinnen mogten na *Spanje* vervoeren, om voor geld te laeten kijken: wanneer ſes en dartig reuſen op ſlag quamen. Nooit yſelijker menſchen beſichtigde de ſon. *Den Spanjaerden* reeſen d'hairen te bergen. Ieder reus droeg een boog, pijlen en knodſen. Met woeſt gedruiſch binnen geſtapt, ſtonden verſet over de negen vreemdelingen: hadden 't onderling ſeer drok. Goed raed was hier duur voor *de Spanjaerden*. Sommige oordeelden geraedſaemſt de vuur-roers te loſſen, en tuſſchen de damp over de gevelde lijken te ontſnappen. Andere oordeelen, ſich

te

AMERICUS VESPUTIUS

te dienen van minsaeme bejeegening, verre 't gevoegelijkst. Die voorslag wierd gevolgt. Soo haest buiten d'hutte traden, volgden de reusen op een steen-worp, en voegden haer snelder of langsaemer gang na 't gaen *der Spanjaerden.* Dese geraekten eindelijk aen strand, en van strand in de boot. Naeuwelijx staekenze af, of de reusen vloogen toe, schooten vinnig, swommen de schuit achter na; doch verschrikt door de slag van twee geloste stukken geschut, keerden landwaerd, en bergden sich op 't naest gebergte. *Vesputius* begon eindelijk te denken op de hertogt, alsoo de levens-middelen schaers om-quamen; de vlootelingen magteloos geroostert een geheel jaer onder de heete middag-lijn. Hy wend dan de stevens t'huiswaerd: dreef in de wederomreis een voordeelige handel met schellen en glaesen tegen duisend mark peerlen. De inwoonders vereerden hem ettelijke oesters, welker sommige honderd en dartig peerlen, andere meer, andere minder, tusschen de schelpen beslooten. Wanneer haer volkoomen wasdom hebben vallenze van self uit de schelpen: die vast hangen vergaen te mets. Den tiende der Wijn-maend quam de vloot behouden voor *Cadiz* ten anker. Zedert sloeg *Vesputius* hem neder binnen *Sivilien*; doch wierd eerlang ontbooden na *Lisbon* door de Portugeesche koning *Emmanuel*, om met drie schepen nieuwe kusten op te soeken. Tusschen *de Canarische eilanden* en *Africa* zeildenze door soo veel visch, niet ongelijk een braesem, dat binnen een uur de booten by na vol schepten. Dese visch heeft ronde dunne schubben, scherpe tanden, steenen in de hersenen, een hoekig hart, een blaes vol wind, roode staert en vinnen: aest op zee kroos, garnaet en oesters: is seer smaekelijk. Vijf graeden bezuiden de middag-lijn vond hy een groote trop naekte menschen boven op een hooge rotze, wenkende *de Spanjaerden* by haer. Twee verstoutten sich derwaerts te gaen, onder beding van weder te keeren na vijf dagen. Middelerwijl

Beschryving der peerl-oesters.

Derde togt van Vesputius.

quamen ettelijke vrouwen, versoekende te handelen; doch dewijl haer schroomachtig toonden, trad een ongewaepende jongeling onder den hoop toe. Ieder beschouwde hem met sonderlinge verbaestheid: wanneer een oude vrouw met een knodze van den berg afliep, en den jongeling diervoegen trefte, dat dood ter aerde viel. Men sleepte aenstonds den vermoorde by de beenen ten berg op: alwaer aen stukken gekapt, voor 't vuur gebraden en opgegeten is. Zy toonden voorts aen *de Spanjaerden*, hoe d'andere even soo aen kant waeren geraekt. Op strand stonden de mannen, schooten vinnig met pijlen. 't Geraedsaemst, het anker te lichten. Honderd en vijftig mijlen voort geset, geraekte voor *de Bresilsche kust*: voer zedert langs de wal zuidelijk aen, tot op twee en vijftig graeden. Drie *Bresiliaenen* quamen gewillig over, om na *Portugal* te trekken. Doch 't weder verergerde hand over hand: de koude neep onlijdelijk: de stormen verhieven de golven hemelshoog. *Vesputius* dieshalven laet de kust *der Patagones* en de straet, namaels na *Magellanes* genoemt, achter uitleggen: verbrande voor d'uithoek *Sierra Leona* een schip: en bragt twee behouden tot *Lisbon* aen. De vierde togt van *Vesputius* viel op 't jaer vijftien hondert en drie voor, den tiende van Bloey-maend. Met ses zeilen wend hy de stevens na *Sierra Leona*: genaedert voor de kust konde deselve niet aen-doen, wegens d'harde storm. Drie graeden buiten den middag-lijn vertoonde haer een hoog eiland, lang twee mijlen, en een breed; doch onbewoond. 't Grootste schip, groot drie honderd last stiet alhier tegen een klip aen flarzen; sulx niet geborgt wierd als 't scheeps volk. *Vesputius*, met een boot na land geroeyd, vond een bequaeme haeven, overvloed van smaekelijk water, hooge boomen, groote muisen, twee-staertige hagedissen, meir-spinnen en afschouwelijke draeken. De draken hebben een spitse kop, ronde vuurige oogen, een wijde bek, vlerken niet ongelijk de vleer-muisen, een gespik-

Wreede daed van Indiaensche vrouwen.

Vierde togt van Vesputius.

Meir-spinnen en draeken.

kelde borſt, gekrulde ſtaert, een paers-blaeuwe rugge, twee driekantige quappen onder den buik. Niet min vreemd is de mee-meir-ſpinne, door harde pooten uit-ſteekende boven de tanden, twee lange ſchaeren, een dubbelde buik; tuſſchen 't hoofd en buik leid een ſwart nat, met welk 't water donker maekt, wanneer iemand hem vangen wil: by nacht geeft hy ſchijnſel: aeſt op viſch. Wanneer voort-teelen omhelſen 't manneken en wijfjen malkander: 't wijfje leid witte eyeren, niet ongelijk den haegel: wanneer 't wijfjen in nood is komt haer 't manneken te hulp; doch 't wijfje verlaet 't manneken. Drie honderd mijlen lag nu dit verlaeten eiland achter uit, wanneer *Veſputius* binnen een bequaeme haeven liep, welken hy de naem *Aller Heiligen Abdy* toe-paſte. Twee maenden wacht hy alhier na de afgedwaelde zeilen; doch vergeefs. Vervordert dieshalven ſijn reis: loopt tuſſchen *de Abrolhos* in de ſtroom *Curubabo*: bouwd alhier een ſlot: voorſiet het met vier en twintig man, twaelf ſtukken geſchut en levens-middelen voor ſes maenden. Vijf maenden ſpilde *Veſputius* aen de timmering der ſterkte: wanneer t' huiſwaerd voerde een ſchip vollaeden met Breſilien-hout. Soo haeſt buiten aller verwachting *Lisbon* naderde, liep hem de gantſche ſtad te gemoed. En dit is *Americus Veſputius*, na wien *de Nieuwe Wereld* als noch *America* genaemt word.

Togt van Alphonſus Fogeda, Diego Nicueſa, Anciſus en Roderik Colmenares.

A*Mericus Veſputius* was naeuwelijx uit-geruſt binnen *Lisbon*: wanneer *Fogeda* met dre honderd man uit *Beata*, voornaemſte haven van *Hiſpaniola* over-ſcheepte na 't eiland *Codego*, bewoond by naekte menſchen; doch boven maeten ſchoon

en ervaeren in boog-schieten. Alhier vond hy een wonderlijke boom: dese draegt smaekelijke appelen voor de tong, doodelijk voor den mensche: die onder des selven schaduwe slaept, verlieft verstand en gesicht: en komt niet tot sijn voorige stand, ten zy een langwijlige slaep op-neemt.

Wonderlijke boom op Codego.

Fogedaes wreedheid en nederlaeg.

Fogeda overviel op *Codego* een arm zee-dorp. Sonder eenige genaede woede de wreedheid. Weinige ontsnapte na een hoofd-plaets, drie mijl landwaerd in gelegen. Derwaers rukt d'overwinnaer; maer word soo raeuw onthaelt, dat seventig *Spanjaerden* aen vergiftige pijlen sneuvelden: d'overige bragten naeuwer nood 't leven af. Eerlang echter hervatten de overwonne haer kans: soo haest gestijft waeren door seven honderd vijf en tachentig krijgs-knechten, die *Nicuesa* ten rug-steun aenbragt. Met de tweede nacht-waek omringdenze d'hoofd-plaets op *Codego*: staeken de huisen over d'honderd in brand: te gelijk ging de vlam en 't gekerm aller wegen aen. Die 't vuur ontvlooden sneuvelden aen kogels of swaerden. Van stijf duisend menschen wierden slechts weinige jongens verschoont: ten einde *Fogeda* vernam na de toestand der gesneuvelde en gevangene *Spanjaerden*. De jongens deeden bericht: hoe sich d'overwinnaers, volgens gewoonte, ter maeltijd gedient hadden van dooden en gevangenen, alle aen 't vuur ten spijse toe-bereid. Uit de verbrande assen groef *Nicuesa* eenig goud. En dese had last gelaeten aen *Ancisus* schout op *Hispaniola*: hy soude met een schip vol leeftogt voor 't leger volgen na *Codego*. Maer dewijl door ongelegendheid langer te rugge bleef, stierven *de Spanjaerden* van honger: sulx de drie honderd man, die *Fogeda* uit *Hispaniola* voerde, tot sestig versmolt. En dese was bereeds afgescheept na *Hispaniola* wanneer *Ancisus* in *Codegoos* haven ten anker liep: en sommig volk te land wierp, om de boot te verlappen, en versch water aen boord te brengen. Terwijl dit werk by d'hand hebben, omringen haer d'inwoonders. Drie dagen sagenze op malkander, sonder aenval of tegenweer. Ten laetsten ging *een Spanjaerd*, niet onkundig in *de Codegosche tael*, water scheppen. Geswind wierd hy beset; doch voor een kleine tijd; want soo haest uit hem verstonden, hoe hy van *Fogedas* of *Nicuesas* volk niet was, die onlanx een groote moord aenrechteden, trokkenze af: te meer alsoo dreigde, hoe *Ancisus* wraek soude nemen, indien zy feitelijkheid tegen iemand *der Spanjaerden* pleegden. Aldus gestild bragten allerlei lijftogt aen boord. *Ancisus* ondertusschen verzeilt na 't vaste land *Vraba*, en in de mond van d'haven aldaer sijn schip op een droogte. Ter naeuwer nood bragten de boots-gesellen 't bloote lijf af met weinig geweer. Ten zy de boomen voort bragten een zoort van peersiken en karsen, en 't bosch wilde swijnen; d'honger had alle verteerd. Doch hoewel by sulck voedsel 't leven behielden, waerenze echter des levens niet zeker: als die onder woeste menschen, door schip-breuk uit-geworpen, moesten swerven. En waerlijk zy hadden met mannen te doen. *Ancisus* voerde honderd man landwaerd in. Tegen dese trop vielen drie *Vrabaeners* uit, en door-schooten verscheide *Spanjaerden*: dewelke eindelijk op d'oever der stroom *Darien* halte hielden. Herwaerds quamen ook de Spaensche sloepen van 't gebleven schip. Terwijl beraedslaegt word, hoe gevoegelijkst na *Hispaniola* souden over-schepen, rotten d'inwoonders, tot vijf honderd toe, te zamen: na een schermp gevecht keerdenze de rug. *Ancisus* volgt, en vind binnen een dicht riet-bosch een groote schat goud. Ondertusschen sette *Nicuesa* na 't goud-rijke *Veragua* met drie schepen: twee dwaelden van hem af, beleid by *Lupus de Olano* en *Peter Umbria*. *Olano* brak in de stroom *Veragua*, na welke 't eiland de naem draegt, sijn schip: en bouwde een nieuwe karveel. *Umbria* bleef tusschen de klippen. En niet min ongelukkig voer *Nicuesa*, wiens vaertuig omsloeg: hy geraekte met weinige op *Veragua* te land: doolde in d'uiterste ellende langs

hongers-nood.

Vreemde gevval.

Ancisus geraekt uit een wonderbaerlijk gevaer.

langs een onbewoonde ftrand feventig dagen: hield het naeuwer nood ter been met wilde wortelen. Eindelijk geraekt by *Olano*, en fet hem gevangen; ter oorfaek fich opper-bewind aenmaetigde. Terwijl aldus over hoop lagen, nam d'honger diervoegen onder *de Spanjaerden* toe, dat kracht en verftand verlooren: fulx niemand belul had, om de wapenen te voeren. De inwoonders door-griefden met vergiftige pijlen d'uit-geteerde na welgevallen. Van feven honderd vijf en tachentig fchoten naeuwelijx negentig over. En even foo verwerd ftonden de zaeken met *Ancifus*, tegen welken fich *Vafchus Nunnez* ten gefach-hebber op *Vraba* op wierp. 't Stond gefchaepen tot een jammerlijk bloedbad: wanneer *Colmenares*, uit *Hifpaniola* met levens-middelen afgeftooken, den vijftiende der Wijnmand des jaers vijftien honderd en tien aldaer aen-quam. Drie en twintig dagen zukkelde hy op zee. Binnen de ftroom *Gaira* gelopen, ten einde fich van verfch water voorfag, liet feven en veertig man in de loop; want, terwijl de leggers vullen, vallen feven honderd inwoonders uit: en treften met een jagt vergiftige pijlen diervoegen, dat niemand ongequetft bleef, en geen gequetfte by 't leven. *Colmenares* quam ter rechter tijd by 't overgebleven volk onder *Ancifus*, alfoo in d'uiterfte nood faten, door gebrek van voedfel. Onaengefien fulk ongemak, waerenze onderling verdeelt wegens d'heerfchappy. Om de twift by te leggen, wierd by de voornaemfte geraedfaemft gevonden 't opper-hoofd *Nicuefa* op te foeken: welken *Colmenares* eindelijk vind, befig met 't bouwen van een toorn tegen vyandlijke indruk op d'uithoek *Mormor*. Sijn magtig heir was verfmolten door honger en vergiftige pijlen tot feftig weerloofe mannen. Alle, in *Colmenares* vaertuig over-geftapt, wierden door *Nunnez* belet te landen. Weshalven *Nicuefa* fich benoodfaekt vind door te laeten ftaen na *Hifpaniola*, hoewel in een onbequaem vaertuig, van welk nooit tijding quam, waer gebleven is. *Nunnez* had nu d'handen ruim, ontflaegen van *Nicuefa*; doch geen voorraed meer. De naefte weg, op den roof te leven. *Careta* koning over *Coiba* moeft 't eerft ontgelden. *Nunnez* dan neemt hem gevangen, en alle eedwaeren en fchatten, die hy bekoomen konde. Niet lang ftrekte de fpijs. Tegen *Careta* lag voor lang de koning *Poncha* over hoop. *Nunnez* dient hem felfs hier af: ontflaekt *Careta*: en valt, door hem geftijft met hulpbenden, *Poncha* op 't lijf. Defe gaf fich ter vlucht, en alles ten beften. De koning *Comogrus*, door dufdaenige voorval verfchrikt, bood vriendelijk den vrede aen. *Nunnez*, derwaerds verreift, is heerlijk onthaelt binnen 't paleis van *Comogrus*. Dit, lang honderd en vijftig en breed tachentig fchreeden, beftond uit hecht gevlochte balken, beleid met fteene vloeren, boven verwulfd. De kelder lag vol wijn, geperft van de wortelen *jucca*, *ages* en *mais*. De binnenfte vertrek-kamer hing met lijken, over langfaem vuur gedroogt, aen bombafijne touwen. De lijken waeren de vader, grootvader, over-groot-vader en andere van *Comogrus* bloed, voor vier honderd jaer overleeden: ieder met peerlen, goud en kotoene kleden meer of min gepronkt, na dat meer of min in d'oorlog verrichten. Ondertuffchen joeg een ftorm met donder en blixem de zee over 't land, fulx 't gezaeide verftikte. Hier uit ontftond fwaere hongers-nood. *De Spanjaerden*, die fich neder-floegen by de ftroom *Darien* op *Vraba*, kregen geen toevoer uit *Hifpaniola*. Zy hadden de nabuurige koningen d'huit afgeftroopt: by de felve was niet te haelen. *Nunnez* dieshalven vaert dartig mijl de ftroom op: beroofd 't dorp, over welk *Dabaiba* koning ftond: hy vond wel een onwaerdeerlijke fchat goud; doch weinig eedwaeren, en overvloedig vleer-muifen, grooter als tortel-duiven: haer beet was doodelijk, ten zy met zout-water aenftonds wierd gevreven, volgens be-

Togt van Colmenares.

vreemde handel met hem.

Markwaerdig paleis van den Koning Comogrus.

Verrichting van Nunnez:

bericht der gevangene. Doch gelijck *Nunnez Vraba* door-stroopte ten zuiden, alsoo *Colmunares* oostwaerd met sestig man. Dese roeide tegen de stroom *Darien* twaelf mijlen op; vond hier en daer langs d'oever gehuchten en dorpen: en by den koning *Turui* overvloedig spijs en goud. Zedert voer hy voort na 't magtig rijk van *Abenamchei*, die, tegenweer doende, in Spaensche handen verviel. De naeste koning *Abibeiba* ontsprong behendig den dans. Sijn paleis was gebouwt in d'opperste toppen van boomen, boven in een gevlochten, en met balken over de takken beleid. De noot drong sulke verheevene woonplaetsen af: eensdeels om 't over-vloeyen der stroomen, die nu en dan 't laege land diep plas setten: anderſdeels wegens geduurige strooperyen. Uit dese huisen verdedigen sy haer veilig: alsoo diervoegen in de lucht getimmert zijn, dat nauwelijx een pijl soo verre reikt: beneden hebben de stammen een harde dikte van vier en twintig vademen, sulx niet gemakkelijk omgehakt worden: te meer alsoo steenen, pijlen en vuur-potten neder-hagelen, als sulx by eenige vyanden word onder-wonden. *Colmenares*, onder horden gedekt, leide de bijl aen de boom, op welk *Abibeibaes* huis stond: weshalven afquam, en beloofde goud te beschaffen uit de naest-gelegen bergen, hoewel niet sonder levensgevaer, alsoo *de Canibalen* doorgaens de goudgraevers om hals brengen. Niet minder hield hy als sijn woord: ja spant met alle de andere verheerde koningen te zamen, ten einde *de Spanjaerden* aen kant geraekten. De vergaderplaets was bestemt in 't dorp *Tirichi*. Vijf duisend man stonden by de hand. De aenslag gelukt, ten zy wonderlijk uit-lekte. *Nunnez* had onder sijn slaevinne een bysonder schoone, op welke in ontuchtige liefde verslingerde: en dese scheen met weder-liefde be-...en; want alsoo haer broeder, ver-...schapte wegens de toeleg, ope-...deed: ten einde zy de naeste ...: elders om een goed heen-ko-...sag, en niet sneuvelde in d'aen-...de overval. Onaengesien aen 't geheim de welvaert hing van haer vaderland *Vraba*, ontdektze d'aenslag. *Nunnez* diende sich hier diervoegen af, dat het den zaem-geswoorene zuur op-brak. Hoewel *de Spanjaerden* allenthalven d'handen vol werk vonden soo mordenze echter geduurig onder malkander over de voet van land-bestier. Eindelijk vinden goed *Colmenares* en *Joan Quicedo* na 't Spaensche hof te versenden: ten einde vaste keuren af bragten, na welk alles moest gericht. Dese, in een klein vaertuig gestapt, vervielen door swaere storm op de kust *Cuba*: alwaer de stukken van een gestrande karyeel vonden. Hier kregenze bericht uit een gevangene, hoe *Valdivia* en *Zamudio*, door schip-breuk aen-gedreven, neyens 't overige boots volk ten spijs verstrekten: hoe *Fogeda*, langs de kusten swervende, 't meeste volk door honger en kommer verloor: hy self was naeuwelijx op *Hispaniola* geraekt, of stierf aen de vergiftige pijl met welke aen de stroom *Darien* gequest wierd. Gelukkiger was *Ancisus* op *Cuba* geraekt, weinig na *Fogeda*, by een koning, die sich liet doopen *Commendator*, en voor de maegd *Maria* een tempel stichte. In de nieuwe tempel rechte hy een vrouwe beeld op uit leem, met kotoen bekleed: rondom stonden potten vol spijs en water; want alsoo diende hy, als ook alle d'inwoonders van *Cuba*, d'afgooden *Zemes*: die anders, gelijk geloofde, de zielen op-aten. Ja, wanneer ten strijde ging, droeg hy 't *Maria beeld* in de voorste slag-orden, riep *ave Maria*. *Ancisus* beklaegde zedert voor 't Spaensche hof *Vaschus Nunnez*, die een vonnis ten nadeel ontfing. Aldaer kregen ook gehoor *Colmenares* en *Quicedo*: sulx een vaste voet beraemd is voor *de Spanjaerden* op *Vraba*.

Een wonderlijk Paleis boven in de boomen getimmert.

Een aenslag op de Spanjaerden wonderlijk ontdekt.

Togt van Ancisus.

Een tempel van Maria op Cuba.

Togt van Peter Arias, en merkwaerdige verrichtingen van Vaschus Nunnez.

De ridder *Arias*, vergeselschapt met sijn huisvrouw *Elisabeth Boadilla*, ging onder zeil op 't jaer vijftien honderd en veertien: door een harde storm beloopen, verloor

twee ſchepen : keerde na *Spanje*; doch hervatte eerlang de togt : onaengeſien nu ſulk een neep gekregen en kennis had van de groote armoede die *Nicueſa* uit-ſtond; als dewelke niet alleen by verrotte honden, maer ſelf menſchen een geruime tijd ter nauwer-nood 't leven behield. Een padde wierd gekocht voor een groote klomp goud op *Veragua*. Doch *Vaſchus Nunnez* verkundſchapt van *Arias* aentogt, leide enkelijk toe om hem ſelf te verrijken, eer door *Arias* 't opper-bewind over *Vraba* (zedert kreeg *Vraba* de benaeming *Nieuw Andaluſia*) quijt raekte. Verkundſchapt, hoe ten zuiden goud-bergen lagen, trekt met honderd en negentig man derwaerds, door dichte kreupel-boſchen vol wild gediert, diepe valleyen en wijde ſtroomen, niet ſonder harde ſchermutſeling. In 't bergachtig landſchap *Quarequan* trokken hem d'inwoonders met pijlen, knodſen, houte ſwaerden, pieken en pijlen ſtoutmoedig onder d'oogen; doch,

Hongers nood by Nicueſa.

verſchrikt door de ſlag der vuurroers, keerden de ruggen: ſes honderd wierden of aen ſtukken gekapt, of van veertig Spaenſche honden, op den oorlog afgerecht, verſcheurt. Binnen 's Koninx paleis ſat deſſelfs broeder in vrouwen-gewaed, met welke de Koning ſich vervloekt vermengde. *Nunnez* gaf den bloedſchendigen Sodomiet ten ſpijs voor de honden. Onder de verſlagenen lagen pikſwarte *Mooren*, door ſchip-breuk op *America* vervallen, met welke *de Quarequanen* zedert geduurig oorloogden. 't Schijnt de geſneuvelden in ſlaverny dienden. Doch *Nunnez* moeſt alhier een merkelijk aental volk laeten : als die, door honger en ongemak afgeſlooft, niet langer konden volgen: met 't overige heir vordert hy reis, en krijgt eindelijk 't hoog gebergte onder de voet, van welk de groote *Zuid-zee* beſchouwde: derwaerts getrokken, ontmoet hem de koning *Chiapes* met dartig duiſend man : die alle niet lang ſtand hielden, verſchrikt door 't vuur

Honden gebruikt ten oorlog.

Sodomiet wreed geſtraft.

Nunnez ontdekt aldereerſt de Zuid-zee.

en

en ſlag der vuur-roers, ſchetterende tuſſchen de valleyen. Voorts volbragten d'honden 't werk: beten de vluchtende ſtukken vleeſch uit het lijf. Na de ſtrijd bood d'overwinnaer vrede aen: welke bekrachtigd wierd door groote ſchenkaedjen goud. Zedert hield *Chiapes* den Spaenſchen hopman *Nunnez* geſelſchap: trok met hem over een wijde ſtroom na den land-vorſt *Coquera*, wiens heir eerlang verſtoof; doch de vriendſchap is haeſt gemaekt, mits *Coquera* goud beſchafte. Een groote inham, ſich krommende feſtig mijlen, dien *Nunnez* de benaeming *ſant Michiel* toepaſte, leid vol eilanden en gevaerlijke rotzen. *Nunnez*, hoewel door *Chiapes* afgeraden, alſoo *de zuid-zee* toenmaels de drie laetſte maenden des jaers achter een ſoo hol ſchoot, dat geen vaertuig op 't water harden konde, begeeft ſich in negen Indiaenſche ſchuitjens met tachentig man van ſtrand. Hemels-hoog reſen de golven: ſulx ter naeuwer nood aen een onbewoond eiland geraekte. Terwijl alhier vernacht, liep 't y ſoo hard op, volgens d'eigenſchap *der zuid zee*, dat 't eiland de verheevenſte grond onder-haelde. Ieder vond genoeg te doen, ten einde niet weg ſpoelde. De dag ondekte een tweede ongemak; want d'Indiaenſche ſchuitjens, hoewel uit een boom gehakt, waeren vol gaten en zand, of aen ſtukken geſlaegen. Men keerde dieshalven te rugge, uitgemergelt door honger, tuſſchen yſelijk loeyen der baren, terwijl ebben en vloeyen. Zedert kreeg *Nunnez* den koning *Tumaccus* onder de knie, deſe, in een veld-ſlag overwonnen, maekte vrede met koſtelijke ſchenkaedjen van goud en peerlen. Hy wees ook een eiland, welkers rotzen op 't vaſte land geſien wierden, ſoo peerl-rijk, dat nergens of meer of ſchoonder te vinden waren; doch de koning aldaer was boven gemein magtig: jaerlijx quam hy over by bezaedigt weder, niet ſonder bloedige voet-ſtappen. *Nunnez* wilde aenſtonds derwaerds ſchepen, onaengeſien, in 't midden der ſlagt-maend, de zuid-ooſte wind ſulk een holle *Oceaen* maekte, die boomen en ſtukken van bergen af-ſloeg. 't Onweder was te ſchrikkelijker door weerlichten en ſware donder-ſlagen. Des nachts neep de koude: over dag bleef de hette laſtig. Vergeefs onderſtond *Nunnez* de togt benoodſaekt uit te ſtellen tot bezaedigder tijd. Eer hy d'hertred nam na d'achter-gelaetene aen de ſtroom *Darien* op de vaſte kuſt *Vraba*, beſigtigde de peerl-vangſt. *Chiapes* gelaſte dartig duikers peel-oeſters te viſſchen. Binnen weinig dagen bragtenze ſes groote ſakken vol van middelbare ſlag; want dewijl de zee te hol ſchoot, volgens 't gewoonelijke gety des jaers, dorſten na de beſte, die dieper zeewaerd leggen, niet duiken. *Nunnez* liet de zieken en afgematten by *Chiapes*: trok langs een andere weg, als quam. Over een ſware ſtroom geſet, word verwellekomt door de vorſt *Teaocha*. Deſe voorſag hem van goud, peerlen, reis-koſt en leids-luiden, die te gelijk de pakkaedje droegen. *Pacra* een overlaſtig buurman voor alle omleggende volkeren, ſoo haeſt de komſt van *Nunnez* vernam, begaf ſich op de vlucht. Doch, door dreigementen verſchrikt, quam nevens drie land-vorſten te voorſchijn. Geen ongeſchikter wanſchepſel beſchouwde de ſonne. Nauwelijx iets, 't welk na een menſch geleek. De gidzen, by *Teaocha* verſchaft, eiſchten hem ter ſtraf, wegens ſijn ſchelm-ſtukken lang gepleegt. 't Verſoek is ingewilligt. Hy word dan levendig van de Spaenſche honden verſcheurt, nevens de drie land-vorſten. Ondertuſſchen liepen *de Spanjaerden* levens-gevaer, door dien in die woeſte wilderniſſen geen water te vinden was. Binnen een kreupelboſch lag een beekje; doch niemand *der Americanen* dorſt derwaerds naderen, uit vrees voor de tijgers en ander wild gediert. Zy verhaelden, hoe de tijgers by nacht meenig menſch uit de hutten rukten, indien de deur niet vaſt ſloot. *Joan Ledeſma* had ſelf gegete van den tijger een manneke, die ſes maenden lang nacht aen nacht menſchen of beeſten verſcheurde. Op d'engte, langs welke uit ſijn hol ten roof ging, wierd een diepe kuyl gegraeven, boven loos toegedekt. De tijger alhier ingevallen, deed ſulk geweld tegen de

is in wonderlijk gevaer op de zuid-zee.

Peerl vangſt hoedaenig.

Nunnez trekt te rugge.

Pacra een woeſt koning, ſijn ſchrikkelijke dood.

Vreemde voorval van een tijger.

de neder-geworpen ſteenen; pieken en pijlen, dat ieder d'hairen te berge reeſen. Zedert ſogtenze ook 't wijfje; doch vonden twee jongen ſonder moeder: welke op-nemen, en yſere hals-banden om doen; ten einde na *Spanje* over-voerden. Maer alſoo geen kans ſagen, om op te queeken, brengenze de jongen te rugge, in voornemen die af te haelen, als weinig ouder waeren. Men gelooft, dat van de moeder verſcheurt of vervoerd zijn, alſoo zedert de ledige plaets vonden.

Vordere land reis van Nunnez ſeer merk waerdig.

Binnen 't rijk van *Bononiama* verrijkten ſich *de Spanjaerden* met goude hals-banden en borſtplaeten, welker overvloed huis in, huis uit aen de wanden hing. Voor de ſtroom *Comogrus*, lietenze *Teaochaes* gidzen gaen, en dienden ſich voorts van *Cotog* en *Ciuriza*, twee opperhoofden over een dorre landſtreek aldaer, vol rouw gebergte. 't Gebergte lietenze ter rechter hand leggen: dwaelden drie dagen over een broekachtige grond, in welke ſomtijds tot de knien toe zakten. Alle waerenze flaeuw van honger: en hoewel moed ſchepten, toen 'tgebied des koninx *Buchebuea* onder voet kregen, vondenze niet als ledige hutten; en even ſoo by *Chioriſus*: alſo beide weinig te vooren door een machtiger nabuur berooft waeren. Zy beſchonken *Nunnez* met groote brokken gouds: van ſpijs konden hem niet voorſien: ſulx tot d'uiterſte nood verviel. En 't had met alle gedaen geweeſt, ten zy by *Pocchoroſa* dartig dagen lang den buik vulde met geſtampte wortels. Aldus gehart valt door *Pocchoroſaes* opruyen by nacht in 't paleis van *Tubanama*: neemt hem nevens tachentig by-wijven gevangen. Uit vrees des doods bragt de gevangene een ongeloofelijke ſchat gouds voor randzoen. *Nunnez* aldus verrijkt, quam eindelijk by ſijn volk aen de ſtroom *Darien*, alwaer twee ſchepen met lijftogt uit *Hiſpaniola* afgeſtooken ten anker lagen. Terwijl 't werk op deſen voet toeging in *America*, voerde *Peter Arias* ſeventien ſchepen, met duiſend vijf honderd vlootelingen bemand, na *Nieu-Andaluſia*, voor by [illegible] *Martinina*, *Guadalupla* en [illegible] en geruime tijd zeilde hy door de zee, vol wier begroeyt.

Togt van Peter Arias: ſijn gevecht in de haven ſant Martha.

Zedert in d' haven *ſant Martha* gevordert, leed harde aenſtoot van d'ingeſetene; als dewelke tot de borſt toe in 't water vloogen, geenſints verſchrikt door de grootheid der zeilen: joegen een jagt ontelbaer vergiftige pijlen tegen *de Spanjaerden*: twee gequetſte beſtierven aenſtonds de wonde. *Arias* ſmijt volk te land, welk veel ſchuitjens vol netten, gebreid uit geſtampte taeye kruyden en bombazijne touwen, vonden. Binnen *ſant Marthaes* haven, drie mijlen ruim, valt veel viſch, die tot twintig vademen onder 't klaere water geſien word. Soo haeſt *de Spanjaerden* by d' huiſen in-vielen; wijven, kinderen en huiſraed wegroofden; hervatten *d' Americaenen* den torn. Vinnig ging de ſtrijd toe: eindelijk ſlabakten *d' Americaenen*.

Vreemde huiſen en huis-raed.

Haer huiſen en huisraed zijn beide beſiens waerdig. De bove-dorpel is behangen met ſchelpen aen dunne draden gereegen, die tegen malkanker door de minſte wind geduurig kletteren. De vloeren beleid met bombazijne kleeden, geweeven vol beeldwerk, als arenden, leeuwen, tijgers en menſchen gedaenten: de wanden bekleed met veel-vervige matten, gevlochten uit geſtampt zeeriet en verſcheyde taeye wortels, en tapijten vol peerlen, brengen een groot cieraed toe. In de valleyen vonden *de Spanjaerden* verſcheide koſtelijke geſteenten, als ſaffier, jaſpis eſmaraud en grote brokken berg-barn-ſtern: en binnen ſommige hutten korven en kiſten van blaederen vol gedroogde ſtaepels, ſprinkhaenen en kreeſten. Alhier valt de wortel *Yuca*, gelijk ook op verſcheide andre Weſt-Indiaenſche kuſten, waer uit 't beſte brood gebakken word. Deſe wortel draegt op *Hiſpaniola* en in *Angola* de benaeming *Yuca*: by *de Braſiliaenen Mandiba* en *Mandihoca*: by *de Mexicaeners Quauhcamotli*. De ſelve ſchiet een dikker of min dikke [illegible] ſtam op, na de vrucht [illegible] onvruchtbaerheid der [illegible]

blaederen draegen by na 't fatsoen der tulpen: krijgen kleine bloemen en zaed; doch nergens toe dienstig: de wortel, niet ongelijk den pinsternaeken, bevat een melkachtig sap, waer door bol op-swelt: soo haest de selve ontworteld is, sterftze: de spruitjens, die op d'achtste en tiende maend uit de wortel schieten, dienen tot voort-setting. Wanneer by natte jaeren, of ook door wormen en bysonderlijk mieren, de wortel bedorven word, veroorsaekt sulk ongemak, dat dikwils d'helft der inwoonders wegens hongersnood niet te lijve blyft. De bladeren *der Mandihoca* dienen voor salaede.

Beschrijving der wortel mandihoca, waer uit d' Americaenen brood stampen.

Uit de geweikte wortel in water vijf dagen lang besinkt een hef, waer af versch meel, by *de Portugesen* genaemt *farina fresca*, by *d' Americaenen vipeba*, gestampt word. Voorts bereidenze van *Mandihoca* op 't vuur gedroogt brood; gemengt met water, peper en de blom *nhambi* den niet min smaekelijke als gesonde bry *mingau de carima*: met water van oranjen-appelen bloemen en zuiker den gesonden drank *tipioca*. *De Mandihoca*, geschrapt in wonden, geneest seer gelukkig. Aerdig eten *d' Americaenen* dit gestamte brood; want zy werpen 't met handen vol verre van de mond in de mond, en nochtans valt nooit een kruim buiten de mond. Eindelijk word groote moeite en konst vereischt, om *den Mandihoca* tot brood klein te maelen. Eerst schillenze ben bast af: thans geleid onder een moolen, by twee *Indiaenen* gedraeyt, valt 't gestampte in een langwerpig-vierkankte bak. De vochtigheid, raeuw doodelijk, gekookt gesond, word in een perse uit-gedrukt: en voorts de geperste *Mandihoca* op een oven gedroogt. Doch de wilde *Mandihoca*, by die aen zee woonen *cuacu-mandiiba*, en landwaerd in *cuguacucuremia* genaemt, verscheeld seer veel in fatsoen en waerdigheid van de eerste. Maer *Arias*, op de stroom *Darien* ten

 anker

Verrichtingen van Arias in Nieuw Andalusia.

anker geloopen, is door *Nunnez* prachtig ingehaelt. Sijn eerste werk was 't stichten van drie sterkten, om de togten na *de Zuid-zee* te veiligen. *Joannes Aiora* kreeg ten dien einde 't bewind over vier honderd man. Voorts had *Arias* groot misnoegen in de plaets, by *de Spanjaerden*, uit nood aldaer neder-geslaegen, geheeten *Maria Antiqua*. De plaets lag in een laegte tusschen hooge bergen, sulx weinig son genoot; doch genietende brande ondraegelijk door weerschijn. Moerassen rondom verdorven de lucht. Uit 't drabbig water, tot zuivering der vloeren gestort, groeyden meenigte padden. De stroom *Darien* vloeyde alhier met een vuile vloed, drie mijlen van de zee. Alle toevoer konden beswaerlijk aen-gebragt langs de rouwe wegen te land. Behalven de tygers en leeuwen, die meenig mensch en beest verslonden, leeden ze groot overlast van vleer-muisen, welker beeten een haestige dood veroorsaekten.

Vreemde voorval.

Den eersten nacht, als *Arias* binnen *Maria Antiqua* ruste, wierd 't huis door de blixem aengestooken, alwaer desselfs genees-meester sliep. Half gezengt met sijn vrouw buiten geraekt, sag een vreeselijke krokodil, die den huis-hond by hem weg-rukte na de rievier.

Merkwaerdige boomen.

Vorders bragt wel 't nabuurig landschap *Coiba* boomen voort, welker hout, tot schepen gebeesigt, nooit wormen wegens bitterheid voede, daer andersints alle vaertuig dit quaed in dese gewesten buiten gemein onderhaevig blijft. Maer hier tegen groeiden ook de beruchte pest-boomen, welker blad, indien op iemand valt, aenstonds uit 't leven weg-rukt, tenzy de geraekte plaets met nuchter speeksel werd bestreeken. *De Coibensers* kennen een tegen-gift, welker gebruik veilige handeling van dit doodelijk hout verschaft: weshalven 't selve beesigen, om haer vyanden aen kant te helpen. Terwijl *Arias* dusdaenige redenen over-weegt, versend hy verscheide hopmannen na verscheide oorden, ten einde alle gelegendheid naeuwkeurig na-speuren. Onder dese kreeg [illegible]*is* last,

Merkwaerdige togt van Moralis na de zuid-zee.

reis te vervorderen op *de Zuid-zee* aen; 't werk, by *Nunnez* aengevangen met de koningen *Chiapes* en *Tumaccus* te hervatten: en bysonderlijk 't peerl-rijk eiland, 'tgeen *Nunnez*, wegens 't ongestuimig weder, moest laten leggen, aen te tasten met sestig man. *Chiapes* en *Tumaccus* souden, gelijk besprooken was, hulp-benden op sijn komst vervaerdigen. En dese hielden haer woord. Alleenlijk haperde het aen vaertuig: alsoo niet boven drie of vier menschen konde voeren, self in de kloekste schuitjens. Echter d'aenslag ging voort. Seventig krijgs-knechten kregen de voet op 't eiland. d'Eilanders, onder 's koninx beleid, vloogen de gelanden te gemoed: en, op geschreeuw *guazzauara, guazzauara* met houte swaerden tegen de vuur-roers in. De slag en kogels verbaesde alle. De gevluchte koning was besig, om de landzaten, door een gemeine wapen-kreet, op te ontbieden; doch gewaerschouwt, hoe geen mensch tegen 't blixem-schietende volk konde beslaen, maekt met *Moralis* een verbond, op voorwaerde: dat jaerlijx honderd pond uit-gelesen peerlen den Castiliaenschen koning leverde. En, ten bewijs van naeuwe vrindschap, liet sich doopen *Peter Arias*, na 't opper-hoofd over Nieuw *Andalusia*.

wonderlijke peerl.

Hoe groote schat *Moralis* uit dit peerl-rijke eiland afbragt, kan blijken aen een peerl, voor welke Paus *Leo de tiende* vier en veertig duisend dukaeten telde aen een Venetiaens koopman. Onder d'afgeschikte hopmannen door orde van *Arias* was ook *Joannes Solisius*. Dese, langs *de Caribische kust* tot boven d'uithoek *sant Augustijn* ses honderd mijl zuidelijk aen gezeilt, vond d'inwoonders van *Pernambuco* niet min wreed als listig. Te land genoodigt, voer met de boot, nevens eenige bootsgesellen, derwaerds.

Ellendig einde van Solisius.

Alle wierdenze dood-geslaegen: en, in 't gesicht van 't scheeps-volk, op-gegeten. Ieder sloeg de schrik om 't hart: sulx 't anker lichten, en een swaere laeding braesilien hout voor *Cadiz* aenbrag-

bragten. Ter ongelukkiger uur ſette ook *Ioannes Pontius* eenige waſchters, om lywaed te zuiveren, op 't eiland *Guadalupa.* d'Eilanders, uit een boſſchaedje gevallen, rechten aenſtonds een vroolijke maeltijd toe van de gebraede wijven. *Gonſalus Badaiocius* liep met tachentig vlootelingen weſtelijk. Hy had nu ſeſtig mijl afgeleid, wanneer uit ſtapte, en ettelijke dagen te vergeefs ſoek bragt om *de Americaenen* tot minzaeme bejegening te brengen. Terwijl hier op toe-leide, word geſtijft met vijftig man uit *Darien*, beleid by *Luidewijk Mercado.* Beide verdraegen onderling, over 't gebergte te trekken na *de Zuid-zee*, bereeds door *Nunnez* ontdekt. De togt gelukte buiten verwachting; want, na een weg van ſeventien mijl, geracken ze van *de Noorder-Oceaen* tot *de Zuider.* De land-vorſt *Iuana*, wiens gebied vol goud ſteekt, pakte ſich met de meeſte ſchatten weg: en quam nooit te voorſchijn. Alleenlijk achterhaeldenze ettelijke ſlaeven, deerlijk geteikent. Haer aengeſichten waeren met ſcherpe viſch-beenen op-gekrapt: in de wonden lag ſwart en rood poeyer, welk diervoegen kleefde, dat nooit konde werden uit-gekrapt. Dit poeyer bijt buiten gemein vinnig. Zedert trokkenze door een verlaetene land-ſtreek vijf dagen. Alleenlijk ontmoeten haer eenige inwoonders, torzende de geſtampte wortel *maiz.* Deſe wiſten te beduiden, hoe langs de zeekant de koning *Periquete* woonde, en landwaerd in *Totonoga* die blind was. Van beide parſtenze een onwaerdeerlijke ſchat gouds af. Onder de klompen goud was een welke twee pond woeg. *Taracura* bragt op achtien duiſend pond goud: weinig minder roofdenze uit de landſchappen, gehoorig onder de vorſten *Pananome*, *Tabor*, *Cheru* en *Scoria.* De gevangenen dienden voor laſtpaerden; want zy ſelf 't goud niet konden draegen. De minſte ſoldaet had meer als dartig duiſend guldens. Tot aen 't koningrijk van *Pariza* waerenze nu genaedert, niet ſonder diepe voetſtappen, in welke een uitgelaetene verwoedheid na te ſpeuren ſtond: wanneer *Pariza* d'afgematten omringt, en ſoo vinnig over den hals komt: dat met d'eerſte torn ſeventig ſneuvelden. Weinige berooiden bragten de tijding van ſulk wedervaeren aen *Peter Arias.* Onder d'ontſnapte was *Franciſcus Delapuente*, uit welkers mondeling verhael *Peter Martyr* raeds-heer des kaiſars *Carel de vijfde* twee vreemdigheden ter neder ſteld.

Wonderlijke ſlaeven.

Groote buit en nederlaeg der Spanaerden.

Vreemde vangſt der papegayen:

d'Eerſte raekt de papegaeyen-vangſt. Een *Indiaen* klom boven in een boom: bootſte 't geluid der papegaeyen na: op dit geluid vloogenze aen: lieten haer een voor een grijpen, en in een korf ſluiten. Veel vreemder gaet toe de manier, op welke de wilde endvogels, ganſen, ſwanen, duikers, meir-koeten, meeuwen en andere vreemde water-vogels in handen geraeken. De gronden der poelen brengen wier voort, en 't wier, boven verrottende, water-vlooyen, ſpinnen en vorſchen: op welke 't gevoogelte aeſt. Ontrent dusdaenige poelen en in de hooven waſſchen ſeer groote kowoerden aen hooge boomen. De kowoerden, dobberende door 't water, verſtrekken ten ruſt en voedſel voor de vogelen. Die de ſelve vangen ſal, holt een kowoerde uit, waer in 't hoofd ſteekt: voor zijn kijk-gaeten: hy komt dan, tot 't hoofd toe onder water, ſoetjens aen-ſwemmen, ſulx niet geſien word als de kowoerde: den vogelen genaedert, grijpt d'een voor en ander na by de beenen, en ſteektſe in een mand, om 't lijf vaſtgebonden. Byſonderlijk is beſiens waerdig d'Americaenſche exter *toucan xochitenacate*, wegens de getande ſnebbe uit vleeſchachtige quabben, die geduurig op en neder gaen door ademen, alſo geen neus-gaten heeft. De rugge hals en vleugels zijn ſwart: de borſt is goud-geel: de buik vermilioen-rood, gelijk ook de ſtaert aen 't einde. *De toucan* leeft meeſt by peper; doch looſt de peper ſo haeſt heeft ingeſlokt. d'Inwoonders waerdeeren deſe uit-gekakte peper boven alle andere, ter oorſaek de onſmakelijke ſcherpi

als ook der viſſchen.

Wonderlijke vogel toucan.

Gekakte peper.

pert word. Terwijl de togten onder 't opperſte geſag van *Peter Arias* aldus bloedig allenthalven afliepen, geraekt *Arias* met *Vaſchus Nunnez* vinnig over hoop. *Nunnez*, die, zedert d'ontdekking *der Zuid-zee* by 't Spaenſche hof in aenſien geraekt was, had vier ſchepen getimmert aen de Zuid-zee, om de kuſten aldaer verder te bezeilen. Door *Arias* op ontbooden, wierd ter hechtenis beſteld, en van hoog verraed beſchuldigt: als of ſich elders in *Peru* wilde neder-ſlaen, ſonder na *Darien* te keeren. Hoewel hy de betichte miſdaed ontkende, is echter door *Arias* den hals afgeſneden. *Lupus Soſa* onder-koning over *de Canariſche eilanden* quam kort na *Nunnez* aflijvigheid voor ſtaet-volger van *Arias* in *Nieuw Andaluſia* aen.

Togt van Franciſcus Fernandez, Lupus Caizedus, Chriſtoffel Morantes, Bernardyn Igniguez en Joannes Griſalua.

Fernandez, *Caizedus* en *Morantes* oude burgers op *Cuba* verkreegen verlof van den land-voogd aldaer *Diecus Velaſques*, om drie karveelen, met honderd en tien mannen bemand, toe te ruſten, ten einde nieuwe kuſten ontdekten. *Velaſques* voegde hier een ſchip by, op 's koninx rekening: 't bewind gaf hy aen *Igniguez*. Alle luiſterden na d'ervaeren zee-man *Antonius Alaminus*. Ses dagen was de vloot onder zeil geweeſt, wanneer land ſagen: welk uit misverſtand de benaeming *Jucatan* kreeg; ter oorſaek d'inwoonders, gevraegt na de naem der kuſt, *jucatan* antwoorden: daer ſulx, als namaels bericht wierden, beduid: *wy verſtaen u niet.* Langs de ſtrand vondenze een ſtad wiens ſteene gebouwen met prachtige geevels en hooge toorens hemelwaerd rees. *Fernandez* noemde de ſtad wegens haer verwonderens-waerdige groote *Cairo*, na d'Egyptiſche hoofd-plaets over de weereld bericht. *De Spanjaerden*, vrindelijk binnen geleid, ſtonden verbaeſt wegens de geſchiktheid der ſtraeten en markten, 't koſtelijk bombazijne gewaed van vrouwen en mannen, en opgerechte kruicen. Zy verhaelden, hoe een man lichter dan de ſonne beſig was met de kruicen op te rechten, wanneer 't werken beſtierf. Doch zy ſcheenen, na weinig dagen, der vreemdelingen ſat te zijn: weshalven *de Spanjaerden*, ſulx bemerkende, den aftogt bliefen, en weſtelijk haer reis voort-ſetten. Voor *Campechium* wierpenze 't anker uit. De koning aldaer leid *Fernandez* en *Morantes*, nevens ettelijk gevolg, na de ſtad, groot drie duiſend huiſen. In ſijn paleis wordenze met allerlei gebraden gevoogelte heerlijk onthaelt. Wel verzaedigt beſichtigen de ſtad. Onder veel merkwaerdige gebouwen munten uit een hooge vierkantige ſtellaedje van marmorſteen: op welke een menſchen beeld ſtond; 't beeld wierd aller wegen getarnt van vier wilde dieren: de dieren hadden een niet min vreemde als vreeſelijke geſtalte. Nevens 't menſchen-beeld was een ſlang te ſien uit kalk en kleine ſteentjens gebakken: de ſtaert kromde haer om tot ſeven en veertig voeten: de dikte overtrof een ſwaere os. De ſlang met verſch menſchen-bloed beſprengt, at een marmor-ſteene leeuw op: beide beſlooten van ſteene ſtaketſels, binnen welke dagelijx dood-ſtraf tegen miſdaedigers wierd geoefent. Bebloede boogen en pijlen aen ſtukken gebrooken, lagen tuſſchen menſchen-beenderen en lijken ondermalkander. *Igniguez* noemde den koning *Lazarus*, ter oorſaek ſijn land ontdekte, op den dag aen *Lazarus* toe-gewijd. Zedert vijftig mijl weſtelijk voort-gezeilt, kreeg de vloot *Moſcobo* hoofd-ſtad van 't landſchap *Aguanil*, in 't geſicht: en desſelfs koning *Chiapoton* vyandelijk te gemoet. 't Liep hier ſcherp af. Twee en twintig *Spanjaerden* bleven dood: naeuwelijx iemand die niet meer of min verwond wierd. Weshalven onverrichter zaeken na *Cuba* keeren. *Velaſquez* echter liet den moed niet ſakken. Hy vervaerdigt eerlang vier karveelen, bemand met drie honderd

Jucatan oorſprong der naem:

prachtige ſtad aldaer:

Campechium een ſtad.

Merkwaerdige beelden en wonderlijk ſchavot.

Moſcobo een ſtad: nederlaeg der Spanjaerden aldaer.

derd vlootelingen, onder 'tbeleid van *Joannes Griſalua* en *Alaminus*. Seventig mijlen lagen nu achter uit, als 't vruchtbaere eiland *Coſumel* ontdekten. Langs ſtrand ſtonden prachtige ſteene huiſen: de kerken en toorens keeken hoog boven de daeken uit. *Griſalua*, door een prieſter op een der toorens geleid, ſag 'tlandſchap *Iucatan* over zee leggen: en binnen de tooren ruime zaelen, vol marmore en geplaiſterde beelteniſſen van wanſchaepen menſchen en beiren, welke met een-ſtemmig geroep en reukwerk godſdienſtig ge-eert wierden. *De Spanjaerden* vernoemden *Coſumel* 't eiland *ſanta Crus*. Zedert liepenze wederom na *Campechium*, alwaer 's jaers te vooren wel onthaelt waeren. Geruſtelijk geland, vonden *de Campechiers* gantſchelijk om-gekeert: als dewelke te kennen gaven, hoe geen vreemdelingen wilden dulden: ſetten een brandende fakkel tuſſchen haer leger en *der Spanjaerden*: en dreigden feitelijkheid, ten zy vertrokken eer de toorts uit-brande. Soo geſeid, ſoo gedaen. Zy doen dan een felle indruk op *de Spanjaerden*, die voorbedachtelijk tot onder haer geſchut wijken. Wanneer doel konden ſchieten, joegen een dichte jacht ſchroot onder d'aenvallers, en hier door alle ſulk een ſchrik aen: dat tommelinx ſtadwaerd verſtooven. *De Spanjaerden* bevonden voorts *Jucatan* een half-eiland te zijn: geraekten voor een ſtroom, die ſoo ſterk in *de Mexicaenſche zee* ſtorte, dat twee mijl verſch water behield. De ſtroom uit 't rijk *Tabaſco* afgevloeyd, kreeg de benaeming *Griſalua*. Alhier ſtond de ſtrand beſet met ſtijf ſes duiſend *Americaenen*. Honderd ſchuitjens vol gewaepende voeren na boord. De tolken van *Cuba*, welker tael met *der Tabaſcers* ten grooten deele overeen quam, bragten ſo veel te weeg dat de koning ſelf tot 't opper-hoofd *Griſalua* over-quam, en tegen des ſelfs yſere helmet, panzier en vordere wapenen ſoo veel goud aenwoog. Naderhand ſtaptenze uit op *'t Sacrifi-*

Magtig eiland Coſumel.

Vreemde tooren aldaer.

Strijd der Spanjaerden met de Campechiers.

Vreemde handel op Tabaſco.

Sacrificie eiland. *cie eiland*, alsoo genaemt wegens de schrikkelijke offerhanden, die de inwoonders deeden. Tusschen verscheide vreemde beeltenissen stond een groote marmore leeuw met een doorgehouwen hals: onder den hals was een steene bak in welke 't menschenbloed uit de hals afdruipte: een alabaster man bukte met voor over geboogen hals over de bak, en besichtigde 't bloed. De geofferde waeren gevangenen, op de naeste kusten weg gevoert. Desen word 't hart levendig uit het lijf gesneden: met 't selve bestrijkenze de lippen der afgooden, en werpen 't voorts in 't vuur. De hoofden en geraemten blijven onbegrave leggen: ook somtijds hartelose lijken. Met de vleesachtige partyen des lichaems, als ook de kuiten, maeken zy haer self vroolijk. 't Naeste eiland wierd bewoond by maegden, tot welke jaerlijx grote troppen man-volk over-vaeren: ten einde uit godvruchtigheid, der selve landerijen bebouwen en hooven opschikken. De hoofd-stad van *Tabasco* is *Pontenchianum*. Stijf vijftien duisend huisen, van gebakken steen gebouwt, verheffen hier, behalven de toorens en kerken, verheevene kruinen. Veertien andere groote steden besigtigden de *Spanjaerden* op *Tabasco*: en stonden verwondert over de vreemde manier van onderling verbond te maeken: namentlijk sommige tapten eenige bloed uit de tong, quetsende met een steene mesje, andere uit de hand, sommige uit d'arm, in tegenwoordigheid *der Spanjaerden*. De priesters leven buiten echt. Op hoerdom bevonden, worden met de dood gestraft: een overspeelster voor slavinne verkocht. Een ongetrouwde mag niet gemeinsaem verkeeren met een getrouwde. Jaerlijx onthoudenze haer van vleesch en visch, vijf en dartig dagen achter een: leven by kruid en boom-gewasch. Statig waeren *de Spanjaerden* alhier ingehaelt onder groene palm-takken. Op gelijke wijse aen boord gebragt, (niet sonder kostelijke schenkaedjen, nament-

Buiten gemein schrikkelijke offerhande.

Maegden eiland.

Pontenchianum een stad.

Vreemde verbondmaeking.

FERDINAND MAGELLANUS.

mentlijk een menschen-beeld, doppen, waeyers alles konstig gewrogt uit louter goud) keerden weder na *Cuba*.

Togt van Ferdinand Magaglianus, verkeerdelijk genoemt Magellanes.

Ongelukkige verrichting van bisschop de Casis op de peerl-vangst.

De bisschop *Bartholomeus de Casis* onthield sich een geruime tijd op *Hispaniola* binnen de stad *Dominico*. Alhier bericht wegens de rijke peerl-vangst, die voor *Cubagua* viel, en d'ondraegelijke wreedheid, welke *de Spanjaerden* te werk stelden omtrend d'inwoonders, reisde na *Spanje*: ten einde by Kaiser *Carel de vijfde* verkreeg 't opper-bewind over *Cumana* en *Cubagua*, onder voorwending van de heidenen met een sachte lijn te trekken tot 't christendom. De versoeker vond groot steunsel aen *Wilhem Nassauwsche Graef*: sulx den hoek te boven raekte, en eerlang met drie honderd Spaensche boeren op *Cumana*. Om meer aensien te hebben, waeren alle begiftigt met een rood kruis, hoedanig de ridders van *Calatrava* draegen. Weinig kreunde sich hier aen *Ocampus* gesach-hebber op *Cumana*: als die *de Casis* geweldiger hand buiten hield. De verongelijkte bragt sijn klachte aen d'onder-koning over *'t Westersche Indiën* op *Hispaniola*: en middelerwijl de scheeps-laeding binnen een nauw pakhuis, onder 't opsicht der nieuwe ridders. Terwijl sijn klagt instelde, vertrok *Ocampus* genoegsaem verrijkt. Des selfs vertrek moedigde *de Cumaners* aen, mismoedig door geleedene overlast, om iets wigtigs te waegen, tot uitroeying *der Spanjaerden*. De toeleg gelukte. Behalven weinige, ontsnapte niemand. *De Casis*, hier af verkundschapt, begaf sich uit mismoedigheid in een Dominicaener klooster op *Hispaniola*. Zuur brak evenwel *den Cumaners* de verrichte moord onder *de Spanjaerden* op; want *Castellio*, niet sonder een bloedig gevecht van veertig dagen, kreeg eindelijk d'overhand: hing seventig land-drosten aen galgen: en woede buiten de kerf.

Wreedheid van Castellio op Cumana.

Immers soo weinig voorspoed had alhier *Luidewijk Lampaguano*, uitgerust by Spaensche koopluiden, met bezeegeld verlof des kaisers, om peerlen te vangen voor *Cubagua*, waer toe een bysonder werktuig derwaerds voerde. Doch de *Cubaguaensche Spanjaerden* stonden hem gezaementlijk tegen: sulx niet konde verrichten: weshalven kranksinnig stierf. Terwijl dese togten aldus ongelukkig afliepen, nam *Ferdinand Magaglianus* (soo noemt hem *Peter Martyr*, en niet *Magellanes*: die dan hier in geloof verdient: dewijl tusschen dese twee gemeinsaeme ommegang was) een seer gewigtig werk by de hand; namentlijk de weereld rondom te zeilen. De gantsche handel moet een weinig hooger opgehaelt. *Magaglianus* een Portugees edelman verrichte voor sijn koning groote dingen in *Africa*. De verrichting viel niet min lastig als kostelijk: weshalven hy een halve dukaet ter maend versoekt, boven 't geen amts-halve genoot. Afgeslaegen, denkt op wraek. Hier toe is eerlang gelegendheid verschaft door *Franciscus Serranus*, die uit *Ternaten* aen *Magaglianus* brieven afschikte: hy soude derwaerds overschepen, indien iets gewigtigs wilde verrichten. De Paus *Alexander de seste* had tusschen de koningen van *Castilien* en *Portugael*, beide besig met nieuwe landen te ontdekken, een scheiding gemaekt: dat *Castilien* soude besitten alle kusten gelegen ten westen der middag-lijn, en *Portugael* ten oosten. Uit kracht deser schifting vielen de droogery-rijke *Moluccische eilanden den Portugeesen* te beurt; doch *Magaglianus* bewees voor kaiser *Carel de vijfde*, hoe bewesten konden werden bevaeren, en by gevolg onder *Castilien* behoorden. Ooren had *Carel* tot dusdaenige voorslag. Hy taekelt dan vijf schepen toe, met welke *Magaglianus* van *Sevilien* zeerwaerd steekt, den tiende der oogst-maend op 't jaer vijftien honderd negentien. Vijf maenden bleef *Magaglianus* leggen voor de kust by *de Patagones* be-

Lampaguano kranksinnig.

Togt van Magaglianus hoe voor-viel

Wondere reus. bewoont: vond alhier niemand dan een reuse tien voeten lang, die binnen scheeps-boort een groote mand vol twee-bak ledig maekte, en met een teug negen stoop waters opdronk. Ook sag hy boomen met bij lenſgehakt, uit welker kruinen kruisen staeken. Terwijl so lang in de gemakkelijk-haeven, die de beneming *sant Iuliaen* kreeg, vertoefde, joeg hy d'onder-ammirael *Ioannes Carthagena* nevens sijn biecht-vaeder landwaerd in; ter oorsaek hem na 't leven stonden. *Straet van Magellanes hoe gevonden.* *Magaglianus*, langs *America* zuidelijk aen tot op twee en veertig graeden voort-geset, wierd beloopen van een swaere storm. Een der schepen, binnen een inham in-gedreven, stiet op een blinde klip aen spaenderen. 't Jagt bergde 't volk, en verviel dieper en dieper in een straet tusschen hooge sneeu-bergen. *Magaglianus* giste terstond, gelijk de vermaerde wis-konstenaer *Roderik Talerus*, hem meermaels seide, hier de door-togt te zijn, door welke *de Noorder Oceaen* in *de Zuider* valt. Hy set dieshalven de straet in, die somtijds eng, somtijds breed, honderd twintig mijlen lang is, vol kleine eilanden en zorgelijke klippen. Terwijl dieper voort-zeilt, smijt 't schip *Antonio* over staeg na *Cadiz*. Den vijf en twintigste der Slagtmaend voerde hy drie schepen in *de Zuid-zee*. Met honger, dorst en hette hardebolden de vlootelingen seer erbarmelijk drie maenden en twintig dagen, sonder land te sien. De schoenen en 't leder, over de schilden getrokken, begonnen nu ook ten spijs t'ontbreeken: als twee eilanden ontdekten, twee hondetd mijlen van malkandet afgelegen; doch beide onbewoond en onvruchtbaer: weshalven de benaeming *Infortunatische* kregen. *Infortunatische eilanden.* Zedert vervielenze tusschen een groote meenigte eilanden, welker inwoonders buiten gemein diefachtig vielen: hierom pastenze der selve woonplaetsen toe de naem *Ladrones*. 't Voornaemste eiland *Burneia* maekt twee honderd vier en vijftig mijlen in d'ommegang uit. *Ladrones wonderlijke boom.* Alhier wascht een boom, welker afgevallen blaederen, gelijk wormen, kruipen. De koning onthaelden *de Spanjaerden* seer vriendelijk. Twee olifanten bragten de geschenken na strand uit de stad, vijf en twintig duisent huisen groot. Dicht aen *Burneia* leggen twee minder eilanden *Zubo* en *Matan*. De koning van *Zubo* onderwierp sich de Spaensche gehoorsaemheid. *Magaglianus* liet sijn vloot alhier in d'haven leggen, stak met booten en Indiaensche schuitjens nevens ettelijke *Zubensers* na *Matan*: alwaer hy een dorp aen koolen set, en groote buit weg-sleept. De torn wierd na acht dagen hervat. *Magaglianus gedood.* 't Was gemunt op de koninglijke hoofd-stad; doch de koning, tegen *Magaglianus* uitgespat, bragt hem om hals. Seven sneuvelden met haer bevel-hebber, twee en twintig wierden swaerlijk verwond. De gevluchte geraekten op *Zubo*; en aldaer, by den koning ter maeltijd genoodigt, over tafel aen een ellendig einde. *Moord der Spanjaerden.* d'Oorsaek der moord ontstond uit na-yver; want d'eilanders niet verdraegen konden 't verkrachten van vrouwen en dochters. 't Scheeps-volk, door sulke neepen geswakt, was benoodsaekt 't derde schip *sant Iacob* te verbranden. *Einde der togt rondom de weereld.* Aen de Moluccische eilanden namenze een kostelijke lading van nagelen in: met welke 't schip *Trinitas* na *Nieuw Spanje* door *de Zuid-zee* stak, en *Victoria*, onder 't bestier des schippers *Ioannes Sebastiaen de Lano*, langs de gewoonelijke water-togt *der Portugeesen*, na *sant Lucar de Barrameda*: alwaer met achtien mannen ter teede liep.

Togt van Ferdinand Cortesius.

HOewel de togten *der Spanjaerden* op *America* somtijds een droevige uitslag namen, wierden echter t'ellekens met nieuwe moed hervat. *Wreedheid van Sottus.* *Ferdinand Sottus* bragt vijf honderd man in *Florida*; doch geen schatten uit 't land. Hy verrichte niet anders, als dat vijftien land-vorsten d'handen afkapten, ter oorsaek geen goud-mijnen konden aen-wijsen. *Droevig einde van Narvaez.* Ellendiger liep het af met *Pamphilus Narvaez*. Dese verloor sijn vloot en volk, uitgesondert weinige, op de stroom

ſtroom *Palma.* Van ſes honderd geraekten ſlechts tien behouden: d'overige ſneuvelden in de rievier, of aten elkander uit raeſende hongers-nood.

Togt van Corteſius. Meer verrichte *Ferdinand Corteſius* uit *Spanje* na *America* gezeild op 't jaer vijftien honderd en negentien. Zedert tot opper-hoofd geſteld over tien karveelen en drie jagten met vijf honderd voet-knechten en ſeſtien ruiters, by de nieuwe Spaenſche inwoonders

Merkwaerdige verloſſing. van *Cuba* geworven. Aen 't eiland *Cozumella* uit-geſtapt, ſchafte aldaer af 't menſchen offeren voor de duivelen: rechte een kruis en *Maria-beeld* in haer tempel op: verloſte *Hieronymus Aquilaris* uit een ſeven-jaerige gevangenis. Deſe had met *Valdivia* ſchipbreuk geleden. Die haer in de boot bergden dreven dartig dagen met de ſtroom tot *Jucatan.* Seven ſneuvelden door honger. Doch ſoo haeſt den voet op 't land kregen, wierden *den Zemes* op-geoffert: met de vleeſachtige partyen, voor 't vunr gebraeden, hielden *de Iucataners* een vrolijke maeltijd. Ses ſchoten over; doch ſouden des anderen daegs op gelijke wijſe ſcheiden uit de weereld: onder deſe bevond ſich ook *Aquilaris.* Des nachts los gebrooken, quamen by een nabuurige land-vorſt, die geduurig tegen de menſch-eeters oorloogden.

Vreemde veldſlag. *Corteſius* bood te vergeefs *Taxmarus* den vrede aen, als die den aenbod afſloeg, en veertig duiſend man uit ſijn prachtige ſtad *Potanchanum*, meer als twintig duiſend ſteene huiſen groot, te velde bragt. 't Had gedaen geweeſt met *de Spanjaerden*, ten zy *Corteſius* den vyand lokte onder 't geſchut, en de ſeſtien ruiters in d'achter-hoede te paerd invielen. De ſchrik was te grooter, nadien 't land geen paerden voed, veel min krijgs-luiden te paerd kent.

Potanchanum een ſtad. Binnen 't ledige *Potanchanum* hielden *de Spanjaerden* bykans een maend huis. Zedert zeildenze na *Coluaca*, alwaer een volk-planting aen ſtellen, op verſoek der ingeſetene.

Coluacanſche boeken hoedaenig: als ook haer werken. Onder de ſchenkaedjen, die *de Spanjaerden* ontfingen waeren Coluacanſche boeken. De bladeren beſtonden uit binnenſte boom-ſchorzen, met dun plaiſter uit gezift meel beſtreeken, aen malkander in de lengte vaſt-gemaekt. D ters geleeken na kooten, ſtrop ſchaeven, weerhaeken en vo kris-kraſſen, na d'Europiſche manier achter malkander geſchikt. *Corteſius* ſtond verbaeſt over d'heerlijke kerken, met geborduurde tapijten vol koſtelijke geſteenten, beleid. In 't aenbreeken des dags wordenze t'ellekens bewierookt. Groote meenigten vloeyen te gelijk tot 't gebed toe. Als 't zaed in d'aerde komt, of ten vollen waſdom, offeren zy kinderen koſtelijk gekleed, en eenige weeken te vooren gemeſt, aen *de Zemes.* Wanneer geen verſchot van kinderen is, flagtenze ſlaeven, en elders ook honden. *Schrikkelijke offerhanden.* Die ten offer geſchikt zijn, ſtaen in groot aenſiien. Ieder buigt ſich voor de ſelve neder. Haer yver omtrend vuile afgoden-dienſt kan ook blijken aen een vreemde gewoonte, welke zy, ter tempel binnen geſtapt, onderhouden: namentlijk zy tappen bloed uit de tong, lippen, ooren, borſt, kuiten of dyen in de handen, welk eindelijk in de lucht over de kerk werpen: om alſoo *de Zemes* te verzoenen. *Wondere afgooden-dienſt.*

Binnen de ſtad *Zempoal*, vond *Corteſius* vijf ſlaeven ter ſlagting op-geſlooten tegen den anderen dag. *Zempoal een ſtad.* Hy had d'ellendige los gemaekt; maer op 't heftig aenſtaen *der Quines*, ſoo veel als prieſters, betuigende, hoe *de Zemes* al 't gezaeide ſouden bederven, indien d'offerhande niet voort-gingen, herſtelde de los-gemaekte. Deſe, hoewel haer groote zaligheid toe-geſeid wierd, keerden echter ſeer onſteld. Aen de voeten *der Zemes* hingen ſeer veel menſchen beenderen in bondelkens ſamen gebonden: en onder deſelve de naemen van de vyanden, welker vleeſch of geoffert of gegeten was. *Zemes wondere afgooden.*

Twaelf mijl ten ooſten boven *Zempoal* dicht aen de ſtroom *Griſalua* bouwde *Corteſius* een nieuwe ſtad *Vera Crux.* So hoog nam *Diecus Velaſques* ſulk werk op, als geſchied buiten ſijn kennis, dat hy dieſwegen over den ſtichter een dood-vonnis by de Cubaſche raeds-heeren vorderde. Doch terwijl *Corteſius* beſcheid verwacht van de geſanten, (geſchikt na 't Spaenſche hof, ten einde bericht deeden, wegens de

 by-

byſondere voorval, benoodſaekende een ſtad te bouwen) trekt hy tachentig mijl weſtelijk: na dat op alles binnen *Vera Crux* orde had geſteld. *De Zempoalenſers* hielden hem met groote hulp-benden geſelſchap; om eenmael 't jok des over-magtigen koninx *Muteczuma* mogten af te ſchudden.

gerrichtin-en van Corteſius.

Deſen ſoud het gelden. *Corteſius*, gevordert in 't landſchap *Sincuchimalar*, is uit naem van *Muteczuma* door den land-droſt aldaer beleefd onthaelt binnen een groot vlek. Dit lag op een ſteile berg, ſonder toegang, als by twee hooge ladders. *Sincuchimalar* word beſlooten van een gebergte, welkers kruinen de wolken bereiken. Afgeſtapt geraekten in een dorre en koude valleye, alwaer ſulk een ongemak leden, drie dagen achter een, door honger, dorſt, koude en ſwaere hagel-ſteenen, dat niet weinige den geeſt gaven. Zedert klommenze een vermaekelijke heuvel op, die een kapelle droeg, voorſien van een aenſienelijke toorn: de toorn was rondom beſtaepelt met groote hoopen houts, by d'inwoonders tot 't verbranden der offerhanden toe-gebragt. Aen de voet van deſe berg was een bewoonde valleye, beſproeit van een vermaekelijke ſtroom, aen wiens oever de vorſt *Cacataminus* een ſteene paleis, in verſcheide zaelen verdeelt, bewoonde. Opwaerds lagen diergelijke paleiſen. Alle ſtonden onder *Muteczuma*; behalven nochtans 't nabuurig geweſt *Taſcalteca*, welker inwoonders, voor ſtrijdbaere vermaerd, nooit eenige wetten van *Muteczuma* wilden ontfangen.

Merkwaerdige oorlog op de Taſcaltera.

Corteſius ſette ſoo haeſt niet den voet op de boodem van *Taſcalteca*, of wierd by duiſend ingezetenen aengevallen. Met d'eerſte torn bleven twee Spaenſche paerden. Na een harde ſchermutſeling vlooden d'aenvallers; en verſochten des anderen daegs vreede. *De Spanjaerden* trokken voorts vreedſaem landwaerd in: wanneer ſchielijk een groote trop met yſelijk getier tegen haer uit-ſpatten; doch vocht te mets deinzende na een achter-laege, die geſwind 't Spaenſche heir aller wegen omringde. 't Getal ging boven d'honderd duiſend. De ſtrijdt duurde tot ſonnen-ondergang. *Corteſius* moeſt ſijn behoudenis toenmaels toe-ſchrijven aen ſes veldſtukken, welker ongewoone ſlaegen niet min ſchrik als ſchade toe-bragten: ſulx met den avond aftrokken. d'Overwinnaer ſetze achter na, en vijf dorpen aen koolen. Het is nauwelijx te ſeggen, wat moord de dartien ruiters onder de vyand aen-rechteden. En evenwel liet hy de moed niet zakken: als die eerlang met anderhalf honderd duiſend man diervoegen op de Spaenſche leger plaets ſtormde, dat 't leger het uiterſte gevaer liep. Eindelijk bleef nochtans d'overwinning aen de zijde van *Corteſius*: die raeſende door wraek, met bloedige voetſtappen *Taſcalteca* afliep. Ondertuſſchen quam *Queſitangal* ter been. De toeleg was, om by nacht *de Spanjaerden* ſlag te leveren. Ten dien einde ſond hy verſpieders met ſchenkaedjen na 't Spaenſche leger, die af-keeken, waer de begraeving alder-ſwakſt ten aenval lag. *Corteſius* kreeg hier een ſnuf van: en eindelijk ook de recht geſchapenheid der zaek in 't oog. Hy hakt dan den vijftig verſpieders d'handen af: en ſendze te rug na *Queſitangal* met verwittiging, dat hem wachte. En deſe quam uit 't ſtaende gewaſch te voorſchijn: ſtormde dapper by duiſter; doch vond tegenweer, welk d'aftogt benoodſaekte. *Corteſius* wierd door ſulke zegenen moediger: valt ter midder-nacht *Taſcalteca*, ſtijf twintig duiſend huiſen groot, manhaftig aen: en maekt ſich van de ſelve ſtad meeſter. Deſe is heerlijk gebouwt uit gebakken ſteen: de markten grimmelen van koopers en verkoopers, die onderling handel drijven met allerlei eed-waeren, viſch, vleeſch, brood, als ook pluidmaedjen, peerlen, geborduurde tapiſſeryen, kalk, ſteen, balken en kruiden. Twintig dagen hield *Corteſius* alhier huis, wanneer op-brak na de naeſtgelegene ſtad *Chiurutical*. Stijf honderd duiſend *Taſcaltecaners* geleiden hem derwaerds. Hy was door de ſelve gewaerſchouwt; hoe binnen *Chiurutecal* de ſtraten afgeſneden waeren, de daeken van ſwaere ſteenen voorſien, de ſolders

vol

vol boog-schieters, en alles besteld, om hem aen kant te helpen. Hy sloeg wel 't aen-brengen te meer in de wind: nadien seer prachtig ter poorte, tusschen gesang en trommen, introk, en heerlijk allenthalven onthaeld wierd. Ondertusschen rukte een magtig heir, by *Muteczuma* afgeschikt, derwaerds. 't Had met *de Spanjaerden* ter naester nacht gedaen geweest, ten zy 't geheim uit-lekte door een Chiurutecalsche vrouw; die een burger van *Zempoal*, welke *Cortesius* volgde, waerschouwde, sich aenstonds weg te pakken, dewijl het binnen weinige uuren alle de vreemdelingen gelden soude. *Cortesius*, hier af verkundschapt, ontbied d'opper-hoofden der stad by sich. Dese, ter zael binnen gestapt, wierden onder de voet geschooten. Op de slag der vuur-roers vloogen de burgers gewaepend toe. Hier onstond een scherp gevecht. Na vijf uuren bekoelde de moed der aenvallers: die stilstand van wapenen bedongen, en eindelijk een vreede troffen met *de Spanjaerden*. Verset stond dieswegen *Muteczuma*: 't geraedsaemst, *Cortesius* door schenkaedjen te stillen. Hy sond derhalven ander half duisend bombazijne klederen, tien groote goude schotelen, ettelijke vaten wijn: ontkent in aentogt geweest te zijn na *Chiurutecal*: versoekt, hy beliefde de reis te staeken, om binnen d'hoofd-stad *Tenustitan* te trekken. De geschenken en verontschuldiging nam *Cortesius* aen; doch vervorderde de voor-genoomen togt. Acht mijlen beneden *Tenustitan* sag hy den twee-toppigen berg *Popocatepeque*, alsoo genaemt wegens de naere damp, dieze geduurig hemelwaerd uit-geeft; want *Popoca* beteikent een rook, en *tepeque* een berg. De smook gaet steil en snel in de wolken op: sulx ook door de sterkste storm niet een stip ter zyden afgedreeven word. Tien *Spanjaerden* bestonden na den top te klimmen; doch moesten eerlang keeren, alsoo de

Veraet seer vreemd ontdekt.

Wondere krijgs-handel.

Vreemde berg Popocatepeque.

de assche soo dik lag, dat tot over de knien in-stapten. Twee echter geraekten boven by 't log, na gissing gaepende ander-half mijl. De hairen resen hier te berge. De berg self zidderde, en weer-galmde van 't geknars der vlammen, flikkerende tusschen een pik-swarte rook. Het daverde onder haer voeten; wanneer swaere steenen, uit 't vuurige gat geworpen aen alle kanten neder-ploften, en verschrikkelijk afrolden. Beide waerenze of verbrand, of verstikt, of verplettert, ten zy juist achter een uit-geholde heuvel lijf-berging vonden.

Stoutigheid van twee Spanjaerden.

d'Inwoonders stonden verbaest over de stoutigheid der twee *Spanjaerden*, aen welke schenkaedjen toe bragten. Zy geloofden, hoe d'afgesturvene koningen, om haer schelm-stukken onlijdelijke pijniging uit-stonden in *Popocatepeques* vlammen, vergeselschapt met duisend duivelen.

Wonderlijke steden in America.

Cortesius door 't arme landschap *der Guazazingers* voort-gerukt, leed op 't gebergte groote koude: besichtigde *Amaquemeca* hoofdstad des rijx *Chialco*, in een groot meir gelegen, werwaerds met schuitjens (by d'inwoonders *acales* genaemt) over-voer: wierd heerlijk ingehaelt binnen *Iztapalapa*, een stad die meer als acht duisend steene huisen teld. Verwonderens-waerdige paleisen, met prachtige zaelen, aengenaeme hooven en vyvers, vol visch en water-gevogelt, staen tot groot cieraed, behalven de tempels en verhevene toorens.

Een seer vreemde muur.

Uit *Iztapalaca*, ten deelen op 't vaste land, ten deelen in een meir gebouwt, leid een muur, twee pieken breed door de vloed heen na *Tenustitan*. De muur is allerwegen doorsneeden: over de doorsnijdingen leggen wip-bruggen, by tijd van nood op-gehaeld: onder loopt 't water uit een zoute meir in 't versche, met ebbe en vloed: onaengesien beide de meiren tusschen hooge bergen seventig mijlen van de zee af-leggen. Weder-zijds der muur, lang tien mijlen, vertoonen haer drie groote steden *Mesiqualcingo*, *Coluacana* en *Vuichilabusco*, alle volk-rijk en prachtig betimmert, uit 't midden van diepe gronden. *Coluacana* [illegible] spoeld van 't brakke meir, tot byfonder gerijf en groote verrijking: alsoo 't water, by gooten binnen de stad geleid, door de sonne stremt: de gestremde vocht, gekookt tot kleine broodjens, veroorsaekt sterke handel: want dewijl nergens zout valt dan hier, vloeyen allerwegen de koopluiden herwaerds. *Cortesius* was nu op anderhalf mijl langs de muur genaedert aen *Tenustitan*, als hem duisend hoovelingen te gemoet trokken. Zy kusten haer rechter-handen, met welke eerst d'aerde betasteden. Alle gingen bloots-voets. In de laeste trop quam *Mutexzuma* self, die een goude hals-band vol peerlen om d'hals van *Cortesius* wierp, en hem voorts stadwaerd geleide, tusschen een naer gekrijt van gevangenen geschikt ten offer, en beslooten in toornen, uit het water op-gemetselt, weder-zijds der geseide muur.

Merk-waerdige handel met de Koning Muteczuma.

Muteczuma plaetste *Cortesius* binnen sijn prachtig paleis op een goude throon: en gaf alles over aen den Spaensche Koning, in tegenwoordigheid der rijx-raeden, dieswegen niet weinig ontsteld. Terwijl 't werk sich diervoegen toe-droeg, krijgt *Cortesius* bericht: hoe de Koning *Coalcopoca* een aenslagh maekte op de nieuwe Spaensche stad *Vera Crux*: twee besettelingen verraedelijk aen kant geholpen, en twee andere gequetst had. *Cortesius*, wiens oogmerk lag, om sich meester te maeken van *Mutexzumaes* koningrijk, beschuldigt hem, als of *Coalcopoca* door sijn opruyen d'aenslag bestond. Weshalven *Muteczuma* in hechtenis raekt: hoewel hy *Coalcopoca*, nevens des selfs zoon en vijftien rijx-raeden, gevangen bragt binnen *Tenustitan*: alwaer *Cortesius* alle by groen hout verbrande. Vergeefs dacht *Muteczuma* sich aldus te zuiveren by *Cortesius*, welken geen voldoening gaf, hoewel hem door een nieuwe weldaed verplichte. 't Werk diend hooger opgehaelt. De landzaeten hielden sich seer quaelijk over *Muteczuma*: ter oorsaek, sonder de minste tegenweer, 't gantsche rijk liet ringelooren van weinige vreemdelingen. 't Was nu verre genoeg

Vet
MEXCO
A. Piazza
B. Tempio da Orare
C. Argine adefensione delle Casa
D. Uztapalapa.
E. Il giardino del S.
F. Casa de li solazzi del S.
G. Da questo fiume Conducone
lacqua nella Cita
H. Tesqua
A
B
C
G
H

E
F
D

noeg gekomen: dat door een verwijfde slaphartigheid als een misdaediger gevangen sat, die over vermoogende landschappen heerschte. Onder verscheide vorsten, de welke sich dieswegen belgden, quam *Catamazin* bestierder van 't gewest *Hacoluacan* te voorschijn. Dese, (ten zy door *Muteczumaes* trouwloose arglistigheid by nacht was overvallen) soude *Cortesius* werk genoeg beschaft hebben. 't Liep nu hoe langer hoe meer voor wind met *de Spanjaerden*: als die 't silver en goud, by de landschappen wijd en zijd onder *Muteczuma* gehoorig op-gebracht, niet konden weg-voeren. Sulx verleegen stonden, te meer nadien zy de magt van *Muteczuma* verdacht hielden. De selve kan afgemeeten uit de pracht der koninglijke stad *Tenustitan*, gelegen in 't rijk *Messica*, alwaer een zout meir sich niet vermengt met een versche vloed: beider ommegang bereikt seventig mijlen. *Tenustitan*, uit 't zoute meir opgebouwt, leid van 't vaste land anderhalf of twee mijlen. 't Vaerwater grimmelt vol kleine schuitjens. Vier steene bruggen, aen verscheide plaetsen door-sneden, en met poorten voorsien, leggen uit de stad na de vaste kust, niet min konstig als kostelijk. 't Versche water word door 't zoute geleid door een gemetselde graft: uit welke niemand scheppen mag, ten zy aen 's koninx rent-meesters de prijs betael, volgens opgestelde schatting. Voorts teld de stad meer als sestig duizend huisen, in eilanden verdeelt; doch met groote bruggen aen malkander gehecht. De markten, rondom met galderyen, krioelen dagelijx van koopers en verkoopers. In ieder buurt staet een herberg, alwaer overvloedig gebraeden en gezooden visch en vleesch en wijn te bekomen is. Behalven konijnen, haesen, tortel-duiven, quartels, faisanten, harten, wilde-swijnen, maekenze groot werk van gelubde en gemeste honden. De ambachten zijn verdeelt in gilden: en de gilden hebben haer bysondere wijken ter wooning.

Beschrijving der koninglijke stad Tenustitan.

Groote handel word gedreven met *cachaos*, een boom-vrucht niet ongelijk de amandelen. De *cachaos*, ten poeyer gestampt en in water gemengt, verschaft een smaekelijke drank. Zy wasschen alleenlijk op warme en vochtige gronden, en hebben een gebruik gelijk 't geld by *d'Europeers*. Onder verscheide paleisen steekt 't raed-huis uit: alwaer twaelf rechts-geleerden, omringt van een meenigte dienaers, dagelijx vonnis vellen. Ook is d'hoofd-kerk besigtigens waerdig. De kerk, uit steen vierkantig gebouwt, heeft vier poorten, welker uitgangen sien op vier breede straeten, eindigende aen de vier voor-verhaelde bruggen. De muuren rijsen tot een byna onmeetelijke hoogte. Verscheide toorens schijnen haer toppen te bergen tusschen de wolken. Alhier hebben de priesters verheevene zaelen, om nader by den hemel te wesen; d'opgang leid langs marmor-stene trappen. 't Priester-ambt word bedient by kinderen des voornaemsten adels, die, op 't sevenste jaer derwaerds geleid, seer maetig leven en nooit te voorschijn komen, dan wanneer in den echtenstaet treden. 't Beruchte metaele beeld over *de Rhodier* haven, tusschen wiens beenen de schepen met staende masten zeilden, moet wijken voor de schrikkelijke marmore afgod *Vuichilabuchichi*, welkers kruin 't verwulfsel des tempels bereikt. Nevens staen minder beelden, op een vervloekte wijse uit meel van allerlei gestampte kruiden gebakken, en met menschenbloed gekneed. De menschen worden niet den hals af-gesneeden; maer 't bloed, getapt uit de naeste deelen aen 't hart, dient om de lippen der afgooden te smeeren: 't hart self levendig uit-gerukt moet branden. Langs de muuren zijn hel-donkere kelders, die alleen de Priesters bewandelen. Boven op de kelders staen kostelijke zaelen vol beelden, ten begraef-plaets voor de koningen. Terwijl *Cortesius* nevens *Muteczuma* den tempel besigtigt, snapten twee van sijn gevolg in een der kelders: vonden doorgaens brandende lampen en toorzen,

Cachaos wat voor een vrucht.

Prachtige kerk.

Afgrijselijke beelden.

en de muur met twee vingeren dik menſchen-bloed beſmeert: 't hing allenthalve vol moord-priemen: de ſtank was alhier ondraegelijk. Doch *Muteczuma* en des ſelfs hoovelingen namen ſeer quaelijk, dat *Corteſius* ſommige beelden om verre rukte: als ook dat hy den koning onder d'oogen derfde ſien; want anderſints zijn *de Meſſicaeners* buiten gemein eerbiedig omtrend haer koningen. Niemand derft 't geſicht op-ſlaen alwaer de ſelve ſich laeten vinden. De raeds-heeren ſtaen bloots-voets, met aengeſichten ter aerde geboogen. Viermael daegs veranderen zy 't gewaed: en 't kleed welk eens aentoogen, heeft zedert geen ander gebruik, als ten geſchenk aen de krijgs-knechten, die eenige helden-ſtukken verrichten. De ſchotelen en kruiken, die ter koninglijke tafel dienden komen nimmer wederom te voorſchijn. Behalven de prachtige paleiſen by d'adel binnen *Tenuſtitan* bewoond, ſtaen aenſienelijke hofſteeden, rondom 't zoute en verſche meir. *Muteczuma* bouwde drie luſt-huiſen, waer aen de konſt geen koſten ſpaerde. In 't eerſte woonden allerlei miſmaekte menſchen. 't Tweede was voor allerlei gevoogelte: een ruime open-plaets is boven gedekt met netten: rondom leid een marmore galdery, uit welke toorens rijſen, om van de ſelve te beſigtigen de vlucht der voogelen. Binnen 't derde luſt-huis, verdeelt in verſcheide zaelen, onthouden haer leeuwen, tijgers, wolven, voſſchen en allerley vier-voetig wild gedierte. *Corteſius* had nu binnen *Tenuſtitan* omtrend acht maenden vertoeft na de weder-komſt der voor-gemelde geſanten aen 't Spaenſche hof, wanneer tijding kreeg: hoe *Pamphilus Narvaecy*, uit laſt van *Velazques*, achtien ſchepen, bemand met acht honderd voet-knechten en tachentig ruiters, uit *Cuba* afgeſtooken, voor de Meſſicaenſche ſtrand voerde. Eerlang kreeg hy laſt on-

Pracht der koningen in Tenuſtitan.

Wondere luſt-huiſen.

ongewaepend na boord te komen, ten einde 't bewind over *Muteczumaes* koningrijken afstond, en *Naruaecy* ter hand stelde. Doch dese vond sich eerlang benoodsaekt, na eenige tegenweer, aen *Cortesius*, hoewel driemael swakker, hem self gevangen te geven. Ondertusschen liepen *de Spanjaerden*, die binnen *Tenustitan* in besetting bleven, 't uiterste gevaer: alsoo de burgers gelijkerhand op-stonden: zy wilden d' overlast der vreemdelingen niet langer dulden: dewelke haer koning onder slaverny, en d'oude vyanden *de Tascaltecaeners* en *Guazuzingers* binnen de stad bragten: schattingen afpersten: en de vereeuwde beelden ter aerde wierpen. Men bestreed de Spaensche besettelingen dag en nacht: onaengesien *Muteczuma* de zaem-gerotte socht te stillen. Ondertusschen quam *Cortesius* gestijft met nieuwe hulp-benden; doch wierd soo raeuw onthaelt dat hem 't gevecht te staen quam op veertig dooden, en meer als eens soo veel gequetsten. En alhoewel vijftien veld-stukken den drang der bestrijders dapper dunden, zy slooten echter t' ellekens de geleederen met versch volk: klommen op de hooge staepels van die aen kogels sneuvelden. Drie dagen duurde 't gevecht. *Muteczuma*, die binnen 't slot by *de Spanjaerden* sich onthield, trad na een schiet-gat, ten einde sijn onderdaenen gelaste af te trekken; doch een onophoudelijk geschreeuw verdoofde 't gehoor, en een dikke jagt pijlen en steenen belette te sien. *Muteczuma* echter meinde, dat gehoort of gesien soude werden, wanneer van een slinger-steen getroffen wierd, sulx op den derden dag den geest gaf. Behalven met de vyand hardebolden *de Spanjaerden* met d'uiterste hongers-nood. Zy hadden nu een toorn vermeesterd, van welke binnen 't slot groote schaede leden: en vijf honderd huisen aen koolen geset; doch konden geen goede uitkomst beoogen. 't Geraedsaemst by nacht te vluchten langs de naeste brug aen de sterkte. *Cortesius* dieshalven verdeelt de bekoome schat, die meer als seven honderd duisend dukaeten bedroeg, onder 't krijgs-volk; voert *Muteczumaes* zoon en twee dochters gevangen weg: hoewel niet sonder 't uiterste gevaer, en een schendige neep; want *de Tenustitaeners* vloogen allerwegen toe: vielen in d' achter-hoede in: maekten af, selfs *Muteczumaes kinderen*. *Cortesius* liet hier sitten twee en veertig paerden, ander half honderd *Spanjaerden* en twee duisend *Tascaltecaeners* en *Guazuzingers*. Over 't meir geraekt, bleven d'overwinnaers op de rugge hangen. Niemand had 't ontkoomen, ten zy *Cortesius* sich diende van een dienstige krijgs-list: namentlijk hy stookte des nachts wijd en zijd groote vuuren: en pakte hem met stille trom weg. Echter souden *de Tenustitaeners* d' ontsnapte vervolgt hebben; maer de levens-middelen begonden t'ontbreeken. *Cortesius* fond voor uit de schatten, welke behouden had, na *Vera Crux*, door 't landschap *Colua*. Vijf ruiters en vier en veertig voet-knechten, geschikt tot over-voerders, zijn door *de Coluaeners* diervoegen becingelt: dat niemand ontvluchte. Alle wierdenze den duivel geoffert en op-gegeten. 't Selve ongeluk trefte twaelf *Spanjaerden* binnen *Tepeaca*. Dese groote stad gaf haer over aen *Cortesius*, gestijft met een magtig heir van *Tascaltecaeners*, *Chiurutecalers* en *Guazuzingers*. Zedert nam hy ook in de sterke steden *Guaccachiulla* en *Izzuca*, beide van hooge steene wallen en vaste poorten voorsien. Binnen *Izzuca* leide hy meer als honderd tempels, ten menschen-offer gesticht, aen koolen. 't Gantsche landschap, alwaer aldus woelde, paste hy de benaeming *Nieuw Spanje* toe. Van de stad *Tazuco* tot *de Tenustitaensche meiren* wierd een water-leiding drie mijlen lang, gedolven: om dartien nieuwe schepen voor *Tenustitan* te brengen. Uit haet tegen dese overmagtige stad waeren d' omleggende volkeren ter been gestapt, meer dan anderhalf honderd duisend man sterk. Alle droegenze *Cortesius* 't volle gesach op. En dese legerde sich aen een kant: de twee andere zijden bleeven beset door *Gonzalus*

Nederlaeg der Spanjaerden op nieuw.

Gedenckwaerdige verrichtingen van Cortesius.

Tenustitan of Mexico ingenoomen.

Sandoualus en *Peter Alv-radus*. De belegerde vielen eens uit op de dartien schepen met vijf duizend schuiten: onder welke 't geschut sulk een moort verspreide, dat niet sonder swaer verlies binnenwaerd roeyden. De gevangenen vonden een graf in de buiken der Americaensche hulp-benden. Op den sevensten dag wierd de stad ingenoomen niet sonder uitgelaten wreedheid. De Koning geraekte in hechtenis. Na dusdaenige verrichting, nam *Cortesius* voor, te ontdekken de landschappen zuidelijk gelegen. Terwijl alles ten togt vervaerdigt, sond hy twee schepen met een onwaerdeerlijke schat na *Spanje*. Dese liepen, wegens de Fransche zee-schuimers, binnen *Tercera*. Een droevig ongeval had 'tscheeps-volk op 'tgrootste schip getroffen. Dit voerde twee tygers: die, hoewel jong uit 't nest geroofte en by menschen aengequeekt, echter d'ingebooren wreedheid niet uittrokken. Een des nachts los gebroken verscheurde seven man. 't Getal der gequetste (welker sommige stukken vleesch, uit de schouderen, of armen, of billen gerukt, ettelijke andere ledemaeten misschten) ging vry hooger. Op verscheide plaetsen voed *America* tygers, boven leeuwen te ontsien: sulx alwaer overvloedig sich onthouden, 't land, hoewel vruchtbaer, onbewoond leid. Meer gekkelijk als gevaerlijk houden de bavianen huis in de bosschaedjen. *Peter Arias* verhaelt, hoe sijn heir met dese beesten gestreden heeft: zy klauterden van d'eene boom tot d'ander: jouwden, niet sonder duizend potzen; de voort-trekkende uit: maekten mijnen, gelijk of een gemeine storm wilden doen: knersten op de tanden: raepten de mond en handen vol steenen, met welke niet min fel als gewis wierpen. Wanneer een baviaen, uit een vuur-roer getroffen ter aerde viel, maekten d'andere sulk een vervaerlijk geluid, dat d'hairen te bergen reesen. Onder veele vreemde bejeegeningen, verdient het aengeteikent. *Een Spanjaerd* leid 't musket aen op een oude aep. Dese bleef boven in de boom stil sitten; doch soo haest de schutter 't slinker oog sloot, om doel te mikken, was d'aep te gaeuw: als die hem een groote steen diervoegen tegen de mond wierp, datter de tanden uit vloogen. Doch terwijl *Cortesius* omtrend 't verwoeste *Tenustitan* (anders ook genaemt *Mexico*) sich ophield, zeilde *Franciscus Garajus* uit d'haven van *Jamaica* met elf schepen na de stroom *Panucus*: ten einde aldaer een volk-planting oprechtede door Kaisar *Carels* last. Aen de vloed, die na de meenigte der palm-boomen een naem kreeg, stapte hy te land: de vloot voer langs de wal in 't gesigt. Door de stroom *Montaltus*, vloeyende tusschen hoog gebergte, gewaed, verviel op een broek-achtige grond, alwaer somtijds tot de middel in-zakte, en tusschen taeye takken verwarde. Eindelijk naderde tot de rievier *Panucus*, alwaer hooge muuren van wallen, kerken en toorens vond, door *Cortesius* verwoest. De stad, na de stroom genaemt, lag gantschelijk onbewoond. Twintig mijlen hooger op, aen 't zelve vaer-water, had *Cortesius* met gelijke verbolgendheid gewoed tegen 't prachtig *Chiglia*. Eer in d'assche geleid wierd, telde de plaets meer dan twintig duisend huisen, behalven de prachtige paleisen, wallen, toorens en tempels. Hier uit voeden de landzaeten een onverzoenelijke haet tegen *de Spanjaerden*: weshalven ook geswind op *Garaius*, slepende na sich een uitgehongert heir, toe-setten. Tweemael kreeg hy een vinnige neep: sulx tot onder de nieuwe volk-planting *sant Steven*, uit *Chigliaes* afbreuk door *Cortesius* gesticht, afweek. Hy vond nergens levens-middelen. De naeste raed, de ruitery wijd en zijd te versenden, om voorraed op te speuren. *Cortesius* krijgt d'afgevaerdigde by de kop, onder voorwending: dat *Garaius* besit nam, daer niet toe gerechtigt konde zijn. *Cortesius* maekte ook sich meester van 't ammiraels schip. Uit d'elf zeilen voornoemd waeren vier vergaen door storm. *Garaius*, na *Tenustitan* by *Cortesius* ontbooden, moest wegens dringende nood gehoorsaemen.

Wonderlijk ongeval door een tyger.

Boven-gemein vreemd gevecht met de bavianen.

Schrikkelijke verwoesting.

Ongelukkige togt van Garaius.

Sijn volk ondertusschen, hoofdeloos swervende, wierd van kant af dood geslaegen en opgegeeten. Op een tijd hielden *d'Americaenen* een vroolijke maeltijd met derde half honderd gebraede *Spanjaerden*. De vreuchde duurde niet lang; want *Sandoualus* hopman onder *Cortesius* viel soo fel de mensch-eters op 't lijf: dat ettelijke duisend aen stukken hakte, en sestig land-vorsten levendig verbrande, voor d'oogen haerer kinderen. Maer *Garaius*, wiens zoon met de dochter van *Cortesius* trouwde, leefde niet lang na de bruiloft. De mompeling ging, als of *Cortesius* den man door vergif om hals hielp, ten einde sich ten mede heerscher quijt maekte. En waerlijk sijn eer-zucht leed geen makker. *d'Americaenen* vielen plotselijk voor hem neder: ieder was even dienstig. 't Hof, welk hield, krioelde vol op-passers, waer aen groot geld spilde. Doch d'inkomsten, mogten sulke kosten draegen. Hoe veel over-schoot boven de last van vijf duisend krijgs-knechten en verscheide toe-geruste schepen, die of de verheerschte volkeren onder de knie hielden, of nieuwe gewesten ontdekten, kan blijken uit het stuk geschut, gegooten van enkel goud. De koningen, welke eertijds *Muteczuma* voor opper-hoofd erkenden, bragten jaerlijx een schatting, geset na ieders vermoogen. De meeste stonden geschat op drie en twintig tonnen gouds. Soo veel bragt de koning over *Tescuscus*, een heerlijke stad, welker huisen, met witte kalk bestreeken; van verre na krijt of sneeuw-heuvelen gelijken. Even soo veel betaelde de koning, heerschende binnen *Otumba*: onaengesien met 't chistendom had aen-genoomen in den doop de naem *Ferdinand Cortesius*. Andere gaven minder. De koning *Guacinalgo*, met sijn moeder en ettelijke slaeven, torzende goud, quam sonder eenig deksel *Cortesius* beschenken: binnen 't paleis gestapt, tusschen een lijf-wacht van vijf honderd ruiters en vier honderd voet knechten, altijd by de hand, om alle oproer te dempen, viel ter aerde neder.

Spanjaerden gebraeden.

Hoogmoed van Cortesius:

't Liep allenthalven met *Cortesius* voor wind. d'Hopman *Alvaradus*, oostwaerd op gesonden, bragt groote schatten te rugge, welke de verheerde koningen betaelden. Doch 't geluk keerde eer lang. *Cortesius* had een onwaerdeerlijke schat peerlen en goud aen kaisar *Carel de Vijfde*. afgeschikt: de schepen vervielen juist in handen des Franschen zeeroovers *Floryn*. De schaede, dewijl groot was, trefte diep. Droefheid sloeg diervoegen om 't hert, dat een geruime tijd geen bescheid liet toekomen aen 't Spaensche hof. Weshalven vermoeden viel, als of wel gedachten voede, hem self ten koning over *Nieuw Spanje* op te werpen. Hier onder roeyden niet weinig sijn weder-partijders. By dit ongemak quam een derde. *Christoffel Olitus*, by *Cortesius* afgevaerdigt, om nieuwe kusten te ontdekken, nam de wapenen tegen hem aen. Hy onthield sich toemaels in d'inwijk *Figueras*, vijf honderd mijlen boven *Tenustitan*. Onaengesien *de Spanjaerden*, onder een vers verheerde landaerd, buiten twijfel soet op wraek, groot gevaer liepen, wanneer *Cortesius* langs een lange en moeijelijke weg, *Olitus* onder d'oogen trok: rukt hy echter te land, niet sonder verwoede voetstappen, derwaerds. *Franciscus de las Casas* wierd 't selve werk te water aen bevolen. Dese vind *Olitus* besig met een nieuwe volk-planting te stichten, aen welke de benaeming *Triumph de sancta crux* was toe-gepast. 't Water schiet by noorde wind seer hol in d'in-wijk *Figueras*: (*de Spanjaerden* noemden-ze alsoo ter oorsaek aldaer boomen vonden, die aen de voet van 't gebergte vruchten droegen den vijgen niet ongelijk) echter gingen hier 't treffen aen. *Casas* geeft *Olitus* de laeg: schiet een schip in de grond: en stevent voorts zeewaerd. Doch beloopen van een swaere stroom, valt op de wal, en aldaer in *Olitus* handen. Dese had nu ook weinig te vooren gevangen gekreegen den ritmeester *Egidius Gonzales*. Beide de gevangenen stemmen zaemen, om *Olitus* aen kant te helpen. De toeleg geluk- te

Sijn bysondere ongemakken.

Vreemde handel van Spaensche Hopmannen.

te te meer, nadien zy d'huisknechten van haer waerd op zijde kregen. Zy nemen dieshalven de slag waer, terwijl zamen avondmael hielden: brengen met messen *den Olitus* verscheide steeken: die evenwel diervoegen niet was gegrieft, of behield krachten, om by donker te vluchten na de naest-gelegene hutten. De moordenaers lieten geswind uitroepen; hy beging misdaed van gequetste hoogheid, die *Olitus* niet aenstonds voor den dag bragt. Dit verschrikte den verberger. Weshalven hem ontdekt. Den ontdekte wierd d'hals afgesneeden. Terwijl de Spaensche hoofden aldus onderling woeden, voer *Luidewijk Pontius* een verstandig rechts-geleerde uit *Spanje* na *America* over; om, van 's kaisars wegen, alles ten recht te brengen. Hy had bysonderlijk in last: *Cortesius* vriendelijk te bejeegenen: hem ridder te slaen van *sant Jacobs* orde, niet sonder prachtige staetzie: ten einde op die voet de kaisar aensien kreeg, door aensienelijke dienaers onder *de Mexicaeners*, hoogmoedig van inborst, bysonderlijk d'adel; gelijk sulx blijkt aen haer prachtig gewaed boven andere *Americaenen*; want hoewel de slaeven naekt (alleenlijk om de schaemelheid gedekt) met boog en pijlen gewaepent voor haer heeren gaen, zijn d'edelluiden kostelijk gekleed. De hals pronkt met een peerl-snoer, 't hoofd met een muts, van welke twee sluyeren, een langer en korter, af-slingeren: een veel-vervige kotoene tabbaerd hangt over 't gantsche lichaem tot de kuiten toe: onder de tabbaerd draegenze een binnenrok, om de middel toe-gebonden. Doch *Cortesius*, zedert over-hoop geraekt met d'onder-koning *Antonius Mendoza*, vertrok misnoegt na *Spanje*.

Mexicaener dragt.

Togt

Togt van Didacus Gottierez.

Gottierez twist met Contreras.

OP 't jaer vijftien honderd en veertig lichte *Gottierez*, tot opper-hoofd gekooren van *Nieuw Carthago*, 't anker voor *Cadiz*. Tot *Nombre de Dios* uit-gestapt, geraekte over hoop met *Roderijk Contreras*, tot wiens staet-volger geschikt was. Twee jaer lang liep hy sonder verrichting. Eindelijk verdraegen met *Contreras*, vaert 't bewind aen. En dese had hem gewaerschouwt: sich niet te onderwinden, sijn plaets-voogdy volkomen meester te worden, alsoo 't land vol bosschaedjen en steil gebergte lag. Hy sloeg de waerschouwing in de wind, en uit *Nieuw Granada* op reis. Vijftig mijl oostelijk gevordert, liep binnen de rievier *Suere*, en alhier met sestig *Spanjaerden* te land. De land-drosten schonken eenig goud, welk naeuwelijx de prijs van seven honderd dukaeten bereikte. Hy bragt hier ettelijke weeken soek, sonder iets uit te werken: wanneer de leef-togt meer en meer schaers toe-quam: en hoewel by d' ingezeetenen om spijs aenstond, was spaersaem te bekomen. De soldaeten, sulk leven warsch, spannen te zaemen, en pakken haer op een nacht na *Nicaragua* weg. *Gottierez*, by alle verlaeten, volgde met een schuitje derwaerds. Hy was nu van land afgestooken, als d' hopman *Barientus* nieuwe hulp-benden en versche leef-togt aen-bragt: weshalven stand hield. Eerlang voerde ook *Alfonsus de Pisa* seven en twintig man uit *Nombre de Dios* na de stroom *Suere*: die, dewijl 't in de mond der rievier buiten gemein barnde, benoodsaekt was onder een klein onbewoond eiland te loopen. Terwijl hier ten anker lag, stak 't onweder hand over hand op: de stort-vlaegen met swaere donder en wind vergeselschapt scheenen een algemein verderf te dreigen: binnen 't jagt wierden twee *Spanjaerden* en een *Moor* van de blixem dood-geslaegen. In twee en seventig dagen brak de sonne geen vier uuren door. Na 't vaste land over-gestooken, sag niet dan ysselijke bergen en bosschaedjen. Ten zy op de strand zeeslekken vond en in de wouden wilde vruchten, by de meer-katten af geplukt, d' honger had alle verslonden. By *Gottierez* geraekt, stapt met sijn volk over in vijf schuiten, om nieuwe magt binnen *Nombre de Dios* af te haelen. Op de weg stond een huis uit riet, boven met palm-blaederen gedekt, lang vijf en veertig stappen, gebouwt lang-werpig-rond. Rondom waeren mindere hutten. Dewijl *de Spanjaerden* alhier op den dag aen *Franciscus* toe-gewijd quamen, pastenze het vlek na die monnik een benaeming toe. Ter halver plaets verscheenen eerlang de heeren van *Suere* en *Chiuppa*. Met *Gottierez* aen den dis neder-geseten, wierpen de gebraede hoenderen en 't ongezoute verkens-vleesch haer knechten toe, als geen smaek vindende in sulke kost. Door een tolk begon *Gottierez* onder-rechting te doen, wegens 't christelijk geloof: op welke de hoofden neigden, sonder antwoord. Doch hoe veel stichting hier uit haelden, kan blijken: alsoo eerlang haer dorpen aen koolen setten, alle eedwaeren, die niet weg-sleepen konden, verdorven: en sich op ontoegankelijke bergen bergden. Tot sulk een toeleg verstondenze; ter oorsaek de land-drost *Camachiren* en des selfs buurman, (onaengesien *Gottierez*, wanneer eerstmael de voet op 't land sette, soo veel goud, bedraegende seven honderd dukaeten, ontfing) tegen belofte in swaere hechtenis geraekten. Ja *Gottierez* dreigde *Camachiren* te verbranden; hoewel nu bereeds verscheide stukken gouds, met allerlei beesten, tijgers, visschen, vogelen konstig geboetseert, die de prijs van twee tonnen gouds op-haelden, door de selve begiftigt was. Sulk een schenkaedje scheen te gering. Hy bragt den gevangene by een kist: en swoer, hy soude hem langsaem braeden, ten zy binnen vier dagen ses mael meer goud verschafte als de kist laeden konde. *Chamachirens* knechten verzaemelden 't vereischte goud:

Margin notes: word van alle verlaeten. — Ongehoort onweder. — 't Dorp Franciscus. — Vreemde manier van eeten. — Gierige wreedheid van Gottierez.

goud: als hy door quaede toesicht der wachters by nacht ontsnapte. Sulx *Gottierez* den buit ontjaegt wierd. Maer d'andere gevangene, hoewel gedreigt met verscheuring door de honden, bleef stantvastig ontkennen, geen goud te besitten. Beet den Spaenschen gesach-hebber toe: hy stond over desselfs logentael verwondert, als die hem tegen recht en belofte gekluistert hield, en vaek de dood dreigde; doch niet doode. Te sterven was wenschelijker, dan sulk een rampzaelig leven. Voorts konde niet begrijpen; hoe d'aerde Christenen droeg, welker grouwelstukken d'aerde allerwegen in roer stelden, *Gottierez*, geraekt aen een wroegende gewisse, soude niet ongaerne *den Indiaen* op vrije voeten geset hebben, alsoo, verneemende den optogt, deerlijk kermde: te meer nadien eindelijk beloofde een swaer randzoen gouds op te brengen. Doch de mindere bevel-hebbers stonden d'ontslaeging tegen. Ses dagen reisden *de Spanjaerden* door woeste bosschen en over onmakkelijke bergen: vonden nergens voetstappen van menschelijke wooning. Eindelijk klommen by een berg seer gevaerlijk af; ten zy aen struiken en uit-steekende kanten vast hielden, souden den hals breeken. Vijftien mijlen strekte 't hangen des bergs uit, langs de voet bespoelt van een zoete stroom, op wiens oever woeste hutten, vol doode tijgers, harten-hoofden en beenderen, stonden. Twee dagen hieldenze hier halte, om uit te rusten. Het boom-gewasch *mamei* en de *cazabi*-wortelen verschaften den verhongerden voedsaeme spijs. Voort-getrokken aen een tweesprong, vraegde *Gottierez* een gevangen Indiansche slaef, welke weg de naeste na eenig dorp leide; doch dese, bekennende hier in sijn onkunde, wierd dieswegen den hals afgesneeden. Op gelijke wijse en om de selve reden soude ook de Indiaensche land-vorst gesneuveld zijn; indien niet *Gottierez* tegen-last gaf: ter oorsaek de man, 't pak welk droeg, neder-sette; en niet min geduldig als

Edelmoedigheid van een gevangen Indiaen.

Gevaerlijk gebergte.

Vreemde hutten.

edelmoedig den beul d' hals toe-reikte. Ondertusschen nam d'honger seer toe: sulx sommige besweeken. Ook stond 't volk tegen *Gottierez* op, eischende spijs: hy gebood d'honden te dooden, en boom-basten te stampen. Twee dagen aldus zukkelende, niet sonder morren, geraekten aen d'ingang van een bosschaedje. Alhier stond *een Indiaen* achter een boom: die sich met ongeloofelijke snelheid weg-pakte. Des anderen daegs vroeg quamen stijf vier duisend *Indiaenen* op de magteloose *Spanjaerden* af, met een ysselijk geschreeuw en naer gedommel van hoornen en trommelen. Uitgezondert de land-vorsten, waeren alle rood en swart geschildert. Sommige droegen pluimaedjen op 't hoofd en om den hals. Heevig ging de strijd aen. Onder een jagt pijlen en steenen scheen de dag schuil te gaen. *Gottierez* wierd aldereerst doodelijk getroffen. Na een half uur vechten, deinsden d'aenvallers; doch, met versche benden gestijft, hervatten den torn: braeken tusschen de Spaensche slag-orde in: sloegen met palm-houte swaerden en knodsen harsenen en beenen te pletteren. Drie alleen, onder welke *Hieronymus Benzo*, (die zezedert omstandelijk dese strijd beschreef) ontsnapten met de vlucht: en geraekten na twee uuren by d'achter-hoede, sterk vier en twintig, welke *Alfonsus de Pisa* ten rug-steun aenvoerde. Ettelijke *Indiaenen*, op de voetstappen der gevluchte gevolgt, sprongen met wonderlijke bogten, swaeyden de geroofde degens, schilden en kruis-boogen over 't hoofd. Sommige snaeuwden haer in de Spansche taele toe: *Christen, ontfang goud. De Pisa* quam door duisend hacchelijkheden, sonder eenige verrichting, wederom binnen *Nombre de Dios*.

Vreeselijk gevecht.

Togt van Peter Alvaradus, Franciscus en Gonzalus Pizarrus, Diego de Almagro.

Binnen de stad *Panama* woonden drie rijke *Spanjaerden*, *Franciscus Pi-*

Pizarrus, *Diego de Almagro* en een priester *Ferdinand de Luque*, die onderling verdroegen, om zuidelijk aen de goud- en peerl-rijke kusten langs *de zuider Oceaen* te ontdekken. *De Luque* soude tot *Panama* de gemeine zaek gaede slaen. *Pizarrus* had de voortogt met een schip, voerende honderd en veertien man: *Almagro* volgde met seventig. Beide wierden by *de Peruaenen* manhaftig af-geslaegen. Aldus onverrichter zaeke te rugge gekeert, hervatten de misslukte togt; doch wederom met ongelukkige uitkomst. De zaek lag t'eenemael reddeloos. De nieuwe Americaensche onder-koning *Peter de Rios* verbood self de vordere ontdekking van *Peru*. Sulx *Pizarrus* niet behield dan twaelf man. d'Andere, kleinmoedig gemaekt door de felle tegenstand der *Peruaenen*, gingen over in 't schip by *Rios* afgevaerdigt, om de zukkelende op 't eiland *Gallo* (aldaer onthield sich *Pizarrus*, zedert sijn tweede nederlaeg) na *Panama* te voeren. Hoewel de toeleg tweemael vruchteloos afliep, waegde *Pizarrus* de derde torn. Hy trok dieshalven na *Spanje*, en versocht aen 't hof aldaer 't bewind over *Peru*, by hem ontdekt. Want behalven tweemael de Peruaensche grond onder de voet had, was een der twaelf vlootelingen landwaerd-in gestapt, met een boven gemein groot slag-swaerd: welk diervoegen swaeyde, schitterende tegen de son, dat d'inwoonders verbaest stonden. Andere lieten het werk steeken: hy waegde alles, tot uitbreiding der Spaensche heerschappy. De reden wierd bondig gekeurt, en den versoeker 't versochte Peruaensche gesach toe-gestaen. *Almagro* nam sulx oevel op: nadien *Pizarrus* niet afgesonden was, om na 't geseide bewind voor sich alleen te staen by den kaisar. Door tusschenspreeken van goede vrienden, is de twist by-geleid. *Pizarrus* had wederom de voortogt met honderd en vijftig man, behalven de ruitery. Aen 't eiland *Puna* uit-gestapt, is vriendelijk onthaeld; doch vermits *de Spanjaerden* alle huisen door-snuffelden na goud: geweld bedreven met slaen, quetsen en vrouwer-kracht, vielen d'inwoonders haer op 't lijf. In plaets der vaenen en standaerden gebruiktenze lange rieden, aen welke de beenderen van beruchte helden onder haer slingerden. Ten zy *d'Indiaenen* sich eindelijk binnen een naby-gelegen bosch bergden, zy hadden meer volk verlooren. Van *Puna*, drie graeden bezuiden de middag-lijn gelegen, stak *Pizarrus* over na de vaste kust. Alhier stond alles in rep en roer: alsoo d'inwoonders bericht kregen wegens de wreedheid op *Puna* by *de Spanjaerden* gepleegt. *Pizarrus* maekt sich terstond meester van *Tampez*: trekt over de stroom *Ambato*, en steekt een tempel der sonne in brand. De ingang des tempels lag na 't oosten, met een kotoene kleed behangen: binnen stonden twee goude swarte bokken en soo veel draeken, voor welke wel-riekend hout smookte: aen pylaeren hingen gevilde menschen, tegen de verrotting bewaerd door zeker bijtende zap. *Almagro* volgde met nieuwe hulp-benden. Aldus gesterkt loopen een groote landstreek in *Peru* af: rooven veel goud: vermoorden de tandeloose *Tombezers*; want, om een misdaet tegen den koning gepleegt, worden haer de bovenste tanden uit-gebrooken. *Peter Alvaradus* verkundschapt van de Peruaensche rijkdom, weet soo veel by den kaisar door brieven te verwerven, dat *Peru* mag aen-doen. Op 't jaer vijftien honderd vier en dartig licht hy d'ankers van seven schepen voor *Guattimala*, een stad by hem gebouwt tusschen twee bergen. Aen *Puerto Viejo* geland, trekt over besneeuwde bergen oostelijk op, en *Almagro* hem te gemoed. 't Stond geschaepen tot bloed-vergieten. Maer eindelijk verdraegen onderling: *Alvaradus* soude sijn volk over doen aen *Almagro*, en vertrekken uit *Peru*: mits genieten de honderd duisend ducaeten. Met sulk een schat verrijkt, rust veertien zeilen toe, om nieuwe landen westelijk te soeken. Terwijl met dese vloot besig is, word op ontbooden na *Mexico* door *Antonius*

[P]izarrus [e]n Almagro, haer gekwaerde verrichtingen.

[Pi]zarrus [tr]echt op [Pu]na.

komt in Peru.

Peruaensche tempel.

Alvaradus, des selven daden.

Mendoza; ten einde met hem een togt deed na 't ontdekte geweſt *Sibolla*, goud- en ſaffier-rijk, volgens 'tingebragte bericht by vier *Dominicaener monniken*. Men had nu ſeven honderd krijgs-knechten by de hand: wanneer tijding binnen *Mexico* quam: hoe *Peter Zunica* door *d' Indiaenen* van *Xaliſco* een vinnige neep had gekregen: tot hulp trekt *Alvaradus* derwaerds: vind *d' Indiaenen* begraeven op een hooge berg, tuſſchen gevlochte boomen en ſwaere ſteenen, met baſten zamen gebonden, achter welke voor kogels ſcheut-vry ſchuilden. *De Spanjaerden*, den berg op geklauwtert, naderden de beſchanſing; wanneer de beſtormden een naer geſchreeuw op-hieven, en te gelijk de baſten los ſneden. Niet ſonder yſelijke ſlaegen rolden ſteenen en boomen benedenwaerd: verpletterden mannen en paerden. Weinige bragten 'tleven af. *Alvaradus* ſelf, een vuile bloed-ſchender, als die twee ſuſters te gelijk beſliep, gaf, God laſterende, den geeſt. Sijn huiſvrouw *Beaeteris Cuova* hield een prachtige uitvaerd met 't lijk haers mans: beſchilderde 't huis ſwart: at noch dronk: beſchuldigde God van miſdrijf: deed haer inhulden land-voogdeſſe over *Guattimala*. De goddelijke wraek liet ſulke grouwelen niet lang ongeſtraft. Op den achtſten des herfſt-maend van 't jaer vijftien honderd een en veertig, viel een ſwaere ſtort-regen met verſchrikkelijke donder-ſlaegen. Binnen de berg, aen welkers voet *Guattimala* leid, wierd gehoort een yſelijk geloey. De lucht kraekte van naer geſchreeuw. Ter middernacht borſt de berg: uit het log vloogen ſwaere brokken met een ſnelle water-vloed diervoegen voortgedreven, dat alles verpletterden en weg-ſpoelden. Binnen weinig oogenblikken was *Guattimala* niet meer te vinden. Niemand bleef by leven, dan een onechte dochter, die *Alvaradus* by een Indiaenſche vrouw had. Op 't veld lagen hier en daer gevluchte met gekneuſde armen en beenen. Zedert is *Guattimala* drie mijlen verder ten ooſten herbouwt. Met de dood van *Alvaradus* bleef de togt na *Sibolla* niet ſteeken. *Franciſcus Velaſquez* voerde derwaerds acht honderd man, meeſt ruiters; doch vond niet als hooge ſneeu-bergen en dorre heiden: ſulx paerden en volk van honger ſtierven. Weshalven ſonder eenige verrichting na *Mexico* keert. Alleenlijk had hy eenige dorpen af-gebrand, en met *de Sibollaeſers* ten verſcheiden reiſen hand-gemein geweeſt. Maer *Attabaliba* Peruaenſche ſchepter-draeger, verkundſchapt van *Pizarrus* en *Almagro*, gebood beide aenſtonds uit ſijn rijk te vertrekken. Weinig kreunden zy ſich hier aen. Ja trokken recht aen op *Caxamalca*, alwaer hem *Attabaliba* onthield. En deſe ſchikte wederom geſanten tegemoed: ten einde *Peru* ruimden. *Pezarrus* antwoorde: ſijn laſt lag, uit 's kaiſers naem, den Peruaenſchen koning eerbiedig te ſpreeken. *Attabaliba* bemerkende, hoe *Pizarrus* voort-trok, ſond hem twee geſchilderde ſchoenen en armringen, ten einde de ſelve aentrok, wanneer voor ſijn throon verſcheen. Hopman *Ferdinand Sotto* had de voortogt met twintig paerden. Reed dicht onder *Attabalibaes* leger. *d' Indiaenen*, verſchrikt door 't ſteigeren der paerden, weeken binnen de beſchanſing: welke wegens haer blood-hartigheid, aenſtonds door 's koninx gebod zijn gedood. *Sotto* liet weten aen *Attabaliba*: *de Spanjaerden*, ſochten in vriendſchap te handelen. Waer op ten antwoord kreeg: de vriendſchap konde niet gemaekt, ten zy 't geroofde ſilver en goud aen d' eigenaers ter hand ſtelden, en den Peruaenſchen boodem verlieten: zy konden des anderen daegs hier over ten geſprek komen. Biſſchop *Vincent de Valle Viridi* binnen 't koninglijk ſlot van *Caxamalca* geleid voor *Attabaliba*, die met vijf en twintig duiſend man uit de leger-plaets derwaerds op-brak, niet ſonder aenſienelijke ſtaetſie; want hy gedraegen wierd op de ſchouderen des voornaemen adels in een rosbaer, om welke goude kranſen en veel-vervige vederen hingen. Hy ſelf droeg een hembd-rok ſonder mouwen: de ſchaemelheid was bedekt

Wondere krijgs-liſt der Peruaenen.

Schrikkelijke godloosheid van een vrouw.

Guattimala door water verwoeſt.

Togt van Velaſquez.

Attabalibaes handel met Pizarrus.

met een Spaenſch biſſchop gewaed.

ATHABALIPA
ultimus Rex Peruanorum

dekt met een fijne wolle doek : een roode band , even boven d'ooren rondom 't hoofd gebonden, had een lange quispel, afhangende lanx de slinker wang : op 't voor-hoofd staeken drie schoone vederen : voor uit stapten drie honderd lijf-knechten, even eens gekleed, die de minste vuilnis van den weg wierpen, langs welke de koning soude komen. De bisschop voornoemt droeg in d' eene hand een kruis, in d'ander een brevier-boek. Sijn redenen tot den koning behelsden : *Hoe God drie-eenig was :* Adam *d'eerste mensch :* Christus *uit een maegd gebooren, en aen 't kruis gestorven : de Paus de stadhouder Gods : dewelke , volgens magt uit den hemel verleent , aen Kaisar* Carel Peru *geschonken had, gelijk ook alle andere gewesten van* America. *Indien hy wilde verzaeken de Peruaensche afgodery, en den Kaisar voor sijn opper-hoofd eeren,* de Spanjaerden *souden geen schade doen. Doch by aldien wederhoorig bleef, moest 't uiterste verderf afwachten. Attabaliba* antwoorde : *Hy diende* Pachamaca *voor een Schepper aller dingen : en nevens dese de sonne en maen. Hoe heerlijk blinken die in vergelijking by een gekruiste God ? Vriendschap te maeken en houden met magtige vorsten was een grond-leger van wijse land-bestier. Maer de Paus moet te gelijk sot en goddeloos zijn : dewijl koningrijken weg-schenkt, aen welke noch eigendom heeft om te schenken, noch magt om te leveren. Voorts wilde geen afstand doen van een Gods-dienst, soo veel eeuwen achter-een onder-houden. Te meer nadien geen bewijs inkomt voor de waerheid des Christendoms.* Dit laetste beantwoorde *de Valle Viridi : 't Boek,* seid hy, *welk in de hand houde, spreekt sulx alles. Attabaliba* bladerde 't boek door : keerde het om en om : hield 't dan eens aen d'oogen , dan aen d'ooren ; en wierp het eindelijk spotsgewijze weg. Terwijl d'onder-handeling duurde, had *Pizarrus* 't heir ten strijd geschaert. De ruiters, festig sterk, verdeeld hy aen drie troppen, beleid by sijn broeders *Ferdinand, Johan* en *Gonsalvus Pizarrus* en d'hopmannen *Sotto* en *Beualcazar* : alle verborgen in een hinder-laege. *Peter de Canada* had de voor-togt. Hy self bevond sich by de middelste slag-orde. Soo haest *de Valle Viridi* bericht bragt : hoe *Attabaliba* 't brevier-boek tegen d'aerde gesmeten had : nam, op 't aenhitzen des bisschops, de strijd een yselijk begin : de trompetten klonken : de trommen sloegen : de vuur-roers en grof geschut branden los : de paerden brieschten : de honden blaften en vloogen by de wallen van *Taxamalca* op. Sulx een algemeine schrik *den Indiaenen* beving : zy verdrongen malkander in de poorten : braeken een groot gat in de muur , door welk de vlucht namen. *De Spanjaerden* verzuimden sulk een kans niet. Schooten, staeken, hakten, sonder iemand te verschoonen. De doggen hielpen tot de moord. Geheele benden wierden door de paerden over-reeden. Aen de rosbaer van *Attabaliba* was de meeste tegen-stand. Soo haest viel geen rosbaer-draeger, of terstond quam een andere in de plaets. Staepels lijken lagen rondom den koning : tot wien *Pizarro* self door-brak, en rukte hem by 't lange hair uit de rosbaer : *Attabaliba* , ter aerde geplotst, wierd terstond geboeyt , en by sijn lijf-wacht verlaeten. De meeste schuld der nederlaeg droeg *Attabalibaes* hopman *Ruminagui,* die in een hinderlaege op de rugge *der Spanjaerden* lag, om met vijf duisend man een onvoorsiensche indruk te doen van achteren. Doch hy, door de slagen des geschuts verbaest, vlood derdehalf honderd mijl zuidelijk aen, eer stand hield. *Attabaliba* bedong middelerwijl sijn randzoen met *Pizarrus* : namentlijk, hy soude op-brengen soo veel gouds als de zael, soo hoog reikte, konde laeden, De hoogte wierd afgeteikent: de lengte maekte uit vier en vijftig voeten, de breete negen. Aller wegen wierd 't goud toegebragt, volgens *Attabalibaes* last ; maer evenwel soo veel niet, dat het genoemde bestek konde vullen. Hier over morden *de Spanjaerden : Attabaliba* socht slechts uit-stel : om tijd te winnen, en een leger op de been te brengen. Doch hy verontschuldigde sich by *Pizarrus* :

Strijd van Pizarrus met Attabaliba.

Attabaliba word gevangen.

bedingt sijn randzoen van onwaerdeerlijke schat :

't Meeste goud moest op de schouderen der slaeven langs een moeyelijke en twee honderd mijl lange weg gedraegen worden uit d'hooft stad *Cusco*. Indien hier in geen geloof scheen te verdienen: *Pizarrus* mogt derwaerds volk afvaerdigen tot ondersoek. De afgevaerdigde konden voor geen overlast met reden beducht zijn: soo lang hy met wijven en kinderen na Spaensch goed-vinden gekluisterd sat. De hopmannen *Sotto* en *Peter del Baro* ten geseiden einde vertrokken, ontmoeten, na ettelijke dag-reisens *Attabalibaes* hopman, welke des selfs broeder *Guascar* gevankelijk wegvoerde na *Caxamalca*. *Guascar* vond gelegendheid, om de hulp *der Spanjaerden* te versoeken: maekte bekend, hoe hy en *Attabaliba* een vader *Guaynacaua* erkenden: sulx 't rijk onder haer beide moest verdeelt. Maer *Attabaliba* had sich geweldiger hand meester gemaekt van de gantsche bestiering: onaengesien wegens jonger jaeren behoorde vergenoegt te wesen met 't geen *Guascar*, dewijl ouder, hem toe-leide. 't Rijk quam hem rechts-wegen toe: en nochtans wierd hy gekluistert ten slachting weg-gesleept. Indien *Pizarrus* recht deed: uit sijns broeders moordadige handen redde, en ten koninglijken zetel vorderde: hy soude driemael meer goud verschaffen, als *Attabaliba* beloofde. Versocht ten dien einde, *Sotto* en *Baro* beliefden de togt na *Cusco* te staeken. Dese dorfden sulx niet op haer nemen: weshalven den opgeleiden last volbrengen. *Guascar* afgedaelt in de valleye *Sacsahuana*, is door *Attabalibaes* krijgs-knechten levendig verbrand. Ondertusschen komt *Almagro* binnen *Taxamalca* met versche hulpbenden: waer uit *Pizarrus* geen kleine swaerigheid te gemoed sag. 't Was enkelijk te doen om 't goud. *Almagro* vreesde, dat *Pizarrus* de beloofde zael vol goud voor sich self wilde houden: ter oorsaek hy *Attabaliba* had gevangen. Waerom hard aen-drong, om *Attabaliba* aen kant te helpen: ten einde

verbrand sijn broeder Guascar levendig.

einde de vordere buit mogt gemein wesen. *Pizarrus* dan, om alle onheil voor te komen, deilt, in des Peruaenschen koninx tegenwoordigheid, aen ieder soldaet duisend dukaeten goud en ses duizend vijf honderd vijf en twintig silvere kroonen. Mindere bevelhebbers ontfingen vier en dartig duisend kroonen, hooger sestig duisend. *Ferdinand Pizarro* voerde 't vijfde deel der buit na *Spanje* voor den kaisar. Onaengesien *Attabaliba* sijn belofte na quam, met de geseide zael vol goud te proppen, wierd 't doodvonnis over hem geveld. 't Hielp niet onschuld te vertoonen: te versoecken na *Spanje* versonden te worden, om sich voor den kaisar te verdeedigen. Suchtende en schreyende aen een pael gebonden, is ten overstaen van *Pizarrus* geworgt. Gods wraek volgde de goddeloose rechters. Niet een of sy geraekten door een bloedige dood uit de wereld. 't Word aengeteikent, hoe weinig dagen voor de geseide verworgingh een vreeselijke staert-starre in de lucht verscheen. *Attabaliba*, sulk droevig licht beschouwende, sprak voorseggender wijse: Hier sal een groot vorst eerlang sterven. Hem was wel bysonderlijk te last geleid *Guascars* dood; doch *de Spanjaerden*, hadden sich weinig hier aen laten gelegen zijn, indien niet verborgen bleven de onwaerdeerlijke schatten, die *Guascar* elders onder d'aerde groef: en ten einde geen mensch de plaets mogt kennen, waeren de bedelvers alle aen kant geholpen. *Attabaliba* had versocht een graf in't landschap *Quito* by sijn vader *Guaynacaua*: van welke *de Peruaenen* geloofden: dat, wegens heilige voorsichtigheid, eerlang tot herstelling des vervallen heerschappy soude op staen. 't Lijk wierd derwaerds gebragt door *Yllescas* broeder des verworgden koninx, niet sonder prachtige staetsie. *Ruminagui*, die *Attabaliba* verliet in d'uiterste nood, onthaelde de lijkbrengers heerlijk. Toen alle, met drank bevangen, diep snorkten, vermoorde hy alle. *Yllescas* deed hy levendig villen, en 't vel op een trommel spannen. Terwijl aldus bloedig

Ongeloofelijke buit aen de soldaten omgedeelt.

Attabaliba geworgt.

Wreedheid van Ruminagui.

toe-ging de begraeving van *Attabaliba*, bragt des selfs veld-heer *Quizquiz* een groot heir by een. *Pizarrus* rukt hem onder d'oogen: jaegt hem, na mannelijke weder-stand, op de vlucht: en gaet zeeg-praelende na *Cusco*. Naderende sag uit de stad hooge vuuren hemel-waerd flikkeren: de borgers schermutselden tegen de Spaensche voor-togt; doch, door de ruitery binnen gedreeven, vluchten de meeste des anderen daegs na 't gebergte. Aldus viel de stad in handen *der Spanjaerden*, die niemand verschoonden. Ja de bedenkelijkste wreedheden wierden door pijnigen te werk gesteld aen allerley sexe: om haer af te persen 't melden van verborgene schatten: onaengesien binnen *Cusco* meer buit haelden, als ooit van *Attabaliba* bequamen. Ja de vermoorde dienden ten spijs voor de Spaensche verhongerde honden. *Didacus Salazar* had een dogge *Bezerril*, buiten gemein afgerecht om *Indiaenen* te verscheuren. Onder sijn gevangenen was een oude vrouw, aen wien een brief ter hand stelde, den veld-heer *Pizarrus* over te leveren. 't Wijf, ettelijke schreeden voort-gestapt, wierd aengeranst van *Bezerril*, die *Salazar* los liet, ten einde vermaek schepte in 't verslinden der arme vrouw. Doch dese siende den hond met volle loop op haer af-komen, hurkte neder: stak de brief voor uit: riep, *mijn heer hond, mijn heer hond, ik breng de brief aen Pizarrus*. 't Beest had meer mededoogen dan *de Spanjaerd*. 't Bleef een weinig staen: bepiste de vrouw: en keerde te rugge. 't Bepissen hielp *Salazar* aen 't lacchen, en de vrouw uit doods gevaer. Na dat *Cusco* uitgeplondert was, stelde *Pizarrus* over de verheerde stad en onder-hoorige landschappen tot gesach-hebber *Almagro*. Hy self bouwde aen de stroom *Lima* 't stedeken *Los Reyes*. Ondertusschen ontfing *Almagro* een kaisarlijke brief, by welke Peruaensche maerschalk gekooren wierd. Moedig door sulk een verheffing, slaet een wigtige toeleg ter hand. *De Peruaenen* strooyden uit, hoe 't goud-rijke *Chili* ten zuiden lag. *Almagro* door aen-raeden van *Pizarrus*

Pizarrus verjaegt Quizquiz: neemt Cusco in;

onwaerdeerlijke schatten gerooft.

Merkwaerdig geval van een hond.

Ongelukkige togt van Almagro.

 meer

meer gaende gemaekt, trekt derwaerds met twee benden ruiters en vijf honderd voet-knechten. De hemel door stormen en donder-slaegen onsteld, de wegen onbruikbaer scheenen den togt te beletten. Evenwel set hy voort: onaengesien paerden en menschen door ongemak en koude besweeken. Terwijl *Almagro* op reis sloeg, kreeg *Franciscus Pizarrus*'s Kaisars hand, en by de selve opdragt van mark-graef over *Peru*; doch sonder quetsing der waerdigheid, aen *Almagro* toegevoegt. Hier uit ontstond tusschen de maerschalk en mark-graef groote verbittering. *Mango Inga Attabalibaes* broeder diende sich van deze twee-spald. Hy viel dan de Spaensche besetting binnen *Cusco* op't lijf, en nam de stad in. *Pizarrus* vaerdigt geswind de ruitery derwaerds, beleid by *Alfonsus Alvaradus* en *Gomes de Todoya.* Heldaedig vochten *d'Indiaenen*: sulx de zegen lang twijfelachtig hing. Eindelijk kreegen *de Spanjaerden* een bloedige overwinning, en *Cusco* wederom in. Onverrichter zake keerde *Almagro* uit *Chili* derwaerds; doch wierd door *Ferdinand Pizarrus* buiten gehouden, onder voorwending: hy konde de poort niet openen, buiten verlof van sijn broeder de mark-graef. *Almagro* toonde sich wegens de spijt gevoelig: geraekt heimelijk in de stad: grijpt *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* by den kop: overvald *Alfonsus Alvaradus*: sweert niet te zullen rusten, voor en al eer hy *de Pizarren* uit *Peru* doed verstuiven. Terwijl 't dood-vonnis over de gevangenen velt, breeken *Gonzalvus* en *Alvaradus* uit d'hechtenis. De mark-graef bekommert voor sijn broeder *Ferdinand*, brengt door tusschen-spteeken van vrienden de twist tot onderlinge verzoening: waer op *Ferdinand* los raekt. Niet minder hield de mark-graef als 't nieu getroffen verbond. Hy laet *Almagro* weten, dat de Kaisar hem 't hoogste bewind over *Peru* had toe-vertrouwt. Moest derhalven *Cusco* ruimen: of soude geweld gebruiken. *Almagro* gaf ten antwoord: indien 's Kaisars hand dienaengaende sag, stond bereid te gehoorsamen; doch andersints niet. Men rust

Mango Inga neemt Cusco in.

Twist tusschen Almagro en Pizarrus.

weder-zijds ten oorlog toe: [illegible] word gestreeden. *Almagro* schiet [illegible] delijk te kort: valt in des mark-g[illegible] handen: die hem in 't gevangen-huis worgt: 't lijk op de markt sleept: en aldaer onthalst. *Ferdinand Pizarrus* na *Spanje* geschikt met 't vijfde deel der buit voor den Kaisar, is binnen 't slot *Motta* gekluistert, ter oorsaek *Almagroos* dood bevorderde. Wat hem aldaer weder-voer heeft niemand ruchtbaer gemaekt. *Almagro* de jonge, op geruyd door sijn voogd *Joan Rada*, lag enkelijk toe, om sijns vaders dood te wreeken. Hy huurt dan eenige moordenaers, met welke na *Los Reyes* trekt. De toeleg lag den mark-graef te vermoorden op *sant Joans dag* in den tempel. Dit werk was soo heimelijk niet besteeken, of lekte uit. Weshalven de mark-graef ter bestemder tijd t'huis blijft. De zaem-gesworene sagen een quade uitslag te gemoed, dewijl 't geheim ontdekt lag. Weshalven op den vollen middag na 't paleis vliegen, en roepen: *slae dood den dwingeland, den verraeder. Pizarrus* sluit de poort: wapend sich. Uit *Radaes* ingeeven loopt een der muitelingen met een bloedig swaerd door de stad: schreeuwt, *eindelijk is Franciscus Pizarrus gesneuvelt.* Op dit geluid sprongen stijf twee honderd mannen, *Almagroos* heimelijke vrienden, te voorschijn. De toeloop vermeerderde voor't paleis. Men ramde op de deur. *Franciscus Chaves* doed open: soekt d'oproerige te stillen; maer word door stooten. Binnen gedrongen vonden tegen-stand: alsoo seven helbardiers voor den mark-graef dapper vochten tot den laetsten man: sulx levendig in woedende handen verviel. Eer men de moord-priemen ten borst en buik in-stiet, snaeuwde *Almagro* hem toe: *dwingeland, meineedige, moorder mijns vaders.* Voorts riepenze langs de straeten: *Lang leve de Kaisar en Didacus Almagro.* Maer die 't met *Pizarrus* hielden dromden te zaemen, en streeden vinnig met de muitelingen. Weder-zijds sneuvelde een merkelijk aental: ten laetsten kreeg *Almagro* d'overhand: sloeg de goederen der partyen aen: waer

Ferdinand Pizarrus komt nooit te voorschijn.

Almagro de jonge verslaet den mark-graef Pizarrus.

Bloed-bad binnen Los Reyes.

waer uit groot buit maekte. Ieder droeg hem op 't hoogste bewind, ter tijd de kaisar hier in anders voorsag. Na *Cusco* gereist, soude aldaer aen een bloedig einde geraekt zijn, ten zy gewaerschouwt was. *Garcias Alvaradus* en *Christoffel Sotellus* bestierden *Cusco* met gelijke magt. Beide hand gemein geworden, sneuvelde *Sotellus*. Oevel nam *Almagro* de man-slagt op. *Alvaradus* kreeg hier lucht af. 't Geraedsaemst; voor te komen, eer self aen kant geraekte. Hy noodigt dan *Almagro* tot een prachtige maeltijd; met opset, hem over maeltijd te door-grieven. Doch hier af bericht, bleef 't huis: ontbied heimelijk ettelijke krijgs-knechten, vrienden van *Sotellus*: liet weten, dat sich onpasselijk bevond. *Alvaradus*, quansuis om beleefdheid uit te drukken, gaet na *Almagro*: ten einde hem ten tafel, vol allerlei lekkernijen, geleide. Doch, soo haest in de voor-zael trad, smeetmen de deur in 't nacht-slot. Geswind vloogen de voornoemde krijgs-knechten toe; en vermoorden *Alvaradus*. Niet lang bleef 't misdrijf ongestraft. Kaisar *Caral* vaerdigde na *Peru* met volle magt den rechts-geleerden *Vacca de Castro*: ten einde 't oneenig rijk tot een gerust stant bragt. *Almagro*, gewend te heerschen, had geen ooren tot onder-werping. Weshalven hy *de Castro* te gemoed trekt; maer, na een bloedig gevecht, op de vlucht gebragt met vier duisend man, geraekt in handen des overwinnaers dicht by *Cusco*. Wreed sprong dese om met de verwonnene. *Almagro* onthalst: andere geworgt: andere met vier paerden van een gescheurt. Kort na dusdaenige moorderijen, quam *Blascus Nunnez Vela* in *Peru*. Gekooren ten onder-koning had vier raedsheeren, met welker overslag hy alles soude verrichten: en byzonderlijk *d' Indiaenen*, tot noch toe jammerlijk by *de Spanjaerden* mishandelt, in volkoomen vryheid stellen. De kaiser had hem hier toe verleent een plak-schrift, welk allent halven moest afgekondigt, en strengelijk gehoorsaemt. *Vela* volvoerde scherp den gegeven last: nam *Vacca de Castro* gevangen, ter oorsaek *Almagro* sonder ding-tael aen kant hielp; doch geraekte in ieders haet. Weshalven de meeste *Spanjaerden Gonzalvus Pizarrus* tot hoofd op-wierpen. 't Werk liep hoe langer hoe meer uit de plooy. *Vela* gaf de wijd hier af aen *Wilhem Xuaren* steevoogd van *Lima*: welken des nachts by hem ontbood en vinnig door-streek. 't Hielp niet, dat sijn onschuld betuigde; alsoo *Vela* hem twee doodelijke steeken bragt. 't Lijk wierd by dag langs de straeten gesleept. Sulk beschouwen bragt de burgers aen 't morren. En 't scheen geschaepen tot een algemeine opstand. Weshalven *Vela*, voor een quaede uitslag beducht, geraedsaem keurt na *Truxillo* te vertrekken. De vier raeds-heeren rieden de togt af. Hy liet sich niet geseggen: brengt alle schatten scheep: zadelt de paerden. Terwijl reis-vaerdig is, stapt 't graeuw ter been: valt 't paleis aen: roofd goud en silver: en werpt den onder-koning in een vuile kerker. Na dusdaenig verrichting, wierden onderling verdeelt; want sommige wilden hem dooden, andere gevangen na *Spanje* over-senden. De laeste sloegen boven. Men smijt dan *Vela* scheep, onder 't opsicht van *Didacus Alvarez*. Doch dese in de mond van de stroom *Tombez* geankert, ontslaekte den gevangene: welke eerlang eenige magt by een kreeg. Ondertusschen wierd *Pizarrus* al om voor opper-gesachhebber erkent. Hy, verkondschapt van des onderkoninx toeleg, schikt *Franciscus Carvayales* derwaerds. Hier ontstond een scherp gevecht. *Vela* schoot ten laesten te kort. d' Overwinnaer onthalst den gevangene, en plaetst 't hoofd op een staek naest de galg. Kaisar *Carel*, bedremmelt met den Duitschen oorlog, sag geen mouwen te setten aen de verwerde Peruaensche zaeken. Eindelijk vind hy goed, derwaerds te schikken *Peter Gasca*, een man die geen weer-gae had in doortraptheid. Dese op 't jaer vijftien hondert ses en veertig binnen *Lima* uit-gestapt, met geen andere eer-naem

…nder- …e han- …tusschen …vara- …, Sotel- …en Al- …agro.

…rijd …chen …tro en …nagro.

…eedheid …Castro.

Peru- …sche on- …koning:

vermoord Xuaren.

word gevangen;

onthalst.

naem als voor-sitter in 's konings raed, sloeg een gantsch andere weg in als *Vela*. Gaf voor, hoe de voorige misdrijven nooit soude gedacht worden; en alles hersteld op den ouden voet. Dit gerucht, wijd en zijd verspreid, maekte een groote verandering: alsoo de getrouwste vrienden van *Pizarrus* hem meer en meer verlieten.

Gasca, sijn moordaedige handel.

Gasca verzuimde sulk een kans niet: trok *Pizarrus* geswind onder d' oogen. Om weg te spoeden droegen *de Peruaenen*, met ysere ketenen gekluistert, *der Spanjaerden* wapenen. Dese schepten vermaek, de torzers, voort te jaegen met stokken en sweepen: die aemechtig neder-zijgde wierd neus en ooren handen en voeten afgesneden, of door-stooten, en voor 't gevoogelte of wild gediert gelaeten. De legers stonden nu ten strijd geschaert: 't geschut los gebrand had de vechters dapper gedunt: wanneer gantsche benden tot *Gasca* overliepen: sulx *Pizarrus*, by de meeste verlaeten, sich ter bescheidentheid des verwinnaers stellen moest: die hem van hoog verraed betigte: in den kerker verworgde: 't hoofd op een marmore zuil tusschen ysere traelien besloot binnen *Lima*: de zuil was behakt met de stukken van sijn misdrijf. Doch aldus wierd *Gascaes* bloed-dorst niet gelescht.

Gonsalvus Pizarrus geworgt.

Wreedheid gepleegt aen Carvayales.

De ritmeesters hing hy aen boomen op: andere gegeeselt en gebrandmerkt aen de galey-riemen gedoemt. Aldermeest woede hy tegen den veldmarschalk *Carvayales*, hoewel tachentig jaer oud. Dese gebonden aen een paerds-staert, gesleept ten spot over de markt een gantsch uur, is levendig gevierendeelt, *Gasca* liet zedert 't bewind over *Peru* aen de rechts-geleerde *Cianca*: bragt een onwaerdeerlijke schat in *Duitsland* voor kaisar *Carel*: en verkreeg wegens gelukkige verrichting 't bisdom van *Valentia*.

Togt van Joan Stade, Nicolaes Durandus Villegagnon.

OMtrend de selve tijd als *Gasca* in *Spanjen* aen-quam, had *Joan Stade* 't bewind over een klein schansjen, uit steen en aerde gebouwt op 't eiland *Maro*, tegen over de Brasiliaensche kust: ter oorsaek 't woeste volk *Tupin Imba* van 't gewest *Brikioka* na *Maro* tweemael 's jaers af-stak namentlijk als 't gewasch *abbati* rijpt, waer uit drank toe-stellen, gebruikelijk op de vroolijke maeltijden met gebraeden menschen-vleesch gehouden. Ook landenze aen *Maro* omtrend de *bratti* tijd. *Bratti* is een smaekelijke visch, die in netten gevangen, of geschooten by *de Tupin Imba*, t'huiswaerd vervoerd word. Tegen dese wreede landaerd hield *Stade* een waekend oog: als hem *Heliodorus Hessus*, zoon van *Eobanus Hessus* vermaerde Latijnsche dichter over *Duitsland*, besocht. Om den gast wel te onthaelen met eenig wild, trad *Stade* boschwaerd; alwaer in handen der *Tupin Imba* verviel.

Stade word gevangen van de menscheeters:

De koning self met een swaer palm-houte knods ging aen d' achter-hoede. Rukte den gevangen zee-waerd: om nevens andere, op strand wachtende, *een Kawewipepicke* (dit beteikend een maeltijd van een geroost mensch) te houden. Doch dewijl *Stade* poeselig vet was, hielden de meeste stemmen, hem na *Brikioka* te voeren: ten einden haer vrouwen ook een smaekelijke beet proefden.

sijn wonderlijk onthael onder de selve.

Ondertusschen wierd hy door hartzeer hand over hand maeger: sulx de slagting achter bleef. Hy leerde zedert de Tupin Imbasche tael: sulx met dit woest volk reden begonde te voeren. Hoewel meenigwerf by-woonde, wanneer gevangenen aen een spit roosterden: bleef by 't leven, dewijl geen vleesch over de beenderen behield. Negen jaer bragt *Staden* onder de menscheeters door: als eindelijk *de Franschen* hem voor eenige snuistery kochten, en in *Normandye* op 't jaer vijftien honderd vijf en vijftig te land setten: van waer behouden tot *Homburg* sijn geboorte-plaets aen-quam.

Togt van Durandus.

Ter selver tijd ging *Nicolaes Durandus* van *Havre de Grace* zeil, soo als *Stade* aldaer ten anker liep. *Durandus* had een geding wegens d' eigendom van een slot in *Britanje* voor 't Fransche hof verlooren, tot groot nadeel. Om elders de leedige schat-kisten te vullen,

vullen, was enkelijk de toleg. Hy liet verluiden: hoe de Spaensche en Portugeesche magt uit *Indiën* gestijft wierd: alwaer vreedsaem soo veel rijkdommen verzaemelden. 't Soude noodwendig strekken tot *Vrankrijks* eer en voordeel, wanneer *de Franschen* de goud en silver-mijnen bestonden aen te tasten. Koning *Henrik de tweede* kreeg smaek in de voorslag: te meer alsoo d'ammirael *Casper Coligni* hier onder dapper roeyde: als die een veilige schuil-plaets voor de Gereformeerde, toenmaels jammerlijk geslingert, beoogde; nadien *Durandus* heimelijk *Coligni* in 't oor beet; sijn voor-naemste doel-wit te zijn, Gods kerk op *America* een ruime rust te verschaffen. 't Gerucht uit-gedijt onder de Gereformeerden (welke gevlucht uit *Switserland*, een groot getal in *Vrankrijk* uit-maekten) maekte veele gaende. Met drie zeilen afgestooken, geraekten na eenige zukkeling op den Brasiliaenschen boodem. Maer alsoo weinig voorraed uit *Vrankrijk* afgevoerd was, nam d'honger aen op 't klippig eiland, bespoelt van d'inwijk *Ianuarius*. *Durandus* bouwde hier wacht-huisen en de sterkte *Coligni*, voorsien met geschut. Eerlang schreef hy aen *Joan Calvijn*, hy beliefde te bezorgen, dat de nieuwe volkplanting in *Brasil* van bequaeme leeraers mogt voorsien worden, op smaekelijke voorwaerden. 't Versoek is aenstonds ter herten genoomen. *Philips Corguileray* edelman buiten *Geneve* ging uit *Honfleurs* haven zeil met drie schepen, voerende schaersche leeftogt, verscheide huisgezinnen van allerley ambachten en twee bedienaers des goddelijken woords *Peter Richer* en *Wilhem Chartier*. Doch naeuwelijx had hy *Africa* op zijde, of de honger quelde. Weshalven de koopvaerdy-schepen, soo veel aen[illegible]n, ten buit maekten: haer wei[illegible]eunende aen bestraffing der lee[illegible] *Richer* en *Chartier*. En dese von[illegible]eerlang meer werk. *Ioan Cointak*, [illegible]ing *der Sorbonnisten* tot *Parijs*, [illegible]onder de verhuisden uit *Geneve*. [illegible]alsoo voorwende, hem was be[illegible]d van *Coligni*, dat ten predik-stoel soude worden gevordert, soo haest aen *Brasil* lande, nam een bittere haet op tegen *Richer* en *Chartier*, dewijl geen kennis deser toesegging droegen.

Oneenigheid in de nieuwe volkplanting.

Cointak socht beide verdacht te maeken van valsche leer: bysonderlijk beschuldigde haer, datze de wijn des avondmaels niet vermengden met water, dewijl d'oudvader *Clemens* sulx had ingesteld. *Durandus*, door de kardinael *Loreine* opgeroeyt, viel *Cointak*, toe, en voorts de geloovige diervoegen op 't lijf: dat sommige door honger dood bleven; andere vluchten na de *Brasiliaenen*. Ja hy stiet *Ioan du Bordel*, *Matthias Vermeil* en *Peter Bourdon* uit sijn krank-bedde gerukt, aen handen en voeten gebonden, van een rotze in zee. De bloedige dwingeland keerde sonder verrichting na *Vrankrijk*; alwaer een boek schreef tegen de waere leer; doch behaelde met 't selve soo weinig lof, dat de Papisten hem herzenloos keurden.

Godloosheid van Cointak tegen de predikanten.

Durandus verdrenkt de geloofsgenooten.

Togt van Joan Ribald, Renatus Laudonier en Gurgius.

't AMericaensche landschap *Florida*, soo genaemd dewijl ontdekt wierd by *Ioan Pontius* op Palme-sondag, hoewel *Sebastiaen Gabotus Venetiaen*, uit-gerust door d'Engelsche koning *Henrik de sevende*, aldaer lande voor *Pontius*, mag waerlijk *den Europeers* een bloed-toneel zijn. *Pontius* bleef hier verslaegen. *Ferdinand Sottus* drukte wel wreedelijk d'inwoonders vijf jaer achter een; doch stierf mismoedig, ter oorsaek 't goud niet vond, 't geen hy *den Floridaenen* liet soeken in 't gebergte. Zedert hervatten *Iuliaen Sumanus* en *Peter Ahumada* 't gestaekte werk by *Sottus*; doch met geen gelukkiger uitslag. Op 't jaer vijftien honderd vijf en veertig meende de Dominicaener *Luidewijk Cancellus* groote dingen nevens vier metgesellen te verrichten; doch wierd aen stukken gescheurt van *de Floridaenen*. *Casper Coligni* door dusdaenige droevige voorbeelden noch door de trouwloosheid van *Durandus* geensints afgeschrikt, bevordert een nieuwe toerusting derwaerds. *Ioan Ribald* lichte voor *Diepe* d'an-

Florida ongelukkig ontdekt.

Togt van Ribald.

N

d'ankers der twee ſchepen, toe-getaekelt op koſten des Franſchen koninx *Carel de negende.* Dartig graeden benoorden de middag-lijn verviel hy voor d'Americaenſche uit-hoek *Franciſcus:* voer in de mond van een wijde rievier, aen welke de naem *Dolfijn* toe-paſte, ter oorſaek aldaer overvloed van ſulke viſch beſchouwde: als ook dichte boſſchaedjen vol moerbeeſie-boomen, en de boomen vol ſpinnende zijde-wormen. Zedert liep hy boven *'t Wolfs-hoofd*, (d'uithoek kreeg de benaeming, dewijl *d'Indiaenen* een wolf brieden) en *'t Cederen-eiland* achter uit laetende, ſtapte op *Florida* te land: maekte een drie-puntige ſterkte: voorſiet de ſelve met beſettelingen, geſchut en voorraed: en vertrekt om hulp-benden na *Vrankrijk.* Doch hier lag alles door inlandſche oorlog over hoop.

De beſettin op Florida in nood.

De Franſche binnen het nieuwe ſlot, na de koning *Carel* genaemt, wachten vergeefs op verſche ſchepen. De levens-middelen minderden hand over hand. De naeſte weg, een vaer-tuig toe te ſtellen, en af te trekken. Nauwelijx haddenze 't derde deel der reiſe weg, als de wind twintig dagen diervoegen ſtilde, dat de minſte voortgang niet maekte. De ſpijs was op. Ieder dronk ſijn eigen water, en at de ſchoenen. En wanneer nu ook ſulk voedſel ontbrak, ſluitenze een onmenſchelijk raed-ſlot: namentlijk een boots-geſel *Henrick Lacher* aen ſtukken te ſnijden.

Ongehoorde honger.

Met dit vleeſch onder-hieldenze haer zelf ettelijke dagen: wanneer wederom tot d'uitterſte nood vervielen, en eindelijk voor de boeg van een Engelſch jagt. Dit quam d'ellendige te hulp: en brengtze by de koninginne *Elizabeth*, welke voorneemens was een vloot na *Florida* af te ſchikken. Ondertuſſchen was van de geſeide Franſche geen beſcheid ingekomen.

Togt van Laudonier.

Coligni, met de koning verzoent, verkreeg ſoo veel; dat *Renatus Laudonier* drie zeilen, ten ſteun der beſettelingen in *Carels-ſlot*, derwaerds voerde. *Laudonier* lande op *Nova Francia:* ſag den ſteen met de Franſche wapenen behakt en by de ſtrand twee jaer te vooren door *Ribald* geplaetſt, vol lauwer-kranſen behangen: begroete voorts den koning *Saturiona*, wiens zoon *Atoreus* verſcheide kinderen had by ſijn eigen moeder, volgens gewoonte van die landaerd. Terwijl alhier zammelden, flikkerde ſulk een vuur door de lucht; dat ſommige ſtroomen borrelden, de viſch half gaer gekookt ſtierf, en alle gewaſch wijd en zijd verzengde. De wilden ſchreeven 't ongemak toe aen 't geſchut: weſhalven een eerbiedige ſchrik voor *de Franſchen* kreegen. Zy hadden by gevolg veel konnen verrichten, ten zy over hoop geraekten.

Merkwaerdige verdeeldheid op de Franſche vloot.

Een boots-geſel *Rubel Petracor* vermat ſich ervaren in toovery, door welke konſt de plaets der goud-en ſilver-mijnen kende. 't Liep ſoo verre, datze dieſwegen, *Laudonier*, hoewel krank, gevangen ſetten: dwingen hem t'onder-teikenen een geſchrift, behelſende: hoe de twee ſchepen, over welke de muitelingen ſtelden *Vaſſer* en *Trincant*, met ſijn verlof na *Nieuw Spanje* om leef-togt verzeilden. Terwijl d'ankers lichten komt *Rupiferrer*, afgeſonden aen den koning *Utina*, te rugge met koſtelijke ſchenkaedjen, en bericht wegens 't goud-en ſilver-rijke gebergte *Apalatica.* Doch *Vaſſer* en *Trincant* namen voor *Havana* een rijke karveel: randzoeneerde den ſchipper op groot geld. De ſchippers zoon, na land gevaeren, ſoude de bedongen prijs aen boord brengen; doch in 't tegendeel maekt 't ongemak door poſten te paerd aller wegen bekend. Met 't krieken van den dag kregen *de Franſchen* twee kloeke fregatten op zijde; voor de boeg lag een galey. Alle gaven ſoo vuur dat de twee roof-ſchepen in de loop bleven: de gevangenen wierden tot ſlaeven verkocht: weinige ontſnapten met de boot. *Laudonier* ondertuſſchen begon groot gebrek te lijden: alſoo geen toevoer uit *Vrankrijk* quam, en de muitelingen de meeſte voor-raed weg-ſleepten. Bedwongen door 't volk, 't geen by hem bleef, vat den koning *Utina*, hoewel in verdrag verbonden, by den kop: uit inſicht, om op die voet ſpijs te krijgen. Maer d'inwoonders, wegens ſulk miſdrijf verbittert, ſlooten d'hand

meer

ARX CA

CA OLINA.

meer als te vooren: hielden een raedsvergadering, ten einde een anderen koning verkoosen. Terwijl aldus met d'honger worstelde, bragt *Joan Haukins* herwaerts vier Engelsche schepen. Dese deed haer voorraed en een schip over: dewijl *Laudoniers* vaertuig te swak was, om zee te bouwen. Alles stond ten aftogt gereed: als *Ribald*, met seven zeilen uit *Diepe* in zee gestooken, voor *Carels slot* ter reede liep. Werwaerds na weinig dagen acht Spaensche pinassen onder d'ammirael *Peter Melandes*, streek hielden. De Fransche kapten 't anker: de Spaensche hingen op de rugge; doch kondenze niet achter-haelen. Weshalven in de mond der rievier *Dolfijn* landen. Met hulp der Moorsche slaven word d'uithoek gesterkt. *Ribald* rukt geswind met de vloot na de nieuwe beschansing: om *de Spanjaerden* op te slaen, eer vaster begraeven lagen. Maer, beloopen van een storm, verloor tusschen de klippen sijn seven schepen. 't Volk wierd meest gebergt. Ook leden *de Spanjaerden* groote schaede aen haer vloot. En dese dienden sich van *der Franschen* ongelegendheid. Zy spatten dan in aller yl over bergen en stroomen na *Carels-slot*, binnen welk twee honderd swakke mannen lagen, alsoo *Ribald* 't puik der krijgsknechten had ingescheept. Voor sonnen-opgang vielen *de Spanjaerden* soo brusk aen, dat eerlang meester wierden. *Laudonier* ontsnapte met een schuitje: weinige, over de wallen gestort, swommen door de graft. De overwinnaers verschoonden niemand. Self die uit de vlucht te rugge keerden, zijn in koelen bloede moordaedig neder-gehakt. Toen levendige ontbraeken om te woeden, pleegdenze wreedheid tegen de dooden. Zy sneeden de oogen uit en mannelijkheid af: staekenze op de punten der degens: snaeuwden de gevluchte op stroom toe: *waer doen de Fransche oogen zeer?* Ondertusschen naderde *Ribald* met een uit-gehongert en wapenloos heir aen *Carels-slot*; doch stond verset, als hy de Spaensche vendels van de wallen sag waeyen: en *Vallemond* met een bende *Spanjaerden* hem te gemoed trekken. Een stroom lag tusschen *de Fransche* en *Spaensche*. *De Fransche* geven sich over, onder beding van 's levens behoudenis. De voorwaerde word belooft en besworen. Stijf vier honderd man scheepte met booten na de *Spanjaerden*; dewelke alle gebonden na 't slot leiden: en aldaer, tegen gegeven woord trouloos griefde. De lijken wierp *Melandes* in een groot vuur. *Ribald* sneed hy in vier stukken, en hing de stukken rondom de wallen: sond des selfs afgeschooren baerd na *Sevilje*. De Fransche koning *Carel de negende* trok sich dusdaenigen ongehoorde mishandeling tegen sijn onderzaeten niet eens aen: het zy uit een diepe wrok op *Coligni*, bevorderaer der togt na *Florida*. Immers kan lichtelijk afgemeeten, dat het niet wel met de geseide togt gemeent wierd: alsoo niet alleen de hulp-schepen voor-bedachtelijk te laet quamen: maer self de geheimen toeleg, d'ammiraelen aen-bevoolen, *den Spanjaerden* was over-gebrieft. Maer, hoewel de Fransche kroon 't minste werk maekte van 't onmenschelijk misdrijf binnen *Carels-slot*, betoonde sich *Dominicus Gurgius* boven alle gevoelig, om te wreeken de Spaensche wreedheid. Hy maekt dan sijn goederen tot geld: huurt twee honderd krijgs-knechten en tachentig boots-gesellen, met welke drie gemeine schepen bemand, onder voor-wending van *Brasil* aen te doen. Boven *Cuba* gezeilt loopt na *Florida*, en aldaer te land. *Saturiona* Floridaensche koning verwellekomt hem vriendelijk: klaegt over de Spaensche overlast: voegt hem toe sijn blood-verwand *Olotocara*, die 't gesach voerde over een groot leger. *De Spanjaerden* hadden niet alleen *Carels-slot* gesterkt: maer ook twee nieuwe sterkten weder-zijds der rievier *Mayo* gesticht. Binnen de drie sloten lagen stijf vier honderd uit-geleesen soldaeten. De nieuwe sterkten hielden weinig tegen. De besetting, gevlucht na 't dicht by gelegen bosch, verviel in een hinderlaege *der Indiaenen*. Dese hakten dertig ter neder: d'overige negentig spaerdenze tot een opentlijke slachting. Zeeghaftig voort-gerukt na

Groote wreedheid der Spanjaerden tegen de Fransche.

Franschen verraeden haer eigen volk.

Helden-daeden van Gurgius tegen de Spanjaerden:

Carels-ſlot, ſouden meer werk gevonden hebben: ten zy ſeſtig *Spanjaerden* op *de Franſche* ongelukkig uitvielen; want alſoo haer d'hertred na de ſterkte door *Caſanova* was afgeſneden, ſneuvelden alle ſeſtig. De ſlot-voogd ſag de nederlaeg: vlucht boſchwaerd; doch dewijl 't boſch met *Floridaenen* beſet lag, keerd na *de Franſchen:* verſoekt lijfs-genaede voor ſich en ſijn volk. *Gurgius* dringt tegen haer in: zy ſmijten 't geweer weg: worden gevangen, en aen de naeſte boomen opgeknoopt: ter oorſaek niet min trouwloos als wreed voor drie jaer ter ſelver plaets met *de Franſchen* omſprongen. 't Is niet uit te ſpreeken, hoe minnelijk *de Franſchen* op *Florida* onthaelt zijn: ter oorſaek 't land gezucht had onder de Spaenſche overlaſt. *Gurgius*, binnen *Rochelle* prachtig ingehaelt, behaelde by den koning *Carel de negenſte* de minſte dank niet. De kardinael *Loreine* wiſt ſoo veel uit te werken, dat d'overwinnaers behoorden met de dood geſtraft: dewijl, op eigen goeddunken, de drie ſchepen hadden toegetaekeld. Weshalven ieder om een goed heen-komen ſag.

word ondankbaer betaeld.

Togt van Martijn Forbiſſer, Franciſcus Draek, Thomas Candiſch en Joan Schmit.

Togt van Forbiſſer.

F*Orbiſſer*, na de noordelijkſte deelen van *America* afgeſtooken, op 't jaer vijftien honderd ſes en ſeventig, had de tijd quaelijk geraemt: alſoo *d'Oceaen* vol ſwaere ys-ſchollen dreef, die hem benoodſaekten na *Engeland* te keeren. Zedert weinig maenden word de togt hervat. De koninginne *Elizabeth* ruſt een ſchip uit en twee jagten, met honderd en veertig vlootelingen bemand. Den ſes en twintigſten der Bloey-maend lichte *Forbiſſer* 't anker. Op een der dartig *Orcades*, gelegen benoorden *Schotland*, uitgeſtapt: vond d'arme eilanders uit haer hutjens, in rotzen ingehouwen, gevlucht. Voorts hield hy tuſſchen noord en noord-weſt aen, door driftige boomen, die ſomtijds geweldig tegen den boeg ſtieten. Den vierden van Hooy-maend had *Forbiſſer* 't geſicht van *Friſland*, en een koude hagel-buy met ſneeu-jagt. Voor de ſtrand lag een ys-korſt, die 't landen belette. Met groot gevaer kreegen d'Engelſche *der Koningen Voorland* onder de voet: en verſcheide wilde menſchen in 't oog, welke vreemde potzen met danſen maekten; doch quamen niet tot mond-gemeinſchap. Na-gejaegt, vluchten: als kans ſagen, ſtelden ſich te weer. Soo haeſt was niemand met een kogel getroffen, of verdronk hem zelf. Eindelijk traeden drie ongewaepende langs de ſtrand: wenkten *Forbiſſer*, hy beliefde by haer te komen. 't Soude geſchied zijn, indien niet een groote meenigte *Americaenen* uit een hinder-laege te vroeg op-braeken van achter een heuvel. Dit volk, aldus ontdekt, trok over 't gebergte landwaerd in: drie alleen bleven op den oever: de middelſte ſcheen kreupel: viel t'ellekens neder: wierd door ſijn makkers gedraegen, en eindelijk verlaeten. *d'Engelſche* merkten wat hier gaende was. Schooten na den geveinſden kreupele, dat hem 't zand om d'ooren vloog: weshalven hy wiſt voeten te maeken: vloog als een hert by een heuvel op. *Forbiſſer* had nu twee honderd tonnen gevuld met berg-werk, 't goud niet ongelijk; doch is namaels gekeurt van kleine waerdy. Anders vond hy niet: behalven groote langhairige menſchen, die looſlijk ten moord toe-leiden, zijnde buiten gemein woeſt. De kleeding beſtond uit huiden van wilde beeſten, welker ſtaerd tuſſchen de beenen hing. De tenten zijn gevlochten van walviſchbeenen: huiden, tents-gewijs geſpannen, ſtrekken voor 't dak: d'ingang lag zuidwaerd. Zy gebruiken bogen, pijlen, ſlingers en tweederhande ſlag van ſchuiten: de grootſte kan ſeventien man voeren: beſtaet uit verſcheide houte ringen te zaemen gebonden, en weder-zijds met leder bekleed: de kleinder zijn inſchelijx met leder, niet ongelijk een wevers-ſpoel, welkers midden een gat heeft, waer in een menſch ſit, die 't boven-dek der ſchuit om den middel toe-bind: en met een riem verwonderens-waerdige

Wilden verdrinken haer ſelf.

digevoortgang maekt. 't Land ſelf is onvruchtbaer: alleenlijk voed overvloedig harten, haeſen, wolven, ysbeeren en honden ſweemende na wolven. By 't raeuw vleeſch deſer beeſten leven d'inwoonders. 't Schijnt dit geweſt met ſwaere aerd-beeving boven gemein gequeld word: alſoo ten verſcheiden plaetſen brokken van heuvelen, en elders gantſche bergen, wonderlijker wijſe geſplitſt of van een geſlaegen, ſich vertoonden. Den vierden der Oogſt-maend liet *Forbiſſer* *'t Noordelijk America* op acht en ſeſtig graeden leggen: bragt het den ſeventiende van Herfſt-maend in *Milfords* haven behouden aen: en nevens een ballaſt blinkende ſteen, welk voor goud keurde, een wild man, vrouw en kind: die ſoo veel beſcheid gaven, dat 's mans naem was *Calichoe*, der vrouw *Egnoge*, des kinds *Nutioc*; doch onaengeſien, volgens haer gewoonte, by raeuw vleeſch leefden, ſtierven eerlang binnen *Londen*. Ter ſelver tijd als *Forbiſſer* noordelijk de ſtevens wende, hield *Franciſcus Draek*, inſchelijx by d'Engelſche koninginne *Elizabeth* uitgeruſt, een andere ſtreek. Hy loopt dan voorby d'Uithoeken *Blanko* en *Verde* langs d'Africaenſche wal na *Braſil*, alwaer verſcheide zeewolven vong. Binnen de rievier *la Plata* geankert, voorſag ſich van verſch water: vervorderde de togt door de bogtige ſtraet *Magellanes*: wierp 't anker voor *Moucha* beſpoeld van *de Zuid zee*. d'Eilanders ontfingen hem minnelijk: dewijl ſoo veel beſcheid kregen, dat *d'Engelſche* geſlagen vyanden waeren *der Spanjaerden*, voor welke zy 't vaſte land ruimden, om ſich op *Moucha* neder te ſlaen. Een *Mouchaner*, op de vloot over-geſtapt, diende ten geleider na d'haven *Valparizo*: alwaer *Draek* 't dorp *ſant Jacob*, en voorts 't gantſche land, wijd en zijd voor de voet afbrande: een groote ſchat ſilver en goud roofde. Voor *Arica* nam hy drie rijke Spaenſche ſchepen, voor *Lima* vier, voerende een onwaerdeerlijke rijkdom peerlen

Togt van Draek.

en goud. Aldus gezeegent, ſet den ſtreek noordelijk tot op twee en veertig graeden; doch de koude bedwong hem vier graeden zuidelijker af te zakken: alwaer een vermaekelijk bewoonde kuſt ontdekt. d'Inwoonders betoonden byſondere minſaemheid. De koning ſelf quam aen boord, met een ſwaer gevolg; ſette *Draek* een goude kroon op: gaf hem een goude ſchepter en elpen-beene keten. Zedert beſichtigde *Draek* d'eilanden *Tidor*, *Ternaten*, *Java*, *Zeilon* en d'uithoek *de bone Sperance*: quam, na een driejaerig omſwerven rondom d'aerdkloot, behouden tot *Londen*. Hy ruſte zedert niet; want op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig na *America* gezeilt, roofde een groote buit uit de ſteden *ſant Jacob*, *Dominicus*, *Auguſtijn* en *Carthagena*: en ſette alle aen koolen. Aldus zeeghaftig t'huis gekeert, taekelde op nieuw een vloot toe, nevens d'onder-ammirael *Joan Haukins*. 't Soude *Panama* gelden. Doch by beider aflijvigheid bleef de toeleg ſteeken. 's Jaers na deſer zee-helden dood, bekoſtigde *Thomas Candiſch* twee ſchepen, voorſien van honderd drie en twintig man en leeftogt voor twee jaer. 't Was wel gegiſt; want hy in die tijd, wanneer hier ſeven weken bykomen, de weereld door *Magellanes Straet* rondom zeilde: en ſijn onkoſten tien dubbeld goed maekte met de Spaenſche kraek *ſant Anna*, twintig tonnen gouds waerdig. De ſchat voerd hy behouden op *den Teems*.

Togt van Candiſch.

Togt van Schmith.

Ongelukkiger viel de togt af van *Joan Schmith*. In 't jaer ſeſtien honderd veertien lichte hy d'ankers van twee zeilen, uit-geruſt door Londenſe koopluiden: om voor *Nieuw Britannien*, op 't eiland *Monachigga*, kooper, goud en 't berg-werk aldaer vallende te laeden: en voorts wal-viſſchen te vangen. Doch 't geſeide berg-werk was aen 't eiland niet te bekoomen, en de tijd der vangſt verſtreeken. Sulx ſonder verrichting na huis over ſtaeg ſmijt. Eerlang word de reis hervat; doch viel noch ſlechter uit. Hy had nu *Virginia* in 't geſicht: wanneer by *de Franſchen* trouwloos over-vallen wierd; zy beſchuldigden hem, als of de volk-planting op *Nieuw Francia* had verwoeſt: ten zy de ſchaede vergoede, ſoude 't misdrijf met den hals betaelen. Voor *Rochel* genaedert, wierd 't Franſche ſchip door een ſwaere ſtorm beloopen. *Schmith* neemt ſijn ſlag waer: ſpringt in de boot: en drijft tuſſchen de hooge golven half dood tegen 't eiland *Oleron*.

Togt van Jaques Mahu en Simon de Cordes.

Togt van Mahu.

OVer vijf ſchepen, tot *Rotterdam* toe-geruſt, voerde *Jaques Mahu* en *Simon de Cordes* 't opperſte geſach. Op den ſeven en twintigſte der Soomer-maend des jaers vijftien honderd acht en tnegentig lichte de vloot d'ankers in 't Goereeſche gat. 't Volk aen 't eiland *ſant Jago* geland, vermeeſterde aldaer een ſterk ſlot en twee barken. Eindelijk quam hy met *de Portugeeſen* over een: ten einde ongemoeyd verſch water in-nam. Doch terwijl 't volk de leggers vulden, vielen twee honderd ruiters, ieder had een voet-knecht achter op, haer vinnig aen. De weder-ſtand was immers ſoo heevig: ſulx de paerden eerlang verſtooven. De ſtad, welke 't eiland de naem geeft, leid in de lengte: heeft een veilige kolk, halve maens gewijs. Uit de kolk loopt een graft door de ſtad. Weder-zijds leggen hooge bergen. De zee-kant is beſchanſt: ſes bolwerken verdeedigen de wal, beſluitende *ſant Jago*. *De Portugeeſen* hadden 't geſchut water-pas geplant: om de ſchepen, derwaerds onder vriendſchaps ſchijn gelokt, in de gront booren. De harde ſtorm belette de vloot, dat ter beſtemder plaets niet ankerde. Alleenlijk liepen de zeilen *Liefde* en *Hoop* buiten ſchoots langs de wal. Zedert na 't woeſte eiland *Brava* geſet, ſag niet dan vijf vervallen huisjens: de deur van 't een lag met groote ſteenen geſtopt. Opgebrooken vond het vol Turkſche tarwe: die voor de vlootelingen wel te paſſe quam. Ondertuſſchen ſterft d'ammirael *Mahu*. 't Lijk in een kiſt met ſteenen geleid, wierd buiten boord geſet.

Mahu ſterft.

Simon

Togt van Cordes.

Simon de Cordes voerde nu de vlagge: sette na *Guinea*, om te ververschen: alsoo de scheur-buik diervoegen toenam, datze de zeilen naeuwelijx konden bestieren. Alhier dan zijn de kranke te land gebragt: en d'onder-ammirael *Beuningen*, door een Fransche piloot, voor den koning. Dese sat op een laeg schoen-makers stoeltje, met een schaeps-vel onder de voeten en violet-lakens kleed sonder voery, hembd, kousen en schoenen: op 't hoofd stond een kappe van geel, rood en blaeuw oosters laeken: 't aengesicht, met assche gewit, vertoonde ter verscheide plekken den swarten huid: om den hals hing een keten glaesen koraelen: achter hem sat d'adel met haene-vederen op de kop: 't vel rood bestreeken. *Beuningen*, nevens den koning op een matje geplaetst, beklaegde sich wegens *de Guineers*; datze weg-vlooden, daer hy quam om minnelijk Europeesche koopmanschap te vermangelen tegen fruiten, hoenders, schaepen en andere eed-waeren. De koning beloofde hier in te voorsien: noodigde *Beuningen* ter middag-mael. Na lang wachten traden 's koninx wijven binnen de koninglijke wooning, meer gelijkende na een verkens-stal: setten een vuile bak ter aerde neder: in de bak lag niet dan eenig wild kruid, en een stuk van een gerookt zee-paerd. Hoewel hy een grof en groot man was, at seer zoober. *Beuningen* verhongert vond minder smaek in sulke kost. Weshalven een servet spreyd, twee-bak en een weinig Spaensche wijn nuttigt. De koning gulpte den drank soo gulsig in, dat van dronkenschap in slaep viel. *Beuningen* nam dieshalven d'hertred na strand; doch *de Guineers* hadden hem den weg afgesneeden: sulx genoodsaekt wierd na den dronken koning te keeren. Dese, door 't getier wakker gemaekt, bekeef sijn volk, met weinig ontsag: trok *Beuningen* binnen sijn wooning. De onderdaenen, niet tegenstaende 's koninx verbod, bragten *Beuningen* in

Wonderlijke Guineesche koning.

in een naest-geleegen hutte: om welke den ganschen nacht ronde hielden. 's Morgens vroeg quam een oud wijf, welk binnens monds iets preevelde; driemael tot *Beuningen* af en aen-ging: en t'ellekens op een doos, niet ongelijk een blaes-balk klopte: waer uit om *Beuningens* lijf een dichte stof vloog. Over dusdaenige handel lachten *de Guineers* seer uit-gelaeten. De koning quam ook eindelijk voor den dag: beschonk *Beuningen* met twee bokken en vier hoenders. Hier was niet te verrichten voor d'Hollandsche vloot: weshalven onder zeil ging. Voor de rievier *la Plata* vervallen, stond de zee bloed-rood: uit 't geschepte water sprongen roode wormtjens, den vlooijen niet ongelijk. Hier op volgde een vreemde ziekte onder 'tboots-volk: zy vielen met de spijs in de mond achter over: schuim-bekten en draeyden d'oogen om en om: en stierven buiten verstand. Tot *de Straet Magellanes* in-gevaren, sloegen meer als veertien honderd *Pinguyns* dood: dit is een gevoogelte, welk op visch aescht: hoolen maekt doner d'aerde, gelijk konijnen: swijmen eenichsints na een gans: staen meest over einde: hebben twee gepluimde vlimmen. In *de Groene baey* ter reede geloopen, ontstond een swaere storm, die ettelijke dagen aenhield: sulx de schepen voor vier ankers door-gingen. Honger en koude plaegden de vlootelingen even zeer. By mosselen, een groote spanne lang, behieldenze 't leven; doch de raeuwe kost veroorsaekte water-zucht, en de water-sucht een haestige dood. Met bedaerd weder, leedenze groote aenstoot van de woeste inwoonders, mannen elf voeten lang. Zy wierpen lange fiitzen, aen de punt harpoensgewijse gekartelt, uit de hand fel en recht. Haer wreedheid kan blijken uit 't schenden der begraevene *Hollanders*; want zy der selve hoofden verpletterden, pijlen door 't hart staeken, en de mannelijkheid afsneeden. Eindelijk geraekt de vloot in *de Zuidzee*: en aldaer by mistige storm van malkander. Twee schepen

Bloedige zee seer wonderlijk.

Wilden in de straet Magellanes.

de Trouwe en *Blijde Boodschap* vielen wederom by *de Straet Magellanes* in: leden onlijdelijken honger: achterhaelden een wilde vrouw met twee kinderen. Dese ros-vervig, had een groote hangende buik, wijde mond, scheeve benen, lange hielen en borsten als koe-uyeren: om den hals hing een keten slekken-huisjens, en over de rugge een robbe-vel, aen de hals met zenuwen toe-geknoopt: at niet als levendige vogels, sulx drek en bloed by de kinne af-droop. De selve spijs nuttigden ook de kinderen: het jongste was ses maenden oud: had den mond vol tanden, en liep sonder behulp. 't Oudste voerdense na *Amsterdam*; doch de vrouw, met eenige snuistery begiftigt, wierd, na twee nachten binnen boord geslaepen had, aen land geset. Vonden hier ys vier voeten dik in 't midden des zoomers. Negen maenden sukkelde *Beuningen* in *de Straet Magellanes*. Afgeslooft door koude, honger en storm wierp het over staeg na huis. Ten sy overvloedig konynen had gevangen, soude by gebrek van levens-middelen vergaen zijn. Stijf twee jaer had de ongelukkige togt geduurt, van welke alleenlijk ses en dartig ter naeuwer nood 't leven af bragten: negen en sestig waeren gesneuveld.

Een wilde vrouw.

Togt van Olivier van Noord.

STijf twee maenden na *Mahu* is *Olivier van Noord* met vier seilen en twee honderd acht en veertig zielen uit *de Maes* zeil gegaen. Aen *'t Prinsen eiland* liet hy seven matroosen sitten, door *de Portugeesen* verraedelijk om hals gebragt. Voor de stad *Javeiro* geset, wierd geensints beleefder onthaelt by de selve landaerd. Niet sonder weder-zijds verlies, wend hy de stevens op *sant Sebastiaen*, een vruchtbaer eiland van kruid, seer heelsaem tegen de scheur-buik. 't Boots-volk vong hier overvloedig meeuwen, papegaeyen en allerlei smaekelijke visch. d'Aenstaende winter belette, *den Straet Magellanes* in te loopen: weshalven geraedsaemst, om te sien na een goede haven: ten ein-

einde de zieken aen land adem schepten ter gesondmaking. 't Eiland *Helena* scheen hier toe, wegens vruchtbaerheid, bequaem. Een harde storm belette dien togt: sulx onder *Clara* vervielen: alwaer versch water scheep voerden: en voorts in *Porto Desire* 't anker wierpen. Binnen dese haven lag een groote meenigte zee-honden; welker voor-lijf ruig met lang hair bewasschen, geleek na een leeuw, de voeten na menschen handen: boven d'oogen en bovenste lip staen swarte en witte hairen: pissen achter-waerds: slaepen buiten gemein vast: werpen alle maenden jongen: by storm rijst het afgeplukte hair om hoog, instil weder leid het plat. 't Vleesch gesooden verschaften den vlootelingen aengenaem voedsel. *Van Noord* te land gestapt vond geen menschen; maer graf-steeden op hooge klippen, gebouwt uit rood-vervige steenen, en soo buiten als binnen gepronkt met boogen, pijlen en andere vreemdigheden: onder d'hoofden der lijken lagen vierkantige schelpen, konstig gesneden. De nieuwsgierigheid prikkelde tot naeder ondersoek des gewest. Hy liet sich dan een gantsch gety de stroom op roeyen: en wanneer de boot met d'ebbe aen de grond sitten bleef, stapte ettelijke mijlen landwaerd. Men sag, behalven herten, buffels en struis-vogels, niet dan een vlakke heide. En dewijl nergens menschen te voorschijn quamen, oordeelde de kust onbewoond te zijn. Maer weder gekeert na de boot, bevond anders; want de matroosen, hoewel gelast aen de dregge te blijven dobberen op stroom, waeren van boord gestapt, en by dartig inwoonders uit een hinderlaege diervoegen bestreeden: dat drie om hals geraekten, en een door't been gequest wierd. Dese landaerd, buiten gemein groot en wreed, met geschilderde aengesichten en lang hair had *de Hollanders* dwars door 't lijf heen geschoten. Sedert vernamense niemant. Veertien maenden had *van Noord* bereeds soek gebragt, en stijf honderd man verloren: wanneer met drie schepen weder onder zeil ging; want in 't jagt *d'Eendracht* was voor't eiland *Clara*, wegens lekheid, de brand gestooken. Vijf duisend vogelen scheep gebragt strekten de vordere leef-togt. Viermael wierd de vloot uit *de Straet Magellanes* door storm te rugge gedreven. De vijfde torn gelukte. Zy hadden nu't tweede naeuw der sorgelijke straet achter sich, als twee eilanden ontdekten, van welker een het boots-volk vier jongens en twee meisjens lichten. Dese namaels onderwesen in de Nederlandsche tael, deeden bericht, wegens de gelegentheid der gewesten aldaer. Zedert liep de vloot in *d'Hongers-haven*: vond slechts kleine overblijfsels van 't verlaeten *Philips-stad*: daer *Thomas Candisch* de stad veertien jaer te vooren beschouwde, binnen vier bolwerken beslooten. De huisen, kerk en nevens een halve galg stonden toenmaels noch. Vier honderd *Spanjaerden* bouwden de stad; tot een sleutel der *straet Magellanes*. Dog binnen drie jaer was alle leeftogt verteert: uit *Spanje* geen toe-voer aen-gebragt: het gewasch door de woeste inwoonders bedorven. Sulx d' honger diervoegen prangde, dat een groot deel in haer gewaed binnens huis dood lagen. De lijken vergiftigden de stad: weshalve de overige sich te veld begaeven: leefden een gantsch jaer by boom-vruchten, kruiden en wortelen. Drie en twintig, waer onder twee vrouwen, hadden 't leven noch behouden. Dese vonden geraeden na de rievier *la Plata* te vertrekken; doch nooit is bericht in gekomen, hoe vervaeren zijn. *Ferdinand* een der verhongerde, by geval afgedwaelt, geraekte op *Candisch* vloot. Alhier sette *van Noord* den onder-ammirael *Jacob Claeszoon Ilpendam* aen land, wegens swaere misdrijven: en eindelijk door *de Zuid zee* langs de kust *Chili* na *Mocha*. Dit eiland, tamelijk groot, rijst uit 't midden met een berg in twee kruinen gesplitst, tusschen welke een versche stroom benedenwaerd stort. d'Inwoonders leiden *d'Hollanders* na haer dorp, groot vijftig huisen, uit stroo langwerpig gesticht; doch verbooden binnen d' hutten te gaen. Op 't geroep der mans, quamen

Porto Desire.

Zee-honden.

Vreemde graf-steden.

Philips-stad door hongers nood verlaeten.

Mocha koidanig eiland.

de vrouwen te voorſchijn : die, in drie troppen verdeelt, eerbiedig neder knielden. En eerlang bragt een oud wijf een aerde kan vol *cica*, een drank uit *mays* toe-gemaekt. De *mays* geknauwt van tandeloose besjens, verwekt overvloedig quyl, welk in potjens gegaert en in kuipen gegooten, den drank doed giſten. Zy drinken haer aen *cica* dol en vol: ſitten in 't rond by malkander: een uit den hoop klimt op een hooge pael: maekt een wonderlijk gerammel: en als dan gaen de kroeſen luſtig om.

Cica een wonderlijke drank.

Van Noord wende nu de ſtevens na *ſant Maria*: als een Spaenſch ſchip *Buon Jeſus* in 't geſicht, eindelijk in ſijn magt, en uit de gevangenen kondſchap kreeg: hoe d'ammirael *Simon de Cordes*, nevens drie en twintig man, op d'uithoek *Lavapia* tegen over *ſant Maria*, aen 't vaſte land by *de Americaenen* ontzielt lag: hoe tot *Lima* over een jaer tijding deſer vloot wierd in gebragt: ſulx gereedſchap gemaekt hadden, om ſlag te leveren. Doch *van Noord* konde wegens harde tegen wind *ſant Maria* niet bezeilen: liep dieshalven na *ſant Jago*. In de haven alhier lag een groot Spaenſch ſchip, vol *Indiaenen*, en twee andere die op zijde geroeit wierden. In de twee ſtak hy 't vuur: 't ander is na de vloot geſleept. Had eerlang groot berouw, dat hy *Franciſco d'Ivarra* hopman van 't ſchip *Buon Jeſus* te land in vryheid ſtelde: alſoo naderhand uit de Spaenſche pieloot, van welken ſich diende, verſtond: hoe *d'Ivarra* tien duiſend twee honderd ponden gouds, in twee en vijftig kasjens gepakt, buiten boord wierp: toen merkte, dat hy 't ſchip niet konde houden.

Noord neemt Spaenſche ſchepen:

De vloot vorderde reis, en quam voor *'t Dieven eiland* ten anker. Dit volk is buiten gemein afgerecht op ſteelen: gaet moeder naekt: is ſeer wellustig. De meeſte vrouwen ſtond het kaeke-been bloot: neus en koonen waeren van de pokken op gegeten. In *Bay la Baya* liet de Hollandſche ammirael een Spaenſche vlag waeyen: ſond een boots-geſel in monnix-gewaed aen land. 't Bedrog gelukte: de vloot kreeg over vloedig ververſing. Zedert verbranden *d'Hollanders* op 't eiland *Capul* vijf dorpen: namen een Chineeſch ſchip, Spaenſche bark en een karveel vol brandewijn uit *cocos*: boorden, na een bloedig gevecht den Maniliaenſchen ammirael in de grond: geraekten voor *Rotterdam*, na dat den wereld binnen drie jaer hadden om gezeilt.

verricht groote dingen.

Togt van Joris van Spilbergen.

OP koſten der Ooſt-Indiſche Maetſchappy in *'t Vereenigde Nederland* ging *Spilbergen* met ſeven ſchepen zeil den achtſten van Oogſtmaend des jaers ſeſtien honderd en veertien. Aen d'uithoek *ſant Vincent* raekte hy met *de Portugeeſen* hand gemein: verooverde een ſcheepje: en ſette ſijn reis voort na de *Straet Magellanes*. Doch door langwylige ſtorm verſtrooyde de vloot. Onder de verſtrooyde was 't ſchip *de Meeuw*: binnen welk ſommige boots-geſellen een droevig bloed-bad meinden aen te rechten. Doch de ſchipper viel twee voornaeme muitmaekers met bloote zaebel dier voegen op 't lijf, dat buiten boord verdronken. *Spilbergen* aen een der *Pingyns* eilanden uitgeſtapt vond twee lijken onder weinig aerde gedekt: om de hals hing een keten glinſterende kink-hoorens, konſtig gevlochten: 't graf, beſtooken met pijlen en boogen, verdiende een keurig geſigt. Tuſſchen hoog gebergte, welker toppen onder dikke ſneeu ſchuilden, geraekte de vloot uit *Magellanes Straet*; doch niet ſonder 't uiterſte gevaer: alſoo *de Zuidzee*, verbolgen door yſelijke hagel-buyen, ſulke golven hemelwaerd verhief, dat ter naeuwer nood van de klippen in ly af-hield. Merkelijk bewaerd, ſet ten anker onder *la Mocha*, een eiland ten noorden laeg en breed, aen de zuid-kant met klippen rijſende. *Spilbergen* roeyd alhier na ſtrand, vol menſchen, om koop-waeren te ruilen: onder welke ook een ſchaep was, met een lange hals, bogt op de rug, niet ongelijk der kamelen, een

Wonderbaere lijken.

Spilbergen in groot gevaer.

Vreemd ſchaep.

een haesen-mond en lange beenen. Dusdaenig vee diend haer tot het dragen van lasten en land-bouw. *De Americaenen* fokken dese schaepen allenthalven, wegens bysondere nuttigheid, overvloedig aen. Sommige weiden acht honderd gelijk. De harderessen sitten op beesten, swijmende na ossen: hebben koopere deksels met bellen om-set. Dit werk-tuig schudden ze na de maet: sulx een ander geluid maeken, wanneer de schaepen in, of als uit-leiden. De harders draegen op-staende vederen op den kop. Voor uit gaen dienst-knecht en dienst-maegd. Achter de harderin sitten de kinders. *Spilbergen* liep zedert 't eiland *sant Maria* af, en verbrande de Spaensche dorpen aldaer. Op gelijke voet hield hy huis aen *Val Parysa*. In d'inwijk *Quintero* geland, sag een groote meenigte wilde paerden drinken uit een beekjen, aen welk een steil gebergte versch water verschafte. Soo haest volk vermerkten, namen een snelle vlucht:

Maria verbrand:

als ook Val Parysa.

wierden zedert noit gesien. Een volle maend had nu *Quintero* achter uit geleegen, als acht groote schepen haer ontdekten. De gevangene *Spanjaerden* deeden bericht: 't was de Spaensche vloot, waer over *Rodrigo de Mendoza* de vlagge voerde, toe-gerust om aen *Spilbergen*, wiens komst voor een jaer bekend stond, slag te leveren. *Mendoza* klampt middernacht *Spilbergen* aen boord; doch wierd soo raeuw ont-haeld, dat afwende, niet sonder verlies van 't schip *sant Francisco*. Des anderen daegs ging d'Hollandsche zee-voogd wederom op *Mendoza* los: 't gevecht liep scherp: sulx *de Spanjaerd* eindelijk een witte vlag uit-stak: doch wierd by d'adel t'elkens weder in-gehaeld: als die liever wilde sterven, dan sich over-geven: te meer dewijl in den breeden Peruaenschen Raed met *Mendoza* snorkte: zy voeren slechts uit, om weinige magteloose *Hollanders* handen en voeten te binden,

Bloedige zee-slag tusschen de Hollanders en Spanjaerden.

en gebonden ter slagting te voeren. De hoogmoed besloeg ten argsten; want vluchtende sonk eindelijk. De zeeghaftige *Hollanders* rukken na *Caljouw de Lima*, gelegen aen een bequaeme inwijk: de stad pronkt met prachtige huizen en tempels: een beukery vol geschut leid aen de zee: acht benden ruiters en vier duisend voetknechten hielden de strand beset. *Spilbergen*, voor wien noch soo swaere togt te doen stond, oordeelde ongeraden, soo veel te stellen aen d'hacchelijkheid des gevals: om den vyand in soo merkelijk voordeel aen te ransen. Hy set dan voort na *Guarme*: alwaer eenige verversching en buit bekomt. Op de stad *Peyta* gaf hy diervoegen vonk uit grof geschut, dat de burgers den plaets ten besten gaven. Na dat aen kolen geleid was, liep de vloot onder *Aquapulque*. 't Slot schoot ettelijke schooten. Doch in 't kort veranderden *de Spanjaerden* haer vyandlijk onthael: de vreede wierd getroffen, mits leverende verversching. Tot *Selagues* was de geseide landaerd vry vinniger; als welke *d'Hollanders* in een kreupel-bosch overviel met ongelukkige uitslag; want dese weerden sich mannelijk: sulx d'aen-vallers een schendige neep kreegen. Aen *de Manilles* wachte *Spilbergen* te vergeefs na den Spaensche ammirael *Joan de Silva*, die groote toe-rusting op hem voor lang gemaekt had. Wend over sulx de stevens na *Zeeland*, alwaer in 't midden des somers op 't jaer sestien honderd en seventien rijkelijk gelaeden ter reede liep.

Caljouw de Lima.

Peyta verbrand

Togt van Wilhem Corneliszoon Schouten en Jacob le Maire.

Enige kooplieden, die den naem kreegen *d'Austraelsche Compagnie*, rusten een schip met vijf en sestig, en een jagt met twee en twintig vlootelingen bemand, binnen *Hoorn* toe: over welke opper-hoofden stonden *Schouten* en *le Maire*. Op 't jaer sestien honderd en vijftien lichtenze 't anker uit *Texel*: besigtigden een der drie eilanden *Mabrabomma* voor d'uithoek *Sierra Liona*. Dit, hoog uit zee kijkende, was onbewoond: alleenlijk sagenze drie wilde ossen, meenigte meer-katten, vogels die als honden basten, wilde palmijten, limoenboomen, schild-padden, krokodillen, patrijsen en ooyevaers. Voor by de gevaerlijke droogte *Abrolhos* gezeild, liepen binnen *Porto Desire*: vonden op de klippen meenigte eyeren, en spieringen sestien duimen lang: weshalven den inwijk *Spierings-bay* noemden. De sloep bragt uit *de Pinguyns eilanden* twee zee-leeuwen en anderhalf honderd *pinguyns*. Setten voorts de rievier op twee mijlen; maer alsoo de grond een enkele gladde steen was, snapten d'ankers door. 't Groot schip schoot tegen een klip, en schuurde met vallend water de buiten-klampen en 't uitsteekende yser-werk af. 't Jagt beviel op een rotz: by ebbe sat de kiel meer als een vadem boven de stroom: de noord-weste wind, stijf opgestooken, bewaerde het voor omvallen: toen 't weder bedaerde, viel van de rotz op zijde; doch d'in-koomende vloed lichte 't jagt: sulx duisend om een behouden wierd. De schepen maekten dan wederom zeil. Op *'s Konings eiland* vondenze soo veel eyeren van swarte steen-meeuwen, dat een man aller wegen met sijn handen, sonder van de plaets te gaen, vier en vijftig nesten konde bereiken: in ieder lagen ten minsten drie eyeren. By duisenden wierden scheep gebragt. De boot, beneden de rievier ten zuiden gevaeren, vond ettelijke vogel-struisen en beesten niet ongelijk den hinden; maer met halsen buiten gemein lang. Op d'heuvels lagen steenen op een gestaepelt: van een geworpen, ontdekten lijken, elf voeten lang. Men was nu besig om de schepen schoon te maeken: als de barnende aen de kiel van 't jagt de vlam onvoorsichtig in 't wand bragten: sulx eerlang in assche lag. 't Groot schip had een hoorn seven voet onder water in den boeg: de hoorn, sonder holte, niet ongelijk een swaere olifants tand, stak door twee dikke greenen planken en een eiken, in een inhout, en buiten een half voet uit. 't Scheeps-volk, toen van *Sierra Liona* zeilde,

Mabrabomma hoedaenig eiland.

Schouten in 't uiterste gevaer.

Ongeloofelijke meenigte eyren.

Groote lijken.

't Jagt verbrand.

Verwonderens-waerdige hoorn.

zeilde, zidderde wegens een yselijke slag tegen de boeg: sag de zee rondom 't schip bebloed: sulx nu onfeilbaer oordeelde, dat een zee-wanschepsel den boeg had getroffen. *Schouten* lichte 't anker uit *Porto Desire:* op vier en vijftig graeden bezuiden de middag-lijn vond hy duisenden walvisschen: weshalven of en aenhield om de selve te mijden. Zeemeeuwen, grooter als swaenen, vloogen by meenigte op 't schip, en lieten haer grijpen. Een hooge hakkelige kust aen de noord-zijde ten oost-zuid-oosten gestrekt, noemdenze *'t Staeten-land*, en 't geen bewesten lag *Maurits de Nassouw;* gelijk ook d'eilanden op seven en vijftig graeden *Barnevelds eilanden*, en de scherpe hoek, in welk 't besneeuwde gebergt bezuiden *de straet Magellanes* eindigt, *de Caep van Hoorn. Schouten* had nu de hoogte van negen en vijftig graeden, wanneer *de Zuid zee* onder den kiel kreeg. De nieuwe door-togt, tusschen *Mauritius* en *'t Staeten-land*, wierd de *Straet le Maire* genaemt. Onder de twee eilanden *Juan Fernando* vongenze veel visch. Zedert besigtigden d'eilanden, die wijd en zijd over *de Zuid zee* verspreyd leggen. Ieder wierd een benaeming toe-gepast na voor-val. Alsoo noemdenze 't eerste *'t Honden-eiland:* ter oorsaek aldaer een meenigte honden sagen, die niet konden bassen. 't Eiland *Sonder-grond:* nadien *d'Oceaen* soo diep was, dat geen anker te passe quam. d'Inwoonders moeder-naekt hadden d'huit vol wonderlijke gedaenten van blaeuwe slangen, draeken en diergelijk gedrocht, gelijk of met bus poeder ingebrand stond: vielen uit een bosschaedje *d'Hollanders* met swaere stokken, vast-gemaekt aen swaerden van swaerd-visschen, als ook met slingers, op 't lijf. Weinig verder lagen *Waterland* en *'t Vliegen-eiland*. 't Eerste kreeg sulk een naem, dewijl d'oever rondom geboomte droeg; doch binnen schommelde 't zout water over den boodem. 't Ander, om dat de vliegen vier dagen lang met ontelbaere duisenden de vlootelingen quelden. Voorts is gedenkwaerdig 't onthael, welk *Schouten* ontfing aen *d'Hoorensche eilanden*. Hy sette op negen vaedem schelp-grond voor een versche beek, uit 't gebergt af-gestort. Drie Hollandsche gyselaers wierden by den koning heerlijk onthaelt: kuste haer voeten: ter aerde neder gevallen, leide de voeten *der Hollanders* in sijn nek: quam self aen boord: hield naeuwe orde over sijn onderdaenen: bragt een gestoole zabel te rugge: de dief moest het bekoopen met den hals. *Le Maire* en *Aris Claeszoon* wierwierden alhier tot het rijk gevordert; want de oude en jonge koning sette ieder op 't hoofd haer kroon, konstig gevlochten uit lange witte vederen, aen d'uiterste einden gepronkt met kleinder veertjens van roode en groene verve: vereerden ook aen elk een duif, wit tot de wieken, 't achter lijf swart, en roodachtig onder den buik. De koninglijke raeds-heeren droegen dese vogelen op haer handen. Ondertusschen besocht de koning van 't naeste eiland den andere met welke *le Maire* handelde. Niet sonder vreemde eerbiedigheid beschonken elkander: maekten eindelijk een groot misbaer: aten levendige visch: dansten nevens *d'Hollanders. Le Maire* landwaerd in op een hoog gebergt geklommen, sag niet dan naere wildernissen en valleyen die plas lagen: 't Gantsche hof hield hem geselschap. Toen vermoeyd was, saeten zaementlijk neder onder *cocos-boomen*. d'Onder-koning knoopte een bandeken aen sijn voeten: klom vliegende by een hooge steile boom op: haelde etlijke *cocos-nooten*, die hy gantsch behendig opende. By maene schijn voer *Aris Claeszoon* na land: vond de koning onder een verdek, steunende op vier stijlen, sitten: voor hem dansten naekte dochters, na de maet die zy hielden met een hol hout pomps-gewijs: welk geklopt, vreemt geluid gaf. Doch de twee koningen, des anderen daegs wederom te zaem gekoomen, groeten elkander, niet sonder vreemde gebaerten: saten zijde aen zijde onder 't voornoemde verdek: deden te zaemen een gebed, met d'hoofden ter aerde neder-geboogen en gevouwen

Groote meeuwen.

Straet le Maire.

Eilanden in de Zuid zee.

Vreemd onthael aen d'Hoorensche eilanden.

handen. Vier Hollandſche trompetters en een trom-ſlaeger toonden haer konſt, tot groot verwondering van d'eilanders, de welke, ſtijf negen duiſend, ſich lieten vinden omtrend de twee koningen. Eerlang liepen herwaerds een groot getal boeren, die groene kruiden, genaemt *cava*, om de middel gebonden, droegen. Deſe begonden gelijkelijk *de cava* te kaeuwen: wierpen 't gekaeuwde in een groote houte bak: ſchepten de bak vol water: en kneeden 't een door het ander. Thans bragtenze duſdaenige drank op haer hoofd tot de twee koningen: voor welke neder-knielden, wanneer iets toe-reikten. En onaengeſien ſulk een eer genooten by d'onderdaenen, beweeſen ſelf ſlaefachtige dienſt aen *de Hollanders*. Ieder koning vereerde haer een varken: welk eerſt op 't hoofd leiden: en, terſtond knielende voor *le Mairs* voeten, boogen de hoofden ter aerden: droegen een lange vlecht hairs, hangende ter ſlinker zijde des hoofds tot over de heupen, opgeſtrikt met twee knoopen. De adel had twee vlechten. Zy gingen alle naekt: alleenlijk was de ſchaemelheid gedekt. De kleinſte man over-trefte in lengte den grootſten *Hollander*. De vrouwen, met afhangende borſten tot de buik toe, pleegden haer vleeſchelijke welluſt voor ieders oogen ſonder ſchaemte. By vallend water vongenze viſſchen, welke raeuw aeten. Zederd liep *Schouten* langs *Nieuw Guinea*. Alhier quamen drie ſchuiten vol pik-ſwart volk, die ſeer fel met ſlingers wierpen: en des nachts rondom 't ſchip wacht hielden. Op 't land wierd den gantſchen nacht gevuurt. In de morgen-ſtond geſtijft met ſeven ſchuiten, vielen *d'Hollanders* aen; doch weeken voor de koogels. Twee wierden gevangen: droegen door ieder neus-gat een ring. Voort-geſet quamen ettelijke ſchuiten aen boord: de roeyers ſloegen d'aſſegayen op de kop in ſtukken: klommen by 't ſchip op.

Cava een vreemde drank.

Schaemteloose vrouwen.

Wonderlijke wilde menſchen.

't Hoofd-hair en baerd, met kalk beſtreeken, ſtuifden, terwijl over 't verdek danſten, na een goede maeltijd binnen ſcheeps-boord gehouden. Zy ſochten 't goed onthael quaelijk te beloonen. Eerlang keerdenze in grooter getal: gingen op d'ankers hangende voor den boeg, alſoo het dood ſtil was, ſitten: ſchepten na land, om 't ſchip derwaerds te boegzeeren. Ondertuſſchen wierpen de makkers aller wegen pijlen en ſteenen. Maer ſoo haeſt *d'Hollanders*, uit vuur-roers en geſchut ettelijke griefden of quetſten, namenze alle de vlucht. Een gevangene kreeg de naem *Moſes*, van welke namaels groote dienſt genooten. Nooit verwonderde ſich *le Maire* meer, als wanneer aen de naeſte kuſt de arme huisjens beſchouwde, negen voet boven d'aerde op ſtaeken gebouwt: waer uit menſchen te voorſchijn quamen, die of een kromme neus en beenen, af ſcheele oogen of bultige ruggen, of onbeſchofte kinnen, of ten minſten eenig ander miſmaekt letſel hadden. Eindelijk voor *Jaccatra* geankert, is 't ſchip aldaer, uit naem der Ooſt-Indiſche Maetſchappy, aen-gehaelt: 't volk, verdeelt op de ſchepen die na *Holland* uit *Ooſt-Indien* af-ſtaeken, geraekten behouden voor *Fliſſingen*: na dat de weereld hadden om-gezeild in twee jaer en achtien dagen.

Miſmaekte menſchen.

Togt der Naſſouwſche vloot, onder Jaques l'Heremite en Geen Huigen Schapenham.

'T Vereenigde Nederland, om de Spaenſche moogendheid na d' hart-ader te ſteeken, ruſte een aenſienelijke vloot toe, die d'havenen, beſpoeld door *de Zuid zee*, ſoude afloopen. Onder 't beleid van *Jaques l'Heremite*, gingen tien ſchepen, bemand met ſeſtien honderd ſeven en dartig koppen, twee honderd vier en negentig ſoo metaele als yſere ſtukken geſchut, uit *'t Goreeſche gat* zeil, op 't jaer ſeſtien honderd drie en twintig. Voor d'uithoek *Vincent* ontdekte de vloot elf Turxſche zee-roovers: nam de gevangene *Nederlanders* van de ſelve over. Aen 't hoofd *Roxent* kreeg *l'Heremite* op vijftien Spaenſche ſchepen jagt. Elf ontdonkerden: vier, met zuiker gelaeden, vielen in ſijn handen. Ter reede geloopen van *Safia*, ſond 't ſchip *Over-yſel* en 't jagt *de Wind-hond* te rugge na 't vaderland: ten einde den buit derwaerds voerde: en de vloot ſlag-vaerdiger mogt zijn: alſoo dartig Spaenſche oorlogs-ſchepen haer in 't vaer-water hielden. Binnen d'inwijk *ſant Vincent* geſet, vond brakachtig water, waer door de roode loop veel volk aen een ellendig einde hielp. By de wilde menſchen op *Antònio* wel onthaeld, vervorderde de reis na *Sierra Leona*, een bergachtige uit-hoek vol limas-boomen. Alhier vond hy de naemen van *Draek* en andere *Engelſche* in de klippen in-gebikt. Zedert deed hy 't vruchtbaere eiland *Annabon* aen: liet den wondheeler *Jacob Vegeer* met een bijl onthalſen. Deſe, ſwaerlijk gepijnigt, gaf geen bewijs van eenig gevoelen. Doch ontkleed hing een ſakjen op de borſt, en in 't ſakjen een ſlange-vel en tong. Hy had verſcheide door vergif om hals geholpen. Den eerſten der ſprokkel-maend verviel de vloot voor d'uithoek *de Pemias*, ſichtbaer wegens hoog gebergte met ſneeuw bedekt. Des anderen daegs by de mond der ſtraet *le Maire* gevaeren, ſlingerde gevaerlijk door ſwaere ſtormen, eer *de Zuid zee* onder de kiel kreeg, niet ſonder verlies van ſeventien man, by de inwoonders op *Terra del Fuogo* opgegeten. Dit volk is blank, groot, ſterk: beſmeeren haer met roodſel: gaen moeder-naekt, ſelf by een bytende koude: behalven ſommige, die een robbe-vel om den hals hangen: de ſchaemelheid der vrouwen ſchuilt onder een ſtukjen leder: hebben lang en dik ſwart hair: de tenten, welke bewoonen, zijn uit takken gevlochten: beneden rond, loopen boven ſpits toe, met een gat in plaets van een ſchoor-ſteen: ſtaen drie voet in de aerde: hebben geen huiſraed dan bieſe korfjens, in welke eenig viſch-tuig leid: 't viſch-tuig beſtaet uit lijntjens en ſteene hoeken, waer aen moſſelen hangen: gaen geduurig gewaepend

Gedenkwaerdige verrichtingen van l'Heremite.

Vegeer een boos menſch.

Inwoonders op del Fuogo.

pend met knodzen, pijlen, flingers en steene messen. De schuiten, uit een dikke boom geholt; rijsen voor en achter halve-maens gewijs, binnen met dwars-houten gestijft, zijn veertien en sestien voeten lang en twee breed: maeken grooter vaert, als een bemande sloep soude konnen. Voorts leven ze 't eenemael beestachtig sonder gods-dienst, boos-aerdig, wreed en trouwloos. *l'Heremite*, ververscht aen 't onbewoonde eiland *Fernando*, wend de stevens op *Callao de Lima*. Uit een veroverde prijs voor de wal kreeg hy bericht: hoe de Spaensche silver vloot 't anker had gelicht na *Panama*: alleenlijk was d'ammirael, voerende veertig metaele stukken, nevens vijftig koopvaerders, dicht aen strand, onder drie steene storm katten voorsien van vijftig kortouwen, blijven leggen. *l'Heremite* sneed zedert drie Spaensche zeilen den Limaschen wal af: sulx in sijn handen vervielen. Midder-nacht voeren d'hopmannen *Adriaen Tol*, *Peter Slobbe* en *Meindert Egbertszoon* met twaelf wel bemande booten, voorsien van metaele draekjens en vuur-werken, op de Spaensche vloot aen: terwijl een valsche wapen-kreet ten noorden van *Callao* gemaekt wierd. De booten roeyden van schip tot schip, en staken eerlang veertig schepen in brand: onaengesien *de Spanjaerden* op strand dapper vuur gaven uit musketten, en de Spaensche ammirael noch ook de storm-katten bus-poeder of kogels spaerden. d'Helden-daed stond *den Hollanders* op seven dooden en vijftien gequetsten. Voor de morgenstond dreven negen Spaensche schepen brandende na d' Hollandsche vloot: die d'ankers lichte, om te ontwijken. Zedert nam *l'Heremite* twee schepen gelaeden met wijn, een vol hout, en een vierde met tarwe. Een der genoome prijsen, tot een brander toe-gesteld, geraekte op een vuurroers schoot van de Spaensche ammirael aen den grond: weshalven door 't geschut des ammiraels en der storm-katten ten flenteren geschooten wierd: in brand gestooken, gaf een dosse slag, ter oorsaek 't bus-kruid nat geworden was. Ondertusschen stierf *l'Heremite*, op 't eiland *Lima* heerlijk begraeven. *Schapenham* liet, ten trots van d'onder-koning binnen *Callao*, die op de voorstel tot lossing der gevangenen spijtig bescheid gaf, een en twintig *Spanjaerden* aen de fokke-ree ophangen. *Cornelis Jacobszoon*, na *Pisco* met vier zeilen uit de vloot vertrokken, had geen werk verricht: alsoo de stad niet alleen binnen een muur vijftien voeten hoog veilig lag; maer ook aerde buiten-werken had, achter welke sich stijf twee duisend gewaependen vertoonden. Weshalven onverrichter zaeke aftrok, na eenige schermutselingen. 't Gelukte den schout by nacht *Joan Wilhemszoon Verschoor* beter, geschikt na *Gayaquil*: alsoo hy dese rijke stad, een nieuw koninglijk galjoen en twee minder schepen verbrande; een verooverde prijs na *Lima* voerde: stijf honderd *Spanjaerden* den hals brak: en seventien buiten boord wierp: ter oorsaek, tegen krijgs-gebruik, vergiftigde kogels wisselden. Hopman *Engelbert Schutte* droeg de grootste eer weg van soo heerlijke overwinning. Maer de vlootelingen verswakten hand over hand wegens scheur-buik: en 't soude met alle slecht zijn afgeloopen, tenzy een heilsaem kruid op *Limaes* hoogst gebergte by geval was gevonden. *Schapenham*, tot 't ammiraelschap in *l'Heremitens* plaets gevordert, lichte eindelijk 't anker voor *Callao*: liep binnen *d'inwijk Piscadores*: wierp aen strand een beschansing op; doch vertrok eerlang sonder verrichting. Voor *Gayaquil* liet hy acht en twintig man sitten door quade toe-versicht der bevel-hebbers. En immers soo stiet hy 't hoofd voor *Aquapulque*. Ter zijde der stad leid een sterk slot met vier bolwerken. Even buiten schoots bleef de Hollandsche brand-wacht leggen. d'Andere schepen besloegen langs de wal een lange streek: om de zeilen, herwaerds uit *de Manilles* verwacht, aen te tasten. Doch aengesien de scheurbuik den vloot dapper verswakte, (terwijl vruchteloos verwacht wierd) stak *Schapenham* door *de Zuid zee* na *de Ladrones* over, alwaer overvloedig ver-

Spaensche vloot in brand gesteeken.

l'Heremite sterft.

Verschoors verrichting.

Schuttes lof.

Schapenhams merkwaerdige handel.

ververſching bequam. In Lentemaend des jaers ſeſtien honderd vijf en twintig wierp hy 't anker voor *Maleye*, voer, nevens 't opper-hoofd der Ooſt-Indiſche Maetſchappy *Herman Speult* op *Amboina*, na *Ceram*, alwaerze 't ſlot *Loehoe* ſtormender hand over-weldigden, en kort hier aen *Cambelle*. Zederd deſe zegen wiert de vloot verdeelt. Twee zeilen voerde *Schapenham* 't huiſwaerd van *Batavia*: d'andere keerden ten verſcheide tijden: alſoo, in dienſt van d'Ooſt-Indiſche Maetſchappy over-genomen, op *Suratta*, *Malacca*, *Coromandel* en *de Molucciſche eilanden* bevragt wierden. *Schapenham* overleed dicht onder *Bantam*; is begraven op *Pulo Boſtok*. Sijn ſchepen liepen binnen *Texel* in hooy-maend des jaers ſeſtien honderd ſes en twintig.

Schapenham ſterft.

Togt van Henrik Brouwer.

OP 't jaer ſeſtien honderd drie en veertig, ging *Brouwer* met vier ſchepen van *'t Reciffo* onder zeil, liep dicht langs *'t Staten-eiland*, ſeer hakkelig en klippig. De zee barnde voor de kuſt ſoo vervaerlijk, dat geen land dorſt aen-doen. Veel-vervige endvogels ſpits gebekt vloogen rondom de ſchepen: onder de kielen ſwommen nu en dan walviſſchen. Aen de weſtkant van *de Straet le Maire* ſette *Brouwer* binnen *Valentijns inwijk*. Veel ſpels maekten hem de val-winden, over een bol gebergte: by ongeſtaedige vlaegen gerukt. Roode en ſwarte aelbeeſien, peterceelie en moſſelen verquikten de vlootelingen. Zy ſagen dagelijx groote zee-leeuwen; doch konden nooit een onder ſchoot krijgen: ſoo haeſt iemand vernamen, bulkten yſelijk, en dooken weg. En hoewel menſchen voetſtappen beſpeurden van achtien duim, ontdekten nooit eenig menſch. Zedert ſettenze *den Zuidzee* in, langs de kuſt van *Chili*: en alhier binnen een groote boezem, welken de benaeming *Brouwers-haven* toepaſten. Te land geſtapt gingen op een dikke rook aen; doch vonden alleenlijk twee huiſen, nevens een ruime vlakte, vol ſchaepen, oſſen en paerden. Voor de huiſen ſtonden houte kruiſen. 't Jagt *de Dolfijn* en een groote boot na d'inwijk *Ancoed* gezeild, bleef tegen den avond voor anker leggen onder een hoog gebergte, van welk midder nacht twee ſchooten uit grof geſchut gedaen wierden. Aenſtonds land de luitenant *Wilhem ten Bergen* met ſeſtien bus-draegers: klimt ten berg op: vind achter den top een dorp, alwaer alles in rep en roer ſtond: de trommels ſloegen: de trompetten blieſen: de klokken klepten: de dorpelingen loſten de vuur roers op *ten Bergen*: die met vier en dartig man geſtijft, den vyand ſoo brusk onder d'oogen trok, dat hy boſchwaerd verſtoof, niet ſonder verlies van volk en paerden. Van 't geſchut met welk des nachts hadden geſchooten, lag niet dan 't affuit. *Ten Bergen* vervolgde ſijn zegen: trok 't boſch in: ſchoot den Spaenſchen bevelhebber *Andries Munes Iſerrera* van 't paerd af: bequam een groote roof, onder geboomt uit *Carelmappa* gebergt: ſtak dit dorp in brand: doorſchoot de paerden: en lichte nevens d'ammirael *Brouwer* d'ankers na *Michiel de Calbuco*; doch alſoo wegens blinde klippen en een ondiepte niet konden landen, ſetten na *Caſtro*: welke ſonder ſlag of ſtoot in-namen en verbranden. Deſe ſtad leid op een berg, prachtig gebouwt, tuſſchen vruchtbaere beemden, ſmaekelijke fruitboomen en ſchoone fonteinen. De zee vloeyd hier dagelijx veertien voet. *Brouwer* leide voorts een Spaenſch ſchip *Domingo* en ettelijke huiſen aen koolen: kreeg op *las Bahias* drie *Spanjaerden* gevangen, en uit de ſelve bericht: hoe de winter-tijd meeſt over was; doch by geen menſchen geheugen ſoo gemakkelijk voorby gegaen: alſo anderſints boomen en huiſen om verre waeyen, brokken van bergen af ſcheuren: hoe in *Oſorno* en *Baldivia* veel goud was: *Baldivia* ruimdenze voor ettelijke jaren wegens den honger; was zedert beſet met driehonderd *Caſtiliaenen*: 't ſlot *Conception*, een mijl weſtelijk afgelegen, konde niet genaedert dan in klein vaertuig; de inwoonders maekten wel twee duiſend uit. Een oude Juffrouw *Louyſa Pizarra* van *Quintian*, een der eilanden in *de Chileeſche binnen-zee*, afgehaeld, be-

Zee-leeuwen.

Brouwers merk-waerdige verrichtingen.

Ten Bergens helden-daed.

Caſtro een ſchoone ſtad.

Stormen in Chili.

berichte: dat voor veertig jaeren eer *d'Indiaenen* de wapenen op-namen, *de Spanjaerden* binnen *Osorno* in goeden doen saten: een gemein man had ten minsten drie honderd slaeven: ieder stond gesteld op eenig goud, welk weekelijk moest betaelen: dat d'eilanden *Chiloves* verdeelt zijn in omtrend honderd volk-plantingen: *de Chileesen* dienen *den Castiliaenen* als lijf-eigenen: voor getrouwe diensten maekt de koning over de volk-plantingen gesach-hebbers: dat de *Chileesen* ter verscheide plaetsen wederom aen 't muiten sloegen. *Brouwer* nam ettelijke *Chileesen*, op haer versoek, met wijf en kinderen binnen boord: voorsagze van wapenen: ontgroef uit d'aerde een kist vol silver en een metael stuk geschut. Terwijl met dusdaenige verrichting besig is, overvald hem de dood. Sijn staet volger *Elias Herkmans* bevorderde niet min yverig de gemeine zaek. Uit *Brouwers-haven* ging d'onder-stuurman van *d'Eendracht* nevens eenig volk en twee *Chileesche Casiquen* met de boot zeil na *Carelmappa*. Door een swaere storm beloopen, set onder *'t Paerden eiland*, alwaer hy, de fiskael en *Casiquen* aen land stappen. Seven matroosen souden de boot in veiliger boezem brengen; doch wierden door de sterke wind van de wal gerukt: schommelden vol: en verdronken alle. Op *'t Paerden-eiland* was noch spijs noch lijf-berging. Sulx niet anders dan een gewisse dood voor oogen sagen: tenzy eindelijk een klein hutje vonden; binnen 't selve ses schoone schaepen, en meenigte *patateesen*, wortelen verstrekkende voor brood. Doch eindelijk geraekten ten einde des voedsels: by geval in de boot van 't schip *Amsterdam*: en met de gantsche vloot voor *Baldivia* ter reede. Dese stad, door *de Castiliaenen* gebouwt, had eertijds vijf te half honderd prachtige huisen, verdeelt in straeten en kruis-wegen, met twee ruime markten, en soo veel kostelijke kerken. De *Chileesen*, onlijdelijke geringeloort, sloegen op 't jaer vijftien honderd negen en negentig, de Spaensche besetting dood: den stee-voogd gootenze gesmolte goud by mond en ooren in: maekten van sijn bekkeneel een drink-vat, van de schenkels trompetten. Zedert verviel de stad. Swaere muuraedje stond noch meest over einde; doch alles vol ruichte bewasschen. *De Chileesen* quamen by duisenden herwaerds, sommige te paerd, andere te voet, alle voorsien van lancien lang achtien voeten. *Herkmans* gaf te kennen door een tolk: hoe zy, dood-vyanden *der Spanjaerden*, met *de Chileesen* in een naeuw verbond wilden treden tegen dien algemeinen vyand: versochten op de markt van *Baldivia* een vaste sterkte te stichten, ten rugsteun tegen alle overlast en inval: als ook eenige mond-kosten, welke de vloot noodig vereischte. *De Chileesen* namen de voorslag aen: bragten inschelijx overvloedig schaepen, verkens en koe-beesten na boord. Doch, soo haest *Herkmans* van goud begonde te reppen, stonden alle gantsch neerslagtig: seiden, geen goud-bergen te kennen: ja d'hairen reesen te berge als goud hoorden noemen: dewijl *de Spanjaerden* eertijds haer voor-ouders om 't goud verdoemelijkster wijse hadden mis-handelt. Zedert scheenen *de Chileesen* meer vervreemd; sagen ongaerne den voort-gang van 't bouwen der sterkte: bragten hoe langer hoe minder leef-togt in de vloot: welke dan diesweegen benoodsaekt wierd, sonder merkelijke verrichting met d'hulp-benden *der Chileesen*, d'ankers te lichten: en na *'t Reciffo* te keeren.

Brouwer sterft.

Vreemde voorval.

Baldivia een haerlijke stad.

Strafheid der Chileesen.

Waerom de Chileesen van de Hollanders vervreemden.

TWEE-

TWEEDE BOEK:

BESCHRYVING

VAN

'tNOORDER-AMERICA:

Eerste Hoofd-stuk.

NOVA FRANCIA.

Beschryving van Groenland.

Of *Groenland* aen *America* vast is, blijft als noch verborgen: alleenlijk kan geseid worden, dat soo veele ooit de stevens wenden, om tusschen *Groenland* en 't Noordelijkste *America* een weg te vinden na *de Zuid zee*, nimmer haer oogmerk bereikten. *Nelson*, *Davis*, *Forbisser*, *Button*, *Smith*, *Hudson* en andere ondekte ruime binnenlandsche meiren; doch nergens een water, welk *Groenland* van *America* af-sneed. Indien de Deensche historie-schrijvers geloof verdienen, heeft *Erik Roothaer* d'eerste dit landschap ontdekt: en des selfs zoon *Leif* de nieuwe Yslandsche volk-planting op *Groenland* en d'oude inwoonders tot een rouw christendom gebragt. De nakomelingen, allenskens vermeenigvuldigt, bouwden twee vlekken *Garde* en *Alb*, als ook een klooster, aen *sant Thomas* toegewijd. Een blinde monnik verhaelde op *Ysland* aen *Dithmar Blefken*: (naemaels wierd *Blefken* tot *Giesen*, een Hollandsch dorp, predikant) hoe hy, *een Groenlander* geboortig, langen tijd binnen *Thomas-klooster* leefden, alwaer een fontein, ziedend water door de kamers goot. 't Water gegooten op bik-steen, vallende aen een na-by gelegen berg, maekt een slijm, welk voor kalk verstrekt, en beide tot een vaste timmering. Ten zuid-oosten van *Groenland* strekt sich wijd en zijd uit *Nova Francia*: alder-eerst ontdekt door *den Venetiaen Sebastiaen Cabotus*, afgeschikt by d'Engelsche konink *Henrik de sevende*: zedert nader opgedaen by *een Portugees Gaspar Corte-real.* Doch dewijl *de Fransche* boven andere landaerd dit gewest bevaeren, heeft het van haer de benaeming ontleend: leid tusschen veertig en vijf en vijftig graeden noorder breete. d'Inwoonders bestrijken haer met oolie: by zoomer gaense half naekt, des winters bedekt in pelteryen. Zy gebruiken ten oorlog pijlen, knodsen en boven gemein groote schilden: leven by versche en gesoute paelingen en wild-braed: vegen onder 't eeten de besmeerde handen aen 't hoofthair of ruggen der honden: verzaedigt kloppen op de buik, en schreeuwen: *Taponè mikispoun*, *waerlijk ik ben zad.* De kranken worden dood geslaegen, of ergens in een bossachaedje weg-geworpen, of indien schielijk sterft, roepen *ovè*, *ovè*: om de zielen uit de hutten te jagen. 't Lijk word onder den blaeuwen hemel op houte gaffels geplaetst, en met boomschorsen gedekt: nevens leggen de klederen en wapenen des afgestorvene. 't Geen van de lijk-maeltijden over-schiet word in 't vuur geworpen: daer andersints 't geen ter tafel komt moet opgegeten, schoon genoomen bar-

Wonderlijk klooster aldaer. *Nova Francia:* *haer inwoonders:* *zeden:*

Wondere proef van manhaftigheid.

barsten souden. Sommige stellen haer self ten proef van manhaftigheid, wonderlijker wijse. Twee verdraegen onderling: binden de bloote arm aen des anders arm: op welke brandende sulfer gieten, sulx 't vleesch ten been af brand. Die alder-eerst den arm te rugge trekt, word voor bloodhartig gekeurt. Zy passen God de benaeming *Atahocan* toe.

Haer vreemd gevoelen van God.

Gelooven voorts, hoe een zekere *Messou* den wereld, door een algemeine watervloed bedorven, herstelde, by een zeltzaeme voorval: namentlijk *Messou* ging ter jagt met wolven, die lucht kreegen op wild: 't wild sprong in een naestgelegen poel: de wolven volgden en verdronken. *Messou* derwaerds genaedert stond verbaest over een vogel, die hem bericht deed, dat de wolven in den grond vastgehouden lagen, door leelijke wanschepsels: weshalven onder water duikt.

Zond-vloet.

Aenstonds begon de poel te swellen, en eindelijk d'aerdboodem te overstroomen. *Messou* liet een raeve vliegen, ten einde een klomp aerde toebragt; doch de raeve sag nergens kans, dewijl alle landen diep onder water laegen. Ten laetsten dompelde een ratte na de grond, bragt eenige kley boven. En uit die kley herstelde *Messou* de wereld: schoot pijlen in de boomen: de pijlen wierden vruchtbaere takken. Alhier onthouden sich ontallijke toovenaers, *Pillotoas* genaemt, die somtijds, met raeserny bevangen, haer self ongenaedig af-rosschen: sulx 't bloed aen alle leden uit-gudst. Dese duivel-jaegers staen in groote achting.

Tovenaers.

De inwooners roemen sich uit de hemel herkomstig:

Voorts roemen sich uit den hemel herkomstig by dusdaenige toeval. De doorluchte vrouwe *Ataentsic* woonde boven de sterren. Haer kranke man droomde, dat tot voorige gesondheid soude geraeken: soo haest de vruchten at van een boom by welke d'hemelingen leefden; doch de boom moest noodwendigh om gehakt. *Ataentsic* hakte naeuwelijx tweemael, of de boom viel tot haer groote verbaestheid uit den hemel ter aerde. In den hemel was nu niet meer te eten. *Ataentsic* dan volgt den vallenden boom: en alsoo grof swanger was, baerde een dochter: en de dochter, tot mondige jaeren gekomen, twee zoonen *Taoviscaron* en *Jouskeha*; doch d'oudste versloeg den jongsten.

haer vreemde vertelling dies-aengaende.

Lichtelijk kan iemand in dusdaenige verdichtselen sien een verkrachte waerheid van de zund-vloed, *Noach*, *Evaes* val en *Cains* moord. Niet min bespottelijk is het 't geen gelooven wegens de schepping. De wateren lagen besloten onder d'oxels van een vorsch: welke *Jouskeha* door-vlijmde. Sulx de stroomen, poelen en *Oceaen* hier haer oorsprong ontfingen.

als ook van de schepping: en zielen der afgesturvenen.

De selve *Jouskeha* opende een hol, waer uit allerley dieren te voorschijn quamen. Zy schrijven den zielen lichamentlijke gestalte toe, als ook een onsterfelijkheid; doch woonende te zaemen in een groot dorp om de west; uit welk somwijl voor een tijd verhuisen: kloppen des nachts aen de deuren van oude vrienden: bezaeijen verlaetene akkers. Wonderlijk gaet de reis toe na 't zielen-dorp. De ruime weg derwaerds begind aen een rotze *Ecaregniendi*: alwaer de aengesichten schilderen: aldus geschildert komen voor een hut, bewoond by een oud man *Oscotarach*: dese neemd d'herzenen uit de hoofden der zielen. Breineloos wandelenze na een wijde stroom: en langs een smalle plank over de selve; doch een hond valt soo fel toe, dat in de rievier neder-plotsen, en drijven voorts met de vloed na 't genoemde dorp. Erkennen een *Oki* voor bestierder der zee en jaergetijden. Byzonder word de rotze *Tsanhohi Arasta* godsdienstig ge-eert:

Vreemde rotze.

gelooven dat voor veel eeuwen een mensch was; maer nu een rotze, binnen welke de duivel woond, die haer reise voor- of tegen-spoedig maeken kan: waerom hem tot verzoening tabak op-offeren. Haer gevoelen van de donder is seer bespottelijk.

Donder.

De duivel *Manitou* tracht uit te braeken een vreeselijke slang: soo dikwils hem 't braeken over-komt kraekt de locht door donder-slaegen. Eindelijk verhaelenze van een dwerg *Thakabech* die ten top eens booms klom: de boom wierd door sijn blaesen soo hoog, dat den hemel bereikte: sulx

Thakabech een afgod.

Tha-

Thakabech gemakkelijk binnen ſtapte. Hy vond hier niet als allerlei vermaek; doch alſoo een ſuſter op aerde had, klom langs den boom derwaerds, en geleidze boven de ſtarren. Ondertuſſchen ſoude *Thakabech* by nacht beſichtigen, of eenig wild in ſijn geſpannen net verſtrikt ſat: vond alles vol vuur: bemerkt ten laetſten, hoe de ſon gevangen was: hy ſelf derfde wegens d'hette niet naderen: blaeſt een muis ſoo groot, datze 't net aen ſtukken knaeuwde, en de ſon in vryheid ſtelde. Om de twaelf jaer houdenze een verwonderens-waerdig doodmael. Ter geſetter tijd en plaets vloeyenze aller wegen te zamen: ieder torſcht de lijken en beenderen van d'afgeſturvene bloed-vrienden met nieuwe kleederen bedekt: hangenze boven de ſpijſe, welke ſingende nuttigen.

Dood-mael-tijden.

Beſchryving van Terreneuf.

Voor *Nova Francia* leid 't eiland *Terra neuf*, binnenwaerds beſpoelt door d'inwijk *ſant Laurens* en de groote rievier *Canada*: is alder-eerſt gevonden by *de Franſchen*, op 't jaer vijftien honderd en vijf. De boodem rijſt doorgaens met heuvelen en bergen, beſchaeduwt van pijn-boomen. Elders brengt de grond alderley aerdgewaſch en ſmaekelijke boom-vruchten voort. Behalven beeren en wolven, zijn ook viervoetige dieren, die groot voordeel geven; want d'eekhoorentjens, voſſchen en bevers verſchaffen koſtelijke pelteryen. Doch de zee en ſtroomen zijn diervoegen viſch-rijk: dat de netten van verſcheide Europiſche volkeren voor deſe kuſt jaerlijx geworpen worden. Byſonder diend ſich *Vrankrijk* van de Terreneufſche gedroogde viſch. 't Eiland is ſlechts bewoond ten weſten en noorden: in 't ooſten en zuiden onthoud haer geen volk. De inwoonders ſtaen den *Franſche*, *Biſcayers* en *Engelſche* ſlaefachtig ten dienſt voor een ſtuk brood: ſnijden en zieden de gevangene walviſſchen, droogen de kabeljauw. Haer hutten zijn ſtaeken, rings-gewijs in d'aerde geveſtigt, boven te zamen geboogen, en voorts met huiden bekleed. De ſchuiten, van boom-ſchorzen toegeſteld, maeken over ſteeven halve maensgewijs twintig voeten in de lengte, en vijf te half in de breedte uit. Zy ſelf, met roode oker geverft, hebben platte aengeſichten en groote oogen. Rondom 't eiland leggen voor allerlei vaertuig bequaeme havenen. Soodaenige zijn *Raze* aen de zuidelijkſte punt: ten noorden *Agua Forte*, naeuw aen de mond, hoewel binnen ruim en veilig. Onder alle munt uit de reede *ſant Joan*, op ſeven en veertig graeden. Verſcheide kleine eilandekens vertoonen haer, of in d'inwijken van *Terreneuf*, of weinig verder buiten de wal zeewaerd. Meenigte vogelen, niet ongelijk *den Penguins*, *de Terreneuvers* noemenze *apo-rath*, broeyen hier ontelbaere duiſend eyeren jaerlijx uit. *De Biſcaeyers* viſſchen veel binnen de bogt *ſant George*, welke ſtrand by wilde menſchen bewoond word. Haer hutten, van ſtaeken opgericht, zijn met vuure-boom ſchorzen bekleed. Doch *de Franſchen*, *Spanjaerden*, *Portugeeſen* en voorts andere *Europeers* werpen haer netten op de vermaerde bank, wijd en zijd voor *Terreneuf* uit-geſtrekt. Het grimmelt hier van allerlei viſſchers en gevoogelte, welk op 't grom buiten boord geworpen aeſen. De vangſt duurt van 't begin der gras-maend tot 't einde des hoymaends. Aen de ſtrand *Morue Verte* word de viſch gezouten en gedroogt. Op d'eilanden *de Sable* bragten *de Portugeeſen* eenige tijd te vooren koeyen en verkens: welke, te mets voort-geteeld, ſeer wel quamen *den Franſchen*: die, door mark-graef *de la Roche* derwaerds gevoerd, vijf jaer alhier huis hielden. *De Portugeeſen* hadden ook 't eiland *Breton* bevolkt: maer verhuiſden eerlang, dewijl de koude niet konden verdraegen. De walruſſen, die byſonder aen 't kleinſte der eilanden *Oiſeaux* langs de klippen houden, zijn ſeer fel: derven een gewaepende ſloep aen-doen. Dit zee-gedrocht maekt de groote van een kalf uit: heeft een ronde kop, oſſen-oogen, wijde en platte neusgaeten die op en toe-gaen, een ronde bek, kraeke-beenige wijn-braeuwen, dikke tong, ſcherpe tanden, een korthairige huit; twee witte ſlag-tanden benedenwaerd om-gekromt, en vier

Wal-ruſſen hoedaenig.

voeten, ieder in vijf vingeren gesplitst. Doch, behalven dusdaenig slag, zijn andere walrussen met wijder mond, gekartelde staert en vinnen boven de voorste voeten, langwerpig van lijf. De slag-tanden dienen haer, om by de rotzen op te klauwteren: de mannelijke roede heeft bysondere kracht tegen de steen in de blaes. Ter selver plaets vald soo veel kabeljauw, dat somtijds binnen een uur derde half honderd gevangen worden. Niet min gelukkig swemmen de terbotten in 't net. Op 't eiland *Brest* zijn raevens, met roode bekken en beenen die gelijk de konijnen onder de aerde nestelen. Tusschen *Terreneuf.*, *Canada* en *Accadie* spoeld een ruime zee. Onder verscheide eilanden aldaer, munt uit *Natiscotec*, rijsende op alabaster-klippen, vol geboomt, beiren, lossen en ysere verkens. Hier omtrend houden haer veel waterpaerden, die des nachts aen land slaepen, en by dag in zee zwemmen. Dese hebben twee uit-steekende witte tanden, kleine maenen, ossenklaeuwen, staerten van wilde swijnen, olifants licchaemen, ooren niet ongelijk den beiren, wijde bekken, stompe tanden, korte beenen, ingedrongen oogen, harde en bruine huiden. Alle jaeren krijgenze jongen: brieschen gelijk paerden: schuuren tegen ried, om een ader te laeten: loopen achter uit van 't land na zee. De stroom *Canada*, by andere genaemd *Hochelaga*, of ook *Sant Laurens stroom*, is eerst ontdekt door *Jaques Quartier*, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig: zy vald tusschen 't hoog gebergte *Honguedo*, en neemt veel beeken, door vruchtbaet vlak land gevloeyd in haer boezem: de oevers staen vermaekelijk wegens allerley geboomte: 't water is buiten gemein vischrijk. Onder andre swemmen hier visschen (by d'inwoonders genaemr *adhothuis*) de welke hasen-koppen en sneeuw-witte liechaemen hebben: zy onthouden haer meest voor 't eiland *Lieves*. 't Land van de haven *Tadoussac*, met rotzen rond-

Eiland Natiscotec.

Water-paerden.

Rievier Canada.

rondom beſet, tot *Quebecq* een vermakelijke hoek vol allerley gewaſch, noemen *de Franſchen Nouvelle Biſquaye.* 't Geweſt *Hochelacha* ontfangt haer benaeming van een ſtad, even eens genaemt. Deſe, rond gebouwt, heeft houte ſtaeken door malkander gevlochten voor een wal, boven plat beleid, vol groote ſteenen en keyen, om beſtormers af te keeren: men klimt langs hooge ladders na de kruin. De ſtad, voorſien van een poort, vertoond houte huiſen: ieder is vijftig ſchreeden lang en vijftien wijd, met boomſchorſen bedekt, in verſcheide kamers verdeelt: op 't midden van ieder kamer ſtaet een haerd-ſtede. De burgers hebben alles gemein: leven by Turks koorn, erweten, boonen, meloenen, konkommers, viſch en wild: ſlaepen ter aerde op planken, met huiden bedekt: de huiden dienen haer ook voor kleeding. 't Koſtelijkſte, 't geen beſitten, is een ſpier-wit korael *eſurgni*, waer uit arm- en halsketenen maeken. 't Verdient geen gemeine verwondering te ſien, hoe zy 't *eſurgni* uit de ſtroom krijgen: namentlijk als iemand de dood verdiend heeft, of gevangen is, worden hem de vleeſchachtige partyen aen lange riemen geſneden. In de vloed geworpen, dobbert twalef uuren op de grond: thans boven gehaelt, vinden de wonden vol *eſurgni*. *Jaques Quartier* begroete haer koning *Agouhanna*, en verwinterde aen *ſant Croix*, een zandachtige uithoek, met hooge vloed der rievier *Canada* onder geſet. En in deſe rievier watert uit 't meir *de Champlain*, rondom bewaſſchen van kaſtanje-boomen. Alhier onthouden ſich de wonderbaerlijke viſſchen *chaouſarou*, doorgaens lang tien voeten, met koppen, niet ongelijk den ſnoeken: de bekken hebben een dobbelde ry … den, vol ſterke ſchub… vry: verſlinden veel … gelt. Tuſſchen de li… men houden ſtilleke… boven water: de vo… als op een ſtruik, … worden onder wate… bergte leid alhier …

Hochelacha een ſtad.

Wonderlijk korael eſurgni.

Rievier Canada.

Vreemde viſſchen chaouſarou.

ſneeuw gedekt: de valleyen en vlakke beemden zijn bewoond van verſcheide landaerd: als namentlijk *d'Yroquois*, *Ochataiguins*, *Algoumequins*, *Nibiceriners*, *Quenongebin*, *Oueſchariners*, *Algoiugequins* en *Matou-Ouweſchariners*: alle, langſaem in ſpreken, leven by gedroogde ael, Turks koorn, elands en bever-vleeſch. Wanneer ſomtijds de ſneeuw 't land ſeer hoog bedekt, eten zy ſlekken, honden, doode krengen en d'huiden waer mede bekleed zijn. Vallen wraek-gierig, bedriegelijk en vreesachtig. De dochters worden van haer vijftien jaer af in 't honderd beſlapen tot haer twintigſte toe: nemen als dan een man, met welken voorts kuiſch leven. Het landſchap *Accadie* is driehoekig, beſpoeld van d'inwijk *ſant Laurens* en *de Noord zee*, met kleine eilandekens en klippen beſet, voorſien van veelerhande havenen en doorgaens vol kreupel-boſſchen, tegen welker oever *de Oceaen* gevaerlijke barningen maekt. Binnen 't zuidelijke hoofd *Forchu*, leid 't eiland *Longur*, voorſien van een ſilver-mijn. De haven *Royal* word voor de beſte van *Accadie* gekeurt: meer als duiſend ſchepen konnen hier veilig leggen. Drie viſch-rijke rievieren *l'Equille*, *ſant Antoine* en *de la Roche* wateren in de haven uit. De inwoonders *Souriquois* drijven ſterke handel met bevers-vellen en andere pelteryen. Schuin over *Accadie* valt de beruchte ſtroom *Pemtagouet*: voor de mond leggen meenigte eilanden. 't Grootſte *Monts Deſerts* heeft goede viſſchery en jagt: vertoond ſich gelijk acht bergen, wegens ſoo veel breuken, in welke doorſneeden is. 't Volk *Etechemins* veranderen allegangs haer woon-plaetſen en naem: alſoo de benaeming der vorſten, onder …elke ſtaen, ſich toe-paſſen. De …room *Quinibequi* is ſeer gevaerlijk …egens klippen. Weſtelijk af leid …cchus-eiland vol wijngaerden voor … rievier *Chovacoet*. De landzaeten …hier verſchillen ſeer veel van d'an…ere wilde menſchen: zy ſcheeren … hoofd-hair tot over de kruin kael …f: dragen echter lange vlechten, vol

Wonder leven van de volkeren alhier.

Beſchrijving van Accadie.

Merkwaerdige levensmanier.

vol veeren bestooken: verven de aengesichten rood en swart: gaen met knodzen, boogen, pieken en pijlen gescherpt van visch-beenderen. Zy bouwen de landeryen seer zindelijk, heggen de velden tuinsgewijs af: planten tabak, wijngaerden, kowoerden, *maiz* en veel-vervige boontjens: de struiken *der maiz* dienen den boonen tot staeken. Om 't hoofd *de Rocher* leid de schoone haven *Beauport*: een klein eilandeken midden weegs maekt de reede veilig tegen alle winden. 't Gewest wijd en zijd bebouwt en vruchtbaer voed overvloedig menschen en vee. De haven *Malebarre* is rondom beset van kleine hutten, met groove matten gedekt, welke in 't midden een gat hebben voor de rook. De oevers zuidelijk zijn zandig en seer gevaerlijk.

Quartiers verrichtingen. d'Eerste die dese kusten aen deed was *Jaques Quartier*, uit last des Franschen koninx *Franciscus*, op 't jaer vijftien honderd vier en dartig. Vijf maenden duurde de togt. Thans na *sant Malo* gekeert, had ontdekt *d' inwijk Laurens*, *Terreneuf* en *Natiscotec*. 's Jaers hier aen hervatte hy de reis: voer de groote rievier *Canada* in: vond de stad *Hochelaga*: en over-winterde aen d'oever *sante Croix*. Alhier sneuvelde een groot deel volks aen de scheur-buik, een ziekte toenmaels onbekend. *Scheurbuik wanneer bekend.* En 't stond geschaepen, dat niemand 't leven afbragt, ten zy d'inwoonders een genees-middel hadden getoond; namentlijk de schorze en blaederen des booms *Annedda*. Zedert bequamen vele. *Quartier*, 't anker lichtende, voerde listelijk den koning *Donnacona*, nevens verscheide edelluiden, gevangen na *Vrankrijk*. Alsoo de meeste aflijvig wierden, keerden weinige te rugge, wanneer *Quartier* sijn derde togt deed, ses jaer zeder d'eerste. In de haven *sant Croix* wierp hy een sterkte *Charles-bourg Royal* op; alwaer verwinterde. *Ioan de la Roque*. aen wien de Fransche koning 't opper-bewind over *Quartiers* ontdekte landen opdroeg, ontmoete met drie zeilen onder *Terreneuf* de vloot van *Quartier*, die de stevens t' huiswaerd wende: ter oorsaek geen kans sag, de wilde menschen te bedwingen, met soo kleine magt, als uit *Vrankrijk* voerde.

Verrichting van de la Roque: *De la Roque* deed groote vlijt, om *Canada* verder en verder te ontdekken. Sijn swaerste reis ging de rievier *Saguenay* op. Doch, dewijl veel geld spilde sonder verrichting, wierd door den Franschen koning 't huis ontbooden. De vruchtloose togt bleef zedert twee en sestig jaer steken. *van de Monts:* *Peter de Monts* bequam tot *Parijs* een vergun-brief, om in de voornoemde landen handel te drijven met peltetrijen. Hy zeilde dan met twee schepen boven *Accadye* d' inwijk *sant Laurens* in, en sloeg hem neder aen 't eiland *sant Croix*: alwaer van negen en seventig koppen, geduurende de winter-maenden, om hals raekten vijf en dartig; doch met versch volk uit *Vrankrijk* gestijft, verleide sijn woonplaets op *Port Royael*: liet aldaer weinig minder als veertig man, en keerde na huis. 't Geseide getal verstierf tot drie en twintig: welke langs de zee-kust doolden, op hoope elders een schip ontdekten, om haer af te haelen. *van Poutrincourt:* 't Gebeurde, dat *Poutrincourt* met een bark de strand besichtigde, alwaer hy sijn ellendige lands-genooten vond: en te rug voerde na *Port Royael*; want hy enkelijk over-quam, om op *Accadie* te verblijven. Ondertusschen wierd de gunst-brief, aen *de Monts* verleend, in-getrokken. Sulx eerlang de volk-planting binnen *Port Royael* na huis op-kraemde. *Poutrincourt* hervatte zedert drie jaer 't gestaekte werk, vond de huisen tot *Port Royael*, gelijk had gelaeten: bezaeyde 't land wijd en zijd: doopte behalven andere, *Memberton* een Accadische heer, verre boven d' honderd jaeren oud. *Poutrincourts* zoon deed aen 't Fransche hof bericht wegens den gantschen toe-stand. *van sommige Jesuieten seer gedenkwaerdig.* Lucht kregen *de Jesuieten* hier af, en verlof van de koninglijke weduwe: dat derwaerds uit haer orde sonden *Peter Biard* en *Euemond Masse*: op voorgeven, dat *Henrik de vierde* haer sulx by sijn leven mondeling toe-seide. Doch de koopluiden, die tot *Diepen* d'onkosten der nieuwe volk-planting nevens

Pou-

Poutrincourt in maetſchappy bekoſtigden, wilden de twee Jeſuieten niet over-ſchepen. Zy bragten in: 'tbloed des Franſchen koninx, door de Jeſuieten vermoord, rookte noch binnen *Parijs*. Wat verzekering hadden haer goederen onder menſchen die *den Spanjaerd* toe-gedaen waeren? Moet 't chriſten-geloof voort-geplant? Immers zijn ſoo veel monniken ordens, welke lichtelijk twee mannen ſullen uit-maeken. Indien nochtans de koninginne beliefde, Jeſuieten af te ſchikken: zy verſochten dan herſtelling van haer in-geleide peningen. *Biard* en *Maſſe* hadden hier ooren toe: liepen 't ge-eiſchte geld aller wegen op-zaemelen; als ſtrekkende tot voort-ſetting des chriſtendoms, onder af-gelegene heidenen. Men kocht eerlang met de vergaederde ſchat de geſeide koopluiden uit: ſulx de volk-planting den Jeſuieten voor d' helft aen-ging. Deſe, *tot Port Royal* aen-gekomen, ſmeeten alles over hoop. Zy ſetten *Poutrincourt* diervoegen den voet dwars; dat ſich benoodſaekt vond klagtig te vallen aen 't Franſche hof, wegens *der Jeſuieten* overlaſt; als die enkelijk toe leiden, om alles in te ſlokken. Terwijl dit ten hoove diende, bandenze *Poutrincourts* zoon, bekleedende de plaets van ſijn afweeſende vader, van de gemeinſchap der kerk: kregen den mark-graef *Guercheville* in *Vrankrijk* aen haer ſnoer, die aenpart in de nieuwe Maetſchappy voor ettelijke bedongen peningen ſoude draegen. Zedert ontfingen ze allerley wapen-ruſting, metael geſchut van den jongen koning *Luidewijk de dartiende*, en vordere giften uit de gemeinte verzaemelt voor twee nieuwe Accadiſche apoſtelen. *Gilbert du Thet*, een geſleepen man uit de ſelve orde, voerde 't een en ander over. Het liep nu met de Jeſuiten alles voor wind. Zy maekten ſich meeſter van *Port Royal*: begonnen een ſterkte op te werpen aen de ſtroom *Pemtagouet*. Doch alhier ſtuite de gelukkige voort gang; want d'Engelſche hopman *Argal*, derwaerds gezeild, wierd door *du Thet* vyandelijk bejeegend; doch betaelde met gelijke munt. *Du Thet* ſelf, die 't geſchut eerſt loſte, wierd uit *Argals* ſchip over dwers door-ſchooten. *Biard* en *Maſſe* zijn gevankelijk gevoerd na *Virginia*, en de ſterkten aen *Pemtagouet* en *Port Royal* geſlecht.

Tweede Hoofd-ſtuk:

NIEUW-ENGELAND.

Merk-waerdige togt van Verazano.

Uit laſt des Franſchen koninx *Franciſcus*, ſette *Joan Verazano* van de Canariſche eilanden den ſtreek weſtwaerd, in 't jaer vijftien honderd vier en twintig: ontdekte een laege Americaenſche kuſt, op vier en dartig graeden ten noorden: en aldaer naekt volk, welk achter duinen tegen de zee ſeer vruchtbaere beemden bebouwde. Zedert honderd mijlen langs de wal noordelijk voort-gezeilt, beſigtigde een landſchap vol ſchoone wijngaerden, tuſſchen de takken van hooge boomen in-gevlochten: liep binnen een vermaekelijke ſtroom: ſtapte uit aen 't eiland *Clandia*, vol boom-rijke bergen, en weinig verder op 't vaſte land. Alhier by den koning, gekleed met een konſtig gewrocht herten-vel, beleefd onthaelt, zeilde by een boezem, aen wiens mond een rotze lag, twintig mijlen in: binnen d' inwijk deeden haer op vijf kleine eilanden, buiten gemein vruchtbaer. Zedert vond hy (na dat honderd en vijftig mijl ten noorden vorderde) ſeer woeſte menſchen, welker koppen by beire-huiden en zee-robben uit-ſtaeken. Hy had nu *Terreneuf* aen ſtier boord: wanneer over ſtaeg na *Diepe* ſmeet. *Verazano* dan deed eenige opening van de kuſt, die *d' Engelſche* zedert naeuw-keuriger ontdekten: en, dewijl bevolkten, *Nieuw Engeland* noemden. Dit ſtrekt ſich uit van *Pennobſcot* tot d' uithoek *Cod* ſeventig mijlen: heeft ſchoone have- *Beſchrijving van Nieuw-Engeland.*

havenen en ſtroomen: word bewoond by verſcheide volkeren, weinig verſchillende in ſpraek en zeden. Hoewel ieder haer eigen opper-geſach-hebber erkend, ſoo is nochtans meeſt aenſienelijk *de Bashabes* van *Pennobſcot*. De boodem is ſich ſelf geenſints gelijk: als die aen d'eene kant vol ſchoone boſſchen groent: (de boſſchen grimmelen van bevers) aen een andere oord rijſtze met zandige en ſteenachtige heuvels, welker valleyen verſtrekken voor hooven en koorn-velden. *De Oceaen* levert overvloedig kabeljaeuw. *Pennobſcot*, in 't noordelijkſte deel gelegen, heeft een groote boezem vol ſchoone eilanden: tegen haer hoog gebergt ſtaet veeltijds een holle zee. Tuſſchen 't gebergt valt de ſtroom *Chovacoet*, weder-zijds bewoond van verſcheide landaerd. *Maſſachuſets* ſpand de kroon boven alle geweſten in *Nieuw Engeland*. Hier leggen koorn-rijke eilanden, bequaeme havens, vermaekelijke hooven, ontelbare moerbeeſie-boomen. d'Uithoek *Cod* ſteekt een hoog zandig gebergte zeewaerd: achter welk ſchuilen *de Staeten Baey* en *Fuyk Baey*.

Pophams verrichting.

By orde des Engelſchen koninx *Jacob*, voer *Joan Popham* by den mond der ſtroom *Sagadahoch* in: bouwde aldaer op een half eiland de ſterkte *ſant George*: verſtond uit d'ingezetenen, hoe langs de rievier landwaerd menſchen-eters woonden, welker tanden drie duimen lang by den mond uitſtaeken: hoe de duivel *Tanto* haer alle maenden eens verſcheen, en jammerlijk plaegde. Met *Pophams* aflijvigheid kraemde de nieuwe volkplanting wederom na *Engeland* op. Zedert is 't werk nu en dan hervat by d'Engelſche hopmannen *Argal*, *Hobſon*, *Hunt*, *Smith*, *Darmer* en *Roeraf*; maer de toeleg had geen gelukkige uitſlag. Onaengeſien de voorige ſlechte togten, is binnen *Londen* een maetſchappy opgerecht, die een vloot na *Nieuw Engeland* ſchikten. Den ſeſten van Herfſt-maend des jaers ſeſtien honderd en twintig gingze uit *Pleymouth* onder zeil: geraekte, na elf weken, binnen d'inwijk *Cod*, vier mijlen, ruim, rondom bewaſſchen met eiken-jenever en pijn-boomen uit zandige duinen, welker boven grond een ſpit-diep vruchtbare aerde heeft.

Inwijk Cod.

't Volk, te land geſtapt, vond ettelijke ledige hutten en kooren in een mand begraeven. Weſtelijk voort gezeild wierpen 't anker in een viſch- en vogel-rijke haven, beſpoelende een vermaekelijke landſdou, doorwaeterd van verſche beeken: vonden akkers eertijds bezaeyd; doch geen menſchen. Alhier bouwdenze op een hooge grond 't vlek *Pleymouth*, nevens ſpringende fonteinen.

't Vlek Pleymouth.

Negen-tien huiſgezinnen, behalven d'een-loopende geſellen, ſloegen ſich ter neder in twee rijen hutten. Dit getal groeyde te mets aen door nieuwe volk-planting, uit *Engeland* afgeſchikt: alſoo 't land allerlei levens-middelen overvloedig verſchafte. Behalven d'aerd-gewaſſchen, hennep, vlaſch, wijn-gaerden, kaſtaenjen, cederen, aerd-beezien, heeft 't omleggende land overvloedig patrijſen, endvogels, ganſen, ſwaenen, kalkoenen, duiven en een gedienſtig beeſt *moſſe*: dit wijkt in grootheid niet voor een os: anderſints ontleend het iets van verſcheide dieren; want de kop met breede hoornen gelijkt na een bok, de nek na een hert: voorts heeft het korte maenen, lang hair gelijk een eland, een groote quabbe onder de ſtrot, lange beenen, koeije-voeten: 't vleeſch ſmaekelijk word by d'ingezetenen tot winter-voorraed gedroogt.

Een wonderlijk beest mosse.

Om *de moſſen* te vangen, beſettenze een groote hoek lands: ſtooken wijd en zijd vuuren: loopen halve-maens-gewijs tot malkander zeewaerd toe: en drijven 't wild te mets na 't water: alwaer andere in booten gewapend oppaſſen, die *de moſſen*, geneegen tot ſwemmen afmaeken.

AMERICAE SE
Matouowesarini
Hochelaga.
Charioquet
Rio St. Laurens alt. De Groote Rivier van Nieu Nederlandt
NOVA BELGICA sive NE
Quebecq
RIONALIS
Canomakers
Armeomecks
NEDERL
Sennecaas
Minnessinck ofte t Landt van Bacham
t'Hooge Landt van Esopus
Gacheos
Capitanasses
Matanackouses
Konekotays
PARS
Minquaas
Sasquesahanough
NIEV-JARS EY.
Matovancons
Aquauachauques
Ermomex
Naraticons
Tockwoghs
Kuscarawaoks.
Zuydt Rivier
Groote Rivier
NORT
VIRGINIAE PARS
James Towne
C. Charle
Smyths Iles
Milliaria Germanica Communia
297
298
299
300
301
302

NOVI BELGII
Quod nunc NOVI JORCK vocatur,
NOVÆ q. ANGLIÆ, & Partis
Virginiæ
Accuratissima et Novissima
Delineatio.
SEPTEN
NOVA FRANCIÆ
PARS
NOVA ANGLIA
NIEUW ENGE
LANDT
NIEUW
LANDT
ALMOU
CHI
CO
SEN
IROCOISIA
Lacus Irocoisiensis ofte Meer der Irocoisen
Lac St. Piere
Quebec
Ile de Orleans
Mont Royal
Groote Val
Rio St. Laurentius
Rivière de Canada
Tadoussac
Horikans
Tawaas
Sequins
Moricans
Pequatoos
Wapanoos
Horicans
Kennebeka
Noort Zee
Zuyer Zee
Staten hoeck, oock
Cape Cod
Witte hoeck
Cape James
't Groot Riff van Malabarre
Adriaen Blocks Eylant
Texel
Hamton
MAR

Derde Hoofd-ſtuk:

NIEUW-NEDERLAND.

Beſchrijving en ontdekking van Nieuw Nederland.

Nieuw-Nederland ten zuid-weſten bepaeld door *Virginia*, ſtort ten noord-ooſten tegen *Nieuw-Engeland*, in 't noorden beſpoeld van de ſtroom *Canada*, en tegen de ſtranden door *d'Oceaen*, blijft noord-weſtelijk landwaerd onbekent. d'Eerſte, die dit geweſt aen-deed was *Henrik Hudſon*. Deſel, gehuurt by d'Ooſt-Indiſche Maetſchappy, om in 't noorden van *America* een doorgang te ſoeken na *China*, ging zeil met 't jagt *de Halve Maen*, op 't jaer ſeſtien honderd en negen. Voor *Terreneuf* wierp hy 't zuid-weſtelijk over ſtaeg: geraekte in een groote rievier: aldaer by twee mannen met elands huiden bekleed; en zedert gelukkig binnen *Amſterdam*. *Nieuw-Nederland* aldus ontdekt, maekte veel koopluiden gaende, om de voet van een vaſte handel hier te veſtigen. Weshalven verſochten en verkreegen op 't jaer ſeſtien honderd en veertien een gunſtbrief by d'Algemeine Staeten in *'s Gravenhage*, ten einde *Nieuw-Nederland* bevoeren met uit-ſluiting van andere. Ernſtig wierd nu de vaert by de hand gevat. *Adriaen Blok* en *Godijn* ontdekten eerlang alhier verſcheide kuſten, eilanden, havenen en ſtroomen. Onder de ſtroomen is *de Manhattans* of *Groote* rievier verre de voornaemſte: als welke met twee wijde monden, beſpoelende 't magtig eiland *Matouwacs*, in *d'Oceaen* uit-waterd. De zuidelijke mond word genaemt *Port May* of *Godijns Bay*: middenweegs leid *'t Staeten-eiland*, en weinig hooger *'t Manhattans*, alſoo genoemt na het volk, welk aen d'ooſtzijde der ſtroom 't vaſte land bewoond. Dit zijn wreede en wreevelige menſchen, vyanden *der Hollanders*: gelijk ook van *de Sanhikans*, die den weſtelijken oever beſlaen. Opwaerds leggen *de Makwaes* en *Mahikans*, die geduurig elkander beoorlogen: gelijk voorts alle de inwoonders aen de weſt zijde der ſtroom *Manhattan* veeltijds in wapenen ſtaen tegen die d'ooſtelijke wal inhebben. En deſe voeden inſchelijx geduurige partyſchap met *d'Hollanders*, daer d'andere volkeren ten weſten goede vriendſchap onderhouden. Op een klein eilandeken, dicht onder de ſtrand *der Makwaes*, lag eertijds een ſterkte, voorſien met twee gotelingen en elf ſteen-ſtukken, doch is eindelijk verlaten. Op 't eiland *Manhattans* leid *Nieuw-Amſterdam*, vijf mijl van *d'Oceaen*: met een ty lopen de ſchepen aldaer uit zee ter reede. De ſtad heeft een aerde ſterkte. Binnen de ſterkte ſtaet op 't uiterſte bolwerk na de rievier een wind-moolen, en ſeer hooge ſtaek, by welke een vlagge word opgehaelt, wanneer eenig vaertuig in *Godijns bay* haer opdoed. De kerk rijſt met dubbeld verheeven dak, tuſſchen welk een vierkantige toorn boven uitkijkt. Ter eener kant leid 't gevangen-huis: ter ander zijde des tempels de wooning der ſlotvoogd. Buiten de wallen zijn d'huiſen, meeſt door *Amſterdammers* getimmert. Aen de waterkant ſtaet galg en wip. Een prachtige ſtads-herberg beſlaet d'afgelegenſte hoek. Tuſſchen de ſterkte en deſe herberg is een ry van bequaeme wooningen: onder welke af-ſteeken de pakhuiſen der Weſt-Indiſche Maetſchappy. Voorts heeft *Nieuw-Nederland* doorgaens beſiens-waerdige water-vallen, uit hooge rotzen nedergeſtort, ruime kreeken en killen, verſche meiren en beeken, aengenaeme fonteinen en water-wellingen, die by winter-tijd rooken, des ſomers ſeer koud zijn, en nochtans veilig gedronken werden. Ondertuſſchen lijden d'inwoonders nooit overlaſt van de vloed: noch uit zee, dewijl met ſpring-ty 't water ſlechts een voet hooger waſcht: noch met op-water, welk alleenlijk eenige laege landen plas ſet voor een korte tijd, en de ſelve met ſlibbe vet maekt. De zee-kuſt valt heuvelachtig uit zand en kley: weshalven allerlei kruid en geboomte over-

Manhattans ſtroom.

Heilſaeme wateren.

overvloedig voort-brengt. 't Eikenhout waſcht gemeinelijk ſeſtig en ſeventig voeten hoog, meeſt ſonder quaſten, weshalven ſeer bequaem tot de ſchip-bouw. *Boomen hoedaenig:* De nooten-boomen verſchaffen een heete en duurſaeme brand: en een wonderlijk beſchouwen, wanneer de boſſchaedjen worden aengeſtooken: het zy om een vryer jagt te hebben: het zy om de grond tot bouwery te ontleedigen. Sommig gewaſch uit *Holland* herwaerds gevoerd, aerd beter als in *Holland* ſelf: namentlijk, appel, peer, queen, kers, pruim, ael-beezie, aprikoos, kruis-dooren, miſpel, milkaton en ajuin. *wijngaerden:* De wijngaerden waſſchen aller wegen in 't wild: en draegen overvloedig blaeuwe, witte, muſkadellen en ſpek-druiven. Eenige tijd herwaerds hebben ſommige met gelukkige uit-ſlag 't wijn-perſen onderſtaen. De wijn behoeft geen Rhijnſche of Franſche te wijken. Alle aerdgewaſch, onder de Duidſchen bekend, word in de hooven geteelt. De water-limoenen, *water-limoenen:* niet min ſmaekelijk als geſond, hebben, tot rijpheid gekomen, de groote van een gemeine kool. *d'Engelſche* drukken uit de ſelve een nat, welk den Spaenſche wijn geenſints ſoude toegeven, indien niet haeſtig aen 't zuuren ſloeg. De kalabaſſen uitgehold verſtrekken voor water-vaeten. Tabak krijgt bladeren lang vijf vierendeel. De pepoenen vallen weelig en aengenaem. De tarwe, *tarwe:* gezaeyd in kuilen ſes voeten van elkander, ſchiet hoog en ſchielijk op: ſulx 't onkruid onder ſtikt. Turkſche boonen, nevens de tarwe geplant, vlechten haer rondom de ſtruiken. Graeuwe erweten ſlaegen hier ſoodaenig, *erweten:* dat tweemael 's jaers op een akker gewonnen worden. Genees-kruiden en indigo waſſchen overvloedig in 't wild. De garſt kan boven 't hoofd toegeknoopt. Voorts geven allerley bloemen een aengenaem geſicht en reuk. 't Gebergte beſtaet uit vol-aerde, *grond der bergen:* of een kley; bequaem tot ſchotels, potten en tabaks-pijpen te bak-

bakken. Elders is ook overvloed van berg-kristal en Moscovisch glas. Andere bergen leveren marmor, serpentijn, blaeuwe en hert-steen. En hoewel *de Nederlanders* nooit veel moeite hebben aen-gewend, om na mijnstoffen te graeven, het zy niet sterk genoeg, het zy om niet andere de tanden waterig te maeken: soo blijft het echter buiten tegen-spreken, dat d'onder-aerdsche kuilen der bergen goud en silver verbergen.

goud en silver-mijnen:

Wanneer 't opperhoofd *Wilhem Kieft*, in 't jaer sestien honderd vijf en veertig, d'Indiaensche tolk *Agheroense* gebruikte: (ten einde door hem d'onlusten, gereesen tusschen de West-Indische Maetschappy en 't woeste volk *Makwaes*, ter neder leide) beschouwde, hoe de geseide tolk 't aengesicht met geel-blinkende verve bestreek. *Kieft* oordeelde eenig kostelijk berg-werk te schuilen in dit werk-tuig: stelde *Agheroense* te vreden: bragt het in de smelt-kroes: kreeg twee stukjens goud, waerdig drie gulden. Hy hield 't geheim stil: haelde een emmer vol stoffe van den berg by *Agheroense* aengewesen met gelukkige uitslag, alsoo de stoffe goud leverde. *Kieft* meinde nu iets groots gevonden te hebben: vaerdigt *Arend Corsen Nieuw-haven* met de stoffe na *Holland*. Doch alsoo 't schip nooit te voorschijn quam, gelijk ook namaels niet de fluit *de Princes*, welk 't opper-hoofd *Kieft* voerde, die sich voorsien had van de voornoemde berg-stof, bleef 't nader ondersoek steeken.

Kiefts ondervinding wegens 't goud:

waerom bleef steken.

De ingezeetenen, verscheidentlijk verdeelt, komen onderling over-een, belangende 't schilderen der licchaemen, schilden, knodzen en richel-werk binnen de huisen. Hier gebruikenze verven, of uit planten geperst, of uit fijn gestampte steenen. De voornaemste plant is den melte niet ongelijk, behalven dat een struik veel scheuten krijgt en roodbruine beesien: welker nat in de binnen-bast van boomen vergaedert tegen de sonne te droogen geleid werd: en gedroogt in sakjens bewaerd. De inwoonders temperen de verve met water, en bestrijken dan 't licchaem: geeft 't schoonste purpur, dat ergens te vinden is. Haer schilderyen vertoonen schepen, boomen en dieren; doch seer rouw. In plaets van pluimen tooyenze sich met gestrikt hair vol snoertjens.

Schilderyen seer vreemt:

't Hair heeft een hoogroode verve en verwonderens-waerdige glans, welke noch verblikt, noch door regen afgaet.

hair-cieraed:

De paerden in *Nieu-Nederland* zijn of uit *Engeland* of *'t Uitrechtsche Sticht* gebragt. De Stichtsche overtreffen verre d'Engelsche. Beide blijven een wonderlijke ziekte onderhaevig, waer aen meenige binnen weinig uuren sterven. 't Selve quaed treft de koebeesten, als op versche gronden weiden. Doch hier tegen strekt tot genesing hooy gewasschen in brakke valleyen.

paerden:

haer ziekte:

d'Aeker-bosschen mesten overvloedig verkens; die met Turksche tarwe gevoed worden geven 't smaekelijkste spek. De schaepen, hoewel weelig voortsetten, worden schaers aengehouden, ter oorsaek de volkplantingen geen volk konnen misschen, om wacht te houden tegen de wolven. Ook geeft 't herten-vleesch sulk een vervulling, datze de schaepen dies te meer konnen misschen.

schaepen:

Voorts zijn hoenders, kalkoenen, ganzen, end-vogels, duiven en ander pluim-gediert wel te bekoomen. De leeuwen, welker vachten *d'Indiaenen* ter markt brengen, vangenze op een hoog gebergte, vijftien dag-reisens zuid-westelijk af-gelegen.

leeuwen:

Hier vallen ook veel pek-swarte beiren, schuw voor menschen; doch aengeranst, loopen op de jaegers los toe: stoppen eerst de wonde met een prop bladeren: en, indien de schutter ondertusschen sich bergt in een boom, klimmen na om hoog; steeken 't hoofd tusschen de beenen en vallen nederwaerd. Zy slaepen geduurende de winter: ses weeken leggenze op een zijde, en even soo lang op d'andere, zuigende aen haer poot. Een kreupel-bosch of hol gebergte verstrekt voor slaep-plaets.

beiren, haer wondelijke strijd:

Op de grenzen van *Canada* worden nu en dan beesten gesien, gelijkende eenigsints na een paerd: hebben geplitste klaeuwen, ruige maenen, een hoorn recht aen 't voor-hoofd, een staert als de wilde swij-

seer vreemde beesten:

ſwijnen, ſwarte oogen, een herten-hals beminnen de naerſte wilderniſ-ſen: zijn ſchuw van malkander: ſulx 't mannetje nooit nevens 't wijfje weyd, dan alleenlijk wanneer tot voort-teeling vermengen. Thans leggenze haer wreedheid af; ſoo haeſt de teel-tijd over is, vallen niet alleen ander wild; maer ſelf haer eigen geſlacht aen. Ten zuiden op *Nieuw-Nederlands* boodem vindmen veel eelanden; beeſten die, volgens *Eraſmus Stella*, een middel-ſlag uit-maeken tuſſchen harten en paerden. Zy ſchijnen by *de Duitſchers* haer benaeming te ontleenen van elende: ter oorſaek aen de minſte wonde, hoewel anderſints ſterk, ſterven: als ook nadien veeltijds met vallende ziekte gequeld zijn. Zy draegen breede getakte hoornen, een korte ſtaert, een ruige nek, veranderlijk hair, na de verſcheidendheid des jaer-gety, wijde en lange ooren, uitſteekende lippen, kleine tanden, een dikke huit, die niet licht kan door-gehouwen. De

merk-waerdige eelanden:

wijfjens verſcheelen van de mannetjens, datze geen hoornen hebben. Beide konnen licht tam gemaekt. Na gejaegt ſpouwen heet water op de honden uit. Zy hebben groote kracht in haer klaeuwen, ſulx met een ſlag een wolf dood-ſmijten. Haer vleeſch, verſch of gezouten, geeft goed voedſel: de klaeuwen geneſen de vallende ziekte. Doch geen wild is hier overvloediger dan d'harten, die allenthalven met groote troppen weiden. Als voor wolven of wild-ſchutten vluchten, nemen veeltijds den loop na de ſtroomen: begeven haer te water: alwaer in meenigte gevangen worden; want terwijl over-ſwemmen, ſchrikken door de weer-galm, die van 't gebergte komt, gemaekt door de jaegers die d'ander oever beſlaen: waerom geen land derven aen-doen: middelerwijl binden de jagers houten te zaemen, met welke na de harten, te mets af-geſlooft, afdrijven. Voorts voed *Nieuw-Nederland* veel muſcus-katten, byſonder

harten:

der op waterige gronden. Dese beesten zijn boven gemein schoon: de huit door swarte vlakken aerdig onder-scheiden: de bek staet vol scharpe tanden: de staerten sleepen lang achter na. *Zivet, waer van komt?* Veele geleerden zintwisten wegens de zivet, of het namentlijk 't zaed der zivet-katten is: *Cardanus* dreef sulx; maer is by *Julius Scaliger* dieswegen grondig wederleid. *Matthiolus*, wiens gevoelen verscheide omhelsen, houd het zivet te zijn der katten sweet; alsoo 't selve overvloedigst vergadert wort, wanneer dese beesten door tergen moede gemaekt, hijgen. Doch dewijl 't sweet van 't gansche lijf af drupt, en nochtans niet over al zivet levert, soo kan 't sweet geen zivet wesen. Andere keuren zivet voor een afgang der katten. Dese verdeelen alle afgang in een onnutte, als sweet, etter, drek: of in een dienstige, gelijk melk en zaed tot teeling. Onder de laetste zoort moet zivet gereekent. Want waerlijk 't is niet anders als een afgang in de klierige partyen omtrend het baer-lid of mannelijke roede, door in geschapen kracht gemaekt: even gelijk de lever 't bloed, d'uyers en vrouwen borsten melk, d'ooren vuiligheid, d'adders vergif tusschen haer tanden voortbrengen. Ondertusschen zijn de katten met haer zivet verleegen: waerom 't selve quijt-maeken door vrijven tegen boomen: en vriendschap bewijsen, aen die het in de kooyen met een lepel af-strijken. Doch boven alle wild, leverd *Nieuw-Nederland* jaerlijx, volgens d'oog getuige *Adriaen van der Donk*, stijf tachentig duisend beevers. *Plin lib. 32. cap. 3.* *Plinius* verhaelt, hoe dese beesten haer sweserkens af-bijten, en sulx den jaegers vertoonen: alsoo om de sweserkens, seer dienstig geneesmiddel tegen onzinnigheid, nageboorte, ophouden der stonden, hoofd swijmeling, jicht, verlamming, buik- en tand-pijn, verduistering van oogen, vergif en voet-euvel, gesocht worden. *Beschrijving van de natuur der beevers seer merkwaerdig.* Doch *Plinius* tast bystermis; want de beevers hebben seer kleine sweserkens, aen 't ruggebeen binnen in 't lijf diervoegen vast: dat de selve niet konnen quijt raeken, dan te gelijk met 't leven. Voorts levenze in 't water en op 't land, by troppen te zamen, in nesten van hout getimmert over loopende water. De nesten verdienen geen gemeine verwondering: worden aldus toegesteld. De beevers brengen eerst te zamen alle los hout, 't geen lanx de rievier vinden: en wanneer hier te kort schieten, bijten in 't naest gelegen bosch de smakelijkste boom-basten rondom af: schaven dan met de slag-tanden, die twee boven en soo veel onder aen 't voorste tand-vleesch uitsteken, door de stam heen: tot de boom nederplotst: wanneer voorts de stukken op gelijke wijse korten, na vereisch der voorgenoome timmering. 't Wijfjen voert de stukken op de rug, 't mannetje bestiert de selve achter, ten einde niet afvallen. De nesten rijsen konstig tot vijf verdiepingen hoog: boven tegen de regen met kley toegesmeert: in 't midden is een doorgaende opening: om in de stroom te duiken, soo haest menschen vernemen. Weshalven ook by beurten een uit den hoop schildwacht houd, en 's winters een tweede 't water open houd, door gedurig bewegen der staert. De staert is platachtig sonder hair, en 't aengenaemste vleesch, welk ergens voor lekkerny verschaft word. De beevers dragen sestien weken: krijgen eens 's jaers vier jongen, die even als jonge kinderen schreyen en zuigen; want de moeder rijst op haer achterste pooten, en geest t'ellekens aen twee ieder een borst, alsoo slechts twee borsten heeft tusschen de voorste beenen: en dese zijn niet ongelijk der honden: d'achterste komen met die van ganzen eeniger maeten over een. Weder-zijds der schamelheid leggen twee geswellen, binnen bysondere vliesen beslooten. Uit de schamelheid sweet een ooliachtige vocht, met welk zy alle deelen des lichaems, die bereiken konnen, smeren, om niet nat te worden. Van binnen gelijkenze na een opgesneeden varken: leven by blaederen en basten:

ſten: beminnen buiten gemein haer jongen: de wind-hairen, boven de rugge glimmend' uit kijkende, vallen des ſoomers af, en waſſchen wederom tegen den herfſt: zijn kort-halſig: hebben ſterke zeenuwen en ſpieren: maeken in 't water en op land een ſnelle beweeging: beſet van menſchen of honden, bijten vinnig. 't Rechte *caſtorium*, ſoo koſtelijk gewardeert by de genees-meeſters, zijn lankwerpige ſweſerkens; niet ongelijk een rimpelige peer, welke aen 't ys-been der bever-wijfjens vaſt hangen: *d'Indiaenen* kerven de klootjens van de mannetjens, dewijl geen *caſtorium* uitmaeken, onder haer tabak. De lucht boven *Nieuw-Nederland* heeft ook allerley gevogelt. Behalven d'haviken, ſperwers, ſteen-krijters en andere roof-voogels, is alhier overvloed van arenden onderling onderſcheiden; want ſommige zijn graeuwachtig, andere bruinder, behalven 't hoofd, hals, ſtaert en ſlag-pennen, die een ſpier-witte verve vertoonen. Alle hebben een vaſt lichaem, beenderen ſonder merg, de klaeuwen lang een mans vinger, de ſnebbe ſterk en krom, de herſenen droog, d'oogen klein en hol, de vederen hard, de rechter voet grooter als de ſlinker, beide leelijk, 't bloed grof, d'afgang ſeer ſtinkende. Zy onthouden haer meeſt in oude boſſchaedjen, welker grond van ruigte ontblood leid, als ook nevens 't water: dewijl op viſch aeſen, en allerley gevoogelt verſcheuren, en ſelf konijnen, haeſen, ſchild-padden en ander vier-voetig gediert in de lucht weg ſleepen: ja taſten elkander aen, wanneer verhongert zijn. Sommige arenden vliegen ten buit op den middag: andere met 't rijſen der ſonne. Zy vallen gelijk een blixem op 't na-gejaegde aes. Drinken weinig, aengeſien 't bloed der beeſten voor drank verſtrekt. Zijn boven gemein geil, ſulx meer als dartig mael daegs te zamen vermengen, niet alleen met haers gelijk; maer zelf met de wijfjens der haviken en wolvinnen. Zy broeyen de groote eyeren uit in dartig dagen, de kleinder in twintig.

Caſtorium hoedanig.

Gevoogelt in Nieuw-Nederland.

Arenden haer aerd.

Krijgen doorgaens twee of drie jongen: welker oogen tegen de ſonne-ſtraelen keeren. Indien deſe ſonder toe-knikken 't hemels-licht beſchouwen, voedenze op: anderſints, die ſulk een proef niet konnen uit ſtaen, worden buiten 't neſt geworpen. De jongen, als beginnen vlug te zijn, boven in de lucht gevoert, en aldaer aen haer ſelf gelaeten, worden by d'oude onder-vangen; en door deſelve weg-gejaegt, wanneer bequaem zijn ten roof te vliegen. Verwonderens-waerdig is haer ſcherp geſigt; want verheven onder de wolken verre buiten 's menſchen oog, beſchouwenze echter 't kleinſte visjen in de ſtroom, en een ſchuilende haes tuſſchen de ſtruiken. Haer adem ſtinkt leelijk: waerom ook de licchaemen haeſt verrotten, aen welke knaeuwen. En hoewel geil zijn, levenze lang: ſterven meeſt door honger, dewijl de ſnebbe by ouderdom diervoegen krom waſcht, dat niet konnen openen. Weshalven eindelijk in 't opperſte der lucht tegen de ſonne invliegen; in de koudſte ſtroom neder-vallen: haer vederen niet ſonder klam ſweet uit-pluiſen: en alſoo den adem geven. Maer behalven de genoemde roof-voogels valt hier een overvloedige meenigte reigers, pitoors, ravens, kraeijen, uilen, ſwaluwen, vinken, ys-vogels, tuin-ſluipers, korhoenders; faiſanten en winter-koninxkens. Onder vele munten uit de ſpechten met ſchoone vederen en kuiven. Deſe pikken groote gaeten in de boomen: en maeken hier door een geluid, als of houd-hakkers aen 't boſch arbeiden. De duiven vliegen by ſulke troppen, dat *d'Indiaenen* na de broey-neſten met opſet verhuiſen: alwaer de jongen, met honderden uit de neſten geſtooten, een maend lang voor 't gantſche huiſgeſin ten ſpijs verſtrekken. Vorders heeft *Nieuw-Nederland* een wonderlijk vogeltje, ſtijf een duim lang, vol glinſterende vederen, zuigend aen bloemen gelijk de byen: is ſoo teeder, dat met water geſpuit aenſtonds ſterft, en gedroogt voor een vreemdigheid bewaerd word.

Wonderlijke Spechten:

Duiven:

aerdig vogeltje:

Maer

kalkoenen: Maer dit geweſt blijft buiten gemein voorſien van kalkoenen, welker getal niet minder verwondering verdient, als de ſmaekelijkheid en grootheid; want zy troppen aller wegen by veertig en vijftig te zamen: weegen door den bank by de dartig en meer ponden: worden geſchooten, of aen een lok aes, d' angel verbergende, gevangen. In de lente en herfſt grimmelen de wateren alhier van ſwaenen, ganzen, pijl-ſtarten, teilingen, ſmienten, duikers, ael-ſcholfers en pelikaenen, behalven ander vreemd ſlag, welk *Europa* niet kend. *viſſchen:* De viſch-rijke ſtroomen en meiren verſchaffen ſteur, ſalm, karper, baers, ſnoek, vooren, bliek, allerley ael, ſpiering, ſonneviſch, den poſt in ſmaek gelijk, en gulletjens, die ſich by water-vallen laeten grijpen. De zee levert krabben, met en ſonder ſchelpen, zeehaenen en paerdjens, robben, kabeljauw, ſchelvis, wijting, haring, makreel, rog, ſchol, bot, ſteenbraezem, ſchild-padden en oeſters, welker ſommige een voet lang zijn, en peerlen hebben; doch weinig bruin. Onder vergiftig gediert, 't geen *Nieuw-Nederland* quelt, is de vreeſelijke ratel-ſlang. Deſe veel-vervig, heeft een dikke kop, vier lange ſcherpe tanden en hoornachtige ſtaert, met leden over malkander meer of minder verdubbeld, na ieders ouderom; want jaerlijx groeyt de ſtaert een lid uit. Door 't ſchudden der ſtaert onſtaet een yſelijk gedommel, ten bewijs dat bijten ſal. *Raetel-ſlang.* De ratel-ſlang ſpert als dan een wijde bek op: 't bovenſte verheemelte heeft een blaeuw vlies, dubbeld over malkander, geſlaegen, waer uit doodelijk vergif tuſſchen de tanden ſchiet. Een gequetſte van dit ongediert wierd beſwaerlijker geneeſen indien niet het veld een heilſaeme tegen-gift verſchaften, welk *d' Indiaenen* geduurig by haer draegen. *Geſtalte der Nieuw-Nederlanders:* Dit volk is in verſcheide landaerd onder-ſcheiden, alle welgeſchaepen en ſterk: hebben pik-ſwart en ſluik hair, hard gelijk een paerde-ſtaert: breede ſchouders: ſmalle middelen: bruine oogen en ſneeuw-witte tanden: zy zijn door den bank zaluw van verve: matig omtrend ſpijs en drank: water leſcht haer dorſt; *haer voedſel.* Turkſche terwe en boonen, vleeſch en viſch gebruiken edele en onedele met gelijke toe-bereiding. De terwe geſtampt, word dagelijx tot een pap gekookt, by haer genoemt *ſappaen.* Zy onderhouden geen geſette tijd om te eten. Wanneer honger krijgen gaet de maeltijd aen. Beevers-ſtaerten verſtrekken voor de ſmaekelijkſte lekkernijen. Op de jagt levenze ettelijke dagen by gerooſte terwe, in een klein ſakje om 't lijf gebonden. Een weinig terwe dijd in 't water uit tot een groote klomp. *Hudſons weder-vaeren, merkwaerdig.* *Henrick Hudſon* verhaelt, hoe hy binnen de ſtroom *Montaines*, op d' hoogte van veertig graeden in-voer, en aldaer te land ſtapte: *d' Indiaenen* maekten vreemde potzen met danſen en ſingen: droegen pijlen, welker punten beſtonden uit ſcherpe ſteentjens, aen 't hout met hars vaſt-gekleeft: zy ſliepen onder den blaeuwen hemel op gevlochte matjens of boom-bladeren: zoogen ſterke tabak: waeren vriendelijk; doch ſeer diefachtig. *Hudſon* dartig mijl hooger aen-gezeild, begaf ſich in een ſchuitje, by een oude *Indiaen* geſach-hebber over veertig mans en ſeventien vrouwen, die hem voerde na ſtrand. Alle onthieldenze haer in een huis, konſtig gebouwt uit baſten van eikenboomen. Rondom lag meer als drie ſcheeps-laeding Turkſche boonen en terwe te droogen: behalven 't gewaſch, dat weelig te veld ſtond. Soo haeſt had *Hudſon* 't hoofd onder dak niet, of wierd geplaetſt op twee matjens, ter aerde neder-geſpreyd. Geſwind kregen twee mannen laſt, om wild te ſchieten. Deſe bragten na een oogen-blik twee getroffen duiven. Een vette hond, wiens huid met ſchelpen ſeer handig af-vilden, wierd aen 't vuer geleid. Men maekte voorts andere toe-ſtel tot *Hudſons* goed onthael; doch alſoo ſich, niet vertrouwde aldaer te vernachten, heeft niet genuttigt: onaengeſien *d' Indiaenen* haer pijlen braken en in 't vuur wierpen, ten einde *Hudſon*

Kleding der Nieuw-Nederlanders: alle vrees benaemen. De kleeding *der Nieuw-Nederlanders* is niet minder als prachtig. 't Vrouw-volk tooyt haer meer als de mannen. En hoewel de winters hard nijpen, gaenze tot haer dartien jaer naekt: alleenlijk is de schamelheid der jonge dochters bedekt. Alle hebbenze om de middel een gordel uit walvis-vinnen, baleynen of zee-wand. De mannen steeken een lap duffelslaeken, leer of bond, breed een half elle en negen vierendeel lang. tusschen de beenen door; sulx een vierkantig stuk achter over de billen, en voor over de buik hangt. De vrouwen hebben een onder-rok ter halver been, met zee-wand diervoegen konstig gewrocht, dat de rok somtijds op drie honderd guldens staet. Voorts steekt 't naekte lijf in een harte-vel, welker tippen vol dunne nestelingen slingeren. Een lange tabbaerd op de rechter schouder met een knoop, om de middel met een band gestrikt, verstrekt den mannen en vrouwen voor een opper-kleed, en by nacht voor een bedde-kleed. Beide gaen meest bloots hoofds. 't Vrouw-volk bind 't hair achter tot een tuit, over welke een vier-kante kap, vol zee-wand gevlochten, trekken. Met de selve stof pronkenze haer voor-hoofdspansel. Om de hals en handen dragenze snoeren van zee-wand: en sommige ook om de middel. Eer *d' Hollanders* sich alhier nedersloegen, bestonden de schoenen en kousen uit harten- of eelands-leder. Andere maekten ook schoenen van terwen stroo. Maer, zedert eenige tijd herwaerds, bevinden haer beter by Hollandsche schoenen en kousen. De mannen schilderen 't aengesicht veelvervig. De vrouwen setten slechts hier en daer een swart stipjen. Beide zien buiten gemein staedig. Haer huisen zijn meest op een gedaente getimmert: verscheelen alleen in meer of minder lengte: de breedte van twintig voeten komt allerzints over een. *haer huisen:*

een. 't Bouwen gaet aldus toe. Zy ſteeken geſchilde nooten-takken in de grond, volgens 't beſtek van de ruimte der timmering. Boven worden de toppen tot malkander geboogen, na de wijſe van een galdery: en over de geboogen takken in de lengte latten vaſt-gebonden. Thans bekleedenze de wanden en 't dak met baſten van ypen, eſſen en caſtanje-boomen: de baſten ſchieten tegen 't krimpen over malkander: de gladde zijde is binnewaerd gekeert. Na de grootheid der huiſen, ſchoolen vijftien, meer en min huiſgeſinnen te zaemen. Ieder weet ſijn beſtek. *haer ſterkten:* Haer ſterkten leggen meeſt op ſteil gebergt by water-ſtroomen. De toegang is alleenlijk aen een kant. De timmering gaet aldus toe. Zy veſtigen in de grond ſwaere boomen, wederzijds met eike paliſſaeden, kruis-gewijs door malkander beſet: tuſſchen de kruiſen voegenze wederom boomen, om 't werk te ſtijven. Binnen 't ſlot bouwenze gemeinelijk twintig of dartig huiſen, welker ſommige honderd en tachentig voeten lang, en ſommige kleinder zijn. Alle gepropt vol volk. *verhuiſing:* Des ſoomers ſlaenze hutten op langs de vloeden, ten einde de viſch-vangſt voortſetten. Tegen de winter verhuiſenze na de boſſchaedjen, om de jagt dicht by te woonen, en ſich van brandhout te voorſien. *veelheid der vrouwen:* De veelheid der vrouwen gaet hier niet in ſwang, dan alleen onder d'overſten, de welke drie of vier wijven ten houwelijk nemen. En onder deſe blijft ſulk een eendracht, dat nimmer wegens eenig verſchil over hoop leggen. *trouwen:* Minder-jaerige trouwen niet, als met raed van ouders en vrienden. Weduwenaers en weduwen volgen eigen zinnelijkheid: alleen word inſicht genomen op ieders ſtaet en afkomſt. De bruidegom moet den bruid vereering doen. *echt-ſcheiding:* Om het minſte misverſtand ſtoot de man 't wijf, dicht afgeroſcht, buiten de deur: en trout met een andere. Sulx ſommige jaerlijx een nieuwe vrouw hebben. By houwelijx-breuk volgen de kinders den moeder, na welk ook 't geſlacht word gerekent. Zy keuren overſpel, voornamentlijk gepleegt onder den blaeuwen hemel, ſonde te zijn. *hoerery geoorloft en prijſelyk:* Hoerery echter ſtaet den vrijſters vry, indien hier voor geld genieten. Weshalven niemand ſich ſtoot, om met ſoodaenige in d'echt te treden. Ja de getrouwde beroemen haer, dat van vele beſlaepen zijn by ongehouden ſtaet. *vreemd vryen:* Die trouwens-gezind is, bedekt 't gantſche lichaem, en ſet haer aldus bemopt op de weg ter neder. Een voorby-gaende vryer maekt eerlang de koop blindeling klaer. *ſwangere vrouwen, haer wondere handel:* Beſwangert, draegen naeuwe zorge, ten einde de vrucht niet eenige hinder krijge. Als de baerens-tijd, (welke zy duidelijk weten) genaekt, vertrekkenze na een eenſaeme plaets in 't boſch, ſelf by de ſelſte koude: ſlaen een hutje van matten op: verloſſen buiten iemands byweſen van 't kind: ſpoelen 't ſelve af in 't water, en omwinden 't met matten. Na weinig dagen t'huiſwaerd gekeert, voeden voorts de zuigelingen ſorgvuldig op: niemand doedze ter minne. Soo lang een vrouwe zoogende is, of leven draegt, ſal geen vleeſchelijke vermenging dulden. Een maen-ſtondige komt niet te voorſchijn. In ziekten ſtaenze malkander getrouwelijk by. De naeſte vrienden luiken d'oogen der afgeſturvene. *als ook omtrend dooden.* Deſe, na eenige dagen bewaekens, worden aldus ter aerde beſteld. 't Lijk heeft een ſteen onder 't hoofd: is geſteld ſittens-gewijs: nevens 't ſelve plaetſenze een pot, ketel, ſchotel, lepel, geld en eet-waeren, om in d'andere weereld te gebruiken. Thans ſtouwenze rondom hout, welk boven met planken toeleggen: op de planken, met aerde en ſteen gedekt, worden paliſſaeden diervoegen geveſtigt: dat 't graf na een huisje ſwijmt, aen welk godſdienſtige eerbiedigheid toe-paſſen: waerom voor een groot ſchelm-ſtuk achten, ſoodaenige plaetſen te ſchenden. Over dooden maeken de mannen geen misbaer; doch de vrouwen ſtellen haer buiten gemein wan-gelaetig aen: ſlaen op de borſt: bekrabben 't aengeſicht: roepen dag en nacht den naem der afgeſturvene. 't Grootſte misbaer maeken de moeders, by

Rouwe over dooden, seer merkwaerdig. aflyvigheid der zoonen. Zy schèeren 't hoofd-hair af: welk op de graeven, in tegenwoordigheid van alle bloed-vrienden, verbranden. 't Selve doen ook de vrouwen, als de mannen sterven: behalven dat ook 't aengesicht dan pek-swart maeken, en aldus in een herten-leere hemd-rok over 't naekte lijf een gantsch jaer rouw draegen; onaengesien somwijl te zamen lelijk huis hielden. Tegen sommige vonden houdenze vergaderingen tot duivel-dienst. *Vreemde handel van tovenaers:* Alhier speelen de toovenaers een wonderlijke rolle. Dese buitelen met vreemde sprongen over hals en kop: slaen haer selven: springen, niet sonder naer getier, door en rondom een groot vuur. Eindelijk heffen alle te gelijk een vervaerlijk gelol aen: wanneer de duivel (soo zy seggen) verschijnt in gedaente van een verscheurend of tam beest: 't eerste beduid iets quaeds, 't ander goed: beide geven bericht wegens toe-komstige uitkomsten; doch t'eenemael duister: waerom dan ook haer onwetendheid toe-schrijven, niet verstaende 's duivels rechte meininge, als de zaeken *en van betooverde.* anders uit-vallen. Voorts betooverenze sommige diervoegen, dat schuym-bekken, sich in 't vuur werpen en ongenaedig smijten: en, soo haest zy den betooverde eenige woorden aen 't oor luisteren, gaet de *Tael der Nieuw-Nederlanders.* verwoedheid over. De tael van dit volk is seer verscheide; doch konnen verdeelt in vier hoofd-spraeken, namentlijk *Mahatans*, *Wappanoo*, *Siavanoo* en *Minquaes*: zijn seer beswaerlijk voor vreemdelingen te leeren, alsoo sonder grond-regels gesprooken worden. *Zee-wand.* Haer geld bestaet in *zee-wand*, welk niet anders is dan 't binnenste stijltje van kink-hoorens, door de zee tweemael 's jaers opgeworpen. Dit stijltjen slijpenze glat: drillen door 't midden gaten: korten het tot zekere maete: en rijgen de stukken aen snoertjens. Dese snoertjens vervullen de plaets van goude, *Aerd der Nieuw-Nederlanders.* silvere of koopere munt. Vorders bespeurt men in d'inwoonders niet min uitsteekende gebreeken als deugden; want behalven dat slordig en onachtsaem zijn, wordenze inschelijx bevonden, diefachtig, halsterrig, gierig en wraekgierig. Andersints betoonen sich staetig: gebruiken weinig woorden, welke, na lange overdenking, langsaem uitspreeken en lang onthouden. De verstanden, door *d'Hollanders* een weinig gesleepen, hebben schranderheid genoeg, om goed en quaed voorsichtig te onderscheiden. Willen geen overlast dulden. Geensints genegen tot gulsigheid, konnen koude, hette, dorst en honger lijdsaem uitstaen. Wonderlijk is 't gebruik van stooven in d'aerde *Vreemde bad-stooven* met kley toegesmeert. Een klein deurtje verstrekt ten ingang. Een zieke kruipt binnenwaerds: set sich ter neder: en plaetst rondom de kant heete keisel-steenen. Wanneer een geruime tijd gesweet heeft, springt te voorschijn in koud water: waer by groote baet tegen allerley ziekten vind. Hoewel dit volk sulk een onderscheid tusschen mensch en mensch niet kent, gelijk andere landaerd, evenwel heeftze edele en onedele stammen, minder en hooger gesachhebbers, welker heerschappy erfelijk aen de huisen blijft. Alleenlijk worden de krijgs-ambten vergeven, na ieders heldaedige dapperheid. *Krijgs-orde:* De veldheer schaert de soldaeten niet in regimenten, benden of gelederen; maer leid enkelijk toe, om den vyand uit hinderlaege te verschalken. By nacht voerenze haer meeste aenslaegen uit. Voor de vuist houden niet lange stand: ten zy rondom beset zijn: dan vechtenze tot den laetsten man toe. Wanneer eenig gevaer voor handen staet, worden vrouwen en kinderen elders in een veilige schuilhoek gebergt. Haer wapenen plachten eertijds te wesen pijl, boog en *wapenen:* vuist-hamer. Nu zijn ook snap-haenen, met welke behendig weten om te gaen, in gebruik. De vierkantige schilden bedekken 't lichaem tot de schouders toe. Om 't hoofd leid een slange-vel, waer tusschen een vosse- of beire-start opwaerds steekt. 't Aengezicht is niet kenbaer wegens allerley verven. Selden worden de gevangen en te lijve gespaert: ten zy wijven *Merkwaerdige handel* en

met gevangenen. en kinderen, welke d'overwinnaers geensints anders handelen, dan haer eigen: ten einde op dusdaenige voet sich sterk maeken. Indien nochtans eenige gevangen niet terstond na de slag aen kant geraekt; maer in handen van iemand, wiens bloedvriend by de verwonnene eertijds nedergemaekt was, word drie dagen lang gebraeden, eer den geest geeft. 't Verdient geen gemeine verwondering, dat de lijdende in 't midden des doods, geduurig singt. *Wetten.* Onaengesien geen straffen tot eenig misdrijf staen, gebeuren selden boose stukken. 't Gestoole goed, wanneer ontdekt werd, gebied d'overste wederom te geven. *Dood-slag.* De naeste bloed-vriend des gevelden mag den doodslaeger om hals brengen, als hem binnen vier en twintig uuren achterhaeld. Doch indien later wraek doed, staet de wreeker bloot voor 't moordgeweer van een bloedvriend des tweeden gedooden, onder beding der geseide tijd. *Vreede-handel en verbonden:* Alle verbinteniſſen ontleenen kracht uit d'aengenoomen geschenken. 't Gaet aldus toe. Zy draegen zoo veel stokjens, als zy beding-punten voorslaen. Indien wegens alle over-een-komen, leid ieder op 't slot der redenen de schenkaedjen voor elkanders voeten. Somtijds hangenze de vereeringen op: terwijl nopende de voorslag drie dagen ernstig word beraedslaegt. Ingevallen 't geschenk word afgenoomen, is d'onderhandeling zeker geslooten; maer des niet, soo treedmen in de zaek niet verder, ten zy de versoeker de voorwaerden en 't geschenk verander. *raeds-vergaederingen:* By gewigtige voorvallen, vloeyd de gemeine man na 't huis des gesach-hebbers: ten einde verstaen mag 't besluit by den adel, aldaer vergaedert, genoomen. Thans staet de welspreekenste op: en soekt by 't volk smaekelijk te maeken 't geen beraedslaegt is. 't Gebeurt, dat somtijds een roervink geen redenen plaets geeft: waerom iemand uit d'edelen den muit-maeker met een bijl den kop inslaet. Niemand soo koen, die by sulk geval derf kikken. Men kan naeuwelijx voetstappen van eenige godsdienst alhier bespeuren. Alleenlijk schryvenze den maen groote invloeying omtrend 't gewasch toe. *Gods-dienst:* De sonne, als alles siende, word tot een getuige genoomen, soo dikwils een eed sweeren. *Duivel-dienst:* Zy draegen groot ontsag omtrend den duivel, ter oorsaek op de jagt en visschery swaere overlast van hem lijden: weshalven d'eerstelingen der vangsten t'sijner eere verbranden, om niet beschaedigt te worden: alsoo alle onheil hem toeschryven. Als aen eenig lid pijn gevoelen: seggen: *daer sit een duivel in.* *gevoelen van God seer bespottelijk:* Zy erkennen wel, datter een God boven de sterren woond; doch die sich geensints bemoeyd met 't doen der duivelen op aerde: ter oorsaek sich geduurig vermaekt met een overschoone godinne, welker herkomst onbekend blijft. Dese zakte eens af uit den hemel in 't water, (want voor de schepping was alles water) en soude versonken zijn, ten zy schielijk onder haer voeten land opborrelde. *als ook der schepping:* 't Land groeyde meer en meer: sulx eerlang een geheele aerdkloot gesien wierd, die geswind allerley kruyd en geboomte voortbragt. Ondertusschen baerde de godinne een hart, beir en wolf, en vermengde haer wederom met dese beesten: sulx beswangert wierd, en in 't kraembedde beviel van verscheide gedierten t'eener dragt. En hier uit ontstaet de verscheidentheid niet alleen der beesten; maer ook van menschen, die in verve swart, wit of zaluw zijn, in aerd of vreesachtig gelijk de harten, of wreed als beiren, of bedriegelijk als wolven. Na dusdaenige verrichting keerde d'algemeine moeder hemelwaerd: en schept volkoomene genoegte met den Opperheer, welken niet kennen, nadien hem nooit sagen: waerom ook minder sullen verantwoorden als de Christenen: voorgevende hem te kennen een straffer aller boose stukken, die nochtans by haer bedreven worden. En uit dese opgevatte ergerniſſen konnenze beswaerlijker tot 't Christendom gebragt. *Gevoelen van de zielen.* Wegens de zielen der afgesturvene, geloovenze: datze zuidwaerd in een getemperde landstreek alle vermaek genieten, die 't goede hebben gedaen: daer de quaede ellendig omswerven.

't Naer gehuil, welk 't wild gediert by nacht maekt, oordeelenze te zijn de klagten der geeften uit goddeloofe licchaemen verhuift. De goede grond en gelegendheid van *Nieuw-Nederland* maekte d'Amfterdamfche Burgermeefteren gaende, om derwaerds een volkplanting af te vaerdigen. Weshalven verdraegen met de Weft-Indifche Maetfchappy, onder goedvinden der Algemeine Staeten in *'s Graeven-Hage*. Op 't jaer feftien honderd fes en vijftig fcheepten diefhalven feventig huifgefinnen, waer by fich voegden drie honderd verdrevene *Waldenfen* uit *Piemond*, na *Nieuw-Nederland* over. Den vijftienden van Wintermaend ftaptenze by trommelflag binnen fcheeps-boord. De volkplanting fette gelukkig voort: als ondertuffchen d'oorlog tuffchen d'Engelfche kroon en *'t Vereenigde Nederland* opftond: fulx na een tien-jaerig befit, onmagtig tegen d'Engelfche, haer aen die landaerd over gaf. Zedert kreeg *Nieuw-Amfterdam* de benaming *Nieuw-Jork*. De verheerde ingezetenen vervielen tot groote ongelegendheid, alfoo de koophandel t'eenemael ftil ftond.

Volk-planting na Nieuw-Nederland.

Vierde Hoofd-ftuk:

VIRGINIA.

TEn tijde des koninginne *Elizabeth* waeren d'Engelfche fterk in 't vaerwater, welk *'t Wefterfch Indiën* befpoelt. *Frans Draek*, geboortig in *Deven-fhire* uit flechte ouders, voor een geruime tijd voor matroos, by een fchipper die fterk handelde op *Zeeland*. De fchipper aflijvig maekte aen *Draek* by uiterfte wille fijn fchip: en hy 't felve tot gelt: welk hy gereift na *America* met d'ammirael *Joan Haukens*, in 't jaer vijftien honderd feven en feftig, quijt raekte. Zedert door zee-ruiten verrijkt, takelt drie zeilen toe: wend de ftevens na *Nombrede Dios*: rooft een onwaerdeerlijke fchat: 't goud neemt hy binnens boord: begraeft het filver: en leid de ftad *Croffe* langs de ftroom *Chiruge* aen koolen. De togt gelukte te wel, om niet hervat te worden. Hy licht eerlang d'ankers van vijf zeilen in de Pleymoutfche haven: loopt voorby 't eiland *del Fuogo*, welker vlammen yfelijk flikkerden: onthalft den onder-zee-voogd *Joan Doughty*, overtuigt wegens oproer onder de vlootelingen: fond twee fchepen te rugge: geraekte door ftorm van de twee overige af: ftapt aen 't eiland *Moucha* uit; loopt een fchip met vier honderd ponden gouds af: vind op *Taurapafa* twintig groote ftukken filver en vier duifend dukaeten by een flaependen *Spanjaerd*: in d'haven *Merica*, drie zeilen fonder volk, gelaeden met feven en vijftig klompen filver, ieder wegende twintig pond: en voor *Lima* twaelf fchepen, voerende veel zijde en een kift vol gemunt filver: de fchippers jongen was alleenlijk binnen boort. Zedert verovert hy een galjoen van *Cacofoga*, wiens rijkdom beftond, behalven de koftelijke kleinoodjen, een fwaer goud kruis, dartien kiften filver, in tachentig ponden gouds. En even foo veel goud haeld hy uit een klein vaertuig. Hy had nu de weereld omgezeild, wanneer hy *Detford* aenquam: door d'Engelfche koninginne tot ridder geflagen. Doch *Bernardine Mendoza* Spaenfche gefant klaegde feer over de onwaerdeerlijke fchade, die *Spanje* by *Draek* had geleden. Op fijn aenhouden wierd eenige herftelling gedaen. Onder-tuffchen konde *Draek* niet ruften. Na *America* over-gefteeken brand-fchat de fteden *fant Jago*, *Dominico* en *Cartagena*. Met een groote buit verrijkt, loopt na de nieuwe Engelfche volk-planting *Virginia*, ontdekt in 't jaer vijftien honderd vier en tachentig, op koften van *Walter Raleg*: hy neemt alhier over *Ralph Lane*, die aldereerft tabak in *Engeland* bragt. Doch *Virginia*, aldus genaemt na de maegdelijke koninginne *Elizabeth*, (*Virginia* beteekend by *de Latyniften* maegdelijk) leid op de hoogte van feven- en negen en dartig graeden ten noorden des middaghlijns. De zoomerfche warmte komt over-een met de Spaenfche, en de kou-

Verrichting van Draek, feer gedenkwaerdig.

Virginia by wie ontdekt:

haer gelegendheid:

NOVA VIRGINIÆ TABULA.
37
38
Meridies
MONACANS
MANNAHOACK
POWHATAN
Powhatan
MANAGOAGS
CHAWONS
Iamestowne
Cape Henry
Cape Charles
Poynt Comfort
Smyths Iles
Russels Iles
CHESAPEACK BAY
KUSKARAWAOKS
MARE VIRGINICUM.

Occidens
40
41
Notarum Explicatio
Domus Regum
Ordinariæ Domus
Lucubrationes Anglos
Septentrio
Tauxeent
Namassingakent
Assaomeck
Namo
ranghquend
Nacotch tanck
Mattpament
Cepowig
Utchowigh
Tesmigh
Attaock
Quadroque
Powels Iles
Bornes poynt
SASQUESAHA-
NOUGH
Smyths Iales
Sasquesahanough flu.
Ozinies
Poynt Pesinge
Lockwogh flu
TOCKWOGHS
Peregryns mount
ATQU
HUK
Chickahokin
Macocks
Milliaria Germanica communia
2
4
6
8
10
12
Oriens
40

koude met de Fransche Winters. De winden waeyen alhier seer ongestaedig. De zuid-westelijke brengen groote slag-regenen, warmte, donder en blixem voort: de noord-westelijke koelte en schoon weder. Uit 't oosten en zuid-oosten onstaet mist en regen: uit 't noorden koude: ter zee is slechts een toegang na *Virginia*: namentlijk tusschen d'uithoeken *Henry* en *Charles*, twintig mijl van elkander afgesondert. Hier leid de mond van d'inwijk *Chesapeak*, welke door een ruime water-boezem 't Landschap *Powhatan* scheid van *Kuskarawaoks*. d'Inwijk self heeft veel eilanden, meest onbewoond, eenige zijn boomrijk, andere kael: strekt sich noord en zuide tot twee honderd Engelsche mijlen in de lengte uit: de breedte haeld twaelf mijl meer of min. 't Land ten noorden is bergachtig. De bergen verschillen onderling; want sommige bestaen uit arduin en andere uit marmor-steen. Als de sneeuw gesmolten van 't gebergte afloopt, spoelen meenigte stukken kristal benedenwaerd, en te gelijk soodaenige glinsterende verven, dat de grond hier en daer schijnt verguld te wesen. En dese gelijkt elders na volders aerde en mergel: hoewel doorgaens of uit vette kley, of swarte veen bestaet. Voorts vertoont 't gewest vermaekelijke heuvels en vruchtbaere valleyen, bewaeterd door kristallijne beeken. Langs de stroomen leggen effene velden. Landwaerd in staen woeste bosschaedjen. De bevaerbaere stroomen, die ten westen in d'inwijk *Chesapeak* vallen, zijn vijf. d'Eerste ontleend haer benaeming van 't voornaemste koningrijk *Powhatan*, voortgevloeyt uit 't westelijk gebergt opwaerds, bewoond by *de Monacans*. De stroom *Powhatan* ontfangt verscheide rievieren en kreeken, langs welke verscheide volkeren, onder 't opsicht van haer gesag-hebbers *Werowances*, sich onthouden. Veertien mijl noordelijker vloeyt de stroom *Pamaunke*, langs welker oever *Werowocomo* leid, eertijds zitplaets des oppersten koninx. Voorts stort de rievier *Toppahanok* uit de steile toppen, tusschen welke *de Mannahoaks* wijd en zijd verspreyt leggen. *Pawtuxunt* is verre de kleinste stroom; doch visch-rijker dan d'andre. 't Volk alhier heeft geen gemeinschap met d'andere in *Virginia*, alsoo geschikter leeft. Hopman *Smith* voerde twaelf man in een bark na 't noordelijkste einde van *Chesapeaks inwijk*, alwaer vier rievieren uitwateren. Hy vond hier 't Landschap *Sasquesahanok*. D'inwoonders, buiten gemein groot en wel-geschaepen, quamen omtrend festig d'Engelsche besoeken: vereerden haer eerbiedig huiden, boogen, schilden, pijlen, swaerden en tabak. De spraek deser menschen valt hol, niet anders of uit een verwulfde kelder voortquam. Zy draegen wolven of beiren-huiden. 't Hoofd steekt door der wolven of beiren hals: welker ooren op de schouderen, de snuit en tanden op de borst hangen. Sommige draegen een wolfs-hoofd aen een keten, tot cieraed. Zuigen uit konstig-gesneeden tabaks-pijpen, drie vierendeel lang, met welke by tijd des noods vinnig van haer tasten. Andersints zijn ook van pijl en knodze voorsien. Zy voeren geduurig oorlog met *de Massawomekes*. Weshalven haer dorpen door palissaeden in 't ronde tegen alle aen-val sterk maeken. De palissaeden, boven scherp, staen geschikter orde even hoog: aen den ingang schietenze voor-by malkander. Een dubbelde weg leid, van buiten derwaerds, weder-zijds beset met takken gevlochten half-maens gewijs. Binnen de palissaeden staen d' huisen, seer gelijk 't verdek van een koets-wagen. Alleenlijk verscheeld de woonplaets des gesachhebbers, zijnde ses-kantig met een spits dak. In 't midden der gesterkte kring leid een ruime opene plaets, alwaer vuur stooken, om haer spijs te bereiden. *Smith* kreeg een *der Sasquesahanokers* aen boord. De kop, ter eener zijde kael af-geschooren, en ter andere ruig bewasschen, met een streek hairs over de kruin, niet ongelijk een haenen-kam, stak door de hals van een beiren-huid: sijn kuiten waeren drie vieren-deel dik: en

Pawtuxunt.

Sasquesahanok.

Vreemde inwoonders: haer dorp:

haer kleding.

en voorts alle de leden grof en welgeschapen : hy droeg een swaere knodse, pijl en boog. Zuidelijk af leggen *de Chawonoks* en *Mangoags* by *Ralegs* vloot ontdekt. 't Vlek en inwijk *Chesapeak* vonden d'Engelsche hopmannen *Heriots* en *Ralph Lane*. Voorts is *Virginia* verdeelt in verscheide landaerd, welker tael noch zeden onderling geen gemeenschap hebben. 't Land self brengt overvloedig geboomt voort. Bysonder munt uit de eiken, wiens akers, een halven dag gezooden in ververscht water, niet alleen een zoete oolie geven; maer ook voedsaem brood. Van d'olmen en esschen brandenze zeepassche. De cypressen vallen doorgaens even boven de wortel vijf vademen dik; hebben een rechte stamme, seventig en tachentig voeten hoog, sonder eenige takken of uitspruitsels. Men vind hier ook moerbezien, hasel-nooten en driederhande pruimen, roode, witte en een derde slag, by *d'Indiaenen putchamins*

Geboomt in Virginia:

pruimen:

genaemt; is seer sweemende na een mispel, eerst groen, dan geel, gerijpt rood en seer smaekelijk; doch onrijp genuttigt trekt den mond toe met groote pijn. De krieken krijgen de groote van een kroosjen. d'Appelen vallen schaersch, klein en bitter. De wijngaerden, hoewel ongesnoeyd, brengen overvloedig druiven voort. *Rawocomenes* is een zoort van steekel-beesien. *Ocoughtanamins* zijn den kappers niet ongelijk. Dese wasschen in waterachtige valleyen; worden by zoomer gedroogt: en, ten zy een halve dag kookten, souden vergiftig wesen. 't Brood uit *mattoume* gebakken houdenze voor een bysondere lekkerny: De witte populier geeft een wel-riekende gomme. *Maracoks* hebben de gedaente van citroenen, en een gesond voedsel. Voorts groeyen allerlei moeskruiden door de bosschaedjen. Doch alder-meest levenze by de wortel *kockawoughe*, wasschende in modderige gronden. Indien niet toe bereid is,

wijngaerden:

brood:

moes kruiden:

wortel tockawoughe:

is, word vergiftig gehouden. De toebereiding gaet aldus toe. Zy dekken de geseide wortelen met een meenigte eiken-blaederen en vaeren: stooken rondom een groot vuur, vier en twintig uuren achter een. Aldus gedroogt en onder meel gemengt dient tot gewoonelijk zoomer-voedsel, onaengesien den keel boven gemein prikkelt. *Koorn hoe geplant:* d' Inwoonders hebben veel moeite met 't koorn te planten: ter oorsaek de grond wegens geboomt over-groeyt staet. Zy hakken de boomen by de wortel af, en verzengen de wortel, die 's jaers hier na word uitgevroet. Thans makenze putjens, vier voet van elkander: in ieder werpenze vier graenen en twee Turksche boonen: tot d' helft op-geschooten, aerden de putjens aen: vrouwen en kinderen passen op 't wieden. Elke staek draegt gemeenlijk twee of drie airen, en ieder air van twee honderd tot vijf-honderd graenen. De staek, soo lang groen is, bevat een zuiker soet zap: weshalven 't koorn groen geplukt, geroost en in een mortier gestampt word. Door een fijn mandeken geschommelt, ziften de bloem van de zeemelen. *Beesten, seer vreemd:* *Virginia* voed ook overvloedig allerley beesten: als namentlijk herten, bysonder langs de rievieren; bevers met voor-voeten als een hond, d' achterste plat, niet ongelijk der swaenen, kael sonder hair: otters, welker vellen ten zieraed verstrekken: kleine wolven en beiren. De honden bassen hier niet; maer huilen. Haer vossen zijn silver-hairig, en stinken niet. *Vetchunquoies* vertoond de gestalte van een wilde kat. *Aroughcun* sweemt na een bever; doch is geensints soo groot, en leeft op de boomen. *Assapanik* gelijk een eekhoorn: springt, met uit-gerekte beenen en vel, veertig roeden verre, niet anders of vioog. *Opassem* heeft een swijns-kop, ratte-staert, een sak onder de buik, waer in de jongen gedraegen en gevoed worden. *Mussascus*, den water-rat niet ongelijk, riekt seer na muscus. *Gevogelt:* Niet min overvloedig is *Virginia* voorsien van gevogelt. By winter-tijd vliegen hier valken, quakkels, meerlen, lijsters rood-gevlerkt, wilde kalkoeten, patrijsen, arenden, kraenen, reigers, gansen, end-vogels, papegayen, duiven, swaenen en andere onbekende. *Visch:* De zee en stroomen leveren uit een meenigte allerley visch, als roggen, welker steek seer gevaerlijk is, steur, bruin-visch, zee-kalven, witte salmen, tongen, voornen, kreeften, ael, lampreyen, haring, baersen, oesters en mosselen. *Padde-visch.* Doch vreemd is de padde-visch, die uit 't water gehaelt, tot barstens toe op-sweld: als ook een klein vischjen, swemende na *sant Joris* draek, behalven de voeten en vleugels. Beide vleesch en visch worden of murw gezooden, of langsaem gerooft. *Virginia schaers bevolkt.* 't Land, schaersch bevolkt, heeft weinig mannen, meer vrouwen en kindren. Sestig mijl in 't ronde leveren naeuwelijx vijf duisent zielen. De mannen laten 't hoofd-hair met twee schelpen door haer vrouwen aen d' een zijde af-scheeren, d'andere blijft ruig hairig. 't Vrouw-volk gaet anders en anders geschoren, na ouder of jonger zijn; doch draegen langs de eene slaep des hoofds altijd lange hair-vlechten. *Dragt der Virginiaenen, seer vreemd:* 's Winters lopenze gekleed in ruige vellen, des soomers in kaele sonder bont. d' Arme behelpen sich met gevlochte boom-bladeren. De rijkste hebben ook mantels uit kalkoete vederen, seer konstig gebreid. 't Aengesicht, armen, beenen en borsten zijn beschildert met swarte stipjens, en afbeeldsels van allerley slangen. In d' ooren, driemael door-boord, hangen groen-geele slangen, een half elle lang, die om den hals slingeren, en de mond *der Virginiaenen* kussen. Andere pronken met doode ratten, aen de staerten vast-gemaekt. Sommige plaetsen op de kruinen vogel-vlerken: sommige slange staerten: of ook wel een brede kopere plaet, de gedroogde hand van een verslagen vyand, of 't vel van een valk. De wortel *pocone*, fijn gestampt en met olie gemengt, dient om de schouders rood te verven. *Haer natuur: zeden:* Alle zijn sterk, geswind, hardvochtig, veranderlijk, wraek gierig. Zy steelen niet, uit vrees de toovenaers den dief-stal aen den dag mogten brengen. De vrouwen plegen geen onkuisheid, ten zy met kennis der mannen. De

S hui-

huiſen: huiſen ſtaen meeſt lanx de ſtroomen, of by fonteinen en kreupel-boſſchen, en oude om-gehakte boomen tot brand. Zy maken vuur met een droog hout, gedraeyt in een vier-kantig gat. De wooningen, gevlochten uit jonge takken, matten en baſten, rooken ſeer, hoewel in 't midden van 't dak openinge hebben: anderſints zijn beſtendig tegen alle ongemakken des hemels. 't Vrouw-volk en kinderen bezorgen de kooken en bouwery: de mannen viſſchen, jaegen of oorloogen. Haer krijgs-geweer beſtaet in pijlen, knodſen en ronde ſchilden. De viſch-booten trogs-gewijs uit een hout geholt, doorgaens een elle diep, twintig, veertig, vijftig voet lang, maeken vaerdig ſchot, 't Spinnen gaet onder de Virginiaenſche vrouwen *vreemd ſpinnen.* ſeer in ſwang: zy maeken ſeer fijne draeden van boom-baſten, herten-zenuwen en 't gras *pemmenauw*. Haer gods-dienſt word verricht omtrend alles 't geen ſchaede toe-brengt: als *Afgod der winden.* vuur, water, donder, blixem en winden. Der winden-God beeldenze in haer tempels ſeer yſelijk af. Hy heeft een pek-ſwarte kop en kroon: uit de mond gaet een pijl: over beide de ſchouders hangt een keten, die voor de kolk des harts te zamen komt in een gordel met vijftien knoopen. De armen git-bruin hebben weder-zijds ter midden weegs een groote ſtrik hangen. De eene hand bevat een rad, uit welk onder een lange ſluyer hangt: boven ſtaet een verdek ſweemende na een klok. In d'andere hand houd hy een kring: 't midden is half verlicht, half verduiſtert: op d'opperſte rand ſtaet een vier-kantige ſtijl, en op de ſtijl een Moriaens-kop. Beneden hangt een geſpikkelde waeyer. Voorts vertoond hy een ſwarte broek en kouſen. d'Opperſte God evenwel is de duivel *Oke*: wien *Afgod Oke.* outaeren (zy noemenze *pawoorances*) in 't veld ſtichten: offerende aldaer bloed, herten-ſmeer en tabak, wanneer van krijg of jagt weder-keeren. Anderſints worden ook in de tempels gevonden vreeſelijke afbeeldſels deſer *Oke*. Doch om aen te wijſen, hoe

d'En-

d'*Engelsche* alhier van tijd tot tijd hebben huis gehouden, sal niet ondienstig zijn den gantschen handel kortelijk voor te stellen. Zedert *Walther Raleg*, *Ralph Lane* en *Heriots* de Virginische kusten ontdekten, heeft *Bartholomæus Gosnold* yverig gearbeid, by vertrouwde vrienden en d'Engelsche koning *Jacob:* ten einde een volk-planting na *Virginia* bevorderde. De toeleg gelukte. Op 't jaer sestien honderd en ses gingen drie schepen derwaerds, onder beleid van *Christoffel Newport*. Na veel zukkelens geland, bouwde 't slot *James Towne*. Drie en twintig man voeren de rievier, die by 't hoofd *Henry* uitwaterd, ses dagen opwaerds: stapten thans aen 't wellustige dorp *Powhatan* te land. Aller wegen vriendelijk onthaelt, keerden te rugge: en vonden 't werk t'eenemael uit de plooy: alsoo *d'Engelsche* niet alleen onderling overhoop lagen; maer ook quaelijk leefden met d'ingezetenen: sulx 't weinig scheelde, of soude alle aen een deerlijk einde geraekt zijn. Ondertusschen vertrokken de schepen volladen met klaphout. Honderd zielen bleven binnen *James Towne*; doch eerlang geen tien gesond, wegens schaersheid der lijftogt. Binnen vier maenden stierf ruim d'helft. d'Overige bleven te lijve by steur en zee-krabben. Hopman *Joan Smith* voerde 't opper-gesach: verschafte bequaeme wooningen, en koorn, geruild tegen eenige snuistery met *de Chichahamins*, by hem ontdekt: voer de rievier *Chichamine* op: en wiert, door onachtsaemheid der matroosen, geschikt tot bewaering der boot, gevangen. Een volle maend sat hy in hechtenis: thans los gelaeten, kreeg levens-middelen voor 't volk binnen *James Towne*: welk, ten zy verhindert was, de steven van een pinas soude gewend hebben na *Engeland*. Terwijl de zaeken aldus jammerlijk stonden, bragt *Newport* in een schip sestig man aen, tot versterking der volkplanting. 't Ander zeil verviel door storm voor *Brasil*. *Newport* begeeft sich na *Weromocomoco*, alwaer de koning *Powhatan* huishield. Dese sat op een bedde van matten en geborduurd leder-kussen, gekleed met vellen. Aen sijn voeten

Verrichtingen van Newport.

van Smith:

Koning Powhatan.

vertoonde haer een jonge dochter: ter weder-zijde des huis twintig bysitten: de hoofden en schouderen waeren rood geschildert: een keten witte koraelen hing om d'halsen. *Newport* vereerde aen *Powhatan* een Engelsche jongen, en ontfing *Powhatans* boezem-vriend *Namontak*. Naeuwelijx weder-gekeert, drukte een swaer ongeval: alsoo de vlam niet alleen d'huisen, by de nieuwe volk-planters gebouwt, vernielde; maer ook de palissaden rondom *James Towne*, tot verzekering tegen vyandlijke aenval in de aerde geslaegen, en de meeste voorraed. 't Quaed trefte te meer, dewijl by de winter trefte. 't Had slechter afgeloopen, ten zy 't afgedwaelde schip te voorschijn quam, redelijk van levensmiddelen voorsien. Terwijl d'afgebrande plaets herbouwt wierd, ging *Smith* zeil in een open bark met veertien man: ontdekte twee eilanden voor d'uithoek *Charles*, aen welke hy sijn naem toe-paste: sette voorts d'inham *Chesapeak* in: midden-weegs lagen verscheide eilanden, die de bootsgesellen *Russels* noemden. Voor de rievier *Wigcomoco* vondenze een drabbige zee: noordelijk voortgeset, een boezem vol versch en heet water: en eindelijk twee *Virginiaenen*, die *d'Engelsche* lanx een kreek geleiden na *Onawmament*. Alhier lagen ettelijke honderd in een hinderlaege, door *Powhattans* bestelling, om *Smith* af te maeken. Zy sprongen geswind te voorschijn, als duivels toe-gemaekt; doch getroffen uit vuur-roers, lieten den moed zakken. *Smiths* toeleg lag eensdeels om 't land t'ontdekken, en anderdeels de half-silver mijne tot *Patawomek*, tien mijl landwaerd in gelegen. Na ernstig onderzoek wierd 't metael bevonden van slechte waerdy. Sulx hy voorsoo verre onverrichter zaeke te rugge keerde: naeuwelijx genesen van een vergiftige wonde in d'arm, veroorsaekt door een visch, den rogge niet ongelijk, terwijl by *Toppahanok* aen de grond vast sat. Binnen *James Towne* lag alles over hoop. 't Volk met swaere ziekte besocht, morde tegen elkander. Den voorraed had de regen bedurven. *Smith* tot opperhoofd gevordert bragt den verwarden staet op een goede voet: maekte d'huisen dak-dicht: de booten ten handel vaerdig: en de mannen afgevaerdigt op 't geweer. Middelertijd quam *Newport* voor de tweede reis met nieuwe hulp-benden: schonk aen den koning *Powhatan* een silvere lampet, schotel, bedde, klederen en andere kostelijkheden: ontfing slechte vergelding, een weinig koren: voerde honderd en twintig soldaeten na 't land der *Monacans*: liet *Smith* binnen *James Towne*, tot bevordering van de scheeps-laeding met tachentig man: en keerde eindelijk sonder eenige verrichting na *Engeland*. *Smith* verkondschapt, hoe *Powhatan* enkelijk toeleide, om *d'Engelsche* te vermoorden, was in de voorbaet. Ten dien einde pikt hy acht en veertig vaerdige gasten uit de twee honderd, welke *James Towne* tot een besetting had: trekt na *Werowocomoco*, en land beswaerlijk, alsoo de rievier meer als een half mijl van d'oever af bevrooren lag. Een Hoog-duitsche soldaet onder *Smiths* bende waerschouwde *Powhatan* heimelijk, wegens de toeleg *der Engelsche*: weshalven sich bergt met de vlucht. *Smith* voortgerukt na *Pamaunke* vond den koning *Opechancanoug* met seven honderd man in de wapenen. 't Stond hier geschaepen tot een scherp gevecht. Doch *Smith* vat den koning by de kop: set hem 't pistool op de borst: en dwingt den vyand de wapenen neder te leggen. *Powhatan* hervatte nu ook den torn, alsoo door twee Hoogduitsche van swaerden en vuur-roers voorsien was; doch d'aenslag, te vroeg uitgelekt, deed hem 't hoofd wederom in de schoot leggen: sulx voor de tweede reis een peerl-snoer aen *Smith* toesond. De vreede wierd aller wegen tusschen d'inwoonders en *Engelsche* getroffen. By dusdaenige rust vorderde de volkplanting hand over hand. Binnen *James Towne* wierden twintig huisen getimmert, een born-put gegraven, vier lasten pek en tarre gemaekt. Drie zeugen bragten in een jaer festig biggen voort, en weinig hoenders vijf honderd kiekens. Op *Hog-Ile* wierd een blokhuis geleid, om bericht te hebben van d'aenkomende schepen. Eerlang echter veranderde de

James Townes verbrand.

Smiths togt: sijn gewichtige verrichting.

Voorteeling van verkens.

Honger in Virginia. de welstand in een droevig ongemak; want alsoo de ratten 't koorn op-aten, moesten de besettelingen haer wijd en zijd verspreiden, om aen de kost te geraeken. Sommige leefden by oesters en steur: andere by beesien en ekels. Voorts haddenze veel met de Hoogduitsche te doen: als die de zijde *der Virginiaenen* koosen, ten einde de nieuwe volk-planting uitroeyden.

Verrichting van Gates en Sommers. Ondertusschen lichten negen schepen, bemand met vijf honderd zielen, op 't jaer sestien honderd en negen, d'ankers in *Pleymouths haven*, onder 't gesag der ridderen *Thomas Gates* en *George Sommers*: welke met het ammiraels schip schip-breuk op *de Bermudas* leden. d'Overige geraekten behouden voor *James Towne*: alwaer zy 't werk meer als ooyt uit de plooy hielpen; want de zee-hopmannen niet alleen *Smith* over lang een quaed hart toedroegen; maer voerden een hoop verdorven witte-broods kinderen, die d'ouders uit vreese voor de galg, sich quijt maekten. *Engelsche raeken overhoop.* Dese smeeten 't geheel in 't wild. Weshalven *Smith* ettelijke by de kop kreeg: andere te rugge versond. Honderd en twintig, waer over *West* gesach had, voeren de stroom *Powhatan* westelijk op: koosen *the Fales*, by een sterke water-val, ten woonplaets; doch seer onvoorsichtig: alsoo 't land, behalven andere ongelegendheden, 't over-stroomen der rievier onderhaevig lag. *'t Land the Fhales.* Voorts mishandelden zy dier voegen *de Virginiaenen*: datze lang getergt verscheide *Engelsche* afmaekten. *Martin* voerde gelijk getal als *West* na *Nansamund*: ontfing gelijke bejeegening, de wijl insche-lijx leelijk met d'inwoonders leefde. *Nansamund.* *Smith*, door bus-poeder gequetst, vertrok na *Engeland*: liet de volk-planting voorsien van vier honderd en negentig man, vier en twintig stukken geschut, drie honderd roers, drie schepen, seven booten, verscheide handel-waeren, voor tien weeken leeftogt en oorlogs-gereedschap. Ondertusschen wierd de noordelijke mond van *Powhatans* stroom bevolkt: kreeg de benaeming *Point Comfort*. Doch alsoo de voorraed eerlang te kort schoot; vaerdigden een pynas af, ten einde elders voedsel bequam. Weinige van 't scheeps volk keerden te rugge: de meeste waeren door d'ingezetenen, meer en meer verbittert op *d'Engelsche*, dood-geslaegen. Ja 't scheen *de Virginiaenen* aller wegen zamen-spanden, om sich deser nieuwe gebuuren te ontlasten. *Virginiaenen tegen de Engelsche.* 't Woeden ging soo fel toe, dat binnen ses maenden de vijf honderd tot sestig ellendige menschen versmolten. Terwijl 't werk aldus jammerlijk geschaepen stond, bragten *Gates* en *Sommers* in een klein schipken honderd en vijftig man uit *de Bermudas* voor *Point Comfort*. Dese vonden geraedsaemst 't volk af te brengen: wanneer de baron *de la Ware* alhier met drie schepen vol levens-middelen ter reede liep. d'Opkraemende kregen last te keeren na *James Towne*: *Sommers* en *Argal* na *de Bermudas*: en *Gates*, om nieuwe hulp-benden uit *Engeland* over te voeren. *James Towne een stad.* Doch alsoo *de la Ware* door swaere krankte overvallen wierd, is benoodsaekt t'huiswaerd de steven te wenden. Eer hy 't anker lichte, bragt *Argal*, van *de Bermudas* versteeken, een scheeps-lading visch voor *James Towne* aen: *Thomas Dale* drie schepen, en zedert ook *Gates* gelijk getal, alle voorsien van volk, groot vee, noodige voorraed en oorlogs gereetschap. Thans is op de nieuwe volkplanting goede orde gesteld: de seven honderd man in gilden en ambachten verdeelt: een gast-huis gebouwt en tachentig slaep-plaetsen: aen d'uithoek *Henry* een sterkte geleid. Zedert nam 't werk merkelijk toe. Sulx op 't jaer sestien honderd een en twintig, twintig zeilen met dartien honderd koppen, by de graef van *Zuid-hampton* bemand, derwaerds gingen. Het zuidelijkste gedeelte van *Virginia* verscheelt eenigsints van 't gewest *der Powhatans*. *'t Zuidelijkste Virginia hoedanig.* 't Zuidelijkste is, op *Walther Ralegs* kosten, door *Philips Amadas*, met twee barken uit *de Teems* geloopen, ontdekt. Vijftig mijl hield hy langs d'Americaensche wal: stapte uit aen 't lege en sandige eiland *Wokokon*, vol wijngaerden en cederen, op welke ontallijke kraenen meest wit haer onthielden: de bosschen grimmelden van wild en gevoogelt. *Wokokon.* Voortgeset tot de kust *Wingaudocoa*, *d'Engelsche* veran-

derden de naem in *Virginia*) kreeg veel booten aen boord, en in deselve *Granganimeo* broeder des koninx *Wingina*, met sijn gemaelinne en kinderen. De gemaelinne had om 't hoofd een keten witte korael: aen d'ooren slingerden peerl-snoeren tot de middel toe. d'Andere mannen en vrouwen droegen koopere oor-bellen en harten vellen, mantels gewijs: waeren alle zaluw van verve. Zy verruilden buffels en harten vellen tegen tinne schootels, ketels en yser-werk. *Amadas* voer zedert de groote rievier *Occam* op: aen 't eiland *Raonoak*, alwaer een dorpken lag van negen huisen, over welke *Granganimeo* gesach had. In de stroom *Occam* vald *Cipo*, op wiens grond overvloedig peerl-mosselen gevischt wierden. *Amadas* keerde eindelijk t'huiswaerd, na dat eerst besigtigde de drie koningrijken, gehoorig onder drie te zamen-verbondene koningen *Wingina*, *Pooneno* en *Menatonon*. Hy doorliep inschelijx 't landschap *Secotan*, en d'eilanden wijd en zijd in de lengte verspreyt voor *Wingandocoa*: voerde twee inboorlingen na *Engeland* over. Dese togt bevielsoo slecht niet, of *Raleg* hervatte 't begonne werk: takelde op 't jaer vijftien hondert vijf en tachentig seven zeilen toe: onder welke *Richard Greenville* de vlagge voerde. Aen *Hispaniola* uitgestapt, liep voorts langs de kust van *Florida*, en achter 't hooft van *Feare* ten anker. Zedert, genaedert voor *Wokokon*, verloor by quade toeversicht sijn schip: vond 't groote meir *Paquipe*: en stak *Secotans* koorn in brand, ter oorsaek een gestoole silvere kop niet wilden ter goeder hand herstellen. Op het eiland *Raonoak* sette hy honderd en seven man uit, onder 't gesigt van *Ralph Lane*: ten einde aldaer vaste woningen maekten: en de gewesten rondom her ontdekten. Tien maenden bragtenze door met alles op te speuren: wanneer haer de zee-voogd *Draek* na *Engeland* af-haelde. Eer vertrokken versloegenze den koning *Wingina*, die bereeds met alle sijn bond-genooten tegen *d'Engelsche* in wapenen stond. Om de nieuwe volkplanting te versterken had *Ralech* een schip afgevaerdigt; doch dewijl 't volk weinig te voren bereees met *Draek* opgekraemt was, quam te laet. *Greenville* kort hier op gevolgt, vond sich inschelijx bedroogen: weshalve te rugge keert: alleenlijk liet hy vijftien man op *Raonoak*, ten einde *d'Engelsche* in besitting bleven. Onaengesien *Ralech* aldus 't hoofd stiet, hervat echter de togt: vaerdigt *Joan Wite* met drie schepen, voerende honderd en vijftig koppen, na *Raonoak*. Dese vond de vijftien landsluiden niet; maer wel d'overblijfsels van de verwoeste sterkte, by *Lane* opgeworpen, en d'huisen met ruichte overgroeyt. Men maekte de woningen schoon tot lijf-berging: vermoorde een merkelijk aental *Dasaenongnepungers*, ten onrecht verdacht, als of de vijftien *Engelsche* aen kant geholpen hadden. Ondertusschen geraekten de vlootelingen dapper over hoop: weshalven d'ammirael *Wite* t'huiswaerd over staeg smijt: en liet een en negentig mannen, seventich vrouwen en elf kinderen tot bevolking van *Raonoak*. Na dese menschen soude niemand ooit hebben omgesien, ten zy *Wite*, na *West-Indiën* geschikt, op *Ralechs* versoek, d'achter-blevenen beloofde af te halen. Doch alsoo een boot voor *Raonoaks* strand omsloeg, sulx seven man verdronken, wierd 't volk schuw om te landen. By bedaerd weder uitgestapt, vonden niemand. De huisen binnen de sterkte waeren afgebrooken: alhier lagen noch ettelijke staeven, een yser stuk geschut en eenig loot, met onkruid begroeyt. Ten verscheide plaetsen wierden kisten op gedolven. De bolwerken en palissaeden van 't slot stonden ongeschent. In een boom was met Romainsche letters in gesneden *Cro*: en *Croatoan* aen een stijl der sterkte, sonder kruis boven de naem; want alsoo warenze versprooken voor drie jaer met den vertrekkende zee-voogd *Wite*: dat wanneer elders op-kraemden, sulx in eenig hout graveeren souden, ten einde mogten werden opgesogt: en by aldien groote nood hadden, wilden 't kruis ten teiken stellen. *Wite* had graeg na 't landschap *Croatoan* gevorscht; doch de sterke buyen benoodsaekten hem 't anker te lichten t'huiswaerd. Zedert heeft niemand na haer getaelt, als *Joan Smith*, die uit

Merkwaerdige verrichting van Amadas.

Greenvilles togt.

Engelsche verlaeten Virginia.

Verrichting van Wite.

Bevolking van Raonoak is wonderlijk:

men heeft nooit geweten waer gebleven is.

Milliaria Germanica communia
5 10 15
Apalatcy Montes auriferi
PARS
SEPTENTR
Lacus aquæ dulcis adeo magnus ut ex una ripa conspici altera non possit
Apalatcy montes in quibus es aurum et argentum invenitur
Rio de la Grande Rissanie
R. de May
Matiqua
Mayarqua
Houstaqua
Anatequa, dives rex ad Apalatcy montes
Maya
Mayon
Stalame
Conexis
Macou
Adusta
Porto Royal
Omitaqua
Aquera
Eclanou
Enecape
Cadecha
Potano rex dives
Edelano Rex est hujus insulæ admiranda amenitatis
Vtina
Calany
Enecaque
Mocosso
Patiqua Chility
Mayrra
Oriade
Coya
FLORIDA
Allicamani
Mathiaca
Iracana
Tacatacoaron
Lacus et Insula Sarrope, abundat optimis fruct
Apallon
Mollowo
Emolona
Marracou
Sarenala
Salicanali
Saturia
PARS
Owatchape
Olotacara
Athore
R. de May
Borne des François
Seler
Anacaroucou
R. des Dausins
C. François
ORIENTALIS.
R. Grande
R. Belle
R. de Gironde
R. de Garonne
R. de Charente
R. de Loire
R. de Somme
NORT
289
290
291
292
293
294
35
34
33
32
31
30

VIRGINIÆ
partis australis,
et
FLORIDÆ
partis
orientalis,
NOVA
Powhatan
Chesapeack Bay
Cape Henri
Chesapeack
Weapemeo
Sana
AMERICÆ
VIR
GINI A.
SECOTAN
MONGOAC
Medanos, Hispanos
Secota
Porto de Princip
Barra de Choare
C. de S. Romano
Chicola
R. de Laurenco
Sandhoeck
C. de Trafalgar
MAR
DEL
NO T.
295
296
297
298
299
300

uit *James Towne* zuidelijk trok, om eenig bericht te krijgen, wegens 't weder-vaeren der voor-genoemde; maer niemand heeft ten huidigen dag toe tael of teiken vernoomen. Eindelijk dit zuidelijke deel van *Virginia* is warmer dan 't noordelijke: andersints brengt by na de selve vruchten en beesten voort. Alleen word hier gevonden de boven gemein vreemde visch *seekanauk*, een voet breed met krabbe voeten, oogen op de rugge en een lange staert vol schelpen begroeyt. *Vreemde visch.*

Vijfde Hoofd-stuk:

F L O R I D A.

Togt van Leon. OP 't jaer vijftien honderd en twaelf ging *Joan Ponce de Leon* uit d' haven *sant German* voor *Porto-Rico* met drie schepen onder zeil: sette streek noord-noord-westen: liep aen d' eilanden *del Veio*, *Caycos*, *Yaguna*, *Amaguyao*, *Manegua* en *Guanahani*, alderеerst by *Christoffel Colonus* ontdekt, en *Salvador* genaemt. Zedert hield hy noord-west, en eindelijk lanx een kust, die (dewijl haer ongemein vermaekelijk op-deed) *Florida* geheeten wierd. Om ergens een haven te vinden bleef den strand in 't gesicht houden, op-douwende zuid-zuid-west. *Wondre val-stroom.* Alhier vervielen de schepen in sulken val-stroom, dat met een herde voor-wind den vloed niet dood konden zeilen. 't Eene schip dreef zeewaerd uit 't gesicht. De twee andere lieten d' ankers vallen; doch die slipten door: sulx na de wal geset wierden. *Ponce*, gewenkt door *d' Indiaenen* stapten buiten boord. Geswind vloogen *d' Indiaenen* toe, om sich meesters te maeken van beide 't vaertuig: sloegen *een Spanjaerd* dood: quetsen twee andere. De nacht scheide 't gevecht. *La Cruz een rievier.* By de rievier *la Cruz*, om water en brand-hout in-gezeild, vonden tegen-stand by sestig inboorlingen; doch verstooven haest voor 't geschut: een kreegen ze gevangen: richten hier een steene kruis op. d' Uit-hoek, langs welke de sterke vloed valt, leid op acht en twintig graeden: kreeg de benaeming *Cabo de Corrientes*: gelijk de reex eilandekens voor 't vaste land *los Martires*, ter oorsaek de klippen van verre menschen vertoonen, staende aen staeken. *Eilanden Martires.* Ten laetsten, na eenige schermutselingen met *de Floridaenen*, keerde *Ponce* onverrichter zaeke te rugge: door 't bericht sommiger *Indiaenen* bedroogen: namentlijk dat in *Florida* een stroom, en op 't eiland *Bimini* een fontein was, welker wateren d' oude luiden jong maekten. *Water van oud jong maekende.* Zedert bleef *Florida* niet onbesocht. Acht jaer na de verhaelde voorval, lichte *Lucas Vasquez de Aylon* d' ankers van twee schepen voor *Hispaniola*: om aen de om-leggende eilanden slaeven te haelen voor de goud-mijnen, tot welken arbeid d' inboorlingen op *Hispaniola* beswaerlijk quamen. *Vasques togt op Florida.* Hy wend de stevens noordwaerd: vervald langs de kust *Chicora* en *Gualdape*: by hem hernoemt *Cabo de sant Helena* en *Rio Jordan*. *d' Americaenen* alhier sagen de schepen voor zee-wanschepsels aen; doch, bemerkende gebaerde mannen, vluchten. *De Spanjaerden* achter-haelden een man en vrouw. Beide wel onthaeld, en in Spaensche klederen gestooken, maekten de vreemdelingen by haer lands-luiden soo aengenaem: dat de koning vijftig man na boord schikte met leef-togt: en de vlootelingen noodigde, om sijn rijk te besichtigen. Hy self had een lang kleed, op de schouder toe-geknoopt, bedekkende den buik, halve borst, gantsche rugge en billen: de lange slip droeg een dienaer achter na. *Dragt van een Floridaensch koning.* Om d' ongedekte schouder hing een drie-dubbelde peerl-snoer dwars voor de borst, tot over de dije. 't Hoofd stak in een muts, welker kruin met strikken pronkte. d' Elleboogen en 't been onder de rechter knie-schijf vertoonden over 't naekte vleesch een dubbelde keten van peer-

peerlen. In de rechter-hand droeg hy een koſtelijke ſtaf. De koningin-ne ging ſonder eenige kleeding. Al-leenlijk hing een ruige reep van de ſlinker ſchouder over de ſchaemel-heid: een twee-voudige peerl-ſnoer om d'hals tuſſchen de borſten: en het hoofd-hair wijd uitgekemt tot de kui-ten toe. Aen d'handen en enkels ſlin-gerden inſchelijx peerl-ſnoeren. Uit 's koninx laſt door-ſnuffelden *de Spanjaerden* 't rijk *Chicora*: allenthal-ven beleefd onthæld, niet ſonder goude en ſilvere ſchenkaedjen. Aen boord gekeerd, noodigt *Vaſquez d'In-diaenen*, onder voor-wending van dank-bewijs voor genoote vriend-ſchap. Soo haeſt een merkelijk aen-tal ſich binnen de ſchepen bevond, gingenze onder zeil; doch 't eene ſchip verging. 't Ander quam wel be-houden voor *Hiſpaniola* ten anker; maer met weinig *Indiaenen*: alſoo de meeſte van hart-zeer en honger op zee ſtierven: de weinige over-ge-blevene leefden by doode krengen.

Trouwlooſheid van Vaſquez.

Indiaenen miſhandelt.

Ondertuſſchen kreeg *Vaſquez* by 't Spaenſche hof een gunſt-brief, om *Florida* te bevaeren, met uit-ſluiting van andere. Op 't jaer vijftien hon-derd vier en twintig taekelt hy een ſchip toe derwaerds. Dit bragt toon-ſels goud, ſilver en peerlen te rugge. Weshalven eerlang de reis wederom ſelf aen-vaerd. In de ſtroom *Jordan* met drie zeilen gevordert, verloor een. 't Bleef by dit ongeval niet. Hy werpt twee honderd man te land: die door *de Floridaenen* of afgemaekt of gequetſt wierden. Sulx *Vaſquez* met ſchaede en ſchande den aftogt blae-ſen moeſt. Weinige vonden zedert ſmaek in dit vaer-water: te meer al-ſoo d'ingezetenen arm ſcheenen, voorſien van weinig goud, welk met *d'Otapales* en *Olagatonos*, ſeſtig mij-len ten noorden landwaerd in gele-gen, ruilden. Onaengeſien ſulk ſlecht weder-vaeren, behield *Pamphilus Narvaez* ſoo veel moed; dat op een verlof-ſchrift van kaiſar *Carel de vijf-de*, vier zeilen en een brigantijn toe-

Vaſques nederlaeg by de Floridaenen.

tae-

taekelde. Voor *Cuba* lichte hy d'ankers met ſes honderd man en tachentig paerden, in 't jaer vijftien honderd acht en twintig.

Narvaez verrichtingen in Florida.

Aen *Florida* ſette hy drie honderd krijgs-knechten en twee en veertig ruiters uit:

Vreemde uit.

vond de hutten ledig: in een groot huis een goude belle onder de netten verborgen: kaſſen vol koopmanſchap, en in ieder een doodlicchaem, met huiden van wild gedekt en beſchildert: lapjens lijwaed, laeken en ſtukjens goud. 't Goud bragtenze, volgens bericht *der Floridaenen* uit 't verre af-gelegen geweſt *Apalache*. *Narvaez*, hoewel tegen 't gevoelen des penning-meeſters *Nunnez Cabeca*, ſet landwaerd in: de vloot ſoude ondertuſſchen lanx de wal houden. Vijftien dagen voort-gereiſt, vernam noch woningen noch menſchen: hier en daer ſtonden *palmitos*-boomen. Swommen thans door een rievier, of roeyden met vlotten over. Twee honderd inboorlingen beſloegen de ſtrand; ſes kreegen *de Spanjaerden* gevangen. De gevangenen voorſaegen d'hongerigen overvloedig van Turkſche tarwe. Zedert wederom vijftien dagen, ſonder menſchelijke voet-ſtappen te ontdekken, gevordert: ontmoet eindelijk een Indiaenſch heer met aenſienelijk gevolg: voor uit gingen verſcheide fluiters. Gaven hem te kennen, hoe haer reis lag na *Apalache*: en hy beduide, vyand te zijn van die landaerd: geleide *de Spanjaerden* met een *kanoa* over een ſnel-vlietende ſtroom: en onthaelde alle ſeer minzaem binnen 't vlek, over welk 't opper-geſach voerde. *Narvaez* kreeg eindelijk, na een gantſch moeyelijke togt, *Apalache* in 't geſicht. Dit dorp, twee honderd en veertig ſtroo huiſen groot, leid tuſſchen 't gebergt op een moeraſſige grond, vol nootenpijn- en ſavel-boomen, eiken, lauwrieren en laege palmitos. Behalven 't geboomte, door de wind by de bergen vallende, hier en daer omgeſlaegen, bekommeren de diepe

Narvaez wonderbaerlijke togt.

poelen den weg buiten maete ſeer: gelijk ook de beiren, leeuwen en ander fel gediert. *Narvaez* viel onvoorſiens op *Apalache*: kreeg *den Caſique* gevangen;

Komt tot Apalache.

als ook overvloed van terwe, mortieren om de ſelve te ſtampen, huiden en mantels uit draeden geſponnen. Vijf en twintig dagen hield hy hier ſtil. Geduurende welke tijd *de Spanjaerden* drie land-togten deeden; doch vonden niet als arm volk, ongemakkelijke wegen en een onvruchtbaeren boodem. Tweemael vielen d'inboorlingen op haer uit: ſchoot ettelijke paerden en mannen onder de voet. Dit waeren ſterke menſchen: liepen moeder-naekt, en ſnel gelijk harten: ontdooken de kogels onder water.

Floridaenen zijn ſterke menſchen.

Narvaez was niet weinig bedraeyt. 't Geraedſaemſt, 't vlek *Aute*, op de zee-ſtrand gelegen, aen te doen. Negen dagen zukkelde hy jammerlijk, eer de tarwe, kalabaſſen, erweten en andere vooraed binnen *Aute* roofde. Ook ſtond de buit hem duur genoeg; want de dorpelingen weerden ſich mannelijk: ſulx meenig *Spanjaerd* en paerd ſneuvelde. Zy hadden nu, zedert uit d'inham *ſant Crus* ſcheiden, twee honderd en tachentig mijl af-geleid. De paerden uitgeteerd konden de zieken en gequetſten niet draegen: 't volk af-geſlooft beſweek op de weg.

Narvaez is in d'uiterſte ongelegendheid.

't Naeſte, vijf barken te maeken: d'hembden dienden voor zeilen, de paerde-ſtaerten en maenen tot touwen, de huiden om water te bergen. Scheep gegaen ſagen geen land in ſeven dagen: kreegen uit vijf *Kanoas* eenige gedroogde viſch: liepen door de ſtraet *ſant Miguel*: voorts lanx de kuſt na *rio de Palmas*: leeden grooten dorſt, ſulx ſommige aen 't zout water ſtierven: aen land geſtapt, wierden des nachts door een *Caſique* beſprongen: die *Narvaez* ſwaerlijk in 't aengeſicht verwonde, en eindelijk de vlucht nam, achterlatende een zabels-mantel, ruikende na amber. Drie dagen ſworvenſe wederom by de zee: wanneer de bark van *Nunnez Cabeca* afdwaelde, en eindelijk door ſtorm op ſtrand dreef:

Cabeca geſtrant:

alwaer *d'Indiaenen* honderd ſterk los gingen, om de vreemdelingen te vermoorden; dog deſe ſtelden de geſtoorde met eenige ſnuiſtery, uit de ſchip-breuk ge-

ſijn wonderlijk onthael op Malhado:

gebergt, te vreden. Zy waeren nu wapenen, leef-togt en alles quijt: bevonden haer op een eiland, *Malhado* by d' inwoonders genaemt: wierden door de ſelve geherbergt, en onder-houden ſoo lang iets hadden.

en behoudenis.

Maer te mets nam d' honger diervoegen toe, dat elkander opaeten. Binnen korten tijd bleven van tachentig man alleenlijk vier ten lijve, namentlijk *Nunnez Cabeca*, *Caſtillo*, *Orantes* en *Eſtevanico*. Deſe geraekten eindelijk over land in *Nieuw Galicien*, en voorts binnen *Mexico*, niet ſonder duiſend hacchelijkheden. Van *Pamphilus Narvaez* is nooit beſcheid in-gekoomen: word geloofte verdronken te zijn. Zedert ſulk een droevig wedervaeren, bleef 't werk van *Florida* elf jaer ſtil.

Verrichting van Sottus op Florida, ſeer merkwaerdig.

Ferdinand Sottus tot land-voogd over *Cuba* gekooren, verkreeg by kaiſar *Carel de vijfden* ſoo veel, dat noch eens een torn waegde op *Florida*. Behalven 't boots-volk voerde de vloot vijf honderd krijgs-knechten en vierde half honderd paerden. In d'inham *del Eſpiritu Santo* geland trekt *den Caſique Vitacucho* onder d' oogen: krijgt hem nevens duiſend inboorlingen gevangen: alle neder-gehakt, of door d' honden verſcheurt. Binnen *Apalache* over-winterde hy: ſterkte de plaets: voorſag ſich van leef-togt: verſtond, hoe dartien dag-reiſens weſtelijk 't koning-rijk *Cofachiqui*, goud-ſilver- en peerl-rijk, lag. Ieder vlamde na de togt derwaerds, onaengeſien vol gevaer; want de ſtrijdbaere *Floridaenen* verborgen haer in de koorn-akkers, waer uit meenigen *Spanjaerd* met pijlen of queſten of dood-ſchooten. *Sottus*, ſoo haeſt de lente begon, vervorderde weg. In 't arme landſchap *Achalaqui* vond hy weinige jonge luiden, en d' oude meeſt blind. Uit *Cofaqui* volgden hem vier duiſend ingezetenen,

Vreemde handel der Cofaquiers.

die *der Spanjaerden* pakkaedje droegen, en haer geleiden door een boſſchaedje en wildernis. Den ſevenden dag ſtuitenze vooreen ſwaere rievier. *Sottus* ſond vier benden, om een overtogt op te ſpeuren. Drie benden keerden onverrichter zaeke. De vierde, beleid by hopman *Annaſco*, en d' overſte van duiſend *Cofaquiers* geraekte in een dorp lanx de ſtroom gebouwt. *De Cofaquiers* hielden hier erbarmelijk huis: ſloegen alles dood, ſonder iemand te ſpaeren: hingen de bekkeneelen aen haer zijden: ontgroeven de dooden op 't kerk-hof. Na duſdaenige gepleegde wreedheid, trokkenze te rugge. *Sottus* vond eindelijk een dorp op d' over-zijde des oevers: wenkte, iemand beliefde over te komen. Ses ſcheepten na hem toe: en bericht, hoe minnelijke onder-handeling verſocht, beloofden ſulx bekend te maeken aen haer opper-voogdeſſe, zijnde een jonge maegd.

Een maegd beſtiert het land.

Deſe voer ſelf na *Sottus*: beſchonk hem met een peerl-ſnoer; doch klaegde over de ſchaersheid van mond-koſt: echter zy ſoude d' helft by-ſetten. Hier trok 't heir over: vond een ſchoone landsdouwe, groote peerlen, gelijk graeuwe erweten, kooper hoog-geverft als goud; maer geen goud.

Groote ſchat peerlen.

Uit de begraef-plaets der vorſten lichten de Spaenſche behel-hebbers, met bewilliging der geſeide maegd, een onge-looflijke ſchat peerlen. Binnen 't vlek *Tolomeco* gingenze op gelijke manier te werk. Dewijl de levens-middelen naeuw om-quamen, is 't leger tweeſints verdeelt. *Balthaſar de Gallegos* leide d' eene hoop, *Sottus* d' andere. Op 't landſchap *Chalaque* was 't gemunt. Derwaerds in aen-togt, wierden beloopen van ſoodaenigen ſtorm,

Sware ſtorm.

dat weinige de tijding des wedervaerens hadden af-gebragt, ten zy 't geboomte de ſlagen brak; want niet alleen de donder en blixem diervoegen woeden, of hemel en aerde ſoude vergaen; maer ook hagel-ſteenen, gelijk groote eyeren, vloogen in een yſelijke buy beneden-waerds, ſulx groote takken te ſlarzen geſlaegen wierden.

Vordere togt van Sottus, ſeer merk-waerdig.

In de luſtige valleye *Xuala*, gehoorig tot 't rijk *Cofachiqui*, ververſchenze vijftien dagen: trokken door de landen *Guaxale*, *Acoſte* en *Coza*: alwaer meer dan duiſend *Indiaenen*, met pluimaedjen en rijk-gevoyerde mantels, *de Spanjaerden* verwellekomden. *De*

Caſi-

Casique versocht: zy beliefden te overwinteren aldaer; doch *Sottus* sloeg d'aenbod af, als die d'haven *Achusi* meende aen te doen. Zedert besichtigde hy *Talisse*, met hout en aerde bolwerken gesterkt. *De Casique Tascalusa*, een man, eens soo groot als een gemeine *Spanjaerd*, ontfing *Sottus* seer beleefdelijk: geleide hem binnen *Mauila*: gelegen in een vermaekelijke valleye. De stad, omringt met dubbelde palissaeden tusschen beide vol aerde gevult, (op ieder tachentig schreden staet een toorn tot verweering voor acht man) heeft twee poorten, tachentig huisen, (ieder verstrekt wooning voor duisend man) en een ruime markt in 't midden. Terwijl *de Spanjaerden* alhier vroolijke maeltijden houden, gaet onvoorsiens een yselijke wapen-kreet op. Met d'eerste torn stormden seven duisend, gestijft t'ellekens door versche hulp-benden. Eindelijk braeken *de Spaensche* door: terwijl de stad lieverlaey in brand stond. Meer als elf duisend sneuvelden in de smook en vlam, of aen de kogels, of aen de degens, of verplettert van d'hoef-ysers, of wierden gescheurt door d'honden. *Den Spanjaerden* stond de slag op drie en tachentig dooden en vijf en veertig paerden. Voort-gereist na *Chicoza*, wierden by d'ingezetene gestuit voor een diepe rievier, met hooge oevers. Niet sonder moeite en bloedstorting in toebereide ponten overgeraekt, verwinterden binnen 't dorp *Chicoza*. Twee maenden lieten d'inboorlingen haer ongemoeyd sitten. Thans, by naere nacht zamengerot, schooten 't vuur in de stroo-daeken. Twee uuren duurde 't gevecht: by welk *de Spanjaerden* verlooren veertig man, vijftig paerden, en alle haer verkens, binnen d'huisen verbrand. Zedert verhuist na *Chicacolla* leeden (allenthalven aenstoot. Binnen 't slot *Alibamo* wachten vier duisend *Floridaenen* op haer komst; doch dese wierden soo brusk aengetast, dat d'helft stijf om hals raekte: en *Sottus* meester der sterkte: gelijk ook van *Chisca*, onvoorsiens overvallen. Met geen min gevaer

De stad Mauila.

Schrikkelijke gevechten.

als moeyte geraekt aen de andere zijde des strooms *el Grande*, ontdekte een dorp ruim vier honderd huisen groot: rondom lagen vermaekelijke maiz-velden: de meenigte fruit-boomen stonden voor het oog en mond lustig. Ses dagen onthaelde *de Casique Casquin* het Spaensche heir: trok nevens 't selve met vijf duisend onderdaenen na *Capaha*: voorsien van een diepe en breede gracht aen drie kanten: de vierde had sterke palissaeden. *De Spanjaerden* echter door-gebrooken, maekten ruimbaen voor *Casquin*, die alles voor de voet aen kant hielp. De dorp-voogd self ontvluchte in een *Kanoa* op 't naeste eiland. Den ingang derwaerds hadden nu *de Spaensche* vermeestert: wanneer *Casquin* schielijk t'huiswaerd toog. Na des selfs vertrek maekte *Sottus* vrede met *Capahaes-gesach-hebber*: nam sijn winter-leger in 't vlek *Vitangue*, alwaer geduurigh aen-stoot leed. Hy hield vijftien *Caciquen* gevangen, welke alle levendig verbranden wilde, ten zy goud verschaften. Doch dewijl niet konden op brengen, wierden met af-gekapte handen weg gejaegt. Voorts hielp *Sottus* de *Guachacoyars*, om die van *Anilco* te verwoesten. De wreede toelegh gelukte. Evenwel ging 't niet na *Sottus* zin. Hy vond de goud-mijnen niet, op welke vlamde: had in dit vijfjaerigh omswerven gespild de groote schatten uit *Attabalibaes* paleis geroost: de peerlen in *Florida* bekomen, konden nergens na de kosten op-haelen: alsoo de oesterschelpen tegen 't vuur geopent, en de peerlen, met een gloeyende yser door-gedrilt, veel waerdy verlooren, dewijl in luister af-naemen. Ook wilde sijn volk niet toe-stemmen, dat een stad bouwde aen d'haven *Achusi*. *Sottus* trok soo veel swaerigheden diep ter herten; en stierf aen de roode loop. 't Lijk wierd gezonken in de diepe stroom *el Grande*. Onder sijn staet-volger *Luidewijk de Alvarado* nam 't werk een andere keer: 't heir, over d'helft versmolten, wilden enkelijk *Florida* ver-

't Dorp Capaha.

Sottus sterft.

Wonderlijk omswerven op Florida.

laeten: haer kennende onbestendig tegen soo strijdbare landaerd. In het landschap *Auche* voorsien van een gidze, lieten den gidze door d'honden verscheuren, ter oorsaek de rechte weg mischte. Zy swerfden vorders sonder leids-man. d'Ongemak verslond honderd man en tachentigh paerden, behalven een merkelijk aental *Floridaenen*, benoodsaekt tot het draegen der pakkaedje. Gekeert na de rievier *el Grande*, liepen aldaer twee dorpen af: sterkten beide, ten einde veilig verwinterden. Doch alsoo 't nu het veertiende jaer was, dat de stroom, volgens gewoonte, over d'oevers vloeyde, en 't land wijd en zijd plas sette, stonden *de Spanjaerden* gantschelijk verleegen. 't Hout, 't geen bereiden ten bouw van seven barken, om af te trekken t'huiswaerd, dreef wegh: de levens-middelen bedorven: haer woon-plaetsen lagen onder water. By sulke ongemakken quam een swaerder. De land-voogden rondom bragten heimelijk alle krachten te zamen: ten einde wraek namen wegens de Spaensche overlast. *Alvarado* kreeg door *de Cacique Anilco* lucht deser toeleg: weshalven dartig gesanten der zaem-geswoorenen d'handen afkapt. Kort hier na gingen *de Spanjaerden* onder zeil; doch vernaemen eerlang meer als duisend *kanooen* voor den boeg. Sestien dagen lang bleven dese haer by: quetsten en dooden meenig der Spaensche vlootelingen: sneeden een bark met acht en veertig man af, als ook de paerden, te land volgende: 't volk wierd met riemen dood geslaegen, de paerden door-schooten. Een klein over-blijfsel quam eindelijk tot *Panuco*, en van *Panuco* tot *Mexico*. De togt op *Florida*, soo meenigwerf ongelukkig uitgevallen, is echter hervat, by toestemming des Spaenschen koninx *Philips de tweede*, door *Peter Ahumada* en *Julius Samano*. Vijf *Dominikaener moniken* lieten sich by de vloot vinden, die met groote kruisen landwaerd stapten: ten einde, door dusdaenige vertooning, *de Floridaenen*, welker tael niet verstonden, tot 't geloof bragten. Doch dese beducht voor feitelijkheid, stelden haer te weer: sloegen de moniken met knodzen dood: vilden de lijken: en hingen 't afgestroopte vel in haer tempels. 't Liep hier allegangs slecht af: evenwel waegde de Spaensche koning noch eens kans: sond *Peter Menendez* na *Florida*. Hem volgden uit *Romen* drie Jesuieten *Peter Martinius*, *Ioan Roger* en *Frans Villaregius*. De schipper door onkunde wist niet waer hy was. 't Geraedsaemst te landen. Negen *Nederlanders* en vier *Spanjaerden*, onder welke sich ook bevond *Martinius*, vallen in de boot, en gingen op *Florida* uit. Ondertusschen staet sulk een storm op, die 't schip na *Cuba* slingert. De gelande vonden noch lijfberging noch voedsel, dan wilde kruiden. Zy zukkelden hier tien dagen.

Vreemde strijd.

Togt van Ahumada en Samano:

van Menendez.

Togt van Ribald en Laudoniere.

De Franschen volgden de Spaensche voetstappen: *Joan Ribald* en *Rene Laudoniere* ten verscheide tijden na *Florida* gezeilt, ontdekten aldaer verscheide kusten, havenen, stroomen en volkeren: stonden bloedige gevechten uit tegen *de Spanjaerden*: en, om te wreeken de moorderyen der selve aen *de Fransche* gepleegt, stak *Dominicus Gurgius*, op 't jaer vijftien honderd seven en sestig derwaerts met drie schepen, voerende twee honderd soldaeten en tachtig bootsgesellen. By de stroom *Tacatacouru* ingevaeren, stapte te land: vond een jonge *Peter du Bre*: die ontsnapte, toen *de Spaensche* binnen de sterkte *Carolina* de Fransche besetting verwoed afmaekte. *Du Bre* omswervende, begaf sich eindelijk in dienst van den Floridaensche landvoogd *Saturiona*. Dese, nevens andere *Caciquen* spand met *de Fransche* te zamen, drijft *de Spaensche* uit drie sterkten; welke alle uit last van *Gurgius* geslecht zijn.

Heldadige verrichting van Gurgius.

Beschrijving van Florida:

Doch *Florida*, volgens *Thevet* alsoo genaemt, ter oorsaek de kust haer vermaekelijk vertoond: hoewel andere meinen, dewijl op palme-sondag, in de Spaensche tael *pascua de Flores*, gevonden is. d'Inboorlingen noemen het *Jaquasa*. Volgens de landscheiding, by 't hof binnen *Madrit*

PAGUS HISP
in Florida

ISPANORUM
in orida

drit beraemt, en aen *Pieter Menendez* ter hand gesteld heeft. *Florida* ten oosten *Bahama*, ten westen *Mexico*, na 't noorden *Canada*, en zuidelijk beschouwt het over zee, met een uitsteekend' hoofd, *Cuba* en *Yucatan*. 't Land, bevochtigt van verscheide rievieren, is vlak en zandig na de zee-kant. *Ponce de Leon*, benoodsaekt sich te bergen voor de beschuldigingen tegen hem in gebragt by *Didacus Colonus Cristoffels zoon*, nam de reis aen na *Florida*; doch was d'eerste niet; want *Sebastiaen Gabotus*, gaende gemaekt door de nieuwe ontdekking van *Hispaniola*, vond *Iaquasa*, welk *Leon* noemde *Florida*, sestien jaer te vooren, uitgerust by d'Engelsche koning *Henrik de sevende*. *De Spanjaerden* hebben hier twee vastigheden gebouwt: 't geen aen de uithoek *Helena* staet, is toegewijd den apostel *Matthæus*: de stad en het slot *Augustijn* leid nevens de rievier *May*. Beide stad en slot hebben voor land, binnen-waerd vol beemden en geboomt: de kant rijst heuvelachtig. Tusschen 't voor-land loopt een ruime en diepe kil in een wijd vaer-water, welk de sterkte en stad bespoelt. De sterkte is acht kantig getimmert: weder-wijds staet een ronde toorn: binnen zijn soldaeten brakken. De grond afgesneeden door twee stroomen, uit 't land vallende in 't vaer-water tusschen 't vaste land en 't voor-land, brengen groote vastigheid toe aen 't slot. De stad leid by na vier-kantig: alleenlijk dat tegen over de sterkte dichter bebouwt is, verdeelt in vier ryen straeten. De kerk-straet ter zijde buiten de stad: recht voor de stad word gezien het Augustijner klooster. Voorts zijn de inwoonders olijf-vervig, groot sonder mismaektheid, geschildert over 't vel: draegen een harten huid voor de schaemelheid: swart hair hangende tot de heupen; doch meest tulpsgewijse op de kruin gevlochten: twee kleine schilden voor de borst: ses kleinder om d'armen: twee bellen aen ieder oor: en een muts, welkers boord getakte vederen en de top een kruin vertoond. De kooker, vol gescherpte pijlen met vissche-tanden, hangt op zijde. In de slinker hand, boven voorsien van een vierkantige koopere plaet, houdenze een groote boog. Aldus stappenze ten oorlog. De koning heeft de voortogt met een knodze. Dagelijx raeds-pleegenze over de krijgs-zaeken in 's koninx huis, die op een verheeven zetel sit. d'Aenzienelijkste begroeten hem eerst, met de handen gelicht boven 't hoofd: roepende, *ha*, *he*, *ya*: de weer-galm der overige luid: *ha*, *ha*. Thans set sich elk op stoelen neder rondom binnen 't huis. Indien de voorval van swaer belang is, ontbiet de koning d'oudste en priesters *Jawas* genaemt. Thans word *cassine*, een drank uit bladeren, seer heet den koningh toe-gereikt: voorts drinkt ieder op orde, uit de selve kop. De drank verwekt sweet: stilt honger en dorst voor vier en twintig uuren. Als te velde leggen tegen den vyand, leven by Turksche terwe, honing, gerookte visch, haege-dissen, en alle wilde wortelen: ja mengen zand en koolen onder de spijs, om de selve te verlengen. Soo haest krijgen de legers elkander niet in het gesicht: of de koningen weder-zijds draeyen d'oogen in de kop rondom: mompelen tusschen de tanden: maeken seer vreemde gebaerten: en verheffen tusschen beide een yselijk geschreeuw: beantwoord met algemeine kreet des gantschen heirs, slaende te gelijk op de dyen. Thans neemt elk koning, eerbiedig gekeert na de sonne, een houte schotel vol water, welk over de krijgs-knechten werpt, soo verre hem doenelijk is: bid, de sonne gelief te vergunnen: dat hy op gelijke wijse 't bloed der vyanden mag storten. Terstond giet hy een tweede komme waters in 't vuur: wenschende den krijgs-knechten toe: zy d'afgestroopte huid van de weder-partijders also aen de vlamme op-offerden. Ook komen dan te passe de priesters, ervaeren in duivels konsten. Dese gezeeten op een schild in 't midden des legers, trekken rondom een kring, binnen welke vreemde kriskrassen en wonderlijke gra-

[E]erste vinder.

[S]tad Augustijn.

Floridaenen hoedaenig.

haer vreemde raed-pleging:

haer spijs:

Floridaensche koningen seer vreemd.

haer duivel-jagers.

bedrijven wonderlijke potzen.

gramatzen maken, niet ſonder preevelende woorden: zy ſchijnen een krachtig gebed te doen, geduurende 't vierde deel van een uur. In 't gebed ſtellen ſich diervoegen aen, dat eer duivelen ſelf gelijken als duivel-jagers; zy draeyen d'oogen 't achterſte voor, en 's lichaems gewrichten niet anders dan of alle beenderen aen ſtukken knakten. Eindelijk ſtappenze afgeſlooft uit den getrokken kring: berichten den koning wegens 't getal en toeſtand des vyandlijken legers. Den verwonnenen word met meſſen uit ſcherp ried 't vel des hoofds met 't hair afgevilt, en tegen 't vuur gedroogt. Dit bindenze aen hooge ſtokken: en keeren diervoegen zeeghaftig te huiſwaerd. Even ſoo handelenze d'armen, koppen en beenderen. Doch de ſtokken plaetſenze op een ruim veld: rondom ſitten mannen en vrouwen. Thans ſtapt de prieſter met een houte beeld in 't midden der vergaedering: vervloekt de verſlaegenen. Aen een

Wreedheid tegen verwonnene.

hoek des akkers knielen drie mannen: d'eene klopt voller ſlags op een ſteen, na 't getal der vlocken by de prieſter uit-geſprooken: d'andere twee rammelen ondertuſſchen met kalabaſſen vol ſteentjens, en ſingen niet ſonder vreemde gebaerten vreemde liedekens. Soo haeſt neemt dit gedoen geen einde, of de vrouwen, welker mannen geſneuvelt zijn in den ſlag, treeden tot den koning, dekkende d'aengeſichten met haer handen: maeken groot misbaer: verſoeken wraek over der mannen: byſtand in haer weduwlijke ſtaet: en verlof, om ter gewoonelijker tijd te mogen trouwen. De koning ſtaet dit toe. Aldus getrooſt, keeren huilende t' huiſwaerd: en eerlang na de begraef-plaetſen der mans. Alhier ſnijdenze 't hoofd-hair tot d'ooren toe af: werpen 't ſelve op de graeven, gelijk ook de wapens en drink-potten, eertijds by d'afgeſturvene gebruikt. Mogen zedert niet treden in den echt, voor 't hair gegroeyt is op de

Merkwaerdige rouw over lijken.

Merkwaerdige rouw over lijken.

de schouders. De selve gewoonte grijpt ook stand, als de koningen ter aerde besteld worden: alleenlijk komt hier noch by, dat d'onderdaenen drie dagen vasten en huilen: sijn graf vol pijlen besteeken: en des self goederen met 't huis door de vlamme aen-steeken. Voorts verscheelen *de Floridaenen* onderling seer. Die 't landschap *Panuca* bewoonen, grenzende aen *Nieuw Spanje*, zijn strijdbaer en wreed: offeren de gevangenen aen haer afgoden, en etenze op. De mannen plukken de baerd uit: doorbooren neus-gaten en ooren: trouwen niet voor haer veertigste jaer. Hier aen volgen de rijken *Avanares* en *Albardaosia* bewoond by een doortrapte landaerd, boven andere *Indiaenen*. d'Inboorlingen van *Jaguazia* zijn snelder in 't loopen dan een hart; vermoeyen niet, schoon een gantschen dag rennen. Nergens vindmen wonderbaerlijker swemmers, als in *Apalchia*, *Authia* en *Somovia*. De vrouwen self baeden door diepe en snelle rievieren, met kinderen in den arm. Hier worden vele gevonden, die man en wijf te gelijk zijn: dese draegen de pakkaedje, als 't leger te velde gaet. Tweemael 's jaers brengt de selve grond Turksche terwe voort. 't Land word nooit gemest; maer als de tarwe, welke in lente- en zomer-maend geplant, van 't veld in een groote schuur verzaemelt is, steekenze 't onkruid aen brand: die assche verstrekt voor mesting. De koning deelt de terwe om, na ieders huisgesin. By de winter wijkenze vier maenden boschwaerd, onder kleine hutjens van palm-takken: leven by 't wild, gerookte visch en krokedillen: dese hebben schoon en wit vleesch; doch rieken na muscus. De vangst deser woeste beesten gaet aldus toe. Aen d'oever der stroom word een huisjen vol ronde gaeten gebouwt. Binnen staet wacht: dese waerschouwt tien of twaelf metgesellen, gewaepend met een stam vol korte scherpe takken: welken den krokodil, die wijdgaepende ten roof-toe-loopt, ter bek in-douwen, en alsoo op de rugge om-smijten: schieten dan den buik vol pijlen, en slaen hem vorders met knodzen dood. Konstiger worden d'harten gevangen: namentlijk zy verbergen haer onder een harte vel, seer aerdig op-geset, niet anders of leefde: plaetsen dit by de stroomen, waer d'harten gemeinelijk drinken: welke dan onvoorsiens door-schieten. In ziekten laeten geen aders; maer zuigen 't bloed. De priesters bedienen te gelijk 't ampt van genees-meesters: waerom met sich omdraegen een sak vol kruiden, meest tegen de pokken, want dit volk buiten gemein hoerachtig valt: ja Sodomietery en bloed-schande worden niet gerekent voor zonden. En hoewel sich seer toegeven in dartele geilheid, bereiken doorgaens een hooge ouderdom. *Rene Laudoniere* uit de rievier *May*, niet verre van de stad *Augustijn* te land gestapt, ontmoete den Floridaenschen landvoogd *Saturiona*, die hem bragt by 't wapen des Franschen koninx, voor twee jaer opgerecht. *Saturiona* had 't wapen, ten bewijs van goedgunstigheid tegen *de Franschen*, met lauwer-kroonen en bloemen gepronkt. Nevens *Saturiona* stond sijn zoon *Atoreus*, die by eigen moeder verscheide kinderen had voortgeteelt. Zedert bekende de vader niet meer d'huisvrouw, welk aen *Atoreus* over gaf. De over-over-grootvader van *Saturiona* telde nu meer als anderhalf honderd jaer, en kindskinderen tot in 't vijfde gelid. De gods-dienst in *Florida* is niet min verdoemelijk als wreed. Wanneer zeeghaftig te huis komen, nemen de oude wijven 't gedroogde hair van de voornoemde stokken af: steeken 't selve om hoog, dankende den sonne voor de bevochte overwinning. Bloediger gaet de offerhande der eerst-gebooren zoonen toe; als welke voor den koning de herzenen te pletteren geslaegen worden met een knodze op een blok. Meer bespotttelijk is de jaerlijxe dienst aen de son. Zy vullen 't afgestroopte vel van een hart met wel-riekende kruiden: cieren d'hoorens en hals met kransen: voeren het tusschen gesang en fluiten

Floridaenen verscheelen onderling.

Man en wijf gelijk.

Huis houding der Floridaenen.

Krokodil-vangst:

als ook der harten.

Floridaenen oud en bloed-schenders.

haer schrikkelijke gods-dienst:

als ook bespottelijk.

na een hooge tronk, op welke 't gevuld hart plaetsen met 't hoofd na de sonne gekeert: wien voorts versoeken, hy believe 't land sulke vruchten overvloedig te verleenen, als aen hem nu offeren. 't Genoemde vel blijft tot 't volgende jaer. *De Spanjaerden* hebben zedert de neder-laeg in de sterkte *Carolina*, en op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig 't onheil by d' ammirael *Draek* toe-gebragt, weinig tegen-stribbeling op *Florida* gevoeld. *Draek* had *Domingo* en *Carthagena* gebrandschat; wanneer lanx de kust *Florida* streek hield, en aldaer een baek ontdekte. Derwaerds send hy verspieders, die een mijl nevens een rievier op-gingen: ontdekten aen d'over-zijde een sterkte, en weinig hooger 't stedeken *Augustijn*, getimmert uit houte huisen. *Draek*, hier af verkundschapt, wende de stevens derwaerds: loste tweemael 't geschut op het slot, aen *sant Joan* toegewijt. Eens schooten *de Spanjaerden*, en vluchten voorts met haer gesach-hebber *Peter Menendez*. *d' Engelsche* maekten sich storm-vaerdig: wanneer een gevangen Fransch-man in een boot na *Draek* toe-roeyde: uit welken verstonden, hoe *de Spaensche* de stad *Augustijn* en sterkte *sant Joan* hadden verlaeten. Weshalven *Draek* na 't slot toe-set, vind alleenlijk palissaeden door malkander gevlochten; een platte beukery op pijn-boomen, tusschen beide vol aerde gevult; en een kist met twintig duisend guldens tot betaeling der soldaeten. Veertien metaele stukken lichten *d' Engelsche* uit de sterkte, vernielde alles: en ging onder zeil.

Verrichting van Draek op Florida.

Seste Hoofd-stuk:

't EILAND CUBA.

DE zee voor *Florida* is seer zorgelijk wegens ontelbaere klippen en plaeten. Meer als vier honderd kleine eilanden leggen wijd en zijd verspreid, behalven de groote, onder een benaeming *Lucajos* geheeten, noordelijk van *Cuba* en *Hispaniola* af. De voornaemste zijn *Bahama*, *Lucaioneque*, *Cignateo*, *Caio Romano*, *Jabaquem* en andere. 't Volk deser eilanden is buiten gemein wel-geschaepen, en bysonder de vrouwen: waerom *de Spanjaerden* aller wegen derwaerds zamenvloeyen tot geile vermenging. De dochters gaen moeder-naekt, ter tijd toe haer maendelijke reiniging krijgen. Thans word een groote maeltijd aen gerecht, op welke zy haer schaemelheid bedekken met een kotoene kleed, nets-gewijs gebreyt, en vol bladeren besteeken. De mannen gebruiken geen kleding, dan als feesten vieren of oorlog voeren; want by sulke voor-vallen, trekkenze een kotoen-gewaed aen, door-vlochten met veel-vervige vederen. Op 't hoofd staen lustige pluimaedjen. 't Gebod der koningen, ja van de minste heeren, word stip nagekomen. Geen dienaer of dienaeresse, die na reeden van eenige last vraegt, hoewel 't leven self aen de gegeven last hangt. Liever stervenze, dan verwijt draegen, dat in ongehoorsaemheid leven omtrend haer opper-hoofden. Ondertusschen misbruiken dese sulk een magt seer zelden. De koningen gaen naeuwelijx verder, als omtrend orde te stellen voor ieder, wegens zaeyen, planten, maeyen, visschen en jaegen. 't Geen het veld, bosch of zee geeft, om te konnen bewaeren tegen verderf, word in onder-aerdsche kuilen gebergt: en ter gewoonelijker stonden, na 's koninx goed-vinden en iegelijx nood, uit-gedeelt. 't Voornaemst cieraed der eilanders bestaet in roode steentjens, binnen schelpen op zee gevischt, besloten. Of, 't geen waerdiger achten, de keyen *cohici*, welke onder d' hersenen der groote slakken *cohobo* verborgen leggen. Om d' hals armen en beenen draegenze snoeren, te zaemen geregen uit door-luchtig en veel-vervig korael, op d' oever van sommige wa-

Lucajos eilanden.

vreemde seden der inwoonders: bysonder in gehoorsaemheid aen opper-hoofden.

haer cieraed.

water-poelen gegraeven. De meeſte inwoonders der genoemde eilanden eten geen vleeſch : ja ſterven, wanneer ſulke ſpijs nuttigen. *granaet boomen: duiven:* De duiven neſtelen in geboomt, niet ongelijk den granaet-boomen, welker baſten na kaneel en gengber ſmaeken, en ruiken als kruid-nagelen. Soo overvloedig vallen hier de duiven, dat de na buuren ſchuiten vol weg-voeren. Een niet min ſmaekelijke als geſonde *vrucht jaruma.* vrucht *jaruma*, ſweemende na een groote vijg, waſcht aen een boom, niet veel verſchillende van een vlierboom : de blaederen hebben byſondere genees-kracht tegen wonden. Deſe *Lucajos*; hoewel buiten gemein vruchtbaer leggen meeſt onbewoont : ter oorſaek d'inboorlingen vervoert zijn by *de Spanjaerden*, om in de goud-mijnen van *Hiſpaniola* en elders te werken. *Beſchrijving van Cuba:* Doch onder d'eilanden alhier munt *Cuba* uit. Dit, door *Chriſtoffel Colonus* ontdekt, wierd eerſt genaemt *Joanna*, zedert ook *Fernandina* en *Alpha-Omega*, is eindelijk beſt bekend gebleven onder de benaeming *Cuba*. In de lengte van de weſtelijke uit-hoek *Anton* tot d'ooſtelijke *de Maizi* maekt het twee honderd en dartien mijlen uit, by de grootſte breedte vijf en ſeſtig, tuſſen d'hoofden *de Jardines* en *Lucanaca* : anderſints krimpt het ook elders tot twaelf mijlen. De grond draegt door-gaens veel hooge bergen en ſwaere boſſchen. 't Gebergte *rievieren:* brengt voort viſch-rijke rievieren, die of ten zuiden of noordelijk in *d'Oceaen* uit-wateren. De ſtroomen, welke d'haeven *Xagua* aen-grijpen, hebben waerdiger goud, als d'andere vloeden. Voor de voornaemſte worden gereekent *Arimao*, *la Luna*, *de Mares* en *Cauto*, de grootſte van alle, ten zuiden zeewaerd geſtort. Alle voedenze overvloedig krokodillen, die meenig menſch en beeſt na 't water rukken, en aldaer opeeten. *cederen:* De cederen waſſchen hier niet min groot als wel-riekend. Ieder ſtamme kan een ſchuit, voor veertig, ja ſeſtig man, leveren. By 't op-gaen der ſonne verſpreid ſich ſeer verre d'aengename reuk van *ſtorax:* ſtorax-hout, welk d'inboorlingen gewend zijn des nachts te branden. Maer niet groeyt weelderiger als *wijngaerden:* wijngaerden. De ſtammen hebben dikte van een mans middel : brengen ampere druiven voort. Behalven patrijſen, ring- en tortel-duiven; vliegen lanx de zee-kant by duiſenden kraen-vogels te zamen: *vreemde kraen-vogels:* die jong, ſpier-wit zijn; doch met d'ouderdom veelvervig worden : ſitten met de beenen in 't zout water, welk drinken. *papegaeyen vangſt.* De papegayen-vangſt gaet vreemd toe. Een jonge wiens hoofd onder kruit verſchuilt, klimt ten top van een boom : roert een papegay op ſijn kop, ſulx klaegend geluid maekt: waer op andere toe-vliegen. De jonge afgerecht werpt een ſtrik, aen een ſtokjen vaſt, den papegaeyen om d'hals: en ruktze t' hemwaerd. Voorts dienen ten ſpijs *d'yguanas* vier-voetige ſlangen, *ſlangen:* niet ongelijk den hagediſſen. Byſonder ſmaekelijk valt 't vleeſch der *ſchild-padden:* ſchild padden, welke ſomtijds honderd en dartig pond haelen. Haer vet geneeſt melaetsheid en ſchurft. Stieren en koeyen worden meeſt om d'huid geſlagt. De verkens, aen riemen geſneeden, en in de ſonne gedroogt, verſtrekt ten voedſel voor 't ſcheeps-volk na *Spanje* afſteekende uit *Havana*. *kotoen:* 't Kotoen waſcht in 't wild, en levert goet lywaed. Eertijds was *Cuba* beſtiert by verſcheide heeren : ieder beheerſchte zijn eigen landſchap. *landſchappen:* Onder de voornaemſte zijn *Maizi*, *Bayamo*, *Cueyba*, *Cam guey*, *Macaca*, *Xagua*, *Habana* en *Ubima*. Sommige vlak, andere bergachtig, en meer of min vruchtbaer, wierden dicht bewoont voor d'aenkomſt *der Spanjaerden*; doch zedert diervoegen ontvolkt, dat naeu- *meeſt onbewoont:* welijx oude inboorlingen te vinden zijn. Weinig *Spanjaerden* onthouden ſich op dit groote eiland. In 't geweſt *Camaguey* leid een valleye, drie mijlen groot, alwaer de natuur ſeer overvloedig *wondere ſteenen:* moolen-ſteenen voort-brengt, van ſoo keurige rondte; dat geen paſſer volmaekter kring kan trekken.

als ook bergen: Vorders is berucht 't gebergt, uit welk jooden-lijm diep zeewaerd vloeyt; alwaer door de wind herwaerd en derwaerd gedreven word. De lucht valt doorgaens seer gematigt, *vruchten:* en de grond vruchtbaer van krappe, cassie fistel, gengber mastich, *goud:* aloë, kaneel en zuiker. 't Goud welk in de mijnen en stroomen gevonden word is nergens na 't zuiverste; doch 't kooper staet de hoogste proef uit. *vreemde slangen.* De slangen op *Cuba* verdienen geen gemeine verwondering. Dese hebben de groote van een haes, de gedaente van vossen, konijne-voeten, een weesels-kop, vossen-staert, dassen-hair: leven by kleine beestjens *guabiniquinazes*: verstrekken tot een niet min gesonde als smaekelijke spijs. De oude inwoonders gingen *Zeden der Cubaenen:* eertijds naekt. De mannen zijn seer ongeschikt. Verlaeten de vrouwen na welgevallen, om de minste oorsaek; doch de vrouwen blijven van haer zijde altijd aen d' echt verbon*haer vuil trouwen:* den. Haer trouwen gaet goddeloos toe. De bruidegom beslaept den bruid niet d' eerste nacht; maer word beslaepen van des bruidegoms bekenden, die in gelijke staet met hem zijn: soo dat die aen een heer trouwt met heeren vleeschelijke gemeinschap heeft, aen een koopman met koopluiden, aen een visscher met visschers. Zedert *Christoffel Colonus*, uit *Hispaniola* af-gescheept, *Cuba* ontdekte, is 't eiland onder Spaensche heerschappy gebragt, hoewel geensints sonder bloed-vergieten; want d' inwoonders, dagelijx met *oorloogen tegen Spanjaerden.* *de Canibaelen* strijdende, waeren niet onbedreven in wapen-handel. De Spaensche hopman *Valdivia* is alhier afgemaekt, en sijn schip aen stukken gekapt. Niet beter voer *Fogeda*, wiens volk op *Cuba* in de loop bleef: hy self bragt 't leven wonderlijk af; doch bestierf eerlang sijn wonde binnen *sant Domingo*. Twee jaer na dese voor-val voer *Diego Valasquez* na *Cuba*, in 't jaer vijftien honderd *Stad sant Jago.* en veertien. 't Eerste werk was de stichting van een stad, welken *sant Jago* noemde, gelegen aen een zuidelijke inham, vol visch en kleine eilandekens, waer achter de schepen, self by 't hardste onweder, veilig schuilen. Waerom ook de nieuwe vesting, om de schoone gelegendheid, eerlang dier voegen toe-nam, dat twee duisend burgers telde: een hoofd-kerk kreeg, Minderbroeders klooster, en bisschop, staende onder die van *Domingo*. Drie mijl beneden de stad leid een mijne, wiens vijf scheepels berg-aerde twee scheepels zuiver kooper uit-leveren. d' Aen-wasch der stad is eindelijk tot sulk verval gekomen, dat de meeste huisen leedig staen, en naeuwelijx twee honderd inwoonders hebben. Waerom dan ook soo licht *ingenoomen.* in handen verviel van honderd en sestig Engelsche, by hopman *Clift* aen-gevoert, op 't jaer sestien honderd en een. Dese ontfing voor brand-schatting honderd duisend stukken van achten en een scheepslaeding huiden en zuiker. Doch, behalven *sant Jago*, bouwde *Velasques* 't stedeken *Baracoa* aen d' oostelijke *stad Baracoa.* kust van *Cuba*, vermaekelijk besproeyt door de rievier *Mares*, in *d' Oceaen* uit-waterende tusschen twee bergen ter eener en een vlak hoofd ter ander kant; sulx een heerlijke haeven maekt. Hier omtrend valt schoon ebben hout. Hy stichte ook de stedekens *sant Salvador*, op de gesond*Salvador:*ste hoek van geheel *Cuba* aen de stroom *Bayamo*, welke ronde steenen voort-brengt, bequaem om in geschut te gebruiken: en insgelijx *Trinidad*, *Trinidad:* voor wiens moeyelijke haven menig schip sneuvelde. Doch dese vesting wierd door een grouwelijke storm ten grond toe over hoop geworpen. By de haven van 't stedeken *Puerto* *wondere fontein:* *del Principe* is een fontein, uit welke somtijds pek vloeyt. *Villa Sancti Spiri-* *Villa S. Spir.* *tus* word bespoeld door de stroom *Saaz*, ses mijl van *d' Oceaen*, telt vijftig prachtige huisen. De voornaemste vastigheid, by *de Spaensche* in *West-Indien*, bewoont, is *Christoval de Havana*. *Beschryving van Havana.* Dese stad stond eerst op de zuid-zijde van *Cuba*; doch is namaels verleid ten noorden tegen over *Florida*. d' Haven is niet min veilig als groot; want duisend en meer schepen konnen bequa-

HAVAN

AVANA

quaemelijk binnen loopen, buiten bedenken van eenig gevaer. d'Ingang heeft de lengte soo verre een gooteling kan toe reiken, alwaer tusschen een uitsteekende punt lands en een vierkantig waterslot diervoegen eng blijft, dat geen twee schepen gelijkelijk binnen steevenen. Op 't naeuwste duikt de grond onder ses vademen zee. Wederzijds van de buitenste mond der haven leid een sterkte langwerpig vierkant. d'eene *Mesa de Maria* ter zijde van de stad *Havana* op een vlakke grond: d'andere *Morro* genaemt aen de voet van twee bergen, welker toppen van geschut voorsien, *Havana* lichtelijk over d'haven dwingen. Tusschen *Morro* en *Mesa de Maria* verheft sich een tooren, dik, hoog en even-rond: boven gedekt met een gesplitste kloot, en voorsien van wacht, die soo veel vaendels opsteekt als schepen uit zee ontdekt, tot waerschouwing voor de stad, een mijl binnenwaerd gelegen. Voor *Havana* self leid een derde slot. Alle zijn voorzien van swaer geschut, tot twee honderd en veertig toe, en sterke besetting: volgens bestek des veld-oversten *Joan de Texeda* en vestbouwer *Baptista Antonelli*, door de Spaensche koning *Philips de tweede* na *Havana* afgevaerdigt: ten einde de plaets tegen alle vyandlijke indruk volkoomen verzeekert bleef: te meer dewijl de rijke silver-vloot en andere schepen uit *West-Indiën* alhier te zaemen vergaederen, om gelijkelijk na *Spanjen* over te steeken. De stad leid lanx de haeven: heeft twee kerken met spits toeloopende toornen. d'Huisen zijn getimmert na de Spaensche wijse. De sterkte tot bescherming der stad is voorzien van twaelf metaele kortouwen, en een graft, in welke uit d'haven water vloeyt. Maer niet altijd was *Havana* diervoegen vast gemaekt. Op 't jaer vijftien honderd ses en dartig konde het niet afkeeren een kleine Fransche roover, die van de vloot afgedwaelt, herwaerds by storm verviel, en *Havana* bemagtigde. *De Spanjaerden* kochten 't verbranden der houte huisen met stroo gedekt af, voor seven honderd dukaeten. Met dit geld staeken *de Franschen* van de wal: wanneer des anderen daegs drie schepen uit *Nieuw-Spanje* voor *Havana* ter reede quamen. Geswind lostenze de koopwaeren, en vervolgden slagvaerdig den zee-roover. Eer lang kreegenze hem in 't oog. d'Ammirael, die de voortogt had dersde alleen geen kans waegen: weshalven d'andere zeilen inwacht. Moed schepten *de Fransche* uit sulk een bloodhartigheid: vallen den Spaenschen zeevoogd op 't lijf. Dese loopt tegen strand, en geeft 't schip ten besten. 't Naeste zeil, verschrikt door de vlucht des ammiraels, wend inschelijx over staeg van den vyand af: 't derde volgt 't voorbeeld van de twee voorste. Alle drie vervielenze in handen *der Franschen*: welke, moedig door sulk een onverwachten zeegen, de stevens voor de tweede reis op *Havana* wenden: alwaerze den burgers eens soo veel brandschatting afperschten, boven de voorige. Zedert bouwden *de Spanjaerden* alhier steene huisen: en een sterkte aen de mond der haven. Ondertusschen lag de stad echter aen de land-zijde bloot. *d'Engelsche*, hier af verkundschapt, stappen zedert uit, ander-half uur boven de stad: en vallen voor 't krieken des daegs *Havana* in. De Spaensche, aldus schielijk overvallen, vluchten boschwaerd. Met gemak wierd de stad uitgeplondert en verwoest. Dit was de laeste slag niet welke *Havana* jammerlijk trefte. Geduurende d'oorlog tusschen kaisar *Carel de vijfde* en de Fransche koning *Henrik de tweede*, liep een schip met negentig soldaeten uit *Diepe* na *Cuba*. Dit volk maekt sich meester van *sant Jago*, en sleept een groote buit weg. Aldus verrijkt rukt binnen *Havana* by donker; doch bevind sich in hoop bedroogen: alsoo d' huisen overal leedig vond; want de Spaensche driemael door over-val verarmt, hielden haer goederen op d'hof-steden, wijd en zijd landwaerd verspreyt. Terwijl *de Fransche* alle huisen en hoeken doorsnuffelden, quamen twee *Spanjaerden*: onder schijn, om beding te maeken wegens brand-schatting; doch waerlijk ten einde 't getal der vyanden afkee-

Vreemd gevecht tusschen Fransche en Spaensche.

Havana ingenomen verscheiden mael.

keeken. *De Franſchen* vorderden ſes duiſend dukaeten. De twee *Spaenſche* betuigden; dat al haer goederen ſoo veel geld niet uit-maekten. Deſe, tot de gevluchte gekeert, bragten bericht, wegens der vyanden getal en eiſch. Hier over vielen weder-zijds verſcheide zin-twiſtingen. Sommige oordeelden geraedſaemſt aen een dwingende noodſaekelijkheid toe te geven: en, indien niet konden afdingen, de gevorderde brand-ſchatting te betaelen. De meeſte verſtonden de zaek anders: 't getal *der Franſchen* was te klein, en het ge-eiſchte goud te groot, dan om het geld te geven, en de vyanden niet onder d'oogen te trekken. Men trekt dan met honderd en vijftig man. Omtrend de darde nacht-waek ging de ſtrijd aen. Met d'eerſte torn wierden vier *Franſchen* ter neder-geſchooten. Op 't loſſen der vuur-roers geraekten alle in wapenen: en *de Spaenſche*, na kleine tegenweer, aen 't loopen. De overwinnaers, getergt door de trouwlooſe toeleg *der Spanjaerden*, ſtaeken *Havana* in brand. Juiſt was toen-maels aldaer veel pek en teer. De poorten, venſters, ſolderingen en daeken, alenthalven met ſulk vlam-voedſel beſmeert, flikkerden binnen weinig uuren liever-lee. De kerken wierden nu ook aen 't hout-werk beſtreeken ten ſelven einde: wanneer *een Spanjaerd* vrymoedig verſocht: dat de tempels, ten gods-dienſt geſchikt, ongeſchent mogten blijven. De ſmeeker kreeg ten antwoord: *Menſchen, die geen geloof hielden, hadden geen kerken van nooden, in welk haer ſoude geleert worden geloof te houden. De Franſche* niet verzaedigt met branden, wierpen ook de muuren ten grond af. Van 't ſlot bleef naeuwelijx een ſteen op den ander. Voorts is alhier berucht de reede *Manſenille*, beſchut door een voor-leggend' eiland: alwaer, op 't jaer ſeſtien honderd en ſes, de Zeeuſche zee-voogd *Hauteyn* ſlaegs geraekte met ſeven Spaenſche galjoenen. d'Onder-ammirael *Abraham du Verne* klampte den Spaenſchen ammirael aen boord; doch wierd ſoo doornaegelt: dat, om niet ſonder wraek te zinken en 't vuur in 't bus-poeder ſtak, ſulx van beide de zeilen ſlechts een man 't leven af-bragt. d'Haven *Xagua* kent naeuwelijx haers gelijk. De mond heeft de ruimte van een boog-ſcheut: binnen ſtrekt ſich uit tot tien mijlen: drie eilanden verſchaffen een veilige berging, als ook de bergen, die in 't ronde lanx ſtrand op rijſen. Voorts is d'inwijk *Matanca* niet alleen bekent door de ronde berg *el an de Matancas* haer verheffende van een laege grond; maer byſonder wegens de verrichtingh des zeevoogds *Pieter Pieterſoon Hein*. Deſe, by de Weſt-Indiſche Maetſchappy afgevaerdigt, om voor *Havana* op ſilver-vloot met een en dartig ſchepen te kruiſen, verviel van *Havana* door een ſterke ſtroom voor *Matanca*. Alhier hield hy by de wal af en aen: wanneer tien Spaenſche zeilen hem in de mond liepen: een alleenlijk ontſnapte. Tegen den middag wierden negen andere ſchepen ontdekt, die tot d'inwijk *Matanca* lanx de wal binnen geraekten, en aldaer aen de grond joegen. *Pieter Hein* volgde met het krieken des daegs: verovert, na kleine tegenſtand, de vloot, geſchat op meer als honderd en vijftien tonnen gouds, behalven de muskus, amber-grys, bezoar, de laeding van twee galjoenen en een rijke prijs. Eindelijk verdient het geen gemeine verwondering, dat dit magtig eiland *Cuba*, eertijds in ſoo veel volk-rijke rijken verdeelt, tegenwoordig byna onbewoond leid; want (volgens 't getuigenis *der Spanjaerden*, die de Zeeuwſche zeevoogd *Henrik Jacobſzoon Lucifer* voor *Havana* achterhaelden, woonden in 't jaer ſeſtien honderd ſeven en twintig niet meer als ſeſtig duiſent zielen op *Cuba*. Maer die na ſiet 't geen de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* nagelaeten heeft, (ſijn boek is gedrukt in de Spaenſche tael binnen *Sevilien*, en namaels tot *Antwerpen* overgeſet in 't Franſch met goedkeuren der Spaenſche koningen) ſal de oorſaek licht vinden: waerom *Cuba*, nevens andere Indiſche geweſten, ſo woeſt leid. Ik ſal ſlechts een ſtaeltjen uitpikken. *Las Caſas* dan verhaelt: hoe een *Cacique* Ha-

Havana verbrand.

Manſenille een beruchte reede.

Haven Xagua.

Matanca.

Cuba hoe ontvolkt is.

By Sebaſtiaen Trugillo 1552. en Frans Rapheling 1579.

Hathuey voor *de Spanjaerden*, aen sijn land genaedert op 't jaer vijftien honderd en elf, van *Hispaniola* vluchte na *Cuba:* alwaer zedert in Spaensche handen verviel. 't Vonnis, over hem gevelt, behelsde een levendig-verbranding by groen hout. Terwijl aen de staek gebonden wierd, hield hem een Franciscaener monnik voor de geheimenissen des Roomschen geloofs, van welk nooit gehoort had: en te gelijk, hoe ten hemel soude vaeren, indien hy in sulk geloof stierf, of anderſints hellen waert. *Hathuey* vraegde *den Franciscaener:* of ook *Spanjaerden* in d'hemel waeren. Kreeg ten antwoord, de goede *Spanjaerden* woonden aldaer. Neen, hervatte *Hathuey:* ik wil liever onder de duivelen verkeeren in d'helle, dan onder een Spaensche landaerd, welker wreedheid soo verre uitspat, dat niemand nergens soo ellendig kan zijn, als daer *Spanjaerden* zijn.

Wonderlijk antwoord van Hathuey.

Sevende Hoofd-stuk.

't EILAND HISPANIOLA.

Beschryving van Hispaniola.

H*Ispaniola*, eertijds by d'inwoonders genaemt *Haity* en *Quisqueia*, is op 't jaer vijftien honderd twee en negentig ontdekt door *Christoffel Colonus:* gelijkt na een castanje-blad, en maekt in d'ommegang uit drie honderd en vijftig mijl. De lucht brand voor den middag: doch word zedert bekoelt door de zee-wind. De vruchtbaere grond behoeft voor geen landschap te wijken. Paerden, koeyen en stieren uit *Spanje* herwaerds overgevoert, zijn diervoegen vermeenigvuldigt, dat geen eigenaers hebben. Haer vleesch, hoewel seer smaekelijk, blijft voor de honden leggen. d'Huiden, in welke de voornaemste handel bestaet, draegenze alleenlijk t'huiswaerd. Varkens plagten overvloediger door de beemden te weyden. d'Honden, weelig voortgeset, hebben een groot getal vernielt. Onder 't vreemd gediert welk alhier te vinden is, munten uit de wormtjes *Cuyero:* dese hebben de groote van een vingers-lid, vier vleugelen, twee groote onder welke soo veel mindere schuilen: bysonder wanneer vliegen, gevenze sulk een glans, dat by duistere nacht een kamer met dag-licht verlichten. Niet min verwonderens waerdig is de gestalte van de visch *Manati:* welke niet ongelijk een ledere wijnsak, een ossen-kop, kleine oogen, een graeuwe hairige huid, twee geklaeuwde pooten onder den kop, soo veel gaeten in plaets van ooren en twee steenen als kaets-ballen in d'herzenen heeft: van 't midden af loopt smal na de staert toe: doorgaens haelt hy vijftien voeten lengte: de dikte maekt weinig minder uit. 't Wijfjen heeft uyers, waer aen de jongen zuigen. Versch gedood smaekt gelijk kalfs-vleesch. *De Manati* onthoud sich meest in zee: hoewel ook binnen de rievieren swemt, op 't land komt, en gras eet. *De cacique Caramatexi* voede een in 't meir *Guaynabo*, welke soo tam was, dat by de naem *Maton* geroepen te voorschijn quam: binnen 's huis maeltijd hield: en verzaedigt na 't meir keerde, mannen en jongens hem met gesang, waer aen vermaek schepte, derwaerds geleidende. Somtijds voer hy tien kinderen van d'een oever tot d'andere op sijn rugge. Als *een Spanjaerd* met een piek na hem had gesteecken, quam zedert nooit voor den dag, soo haest een gekleed mensch vernam. Ses en twintig jaer duurde de gemeinsaeme ommegang *der Manati;* doch by toeval de stroom *Hayboaic* in 't voornoemde meir overstorte, keerde de visch zeewaerd. Behalven dit wanschaepen water-gedrocht, vallen hier ook de visjens *Abacatuaia*, met een kleine gefronste mond, swarte oogen besloten in een silverachtige kring, vijf swarte vinnen, twee lange onder den buik, een op de rugge, en wederzijds der kop: de staert is gesplitst: heeft een dunne en blinkende huid, smaekelijk vleesch, en de groote van een schol; doch dikker en rondachtig. Als *de Spanjaerden* sich eerst op *Hispaniola* ne-

Wormtjens Cuyero:

visch Manati, seer verkwaerdig:

visjen Abacatuaia.

nedersloegen, wierdenze seer geplaegt van springende wormtjens *nigua*, die tusschen vel en vleesch diervoegen inboorden, dat meenig armen en beenen verloor. Eindelijk vondmen een heel middel tegen dit quaed: namentlijk 't schroeyen met heete yserkens. *Hispaniola* was eertijds verdeelt in verscheide landschappen. Recht over 't eiland *Porto Rico* leid 't bergachtig gewest *Hyguey*. 't Gebergt boven plat heeft tusschen puntige stenen een veelverge aerde, die seer weelig alderley vruchten, bysonder de wortelen *casabi* en meloenen voortbrengt. Aen *Hyguey* paelt *Ycayagua*: ten noorden leid *Samana*: zuidelijk *Yaquimo*, alwaer veel Brasilien-hout valt: en tusschen de stad *Domingo* en *Yaquimo* 't gewest *Baoruco*, beslaende met 't gebergte, een streek lang sestig, breed twintig en meer mijlen, sonder water en voedsel voor vee of mensch. Volgt vorders de landstreek *Xaragua*, gelegen aen den grooten inham, welke *Hispaniola* tweesints verdeelt; want d'eene zijde strekt sich uit na d'uithoek *sant Nicolaes*, d'andere na 't hoofd *Tiburon*. Dit gewest brengt overvloedig kotoen voort. Eindelijk zijn alhier berucht geweest de landschappen *Guahaba, Haniguagya, Cahay, Cibao* vol goud-rijke mijnen, *la Vega Real, Maguana*, tusschen de twee grote rievieren *Neyba* en *Yaqui*, 't harde land *Ciguayos* en de laege kust *Darien*, alwaer *Christoffel Colonus* de stad *Navidad* bouwde, welken namaels verliet. De gember uit *Oost-Indiën* herwaerds over-gebragt, wascht seer overvloedig: sulx jaer voor jaer meer als twee en twintig duisend quintaelen na *Spanjen* af-gevoert werden. Niet min gelukkigh groeyt 't zuiker-ried en maiz. *Peter Martyr* raeds-heer van Kaisar *Carel de vijfde* verhaelt: hoe by sijn tijd *Hispaniola*, behalven silver, koper en yser, jaerlijx uit-leverde meer als vijf honderd duisend dukaeten goud. Over-lang evenwel is niet verricht omtrend dit kostelijk bergwerk, ter oorsaek aldaer geen volk is

wormtjens nigua.

Landschappen op Hispaniola.

gember.

Decas 3. c. 8.

goud.

is om te werken. Ja ten zy binnen *Domingo* d' hooge koninglijke vuurschaer gespannen wierd, 't eiland was lang verlaeten, onaengesien de buiten gemeine vruchtbaerheid. Alsoo *de Spanjaerden* diervoegen alhier huis-hielden, dat van sestig duisend inwoonders, zedert 't jaer vijftien honderd acht tot veertien, geen veertien duisend te lijve waeren gebleven, volgens 't getuigenis van den bisschop *de Las Casas.* Ja de voornoemde *Martyr* verhaelt, dat de mannen afgeslooft in de berg-werkmijnen haer self uit wanhoop om 't leven bragten: en de swangere vrouwen de vrucht met dranken afdreeven; om geen slaeven of slaevinnen te baeren voor de Spaensche vreemdelingen. Hy doed hier by; hoe van twaelf-mael honderd duizend zielen binnen kleinen tijd een klein getal te vinden was. De landschappen hadden eertijds ieder haer *cacique*, welker pracht enkelijk hier in bestond; dat dansende ten gods-dienst ging,

Pracht der caciquen.

met een gordel vol bellen om den middel, een peerl-snoer om d' armen, een deksel voor de schaemelheid, en een pluim op 't hoofd. Een trommel-slaeger hield hem geselschap. De vordere stoet bestond uit weinig gewaepende. Voorts heeft *Hispaniola* seer schoone stroomen. De voornaemste zijn *Hayna*, *Nizao*, lanx welkers oever 't eerste zuiker-ried geplant is, *Neyba* een geweldige vloed, *Yaquimo*, *Yaqui*, welke *Colonus* noemde *rio de Oro*, ter oorsaek de grond als goud glinsterde. Eindelijk zijn ook bekend de rievieren *Nicayagua*, in wiens zanden goud wentelt, *Nigua* ontleenende haer benaeming van de voor-noemde springende wormtjens, de snelle vloed *Juna*, weder-zijds aen d' oevers met bouwhuisen beset, *Jaquin*, voorsien van zout-pannen. De stroomen *Itabo*, *Ocoa*, *Cepi*, *Bia*, *Cazui*, *Sanate*, *de Plata* en *Chiabon* hebben sommige een, andere meer zuiker-moolens. Doch de voornaemste rievier is *Oza-*

Rievieren van Hispaniola.

Ozama, breed en diep: ſulx de ſwaerſte ſchepen dicht aen de walle gekort leggen, om te loſſen en laeden: zy beſpoelt *ſant Domingo*. Deſe ſtad, hoofd-plaets van alle d' eilanden rondom her, is gebouwt door *Bartholomæus Colonus*, en op 't jaer veertien honderd vier en negentig bevolkt. Zy ſtond nu acht jaer: als een ſchrikkelijke ſtorm alles over hoop ſmeet. *Nicolaes Olanda* verplaetſte de ſtad op de weſtelijke oever van *Ozama*: ter oorſaek *de Spanjaerden*, meeſt ten weſten wijd en zijd neder-geſlaegen, niet benoodſaekt ſouden zijn, om over te ſchepen: onaengeſien anderſints d' eerſte plaets veel bequamer lag: als welke niet alleen voorſien was van een fontein vol ſoet water; maer ook geenſints gequelt met d' ongeſonde dampen die d' op-gaende ſonne dagelijx na 't verplaetſte *Domingo* jaegt: welk, by rouw weder, dikwils om verſch water verleegen is, alſoo niet dan gevaerlijk tot de geſeide fontein kan worden over-gevaeren. Doch *Olanda* meinde ſulk ongemak voor te komen, mits graevende de nabuurige ſtroom *Hayna* in *d' Ozama*. De toeleg is blijven ſteeken: anderſints ſoude *Domingo* diervoegen zijn gelegen, dat voor geen plaets ter weereld behoefde toe te geven. Want zy leid op een vlakke grond, aen de zuid-zijde beſpoelt van de zee; ten ooſten vloeyt de rievier: in 't noorden en weſten breiden ſich luſtige beemden wijd en zijd uit. De ſtad, byna vierkantig gebouwt, is verdeelt in lange en rechte ſtraeten vol ſchoone huiſen, na de Spaenſche wijſe. Middenweegs pronkt een vierkantige markt met een heerlijke hoofd-kerk. 't Kerk-hof, beſlooten binnen een hooge muur, ſoude by tijd van nood verſtrekken voor een verweerplaets. d' Opper-geſach-hebbers over d' inkomſten des Spaenſchen koninx, bewoonen alhier prachtige paleiſen. Voorts hebben *de Dominicaenen*, *Franciſcaenen* en *de la Mercede* koſtelijke kloosters, behalven twee andere voor de nonnen.

Beſchrijving der ſtad Domingo:

De Latijnſche ſchool en 't gaſt-huis genieten rijke inkomſten. d' Archbiſſchop tot *Domingo* heeft geſach over de biſdommen van *Conception*, *la Vega*, *Cuba*, *Venezuela*, *Porto Rico* en d' abdye op *Jamaica*. Vorders leid de ſtad binnen een ſteene muur: en, tot meer verzeekering, geſterkt met een ſlot, welk twee bolwerken in de ſtroom *Ozama* uit-ſteekt: na binnen leggen inſchelijx twee halve maenen: op d' uiterſte oever ſtaet een ronde toorn nevens 't zuider-bolwerk. Eer de nieuw ontdekte landen veel volk t' ellekens uit *Domingo* lichteden, en de zilver-vlooten *Havana* aen-deeden, viel hier groote handel in huiden, talk, zuiker, caſſia, paerden en varkens. Op 't jaer vijftien honderd ſes en tachentig lande *Draek* met twaelf honderd *Engelſche*: nam de ſtad ſtormender hand in: hield hier een volle maend huis: en liet een gedeelte, welk gebrandſchat wierd, ongeſchend ſtaen. Eindelijk leggen ook op *Hiſpaniola* de ſteden *Salvaleon*, *Zeybo*, *Cotuy* eertijds bewoond by goud-mijnders, *Azua*, (rondom ſtaen veel zuiker-moolens) *Yaguana*, wegens haer goede haven ook genaemt *Maria del Puerto*, door d' Engelſche hopman *Chriſtoffel Newport* verbrand, *Conception* vermaerd wegens een hoofd-kerk en *Minderbroeders* klooſter, *ſant Jago* een ſeer vermaekelijke plaets, *Puerto de Plata* aen de voet van een gebergt, wiens hooge top onder ſneeuw ſchuilt, lanx een haven, ſweemende na een hoef-yſer. *Monte Chriſto* beſlaet de noorderlijkſte kuſt, beſpoelt van de ſtroom *Yaqui*, wiens oever veel zout pannen heeft. Alle deſe ſteden zijn ſeer vervallen en ſchaerſch bewoont: alſoo *de Spanjaerden* meeſt na andere landſchappen vertrokken, gelokt door nieuwelinx ontdekte goud- en ſilver-mijnen: en d' eerſte ingezeetenen jammerlijk om hals geraekten. De biſſchop *de las Caſas* ſichtbaere getuige verhaelt: hoe de koning *Guaccanarillo* 't goed van 't gebleeven ſchip, over welk *Chriſtoffel Colonus* geſach had, gedienſtig bergde, en *den Spanjaerden* beleefd ontfing.

word ingenoomen.

Steden op Hiſpaniola.

Doch

URBS DOMINO IN H

DOMINGO IN HISPANIOLA

Doch dese eischten goud, welk haer by zekere maet toe-gemeeten wierd. 't Begon echter eindelijk te ontbreeken: weshalven d'inwoonders haer gewoonelijke maet tot d'helft verminderden: dewijl soo veel niet konden by-een-raepen uit de mijnen of stroomen. De koning geen afslag konnende verwerven, vlucht na 't landschap *Ciguayos*, welkers *Cacique* sijn leen-man was. *De Spanjaerden* dieswegen gebelgt branden alles voor de voet af, en verschoonden jong noch oud. *Guaccanarillo*, in swaere ketenen gekluistert, is gevangen na *Madrit* gevoert. Doch bleef met 't schip, niet sonder voorige hartzeer wegens sijn gemaelinne, geschonden door een Spaensche hopman. Immers soo ellendig geraekte de land-voogdesse *Anacaona* om hals: want beschouwende haer drie honderd raeds-heeren binnen een groot huis, by de Spaensche rondom aengestooken, branden: en d'onderdaenen door d'honden verscheurt, of aen stukken gekapt, verhing uit wanhoop haer self. Op gelijke wijse sneuvelde *Higuanama* koninginne over *Higuey*. Voorts wierden wijven en kinderen, die te lijf bleven, gespaert tot de land-bouw. De mannen stierven van ongemak in de goudmijnen: en die hard-vochtiger den bloedigen arbeid onder d'aerde uitstonden, mogten nooit tot haer vrouwen genaeken: waer op een noodwendige ontvolking ontstond. 't Scheen enkelijk toe-geleid om d'inwoonders van *Hispaniola* uit te roeyen: hoewel *de Spaensche* van haer slaefachtigen dienst groot voordeel trokken. 't Goud plagt hier overvloedig gevonden te worden; want 't lag tusschen de scheuren der rotzen, welkers aderen de mijneerders dieper en dieper na-vorschten, niet sonder gevaerlijke moete. d'Eerste bevolkers zijn herkomstig, volgens 't gemein gevoelen, uit *Matinino* een hoog bergachtig eiland door inlandsche twist verdreeven; gelijk eertijds *de Tyries* met *Dido* na *Lybien*, en *de Bataviers* uit *Hessen* na 't gewest tusschen de *Rhyn* en *Wael*, by *Geldersche* en *Hollanders* tegenwoordig bewoont. Doch *de Matininoënsers* sloegen haer neder op *Cahonao* aen de stroom *Bahaboni*. 't Eerste huis noemdenze *Camoteia*, namaels in een tempel verandert, aen welke haer voornaemste godsdienst, en rijke schenkaedjen toepasten. Even als d'oude, die *Tyrma* op een hooge rotze van *Groot Canarien* voor bysonder heilig hielden: sulx vele van boven nedersprongen, door de priesters wijs-gemaekt, dat de zielen der affspringenden verhuisden na geluksalige woonplaetsen. *Hispaniola* kreeg de benaeming *Haity*, soo veel als *woest*: ter oorsaek op sommige plaetsen met verheevene toppen hemelwaerd rijst, en elders onder dichte bosschaedjen duikt. Te vooren wierd het geheeten *Quisqueia*, beteikenende *onmeetelijk groot*: dewijl haer eiland hielden voor de gantsche weereld, waer buiten de sonne niet scheen. 't Volk eenvoudig heeft geen kennis aen letteren. De kinderen leeren van buiten de aeloude herkomst van *Hispaniola*, en de oorloghs-daeden der voor-ouderen. Beide vervatenze in liedjens, *areitos* genaemt, welke op trompetten en trommen, aerdig danzende, zingen. Boven andere oefenen haer de edelen met *d'areitos* en danzeryen. Het verdient onse verwondering, 't geen de raeds-heer *Frans Frank* verhaelt: hoe hy namentlijk in sijn kintsheid, lang voor d'aenkomst van d'Hartoog *Alba*, hoorde singen een liedeken bestraffende de Nederlandsche brood-dronkenschap, welker slot-vaersen t'ellekens aldus luiden: *Ons patroon van* Alven, *Sal u met sijner zalven Bestrijken also wel.* Immers so gedenkwaerdig zijn de vereeuwde *areitos* lang te vooren eer de Spaensche aen *Hispaniola* landen op een droevige wijse, niet sonder zuchten, gesongen. d'Inhoud luide: dat *maguacochios*, *beduidende gekleeden menschen, op Hispaniola, souden uit-stappen, die met scherp geweer de koppen en armen af kappen, onder welkers ondraegelijke jok de nakomelingen, buiten hoop van verlossing moesten bukken.* Wat wegens dusdanige voorsegging te houden zy, willen wy alhier

Guaccanarillo, sijn ...edervaeren.

Goud in Hispaniola.

Van waer d'eerste inwoonders:

haer benaeming.

Sande Nederlandsche Hist. 1. Boek.

Vreemde voorsegging.

X

alhier niet naeuw-keurig onderſoeken. Immers kan het door de duivelen, met welke de Prieſters gemeinſaem omgaen, bekend gemaekt zijn: te meer nadien deſe geeſten den toeleg van verſcheide volkeren wiſten, om nieuwe landen te ontdekken.

Beelden Zemes.

Haer beelden *Zemes*, binnen met kotoen gevult, zijn den bullebakken niet ongelijk. De kleinſte bindenze met touwetjens aen 't voorhoofd, als ten ſtrijd trekken. Ieder landvoogd heeft

Haer God.

een byſonderen *Zemes*, dien hy eert: van welken verwacht regen, zonneſchijn en overwinning tegen de vyant: houd hem voor een boode aen 't eeuwig en oneindig wezen, by haer genaemt *Jocauna Guamaonocon*: ſijn moeder paſſenze vijf naemen toe, *Attabeira Mamona Guacarapita Liella Guimazoa*.

Gevoelen van de ſchepping des menſch.

Wegens de ſchepping des menſch luiden de beuzelingen aldus. 't Landſchap *Caunana* rijſt met een gebergt, uit welkers kleinder en grooter hol grooter en kleinder menſchen te voorſchijn quamen. 't Groote hol *Cazibaxagua* en 't kleine *Amaiauna* wierden nacht voor nacht toegeſlooten, ten einde niemand uitſnapte, door den ſchild-wacht *Machochael*. Maer deſe, uit nieuwſgierigheid van 't gebergte *Cauta* landwaerd in afgeweeken, is by de zonne ontdekt: wiens glanz alſoo niet konde verdraegen, bleef verandert in een rotſteen. Diergelijk ongeval trefte andere: als de welke in 't donker ſich wegpakten om te viſſchen, terwijl na den dageraed tot haer hol keerden, de gedaente kregen van okker-nooten-boomen. Alleenlijk wierd een der viſſchers, afgeſchikt door d'opper-geſag-hebber *Vaguoniona*, een nachtegael: waerom ook niet zingt, ſoo lang de zonne ſchijnt. 't Geſang beduit een verſoek om hulp aen *Vaguoniona*. Deſe door ſulk een klagt geprikkelt, laet 't man-volk binnen 't hol: leid de vrouwen en zoogende kinderen na buiten. De vrouwen ſcheept hy over na *Matinino*: de zuigelingen verhongert ſchreeuwden *toa, toa*; weshalven gebelgt, verandert alle in vorſchen. Ondertuſſchen ſaten de mannen in 't hol ſonder vrouwen. *Vaguoniona* vond een ſchoone vrouw in d'afgrond der zee, van welke ontfong marmore ſteentjens en kopere plaeten, in groote achting by de koningen. Middelerwijl liepen de wyveloofe mannen uit haer hol, om ſich te baeden: wanneer ter middernacht beeſten vernaemen, kruipende met groote ſwermen lanx de takken van okker-nooten-boomen. Deſe beeſten vertoonden ſchoone jongvrouwen. Weshalven ieder man derwaerds rept, om een uit den hoop te grijpen; maer gegreepen wrongen gelijk paelingen tuſſchen de vingers door. Men ſoekt, volgens raed der oudſte, melaetſche en ſchurfde, ten einde de ſchijnbaere vrouwen uit de zoore handen niet ontſlipten.

Caracaracoles.

Deſe *Caracaracoles* (ſoo noemenze die rappige mannen) konden niet meer als vijf vrouwen uit de gantſche meenigte vaſt-houden. Met de vaſt-gehoude wilde ieder vleeſchelijke gemeinſchap hebben: ieder ſcheurde en rukte; doch eindelijk is bevonden, dat de gemeinde vrouwen ſonder baerlid waeren. Waerom te raede wierden, de beenen vaſt te houden, en den dienſt van een ſpecht te gebruiken: die pikkende een opening maekte voor de ſchaemelheid. Zedert zijn de wijven bevrucht, en hebben temets meer en meer inwoonders verſchaft op *Hiſpaniola*.

Oorſprong der zee.

Miſſelijker verhael doen de Prieſters wegens oorſprong der zee. 't Verdichtſel luid aldus. *Jaia* een magtig man begroef 't lijk van ſijn zoon binnen een kowoerde. Na weinig maenden, geprikkelt door liefde tot d'afgeſturvene, opent hy de kowoerde: uit welke aenſtonds meenigte van walviſſchen te voorſchijn quamen. Ondertuſſchen bleef een viſch-rijke zee binnen de kowoerde beſlooten. Dit wonder, allenthalven ruchtbaer, maekte onder andere vier broeders eener dragt, welker moeder 't baeren beſtierf, gaende om de kowoerde in haer magt te krijgen. De toeleg gelukte. Doch verſchrikt door *Jaiaes* overkomſt, (die dikmael de beenderen van ſijn zoon beſichtigde) vlieden, en werpen de kowoerde weg. Door den val geborſten,

ſten, vloeyde de zee aen alle kanten uit; en bedekte diervoegen de vlakten: dat de bergen alleen de toppen boven water ſtaeken. De vier gebroeders van *Jara* verſchrikt, doolden over woeſte wilderniſſen: ſulx van honger eindelijk vergaen ſouden zijn, indien niet een bakkers huis aentroffen. De voorſte binnengeſtapt eiſchte *cazabi;* maer de bakker, weigerende brood, beſpoog hem: ſpeekſel veroorſaekte een doodelijke water-zucht. De broeders vinden geraedzaem opening te maeken met een ſcherpe ſteen, om 't water af te tappen. De wonde ſette ſich tot ſweeren. d'Etter bragt ten laetſten een vrouwe voort, by welke alle vier zoonen en dochteren teelden.

't Hol Jouanaboina.

Voorts houdenze in groote achting 't hol *Jouana boina*, met duiſenderhande ſchilderyen verciert. Aen d'ingang weder-zijds ſtaet *een Zemes Binthaitelles* en een andere *Marohus*. Herwaerds vloeyenze van aller wegen ten gods-dienſt: ter oorſaek de zon en maen uit dit hol quamen, om de weereld te verlichten.

Afgeſturvene, hoedaenig.

Vreemd is inſchelijx haer gevoelen wegens d'afgeſturvenen. Deſe ſwerven des nachts door boſſchen en beemden: eten een vrucht *guannaba:* kruipen by 't vrouw-volk in mannen-ſchijn te bedde: en veinſen ſich als of vleeſchelijk wilden vermengen; doch, als 't tot het werk ſelf komt, verdwijnenze: byſonder ſoo de wijven na de naevel der dooden taſt; want de ſelve konnen alle menſchelijke leden aen-nemen behalven den naevel. Een reiſiger, indien voor een verſchijnende afgeſturvene ſchrikt, krijgt groot ongemak; doch ſtout toe-tredende pakt ſich 't ſpook weg. Duſdaenige beuſelingen zijn vervat in liedjens, welke de prieſters *Boiti*, op een hol hout kloppende, ſingen.

Boitii Prieſters.

De Boitii geven voor: hoe met *de Zemes* gemeinſaeme zamen-ſpraek houden, tot ontdekking van toekomſtige voor-vallen.

Vreemd bedrijf met kranken:

Wonderlijk ſpringenze om met een aenzienelijke kranke. Zy kaeuwen eerſt een kruid *cohobba* verwekkende dronkenſchap. Dronken zijnde ſchuim-bekken yſelijk. Loopen alſoo met een ſteen en ſtuk vleeſch in den mond na den zieken: drijven alle huis-genooten buiten de deur, behalven een of twee, welker tegenwoordigheid de kranke toe ſtaet. Vier mael gaet *de Boitius* om 't ziek-bedde, niet ſonder vuile gebaerten de lippen en neuſgaten nijpende: blaeſt op 't voor-hoofd, in den hals en ſlaep des hoofd van de bed-legerige, en zuigt hem aen verſcheide ledemaeten: voorwendende, dat de ziekte uit d'aderen trekt. Voorts vrijſt hy de ſchouders, dyen en beenderen, en bind d'handen aen de voeten van den kranken vaſt. Vliegt thans na d'open deur: ſchreeuwt, hoe de kranke binnen weinig tijd ter vooriger gezondheid herſtelt ſal worden. En met uitgeſpreide armen na den zieken gekeert, haelt een ſtuk vleeſch uit de mond, en geeft het van achter hem te eten: ſeggende: *gy zult gezond uit-gaen, dewijl ik uwe ziekte heb weg-genoomen.* Maer indien hy 't quaed ongeneezelijk oordeelt, maekt hy den zieken wijs: dat *Zemes* vertoornt is, ter oorſaek voor de ſelve geen huis getimmert heeft, of hoeve toe-gewijd, of niet eerbiedig genoeg gedient.

met de dooden.

Soo de ziele verſcheid van 't licchaem, word 't lijk beſwooren met ſchrikkelijke toovery, om bericht te geven: of het geſturven is ter oorzaek volgens Gods ſchikking was uit-geleeft: dan of 't by ſchult *der Boitius* toequam: het zy niet genoeg ſich heiligde door vaſten, toen tot den bed-legerigen toe trad: het zy geen bequaem genees-middel in 't werk ſtelde. Indien door de duivel, ſprekende uit de mond des afgeſturvene, beſcheid krijgen, dat *de Boitius* ſijn plicht heeft vergeeten, wreeken de naeſte vrienden 't miſdrijf. Anderſints ſtaen deſe paepen in hooge achting. De vrouwen winden de ſteentjens, welke onder de tong van een *Boitius* lagen, gods-dienſtelijk in een doekjen: en meinen alſoo lichter te baeren. *De Caciquen*, begeerig na toe-komſtige uitſlag van oorlog of aenſtaende gewaſch, ſtappen binnen een kapelle

Wonderbaerlijk onderſoek na toekomſtige voorvallen.

aen *Zemes* toe-gewijd: ſnuiven 't dronkenſchap verwekkende kruid *cohobba* by de neuſgaeten in: ſchreeuwen, hoe 't huis ten grond toe word afgebrooken, en de menſchen op 't hoofd wandelen. Als de kracht der *cohobba* begint te vergaen, komen de dullende *Caciquen* een weinig tot haer ſelven: buigen 't hoofd, en leggen d'elleboogen op de knyen. In ſulk een gedaente blijven ze een wijl tijds verbaeſt ſitten. Eindelijk wenden d'oogen hemelwaerd, niet anders of uit een diepen ſlaep ſchooten. Thans mompelen ze eenige woorden binnens monds. De nevens-ſtaende hovelingen ondertuſſchen (want de gemeine man mag deſen handel niet bywoonen) bedanken haer luids-keels, datze believen weder te keeren van zamen-ſpraek met *de Zemes*. Maer eindelijk beginnen *de Caciquen* opening te doen, wegens 't geen geopenbaert is: namentlijk, hoe *de Zemes* hem bekend gemaekt heeft geluk of ongeluk in d'oorlog, vruchtbaere of onvruchtbaere tijd, geſonde of ongeſonde dagen. Merkwaerdig zijn de dienſtplegingen, welke waergenoomen worden omtrend de geboorte van kinderen *der Caciquen*. De nabuurige land-voogdeſſen beſoeken den kraem-vrouw: ieder geeft 't kind een verſcheiden naem. Waer uit ontſtaet, dat meenigwerf iemand veertig naemen heeft: en ſich belgt, indien een uit alle vergeeten word, wanneer iets laet af-kundigen. Wonderlijk gaet d'erfenis der heerlijkyen toe; want niet haer eigen oudſte zoon; maer d'oudſte der oudſte ſuſter, by aflijvigheid der oom, 't rijk aenvaert. Indien de ſuſters geen mannelijk oir hebben, zijn broeders zoonen ſtaetvolgers: en by mangel deſer erven de kinderen van haer ouders. Anderſints vervalt d'opperhoofdigheid aen de magtigſte, by aldien *de Cacique* ſonder neven of zoonen ſterft. En deſe trouwt ſo veel gemaelinnnen als hem goed-dunkt. Die hy aldermeeſt bemint, word met d'overleeden man levendig begraeven, in haer koſtelijkſte cieraedje. Nevens de lijken ſtaet een kop vol water en 't brood *cazaby*. De tael op *Hiſpaniola* verſcheeld onderling. In 't Landſchap *Caizimu* valt een andere uitſpraek, als in *Bainoa*. *Caizimu* verdient een naeuwkeurige beſichtiging wegens de rotſteen aldaer, gelegen lanx de voet van een hoog gebergte. Onder de rotſteen leid een vreeſelijke hol, en na 't hol een ingang niet ongelijk een groote tempel-deur. Hier vallen verſcheide ſwaere ſtroomen te zamen, met ſulk een ſchuimende neevel en over-maetig geruiſch: dat geſicht en gehoor quijt geraeken, die den waterval naderen. Doch, belangende de tael des landſchaps *Bainoa*, levert *Peter Martyr* een ſtaeltjen. De huiſvrouw, ſeid hy, *der Cacique* alhier bad in een kapelle, by *de Spanjaerden* geſticht. Haer man verſocht vleeſchelijke vermenging: zy weigert: ſeggende, *teitoca, teitoca*, ſoo veel als, *zijt te vreden, zijt te vreden*: *techeta cynato guamechyna*, dat is, *God ſoude ſich ten hoogſten vertoornen*. Waer op *de Cacique* antwoorde: *Guaibba, cynato machabuca guamechyna? Wat vraeg ik daer na, of God verſtoort word?* Eindelijk leid *Hiſpaniola* omringt met verſcheide eilandekens. Ten ooſten vertoont haer *Saona* vol geboomt en beeſten, op een laege grond weidende. Eertijds verſchafte het overvloedig *cazabi* voor de ſtad *Domingo*; doch zedert *de Spanjaerden* alle d'inwoonders vermoorden, op 't jaer vijftien honderd en twee, is het nooit wederom bewoont. Voorts leggen hier 't rotzige ſant *Catalina*, *Abaque*, *Nauaza*, *Guanabo*, *Tortuga* vol verkens, en *Beata*, berucht door uitſteekend pokhout en een ſnelle ſtroom, die de ſchepen menigwerf maenden lang ophoud.

Vreemde dienſt omtrend de geboorte der kinderen. *Wondere erfenis.* *Lijk ſtacſie.* *Onderſcheid der tael.* *Merkwaerdige rotze in Caizimu.* *Tael van Hiſpaniola.* *eilandekens rondom.* *Saona uitgemoort.*

Acht-

Achtſte Hooft-ſtuk:

JAMAICA.

Jamaica, ten noorden van *Cuba*, weſtelijk van *Jucatan*, en na 't ooſten van *Hiſpaniola* afgelegen, maeckt honderd en vijftig mijl uit in den omgang. Door *Chriſtoffel Colonus* ontdekt, wierd zedert, onder 't beleid van des ſelfs zoon *Diego*, by *Joan de Squibel* bemagtigt. De biſſchop *de las Caſas* beſchrijft, hoe ſulx toeging: namentlijk, dat binnen weinig tijd vijf duiſend inwoonders tot min als twee honderd quamen: alle aen een yſelijk einde geraekt; want ſommige zijn levendig gebrand of gebraeden, andere door Spaenſche honden verſcheurt. Het waeren anderſints menſchen, volgens *Hugo Linſchooten*, van ſcherpſinnig vernuft, gaeuw in handwerken en kloek ten oorlog, boven alle landaerd om her. 't Eiland rijſt verdraegſaem van de ſtranden rondom na 't midden tot een hooge berg. De vruchtbaerheid ſtelt *Peter Martyr*, eerſte abt op *Jamaica*, wijd-luftig ter neder. Hy betuigt, hoe noch ſtrenge koude noch over-maetige hette het landſchap quelt. 't Gantſche jaer gedurende, draegen de boomen vruchten, te gelijk rijpe en onrijpe. De beemden ſtaen altijd vol gras en bloemen. Nergens getemperder lucht als hier. Tweederhande brood is in gebruik. 't Eene beſtaet uit geſtampte wortelen, 't ander uit koorn, welk driewerf 's jaers word ingezaemelt. Een pint koorn gezaeyt brengt twee honderd voort. Wonderlijk maeken ze de koeken *cazavi* van de wortel *Jucca*, welke twee jaer goed blijven. Zy drukken 't zap in een ſak met ſwaer gewigt uit. 't Zap raeuw gedronken veroorſaekt een haeſtige dood: gekookt is ſmaekelijk en voedzaem.

Jamaica uitgemoort.

is ſeer vruchtbaer.

Koeken van cazavi merkwaerdig.

Pataten. Overvloedig wasſchen hier *de pataten*, wortelen niet ongelijk d'artiſiokken onder d'aerd. In een lichte grond, en middelmaetig vochtig, ſchietenze ſachte bruin-groene blaederen, ſwijmende na ſpinaeſie. *De pataten* kruipen lanx d'aerde, en wortelen door veezeltjens: draegen een bloem gelijk een klokje, aen welker einde 't graen groeyt. De wortelen zijn gemeinelijk wit; maer anderſints ook rood, gemarmort, geel en violet. Worden gehouden niet min geſond als ſmackclijk, gebraeden in een dicht toegeſtopte pot, met weinig water. Veel lekkerder evenwel valt *d'ananas*. *Ananas.* Deſe waſcht op een ſtronk, ruim een voet hoog, beſet van ſeſtien groote ſcherpe blaederen, tuſſchen welke een vrucht, pijn-appels-gewijs, doch vry ſwaerder, met een geſchubde ſchorze, bleek-groen en inkarnaet geboord op een geele grond, vol geurige en veelvervige bloemtjens, die te mets afvallen, uitſchiet: boven op ſtaet een roode tros, gevlochten van blaederen en bloemen. 't Binnenſte zap ſmelt in de mond, diervoegen ſmaekelijk, dat alle lekkernyen voor de ſelve verre wijken moeten. De voort-teeling leid verborgen in de roode tros; want ſoo haeſt met aerde bedekt word, geeftze haer ſtronk, aen welke ſlechts eens vrucht groeyt. *d'Ananas* zijn onderſcheiden in *witte*, *ſcherpe* en *renette*: van welke *renette* de kroon ſpant. Heeft een genees-kracht tegen ſwakke maegen, graveel, vergif en bedroefdheid. De drank uit *ananas* geperſcht, behoeft voor geen malvezei te wijken. *Altijd-levend kruid.* Men kan hier ook beſpiegelen een merkwaerdig natuur-wonder in d'altijd-levende kruiden: welker ſommige op oude boom-ſtronken, andere uit d'aerde en wederom andere op rotzen en in boſſchaedjen waſſchen. De ſtruik, omringt met groot loof vol bruin-roode vlekjens, draegt een wel-riekende violette bloem. Zoo haeſt aengeraekt is, verzienſen de bladeren: en na meer of minder aengeraekt zijn, duurt deſe wonderlijke verwelking langer of korter. Zedert *de Spanjaerden* op *Jamaica* de gengber geplant hebben, is *Gengber.* alhier buiten gemein weelig voortgeſet. 't Gewaſch ſtaet even als een riet-boſch: alleenlijk heeft 't mannetje grooter blaederen dan 't wijfje. De ſtruiken ſonder knoppen hebben meer loof na boven, dan benedenwaerd. De wortelen, ſwaerder of lichter, zijn bultachtig over de grond verſpreyt. Met 't verdorren der bladeren is de gengber rijp; doch ſoo ſcherp niet verſch als gedroogt, na dat eerſt onder d'aerde begraeven lag. Ook valt hier overvloedig kotoen, *Kotoen.* waer uit lywaed en hang-bedden toegeſteld, over de weſter-weereld wijd en zijd vertiert worden. 't Kotoen ſelf waſcht aen een boom niet ongelijk den rooden dennenboom, met een rechte ſtamme, waer uit takken, even lang en verre van elkander geſcheiden, voort komen. Tuſſchen ſmal-lange bladeren waſſchen roode bloemen, die eindelijk veranderen in lang-werpige knoppen: welke gerijpt een wol en zaed als peper binnen ſich beſluiten. *Steden op Jamaica.* Tegenwoordig bewoonen *de Spanjaerden* op dit eiland drie ſteden. Recht over *Cuba* vertoonen haer *Sevilla* en *Melilla*. Aen de zuid-kant leid *Oriſtan*. Van de ſtad *de la Vega*, na welke *Chriſtoffel Colonus* en ſijn zoon *Diego* eens hertoogdoms eer-tijtel voerden, is huiden geen voetſtap te vinden. Onder de voornaemſte havens *havenen.* zijn *Janta*, *Guayano*, *Anton* en *Guaigata*. Op 't jaer vijftien honderd ſes en negentig vermeeſterde d'Engelſche hopman *Antonius Sherly* ſtormender hand *Sevilla*. Doch eerlang verliet hy de gewonne plaets; ſulx *Jamaica* zedert wederom geheel by de Spaenſche kroon bleef. De ruſt geduurde een en ſeſtig jaer. Thans geſpt *Olivier Cromwel* 't harnas tegen *Spanjen* aen: taekelt elf ſchepen toe, onder de zee-voogden *Forteſcu* en *Gooſſen*. *Jamaica by d'Engelſche ingenoomen.* Deſe landen op *Jamaica*, en maeken haer des eilands meeſters. *Gooſen* voorts by d'uit-hoek *Levella* na *de Broed-baey* geſet, (om aldaer een ſterkte op te werpen, ten einde de peerl-viſſchery aldus beveiligde) vond ſulk een tegen-ſtand: dat ſtreek

en

PORTO

RTO RICO

Sant Martha verovert.

en voor-neemen veranderde. 't Gelde *ſant Martha*. d'Haven van dit eiland lag verzeekert met twee burgten, door een borſt-weering aen een verbonden. De burgten bliefsen uit veertien en negen ſtukken geſchut een uur lang op *d' Engelſche*. Deſe bleven niet ſchuldig. Eindelijk ſlabakten de verweerders, en vlooden boſſchwaerd met de koſtelijkſte ſchat. *d'Engelſche* verſtoort, dat haer de buit miſchte, ſetten twee honderd huiſen en twee kerken uit wraek aen koolen: ſlechten de geſeide ſterkten. en keerden ſonder roof na *Jamaica*. Alhier had het ſlechter af-geloopen, vermids de leef-togt buiten gemein ſchaers om quam: ten zy hopman *Hunifride* ververſching van volk en eedwaeren had over gebragt uit *Engeland*.

Negende Hoofd-ſtuk:

PORTO RICO.

Namen des eilands:

DE ſtad *Porto Rico*, ſoo veel geſeid als *een rijke haven*, paſt haer benaeming 't eiland toe, welk *de Spanjaerden* na *ſant Joan;* doch d'oude *Indiaenen* noemden het *Borriquen*. Wanneer *Chriſtoffel Colonus* de vlootelingen, die geenſints langer met een woeſte zee wilden hardebollen, niet wiſt te bepraeten, om verder te zeilen, bereid ſtond om t'huiſwaerd over ſtaeg te ſmijten: ten zy binnen twee dagen land voor den boeg quam: ontdekt hy in Slachtmaend op 't jaer veertien honderd drie en negentig een aengename kuſt, van welke 't gequeel der nachtegaelen over zee klonk. Hy gaf het den naem *Joannes Baptiſta*. Dit eiland, gelegen onder een getemperde lucht, maekt ooſt en weſt een lengte uit van vijf en veertig mijl: de breedte loopt tuſſchen twintig en dartig. Brengt by na 't ſelve voort, 't geen *Hiſpaniola*. d'Inwoonders voerden eertijds ſwaere oorloogen met *de Canibales*, gewend 's jaerlijx derwaerds over te ſchepen. d'Overwonnen, ſoo wel van d'een als d'andere kant, verſtrekken ten ſpijs. *Colonus* vond alhier een groot huis omringt van twaelf andere; doch alle verlaeten. Toenmaels beheerſchte een koning met byſonder ontſag 't gantſche eiland. *De Spanjaerden* maekten in 't eerſt hier niet veel werk af: ter oorſaek genoeg te doen vonden op *Hiſpaniola*, alwaer 't goud beter en overvloediger viel dan op *Porto Rico*. In 't jaer vijftien honderd en tien verkreeg *Joan Ponce de Leon* 't hoogſte bewind over dit eiland, by orde van 't Spaenſche hof: bouwde *Caparra*. Twaelf jaer wierd de plaets bewoont, onaengeſien achter een moeyelijk gebergt en dichte boſſchaedje landwaerd in verſchuilde. De luſt tot goud, welker aderen aldaer ontdekt wierden, ſag de ongelegendheden over 't hoofd. Eindelijk echter kreegenze verdriet in haer barre woon-plaets: verhuiſden na *Guanica*, door goud-rijke ſtroomen beſproeyt. Doch hielden niet lang ſtand. Trokken vier mijl vorder: en noemden de nieuwe volk-plantinting *Soto Major*. Ten laetſten keerdenze te rugge: ſloegen ſich neder in de voorige valleye *Guanica:* ſtichten 't ſtedeken *ſant German* by de ſtroom *Guaorabo*, die een ongelegen haven maekt. De voornaemſte ſtad is *Juan de Porto Rico*, aen 't begin der noord-kuſt ten ooſten op een klein eilandeken, af-geſcheiden van 't groote gelegen; maer door een rijs-hoofd, *Puente de Aguilar*, aen 't groote vaſt gehecht. Nevens de mond der haven legt op een hoogte de ſterkte *Morro Empinado*, omringt rondom van de zee: weshalven onwinnelijk is: byſonder zedert *Joan de Texela* en *Baptiſta Antonelli* 't ſlot drie-puntig bouwden, en van veertig kortouwen voorſaegen. De ſtee-voogd *Diego Mendez de Valdes* maekte vijftien honderd weerbaere mannen en tachentig paerden uit: wanneer hem d'Engelſche graef van *Cumberland* met vry minder magt, op 't jaer vijftien honderd ſeven en negentig, ſoo manhaftig beſprong: dat niet alleen de ſtad *Porto*

natuur en zeden des ſelven:

Leons verrichtingen alhier.

Nieuwe ſteden.

Stad Porto Rico:

Graef van Cumberland neemt de ſtad in.

Rico:

Rico; maer ſelf verſcheide ſterkten bemagtigde. Behalven een onwaerdeerlijke buit, vielen ook tachentig ſtukken geſchut in ſijn handen. Voor duſdaenige nederlaeg hadden *de Spanjaerden* noch een andere geſmaekt, ten tijde als *Chriſtoffel* zoon des Portugaelſche graef van *Camigna* dit eiland beſtierde;

Canibalen vermoorden de Spanjaerden.

de Canibalen, op hem los gegaen, hielpen alle Spaenſche inwoonders aen een rampſaelig einde. Niemand ontſprong den dans, als de biſſchop, met ſijn onder-hebbende dienaers, torzende de tempel cieraden, by tijds gevlucht. Sulx de eilanders niet meer behoefden te twijfelen of *de Spanjaerden* ook ſterfelijk waeren: gelijk twijfelden, wanneer over haer groote ſchepen, en byſonderlijk de ſlag des geſchuts verbaeſt ſtonden.

Wonder gevoelen wegens de Spaenſche.

Hugo Linſchooten verhaelt, hoe *de Cacique Yaguara een Spanjaerd* onder water dompelde, ten einde proef nam, of ook ſmoorde; maer bemerkende, dat den geeſt had gegeven, en by gevolg deſe landaerd ſterfelijk was: viel haer, beeſig met goud te ſoeken, op 't lijf, en verſloeg meer dan honderd en vijftig. *Peter Martyr* getuigt vorders, dat dit volk buiten gemein met de wapenen om ging, en evenwel ſomtijds een ſchendige neep kreeg. By ſijn tijd voeren *de Canibaels* uit *Porto Rico* weg vijf duiſend menſchen voor haer winterkoſt. Maer zedert *de Spanjaerden* 't eiland bemagtigden, ging 't moorden immers ſoo vinnig toe. Die geen goud konde opbrengen was lijf-loos.

Eigentlijke beſchryving van Weſt-Indiën.

Waerom, (volgens de Prieſter *Peter Ordonnez de Cevallos*) *de Cacique Hatvey*, van der *Spanjaerden* aentogt verkundſchapt, ſijn onderzaeten een eed afvorderde: nimmer te ſullen melden waer 't goud lag, ſchoon dieſwegen moeſten ſterven;

Hatveys merkwaerdig ſeggen.

want, ſeid hy, *'t Goud is haer God: om welke ſoo vervloekte bloed-baeden aller-wegen aenrechten. Werpt dan 't goud in onmeetelijke diepe water-kolken: wanneer de Spaenſche God verzonken leid, ſal den Spanjaerd den moed ontzinken, om wegens goud te plaegen, 't geen niet te vinden is.* Soo geſeid, ſoo gedaen. Voorts leid hier ook 't ſtedeken *Arrecibo*,

Natuurlijke beſchryving van Porto Rico.

weſtelijk van *Porto Rico* af, alwaer een der voornaemſte havenen is: anderſints zijn meeſt met riffen en zanden beſmet. 't Eiland ten noorden, min vruchtbaer dan ten zuiden, brengt goud voort. Binnen vloeyen veel beekjens. Men vind hier ook ſilver, tin, lood, quik-ſilver en azul, by de ſchilders gebruikelijk. De regen valt meeſt tuſſchen bloey-maend en d'herfſt. Weinig voor en in 't begin der herfſt ontſtaen *d'Huracanes*, welke diervoegen uit de wolken uitgeborſten waeyen, dat onmoogelijk geen vaertuig zee bouwen kan. Een noordelijke ſtorm, doed hier byzondere ſchaede op 't gezaeyde. Voorts rijſt, tien mijl ten zuid-ooſten buiten

't Gebergt Loquillo:

Porto Rico, 't gebergt *del Loquillo*, van welk een vervolg van bergen loopt door 't gantſche eiland ooſt en weſt tot de zee toe, wiens oever *ſant German* beſlaet.

Rievieren:

Drie en twintig rievieren wateren in *d'Oceaen* uit. Onder de voornaemſte word gereekent *Cairabon*.

Moolens:

Tien zuiker-moolens ſouden 's jaers meer leveren, ten zy volk gebrek hadden. 't Geboomt, welk de bergen en valleyen wijd en zijd beſlaet, verſcheelt onderling.

Boom tabunuco:

De gedenkwaerdigſte boomen zijn *tabunuco*, verſchaffende een ſmeerige en geſonde gomme, dienſtig tegen verſtijftheid en wonden, als ook om ſchepen te pekken: de bitterheid der gomme bewaerd de kielen voor 't gewormte.

Maga:

Maga heeft een onverderfelijk hout en groote bloem roos gewijs.

Higillo Pintado:

't Zap van de bladeren *Higillo Pintado* geneeſt zekerlijk alle quetzuuren. De ſelve kracht verſchuilt

Maria:

ook in 't kleine boomtje *ſancta Maria*,

Balſamo:

als ook in een ander *Balſamo* by *de Spanjaerden* genaemt.

Zeyla:

De ſtamme van *Zeyla* is ſoo dik, dat vijftien mannen hand aen hand den ſelven naeuwelijx om-vaedemen. 't Pok-hout en *caſſia fiſtula* valt hier inſchelijx overvloedig.

Vergiftige appel-boomtjens.

Sommige appel-boomtjens lanx ſtrand hebben een ſterk vergif. Wie onder haer ſchaduwe ſlaept, word lam. Een viſch, d'appelen etende, krijgt ſwarte tanden: en gegeten veroorſaekt de dood: of, indien de natuur de dood te ſterk blijft, valt den

eter

Kruid quibey.

eter 't hair uit. Immers soo schadelijk is 't steekende kruid *quibey*, met witte bloemen, weinig langwerpiger als violetten.

Merkwaerdige boom Guaiaba.

Maer dit eiland lijd de grootste schaede by 't geboomte *guaiaba*, ter oorsaek seer weelig voortset: ja gantsche beemden en bergen hand over hand meer en meer inneemt: waer door 't gras t'eenemael vergaet, dewijl onder *guaiabas* lommer niet wascht. De boom draegt bruine appels, binnen vol korrelen, welke, by 't vee of gevogelte gegeten en geloost met den afgang, uit den afgang aller weegen tot boomen groeyen: weshalven 't land over-al verwildert. De stamme der *guaiaba* is glad en bleek: de bladeren, hard en glinsterig, staen twee en twee over malkander: de bloemen krullen vijf bladjens om, midden-weegs steekt een kroontje, niet ongelijk der paeuwen. De vrucht, ruig en weinig langwerpiger dan d'Europische appelen, vertoont doorgesneeden een bleekrood vleesch, vol eed-baere steenen, sweemende na die van mespilen. De vrucht noch onrijp heeft een wrange smaek; doch gekookt helpt den maege. Gerijpt is niet min aengenaem van geur, als lekker van smaek: beurzig verwekt buik-loop. De wortelen, buiten rood, binnen wit, zijn sappig, zoet en buiten gemein lang: de bladeren zuur en trekkende. Eindelijk voed *Porto Rico* wonderlijke beesten. Onder vele verdienen aengeteikent *Javaris*, *Opassum* en *Tatou*.

Javaris hoedanig dier:

Javaris word gehouden voor een zoort van wilde verkens: hebben korte ooren, weinig spek, een naevel op de rugge: zijn byna staerteloos, sommige swart, sommige ook wit gevlekt. 't Wild-braed valt buiten gemein smakelijk; doch om te vangen moeyelijk; want, alsoo 't verken door een luchtgat in de rugge adem haelt, blijft onvermoeybaer rennende: benart van d'honden gaet stoutmoedig los op de naeste, en tarnt aen flarzen wat voorkomt. *Opassum* haelt de groote van een kat: sijn muil is scherp: 't boven-

ſte kaeken-been ſteekt over 't onderſte: heeft lange, breede en rechte ooren, en een byſonder lange ſtaert, aen 't einde kael en beneden-waert omgekromt: de rugge vertoont ſwart hair, tuſſchen welk grijze plekken: onder d'hals en buik is het met vael bont gedekt: ſijn ſcherpe nagelen dienen tot op-klauwteren der boomen: leeft by vogelen, hoenderen of landvruchten. De natuur voorſiet dit beeſt met een wonderbaerlijke beurſe onder den buik. De beurſe, binnenwaerd van ſachter hair voorſien dan buiten, verſtrekt ten leger-ſteede voor de jongen, die aldaer zuigen. Alsze ontſlooten word kruipen de jongen uit lanx de grond. 't Mannetje mammeloos heeft inſchelijx een beurſe; doch alleen om de jongen by poozen te draegen. *De tatou* heeft harde ſchubben tot een wapen, den muil van een bigge, aen ieder poot vijf ſcherpe nagelen. Wanneer vervolgt word of nacht-ruſt neemt, rolt hy hoofd, beenen en ſtaert, gelijk een bal, onder de ſchilden in malkander: en leid alſo onquetsbaer voor alle geweer of beet. Toen den eilanders, voor de Spaenſche aenkomſt, haer godsdienſt vry ſtond, wierd 's jaerlijx een vreemd feeſt geviert. *De Cacique* belaſte d'onder-daenen ter geſetter tempel te verſchijnen. Alhier hielden ſich de prieſters beſich met 't opſchikken van den af-god. Nevens haer nam *de Cacique* zit-plaets. Op ſijn trommel-geſlag ſtapte 't gemeine volk na binnen. De mannen veelvervig geſchildert, droegen allerley pluimaedjen: om d'hals, beenen en armen ſlingerden geſnoerde zeeſchelpen. De gehouwde vrouwen hadden de ſchamelheid bedekt: de vryſters liepen naekt. Alle zongenze, niet ſonder vreemde danzeryen, liedekens ter eeren des af-gods: en groeten ondertuſſchen den trommelenden *Cacique*. Thans ſtaekenze ſtokjens in de keel, en braekten gelijkelijk uit, 't geen in 't lijf was: ten bewijs, hoe geen vuiligheid meer by haer verſchuilde. Eindelijk ſaten neder met de beenen kruis-gewijs onder 't lijf: hervatten een ſwaermoedige wijs, en neurden dan ook wegens d'achtbaerheid *der Cacique*. Middelerwijl droegen ettelijke wijven gecierde korven met brood rondom de zingende: ſtorteden gebeden, by zommige uit den hoop beantwoord. 't Brood zegende de prieſters, en deelden ieder een ſtuk toe: waer mede blymoedig t'huiſwaerd gingen. Doch duſdaenige dienſt-pleging is te gelijk met d'inboorling verdweenen, te mets wreedelijk uitgeroeyt. Weshalven *de Spanjaerden* benoodſaekt zijn ſich te voorſien van *Africaenſche Mooren*: om in de mijnen en zuikermoolens te werken. Doch alſoo deſe inſchelijx 't hard onthael niet konden draegen, verliepen by meenigte. De zaek leid aldus. Als een Moor niet gouds genoeg des avonds t'huis bragt, bond hem d'heer aen een dwers hout naekt: ſloeg den gebondene met riemen ten bloede: ſnerkte ziedende oolie in de wonde: ſtrooyde thans ook peper en zout in de ſelve: en liet hem alſoo leggen: of ſtak den mishandelden in een put, uit welke alleenlijk de kop ſtak. Duſdaenige ſtraf oefendenze, (volgens 't Spaenſche ſpreek-woord) nae de wet van *Bajona*. Doch de gevluchte rotten meer en meer te zamen: en vergolden *de Spanjaerden*, wanneer in handen kreegen met gelijke munt. Ja op *Hiſpaniola* byſonder ſettenze ſo weelig voort: dat de Spaenſche kroon, beducht voor een algemeine opſtand alhier, vaek een yſelijke vernieling te gemoed ſag.

zijn wonderlijke beur[ſe].

Tatou vreemd dier.

Wonderlijk feeſt op Porto Rico.

Wreedheid der Spanjaerden tegen de Mooren.

Thien-

Nomina, fortunæ bona submittentium in quæstus Virginiani alea A°. 1622, quam fieri potuit accuratissime, expressa numeris, eorum portiones qu.

Hammilton alias Harrington Tribe. *Shares*

1 Io. Lord Marq. Hammilton — 6
1 Si. Edward Harwood — 4
2 M. Iohn Delbridge — 3
3 M. Iohn Dike — 3
4 M. El. Roberts — 2
5 M. Rob. Phipps — 1
6 M. Ralph King — 2
7 M. Quicks heires, or assignes — 2
8 M. William Canning — 4
8 M. Will. Canning — 1
8 M. Will. Webbe — 1
9 M. Iohn Barnard — 2
10 Si. Tho. Huggin — 1
11 M. Iohn Gearing — 2
12 M. Cleoph. Smith — 2
13 Robert, Earle of Warwick — 4
14 M. Tho. Cowell — 3
15 M. Greenwels heires, or assig. — 1
16 M. Cley — 1
17 M. Poulson — 2
18 M. Iohn Dike — 1½
19 Cammon ground — 13 acres
20 M. Iohn Dike — 1½
21 M. Geo. Thorpe, Esquire — 1

Smiths Tribe. *Shares*

1 Si. Dudley Diggs, Since M. Geo. Sandys, or his assig. — 2
2 M. Rich. Edwards — 2
3 M. Will. Payne — 4
4 M. Rob. Smith — 2
5 M. Geo. Barkleys assignes — 5
6 Si. Sam. Sandys — 1
7 M. Antho. Pennistone — 4
8 Si. Edwin Sandys — 1
9 Si. Tho. Smith — 5
10 M. Rich. Morer — 4
11 M. Henry Timberly — 4
12 Rob. Iohnson, Alderman — 3
13 M. Iohn Wroth — 3
14 M. George Smith — 4

Devonshire Tribe. *Shares*

1 M. Antho. Pennystone — 2
2 M. Iohn Dike — 1
3 M. Iohn Dike — 1
4 M. Iohn Barnard — 2
5 Robert Earle of Warwick — 2
6 M. Francis West — 2
7 Will. Lord Cavendish — 3
8 The said W. Lord Cavendish — 2
8 Will. Earle of Devonshire — 5
9 M. Edw. Lukin — 5
9 M. Edward Ditchfeild — 1
10 M. Edw. Ditchfeild — 4
11 M. Will. Nichols — 2
12 M. Edw. Ditchfeild — 1
13 M. Iohn Fletcher — 2
14 M. Gideon Delawne — 2
15 M. Anthon. Pennistone — 3
16 M. Best — 2
17 M. Edw. Lukin — 2
18 M. Rich. Rogers — 2
19 M. Will. Palmer — 4

Pembroke Tribe. *Shares*

1 M. George Smith — 4
2 Gleabland — 2
3 M. Nicholas Hide, Esquire — 1
4 Si. Laurence Hide — 2
5 M. Thomas Tadwin — 2
6 William, Earle of Pembroke — 10
7 M. Richard Edwards — 1
8 M. Harding — 1
9 M. Richard Edwards — 1
10 M. Ward — 1
11 M. Richard Edwards — 2
12 M. Iacobson or his assign — 1
13 M. Iohn Farrar — 1
14 M. Iohn Farrar — 1
15 M. Nichol. Farrar — 1
16 M. William Canning —
17 M. Richard Martine, Esq. —
18 M. Morris Abbot —
19 M. Rich. Caswell —
20 M. Rich. Caswell —
21 M. Rich. Caswell —
22 M. Rich. Edwards —
23 M. Rich. Edwards —
24 M. Rich. Caswell —
25 M. Rich. Edwards —
26 M. Geo. Sandys, or his Assig. —
27 M. William Payne —

Pagets Tribe. *Sha[res]*

1 M. Iohn Chamberlaine, Esq. —
2 M. Thomas Ayres and 2 M. Rich. Wiseman —

…proximè in agrorum divisione referentibus, quæ portiones illic Separatim distinguntur in regione ipsa, quemadmodum hic lin…

…Rich. Wiseman — 1
…William, Lord Paget — 10
…M. William Palmar — 4
…M. Bagwell — 5
…John Ball — 1
…M. Thomas Wheatly — 1
…M. Christopher Barron — 4
…M. John Woodall — 1
…M. John Woodall — 2
…M. Lewes — 2
…M. Geo. Etheridg — 4
…Incognita — 2
…Si. William Wade — 1
6 M. John Bernard — 1

Warwick Tribe. Shares

Captaine Daniel Tucker — 1

2.3.4.5.6 M. Joseph Man — 5
7 M. Step. Sparrow — 1
8 M. Francis Meuerell — 1
9.10 M. Sam. Tickier — 2
11.12.13 / 14.15 } M. George Smith — 5
16.17.18 / 19.20 } Robert, Earle of Warwicke } — 5
21 M. William Felgate — 1
22.23 Capt. Daniel Tucker — 2
24.25 M. Rich. Wheatly — 2
26 Capt. Daniel Tucker — 1
27 John Faucet — 1
28 / 29 } Doct. Anth. Hunton, or his Assign. } — 2
30 M. Francis Meuerell — 1
31 M. Rich. Poulson — 1

32 M. Mathew Shepheard — 1
to. 42 M. Geo. Tucker — 10
43 M. Christ. Cletheroe — 1
44 / 45 } M. George Swinhow — 2
46 M. Richard Tomlins Esq. — 1
47 M. Francis Mercuell — 1
48. 49 Sir John Walter — 2
50 M. Martin Bond — 1

Southamton Tribe. Shares

1 Capt. Tucker — 1
2 Capt. Tucker — 1
3 Capt. Tucker — 2
4 M. John Britton — 1
5 M. Rich. Chamberlaine — 3
6 M. Leo. Harwood, or his assig. — 1

7 M. John Bankes — 1
8 Sir Nathaniell Rich. — 12
9 Robert, Earle of Warwick — 3
10 M. Rich. Morer — 6
11 M. George Scot / 11 M. Edmund Scot / 11 M. Antho. Abdy } — 6
12 Henry, Earle of Southanton — 4
12 M. Arth. Bromefield — 2
13 M. Henry Timberly — 2
14 S. Thomas Hewet — 2
15 M. Peirce — 1
16 S. Ralph. Winwood — 2

Residuum.

Quid hoc Residuum sit, et cur hic appositum apparet ex libro Gæodesiæ, Societati exhibito.

Parts
1 Captaine Tucker — 3
1 Gleabe-land — 2
1 Sandys Tribe — 2

Sandys Tribe. Shar…

3 M. Geor. Barkley, or his heirs
4 S. Edward Sandys —
5 M. Jerom Heydon —
6 M. Tho. Melling, & M. John…
7 M. Rich. Chamberlaine…
8 M. Abraham Chamber…
9 M. George Smith —
10 M. Robert Gore —
11 S. Edward Sacku…
11 S. John Davers…
12 M. Robert G…

Thiende Hoofd-ſtuk:

BERMUDES EILANDEN.

d'ENgelſche koning *Jacob* had de nieuwe volk-plantingen in *Virginia* door verſche hulp-benden en levens-middelen nu en dan geſtijft. Onder 't beleid van d'hopmannen *Goſnol*, *Smith*, *Eduard* en jong-vrouw *Maria Winkefield* ſcheepten honderd man derwaerds. Zedert bragt *Nelſon* meer volk over: als ook *Weſt*, *Gates*, *Sommers* en *Argal*. Met dartien honderd zielen ging *Frans Wiat* zeil. Niet min be yverde *Jacob* de bewooning van *Nieuw-Engeland*. Tot voort-ſetting van 't een en 't ander lagen *de Bermudes* vlak in 't vaer-water, op twee en dartig graeden benoorden den middag-lijn, vijf honderd mijl ooſt-zuid-ooſt van de Virginiſche

Spanjaerd emt voor rmuda bevolken: erom?

uithoek *Roanoak*. *De Spanjaerd* had nu lang te vooren 't oog hier op; alſoo de ſilver-vloot, uit *Havanaes* haven door de ſtraet *Bahama* na *Spanje* geſtooken, aen *Bermuda* een bequame ververſching vond. Weshalven met *Hernando Camelo* over een komt: om ettelijke Caſtiliaenſche en Portugeeſche huiſgezinnen aldaer te veſtigen. Den nieuwe bevolkers zijn wel ſeer ſmaekelijke voor-rechten gegunt; doch weinige vonden ſmaek in de voorſlag. 't Werk dan viel eindelijk op een ſtorting uit: te meer na dien kaiſar *Carel de vijfde* ter ſelver tijd d'handen vol werk had; want hy toenmaels *Romen* in nam ſtormender hand: en met den boeren-krijg in *Duits-land* en hoog-ſweevende geloofs-verſchillen niet weinig bedremmelt ſtond. Zedert bleef *Bermuda* ſes en ſeſtig jaer by eenig menſch onbe-

bip-breu- z voor rmuda.

ſichtigt. De Franſche hopman *Barboriere* verloor toenmaels alhier ſijn ſchip. 't Selve onheil trefte namaels *George Somers*: dewelke de ſchip-breuk beſtierf, en d'eilanden by uiterſte wille na hem ſelf *Somers* eilanden noemde: hoewel d'eerſte benaming *Bermuda* ſtand gehouden heeft: het zy na de Spaenſche pieloot, die 't eerſt ontdekte, het zy na 't ſchip, welk hy voerde. Op 't jaer ſeſtien honderd en twaelf is binnen *Londen* een Maetſchappy, met 's koninx gunſt-brieven geſterkt, ingeſtelt. Deſe vaerdigde *Richard Moor* geſag-hebber over ſeſtig man na *Bermuda*. Drie jaer leide *Moor* te koſt aen 't verſterken des eilands: terwijl de ratten, uit een ſchip op land geraekt, eerlang diervoegen vermeenigvuldigden: dat alle gewaſch en ſelf leef-togt binnenshuis vernielden. Sulx d'hongers-noot dapper toe nam. Alle middelen tot demping van 't ſchadelijk ongediert liepen te loor. Eindelijk quam de ſterft onder de ratten; die binnen weinig dagen alle geheel weg nam. Ondertuſſchen wierd *Moor* nu en dan geſtijft met verſch volk. *Barlet* bragt ſeſtig man over, en haelde tachentig pond amber-grijs af, te mets by een vergadert. Allenskens vermeerderde de volk-planting. De ſchepen *Bleſſing*, *de Starre* en *Margariet* voerde vier honderd en tien zielen derwaerds. Uit *de Virginia* quam *Daniel Tuckard*, om *Moors* ſtaet-volger te zijn. Dapper queet ſich *Tuckard*: hy plante allerweegen boomen uit de Weſt-Indiſche eilanden, als ook tabak, met welke een ſchip na *Londen* bevrachte. De dartig duiſend ponden tabak beliepen een groot geld. Voorts wierden de landen in kavelingen verdeelt: ten einde ieder deelgenoot en volk-planter ſijn eigen beſitting kende. De kabelingen ontleenen haer benaemingen van hoofddeel genooten *Harington*, *Smith*, *Devonshire*, *Pembroke*, *Paget*, *Warwijk*, *Southanton*, *Sandys*. Men bouwde nu ook ſterk huiſen. *Tuckard* wierd vervangen door *Nathanaël Butler*, op 't jaer ſeſtien honderd negentien. *Butler* voerde in vier ſchepen vijf honderd zielen tot verſterking der eerſte volk-planting, die zedert de ratte jaren ſeer verſwakt was, en weinig gae. de geſlaegen by de Londenſche reeders.

Moors verrichtingen.

Ratten vernielen alles.

Tuckards:

ders. Nu wierd ook een tempel gesticht: een vuurschaer gespannen: en alles geschikt op de voet van een wel gesteld gemeine best. Eerlang volgden self adelijke huis-gezinnen met 't fregat *de Magazijn*. Weshalven de nieuwe inwoonders, vijftien honderd sterk, twintig mijlen in de lengte besloegen. Op 't oostelijkste langwerpig eiland *Georges* stichtenze *Warwyks-* en *Davers-fort*. d'Andere

Sterkten. sterkten en toorns ontleenen haer benaeming van *Cavendisch*, *Paget*, *Smith*, *Pembroke*, *Carel* en *David*. Vermaerd

Havens. zijn d'haven *Southanton*, d'inwijk *Harington* en *Groote Sond*. Voorts hebben *de Bermudes*, bestaende uit veele minder en grooter eilanden, de gedaente eens halven maens, rondom

Klippen. beset van klippen, by leeg water boven kijkende, by hoog niet diep schuilende, alsoo het zelden meer dan vijf voeten ebt of vloeyt. De strand meest rudzig en verhard door zonne en wind, lijd nergens af-breuk van de

Grond. de slag der golven. De grond self is veelerley. Ter sommiger stede tusschen kley en zand: elders rosse, witter of swarter. De rossachtige wort voor de slechtste gekeurt, de swartachtige voor de beste. Drie voet onder de rosse aerde verschuilen dikke schaelen; doch onder de swarte een witte korst niet ongelijk den puinsteen, in welkers vochtige holligheden

Putten. de boomen wortelen. De putten, hoewel met de zee op en af-loopen, verschaffen nochtans een gesond

Lucht. versch water. De lucht, doorgaens helder, wanneer door wolken word betrokken, schintelt van yselijke blixemen en swaere donder-slaegen. Anderſints blijftze seer getempert, sonder overmaetige koude of hette. Weshalven de Europische vruchten alhier weeliger wasschen, als in haer eigen geboorte-plaets. Tweemael

Oogst. 's jaers valt d'oogst. 't Geen in de lente gezaeyt is, word gemaeyt in zoomer-maend. Thans begint wederom de zaeying met d'oogst-maend, welk by winter-maend ter schuure komt. Geen schadelijk gediert voeden d'eilanden. Self de geele spinne, die zijde webben nabootst, is sonder vergif.

Plant nuchtly. De plante *nuchtly*, voortbrengende gespikkelde peeren, groeyt tusschen de reeten der rotzen, druipende van zee-water.

Verkens. De verkens, die uit 't gebleven Spaensche schip te land swommen voor meer als anderhalf honderd jaer, zijn zeer vermeenigvuldigt; doch wegens magerheid naeuwelijx eetbaer. Dese leven by de soete beezien, welke van de palmiet-boomen vallen. Rondom de witte en roode moer-beezien kruipen duisende zijd-wormen, spinnende

Zijd-wormen. de roode en witte zijde. De zee, hoewel schaers, verschaft ook peerlen en amber-grijs, geensints van de

Amber. slechtste slag. Met 't begin des jaers tot bloey-maend toe, vertoonen haer nu en dan de walvisschen onder de

Walvisch. wal. Wonderlijke zee-voogels nestelen in hoolen, gelijk de konijnen. Behalve vreemde vogeltjens, vliegen meenigte reigers door de lucht. De tabak, by d'*Engelsche* geplant, slaegt seer wel. Men vind hier groote

Schildpadden: te schild-padden, vol smaekelijke eyeren, welke zy onder dun zand aen den oever bedekken, om by zonnen-straelen uit te broeyen. 't Vangen

hoe gevangen: gaet aldus toe. By nacht verspieden d'op-passers, waer de schild-padden na strand komen, en een kuil anderhalf voet diep in d'aerde graeven. Met dit werk beesig worden op den rug gesmeeten. Aldus gekeert konnen niet wederom ter been komen: weshalven swaere zuchten voort-brengen. Sommige zijn voorsien van twee

herbroeyen: bekkens vol eyeren in den buik. De eyeren, niet wijkende voor kaetsballen in groote, hebben een weeke schael, andersints ook een wit en dooyer. Wanneer op de seste week blijven begraeven, door-booren de jonge schild-padden de schael en het zand: en kruipen aenstonds zeewaerd. 't Vleesch valt niet min ge-

haer vleesch. sond als smaekelijk. Haer oolie wijkt voor geen boter. Eindelijk groeyen

Cederen. op *Bermuda* cederen, welker gelijk de weereld naeuwelijx beschouwt. De blaederen zijn yl en steekelachtig aen d'uiterste einden, en soo leenig niet als der jenever-boomen, andersints verschillen onderling weinig.

't Hout

INSULÆ
AMERICANÆ
IN OCEANO SEPTENTRIONALI,
cum Terris adiacentibus.
Gosfo De Mexico
FLORIDA.
FLORIDA.
CUBA
YUCATAN.
HONDURAS.
NICARAGUA.
TIERRA FIRME
Mar Del Zur
Los Martyres
Tortugos
Caiman grande
Cozumel
Negrillos
Alcranes
Triangulo
As arcas
La bermeja
C. de Cotoche
Serranilla
Roncador
Sta Catalina
S. Andero
I. de Lobos
Villa rica
R. de Samporal
C. Blanco
La Madalena
B. Solo
R. Bravo
S. Bartolome
R. Ermoso
C. Roxa
Champoton
Morro dos diabolos
Santamilla
Guanaja
Salmedina
Golfo de Guanajos
R. de Chagre
R. de Coquale
Bocas del Drago
Talamanca
I. de Manglares
Ias de Perlas
Mosquito
Nayen Eylanden
Meven eylanden
VIRGI-
NIA.

MAR DEL NORT
Barra de S. Iago oft van Chesapeac
B. de la Madalena
C. de engano
La Bermuda
Guanahami, o S. Salvador
Triangulo
Samana
Caribdis magna El Placel
Yumeta
Abrecio, o Baxos de Babueca
Po. rico
Jamaico
Saba
S. Christofal
Guadalupa
El antigua
La descada
Marigalanta
Dominica
Matimino
St. Lucia
S. Vincent
Barbada
Granadillos
Granada
Tabago
Margarita
Orchilla
Roca
I. de Aves
S. MARTHA.
VENEZUELA.
CARTAGENA.
C. de la vela
L. de Maracaibo
Golfo de Venezuela
Punta Dagnada, o Punta de Caribana
R. Capory
R. Oronoque
S. Thome de Guiana
C. Droge, C. Nassau
Milliaria Germanica
10 20 30 40 50 60 70
Milliaria Hispanica
300
310

't Hout heeft een aengename reuk, en beezien swijmende na myrten. De bezien geel-rood besluiten binnen vier witte korrelen, en geven driederley smaek; want de buitenste schelle is soet, 't binnenste om de korrelen zerp, 't vleesch tusschen zuur en zoet. De boomen behouden een geduurige jeucht: sulx te gelijk in bloesem staen, rijpen en gerijpte vruchten draegen. De beezien gerijpt beginnen te gaepen: vallen met den daeuw en regen af: en laeten een rond steeltjen aen de takken. 't Steeltje verliest geen bast, ten zy na twee jaer. d'Helft deser tijd vereischt de beezie tot volkomen rijpheid, welke meest voor valt in de winter. De takken groeyen buiten gemein geschikt hemelwaerd: als te swaer worden krommenze den stam om. Dit edel geboomte beslaet ten verscheide plekken de grond *der Bermudes*. 't Verdient ten besluit onse aenteikening, 't geen vijf stoute water-zielen, niet sonder algemeine verwondering, op 't jaer sestien honderd en sestien, bestonden. Af gestooken voor *Bermuda* met een open boot van drie tonnen, ontleiden d'yselijke stortingen *der Oceaen*: stonden uit afgrijselijke stormen: en liepen binnen seven weeken tot d'Iersche kust.

Merkwaerdige vaert van vijf bootsgesellen.

Elfste Hoofd-stuk:

CANIBALES EILANDEN.

Oorsprong der Canibales of Caraïbales.

De *Canibales*, noemen haer self ook *Oubao-bonon bewoonders der eilanden*, en *Caraïbanen*. Dese laeste benaeming is niet alleen wijd en zijd over d'Americaensche voor eilanden aengenoomen; maer self op 't vaste land van 't noorder en zuidelijk *America*, lang voor d'aenkomst *der Spanjaerden*. Wegens d'herkomst van dit volk word verscheidentlijk gezintwist. Die haer onder *de Joden* te huis brengen, hebben geen ander bewijs, als 't onthouden van verkens-vleesch. Die haer erkennen te zijn gevluchte uit de groote eilanden *Hispaniola*, *Jamaica*, *Cuba*, *Porto Rico*, toen *de Spanjaerden* niemand aldaer te lijve lieten, kanten sich moedwillig tegen een bekende waerheid; want wie weet niet, hoe *d'Indiaenen*, de Spaensche moordpriemen ontsnapt, niet de minste gemeinschap hebben, noch in tael, noch in zeden, met *de Canibales*, ja geslaege vyanden der selve blijven? behalven dat *de Canibales* bereeds de woonplaetsen besloegen, die zy nu beslaen, als *Colonus* hier aenquam. *De Canibalen* komen self onderling hier niet over-een. Sommige stellen haer wiege op *Guyana*, alwaer *de Calibiten* de selve tael, zeden en Gods-dienst hebben. d'Oorsaek der verhuising leggenze te last *den Arouages*, welker overmagt de volkeren rondom her slaefachtig drukte. Om de schouderen sulk een juk t'ontrekken, staekenze alder-eerst over na *Tabago*: en, temets vermeenigvuldigt bestonden wraek te nemen van *d'Arouages*, die zy in een bloedige veldslag t'eenemael ontdeeden. Niemand wierd verschoont, dan 't vrouwvolk, tot voort-teeling. Hier uit ontstaet, dat de Caraïbaensche vrouwen over-eenkomstige zeden en woorden met *d'Arouages* als noch behouden. Doch d'Engelsche edelman *Bristok*, door langwijlige ommegang ervaeren in verscheide Americaensche taelen, stelt ter neder: hoe *de Caraïbaenen*, welker gedeelte als noch onder *d'Apalachiten* in *Florida* overig is, uit *d'Apalachiten* haer oorspronk trekken. Dit, een moedige land-aerd, loosde een groote swerm landzaeten, om op *den Mexicooschen* boodem plaets te maeken ter wooning. Zy bouwden dan alhier een stad, na de gestalte van *Apalache*. *De Cofachiten*, van hier noordelijk verspreyt over een broekachtig onvruchtbaer land, dienden sich wegens dusdaenige gelegendheid: om namentlijk de verlaetene plaetsen te bemagtigen. Ter gesetter tijd worden de dorpen aen koolen geleid, en alles vernielt, 't geen niet konden wegvoeren: ten einde

Merkwaerdige oorlogs daden der Apalachiten en Cofachiten.

alle hoop van weder-keeren af-gesneden bleef. Men moest sterven of overwinnen. Onverwacht vielenze *d'Apalachiten* op 't lijf. Haer koning *Paracoussis* had echter soo veel tijd, dat hy de gewoonelijke toe-gangen lanx 't gebergte en bosschaedje, na de meest bewoonde vlakte, besette. Maer *d'Apalachiten* lieten d'heere wegen leggen: klauwterden over ontoegankelijke toppen: en geraekten alsoo in 't hartje des lands. Verset stond dieswegen *Paracoussis*, gelegert aen 't hangen van een berg. De voortogt *der Apalachiten* was nu aen den voet des gebergt genaedert, tegen welke gelijke magt af-vaerdigt. Heevig ging de strijd aen. Toen wederzijds pijlen ontbraeken, gingen elkander met knodzen te keer. De nacht scheide 't bloedig gevecht. Niemand konde hem den zegen toeschrijven. d'Oorlog eindigde ten laetsten in een vrede: namentlijk *de Cosachiten* souden ter eeuwiger erve besitten 't landschap *Amana*: een volk met *d'Apalachiten* uit-maeken: en den koning van *Apalacha* voor opperhoofd erkennen. Zedert kregen *de Cosachiten* de benaeming *Caraïbanen*, soo veel geseid als *onvoorziens over gekomene*. Niet lang bleven dese twee volkeren onderling bevreedigt. *De Caraïbanen* verwierpen de dienst-pleging *der Apalachiten* in 't gewest *Bemarin*, en te gelijk de schuldige gehoorsaemheid des koninx: verkooren ten opper-hoofd *Ragazin*: onderwierpen sich 't naest-gelegene landschap *Matika*: en maekten eindelijk bestand met *d'Apalachiten*. Dese, dewijl gewaepender hand te kort schooten, trokken 't vosse-vel aen. De naeste weg, een scheuring te maeken tusschen *de Caraïbanen*. Hier toe booden de priesters de behulpsaeme hand. De toeleg gelukte. Want alsoo *de Caraïbanen* sonder eenige godsdienst leefden, (alleenlijk vreesdenze den boosen geest: *Mabouya*) hadden de Apalachitische priesters *Jaoüas* groote vlijd aengewent: ten einde haer nabuuren de zonne dienst in boezemden. Soo veel vermogt de onderwijsing, dat een merkelijk getal op den berg *Olaimi* voor de zonne knielde. *Paracoussis* diende sich van dusdaenige gelegentheid: liet door *de Jaoüas* verkondigen onder *de Caraïbanen*: hoe, met den aenvang *naairims* of der Lente-maend, een plechtige dienst aen de zonne soude verricht werden ter gewoonelijke plaets. De koning wilde geschenken en gastmaelen bereiden voor alle zonnendienaers. Het is aenmerkens waerdig, dat naeuwelijx eenige afgodery sulk een hooge ouderom bereikt, of soo wijd en zijd haer verspreid heeft, als dese met de zon. Ten tijde *Jobs* kusten de zonne-aenbidders d'hand tot eer bewijs. Zedert kromdenze de rechter voorste vinger tegen den duim om, en zoenden, volgens *Apulejus*, den duim: terwijl sich rechts om-draeyden, en d'ooster-zon aenbaden. En hoe kennelijk is 't goddelijk verbod by Moses? *Dat gy uwe oogen niet op-heft na den hemel, en aensiet den zon en maen en sterren, des hemels gantsche heir, en word aengedreven, dat gy u voor die buiget en haer dient. De Syriers*, welker grouwelen *Israël* over nam, eerden den zon onder de benaeming *Bahal*, soo veel als *Heer. De Pheniciers* noemden hem *Beël-samen, heer des hemels*: de burgers van *Accaron Baäl-zebahim*, *heer der offerhanden*. Maer God veranderde de naem verachtelijk in *Baäl-zebub, Vliegen-God. Moloch* of *Milcom* beteikende by *d'Ammonieten* inschelijx de zon: tot wiens eer d'ouders haer kinderen droegen tusschen twee vuuren, of door de priesters lieten draegen, om gezuivert te worden. Andersints zijnze ook verbrand in *Molochs* gloeyende beeld met seven kamerkens. *Macrobius* getuigt, hoe *d'Assyriers* aen de zon *Adad* toeschreven 't opperste, en aen de godinne *Adargatis* een ondergesteld gesach. *Adads* beeld schoot straelen nederwaerds; maer *Adargatis* na boven. Met 't eerste gavenze te kennen, dat 's hemels kracht bestont in zonne-straelen, 't aerdrijk verwarmende: met 't tweede, dat door dusdaenige bestraeling alles op quam. De uitmuntenste tempel, die *Syria Apamena* beschouwde, stont

Caraïbanen waer van:

vallen van d'Apalachiten af.

Job. 38. 26. 27.

Metam. l. 4.

Zonne-dienst zeer oud. Deut. 4. 19.

Welke volkeren den zon godsdienstig eeren.

ſtont den zon geheiligt. *d'Arabiers* offerden hem dagelijks wierook op outaers boven de daeken. En geen andere was *Chamos* en *Baal Peor*, der *Moabieten* en *Medianieten* af-god. Lanx *de Roode Zee* lag de ſtad *Baiſamſa*, ſo veel geſegt als *'t huis des zons*, berucht door byſondere dienſt-pleging aen de zon. *De Perſen* hielden dit licht voor d'hoogſte God, wien drievoudige feeſten vierden: ter oorſaek in hem bemerkten wijsheid des verſtands, goedheid der wille en magt van uitvoering: of ook om uit te drukken ſijn driederhande werking, door warmte, licht en onderſcheiding des tijds: of eindelijk wegens ſijn drievoudig afdeelen der dagen, in gelijke als by lente en herfſt, lange by zomer, korte des winters. *d'Egyptenaers* eerden de zon onder de benaeming *Oſiris*, en naderhand nevens hem *Mitſraïm Chamſzoon* eerſte ſtichter des Egyptiſchen rijx. In *Egypten* ſtak boven alle ſteden uit met haer zonnen-dienſt *Heliopolis*, *Zonne-ſtad:* alwaer d'os *Mneuis*, den zon toegewijd, godſdienſtig wierd aengebeden. *Macrobius* beſchrijft *Mneuis* aldus: *Mneuis is enkel goud, ſtaet ſonder baerd: de rechter-hand verheft een ſweep na de wijſe der voerluiden: de ſlinker beklemt een blixem en koorn-airen.* Merkwaerdig offer bragten *de Mooren* aen *Aſſabin* of de zon. Haer Prieſters alleen hadden vryheid om kaneel te plukken: onder beding nochtans, dat eerſt ter eeren *Aſſabins* vier en veertig oſſen, geiten en rammen ſlachteden: noch kaneel voor of na zon inzamelden. De kaneel-pijpen zamen gebragt worden door een geheiligde piek verdeelt: 't geen voor d'handelaers over-ſchiet, draegenze weg, mits betaelende. Een rechtmaetige deeling ontdekt de zon: wanneer de ſnipperingen des kaneels aen brant ſteekt. *De Grieken*, volgens *Proclus*, behingen een lange ſtaek met lauwrieren en bloemen, op ieder ſevenſte dag der maen. De top droeg een ſwaere kopere kloot, aen welke kleinder en kleinder afhingen. Midden weegs van de ſtaek ſlingerden drie honderd vijf en ſeſtig kranzen. De voet was bekleed met een geele vrouwen-rok. De bovenſte kloot beduide de zon, de mindere de ſterren, de kranzen de jaer-dagen. En aldus vierdenze den zon. Omtrend 't ſelve ſchepſel hebben ſich eertijds in afgodery uitgeſlooft *de Maſſageten* en oude *Duitſchers*. En noch huiden ten dagen beſteeden de volkeren onder 't uiterſte noorden, *Japanders*, *Chineeſen*, *Tattars*, *Ooſter-* en *Weſter-Indiaenen* de voornaemſte dienſt-plechtigheden aen 't ſelve ſchepſel. d'Oorſaek hier af kan lichtelijk nagevorſcht. 't Is namentlijk een gemein gevoelen aller menſchen, gelijk *Ariſtoteles*, *Simplicius*, *Themiſtius* en andere heidenen getuigen, d'eeuwige godheid in de boven-plaets, welke 't aerdrijk omringt te ſtellen: waerom ook de biddende d'handen verheffen hemelwaerd. Nu, dewijl de hemel niet heerlijker vertoont als de zon, is de zon voor d'eenigſte of voornaemſte God gehouden. *Waerom de zon doorgaens voor een God gedient is en word.* Want 't zy de ſchoonheid en glanz in aenmerking komt: 't zy de grootheid, honderd en ſeſtigmael d'aerde overtreffende: 't zy de ſnelle loop, volgens welke in een uur afdoed tien honderd duiſend mijlen: 't zy de heilzaeme kracht, door invloeyende warmte, tot voortteeling en groeyſaemheid: 't zy de noodſaekelijkheid des lichts, tot alle menſchelijke verrichting: 't zy d'afmeeting der dagen, door een beweeging van ooſten na weſten, of der jaer-getijden, door een loop van 't zuiden na 't noorden, of van 't noorden na 't zuiden: 't zy dat een eenige zon genoegſaem is tot ſoo veel verſcheide heilſaeme werkingen: dit alles te zamen-genoomen by de ſchranderſte heidenen, of ſtuks-gewijs gemerkt by min verſtandige, heeft haer weggerukt, om d'eere des onzienelijken ſcheppers over te brengen tot 't zienelijk ſchepſel. Diergelijke bezeffingen maekten *de Caraïbanen* gaende na *Bemarin*, alwaer 't zonne-feeſt ſoude geviert worden. d'Apalachitiſche koning *Teltlabin* onthaelde de nabuuren buiten gemein vriendelijk binnen d'hofſtad *Melilot*. Gedraegen in een zetel op de ſchouderen van vier mannen,

Satur. l. 1. 21.

olin. c. 31.

Teltlabins ſchrandere vond omtrend de Caraïbanen.

nen, welke vier andere verpooſden, tuſſchen pijpen en trommen, niet ſonder ontelbaer gevolg, kreeg eindelijk de kruin des bergs *Olaïmi* onder de voet: verrichte aldaer een ſtaetelijk offer aen de zon: liet *de Caraïbanen*, mildaedig beſchonken, t'huiſwaerd keeren. Drie jaer duurde duſdaenig onthael: wanneer ondertuſſchen 't beſtand ten einde liep: met welk *Teltlabin den Caraïbanen* d'oorlog verkondigde, ten zy by den dienſt der zonne volhardeden. De voorſlag wierd verſcheidentlijk gevat.

Caraïbanen worden verdeelt:

Sommige oordeelden te ſtrijden met haer duur bevochte vryheid: door een nabuurig koning wetten des Godsdienſt te ontfangen. Indien de zonne eer toequam, ſulx konde ſoo wel geſchieden op 't gebergte van *Amana* als binnen *Teltlabins* rijk. Andere, omhelzende de vreede, en diep ingenoomen met een zucht tot *Olaïmies* godsdienſt, verwierpen de voorwaerde niet. Aldus geraektenze onderling over hoop. Ieder trok ſijn ſtreng evenſterk.

een gedeelte word verjaegt: en waerom:

Evenwel vonden de voorſtanders der vryheid den grootſten aenhang. Weshalven de zonnen-dienaers *d'Apalachiten* in den arm namen. Deſe, ter hulp afgezakt, verjoegen de partyen: en erkenden de verdrijvende *Caraïbanen* voor een volk ſonder onderſcheid van godsdienſt of landbeſtier, tot een eenig licchaem zamen geſmeed. Doch de verdreevene ſworven, niet ſonder duiſend ongemakken, tot *d'Oceaen* toe. Alhier ſcheep geſtapt, geraekten aldereerſt aen 't eiland *Ayay*, nu *'t Heilig Kruis*.

bevolken de voor-eilanden van America:

Zedert by voort-teeling weelig vermeenigvuldigt, hebben te mets alle de voor-eilanden van *America* bevolkt: met *de Calibiten* naeuwe verbonden getroffen tegen *d'Arouacas*, *Taos*, *Sappayos* en andere vyanden op de vaſte kuſt: en ſelf wijd uitgeſtrekte landpaelen aldaer ingenoomen tot *Braſil* toe, niet ſonder diep ontzach voor haer manhafte ſcherp-zinnigheid.

wanneer kan niet ſtip geſeid.

Eindelijk dewijl de geheugenis der vereeuwde voorvallen geen vaſte grondſlag vind in de boeken; maer alleen van hand tot hand onder *de Caraïbanen* word overgelevert: ſoo kan de juiſte tijd der verhuiſing uit *Florida* niet wel aengeweſen. 't Blijft buiten tegenſpreeken evenwel, of 't is voor meer als vijf eeuwen geſchied; want ſoo veel tijd ten minſten vereiſcht de bevolking van ſoo veel groote eilanden en koningrijken. Wegens d'oorſprong *der Apalachiten*, brengen zy ſelf by, dat niet beſtipt konnen ſeggen, wanneer ſich alhier neder-ſloegen; maer wel hoe zedert een onbedenkelijke tijd de landſchappen *Bemarim*, *Amana* en *Matika* bevolkten.

Oorſprong der Apalachiten:

Anderſints zijn geen duiſtere voet-ſtappen van een Tattariſchen herkomſt te beſpeuren in woeſte zeden, plompe af-godery en zinrijke tael. Onder andere hebbenze als noch *den Tattars* ontleent, een heilige gedachtenis te bewaeren der koningen, die eertijds 't vaderland door groote dienſten verplichteden. Byſonder gedenken *d'Apalachiten* in haer liedekens een koning *Maydo*, berucht wegens heerlijke heldeſtukken en wijſe land-beſtiering.

haer godsdienſt.

Zy gelooven, dat de zon vier en twintig uuren voor veel eeuwen verduiſtert bleef. In die lange nacht overſtelpten de wateren 't hoogſt gebergt: alleenlijk wierd de top *Olaïmi*, alwaer de zon een prachtige tempel voor ſich gebouwt had, verſchoont, nevens menſchen en vee derwaerds gevlucht. Uit deſe geſpaerde is de verdronke wereld herſtelt, ſoo haeſt de zon wederom heuchelijk te voorſchijn quam: waerom hem in den opgang *de Tonatzuli* verwellekomen, en ſijn keeren verzoeken, terwijl onder de kimmen duikte.

Tonatzuli hoedanige vogeltjens.

De tonatzuli hebben de gedaente van een diſtel-vink; doch buik en wieken verguld geel, een hemels-blaeuwe rugge tot de ſtaert toe, een veelvervig geveedert hoofd, bek en klaeuwen als yvoor. Haer zang behoeft voor geen nachtegael te wijken.

Beſchryving der berg Olaïmi:

Doch *Olaïmi* is een volkoomen-ronde berg: de toegang, in harde ſteen gebikt, loopt ſlangs-gewijs twee mijl topwaerd, aller wegen beplant met cederen, pijn-boomen, caſſine en zaſſafras. De top heeft een vlakte, die een mijl in 't ronde uit-haelt. Ten ooſten leid een

hol

hol, aen welk de natuur meer luister verleent, dan konst en kosten souden te wege brengen. *zonnen-tempel aldaer:* De eerste straelen der rijsende zonne schijnen by 'thol in. Dit lang-werpig rond vertoont een wit gewelfsel, boven voorzien van een groot lucht-gat. De vloer behoeft 'tschoonste marmor niet toe te geven. In de vloer staet een bekke gemetzelt, om te ontfangen de kristallijne vocht, uit de rotsteen druipende. *en hooge feest.* Terwijl 't volk op de gezeide vlakte danste, maeltijd hield en zong, offerde de priesters wierook en allerley reukwerk. De klederen, die de rijke vereerden aen de zon, wierden den armen van welke een lijste was, ter hand gestelt. *Apalachiten hoe tot het Christendom zijn gekomen.* Doch naderhand hebben *d'Apalachiten* een smaek des Christendoms gekreegen. 't Werk dient een weinig hooger opgehaelt. Wanneer *Joan Ribauld* een Fransche bevolking na *Florida* had overgebragt, en een sterkte na koning *Carel de negende* genoemt: is de Spaensche bevelhebber *Peter Melendez* hem schielijk op den hals gekomen: en, verkrachtende 't recht der volkeren, soo verwoed tegen *de Fransche* geweest; dat self wijf noch kinderen spaerde. Tien alleen ontsnapten den bloedigen dans: vonden by den Floridaenschen koning *Zaturiova* veilige lijfberging. Alhier bericht wegens de bescheidentheid en magt des koninx over *Apalacha*, versochten derwaerds te vertrekken. *Zaturiova* willigde niet alleen de begeerte in; maer voorsag ook den seven *Franschen* (d'andere drie waeren gestorven) van bequaeme gidzen. Zy besochten dan *Zaturiovaes* bondgenooten, lanx de vermaekelijke stroom *Selay* in verscheide dorpen verdeelt: voeren over stroomen op zamengebondene takken: boorden door moerasschen, bergen en bosschaedjen vol verslindende wild: sloegen tegen woeste *Floridaenen*, die onophoudelijk d'eenzaemste wildernissen doorsnuffelen: ettelijke dag-reisen vervolgt by een hinderlaege, die de koning *Timagoa* leide, lieten twee der gidzen in de loop: d'andere, swaerlijk verwond, geraekten eindelijk binnen *Akoveka*, en van daer voor den Apalachitischen koning, die alle minzaem ontfing. Weshalven voor sich namen, verlokt door 't vruchtbaere land en rekkelijke zeden der inwoonders, aldaer te blijven. Twee alleenlijk keerden met de leiders na *Zaturiova.* d'Andere hielden stand, en tijdig en ontijdig aen, om 't Christengeloof den afgooden-dienaers in te scherpen. Vele leerden te gelijk met de Fransche tael de goddelijke waerheid: onaengesien de priesters *Jaoüas* sich vinnig hier tegen stelden. Na de dood *der Fransche*, by *d'Apalachiten* seer beklaegt, soud 't heidendom wederom zijn bovengeslaegen: indien niet ettelijke Engelsche huisgezinnen, gevlucht voor de bloed-baeden in *Virginia*, by *d'Indiaenen* aengerecht, door tegen-wind *Nieuw-Engeland* geensints hadden konnen bezeilen. Vervallen voor *Florida*, stapten om verversching te land: trokken de stroom *Selay* op: verkooren 't landschap *Bemarin* ter woonplaets, in 't jaer sestien honderd een en twintig. De gevluchte huisgesinnen hadden onder haer zeer yverige gods-geleerden. Dese bragten 't werk soo verre: dat, na verloop van acht en twintig jaeren, de koning self, nevens een merkelijk aental des adels, den Christelijken doop heeft ontfangen binnen d'hofstad *Melilot.* Maer dewijl ons oogmerk in dit hoofd-stuk enkelijk leid, om d'inwoonders op de voor-eilanden van *America* na 't leven af te maelen, sal 't genoeg zijn, ter swenk getoont te hebben haer afkomst uit *de Cosachiten*, en zedert uit 't midden *der Apalachiten.* Voor af moet een waerschouwing gedaen, wegens de zeden der tegenwoordige *Caraïbanen*, welke niet alleen onderling seer verscheelen; *Caraïbanen:* maer byzonder haer self t'eenemael ongelijk zijn, zedert d'ommegang met *d'Europeers.* 't Geen 't vervolg behelsen sal, vervat een oudheid van zaeken, hoedaenig noch stand grijpt op *sant Vincent* en de vaste kust, alwaer *de Caraïbanen* geen manieren den vreemdelingen ontleenen. *De Caraïbanen* dan zijn welgeschaepen menschen, met breede schouders en *haer gestalte:* heu-

heupen, ronde aengesichten, sonder baerd, wijde mond, witte tanden, kleine oogen gelijk *de Tattars*, vereelde voeten tegen allerley scherpte, platte neusen, door geweld ingedrukt, en swart hair, lang nederhangende. Wanschaepene zijn onder haer niet te vinden. Alle gaen moedernaekt. Soo haest 's morgens uit 't water *schilderen:* t'huiswaerd keeren, beschilderen de lichaemen met roode verve. Hier toe gebruikenze *rocou* een boom-gewasch en oolie. Om de oogen trekkenze swarte ringen met 't zap uit appelen *junipa*. De schildering verstrekt tot *cieraeden:* cieraed en sterkte. Andere strijken een drabbig qual over de ledemaeten, en blaesen hier op allerley vogel-vederen. Sommige leggen op't lichaem een gegomde korst, en kleven in de selve geurige bloemen. Voorts gebruiken *de Caraïbanen* noch andere op-tooysels. Zy vercieren 't hoofd met veel-vervige pluimaedjen: de door-boorde ooren met gladde visch-graeten of schubben van *caret*, of kristallyne doppen. De selve pronkeryen hangenze aen de lippen en 't middel-schot der neus. 't Man-volk trekt armringen aen het dikke des arms by de schouder, een vrouw dicht by d'hand. Om de beenen slingeren koraele kouse-banden. Andere draegen ook arm-pijpen en beenderen der verslaegene vyanden, en geregen ketenen uit *agouty* tanden, van tijgers of wilde katten, of kink-hoorentjens. Wanneer ten hoogsten cierlijk te voorschijn komen, bindenze, boven de genoemde cieraeden, armringen onder d'oxels, sluyers en veder-riemen, welke of lanx de schouders flodderen, of van den navel tot de dyen. Boven gemein hooge prijs word gesteld op de *caracolis*, koopere pronk-penningen, welker kleinste aen d'ooren, de grootste voor de borst slingeren. En dewijl de selve geweldiger hand gehaelt worden uit het vyandlijk landschap *der Arouages*, zijn het gedenk-teikenen van man-*haer tweederhande tael: is seer merkwaerdig:* hafte dapperheid. Onder *de Caraïbanen*, die met *d'Europeers* verkeeren, gaet een tweederhande tael in swang. d'Oudste is sacht, aengenaem, vloeyend'; en by na geheel tusschen de lippen voort gebragt. Na verscheidentheid van uit-spraek heeft een woord meenigmael verscheide beteikenissen. Bysonder hebbense een afkeer van d'Engelsche sprack. Willen niemant de geheimenis der eerste tael ontdekken. Het verdient waerlijk geen gemeine verwondering: dat de Caraïbaensche mannen woorden spreken, die de vrouwen wel verstaen; doch nooit spreeken, en soo ook in 't tegen deel: dat d' oude manieren van seggen gebruiken, welke nooit in de mond der jongelingen komen, en de jongelingen, welke nimmermeer d'oude: dat by tijden des oorlogs spreken, 't geen niemand verstaet, als de soldaeten: ten einde haer aenslaegen niet uit lekken. Maer de vermengde tael, heeft veel woorden van *d'Europeers*, en bysonder van *de Spanjaerden* overgenomen: welke, wanneer in onder-handeling treeden met *d'Europeers*, gebruiken. Vorders, hoe *haer inborst:* wel *de Caraïbanen* over de minste belacchelijke voorval luids keels uitschetteren, zijn echter van swaermoedigen geest, en ondertusschen leenig, op welke door hardigheid niet te winnen is. Haer besigheden in *besigheden:* jaegen, visschen, land-bouwen, huisen stichten, nemenze voor tijd-verdrijf van liever lee op. Dief-stal wort hier nooit begaen. Niemand heeft wantrouw tegen sijn naesten: weshalven d'hutten dag en nacht ongeslooten staen. Zelden rijst onrust tusschen d'een en ander. Een gemeine liefde verbint alle. Indien nochtans moeite ontstaet, de beleedigde voert sijn wraek ten uiterstem uit: inzon- *wraek:* derheid als sich waend door *boyes* betoovert te zijn. Kuischeid gaet alenthalven in swang. Jongelingen draegen diep ontzach voor de oude. Vuur-gevende wapenen jagen alle een zidderende verbaestheid aen. Groote onwetendheid wegens na- *onwetenheid:* tuurlijke geheimenissen drukt *de Caraïbanen*. Wanneer de maen verduistert, meinen dat door *Maboya* word opgegeten. Alwaer een onaengenaeme reuk vernemen, waenen aldaer den duivel te zijn. 't Bus-poeder hou-

houdenze voor zaey-graen. En hoewel ſchoone zout-putten hebben, gebruiken echter geen zout: gelijk ook geen verkens-vleeſch, waer van d'eilanden overvloed verſchaffen, uit vrees voor kleine oogen, 't welk een groote miſmaektheid oordeelen, daerze nochtans alle met geringe oogen ter weereld komen. Zy nuttigen inſchelijx nimmer ſchild-padden, om niet de plompheid van dit dier deelachtig te worden.

waerom geen verkens vleeſch eten: of ſchild padden.

Eindelijk kennenze geen hooger getal, als haer vingeren en tenen uit maeken. 't Geen boven twintig gaet, ſchijnt ontallijk. *Akamboue* zijn goede geeſten, welker meenigte veel, en woon-plaets de hemel is; doch geenſints bekommert met d'onder-maenige zaeken.

offerhanden:

De offerhanden beſtaen uit *caſſave* en eerſtelingen der vruchten. Deſe worden geſtelt aen 't einde der hutte in vaten op kleine tafelkens, uit biezen en latane bladeren gevlochten, ſonder eenig gebed.

wanneer bidden.

Niet dan door tuſſchen komen der *Boyez* of Prieſters geſchiet eenige aenroeping van Goden, en ſulx alleenlijk: of om wraek te nemen tegen verongelijkers: of om geneeſing te erlangen uit krankheid: of om d'uitkomſt des oorlogs te verſtaen: of om *Maboya* te verdrijven.

Boye, hoe toovert.

Yder *boye* heeft ſijn eigen God, dien hy door een tover-zang, tuſſchen de ſmook van tabak, by naere nachten tot ſich roept. Uit doots beenderen met kotoen omwonden geeft de duivel antwoord: maekt een geluid van klappende kaeke-beenderen, niet anders als of *d'anacri* (ſoo noemenze 't geen hem geoffert word) op at. Doch des daegs leid de ſpijs onaengeraekt: welke ſoo heilig word gekeurt, dat niemand den ſelve derft nuttigen.

Maboya een booſe geeſt, hoedanig de Caraïbanen handelt.

Wegens de booſe geeſt *Maboya* zijn verſcheidene gevoelens. Sommige oordeelen, dewijl *de Caraïbanen* van ſwaermoedige inborſt en opgeſwolle mild zijn, waer uit vervaerlijke droomen ontſtaen, zy een inbeelding voeden, als of door *Maboya* dapper waren afgeroſcht. Doch andere brengen een kenbaere ervaerendheid by, waer uit blijkt, hoe deſe ellendige heidenen waerlijk van *Maboya* veel lijden. Want hy verſchijnt haer meenigwerf in ſulk een vervaerlijken gedaente, datze zidderen en ſweeten. De paerze neepen en bloedige ſtreepen over 't gantſche lichaem betuigen ook genoegſaem 't ongenaedig onthael 't geen hy haer doed. En onaengeſien duſdaenige wreede bejegeninge, doenze de minſte dienſt niet aen *Maboya*: alleenlijk vindenze verlichting, wanneer kleine beeldekens om den hals draegen, geformeert na de geſtalte, in welke de booſe geeſt verſcheen. Doch boven al houdenze voor de beſte raed, wanneer tot een Chriſten toevlucht nemen.

Piais tovenaers.

Veel onheil veroorzaeken *de piais* of tovenaers, byſonderlijk by voorval van ſterven. Want ſoo haeſt iemand den geeſt geeft, vraegt de naeſte bloed-verwand, wie d'oorzaek des doods is? Indien *de Piais* iemand noemt, ruſtenze niet voor den betichten aen kant helpen.

Een oude overlevering der Caraïbanen.

Een oude overlevering word alhier wijdluftig gelooft. d'Inhoud luid aldus. d'Alderoudſte *Caraïbanen* leefden onder den blaeuwen hemel by 't geen het veld uit haer ſelf gaf. Een oud man beweende ſulk een beeſtelijk leven: wanneer uit den hemel nederdaelde een heer in wit gewaed, betuigende: hoe hy eer ſoude gekomen zijn, om middelen tot een burgerlijke ommegang aen te wijſen, indien iemand ſulx eer verſocht had. Lanx d'oever ſprak de heer, leggen ſcherpſnydende ſteenen, met welke boomen gevelt, en de gevelde ten gebouw van huiſen behakt konnen werden. Tegen 's hemels ongemakken ſullen de palm-boom bladeren dienſtig zijn. Dit ſeggende, brak de heer ſijn ſtaf aen drie ſtukken: gebood de ſtukken te planten: de planten bragten den wortel *manioc* voort, welke geſtampt en gedroogt voedzaem brood geeft.

Haer gevoelen van de zielen:

Belangende de ziel omhelſen *de Caraïbanen* een vreemd gevoelen. Ieder meind ſoo veel zielen te hebben, als hy hartkloppingen heeft. De voornaemſte ziel nochtans is 't hert, verhuizende in de dood met *Icheiri*, elks byſondere God, na 't geſelſchap der andere Goden: alwaer op gelijke voet leven,

ven, als hier beneden. Weshalven dan ook de knechten geslagt worden boven de graf-steeden van de heeren: om de selve te dienen in d'andere wereld. d'Andere zielen, bestaende in hart-kloppingen neemen tweederhande wooningen: *de maboyas* dwaelen door de wildernissen en bosschaedjen: *d'oumekous* onthouden sich lanx de zee, en keeren de schepen 't onderste boven. De zielen der strijtbaere helden vertrekken na geluk-zaelige eilanden; alwaer *d'Arouages* slaefachtig dienen. Een bloodhartige verhuist uit dit leven, om 't juk *der Arouages* achter een hoog gebergt in dorre woestijne eeuwig te dragen.

van den donder: Soo haest een donder-buy op komt, vluchtenze na haer hutten: plaetzen sich op kleine stoeltjens by 't vuur: dekken 't aengesicht: leggen 't hoofd in de handen: schreeuwen schreyende: *Maboya* is geweldig gram tegen *den Caraibaen*.

haer hutten: De hutten, meest gebouwt nevens stroomen en vlieten, zijn langwerpig rond, 't Dak bestaet uit palm-bladeren of zuiker-riet. Takken, in d'aerde gepoot en boven tot malkander geboogen, stijven de gantsche timmering. De vloer van gestampte aerde word zinlijk gehouden. Behalven een klein vertrek om te rusten en vrienden t'onthaelen, heeft de hut een keuken tot bereiding van spijs, en een pak-huis, alwaer pijlen, boog en knodzen hangen. Geschoore matten maeken de kamers. 't Huisraed is weinig.

bedden: De vermoogenste gebruiken kotoene amakken in plaets van bedden, geringer luiden *cabanen*, zijnde stokken dwers door malkander gestooken, bestrooyt vol bladeren van *bananie-boomen*, by de vier hoeken met dikke touwen geschoort.

keuken-tuig: Uitgeholde kowoerden en 't aerd-werk *canaris* dienen voor keuken-tuig. In de kleine *canaris* bereidenze *taumalis*, honger verwekkende spijs, in de groote den drank *ouicou*. Wanneer gevoeg doen, booren met een stok een gat, en dekken aenstonds den drek toe.

hoenderen: Rondom d'hutten weiden meenighte hoenderen en kalkoenen: niet soo seer voor haer eigen tafels, als om te ruilen tegen yzer-werk.

waerom vaek verhuisen? Zy verplaetsen haer wooningen meenigwerf: het zy verschrikt door iemands overlijden: het zy door eenige ontdekte vuiligheid: het zy dewijl d'hut van de blixem getroffen is.

Vrouwen-werk. De vrouwen vinden geduurig werk met 't huisgezin by goede geschiktheid te houden, visch en wild-braed ter tafel te bereiden, kotoen te spinnen, haer mannen te kemmen, en rood te smeeren: en dese zijn inschelijx altijd besig; want zy trekken ten oorlog, of ter jagt, of ten visch vangst.

Vuur des nachts. Van *d'Europeers* hebbenze geleert des nachts te gebruiken traen en kotoene lemmet. Anders ints dienen zy sich van vuur-voedende takken vol gomme, by *d'Hollanders* ter dier oorsaek *kaers-hout* genaemt.

Eten: Ieder heeft een kleine stoel en tafeltjen *matoutou*, van welk hy visch of vleesch, buiten gemein langsaem gebraeden, eet, sonder gesette tijd. De breede bladeren *bananie* verstrekken voor tafel-laekens.

krabben: Onder de uitsteekenste lekkernyen zijn krabben geroostert in eigen vet, niet sonder citroen-zap en *pyman*.

menschen-vet: Wanneer groote maeltijden te zamen houden stoovenze de spijs met smeer van haer vyanden *Arouages*.

verscheidentheid van drank. De gewoonelijkste drank *maby*, gekookt van *pataten* in water, verfrischt zeer, en set alle slijmachtigheid af. *Ouicou* word gezooden uit geweikte *cassave*, sweemt boven gemein na bier in kracht, smaek en verve. De insnyding in doornige palm-boomen levert in onderhangende kalabassen een vocht, niet ongelijk den witten wijn. Weinig gebruik heeft de drank *couscou*, dewijl 't licchaem opblaest, hoewel anders ints smaekelijk is. Maer d'hoogste achting haelt *de zuiker-rieten-wijn*, geperst op moolens tot sulk gebruik enkelijk getimmert, en voorts in groote ketelen zorgvuldig geschuimt.

Haer groote schepen: Haer groote *pirauges* of schepen, uit een swaere boom geholt, met planken opgeboeyt en vol snaekeryen beschildert, konnen vijftig gewaepende mannen voeren.

Speeltuig: Zy scheppen byzonder vermaek in trommen, snaeren over kalebassen gespannen en fluiten, veeltijds gemaekt van

van de beenderen der vyanden. Terwijl de visch een halve dag langzaem bakt, zingenze liederen, op de maet eens beweegden kalabas, vol keysel-steentjens. *dánzen:* By 't gezang voegenze den dans: in welke waenen d'ingebeelde gelukzaeligheid van 't ander leven ten grooten deele te bestaen. Doch nooit danzen *de Caraïbanen* uitgelaetender, dan als in *'t carbet* (een openbaer bras huis) te zamen komen, op voorgaende aenkundiging *der Cacique*. *wonderlijke brassery:* De vrouwen brengen toe een drank uit *cassave*, die zoo wel dronkenschap veroorzaekt dan wijn: de mannen visch en haegdissen. Alle bestreeken met *roucou*, omhangen met veder-bosschen; geven haer toe in d'uitgelaetendste dartelheid. Andersints onderhouden ook vasten-dagen: *vasten:* het zy wanneer tot eenig eerambt gevordert worden: het zy als haer vyanden verslaegen hebben: het zy over de dood eeniger naest-bestaende bloed-verwand treuren. *De Caraïbanen* vorders setten op hoogten, van waer verre in zee eenig vaertuig omtrend de gelegenste aen-komst konnen ontdekken, schild-wachten *schild-wachten:* uit: die, soo haest eenig schip zien, terstond de weet doen: waer op de vaerdigste in haer *canooen* vallen, en na boord vaeren. Uit de spraek onderkennenze *Spanjaerden*, *Fransche*, *manier van oorloogen:* *Engelsche*, *Hollanders*. Indien vyand vermerken, gewapender hand landende, besetten de naewste toegangen: leggen hinder-laegen: drommen by afgezonderde wegen te zamen: daer 't meeste voordeel beschouwen, drijven een jagt pijlen den bespringers toe: en vliegen voorts met knodzen tegen de hand-bussen in. Maer wanneer te kort schieten, schuilen achter steekelige haeg-doornen: of klauwteren by ontoeganke lijke rotzen op: of, als de zee gewinnen, dienen sich van 't water: dompelen diervoegen onder, dat na twee honderd schreeden eerst wederom boven komen. En eerlang keerenze ten strijd geschaert. *van onthalen der vrienden, merkwaerdig:* Indien daer en tegen die aen komen vrienden zijn, swemmen of vaeren de selve te gemoet: klimmen by de schepen op: dragen de vlootelingen op schouders na strand. Alwaer door *de Cacique* uit naem des eilands verwellekomt, na *de carbet* geleid worden. In *de carbet* verwellekomt een oud man een oude, een jonge een jongman. Men vraegt ieders naem af: na welke sich dan *de Caraïbaen* noemt, en wil de gast voorts de naem *der Caraïbaen* draeg. In dese verwisseling van naemen stellenze byzondere plechtelijkheid van vriendschap. Thans biedenze tot rust een zuivere kotoene amak aen, en smaekelijke vruchten ter verversching. Soo haest de maeltijd bereid is, krijgt ieder een klein tafeltjen en een gerecht alleen, van gebakke hagedissen, gesnerkte krabben of moes-kruiden. Zy zouden 't qualijk nemen, wanneer de gasten niet hartig eten, of haer kroezen uit-drinken. Zy bewijsen bysondere droefheid op 't vertrek der selve. Haer land-bestier kan drievoudig verdeelt. *haer drievoudige land-bestier:* Het laegste gezach staet aen *den tiouboutouli hauthe*, gestelt over *een carbet*, een huis alwaer den vreemdelingen goed onthael geschied, d'oorlogs-zaeken verhandelt en de gemeine vreuchden-maeltijden gehouden worden. *Tiouboutouli canoa* voert heerschappy over de schuit, ten dage des strijds; maer staet onder *de nhalene*, die de gantsche vloot gebied. Boven alle nochtans is *d'ouboutou*, wien d'hoogste eer toe komt. Niemand geraekt tot sulk een verheeven waerdigheid, ten zy verscheide *Arouages*, of ten minsten een opper-hoofd, gedood heeft. Als *de Caraibaenen* uit d'eilanden haer krachten te zamen brengen ten strijd, kiezenze uit *de ouboutous* een, dewelke geduurende de togt 't heir voor veld-heer bestierd. Na den oorlog eindigt het gezach, en strekt niet verder dan over sijn eiland. *haer krijgs-beraedslaegingen, seer wonderlijk:* Wonderlijk gaen de krijgs beraedslaegingen toe. *d'Ouboutou* stelt een dag, op welke d'eilanders in *de carbet* tot een feestelijke vreuchdemaeltijd te zamen zullen komen. Ter gesetter tijd ontbreekt niemand. Als d'herzenen, door woelen, danzen en sterken drank ontstelt zijn, stapt een oude vrouw met betraende oogen en droe-

droevig gelaet binnen *de carbet*, en verzoekt gehoor. 't Verzoek word ingewilligt. Ieder luiſtert. Zy begint dan op te haelen de ſchaede, welke van oude tijden her *d'Arouages* aen *de Caraïbanen* toebragten: hoe noch onlanx in de laetſte veldſlag ſoo veel dappere helden ſneuvelden, of uit banden tot lekkerny der gulzige keelen verſtrekten. 't Was een ſchandige lafhartigheid geen wraek te nemen. *d'Ouboutou* vervolgt deſe reden: en boezemt ieder een krijgsmans hart in. Des anderen daegs gaen boden af na d'andere eilanden, om bekend te maeken: dat de knodzen bereid, de pijlen geſleepen en vergiftigt, de bogen geſpannen, de leeftogt vervaerdigt en de ſchuiten

haer vergif: toegetaekelt worden. 't Vergif, gemengt uit zap van *mancenillien*, ſtelt de minſte wonde doodelijk. De wapenen en eed-waeren bindenze binnens boords vaſt: om de ſelve te behouden, wanneer *de piraugen* (dit zijn ſchuiten voor vijftig man) of *canooen* 't onderſte boven tuimelen, welk lichtelijk geſchied; doch lichtelijk wederom onder zeil geraeken.

haer togten: Zy vaeren van 't een eiland tot het ander: nemen t'ellekens niet alleen ververſching aen boord; maer vermeerderen de vloot met nieuwe hulp-ſchepen. Genadert voor de vaſte kuſt, trekken tegen den avond de ſchuiten op het droog: ſteeken onder geboomt vier ſtijlen in d'aerde, aen wel-

nacht-ruſt: ke d'amakken binden ten nacht-ruſt.

vechten uit hinderlaegen: ſeer bloedig: By duiſter en uit hinderlaegen voerenze oorlog, als ſich ontdekt vinden, nemen d'hertred na de ſchepen, en vaeren t'huiswaerd onverrichter zaeke. Anderſints vallen onvoorſiens d'hutten *der Arouages* aen: uit welke, rondom geſterkt, wanneer voordeelig tegenweer geſchied, ſchietenze met pijlen, in brandende kotoen gewonden, d'hutten aen brand: ſulx *d'Arouages* een kans moeten wagen op 't vlakke veld. Als 't ſchiet geweer verſchooten is, wordenze met *boutou* ſwaere knodzen hand-gemein. Een niet miſſende ſlag ſlaet harzenen te pletteren, armen en beenen te morzelen. Indien *de Caraïbanen* den neder-

hoe ſich draegen in nederlaeg? laeg ontfangen, doen zee en land weergalmen door naere rouw-klagten over de geſneuvelden: vermengen overvloedig traenen met 't bloed der verſlaegenen, die zy niet ſonder duiſend gevaerlijkheden uit d'heevigſt' van den ſtrijd af-haelen: en ſtappen alſoo neerſlagtig ſcheep. Doch

hoe in zegen? wanneer zeeghaftig keeren, juichen en zingen op de vyandlijke ſtrand: en voeren de gevangene ſtijf gekneevelt weg. Die hem in den ſtrijd by

ſchrikkelijk onthael der gevangenen: den kop vatte, of uit de vlucht achterhaelde, heeft byzonder recht aen den gevangene: welke in een amak, vaſtgemaekt, lanx 't bovenſte der hutte, vier dagen ſonder eten gebonden blijft hangen: thans los gelaeten, ſtapt luchthartig heen: ſwetſt grimlacchende, hoe hy haer vaders en naeſte bloedverwanten heeft opgeklooven: hoe ſijn landaerd dubbeld betaelt ſullen ſetten 't verwoed onthael 't geen nu geniet. Een geruime tijd hooren *de Caraïbanen* die fiere woorden. Wanneer het lang genoeg ſchijnt, valt de meenigte toe met uitgelaetene verwoedheid. Hier brand het vlammende hout gaten in de zijde. Een ander kerft wonden tot het been: een ander ſtrooytze vol bytende *pyman*: een ander drijft vergiftige pijlen door armen en beenen. Elk betoont ſich konſtig, om wreed te weſen. Eindelijk ſlaet hem een mededoogende den kop ten ſlarzen met een knodze. Geſwind waſſchen de jongelingen 't gevelde licchaem, en verdeelen 't gewaſchte. Eenige

hoe opgegeten worden? ſtukken gekookt, andere gebraeden, verſtrekken tot een vroolijke maeltijd. De vrouwen lekken ſelf d'houte rooſters, lanx welke 't vet *des Arouages* droop. Doch de voorverhaelde wreedheden gaen niet verder tegenwoordig in ſwang, als ſlagten met een knodze, en op-eeten. Behalven *d'Arouages* voeden *de Caraïbanen* een diepe wrok tegen *d'Engelſche*: ter oorzaek deſe haer volk, onder vriendſchaps ſchijn binnen ſcheeps-boord gelokt, na *Montſerrat* en *Antigoa* in ſlaverny vervoerden. *De Spanjaerden* bedankten ſich geenſints wegens wreedheid gepleegt omtrend *de Caraïbanen*:

Caraïbanen vyanden der Engelſche en Spanjaerden.

als

als die sich dapper ten tegenweer stelden: ja tegen 't geschut indrongen: en vaek rijk-gelaede kielen afliepen. Weshalven zedert beter koop gaven: en verbonden ingingen met *de Caraïbanen*. Hier toe lieten haer alle vinden, behalven *die sant Vincent* en *Dominicus* bewoonen, dewelke als noch niet willen vergeeten de verwoede moedwil, eertijds by de Spaensche vlootelingen gepleegt.

Haer houwelijken:

De houwelijken gaen aldus toe. Veelheid der vrouwen staet vry: ja voor d'opperhoofden heerlijk, hoe meer wijven hebben. Een neef verkiest zijn nicht: en soo haest haer binnens huis leid, is d'echt voltrokken. Echt-scheiding geschied zelden, wanneer de vrouw kinderen heeft gebaert: andersints word de trouw gebrooken, na enkel goedvinden des mans. Een vryer sonder bloed-verwantschap mag een vreemde verzoeken. Als d'ouders 't verzoek inwilligen, is 't houwelijk. Een jongeling, hoe hy sich mannelijker draegt tegen *d'Arouages*, hoe meer dochters hem van de vaders ten houwelijk worden aengebooden: van welke, hoedaenig ook zijn, niet een mag af-slaen.

veelheid der wijven:

Uit de veelheid der wijven blijkt d'helddaedige dapperheid des mans. Ieder wijf heeft een afgezonderde woonplaets, om alle minyver te vermijden. Soo haest eenige beswangert is, word voor die tijd niet meer bekent.

verspel hoe gestraft?

De man slaet sijn overspeelige vrouw met een knodze den kop te slarzen, of tarnt haer de buik op. Geeft de daed den schoon-vader te kennen: die hem dieswegen bedankt.

als ook bloedschande.

Bloedschendige worden verbrand, of tot hutspot gehakt. Gemakkelijk gaet het toe met 't kinderbaeren. De kraem vrouw even ververlost wascht 't kind in de naeste vloed: en keert ten gewoonelijk huiswerk.

Mannen leggen in de kraem.

De man daer en tegen houd 't bedde: nuttigt niet als een stukje *cassave*, welk uit 't midden uit-eet: de randen worden gespaert tot de geboorte-maeltijd des kinds. Voorts speent hy hem een geheel jaer van allerlei lekkernyen. Doch sulk een onthouding grijpt alleenlijk stand omtrend een eerst-geboorne zoon: wanneer ook de vader de schouderen worden opgekrabt met een scherpe *agouty-tand*.

Wondere handeling met de zuigelingen:

Hoe hy sich min gevoelig toont hoe de zoon meer strijdbaer sal wesen: waer toe zeer helpt, dat 't bloed, uit de gekrabde schouderen om 't aengesicht des kinds gewreeven, aldaer opdroogt. 't Selve geschied inschelijx aen de dochtertjens: ter oorzaek voor de mannen op de krijgs-tocht spijs bereiden, en de schepen bewaeren, terwijl de selve slag leveren. Ten vijftienden dage doorboort een man en vrouw 't kind d'ooren, onderste lippe en de scheyding tusschen de neusgaten: steekt een draed in d'openingen: om namaels te dienen voor 't gewoonelijk hangende cieraed.

haer naemen:

Te gelijk met dusdaenige plechtelijkheden ontfangt 't kind een naem, genoomen van voor-ouders, boomen, visschen of eenige merkwaerdige geschiedenis, geduurende 't swanger gaen des moeders, of 't kraembedde des vaders voorgevallen. Doch de naem verandert, soo haest ten oorlog trekken, of een opperhoofd *der Arouages* verslaen, wiens benaeming dan met haer eigen verwisselen. De moeders bekleeden omtrend de zuigelingen 't ambt van teder-gevoelige voesteressen. Op de ses maenden loopen de kinderen doorgaens zonder steunsel. Als twee jaer bereiken, word 't hair over een feestelijk maeltijd afgesneeden.

boog-schieten:

Van kinds been af oefentmen de jeuchd in 't boog-schieten. Ten zy de opgehangen spijs met een pijl treffen, moeten honger lijden. d'Inhulding tot krijgsknecht gaet vreemd toe.

vreemde manier om iemand soldaet te maken.

De vader geleid sijn zoon na *den carbet*: draegt hem voor de plichten van een braef soldaet: slaet hem met de roof-vogel *mansfenis*, tot des vogels hoofd verplettert is: schrapt 't gantsche licchaem vol wonden met *een agouty-tand*: bet de wonden met bytend nat: hangt den mishandelden in een amak: en onthoud hem ettelijke dagen alle voedsel. Wanneer soo veel ongemakken, buiten bewijs van smertelijk gevoelen, uitstaet, heeft hy de proef van een krijgsknecht. Weinige voeden haer kinderen tot *boyes*, welke de

de duivelen op-dagen. Die nochtans hier toe geſchikt word, moet ſich eeniger ſpijs onthouden van d'eerſte jeuchd af: uit alle leden bloed getapt, eer onder 't opſicht van een ſwarte konſtenaer kan aen-genoomen. Eindelijk bereiken *de Caraïbanen* een niet min hooge als vaſte ouderdom. *Charles de Rochefort* getuigt: dat by ſijn tijd menſchen leefden, die geheugden d' eerſte aenkomſt *der Spanjaerden* onder *Chriſtoffel Colonus*, dewelke by gevolg honderd en ſeſtig jaer konden tellen. Kraem-vrouwen van tachentig jaer worden niet zelden gevonden. Ondertuſſchen loopenze geenzints vry wegens ziekten en krankten. Deſe ongemakken mogen ſoo zeer niet te laſt geleid den lucht, die buiten gemein gezond valt, als wel 't quaed voedſel welk nuttigen. Behalven de moeyelijke over-val *pyans*, doende 't gantſche licchaem met bulten ſwellen, plaegen haer vuurige bloed-ſweeren en 't ſpeen; veroorſaekt door 't nuttigen van krabben, caretten vergiftige ſchildpadden, lamantins en haegdiſſen. Tegen 't veelvoudig quaet ontbreeken geen genees-middelen uit kruiden, wortelen, gommen, oolien. De bittere ſchorze des booms *chipiou*, in water geweekt en met de geraſpte pit der kink-hoorn *lambys* gemengt, heeft heilzaeme werkingen. By na de ſelve kracht ſteekt in 't zap, gedrukt uit *miby-boomen*. Van buiten leggenze zalven van gebrande riet-aſch, geroert in water, vergadert op de bladeren eens balaſie-ſtronk. Om d'etter af te ſcheiden is gebruikelijk 't zap uit *junipa*. Ader-laeten word nooit te werk geleid; maer wel koppen en krabben des ſmertenden deels. De wonden groeyen zonder lit-teikenen zinlijk toe. Doch indien de genees-middelen niet helpen, neemtmen toevlucht tot de *boyes*. 't Googel-werk gaet aldus toe. De hutte der kranke dient eerſt gezuivert: de tafel *matoutou* voorzien van een offer uit *caſſave*, *ouycou* en hof-vruchten voor den booſen geeſt *Maboya*, ſoo veel ſtoeltjens als menſchen, die den vervloekten handel ſullen by-woonen.

Ouderdom:

ziekten:

genees-middelen:

Merkwaerdige handel der boyes met de zieken:

Na dat alle vuur en licht in de hutte is uit-gebluſcht, treed *de boye* by 't naerſt der nacht binnen. Alleenlijk geeft een glimmend einde van een gerold tabaks-blad een flaeuw ſchijnſel. Thans mompelt hy eenige woorden: ſtampt meenigwerf met de ſlinker voet: blaeſt de tabak-rook opwaerds: en ſmijt de tabak, aen ſtukken geſcheurt, over de hut heen. Eerlang waggelt het dak, en een vreeſelijk geloey doed alle d' hairen te berge rijſen. Te gelijk naderen de duivel en *boye* tot den kranken: zuigen de ſmert-lijdende deelen: bevochtigen de ſelve met haer adem: beſmeerenze met zap uit *junipa*, tot verzekering van geſondheid. d'Herſtelde zieke bereid een groot gaſt-mael en offerhande voor den duivel. Maer indien de krankte doodelijk is: maekt *de boye* bekend: hoe de gemeinzaeme geeſt der bed-leegerige met des ſelfs lijden mede-lijden heeft: en bereid ſtaet, om hem boven de ſterren te voeren tot 't geſelſchap der andere Goden. Dus lang in 't gemein wegens d' inwoonders der voor-eilanden van *America*; 't zal voorts niet ondienſtig weſen ieder byzonder te beſchrijven.

Ten noord-ooſten van *Porto Rico* leid *Anegada*, ſeven mijlen lang, t'eenemael omringt met ondiepten, gelijk ook 't nabuurig *Sombrero*; alſoo by de Spanjaerden genaemt, dewijl de gedaente van een hoed vertoont. Beide onbewoond voeden overvloedig gevogelt: onder welk *de mansſeny* een kleine arend, en de merkwaerdige *colibry*, wiens licchaem weinig grooter als een kever met veel-vervige vederen, na de gelijkenis des regen-boogs, pronkt: om den hals glinſtert een karbonkel-roode kring: de buik en binnenſte der wieken zijn geel verguld, de zijde eſmaraud-groen, de bek en beenen als ſwart-ebben gepolijſt, d'oogen glinſterende gelijk diamanten: op 't kopje goud-groen ſlingert een cierlijk kuifje. 't Mannetje overtreft in ſchoonheid het wijfje. Haer vlucht gaet de ſnelle beweeging van alle vogelen te boven. 't Slaen der wieken veroorzaekt een geluid als van een draey-wind. Zy leven by den

Eiland Anegada:

Sombrero:

colibry ſeer ſchoone vogel:

daeuw

daeuw uit boom-bloeyſems, en byſonder van kotoen-boomen. Haer reukerige geur wijkt voor geen amber. Zy neſtelen tuſſchen de bladeren onder een kleine tak on-naſpeurlijk. 't Neſt tegen 't zuiden konſtig gebouwt uit fijne draeden der plante *pite* rondom een takje, is buiten bebolwerkt met ſcheutjens van ſchorzen en binnen met de fijnſte kotoen, zachte vederen en dunne zijde. d'Eyertjens langwerpig rond zijn weinig grooter dan een gemeine peerl. Lanx de ſtrant kruipen de beſchilderde krabben, byzonderlijk omtrent bloey-maend: wanneer met groote troppen, onderſcheiden in verven, (want zommige draegen violette ſchelpen, andere geele vol purpure ſpikkels, andere taneyte met rood beſtraelt) van 't gebergt af-daelen geſchikter orde: alle kruiden en planten aen ſtukken bijten: en viermael duiken onder de kabbelende golven. Aldus gewaſſchen nemen d'hertred na de boſſchaedjen. De wijfjens alleenlijk keeren voor de tweede reis zeewaerd: en leggen d'eyeren in 't water. d'Eyeren, op 't mulle zand geſpoelt, en door de zonne-ſtraelen verwarmt, brengen eerlang jonge krabben voort, die aenſtonds boſchwaerd kruipen: en ſoo haeſt krachten genoeg hebben lanx de rotzen op, alwaer d'oude by ontelbaere duiſenden ſich onthouden. Deſe uit de zee wederom gekomen verbergen haer ſes weeken: ſloppen d'ingang der hoolen diervoegen ſinlijk, dat geenſints konnen werden na geſpeurt. Als dan ſchuddenze de gantſche ſchelp uit, door een fijne opening aen de ſtaert, naeuwelijx voor ſcherpe oogen ſichtbaer. Ontbloot van ſchelp leggen bedekt in een dun vliesje, welk tot een korſt allenskens verdikt, en eindelijk tot een harde ſchelp. De krabben verſchaffen gezond voedſel: ten zy onder *mancenilie-boomen* weiden; want ſoodaenige vallen vergiftig. Dicht aen *Sombrero* leggen de twee eilanden *las Virgines*, omringt van tien andere en vlakke ondiepten, ſonder geboomt en verſch water. Hier valt overvloedig viſch, en byſonder *de Perroket*, geſchubt gelijk een karper; maer groenachtig: d'oogen ſchintelen boven maeten, omringt met zilvere ringen: in plaets van tanden gebruikenze ſterke kaeke-beenen, vermaelende alle ſchelp-viſſchen, op welke aeſen. Deſe viſch, ongemein ſmaekelijk, kan doorgaens meer als twintig pond haelen. Alhier zijn ook zeer gemein *de dorade*, meer breed als dik, vol kleine ſchubben, lang vijf voet, met een ſteekelige rugge, twee vinnen nevens de ſcheiding des hoofds, en even ſoo veel onder den buik. *De dorade* volgt veeltijds de ſchepen, en ſchiet geweldig ſnel voort.

beſchilderde krabben zeer wonderbaer. — *Eilanden las Virgines:* — *viſch perroket:* — *dorade.*

Zuidelijk af van *Sombrero* beſlaet *Anguilla*, (by weinig *Engelſche* rondom een poel bewoont) tien mijl in de lengte, en vertoont een aengenaeme geſicht wegens de meenigte *junipa-boomen*, welker takken na de aerde krommen: de bladeren zijn die der okker-nooten niet ongelijk: de bloemen ſwijmen in reuk en gedaente na narciſſen: 't hout dicht en graeuw word zeer effen gepolijſt: maendelijk krijgenze nieuwe bladeren: d'afvallende appelen veroorzaeken een ſwaere ſlag, vermids de wind tuſſchen dunne ſchellen beſlooten, door den val een geweldige opening maekt. *d'Oculiem* of druive-boom maekt d'oever luſtig. 't Blad is rond en dik, met rood en groen doormengt: onder de duim-dikke baſt ſchuilt een vaſt violet hout: aen de takken hangen violette druiven; doch die, behalven een weinig zuurachtige vocht, in plaets van korrelen, harde kraek-ſteenen bevatten. *Anguilla* beſchouwt ten weſten *Sabæ*, vertoonende ſich diep uit zee als een rotze. d'Ingeſetenen op *ſant Euſtathius*, derwaerds over geſcheept, hebben gevonden een vermaekelijke valleye, om veel huiſgezinnen te voeden. De zee is alhier rondom diervoegen helder, dat de grond geſien word: en te gelijk, onder vele, de viſch *bonite*, dik en vleeſachtig, twee voet lang, met een donker groene rugge en witte buik, ſonder ſchubben, zeer gulſig na allerley aes. Op zijde af leid *ſant Cruz*. *De Caraïbanen*, die, door *d'Apalachiten*

Eiland Anguilla: — *junipa-boomen:* — *oculiem.* — *Eiland Sabæ:* — *viſch bonite.* — *Sante Cruz:*

verdreeven dit eiland alder-eerst bevolkten, noemden het *Ayay*. Groote tegen-stand vond alhier *Christoffel Colonus*; want self de vrouwen doorgriefden *de Spanjaerden* met vergiftige pijlen. En eer d' eilanders voor de Spaensche over-magt weeken, haddenze meenig schip af-geloopen, dorp verbrand en *Spanjaerd* gevelt. De grond hoewel vol heuveltjens is niet hoog; doch bruin en vruchtbaer. *De Engelsche*, op 't jaer vijftien honderd seven en tachtig alhier gelant, vonden groote schild-padden, en een stilstaende poel: uit welke so meenig het aengesicht wiesch voor zonnen opgang, 't selve diervoegen swol, dat in ettelijke dagen niet konden zien. Eindelijk evenwel geraekten aen een fontein vol gezond water. Zedert *de Spanjaerden* d' oude inwoonders uitroeyden, lag 't eiland, hoewel veertien mijl lang, en weinig kleinder in de breedte, genoegsaem verlaeten. Eindelijk namen *d'Engelsche* en *Hollanders*, ieder aen een byzonder oord, besitting; doch konden elkander niet verstaen. *d'Engelse* vry sterker, vielen onverziens *den Hollanders* op 't lijf, en maekten sich meesters. Dese voorval word gebragt tot 't jaer sestien honderd negen en veertig. Maer niet lang verheuchden sich *d'Engelsche*; want de *Spanjaerd*, haer achtende verswakt door 't verhuisen *der Hollanders*, voer uit *Porto Rico* derwaerds: brande alles voor de voet af: sloeg dood, wat in wapenen vond: en bragt *sante Cruz* weder aen de Spaensche kroon. Een Hollandsch schip van *Eusthatius*, verkeerdelijk berigt van 't vertrek der Spaensche, viel in haer handen. Ondertusschen vaerdigt de heer *Poincy* twee Fransche zeilen af, om den *Spanjaerd* van *sante Cruz* af te drijven. De toeleg gelukte. Op een bot verstooven *de Spanjaerden* na haer schepen: lieten de gevangene *Hollanders* los: en 't eiland ter bescheidentheid van *de Fransche*: die aenstonds ten opperhoofd over schikten d'hopman *Auger*. *Auger* was besig met een sterkte te bouwen tot beveiliging der reede, als hem de dood weg-rukte. *Poincy* echter liet 't werk niet steeken: voorsag *sant Cruz* van oorlogs gereedschap en lijfs-nootdruftigheden. De kruis-kerk, door een opgerechte Maetschappy binnen *Vlissingen*, onder het hoogst' gesach der Algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland*, gebouwt, wierd aen Fransche leeraers ingeruimt. 't Geboomte alhier heeft een vierderhande nuttig gebruik; want 't verschaft aengenaem en gezond voedzel, of heilzaeme genees-middelen, of stoffe tot bouwen en schrijnwerk of tot kostelijk verven. Granaeten, oranje-appelen en citroenen spannen hier de kroon boven alle andere des gantschen aerd-boodems. Voorts verdient de *papaye-boom* een naeuw-keurige beschouwing. Zy wascht zonder takken twintig voeten hoog, dik na gelijkmatigheid, binnen hol en voos, met drie-kantige bladeren, hangende aen lange staerten in 't midden hol, bereikende eens vingers dikte: boven rondom de stamme wasschen ronde vruchten, als queepeeren. Dusdaenige zoort van *papayeboom* valt aen meest alle de Americaensche voor-eilanden; doch de tweede slag *mamoa* word nergens gezien als op *sante Cruz*: is meer blader-rijk: heeft een geele schorz met groene streepen, binnen vol ronde, murwe en bytende graentjens: de bloezem verspreid een aengenaeme reuk: ieder maend krijgtze nieuwe vrucht, niet ongelijk een vrouwenborst, vleesig en buiten gemein smaekelijk.

vreemde poel: — *Engelsche geslaegen:* — *als ook de Spaensche.* — *Vierderley gebruik der boomen:* — *papaye-boom:* — *mamoa.*

Sant Martyn maekt seven mijl in de lengte vijf in de breedte uit: vermaerd door schoone zout-mijnen: om welker bewaernis *de Spanjaerd* aldaer een stad en sterkte bouwde. *Adriaen Pater* en *Martyn Thyszoon* met elf schepen, by de West-Indische Maetschappy toe-getaekelt, uit *Texel* geloopen, kruisten vergeefs op de zilver-vloot voor *de Vlaemsche eilanden*. Zedert binnen d'inwijk *Todos los Sanctos* gezet, vonden geen vyandlijk vaertuig. Lanx de Pernambucsche kust liep inschelijx haer toeleg te loor. Weshalven de stevens wenden na *de Caraïbische eilanden*. Aen *Granade* te land gestapt, leeden eenige schade

Eiland sant Martyn.

van

6

URBS MARTINI
A. Arx .
B. Arx minor .
C. Domus vigilum .
D. Mons Calvariæ .
E. Littus, in quod Hollandi descendunt .
F. Area, ubi in ordines distributi milites .
G. Via , per quam urbem invadam .
H. Stationes Hollandorum .
I. Templum cathedrale .
K. Domus Præfecti urbis .
L. Templum Nosocomii .
M. Templum Dominici .
N. Monasterium Franciscanorum .
O. Sacellum .
P. Littus , quo appellabantur cymbæ Hollandicæ.
Q. Sinus ingens
R. Fluvius aquæ recentis .
S. Statio navium ante arcem .

van d'inwoonders. *Blanka* leverde haer meer dan duizend bokken, en *Hispaniola* stijf honderd-duizend limoenen. Onder *Cuba* hieldenze, tusschen geduurige stort-vlaegen, stormen en donder-buyen, een geruime tijd af en aen: om de Spaensche zeilen van *Nombre de Dios* te onderscheppen. 't Wachten viel op een storting uit. Gesterkt met dartien hulpzeilen, liepen, in 't jaer sestien honderd negen en twintig dicht by de stad en sterkte van *sant Martyn* ten anker, en vonden beider gelegendheit aldus. Ter rechter zijde der stad vloeyt een versche rievier met veel kromme bogten, uit 'tgebergte gestort zeewaerd. Aen de slinker kant maekt *de Oceaen* een wijde opening, en te mets enger geworden, breid sich namaels tot een binnelandsch meir. 't Land tegen over de stad, aen d'ander zijde der gezeide inwijk, loopt heuvelachtig met een scherpe uithoek diep in zee. Op d'uiterste punt leid een vierkantig water-slot, beneden aen de voet van swaere steenen voorzien tegen de golven-slag, en boven huisgewijs gedekt. Opwaerds staet een wacht-huis en niet verre van 't selve een kapelle. Voorts verheft 't gebergte *Calvaria* ter zijde en achter de stad hooger en lager toppen. 't Groote slot, met verscheide bolwerken, een dikke toorn, barakken en geschut voorzien, vertoont haer niet verre van de mond der versche rievier. Lanx d'inwijk is te zien op een kromme bogt lands een ruime markt. In 't midden van de stad pronkt de tempel, aen *Dominicus* toe-gewijd. Voor dese tempel na de zee-kant is een prachtig gasthuis. De groote kerk staet meer stadwaerd in. Aen 't hangen des gebergte ontmoetmen een kostelijke kapelle. Dicht onder de groote sterkte bewoont de stad-voogd een aenzienelijk paleis. *De Franciscaenen* wijken met haer klooster naeuwelijx voor eenig gebouw aldaer. De huizen, in straeten af-gedeelt, geven een goede gestalte aen 't stedeken.

Eiland, ſtad en ſterkte ſant Martijn.

Doch, op 't jaer ſeſtien honderd acht en veertig, gaf *de Spaenjaerd* alles ten beſten. *Michiel Adriaenſzoon de Ruiter*, hier af verkundſchapt, lichte volk van *ſant Euſthatius*, en nam beſitting van *ſant Martyn* in den naem der Staeten *des Vereenigden Nederlands*. Ook ſliepen *de Franſche*, niet, derwaerds gereiſt, om 't recht 't geen meinen te hebben op dit eiland, voor d' ontweldiging door *de Spanjaerden* te vernieuwen. Zedert deelden *de Franſche* en *Hollanders* in onderling verſtand en minzaemheid de nieuwe woon-plaets. Ieder heeft ſijn eigen kerk, pak-huiſen, land en en *Mooren*. De Hollandſche volkplanting wort bekoſtigt by de Zeeuwſche heeren *Lampſen* en *van Ree*. Poelen vol zout water voeden allerley viſch, en byzonder groote ſchildpadden. De boſſchaedjen krielen van wilde verkens, duiven, tortel-duiven en perroketten,

perroketten:

in vederen en geſtalte over-een-komſtig met een papegaey; doch merkelijk kleinder: leeren aerdig klappen. De ziltige poelen hebben ook meenigte *flammans*,

flammans:

vogelen ſwijmende na lepelaers: alleenlijk verſchillen belangende de verve; want haer vederen zijn eerſt wit, worden dan roſachtig, en eindelijk inkarnaet-rood. Zelden vliegen of zittenze alleen: meeſt by gantſche troppen in opene plaetſen en ruime moeraſſchen. Terwijl d'andere onder water voedſel ſoeken, houd een ſchild-wacht: welke op 't minſte gerucht een ſchreeuw geeft, en weg-vliegt. Geſwind volgen alle d' andere. Die haer ſchieten, kruipen boven wind onder een oſſe huit, tot de ſnap-haen kan toe-draegen. Omtrend de ſelve poelen zijn te vinden *d' Americaenſche ſwaeluwen*,

Americaenſche ſwaeluwen.

met gekromde bekken, end-vogels pooten, pek-ſwart lijf, witte buik en lange ſtaert. By *Martyn* leid *ſant Bartholomæus*,

Eiland Bartholomæus:

een eiland met rotzen omringt, groot tien mijl, door *Poyncy* alder eerſt bevolkt, aenſienelijk wegens ſchoon geboomt: onder welk uit-munten, de zeepe-boom,

zeepe-boom:

alſoo genaemt, ter oorſaek 't water ſchuimende maekt tot reiniging van lywaed; doch is van een tweederley ſlag; want zommige hebben de kracht der zeep in een rond-geele vrucht, den pruimen niet ongelijk: andere in een witte en zachte wortel. Vermaekelijk groeyt ook 't kleine boomtje *caaopia*,

caaopia:

uit wiens ſchorze een taeye gomme vloeyt: de graeuwe roſſche ſtamme word verdeelt in verſcheide takken: de bladeren binnenwaerd donker-groen, zijn boven levendig-groen: de bloezem beſtaet uit vijf blaedjens, en ſet eindelijk tot een kars, vol geele vocht en wit vleeſch. Zy bloeyen meeſt in ſlagt en winter-maend: en draegen rijpe beezien op de twee volgende maenden. Door vuur, geſtookt rondom de boom, ſplijt de baſt: ſulx een overvloedige harz voort-brengt, dienſtig om buik-loop te verwekken. Vorders zijn beziens-waerdig *de Paretuve-boomen*,

paretuve-boomen:

lanx de zee-oever en poelen weelig waſſchende, met om-gekromde takken na d' aerde, in duiſend bogten door elkander gevlochten: weshalven by tijd van oorlog voor borſt-weeringen dienen. Wilde ſwijnen onthouden by meenigte onder dit lommer. Eindelijk ſtaen hier, gelijk inſchelijx op de andere eilanden rondom her, de calebaſſe-boomen.

calebaſſe-boomen:

Deſe hebben dikke takken, langwerpig-ronde bladeren, by troppen aen malkander gehecht, maendelijk bloezem en vrucht, grijze bloemen vol groene ſtreepen en ſwarte vlekken, en vruchten met hard-geſtreepte ſchorzen vol zappige pap en platte zaeden: uit-gehold verſtrekken voor kroezen en potten. Lanx de ſtrand worden zomtijds gevonden de zee-ſtarren,

zee-ſtarren:

geelachtige viſſchen, welker harde huiden, vol kleine bulten in vijf ſtraelen eindigen: 't middel-punt heeft opening, waer door voedzel trekken. Wanneer hard weder voor handen is, maekenze haer aen de rotzen vaſt. Niet min wonderlijk zijn de zee-appelen,

zee-appelen:

die uit een bruin vel duizend ſteekelige prikkelen vertoonen. De binnen-woonende viſch rolt dit huis werwaerds wil: maer ſoo haeſt de viſch ſterft valt de ſteekelige huid af:

af: ſulx niet over-blijft als een ſpierwitte ſchelp, konſtig geborduurt door merkwaerdige bulten en bogten. Op de banken en aen de voeten der rotzen waſſchen ook zee-boomen, welker dikſte takken ontelbaere mindere dicht door malkander vlechten, niet zonder vreemde geſtalten: alle, verglaeſt met een zalpeeter, ſwijmen na een grijze wittigheid.

zee-boomen.

Eiland Barbada.

Barbada, lang vijf mijl, ſteekt een laege grond op uit een zee vol ondiepten. *d'Engelſche* alhier ter nedergeſlaegen, lijden groote overlaſt van *de Caraïbanen:* die gemeinelijk twee reiſen 's jaer by nacht in-vallen doen: moorden en branden wat voor komt: voeren vrouwen, kinderen en vordere buit na *Dominicus-eiland.* *Redonda*, immers zoo klein, heeft de benaeming van haer ronde geſtalte, rijſt midden-weegs tot een heuvel, gelijkt van verre een ſwaere toorn. De zee, rondom diep, verſchaft een gemakkelijke aen-komſt. Dichte by leid *Nieves*, in 't geſicht van *Redonda*, d'ommegang bereikt ſes mijlen. Uit 't hartje des eilandes verheft ſich een hooge berg, ten top toe met boſſchaedje bedekt. Rondom den berg woonen *d'Engelſche:* aldaer neder geſlaegen op 't jaer ſeſtien honderd acht en twintig, zijn onder 't geſach van d'heer *Lake* tot drie duiſend zielen uit-gebreid: welke de zaek wel konnen ſtellen, door zuiker-gengber- en tabak-handel. De Raed, beſtaende uit d'oudſte en aenzienelijkſte bevolkers, houd een wel-geſtelde beſtiering. Tegen vloeken, diefſtal, dronkenſchap, hoerery en allerley ongebondentheid ſtaen ſwaere ſtraffen. Nergers een geſchikter volk. Drie kerken loopen ten openbaere gods-dienſt op den dag des Heere vol. Tot verzeekering der reede en pakhuiſen leid een ſterkte van grof geſchut voorzien. De voet van koopmanſchap in leveren en betaelen ſtaet onwrikbaer. Verſcheide bronnen leveren

Redonda:

Nieves:

goede beſtiering aldaer:

bronnen:

veren overvloedig versch water. Ook word hier gevonden een mijn-stoffelijke spring-ader en bad plaets, met gelukkige uitkomst gebruikt tegen de selve ziekten, welke de wateren van *Bourbon* geneesen. Voorts vallen hier zeer gemein *de pistacie-nootjens*, die aen kleine boomtjens wasschen. De boomtjens brengen voort lange zachte bladeren, beneden rond, eindigende driepuntig, en aen de stam meenigte telgen door malkander: waerom ook veeltijds dienen tot tuinscheidingen. 't Hout en bladeren sweeten een melkachtig zap, welk byzonder met den regen overvloedig afdruipt. De geele bloezems sweemen na schintelende sterren, en de smaek der nooten na de vrucht van hazelaer. Ten zy 't vlies, welk om de kerne zit, werde afgetrokken, drijvenze van boven en onder tot stervens toe af. Doch 't groote voordeel 't geen *Nieves* door de natuur geniet, is vergeselschapt met geen kleine ongemakken, welke dit en d'andere eilanden dapper quellen. Onder vele mogen getelt *de moustikes* een zoort van een kleine mugge, wiens vergiftige angel so onlijdelijke jeukt veroorzaekt: dat de geraekte 't vleesch ten bloede krabt: zulx de gekrabde party haer stelt tot een zorgelijke sweering. *De maringoins* maeken een groot gebrom eer zy steeken. De beeten van wespen geneest wijn-ruit, der schorpioenen de vocht uit dit ondier geperst. d'Hout-luisen groeyen in verrot hout: hebben een zacht en wit licchaem, de kop alleen is met een swart stipje geteikent: haer gebit is diervoegen verstaelt: dat binnen twee uuren door dikke koffers booren, en alles te flarzen rijten: ja knaegen de hut-stijlen, sulx 't gantsche gebouw nederstort. Geen minder schade brengen *de ravetten* toe. Maer boven al zijn vervaerlijk *de chiken*, een slag van ziertjens uit asch-hoopen en vuiligheden gegroeyt. Eerst plaetzenze haer onder de nagels der teenen: en loopen voorts over 't gantsche licchaem. In 't begin verwekkenze een gejeuk: thans maekenze gaeten door d'huid, en swaere ontsteeking: groeyen tot de groote van erweten, en setten wijd en zijd ontelbaere neeten: die uit de vervuilde gezwellen voedzel trekken: en eerlang *chiken* worden. Vorders veroorzaken d'ontsteekingen versweering, en de versweering verrot vleesch, welk van 't levendige rondom door spaens-groen, sterk-water en gebrande aluin moet afgebeten.

pistacie-nootjens:

moustikes:

maringoins:

hout-luisen:

ravetten:

chiken.

Eiland Eusthatius:

Eusthatius is meer een berg hem verheffende uit *d'Oceaen* by manier van een suiker-brood, dan een eiland. d'Omtrek haelt naeuwelijx vijf mijl: en voed echter stijf sestien honderd zielen: derwaerds geschikt, onder 't gesach der algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland*, door de Zeeuwsche heeren *Lampsen* en *Ree*. Behalve de natuurlijke sterkte, door welke weinige een groote magt lichtelijk zouden uitkeeren, leid een vast water-slot, gebiedende wijd en zijd over de reede. d'Inwoonders, niet min gemakkelijk als zinlijk na d'Hollandsche wijze gehuisvest, trekken ongemein voordeel uit tabak. De berg vol bosschaedje schijnt boven spits toe te lopen; doch heeft een vermaekelijke vlakte. Allerley gevoogelt, meenigte verkens en lampreyen verschaffen een groote vervulling. Nimmer zijn de pakhuisen soo leedig, of altijd schiet leeftogt genoeg over voor de gebrek-lijdende na-buuren. 't Mangel van versche beeken of water-bronnen komenze te goed met reegen-bakken. d'Heerlijke kerk is t'aenzienelijker wegens de veelheid der geschikte toehoorders. *Joan de Mey*, vermaerd door verscheide geleerde schriften, bediende alhier voor eenige tijd 't leeraer-ambt met byzondere stichting. Maer onaengezien *Eusthatius* een gezonde lucht en vruchtbaere grond geniet, nochtans zijn het geen gemeine quaeden, die dit eiland nevens d'andere yzelijk somwijl drukken. Want behalven de swaere donderen, die nu en dan sulke slaegen geven, als of hemel en aerde vergaen wilden: en d'aerdbeevingen, doende de diepste gronden waggelen: woeden, byzonder by hooy-oogst- en herfst-maenden, de winden, welke

goede bestiering aldaer:

kerk:

ke binnen een etmael uit alle hemels-hoeken met een ronde keer soo fel stormen, of 't een en ander 't onderste boven souden keeren. *De Caraïbanen* noemen 't onweder *ouragan*. Eertijds plagt het om de seven jaer te raezen: en 't duurde ook wel langer. Maer zedert eenige tijd herwaerds hebben de winden gebuldert alle twee jaer: en self onlanx twee-werf in een jaer. Hoedanige werkingen door dusdanige beweeging veroorzaekt worden, kan nauwlijx ten vollen uit-gedrukt. De zee werpt gestoorde golven hemelwaert. De schepen tegen de stranden ten pletteren geslaegen: binnen d'havens self loopenze gevaer: geen veilige reede veiligt eenig vaertuig. 't Land schijnt te zuchten onder een algemeine verwoesting. Gantsche bosschaedjen leggen ontwortelt, of ten minsten van bladeren en takken ontbloot. 't Gezaeyde neder-geslaegen: de planten dor gegeezelt: d'huisen 't onderste boven gekeert: brokken der bergen af-gerukt: ja rots-steenen in *d'Oceaen* gestort. De grond quijnt: een hongers-nood, wegens bedorven levens-middelen, dreigt aen alle 't uiterste. Voor *d'ouragan* gaen zekere teikenen, ten bewijs dat haest sal uit-barsten: namentlijk de zee leid in een oogenblik diervoegen stil, dat de minste kabbeling niet word bespeurt: de berg-vogelen vliegen schielijk beneedenwaerd na de laegste valleyen, en leggen plat tegen d'aerde: de regen valt bitter en zout. *Charles de Rochefort* teikent aen: hoe t'sijner tijd ettelijke schepen, vol tabak geladen, op de reede van *Christoffel* door *een ouragan* sneuvelden: na 't onweder dreven ontelbaere visschen adem-toogende met de buik om hoog wijd en zijd in zee, vergiftigt wegens de tabak. Ter zijden af van *Eusthatius* vertoont sich *Christoval* groot tien mijl. Onder verscheide hout-gewasch is hier ook 't klein boomtje, draegende beezien met een swart stipje, andersints gelijk rood korael, by trossen aen d'uiterste takken. *'t Jasmin-hout* geeft een wel riekende vlamme, uit kracht der liefelijke gomme. Lanx de grond kruipen meenigte van *d'anolis*, eenigsints over-een-komstig met d'haegdissen: alleenlijk is 't hoofd langwerpiger, de huit geel, vol blaeuwe streepen op de rug: by nacht zijnze in onder-aerdsche hoolen, waer uit schel geluid maeken: des daegs snuffelenze rondom d'hutten na voedsel. *De roquetten* vallen weinig kleinder: haer donker-graeuwe vel vertoont swarte stipjens: hippelen op vier voeten; doch de voorste zijn hooger dan d'achterste: steeken den kop in de lucht: de groote staert krult sich boven de rugge anderhalfmael om. Zy scheppen vermaek in menschen: gejaegt, hygen met open bek en uit-gestooken tong. *De maboujats*, pekswart en afgrijselijk mismaekt, onthouden haer onder verrotte boomen en moerassen, daer nooit zonne schijnt. *Antigua* lang seven mijl, niet zonder ongelijke breedte, heeft een onmakkelijke toegang, wegens de meenigte klippen. 't Lag te langer verlaeten, ter oorzaek geen versch water heeft. *d'Engelsche* eindelijk namen besitting: groeven putten en stelden regen-bakken. Ontrend acht honderd zielen leven hier gerustelijk by 't aerd gewasch, wildbraed en visch. Voor de strand laeten haer zomwijl zien de swaerd-visschen, zonder schubben; maer met een graeuwe huid en witte buik, hompelig gelijk een vijl: twee vinnen wederzijds, twee op de rugge en een dienende ten staert, maeken een snelle beweeging: 't swaerd heeft aen ieder rijg seven en twintig witte en vaste tanden: de kop is yselijk plat. Dese visch dingt om d'heerschappy *der Oceaen*: derft self den walvisch bestrijden, en den buik op-tarnen: dicht by d'oogen staen znuif-gaten, waer doorze 't ingeswolgen water hemelwaerd uitblaezen.

Barboude, welk *d'Engelsche* bevolkten op 't jaer sestien honderd seven en twintig, haelt in den ommegang vijf en twintig mijl: heeft meer lengte als breedte, een versche stroom en ettelijke poelen. De grond vruchtbaer tot teeling van tabak, kotoen, gengber

en

Ouragan edaenige rm:

oor-teike- n:

abak ver- ftigt de isch:

Eiland hristoval:

jasmin- out:

anolis:

roquetten:

maboujats.

Eiland Antigua:

swaerd-visschen:

Eiland Barboude:

en byzonder zuiker, lokte veel volk derwaerds: ſulx onlanx, behalven *de Moorſche ſlaeven*, telde twintig duiſend inwoonders. 't Eiland heeft verſcheide dorpen, verdeelt in ſtraeten vol prachtige huiſen en rijke winkels. *verdeelt in dorpen:* Met groote toevloeying worden weekelijke en jaer-markten gehouden. Hoofd-kerken en kapellen ten openbaare gods-dienſt, alwaer de ſtemmen van geleerde herders klinken, ſtaen in merkelijk getal, niet min konſtig als koſtelijk gebouwt. *kerken:* 't Geboomt geeft byzonder vermaek; en zommig ook winſt. Zoodaenig *de roucou* met ſcherpe bladeren, witte inkarnaete bloemen gelijk ſterren, by tropjens af-hangende aen d'uiterſte takjens: de bloemen ſluiten tot ſchellekens, vol vermilioene korrelen. *roucou-boom:* Om de verve te krijgen worden de korrelen in laeuw water gevreven, tot 't vermilioen quijt zijn. 't Grond-zap gedroogt by de zonne, en gekneed tot balletjens, haelt een hooge prijs op. De ſchorze *der roucou* levert duurzaeme touwen; de wortel is ſmaekelijk. Vorders verdienen de lichtende vliegen ten minſten een korte beſchrijving. *lichtende vliegen wonderlijk:* By *de Caraïbanen* genaemt *coyouyou*, hebben een kevers groote, bruine verve, twee ſterke vlerken, onder welke dunne wiekjens, die niet uitbreiden, als wanneer vliegen: in de wiekjens leid een klaerheid, verlichtende niet minder de duiſternis, dan een brandende kaers. Ook ſchintelen de oogen gelijk twee heldere lichten: in haer beweeging maeken ze geen gerucht: leven by den daeuw der bloemen: zijn diervoegen glad, dat lichtelijk tuſſchen de vingeren ontſnappen: gevangen zijnde verbergen de glanz onder de wieken: ja geven ſlechts een flaeuw ſchijnſel uit de oogen. *d'Indiaenen* binden deſe vliegen aen handen en voeten vaſt, om ſich in de nacht te dienen van haer verlichting: ja zy beſmeeren aengezicht en borſt, op de ſtaetelijke feeſten by duiſter gevtert, met de vocht uit de ſelve geparſt: waer door ſchijnen of t'eenemael in vlammen ſtonden. Men vangtſe met een onſteken brandhout, in de lucht beweegt: op welk aen vliegen: alwaer met d'hoed worden neder geſlaegen. Doch al haer licht dooft uit, als dood zijn. *vreemde vliegen.* Behalven de lichtende vliegen worden hier andere grooter vliegen gevonden. Sommige vertoonen twee ſnuiten, d'eene gekromt opwaerds, d'andere na beneden. Sommige hebben twee hoornen uit de kop, en een uit de rugge ſtekende: 't licchaem is gitſwart. Sommige, drie duimen lang, pronken met een azuur-vervig hoofd, eſmaraude oogen tuſſchen een wit boorzel, blinkend violette vlerken, vol inkarnaet loofwerk, onder de vlerken rood-ſcharlaken wiekjens en ſes ſwarte pooten.

Eiland Mont-ſerrat: *Mont-ſerrat*, alſoo genaemt na een Spaenſche berg buiten *Barcelonien*, wiens gedaente het eiland uit zee draegt, ſchijnt ten ooſten en weſten gebrooken land, anderzints verheft ſich met hooge toppen vol geboomt. *d'Engelſche* hebben alhier een heerlijke kerk uit welriekend hout getimmert, welker overvloed de boſſchaedjen leveren. *kerk:* Byzonder munt uit *de acajou-boom*, groeyende tot een ongelooflijke hoogte en dikte met ſwaere blaeder-rijke takken, waer onder 't geſond is te ruſten. *acajou-boom:* Doch *d'acajou* verdeeld haer tweeſints, d'een verſchillende van d'andere in hooger ſtam en verve. De meeſt geachtſte is rood en riekende, geen verrotting onderhaevig. Die wit hout en overvloedig gomme uit een inſnyding geeft, heeft minder waerdy. *d'Acomas* wijkt in groote niet voor *d'acajou*: *acomas:* draegt lange en gladde bladeren en geele vruchten den pruimen niet ongelijk; doch wegens bitterheid buiten gebruik: alleenlijk aezen de wilde duiven zekere tijd des jaers op de zelve, en nemen met 't voedſel een bittere ſmaek over. Uit de geoopende ſchorze, die aſch-vervig en ſchrompelig is, ſtroomt een melkachtige vochtigheid. *Het Cyperen-hout* geſchaeft verſchaft voor 't oog een gemarmerde glanz vol golven, en een aengename geur voor de neus. *Cyperen-hout:* *d'Yzer-boom*, met ſcherp-eindigende bladeren, by de ſteel geſplitſt, bloeyt in *Yzer-boom* Lente-

Lente- en Herfst-maend: op de violette bloeyzem volgt een swarte karse, smaekelijke spijs voor de vogelen, het hout levendig rood verschiet temets haer glanz: heeft een byzondere hardigheid, welke alle bederving wederstaet. *muskus-kruid.* Voorts verspreid *'t muskus-kruid* een liefelijke reuk: 't wascht gelijk een kleine haege zonder doornen: tusschen lange rouwe bladeren hangen geele klokjens, die haer tot een knop vormen: de knop, vol korrelen, ruikt volkoomentlijk na *muskus*.

Eiland Guadalupe: *Guadalupe*, eertijds *Carucueira*, groot in ommegang sestig mijlen, word door een smalle vaert onderscheiden; 't een draegt de benaeming *'t Groote land*, 't ander is eigentlijk *Guadulupe*: welker oostelijke deel *Cabes-Terre*, en 't westelijke *Basse-Terre*, by *Fransche* bewoont zijn. De grond, byzonder na 't middel-punt, *is bergachtig:* rijst hier en daer met hoog gebergte: waer van sommige uit verschrikkelijk steile diepten kaele rotzen hemelwaerd voort stooten: andere toppen draegen dichte bosschaedjen. Aen de voet van ettelijke bergen leggen ruime vlakten, bewaetert door zoete stroomen, die eertijds de Spaensche vlooten tot verversching noodigden. *zulfer-berg:* Een zulfer-berg rookt geduurig: en de vloeden om-her vloeyende trekken een zulferige smaek na sich. Tegen water-zucht en ziekten uit koude oorzaeken springen *ziedende bronnen:* ziedende bronnen. Twee groote zee-boezemen leveren overvloedig schild-padden en allerley visch. Onder andere ook *naelden:* *naelden*, doorgaens vier voeten lang: 't hoofd scherp en groot heeft glinsterende oogen met roode ringen geboord: de rugge uit blaeuw en groen gestreept, de buik wit vertoont doormengeld rood: acht geelachtige vinnen en zeer scherpe staert maeken een geswinde voortgang. Voor de strand baekeren somwijl *tiburons:* *de tiburons* een boos-aerdig zee-gedrocht, die een mensch over midden van een bijten: haer huid is puntig hard: 't hoofd plat beeft een opening vol drie ryen scherpe en vaste tanden onder den muil: waerom sich op den rugge om keeren, als na een roof happen. Twee of drie *rambos hoedaenig vischje:* *rambos* (visschens tusschen de schubben soo aerdig geverst, dat de konstige penseel de natuur in desen moet toegeven) swemmen altijd voor *de tiburons*, snelder of traeger na *de tiburons* volgen: welker brein geoordeelt word een bysondere kracht te hebben tegen steen en graveel. Maer *Guadalupe* is aldereerst by *de Fransche* bevolkt, onder 't gesach der heeren *du Plessis* en *de l'Olive*, op 't jaer sestien honderd vijf en dartig. Zedert wierd 't vlakke land geploegt, en allerley aerd-vruchten gezaeyt. Rijs, mays, maniok, patates komen weelig voort. Ettelijke ordens der Roomsche geestelijkheid hebben sich in prachtige gebouwen neder-geslaegen. *Raymond Breton* ruimde plaets voor *Jacobynen:* *de Jacobynen* op 't vruchtbaerste des eilands. De landvoogd *Hoüel* ontbood *Jesuieten: carmelieten:* *de Jesuieten* en *Carmelieten*: ten einde binnen een nieuwe stad kloosters bouwden. De stad self leid in *Basse-Terre*, vertoont rijke pak-huisen en gemakkelijke woningen, twee verdiepingen hoog. 't Slot dicht onder de stad heeft vier bolwerken met swaer geschut. De naest gelegene berg is op den top gesterkt, en van brakken voorzien, tot lijf-berging voor de besettelingen: 't land draegt hier en daer *monbain-boomen:* *monbain-boomen*, die langwerpigh geele pruimen met groote kraek-steenen voort-brengen, by welke de verkens dik spek setten. *courbary.* *De courbary* wascht boven *den monbain*: heeft een hard-geschelde vrucht: binnen schuilt een deegachtig vleesch zaffraen geel, gedeelt door drie kernen. De gomme, uit de boom druipende, word hard in de zonne, en blijft doorschijnende: waerom *den Caraïbanen* dient tot arm-ringen, hals-cieraden en oor-behangselen. *Eiland Deseada.* Tien mijl ten noord-westen van *Guadulupe* vertoont haer *Deseada* gelijk een galeye, waer van het noord-oostelijk einde een laege snuit maekt: ten noorden leggen zand-heuvelen vol roode streepen. *Christoffel Colonus* noemde het in sijn tweede togt *Deseada*, na een Spaensch woord herkomstig van verlangen. De grond staet zonder geboomte. Alhier worden gevonden de vreese-

vreeselijke land snoeken: lijke land-snoecken, die in plaets van vinnen om te swemmen, op vier pooten krullens-gewijs kruipen. De grootste haelen vijftien duim. Haer huid vol kleine schubben schittert door een graeuw-zilverige glanz. Zy maeken des nachts uit d'hoolen der rotzen een niet min schel als vervaerlijk geluid. Op dit onbewoonde eiland nestelen ontelbaere fregatten. *fregatten:* 't Lijf wijkt voor geen endvogel; doch de vlerken zijn ongelijk grooter: waerom ook boven gemeine snelle vlucht hebben. Soo haest uit de lucht een visch tusschen wind en water gewaer worden, rukken hem in de klaeuwen weg. Bysonder verslindenze veel vliegende visch. Traeger zijn *de fauves*, doorgaens mager: zy gelijken eenigzints na een waterhoen: hebben voeten als end-vogels, bekken als snippen: tegen de nacht komenze vaek op de schepen rusten, het zy de selve voor rotzen aensien, het zy uit vermoeydheid der vlucht: en laeten haer grijpen. *fauves:* *Marigalante* doed sich van verre op gelijk een bosschaedje in 't water: ten zuid-oosten leggen een half mijl van den oever swarte steenen vol witte paden: westelijk is een vlakke strand. *Eiland Marigalante:* De landvoogd *Hoüel* bragt uit *Guadalupe* eenig volk derwaerds, van welk twintig zijn dood geslaegen door *de Caraïbanen*, die op dit eiland hoven en visscheryen hadden. Zedert stichte *Hoüel* aldaer een sterkte: de bezitting aen de Fransche kroon bleef. *sterkte:* In de bosschen geven alhier aen 't oog een aengenaem gesigt, aen de neus een niet min liefelijke reuk de kaneelboomen, door haer kruidige schorzen en nimmer-dorrend lof. *kaneel-boomen:* *d'Oceaen* levert *lamantins*, gelijk abberdaen in voorraed bewaert. *lamantins:* Dese visch groeyt achtien voet lang en seven dik. 't Hoofd swijmt na een koey: heeft kleine oogen, een dikke bruine huid, ter zommiger plekken gerimpelt en ruig, twee kleine voeten in plaets van vinnen: zy leeft by groente, 't geen de rotzen en banken voortbrengen. De wijfjens werpen t'ellekens twee jongen, die aen soo veel tepels zuigen. 't Vleesch smaekelijk en gezond is doorloopen met vet, welk gesmolten, nooyt schimmelt. Meer wordenze gevangen in de mont van versche rievieren, als volle zee. Ontrend dit eiland, gelijk ook de andere, vallen *zee-duivelen*, vier voeten lang, dik na gelijkmaetigheid: zy draegen een gebulte rug vol scherpe egels prikkelen: d'huid is schrompelig swart, met een platte kop, boven vol klidzen, kleine swarte oogen, wyde mond vol vinnige tanden, waer van twee gekromd ten bek uit steeken. *zee-duivelen:* Vier vinnen en een lange staert aen 't einde gesplitst, dienen tot een snelle vaerd. Boven d'oogen staen bruin scherpe hoornen, ruggewaerd omgekrult. 't Vleesch is doodelijk vergiftig. Immers soo verwoed word gehouden *de becune*, niet ongelijk een snoek; maer doorgaens acht voeten lang: valt als een dolle hond op een swemmend mensch: byt groote stukken vleesch uit 't lichaem: op de beet volgt een gewisse dood. *becune een vreeselijke visch.* Ten zuiden van *Guadalupe* leggen de vier woeste eilandekens *Todos Sanctos*, en op derselve stranden de groote kinkhoornen *lambis*, by *d'Indiaenen* gebruikelijk, om volk t'zamen te roepen: *Eilandekens Todos Sanctos:* ook *de Porceleinen*, krullende haer gekartelde boord binnenwaerd: de meest-geachtste zijn buiten inkarnaet-koraelig, binnen verzilvert of schoon hemels-blaeuw met vergulde straelen: en voor dese wijken niet, die buiten een git-swarte verwe vertoonen, aenzienelijk door gemengt verstervend blaeuw en kleine purpure aderen. Maer alder-merkwaerdigst' zijn d'hoorntjens, weinig verschillende van *de Porceleinen*: *kinkhoornen:* welker rugge de natuur sulke teikenen heeft ingedrukt, dat iemand, de zangnooten volgende een bequaeme wijze soude konnen neuren. *met zangnooten:* Voorts staet nootwendig een aendachtige beschouwer door verbaestheid weg gerukt, wegens de beweeging der paerlemoer-oesters aen de voet der rotzen. *paerlemoer-oesters:* Met d'opgang van de zonne keilenze boven water: gaepen na den daeuw: sluiten geswind de schelpen als een druppel genieten: en plompen thans licht-hartig grondwaerd.

Weste-

Eiland de Aves. Weſtelijk af leid 't laege *eiland de Aves*. Behalven pluviers, duikers, water-hoentjens, ganzen, die ſich met d'hand meeſt laten vatten, ter oorzaek naeuwelijx menſchen gewoon zijn, vliegen hier de ſpier-witte *aigretten*, weinig grooter dan kraeijen, met korael-roode bekken en pooten en koſtelijke pluimen-kuif: zy komen dikwils diep in zee. De groote-krop leeft by viſch: heeft een dikke kop, lang platte bek, diepe oogen, korte hals, onder welk een quabbe hangt, bevattende een groote emmer waters. Op 't geboomte dicht lanx de zee-kant, houdze ſchildwacht tegen viſchen, tuſſchen water en lucht ſwemmende. Self tamelijk groote viſch ſchietze binnen. Veel bevalliger is de vogel *arras*, in groote gelijkende na een faiſant; maer voorts meer na een *perroket*: haer lange ſtaert beſtaet uit veelvervige pennen. Sommige hebben een gewaterd hemels-blaeuw hoofd, hals en rugge, de buik en wieken bleek geel. Zijn diervoegen ſtout, of liever dom, datſe de tweede ſcheur van een ſnaphaen af wachten. Men leert haer ook eenige woorden ſpreeken; doch ſoo onderſcheidelijk niet als *de canides*, geenſints wijkende in ſchoonheid voor *den arras*, ja verre overtreffende. De Franſche edelman *du Montel* betuigt, een gezien te hebben tot *Coracao*, welken aldus beſchrijft. De vederen onder de buik, wieken en hals ſchitterden, als de bloozende morgen-ſtond. De rugge en helft der vleugelen hemels-blaeuw, de ſtaert en groote pennen inkarnaet, geſchakeert met ſlaeuw-groen en blinkend ſwart, waer by 't goud doorluchtiger af-ſtak, 't hoofd ſchuilende in een roos-vervige dons, golfs-gewijs verſpreid ruggewaerd, d' oog-lederen wit, d' oogen ſchintelende als een robijn, en op 't hoofd een vermilioene veder-boſch, tintelende gelijk een aen-geſteeken kool, rukten ieder weg in verwondering. De vogel lekte met een dikke korte tong, die hem ſtreelde: lief-koosde voor eenige lekkerny. Sprak Spaenſch, Hollandſch en Caraïbiſch: en in de laetſte taal zong hy verſcheide liedekens: baeuwde andere vogelen en dieren onderſcheidentlijk na: riep d' huiſgenooten ieder by haer naem.

Aigretten:

groote-krop:

arras.

canides ſchoonſte vogel des aerdbodems.

Dominica, lang twintig mijl, en in de meeſte breedte weinig minder, ſtoot uit haer grond zeer hooge bergen voort, welker valleyen tot een byna onmeetelijke diepte zinken. Wegens de valleyen vertellen *de Caraïbanen*, die alhier met groote meenigten woonen: hoe eertijts in een der diepten een wanſchaepen ſlang een leger had: op ſijn kop droeg hy een karbonkel van onwaerdeerlijke waerdy. De karbonkel bleef verborgen onder een beweegelijke huid: alleenlijk, wanneer dronk of ſpeelde, wierd de kleinoodje ontdekt, en d' afgrond en 't gebergte wijd en zijd uit kracht der ſtraelen verlicht. Soo haeſt de Franſche zeilen deſe kuſt aen boord krijgen, vallen d' eilanders in de canooen: en ruilen minnelijk eed-waeren tegen korael, kriſtal en andere ſnuiſtery. Alhier waſcht de beruchte *mancenillie-boom*, draegende luſtige bladeren en lieflijk-ruikende appels, rood door-ſtreept: gegeten verwekken een dood-ſlaep; doch anderzints ſmaekt na een hazel-noot. In de rievieren of zee gevallen, verrotten geenzints: krijgen een zalpeterige korſt: en vergiftigen de wateren, ſulx de viſſchen ſterven. Onder de ſchorze der ſtamme en takken verſchuilt een drabbige melk, die 't lichaem doed op-loopen met knobbels: aen d' oogen geraekt beneemt het geſicht vuurig ontſteeken, negen dagen. Regen, druipende van mancenillie-blaederen, veroorzaekt pijnelijke vervelling. Een ruſtende onder de ſchaduwe, ſwelt vreemder wijze. *De Caraïbanen* doopen haer pijlen in dit ſchadelijk zap. Tegen 't quaed heeft de voorzichtige natuur, een heilzaem geneesmiddel. Onder de diertjens, uit verrotting, herkomſtig, zijn Americaenſche ſlekken: die zonder ſchelp, om ſich voor d' ongemakken des luchts en andere overlaſt te bewaeren, wooning nemen binnen leedige kink-hoorens, ja ſelf pooten van doode krabben. De groote bek verſtrekt tot een voet en

Eiland Dominica.

verdichtſel der Caraïbanen.

mancenillie-boom.

genees middel tegen haer vergif.

vreemde ſlekken.

ver-

verweering. Gevangen, maekt gerucht. Tegen 't vuur geleid komt te voorschijn. Wanneer veel gelijk aldus uit haer huisjens kruipen, vechtenze onderling, wie tot de beste hoorn met 't achterste lijf eerst zal binnen geraeken. 't Water uit de bek gedrukt, of d'olie by de zonne getrokken, heelt 't onstelde lid door manoenilie-zap. Dwars af van *Dominica* (alsogenaemt dewijl op een zondag ontdekt is) leid *Martinico*, by *d'Indiaenen Matalino*, haelt vijf en veertig mijlen in den omring: vertoond uit drie bergen, welker hoogste de gedaente van een hoed draegt, en aen alle zijden des eilands gezien word. Ten noorden schijnt het in drie eilanden door-sneden: alwaer drie klippen den toegang bekommeren: en een klein eilandeken vol geboomt, dicht onder de oever te sien is. De strijdbaerste *der Caraïbanen* hebben na bloedige oorloogen *den Franschen* eenig bezit moeten inruimen. Doch eer 't werk dus verre gebragt wierd, braekenze over ontoegankelijke toppen, door onmeetelijk diepe valleyen, dicht begroeyde bosschaedjen en naere wildernissen tot de Fransche bevolking in, met schrikkelijke voet-stappen van d'uiterste verwoedheid. Sommige leggen d'oorzaek van dese krijg op *du Parquet*, die tegen dank *der Martinicische Caraïbaenen* na d'eilanden *Granada* en *Alouzia Franschen* overvoerde. Andere meinen zy de wapenen in de vuist namen, om de dood te wreken van haer landaerd op *sant Vincent*, welker geen klein getal aen vergiftige Fransche brandewijn de moord stak. *De Fransche* eindelijk, door buiten hulp gesterkt, setten de geleeden schaede dubbeld betaelt: joegen *de Caraïbanen* uit haer wooningen: en beslootense binnen bosschen en valleyen. Voorts leggen de bergen vol geboomt, ten verblijf-plaets voor het wild gediert, bysonderlijk wilde swijnen en yselijk groote slangen. De heuvelen daer en tegen worden bebouwt, hoewel niet zonder gevaerlijke moeite, wegens de steilten. *De tabak* op de steilte overtreft verre die in de daelen groeyt, of in land-streeken met

Eiland Martinico:

oorlog tusschen Franschen en Caraïbanen:

geboomt beset. De laegten veroorsaeken ondraegelijke maeg-pijn den arbeiders. Zedert *de Fransche*, op 't jaer sestien honderd vijf en dartig, afgevaerdigt uit *sant Christoffel* door d'heer *Desnæmbuc*, onder des selfs plaets-houder *du Pont*, sich over *Martinico* neder-sloegen, verdeeldense haer besitting in vijf wijken, afgescheiden van 't gedeelte des eilands, by d'oude inboorlingen bewoont. Ieder wijk heeft een kerk, of ten minsten een kapelle, wapen-huis, pak-solders en verscheide burger-wooningen, dorps-gewijs getimmert. d'Eerste wijk draegt de benaeming *Pyloot*, na een Caraïbisch hooft-man, die zeer gemeinzaem met de land-voogd *du Parquet* omging, en hem de heimelijke beraedslaegingen van sijn volk ontvouwde. De tweede *Capot*, word bespoelt door een even-eens genaemde rievier. Hier zijn ongemein vruchtbaere weiden. *Carbet* heeft de Caraïbische naem behouden; want sulx beduid 't gemein lands-huis, werwaerds samen vloeyen tot feestelijke gasteryen en overslag wegens oorlogs-zaeken. 't Fransche opper-hoofd bewoonde hier eertijds een tichel-steen huis, dicht by de reede en wapen-plaets in een vermaekelijke valleye, bevochtigt van een versche stroom, uit 't gebergte gestort. 't Huis schuilt rondom onder 't geboomt, met tuinen vol keurlijke zeldzaemheden. Doch zedert het opper-hoofd, nevens andere schoone wooningen, ook dese *den Jesuieten* schonk, verhuisde sy na de vierde wijk *sant Peter*: alwaer een slot bouwde, voorzien van metael en yzer geschut, om de reede te beheerschen. Een steen-worp nevens des landvoogds huis leid 't Jesuieten klooster op d'oever van een aengename stroom, na *de Jesuieten* genaemt. 't Klooster, niet min kostelijk als konstigh uit marmor en klinkerts geschikter orde gebouwt, heeft een lustig gesicht over de rievier en omleggende lust-hooven vol planten, kruiden, bloemen, vruchten en boomen, welke niet alleen *America*; maer self *Europe* levert. Uit haer

vijf wijken op Martinico:

Jesuieten klooster:

haer wijngaerden parzenze overvloedig smaekelijke wijn. De laetste wijk, genaemt *Prediker*, strekt sich wijd en zijd : somwijl rijstze met hooge bergen, aen welker voet schoone timmeringen staen : elders zijn diepe valleyen, of vlakke beemden. Tusschen de Fransche volk-planting en de Caraïbische wooningen vloeyt een in-wijk uit zee : lanx de selve *mahot-boom :* groeyt veel tamme *mahot*, dienstig tot schrijn-werk, want daer is een tamme en lof-draegende *mahot* : de laetste verrot en breekt licht : d'eerste, hoewel niet hoog op-schiet, brengt verscheide takken voort, die lanx d'aerde kruipen. De boom-basten vervullen de plaets van sterke touwen : en worden veeltijds aen de tabak-rollen gebeezigt. 't Hout self is duurzaem, en gemakkelijk te bearbeiden : weshalven de meeste huizen, op heuvels getimmert, van dese *reeden des Eilands :* boom stof ontleenen. De beste reede leid russchen de wijken *Carbet* en *sant Peter*, beschut tegen de stormen door hooge toppen. Niet verre *den Inham der Zout-kuilen* vertoont sich een half mijl zeewaerd de rotze *Diamant*, vertrek-plaets voor ontelbaere vogelen, en byzonder wilde duiven. Be- *stroomen :* halven de stroomen, die ter regen-tijd door de dellen en grachten onstuiming vloeyen, teltmen tien rievieren, die, uit de voet of top der bergen geborrelt, de valleyen bewateren, en sich in zee ontlasten. Somtijds swellenze diervoegen : dat, over d'oevers geloopen, 't geboomt ontwortelen, 't gebergt onder-mijnen, beemden plas setten en huisen omkeeren. En uit dit ongemak zijn *de Fransche* geleert, heuvelen te zoeken tot haer timmering. De goede gelegendheid van *Martinico* heeft vele huisgezinnen gaende gemaeckt, om sich aldaer neder te slaen.

Eiland sant Lucia : *Sant Lucia* (by de Fransche *Alouzie*) alsoo genaemt, ter oorzaek dit eiland, op den dartiende van wintermaend by de Roomsgezinden toegewijd aen de martelaeresse *Lucia*, binnen *Syracusen* verbrand, ontdekt is. Het leid zuidelijk van *Dominica*. Twee verheevene spitzen worden verre gesien ; d'oostelijkste over-treft d'andere. Aen de voet der twee bergen leggen vermaeckelijke valleyen, beschaeduwt door dichte bosschen, bevochtigt door klaere water-sprongen. Weinige *Caraïbanen* onthielden sich alhier met visschen. Dit volk liep moeder-naekt, 't lijf rood geverft, van d'ooren tot d'oogen droegenze vermilioene streepen. Een Engelsch *Engelsche vermoord :* schip, geschikt na *Guiænæ*, om de volk-planting te vervullen, sette alhier ses en sestig muitelingen aen land : die alle door de ingesetenen zijn dood geslaegen. Maer toen *Henrik Jacobszoon Lucifer*, op 't jaer sestien *Henrik Lucifer :* honderd seven en twintig, in d'in-wijk van *Lucia* versch water over nam, en, by die gelegendheid, 't eiland vlijtig doorsnuffelde: vond hy noch huis noch mensch, en niet als een dorre grond. Onaengezien sulk natuurlijk ongemak, vaerdigde *du Parquet* derwaerds sijn plaets-houder *Rossélan* : ten einde *Lucia* bevolkte. De zee levert overvloedig ongeschubde zee-sneppen, met snuiten, *zee-sneppen :* die boven en onder bewegen : de bovenste steekt verre over d'onderste. 't Hoofd gelijkt na een verkens : tusschen 't hoofd en staert zijnze doorgaens vier voeten lang : de dikte is omtrend de kop grootst. d'Oogen glinsteren vervaerlijk. Zy hebben gesplitste staerten, twee vinnen ter zijde, en soo veel onder den buik : een verheeven steekel-vinne beslaet de gantsche rug. Onder de krop hangen harde en swarte hoornen. Oostelijk ter zijden af van *Lucia*, rijst *Barbados*, lang vijf mijl, met verheevene kusten uit zee. Na den opgang der zonne is 't land geweldig uitgekabbelt : sulx ontelbaere rifjens, een gootelinx schoot van de wal, boven 't water kijken. Ten zuid-westen staet de grond weelig vol geboomt : en een zandige inwijk verschaft goede anker-grond. 't Versch water is niet te bekomen, dan diep in 't land. *Eiland Barbados.* Op *Barbados* valt veel tabak : als ook *de suip-peere-boom*, welke groeyt tot *suip-peere-boom :* een overmaetige hoogte, gepronkt met aengenaem loof en geele karsjens vol roode stipjens : die gerijpt van self

af-vallen, en liefelijke ſmaek hebben. Beziens waerdig is inſchelijx

doornige palm-boom.

de palm-boom, wiens ſtam, takken, bladeren doornen draegen een vinger lang. *De Caraïbanen* maken onder de takken een inſnyding, waer uit wijn tappen.

Eiland ſant Vincent.

Sant Vincent, zuid-weſtelijk van *Lucia*, is den vijfden der Gras-maend gevonden, en daerom na dien Spaenſchen heilig genoemt. Acht mijlen lang en ſes breed, verheft rondom hooge kuſten. Verſcheide bergen kijken verre af in zee. De grond, buiten gemein vruchtbaer, voed meer *Caraïbanen* als elders eenig eiland. Zy bewoonen ettelijke dorpen: loopen over 't gantſche lijf geſchildert. Zijn geſlaegen vyanden *der Spanjaerden*; doch mogen *d' Hollanders* zeer wel zetten: met welke tegen bijlen, meſſen en andere ſnuiſtering verruilen allerley ververſching. Aen de weſt en zuid kanten leggen bequaeme boezemen: om 't anker te werpen, en de water-vaten te vullen. Veel werk maeken d' ingezeetenen

boom momin:

van *den momin*, waſſchende tot de dikte eens appel-booms: de vrucht ſweemt na een onrijpe konkommer: de huid altijd groen, heeft een ſchijn van ſchubben: 't binnenſte, gelijk ſtremmelis, is aengenaem zerp. 't Zaed glad en ſoo groot als een boon vertoont de verve eens toet-ſteens vol goude aderen. Vreemde beſpiegelingen konnen zommige in de

rang-appelen,

bloem der *rang-appelen* waer neemen: namentlijk d' afbeeldſels van 's Heilands doorne kroon, roeden, nagelen, hamer en pylaer. De plante

wonder beſpielingen in de zelve:

zelf kruipt lanx d'aerde, ten zy eenige ſtaek ontmoet, waer by op-klimt.

Eiland Bekia:

Bekia telt in den ommeloop twaelf mijl: heeft een veilige haven tegen alle winden; doch, dewijl zonder varſch water is, word niet beſocht als van *de Vincentſche Caraïbanen*, die zomwijl aldaer viſſchen, en kleine hooven ten vermaek bouwen. De

water-meloenen:

grond levert overvloedig water-meloenen, binnen vol bloed-root vleeſch met een gezuikert water getempert: zy verfriſſchen zeer, en verwekken den honger. De witte leelien, aen 't einde der blaedjens gekartelt, verſpreiden een ſterke reuk. Op 't jaer ſeſtien honderd drie en dartig, liep de geſach-hebber *Joan Joanſzoon van Hoorn* ten ſchild-padden vangſt aen *Bekia*: vond in 't weſten een ſchoone inwijk, en ooſtelijk een rif van weinig vademen klippige grond. De kotoen wieſch in 't wilde. De ſtrand

ſlekke burgau:

leverde de ſlekke *burgau*: onder de eerſte korſt verſchuilt een verzilverde ſchelp met glinſterend ſwarte vlekken. Als de viſch haer huisje verlaet, zietmen een ge-emmalieerde ingang vol paerlen.

Vogel eiland:

't Vogel eiland, beſchouwt ten weſten *Bekia*. d'Ammirael *Boudewyn Henrixzoon* vond

trembloos:

hier niet als *trembloos*, ſlaende geduurig de wiekjens op en toe: de groote komt met der quakkels over een, de vederen met een leeuwerk.

arenden:

Ook vloogen hier *d'arenden Orenoke*: zy hebben helder graeuwe pluimen vol geſpikkelde vlakjens, wieken en ſtaert, welker tippen geel geboort zijn, door-dringende oogen en lange vleugels. Uit de vlucht vallen zy op roof-vogels: die, plotſelijk ter aerde geworpen, aen ſtukken geſcheurt worden. Noordelijk op leid

Virgin Gorda.

Virgin Gorda: in 't jaer ſeſtien honderd vijf en twintig lande aldaer *Boudewyn Henrixzoon*: meinde zoutpannen te vinden; doch vond niet als een bequaeme haven, om ſchepen kiel te haelen. De grond woeſt, ingenoomen by ſchorpioenen en

haegdiſſen.

haegdiſſen ſes duimen lang. Haer ſwarte rugge vertoont graeuwe ſchubben: de buik bleek geel: de kop klein en ſcherp: een bek vol ſcherpe tanden: ſeer kleine oogen konnen geen helder licht verdraegen: de pooten, voorzien van vijf harde nagelen, maken in der yl een diepe opening: byten de wortelen der planten en boomen, ſulx ſterven.

Eiland Granada.

Granada, halve-maens gewijs van noorden na 't zuiden gelegen, is vol boſſchaedjen. Ten zuid-weſten loopt een verſche af-watering zee-waerd. De ſtrand, alhier buiten gemein vlak, verſchaft ſelf twee mijl buiten de wal goede anker-grond. 't Y vloeyt zeer hard. 't Water valt en waſcht binnen

wei-

weinig uuren ſeven voet. *Dirk Simonſzoon Uitgeeſt*, *Tabago* afgeſtooken ſtond verzet, ook hem de ſtroom, buiten giſſing, ſoo geweldig onder *Granada* dreef. *Du Parquet* vaerdigde derwaerds, op eigen koſten, uit *Martinico* drie honderd mannen, die ſes maenden met d'ingezeetenen hardebolden, eer tot vreedzaeme bezitting geraekten. *De Caraïbanen* wijs gemaekt, hoe groot voordeel by de Franſche hulp te gemoet konden zien tegen *d'Arouages*, lieten ſich eindelijk geſeggen. De grave *Seryllac*, binnen *Parys* verkundſchapt wegens de vruchtbaerheid van dit eiland, brak het uit *du Parquets* handen voor groot geld. En waerlijk *Granada* is niet een der minſte onder de Americaenſche voor-eilanden. De boodem levert vruchtdraegende boomen, en andere bequaem tot timmering. Onder de laetſte ſlag behooren *de latane-boomen*, met verheevene ſtammen; doch kleine dikte: in plaets van takken hebbenze bladeren, gelijk waeyers aen lange ſteelen, boven om de ſtammen vaſt. De bladeren t'zamen gebonden, maeken een reegen-vry dak: 't hout dient tot ſwaerden en veldſpieſen. Maer *de cocos* verſchaft aengenaem voedzel. Deſe waſcht hier nergens na ſoo hoog als in *Ooſt-Indien*. De vrucht, ſwymende na een groote ruige noot, met een dikke baſt, komt alle maenden verſch aen de ſtamme onder de takken te voorſchijn. Binnen zit een ſneeuw-wit vleeſch, ſmaekende als amandelen: de vocht wijkt voor geen muskaete wijn. Voorts trekt 't eiland groot gemak van verſche water-bronnen, die hier en daer op borrelen.

Franſche nemen het in: — *word verkocht:* — *latane-boom:* — *cocos-boom.*

Eiland Tabago: *Tabago*, acht mijl lang en vier breed, ſtoot voor 't hoog gebergt vol ſwaere boſſchaedjen: uit de bergen ſtroomen achtien vloeden, die de vlakten bevogtigen, en voorts haer in zee ontlaſten. Hopman *Uitgeeſt*, alhier ter reede geloopen, vond ten ooſten een bequaeme inwijk, om de leggers te vullen. Een half mijl van de wal ſtaen vijf klippen, tuſſchen welke de ſchepen door zeilden. Binnen de klippen doed ſich een boezem op, waer in een verſche rievier, vol viſch, ſtort. Weſtelijker leid een ruimer inwijk, die twee aengenaeme ſtroomen ontfangt. Van de weſter uithoek ſteekt een rif noordwaerd in zee. 't Eiland is wel te kennen; want ooſtelijk af, ten halver weg toe, rijſt het met verheevene kuſten: zedert daelt het meer en meer. 't Staet luſtig wegens dicht geboomte. De zee verſchaft behalven ſchild-padden, welke d'eyeren in 't zand ſelf nevens de reede leggen, overvloed van viſch, meeſt *den Europeers* onbekend. *d'Homars*, den kreeften niet ongelijk, maer vry grooter, beſluiten binnen de ſchelpen een wit en ſmaekelijk vleeſch, hoewel hard om te verteeren: worden by nacht op de zand-plaeten met een toorz gevangen. Wonderlijker gaet de vangſt toe, die kreeften in 't werk ſtellen omtrend de moſſelen en oeſters, wanneer deſe nu en dan de ſchelpen openen, om verſche lucht te ſcheppen, werpen de kreeften een keyzel-ſteen tuſſchen beide: ſulx de ſchelpen niet konnen ſluiten, tuſſchen welke opening zy met haer ſchaeren de viſch uit-pluiſen. De boſſchaedjen voeden ontelbaere meenigte hairlooſe verkens, die een lucht-gat op de rugge hebben, *opaſſums*, *javaris* en *tatous*, welker beſchryving weinig voorwaerds ter neder geſteld is: als ook *agoutys* en *gemuskerde ratten*. *d'Agoutys* donkerbruin draegen rouw hair en een kleine hairlooſe ſtaert: hebben twee tanden in 't opperſte en ſoo veel in 't benedenſte kaeke-been: geven een geſchreeuw als of onderſcheidentlijk ſpraeken *couyë*, met honden gejaegt vluchten tot d'hoolen der boomen: waer uit gedreeven worden door rook. De gemuskerde ratten, wijken voor geen konynen, belangende de groote: haer wooningen zijn insgelijx onder d'aerde: anderzints verſcheelen in gedaente weinig van d'Europiſche ratten: alleenlijk dat een ſwarte huid vertoonen, uitgezondert een gedeelte des buiks ſpier-wit. Verſpreiden een ſterke muskus-reuk, ſulx flaeuwte veroorzaken. Onder de ruich-

homars viſch: — *vreemde vangſt der kreeften:* — *agoutys: gemuskerde ratten:*

slangen: ruichte verschuilen ook slangen: welker zommige, t'eenemael groen, een graeuwachtigen buik hebben: anderhalf en twee ellen lang halen nauwelijx de dikte van een duim: leven by spring-haenen en vogelen, welke zy op de nesten betrappen; maer den menschen brengenze geen schaede toe. Byzonder pronkt *Tabago* met *de* *sassafras-boom:* *sassafras-boom.* Dese swijmende wegens gedaente en groote na den pijnboom, heeft een vaste en rechte stamme, en op den top takken kroons-gewijs cierlijk uit-gebreyt. De bast kael en donker-vaelachtig drukt een wel-riekende venkel-reuk uit. De bladeren dun, gehakkelt en hoog-groen zijn niet min aengenaem voor de neus. De dunste wortels steeken boven d'aerde: haer buitenste schel is 't krachtigst tegen wonden, verstoppingen en ziekten uit *tabak:* koude hoedaenigheid. *De tabak*, by *de Caraïbanen y-ouli*, zedert op *Tabago* geplant is, slaegt zeer wel. Uit bittere en draedige wortelen groeyt een dikke struik, welke geschikt takken schiet met groote bladeren, onder ruig, de benedenste breeder en langer als de bovenste: de top brengt rankjens voort, wiens tipjens draegen helder-violette klokjens eenmael 's jaers: soo haest dese bloemtjens verdroogen, komen in de plaets kleine knoppen, gelijk mankop, vol swart zaed. Om de al te weelige groey te verhinderen, word de top der stronken af-geknipt. 't Verwonderens-waerdige vogeltje *colibry*, wegens gaedeloose schoonheid, maekt zomwijl haer nestje onder tabakbladeren. Een maetschappy Zeeuwsche borgers op *Walcheren* schikten voor eenige jaeren, met een gunstbrief der Algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland* gesterkt, een volk-planting na *Tabago*. Doch alsoo *word bevolkt.* slechts twee honderd zielen uitmaekten, zijn ten grooten deele by *de Caraïbanen* neder-gehakt: d'overige swak of ziek, beducht voor gelijk onthael, zagen om een goed heenkomen.

komen. Sulx 't eiland zedert niet is aen-gedaen, als van *de Martinicische* en *Guadalupesche Franschen*, ten einde schild-padden en *lamatins* vingen. Ook liepen *de Caraibanen*, het zy weder-keerden, het zy op-trokken tegen *de Arouages*, alhier te land, om noodzaekelijke verversching. Ondertusschen heeft d' heer *Lampsen* 't gestaekte werk hervat, en op nieuw 't verlaeten eiland bevolkt.

Eiland Christoffel:

Sant Christoffel kreeg haer benaeming van *Christoffel Colonus*, hier toe genoodigt door de gestalte van een groote berg, torzende aen 't hangen der top een kleinder: 't welk een afdruksel gaf des versierden reus *Christoffel*, die den Heiland een kindeken op de schouderen door een grondelooze zee droeg. 't Eiland, gelegen seventien graeden benoorden den middag-lijn, telt vijf en twintig mijlen in den om-trek. De grond licht en zandig weigert geen voort-zetting van Europische vruchten. Uit 't midden rijst verheeven gebergt. 't Gebergt leevert versche vlieten: die zomtijs, by swaere regen, soo schielijk swellen; dat, over d' oevers gestort de valleyen en 't vlakke land pals zetten. Voorts leid 't eiland, de zetel *der Fransche* en *Engelsche* bevolkingen, verdeelt in vier wijken. Twee bezitten *d' Engelsche*, en soo veel *de Fransche*, wonderlijk gescheiden; want *d' Engelsche* uit d'eene wijk konnen tot d'andere niet-overgaen, zonder de *Fransche* te moeijen: en wederom alzoo in 't tegendeel *d' Engelsche* hebben meer stroomen, en volk, *de Fransche* meer vlak-land, bequamer bouw-aerde, en vaster sterkten, voorzien van geschut en bezettelingen. Aen de toepaden der wijken staen schildwacht-huisen: de wachters verwisselen dagelijx. In een zee-boezem word gevonden een beruchte zoutkuil: alwaer een zand-rif soo verre zeewaerd loopt, dat zommige van 't uiterste rif op 't eiland *Nieves* overswommen. Een zilvermijn is *den Engelsche* en *Fransche* gemein; doch, by mangel der gravers, blijft 't onderzoek steeken. De hooge bergen, die uit 's eilands middelpunt rijzen, de born-aderen van ziedende zulferige wateren, en vol ruigt bewasschen bosschaedjen, beletten den doortogt door 't midden. De grond daelt meer en meer na de zeekant: en is gescheiden in gemakkelijk-rechte wegen: lanx welke bequaeme huisen met roode of blaeuwe pannen gedekt staen, schuilende in geboomt, uit 't midden van lustige tuinen. 't Oog verzaedigt haer naeuwelijx aen de groene opgeschooten tabaks-bladeren, de bleekgeele zuiker-rieten, de donkergroene gengber en blijde *pataten*. Doch behalven de verspreyde wooningen, hebben de Fransche, voor de bequaemste reede, een stad gesticht. De koopluiden, herwaerds zamengevloeyt, bewoonen huisen uit tigchelsteen en binnen met schrijnwerk gepronkt. Allerley landaerd brengt allerley waer te markt. Het geen *Europa* heeft is hier te vinden, voor reedelijk prijs, in vermangeling met de koopmanschappen die *Sant Christoffel* levert. Van Ambachtsluiden en konstige hand-werkers, door de stad verdeelt, kan ieder gedient. Weekelijk word vuurschaer gespannen op 't raedhuis. Een ruime kerk, onder roode pannen, heeft een verheeven grond-voet uit gehouwen steen. Diversche traelien vervullen de plaets van glaesen en vensters. 't Dak rust op drie geevels. De tempel-bestiering stond eerst aen *de Capucynen*; doch dese in 't jaer sestien honderd ses en veertig onderkroopen, is 't bewind *den Jesuiten* en *Carmelieten* overgedaen: die sich door een merkelijk getal slaeven, prachtige timmeringen dagelijx bouwden. *De Jesuiet Henrik du Vivier* had over 't een en ander 't hoogste gezach. Voor de zieken zonder middelen is een bequaem gast-huis, by geneesmeesters besocht. Arme weeskinderen hebben haer verblijfplaets en onderhoud. Maer boven alle timmeringen steekt verre af 't slot, waer aen d' heer *Poincy* geen konst noch kosten spaerde. Dit is gelegen een halve Fransche mijl van de zee, aen de voet eens hoogen bergs, met dicht geboomt be-

verdeelt in vier wijken onder Engelsche en Fransche:

Stad op Christoffel:

tempel:

gasthuis:

wees-kinderen:

't slot des landvoogds is merkwaerdig:

ſchaduwt. De weg, die derwaerds leid, vertoond ter zijde de paleizen der voornaemſte ambtenaeren: en gaet verlangzaemer hand na boven. Meer en meer genadert, doed ſich op een lange dreeft van oranje en citroen-boomen, aen welker uit-gang 't ſlot ſtaet, achter een ruime plaets. 't Slot, vierkantig uit gebakken en gehouwen ſteen geſticht, rijſt drie verdiepingen hoog. De gevel in 't ooſten geeft beneden een ruime ingang met een dubbelde ry trappen; ten weſten leid diergelijke deur en ſtoep, nevens een groote ſteene vond, welke een water-aer ontfangt, en voort door onderaerdſche pijpen geleid, aen alle de kamers byzonder gemak toebrengt. De vertrekken en zaelen zijn luchtig: de zolderings beſtaen uit rood-riekend' hout: 't dak plat verſchaft aller wegen 't vermaekelijkſte uit-zicht der weereld. De venſters in de voorgeevel zien op de dreeft oranje en citroen-boomen en valleyen vol zuikerriet en gengber: ten weſten leid 't gebergt met nimmer-dorre boſſchaedje, en tuſſchen 't paleis en het gebergt een ſchoone hof, verdeelt in pronk-bedden, en deſe voorzien van alle Franſche kruiden en planten, behalven allerley gewaſch 't geen de weereld elders zeldzaem voortbrengt: in 't midden ſpringt een fontein, wiens ader aen de voet des bergs oorſprong heeft. De wind by 't gebergt afgevallen en die dagelijx uit den ooſten blaeſt, temperen gemaetig de brandenſte hette. Als de tijding komt van eenig krijgsvoordeel, by de Franſche wapenen bevochten, blaezen de bazuinen en trompetten op 't dak van dit paleis, dat 't geluid verre over zee klinkt, en tegen de bergen weergalmt. De ſtandaerden en veld-teikenen, eertijds by den land-voogd zeeghaftig uit veld-ſlaegen weg-geſleept, ſteeken thans rondom ter venſteren uit. Aen de zijde des paleis ſtaet een kapelle voor de bezorgers der arme. Weinig verder, op een verheeven vlakte, leid de wijk by Noorſche ſlaeven bewoont. De plaets draegt de benaeming *Angola*. *Angola:* De huiſveſtingen der huiſgenooten vertoonen haer buiten af, getimmert uit tichel-ſteen. Voorts is 't paleis geſterkt met wijk-ſchanſen, en deſe met geſchut. Tot drie zuiker-moolens en bebouwing der akkers, gebruikt de land-voogd negen honderd ſlaeven, en honderd Franſchen ten huis-dienſt. *zuiker-moolens:* Zedert hebben ook verſcheide Franſche edelen hier en daer prachtige gebouwen geſticht. *paleiſen:* Onder deſe munten uit, aen welke *Poucy*, *Treval*, *Benevent*, *Giraud*, *Auber*, *de la Roziere*, *de Sant Amant*, *de l'Eſperance* en *de la Roche* veel geld ſpilden. In haer wijken hebben ook *d'Engelſche* niet ſtil gezeten. Op 't punt *der Palm-boomen* ontmoetmen een ſchoone tempel: *vijf Engelſche kerken op Chriſtoffel:* de tweede ſtaet by de groote reede, beneden 't hof van 't Engelſche opperhoofd: de derde aen *de zand-punt*. Deſe kerken zijn binnen met cierlijk geſtoelt, na de ſchrijn-werkers konſt, ruim genoeg voor een aenzienelijk gehoor. De twee andere vindmen binnen de wijk *Cayonne*; doch haelen geenzints by de luiſter der drie eerſte. De bedienaers des euangeliums ontfingen eertijds haer zending van den Cantelberſchen aerts-biſſchop; doch ten tijde *Cromwels* van een hooge kerkelijke vergadering. Tegenwoordig, met de verandering in *Engeland* voor-gevallen, gaet het wederom op d'eerſte voet. De paleiſen, die hier en daer aen 't eiland een heerlijke luiſter toe-brengen, zijn geſticht door *Waernard*, *Riche* en *Eüret* vervolgens ſtaet-volgers in de land-voogdyſchap. De colonel *Geffreſon* heeft geen van drie willen toe-geven in 't ſtuk van bouwen. 't Is aenmerkens-waerdig, hoe tegelijk, op een dag, in 't jaer ſeſtien honderd vijf en twintig, *Deſnambuc* geleidende *de Franſche*, en *Thomas Waernard d'Engelſche*, aen *Chriſtoffel* geland zijn. *wanneer bevolkt is:* *De Caraïbanen*, gaende gemaekt door *de boyez*, om de vreemdeling te vermoorden, namen de wapenen in de vuiſt; doch wierden ſoo raeuwelijk onthaelt, dat den moed eerlang lieten zakken. Ondertuſ-

tusschen vertrokken *Desnambuc* en *Waernard*: d'een na *Parys*, d'ander na *Londen*: om haer koningen bericht te doen, wegens den toestand op *Christoffel*: en een Maetschappy aen te stellen, door welke de nieuwe volk-planting te yveriger mogt voort geset. Beide quamenze tot 't voorgestelde oogmerk, en niet sonder versche hulp-benden in haer landvoogdyschappen. Beide de koningen toonden mildaedige gunst, vermits seer aenneemelijke voor-rechten schonken, aen die derwaerds verhuisden. Tusschen *d'Engelsche* en *Fransche*, om alle twist voor te komen, zijn, by onderling verdrag, scheid-paelen weder-zijds vast gesteld. De jagt, reeden, visschery, mijnen, geboomt tot schrijn-werk en ververy, zouden gemein blijven. Ieder moest den ander by nood d'hand bieden. d'Engelsche bevolking ging sterker voort dan de Fransche; want behalven die landaerd de zee-zukkeling harder uit staet, soo kreegse meer stijving van de Londensche Maetschappy. Daer en tegen verslaeuwden de Parysche koopluiden: als die ten eersten winst wilden trekken van haer ingeleide geld: daer 't land noch in geen orde gebragt was. 't Hielp niet, wat brieven *Desnambuc* dies aengaende afvaerdigde. Waerom zelf de reis aen neemt. Soo veel bragt hy te weeg, dat de Maetschappy konde bezeffen; hoe onmoogelijk winst konden doen, ten zy uit 't land met tabak, indigo, gengber en zuiker beplant: waer toe tijd en volk noodig. Maer terwijl de zaeken zedert op een beter voet geraekten, trefte een swaer ongeluk: sulx 't gantsche werk tot een hoopeloose storting scheen vervallen. De Spaensche koning taekelde, op 't jaer sestien honderd vijf en twintig, een swaere vloot toe, bestaende uit een en dartig galjoenen, drie tartaenen, vier pinassen, met seven duisend vijf honderd koppen bemant. Onder het gezach van *Frederik de Toledo*, *Emanuel de Mineses* en *Joan Fajardo* gingze zeil van *Cadiz*. Voor 't eiland *sant Jago* wachten twee en twintig Portugeesche galjoenen, veertien karveelen, voerende vier duizend man, waer over 't gebied voerden *Antonius Nunnez Barreio* en *Franciscus de Almeida*. De vlooten, zamen vereenigt, liepen na *de Bahia todos Sanctos*, en vermeesterden de stad *Salvador*, zetten zedert zeeghaftig na *de Caraïbische eilanden*: om de selve te ontleedigen van *Engelsche* en *Fransche*. By *Nieves* lagen negen Engelsche schepen ten anker, die alle in *Toledoos* handen vervielen. De Spaensche vloot liep zedert op een geschut-schoot aen *Christoffels* laege land, alwaer de Fransche hopman *Rossey* 't gesach had. De sterkten, soo wel by *de Fransche* als *Engelsche* opgeworpen, onvoorzien van leef-togt en oorlogs-gereedschap, konden te min een beleg verduuren: dewijl de werken noch niet geslooten waeren. *Desnambuc* lichte geswind de krijgsmagt na 't laege land: en begon sich te begraeven lanx de kust: om den vyand 't landen te betwisten. Doch *Rossey* liet de Spaensche, zonder bot van tegen-weer, den voet op d'oever setten. Moediger toonde sich de jonge *du Parquet*: als die, buiten de beschansing gespat, dapper in-brak tegen d'eerste bende *der Spanjaerden*; doch, by sijn volk verlaeten, verliet hem zelf niet. Over-stort door de meenigte, stierf geenzints ongewrooken. Terwijl de Spaensche voor-togt aldus hand-gemein was: volgden alle de groote sloepen, vol volk gepropt, tot hulp, geschikter orde. *Rossey* beducht, dat rondom zoude beset worden, verliet de begraeving, en nam d'hertred na 't hooge land. *De Spanjaerd*, zonder slag of stoot meester der sterkte, vervolgde sijn zegen niet, uit achter-docht eeniger hinderlaege in de naeste bosschaedje. En waerlijk de gissing mischte niet geheel; want *de Franschen* hadden haer vastigheid onder-mijnt, en in eenige kelders bus-poeder gelegt: welk aengestooken meenig *Spanjaerd* te starzen sloeg. Ondertusschen stapte *Desnambuc* scheep, en behield d'overige, die niet gesneuvelt waeren door 's vyands swaerd. *d'Engelsche*, steunende op de vrede tusschen haer koning

verdeeling onder Fransche en Engelsche.

Machtige Spaensche vloot:

valt op sant Christoffel.

Fransche vluchten scheep.

ning en de Spaensche, booden geen tegenweer: onaengezien bericht kreegen: hoe *Frederik Toledo* de Fransche volk-planting ten grond toe verwoeste, en niemands leven verschoonde. Zy schikten wel gezanten af, die *Toledo* te gemoed voerden de vriendschap tusschen *Spanje* en *Britannie*; doch hy kreunde sich hier weinig aen. De paus *Alexander de seste*, wanneer onlust rees wegens de nieuwelinx ondekte landen in oosten en westen tusschen de Castiliaensche en Portugeesche kroonen, had sulk een beslichting getroffen: dat *Castilien* aen de westersche Nieuwe Weereld gerechtight bleef. Weshalven, dewijl ook *sant Christoffel*, uit kracht der pauselijke schenkaedje, sijn meester *Philips* toebehoorde, aenstonds op-kraemen moesten: ten welken einde haer herstelde van de negen ses schepen, voor *Nieves* genomen, onder beding: dat in sijn tegenwoordigheid t' huiswaerd zeil maekten. Doch alsoo 't vaertuig de meenigte niet konde laeden, souden d' over-blyvende vertoeven op 't eiland tot de naeste gelegendheid, om te volgen. *Toledo* stond inschelijx toe: ieder vermogt sijn goederen en tabak merken, en gemerkt scheep brengen: ten einde den rechten eigenaer ter hand quam. Soo haest lag alles niet in orde gepakt, of *de Spaensche* voerden het na haer vloot: voorwendende, 't was op haers koninx grond gewasschen. Eindelijk lichte *Toledo* d' ankers. Hy was nu uit 't gesicht als 't over-blijfsel *der Engelsche* nieuwe moed greepen: haer by-een dromden: en de verwoesting, soo veel doenlijk, herstelden, hoewel in magteloosheid; want

Toledo verjaegt de Engelsche.

Engelsche herbouwen.

behalven die in ses schepen de steevens op *Engeland* wenden, sterk twee duizend zielen, had de Spaensche ammirael ses honderd uitgepikte *Engelsche* over sijn vloot verdeelt. Ondertusschen zukkelde *Desnambuc* ellendig by de zee: niet alleen geslingert door stormen; maer ook gedrukt door schaersheid van levens-middelen. Hy was aen d'eilanden *sant Martyn*, *Montserrat* en *Antigua* geweest, om te zien of een der zelve verruilen konden met *sant Christoffel*; maer vond niet de vruchtbaere grond en en wenschelijke gelegendheid welke geweldiger hand moest verlaeten. Eindelijk dagt geraedzaemst door een bezeild jagt te onder-staen na de stand van *Christoffel*. Bericht, hoe de vyand de stevens op *Havana* gewend had, en *d'Engelsche* met herbouwen der hutten en bouwen des land yverig beezig waeren, keert na d' oude bezitting. Vruchteloos had geweest de naerstigheid, by alle aengewent, om 't vervallene weder op te rechten; want d'honger en vordere schaersheid van levens-middelen scheenen een einde te zullen maeken van d'overgeblevene, die de Spaensche verwoedheid niet konde uit-roeyen: ten zy in d'uiterste nood ettelijke Nederlandsche zeilen mond-kost, klederen en andere noodwendigheden verschaften, op enkele toe-zegging van herstelling. Eerlang zegende God de Fransche bevolkingh diervoegen met overvloedig gewasch van tabak, zuiker, gengber en indigo: datze haer schuld-heeren deuchdelijk betaelden: en te mets tot een stand geraekten, hoedaenig boven beschreven is.

Fransche keeren weder na Christoffel.

Twaelfde Hoofd-stuk:

CALIFORNIA,

En 't vordere noordelijkste deel van America lanx de Zuid-zee en binne-waerd.

DUs lang de beschryving van *Nova Francia*, *Nieuw-Engelnad*, *Nieuw-Nederland*, *Virginia*, *Florida*, *d'Eilanden Cuba*, *Hispaniola*, *Jamaica*, *Porto Rico*, *Bermudes* en de *Caraïbische*, alle bespoelt door *de Noorder-Oceaen*. Wy sullen den draed weder ten noorden aenhechten; doch met

met de Americaenſche geweſten, tegen welke *de Zuid-zee* kabbelt. De manhafte ſchippers *Davis* en *Forbiſſer* beſtonden uit *de Noorder-Oceaen* een weg te zoeken na *de Zuider:* de koude bedwong haer 't onderzoek te ſtaeken, behoudende een onſterfelijke naem in de ſtraeten, binnen welke ſtoutmoedig in-ſteevenden. *Hudſon* nam de togt beneden *Davis* meer zuidelijk: vond een groote binnenlandſche zee, tuſſchen vijftig graeden en ſeventig, wijd en zijd verſpreyt en overwinterde aldaer. *Thomas Jacob* ſloeg 't ſelve vaer-water in, en boorde meer weſtelijk binnen 't noordelijk ingewand van *America*. *Thomas Button* geraekte vry verder: vernam alle twaelf uuren een vloed en ebbe ooſt en weſt beweegt, die vijftien voet viel of wieſch. Met een weſte wind ging noch hooger ty. Zedert heeft niemand onder-ſtaen, noch te water, noch te land, om *America* in haer noordelijke boezem, of lanx de oevers van ſtroomen, meiren en *Oceaen*, te door-ſnuffelen. 't Leid hier alles onbekend. En wie weet, of ooit *Europa* de moeite nemen zal van derwaerds te ſchikken, daer ontdekken, 't geen tot noch toe niet word geweten? geen menſche kent de toe-komſtige verrichtinge der volgende eeuwen. De voorige tijd heeft geleert, 't geen voor die tijd verkeerdelijk gemeint wierd. Alzoo hielden onder andere de land-beſchryvers, zedert een eeuw, *California* een vaſt gedeelte te zijn van *'t Noorder-America*; daer 't nochtans rondom in zee leid. Uit de togten derwaerds gevallen, kan bequamelijk verſtaen de gelegendheid des over-machtigen eilands *California*. Op 't jaer vijftien honderd vier en dartig, vaerdigde *Hernando Cortes* land-voogd over *Coliman* twee zeilen af uit *ſant Jago:* om nieuwe landen in *de Zuid-Zee* op te zoeken. d'Ammirael, van 't ander afgedwaelt, quam nooit te recht. 't Ander ſchip ſette noordweſte ſtreek tot ſeſtien graeden; doch veranderde eerlang. Gevordert op drie en twintig graeden ontdekte 't eiland *Thomas*, groot vier en twintig mijl, met een hakkelige ſtrand, vol geboomt; doch zonder verſch water. Zedert, lanx d'hooge wal van *Nieuw Spanje* af en aen gezeilt, wende ten laetſten de ſteven t'huiſwaerd. De miſlukte togt hervatte de mark-graef *del Valle* met drie ſchepen: ſtapte binnen boord tot *ſante Cruz*, daer de voorige ammirael, nevens 't meeſte volk, by d'ingezetenen wierd dood-geſmeeten: zulx d'overige boots-gezellen, onmagtig 't ſchip te beſtieren, 't ſchip verlooren voor *Nieuw Galicien*. De mond der haven *ſante Cruz* zeer eng, binnen ruim een mijl breed, ontfangt twee ſwaere rievieren. *Del Valle* meinde hier buiten te kruyſen, wanneer hem een ſchielijke ſtorm overviel: ſulx binnewaerd geſlingert wierd. Ettelijke dagen benoodſaekt voor 't anker te ryen, leed groot gebrek: alſoo 't land niet had by te ſetten. De woeſte inwoonders zaeyden noch planten niet: leefden, by 't geen het land en water dagelijx verſchafte, onder den blaeuwen hemel. Op vlotten van vijf ſtukken houts, welker middelſte 't grootſte, bevoeren ten viſch-vangſt *d'Oceaen*. *Del valle* buiten geraekt moeſt loopen lanx de kuſt van *Nieuw Spanje*: geraekte eindelijk tuſſchen klippen op het droog voor een inwijk: alwaer ter naeuwernood binnen was geraekt, of 't ſchip, lek geſtampt, zonk ſchielijk te grond. 't Geraedſaemſt te keeren na *ſante Cruz:* alwaer eenig volk te land liet; met genoegzaeme leef-togt voor een rond jaer. *Franciſcus de Ulloa* hervatte eerlang 't geſtaekte werk. Uit *Acapulco* in zee geſtooken na *de ſtraet Vermio*, die de vaſte Americaenſche kuſt afzondert van *California*, ontdekte, niet verre buiten 't hoofd *ſante Cruz*, vlak land vol geboomte, achter gedekt van gebergt, groote meiren met de zee gemein, en ſterke ſtroomen, welker vloed drie mijl in zee vernoomen wierd. Zedert zag hy een zeeboezem: ſoo verre landwaerd ingeboort, dat tot een ſtilſtaende poel veranderde. De boot vernam in de mond niet meer dan anderhalf vadem waters: voorts een vlakke ſtrand, en achter een ry grooter en kleinder

California.

Togt van Cortes derwaerds.

haven ſante Cruz.

togt van del Valle.

Togt van de Ulloa na California gedenkwaerdig.

groene bergen. Op negen en twintig graeden geset voor d'uithoek *Roxo*, beschouwde een ondiepe rievier, alwaer de zee buiten gemein brak. Vervolgende de streek noordelijk, ankert binnen een haven met verscheide monden en stroomen; sulx de natuur geen bequamer plaets voor allerhande vaertuig ergens gemaekt heeft. *De Ulloa* nam bezitting des lands, met behoorlijke plechtelijkheden: rechte een kruis op: vond visch-wand, stukken van konstig gevormde aerde potten, een visch-rijk water, graezige weyden en groene bergen. Noordweitelijk reis vorderende, zag hooge rotzen, in welker hoolen duizenden vogelen nestelden. Geraekte eindedelijk tusschen land ter weder-zijde: waer uit zommige hoewel verkeerd, oordeelden, dat *sante Cruz* op *California* aen *Nieuw Spanje* vast is. Van 't hoofd *de las Plagas* gezeilt lanx een oever vol kleine heuveltjens zonder gras of geboomte, quam binnen een grondelooze straet, wiens mond, twaelf mijl breed, met twee eilanden bezet lag: een broekachtig water stroomde over een laege grond. Ontmoete vorders kleine klippen voor een lange punt lands, vier mijl van de wal: een ondiep water, wit gelijk kalk, en zedert ondieper en swartmodderig, welk met sterke drift binnens lands invloeyde, en alle ses uuren wederom af-liep. *De Ulloa* uitgestapt, bevond de boodem laeg en zandig, geen voetstappen van menschen, of door-togt voor de vloot: hy wend dan de steven zuid-west: loopt binnen een groote haven, van wiens oever een dikke smook op ging: bevond alhier zulfer-putten aen de voet des gebergte. Voor de haven lag een eiland: op welk meenigte zee-robben vong en een naekte *Indiaen* uit acht andere, die aldaer visschten. Op de hoogte van twee en dartig graeden in d'haven *sant Andries* geankert, ontdekte een onvruchtbaeren boodem, een hutte met hooy gedekt, een drooge put en twee *Indiaenen* van uitsteekende groote gestalte. Zedert hield hy tusschen de vaste kust en een eiland, by gissing honderd vier en seventig mijl lang, in een vaer-water twee mijlen breed. Een canoa, uit ried gevlochten, voer na boord; doch dewijl *d'Indiaenen* niet verstaen wierden, keerdenze te rugge. Eerlang quamen vijf andere schuitjens tot op een steen-worp aen 't schip: en hielden geswind wederom af. Matroos in de boot gevallen, achter-haelde een. *d'Indiaen* begaf sich te water: en ontdukte *de Spaenjaerden*, wat moeite aenwenden, om te grijpen. *De Ulloa* komt eindelijk binnen d'haven *sante Cruz*: vaerdigt twaelf man af, ten einde eenige landzaeten achter-haelden; maer die hadden sich weg gepakt in een afgeleegen hoek *Pozo de Gryalva*. Als de vloot 't anker lichte, quamen twee te voorschijn uit een ried-berch: nagejaegt, waeren te snel, dan dat gegrepen konden werden. Een geruime tijd hardebolde *de Ullao* met swaere stormen, donder en blixem, niet zonder 't uiterste gevaer, dewijl te dicht op de wal vervallen was. Uit de vuuren des nachts maekte hy overslag, dat 't land niet onbewoond lag: te meer alsoo ten hoogsten vruchtbaer sich allenthalve vertoonde. Ettelijke vlootelingen om versch water geland, wierden soo behendig by twee benden *Indiaenen* aengetast, dat de schildwachten haer niet vernaemen, voor bereeds op 't lijf vielen. Alle waeren menschen van groove licchaemen, schooten met pijlen en wierpen met steenen, danzende en schreeuwende. *De Ulloa*, den strijdende te hulp gekomen, joeg haer sulk een hagel-buy kogels op het bloote lijf, dat d'hertred namen nae een achter-hoede. Drie wreede Spaensche honden deeden een groote moord onder *de Wilden*. En dese stookten een groot vuur, rondom welk sich stil hielden. Met den donker nam ieder een vlammende brandhout, en ging sijns wegs. De piloot *Joan Castellon* voer by de mond van een meir in: 't scheen sich wel dartig mijl uit te strekken: sag aen den oever een hutte: werwaerds roeyt tot nader besigtiging; doch dewijl verscheide *Indiaenen* te voorschijn quamen, hield hy af. De vaert besloeg soo gemakkelijk

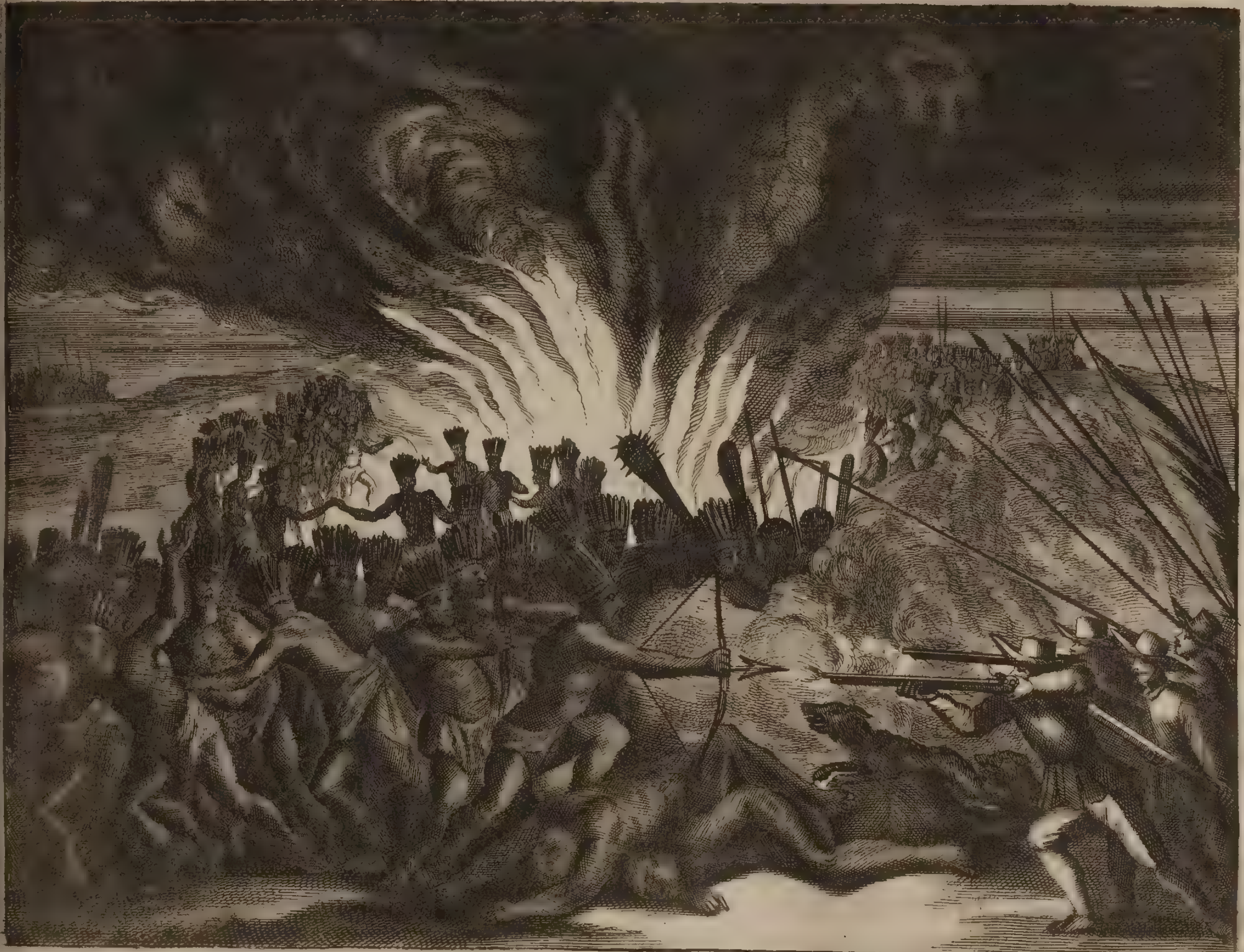

kelijk niet, of de ſchepen ſlingerde door gevaerlijk onweder: twee verlooren ankers en zeilen: ſulx, benoodzaekt wierden over ſtaeg te ſmijten na d'haven *ſan Abad*. De koude begonde nu in wintermaend te prangen. Men nam hier water in: en onderhield middelerwijl *d'Indiaenen* met mangeling van koraelen tegen pluimaedjen en ſchelpen. Maer als 't boots-volk d'ankers lichten, ſchootenze met groot geſchreeuw een dichte jacht pijlen. Zy lichten de hielen, ſoo haeſt uit twee vuur-roers een dood neder-ſtorte. Deſe landaerd verſtond *den Indiaen* niet op *California* achterhaelt. Voorby d' uithoek *de la Trinidad* gevordert, ontdekte voetſtappen van menſchen op een rouwe boodem: liet 't eiland *Cedros* leggen: ſocht op de vaſte kuſt water; in welk voornemen tegenſtand vond by *d'Indiaenen*, die hard met ſteenen wierpen, en eindelijk de vlucht namen: twee wierden onderſchept van de honden. *De Ulloa* lietze gaen, niet zonder vereering van eenige ſnuiſtering. 't Quaed weder dreef de vloot te rugge na *Cedros*: alwaer verſch water, hout, viſch, tweé-bak, wild braed en konijnen bequam. Weder zeil geraekt, kreeg ſtorm op ſtorm. De meeſte vonden geraedzaemſt lijf-berging te zoeken binnen een der havenen van *Nieuw Spanje*, dewijl de ſchepen jammerlijk geraebraekt d'ongemakken *des Oceaen* niet konden uitſtaen. *Ulloa* ſtond de voorſlag toe; hy ſelf vervolgde ſijn togt; maer nooit is tyding ingebragt, waer gebleven is. Niet min gedenk-waerdig valt de landreize by den monnik *Marcus de Niza*, begonnen op 't jaer vijftien honderd negen en dartig. Deſe ging vergeſelſchapt met een minne-broeder, *een Moor Eſtevanico* en ettelijke *Indiaenen*, ervaeren in de Spaenſche tael. Uit *Callacan* in *Nieuw Biſcayen* trokkenze na *Petatlan*, alwaer de minne-broeder bed-leegerig bleef. Zy weg-ſpoedende doolden vier dagen door een

Togt van de monnik de Niza.

naere

naere woeſtijn: ontmoeten thans *In-*
diaenen, die niet gemeins hadden met
d'andere aen d'andere zijde der wil-
dernis. *De Niza* ontfing hier de benae-
ming *Hayota*, ſoo veel als *hemels-man*:
ter oorzaek door tolken bericht deed
wegens God en kaizar *Carel de vijfde*.
Hy kreeg ook kennis: hoe vier dag
reizens landwaerd, aen de voet van
een woeſt gebergt, een ruime vlakte
ſich wijd uit-breyde, bewoont by
een gekleed volk, draegende groen
geſteente aen d'ooren en neus-gaten:
goud en zilver beſatenze in over-
vloed. Doch dewijl *Nizaes* laſt hem
verplichte, de zee-kuſten te door-
ſnuffelen, ſtaekte de togt derwaerds
tot ſijn weder-komſt. Binnen *Vacapa*,
ſes en dartig mijl van *d'Oceaen*, hield
hy halte; doch verzont *de Indiaenen*
in drie troppen en lanx ſoo veel ver-
ſcheide wegen, om 't geweſt zee-
waerd te ontdekken. *De Moor Eſte-*
vanico ging noordelijk: kreeg kund-
ſchap aldaer van 't landſchap *Cibola*,
binnen welk ſeven groote ſteden la-
gen vol ſteenen huizen, twee ver-
diepingen hoog. d'Inwoonders gin-
gen gekleed. Haer rijkdom konde
af gemeeten uit de turkoiſen, met
welke de deuren pronkten. *d'Indiae-*
nen ook, te rugge gekeert, wiſten
te zeggen: hoe dartig eilanden de
vaſte kuſt dekten. 't Zelve beveſtig-
den ettelijke eilanders; die aen *Niza*
ten geſchenk booden ſchilden uit
oſſen-leeder, achter welke 't gant-
ſche licchaem konde ſchuilen. Doch
Eſtevanicoos bericht verſterkten drie
Pintads, *Indiaenen* met geſchilderde
armen en borſten, die aen *Cibola*
grenzden. Deſe bragten daer en bo-
ven in: dat verder als *Cibola* drie an-
dere magtige rijken lagen, nament-
lijk *Marata*, *Tonteac* en *Acus*. *Niza*
volgt de leiding *der Pintados* allent-
halven heerlijk onthaelt, en begif-
tigt met *turkoiſen*. Voor een wijd-ge-
ſtrekte woeſtijn, door welk de togt
lag, vond hy vermaekelijke zaey-
landen, door graſten onder-ſchei-
den, en allerley ſlag van menſchen,
in gewaed uit oſſen-huiden en ko-
toen, konſtig toe-geſtelt. Vijf dagen
bragt hy zoek in de wildernis. Uit
de zelve binnen herbergzaeme hut-
ten in een volk-rijke valleye geraekt,
ontfing een verwonderens-waerdig
groote huid, van een dier, welk op
't voor-hoofd een hoorn droeg krom
na de borſt om geboogen: de krom-
me hoorn bragt een rechte voort,
met welke groot geweld deed. On-
dertuſſchen was *Eſtevanico* voor uit
met drie honderd man, die leef-togt
droegen door een dorre heyde. Op
't zelfde ſpoor volgde *Niza*, met geen
minder geſelſchap. Twaelf dagen
had hy nu gezukkelt: wanneer *een*
Indiaen uit *Eſtevanicoos* geleiders te
rugge quam, berichtende: hoe de
ſtad-voogd van *Cibola*, niet alleen de *Cibola:*
poorten ſloot en allegaſt-vryheid aen
Eſtevanico ontzeide; maer zelf vyan-
delijk uitviel, en alle nederhakte,
die door de vlucht ſich niet bergden.
Weinig hier na beveſtigden twee an-
dere, ſwaerlijk verwond, 't zeggen
des eerſte. Weshalven den geleiden-
de *Indiaenen* een kille ſchrik om 't hart
ſloeg. Ieder beſloot 't zeker gevaer
te mijden, en t'huiſwaerd te keeren.
Niza evenwel konde niet afgebragt
worden, of wilde na *Eſtevanico* ver-
neemen. Hy trekt dan dicht onder *Ci-*
bola, gelegen aen de voet van een aen-
genaeme berg: van een hooge heuvel
beſchouwde hy de ſtad in de laegte:
de ſteene huiſen konden meer als
honderd duizend haelen. En ten ein-
de zulk een prachtige plaets niet ver-
borgen bleef, indien aldaer om hals ge-
raekte: oordeelde gevoegelijkſt, aen
d'ongeleegendheid toe te geven, en
binnen *Cullacan* hier af beſcheid te
brengen. Maer, dewijl niemand voor
of na de monnik *Niza* dezer heer-
lijke ſtad *Cibola* gewaegt, zal de zel-
ve konnen geſteld by 't eiland *ſant* *vreemd*
Borondon, honderd mijl afgelegen *eiland Bor*
ter rechter zijde van *Fierro* een der *rondon;*
Canariſche; want hoewel een oude
dag-aenteikening gewaegt, wegens
Borondons overvloedige leef-togt,
gadeloofe vermaeklijkheid en Chri-
ſten inwoonders, welker tael en af-
komſt onbekend blijft, ſoo kan
het niemand vinden. Sommige leg-
gen d'oorzaek op een geſtaedige
wolk, die 't eiland omringt: andere
op

op de zee, welke diervoegen tegen *Borondon* kabbelt, dat de schepen uit kracht der wederom-stuit de kust niet konnen aendoen. Maer lichtelijk raedenze alderbest: volgens welker oordeel *Cibola* en *Borondon* te vinden zijn, 't eerste niet in *America* of 't tweede in *de Noorder Oceaen;* maer by 't verhael van een monnik en de papieren eens zee-zieken schrijvers. Meer waerheid verdient *Frans Vasques de Cornado* land-voogd over *Nieuw Galicien*, afgevaerdigt by d' onder-koning *Antonius Mendoca*, weinig dagen na 't vertrek van *Marcus de Niza.* Uit *Cullacan* inschelijx ging de reis aen. Honderd en vijftig ruiters, van welke zommige twee paerden voerden, twee honderd welgewaepende voetknechten, ettelijke veld-stukjens, vordere oorlogs-gereedschap en overvloedige levensmiddelen wierden *Cornado* toebetrouwt. Dit heir quam ten vierden dag aen de rievier *Petatlan*, en voorts tot *Cinaloa.* Alhier zent *Cornado* tien ruiters na *Arroio de los Cedros* : ten einde landwaerd in trokken door een opening die 't gebergt heeft aen de rechter-hand des wegs. 't Leger, by de ruiters verkundschapt, volgde door een dorre wildernis tot de beeke *Nexpa* : trok over *Cordillera*, de stroomen *sant Joan, de las Balsas en del Pinar.* Alhier drukt d' honger diervoegen: dat sich met kruiden behielpen, aen welke zommige, by onkunde des vergifs stierven. Zedert waedenze door de rievier *Bermeio*, en geraekten op de grenzen van *Cibola*, daer *de Moor Estevanico* dood-geslaegen was. *Cornado* vond in een ruime vlakte geen koninglijke stad; maer wel seven vlekken, bestaende de sterkste uit twee honderd huisgezinnen. De wooningen met houte wanden, steene daken en slijk gesmeert, vertoonen niet min dan eenige luister. De lucht barre en koude hangt over een zandige grond: 't gebergt draegt weinig saevel-boomen. De gantsche om-trek van *Cibola* haelt geen ses mijlen. 't Volk schuilt onder harten- en ossen-huiden. d' Aenzienelijkste hebben ook kotoene mantels.

Togt van Cornado.

Vijf dag-reizens ten zuid-westen leid 't landschap *Tucuyan* heeft inschelijx seven vlekken; maer vry aenzienelijker, als die tot *Cibola.* Lanx de rievier *Huex* staen steene huisen, met twee verdiepingen 't Land brengt overvloedig *maiz*, erweten en calebassen. Zy gebruiken tot verwarming onderaerdsche stooven. *Cornado* trok acht dag-reizen noord-oostelijk tot de stroom *Cicuyque* : en quam na veel zukkelinx by ontelbaere stieren, koeyen en hokkelingen. d' Inwoonders bewoonden hutten uit staeken in d' aerde gegrond, boven toe-gevlochten, en aller wegen met ossen-huiden gedekt. By dese hoorn-beesten levenze; want d' huit dient tot wooning en kleeding, 't vleesch ten spijs. Zy voeden ook groote doggen, om lasten te draegen. Tien dagen ging 't Spaensche heir door dit land, mis-leid van een Indiaensche gidze: by welke geen andere toeleg scheen te zijn, dan soo verre te brengen in een dorre wildernis: alwaer 't mangel van voedzel alle verteeren zoude. En 't had beschikt geweest, ten zy een inlander waerschouwde, hoe op de vleesch-bank gingen. *Cornaro* hield diesvoegen krijgs-raed. De meeste stemmen bragten uit: 't leger zoude te rugge keeren, en *Cornaro* self met dartig ruiters noordelijk op trekken. Een volle maend wierd zoek gebragt aen de togt: op welke hy over de rievier *Peter* en *Paulus* tusschen een geduurig gezelschap van stieren en koeyen geraekte, en eindelijk in 't gewest *Quivira* : welker heer een welgeschaepen mensch, maer buiten gemein grof-leedig, met twee honderd naekte gewapenden, van boog en pijl voorzien, niet zonder vederbosschen op 't hoofd, sich aen *Cornaro* vertoonde: hy gaf geen ander bescheid, als dat boven *Quivira* een landschap lag, geenzints van sijn gebied verschillende. *Cornaro*, beducht voor opwater en sneeuw, keert na 't leger: na *Cullacan*, lanx een nader weg, als heen reizde. Op d' uit-togt leid hy af drie honderd mijl, op de wederkomst honderd en tachentig. Tot ontdekking van *'t Noorder-America* nevens

de Zuid-zee, kan ook dienen de verrichtingen, die *Ferdinand de Alarcon* te water deed. Ter zelver tijd als *Cornara* in de weer was, ſchikte d'onder-koning *Mendoca* twee ſchepen af, die de kuſten ſouden ontdekken. *Alarcon* gevordert aen de droogten, voor welke *Ulloa* de ſtevens te rugge wende, boorde, niet zonder 't uiterſte gevaer dieper in: vond een ſnel-loopende ſtroom, die naeuwelijx dood te zeilen was. Men boegzeert dan met booten tegen de vloed in: wanneer ettelijke hutten vernaemen, waer uit *d'Indiaenen* haer goeden bergden op de bergen; doch eerlang gekeert dreigden *den Spanjaerden*, ten zy af-hielden. Deſe gaven teikenen van vriendſchap, en ruilden eenige kleinigheden. 't Volk grof en groot ging moeder-naekt: alleenlijk dekten de wijven de ſchaemelheid met geſtrengelde pluimen. Beide man en vrouvolk droegen hair aen 't voorhoofd gekort: achter hing het over de middel. De licchaemen veelvervig geſchildert: d'armen vol ſtippels geprikkelt. De mannen ſtaeken de kop in een helmet uit hartenhuiden, wiens kruin een vederboſch droeg. Dagelijx quam meer en meer volk tet wederzijde van den oever: trokken de ſloepen by de lijn tegen ſtroom op. Haer overſte *Naguachato* verzocht, *Alarcon* te land beliefde uit te ſtappen: ſchonk hem maizkoeken en calabaſſen: deed bericht, hoe opwaerds aen de rievier (deſe kreeg toenmaels de benaeming *de Buena Guia*) een land-aerd woonde in ſtene huiſen met vellen gekleed. *Alarcon*, noch hooger gevordert, geraekte onder menſchen, die hem bekend maekten: dat onlanx ſulk ſlag van mannen als hy door *Cibola* trokken: dat d' heer aldaer een hond had, welken hy bequam van *een Moor*, uit ſijn laſt dood-geſmeeten. Vijftien dagen had *Alarcon* geſpilt aen 't opvaeren van *Buena Guia*: geraekte binnen twee dagen met de ſnelle vloed weder by de vloot, die ondertuſſchen een kapelleken geſticht had, 't Ontfing de naem *Noſtra Sennora de Buena Guia*, gelijk ook 't landſchap *Campanna de la Crux*. De ſchepen liepen zedert voor *Nieuw-Spanje* ten anker. *Mendoca* liet het hier niet by ſteken. Om nader beſcheid te hebben wegens de kuſten van *Nieuw Galicien* en *California*, takelt hy wederom twee zeilen toe, in 't jaer vijftien honderd twee en veertig. 't Hoogſt bewind ſtond aen *Joan Rodrigo Cabrillo*. Uit d'haven *Navidad* 't anker lichtende, liep boven 't hoofd *Corrientes*, voorby *ſante Cruz* eerſte haven van *California*. Op vijf en twintig graeden lag 't punt *de la Trinidad*. Zedert ontdekt hy d'haven *Magdalena*, d'uithoeken *del Enganna*, *de la Cruz* en *de Galera*: van welke laetſte tien mijl weſtnoord-weſt af, de twee eilanden *ſant Lucas*, by viſſchers bewoond, ſich opdeeden. Acht dagen ververſchte *Cabrillo* in d'haven *de la Poſſeſſion* aen 't grootſte eiland, vriendelijk door *d'Indiaenen* onthaelt. Onder zeil geraekt, wierd beloopen van een ſware ſtorm, zulx achter 't hoofd *de Galera* lijf-berging zocht, te meer dewijl dicht op een ruige laeger-wal vervallen was. By bedaerder weder liep hy binnen d'haven *Sardinas*: de landzaeten danſten op trommel-ſlag, en ſliepen ſcheep: aten viſch, akers en hazelnooten: bewoonden groote huiſen lanx de waterkant: 't dorp lag omzet met aerde van planken geſchoort. *De Spaenſche* noemden dit geweſt *Seyo*: zeilden nevens de kuſt, om de rievier *Noſtra Sennora* op te zoeken; doch ontdekten 't boomrijk gebergt *ſant Martijn*, aen welkers voet een lang hoofd van de ſelve benaeming zeewaerd ſteekt, op acht en dartig graeden. Kreegen hier ſulk een holle zee, dat niet dan ſchip-breuk te gemoed zagen. Eindelijk vonden beſchut onder een uithoek vol hooge pijn-boomen: waerom de benaeming ontfing *cabo de Pinos*, en de naeſte inham *baya de Pinos*. Zy hadden nu d'hoogte van vier en veertig graeden: wanneer, op 't midden der ſlagtmaend, de koude vinnig neep. Men bevond een Californiſche berg met ſneeuw bedekt: de berg ſtiet uit haer voet een hoog rif verre in *d' Oceaen*: 't rif kreeg de naem *cabo de Nieve*.

Togt van Alarcon na California.

Togt van Cabrillo.

Noord-

Noord-weſte wind maekt hier een heldere lucht. Dus verre ontdekte *Cabrillo* de kuſt van *California*, welke *de Zuider-zee* beſpoelt. Doch dewijl alhier geen haven vond, wierp het over ſtaeg: en liep ten anker binnen *de la Poſſeſſion*. 't Water ſchoot ſoo hol met een zuid-weſten wind, dat zelf in d'haven geen land derfden aendoen, vier dagen achter een. De koude, ſneeuw en ſtorm hielden even ſterk aen. 't Kleine ſchip was nu ook gekielhaelt. Men beſocht dan wederom d'haven *Sardinas*, en d'uithoek *de Pinos*. Terwijl 't minder-zeil onder 't beſchut van 't eiland *ſant Sebaſtiaen* ten anker loopt wegens hard weder, verlieſt het den ammirael. Binnen boord lag niet meer als een weinig verrotte twee-bak, die zeer ſchaerſch omquam. Weshalven geraedzaemſt, reis te ſpoeden na *Nieuw Spanje*. Aen 't eiland *Cedros* geraektenze wederom by den ammirael, en beide ter reede voor *Napidad*. Weinig minder als tien maenden had de togt geduurt: op welke, behalven een merkelijk aental vlootelingen, ook geſtorven was de zee-voogd *Cabrillo*. De reis rondom den aerd-kloot, waer uit *Thomas Candiſch* een wijd-luftige naem heeft verkreegen, kan voor ſoo verre tot onſe ſtoffe dienen, als hy *Nieuw Spanje* en *California* beſtookte. Op 't jaer vijftien honderd ſes en tachentig uit *Pleimouth* geloopen, geraekte 's jaers hier aen voor *Navidad*. 't Gantſche land ſtond zidderende door een algemeine wapen-kreet. *Acapulco*, met ſtraeten, kerk en rijkdommen verbrand, rookte noch. *Candiſch* uit *Navidads-haven* te land geſtapt overviel *een halve Moor* op 't bedde, te paerd afgeſchikt, om de kuſten van *Nieuw Galicien* wegens *d'Engelſche* te waerſchouwen. *Candiſch* doode het paerd, nam de brieven *des halven Moors*, ſtak 't vuur in d'huiſen en twee ſchepen van twee honderd tonnen, ſtaende op ſtaepel. Een pynas, die voor *Navidad* lag, volgens 't geen *Michiel Sancius* berichte, bergde ſich twaelf mijl vorder, om peerlen te viſſchen. In d'inwijk voor *ſant Jago*, alwaer een verſche viſch-rijke rievier wederzijds met *platanos-boomen* beplant, uitwaterd, vulden *d'Engelſche* haer leggers. Een mijl weſtwaerd van *Navidad* leid *Malacca*, een bequaeme reede. Een weinig binnen 's lands ſtaet een Indiaenſch kersken tuſſchen dartig huiſen. 't Volk vluchte voor *Candiſch*, die 't dorp in aſſche leide. Zedert op de reede van *Chacalla* geloopen, vond twee kleine hutjens lanx de waterkant, eenige *Indiaenen* en levens middelen. Ses dagen bleef hy leggen onder 't kleine eiland *ſant Andreas*, hout en vogel-rijk. 't Volk doode hier veele zee-honden, viervoetige en ſcherp-geſtaerte ſlangen *iguanas*, van zeer ſmaekelijk voedzel. Men droogde en zoute inſchelijx een groot aental gevoogelt. Onder de noorder zonne-keer-kring leid de reede *Maſſatlan*, op de kuſt van *Nieuw-Galicien*: binnen ſtroomt een ſwaere rievier uit een enge mond, welkers verſch water 't ongemakkelijker gehaelt word, dewijl met d'ebbe de grond een half mijl boven ſteekt. *Candiſch* ſtak voorts over na een der drie eilanden, welke van *Maria*, benaeming ontleenen. Hier verkalfaete hy de ſcheepen: kreeg uit gegraevene putten drinkbaer water: en ſtierde op *ſant Lucas* uiterſte hoofd van *California* ten weſten. Om de hoek doed ſich open de ruime inwijk *Aguada Segura*, waer in een heerlijke rievier valt, wiens oever weder-zijds dicht bewoont is. *d'Engelſche* hielden op deſe kuſt af en aen: wanneer de Spaenſche ammirael *der Zuid-zee* met 't magtig galjoen *ſant Anna* ontdekt wierd. Eerlang verhief een bloedig gevecht. Tweemael wierden *d'Engelſche* ridderlijk afgeſlaegen: de derde torn gelukte beter. Soo fel was haer indruk: dat *de Spaenſche*, behoudens leven, een onwaerdeerlijke buit met 't ſchip over gaven: ſich gelukkig achtende, dat uit de haven *Seguro*, honderd en negentig zielen ſterk, aen land geraekten. *Candiſch*, aldus verrijkt, liep na d'eilanden *Ladrones*. Doch voor *Candiſch* was *Franciſcus Draek* in de weer. Hy liet, op 't jaer vijftien honderd ſeven en ſeventig, d'haven *Pleimouth* achter

Togt van Candiſch na Nieuw Spanje en California.

Togt van Draek op California zeer gedenkwaerdig.

despiegel leggen: en quam, na veel zukkelens, door de straet *Magellanes* voor *Guatulco*, haven in *Nieuw-Spanje*. Hy had in *de Zuider-Oceaen* zoo veel Spaensche schepen gerooft, dat niet meer buit konde wenschen. d'Eenigste bekommering lag, hoe best te huis quam. 't Geraedzaemst, geen roem over te laeten aen *Ferdinand Magaglianus*, die de weereld om-zeilde. 't Manhaftig voor-neemen keurden alle vlootelingen goed. Hy douwt dieshalven noordelijk op, lanx *Calefornia*. Den vijfde van zomer-maend, gevordert op twee en veertig graeden, daer *Cabrillo* de stevens wende, geraekte schielijk uit een zoele lucht onder sulk een bitter-koude hemel: dat 't boots-volk ellendig klapper-tande. Hoe *Draek* verder voer, hoe de vorst meer neep. Weshalven drie graeden zuidelijk af-zakte binnen een bequaeme haven. De landzaeten woonden lanx d'oever, en bragten geschenken, verwondert over de weder-giften. Dit volk is zeer hardvochtig. Onaengezien de strenge koude gaen de mannen naekt; doch de vrouwen vlechten een onder-kleed uit biezen, welk, om den middel toe geknoopt, beneden d'heupen hangt: voor de krop zijn d'uiterste einden van een hairige huid zamen-gebonden, die voorts over de schouders hangende rugge en billen dekt. Zy draegen den mannen een eerbiedige gehoorsaemheid toe. Ieder huis leid met een aerde wal omgraeven: alle scheuren dicht toegestopt, veroorzaeken een groote warmte: te meer nadien 't vuur midden weegs des huis brand. Biezen, dik op de grond gestrooyt rondom de wanden, verstrekken voor bedden. Dese *Indiaenen*, ten tweede reis *d'Engelsche* bezoekende, bragten pluimaedjen, hals-kraegen, uit netwerk gebreyt, en tabak. Aen 't hangen des bergs had *Draek* tenten gespannen. Die de gezeide geschenken bragten, bleven op den top stil staen: een uit den hoop deed een lange reeden luids-keels. Zoo haest hy ophield te spreken, leide een ieder boog en pijlen neder, en trad ongewapend tot de tenten, om haer giften aen te bieden. Ondertusschen bleven de wijven boven op de kruin staen: neepen ongenaedig de wangen, en maekten yzelijk misbaer. *Draek* giste, dat offerhanden deeden. Sulk een vertooning porde hem aen, om nevens 't volk ten gebed neder te knielen: waet op *d' Indiaenen* aendachtig staroogden: en eindelijk toetraden, herstellende de geschenken, daegs te voren ter hand gestelt. 't Gerucht van d'aen-komst der vreemdelingen maekte d' inwoonders wijd en zijd gaende. Self de koning vaerdigde gezanten af aen *Draek*; berichtende: hoe hy op komende weg was. De gezanten deeden een wijd-loopig vertoog: begeerden eenig geschenk, tot bewijs haer koning zoude aengenaem zijn. En dese, hier af bericht, quam te voorschijn met een gevolg van meer als twaelf duizend lijf-knechten. In de voortogt stapte een groot man, dragende een kostelijke schepter, waer aen een grooter en kleinder kroon, uit cierlijke veders gevlochten, aen drie lange beene ketens hingen. Achter de schepter-draeger volgde de koning zelf, in een gewaed, van konijns-vellen zamen-genaeyt. d' Achterhoede besloot een gemengde hoop: ieder droeg een schenkaedje. *Draek* bragt geswind *d'Engelsche* tot een slag-orde, en ging aldus met groote stilte den koning te gemoet. Hier begon de schepter draeger een langwijlige reden. Hy had naeuwelijx geeindigt, of danste na een maet van gezang, welk te gelijk ophefte. Terstond volgde ook de koning en te gelijk al het volk. 't Geklank van zoo veel duizenden gaf een sterke weer-galm tegen 't gebergt. De vrouwen alleenlijk trippelden wel; doch sloegen geen geluid. Na dat nu alle moede en mat hijgden, trad de koning tot *Draek*: verzocht ootmoedelijk: hy beliefde 't rijk aen te nemen: dit volk stond voortaen onder sijn gehoorzaemheid. Dus spreekende, zette hem de voornoemde kroon op 't hoofd; hing de drie-voudige keten om des zelfs hals: en paste hem toe de benaeming *Hioh*. *Draek* nam d'opdragt

dragt' aen, in de naem des koninginne *Elizabeths*. De koning bleef voorts alleen by *Draek*. De ſchaere vermengde ſich onder *d'Engelſche*, en nam naeuw acht op een iegelijk. Aen die haer beſt aen-ſtond, byzonder de jongſte, booden zy offerhanden met erbarmelijk geſchreeuw: gaven 't vleeſch van haer kaeken ten bloede te nijpen; doch af-gewezen, ſtaekten 't bloedig werk. Toonden voorts ſwaere wonden, en baden om geneeſing. Op de quetzuuren leiden *d'Engelſche* plaiſters: trokken landwaerd: vonden den boodem met dichte boſſchaedjen bezet, en de boſſchaedjen vol groote konynen, welker hoofden van d'Europiſche niet verſcheelden; maer hadden mollevoeten, lange ratte-ſtaerten en onder de zijden een zak, waer in verzaedigt 't over-ſchot des voedzels zaemelden. d'Herten weyden by duizenden. Allenthalven op de dorpen vriendelijk onthaelt keerden na de vloot. Eer *Draek* 't anker lichte, heyde een ſtaek in d'aerde, aen welke een vier-kante zilvere plaet ſpykerde, behelzende den dag ſijner aenkomſt, naem en wapen van de koninginne *Elizabeth*, en vrywillige over-gift van dit rijk: hy ſloeg ook een halve Engelſche ſchelling met des koninginnes beeltenis op de plaet vaſt, waer onder ſijn eigen naem graveerde. Dit noorderlijk gedeelte van *California* kreeg de benaeming *Nieuw Albion*: eenſdeels om de krijte rotzen tegen welke *d'Oceaen* ſlaet: anderſdeels om de geheuchenis van *Engeland*, eertijds *Albion*, alhier te bewaeren. Geen *Spanjaerd* heeft ooit zoo hoog *California* ontdekt. *Draek* ſtak zedert over na *Ternaten*, en van *Ternaten* na *Londen*.

Beſchrijving van California.

't Machtig eiland *California* begint aen d'uit-hoek *ſant Lucas*, op twee en twintig graeden, en maekt van daer tot 't hoofd *Mendocino* vijf honderd mijl, boven welk noordelijk leggen de land-punten *Sebaſtiaen* en *Blanco*. Voor de kuſt vertoonen haer meenigte eilanden. Verſcheide

havens verschaffen veilige lijf-berging. *d'Oceaen* heeft veel drifts van wortelen, riet, blaederen en byzonder vyge-boomen. Twee honderd mijlen westelijk op van *California* maekt *de Zuid-zee* doorgaens slecht water; doch verder schiet meer en meer holle baeren: in welke sich onthouden groote walvisschen, *atuns*, *albacoras* en *bonitos*. Boven 't hoofd *Blanco* leid *California* t'eenemael onbekend. Binnen word het van 't vaste Americaensche land af-gescheiden door *de zee Vermio*, alwaer kostelijke peerl-vangst valt. Aen de mond van *Vermio* vertoonen haer d'eilandekens *las tres Marias*. Onder de Noorder-as-punt bedekt een eeuwige sneeuw de voet-stappen der kennis wegens *Americaes* gelegendheid. Alleenlijk kan met waerheid gezeid, dat tusschen d'uit-hoek *Breton* in *Nova Francia* en 't rijk *Anian*, stootende tegen 't Tattarische landschap *Kitay*, een breedte leid van dartien honderd hoog-duitsche mijlen. *d'Engelsche*, die ten verscheiden tijden alhier doortogt na *Tattaryen* sochten, vonden woeste menschen en groote binnenlandsche zeen. 't Koningrijk, welk *Draek* lanx de zee-kust ontdekte, en *Nieuw Albion* noemde, is eigentlijk *Quivira*: beslaet op *California* een wijd uitgestrekte boodem, by *Vasquez* *Coronatus*, in d'uiterste armoede doorwandelt. *Coronatus* uit *Mexico* vertrokken na *Cevola*, ten einde de goud-mijnen aldaer op-speurde, vond sich schandelijk bedroogen alzoo nergens goud was. Wat raed? Met leedige handen te keeren, stond schandelijk. Binnen *Tiguexa* verstond hy: hoe over *Quivira* de magtige koning *Tatarrax* heerschappy voerde: 't kruis en *Maria* eerde. Dit prikkelde hem, een togt derwaerds te wagen. Tot *Cicuica* gevordert, verviel voorts in een woeste wildernis, vol koeyen met groote bulten. 't Geslachte vleesch quam te goed ten spijs, 't geen anderzints de wildernis weigerde: d'afgekloove beenderen, op hoopen gestaepelt, verstrekten tot baeken der wederomtogt. Ondertusschen leed hy geen klein ongemak van d'hagel-steenen, die nu en dan met swaere buyen neder quamen. Eindelijk geraekten *Coronatus* by de koning *Tatarrax* niet zonder d'uiterste ontsteltenis; want, in plaets sich voorbeelde een rijke schepter-draeger, vond een arm oud man: welker onderzaeten by troppen over het veld sworven, en geen andere rijkdom kenden dan hoorn-beesten. De blaes dient tot water-vaten, d'huid tot kleding, d'hoornen tot trompetten, de zenuwen tot peezen der boogen, 't vleesch tot spijs. Zy voeden honden, die voor geen leeuw wijken. Alhier loopen ook wilde paerden, met een groote hoorn in 't voorhoofd, een weezels-vacht, hartenkop, korte hals en maenen ter eener zijde af-hangende, dunne beenen en geiten-voeten. Doch *Coronatus*, meer mis-leid dan te vooren, keerde aenstonds te rugge: en bragt, nevens een afgemarteld geselschap op soo moeyelijke togt, binnen *Mexico* zekere tijding, dat geen goud in de bergen van *Cevola* of *Quivira* verschuilde. 't Landschap *Conibas* strekt wyd landwaerd, tusschen *Florida*, *Nieuw Spanje*, *Quivira*, *Hochelaga* en 't rijk *Tolm* uitgebreid. 't Meir *Conibas* waetert uit in de stroom *Cogib*, en *Cogib* in een woeste middelandsche zee. 't Midden des meirs beslaet een eiland, alwaer te zien is de stad *Conibas*. Voorts vertoonen haer lanx d'oever van *Obilo* de vlekken *Ciogiuga*, *Canoagua*, *Zubilaga* en *Zuhaira*. Verscheide volkeren bewoonen desen kouden boodem: namentlijk *d'Auanares*, *Alabarden*, *Calicui*, *Tagiles*, *Capasci* en andere: woeste menschen, die geduurig met malkander over hoop leggen. Boven alle munten uit *de Auanares*, die byzondere krijgslisten gebruiken, om haer vyanden te verschalken. De kennis dies aengaende moeten wy dank weten *Andreas Dorantes*, *Alfonsus Castellanus*, *Steven Azamor* en weinige overgeblevenen van *Pampfilus Narvaez*, die negen jaer met honger en kommer hier om streex sworven. *Antonius Espenis*, van welken in 't vervolg, bragt de laetste tijding der gelegendheid van *Coni-*

Togt van Cornatus, merkwaerdig.

Beschryving Quivira:

van Conibus:

Conibas; over-een-komstig met de rouwe beschrijving, bereeds gegeven. Naest *Conibas* volgt *Nieuw Granada*, welke naem *Cornado* toe-paschte aen 't rijk *Cibola*, niet na waerheid beschreven by den monnik *Marcus de Niza*, gelijk zulx wydloopig betoont word door d'oog-getuige *Cornado*. *Nieuw Granada* dan bestaet uit seven vlekken, binnen d'omtrek van vier mijlen. 't Voornaemste vlek telt twee honderd huisen. De huisen zijn meest vier of vijf verdiepingen hoog, uit steen gebouwt. De kelders, vast geplaveyt, verstrekken tot warme stooven tegen de koude. Men klimt tot de boven-kamers lanx ladders. d'Inwoonders gaen naekt: als alleenlijk dat de schamelheid en 't boven lijf met kotoene mantels, vol veelvervig beeld-werk bedekt word. Zy leven by maiz, witte erweten, haesen, konynen en vorder wild-braed. Aen een meir haelenze schoon zout. De kalkoenen, hoewel zeer smaekelijke spijs verschaffen, worden slechts gedood om de vederen. De boodem, doorgaens vlak, heeft nochtans aen veel oorden bergachtige wegen. De weyden zijn buiten gemein graesig. Beiren, tygers, leeuwen, yzer-verkens en wilde swynen maeken den reizigers een schroomachtige togt. Behalven groote herten weyden hier schaepen, die in groote niet wyken voor paerden: draegen verwonderens-waerdige swaere hoornen en kleine staerten. Wegens de veelheid der turkoisen, welker *Niza* gewag maekt, konde *Cornaro* geen zeker bericht geven: alzoo weinig voor sijn aenkomst *de Granadenzers* haer kinderen onder de vijftien jaeren, en oude boven de sestig, nevens de voornaemste goederen, in af-geleegen plaets hadden gebergt. Ondertusschen word niet ontkent, dat hierom streeks veel turkoisen vallen: want op de togt, die *Coronatus* na *Quivira* deed, belegerde hy een stad aen een groote rievier. De burgers, onmagtig sich langer te verdedigen, verbranden haer mantels, turkoisen en vordere rijkdom: vielen tegen *de Spanjaerden* uit: en stierven niet ongewrooken. Eindelijk draegt *Nieuw Granada* geen fruitboomen; maer wel kleine cederen tot timmering. 't Landschap *Totonteac* leid door d'oorlog verwoest: op d'oever van een heet meir staen slechts vijf huisen. In 't rijk *Acucu* is een klein stedeken, alwaer de staepel kotoen valt.

(margin: …van Nieuw-Granada.)

Dertiende Hoofd-stuk:

NIEUW-MEXICO.

Westelijk van *Nieuw Granada* leid *Nieuw Mexico*, ontdekt op 't jaer vijftien honderd een en tachentig, door *een Franciscaener Augustyn Ruyz*. Dese verkreeg, behalven twee monniken sijner orde, acht soldaeten tot metgesellen van *Conde de Corunna* onder-koning over *Nieuw Spanje*: en vertrok uit de valleye *sant Bartholomæus* na 't landschap *de los Tiguas*, alwaer een der twee monniken by d'ingezetenen wierd dood geslaegen. Dit veroorzaekten ...lk een schrik onder de krijgs...chten: dat, sich te swak bevin...de om eenige tegen-stand te ..., voor-naemen weder te kee... 't Hielp niet, wat moed *Ruyz* haer inboezemden. Hy alleen dan bleef volstandig, nevens zijn mede broeder *Franciscus Lopez* en vier *Indiaenen*. De soldaeten bragten te rugge de tijding deses toestands: en dese tijding *de Franciscaenen* in vrees. Weshalven ettelijke krijgs-knechten op maeken en een monnik *Bernardyn Beltran*, die derwaerds trokken tot bystand der noodlijdende. By dit gezelschap voegde sich vrywillig *Antonius Espenis*, die self een groot deel sijner goederen spilde aen gewapende mannen en levens-middelen, tot de reis noodig. Honderd en vijftien paerden en muilen voerde de pakkaedje. Hy reisde recht noordelijk uit de valleye *Bartholomæus*: vond, na

(margin: Togt van Ruyz.)

(margin: Togt van Espenis.)

Nieuw-Mexico zeer gedenkwaerdig.

na twee dagen, *d'Indiaenen Conchos*, in hutten dorps-gewijs nedergeslaegen: zy gingen naekt: leefden onder *caciques*, by haesen, harten, konijnen, maiz, calabassen en meloenen: verscheide rievieren leverden verscheide visch: zagen met verwondering de kruisen, die *de Spanjaerden* oprechteden, toen *de Conchos* door tolken wierden onderweezen van een gekruiste Heiland. *Espenis* in haer land allenthalve vriendelijk onthaelt, en twee en twintig mijl geleid, geraekte by d'Indiaensche landaerd *Passaguates*, van gelijke inborst als *de Conchos*. Die sich verstonden op berg-werk, oordeelden alhier veel zilver-mijnen te leggen. Vier dagreizen togen *de Passaguates* met *de Spaensche*, tot de grenzen der *los Tobosos*; maer dese namen ylinx de vlucht, ter oorzaek voor weinig jaeren door *de Spanjaerden* leelijke mishandelingen leeden. Eindelijk door de tolken bericht: hoe geen ongemak te duchten hadden, quamen te voorschijn: en bragten *Espenis* dicht by de landpaelen *der Patarabueyes*. Dit volk bezit een ruim geweft, steene huisen, en vlekken in geschikte orde. Swaere rievieren uit het noorden, en andere die in *de Noord-zee* uitwaterden, leverden overvloedig allerley visch: gelijk ook 't aerdrijk wildbraed, gevoogelt en voedzaem gewasch. In zommige poelen stremt 't zoutwater tot zout. De strijdbaerheid der ingezeetenen kan genoegzaem af-gemeeten uit 't raeuw onthael, welk *de Spanjaerden* genooten ter eerster nacht, als hier 't leger neder-sloegen; want sulk een fellen indruk deeden *de Patarabueyes*: dat, tenzy de wacht haer tijdelijk vernam, niemand 't leven had afgebragt. Ondertusschen bleven vijf paerden in de loop: de gequetsten maekten een groot getal. Na dese torn, namenze hertred op 't naestgelegen gebergte. *Espenis* vaerdigde derwaerds sijn tolk en *een Indiaen* van de zelve landaerd, om bericht te doen: De Spaensche quamen tot niemands overlast: zy beliefden af te stappen, zouden minzaeme vreemdelingen

Verscheide Indiaensche volkeren in 't Noorder America worden ontdekt.

ontmoeten. Te lichter wierd zulx gelooft, vermids *de caciquen* eenige schenkaedjen ontfingen. En aldus geraektenze tot stilstand: geleiden *de Spaensche* twaelf dag-reizens by een rievier op, wiens oevers wederzijds bewoont waeren. Thans quamen by een volk staetig gekleed, by welk eenige kennis Gods scheen; want zy wesen na den hemel, noemden den Schepper en Onderhouder *Apalito*: en beduiden soo veel, datze dusdanige wetenschap eertijds ontfingen door d'overgeblevenen uit het ongelukkig leger van *Pamphilus Narvaez*, over *Florida* verdwaelt, en eindelijk herwaerd gezukkelt. Dit volk vereerde *Espenis* wel-toebereide huiden. Zedert quam hy binnen een groot vlek: d'inwoonders betoonden sich vriendelijk: mangelden tegen koraelen en diergelijke kleinigheden konstig gevlochten pluimaedjen uit veelvervige vederen, kotoene mantels met wit en blaeuw doormengelt. By gebrek van tolken konde niet vernemen de benaeming deser landaerd. Wist echter te toonen met tekenen, wanneer haer eenig kostelijk gesteente ter hand wierd gestelt, en gebragt, of diergelijk haer land voortbragt? Hoe d'overvloed van zulk slag te vinden was in een landschap vijf dag-reizens westelijk afgelegen. Zy stonden bereid *de Spanjaerden* derwaerds te geleiden: gelijk dan zulx naquamen, haer gezelschap houdende een en twintig mijlen tot het naeste landschap, bewoont by een volk, wiens naem inschelijx niet konnen te weten komen. Drie dagen hieldenze alhier halte, onthaelt met geschenken en danzeryen, die nacht en dag duurden. De boodem verschafte overvloed van wildbraed en aerd-gewasch. De bergwerk-kundige oordeelden alhier rijke goud-mijnen te schuilen. Zy hadden naeuwelijx dit gelukkig geweft achter sich, of geraekten in een bosschaedje vol pijn-boomen, alwaer vijftien dagen zoek bragten, en twee en seventig mijlen af-leiden, zonder eenig mensch of huis te ontmoeten. Even buiten 't bosch lag een klein vlek-

vlekje van hutjens uit ſtroo gevlochten, en in de hutjens goed wit zout en meenigte harten-huiden konſtig bereid. d'Inwoonders deeden vriendelijk onthael: geleiden *de Spanjaerden* lanx de rievier *del Norte* tot *Nieuw Mexico* toe. De rievier ſtond aen beide d'oevers vol abeelen, nootenboomen en wijngaerden. Dit gewaſch beſloeg in de breedte drie en meer mijlen. Twee dagen trokkenze door deſe boſſchaedjen: wanneer tien volk-rijke dorpen, beide d'oevers van *del Norte* beſlaende, ontdekten. Meer als tien duizend zielen gingen *Eſpenis* te gemoed. En deſe verwonderde ſich ſoo zeer niet over ſulk een getal, als wegens haer vriendelijke beleefdheid en burgerlijk gewaed; want zy onthaelden hem met ſpijſe ſmaekelijk toebereid, gebraeden hoenders en aengenaem aerd-gewaſch: de kleeding beſtond uit kotoene mantels, huiden tot broeken genaeyt, ſchoenen en laerzen van goed leder. De vrouwen droegen hair, geſchikt gekemt en gevlochten. d'Huiſen, meeſt vier verdiepingen hoog, konſtig getimmert, en in nette kamers onderſcheiden, hadden onder-aerdſche ſtoven tegen de koude des winters. Over ieder vlek ſtond *een Cacique*, wiens laſt *d'Alguaziles* uit-roepen en volvoeren. Elke wooning had een tempel voor den duivel, welken dagelijks ſpijs voorzetten. By de wegen ſtaen hooge kapellen, buiten gemein cierlijk geſchildert, alwaer ſich de duivel verluſtigt, wanneer uit het een dorp trekt na 't ander. Voor de zaeyakkeren zijn portaelen op vier zuilen, waer onder de land-bouwers eten en een middag-ſlaep nemen. Haer ſwaerden vol ſcherpe keegels zijn beſtendig, om een menſch over midden door te houwen. Boogen en pijlen konnen veel kracht doen. De ſchilden beſtaen uit onbereide ſtieren-huiden. Vier dagen bleef *Eſpenis* alhier ſtil. Voort-gereiſcht quam in 't landſchap *de los Tiguas*, bevolkt met ſeſtien vlekken. Binnen 't voornaemſte *Poala* lag *Augu-* *Vlek poala.* *ſtijn Ruyz*, nevens ſijn mede-broeder *Franciſcus Lopes* en vier andere gezellen vermoord. Weshalven 't volk, bewuſt wegens dit mis-drijf, en beducht voor weer-wraek, vluchte na 't gebergte: van welk geenzints wilde afkoomen. *De Spanjaerden* vonden d'huiſen vol leef-togt en eenig waerdig berg-werk. Doch dewijl dood waeren, die zy ſochten, vonden zommige geraedzaemſt d'aftogt te blaezen. *Eſpenis* en *Beltran* meinden: men behoorde 't werk niet ten halven te laeten ſteeken: opwaerds lagen verſcheide landſchappen, volgens 't ingebragte bericht *der Indiaenen*, die immers noodwendig dienden ontdekt: 't leger mogt hier uit-ruſten: zy wilden met weinige kloekmoedige de vordere ontdekking ter hand ſlaen. Soo gezeid, ſoo gedaen. Twee dag-reizens had *Eſpenis* afgeleid, wanneer hy in een vruchtbaer landſchap, ſtootende tegen *Cibola*, elf vlekken vond, die meer dan veertig duizend zielen uitleverden. 't Volk droeg gewaed van huiden en cotoen: eerde ontallijke beelden, en ontfingen *de Spanjaerden* minnelijk. Gelijk onthael genootenze binnen 't geweſt *los Quires*, beſpoelt door de ſtroom *del Norte*: alwaer vijf woonplaetſen ſtonden: binnen ieder onthieldenze ſich ſtijf drie duizend menſchen. Dartien mijl hooger vondenze *de los Cunames*, die vijf vlekken beſloegen. 't Voornaemſte *Cia* telde acht markten. De huiſen, met kalk beſtreeken en veelvervig beſchildert, bevatten ruim twintig duizend zielen, alle van een beſchaefde burgerlijke ommegang. Zy ſchonken aen *Eſpenis* keurlijke mantels: ſtelden hem voor welgezoode ſpijs: toonden rijke metaelen, en de bergen waer uit de zelve groeven. Van gelijke inborſt zijn d'inwoonders *de los Ameies*, ſterk dertig duizend, bewoonende ſeven koſtelijk-bebouwde vlekken, noord-weſtelijk van *Cunames* afgelegen. Zedert trokkenze tegen d'onder-gang der zon: vonden 't heerlijk dorp *Acoma* op een hemels-hooge rotze, werwaerds een eenige toegang lag, lanx een trap in ſteen gebikt. Regen-bak-

ken vergaederden 't water: of zy leiden 't uit een rievier door graften rondom haer zaey-akkers: d'oevers der rievier ftonden vol roozelaers. De drie dagen, dat *de Spaenſche* hier ftil hielden, wierden met alle ſmaekelijke eed-waeren beleefd onthaelt. Ook rechten d'inwoonders een feeſtelijken dans en aerdige ſpeelen aen. Weſtelijker vier en twintig mijl geraektenze binnen 't landſchap *Zuny:* alwaer d'op-gerechte kruiſen, tot die tijd over-gebleven, getuigden van *Cornaro:* uit welkers gezelſchap ſich hadden weg gepakt *Andreas de Cuyocan*, *Caſper de Mexico* en *Antonius de Guadalaiara*. Deſe op *Zuny* (anders ook genaemt *Cibola*) neder-geſlaegen, ſpraeken d'Indiaenſche tael beter dan haer moederlijke: deeden bericht: hoe ſeſtig dag-reizen vorder een woeſt meir lag, welkers oevers verſcheide heerlijke vlekken vertoonden, bewoond by een volk, dat goude arm-ringen en oor-cieraeden droeg. *Franciſcus Vaſques* had de togt derwaerds hervat, ten zy door de dood verhindert was. Uit dit beſcheid ſchepte *Eſpenis* moed, om een torn te wagen na zulk een rijk land; maer de monnik *Beltran* en 't meeſte gevolg ſtemde de reis af. Pal echter ſtont *Eſpenis* met negen gezellen. *Beltran* dieshalven neemt voor te rugge te trekken, en *Eſpenis* na 't gezeide meir. Anderhalf honderd *Indiaenen* uit *Cibola* hielden hem gezelſchap. Ses en twintig mijl voort-gereiſt, vonden een volk-rijk landſchap: aen welkers grenzen ſoo haeſt naderden, kreegen de weet: indien wilden dood-geſlaegen worden, ſouden de voeten binnen verbooden paelen zetten. Onaengezien zulk een bloedig verbod, wiſt *Eſpenis* door de aenkundiger, begiftigt met ſchenkaedje voor *de cacique*, ſoo veel te verrichten: dat de toegang wierd vrygeſtelt. Ja de dorpelingen van *Zaguato* ſtrooyden meel op d'aerde, over welke de Spaenſche paerden ſtapten. *Eſpenis* kreeg op ſijn vertrek veertig duizend kotoene-mantels en veel zilverwerk: zond de pakkaedje en geſchenken met vijf lijf-knechten en

Wondere voorval van drie Spanjaerden.

Dorp Zaguato.

alle de Cibolaſche Indiaenen na *Cibola* te rugge. Hy behield ſlechts vier met-gezellen en een gidze: trok weſtelijk een en veertig mijl: vond een berg, tot welkers kruin een open weg leyde: en haelde met eigen handen zilver-rijke aerde uit de mijnen. In 't gebergte woonden verſcheide volkeren, alle even minzaem: zommige hadden haer huiſen lanx twee rievieren, tamelijk groot: d'oevers ſtonden vol druif-draegende wijngaerden, nooten-boomen en vlaſch. Zy beduiden: hoe dichte by een ſtroom acht mijl breed na *de Noordzee* vloeyde, alwaer prachtige paleiſen ieders oog in verwondering wegrukten. *Eſpenis*, door een gemakkelijke weg na *Cibola* gekeert, vond aldaer niet alleen d'af-gezondenen uit *Zaguato;* maer ook *Beltran*, nevens de vordere krijgs-magt. Zy hadden ſich ſoo lang laeten ophouden ter oorzaek een buiten gemein goed onthael ontfingen; doch ſtonden nu, volgens haer eerſte voornemen, reisvaerdig t'huiſwaerd. Zulx *Eſpenis* alleen bleef, uit-gezondert acht ſoldaeten, die lijf en leven met hem wilden waegen. De togt ging wederom by de rievier *del Norte* op. *Eſpenis* beſichtigde vorders (na een vriendelijk afſcheid van *de Cibolaeſers*, verzoekende ſijn wederkomſt in ſterker getal) de landſchappen *de los Guires* en *Hubates*. 't Gebergt van *Hubates* heeft veel pijn-boomen, cederen en rijke mijnen. d'Ingezeetenen, met beſchilderde cotoene mantels bekleed, bewoonen koſtelijke huiſen, vijf vierkanten hoog. Voor 't rijk *los Tamos* ſtietenze 't hoofd; want niet toegelaeten wierden over de grenzen te komen. Weshalven, dewijl weinig in getal en verſcheide ziek waeren, geraedzaemſt: over de ſtroom *de las Vaccas* (wegens de meenigte köeijen alſogenaemt) na de rievier *Conchos*, en voors *de vlekke Bartholomeus*, alwaer de togt begon, te vertrekken. Hier verſtond *Eſpenis*, dat *Beltran*, lang voor ſijn aen-komſt, na *Guadiana* den weg was in geſlaegen. Doch, (om nader de gelegendheid van *Nieuw-Mexico* te verſtaen, waer op *Ruyz*, *Eſpenis* en

zilver-berg.

Hubates gebergt:

rijk Tamos

en *Beltran* enkelijk toe-leiden) 't zal dienstig zijn van d'eerste oorsprong, soo d'histoorien toe-draegen, te beginnen. d'Oudste bevolkers van 't noordelijk Americaensche gedeelte *Nieuw-Spanje*, droegen, wegens haer toomeloose woestheid, de benaeming *Chichimecas*. De hoolen in rotzen en bergen dienden tot verblijfplaetsen; de mollen, konijnen haegdissen, slangen, wormen, kruiden en wortelen ten spijs. Terwijl de vrouwen op de togt den mannen gezelschap hielden, zlingerden de kinderen in gevlochte korven aen boomtakken. Geen sweem van land-bestier was te vinden, by die enkelijk leefden zonder zamen-wooning. Alle akkers bleven onbebouwt: ter tijd toe *de Navatlacas* uit *Nieuw-Mexico*, verdeelt in twee gewesten *Aztsan, een reyzigers-huisvesting*, en *Teuculhuacan, een landschap van herkomstige uit goddelijke voor-ouders*, na *Nieuw-Spanje* verhuisden. Thans geraekte 't zaed in d'aerde. Dese *Navatlacas*, gewend huisen te bewoonen, af-goodery met beelden te plegen, landen te ploegen, geschikte bestiering te gehoorzaemen, waeren verdeelt in ses geslachten: ieder geslacht bezat sijn afgebaekte land-streek. Hierom als noch doorgaens in *Mexico* ses geschilderde kuilen vertoond werden, waer uit de ses *Navatlacas* te voor-schijn quamen. De tijd, wanneer *Nieuw-Mexico* verlieten, brengen de keurige tijd-rekenaers op 't jaer negen honderd en veertig. Zy spilden aen haer togt tachentig jaer, die anderzints in een maend konden af-leggen. De oorzaek der zammeling ontstond: dewijl sich t'ellekens neder-sloegen, alwaer vruchtbaere landouw vonden; doch door haer duivels, zichtbaer verschijnende, gewaerschouwt tot vertrek, kraemde t'ellekens op: soo nochtans, dat niet alleen oude, magteloose, kranken en opsichters over de selve aldaer lieten blijven; maer ook prachtige gebouwen: de bouwvallige over-blijfsels zijn als noch te vinden op den weg, lanx welken trokken. De ses geslachten verdeelden sich aldus. Vier legerden sich rondom 't groote meir van *Mexico*. *De Suchimilcos* namen de zuid-kant in: en bouwden, behalven twee andere steden, een hoofd-stad na haer naem. Desgelijx deeden *de Chalcas* ten noorden. *De Tepanecas* in 't westen stichten *Azcapyzalco*, soo veel gezeid als *een Miren-hol*, wegens de meenigte der inwoonders. d'Oostelijke hoek besloegen de bespraekte *Culhuaes*. Ieder benaeming heeft een byzondere beteikenis; want d'eerste beduit, *volk van bloem-akkeren*: de tweede *volk van monden*: de derde *volk van bruggen*: de vierde, *kromvolk*. Zedert trokken *de Tlatluicas*, een plompe landaerd, over 't gebergte aen d'ander zijde des Mexicosche meirs: en timmerden verscheide vlekken op een heete vruchtbaere grond. Haer hoofd-plaets kreeg de naem *Quahunachua, een boodem, daer eens arends stemme geluid geeft*. *De Tlascaltecas* reisden tot onder de sneeuw-bergen; welker een tusschen *Mexico* en *de los Angelos* een yzelijke brand hemelwaerd smijt. Alhier wijd en zijd verspreid, bouwden verscheide dorpen, en de stad *Tlascala*. Dit is de landaerd, die *den Spanjaerd* toeviel, door wiens bystand hy sich meester maekte van *Mexico*: waerom ook als noch tol-vry woonen. Wanneer dese ses geslachten herwaerds uit *Nieuw-Mexico* over-quamen, deden *de Chichimecas* den vreemdelingen geen tegen-stand; maer verbergden sich op steen rotzen. Niet alle evenwel genooten zulk een rust; want *de Chichimecas*, die voor de *Tlascaltecas* plaets hadden in-geruimt, hervatten moed: en, dewijl op haer reuzenkrachten steunden, greepen de wapenen in de vuist. 't Had met *de Tlascaltecas* gedaen geweest, ten zy een trouwloose list wel besloeg; want onder vriendschaps-schijn overvielen ze d'ontwapende *Chichimecas*, zulx niet een te lijve bleef. *Joseph de Acosta* getuigt: hoe hy, op 't jaer vijftien honderd ses en tachentig, binnen *Mexico* een graf gezien heeft, in welk een *Chichimeca* lag: wiens kies de groote eens mans vuist haelde: d'overige ledemaeten waeren na over-een-

…aer ses geslachten der Navatlacas.

Buiten gemein denkwaerdige togt der zelve.

Een groote reus.

komstige gelijk-maetigheit. Zedert de zegen by *de Tlascaltecas* bevochten, leefden de voor-noemde ses geslachten in onderlinge vreede. Zy verbonden elkander te naeuwer door houwelijken. Ook hielden sich d'overige *Chichimecas* op of omtrend 't gebergte: lieten de nieuwe bevolkers gerust zitten: ja namen zelf eenige geschikte zeden te mets van haer over: zulx nu begonde hutten te bouwen: oversten te verkiesen: en na wetten te leven. Drie honderd en twee jaer bezaetenze nu *Nieuw-Spanje*: wanneer een sevenste geslacht, uit *Aztlan* en *Teculhuacan*, strijdbaer en burgerlijk, te voorschijn quam. Haer duivel *Viztlipuztli* beloofde een over-magtig gebied, indien na 't land, by d'andere ses geslachten bewoont, verhuisden. In een bieze arke wierd *Viztlipuztli* door vier voornaeme priesters gedraegen. Aen dese gaf hy te kennen, werwaerds en wanneer zouden voort-trekken of rusten. Soo meenigmael elders stil-hielden, bouwdenze in 't midden des legers een tente voor den afgod, geplaetst op een outaer. Thans bezaeydenze d'aerde; doch indien d'afgod voor d'oogst last gaf tot den optogt, bleef 't gewasch staen voor de ouden en zieken. *Mexy*, van welken de naem *Mexico* afdaelt, geleide eindelijk 't heir binnen 't landschap *Mechoacan*, vol visch-rijke meiren. De vermaekelijke grond lokte ieder aen, om vaste wooning te nemen; doch *Viztlipuztli* stond het geenzints toe. Alleenlijk vermogtenze eenig volk alhier te laeten onder beding: datmen de klederen der blyvende, wanneer in 't meir *Pazcuaro* baeden, zouden rooven, en geswind 't leger stillekens op-breeken. De beroofden namen sulk een diefstal met soo diepe wrok op: dat zedert tegen *de Mexicanen* een onsterfelijke verbittering voeden. *Mexy* vorderde reis; doch niet zonder groote sporreling; want alsoo *Viztlipuztlies* zuster, die geduurig 't heir groote schade toebragt door toveryen, na goddelijke eer stond: openbaerde *Viztlipuztli* in een droom aen een der arke-dragers: 't leger zoude stil vertrekken, en d'hexe met haer aen-hang af-snijden. Dese aldus verlaeten, sticht aldaer 't vlek *Malinalco*, by tovenaers bewoont. Ondertusschen verswakte 't heir hand over hand: alsoo 't ellekens aller wegen volk achter-liet. Men vond geraedzaemst' op *Tula* uit te rusten. Een groote rievier besproeyde 't land. Uit last des duivels af-gedamt, stroomde rondom den berg *Coatepec*, en maekte een ruim visch-rijk meir. 't Meir, beplant aen den oever met willigen, populieren en elsen, was t'aengenaemer door 't gevoogelt, in 't geboomt nestelende. Vele vonden nu zulk een vermaek: dat, warsch van reizen, alhier voor-naemen te blijven. Oevel nam *Viztlipuztli* soodaenige toeleg op. Gebood den dam te breeken, en 't water aen d'oude boezem te herstellen. Dreigde de laf-hartige swaer te straffen. 's Nachts ging aen een oord des leger-plaets een yzelijk moordgeschrey hemelwaerd. De morgenstond ontdekte een groote meenigte, menschen uit welker op-getarnde borsten d'harten waeren uit-gerukt. De verschoonde reisden voort na *Chapultepec*: alwaer sich in 't gebergte sterkten tegen de volkeren rondom her, welke *Copil* zoon der Malinalcosche toveresse op-ruyde. En eerlang trokken *de Tepanecas* en *Chalcas* tegen de nieuwe gebuuren te veld. Bloedig ging de strijd toe. *Vitzilovitli* voerde 't Mexicaensche heir: drong tegen de slag-ordens *der Tepanecas* en *Chalcas* held-daedig in: zulx de vyandlijke geleederen ontslooten: en hy voor 't volk ruim-baen maekte, hoewel met sijn dood, om zeeghaftig te trekken na *Culhuacan*. De vorst van dit landschap ruimde op haer verzoek, een woon-plaets in aen 't witte water *Ticaapan*, welkers oevers grimmelden van adderen en slangen: ten einde dese vreemdelingen alhier om hals raekten. Geheel anders viel het werk uit; want zy aten zonder hinder 't vergiftig ongediert; en mesten d'onvruchtbaere grond, dat rijken oogst gaf. Ieder wilde gaerne vaste woon-plaets maeken, na soo veel omswerving, indien *Viztlipuztli* 't verblijf

't Sevenste geslacht der Navatlacas, haer wonderlijk wedervaeren en bedrijf.

Wonder omtrend een rievier.

Moord des duivels.

Viztlipuzth

Mexicanorum .

Vreemde vergooding. blijf goed-keurde. Dese in 't tegendeel gaf te kennen: men moest een weg tot heerschappy openen door de wapenen, en een Culhuacansche dochter ten godinne verheffen. Des *caciques* dochter van *Culhuacan* hier toe verzocht, wierd den vreemdelingen met prachtige cieraedjen en staetelijk gevolg over-gelevert. Soo haest zy *Ticaapans* strand betrad, wierd levendig gevilt: 't vel gevuld: 't gevulde vel *Tocci* genaemt: en godsdienstig aen-gebeden. Doch niet vergenoegt met dusdaenige wreedheid, ontbieden de vader: op dat sijn dochter, ten goddelijke waerdigheid verheerlijkt, bezochte. De genoodigde quam af, niet zonder swaer gevolg: wierd geleid in een donkere kapelle, alwaer met 't brandende wierook kennis kreeg, dat de godinne niet anders was, als 't vel sijns dochters, binnen vol vulzel gepropt. De vader, ziedende van klemmende hart-zeer, valt zulke wreede mis-handelaers op 't lijf, die tommelinx de vlucht namen tot de plaetse, alwaer namaels *Mexico* bouwden. Te vooren is meenig werf verhaelt van de bestierder der genoemde reis *Viztlipuztli*: 't zal dieshalven dienstig zijn, een nader beschryving hier af te geven. *Beschrijving van Vitzlipuztli.* Dit was een houte beeld, na de gedaente eens mans, gezeten op een blaeuwe schabel, ondersteunt door een ros-baer, aen welker ieder uiterste hoek een stok met een slange-kop uitsteekt. 't Voor-hoofd stond blaeuw geschildert: een streep van diergelijke verve ging over de neus, reikte tot beide d'ooren. Op 't hoofd blonk een kostelijk pluimaedje: d'einden bestaende uit gebruineert goud, maekten den veder-bosch t'aenzienelijker. De slinker-hand hield een witte rondas, met vijf vederen beplakt: boven stak een laurier-takjen uit. Nevens 't schild lagen vier pijlen, uit den hemel gezonden. De rechterhand bevatte een leen-stok vol blaeuwe streepen slangs-gewijs gekronkelt. Achter de schouders staeken vleugelen op-waerd, niet ongelijk der vleder-muisen. De oogen rond en de mond tot d'ooren opgespart maekten 't beeld afgrijzelijk. Maer aldermeest, de bek in de buik, gaepende zeer wijd vol tanden: in de borst glinsterden twee vuurige oogen, en onder d'oogen trok de neus duizend fronzen. De voeten eindigden tot klaeuwen. Doch de voornoemde schabel was behangen met kostelijke kleinoodjen, goud, rondassen en schilden van veel-vervige pluimen gevlochten. Zelden wierd 't gordijn opgeschooven achter welk d'afgod schuilde. Nevens *Viztlipuztli* stond gemeinelijk een minder beeld *Tlaloc*, en de godinne *Tocci* dochter van *Culhuacans* vorst, uit 's duivels last gevilt. Zedert meinden, dat nooit aengenaemer verscheenen voor haer goden, dan bekleed met eens menschen huid. Ook hieldenze geen offer waerdiger, als 't hart levendig te rukken uit de borst der vyanden: zedert de duivel aldus moorde, die tot *Tula* wilden verblijven. Doch *Tocci* had een zoon zeer genegen tot de jagt: sijn geschilderde af-beeldsel wierd by *de Tlascalazers*, tusschen 't geblaes op kornetten en bazuinen om-gedraegen, niet zonder een groote meenigte volks, na een prieel op een hooge berg. *Wonderlijke afgodery der Tlascalazers met d'afgod van de jagt.* 't Prieel, gevlochten uit groene takken, vertoonde midden weegs een outaer ten rust des afgods. Ondertusschen omringden de zamen-gevloeyde den voet van 't gebergt, en staeken alle struiken rondom in brand. Te gelijk ging een veld-geschreeuw op, behalven 't geluid van verscheide zang-tuigen. 't Wild verschrikt, vlood na den top: en wierd meer en meer door de meenigte toedringende bezet: zulx eindelijk by duizenden voor den outaer *van Toccis zoon* ten offer geslagt neder-storten. Thans geraekte d'afgod wederom binnen sijn tempel: en 't volk bereide 't gevange wild tot een feestelijke maeltijd. Immers soo grooten eerbiedigheid droegenze *Tezcatlipuca* toe, ter oorzaek de zonden vergaf. d'Afgod, gemaekt uit een git-swarte blinkende steen, droeg kostelijk gewaed, goude oor-ringen, in d'onderste lip een zilvere schacht, zomtijds vertoonende een groene, zomtijds

een blaeuwe pluim: 't onderſte hair gegeſpt met een goud-gebruineerde riem, wiens einde een goude oor had: op 't oor ſtond een rook geſchildert, welke beduide de gebeden van bedrukte zondaers: voorts hing de riem vol peerlen, en om den hals een juweel den borſt bedekkende, gelijk ook een groene ſteen den navel: goude arm-ringen vercierden d'armen. De ſlinker-hand hield een waeyer, gemaekt van een goude plaet, waer uit veel-vervige vederen ſtaken: de plaet glinſterde gelijk een ſpiegel, en in de ſpiegel beſchouwde *Tezcatlipuca* alle weereldſche zaeken. Om miſdrijven te wreeken hield de rechter hand vier pijlen. Sijn feeſt wierd alle vier jaeren eens plechtelijk gehouden. Doch de zelve afgod ſtond ook geſtelt over honger, droogte, onvruchtbaerheid en beſmettelijke ziekte: en had dan een gantſch verſcheide geſtalte. Hy zat op een ſchabel, achter een roode gordijn, geborduurt vol doods-hoofden en beenderen. Zijn licchaem pek-ſwart; 't hoofd vol quartels-vederen beſteeken, een rondaſſe uit welke vier pijlen ſtaeken in de ſlinker-hand, en een roede in de rechter, maekte 't beeld af-ſchouwelijk. *Quetzaalcoalt* droeg zorge voor de koopluiden. Geplaetſt binnen een hooge tempel, had eens mans gedaente, behalven 't aengeſicht; want dit geleek na een vogels-kop met roode ſnebbe, kamme, lellen, bek vol tanden en een lang uitſteekende tong: op 't achter-hoofd ſtond een mijter: om de beenen ſlingerden zijde kouſe-banden vol peerlen.

Quetzaalcoalt af-god

Veertiende Hooft-ſtuk:

NIEUW-GALICIEN.

Beſchrijving van Nieuw-Galicien.

Nieuw-Galicien, anders ook genaemt *Guadalaiara*, na de hooft-ſtad, en *Xaliſco* na een voornaem landſchap, ſcheid van *Nieuw-Spanje* omtrend d'haven *Navidad*, en 't meir *Chiapala*: ten noorden en ten deelen ook weſtelijk leid het onbekend: tegen zonnen-ondergang ſpoelt *de Zuider-Oceaen*: de kuſt in lengte is twee honderd en ſeventig mijl uit-geſtrekt, en doorgaens bewoont: begrijpt de geweſten *Guadalaiara, Xaliſco, los Zacatecas, Chiamtla, Cullacan, Ianeuva, Bizcaja* en *Cinaloa*. By de zoomer- hooy- en oogſt-maend valt ſwaer water en donder; doch klaert doorgaens ſchielijk op. 's Morgens dauwt het geweldig: de rijp ontdooyt haeſtig. Nooit is de lucht beſmet: zulx de meeſte inwoonders een hoogen ouderdom bereiken. 't Land leid elders vlak en zandig, of ook kleyachtig; maer meeſt rijſt het met ſteen-klippen en gebergt, beſchaduwt van ſwaere pijn-boomen en eiken, waer onder meenigte wolven haer onthouden, die dagelijx groote ſchaede toe-brengen: gelijk inſchelijx de beeten van ſchorpioenen en mouſtieken. Zap uit queen gedrukt ſtilt de pijn door ſchorpioenen veroozaekt: tegen 't tweede quaed helpt azijn en citroene-vocht. Ook valt hier een groene ſteen, welkers geneezende kracht byzonder werkt op 't graveel. Goud-mijnen heeft niemand noch ontdekt. Zilver en koper word overvloedig uit-gegraeven. 't Zoud komt van regen-water. Gantſche boſſchaedjen groeyen hier van *tunas* of Indiſche vijge-boomen, onderſcheiden in ſes zoorten. d'Eerſte, by *de Portugeeſen cardon* genaemt, heeft ſcherpe diſtelen, dikke bladeren vol lymachtig zap, een wel-riekende bloem, lang-werpig-ronde vrucht, met een oranje-appels ſchelle bedekt, dunne wortels, en waſcht by andere boomen op. De vrucht beſtaet binnen uit wit zappig en ſmaekelijk vleeſch, vol blinkend ſwart zaed. De tweede draegt een ronde ſtamme, en de ſtamme, takken vol geſternde diſtelen, hangende benedenwaerd: de bloemen wit achtig groeyen recht op uit de takken. De vrucht ſcheelt niet van *de cardons*, alleenlijk is kleinder. *Caxabu* maekt de derde ſlag: ſchiet op

Tunas is ſesterlei.

op tot een groote boom met ſteekelige takken, beſtaende uit zamengegroeyde bolletjens. Aen d'uiterſte top waſcht een groote witte bloem. De vrucht, eens ſoo groot als een ganſen-ey, is aengenaem verkoelende. De vierde zoort met een rechte ſtam, vol doornen, loopt in d'hoogte dunner en dunner toe: aen 't einde der dunne takjens brengt ieder dik blad een ander voort. 't Pit der ſtam, vol wonderlijke huisjens, is brooſch gelijk een vlier-boom. 't Houd aengeſtooken verſtrekt voor toorzen. De vijfde *cumbeba* groeyt uit dunne wortels, met drie- of vierhoekige dikke bladeren, vol geele ſteekels. De bloem is weinig kleinder als der voorige: de vrucht langwerpig-rond, hard en rood: 't vleeſch wit, zappig en tot geringe klonten zamen-geſtremt, gelijk bevroore ſneeuw. De doornen *der cumbeba* treffen ſoo diep, dat naeuwelijx konnen uitgehaelt. En deſe zoort van *tunas* brengt *cochinilje* voort. *Cochinilje* is een wormtje, welk groeyt onder 't blad van *cumbeba*, en met een vliesjen bedekt word. Konſtig afgenoomen, droogt in de zon: en gedroogt dient voor een koſtelijke koopmanſchap. *Joſeph d'Acoſta* getuigt: hoe de Spaenſche vloot, op 't jaer vijftien honderd ſeven en tachentig, na *Spanje* voerde voor twee honderd drie en tachentig duizend ſeven honderd en vijftig reaelen van achten aen *cochinilje*. Eindelijk behoort tot de laetſte ſlag *der tunas de ururumbeba*, met een rechte ſtam vol diſtelen wanſchikter orde, wiens top een boſch dikke doornachtige bladeren, niet ongelijk der palm-boomen, vertoont: word alleen gevonden in dorre plaetſen, verre van zee af-gelegen. Voorts draegt *Nieuw-Galicien* weelderiger quee-appelen, peeren, granaeten, vijgen, peerziken, abricooſen, milcatons, en andere vruchten uit *Spanje* herwaerds over-gevoert, als in *Spanje* zelf. En even ſoo wel ſlaegen de peulen, gerſt,

Cochinilje waer wonderlijke herkomſt.

rog-

rogge en tarwe. De wortel *caſtannuela* verſchaft beter voedzel voor de verkens, dan d'akers. Doch boven alle onder-aerdſch gewaſch, hoedaenig alhier gevonden worden, namentlijk *xiquimas*, *yuca*, *çochuco*, *cavi*, *totora* en *mani*, munt uit de wortel *batata*, vet, zoet en windig: zy kruipt met een taeye en groene ſtruik over de grond, en wortelt over al door nieuwe veezeltjens buiten geel en binnen vol melkachtige zap: 't blad ſweemt na een hart, en is boven bleek-geel en onder grijs. In d'aſſche gebraeden overtreffen de knollen. *De batata* verſch geſneeden, geſtampt en in water geweikt, maekt een drank, die dronkenſchap veroorzaekt. Zy word onderſcheiden in drie zoorten. d'Eerſte *omenapo-yeima* krijgt gekookt de geſtalte van roode beet; doch verft hemels-blaeuw af. 't Binnenſte vliesje ſwart-rood doorgeſneden, levert een pek-ſwarte vocht. De tweede ſlag *pararo* verſcheelt niet van d'eerſte, als alleen dat de ſtamme, wortel en aderen des loofs purpurachtig zijn. De *jetiope* is wit, ſmaekelijk en den koorzigen gezond. De peper, alhier *axi* genaemt, waſcht in de warmſte valleyen te weeliger, wanneer dikwils word begooten. *d'Axi* verſcheelt onderling in verve, reuk en ſmaek; want zommige is groen, geel of rood: andere geeft een ſterke muskus geur: en andere wederom bijt min of meer: byzonder d'aderkens en korrelen verhetten buiten gemein: 't zout breekt de brand. 't Kruid *cevadilla* geneeſt de wonden der paerden. 't Land voed ontelbaere meenigte wild, varkens, ſchaepen, geiten, oſſen en paerden. De mieren beſchaedigen 't gezaey de zeer: gelijk ook d'exters, vallende by duizenden in de ſtaende tarwe, uit welker airen door geen gebaer op vliegen. 't Gebrek van water quelt d'akkers ongemein. De grootſte rievier *Guadalaiara* valt in *de Zuider-Oceaen*, met weſtelijke bogten na 't noord-weſten. Vier mijl beneden de ſtad *Guadalaiara*, ſtortze van een ſteile rotze diervoegen nederwaerd: dat de bruiſchende wateren haer ſchuim hoog in de lucht werpen, en 't gehoor wijd en zijd verdooven. 't Ruime meir *Mechoacan* opent haer een wijde mond. Deſe ſtroom verſchaft overvloedig allerley viſch: en, onder andere d'haegdiſſen *iguana*, die ſich in water en op 't land onthouden. Zy zijn tweezints onderſcheiden. d'Eerſte *ſenembi* is vier voeten lang, blijde-groen met ſwarte en witte vlakken, gelijk kamelot: heeft een geſchubde huid, witte vlekken weder-zijds van 't hoofd, een ry getande ſchubben van de kop tot d'uiterſte der ſtaert, open-ſtaende neusgaten, wijde ſwarte oogen, kleine tanden en vier voeten. *De iguana tejuguacu* verſcheelt van d'eerſte: datze op een bruine huid witte vlekken draegt, een langer ongetande ſtaert en geſplitſte roode tong. Beide konnen acht maenden honger lijden: en hoewel dikwils en diep gekerft, blijven levendig. Zy ſwemmen wel in de vloeden; doch leggen evenwel haer eyeren in 't zand. 't Vleeſch gekookt verſchaft niet min geſond als ſmaekelijk voedzel. *De Spanjaerden*, over den boodem van *Nieuw-Galicien* nedergeſlaegen, leven by den koophandel, of land-bouw en voort-teelen des vees, of berg-werken in de mijnen. Gebruiken wagens en karren, door oſſen, muilen en paerden getrokken: en Spaenſche maet en gewigt. Vreeſen voor geen ongemakken, dan welke de ingezeetenen van een lichtvaerdige inborſt toebrengen. Deſe kraemen om een geringe oorzaek op: ja loopen tot de woeſtijnen, ten einde aldaer vryelijk d'oude heidenſche afgodery plegen. Aldus verwildert, vallen vaek *de Spaenſche* onvoorziens aen: die ſich gewennen tot ledere ſchilden en helmetten en gevoerde kotoene kleding, om ſcheut-vry voor de pijlen te wandelen. Dit woeſte volk is ſchrander genoeg; doch luy: werkt niet, ten zy voor groot geld gehuurt. Zy draegen kotoene hembden, vierkantige mantels uit de zelve ſtof, met twee knoopen voor de borſt toe-gegeſpt, onderbroeken en gezoolde ſchoenen. Bieſe-matten verſtrekken tot bedden, op

Side notes, in printed order:
- *Wortel batata:*
- *driederley ſlag.*
- *peper axi.*
- *Exters.*
- *Grootſte rievier.*
- *Haegdiſſen iguana tweederlei.*
- *Staet van leven der Spanjaerden in Nieuw-Galicien.*

op welke ruſten onder kotoene-deekens. Groene ſteenen en ſlek-huisjens vercieren d'hals, armen en beenen. 't Grootſt vermaek ſtellenze in danzen na een grofgeluid, welk de ſpeel-man op een hol hout maekt. 't Hoender-vleeſch en 't brood *maiz* word gehouden voor de ſmaekelijkſte lekkerny. De drank *cacao* ſtaet in hooge achting; doch aldermeeſt de wijn, die zy uit *maguey* tappen. Dit is de wonder-boom, welke alles levert; namentlijk ſieroop, hooning, olie, azijn, gaeren, naelden, water en wijn: waerom ieder ſoodaenige omtrend ſijn wooning zorgvuldig acht ſlaet: anderzints waſſchen ook in 't veld. Zy hebben breede dikke bladeren, welker einde ſcherp toeloopen: de ſcherpe ſteekels uitgetrokken dienen voor ſpelden en naelden. Ook leveren een hairige ſtoffe, in plaets van gaern gebruikt. De jonge ſtamme gekerft verſchaft een zoete vocht: die op-gezooden geen ſmaekelijke wijn wijkt; doch verzuurt, edik geeft. Tweemael gekookt ſtolt tot een ſieroop: en indien ten derden-mael over 't vuur komt, ontfangt den ſmaek des hooninx. 't Houd bol behoud 't vuur gelijk lont. Eindelijk draegen de ingezeetenen in ledere zakjens *cacao*, *maiz* en peper onder een geſtampt. Over ieder dorp word by de Spaenſche Raed geſtelt een Indiaenſche *cacique*, *alcalde* en *alguazil*. d'Eetbaere waeren ſtaen op een gezette prijs. *De caciquen* hebben erfelijke ſtaet-volging. Niet vattenze oevelder op, als ſpottery. 't Hoogſte geluk leid in het aenzien van ſtrijdbaerheid. *Guineeſche Mooren* doen de ſwaerſte arbeid. *De Guachichiles* en *Guamares* zijn manhafte oorlogs-mannen: hebben ieder een byſondere tael, welker geen van beide eenige over-een-komſt heeft met *de Mexicaenſche*. De ſtad *Guadalaiara*, die 't gantſche landſchap haer benaeming toepaſt, is gebouwt, in 't jaer vijftien honderd een en dartig, door *Nunnez de Guzman*, op een vlakte *Molino*, beſpoelt van een verſche rievier, omringt met aengenaeme fonteinen, vruchtbaere weiden

Maguey een wonder-boom.

Stadt Guadalaiara:

en zaey-akkers. 't Na by gelegen gebergt levert overvloedig timmerhout. Allerley Spaenſche gewaſſchen ſlaegen hier buiten gemein wel. Binnen de ſtad word een hooge koninglijke vuurſchaer geſpannen. De hoofd-kerk brengt geen klein cieraed toe. *De Minne-broeders* en *Auguſtijner-moniken* bewoonen prachtige kloosters. De biſſchop ſtaet onder de Mexicaenſche artz-biſſchop. De lucht, zeer gemaetigt, veroorzaekt geen ongemakken, noch door nijpende koude, noch door over-maetige hette. Maer behalven *Guadalaiara* ſtichte ook *Guzman* in 't geweſt *Tepique* 't ſtedeken *del Eſpiritu Santo*, als ook *Santa Maria de los Lagos*, om 't platte land te verzeekeren tegen *de Chichimecas*, een woeſt volk tuſſchen noord en ooſt. Uit haer boſſchen en onder-aerdſche kuilen naekt te voorſchijn geſprongen, en veeltijds dol en dronken van een drank met zekere wortels gekookt, quellen vyandlijk 't rijk *Guadalaiara*. Het tweede landſchap is *Xaliſco*, haer hoofd-plaets *Compoſtella*, door *Guzman* getimmert, en genoemt na de ſtad in *Galicien*, vermaerd door 't graf des apoſtels *Jacobus*, volgens de Roomſche ſchrijvers aldaer ter aerde beſtelt. Dit Indiſche *Compoſtella* leid dicht aen *de Zuider-Oceaen*, op een barre grond, onder een brandende hemel. De vochtige boodem brengt veel ongediert voort. Behalven andere ſchadelijke dieren, eet *de capybara* boom en aerd-gewaſch by donkere nachten af. 't Beeſt gelijkt na een tweejaerig verken: heeft korte beenen en klaeuwen, een dikke kop met een baerd, opene ooren, aen ieder kaeke-been vier-en twintig tanden, behalven twee kromme ſlagtanden: 't is zonder ſtaert, en gaet langſaem, doch ſwemt ongemein ſnel, en duikt lang onder water. Veeltijds weydenze by groote troppen, en maeken een vreeſelijk geluid. Tegen *Xaliſco* ſtoot *Chiametla* lanx *de Zuid-zee*. d'Inwoonders draegen korte mantels, harten-vellen ſchoenen, en ſchilden uit ſtijve ſtokjens gevlochten, van welke ſich ver-

andere ſtedekens.

Landſchap Xaliſco.

Compoſtella een ſtad.

Capybara wild beeſt.

Landſchap Chiametla.

wonderens-waerdig dienen in den oorlog. 't Vrouwvolk, boven andere in schoonheid uitmuntende, gaet tot de voeten toe gedekt. 't Dorp *sant Sebastiaen* is gesticht by de hopman *Franciscus de Tuarra*, op 't jaer vijftien honderd vier en vijftig. Alhier zijn zedert veel zilver-mijnen ontdekt, en smelt-ovens gemetzelt: in welke 't zilver, met *soroche* gesmolten, boven op 't loot driftig blijft. Aen *Chiametla* volgt *Cullacan* ten westen. *Nunnez de Guzman* ontdekte aldereerst dit landschap, wanneer hy *Guadalaiara* had gebouwt. De togt leid aldus. Uit *Chiametla* voort-gerukt na *Piatzala*, verwoeste dit gewest te vuur en swaerd. Met gelijke wreedheid liep hy af de landen *Zapuatan* en *Piastla*. 't Eerste, een vlakke boodem, lag beslooten binnen hoog gebergt. *De Spanjaerden* vonden hier niet als vrouwen, en een groote rievier *de la Sal*, welker oevers dicht bewoont waeren. *Piastla* stiet tegen *d'Oceaen*, en wierd besproeyt van een stroom eveneens genaemt. De huisen, vreemderwijse getimmert, vertoonden binnen uit donkere hoeken een afschouwelijk gesicht; want aldaer lagen duizenden slangen, kloots-gewijs in een gerolt: staeken de koppen boven, onder en ter zijden uit, en zyffelden gelijkelijk met op-gesperde bekken. d'Inwoonders in kotoen gewaed beweesen aen de slangen nederige eerbiedigheid, ter oorzaek de duivel sich in zulk een gedaente dikwils openbaerde. En dese gewoonte is oud. Toen *Eva* tot den val gebragt wierd, misbruikte hy dit selve schepsel; want het *was listiger dan al het gedierte des velds, 't welk de Heere God gemaekt had*. En hierom zoo diep by d'alder-oudste heidendom in-geworteld, onder de gestalte van een slang haer afgoden te eeren. De meest-vereeuwde geheimenissen *der Grieken* bragten mede: datze, volgens *Plutarchus*, *Hesychius*, *Clemens Alexandrinus* en andere, wanneer de verborgenste gods-dienst pleegden, uitriepen *Eva*, en te gelijk een slang toonden. *Phylarchus* en *Ælianus* schryven *den Egyptenaers* toe: datze een slang voor God eerden. 't Selve getuigt *Erasmus Stella* van de oude *Pruissers*, *Sigismond Baro* van *de Lijflanders* en *Alexander Guaginus* van *de Sarmaten* en *Samogithen*. Het zijn de woorden die *Julius Scaliger* tegen *Cardanus* gebruikt: In *Samohithia dienen d'inwoonders de haegdissen groot anderhalf voet, swart en dik voor gemeinzaeme huis-goden. Indien haer eenig ongemak treft, oordeelen den God niet behoorlijk geviert te wesen, of met te slechte en spaerzaeme spijs onthaelt. Weshalven naeuwer acht op hem slaen: ten einde meer geluk erlangen*. En de zelve schryver: *In 't Landschap* Calecut *zijn slangen met ongemein groote koppen, konnen 't gewigt van 't alderswaerste varken haelen: de koning bewijstze godsdienst*. 't Schijnt de duivel vermaek schept, gedient te worden onder zulk een gedaente, in welke hy den val des menschelijken geslachts volbragt. *Guzman* uit *Piastla*, alwaer *de Spanjaerden* op 't schoon vrouwvolk verslingerden, na *Bayla* gereist, ontdekte de groote rievier *de Mugeres*, een land vol bosschaedje en wyven. Lanx *Mugeres* opwaerds vertrokken, klom eindelijk by een gebergte na den top. Uit 't volk-rijk vlek *Quinola* deeden de dorpelingen een starke aenval; doch bergden sich ten laetsten binnen een dichte bosschaedje. Zedert gaf hy 't vlek, door wiens midden een aengenaeme vloed stroomde, de benaeming *Quatrobarrios*, en 't naeste hier aen *Leon*, ter oorzaek aldaer een leeuw ontmoete. 't Land, vruchtbaer en vol wooningen, wierd jammerlijk verwoest. Voor d'ingang van een bosch vol huisen kreegen *de Spanjaerden* een schendige neep. Zy wierden echter meesters; doch niet zonder swaer verlies: en spatten dieper en dieper by 't gebergte in. Ondertusschen begon de leeftogt schaers om te komen: men beoogde geen uitkomst der moeyelijke togt. d'Honger benoodzaekte *Cullacan* aen te doen, een landschap nevens *de Zuider-Oceaen*, niet min vruchtbaer als zilver-rijk. *Guzman* bouwde aen de rievier *Orala*, om de nabygelegendheid der stroomen *de las*

Dorp Sebastiaen.

Landschap Cullacan.

Guzmans togt.

Vreemd gesicht van slangen.

Gen. 3. v. 1.

Duivel gedient onder slangen is seer oud en wijd verspreyt.

Landschap Cullacan.

las Mugeres, *de Sal* en *Piaſtla* de ſtad *ſant Miguel*; maer is namaels, vijf mijl nederwaerds en twee van de zeekant af, verleid in de valleye *Horaba*, vol fruit-boomen op weelige zaey-akkers geplant. De vloed uit zee komt door de rievier *Ciguatlan* tot de ſtad op, en levert overvloedig viſch. Byzonderlijk worden in de mond der rievier gevangen *de guarapucu*, ſeven voeten lang, wanneer ſijn volle waſdom bekomt: heeft geen ſchubben; maer een gladde huid, doormengelt met een zilverachtige en groene verve: van 't hoofd tot de ſtaert loopt weder-zijds van 't lijf een bogtige lijn, uit dunne ſchelpen gevlochten. Zy ſwemmen ſnel: leven by viſch: en ſchieten haer kuit in de zee. 't Vleeſch droog en gezond, word met zout bewaerd tot winter-voorraed. Ter zelver plaets valt ook *de piracoaba*, zeer blinkende wegens zilvere ſchubben: heeft een breede geſplitſte ſtaert, een lange witte baerd, vier groote vinnen en een kleine kop. Dieper zeewaerd vliegen *de pirabeben*, die by duizenden te gelijk ſich op-lichten boven de golven, om de dolfijns en andere roof-viſſchen te ontdonkeren: terwijl ondertuſſchen in de klaeuwen der vogelen vervallen: of ook der viſſchen, alſoo t'ellekens moeten neder-duiken, om de vleugelen te natten. Deſe vleugelen beſtaen uit een dun en donker-graeuw vlies, door taeye vinnen in de lengte onderſcheiden. De vliegende viſch verſcheelt ook onderling zeer: de meeſte gelijken eenigzints na haring: andere hebben een dikke kop, voor bot, bykans als de dolfijnen. De landouw vorders rondom *ſant Miguel* is van ouds her dicht bewoont. d'Huiſen konſtig getimmert, vertoonden aen de boven-dorpels ſchandige ſchilderyen, niet alleen van vleeſchelijke vermenging tuſſchen man en vrouw; maer ſelf Sodomitiſche vuiligheden. Tegenwoordig ſpillen *de Spanjaerden* veel koſten aen de zilver-mijnen *de las*

Viſch guarapucu.

Vliegende viſch.

Schandige ſchilderyen.

las Virgines. Tegen *Cullacan* ſtoot de naeſte noorderlijkſte kuſt *Cinaloa.* De vordere togt, by *Nunnez de Guzman* afgeleid, kan dienen tot een beſchryving van dit landſchap. Wanneer *Guzman* weinig weken binnen *Miguel* had uitgeruſt, ſloeg hy wederom op weg: ſcheepte over de rievier *Petatlan*, welke die benaeming ontfing, ter oorzaek d'huiſen met matten, *Petat* by *d'Indiaenen*, gedekt ſtonden. De mannen gebruikten voor dekſel aen een genaeyde hartenvellen, onder d'armen door-gebragt. Het vrouw-volk ging naekt, behalven omtrend de ſchaemelheid. De meeſte gods-dienſt beweeſenze den zonne. Maekten geen werk van menſchen-vleeſch te eten. Zy handelden handig pijlen van verre, en knodzen, om dicht by te treffen. 't Volk graeuwachtig was doorgaens wel-geſchaepen. Achtien mijl hooger ſtroomt de rievier *Tamochala*, weder-zijds met dorpen bezet. Tuſſchen *Petatlan* en *Tamochala* leggen onbewoonde wilderniſſen en boſſchaedjen van grof Braſilien-hout. Seven en twintig mijl trok *Guzman* by de ſtroom *Tamochala* op tot *Cinalia*, een landſchap alwaer vijf en twintig dorpen getelt worden. Bykans anderhalf maend hield 't Spaenſche heir halte, belet door geſtaedige rege. De dorpelingen verſchaften eenige dagen tortelduiven, haeſen, konijnen en allerley gevogelt; doch pakten ſich eindelijk des nachts weg. *De Spanjaerden*, over *Tamochala* gezet, hielden ſtreek zuidwaerd, door een waterlooſe woeſtijn. Ten zy in de dellen nu en dan vochtigheid hadden gevonden, de dorſt verſmagte alle. Ook hielp zeer 't geboomt *tunas*, welkers door-hakte ſchors overvloedig zap leverde. Over de rievier *Yaquimi* vondenze een verlaeten dorp, uit welk een breede weg lanx de ſtroom af-liep. *Guzman* derwaers in-geſlaegen, ontdekte eerlang een ſlag-orde op 't vlakke veld. Hier had de ruitery voordeel: zulx *d'Indiaenen*, na eenige tegen-weer, om een goed heenkomen zagen. De dorpen lanx *Yaquimi* als ook de tael en zeden der ingezeetenen verſchillen weinig of niet van de voorige. Alhier rijſt een ry bergen, die diep zeewaerd loopen, en voorts ſich met groote bogten honderd en tachentig mijl tot *Xaliſco* toe omkrom men. De vrouwen gingen gebrandtmerkt in 't aengeſicht, de mannen ter zelver plaets gekerft, geſchildert en ſtrijdbaer. Weshalven ook *de Spanjaerden* 't vlekke *ſan Juan de Cinaloa* niet konden verdeedigen tegen ſoo manhafte landaerd; onaengezien *Yuarra* alle krijgs en levensbehoeften derwaerds voerde. Duslang belangende de geweſten van *Nieuw-Galicien*, by *de Zuider-Oceaen* beſpoelt. d'Orde vereiſcht, dat een beſchryving ter neder ſtellen dergene die landwaerd in leggen. Wanneer *Guzman*, om *Nieuw-Galicien* te ontdekken uit *Panuco* verreiſde, liet hy aldaer tot onder-ſteevoogd *Lopes de Mendoca*, met duidelijke laſt: hy zoude ondertuſſchen een togt doen na de valleye *Uxitipa*: om, des noodig, een volkplanting over te brengen. *Mendoca* vond ter gezetter plaets bequaeme gelegendheid: en bouwde de ſtad *ſan Luyz*, dicht aen de grenzen van *Xaliſco*, onder wiens landbeſtier gebleven is: ook zelf zedert *Panuco* tot de Mexicaenſche vuurſchaer gehoorig wierd. Wonderlijk vruchtbaer is *Uxitipa* van allerlei geboomt en aerd-gewaſch. Behalven harten en ander wild, voet het overvloedig hoenderen, patrijſen, tortel-duiven en vorder ſmakelijk gevoogelt. Uit dit landſchap ſpruit de rievier, welke door *Panuco* in zee ſtort. Overdaedig leefden eertijds d'oude ingezeetenen. Byzonder word verhaelt: hoe zy drinkens zat den drank van onderen lieten inſpuiten. 't Geweſt *Zacatecas* lijd gebrek van water, maiz, tarwe en aerd-gewaſch. De zilver-mijnen nochtans trekken veel *Spanjaerden* derwaerds. *Franciſcus de Yuarra* ontdekte, op 't jaer vijftien honderd vier en vijftig, de mijnen na *ſant Martijn* genaemt, en zedert ook *Lucas Avinno*, *del Sombrerete*, dicht onder de ſtad *del Erena.* Uit de groeven *de los Ranchos*, *Chalchuites*, *de las Nieves* en *del Freſnillo* zouden de mijn-meeſters

Landſchap Cinaloa.

Vordere togt van Guzman.

Stroom Tamochala.

Valleye Uxitipa.

Stad Luyz.

Vuile dronkenſchap.

Landſchap Zacatecas.

Zilver-mijnen.

ſters vry meer zilvers trekken, indien van quik-zilver voorzien waeren. d'Onder-koning over *Nieuw-Spanje Luidewijk de Velaſco* beſchikte by ieder zilver-mijn gewaepende bezetting, ſlaeven, paerden en muilen: om de zelve te verdeedigen tegen d'overlaſt der ingezeetenen, die doorgaens gewapenderhand uitvielen. Ook vaerdigde *Velaſco Minne-broeders* af, ten einde 't euangelium aller wegen verkondigden. Doch *Yuarra*, bekommert voor de monniken, geleide haer met een bende krijgsknechten: ontdekte by dusdaenige gelegendheid de valleye *ſan Juan* en rievier *de las Nacas*: en ſtilde de muitende volkeren op de grenzen. Dicht aen de zilver-mijne *ſan Martijn* ſtichten eerlang *de Minne-broeders* een klooſter. Voorts ſtelde *Yuarra* de mijne tot *Avinno*, by hem gekocht, voor ieder open: mits betaelende 't gerechte vijfde deel aen den Spaenſchen Koning. Sulk een vrydom maekte veel gaende: zulx *Avinno* zeer bevolkt wierd binnen korten tijd. *Yuarra* liet het werk hier by niet ſteeken: zond *Antonius Pacheco* na een valleye in *Guadiana*, om de ſtad *Durango* te ſtichten, alwaer verſcheide ſtroomen byzondere gelegendheid verſchaffen tot gemakkelijke wooning. Na drie maenden volgde *Yuarra*, en voltrok 't mangel der nieuwe veſting. Doch de voornaemſte zilver-mijnen ontleenen den naem van 't landſchap *Zacatecas*: vijf honderd *Spanjaerden* en ſoo veel ſlaeven, behalven de ruitery, houden hier geſtaedig wacht. Seven en twintig mijl ten noorden der ſtad *Guadalaiara* bewoonen in 't voornoemde landſchap *de Spaenſche* een geſterkte plaets *Xeres de la Frontera*. Niet min koſtelijke als moeyelijken oorlog voerden hier om her *de Chichimicas* en *Guachachiles*, eindelijk t'onder-gebragt door de markgraef *Villamanrique*. Noord-weſtelijk van *Zacatecas* leid *Nieuw-Biſcaien*, vol vee en vruchten. *Yuarra*, als voltooyt had 't geen aen de bouwing der ſtad *Durango* ſchorte, trok met honderd en dartig krijgsknechten landwaerd: vond de zilver-mijnen *Endehe*, *ſan Juan* en *Barbara*, en bezette de zelve door *Rodrigo del Rio*, alſoo buiten gemein groote ſchatten beloofden. Aen *ſan Juan* overwinterde hy in een ſterk huis vol allerley leeftogt, door hem gebouwt tot een verdeedig-plaets tegen *de Chichimecas*. Doch hoewel ſtippe wacht hield, ſloegenze meer als vier honderd Spaenſche paerden en muilen dood. Zulk een verlies brak hem den moed niet, om de voorgenoome togt na *Topia* te verhinderen. Derwaerds geſpat, vond dik beſneeuwde rotzen en leed ondraegelijke koude: waer door 't meeſten deel der paerden doodvrooren: een wierd op den vijftienden dag, zedert de geeſt gaf, gezien ſtijf te ſtaen, niet anders of leefde. Binnen de grenzen van *Topia* gevordert, na dat groote ongemak en honger uitſtond, vernam tegenſtand; doch bevreedigde met ſchenkaedjen de ontſtelde inwoonders. Eindelijk heeft *Nieuw-Galicien* zeer bequaeme havens: namentlijk *ſan Jago*, *Navidad*, *Malacca*, *Chacalla* beneden d'uithoek *Corrientes*, d'inwijk *Xaliſco*, de reede *Maſſatlan* en *Chiametla*, alſoo genaemt na d'hoofd-plaets elf mijl landwaerd van *d'Oceaen* afgeleegen. Alhier en inſchelijx op verſcheide plaetſen over *Nieuw-Galicien* waſſchen meenigten anjers, leelien, rooſen, violetten, jaſmijnen, behalven andere onbekende bloemen. Maer boven al verdient *floripondium* byſondere aenteikening. Deſe boom bloeyt 't gantſche jaer onophoudelijk: de witte bloezems, grooter dan leelien, verſpreiden, voornaementlijk by koele morgenſtond, een geheel liefelijke reuk. Geen minder achting heeft *de murucuia*, by *de Spanjaerden granadilla*, welke nimmer niet weelig groent, voornaementlijk als van overtollige uitſpruitſels gezuivert blijft. 't Loof, gelijk keelkruid gevlochten over een galdery, geeft aengenaeme ſchaduwe. Zy krijgt eindelijk beruchte bloemen, na 's Heilands lijden genaemt: d'omtrek gaet de grootſte roos verre te boven: over de blaedjens, beneden groen en na boven purpurachtig, hangt een rond boſch uit duizend gekronkelde draedjens, die buiten en binnen verſchei-

Stad Durango.

Togt van Yuarra.

Frontera.

Landſchap Nieuw-Biſcaien.

Landſchap Topia.

Havens.

Vreemde boom Floripondium.

Aerdige bloem granadilla.

ſcheiden-vervig flikkerende, met witte en roode ſtipjens onderſcheiden, ſchoonheids-halven onderling ſtrijden. De bleeke ſtijl, dewelke 't middel punt des bloems beſlaet, werd gedeelt in vijf andere ter zijde gekromt, onder met een eyer-geel knopje. Op de middelſte ſtijl pronkt een wit-geele kring. De bloem ontſluit ſich drie uur na zonnen-op-gang, en trekt toe weinig voor de onder-gang. Haer vrucht volkoomen rond, glad, blyde-groen met witte vlekken, dikke ſchelle, zaffraen-geel, gezond en ſmaekelijk vleeſch, zit vol ſwarte zaeden binnen blaesjens.

Vijftiende Hoofd-ſtuk:

NIEUW-SPANJE.

Beſchryving van Nieuw-Spanje: Nieuw-*Spanje*, voornaem gedeelte van *'t Noorder-America*, telt in de lengte, van *Yucatans* ooſtelijkſte hoek, tot daer *Mechoacan* ſtoot tegen *Guadalaiara*, drie honderd ſeſtig mijl: in de breedte, beginnende met *Panucoos* noorder-einde tot *de Zuider-Oceaen*, honderd en tachentig mijlen: hoewel ook ten grooten deel tegen 't noorden onbekend leid, ſchuilende achter ontoegankelijke bergen en naere wilderniſſen. *ten noorden onbekend:* De naeſte woeſte volkeren, hoedaenig *de Tepecuaenes*, *Guachucules*, *Cacatequas*, *Tecaxquines* en andere, die onder den blaeuwen hemel by de jacht of verrotte krengen leven, en geduurig malkander beſtrijden, zijn ſlechts door een donker gerucht kenbaer. *haer vruchtbaerheid.* *Nieuw-Spanje* dan leid wijd uitgeſpreyt, vol bequaeme zaey-akkers en weyden voor 't vee. Men zaemelt 't koorn tweemael 's jaers in; doch indien te veld blijft tot 't laetſte van ſlagt-maend, vervrieſt lichtelijk in d'airen, byzonder op koud gebergt. De vijfde zoort *der tunas*, genaemt *cumbeba*, waſcht hier overvloedig. Onder haer grove blaederen groeyt een wormtje, kleinder dan een vlooye, welk temets de groote en geſtalte krijgt van een weegluis: die een zaed als mijten door de gantſche boom neder-zet: ja een hof van honderd planten binnen een jaer vervult. De worm ſelf is wit, en leid bedekt binnen een vlieſch: word voorzichtig afgetoogen: in koud water of met overſtrooyde aſſche gedood: en als dan gedroogt, maekt *cochinilje*. *Boom cumbeba brengt cochinilje voort:* De beſte en meeſte valt in *Tlaſcala*. De bergachtige *chichimecas*, en de andere, die zonder gehaevent te worden voortkomt, verven ſoo wel niet als de rechte *cochinilje*. *De tunas* brengt ook een vrucht voort als monniks karzen, buiten met een gladde ſchelle, binnen vol korrelen, gelijk de vijgen: de roode wijken in ſmaek voor de witte; doch verven de piſſe bloedig. *en een aengename vrucht.* De pijn-appelen verſchillen van de Spaenſche, dat 't vleeſch binnen geen doppen beſlooten leid: hebben een aengenaeme reuk, honger-verwekkend vleeſch, en rinſch-zoete ſmaek. *Pijn-appelen.* Ingezult, worden lang goed bewaert. Ongelijk meer nuttigheid brengt *de cacao* aen, met welke vrucht *Nieuw-Spanje* ſterke koopmanſchap drijft: ja verſtrekt voor gemunt geld. *Cacao een merkwaerge vrucht, verſtrekt voor geld:* Zy tellen by vijf, dartig en honderd, wanneer de cacaos-vruchten uitgeven. De bedelaers lanx de huiſen ontfangen een tot aelmoes. De hooge achting deſer vrucht ontſtaet uit de drank *chocolata*, die de zelve uitlevert: zonder welke d'inwoonders niet konnen leven, dewijl op de zelve buiten gemein verzot zijn, hoewel anderzints wegens giſtig ſchuim een walging veroorzaekt voor die duſdaenigen drank ongewoon is. Als d'Engelſche zee-voogd *Thomas Candiſch* in de haven *Guatulco* honderd duizend laſt *cacao* verbrande, ſtond geheel *Nieuw-Spanje* verleegen: dewijl de landſchappen *Guatimala* en *Nicaragua* op haer vochtige gronden ſoo veel binnen een jaer naeuwelijx leveren. De boomen zelf worden onderſcheiden in vierderhande zoorten, wegens groote en gedaente verſcheelende: alle buiten gemein teder; want zy niet alleen nergens *cacao-boom is van vierderley zoort.* waſ-

NOVA HISPANIA
NOVA GALICIA
GVATIMALA.
Engelsche leagues.
Spaensche leguen.
Duytsche mylen.
NVEVA BISCAYA
Çinaloa
Tamotchala
R. de Petatlan
R. de Pascua
R. de Mucheres
S. Miguel
V. Horaba
CVLLA
CAN
R. de Pastla
Durango
Nõbre de Dios
Minas de Avinno
S. Martin
Ellerena
S. Sebastian
ZACATECAS
Endehe
S. Iuan
Sta Barbara
Topia
R. Escondido
R. de Palmas
R. de Montanhas
PANVCO
S. Louis de Tampice
R. Hermoso
R. Panuco
Chametla
Zacatecas
S. Filipo
R. del Spiritu Santo
Xerez de la frontera
S. Iago de los valles
S. Stevan del puerto
Guaxanato
Tula
Xilotepeque
Papautla
I. de Lobos
Y. de S. Andreas
Pr. de Singuiquipaq
S. Miguel
R. Tuspa
Sierra de Xalisco
R. Barania
Conceçion de Salaya
Mestitlan
XALISCO
Tepique
Compostella
Guadalajara
Villa de los Lagos
Puchuca
R. de S. Po
Y. S. Paulo
Las tres Marias
L. Chapala
Nra Sra de los Lagos
Lateotlalpa
Achachica
Mexico
Pta de Tintoque
L. del Piloto
C. de Corrientes
NVEVA
GALICIA
Taximaroa
Mechoacan
Toluco
Suchimilco
Chalco
Tlascala
Guaxocingo
Los Angeles
Lhanos de Almer
Naothlan, ó Almeria
Guayangareo
Mechoacan
Maltepeque
Acatlan
Purificatiõn
Colima
Xalateco
Atlisco
Segura
Xalapa
I. de Zempoal
yas de Sacrifici
Malacca
Po Natividad
S. Iago
NVEVA
ESPAÑA
Tasco
Lavera Cruz
S. Iuan dulua
Chautla
Zumpango
Misteca
Zapoteca
Guaxaca
Antequera
Zacatula
R. Zacatula
Pucla
Cacatepec
Acapulca
Castla
Tuculula
R. Omatepec
Tutepeque
Po de Acapulco
R. Tequanapa
Aquatulco
Capalita
Tecoantepeque
C. de Montanha
R. das Pescadores
GO
MA
30
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7

GOLFO DE NVEVA ESPAÑA
Tropicus Cancri
GOLFO DE HONDVRAS
MAR DEL ZVR
YVCATAN
CVBA
HONDVRAS
GVATIMALA
NICARAGVA
COSTARICA
VERAGVA
C. de Crus
B. del Spiritu Santo
R. de Flores
R. de Nieves
R. del Spiritu Santo
B. de Tampa
B. de Carlos, ó de Iuan Ponce
La Muspa
Tortugas
Los Martires
Hauana
C. S. Anton
Negrillos
Bermeja
Los Alacranes
Y. de arenas
La Desconoscida
Triangulo
La Çarça
R. de Lagartes
C. de Conil
Conil
C. de Cotoche
Chuaca
Merida
Yzaes
Cocomes
Valladolid
Campeche
Champaton
Chetumal
Cazumel
Quitazuenho
Pantoja
Guajama
Guanaja
S. Millan
C. de Camaron
C. de Honduras
I. dos Baxos
Viciosas
Trugillo
G. de Guanajos
TABASCO
Zeltales
Zoques
Salamanca
Cindad Real
Chiapa
Ouelenes
Vera Paz
Golfo dulce
Soconusco
Vulcan
S. Iago de Guatimala
Gratias a Dios
S. Pedro
S. Salvador
Chontales
Valladolid Comayagua
S. Miguel
B. de Fonseca
Segovia
Taguzcalpa
Tiguzigalpa
Iaen
L. de Nicaragua
Desaguadero
Pº de S. Iuan
R. de Vargues
R. de los Anzuelos
Cast. d'Austria
Chomes
Cartago
Concepcion
Trinidad
Aranjues
Carlos
B. de Cartago
B. Honda
G. de Nicuesa
R. de Yare
C. de Gracias a Dios
La Trinidad
Pº de Acaxutla
R. Lempa
La Posession
Neque cheri
Masaya
Granada
Nicaya
S. Iuan
Pº de Velez
C. Blanco
Golfo de Salinas
El Caño
Pº de Borica
I. de Sta. Maria
I. de Sta. Martha
Cobaya
Zebaco
MAR DEL ZVR

wasschen als op haer gewoonelijke grond; maer ook geenzints verdraegen de koude des nachts, sterke stormen of heete zonnen-schijn. Weshalven *de cacao-boomen*, die uit d'afgevallene vruchten voort-schieten geen tier hebben, dan in beschaeuwde en warme valleyen. Hierom planten ook d'inwoonders van *Nieuw-Spanje* den lommer-rijken boom *cacaoquananthli*, soo veel gezeid als de moeder *der cacao*, nevens *den cacao:* ten einde onder des selfs beschut weelig groeye. En aldus staen groote boomgaerden soo verre 't gezicht kan toereiken. Op 't tweede jaer geeft ze vrucht, eens omtrend louw-maend, en voor de tweedemael in 't midden des zoomers. Doch onder de vierderley zoorten munt uit *quathuitl*, tamelijk hoog en vol puntige bladeren, aen de takken vast zonder steel: zy draegt een groote bloem witachtig-geel: als de zelve af-valt, blijven lange, taeye en hairige draeden, waer uit *cacaventli* een vrucht langwerpig rond groeyt: zy wijkt in swaerte voor geen meloen: is zaffraen-geel: heeft een gemeine steel, insnydingen over lang, en binnen een vette en taeye zap van smaekelijk bitter, maetig verkoelende: gedroogt tegen de zon, verduurt de bederving, en word zeer hoog geacht, dewijl *de chocolata* levert. Eer *de Spanjaerden* zich meesters maekten van *Mexico*, was geen andere drank, als uit enkele *cacao* in waerdy. Men taelde na geen wijn, hoewel de boodem overvloedig aller wegen druiven voort-bragt van zelf. Maer behalven *de quathuitl* heeft *Nieuw-Spanje* drie andere zoorten *van cacao-boomen:* namentlijk *mecacauatl*, aenzienelijk wegens hoogte, als ook groot blad en vrugt. Hier aen volgt *de xochicacauatl*, kleinder dan de voorige. De minste slag word genaemt *tlalcacahuatl.* De vrucht van dese vierderley boomen, hoewel in gedaente onderling verscheelt, komt in kracht over een. Nevens de selve mengen *de Spanjaerden*, om

Drank chocolata hoe toebereid word. om *chocolata* te bereiden, *maiz* by *de Mexicaenen tlaolli*, het zy raeuw en gemaelen, het zy te vooren met kalk gekookt. Voorts komen ook in de gezeide drank de roode korrelen, die binnen de vrucht des booms *achiote* wasschen. Uit de korrelen, droog en verkoelende, met warm water gekookt en geduurig geroert, word een klonterig brood gemaekt, welk aen *de chocolata* een bloed-zuiverende kracht geeft, en alle walging wegneemt. De peper *mecaxochite* wascht lanx d'aerde, met langachtig welriekende bladeren, rond-gedraeyde steelen, hairige wortels en drie lange pepers aen ieder stam opwaerds schietende. Dese peper breekt de verkoelende hoedanigheid *der chocolata*. Eindelijk bestaetze ook uit *xochinacatlis*, *tlilxochitl* en d'harzachtige vocht *holli*. *Xochinacatlis* is een boom met smalle blaederen en groote bloemen, aen lange steelen benedenwaerd omgekromt, binnen purpurachtig en buiten gras-groen, liefelijk riekende en sweemende na een oor. Dese bloemen verschaffen aen *de chocolata* een aengenaeme geur en heilzaeme werking. *Tlilxochitl* kruipt ten top der geboomte gelijk klim-op: 't blad verscheelt weinig van weeg-bree: de bloemen donker-bruin reinigen de nieren, versterken d'herzenen en verteeren d'ongezonde raeuwigheden. *Holli* druipt uit *holquahuytl*, een glad-bastige boom vol taeye vocht. Uit de bast vloeyt eerst een melkachtige vocht, daer na eyer-geel, en eindelijk swart, welke tot ronde balletjens gekneed en gerooft, een genees-middel zijn tegen de buik-loop en verswering der darmen. *Verdeeling van Nieuw-Spanje.* Wat vorders *Nieuw-Spanjens* verdeeling belangt, het word onderscheiden in het artz-bisdom van *Mexico*, de bisdommen, *Mechoacan*, *los Angelos* of *Tlascala*, *Guaxaca* en *Chiapa*, de voogdyschappen *Panuco* en *Yucatan*, en het landschap *Tabasco*. *Beschryving van Mexico:* *Mexico*, hoofdlandschap van *Nieuw-Spanje*, leid tusschen *Tlascala* en *Mechoacan*, beslaet in de lengte noordelijk en zuiden honderd en seventien mijl: de breedte lanx *de Zuider-Oceaen* bereikt seventien; doch landwaerd vier en vijftig mijlen: binnen welke omtrek leggen ten noord-oosten *Lateotlalpa*, *Meztitlan*, *Xilotepeque* en *Panuco*, ten westen *Matalzingo* en *Cultepeque*, ten oosten *Tuzcuco*, ten zuid-oosten *Chalco*, ten zuiden *Suchimilco*, *Tlaluc*, *Coyxca* en *Acapulco*. *Als ook van de stad.* De stad *Mexico*, eertijds by *d'Indiaenen Tenustitan*, leid op d'hoogte van negentien graeden en een half benoorden de middaglijn, uit een ziltig meir vol drabbig water, wiens ommegang lanx 't gebergt bereikt seventig mijl, opgebouwt. 't Vaer-water grimmelt van kleine schuitjens, die 't volk geduurig over-schepen uit 't eene bewoonde eiland tot het ander. Vier steene bruggen, niet min kostelijk als konstig, aen verscheide plaetsen door-sneden en met poorten voorzien, loopen na de vaste kust uit de stad. Gemetzelde gooten brengen schoon water onder 't meir door, binnen *Mexico*: uit welke niemand mag scheppen, ten zy d'opgestelde prijs aen 's koninx rent-meesters betael. Vorders telt de stad meer als festig duizend huisen, in eilanden verdeelt: welker zommige met swaere bruggen malkander bereiken: andere, midden in 't meir gelegen, worden door klein vaertuig bevaren. Rondom 't meir, byzonder daer *Mexico* uitgangen heeft na de vaste kust, vertoonen haer verscheide voor-steeden, alle binnen muuren beslooten, tusschen welke sterke toorens boven gedekt op-rijssen. Om de slag des waters te breeken hebben *de Tenustitaners* een hooft uit gevlochte rijs door 't meir heen gebragt, met groote kosten, halver wegen der stad. Doch 't meir *Laguna*, uit wiens grond *Mexico* gebouwt is, *'t Zoet en zout meir:* verdeelt sich tweezints: 't zoete meir hooger als het zoute valt in 't selve door seven openingen met bruggen beleid, welke de dijk draegt, die uit de stad leid na 't vaste land. 't Zoute meir heeft brak en bitter water: valt en vloeyt na de wind waeyt: geen visch kan aldaer duuren: alsoo 't water, uit het gebergte in *Mexicoos* gesicht neder-gestort, een zulferachtige grond vind. Lanx d'oever word veel

NOVA
1. Conventos de St. Franco. 4 q̃ son. S. Fco. S. Jiago S. Diego S. Maria la
2. Conventos de St. Augus 4 q̃ son S. Aug. S. Pablo S. Sebastiaen y St. Cruz
3. Conventos de St. Domingo 2. q̃. son S. Domingo y Collegio de Porto Cali.
Com.a 4 q̃ son Cala Professa-los estudios S. Illefonse Sanna Norisiadt.
Mercinarios 2 q̃ son Nuestra Senora de la Merced y N.ra Senora de vela.
Senora del Carmen y Nuestra Senora de Moncerrate Suma 18.
7. Mongas q son Sta Caterina de Zeena la Encarnacio Santa
S. Laurenso las descalcas Santa Claro St. Juan de la Penetentia
Monica las Recogidas y S. Geronimo Suma 14.

…VA MEXICO

…sa. Nra Ma la Conception … C ely Santa

…eena la Encarnacion … Claro St. Juan de la … ronimo Suma 14.

8. Ospitales q̃ son Ospital Real de los Indios d. Nra Senora del amor de Dois del Spirito Santa de Juan de Doys de la Misericordia de Shipolito yd S. Lazaro Suma 8.

9. Paroquias 2. S. Catherina Martir y la Vera Cruz.

10. Colegios el de Zantos S. Juan de Latran Colegio de xpo Colegio de las Minas.

A. Palacio Real.

B. Cathederale

C. Agua St. Fe 900 Arcos.

D. Bosg Re. de Chapaltepeq.

veel zout gemaekt, met welk de burgers sterke handel drijven. Meer als honderd duizend schuitjens (*d'Indiaenen* noemenze *acales*, *de Spanjaerden canoas*) vaeren geduurig af en aen. 't Versche meir grooter dan het ziltige, voed kleine visch. Beider oevers hebben ruim vijftig voor-steden, welker zommige vijf duizend, en andere eens soo veel huisen telden. Ja de voorstad *Tescuco* gaf *Mexico* een grootheid eertijds niet toe. Zedert *de Spanjaerden* meesters van dese stad bleven, stoptenze veel graften, om ruimte uit te winnen aen de naeuwe straeten. *drie groote markten:* Behalven drie voornaeme markten, verschaft ieder open plaets allerley eed-waeren dagelijx. De markten noemen *d'Indiaenen tianguystli*, *de Spanjaerden tianguez*. d'Eerste staet in *Tatelulco*, aen drie kanten met galderyen omringt. Midden-weegs van dese vier-hoekige ruimte, gehouden voor de grootste der weereld, pronkt nevens 't gerecht een konstige fontein. De tenten, eenmael 's weeks alhier ten handel opgeslaegen, maeken meer als dartig duizend uit. De tweede markt na *sant Joan* genaemt, leid binnen *Mexico*, en grimmelt van menschen. De darde voert de benaeming *Hyppolito* beschuts-heer der stad. Alle woonsdag en donderdag vloeyt herwaerds zulk een aental handelaers: dat de ruime vlakte te naeuw valt. Voor ieder koopmanschap is een byzondere wijk. Swaere pakkaedjen blijven in schuitjens aen de water-kant leggen. *vier wijken:* In de vier wijken der stad, tegenwoordig genaemt *san Juan*, *santa Maria la redonda*, *san Pablo* en *san Sebastiaen*, bevinden haer meer als vier duizend Spaensche borgers en dartig duizend Indiaensche huisgezinnen: behalven 't voornaemste gedeelte *Thatelulco*, nu *san Jago*. *wondere gestalte des luchts:* Wonderlijk gaet 't toe met de gestalte des luchts. Over dag is het doorgaens helder weder. De noorde-wind tegen den avond brengt regen by, van welke de top de berg *Tepeaquilla*, een kleine mijl boven de stad af-gelegen, zeker bewijs geeft; want wanneer aldaer een duistere wolk gesien word, die komt, door een draey-wind over *Mexico* gewaeyt, met regen neder. Op de vochtige avond volgt een star-lichte nacht en aengenaeme morgen-stond. Van slagt-mand tot bloey-maend toe houd het meest drooge dagen; doch, wanneer zomwijl vocht valt ontsteekt te gelijk een storm, welke een sulferige stoffe veroorzaekt, en de *vreemd stof.* stoffe een duisterheid, niet min pikswart als ongezond: alzoo d'een den ander geenzints sien kan, en pijn der lendenen ter neus en mond ingevloogen verwekt, ja den dood zelf: waerom allenthalven een ieder binnen gesloten deuren en vensters sich verbergt, of landwaerd trekt. Voorts dient aengemerkt, hoe de stad haer zelf t'eenemael ongelijk is geworden, zedert onder 't gesag des Spaenschen koninx verviel: en byzonder als op 't jaer sestien honderd negen en twintig jammerlijk door een overstroomende water-vloed verwoest wierd. *Mexico verdrinkt jammerlijk.* De geschiedenis dient een weinig hooger opgehaelt. *Barnabe Cabo* vertelt de voorval aldus, in een brief aen *den Iesuiet Hernando de Leon*. *Mexico*, seid hy, leid in een valleye tusschen hoog gebergt, seventig mijl beslaende. De valleye langwerpig rond is ten meerderen deel doorsneeden met meiren, welke *d'Indiaenen*, en na haer *de Spanjaerden* groeven: alleenlijk is 't meir, *Mexico* bespoelende, uit de natuur. Om de water-vallen te stuiten leggen allerwegen dammen en dijken. De vloed voor *Mexicalcingo* stroomt anderhalf vadem hooger als tot *Mexico*. De vier andere meiren ten noorden hebben noch vry swaerder water dan *Mexicalcingo*: welker zommige slechts vier, en andere drie mijl in d'ommegang uit maeken: daer *Mexicalcingoos* meir vijftien en *Mexicoos* sestien telt. By inbreuk der dyken heeft *Mexico* nu en dan groot gevaer geloopen en schaede geleden. Weshalven d'onder-koning *Luidewyk de Velasco* byzondere vlyt aenwende: om ergens door de laegste bergen een uitwatering te maken. 't Land rondom gepeylt wiert de noorder-kust by 't dorp *Gueguenoca* bequaemst gevonden. Doch wegens de manier der uitwate-

Merkwaerdige water-leidingen. ring quamen de wis-konstenaers niet over een. De meeste sloegen voor een graft te delven, waer in de meiren haer ontlosten: andere een onder-aerdsche breede goot te leggen. 't Laetste ontwerp volgde *Velasco*, met ongelukkige uitslag; alsoo de myneerders, door 't instorten van 't zand bedolven bleven; of wegens de besloote sulferige lucht stikten. 't Werk is echter niet blijven steeken: hoewel op een gantsch andere voet hervat wert. *De Fransman Henrik Martyn* nam aen de rievier *Quautitlan*, die in't meir *Laguna* valt, te diepen: en door de verdieping tot een boezem te maeken, waer door *Laguna* 't overtollig water soude loozen. *De Jesuiet Joan Sanchez* sprak de toeleg met vele redenen tegen; maer ging echter voort. En eerlang viel 't water diervoegen, dat men droogs voets tot de klippe *el Pennol* een mijl van de stad afgelegen, konde gaen. Men hield gestaedig d'hand aen dit werk: totter tijd *Conde de Getues* voor onder-koning over quam. Dese oordeelde d'onkosten onnoodig: ja gelaste de dijken door te steken, welke 't water schutten, afgestort lanx de zilver-mijnen van *Pachuca*: ten einde de juiste peyl had, hoe hoog 't water *Mexico* onder zette. De vloed wiesch zedert jaer op jaer: tot eindelijk in 't jaer sestien honderd negen en twintig een swaere regen viel, die 't meir *Laguna* diervoegen deed swellen, dat *Mexico* ellendig verdronk. De huisen spoelden by duizenden om verre: alle koop-waren, welke niet tegen het water mogten, verdorven. Ten zy de ontelbaere schuitjens byzonder te passe quamen, 't had meer menschen 't leven gekost.

Mexico herbouwt: *Henrik Martyn* herstelde eindelijk de waterleiding van *Gueguenoca*: bragt de vloed, uit het gebergte gezakt, binnen d'oevers der stroom *Quautitlan*: groef een graft lang acht duizend vademen: en bouwde een konstig steen-verwulfel onder d'aerde van gelijke lengte als de graft. Dit werk heeft om de twee honderd vademen ruime lucht-gaten, en een diepte van sestig vademen: zulx een geweldig nat verswelgt. Langzaem liep *Mexico* droog. Soo haest staek en de kruinen der dammen en dijken als ook de straeten niet boven of men begon de gronden te verhoogen: over al bruggen te leggen; en meer aental schuitjens te timmeren. De burgers vonden ook goed een diepe graft tot meer ontlasting van 't water te maken: hoewel twintig jaer arbeids vereischte.

vordere beschrijving. De rievier, welke bykans midden door de stad loopt, wort van een muur bedwongen. Met een kromme bogt leid een galdery vol prachtige boogen stadwaerd. Achter de galdery verschuilen kostelijke paleisen onder aengenaem geboomt.

kloosters: De kloosters verheffen boven andere huisen zeer verheven daken en toorens. *De Franciscaeners* bewonen vier uitmuntende gestichten. 't Eerste aen *Franciscus* toegewijt, beslaet 't opperste gedeelte van *Mexico*: leid binnen een ruime vierkantige hof, konstig in bedden en ryen van boomen verdeelt. d'Ingang vertoond drie poorten. 't Klooster zelf is buiten gemein hoog: op de twee uiterste muuren rust een swaere toorn met vier ommegangen. Midden weegs der stad staet haer tweede klooster *San Jago*: wederzijds heeft het gebouw twee vierkante toorens, onder en boven even dik. 't Darde leid een weinig ter zijden af, achter de voornoemde galdery: langwerpig getimmert vertoont een hoog en konstig gespan in de lucht: draegt de benaeming *Maria la Rodonda*. 't Vierde niet verre van het eerste; doch veel kleinder: word genoemt *San Diego*. *d'Augustyner monniken* wijken geenzints voor *de Franciscaenen*. Haer voornaemste gebouw heeft heerlijke zaelen en twee toorens: de laegste, rond en dik, loopt spits toe met een cierlijke knop: de hoogste recht vierkant strekt drie ommegangen hemelwaerd: erkent *Augustyn* tot beschuts-heer. Recht achter vertoont sich *San Pablo*, met minder luister. 't Gesticht *Sebastiaen* na 't meir *Laguna*, is gebouwt kerks-gewijs: de toorn heeft een dikke spits. 't Augustyner klooster *Santa Cruz* staet vierkantig nevens de markt, wiens midden pronkt met een konstige fontein. Het hof, binnen dikke muuren besloten, trekt den beschouwers door een

een koftelijk vermaek in verwondering weg. Op gelijke wijze bewoonen *de Dominicaenen* twee fchoone kloofters. 't Voornaemfte na *Dominicus* genaemt is achter achtkantig, welker dak boven fcherp toe-loopt. Voor verheft haer een toorn, waer aen een matelijke kerk vaft blijft. Het tweede getimmer, ter zijde af van *fan Jago*, beftaet uit drie onderfcheide gebouwen, verwulfs-gewijs gedekt, word geheten *Collegio de Porta Cœli*. Schuin over *fan Jago*, nevens de groote markt, hebben *de Jefuieten* een prachtig paleis, alwaer een meenigte leerlingen in de Latijnfche en Griexe taelen geoefent worden. 't Paleis draegt de naem *Cafa Profeffa los eftudios*. Haer tweede woonplaets *Illefonfe Sanna novifiad* behoeft d'eerfte niet toe te geven: als welke een dubbelde gevel vertoont voor een koninglijk huis. De monniken *la Merced* onthouden haer binnen twee kloofters, beide aen *onfe Lieve Vrouwe* toegewijd. Even zoo veel bewoonen *de Carmelieten*, infchelijx na *Maria* genoemt; doch d'eene met de bynaem *Montferrate*, d'ander *Carmel*. d'Eerfte, gelegen niet verre van de rievier, is een flecht gebouw in vergelijking des laetften, wiens toorn en tempel-dak boven alle gebouwen uitfteekt, in *Mexicoos* bovenftad ter zijde van 't kloofter *Francifcus*. De vrouwen-kloofters zijn veertien, door *Mexico* wijd en zijd verfpreyt. 't Voornaemfte eert voor befchuts-vrouw *Catharina van Senen*: heeft een prachtige toorn en ruime wooningen. Meer luifter evenwel vertoont *fanta Terefa*, gebouwt na de manier eens kaizarlijken paleis: boven verwulfd: beneden met een laege muur, en achter met een buiten gemein vermaekelijke luft-hof: niet verre van de ronde fontein, die geduurig water fpuit, in d'ommegang vol konftig-koftelijke pylaeren. Boven de fontein ftaen dicht over malkander de vrouwen-kloofteren *la Encarnacio* en *fanta Ines*. Vorders leggen hier en daer, boven, beneden en midden-weeg der ftad de geftichten *Jefus-Maria*, *Laurenfo*, *las Des-calcas*, *fanta Clara*, *Juan de la Pœnitentia*, *Regina Cœli*, *fanta Monica*, *las Recogidas*, *Ieronymo* en *Conception*. Tegen over de lange galdery vol boogen, doen fich twee gafthuifen op, dicht by malkander, *Real de los Indios* en *noftra Senora del Amor*. Voorts leggen acht andere voor arme zieken: als namentlijk *de Dios*, *del Spiritu Santo*, *Iuan de Doys*, *de la Mifericordia*, *de fan Hippolyto* en *de fan Lazaro*. De drie hoofd-kerken voeren de naemen *Catharijn*, *Martijn* en *Vera Cruz*. De gilden der Santen vergaederen weekelijk binnen prachtige paleifen. Onder defe munten uit *Iuan de Lateran*, *de Chrifto* en *las Niuas*. De verblijf-plaets des onder-koninx leid nevens 't Dominicaener kloofter *Porta Cœli*. Waerlijk een ftuk werks, 't geen voor geen gebouwen, by d'oudheid wijd-luftig uitgekraeyt, behoeft te wijken. Evenwel moet het toegeven aen de ftoel van d'artz-biffchop, in 't ronde getimmert gelijk een fchouwburg, uitdrukkende 't aenzien des gefachhebbers, die 't bewoond, als welke heerfcht over de bifdommen van *Tlafcala*, *Guaxaca*, *Mechoacan*, *Nieuw Galicien*, *Chiapa*, *Yucatan*, *Guatimala*, *Verapaz* en *de Philippinas*. Dit verwonderens-waerdig gefticht begon *Ferdinand Cortefius*; doch wierd voltrokken door *Sebaftiaen Ramires de Fuenleal*. Behalven defe paleifen zijn ook uitmuntende *Cafa de Cabildo*, *Alameda* en d'Hooge-fchool, alwaer de leeraers nu over lang haer geleerdheid aen de weereld hebben bekend gemaekt, op papieren vol wijfe letteren, binnen *Mexico* gedrukt. Rondom defe ftad lagen eertijds fteden en vlekken, aenfienelijk door een groot getal van heerlijke huifen. Onder de zelve verdient *Chulula* geenfints de laegfte plaets. De ftad, gebouwt op een vruchtbaere vlakte, telde meer als twintig duizend wooningen. De lufthuifen rondom waeren niet minder. De tempels en toorens bereikten 't getal van de dagen des jaers. 't Bewind der ftad ftond aen de fteevoogd, fes voornaeme edelen en opper-priefters; want zy geen beraedflaeging ter hand floegen, fonder voorige godsdienft te plegen. De priefterlijke bediening vereifchte niet alleen 't bewierooken der afgoden vier-

Margin notes: *kloofters:* / *Vrouwen-kloofters.* / *gaft-huifen:* / *kerken:* / *paleis:* / *ftoel des artz-biffchop feer koftelijk:* / *ftad Chulula.*

mael binnen vier en twintig uuren des morgens, middags, na zonnen-ondergang en ter middernacht. Niemand mogt afwesen. Maer zy gebruikten inschelijx een wreede oefening omtrend haer zelf, en noch wreeder omtrend andere. Op de gewoonelijke feestdagen onthielden sich van spijs, drank en slaep: geeselden 't licchaem ongenaedig met geknoopte koorden: spouwden haer mannelijkheid op, om alle onkuische beweegingen te bedwingen: quamen des nachts op een ruime plaets des choors te zamen: alhier nedergezeten, doorstaeken met lancetten de kuiten en scheenen, vol ontelbaere wonden, zulx 't bloed allerwegen uitgudsde: dit streekmen aen de slaep des hoofds en doopte ook in 't zelve de lancetten, die bloedig voor den tempel-gevel ten toon hingen in een stroo-bolle. De lancetten maekten een groot getal uit, alsoo niet meer dan eenmael mogten gebruikt worden. Doch op de dagen aen d'afgod *Tezcatlipuca* toegewijd, droeg, behalven de priesters, ieder mensch een nieuw touw uit d'hennip *mangey* een vadem lang, en met een dikke knoop aen 't einde stijf toegedraeyt: welk diervoegen over de schouders zlingerden, als of den rugge ten pletteren wilden kloppen. De priesters bleven vijf volle dagen in den tempel: gebruikten aldaer gelijke wreedheid: en aten slechts eenmael binnen vier en twintig uuren. Omtrend de gevangenen pleegdenze een afgrijselijke verwoedheid. 't Beulswerk ging aldus toe. In de kerk stond een rond tooneel uit steen gebouwt, na welkers ruime vlakte een breede trap boven leide. Op 't tooneel was een vierkantige stellaedje, onderschraegt van acht en twintig pylaeren: achter welke een beschoeying vertoonde duizend en duizend menschen-hoofden. Alhier saten de gevangenen, ten offer geschikt, moedernaekt, by een gewaepende wacht bewaerd. Een trap ging na de bovengrond der stellaedje: drie voet van de trap stond een steen die scherp toeliep, (*d'Indiaenen* noemden hem *quauxicalli*) en achter de steen waeren in d'hoogte twee ronde kapellen boven klapmuts-gewijs, ieder met vier gaeten en een breede poort: binnen sat een vervaerlijke duivel. Ses priesters bekleeden dit bloedig ambt: droegen de benaeming *chachalmua*. Die 't hart den gevangene uitrukte, geheten *papas* of *topilzin*, ging d'andere in aenzien te boven: droeg een roode gordijn om 't lijf, niet ongelijk een lange tabbaerd met breede franje lanx de boorden, als ook een kroon uit groene en geele pluimaedje op 't hoofd, aen d'ooren oorhangsels vol kostelijke gesteente, en door de lip half wegen de kinne een blaeuwe steene schaft. 't Aengesight en handen leelijk-swart bestreeken: met zulk een verve vertoonden haer ook de vijf andere; doch verschilden in gewaed van *den topilzin*, datze om 't verwerd-gekruld hair een ledere riem bonden, en witte rokken aen hadden, swart gestikt. *De topilzin* liep haestig de trap af na de gevangens, en toonde ieder byzonder een beeld: seggende, *dit is uwe God*. 't Beeld, gekneed uit deeg van bledos, mays en hooning, had voor oogen groene koraelen, de mays-graenen maekten de tanden. Thans wierden de gevangenen na boven geleid, en aldaer met de rugge op de puntige steen *quauxicalli*. De vijf priesters *chachalmua* vatten ieder een been, arm en 't hoofd. Die 't hoofd neder-drukte, wierp den wringende mensch een houte halsband, gelijk een slange gekronkelt, om den hals. Terwijl de borst gespannen lag, keerde sich *de topilzin* na den afgod, en betoonde een nederige eerbiedigheid. Thans tarnt hy met een scherp steene mes den gevangenen, kermende op den puntigen steen, de borst open: rukt 't hert uit het lijf: vertoond het rookende aen de zonne: werpt het eindelijk den afgod in 't aengesicht: en terstond ook 't vermoorde lijk van de trappen af. Beneden gerold word weg-gedraegen van die aen de trap wachten; doch ieder neemt sijn eigen gevangen: die zedert gekookt en gebraeden voor een lekker gerecht verstrekt. Zulk moorden greep niet alleen stand onder *de Mexicaenen*; maer

Wreede oefening der priesters:

vreemde manier van sich zelf te quetsen:

Ongehoorde wreedheid van menschen-offer.

maer ook by de meeste *Indiaenen* rondom her: en byzonder binnen de stad *Chulula*, soo veel gezid als *'t Heiligdom aller Goden.* Jaerlijx, wierden alhier ses duizend kinderen geoffert. De burgers plagten wijd en zijd koopmanschap te drijven, inzonderheid met cochinillie. Haer dragt was verscheide. De vermoogenste droegen kotoene rokken, aen welker randen pluimaedjen en punten van konijnevellekens slingerden. 't Slecht volk stak sich in *nequens-tabbaerden*: *nequen* is een lywaed, geplukt uit hairige bladeren der boom *maguey*. De stad *Tezcuco*, vol geschikte straeten en prachtige huisen, gebouwt op de kant van 't ziltige Mexicoosche meir, en echter geenzints gebrek lijdende wegens versch water, door onder-aerdsche gooten uit 't gebergte af-geleid, over-trefte eertijds in groote, volgens *Antonius de Herrera*, de beruchte Spaensche koop-stad *Sivilien* tweemael. *Quitlavaca*, by *de Spanjaerden* genaemt *Venezuela*, (ter oorzaek gelijk *Venetien* rondom in 't water leid, aen verscheide eilandekens verdeelt) telde eertijds meer dan twee duizend huisgezinnen. Een dijk, twintig voet breed en een half mijl lang, leid door 't meir na de vaste kust. *Yztacpalapa*, vijfmael dichter bewoond, vertoonde sich ten deelen in 't zoute meir, ten deelen op 't vaste land, alwaer versche vijvers overvloedig visch voeden, twee mijl van *Mexico*, werwaerds een breede dam leid: lanx welke, ten zy een kromte had in het begin, *Mexicoos poort* gezien zoude worden. Op den dam staet een fontein van hooge boomen omringt, en levert schoon water. Ter zijden af verhief *Mexicaltzingo* uit 't meir *Laguna* vier duizend heerlijke gebouwen: en 't dorp *Cuyocan* op een vruchtbaere landsdouwe ses duizend, anderhalf mijl van *Yztacpalapa*. Nergens na zoo magtig was 't dicht by gelegen vlek *Hiucilopucho*. Dese drie plaetsen, eer den hals bukten onder 't Spaensche jok, pronkten met prachtige tempels en hooge toorens, welker zilverige luister verre af-blonk. Tegenwoordig verandert in kloosters steeken vol moniken en nonnen. 't Zout van aerde alhier gemaekt word alomme vervoert, hoewel niet wit is, en slechts dienstig om peekel-vleesch te maeken. Voorts leid *Mexico* rondom in verscheide dorpen, onder welke de kroon spannen *Guatitlan*, *Tenyauca*, *Escapuzalco*, *Tacuba* en *Suchimilco*. 't Naest-gelegen landschap *Xilotepec* is vermaerd wegens twee fonteinen en uit-steekende vruchtbaerheid. d'Eene fontein dicht onder 't dorp *Queretaro* levert ziedent water, welk verkoelt, voor 't vee een gezonde drank verschaft. De andere vloeyt vier jaer, en even zoo lang geeftze niet een droppel. By harde regen is de zelve droog, en by droog weder vol goed water. Tusschen de dorpen *Queretaro* en *san Juan* leid een ruimte seven mijl lang en seven breed, en twee mijl boven *Queretaro* hier by gerekent, alwaer honderd duizend hoorn-beesten, eens zoo veel schaepen en tien duisend paerden weydens genoeg vinden. 't Gebergte *Nevada* by de stad *de los Angelos* verdient geen gemeine verwondering. 't Begint van dartig mijl te rijzen tot een yzelijke hoogte, boven vlak en met een wijd-gaepend log, wiens grond in onmettelijke diepte zinkt. Gemeinelijk, met zonnen-opgang en onder-gang, vliegt een dikke damp, soo recht als een kaers, hemelwaerd; doch verspreid eerlang in de lucht gelijk een pluimaedje, die terstond verdwijnt, en haestelijk wederom verandert in een bruine wolk. Met de rook werptze ook asch uit. De berg is vermaekelijk beplant. Onder ander geboomt groeyen zeer hoog de cypressen, cederen, eiken en pijn-boomen. De vruchtbaere velde leveren overvloedig tarwe, kotoen en mayz. Zelden valt omtrend dese land-streek regen. Aen de voet des bergs leid 't dorp *Tepexco*, vermaerd wegens kristallijn-aluin, 't vlek *Ocotlan* leeft by zout, welk een ziltige put verschaft, en *Tuculala* by goud-mijnen en vruchtbaere zaey-landen, die meest tweemael 's jaers door aerdbeevingen ellendig schudden: waerom d'ingezeetenen geen steene huisen; maer

[Margin notes: *Dragt van Chulula.* — *Steden Tezcuco:* — *Quitlavaca.* — *Yztacpalapa.* — *Mexicaltzingo.* — *Dorpen om Mexico.* — *Wondere fonteinen:* — *Ongemeine vruchtbaerheid.* — *Berg Nevada wonderlijk.* — *Vreemde aerd-beeving.*]

laege ſtroo-hutten bewoonen. Ten zuid-ooſte van *Nevada* valt ſchoone zuiker: en op den berg zelf de vermaerde gomme *anime*, welk voortkomt uit *jetaiba* een boom nimmer dor, met hard-wit hout, een bleekgeel geſprenkelde baſt: drie blaederen langachtig en zacht hangen over malkander aen een takje, en de vruchten by de middelſte ſtamme. Als in ſlagt maend de regen voorby is, word in de ſtamme een gat geſneden, waer uit *d'anime* af-drupt: zy heeft een liefelijke reuk en heilzaeme kracht tegen hoofd-pijn door koude veroorzaekt. De valleyen *Matalzingo* en *Atzompan* hebben weelige weyden. *Diego Munnoz de Camargo* fokte uit twee ſchaepen veertig duizend, binnen tien jaer, op *Atzompans* grond. En dit zijn de voornaemſte ſteden, dorpen en landeryen, welke 't beruchte *Mexico* rondom verder en dichter omringen. Wegens de ſtichting deſer ſtad verhaelen *d'Indiaenen* de naervolgende voorval. 't Sevenſte geſlacht *der Navatlacas*, uit 't geweſt *Aztlan* herkomſtig, ſwerfde een geruime tijd, niet zonder duizend ongemakken, van 't eene land tot het ander, na 't bericht welk de toovenaers kreegen door de duivel *Viztliputzli*. Eindelijk zommige prieſters, buiten het heir afgedwaelt, geraekten in een wildernis vol lieſen en allerley ruycht: en ten laetſten voor een heldere water-plas, in welke de viſſchen niet alleen zilverig ſcheenen te ſwemmen; maer ook de beemden en boomen rondom wit glinſterden. Des nachts openbaerde *Viztliputzli* aen d'oudſte prieſter in een droom: zy zouden aen de ontdekte plas *een tunal-boom*, wiens blad 't een uit het ander voortkomt, vinden op een ſteen, onder welk 't herte lag van den vermaerden tovenaer *Copil*. *De tunal* had tot een zeker kenteiken een arend, welkers eene poot een geroofde vogel vaſthield, en d'andere een tak des booms. Alhier moeſt, na lang omſwerven een ſtad gebouwt ter vaſter wooning. Op de droom des ouden prieſters benaerſtigt ſich ieder tot ſoeken na de aengeweſen plaets. Men vond dan eindelijk *den tunal* en arend met uitgeſtrekte vleugelen, oogen na de zonne gekeert, een neſt vol koſtelijke pluimen en vogel in de klaeuwen. Geſwind bouwenze alhier een kapelle uit aerde zooden: de kap met ried gedekt bewaerde den afgod tegen 's hemels ongemakken. By beter gelegendheid ſtond het vaſt, hem een prachtige tempel te maeken. 't Meir, op wiens eilandekens ſich nederſloegen, leverde overvloedig viſch en water-vogels: die zy aen de nabuuren *Tepanecas* en *Tezcuco* mangelden tegen ſteen en kalk, tot bouwing van een kerk voor *Viztliputzli* en een nieuwe ſtad. Men damde nu ook een ſtuk des meirs *Laguna*: verdeelde de ſtad in vier groote wijken, en de groote in mindere. Over ieder wierd een byzondere afgod geſtelt. Men voerde tot ſtads-wapen den arend, gelijk op *den tunal* geſien wierd. De ſchifting der wijken en gebuurten verwekte groot miſnoegen by d'aenzienelijkſte: als die oordeelden de kaveling der erven onrechtmaetig. Weshalven weg-trokken lanx 't meir *Laguna*, en ſich op een duinachtige grond nederſloegen: aen welke de benaeming *Tlatellulco* toepaſten. d'Afgeweekene behielden bittere haet tegen haer lands-genooten, die de vier wijken van 't nieuwe *Tenuſtitan* bevorderden. Zy deeden uit *Tlatellulco* alle moogelijke afbreuk. Hier door vonden ſich de beſtreedene benoodſaekt een koning te kieſen: ten einde met meer geſach en eendracht tegenſtand booden. Doch, om niet onderling diensaengaende over hoop te leggen, beſlooten een uitheemſch opperhoofd over ſich te ſtellen. Niemand wierd bequaemſt gekeurt als *Acamapixtli*, die den koning van *Culhuacan* voor groot-vader erkende. 't Geſantſchap, derwaerds afgeſchikt, bequam haer oogmerk. De nieuwe koning beſtelde alles voorſichtig: zulx *Mexico* 't hoofd meer en meer begon op te ſteeken. Doch d'aenwas verwekte vrees onder de nabuuren: als die deſe vreemdelingen ontzaegen wegens oorlogs-dapperheid. Byzonder wierden gaende gemaekt *de Tepanecas*,

Gomme anime.

Stichting van Mexico.

Merkwaerdig verhael der Indiaenen wegens de ſtichting.

Sommige Mexicaenen trekken weg: bouwen Tlatellulco.

Acamapixtli eerſte koning der Mexicaenen.

necas, welker hoofd-ſtad *Azcapuzalco* vol ſtrijdbaer volk ſtak. Deſe leiden enkelijk toe, om *de Mexicaenen* uit te roeyen, eer grooter macht kregen. Zy hadden tot noch toe ſchatting ontfangen, ter oorzaek 't meir *Laguna* ten wooning in-ruimden; doch eiſchten nu boven de gewoonlijke tol een tweede: welken ten zy op-bragten, zouden d' uiterſte verwoeſting door de wapenen moeten afwachten. De vereiſchte tol beſtond in verſcheide geboomt, tot bouwen der ſtad, en aerd-gewaſch op 't water geteelt, en door 't water na *Azcapuzalco* gevoert. *De Mexicanen* niet weinig ontſtelt, wiſten geenzints, hoe zulk gewaſch konden leveren: wanneer *Viztlipuztli* in den droom aen d' oudſte prieſter bekend maekte, dat 't vereiſchte doenelijk was. Hy gebood dan aerde te werpen op de driftige water-liezen, en in die aerde te zaeyen. En deſe bragt ter gewoonelijker tijd voort *mayz*, *axi*, *tomates*, *chias* en kouwoerden. *De Tepanecas*, voor die reis te vreden geſtelt, vorderden tegen 't naeſte jaer een gans en reiger broeyende eyeren, uit welke de jongen pikten, juiſt als beide de neſten, leggende op de driftige teel-aerde, binnen *Azcapuzalco* gebragt wierden. Door bericht van *Viztlipuztli* volbragtenze ook duſdaenigen eiſch, vijftig jaer achter een. Middeler-tijd overleed *Acamapixtli*, dewelke *Mexico* met gebouwen, ſtraeten, markten en water-togten merkelijk had verbetert. Op ſijn ſterven wilde hy geen ſtaetvolger noemen; maer liet de verkieſing in de vryheid der gemeinte: die ſijn zoon *Vitzilovitli* ten koninglijken throon voerde, en hem verkregen de dochter des koninx *der Tepanecas*: om den zelven op deſe voet te vriend te krijgen, en vermindering van de jaerlijxe ſchatting. *Ayauchiguals* kleed dan wierd vaſt geknoopt aen *Vitzilovitlies* rok, tot voltrekking des houwelijx: en zy beviel eerlang in de kraem van een jonge zoon: welken de grootvader, des ootmoedig verzocht, noemde *Chimalpopoca*, zoo veel gezeid als *een rondaſſe die rook geeft*: ja hy hield ſich te vreden met een paer ganzen en weinig viſch, welke *de Mexicaenen*, in plaets der ſwaere ſchatting, zouden op brengen, tot erkentenis, datze ſijn land bewoonden. *Chimalpopoca* op ſijn tiende jaer ouderloos, ontfing boog en pijlen in de ſlinker-hand, en een ſwaerd uit vleymen in de rechter, gekroont en gezalft ten koning, verbond ſijn moeders vader tot gunſtbewijs aen *de Mexicaenen*; want alzoo de zelve groot gebrek leden van verſch water, verkreeg zulk te mogen af-leiden uit 't gebergte *Chapultepec*, een mijl ter zijden *Mexico* afgelegen. Zy maekten dan een goot van planken en paelen, met kley tuſſchen een dubbelde ſchoeying gevult, door 't meir heen. Doch dewijl de goot niet dicht bleef, en 't water by gevolg ondrinkbaer wierd, vaerdigden een geſantſchap na *Azcapuzalco*: eiſſchende kalk, ſteen en metzelaers, om een buurzaem verlaet te leggen. Oevel nam de raed duſdanigen voorſlag op. *Wat lieten ſich de Mixicaenen voorſtaen? zal een vluchtige hoop, die ten beede in eens anders land woond, tot dienſtbaerheid vorderen, dewelke over haer heerſchen?* Men neemt dieshalven een ſlot-vonnis buiten 's koninx kennis (alzoo verdacht gehouden wierd wegens ſijn neve *Chimalpopoca* alle onderhandeling met *de Mexicaenen* af te ſnijden op lijf-ſtraf: ja de zelve gantſchelijk uit te roeyen. Zommige echter verſtonden; men behoorde *Chimalpopoca* te verſchoonen: andere daerentegen, dat hy voor af aen kant diende: als dewelke, van 's vaders wegen *een Mexicaener*, ſijn volk ten uiterſte met de wapenen zoude beſchermen. De laetſte voorſlag ſloeg boven; doch den koning *der Tepanecas* diervoegen om 't hart, dat droefheids halve ſtierf. En 't wierd ook eerlang te werk geleid; want ettelijke *Tepanecas* over-vielen *Chimalpopoca* by nacht in ſijn paleis. Deſe moord verwekte *de Mexicaeners* tot een ziedende wraek. En zy leiden haer wigtige toeleg op *de Tepanecas* voorſichtig aen. Traeden in verbond met *Tezcuco* en *Culhuacan*: verkooren *Izcoalt* om ſijn held-daedige dapperheid ten koning,

Tollen buiten gemein vreemd afgevordert.

Vitzilovitli tweede koning.

Chimalpopoca derde koning.

word vermoord:

Izcoalt vierde koning.

ning, hoewel *Acamapixtli* hem geteelt had by een ſlavinne. *Izcoalt* maekte terſtond groote toe-ruſting ten oorloog, hoewel tegen de borſt van ieder een, uit over-ſlag van d'over-macht der *Tepanecas.* 't Liep eindelijk hier toe: men zoude vrede verzoekken, en wooningen op de vaſte kuſt: om eenmael uit d'ellendige liezen te verhuiſen. Zulk een beede konde binnen *Azcapuzalco* niet onſmakelijk zijn: indien *de Mexicaeners* haer God derwaerds bragten, en ſich gantſchelijk *den Tepanecas* onderwierpen. Anderzints wie ſag niet te gemoed een gewis verderf? Doch hoewel ieder de voor-ſlag omhelſde, ſtond *Tlacaellel* 's koninx neve hier hard tegen. 't Mogt niet beſtaen met de Mexicaenſche achtbaerheid, uit ſich een aen-bod te doen van zoodaenige ſlaefachtige voorwaerden. Waerom geen beraed genomen, of niet eenig gevoeglijker middel te vinden was? Hy wilde gaerne ſijn leven in de waeg-ſchael ſtellen, en na *Azcapuzalco* gaen: ten einde aldaer den gantſchen toeſtand door-ſnuffelde. Soo gezeid, ſoo gedaen. Doch weder-gekeert bragt bericht: hoe ſich *de Tepanecas* ten ſtrijd toe-ruſteden: en geenzints na vrede luiſterden. De tijding baerde een algemeine verſlaegendheid. Vele baden, ſich elders met de vlucht te bergen. Doch *Izcoalt* boezemde den verzaegden moed in: maekte een verbinding tuſſchen hem en 't volk. Indien hy de ſlag verloor, zoudenze hem op-eten; byaldien 't veld behield, moeſt de gemeinte t' ſijnen dienſt ſtaen. Moedig dan rukt de koning tot onder de ſtad *Azcapuzalco.* De voor-togt beſtaende uit 't puik des adels, voerde *Tlacaellel. Izcoalt* in d'achter-hoede gaf 't teiken ten ſtrijd op een trommeltjen. De vyand, tien man tegen een, viel geſwind ter poort uit; doch wierd ſoo raeuwelijk onthaelt by *Tlacaellel*, dat tommelinx na de ſtad verſtoof. De overwinnaer hing hem kort op de rug: ſulx te gelijk met de vluchtelingen binnen-drong. Hier ging het aen 't moorden. 't Swaerd verſchoonde niemand. Weinige bergden ſich na

dapperheid van Tlacaellel.

verſlaet de Tepanecas.

een ſteil gebergt; doch na-gejaegt wierpen de wapenen van boven neder, en verſochten lijfs-genaede, onder aenbod van ſlaverny. 't Verſoek wierd ingewilligt. *Izcoalt* vond een onwaerdeerlijke buit binnen *Azcapuzalco*: deelde de verheerde landeryen uit, na ieder ſich manhaftig droeg. De bevochte zegen bragt *de Mexicaenen* in 't oog der nabuuren: als die haer ſchielijke aenwaſch verdacht hielden. De ſteden *Tacuba* en *Cuyoacan* behoorden ook tot *de Tepanecas*, hoewel haer eigen opper-hoofden erkenden. Gevoeligſt toonde haer *Cuyoacan*: die, hoewel vruchteloos *Azcapuzalco* aenhitſte, den ſtrijd te hervatten, zelf de wapenen in de vuiſt nam. Doch eer het ten oorlog uitborſt, ſpeelden *de Cuyoacaners* een ſchandige trek aen Mexicaenſche mannen, genoodigt tot een plechtelijk afgooden-feeſt: namentlijk, na dat de gaſten met ſpijs, drank en danzeryen wel onthaelt waeren, dwongenze vrouwen gewaed aen te trekken, niet zonder ſchamper verwijt van een ontaerde mannelijke inborſt. De ſpot bleef niet ongewrooken; want de mishandelde maekten een vergiftige rook in *Cuyoacans* poort, door welke de ſwangere vrouwen mis-dragt kreegen, en veel tot ſwaere ziekten vervielen. Ten laetſten trokkenze weder-zijds te velde. Terwijl *Izcoalt* hand-gemein was, trok *Tlacaellel* achterom, en viel *de Cuyoacaners* op de rugge met ſoodaenigen fellen indruk aen; datſe ter zijde uit-ſpatten na een ſterken tempel; doch *Tlacaellel* quam haer voor: ſtak den tempel in brand: en vervolgde de vluchtelingen tien mijlen verre. Een klein getal kreeg de top eens bergs onder de voet, en lijfsbehoudenis, mits dienſtbaer bleven. d'Overwinning maekte *de Suchimilcos*, 't eerſte geſlacht der *Navatlacas*, gaende, om den voort-gang *der Mexicaenen* te ſtuiten: uit inzicht, dat niet t'eeniger tijt haer te magtig over den hals quamen. Zy meinden dan 't zeeghaftig heir t'onder-ſcheppen; doch *Tlacaellel* in de voor-baet trok geſchikter orde *de Suchimilcos*, met 't gant-

Twee merkwaerdige treeken.

Cuyoacaners geſlaegen door Izcoalt.

als ook de Suchimilcos.

'tgantsche gros gelijk aenvallende, onder d'oogen. Niet lang duurde het gevecht, of *Tlacaellel* bragt de vyand op de vlucht: verooverde de stad *Suchimilco* voor *Izcoalt*: die, aldaer ten koning gehult, belaste den overwonnene een straet te leggen van *Suchimilco* tot *Mexico*, vier mijl lang: ten einde tusschen dese twee steden d'handel gemakkelijker mogt werden gedreven, en d'onderlinge gemeinschap bewaert. Onaengezien dusdaenige voorbeelden, spiegelden sich *Cuytlavacan* niet. De stad, aen het meir *Laguna* gebouwt, vertrouwde 't meenigvuldig vaertuig, met welk de burgers byzonder wisten om te gaen. Weshalven *Mexico* te water quelden. *Izcoalt* vond goed sijn zegend-praelend leger haer op den hals te rukken; doch *Tlacaellel* hield het tegen: als die beloofde de muitende stad onder de knie te krijgen, indien flechts aenkomende jongens mocht gebruiken, die in de *canooen* handgaeuw waeren. 't Wierd toegestaen, en besloeg diervoegen: dat hy, met een aerdige krijgs-list, *Cuytlavacan* by verdrag vermeesterde. De jongens bragten te rugge een groote buit, en merkelijk aental gevangenen, geschikt ten offer voor *Viztlipuztli*. De ongehoorde zegen, wijdluftig uitgekraeyt, beweegde *Tezcuco*, sich t'onderwerpen den Mexicoofschen koning: die 't opper-hoofd over *Tezcuco* tot opper-raedsheer verkoor: hoewel niet zonder voorgaende spiegel-gevecht tusschen *Tlacaellel* en *Tezcuco*: in welk 't Tezcucosche heir sich ter bescheidentheid des overwinnaers stelde buiten bloedstorting. Ondertusschen wierd *Izcoalt* na een twaelf-jaerige heerschappy, af-lijvig, en *Meteczuma* sijn staet-volger. Prachtig ging de verkiesing toe. De nieuwe koning met punten van tygers vellen bekleed wierd geleid in de hooft-kerk voor een haerd, op welke nacht en dag vuur brande. Nevens stond de throon. Alhier neder-geseten offerde den duivel bloed, gevlymt uit sijn ooren, kaeken, scheenen en kuiten. Een wel-spreekende redenaer wenschte hem veel geluk, onder toejuiching des adels. De staetzie eindigde in kostelijke maeltijden, konstige vuur-werken en gewoonelijke danzeryen. Toenmaels wierd ook tot een onverbreekelijke wet gestelt: de kroning in te wyen met een offer van gevangenen, die hy moest af-haelen uit 's vyands land. Weshalven *Muteczuma* na 't geweft *Chalco* rukt, alwaer verscheide landzaeten in sijn handen vervielen: welker rookende harten den *Vitzlipuztli* ten offer strekten. Thans nam de krooning voortgang tot welke een ontelbaer aen-tal menschen uit alle omleggende landschappen toevloeyde. Die onder tol opbrengen zaten bragten geschenken: voor de geschenken droegen d'hofmeesters de wapenen der rijken, tot *Mexico* gehoorig, in geschikte orde. Terstond na dese prachtige staetzie viel de koning in *Chalco*. De strijdbaere landaerd weerde sich mannelijk: kreeg *Muteczumaes* broeder, nevens een bende *Mexicaenen*, gevangen. Den gevangen booden d'overwinnaers 't rijk aen: welke voorslag by hem wierd afgeslagen; doch eindelijk aengenoomen, onder beding: dat eén hooge mast zoude werden opgerecht, wiens top een stellaedje droeg. Ider dachte, dat *Muteczumaes* broeder aldus beoogde een verheevene wijze van inhulding; maer ter bestemder tijt ten kruin der mast geklauwter: riep den gevangene *Mexicaenen*, die sijn krooning bywoonden, luids keels toe: *Chalco zoekt my ten throon te verheffen. d'Hemel laet 't niet toe. Leert van my liever te sterven, dan te leven schuldig aen 's vaderlands verradery.* Hy had geseit: wanneer sich, met bloemen in de hand, van boven neder wierp. 't Lijk, te pletteren gevallen, verbitterde *de Chalcoosen* diervoegen: dat gefwind de nevens-staende *Mexicaenen* aen kant hielpen. Eerlang wreekte *Muteczuma* 't misdrijf: bragt niet alleen *Chalco* t'onder; maer ook verscheide andere landschappen om her. Alleenlijk liet hy voor-bedachtelijk *Tlascala* leggen: ten einde *Mexico* hier een nabuurige vyand had: welke gevangenen ten vervloekten offer verschafte, en een wapen-school tot oeffening

en Cuytlaacan, door jongens ingenoomen.

Tezcuco geeft haer over.

Vijfde koning over Mexico Muteczuma: sijn prachtige inhulding.

Merkwaerdige voorval in Chalco.

der jeuchd. Hy rechte vuur-ſchaeren op, voorzien van geſchikte wetten: bouwde een prachtige paleis en tempel: ſtelde vreemde zeden in den gods-dienſt. Aflijvig na een acht en twintig jaerige beſtiering, had tot nazaet *Ticocic.* De tempel *Cu* binnen *Mexico* door hem gebouwt uit ſteenen, ſlangs gewijs door malkander gevlochten, is van uitmuntend groot begrip. Binnen vertoont ſich een ruime open-plaets, rondom onderſcheiden in wooningen, de benedenſte voor de minder-prieſters, de bovenſte voor de hooger. Op gezette feeſten hielden binnen deſe plaets meer dan tien duizend menſchen een ronde-dans. Vier groote poorten eindigden op zoo veel breede ſtraeten, ieder twee mijlen lang. Op de buiten-poorten ſtonden ſwaere beelden. De gevels, gemetzelt uit git-ſwarte ſteenen, tuſſchen beide beſtreeken met roode en geele verve, hadden niet min konſt als koſtelijkheid. Ieder hoek der tinne vertoonde twee zittende ſteene

Beſchrijving des tempels van Mexico.

Indiaenen, welker armen uitgeſtrekt in d' handen kandelaers vaſt-hielden; de koppen pronkten met pluimaedjen. Dertig trappen, elk een vadem hoog, leiden na een ronde wandelplaets, waer de ſtellaedje vol doodshoofden te zien was, geſchikt ten voor-noemden offer, om levendige menſchen 't hart uit te tarnen. Als ieder ſijn vermoorden gevangen had gegeten, bragt hy 't doods-hoofd te rugge aen de prieſters, die het vaſthechten onder de boven-grond der ſtellaedje: en ſoo lang bleef, tot afviel; maer de leedige plaets wierd terſtond gevult met een verſch hoofd. Aen 't einde der ſtellaedje waeren twee kapellen, boven klapmuts-gewijs gebouwt: binnen 't een zat *Viztliputzli*, binnen 't ander *Tlaloc.* Honderd en twintig ſteene trappen liepen derwaerds. Doch behalven de prachtige tempel *Cu* ſtonden in *Mexico* negen andere binnen een ruim perk: alle met hooge toorens, prieſterlijke woon-plaetſen, konſtig beeld-werk en

Andere kerken in Mexico.

en koſtelijke zuilen. Ieder was aen byzondere afgod toe-gewijd. De voornaemſte naeſt *Cu* erkende voor beſchuts-heer *Tezcatlipuca*, geſtelt over de boetvaerdige. Men ging derwaerds lanx tachentig trappen: voor de deur lag een ruime open-plaets. De deur, laeg en breed, bleef behangen met een ſluyer, achter welk de prieſters alleen binnen traeden in een heerlijke zael met tapijten behangen, voor welke konſtige beelden pronkten. De zael was vierkant, beſet van kamers, alwaer de gildens by-een quamen, de leerlingen ter ſchool, de rechters vuurſchaer ſpanden en de prieſters bequaeme huiſveſting hadden. Maer om weder te keeren tot *Muteczuma*, naeuwelijx was ſijn uitvaerd prachtig ten einde gebragt, of de vier hooge rijxraeden, nevens de gevolmagtigden van *Tezcuco* en *Tacuba*, vergaederden: ten einde een koning verkooren. *Tlacaellel* voorzitter onder de keur-vorſten wierd met gemeine ſtemmen de kroon opgedraegen: als welken ieder de Mexicoſche moogentheid dank moeſt weten. Doch weigerde ernſtelijk d'aenbod. De keurvorſten verſochten dan, hy beliefde iemand ten

Seſte Mexicoſche koning Ticocic: troon te vorderen: en vorderde *Ticocic Muteczumaes* oudſte zoon. Waerom hem aenſtonds de neus doorboord, en in 't gat een eſmaraud gehangen is. Eer den kroon op 't hoofd kreeg, moeſt hy, volgens gewoonte, gevangen vyanden ten voorzeiden offer gewaepender hand haelen. Te veld getrokken bragt wel gevangenen af; maer liet veel meer *Mexicaenen* in de loop, niet zonder duidelijk bewijs van onverſtandige blood-hartigheid. Oevel nam 't volk zulx op:

word omgebragt. waerom in 't vierde jaer des bewinds aen vergif ſneuvelde: en ſijn broeder

Sevenſte koning Axayaca. *Axayaca* plaets ruimde tot de kroon, door *Tlacaellels* beſtier. Deſe tot hoogen ouderdom geraekt, beval den koning de kinderen, welke naliet: en ſtierf, beſchreid met heete traenen des gantſchen volx. Nooit vorſt was zoo prachtig ter aerde beſtelt.

Sijn heldaedige daeden. *Axayaca* ondertuſſchen voerde een ſtrijdbaer heir na 't verre af-gelegen landſchap *Teguantepek*, om met gevangenen offerhanden te worden ingehuld. Hy zelf, voor 't leger uitgeſtapt, daegt den vyandlijken koning tot een alleen-ſtrijd. Deſe weigert; maer ſteunende op een oorlogsmagt, aller wegen te zamen-geruckt, valt *Axayaca* heevig aen. Duur ſtond hem de vuurige torn; want *Axayaca* voet-ſlaekt voorbedachtelijk tot d'hinderlaege achter ſtroo verborgen. Thans verhief ſich 't gevecht gantſch bloedig: zulx *de Teguantepecers* eer lang in wan-orde geraekten, en voorts aen 't vluchten. d'Overwinnaer vervolgde ſijn zegen tot *Guatulco*, bekende haven lanx *de Zuider-Oceaen*. Aldus zeeghaftig gekeert, kreeg de kroon op 't hoofd. Onaengezien duſdaenige proef-ſtukken van held-daedigheid, daegde hem d'heer over *Tlatellulco* ten kamp uit. *Axayaca* vaerdigde derwaerds een gezantſchap, met laſt: alzoo de burgers binnen *Tlatellulco* een bloed waeren met *de Mexicaeners*, van welke, om het verdeelen der wijken en erven, even voor de inhulding des eerſten koninx *Acamapixtli*, ſich afzonderden: zy beliefden goedwillig *Mexicoos* koning voor opperhoofd te erkennen. De gezanten ſchamper bejeegent brachten zulk beſcheid terugge: weshalven *Axayaca* geſwind ten wraek trekt. Een gedeelte van 't heir valt den vyand te water aen. Hy zelf komt te land af: hand-gemein tuſſchen beide de legers, haer ſtil houdende, met de heer over *Tlatellulco*, jaegt hem eindelijk op de vlucht. 't Heir volgt haer bevel-hebber. Zoo dicht hielden *de Mexicaenen* achter d'hielen der vluchtelingen: dat gelijkelijk ter ſtad indrongen: den heer ſich bergende boven op den tempel ten pletteren wierpen; en voorts *Tlatellulco* aen koolen leiden. Niet min gelukkig liep de ſtrijd te water af. Elf jaer ſat *Axayaca* aen 't bewind: wanneer door de dood plaets maekte voor *Autzol*: die ſijn inhulding ſocht te bevorderen met een aenſlag op 't magtig landſchap *Quaxutatlan*, welker ingezeetenen de Mexicoſche tollen aen-hielden. *Achtſte koning Autzol:*

Maer dese, verschrikt voor *Autzols* leger, bergden sich over een arm der zee. De zee had haer lijf-berging verschaft: ten zy *Autzol* een driftig eiland op rijs, planken en balken verzon.

vreemde vond:

Den vyand sloeg een kille schrik om 't hart: terwijl sich onverwacht verslaegen vond, daer hy meinde veilig te schuilen. d'Overwinnaer vervolgde zedert zijn bevochte zegen, en breide *Mexicoos rijk* uit tot *Guatimala* toe, drie honderd mijl verre. Des zelfs mildadigheid en bouw-kunst word boven gemein geroemt. De schattingen, by de landen om her ingebragt, verdeelde hy tweezints. d'Armen genooten kleederen en eed-waeren, de krijgs-oversten pluimaedjen en vordere kostelijkheden. Voorts wierden, uit sijn last, de slechte gebouwen afgeworpen, en nieuwe getimmert.

sijn milddaedigheid en bouwkunst:

Eindelijk had hy 't breed voor met de waterloop, van welke sich *Cuyoacan* diende. 't Voorneemen lag, om binnen *Mexico* in broekachtig land geplaetst, versch water te brengen. Een tovenaer ried deze toeleg af, dewijl 't water den stad zoude onderzetten. *Autzol*, gebelgt over de bygebragte reden, joeg den tovenaer weg. Dese, gevlucht na *Cuyoacan*, wierd eerlang te rugge gesleept en verworgt. Thans opende *Autzol* den dijk voor *Cuyoacan*. Door 't gat vloeyde een sterke stroom in 't meir *Laguna*, welken de priesters met vreemde bygeloovige zeden verwellekomden. Zommige bewierookten de vloed: andere offerden 't bloed der quakkels of ook haer eigen aen 't water: andere wederom speelden op kinkhoorens. Dese handel staet afgemaelt, nevens de beschryving, in de Mexicaensche vereeuwde jaer-schriften, berustende binnen de Vaticaensche boek-kamer tot *Romen*. Doch de voorzegging des geworgden tovenaers wierd bykans vervult; want 't water verwoeste een groot deel van *Mexico*, en maekte voorts de stad in eilanden doorsneeden. *Autzol* bedwong eindelijk 't ongemak met dammen en sluisen, en stierf in 't elfde jaer sijns koningrijks. Zedert geraekte 't werk geweldig over hoop. Noodsaekelijk dient het een weinig hooger opgehaelt.

wondere waterleiding.

Onder de Mexicaensche adel spande *Muteczuma* de kroon, een heer van weinig spraek en spitsvinnig verstand, die sich meest onthield binnen een prachtig vertrek aen d'hoofd-kerk *Cu*, om gemeinzaem met *Viztlipuztli* te handelen. En alhier schuilde hy weg, zoo haest bericht kreeg: hoe de verkiesing ten koninglijke waerdigheid op hem gevallen was: 't zy uit overslag van 't gewigt der zaek, het zy uit geveinsdheid. Ontdekt en geleid na de keurvorstelijke vergadering, en voorts na d'heilige vuur-test, prikkelde aldaer tot een offerhande bloed uit sijn ooren, kaeken en scheenen, volgens 't oude gebruik: een esmaraud wierd gehangen door de doorboorde neus: d'heer over *Tezcuco* begroete hem met een reden: welke, alzoo ten tijde des *Iesuiets Ioseph de Acosta* in vaste geheugenis stond, (gelijk ook andere verwellekomingen der koningen den leerlingen onder school-meesters tucht wierden voorgespelt, tot oefening van tael vaerdigheid) hier in te lasschen niet ondienstig kan wesen: ten einde uit vele een staeltje ter hand zy der Mexicaensche welsprekendheid. *Tezcucoos heer* dan begon aldus:

Inborst van Muteczuma negende en laetste Mexicosche koning.

't Groot geluk, hoog-edele Mutexzuma, *welk dit rijk is toegekomen, door de verkiesing op u gevallen, kan licht bespeurt uit d'algemeine blijdschap. Niemands schouders zoo sterk, om een moogendheid, hoedaenig dese, te torzen kloekmoedig en verstandig, dan uwe. God bemint* Mexico, *aen wien wijsheid verschafte van zulk een keur. Wie kan twijfelen, of gy die boven d'hemelen hebt doorlopen in heilige ommegang met* Viztlipuztli, *zult lichtelijk bestellen d'aerdsche voorvallen hier beneden? Wie kan twijfelen, of aen zoo veel deuchds, als uwe boezem besluit, hebben weduwen en wesen toeverlaets genoeg? Spring dan blijdschaps-halven op, o* Mexico. *d'Hemel verleent een vorst voorzichtig zonder loosheid, barmhertig zonder schending des rechts, kloekmoedig zonder lichtvaerdigheid, minzaem zonder verachte gemeinzaemheid. En gy, o koning, laet de verhevene staet geen verandering veroorzaeken van zoo veel*

Reden van d'heer over Tezcuco.

dus

MUTECZUMA
Rex ultimus Mexicanorum

dus lang bekende deuchden. De kroon baert moeyelijke zorgen voor 't gemeine best. De bekommeringen moeten haer uitstrekken over 't gantsche rijk, en ieder in 't rijk. Aendachtig hoorde *Muteczuma* den redenaer: en zoude de reden hebben beantwoord, indien had konnen uitbrengen. De traenen schooten uit d'oogen. Maer eer hy uit-toog, om sijn inhulding met offer van gevangenen te bevestigen, stelde orde op d'huiselijke toestand. Tot noch toe waeren de koningen in haer paleis bedient by gemeine burgers: welke alle hy af-schafte, en nam ridders en voornaemste adel tot gewoonelijk huis-werk aen: onder voorwending, dat aldus een duidelijker verschil wilde stellen tussichen d'edelen en 't volk, en meer aenzien omtrend de koninglijke waerdigheid. Na dusdaenige bestelling valt *Muteczuma* in een afvallig landschap: waer uit merkelijk aental menschen ten slagtoffer voor *Viztlipuztli* weg-sleepte. Thans ging de krooning voort met ongemeine staetzie. Uit alle gewesten vloeyden duizenden na *Mexico*, zelf de vyanden van *Tlascala*, *Mechoacan* en *Tepeaca*, nooit by *de Mexicaenen* verheert. De stad scheen uit-gelaeten in danzeryen, vertooningen, bly-speelen en maeltijden. Onwaerdeerlijke schatten bragten alle gewesten rondom her, die onder tol-op-brenging stonden. Allenthalven waeren de stellaedjen, vensters en daeken vol kijkers. Geen koning stapte immer diervoegen prachtig ten throon binnen *Mexica*, of die zulk een ontzag hield. Niemand des gemeinen volx mogt hem onder d'oogen zien. Hy raekte nimmer d'aerde: wierd gedraegen in een ros-baer, op de schouders van voornaemste ridders: gebruikte nooit meer dan eens een kleed, schotel of drink-pot: onderhield strengelijk de wetten, by hem gemaekt: verkleede sich vaek in onbekend gewaed, ten einde na alles naeuw onder-zoek deed. De Mexicaensche moogendheid stond nu ten hoogsten verheevendheid gesteigert. Maer gelijk andere rijken, door eigen geluk top-swaer, ten laetsten voor-over plotzen: en dikwils eerten vernieling vallen, als uit geringe staet groot worden: even zulk geval trefte *Mexico*. Doch voor haer ondergang gingen vreemde beduidselen. Binnen de stad *Cholola* gaf de duivel *Quezalcoalt* te kennen: hoe een vreemd volk in aen-togt was, om bezit te nemen der Mexicaensche heerschappy. De tovenaers voorzeiden 't zelve: waerom haer *Muteczuma* ter hechtenis bestelde. 't Had aller leven gekost: ten zy door 's duivels konst ontsnapten. De vrouwen en kinderen dan moesten het ontgelden: als die, uit 's koninx last, pijnelijk stierven. Middelerwijl verscheen een vreeselijke staert-starre aen den hemel, geduurende een jaer. De groote tempel *Cu* inschelijx brande ten grond toe af. 't Water, ten lessinge gestort, flikkerde als swevel. Een yzelijk hemels-vuur vertoonde by dag drie hoofden, en wierp uit een schintelende staert vonken ter aerde. 't Meir *Laguna* tusschen *Mexico* en *Tezcuco* begon schielijk te zieden met springende bobbelen, die ettelijke gebouwen 't onderste boven keerden. Een naere stemme klonk by nacht over 't water: *Kinderen, 't verderf naekt. Waer zal ik u voeren, om niet verlooren te gaen?* 't Geen vorder *de Iesuiet Acosta* hier af ter neder stelt, luid aldus. Aen *Muteczuma* stelden de visschers ter hand een vogel, den kraen niet ongelijk, gevangen op 't meir *Laguna*. 't Voor-hoofd, boven gemein blinkende, vertoonde als in een spiegel een heir-leger, welk sijn vyanden neder-hakte. De waer-zeggers, tot ontleeding der beduidenis ontbooden, wisten niets te zeggen. Ondertusschen verdween de vogel. 't Tweede voorspook is immers zoo vreemd. Een boer, van den akker in eens grooten arends bek op-gevat, wierd door de lucht gevoert na een duister hol: alwaer een man, van diepe slaep over-vallen, snorkte. Een naere stemme riep hem toe, kent gy dien man wel? De boer kende uit 't koninglijk gewaed *Muteczuma*. De stemme hervatte: hoe zorgeloos rust hy? De tijd

Muteczuma, hoe sijn huis bestelt:

Sijn prachtige krooning.

Voorspooken van Mexicoos ondergang wonderlijk.

Vreemde vogel.

Een boer door een arend vervoert.

tijd vereischt straf van meenigvuldig misdrijf. Brand den snorker de dije met de toorts, dien hy in d'hand houd, hy zal geen smert voelen. De boer schroomachtig, hoorde: Ik ben grooter dan de koning, vol-voer mijn gebod. 't Geschied: *Muteczuma* verroerde sich geentzints. Eerlang kreeg dese bericht van dusdaenig spook, en bevond sijn dije verbrand, niet zonder heevige ontsteltenis. Hy sat nu veertien jaer op de koninglijke zetel: wanneer tijding ontfing van een vloot, uit canooen die aen boord waeren geweest, en d'afbeeldzels der mannen en schepen, in doek gemaekt, hem ter hand stelden. De boodschap verschrikte *Muteczuma*, deweike met sijn raeds-heeren oordeelde 't heilzaemst: de kusten lanx *de Noorder Oceaen* met sterke wacht te verzekeren. Des niet tegenstaende lande *Ferdinand Cortesius* met vijf honderd voet-knechten en sestien ruiters: nam de stad *Potanchanum* in: trok door 't gewest *Sincuchimalar* na *Tascalteca*, by verkorting ook genaemt *Tascala*. Alhier viel een scherp gevecht; in welk *de Spanjaerden* tweemael 't uiterste gevaer liepen, ten zy ses veld-stukken, door ongewoone slagen, niet min schrik als schade toebragten. Binnen *Chiurutecal* stond het even eens geschapen; want ongetwijfelt was 't Spaensche heir ter midder-nacht over-vallen, indien niet een vrouwe d'heimelijke toeleg ontdekte. *Muteczuma* ondertusschen raeds-pleegde met de toovenaers; om door besweeringen *Cortesius* te verdrijven. Ter tijd als dese door *Chalco* reisde, vervoegden sich een merkelijk-aen-tal duivel-jagers uit *Muteczumaes* last, derwaerds. Op 't gebergte geklommen stelden haer guichelery te werk: wanneer d'afgod *Tezcalipuca* verscheen: stelde zich dul aen, en snaeuwde den toovenaers toe: *Wat onder-wind gy luiden onderling? Muteczuma zal kroon en leven verliesen, wegens gepleegde dwinglandy. Kijkt eens over de schouders, en 't zal blijken, wat verderf voor Mexico beschooren leid.* Om-ziende, beschouwden de stad liever-laey te branden. *Muteczuma*, door zulk bericht te meer verslaegen, besluit 't uiterste te waegen: met kostelijke geschenken *Cortesius* te gemoeten: en de kroon hem ter hand te stellen, in tegenwoordigheid van sijn rijx-raeden. *Marina een Mexicaen*, ervaeren in de Castiliaensche tael, diende voor tolk. Het scheen, of alles met minnelijke vriendschap zoude afloopen: wanneer 't werk gantschelijk uit de plooy geraekte. *Cortesius* socht een reden, om 't Mexicaensche rijk onder 't Spaensche jok te brengen. Eerlang vond hy een oorzaek: namentlijk men leide *Muteczuma* te last, als of *Coalcopoca* de nieuwe Spaensche stad *Vera Crux* uit sijn last bestormde. Geen verontschuldigingen hielpen. Zelf niet hoewel *Muteczuma* den koning *Coalcopoca*, nevens vijftien raedsheeren, gevangen over-leverde: alle by groen hout verbrand. Hy word dan ter hechtenis besteld, niet zonder groot misnoegen *der Mexicaenen*. 't Algemein gemompel ging: *'t Was nu verre genoeg gekomen, sich te laten bengelen van weinig vreemdelingen, die den koning kluisterden, de vereeuwde beelden met voeten trapten, op aller keel moordaedig zaten, en de hatelijke Tascaltecaeners en Guazuzingers ten spijt binnen Mexico bragten.* Acht maenden hadden nu *de Spanjaerden* alhier leelijk huis-gehouden: wanneer de burgers ter been stappen, onder een nieuw opper-hoofd *Quicuxtemoc*: en drie dagen en nachten de Spaensche bezettelingen on-ophoudelijk bestormen. 't Hielp niet, dat de gevangen koning belaste af te trekken. Zy vielen even heevig aen. *Muteczuma* zelf, door een slinger-steen getroffen, bestierf de wonde. *Cortesius* neemt by nacht de vlucht; doch zoo fel gevolgt, dat twee duizend hulpbenden, anderhalf honderd *Spanjaerden*, en twee en veertig paerden in de loop bleven. En indien het *den Mexicaeners* niet ontbrooken had aen leef-togt, geen *Spanjaerd* ontsprong den bloedigen dans. Eerlang evenwel word de torn hervat. d'Omleggende volkeren, uit haet tegen de over-magtige stad *Mexico*, voeg-

Cortesius, sijn merkwaerdige verrichtingen.

Vreemde voorval met toovenaers.

Muteczuma trekt Cortesius te gemoed.

Swaere straf.

A. *Acapulco.*
B. *Fuerca de San Diego tiene de longitad 122 varas de latitad 80 veras.*
C. *Boca Grande.*
D. *El Grifo.*
E. *Boca Chica.*
F. *Puerto del Marques.*

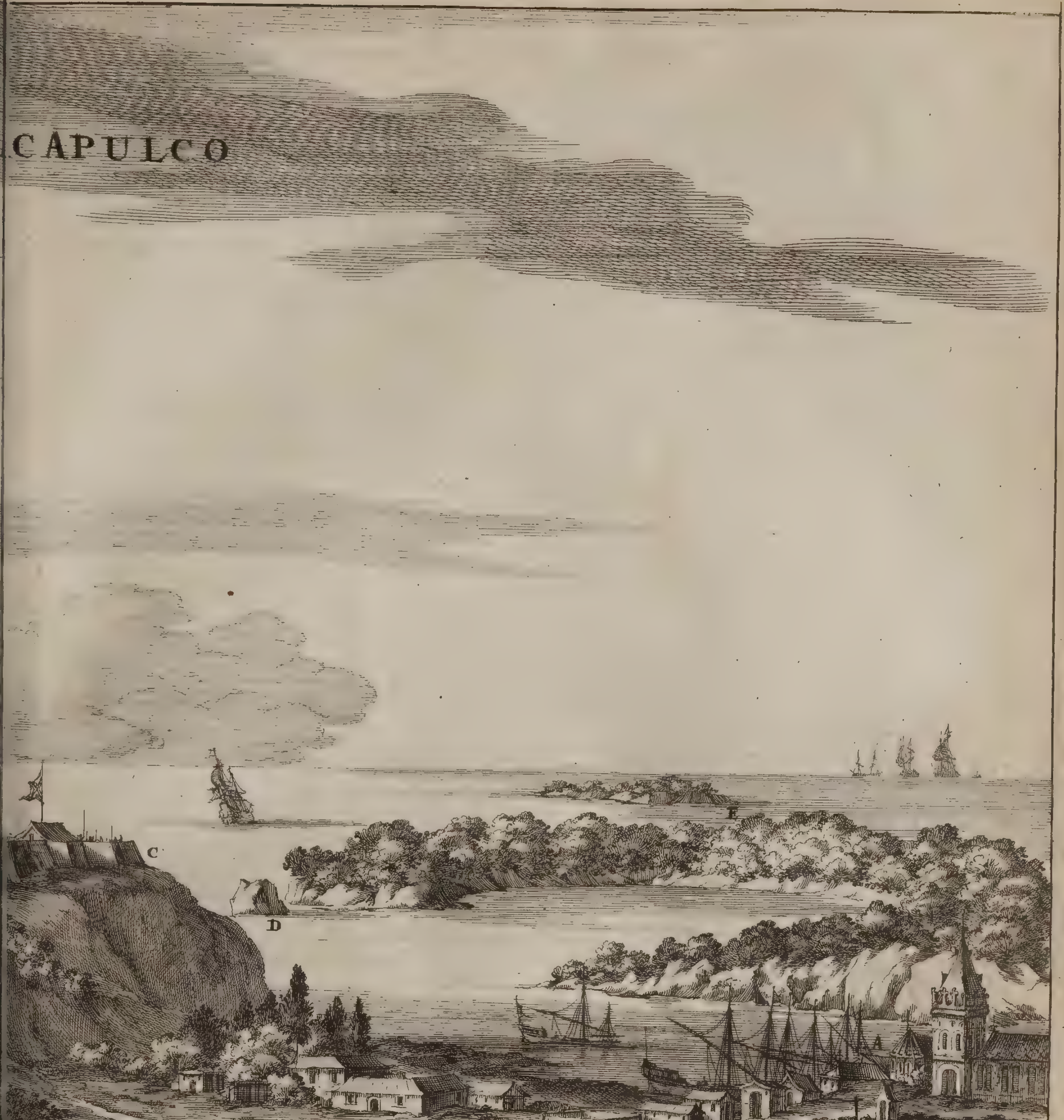

US
CAPULCO
C
D

voegden ſich by *Corteſius*. Men bragt dartien ſchepen in 't meir *Laguna*. Seven dagen duurde de ſtorm, niet zonder ſwaer bloed-vergieten wederzijds. De dartiende van oogſt-maend des jaer vijftien honderd een en twintig braeken de beleggers door: pleegden alle bedenkelijke wreedheden: en ſtaeken eindelijk *Mexico* in brand. *De Spanjaerden* volkoomen meeſters herbouwden de verwoeſte ſtad.

nemen de ad weder :

't Klooſter binnen *Brugge* leverde, door orde van Kaiſer *Carel de vijfde*, drie Nederlandſche *Franciſcaener monniken, Joan de Tecto, Joan de Aora* en *Peter van Gend.* Haer verrichting kan blijken uit een brief tot *Mexico* geſchreven by *Peter van Gend*, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig. d'Inhoud luid aldus. De afgooden *der Mexicaenen* draegen meeſt benaemingen na ſlangen. Over ieder ding ſtaet een byzondere duivel: waerom tot zulk een getal zijn uit-gedijt, dat naeuwelijx geweten word. Aen zommige offerenze rookende menſchen-harten, bloed en haer kinderen: aen andere vogels, papier en wierook. De prieſters maeken een groote menigte uit. Ettelijke onder de zelve eten niet dan vleeſch van jongens of meisjens: beider bloed verſtrekt ten drank. Mannen bedrijven met mannen ſchandelijkheid. Doch laet ons liever in de beſchryving van 't Aertsbiſſchopdom van *Mexico* voortgaen en des ſelfs beruchte havens beſichtigen. Door de ſelve word het land langs de Zuid-zee en Noorder-Oceaen voor allerley vaertuig geopent.

ranciſcae- n komen nnen exico.

Boven alle munt *Acapulco* uit, werwaerds uit *Mexico* de koopmanſchappen worden afgevoert, om te verſchepen na *China*, lanx een vaert meer als twee duizend mijlen lang. Veertien maenden brengenze gemeinelijk zoek op deſe togt. Vier zeilen van ſeven en acht honderd vat houden dit vaer-water in. Met de lente ſteeken twee na *China*, van waer des zomers te rugge keeren. Soo haeſt laetenze 't anker voor *Acapulco* niet vallen, of de twee andere ſchepen, ondertuſſchen zeil-vaerdig gemaekt, ſteeken zeewaerd. Doch de weg tuſſchen *Mexico* en *Acapulco* bereikt twee en ſeventig mijlen, leid over ſteil gebergt, gevaerlijke klippen en verſcheide ſtroomen. De voornaemſte zijn *del Papagayo*, met een pont voorzien ten gerijf der reizigers: *de las Balſas* loopt buiten gemein ſterk: *d'Indiaenen* brengen riet-vlotten driftig op drooge kalabaſſen met ſwemmen over: *ſan Franciſco* is verre de grootſte; doch heeft ettelijke ondiepten, om door te waeden. De kleine muggen *mouſtiken* ſteeken geduurende de weg diervoegen vergiftig, dat de wonden tot zorgelijke ſweringen ſetten: ja zomwijl reizigers 't leven benemen. Anderzints vallen d'ingezeetenen nederig en geenzints quaed-aerdig. Alhier leid 't geweſt *del Valle*, na welk *Ferdinand Corteſius* ſich mark-graef noemde. De mond der haven *Acapulco* gaept een volle mijl zuid en noorde. Binnen, ongemein ruim, loopt ten noorden een geul *Boca Grande* genaemt, alwaer de ſchepen veilig ankeren: ooſtelijk breid ſich een tweede arm uit, (by *de Spanjaerden Puerto del Marques*) beſchut tegen alle winden: zommige inhammen hebben vlakke ſtranden, bequaem om de ſchepen te kielhalen. 't Slot *ſan Diego* leid met ſes bolwerken op een uit-ſteekend hoofd voor de ſtad. De ſtad zelf, gebouwt aen een kolk des havens, vertoont ſchoone huiſen, ſchuilende achter hooge bergen; voor hebbenze een breede ſtraet, welker kant d'haven beſpoelt. De kerk lang-werpig vierkant pronkt op 't midden met een ſpitze toorn. Aen 't water is een ſteene muur, uit wiens ſchiet-gaten geſchut ſteekt. Tuſſchen de kerk en muur rijzen drie bergen, haer ſtrekkende na d'inwijk *Boca Chica*. Lanx deſe gantſche kuſt word een vreemde viſch gevangen: heeft een ongemeine groote, mond vol ſcherpe tanden, boven den mond een lange en dikke ſnuit, vaſte ſchubben, ſtijve vinnen op de rug, een breede ſtaert en wel-gevoed lijf.

eſchry- ig van apulco.

Joris Spilbergen, na dat hy den Spaenſche alle afbreuk lanx *de Zuid-zee* toebragt, liep met vijf ſchepen dicht onder 't ſlot *Acapulco*: welk tien ſchooten uit kortouwen deed; doch hield

Spilbergens verrichting voor Acapulco.

op:

op: ſoo haeſt d'Hollandſche ammirael een boot bemande, van welke een witte vredens-vlagge waeyde. *De Spanjaerden* roeyden den boot te gemoed, en quamen aen boord: de ſarjant *Peter Alveres* en vaen-draeger *Frans Menendus*, die door langduurige verkeering in *Nederland* de Duitſche tael duidelijk ſpraeken, beloofden allerley ververſching. *Spilbergen* kreeg achterdocht, als of *de Spaenſche* iets quaeds in den zin hadden: weshalven digt onder de ſterkte ſijn vijf zeilen over lang kort, en 't geſchut klaer maekt. 't Vermoeden verdween: alzoo *Alveres* en *Menendus* ſich te pand ſtelden, ter tijd toe de beloofde dartig oſſen, vijftig ſchaepen, ettelijke honderd hoenders, en voorts koolen, oranjen appelen, citroenen en diergelijke ververſching gelevert waeren, gelijk ook 't brand-houd en water: welk laetſte den Hollanſchen matroſen vry ſtond, om van land te haelen. Men ſtelden de Spaenſche gevangenen, nu en dan bekomen, op vrye voeten. Ondertuſſchen beſochten verſcheide aenzienelijke perſoonaedjen den ammirael: onder welke d'hopman *Caſtilio*, die twintig jaer den krijg in *Nederland* volgde, en *Melchior Hernando* neve des onderkoninx over *Nieuw-Spanje*, begeerig te beſchouwen de zeilen, die welke aen *Rodrigo de Mendoſe*, voerende de magtige koninglijke vloot, tweemael dorſten ſlag leveren, en over alle zegen-praelen. *Hernando* ſtond verbaeſt, dat zulk klein vaer-tuig ſoo veel ſwaere Spaenſche ſchepen vernielt of verjaegt had: bragt d'ammiraels zoon by den ſtad-voogd *Georgius Porreo*, die den jongeling beleefd onthaelde. Acht dagen bleef *Spilbergen* voor *Acapulco* leggen, verwondert over de beleefde onthaling *der Spanjaerden*: te meer nadien, acht maenden te vooren verwittigt van de Hollandſche vloot, alles ten tegen-weer vaerdig maekten. 't Slot had ſeventien metaele ſtukken en vier honderd beſettelingen, behalven een merkelijk aen-tal edelluiden en vrywillige: daer anderſints ſlechts veertig man en drie gotelingen binnen de ſterkte lagen. Duſlang wegens *Mexico*, tegen welk *Panuco* paelt ten noorden. *Beſchryving van Panuco.* Dit landſchap, vijf en veertig mijl breed, en by na van gelijke lengte, is ſich zelf ongelijk. Na *Florida* uitgeſtrekt vertoond een ſlechten boodem: 't overig gedeelte verſchaft overvloedige lijftogt, en elders ook goud. *Ferdinand Corteſius* vond hier groote tegen-ſtand; hoewel met gelukkiger uitkomſt als *Frans de Garay*, die *Panuco* meinde af te loopen; doch liet veel *Spanjaerden* achter, en keerde onverrichter zaeke. *Corteſius* bragt wel de landen *Ayotextetlatan* en *Chila* onder 't Spaenſche jok; maer niet zonder ſchendige neepen. d'Inwoonders ſtrijdbaer en wreed dorſten den dood onder d'oogen zien: vielen tegen de kogels in. Menſchenbloed te plengen was haer dagelijx werk, volgens vereeuwde gewoonte in *Nieuw-Spanje*. Op de feeſt-dagen *Racaxipe Veliztli*, (zoo veel gezeid als ſlaven-villing) wierden meer of minder dienſtbaere menſchen d'huid levendig afgetrokken: welk zommige aentoogen over 't naekte lijf. Deſe gingen van hut tot hut, eiſchende aelmoeſen; die weigerden kreegen een ſlag in 't aengeſicht met 't bloedig vel. Zoo lang een lap aen d'huid hing duurde duſdaenig ſpel. d'Aelmoeſen wierden beſteed tot noodwendigheden, ten afgooden-dienſt vereiſcht. Ter voornoemder dagen geſchiede ook een ander grouwel. d'Offeraer *Ongemeine wreede en vreemde offerhanden van levendige menſchen.* daegde den geſchikten ſlaef tot offer uit, ten einde lijf om lijf kampten. Men bond de ſlaef met d'eene voet aen een groote ronde ſteen: voorzag hem van ſwaerd en rondas tot verweering. Met gelijk geweer beſprong hem d'offeraer. Indien deſe te kort ſchoot, behield de ſlaef 't leven en den naem eens held-daedigen mans. Wonderlijker ging het toe met de lijfeigenen, die jaerlijx den afgod vertoonde. Deſe keurig gereinigt, droeg de klederen en naem des afgods. Ieder eerde hem als den afgod zelf een vol jaer. Ging over al vryelijk, hoewel met twaelf lijf-wachten: ten einde niet weg liep; want anderzints moeſt de voornaemſte bewaerder in des

des gevluchten plaets treden. Voorts bewoonde de vertoonende afgod d'heerlijkste zael van den tempel: at lekkerlijk, en wierd gedient koninglijk. d'Aenzienelijkste heeren geleiden hem gedienstig door de stad: zoo haest op een pijpken speelde, ten bewijs dat over straet ging, liep ieder toe, viel voor sijn voeten neder en aen-bad. 's Nachts wierd hy binnen een sterke kouwe rondom met yzere traelien beslooten, en ter gezetter hoog-tijd ledendig gevilt. Met groote moeite kreeg *Cortesius* dese bloedige landaerd onder de knie, en byzonder d'inwoonders van *Chila*, welker boodem uit-gestrekt na *de Noorder-Oceaen*, door veel meiren gebrooken leid. *De Spanjaerden* bewoonen in beide de gewesten *Chila* en *Ayotuxtetlatan* drie steden: namentlijk *Panuco*, na welk 't landschap en stroom genoemt zijn: (de benaeming *Panuco* is tegenwoordig verandert in *Villa de Santistevan del Puerto*) *Sant Jago de los Valles*, twee en twintigh mijl landwaerd ten westen van *Panuco*: en *Luis de Tampice* aen de Mexicoosche inham.

Miles Philips, een *der Engelsche*, welke hopman *Joan Hawkins* in de bogt van *Nieuw-Spanje* te land zette, op't jaer vijftien honderd acht en sestig, zukkelde ellendig eer tot *Panuco* aen-quam. Dese getuigt: hoe de stad, gelegen lanx de rievier even eens genaemt, aldaer niet meer als een half boog-schoot breed, in een vermaekelijk-vruchtbaere landsdouwe, toenmaels twee honderd Spaensche borgers telde, behalven d'oude ingezeetenen en *Negers*. Zout geeft de meeste handel, welk gemaekt word in pannen bewesten de rievier. *Philips*, uit *Panuco* vertrokken na *Mexico*, besichtigde op den wech het dorp *Nohete*, by *de Spanjaerden* hernoemt *santa Maria*, en alhier een klooster vol *Witte-monniken*: Reis van Miles Philips:

Ii zedert

zedert ook *Mestitlan*, alwaer eenige *Graeuw-monniken* een huis hadden, en 't stedeken *Puchuca*. Maer de dagaenteikening, gehouden by *Joan Chilton*, vier jaer na de togt van *Philips*, geeft meer licht aen 't landschap *Panuco*. Hy had tot met-gezel *een Spanjaerd*, wanneer *Mexico* achter sich liet, om *Panuco* te vinden. Na drie dag-reisen geraektenze binnen de stad *Mestitlan*. Onder dertig duizend *Indiaenen* betrouwden haer alhier twaelf Spaensche burgers. De stad, getimmert op hoog gebergt vol bosschaedje, leid rondom in dorpen, door welke schoone water-fonteinen stroomen. De lucht is niet min gezond, als de grond vruchtbaer. De verheevene wegen leggen overschaduwt met allerley vrucht-boomen. 't Vlek *Clanchinoltepec*, een vierde volk-rijker dan *Mestitlan*, hoort een Spaensch edelman toe: negen *Augustijners* onthouden sich hier binnen een slecht kloosterken. In de stad *Guaxutla* woonen twaelf van de zelve orde.

van Joan Chilton, zeer merkwaerdig.

Voorts gingenze over 't vlakke land *Guastecan* na de vlekke *Tancuylabo*, vol groote *Indiaenen*, met blaeuw-geschilderde lichaemen en gevlochten hair tot de knien toe. Gaen moeder-naekt; doch nooit zonder boog en pijlen. Zy houden niet in grooter waerden als zout, een zonderling genees-middel tegen zekere wormen, groeyende tusschen haer lippen. Zedert bragtenze negen dagen toe, eer tot de zee-stad *Tampice* geraekten. Van veertig Christenen, aldaer gehuisvest, hadden d'inwoonders veertien af-gemaekt, terwijl zout vergaederden. *Tampice* leid aen de mond der rievier *Panuco* by welke swaere schepen zouden konnen opvaeren, ten zy een zand den mond stopte. Eindelijk quamen tot *Panuco*, eertijds een aenzienelijke stad; doch meest verlaeten wegens de quellaedjen, die *d'Indiaenen* den burgers aendeeden. Niet meer als tien *Spanjaerden* en een priester hadden sich toen ter tijd aldaer neder geslaegen. *Chilton* verviel ter zelver tijd in een swaere krankheid: en, hoewel buiten gemein swak, steeg te paerd met *een Indiaen* achter hem: ten einde d'ongezonde lucht en schraele plaets, daer niet anders viel als water en fruit, met een beter verruilde. Doch, van de wech gedwaelt door een naer bosch, geraekte in handen van wilde menschen, onder stroo-hutjens haer behelpende. Aenstonds omringden hem twintig: bragten schoon water ten drank uit een verguld Venetiaensch glas: twee naekten geleiden hem na een hooge weg: welke eindigde voor de poort der bewalde stad *sant Jago de los Valles*, bewoont by vijf en twintig *Spanjaerden*. Uit dese verstond *Chilton* het groot gevaer, in welk hy gesteeken had; want de bosch-wilden onder welk verviel, waeren menscheters; die onlanx op zeker gebergte een *Augustyner Klooster* verbranden, en 't volk tot een lekkere maeltijd weg-sleepten. Hier haddense buiten twijfel 't Veneetsche glas gerooft. Ten zy oordeelden uit *Chiltons* ongedaenheid, dat met eenig ontugt, waer voor zeer vreesen, besmet was, hy zoude al in haer maegen verteert zijn geweest: en een stuk des huids met eenig hair (zulx word zeer aenzienelijk gekeurt) slingerde nu om de middel. Terwijl *Chilton* binnen *sant Jago* stil bleef, quam *Frans de Page*, wegens den onder-koning *Henrik Manriques*, met veertig soldaeten, aldaer: lichte noch vijf-honderd naekte *Indiaenen* uit de twee naest-gelegene dorpen *Tanehipa* en *Tamaclipa*, alle goede schutters. De toeleg lag, een wech te openen na de zilver-mijnen *Sacatecas*. *Chilton*, by dit gezelschap vervoegt, geraekte voor de groote stroom *de las Palmas*, scheidende *Nieuw-Spanjen* van *Florida*. Drie dagen wierden vruchteloos zoek gebragt, om ergens door te komen. Weshalven uit af-gehakte hout een vlot toe-stelde, by swemmende *Indiaenen* over-getrokken. Zedert reisde het leger over steile bergen

Zout een vreemd genees-middel.

Vreemde toeval.

Chiltons vordere reis.

bergen en door dichte bosschaedjen: en quam eindelijk tot *Sacatecas*: by welkers alder-rijkste zilver-mijnen van gantsch *America* meer dan drie honderd *Spanjaerden* haer dagelijx bezig hielden. 't Bisdom *Tlascala* (eertijds ook *Tlascalteca*, *Tlaxcala* en *Tlascallan*) ontleent dese benaeming van een stad even eens genaemt, gelegen in gebrooken gebergte, boven gemein hoog, van welk overvloedige vocht sakt na de vruchtbaere valleyen. Door den berg *Xicotencalt* vloeyt de stroom *Zahuatl*, die zomwijl de akkers wijd en zijd plas set, en d'huisen weg-spoelt. De rievier beteikent schurft water, ter oorzaek schurft worden, byzonderlijk kinderen, die sich in 't zelve wasschen. Lanx d'oever hebben *de Spanjaerden* bequaeme woon-plaetsen getimmert na 's vaderlands wijse, nu ook meest word gevolgt by *d'Indiaenen*: de welke, anderzints te vooren op een andere manier plagten te bouwen; want zy stichten laege huisen van aerde, hout of steen, met niet min ruime als vreemde kamers: zommige een steen-worp gescheiden, andere dicht aen een, tusschen welke enge straetjens liepen, zeer bogtig. 't Landschap zelf spreekt tweederhande tael, *de Mexicosche* en *Otomische*. *d'Otomis* vielen eertijds *Mexico* af, en begaven sich onder de beschutting van *Tlascala*. 't Is een arbeidzaem en woest volk. Ten noorden heeft *Tlascala* toppen, drie maenden door de zonne verwarmt: geduurende de vordere tijd des jaers, duikenze onder dikke mist, besproeyt met gestadige stort-vlaegen. Dit gebergte vol geboomte, leeuwen, tygers, wolven en wilde honden *adives*, die veel schaede toebrengen aen 't kleine vee, scheid 't koude gewest van het warme. Voorts zijn hier meenigte slangen, adders, harten en allerley wild, behalven veelvoudig gevoogelt. Men vind ook doorgaens, aluin, koperrood, zilver-mijnen, *manna*, *anime* en *liquidamber* een welriekende gomme, drabbig druipende uit 't geboomte. De rievieren voeden geen visch, alzoo van de bergen geweldig afgestortte sterk vloeyen. Alleenlijk omtrend *Topoyanco* leid een diep meir met versch water, rondom bewoont van *Indiaenen*, bouwende weelige zaey-landen, en aengenaem wegens *cochinillie-boomen*, die 's jaerlijx meer dan twee honderd duizend dukaeten opbrengen. In 't meir swemmen swarte hage-dissen, welker vleesch smaekelijk is en voedzaem: worden ook gezouten en verzonden. Dit volk aten niet alleen haer gevangene vyanden; maer ook malkander: zulx in openbaere slacht-huisen 't menschen-vleesch te koop hing. Zonder bystand des gemeine best *Tlascala*, had *Ferdinand Cortesius* d'hoofd-stad *Mexico* nimmer bemagtigt. Waerom ook kaizar *Carel de Vijfde* haer dieswegen vryheid vergunde: zulx volgens *Joan Chilton*, niet meer betaelen jaerlijx als ieder een hand vol tarwe. Zedert *de Spanjaerden* 't heidensche gemeine-best in een bisdom veranderde, en de benaeming *Tlascala* in *los Angelos*, heeft het gekregen twee en negentig mijlen lengte en tachentig breedte, gelegen tusschen *de Zuider-* en *Noorder-Oceaen*, als ook *Mexico* en *Guaxaca*; doch zijn ook binnen dese omtrek begrepen de landschappen *Tepeaca* en *Zempoala*, alwaer eertijds een vlek even eens genaemt, nevens twee stroomen lag, bewoond by een geschikte landaerd, die haer overigheid groot ontzag toe-droeg. Hier omtrend onthielden haer *de Totonaques*, welker tael met geen Americaensche gemeenschap heeft. De stad *Puebla de los Angelos*, verdeelt in vier wijken, die vijftien honderd huisgezinnen tellen, is gesticht door *Sebastiaen Ramirez*, op 't jaer vijftien honderd een en dartig, aen 't begin der valleye *Atlisco*, lanx een vliet uit een rookende berg gevloeyt. 't Land rondom levert overvloedig tarwe, zuiker, vlas, wijngaerden, moes-kruiden en allerley Spaensche vruchten. Ten noorden af leid de stad *Tlascala* vol *Indiaenen*. Alhier stond de hoofdkerk des bisdoms tot 't jaer vijftien honderd en vijftig: wanneer binnen *los Angelos* is over-gebragt.

Beschryving van Tlascala.

Vreemde Indiaensche huisen:

bergen:

beesten:

vruchten:

swarte hagedissen:

menschen-vleesch eten.

Tlascala tot een bisdom gemaekt:

haer steden: los Angelos;

Tlascala:

Behalven de kerk, hebben *de Dominicaener*, *Franciscaener*, *Augustyner-monniken* en *Clarissen* prachtige kloosters alhier getimmert. 't Queekhuis voor vijf honderd Indiaensche kinderen, om op-gevoed te worden in 't Roomsche geloof, voorzag *Ramirez* met jaerlijkxe rijke inkomsten. Tusschen *Tlascala* en *los Angelos* zijn de fonteinen, waer uit de rievier borrelt, die door *Mechoacan* en *Zacatula* in *de Zuid-zee* valt. Nergens een vloed zoo vol krokodillen, als dese: zulx eenige plaetsen jammerlijk ontvolkt hebben. Geen wonder; want de wijfjens leggen gemeinelijk sestig eyeren, niet grooter als der gansen, welke zy in d'aerde begraeven. De Indische muis *ichneumon* vernieltze, alwaer bekomen kan: zouden anderzints tot meerder getal uitdyen. Ja kruipt by den bek der krokodillen in, en bijt door de buik. Ook vindenze doodelijke wederpartyen aen de water-slangen, havikken, buffels en byzonder de tygers; die de krokodillen op de rug smijten, en voorts den buik stukken rijten. Zy vallen hier wreeder tegen de menschen dan elders: ter oorzaek de stroom van *Tlascala* weinig visch heeft. Bedekt onder slijk vallen de waterhaelers op 't lijf: vervolgen *de canooen*, en slaen den roeyer met de staert van boven neder. Het dorp *Napaluca* in de valleye *Ocumba* heeft haer oorsprong van *een Indiaen Juan*, die een land-huis en veel verkens had: lokte de omleggende huisgezinnen van de toppen na beneden: zulx eerlang duizend menschen sich by hem nedersloegen. Acht mijl boven *Tlascala* rookt de hooge besneeuwde berg *Popocatepec*. Tien jaer stondze zonder smook; doch borst zedert met zulk een gedruisch, dat alles wijd en zijd zidderde, op 't jaer vijftien hondert en veertig. Tusschen een pek-swarte damp flikkerden yzelijke vlammen hemelwaerd: by vlaegen neder-geslaegen zetten 't land aen koolen. d'Asschen vloogen tot *Guaxocingo* en *Chulula* toe. 't Stond deerlijk allenthalven gesteld: boomen en kruiden verzengt: d'huisen ten grond toe verbrand; ieder pakte sich weg, voorneemens nooit te keeren. Toen de vlammen en smook begonden te minderen, stapte hopman *Diego de Ordas* na boven, tot de kant van 't gapende log. 't Scheelde weinig, of de stoutmoedigheid koste hem 't leven, meenigwerf in gevaer om te stikken wegens den sulferigen rook. Verwonderens-waerdig is de vrye markt binnen *Tlascala*: tot welke ontelbaere *Indiaenen* en *Spanjaerden* jaerlijx toevloeyen. Ter eener zijde van de markt staet de lijfrogt. Doorgaens zijn dan de vleesch-hallen alleen voorzien van meer of min als vijftien duizend schapen, vier duizend ossen en twee duizend varkens. Ter ander kant is te vinden overvloedig *cochinillie*, *liquidamber* en andere droogeryen, behalven 't zilver en goud: om welk te smeeden, verscheide winkels arbeiden. Men voert ook herwaerds Spaensche wijnen; doch is *den Indiaenen* verbooden te drinken: anderzints zoude geheel *Spanje* niet genoeg konnen leveren, tot verzaediging van de gulzige inboorlingen. Voorts word 't bisdom *Tlascala* op de noord-kust besproeyt door de stroom *Papaloava*, zedert na den Spaenschen hopman, die d'eerste sijn steven derwaerds wende, genaemt *Alvarado*. De naeste rievier *de Banderas*, wierd alzoo geheeten, ter oorzaek d'inwoonders witte laekens by stokken om hoog staeken, om *de Spanjaerden* na den oever te lokken. Op den oever van de stroom *Almeria* stichte *Cortesius*, 's jaers na d'inneeming der hoofdstad *Mexico*, 't stedeken *Medellin*, ter gedachtenis van sijne geboorte-plaets in *Spanje* even eens genaemt, doch wierd eerlang afgebrooken door de Spaensche bevel-hebbers, die alles moedwillens over hoop smeeten, uit haet tegen *Cortesius*. Voorts leggen in *de Noorder Oceaen* voor *de Tlascalasche strand* d'eilanden *Blanca*, *Verde* en *de Sacrificios*. 't Eerste kreeg haer benaeming wegens wit zand, 't ander van groen geboomte, en 't derde, dewijl *Joan de Gryalva*, die eerst *Nieuw-Spanje* ontdekte, op 't gezeid eiland een bebloede outaer vond en

Aerd der krokodillen.

Popocatepec brandende berg.

Markt tot Tlascala:

Rievieren:

Eilanden:

en geofferde menschen met geopende borsten en afgekapte armen en beenen. *de sacrificios hoedaenig:* De rievier *Almeria* watert tegen *de Sacrificios* over in *d'Oceaen:* waerom de Spaensche zeilen eertijds aen dit eiland, om te ontlossen, ten anker liepen. Doch bleef naderhand achter, ter oorzaek de noorde wind hard op de wal staet, en veel vaertuig vernielt. *Henrik Hawks* geeft een tweede reden: namentlijk dewijl vreemde spooke *de Spanjaerden* buiten gemein quelden. Binnen 't bisdom *Tlascala* leid ook beslooten 't Landschap *Tepeaca*, *stad Segura:* welker hoofd-stad *Segura* gebouwt wierd door *Ferdinand Cortesius*, wanneer met groot verlies gejaegt was uit *Mexico*. De plaets geeft een dorre steenachtige grond. Konstige buisen brengen 't water tot de merkt, uit een vliet stortende van *Tlascalaes-berg*. 't Vlakke land verschaft goede weiden. d'Inwoonders spreeken vierderhande tael: de gemeinste is *de Mexicaensche*: anderzints gebruikenze ook *de Popolucansche*, en zommige te gelijk *de Otomische spraek*. 't Dorp *Alyoxucan* vertoont sich verre van een hooge berg, wiens top zeer wijd gaept, want anderhalf honderd vademen van de kruin af, in 't hertje des bergs, leid *vreemde meiren:* een meir, vol koud en blaeuw water, welk nooit hooger of laeger word. Lanx een naeuw pad klimmen de dorpelingen derwaerds. Dicht by vindmen twee andere grondeloose meiren, beide midden in vlak land. 't Eerste *Tlachac* heeft een mijl ommegangs en witte smaekelijke visjens een vinger groot. 't Tweede *Alchichican* is eens zoo groot, verheft met de wind bitter water, niet anders dan zee-golven. 't Land, en byzonder de valleye *san Pablo*, levert overvloedig tarwe; namentlijk vier honderd maeten in d'aerde geworpen geven ten tijd des oogst tachentig duizend. 't Vee tiert inschelijx buiten gemein wel. De bosschen dragen allerlei geboomt. De sneeuw-bergen byzonder voeden tijgers, luipaerden, wolven en harten. Onder veelerley gevoogelt, munt uit een klein zoomer- *wonderlijk vogeltje.* voogeltjen met een lange bek en aengenaem gespikkelde veertjens: 't leefd by bloemen en den daeuw: als de regen-maenden in den herfst ophouden, hecht het sich vast aen een boom met den bek, en blijft alzoo dood. Maer word wederom levendig zoo haest d'eerste regen des gras-maend valt. *Tepeaca* telt vijf *Tepeaca.* *Franciscaener-Kloosters* en vijf vlekken, welker ieder van een bequaem gast-huis is voorzien. Vorders leid de stad *Vera Cruz* op een vierendeel *stad Vera Cruz.* uurs aen *de Mexicosche zee*, ten zuidoosten van *Villa Rica*, eertijds meest bewoont van arbeids-luiden, die de Spaensche vlooten ontlasteden, en de vrachten binnens boords hielpen. Tegenwoordig geschiet zulx tot *Buytron*. 't Is hier aller wegen ongezond: niet alleen ter oorzaek der regen, die van de lente af begint en in d'herfst eerst ophoud; maer ook dewijl doorgaens tegen den avond d'ooste of oost-zuid-ooste wind stortvlagen bybrengen, welke 't fijne zand indrinkt, en alzoo groote koude des nachts veroorzaekt. Dese vochtigheid trekt de brandende zonne daegs om hoog, tot swaere onsteltenis der herzenen, wegens vergiftige dampen. Binnen *Vera Cruz* verzae- *wonder-poel met padden:* melenze ter tijd van de regen-maenden den regen in een gegraeven poel; welke alle morgen ontelbaere kleine padden met staerten levert. Binnen weinig dagen vallen de staerten af; doch de kleine padden, tot groote aengegroeit, maeken geduurende de nacht een afschouwelijk geluid. Van slagt-maend tot 't einde der lente-maend valt meestentijd niet een droppel uit de lucht. De noorde winden als dan maeken een droog aerd-rijk en gesonde lucht; doch meenigwerf een onstuimige *Oceaen* voor de wal tot swaere schipbreuken. De zee-haven *sant Juan de Alua* een *haven Alua.* klein laeg eilandeken is stijf vier mijl van de rievier *Vera Cruz* ten zuidoosten. Twee monden leiden binnewaerd. De voornaemste *la Laxa* word meest gebruikt. Binnen de andere, genaemt *Gallega*, leggen de schepen by sterke noorde-wind niet zeker, hoewel aen koopere ringen in een ster-

ſterke muur vaſt-gemaekt. De muur heeft tot verzekering wederzijds een bolwerk, van geſchut voorzien. En zedert *Joan Hawkins* binnen deſe haven twaelf rijk gelaeden ſchepen betrapte, by welke dartien andere uit *Spanjen* quamen met een nieuwe onder-koning, geſchat op ſeſtig tonnen gouds, is de haven geſterkt met een vaſt ſlot. *Hawkins* had gemakkelijk de twaelf zeilen konnen prijs maeken, en de dartien buiten houden; doch verliet ſich op 't woord des onder-koninx, belovende een allenthalve vergenoeging te geven aen *Hawkins*: die ſich bedroogen vond. Uitgezondert twee ſchepen, bleef ſijn gantſche vloot in de loop.

Hawkins onvoorſichtigheid.

Vlekken rondom Vera Cruz.

Landwaerd, tuſſchen *Vera Cruz* en *los Angelos*, leid op een vlakke grond d'herberg-plaets *Rinconada*: voorts *Xalapa* en *Perota*, beſtaende uit ſtroohuisjens midden in een boſſchaedje vol cederen en pijn-boomen, by *Spanjaerden* bewoond ten gerief der reiſigers. Ten zelven einde ſtaen ettelijke huiſen rondom de ſpring-bronnen *Fuentes de Otzumba*, ſpuitende uit hooge rotz-ſteenen. Geen volkrijker vlek daer omtrent als *Chetula*, alwaer twaelf *Spanjaerden* haer leven betrouwen onder ſtijf ſeſtig duizend *Indiaenen*. d'Ingezeten trekken byzonder groote dienſt van de muilen.

Muilen, haer aerd.

Deſe beeſten afzetſels uit eſel en merrie, behouden meer gelijkenis na haer vader: zy hebben lange ooren, korte voeten, ſes en dartig tanden, welke gezetter tijd verwiſſelen: zijn zonder galle: ſcheppen vermaek onder den blaeuwen hemel: worden licht beſmet door een ongezonde lucht, ter oorzaek den honden in kracht van ruiken niet toegeven. De wijfjens leven doorgaens langer, dan de mannetjens. Vermoeid zijnde, wentelen haer om en om. Zoo haeſt een wolf ontdekken, beſluiten hem in een kring, alwaer dood geſchopt word.

Beſchrijving van 't biſdom Antiquera.

Tuſſchen *los Angelos* en *Guatemala* legt 't biſdom *Antiquera*, alzoo genoemt na d'hoofd-ſtad, beſlaet honderd en acht mijlen in de lengte van *de Noorder-Oceaen* tot de *Zuider*, in de breedte negentig lanx *de Zuid-zee*, en half zoo veel nevens *de Noord-zee*. 't Begrijpt eenige ſchoone landſchappen, onder welke *Guaxaca* de kroon ſpant.

Guaxaca: Valleye

Dit is een valleye vol dorpen en vruchtbaer, na welke *Ferdinand Corteſius* den eernaem mark-graef *de Valle* voerde. Zy levert kriſtal, kooper-rood, heilzaeme geſteenten tegen graveel en 't bloeden, zijde, tarwe, mays, cochenillie, canna-fiſtula, bezoar, goud, zilver en allerley Spaenſche vruchten. Drie honderd en vijftig vlekken, weinig minder prachtige landhuiſen, honderd en twintig Dominicaener-kloosters, en immers zoo veel ſchoolen bewijſen genoegſaem de magt der valleye *Guaxaca*. Men ſpreekt hier dertienderhande tael; doch de Mexicaenſche is meeſt in gebruik.

alhier dertien taelen.

Wonder vergiftig kruid.

Onder verſcheide gewaſſchen groeyt hier een wonderlijk vergiftig kruid, welk na de tijd des plukkens de dood veroorzaekt: om iemand op 't jaer te doen ſterven moet het jaerig zijn, op de maend een maend, op een dag ter zelver dag geplukt weſen. 't Geweſt plagt eertijds veel ongemaks te lijden wegens d'aerdbeeving; doch treft nu zoo fel niet. *De Spanjaerden* ſchrijven zulx toe aen *Martialis* beſchuts-heer der hoofd-kerk tot *Antequera*. Onder *Guaxaca* behoort *Miſteca*, verdeelt in *Alta* en *Baxa*. Beide hebben goudrijke rievieren en beeken: werwaerds d'Indiaenſche vrouwen haer begeven met lijf-togt voor ettelijke dagen: verzamelen 't goud in hoenderſchaften: tegen welk op de Spaenſche merkten allerley nootdruftigheden verruilen. By 't vlekke *Cuertlavaca* leid een hooge berg, aenmerkenswaerdig wegens een vreemd hol: d'ingang is zeer eng; weinig binnewaerd vertoont ſich een vierkantige plaets van vijftig voeten: aen 't einde ſtaen putten met hooge trappen: by welke een kromme weg begint doolhofs gewijs, een mijl lang: thans leid een groote plaets, voorzien van een fontein vol goed water: een beek vloeyd nevens de fontein. Doch dewijl niemand dit hol verder ontdekt heeft, blijft 't vordere geheim

Verwonderenswaerdig hol.

Vreemde putten. heim als noch verborgen. Op de top van *ſant Antonio* woonen *d' Indiaenen* in putten tuſſchen de klippen met wijf en kinderen. Dicht by vertoonen ſich twee bergen, welker voeten zeer wijd van malkander, de kruinen nochtans zoo dicht zamen voegen, datmen de zelve kan overſchreeden. De ſes rotzen *Pennoles*, eertijds by de Mexicoſche koningen met krijgsvolk beſet, hebben gouden loodmijnen en een wortel, die voor zeep verſtrekt. In 't vlek *Totomachiapa* is een kuil, die onder d'aerde een half mijl bewandelt word: 't water belet de vordere ontdekking, *Zapotecas.* 't Klippig geweſt *Zapotecas* plagt te voeden yzelijke inwoonders, met vellen omgord; doch nu tot bezaedigder leven gebragt, draegen klederen en hoeden. 't Volk, over *Guazacualco*, *Yluta* en *Cueztxatla* verſpreyt, *De beſnijdenis by zommige Americaenen onderhouden.* onderhouden de beſnijdenis, volgens een oud gebruik, gelijk voorgeven. Hier uit hebben te vergeefs zommige bewijs geſocht, als of deſe *Americaenen* haer herkomſt haelden uit de verſtrooide ſtammen *Iſraels*, van welke *de Tatters* zouden oorſpronkelijk zijn: die eindelijk, over de ſtraet *Anian* geſcheept, 't ledige *America* van inwoonders voorzagen. Maer duſdaenig gevoelen ſtaet allenthalven zonder waerſchijnelijke redenen. Want waer blijkt het, dat *de Tatters*, 't grootſte volk des aerdboodems, haer afkomſt moeten dank weten aen weinige Iſraelitiſche gevangenen? Is het, ter oorzaek beſneden worden? Doch de beſnijdenis *Michovius. Sarmatia l. 1. c. 5.* heeft by haer geen plaets gegrepen, als met d'invoering der Muhammetiſche leer. En die aldaer deſe leer noch niet aennemen, laeten ſich als noch niet beſnijden: gelijk blijkt aen *de Cataiers* en *Sarmaten*, ter wederzijde van de rievier *Oby*. En ſchoon beſneden waeren voor *Muhammets* ingevoerde godsdienſt, zoude echter geen bewijs ſtellen: dat uit *Iſrael* zijn voortgekomen. Want hoe veel volkeren namen de beſnijdenis waer, welke nochtans geenzints afdaelden van *Abrahams* zaed. Alzoo getuigen *Diodorus Siculus*, hoe *de Cholchiers*, *Philo de Joode d' Egyptenaers*; *Herodotus de Mooren*, *Strabo de Trogloditen*, *Cyprianus de Phœniciers* en *Arabiers* haer van ouds her beſneden: 't welk als noch by zommige in ſwang gaet. Het is inſchelijx duidelijk te zien by *Jeremias*, dat *d' Egyptenaers*, *Edomieten*, *Ammonieten*, *Moabieten* en *Iſmaelieten*, de zelve gewoonte onderhielden. *Jer. c. 9. v. 25. 26.* Voorts d' hoofdſtad des biſdoms *Guaxaca* is *Antequera*, twee en ſeventig mijl ten zuid-ooſten van *Mexico* afgelegen. *Antequera hooft ſtad van Guaxaca.* De kerk alhier, uit een ſtuk gehouwen, vertoont koſtelijke marmor-pylaeren. De rievier, welke de wallen beſpoelt, borrelt uit d'aerde, en loopt na 't gebergte *Coatlan*. *Herrera* telt vier honderd Spaenſche huiſgezinnen; maer de ſichtbaere getuige *Joan Chilton* ſlechts vijftig: anderzints dicht bewoont by *Indiaenen*, die haer tol betaelen aen *de Spanjaerden* met kotoene mantels en *cochinillie*. De tweede ſtad *Ilifonſo de los Zapotecas* leid op een berg, gehoorig tot *de Mixes*, een woeſt, ſterk en lang-gebaerd volk: ſpreeken een grove tael: gingen eertijds naekt: alleenlijk hing een wit herten-vel met menſchen herzenen bereid, over d'heupen. *Stad Ilifonſo.* *Mixes woeſt volk.* Zy voerden geduurig oorlog tegen *de Zapotecas*: en zouden door *de Spanjaerden* geenzints t' ondergebragt zijn, indien niet gebruikt hadden den dienſt van wreede honden. Deſe beeſten maekten zulk een ſchrik; dat dartig Spaenſche ſoldaeten binnen *Ilifonſo* ſich vertrouwden te woonen tuſſchen dartig duizend *Mixes*. Men handelt hier met kotoen, maiz en goud. De darde ſtad *ſan Jago de Nexapa* word van een ſteile kruin verre gezien. *Stad ſan Jago:* Twintig bezettelingen houden de wreevelige *Zapotecas* inſchelijx door honden in den toom. De laetſte plaets, gebouwt by *Gonzales de Sandoval*, op 't jaer vijftien honderd twee en twintig, is *Villa del Eſpiritu ſanto*; voert geſach over vijftig Indiaenſche dorpen, die gantſch beſwaerlijk den hals bukten onder 't Spaenſche jok. *Villa del Eſpiritu ſanto:* Lanx *de Noord-zee* heeft *Guaxaca* weinig havens. De rievier *Aquivilco* verſchaft een bequame reede, vermids de mond hondert en negen-

negentig schreeden gaept. Aen de *Zuider-Oceaen* leid d'haven *Guatulco*, daer de schepen laeden, die na *d'Honduras* en *Peru* zeilen. 't Vlek telt omtrend honderd hutten, een tol-huis, welke *Thomas Candisch* aen brand stak: negen jaer te vooren door *Frans Draek* uit-geplondert. Op de zelve kust ontmoetmen de smalle reede *Tecoantepeque*, vermaerd door kreeften-visschery, en d'invallende stroom *Ometepec*, uit de poelen van 't gebergte *Cacatepec* gestort. 't Bisdom *Mechoacan* (zoo veel gezeit als een visch-rijk land) beslaet lanx *de Zuid-zee* stijf zeventig mijl, te landwaerd weinig minder, stoot tegen *Mexico* en *Nieu Galicien*, ten noorden loopt het verre onder *de Chichimecas*. Men spreekt in *Mechoacan* vierderley taelen, *d'Otomische*, *Chichimecische*, *Mexicaensche* over geheel *Nieuw-Spanje* gemein, en eindelijk *Tarasca*, een nette en korte spraek, die eigentlijk alhier te huis hoort. 't Land, vol meiren, rievieren, baden en fonteinen, heeft een gezonde lucht, (hoewel elders heet, en elders kouder) boomrijke bergen, weelige weyden voor 't vee, en vruchtbaere akkers tot allerley gewasch. Vier schepels tarwe gezaeyt leveren in den oogst ses honderd. Paerden, geiten en verkens dwaelen by groote troppen door de bosschen: hoewel de leeuwen en wilde honden jaerlijx een groot getal verslinden. Het meeste onheil evenwel komt van de tygers; die, wanneer eens menschen-vleesch smaken, 't volk ten platten lande uit d'huisen wech-haelen. 't Helpt niet, of de deuren vast geslooten zijn; zy rukken dak en wanden aen stukken: en maeken een geweldige opening. Wegens haer sterkte getuigt *Jacob Bontius*: hoe 't opper-hoofd *Peter Carpentier* buiten *Batavia* een val uit balken met yzer-beslag stelde, in welke een geit vast maekte, om tygers te lokken. 't Gelukte, maer 't beest benaeuwt scheurde de balken, en liet den geit ongeschend. *Hugo Linschooten* verhaelt wel, dat de tygers in *West-Indien* geen *Spanjaerden* beschadigen; zy plegen alleenlijk haer wreedheid tegen *d'Indiaenen*: zelf als een swart en blank mensch te zamen slaepen, verscheurenze den swarten. Of nu zulx onbepaeld geloof verdient, kan blijken aen zoo meenigen *Spanjaerd* over den West-Indischen boodem tusschen der tijgers tanden vermaelt. Op de togt die *Fedreman* alhier deed, viel de tijger een gewaepende krijgs-bende aen: scheurde in aller tegenwoordigheid *een Spanjaerd* en *drie Indiaenen*: en ontquam. Geen boomen verschaffen lijf-berging; want zy klimmen tot den top, en rukken den gevluchten van boven neder. Haer nagels verbergen zulk een vergif: dat de wonde nimmer geneest. Geen dier, of zy waegen een schuine sprong: weshalven onder de ruichte schuilen. Indien de sprong mist, tredenze briesschende langsaem te rugge: ter oorzaek andere beesten lichtelijk ontvluchten, alzoo de tygers niet snel zijn in 't loopen, gelijk d'oudheid verkeerdelijk gelooft heeft; maer langsaem. Belangende 't onderscheid tusschen menschen vleesch welk zy maeken, is dus verre waerachtig: datze meer smaek vinden aen vrouwen-borsten, dan andere ledemaeten, en een swart mensch uitpikken voor een blanke. Wegens 't eerste geeft *Vrankrijk* duidelijk bewijs: wanneer twee tygers, ten tijde koning *Luidewijk de twaelfde* boven d'aerde stond, los braken: en meenigte wijven borsteloos by de wegen lieten leggen. Het tweede bevestigt *Joan Jonstonus* met een vreemde geschiedenis in *Bengala* voorgevallen. Een Moor droomde, hoe hem een tyger uit 't schip weg-sleepte: waerom den volgende nacht sich onder de plecht verbergde. De schipper zocht na d'oorzaek, en verstont den droom. Juist lag 't schip aen de wal. By midder-nacht springt een tyger binnens boord: verslind *den Moor*, en raekt niemand van dartig Hollandsche boots-gesellen, die scheep waeren. Gelukkiger ontquam een matroos, op strand wandelende: achter sette een tyger op hem toe, en voor een krokodil. De tyger, om den krokodil te gaeuw

Beschryving van 't bisdom Mechoacan:

taelen:

vruchtbaerheid.

Histor. Nat. Med l.5.c.2.

Natuur der tygers:

gedenkwaerdige voorvallen door tygers.

Hist. de Quadrup. c. 4.

Vreemde voorval.

gaeuw te weſen, liep uit haeſt den matroos voor by, en geraekt met de krokodil in ſtrijd. Dit gevecht baete hem 't leven. Eindelijk *de West-Indiaenen* ontzien niet alleen den tijger wegens wreedheid, boven andere dieren; maer bewijſen 't beeſt godsdienſtige eer: om dat de duivel meenigmael in zulk een ſchijn tot haer ſpreekt. Behalven de tijgers, lijden ook d'inwoonders *van Mechoacan* groote overlaſt door d'eek-hoorns, die niet alleen veel vruchten na d'hoolen ſleepen; maer zelf d'huiſen diervoegen ondergraeven, dat wegzinken of ter zijde overſtorten. De ſchaede is te grooter, dewijl zeer vermenigvuldigen. Meeſt krijgenze vier jongen gelijk: dewelke ten darden dag om roof loopen. Konnen beſwaerlijk gevangen, wegens looſe ſnelheid. Springen van d'eene tak zeer wijd op den ander. Dienen ſich veelvoudig van haer groote ſtaerten: in 't ſpringen gebruikenze voor een vleugel, in 't overſchepen met een baſt voor een zeil. Stoppen by onweder den windzijde toe, en maeken opening aen de louwe kant. Men vind alhier ſeſterhande zoort. *Tlilic* ſchuilt onder ſijn ſtaert; bootſt het tillepen der muſſen aerdig na. *Quapachtli* is eens zoo groot, en kan nooit tam gemaekt: inſchelijx ook *techallotl*, met een kaele ſtaert en groote oogen. *Thalmototli* heeft een dikke kop, en een ſtaert vol ſwarte en witte ſtreepen. *Quimichpatlan* vertoont een klein kopje en lange beenen: ſchijnt te vliegen van d'eene boom tot d'andere. *Yztactechalotl* is wittachtig. De voſſen doen ook groote ſchaede. Haer piſſe ſtinkt veertig dagen, dat niemand omtrend de bepiſte plaets kan duuren. Wanneer op een kleed valt, word van d'ondraegelijke ſtank nooit gereinigt. *De auras* zijn niet ongelijk de ſwarte hennen: vliegen zeer hoog in de lucht: eten niet dan ſtinkende krengen, welke zy van verre rieken: hebben een hairige kop en hals, en yzelijk gezicht. Sommig gevoogelt keert en vertrekt ter gezetter tijd: andere blijft. Slangen en haegdiſſen zijn ſchaerſer, dan op

Overlaſt door eek-hoorns:

haer natuur, en ſeſterley zoort.

Overlaſt door voſſen.

Auras wonderlijke vogelen.

andere plaetſen. 't Volk ſchikt ſich gantſchelijk na *de Spanjaerden* in kleding en tael. Leert allerlei ambachten. Haer tafels, kiſten en kaſſen uit braſilie-hout behoeven voor geen Europiſche ſchrijn-werken te wijken. De ſchilder-konſt heeft ook een goeden opgang. Zy maeken klederen, ſchoenen en wonderlijke kopere ſloten. Bebouwen d'akkers verſtandelijk. Maeken veel werks van de Spaenſche honden; doch alzoo weinig ſpijs gaven, zijn vele gevlucht en verwildert. Dragen de naem *Cimarrones*, en brengen groote ſchaede toe aen 't vee. Maer hoewel *de Mechoacans* veel Spaenſche zeden overnemen, zijn echter niet af te brengen van een gewoonte, ſchaedelijk voor de koorts; want ſchoon weinig beteren, ja zommige de dwaesheid met de dood bekoopen, ſpringenze, als de koorts haer grootſte verheffing heeft, in koud water. Tegen andere ziekten gebruikenze kruiden, welker geneeſende kracht d'ervaerendheid onfeilbaer over lang betoont heeft. Zedert *de Spanjaerden Mechoacan* tot een biſdom maekten, zijn aldaer geſticht vier en negentig ſchoolen, vijftig kerken, verſcheide gaſt-huiſen en kloosters, bewoont by *Franciſcaener* en *Auguſtijner monniken*, de ſteden *Paſcuaro*, *Vallodolid* voorzien van een biſſchoppelijke ſtoel en viſch-rijk meir, *Miguel* vol bouw-huiſen voor beeſten, *Felipe* op een onvruchtbaere grond, *Conception de Salaya* en *Zamora*. Ses honderd *Spanjaerden* vinden geſtadig werk aen de zilver-mijnen *Guanaxuato*. De voornaemſte haven *Navidad* ontfangt de ſchepen, die op *de Philipines* vaeren. 't Landſchap *Yucatan*, by *Franciſcus Fernandez* eerſte ontdekker verkeerdelijk voor een eiland gekeurt, paelt met drie en twintig mijl lands aen *Guatemala* en *Tabaſco*, heeft twee honderd vijf en twintig mijlen in d'ommegang. *Peter Martijr* haelt d'oorſprong der benaeming van een misverſtand: namentlijk *de Spanjaerden*, voor deſe kuſt vervallen, riepen den inwoonders toe met gebaerten en tekenen,

Inwoonders van Mechoacan, haer zeden.

Schoolen en kloosters in Mechoacan: als ook ſteden:

haven.

hoedaenig word dit geweſt genoemt? zy kregen ten antwoord *Yucatan*; beduidende, *wy verſtaen u niet*. Tuſſchen *Yucatan* en *Tabaſco* maekt de zee een dubbelde inwijk vol kleine eilanden, welke, tot verwonderens toe, niet min vele als verſcheide ſlag van zee-vogelen voeden. Ook valt hier ſchoone jagt op konijnen, verkens en aepen. *Yucatan* zelf heet en vochtig, heeft geen rievieren; maer goede putten, welke ſchoon water door een ſchelp-grond op-wellen. De winter neemt aenvang in wijnmaend met noodelijke ſtormen: die den in-gezetenen, aen groote hette gewend en dun gekeeld, veeltijds gevaerlijke zinkingen en koortzen veroorzaeken: hoewel ondertuſſchen doorgaens lang leven en vruchtbaer voort-zetten. Zy verhaelen van haer voor-ouders, datze uit 't ooſten herkomſtig, ſich 't jok der dwingelanden ontrokken, niet zonder almagtige byſtand Gods, die een weg opende door de zee: ten einde droogs-voets herwaerds quamen. Voorts zijn alhier twee dingen byzonder merk-waerdig. Onder 't eerſte mag geſteld worden een manier van doopen, zeer eerbiedig bedient. Zy hebben hier af een groot gevoelen. De verzuiming ſtelt den menſch bloot ter verdoemenis. Daer in het tegendeel de doop in-ſtort een heilige bequaemheid, en verzeegeld verloſſing van eeuwige moeyelijkheden, by de duivelen veroorzaekt. De ouders vaſten drie dagen te vooren, eer haer kinders ten doop brengen. Zy kiezen hier toe d'ouderdom van drie tot twaelf jaeren, en een dag, volgens by-geloovige rekening, geenzints ongelukkig. 't Verdient aen-gemerkt, datze dit doopen noemen met een woord, beduidende weder-gebooren. Eindelijk mag geen ongedoopte in den houwelijken ſtaet treeden. 't Tweede, niet min merk-waerdig, raekt de koſtelijke ſteene gebouwen, welker luiſter d'Europiſche paleiſen uitdaegt: daerze ondertuſſchen geen yzer, koper, zilver of goud kennen. 't Gebergte, welk tuſſchen *Champoton* en *Salamanca* met kromme bogten over dwars ſich uit-ſtrekt, word bewoont van ongemein langlevende menſchen. Indien een Franciſcaener geloof verdient, zag hy een man, welke drie honderd jaer bereikte, volgens bewijs 't geen andere gaven: de kinne hing gekromt tot de knien: de huid, alzoo nooit klederen droeg, was rouw-begroeyt. Voorts verdeelt 't gebergt *Yucatan* in noorder en zuidelijk. 't Noorder, dichtſt bewoont, zoude meer gezengt worden door de brandende zonne-ſtraelen: ten zy d'ooſtelijke winden by dag en tegen d'avond de lucht uit zee d'hitte temperden. *Franciſcus Fernandez* ontdekte wel eerſt dit geweſt; doch keerde zonder vordere verrichting na *Cuba*. Zedert hervatte *Ioan Griſalua* de togt: ſtapte uit op 't eiland *Cohumel*, *ſanta Crus* hernoemt: ſtreed tegen *de Campechiers*: vond ſteene en houte kruiſen: kreeg bericht, hoe eertijds onder *de Yucataners* een waer-zegger *Chilam Cambal* leefde, voor-zeggende: een vreemd volk, herkomſtig uit 't geweſt daer de zonne op-gaet, zoude *Yucatan* onder 't jok brengen. *Griſalua* beſichtigde eindelijk 't landſchap *Tabaſco*: lichte 't anker t' huiſwaerd: en liet ſijn naem aen de ſterkeſtroom, die uit *Tabaſco* in *de Mexiaenſche zee* valt. Na hem geraekte *Corteſius* aen *Coſumel* te land, en aldaer in kennis met de tolk *Hieronymus de Aguilar*, van welken groote dienſt genoot, terwijl *Nieuw-Spanje* beoorloogde. Op 't jaer vijftien honderd ſeven en twintig, vatte *Frans de Montero* 't werk, by *Corteſius* onder-laeten, wederom ter hand, gevolmagtigt van 't Spaenſche hof. Aen *Yucatan* geland vond harde tegen-ſtand, welken de ſtrijdbaere dorpelingen uit *Xamanzal* deeden. Hy ſloeg door haer heen, en den weg in na *Conil*: alwaer de beſtierders van 't geweſt *Chuaca* bericht bragten: hoe haer hoofd-ſtad *Tirroh* ſtond onder de ſtee-voogden *Cheles*. Weinig weer boden d'inwoonders des landſchaps *Aarrinchel*. Om geholpen te worden tegen de

Beſchrijving van 't landſchap Yucatan: eilanden: putten: vreemd verhael. Manier van doopen onder d'Americaenen zeer merk-waerdig. Koſtelijke gebouwen. Gebergt: lang-levende menſchen: Yucatan by wie ontdekt. Verrichting van Griſalua, en andere op Yucatan. byzonder van Montero.

1. *Cœnobium Francisci.*
2. *Domus Indorum.*
3. *Sacellum.*
4. *Novum templum de los Remedios.*
5. *Templum cathedralis.*
6. *Curia*
7. *Suggestus tormentorum*
8. *Navalis*
9. *Templum divi Romani.*

RANCISCO DE
CAMPECHE

YUCATAN
Conventus Iuridici Hispaniæ Novæ Pars Occidentalis, et
GUATIMALA
CONVENTUS IURIDICUS
Milliaria Hispanica vulgo leuca
10 20 30 40 50 60
SINUS MEXICANUS
Vulgo
GOLFO DE NUEVA ESPAÑA
NOVÆ HISPANIÆ PARS
MAR DEL ZUR
Occidens
275
280
S. Stevan del Puerto
C. Roxo
Papautla
I. de Lobo
Baixos de Tuspa
Tula
Xilotepeque
Mestitlan
Puchuca
Lateotlalpa
Achachia
Mexico
Chalco
Tlascala
Los Angelos
Segura
Xalapa
Xalateco
Guaxocingo
Atlisco
La Vera Cruz
Chautla
Misteca
Guaxaca
Antequera
Zapotecas
Pucla
Castla
Tuculula
Zutepeque
Nixapa
Ciudad Real
Chiapa
Quelenes
Zeltales
Zoques
TABASCO
Salamanco
Vera Paz
Golfo Dulce
Soconusco
Vulcan
S. Jago de Guatimala
GUATIMALA
B. de Guatimala
La Trinidad
Bermeja
I. das Areas
Triangulo
As Area
Cabecas
Roca Partida
Sierras d S. Martin
R. de Guazacoalco
R. de Tabasco
Lago de Xicalango
Aguatulco
Capalita
Tecoantepeque
R. Tequanapa
R. Colalte
R. Capanarcalte
R. Coatlan
R. Ayutla

ptentrio
285
290
Negrillos
Los Alcranes
CUBA.
C. S. Antonio
Organes
C. de Corrientes
I. de Pinos
Havana
Matanças
Po Camarasa
C. de Cotoche
Yas Desconoscida
Chuaca
Conil
YUCATAN.
Merida
Yzaes
Cocomes
Valladolid
S. Frco de Campeche
Cozumel
Lago de Bacalal
Chetumal
I. de Chetumal
Quitazuenho
Pantoja
GOLFO DE HONDURAS
Guanaja
I. de Leyn
Guajama
Vtila
C. de 3 Puntas
Santamilla
Mewen Eylanden
Mayen Eylanden
R. Guyamen
C. de Camaron
Baya de Cartago ó Cataski
Truxillo
Crotoe
Bibora
C. d'Gratias a Dios
G. de Nieuesa
R. de Yare
S. Pedro
Gratias a dios
S. Jorge d'Olancho
Porto de Sal
R. de Sal
HONDURAS.
Indisch dorppen
Valladolid Comayagua
Chontales
TOTIMA
R. de Yare
Taguzgalpa ó Tiguzigalpa
Segovia
Yas de Perlas
Sta Catelina
B. de Fonseca
Xeres
NICARAGUA.
I. de Manglares
S. Andero
Vulcan
Jaen
Leon
Realejo
Posession
L. de Nicaragua
Nequecheri
Granada
Desaguadero
R. de Vasques
R. d'los Anzuelos
Monhacho
Masaya
Nicoya
Paro
Cast de Austria
Talamanca
Bocas del Drago
Escudo de Veragua
COSTARICA.
Conception
Trinidad
Sta Fe
Chomes
Cartago
Chira
El Cano
ZUR.
VERAGUA.
Panama
Aranjues
Carlos
Oriens
dies
285
290

de Cocomes, ontfing hem *Tutulxin*, wiens hoofd-ftad *Mini* is, zeer vriendelijk. Zulx *Montero* een groote voet kreeg op *Jucatan*. Hy liet de gewesten *Chetema* en *Cochuaque* leggen, ter oorzaek de fteen-rotzige grond niet veel beloofde. Zedert *de Spanjaerden* fich t'eenemael meefters maekten van *Jucatan*, ftichtenze drie

Stad Merida: fteden. De voornaemfte *Merida*, leid op den boodem van 't Indiaenfe vlek *Mayapan*, alwaer veel fware muuraedjen ftonden, vertoonende naekte menfchen, niet min konftig als oud. Binnen *Merida* (alzoo geheeten ter oorzaek eenigzints gelijkt na de Caftiliaenfche ftad even eens genaemd) houden huis de biffchop en gefachhebber over 's koninx inkomften.

Valledolid: *Valledolid* heeft een prachtig Francifcaener-kloofter; en vijftien duizend

Campechium: fchatting-betaelende *Indiaenen*. *Campechium* gelegen aen een ondiepe haven, ontleent de naem van 't bekende verf-hout.

Parkers bedrijf: d'Engelfche hopman *Wilhem Parker* lande alhier met fes en vijftig man in den morgenftond by 't kloofter *Francifco*: overviel vijfhonderd *Spanjaerden* en acht duizend *Indiaenen*, die twee dorpen bewoonden. Doch de gevluchte *Spanjaerden* trokken gefwind alle magt by een, en recht op *d'Engelfche*. 't Gevecht liep fcherp af: en zoude *Parker* te kort gefchooten zijn, indien niet met een aerdige krijgsvond, de gevangenen arm aen arm gebonden, ten doel der kogels ftelde: en alzoo, achter dufdaenige borft-weering gefchuilt, t'fcheep ftapte. 't Gelukte den Hollandfchen zeevoogd *Joan Joans-zoon van Hoorn* beter. Defe lichte in bloeimaend des jaers feftien honderd drie en dartig, voor *Pernambuco* d'ankers der zeilen *de Faem*, *Middelburg*, *de Goude Leeuw* en *Zutfen*; de jagten *d'Otter*, *Brak*, *Nachtegael* en floep *Gyffeling* verfterkten de vloot. Doch *d'Otter*, *Brak* en *Gyffeling* liepen na *Maragnan*, om aldaer 't Spaenfche vaertuig van de reede te halen. 't Schip *Zutfen* dwaelde af. Vier mijl buiten de Campechifche wal liep d'Hollandfche vloot ten anker. 't Krijgs-volk vier honderd fterk ftapte des nachts over in de jagten en floepen. De groote boots voerden ieder twaelf man. 't Volk, verdeelt tot twee hoopen, lande een uur na zonnen-opgang aen een groene valleye. Twee Spaenfche vaendelen, behalven de ruitery, hield de ftrand bezet. Doch de twee groote booten, elk voorzien van een fteen-ftuk, als ook *de Nachtegael* en *Gyffeling* maekte met 't gefchut zulk een ruimte; dat *de Spanjaerden* weeken binnen haer eerfte befchanfing: waer uit geweldiger-hand gedreven wierden: en met de zelve furie uit de tweede begraeving. Voor 't derde bolwerk vonden *d'Hollanders* meer werk. De vyand lofte drie yzere ftukken, en gaf dapper vuur met mufketten: eerlang echter liet hy 't gefchut voor d'overwinnaers, die de rampaerden aen ftukken braeken, en voorts zeeghaftig op de markt toezetten. *Campechium ingenoomen en weder verlaten van de Hollanders.* Ses ftraeten, die by de markt uitloopen, waeren met een borftweering vijf voeten hoog en vol fchiet-gaten gevult. Twee metaele kortouwen en tien veertien-ponders ftonden tegen d'aenkomft met fchrot gelaeden. Eens wierden alle los gebrand. *d'Hollanders* drongen terftond zoo vinnig in: dat piek tegen piek en fwaerd tegen fwaerd handgemein vochten. Wederzijds bleef veel volk; doch meer gequetft. Eindelijk vluchten *de Spanjaerden* boven op de platte daeken der huifen en de kerk van een fteene borftweering voorzien. Niet zonder veel moeyte konden de gevluchten bedwongen worden om af te klimmen. Indien moeds genoeg hadden, zouden *d'Hollanders* met fteenen dood konnen fmijten. De fteevoogd *Juan de Barros*, weigerde randzoen voor de gevangenen en brandfchatting: alzoo *Campechium*, uit fware fteene huifen gebouwt, niet veel fchaede konde lijden van de vlamme. De gevangens gaven bericht: hoe drie honderd en vijftig *Spanjaerden*, vijftig *Mooren*, en meer dan duizend *Indiaenen* in wapenen ftonden, als *d'Hollanders* aenvielen. In defe bragten rijke buit na boord: namen twee en twintig fchepen voor de

ſtad geankert, meeſt gelaeden met *Campechie-hout* en *cacao*. Zommige randzoeneerden *de Spanjaerden*: d'overige zijn verbrand. *Campechium* is een wel betimmerde ſtad: heeſt prachtige gebouwen en drie kerken, d'hoofd-tempel, *ſan Roman* en *de los Remedios*. Buiten de wal leid een heerlijk klooſter, by *Franciſcaenen* bewoont. *Salamanca:* Eindelijk leid *Salamanca* drie en ſeſtig mijl van *Merida* in het landſchap *Bacalar*. *Yucatanſche kuſt.* De Yucatanſche kuſt vorders loopt meeſten-deel vlak: zulx de ſchepen vier, vijf en meer mijlen van de wal moeten blijven. Nergens een haven, dan voor klein vaertuig. De vloed gaet zeer ſterk in, en 't ebt laeg. Met d'ebbe leggen verſcheide in-wijken droog. Tuſſchen 't zee-gras blijven duizende viſſchen hangen. d'Eilanden aldaer maeken een groot getal uit, meeſt met klippen beſmet. Het laeſte geweſt, gehoorig onder *Nieuw-Spanje*, *Beſchrijving van 't landſchap Tabaſco:* is *Tabaſco*, ten noorden beſpoelt door de *Noorder-Oceaen*, paelt ten ooſten tegen *Yucatan*. De grond, vlak en zonder gebergt, draegt groote boſſchaedjen van cederen, braſilie-boomen en andere. Alhier vallen zeer ſmaekelijke vruchten, hoedanig *de mameyes*, *zapotes*, *aguacates* en *guajabos*. *lange regen:* Tegen drie maenden droogte valt de regen negen maenden. *vruchtbaerheid:* De vocht en hette maeken 't land vruchtbaer. Zulx drie, ja vier-mael 's jaers, *den maiz* in-ooghſten. Wijngaerden, vijgen, limoenen, oranje-appelen, rijs, gierſt en allerley hof-kruiden ſlaegen inſchelijx buiten gemein wel. d'Overvloedige poelen, vloeden en meiren ſchaffen veelerhande zoorten viſch. Behalven *de tortugas*, *yguanas* en andere, word ook voor de ſtrand gevangen de bekende *manati* of zee-koe. *viſch:* Deſe viſch, afſchouwelijk om te zien, heeft een oſſe-kop, kleine oogen, twee voeten omtrend 't hoofd in plaets van vinnen, twee ronde gaeten verſtrekkende voor ooren, ronde beenen als kaetsballen in d'herzenen, een korte ſtaert, een huit met borſtels. De wijfjens zijn ook voorzien van twee mammen, om de jongen te zuigen. De inwoonders gebruiken veel geſtampte tabak, welk tegen de vermoeydheid knaeuwen. Paeuwen, *vogels:* faiſanten, papegayen, quakkels, hoenders, duiven, en veelerley gevogelt *den Europeers* onbekend, vindmen by duizenden. De tygers en leeuwen *wild-gediert:* brengen geen klein onheil toe. De wilde ſwijnen vallen zeer ſmakelijk, gelijk ook de konijnen en harten. De ſchildpadden vertoonen een verwonderens-waerdige groote. d'Aepen, meerkatten en eekhoorentjes beſchaedigen de vrucht-boomen, en byzonder *de cacao* zeer. De *mouſtieken* quellen ook buiten gemein de menſchen: beletten de nacht-ruſt. Zedert *de Spanjaerden* van *Tabaſco* meeſters wierden, hebbenze d'inwoonders bedwongen na Spaenſche zeden en wetten te leven. Zy ſpreken driederlei tael. *tael is hier driederley:* De gebruikelijkſte *Chontal* ſteekt vol woorden. De tweede *Zoques* grijpt plaets op 't gebergte, welk *Chiapa* en *Tabaſco* ſcheyd. *De Mexicaenſche* is ingevoert door de beſettelingen, die *Muteczuma* leide binnen de ſterkten *Zimatlan* en *Xicalango*: en word te meer geſprooken, dewijl niet alleen haer beſchaefde nettigheid heeft; maer ook groot gebruik: alzoo eensdeels over geheel *Nieuw-Spanje* word verſtaen, en anderſdeel nadien de Roomſche prieſters veel Mexicaenſche liedekens gedicht hebben, by welker gezang *de Tabaſcers* vermaek ſcheppen. De hoofd-plaets *Nueſtra Sennora de la Vittoria* ontleent haer benaeming van *hoofd-ſtad van Tabaſco.* *Ferdinand Corteſius*, die aldaer een heerlijke zegen bevocht tegen *d'Indiaenen*, toen ſijn eerſte togt deed na *Mexico*. Dus verre de beſchrijving van *Nieu-Spanje*, verdeelt in zoo veel volkeren, verſcheiden in zeden en taelen: hoewel meeſt alle ſich eenigzints ſchikten na 't doen *der Mexicaenen*, dewelke ſich door de wapenen een weg tot over-moogendheid gemaekt hadden. Alle erkendenze een Schepper van alles; doch geen naem, om 't woord God uit te drukken. Maer behalven een opperſte *Afgoden.* Heer, zijn andere ſchepſelen tot Goden aengenomen: en onder die de zonne, maen, ſterren, en zelf af-geſturve-

ſturvene menſchen. Met de lijken gingen *de Mexicaeners*, en andere volkeren daer omtrent; vreemd te werk. Den prieſteren bleef aen-bevoolen de zorge over de begraeving: d'Akker-werven, of ook zomwijl d'huiſen, verſtrekten tot graf-ſteden. Andere voerden de lijken na de bergen. Andere beſteldenze ter aerde in de tempels. Het zy de licchaemen verbrand wierden, of niet verbrand, klederen en koſtelijkheden, by d'overleedene gedraegen, dolf men te gelijk. Ondertuſſchen zongen alle een treuriglijk lied. Na 't gezang, hieldenze een maeltijd. d'Erfgenaemen van aenzienelijke perſoonaedjen kleeden in rouw, zoo meenig ter dood-ſtaetze verſcheen. Een geſtorvene word uit-geſtrekt op de vloer: ter tijd de vrienden aller wegen toekomen, om hem met giften te begroeten, niet anders of leefde. Wreeder gaet het toe omtrend groote heeren: dan brengenze niet alleen geſchenken; maer bieden hem aen ook

Vreemde begravingen.

ſijn ſlaeven, hof-meeſter, ſchenker, dwergen, bultenaers en eigen prieſter: (ieder heer voed zulk volk) ten einde den gewoonelijken dienſt volbrengen in d'andere weereld. Ja alle huis-genooten en broeders zelf vergezelſchapten 't lijk ter ſlagting: en namen met ſich gewaed, goud, geſteenten, arm-ringen en koſtelijke gordijnen: om geen armoede te lijden na dit leven. De prieſter; die de begraevenis bezorgde, ſtapte voor 't lijk met de teikenen des afgods, die de doode verbeeld had; (want een iegelijk heer, tot vermeerdering der achtbaerheid, droeg de toe-naem en 't gewaed van een afgod) andere paepen ſloegen op trommelen, zongen treurig, ſpeelden op fluiten, en wierookten: 't gehuil der vrienden, en byzonder die ten ſlachting gingen, verdubbelden de naere galmen. De ridderſchap droeg de waepenen en oorloogs-daeden by de aflijvige verricht, in doek konſtig af-gemaelt. Rondom het lijk wierden eindelijk

gestapelt geharste brandhouten. Als 't licchaem tot assche lag, sprong een priester in duivels-klederen voor den dag: 't kleed vertoonde ettelijke gaepende monden vol tanden en leelijkgespalkte oogen. Hy roerde, met een lange stok en yzige gebaerten, d' asschen onder malkander. d'Assche wierd in een potte verzaemelt en ter aerde besteld: niet zonder de voornoemde kostelijkheden. Doch d' afgoden over *Nieuw-Spanje* zijn meest door afgrijzelijke beeltenissen vertoond: en zomtijds met levendige menschen, een jaer lang aengebeden; om als dan tot een bloedige offerhande, en voorts een tafel-gerecht, te verstrekken. De priesters, verdeelt in minder of hooger ordens, erkenden een opper-hoofd, *papas* genaemt. Ieder af-god had byzonder slag van priesters. Die *Viztlipuztli* dienden erfden de bediening, na de geslagten der wijken. Andere wierden gevordert by verkiesing, ten zy van kindsbeen af tot priesterlijke oefeningen op-gequeekt waeren. Byzondere aen-merking verdienen de Mexicosche kloosters. Binnen de voornaemste tempel, op een ruime vier-kante plaets, stonden twee huisen over malkander, het een vol monniken, 'tander met nonnen. De nonnen, maegden van twaelf tot dartien jaer, genaemt *dochters der boetvaerdigheid*, hielden den tempel schoon: bereiden spijs voor d' afgod en priesters, uit d'aelmoesen by de priesters ontfangen. De kost bestond in kleine koekjens, na de gedaente van handen en voeten, behalven gedraeyde kraekelingen en vreemde toe-spijs. Voor den afgod geplaetst, wierd weg-genoomen, en door de priesters genuttigt. Ook stelde haer d' abdisse te werk, in gestikte doeken ten kerkcieraed toe te stellen: stonden nevens de priesters ter midder-nacht op: speelden met kinkhoorens en fluiten: neurden droevige toonen; en wierrookten: geezelden haer ten bloede: prikkelden in 't bovenste der ooren: en besmeerden d' aengesichten met dit bloed. Na een jaer dit klooster bewoond hadden, wieschen 't bloed af: tot welken einde binnen de vertrek-kamer een groote bak stond. Om het minste onkuisch bedrijf wierden ten vreeselijker dood gedoemt. 't Ken-teiken der zonde was, indien een ratte door de celle liep van een bagijn, of een vleer-muis vloog, of eenige doek beknabbelt lag: alzoo meinden, dat de gezeide beesten haer zouden ontzien, ten heiligen plaets te naderen, ten zy ontheiligt door dartel bejag. 't Klooster-leven duurde slechts een jaer: alsdan stond het geoorloft te houwelijken. 't Huis, over de Mexicaensche bagijnen, op de zelve binnen-plaets des grooten tempels, bewoonden jongelingen tusschen achtien en twintig jaren oud. Dese, dragende monniks-kruinen en een gevlochte tuit, van de top des hoofds achter af-hangende, leefden arm en kuisch: bewaerden de priesterlijke klederen, wierook-vaten en d'altijd-brandendende vuur-test, voor d'outaer van *Viztlipuztli*: bragten hout ten offer. Onder haer stonden minder-jaerige jongens: welker ambt lag, in kruiden en bloemen te strooyen over den tempel: der priesteren vlijmen te scherpen, om des middernachts bloed te trekken uit de beenen: haer hand-water toe te reiken. Dese jongens droegen klederen gebreyd als netten: sloegen 't gesigt ter aerde, als haer een vrouw gemoete: gingen, vier en vier, of ses en ses, aelmoesen verzaemelen: bewaekten by beurten 't voornoemde vuur: trokken bloed uit de koonen, welk in de slaepen des hoofds streeken tot beneden d'ooren: en wieschen sich alsdan by donker in een geheiligd bad-water. Zulk streng leven duurde een jaer. Maer de godsdienst, allenthalven bloedig, stond den inwooners van *Nieuw-Spanje* lang tegen. Ieder begon meer en meer te schrikken voor 't levendig villen en hart-optarnen der menschen, ten offer geschikt: te meer nadien met 's levens gevaer uit vyands-land door oorloog moesten gehaelt worden. Ten zy de priesters te rugge hielden, zy hadden lichtelijk een nieuwe godsdienst omhelst, was slechts ergens een leeraer te

Priesters in Nieuw-Spanje:

Nonnen-kloosters:

haer ambt:

Mexicaensche monniken:

tempel-jongens:

Mexicaenen waerom 't Roomsch geloof licht aen-namen.

te voorſchijn gekomen. Waerom ook zoo licht 't Roomſche geloof aennaemen. Als *Corteſius* der ſtad *Mexico* meeſter was, verſochten hem de Mechoacanſche geſanten om leeraers, die een wet wilden voorſchrijven, na welke zy mogten leven: dewijl haer d'afgoodery lang tegen de borſt ſtiet, wegens ondraegelijke wreedheid. Men hield vorders binnen *Mexico* een ſtaetelijke ommegang. 't Ging aldus toe. De voornoemde nonnen ſtampten *bledos-zaed* en gerooſt *mayz* onder malkander, welk met hooning kneeden: uit het deeg maektenze een afgod, na de gelijkenis van *Viztliputzli*: over de neus en 't voorhoofd liep een blaeuwe ſtreep tot beide d'ooren: droeg op 't hoofd een pluimaedje, in de ſlinker-hand een witte rondas, en in de rechter een ſlangswijs geſtreepte ſtaf: vleugelen keeken achter boven de ſchouders uit. Ter geſtemder feeſt-dag quamen de nonnen voor zonnen-opgang te zamen, in nieuw wit gewaed, met kranzen van gerooſt *mayz* om 't hoofd en hals, die tot onder de ſlinker ſchouder hingen: d'aengeſichten blonken veelvervig: om d'armen ſlingerden papegaey-pluimen van d'elleboogen tot d'handen toe.

Merkwaerdige ommegang, en gekneede afgod.

Aldus gepronkt droegen den gekneeden afgod op de ſchouders na een plaets: alwaer de jongelingen, over haer klooſter woonachtig binnen de zelve tempel, den blaeuwen zetel, des afgods zit-plaets, met byzondere eerbiedigheid afnamen, en droegen tot d'onderſte kerktrap: alwaer 't volk, ten bewijs van godsdienſtige vernedering, aerde op haer hoofd ſpreide. Naeuwelijx was zulx verricht, of de jongelingen liepen zoo ras moogelijk na den berg *Chapultepec* een uur buiten *Mexico*. De meenigte volgde by manier van ommegang. Men deed hier een korte vermaening en haeſtig offer: en haeſte even ſnel na 't vlakke veld *Atlacuavaya*. Op gelijke voetging alhier de offerhande en leer-reden toe. Zy ſpoeden ſich voort na 't vlek *Cuyoacan*, een mijl verder. Thans geraekte d'afgod wederom binnen *Mexico* met de zelve haeſt: weshalven ook deſe ommegang, wegens 't verhaeſten, de benaeming *Ipaina Viztliputli* kreeg. In den tempel gebragt, wierd by koorden, om de vier handvatzels des blaeuwen zetels geſlaegen, tuſſchen 't geluid van bazuinen, trommen, pijpen en kinkhoorens, na een verheven kapelle onder 't verwulfſel opgehijſt, en in gevlochten rooſen geplaetſt. De voornoemde jongelingen ſtrooyden buiten en binnen de kerk overvloedig rooſen. Eerlang gaven ook de nonnen aen de jongelingen beenen, uit 't zelve deeg gebakken, van welk d'afgod was: met deſe wierd de vloer der kapelle bedekt. Thans quamen de tempel-paepen, draegende gebraeyde ſluyers om 't lijf, kranzen op 't hoofd, en ſnoeren uit bloemen aerdig gevlochten aen den hals. Ieder ging na ſijn waerdigheid in geſchikte rang, tot de plaets, alwaer de gekneede beenderen lagen: die, door gezang en danzeryen gewijd, voor beenderen des afgods godsdienſtig ge-eert wierden. De prieſters nedergeklommen, ſtapten ſes tot de ſteen *Quauxicalli*, in welkers punt de rug van naekte gevangenen ingeſtooten, tuſſchen jammerlijk wringen en kermen, 't hart ten lijf wierd uitgetarnt. So haeſt zulk beulswerk ten einde was gebragt: ſtapten de dochters en jongelingen meermaels genoemt malkander geſchikt te gemoed: danſten op 't geluid van trommen en maetgezang in 't ronde. De naeſte bloedverwanten en voornaeme perſoonaedjen antwoorden met tegenzang, en ſloegen buiten om een andere dans, tot welk de gantſche ſtad, ja 't omleggende land, uit liep. Geduurende deſe hoogtijd, mogt niemand andere ſpijs, onder ſwaere bedreiging, nuttigen, dan alleen de kraekelingen, van 't zelve deeg gebakken, waer uit den afgod beſtond. 't Was ook niet geoorloft te drinken, dan na den middag; zelf voor kinderen. Eindelijk klommen de prieſters na den rooſenkapel: ontblooten den afgod van ſijn gewaed: braeken hem en de gewijde armen tot kleine brokken, welke zy onder de gemeinte uitdeelden. En deſe ontfingen de toege-

Afgod gebroken en omgedeelt.

ge-

gedeelde stukken met traenen en byzondere eerbiedigheid : alzoo erkenden, onwaerdig te eten het lichchaem van haer God : voor welke weldaed ieder betaelde de tiende der kosten, die op het toe-stellen des afgods waeren geloopen, Eindelijk hield een priester de meenigte voor, hoedaenig voortaen behoorden te leven : welke diervoegen naeuw vereenigt waeren met haer God. Aldus vertrok een iegelijk te huiswaerd. Wonderlijk was te zien, hoe geschikt zulk een ontelbaer getal uit den tempel scheide. En waerlijk de Mexicaensche dracht zelf betoont, dat *Mexico* geen mede-deel had aen d'onbeschofte on-eerbaerheid van verscheide naekt-loopers over *Nieuw-Spanje*. d'Inwoonders dan gaen bekleed met kotoen : op 't hoofd staet een hooge pluimaedje uit roode vederen : de zelve hangen ook konstig gevlochten om den hals, over de schouderen, borst en rugge, gelijk een groote kraeg. Ieder arm heeft twee arm-ringen. Een breede witte gordel vol roode streepen, welker slip tusschen de beenen slingert. is boven d'heupen vast toegestrikt. Op 't dik der beenen, onder de knien en even boven d'enklaeuwen, pronken veder-kanten. Voorts ging wonderlijk toe, de zalving by de priesters gebruikelijk. Zy besmeerden 't gantsche licchaem, en inzonderheid 't hoofd, met een smout, welke 't hair deed wasschen tot over de knien : weshalven gelijk paerden-maenen met breede kotoene snoeren wierd gevlochten. Zy rookten ook swartzel, om bruin te wesen. Wanneer na naere berg-hoolen of donkere bosschaedjen of steile toppen gingen, ten einde aldaer den afgooden offerden, gebruiktenze een smeersel uit spinnen, rupsen, salamandren, adders, scorpioenen en padden : welker overvloed, by de tempel-jongens vergaedert, altijd by d'hand was. Men bereide 't smeersel niet zonder veel omstandigheden. De

Mexicaensche dragt.

Vreemde zalving der Mexicaensche Priesters.

De genoemde ondieren gebraden op de teſt des eeuwigen vuurs voor *Viztliputzlies* outaer, en in mortieren geſtampt, met tabak, levende ſchorpioenen, rupſen, 't zaed *ololuchqui* (dit ſchrevenſe een kracht toe, om gezichten te zien) en eindelijk ſwart-hairige wormen en ſwartzel: te zamen gekneed in potjens, wierd den afgod voorgeſtelt: aldus geheiligt, had kragt tegen allerlei ziekten: waerom dan ook de prieſters toeloop hadden, met verzoek tot gezondmaking der kranken: men bewierrookte dan den bedlegerigen, ſchoor 't hair, hing ſlangenbeentjens om den hals: men gelaſte de zelve ter gegeſetter uur te baeden: 's nachts te waeken by een vuur-teſt: geen brood te eten dan den afgod geoffert. Ook had 't ſmeerſel een twede kracht, om den beſmeerde ſtoutmoedig te maken. En de Prieſters aldus beſtreken, liepen onverſaechd by nare nachten door boſſchen en wilderniſſen, hoewel onveilig wegens allerley wild gedıert.

Heidenſche beſnydenis en doop.

Van de beſnydenis en doop ſcheen de duivel een ſweem te houden onder deſe heidenen; want een ſtuk der ooren en van 't mannelijk lid, den zuigelingen afgeknipt, wierd den afgod geoffert: ook wieſchen haer de prieſters, zoo ras ter wereld quamen, en ſtelden in der zelve handen 't gereedſchap, welk de vader meeſt gebruikte.

Houwelijx-vol-trekking.

't Voltrekken des houwelijx ging inſchelijx plechtelijk toe. De prieſter vraegde den bruidegom en bruid, of te zamen wilden vereenigen in den echt? Beide toe-ſtemmende, bond de bruids-ſluyer en bruidegoms rok aen malkander vaſt: leide de gebondene t'huiſwaerd, en aldaer zeven mael rondom een brandende vuur-teſt. Indien de bruid geen letſel had, gaf de bruidegom ſijn ſchoonvader en moeder geſchenken, offerhanden voor de Goden, en een vroolijke maeltijd den naeſte vrienden. Wanneer de bruid over-quam wierd wederzijds gelevert in geſchrift 't geen ieder in-bragt: ten einde elk het ſijne te rugge nam by echtſcheiding, onder *de Mexicaenen* zeer gemein: dan behoud de man de zoonen, en de vrouw de dochters: mogen ook op lijf-ſtraf niet wederom vereenigen.

Wonderlijk feeſt toxcoalt voor Tezcatlipuca.

Den negentiende der bloeymaend vierdenſe 't feeſt *toxcoalt* den afgod *Tezcatlipuca*, voor wien een ſlaef offerden. 't Welk dan aldus toe-ging. Tegen den avond quam 't volk binnen den tempel. De prieſters trokken *Tezcatlipuca* 't oude gewaed uit, en nieuw aen. Omhingen hem met kleinoodjen en arm-ringen: en pluimaedjen op den kop: aldus getooyt, wierden de gordijnen open geſchooven achter welke ſchuilde. Te gelijk quam een paep te voorſchijn, even eens gekleed als den afgod: draeyde ſich rondom van ooſten af: blies na de vier winden op een ſchelklinkend ſteene fluitjen viermael, en at aerde: 't zelve deed al 't volk. Ja de ſchuldige aen eenig ergerlijk miſdrijf, ſtorte overvloedig tranen: en bewierrookte d'afgod, ten einde vergiffenis van ſonden ontfing. De krijgs-knechten verſochten; 't beliefde den Schepper des hemels en aerde haer overwinning en gevangenen te verleenen: om wegens d'overwinning dank offeren te ſlagten met gevangenen. Dit feeſt *toxcoalt* duurde tien dagen: eindigde den negen en twintigſte van bloeymaend met byzondere by-geloovige plechtelijkheden. In den morgenſtond bragten geſwarte prieſters een ros-baer, rondom koſtelijk behangen, op de ſchouders te voorſchijn. De rosbaer pronkte met een toe-gemaekte *Tezcatlipuca*, de prieſters met 't gewaed des afgods en lange hair-vlechten. Deſe plaetſten hem aen de benedenſte trappen, die na een boven-kapelle leiden. Hier ſtapten de monniken en nonnen toe met dikke koorden; omringden den rosbaer, voor welken koſtelijke gordijnen ſpande, en groene takken *mangey*, vol brede en diſtelige bladeren, veſtigden. Thans droegen twee prieſters d'afgod om de ruime binne-plaets des tempels, en ieder een ſmookend wierook-vat voor den afgod. Wanneer 't wierook wierpen in de vuur-teſt, ſtakenze den hand na d'afgod, en verſochten: hy beliefde de gebeden ten hemel te brengen. Achter volgde 't gemeine volk, welk ondertuſſchen de rugge ten bloede geeſelde. Zoo haeſt den ommegang was ge-

geeindigt, wierd de verbeelde *Tezcatlipuca* tot onder 't verwelffel gehijst na de kapelle, en voor d'outaer een ontelbaer getal welriekende bloemen gespreyt. Thans offerde ieder, na vermoogen, kleinoodjen, sluyers, wierook, koorn-airen en hout. d'Armen bragten quakkels; welke de priester den kop aftrok, en bloedende voor den outaer wierp. Tegen den middag ging ieder t' huiswaerd ter maeltijd. Ondertusschen pronkten de monniken en nonnen den afgod: stelden hem 't eten voor, by vrouwen bereid, die 't beloofd hadden. De nonnen quamen ten laetsten paer aen paer, ieder met een korfken brood in d' eene hand, en komme toe-spijs in d'andere. De dis-meester ging voor den rang, in een witte rok over een rood-leere wambis zonder mouwen. By de schouders staeken vleugelen met brede riemen, aen welke een geholde kalabasse vol heiligdommen en rondom bloemen hing. Voorts geleide hy de nonnen tot de trap na 't outaer, waer op den afgod zat: aten hier eerbiediglijk brood. Eerlang bragtze de dismeester af. In haer plaets traden de tempel-dienaers: droegen de nedergestelde spijs na de cellen der priesteren, die nu vijf dagen hadden gevast. 't Volk keerde van de maeltijd ter kerk, om 't uit-einde des feest by te woonen. Eindelijk dan quam een slaef te voorschijn, die een vol jaer den afgod verbeelde. Ieder bewees hem gods-dienstige eer: als d'opper-priester den borst opende, en 't hard des slaefs rookende aen de zon vertoonde. Rondom 't lijk maekten de monniken en bagijnen, op trommelen en maet-gezang, een ronden-dans. Wanneer de zonne onder-ging, klommen de bagijnen tot de verheeven kapelle, en setten voor den afgod in groote aerde schotelen gebakken honing-brood en fruit, toegemaekt als doods-hoofden en beenderen. Thans drongen de tempel-dienaers by de trappen op: om de schotelen beneden te dragen. De vier eerste behaelden den prijs. Tusschen 't spotten der leer-jongens, werpende met kruid-ballen, vertrokken de jongelingen en maegden na haer kloosters.

Vreemd feest van Quetzaalcoalt.

't Feest des afgods *Quetzaalcoalt* ging aldus toe. Veertig dagen te vooren, kochten de koopluiden een welgeschaepen slaef zonder eenig letsel: die geduurende de gezeide tijd den afgod vertoonde: wieschen hem tweemael in 't geheiligt Goden-meir: beslooten hem 's nachts binnen een yzere kouwe: hingen om sijn hals snoeren uit bloemen gevlochten. De vrouwen en kinderen bragten hem offerhanden toe, terwijl door de stad danste en zong. Nege dagen voor 't feest, zeiden de twee oudste priesters, gods-dienstig nedergeboogen, den slaef de dood aen: indien niet even bly-moedig in 't dansen en zingen volharde, hielden het voor een quade voor-beduiding: waerom geswind een drank uit 't water, in welk haer bebloede vlijmen spoelden, en razerny veroorzaekend kruid, toemaekten. Zedert de slaef den drank dronk, bleef hy uitzinnig. Middernacht ten offer geschikt, wierd eerst bewierookt en met maet-gezang vereert; doch terstond 't hart uit de borst getarnt en aen den maen vertoont. 't lijk, van de trappen afgerolt, en by de koopluiden opgenomen, strekte voor een blijde maeltijd. Den tempel *Quetzaalcoalts* bediende vier priesters by de week: met zonnen-ondergang sloegenze een groote trommel, die verre over de stad klonk. 't Was wonder te zien, hoe sich ieder na huis pakte: deuren en vensters sloot. Alles geraekte geswind in stilte, niet anders of nergens menschen woonden. Met den dageraed wierd 't zelve geluid gehoort: en als dan mogten de reizigers eerst vertrekken. De binnen-plaets des kerks had een toneel, alwaer ter gesetter hoog-tijd kamer-speelders aerdige kluchten vertoonden. Zomtijds veinsden sich doof, mank, blind, kreupel of anderzins gebrekkelijk: versochten van den afgod geneesing. Zomtijds, gekleed als slangen, adders, krokodillen of ander verslindend gedierte, vochten onderling. De feesten hadden vaste tijden, volgens den Mexicaenschen almanak; by welke 't jaer sich verdeelde in achtien maenden, en ieder maend tot twin-

Merkwaerdig trommel-slaen.

Aerdige kamer-speelders.

Mexicaensche almanak:

twintig dagen, te zamen drie honderd en ſeſtig. De vijf overige dagen, tot vervulling des jaers, hieldenze op haer zelf. Alles ſtond dan ſtil, zoo wel koopen en verkoopen als offeren: men deed niet, als malkander ten tijdkorting vergaſten. De eerſte dag van 't jaer begint met den ſes en twintigſte der ſprokkel-maend. Elke maend heeft een byzondere naem en teiken. Voorts ſcheidenze 't jaer vierzints, door vier afbeeldſels, een huis, konijn, riet en vuur-ſlag. Een rad met vier ſpeeken, groen, blaeuw, rood en geel, uitſteekende buiten de omtrek, welker midden een zon vertoond; en voorts een eeuw: want yder ſpeekbegreep dartien jaren, weshalve ook dartien ſcheidzels had, verdeelt door huis, konijn, ried en vuur-ſlag. Aen de kant des rads bragtenze in prente, 'tgeen op yder jaer gedenkwaerdig voorviel. Alzoo ſtond 't jaer dat *Ferdinand Corteſius* 't rijk *Mexico* verheerde, geteikent met een man in rood gewaed nevens 't rad, ter oorzaek *Corteſius* zulk een kleed droeg.

gevoelen van d'onder-gang des weerelds:

Wanneer 't rad met de twee en vijftig jaer vol was, braekenze ter laetſter nacht alle potten en vaten aen ſtukken: blieſen 't licht uit: ter oorzaek in een der voleindiging van de raden, de wereld zoude vergaen: en lichtelijk zoude het nu weſen: waerom geen huis-raed of licht gebrek hadden. Maer zo haeſt de dag aenbrak, ſpeeldenze op bazuinen, pijpen en trommelen: verheucht, dat God 's werelds vernieling een rad, of twee en vijftig jaren, verlengde: kochten nieuwe vaten: haelden nieuw licht van d'opperprieſter en gingen in plechtelijke ommegang.

manier van ſchrijven:

Belangende 't ſchrijven der inwoonders van *Nieuw-Spanje*, getuigt *Joſeph de Acoſta*: hoe eenige oude boeken, behelſende vereeuwde geſchiedeniſſen, hemels-loop, natuur der beeſten en planten in *Yucatan* gevonden zijn, volgens bericht der geleerde *Indiaenen*; doch wierden uit laſt eens Spaenſchen biſſchops verbrand, ter oorzaek meinde vol toovery te ſteeken.

oude boeken:

De hiſtoorien ſchilderdenze met afbeeldſels der zaeken. Wel-ſpreekende vertoogen en rijmen leerden de kinderen in de ſchoolen van buiten, zulx nooit uit de geheugenis vervielen. Tegenwoordig gebruikenze ook Spaenſche letteren. Voorts is *der Mexicaenen* land-beſtiering van 't begin af zeer geſchikt geweeſt. De koninglijke magt bleef ſtip bepaelt: ten einde de vryheid niet gekreukt wierd.

land-beſtier:

De vierde koning *Iſcoath* ſtelde keur-vorſten; aen welke, nevens de heeren van *Tezcuco* en *Tacuba*, de bevordering tot de Mexicoſche kroon hing. Deſe geleek na een mijter, achter om-geſlaegen, voor punts-gewijs rijzende. Met 't aengroeyen der moogendheid, groeyde ook de koninglijke grootsheid. Boven alle andere munte dieswegen uit *Muteczuma* de tweede.

dieren-huis:

Zijn dieren-huis kan, behalven andere ſtaeltjens, genoegzaem bewijs der pracht geven. Alhier ſwommen zee-viſſchen in zout-water, rievier-viſſchen in verſch. Voor allerley wilde beeſten waeren afgeſchutte waeranden. De vogelen vloogen binnen zaelen met goude traelien beſet.

rijx-vorſten:

Naeſt de koning volgden de vier keur-vorſten *Atlacohecalcatl*, zoo veel gezeid als *prinſen der worp-lancien*, een geweer zeer gebruikelijk onder *de Mexicaenen*. In minder en minder waerdigheid ſtonden vervolgens, *de tlacatecatl* of *menſchen-kloover*: *eſauahuacatl den bloed-vergieter*: *tſillancalqui heer der ſwartigheid*. Zonder deſe alle vermogt de koning geen gewichtig werk by d'hand nemen.

vuur-ſchaeren:

Hooge en laege vuur-ſchaeren, voor welke dood-vonniſſen bepleit wierden, ſtonden in alle ſteden. Andere recht-banken namen twiſtzaeken waer. Van alles, wat in 't ganſche rijk omging, kreeg de koning eens 's jaers duidelijk bericht. Penning-meeſters bragten maendelijk de ſchattingen te hoof. 't Voornaemſte aenzien beſtond in oorlogs-daden: door welke edele en onedele tot grote ſtaet geraekten.

wapenen:

De wapenen beſtonden in ſcheer-meſſen uit vuurſteen, ter wederzijde eens ſtoks vaſtgemaekt: waer mede den hals van een paerd volſlaegs af-kapten. Andertzins gebruikten pieken, knodzen en werplancien.

manier van oorlogen:

Zy behielpen haer ook met ſtenen. Helmetten en grote rondaſſen dien-

dienden tot beſchut : tygers- en leeuwen-vachten ten kleding. Vielen de vyanden haeſtig op 't lijf. Haer toeleg lag meer om te vangen, dan te dooden. De gevangenen ſtierven naderhand een ſchrikkelijke dood, ter eeren van d'afgooden. *Muteczuma* ſtelde over 't leger geſach-hebbers, door veld-teikenen en ſtaet onderſcheiden. De voornaemſte ſtrikten 't hair des kruins met een roode riem, tuſſchen welke een koſtelijke pluimaedje ſtak met af-hangende takken, en aen de takken zoo veel quaſten, als zy helden-ſtukken hadden verricht. Tot dit ridderſchap behoorde de koning zelf : weshalven ook 't gezeide cieraed droeg. Men vind in *Chapultepec* den koning *Muteczuma* en ſijn zoon aldus konſtig uit-gehouwen op een ſteen-rotze. *d'Aquilas*, of *orde van de arenden*, beſtond uit dappere voor-vechters. *De graeuwe ridders* waeren van geringer aenzien. Zy droegen geſneden kolders, die in 't rond boven 't oor reikten : 't onder-lijf bleef bloot. Anderzints gingen de voornaemſte ten ſtrijd, gewaepent van den hoofde tot de voeten. Deſe ordens mogten koſtelijk kotoene klederen, goud, zilver en ſchoenen draegen : beſchilderde vaten gebruiken : hadden aen 't hof byzondere wooningen. Voorts verdient aen-geteikent de naeuwe zorge die *de Mexicaenen* droegen in 't opvoeden van haer kinderen. Nevens de kerken ſtonden ſchoolen : alwaer de jongens, onder leer-meeſters gebragt, geoefent wierden in zingen, danzen krijgs-handel, beleefdheid en gehoorſaemheid. Over adelijke kinderen ſtonden meer op-zienders, alle ervaerene mannen. De tucht ging ſcherp toe. De jeuchd moeſt zomtijds vaſten en waeken : ſwaere laſten draegen : leeftogt na 't leger brengen : ten einde een veld-ſlag bywoonde. Andere, die genegendheid hadden tot 't prieſterlijk leven, namen de ſwaere tempel-dienſt gewillig waer. De danzeryen onder d'inwoonders van *Nieuw-Spanje* gebruikelijk, zijn niet min verſcheide als wonderbaer. Zy gebruiken aerdige ſpeel-tuigen en liedekens, vervatende eenige geſchiedeniſſen of by-geloovige gods-dienſtigheden : op welker geluid de voeten langzaem bewegen : en konſtig na-bootzen de verrichtingen van ſchaep-herders, viſſchers, akker-luiden, jaegers. Zomwijl trippeldenze vermomt met duivels-grijnzen. Zomwijl danſten mannen, op welker ſchouders andere mannen ſtonden, die de zelve beweeging met d'armen in de lucht maekten, als de ſpringende met de voeten. De buitelaers doen op de koorden, of ook op een rechte pael, duizenderley ſprongen : draeyen een balk, welken eindelijk tot een ongelooflijke hoogte ſchoppen. Boven alle danzen munt uit *de mitotes*, die geſpeelt wierd binnen 's koninx paleis of de groote tempel-plaets. Men ſtelde ter midden weegs een groote trommel en tonne uit een ſtuk geholt : ieder ruſte op een ſwaer menſchen-beeld, en maekte een over-een-ſtemmig geluid. Rondom ſloegen de aenzienelijke perſonaedjen een ruime ring : neurden zoetelijk: en danſten ſtaetig. Raſſer en met meer beweeging naderden twee en twee veranderlijk ſpringende na de binnenſte kring: hielden konſtig de maet op 't geluid der trommel en tonne : tuſſchen welke de pijpen, bazuinen, fluiten en kink-horens klonken.

veld heeren verſcheiden: *opvoeding der Mexicaenſche kinderen:* *wondere ſpeelen:* *buitelaers:* *dans mitotes:*

Seſtiende Hoofd-ſtuk:

GUATEMALA.

Beſchrijving van Guatemala.

GUatemala, genaemt na een voornaem landſchap, begrijpt *Chiapa*, *Soconuſco*, *Suchitepec*, *Guatemala*, *Verapaz*, *San Salvador*, *San Miguel*, *Fonduras*, *Chuluteca*, *Nicaragua*, *Taguzgalpa* en *Coſta-rica*; alle, verſcheiden in tael en zeden, ſtrekken ſich uit lanx *de Zuidzee* twee honderd en zeventig mijl; de breedte bereikt honderd twee en ſeſtig. Hier valt overvloedig de bekende vrucht *cacao*, welke voor geld ver-

verstrekt, en om den drank *chocolate* te bereiden. *'t Bisdom Chiapa:* 't Bisdom *Chiapa* leid midden in tusschen *Soconusco*, *Nieuw-Spanje*, *Verapaz* en *Tabasco:* de lengte telt ses en dartig mijlen, weinig minder breed: voed vierderhande landaerd *Chiapanecas*, *Zoquez*, *Zeltates* en *Quelenes;* ieder heeft een byzondere spraek. Naeuwelijx een gewest diervoegen boom-rijk; want hier wasschen meenigte cypressen, cederen, *vruchten:* myrten, eiken, haeg-appel-pijn en allerley Spaensche vrucht-boomen. De wijngaerden leveren rijpe druiven: en boomen, gelijkende na granaet-boomen, witte, roode, groene *balsem:* en swarte balsem, welker reuk niet min lieflijk, als tot geneesen van quetzuuren heilzaem is. De beste vloeyt uit de gekerfde stamme; de slechtste word geperst en gezooden van 't hout en de bladeren. De Roomsche kerk, volgens *Acosta*, gebruikt dese balsem tot 't vormzel in *Indien*. Een hooggetopte boom draegt een vrucht die na peper en kruid-nagelen smaekt. In *Copanavaztla* valt een boomtjen, wiens blaederen zelf verkankerde wonden heelen: gelijk ook 't water in des zelfs takjens gezooden en de bladeren nat geleid op de gebeete *wondere kool:* partye door adders. De kool *ilantas* groeyt tot een hoogte, datter de vogelen in nestelen: de spruiten afgesneden dienen ter tafel. *vreemd kruid:* Een kruid met kleine bladeren verwelkt wanneer word aengeroert; doch verkomt, zoo haest d'aenroerder vertrekt. *vogels:* Quakkels, endvogels, gansen, faisanten, papegaeyen, ring en tortel-duiven vallen hier overvloedig. Onder verscheide soorten van valken is een slag, welker eene poot na een valks, d'ander na een ganse gelijkt: leeft by visch lanx de rievieren. De vogel *totoquēztal*, weinig kleinder dan een ring-duif, met groene vederen en een lange staert, word om de staert gevangen; doch *d'Indiaenen* laeten 't beest staerteloos vliegen; want 't kost den hals, die 't dood. d'Arenden zijn swartachtig-graeuw. De grootste dragen een kroon op de kop. *De guacamayes* rood en blaeuw sweemen na een Peruaensche gans.

vier-voetige dieren: Behalven moedige paerden, meenigte koeyen, geiten, schaepen, konijnen en stinkende vossen, zijn ook wilde honden, luipaerd-leeuwen en tijgers. De wilde verkens, zommige ros, andere swart, draegen de navel op de ruggen: hebben geen staerten, maer een vuile stank: weyden by troppen. *Taquatzin*, niet ongelijk een biggetjen, heeft onder de buik een sak, waer in doorgaens zeven en meer jongen draegt, en een kaele staert. Sluipt des nachts in de huisen, om hoenders te rooven. Een naemeloos dier, zoo groot als een konijn, gelijkende na een ratte, torst sijn jongen op de rugge, wanneer voor den dag komt. Boven al worden d'ingezeetenen gequelt van de *wreede slangen:* slangen. By 't dorp *Ecatepeque* leggen twee kleine bergen, zoo vol slangen; dat niemand aldaer derft naderen. Zommige zijn boven gemein vergiftig: met een stok aengeraekt, kruipt 't doodelijk vergift lanx de stok; maer indien men sich bestrijkt met 't bloed des dood-geslaegen slang, quijnt de mensch lange jaeren eer hy sterft. *De Laet* getuigt, hoe *d'Indiaenen* een vongen, die dartig jongen droeg, ieder zoo groot als een vinger kroop terstond. 't Ondier meer dan twintig voeten lang, verstrekte voor smaekelijk wild-braed. Onder andere is zeer schaedelijk *de teuthlacokauhgui* of *voogdesse der slangen*. *een schrikkelijke slang:* Dese heeft een adders-kop, dik lijf, bleeke buik, glinsterende schubben, met witte kruisen onder-scheiden, en swartachtige rugge. Getergt, kronkelt sich in de rondte. Schijnt over de scherpe steen-rotzen te vliegen; doch beweegt langzaemer op een vlakke grond. Jaerlijkx wascht een wervel-been aen de staert, waer mede sterk geluid geeft: terwijl overdwars voort-kruipt. Uit holle tanden werptze 't vergif, welk een mensch binnen vier en twintig uuren aen kant helpt: ten zy 't geqeutste lid, aenstonds begraeven, zoo lang onder d'aerde blijft, tot de pijn over-gaet. Onaengezien dese slang schrikkelijk geluid maekt, den bek op-spart, d'oogen spalkt, den kop ten grouwel

slingert, word hy door d' Indiaensche jagers by de staert gegrepen : in lywaed gewonden : en t' huis tam gemaekt. Een gantsch jaer leeft 't ondier zonder eten en drinken : d' afgehouwen kop wascht binnen tien dagen tot de dikte van een dye. En immers zoo stout levenze met *d' ibibobaca* of *moeder der mieren* een vadem lang, karmozijn rood, vol swarte boorden en witte spikkelen : welken slang zy in plaets van kleinnoodjen om d' hals draegen. Doch *d' iguanna* is een slang, die geen schaede toebrengt : hoewel voor den onbekenden vreeselijk is om aen te zien. Gelijkt na een hagedisse ; doch draegt onder de kinne een groote quabbe, op 't hoofd een glinsterende kamme, op de rugge scherpe pennen zaegsgewijs om hoog staende, en een lange staert veel-voudig gekronkelt. Leid ter eener tijd vijftig eyeren als okker-nooten, smaekelijk, gelijk ook 't vleesch gezooden. 't Beest leeft in 't water en te land. Men vind hier ook

iguanna:

't leelijk wanschepsel *de baviaen* : is groot en ruig, met een schrikkelijke kop, korte mensche-beenen en staert opwaerts staende. Eet allerley boomgewasch : valt heet na wijn en brood, en diervoegen geil dat het op 't gesicht van vrouwen verhit. De wijfjens baren gemeinelijk tweelingen elk van verscheide sex. Daer loopt een twede slag, wiens roode huid vol kleine vlakken pronkt. De kop, kloots-gewijs rond, gelijkt een menschelijk aengesicht. Doch wat belangt de inwoonders van 't vlekke *Chiapa*, herkomstig uit *Nicaragua*, zijn buiten andere beleeft en vernuftig in schilderkonst, maet-gezangen, paerden te bereyden en allerley ambachten. *De Spanjaerden* hebben alhier gesticht *Ciudad Real*, aen 't ooste van de voet eens bergs, onder welke een ronde vruchtbaere valleye leid. De stadt pronkt met een hooge vuur-schaer, hoofd-kerk en Dominicaner-klooster. De lucht alhier gezond en koud belet de groey van limoenen en oran-

baviaen:

inwoonders van Chiapa:

stad Real:

je-

je-appelen; maer peeren, perſiken, queen, karſen, krieken, tarwe en *maiz* ſlaegen zeer wel. Doch behalven *de Chiapanecas*, bewoonen ook *Zoques:* 'tbiſdom *Chiapa* de voornoemde *Zoques*, tot welke vijf en twintig dorpen behooren. Binnen 't voornaemſte *Tecpatlan* hebben *de Dominicaenen* een klooſter. 't Land heet en vochtig heeft quade wegen en viſch-rijke *Zeltates:* ſtroomen. *De Zeltates* zijn nedergeſlagen op een vruchtbaere boodem: haer dartien vlekken met *cochinillie* beſchildert, ſtaen onder een volks-heerſching. d'Hoofd-plaets *der* *Quelenes:* *Quelenes* is *Copanavaztla.* Rondom valt veel vee en ſchoone kaes. Midden door vloeyt de rievier *Chiapa* lanx *Tabaſco* in *de Noorder Oceaen.* Alhier *vreemd water-dier:* onthouden ſich beeſten, den apen niet ongelijk, met lange ſtaerten, welke zy om de beenen der ſwemmers ſlingeren, en alzoo onder water rukken. Hier tegen zijn bijlen in gebruik, om de ſtaerten af te kappen. In de *ſtroom Blanco:* ſtroom *Blanco*, hoewel klaer en gezond, begroeyt alle hout met ſteen. Uit d'hoogſte grond van *Chiapa*, anderhalf mijl buiten de ſtadt *Real*, ſpringen *fonteinen zeer wonderlijk:* heldere fonteinen, welker water, ieder ſes uuren, ebt en vloeyt. In *Taſixa* is een, die drie jaren loopt, zelf by drooge tijden, en drie jaer verdroogt, onaengezien 't veel regent. Buiten 't dorp *Cinacatan* ſtaet een, wiens water zommige ziekten geneeſt; doch de dood veroorzaekt den vogelen en 't viervoetig gediert. Men vind hier inſchelijx meenigerhande *baden:* baden. De rievieren uit *Chiapaes* valleye geſtort duiken in twee groote kuilen. Ontrend 't dorp *Bartholome* in 't landſchap *Quelenes* gaept *vreeſelijke holen:* een wonderbaere opening: een ſteen in-geworpen veroorzaekt ſwaere donder-ſlaegen, van verre gehoort. By 't vlekke *Chicomucelo* vertoont ſich een hol, binnen welk een groote vlakte leid, en ter zijde af een onbeweeglijk meir, wiens water na zand ſweemt. Men zoude hier goud, zilver, kooper, lood, tin en quik-zilver *mijnen.* uit de mijnen delven; indien niet ſlaeven ontbraeken. De berg *Ecatepec* rijſt negen mijlen hoog. Na zonnen-opgang waeyt de wind diervoegen ſterk: dat geen menſch ten top kan klimmen: weshalven de reis by nacht moet voort-geſet. 't Weſtelijkſte deel van *Guatemala* is *Soconuſco* lanx *de Zuid-zee.* *Beſchrijving van Soconuſco:* Een vlek *Guevetlan* word by *Spanjaerden* bewoont. De land-voogd houd alhier huis. De *cacao* valt allenthalven overvloedig; en alzoo ook de regen van gras-maend tot den herfſt toe: zulx geduurende die tijd de wegen onbruikbaer leggen. 't Land, met zeven rievieren doorſneden, heeft rijke en trotze inwoonders. 't Geweſt *Verapaz* (die benaming *van Verapaz:* is oorſpronkelijk uit *de Dominicaenen*, ter oorzaek zy 't volk niet door wapenen, maer 't euangelium, gelijk voorgeven, wonnen) geſcheiden van *Guatemala* door de rievier *Xicalapa*, heeft een hooge grond vol boſſchaedjen. De eene helft is getempert, d'andere hitzig en buiten gemein gequelt met *mouſtiken* en veelerley ongediert. 't Regent negen maenden *vreemde regen:* achter een: en in de drie overige vallen ook verſcheide vlaegen. De groote afgronden, tuſſchen 't gebergte gezonken, verſwelgen 't nat: ook looſt een groot deel waters door de ſtroomen in zee. Dicht by 't vlek *Auguſtijn* leid tuſſchen twee bergen een ſteene hol met een wijde mond: binnen *een hol:* vertoont ſich een vlakke ruimte vol hoeken: 't geduurig door-druipen maekt wonderlijke beelteniſſen, die voor geen witte albaſter wijken: men hoort een naer geruiſch van water, welk aller oorden twee pieken laeg neder valt in een meir, alwaer wegens onmeetelijke diepte groote golven rollen: uit het meir vloeyt een groote ſtroom. Voort is het land onder-haevig ſchrikkelijke aerd-beevingen, ſtormen, donders en bli- *ſtormen:* xems. De boſſchaedjes geven een aengenaeme geur. 't Geboomte waſcht *boomen:* tot een wonderlijke hoogte. Sommige leveren liquidamber, balzem, anime, maſtik en draeken-bloed. 't Riet, honderd voeten lang en over- *riet:* eenkomſtig dik, verſtrekt voor balken. Anderzints valt hier ook een yzer-hard hout, welk nooit verrot. *yzer-hout:* Aen d'overvloed der bloemen vinden

verscheide byen: den de byen gezond voedsel. Dese zijn of zonder, of met een angel, of klein gelijk vliegen. Haer hooning verbergenze in boom-wortelen of onder d'aerde: trekt weinig na't zuur. Welke de vlieg-byen maeken, maekt den mensch zinnen-bijster. 't Voornaemste dier is *danta.* *danta hoedaenig beest:* Het sweemt eenigzints na een muil-ezel: heeft geen hoornen; maer rosachtig lang hair, korte hals, hangende ooren, dunne beenen met drie klaeuwen voor en twee achter, lang hoofd, smal voor-hoofd, kleine oogen, een snuit hangende over den bek, geringe staert, scherpe tanden en een huid ses vingeren dik, door welke geen geweer lichtelijk treft. 't Word gevangen in vallen, of kuilen, of met honden. Indien de kant van water krijgt, bijt vinnig van sich: en vernielt meenigen dog. Anderzints vlucht het, zoo lang 't hard onder te voeten heeft. Men segt, dat *de danta* den mensch geleerd heeft 't ader-laeten; want overlasting van bloed, quetst 't lichaem met scherp ried, en stopt de wonde voorzichtig toe. 't Vleesch is smaekelijk: gelijk ook der rosse *rosse leeuwen:* leeuwen, die by dag op hooge boomen slaepen; waer uit by meenigte geschooten worden. Veel wreeder *tijgers:* zijn de tijgers, welke *de Indiaenen* zelf binnens huis op-eeten: schoon de zelve gods-dienstig aen-bidden, ter oorzaek de duivel menigwerf in gedaente van dit dier verschijnt, gelijk ook over geheel *Nieuw-Spanje.* *beiren:* De beiren, met swart-wollige lokken, hand-breede staert, voeten en handen menschelijke gelijkende, een plat bak-huis zonder hair, even als een oud gefronst Moriaens-aengesicht, houden de wegen zeer onveilig. Doch, zedert d'ingezetenen de Spaensche vuur-roers gebruikten, is 't getal van tijgers en beiren merkelijk vermindert. Wondere potzen *aepen:* rechten de meerkatten en aepen aen. *geiten:* De wilde geiten hebben een hals gelijk d'harten: van d'huid maekenze trommelen. Men vind hier ook yzerverkens en armadillos. Onder 't gevogelt munten uit d'arenden en papegaeyen. 't Land is diervoegen water-rijk, dat dikwils binnen drie mijlen wegs, dertig beeken, en immers *beeken:* zoo veel fonteinen, loopen. De fonteinen geven rood, wit en blaeuw water; doch meest onsmaekelijk, dewijl uit yzer-mijnen voortkomen. 't Gebergte staet vol *carcaparilla, mechoacan* en *wortel China,* welke weinig *wortel china:* geel-vervig in de top verscheide zaffraen-geele knoppen maekt: word verdeelt in driederley zoorten. De beste, rosachtig en glad, heeft bladeren als weeg-bree en steekelige steelen: vlecht sich met bogten om de naeste boomen. *De carcaparilla* is in- *carcaparillo:* schelijx niet eenerley, hoewel weinig onderling verscheelt: kruipt met veel onnutte takjens lanx d'aerde: de stamme valt taey, groen en vol distelen: de bladeren, ongelijk breed en lang, loopen spits toe, buiten bleek-groen, en binnen hooger-groen: draegt bloemen by trossen. De bloemen sluiten tot knoppen, die eerst groen, namaels vermilioen-rood en eindelijk gerimpelt swart zijn: binnen sitten twee harde steenen met een witte korrel. *d'Indiaenen* noemen deze struik *juapecanga.* d'Inwijk *Golfo Dulce* loost in *de Noord-* *Inwijk Golfo Dulce.* *zee* drabbig-zoet water: voed de grooten visschen *manati* en krokodillen. Verscheide rievieren vallen daer in: alle visch-rijk, zijn doorgaens beschaduwt van 't geboomt, welk haer takken van wederzijds der oevers boven te zamen vlechten. Vermaekelijk is het om te zien: hoe de vogels uit de boomen op visch aesen. 't Vrouw-volk alhier leeft nergens na *Vrouwen niet lang-levende.* zoo lang als de mannen: zulx doorgaens dartig weduwenaers zijn tegen een weduwe. De swangere wijven baren meest alleen, lanx de wegen: en wasschen aenstonts te gelijk haer zelf en 't kind. 't Landschap *Guatemala,* *Beschrijving van Guatemala:* welk d'andre twaelf gewesten boven genoemt, de benaeming mede deelt, was eertijds geheeten *Quautemallac,* by *d'Indiaenen, een verrotten boom:* 't leid tegen *de Zuider-Oceaen* vol bergen en visch-rijke wateren. De regen begint in 't midden der lente, en eindigt met zoomer-maend. De noordewinden stormen jaerlijx twintig dagen

gen achter malkander. Allezints ſtaen de weyden met bouw-huiſen voor koeyen en ſchaepen. Wegens vochtige hette, blijft 't land verſcheide ziekten onder-haevig. De mouſtieken, vergiftige vliegen en weſpen veroorzaeken veel quellaedjen: ja zommige ſcorpioenen, dik-hairige wormen en duizend-beenen de dood. Witte byen maeken hier witte hooning. *rievier:* De rievier *Michatoya*, die *Guatemala* bevochtigt, valt van yzelijke hoogte: zulx een groot gat holt tuſſchen water en de klippen, op welke allerley ſlag papegaeyen broeyen, en niet min *vleer-muiſen:* groote als ſchadelijke vleer-muiſen neſtelen. Deſe maeken in d'hoolen neſten gelijk een hoed: byten 't vee en ſlaepende menſchen, datze den beet beſterven. Waerom ook de bouweryen van hier verleid zijn. *meiren:* De meiren rondom *Neſticpaca* waezemen benaeuwde reuk, alzoo uit ſulfer-mijnen oorſprong trekken: men vind ook op d'oevers overvloedig ſulfer. De weyden, van deſe meiren bewaterd, leveren buiten gemein vette paerden.

Peter de Alvarado verheerſchte *Guatemala*, op 't jaer vijftien honderd vier en twintig. *inwoonders.* d'Inwoonders, zeer gezeggelijk, ſpreeken de Mexicaenſche tael, behalven haer eigen. 't Verdient aengetikent 't geen de ſtadt *Guatemala* eertijdts overquam. *Verwoeſting der ſtad Guatemala door water:* 't Droevig ongeval vernielde de plaets en inwoonders, onder welke waeren honderd en twintig *Spanjaerden*. 's Daegs te vooren daverde de naeſt-gelegen berg: uit de grond wierd gehoort een naer gedommel: weshalven *d'Indiaenen* verbaeſt bericht bragten aen den biſſchop *Franciſcus Maroquin*: die zulk een voorſpook ten ergſten uit-leide: dewijl *Guatemala* veele heidenſche zeeden behield. De vervulling van ſijn zeggen volgde binnen weinig tijd. Midder-nacht den achſten van herfſtmaend des jaers vijftien honderd een en veertig, viel een regen als of de wolken gelijkelijk neder-ſtorten: 't water vloeyde dier voegen van den klippigen berg af, dat ſwaere ſteenen los zypelden: en de loſſe ſteenen, door 't water voort-gerolt tegen d'huiſen, de zelve ten morzel ſtieten. Niemand had gezien, hoe de ſtad van de voet des bergs weg ſpoelde: ten zy de flikkerende blixemen, niet zonder vervaerlijke donder-ſlaegen, de pek-ſwarte nacht t'ellekens verlichteden. Weinige, die ſich landwaerd bergden, lieten de verwoeſte bodem leggen: bouwden *een Nieuw Guatemala* toe-genaemt *ſan Jago*, *herbouwt en ſan Iago genoemt:* drie mijlen verder na 't ooſten, in een valleye, door welk een rievier loopt, tuſſchen twee ſmookende bergen, die zomwijl hemels-hooge vlammen, niet zonder vervaerlijke donder-ſlaegen, aſſche en groote ſteenen, uit-werpen: zulx de grond, buiten gemein vruchtbaer, wijdt en zijd haer beweegt. Hier woonen ſtijf ſes honderd *Spanjaerden*, koninglijke geſach-hebbers, en meer als vijf en twintig duizend *Indiaenen*, die ſchatting op-brengen. Een prachtige kerk, twee kloosters, een *der Dominicaenen*, 't ander van *kloosters:* d'orde *la Merced*, als ook een bequaem gaſt-huis, vercieren de ſtad. Dicht by leid de ſtreek lands *Yzalcos*, alwaer de boom-gaerden vol *cacao* twee mijlen in het vierkant beſlaen: ieder brengt jaerlijx zoo veel *cacao* voort, als vijftig duizend man op een reis zouden draegen. Zy tellen *de cacao* by *contles*, welk *overvloet van cacao, hoe getelt.* een getal van vier honderd uitmaekt, *xequipiles* acht duizend, en *cargas* vier en twintig duizend. Op deſe land-ſtreek *Yzalcos* rookt geduurig een berg, welkers top meer en meer vermindert, en meenigwerf 't land rondom met aſſche bedompelt. 't Water nederwaerds ſtortende is malkander t'eenemael ongelijk; *wonder-waten, en beeſten:* want het valt of ſmaekelijke gezond, of quaed-aerdig ſtinkende, of om in-geworpen hout een ſteenachtige korſt zettende. Alhier loopt een beeſt, wiens kop koſtelijk geſchat word, wegens de bekende ſteen *bezoar*: als ook een kleine beir zonder mond, in welkers plaets een

Mm lange

lange snuit met een rond gat en holle tong heeft: om hooning te zuigen, of miere-nesten te stooren. De vrouwen bakken hier konstig aerd-werk, rood of swart geverft, met de droezem die in twee verscheide beeken bezinkt.

aerd-werk:

d'Indiaenen passen d'heete springbronnen de benaeming *helle* toe: te meer dewijl veel-vervig een boogschoots hoogte op-bobbelen. Dese bronnen brengen de rievier *Caliente* voort: welke, een half mijl door een ruime boezem voort-gevloeyt, nochtans onlydelijke hette behoud. Dicht by leid een steen over midden geborsten: uit de scheur waezemt dikke damp: en, tegen aenstaende quaed weder, word gehoort een yzelijk gedommel. Op 't gebergt wasschen buiten gemein swaere boomen, byzonderlijk eiken, waer op padden klimmen, die, als het regent, naer geluid maeken. De mieren, wonderlijk groot, komen neevens andere eet-waeren ter markt.

stroom Caliente:

vreemde steen:

padden:

mieren:

't Gewest *San Salvador*, bevochtigt van de stroom *Guachapa*, dewelke met een wijde mond in de *Zuider-Oceaen* valt, is zeer vruchtbaer. 't Meir, om welk *de Pipeles* woonen, voed ontelbaere krokodillen: midden weegs vertoont sich een klein eilandeken, van welk geloofden: dat de mensch aenstonds moest sterven, die derwaerds bestond te komen. Doch zy kreegen ander gevoelen: zoo haest *de Spanjaerden* met vlotten overscheepten, en zonder misquaem te rugge keerden. Dese vonden aldaer een groote steene vrouwen-beeld; waer by d'assen en beenderen van geslagte menschen lagen. Rondom 't vlek *Guaymoco* staen swaere balzemboomen, die balken leveren vijf en vijftig voeten lang. Uit dit vlek leid een weg na de stad *Salvador*. De voornoemde rievier loopt met zulke kromme swieren: dat de reisigers seven en sestig-mael over-vaeren, eer aen de voet geraeken van een berg, eertijds vreeselijk brandende. 't Schijn de brand-stoffe ontbreekt: zulx tegenwoordig alleen op den top een wijd-gaepende log vertoont, en verspreide asschen. Beneden ontmoetmen twee diepe putten, welker een geduurig dampt: die te na-komt, zoude door de vergiftige rook stikken. Ondertusschen pronkt de berg met cederen en pijn-boomen. Drie mijl verder leid 't vlek *Nixapa*, en nevens 't vlek d'heuvel *El Mal Pais*, bestaende uit steenachtige brokken en verbrande aerde wonderbaerlijk over hoop gesmeeten. Niet min vreemd is de beeke, die des nachts vloeyt tot de morgen-stond, en als dan dicht by de berg *San Iuan* verzinkt: daer in 't gewest *Choluteca* een andere stroom des middags sich verbergt, en tegen den avond wederom uit-borrelt. 't Gat, welk eertijds vuur en rook gaf, levert nu schoon water aen 't dorp *Cuzcatan* en stad *Salvador*. Ontrend het vlekke *Yztepeque* leggen vijf boomen, die aluin en zulfer voort brengen. De woeste landaerd *Chontales* spreeken verscheide taelen. Tot 't dorp *Mimilla* vloeyen aller wegen *d'Indiaenen* ten offer te zaemen. Alhier staen twee putten dicht by malkander: welker een ziedende water en d'andere yskoud heeft. Voorts leid *Cecori* aen een hooge berg, op wiens top een diep meir holle baeren maekt. Onder 't vlek *Miguel* behooren tachentigh Indiaensche gehuchten. De voornaemste haven lanx *de Zuidzee* is *bahia de Fonseca*, ontdekt door *Gonzales Davila*, op 't jaer vijftien honderd twee en twintig, en genaemt nae *Joan Rodriges de Fonseca* bisschop van *Burgos*: middenweegs vertoont sich 't eiland *Petronella*, nevens negen andere, van welke vier by *Indiaenen* bewoont worden.

Beschrijving van San Salvador.

Naer eiland:

kromme rievier:

verbrande berg:

vreemde heuvel, beeken, bronnen:

twee putten en meir.

De goede gelegendheid der haven *Fonseca* prikkelde sommige *Spanjaerden*: om d'overtogt uit de *Zuider-Oceaen* tot *de Noorder*, van *Panama* na *Nombre de Dios*, te verleggen: waer toe verkooren d'haven *Fonseca* en ter andere zijde *Puerto de Cavallos*, tusschen welke beide vijf

Nieuwe over-togt van de Zuid zee tot de Noorder:

vijf en veertig mijlen wegs leid, meeſt gemakkelijk, uit-gezondert eenig ruig-bewaſſchen gebergt; welk met kleine moeite konde geopent worden. Men ſtichte dan ten dien einde in de valleye *Naco* halver weg 't ſtedeken *Buena Eſperanca.* Doch 't werk bleef eindelijk ſteeken.

Beſchrijving van de Fonduras.

Het landſchap *de Fonduras* ſtoot, lang honderd en vijf en dartig mijlen, tegen *de Noord-zee*: rijſt met verſcheide bergen. De vruchtbaere valleyen, eertijds dicht bewoond, zijn door Spaenſche wreedheid ten grooten deele ontvolkt.

Tyrannies & cruantez des Eſpagnols, perpetrees es Indes Occidentales. A Anvers ches Francois de Revelenghien 1579.

Hoe ſich dit heeft toe-gedragen, ſchrijft de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* aen kaiſar *Carel de vijfde* aldus, *De jonge kinderen hebben zy tegen de klippen, en keyen vermorzelt: d' herzenen uit het hoofd doen ſpringen: de koningen en vorſten des lands met langſaem vuur gepijnigt: en ten laetſten halfverzengt den honden voor-geworpen. Zy joegen d' arme menſchen binnen haer huiſen: ſtaeken dan de zelve in brand. — De over-geblevene wierden tot 't ſlaefachtigſte werk veroordeelt. — Gebruikten d' Indiaenen in plaets van eſels en muilen, meer gewigts op-leggende, dan konden draegen. Zulx zomwijl duizenden onder de laſt dood-bleven. — Zommige liepen uit wanhoop na de boſſchaedjen, en verhongen haer zelf: na dat alvoorens eigen kinderen vermoord hadden. — In de Fonduras alleen hebbenze binnen twaelf jaer meer dan twintig honderd duizend menſchen vermoord: en onder andere eenige voornaeme perſoonaedjen, die de Spanjaerden met alle beleefdheid ontfingen, levendig verbrand. — Op ontelbaere wyſen zijn die goed-aerdige en onnooſele inwoonders gepijnigt: om te weten, waer 't goud verborgen lag. Zy wierpenze in paelen met ſcherp yzer beſlaegen.*

Spaenſche wreedheid in Weſt-Indien.

— Diego de Velaſco vermoorde wat hem voorquam. Zulx in een maend tien duizend om hals geraekten. Hy hing dartien edel-luiden op: paſte haer toe de benaeming van de twaelf apoſtelen, en den voornaemſte noemde hy ſpots-gewijs Jeſus Chriſtus. — Zy ſpleten de baſten der wilde wijngaerden binnen hol: ſtaeken d' hoofden tuſſchen de zelve: en toenypende lietenze verſmachten. Men delfde ook zommige levendig in de aerde: en wierp uit vermaek yzere klooten tegen d' hoofden, die boven d' aerde ſtaeken. — Men dwong gevangenen, om andere Indiaenſche gevangenen op te eten. — Zy lieten meenig door de honden verſcheuren. — Kleine kinderen neus en ooren afte ſnijden, reekendenze voor jok. De zuigelingen wierden van 's moeders borſten gerukt en aen ſtukken gekapt: 't vleeſch diende tot voedzel voor de honden. — Lieten duizenden van honger ſterven.

Oorſprong der naem Fonduras;

Voorts brengt *de Fonduras* veel mais, tarwe, honing, waſch en groote kalabaſſen: na welke d'eerſte ontdekkers die zee noemden *golfo de las Ybueras*: ter oorzaek verſcheide kalabaſſen op 't water driftig haer ontmoeten, en de zelve tot *ſan Domingo* de benaeming *ybueras* droegen. Maer naderhand wierd 't landſchap *de Fonduras* (niet *Honduras*) geheten; dewijl voor de wal groote ondiepten vonden.

haer rievieren:

De grond, bewatert van de rievieren *Chamalucon*, die nevens de ſtad *ſan Pedro* loopt, als ook *Ulva* aen beide d'oevers bewoont, en de grootſte ſtroom *Haguaro*, zoude meer vrucht draegen, indien d' ingezeetenen niet te luy waeren.

manier van land-bouw:

Tot het bouwen gebruikenze een lange pael met twee kromme takken, d'een na boven d'ander benedenwaerd omgeboogen, en keeren d' aerde 't onderſte boven.

ingezetenen:

Eten voorts verſcheide wortelen, vleeſch en zelf ongediert. Op plechtelijke feeſten verliepen ſich in een vocht uit hooning gekookt. d'Adel alleen nuttigde drank van *cacao*: nu isze by alle gemein.

haer talen:

Zy ſpraeken verſcheide taelen; doch de gemeinſte was *der Chontales* ſpraek, een woeſt volk.

tijd-rekening:

't Jaer *Joalar*, zoo veel gezeid als voor-by gaende, wierd verdeelt in achtien maenden, en ieder maend in twintig dagen. Zy rekenden niet als by nachten: en begonnen 't jaer veertig dagen vroeger, als *d' Europeers*.

ſtad Valladolid:

De ſteden alhier zijn, *Nieuw-Valladolid*, by *d' Indiaenen Comajagua*, gelegen in een luſtige valleye, onder een gezonde lucht. 't Vee, uit *Spanje* herwaerds over-gevoert, is zeer ver-

meenigvuldigt. De zilver-mijnen geven veel: zulx 't smelt-huis binnen de stad drok heeft. De stadvoogd woont nevens de koninglijke schat-kamer. Op 't jaer vijftien honderd acht en vijftig, wierd des bisschops-stoel van *Truxillo* alhier gebragt.

Bedrijf van Monteio.

Negentien jaer te vooren zond *Frans de Monteio* sijn luitenant *Alfonsus de Caceres*, om een vlekke te bouwen, halver weg tusschen *de Noorder-* en *Zuider-Oceaen.* Dese stichte *Santa Maria de Comoyagua* aen een stroom, voor canooen bevaerbaer, die in *Puerto de Cavallos* uit-watert. De vordere weg na d' haven *Fonseca* was bruikbaer voor karren: weshalven nu voortaen konde voor-gekomen d' ongelegendheden van ziekten, die op de weg tusschen *Panama* en *Nombre de Dios* doorgaens vallen.

Nieuwe overtogt van de Zuid- tot Noord-Zee.

De Spaensche koning liet sich zoo veel gelegen zijn aen de voorslag; dat derwaerds afvaerdigde den vermaerden land-meeter *Baptista Antonelli*: te meer alzoo bericht kreeg, hoe de nieuwe weg, tot over-voeren der koopmanschappen uit *Peru, Mexico* en vorder gewesten langs *de Zuidzee*, zeer aengenaem lag, wegens weelige wijngaerden, schoone koorn-akkers, fruit-boomen, weiden, vischrijke stroomen, jagt van harten en konijnen en frissche lucht. Doch *Antonelli* bevond veel swaerigheden: zulx 't werk niet op-nam. Doch d' hoofd-kerk, 't klooster der monniken *de la Merced* en geschikte straeten vol zindelijke huisen vercieren *Nieuw-Valladolid* zeer. Dartig mijl ten westen van dese stad leid een andere *Gratias à Dios*:

Stad Gratias à Dios.

om de goudmijnen dicht by te woonen, gesticht door hopman *Gabriel de Royas*, op 't jaer vijftien honderd dartig. Doch alzoo d' ingezeetenen den nieuwe burgery in geduurige wapen-kreet hielden, en dagelijx de onvoltooyde vesting bestormden: wierd *Royas* benoodzaekt 't vordere bouwen te staeken: te meer alzoo hem geen krijgs-volk uit de naeste bezettingen te hulp quam. Ses jaer na dese voorval, hervatte *Gonzales de Alvarado* 't gestaekte werk, en vol-bouwde de stad op een hard gebergt: weshalven 't aerd-rijk beswaerlijk geploegt word tot zaeying van tarwe, waer by de burgers leven. Behalven starke muilen en moedige paerden heeft 't land rondom weinig voordeel.

Stad san Pedro.

San Pedro, onder een hitzig-ongezonde lucht, plagt eertijds te zijn een fraeye koopstad; maer is te niet geloopen, zedert men *Golfo Dulce* ontdekte: alzoo nu uit dese inwijk de waeren met barken landwaerd vervoert worden.

Vlek Cavallos:

't Vlek *Juan de Puerto de Cavallos*, bewoond by gemagtigde van koop-luiden en *Mooren*, kreeg die benaeming; ter oorzaek door groote storm ettelijke paerden buiten boord geworpen zijn: heeft een boven gemein ruime haven, doch swak. d' Engelsche hopman *Christoffel Nieuwport* vond alhier twee honderd huisen, en in de zelve goeden buit, op 't jaer vijftien honderd een en negentig. Even voor sijn aenkomst staeken vier rijk-gelaeden schepen zeewaerd. Ses jaer na *Newport*, nam *Antonius Sherly* de plaets wederom in.

ingenoomen:

Dewijl dan d' haven bloot lag voor zee-roovers, vond *Alfonsus Criado* geraedzaem d' handel-plaets te verleggen na *Amatique*: bouwde hier 't vlekke *Thomas de Castilla*: en voorsag het met beschansingen tegen alle vyandelijke indruk.

vlek Castilla:

Doch achter *Cavallos* leid de valleye *Naco*, welkers vruchtbaerheid naeuwelijx gelijk heeft. Schuild tusschen hooge bergen; was eertijds zilver- en volk-rijk, verdeelt in breede wegen.

valleye Naco.

Beschryving van Truxillo:

Ten oosten van *Cavallos* doed sich de vermaerde stad *Truxillo* op, aen een ruime inwijk, door twee riffen vol geboomt halve-maens-gewijs, veilig beslooten tegen alle stormen. De mond der haven gaept meer als twee mijl: twee rievieren vallen ter weder-zijds van de stad in de haven, genaemt *Juan Gil.* De stroom *Quaimarotte* vloeyt ten oosten, en *Antonio* westelijk: beide voedenze in schoon water smaekelijke visch. 't Land rondom brengt overvloedig allerleye leef-togt voort. Byzonder weelig wasschen de wijngaerden: zy draegen tweemael 's jaers druif. Acht dagen na de wijn-oogst word de wijngaerd gesnoeyt: en geeft weder-

A. *Promontorium.*
B. *Latus Occidentale.*
C. *Fluvius Quaimarotte.*
D. *Ecclesia S. Francisci.*
E. *Porta.*
F. *Fortalitium.*
G. *Ecclesia Magna.*
H. *Domus in quâ pulvis pÿrius Reconditur.*

RUKILLO.
F
H
B

wederom rijpe druiven in wintermaend. Even zo gelukkig groeyt het koorn : gelijk ook limoenen en oranje-appelen. Koeyen en klein vee, uit *Spanje* overgevoert , zijn tot ontelbaere meenigte vermeenigvuldigt. *Truxillo* zelf leid op een steile berg, dicht aen de zee, alwaer 't gesterkt is met een dikke muur , ses voet hoog. Tusschen de muur en haven, aen 't hangen des bergs, belet een dicht kreupel-bosch den toegang na de muur. Een enge en steile weg alleen leid stadwaerd: welkers einde een sterke poort met twee metale bassen besluit, genoegsaem bestendig tegen vyandelijke indruk. 't Oostelijke laege rif , sich voor d'haeven omkrommende, word genaemt *Punta la Rye* : alwaer een huis staet nevens een hooge baek. Even buiten de muur ten ooste aen d'haven vertoont sich een timmer-loots en werf. Voor de loots rijst een hoog houte kruis. 't Slot , in welk 't kruid-kamer bewaert wordt, is aen de stads wal vast. Tusschen de poort en 't slot leid binnen de muur *Franciscus-kerk*. De hoofd-tempel *Eglesia Major* kijkt boven alle gebouwen uit. d'Huisen, met palmiet-bladeren gedekt , hebben wanden uit dichte rijs gevlochten, en voorts binnen en buiten dik geplaistert. Achter de stad, alwaer open leid, verheft sich hoog gebergt. *ord ingeomen:* Op 't jaer vijftienhonderd ses en zeventig, over-vielen *d'Engelsche* dese sterke plaets : en sleepten een rijke buit weg. *Antonius Scherley* en *William Parker* waegden zedert ook een torn; doch, by de schild-wacht ontdekt, moesten onverrichter zaeke, niet zonder verlies, aftrekken. *rrichting r Hollanrs.* 't Gelukte den Hollandschen zee-voogd *Joan van Hoorn* beter. Dese liep met de zeilen *de Faem, Middelburg*, *Goude Leeuw* , *Zutfen*, de jagten *d'Otter* , *Brak*, *Nachtegael* en sloep *Gysseling*, in gras-maend des jaers sestien honderd drie en dartig , van *Pernambuc* 't anker lichtende, voor *Truxillo* zuid-oost aen, dewijl de stroom om de west sette. De vier oorlogs-schepen korten dicht onder de stad : waer op dapper vuur gaf . *Truxillo* bleef niet schuldig. 't Schip *Zutfen* kreeg drie dooden : weshalven weinig verder van 't slot afzakte. Ondertusschen zeilden de jagten en sloep een kartouw schoot boven de stad ten weste , na de rievier *Antonio* : en wierpen aldaer dardehalf honderd zoldaten te land : dewelke geswind lanx strand na de hoogte spoeiden , op welk 't slot leid : beklommen 't zelve by lichten dage. De bezettelingen voorzien van zeven stukken geschut, schooten en wierpen sterk met steenen ; maer verstooven voor d'Hollandsche hand-granaten. Gedue-rende de storm voer de zee-voogd zelf ten rug-steun na land. Doch eer uit de boot stapte , was 't volk meester der sterkte. De verovering stond op zeven dooden. Ieder was besig, om den buit te pakken : men bragtze vast na een wacht-huis dicht onder 't slot by de strand: wanneer schielijk brand ontstond aen d'oostelijke hoek van *Truxillo* : welke diervoegen toenam, dat binnen weinig uren de twee derde deelen der stad in assche lagen. Elk vond genoeg te doen, om 't lijf te bergen. Doen 't kruid-huis opsprong, sneuvelden ettelijke *Hollanders*. De meeste buit bleef in de vlamme. Zulx niet meer af-gevoerd wierd, als tweehonderd negen en dartig huiden, ses baelen indigo, acht honderd en twintig pond *carca parilla*, seven metaele en drie yzere stukken geschut, behalven drie metaele bassen, vier klokken en eenige kleinigheden. Men verdroeg ook eindelijk met den steevoogd *Ioan de Miranda* wegens de brand-schatting, voor twintig pond zilver. En dese berichte: hoe geen de minste kondschap kreeg van d'Hollandsche vloot, dan des avonds door de baek op *Punta la Rye* : hoe binnen de stad waeren twee honderd *Spanjaerden* en eens zoo veel *Mulaeten* en *Mooren*: en d'handel t'eenemael verviel : ter oorzaek, zedert twee jaer, geen galjoens voor *Truxillo* ten reede liepen. Seven en twintig mijl van dese stad , leid de vlekke *Iorgo de Olancho*, alwaer veertig Spaensche soldaeten sestien duizend *Indiaenen* *Vlek Olancho.* schat-

schatting af-dringen. Alhier valt veel goud. 't Landschap *Nicaragua*, welk *Diego Lopez de Salzedo* het *Nieuw koningrijk Leon* noemde, stoot ten noorden tegen *Fonduras*, en begrijpt de gewesten *Nicoya*, *Nequecheri*, *Mabyte*, *Diria*, *Masaya*, *Managua*, *Cacaloaque*, *Cepeoco*, *los Micos*, *Madera* en een gedeelte *der Chontales*. De lucht, des zomers heet, is windig by wintertijd. De vlakke grond valt slijkerig, brengt overvloedig allerley leef-togt voort. Stieren, koeyen, paerden, muilen en verkens vinden graesige weyden. Het water levert veel visch. Hooning, *maiz*, *axi*, erweten, *pita* en kotoen, welk d'Indiaensche vrouwen zoo dun als een hair spinnen. Onder 't meenigvuldig geboomte munt uit *de zeiba*; die zulk een dikte krijgt, dat vijftien mannen hand aen hand den zelven naeuwelijx omvademen. Zommige boomen draegen roode karsen, waer af wijn geperst word. Binnen veertig dagen hebben de kalabassen volkoomen rijpheid. Voor de kust onthouden haer walvisschen en zee-wanschepsels, welke sich boven de schepen verheffen. Behalven *de Chontales*, die op 't gebergt vereeuwde woeste zeden behouden, hebben d'overige ingezeetenen de Spaensche tael en manieren aengenomen: oefenen sich in allerley ambachten en konsten. Byzonder zijn het ervaeren zilver-smeden, maetkundige, kleer-mackers, waschboetzeerders en touw-slaegers. Op 't gebergt verzaemelenze balzem, liquidamber en vreemde terpentijn. Zy drijven voordeelige handel met kotoen, huiden en leef-togt op *Panama* en *Nombre de Dios*. 't Meir *Laguna de Nicaragua*, honderd en zeventien mijl in d'ommegang dicht bewoont, leid door drie mijl lands afgescheiden van *de Zuid-zee*, en loost sijn visch-rijk water en vol krokodillen in de stroom *Desaguadero*, welke *den Noorder-Oceaen* aen-grijpt. *Alfonsus Calera* en *Diego Machuca de Zuaso* voeren d'eerste uit 't gezeide meir zeewaerd, niet zonder duizend hacchelijkheden, wegens d'yzelijke water-stortingen *raudales* die op de rievier *Desaguadero* vallen: weshalven meenigwerf de barken over land moesten trekken. d'Hoofdstad *Leon* leid omringt van bosschaedjen, dicht by 't meir: heeft een groote kerk, vijf kloosters van monniken *de la Merced*, wooningen voor 's koninx penning-meesters, honderd en twintig duizend Indiaenen, die schatting betaelen. Drie mijl boven *Leon* vertoont sich een hooge berg, boven scherp, uit wiens log des avonds en 's morgens een dikke damp hemelwaerd rijst. Zomtijds werptze swaere sulfer-steenen over de akkers wijd en zijd: ja by vlaegen zulke vlammen, welke 's nachts zeer verre flikkeren. *Een Dominicaener* monnik meende in 't gat gesmolte goud te scheppen: klom ten top met vier gezellen, een yzere keten en ketel, die hy by 't log liet neder-zinken; doch ketel en keten smolten. 't Onderzoek wierd voor de tweede reis hervat met swaerder werk-tuig, en besloeg immers zoo ongelukkig; want 't vuur vloog diervoegen allerwegen, dat de goud-zoekers, ellendig gezengt, ter naeuwer nood 't leven afbragten. Zedert had niemand lust 't vuur-gat te naderen. Doch behalven de bisschoppelijke stad *Leon* gebouwt door *Franciscus Fernandez*, erkent *Granada* den zelven stichter: leid inschelijx op d'oever van *Laguna de Nicaragua*: is voorzien van een slot, kerk en zuiker-moolens. Voorts zijn hier de kleine meiren *Masaya* en *Lindiri*. 't Eerste beslooten binnen hemels-hooge steilen rotzen, lanx welke *d'Indiaenen* by in gebikte gaten om water te scheppen klimmen, beslaet de voet van de brandende berg *Masaya*: 't ander watert uit in *Laguna de Nicaragua*. Dicht by rijst de smookende berg *Munbacho*, rondom vol fruit-boomen. De stedekens *Iaen* en *Neuva Segovia* zijn niet veel te beduiden. d'Indiaensche dorpen bestaen uit hutten van ried. 't Vlek *Realeio*, by vaerend volk bewoont, levert veel schepen. 't Bequaem houd rondom maekt drokke timmer-werven aen een gemakkelijke haven. *Puerto de Nicoya* is een ruime

Beschrijving van Nicaragua: · *haer vruchten:* · *boomen:* · *visschen:* · *ingezeetenen:* · *een wonder groot meir.* · *Stad Leon:* · *brandende berg:* · *vreemde handel van een Dominicaener.* · *Stad Granada.* · *berg Munbacho.* · *Iaen en Segovia:* · *Realeio:*

ruime inwijk vol eilanden. Met bloeimaend begint de regen, en duurt tot slagt-maend. Onder verscheide vreemde vruchten, die nergens als hier te vinden zijn, munt uit een wonderlijke boom, draegende appelen, die ook eenigzints na peeren swijmen: binnen zit een groote noot, welker kern smaekelijk valt. De papegaeyen zoude meer schaede doen aen het gezaeyde, ten zy door slingers verdreven wierden. *De Spanjaerden* noemden dit gewest, toen alhier eerst landen, *Muhammeds-Paradijs*, wegens de vruchtbaere overvloed. *De cacao*, in plaets van geld gebruikt, is niet ongelijk den amandel-steenen: 't pit schuilt onder een swart vliesjen, scheid sich bruin, en met graeuwe aderkens zamen-trekkende, in drie stukken. De inwoonders maeken vuur door 't vrijven van houtjens tegen malkander. Gebruiken pijn boom-takken voor kaersen. Spreeken vierderley tael: de voornaemste is de Mexicaensche. Haer danzeryen gaen wonderlijk toe. Zy komen te zaemen ten getaele van twee of drie duizend, meer of min, na de grootheid des landschaps. Reinigen voor af een ruim veld. Die den dans aen voert gaet achterwaerds, en draeyt met vreemde bogten rondom: welk d'andere vier en vier in 't gelid volgende, na-bootzen. De tamboers slaen op groote holle speeltuigen, en zingen liedekens: die eerst d'aenvoerder, en voorts de gantsche meenigte beantwoort. Ieder swaeyt een waeyerken: zommige schudden ook uitgeholde kalabassen, vol steentjens. Alle hebbenze pluimaedjen op de kop: om d'armen en beenen ketenen van zamen geregen schelpen. Wonderlijke potzen recht elk aen. d'Een speelt den blinden man, d'ander den kreupelen: d'een veinst sich doof, d'ander trekt een scheeven bek: d'eene lacht uitgelaeten, d'ander schreit bitterlijk. Ondertusschen zuipenze geduurig *cacavata*. De middernacht scheyt het spel. In 't meir *Guainabo* voede eertijds de koning *Caratamayris* de bekende *manati* met stukken brood. De visch quam uit de

cacao hoedanige vrucht.

Vreemde dans in Nicaragua.

Meir Guainabo.

Merkwaerdige visch.

grond te voorschijn, zoo haest geroepen wierd, *matto*, *matto*, beduidende *edel-moedig*: en ontfing 't voedzel van menschen handen. Hy voerde zomwijl acht of tien jongens op de rugge na d'over-kant des meirs. Doch, eenmael getroffen met een pijl door *een Spanjaerd*, verscheen zedert niet meer. 't Ondier *Cascu* gelijk een swart-hairig varken; heeft een harde huid, kleine oogen, opene ooren, gekliefde klaeuwen en korte snuit: maekt zulk een vreeselijk geluid, dat den mensch d'hairen te berge rijzen. Niet min wanschaepen is de vos-aep, die onder de buik een tweede buik draegt, tot verberging der jongen, welke nooit te voorschijn komen, dan als haer kost konnen zoeken. 't Beest vertoont 't lichaem van een vos, pooten als menschen-handen, ooren gelijk een vleer-muis. Merkwaerdig is d'onder-handeling voor-gevallen, op 't jaer vijftien honderd zeven en twintig, tusschen de Spaenschen bevel-hebber *Frans de Monteio* en *de Nicaraguasche cacique Alquinotex*. Dese honderd en tien jaeren oud vertelde, niet zonder diep zuchten: hoe voor d'aenkomst *der Spanjaerden* sijn landzaeten vreemder wijze by troppen om hals geraekten; want zy brackten eerst ontallijke wormen, waer op een schielijke dood volgde. d'Over-gebleevenen, onderling twistig, leverden elkander tweemael slag: weder-zijds bleef meer dan anderhalf honderd duizend man. Doch beide de onheilen zijn geenzints te vergelijken by 't moorden, aengestelt door *de Spanjaerden*. Omtrend de zelve tijd herbergde *d'Italiaen Hieronymus Benzo* by *een Nicaraguaes edelman*, ervaeren in de Spaensche tael. d'Edelman snaeuwde hem toe. *Wat bedrijven, o Christen, de Christenen niet. Naeuwelijx zettenze de voet binnen een Indiaensche hutte, of eischen maiz, hooning, winter-klederen, goud, zilver en een vrouw, om te beswangeren. Waerlijk geen ondeugender draegt d'aerd-boodem.* *Benzo* viel hem in: *de quaede Spanjaerden bedrijven zomwijl onbetaemelijke stukken.* 't Antwoord lag

Beest Cascu:

vos-aep.

Gesprek tusschen een Spanjaerd en Indiaen.

Beschrijving van West-Indien b. 2. c. 11. door Benzo.

Zamen-ſpraek tuſſchen Benzo en een Indiaen.

lag gereed : *Waer zijn goede Spanjaerden? Ik heb nooit dan booſe boeven gekent.* Benzo herhaelde: *waerom hebt gy haer dan plaets geruimt op* Nicaragua? d'Edelman berigte: *hoe alle volkeren rondom her in eed-genoodſchap traden op d'eerſte kondſchap van der Chriſtenen aenkomſt : liever 't uiterſte te wagen, en tot de laetſte man dood te vechten, dan te draegen 't onlijdelijk jok, met welk, volgens 't verſpreide gerucht, andere landen door haer gedrukt wierden. Men maekte dieshalven pieken, pijlen, ſteenen, knodzen en ander krijgs-gereedſchap gereed. Toen het aen de man ging, bragt d'ongewoone ruiteryzulk een ſchrik onder 't Indiaenſche heir: dat het de vlucht nam. De verſtrooyde zonden twee gezanten aen* Montejo, *verzoekende vrede; doch waerlijk, om tijd te winnen, en nieuwe krachten tot een tweede torn te verzaemelen : welke echter even ongelukkig beſlaegde. Men bid weder om vrede : en rukt ondertuſſchen alles by een, wat wapenen voerde. Wy beſwoeren malkander niet een voet te wijken. Hy zoude als vyand worden neder-gehakt, die den Spanjaerd de rugge bood. 't Vrouw-volk deſer raed-ſlag verkundſchapt, bad ootmoedig : liever den hals te vlijen onder de Spaenſche ſlaverny, als ellendig aen kogels, honden en ſwaerden te ſneuvelen. Zy konden immers tegen de vreemdelingen niet beſtaen? Maer wildenze evenwel enkel voort met 't genoomen raed-ſlot : zy beliefden dan eerſt vrouw en kinderen na d'andere weereld te verzenden: ten einde niet vervielen in handen der gebaerde bloed-honden. De meeſte ſtemmen haelden over: 't geraedzaemſt ſich van de tijd te dienen, en voor* Montejo *te buigen. Doch ſijn wreede miſhandelingen veroorzaekten t'ellekens weder-ſpannigheden : die doorgaens zuur op-braeken : alzoo de muitelingen, tot de kleine kinderen toe, tuſſchen alle bedenkelijke pijnigingen den geeſt gaven : waerom zommige geweldige handen aen haer zelf leiden.* Dus verre *Benzo.* Eindelijk volgen de landſchappen *Coſta-rica* en *Veragua.* *Coſta-rica:* 't Eerſte paelt ten ooſte tegen het tweede. *De Spanjaerden* bewoonen hier 't vlek *Aranivez* en 't ſtedeken *Carthago*. 't Land zelf is dorre en bergachtig, gelijk ook *Veragua*: *Veragua:* welker inwoonders fier genoeg zijn : om de Spaenſche benden zomwijl onder d'oogen te trekken : als die ongaerne d'oude vryheid miſſchen. *Chriſtoffel Colonus* ontdekte deſe kuſt, op 't jaer vijftien honderd en twee, aen de vlekke *Cariari*: voer de rievieren *Belen* en *Veragua* met barken op : bequam veel goud uit de mijnen *Vrira*, en byzonder tuſſchen de wortelen van geboomte, dicht door malkander gegroeyt. Binnen d'hoofd-ſtad *haer ſteden.* *Concecion* houd de Spaenſche landvoogd huis. 't Stedeken *ſanta Fe* heeft een zilver-ſmelt-plaets. *Carlos* leid niet verre van *de Zuider-Oceaen.*

DER-

MAR DEL NORTE
MAR DEL ZUR.
OCCIDENS
SEPTENTRIO
MERIDIES
DE COSTARICA AUDIENTIA DE GUATIMALA
VERAGUA.
Sierras de Vrraca
TIERRA FIRMA.
GOVERNACION DE POPAYAN
Cartago
Caravaro
Quemados
R. Veragua
Trinidad
La Conception
Sta Fe
Venta de Cruzes
Panama
Pto Perico
La Pacheque
Pta de Chame
Chini
Nata
Escoria
Guanate
Parita
Tabraua
Carlos
Tabaraba
Filipina
Aranxuos
La Montuosa
Cobaya
Quicaro
Islas del Zebaco
Golfo de Parita
Pta de Guera
C. de Sta Maria
Pta de Perlas
Pta de Garachina
G. de S. Miguel
Pto Buenaventura
Sierras de Capira
Pocurosa
Comagre
Careta
Coyba
Pto de Ali
Darien
R. de Corbari
R. dela Trepadero
R. de Congos
Quareco
Tumaco
Chiapes
Bira
Tatabe
Pto de Pinas
Las Anegadesos
Pto Quemado
Las Salinas
C. de Corientes
R. de las Balsas
Barbacoas
Los Timbas
I. de Palmas
B. de Bonavontura
Gorgona
I. del Gallo
R. de S. Iuan
R. Nicardo
Agreda
Los Pastos
R. de Sto Iago
C. de S. Franco
B. de S. Matheo
Los Quiximies
Provincia delas Esmeraldas
Sierras de Quaque
Cayambes
Los Guancas
Callaguaco
Porituco
Aposento de Carangue
Rio de Mira
Saguarcocha
Guaca
Quillaciugas
Val de Atris
Sierra a Cuesta
Popayan
Chapanchita
Cochesquio
Lagunilla
P. delos Barrancas
delos Iuntas
delos Capitanes
Los Abades
Masteles
S. Crus
Madrigal
Chapachipa
Xamundi
Val de Lile
Cali
Cima Montanna
Ciracha
Copia pr
Chancos pr
R. Frio
Rio S. Iuan, Rio grande del Darien
S. Sebastian de buena vista
Vraba
R. Verde
R. delos Anados
Val de Guaco
I. Fuerte
Tortuga
Pto Perdido
Golfo de Darien
Pta de Comagre
I. de Pinas
Gorda
Pta de Caribana
Pta de Cetivo
R. Belen
Escudo de Veragua
El Portete
Porto de Langostas
Pta de Gallinas
Pto Belo
Pto de Bastimentos
Nombre de Dios
289
290
291
292
293
294
295
296
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12

TERRA FIRMA
et
NOVUM REGNUM
GRANATENSE
et
POPAYAN
SEPTENTRIO
ORIENS
GOVERNACION DE SANCTA MARTHA
NUEVO REYNO DE GRANADA
Cartagena
Tolu
Cenu
S. Maria
Mopox
Tenerifa
Tamalameque
Alpuerto
Ocana
Baranca de Malambo
Sierras de Susfur
Sierra Nevada
Val de Upar
Ciudad de los Reyes
Rio Cesar, Pompatao
R. Auijamas
Merida
S. Christoval
Caceres
Vetes
Pamplona
Montes de Opon
R. de Carare
El Desembarcadero
Plasentia
Velez
Mulos
Trinidad
Tudela
Tuma
Mariqueta
Colymas
Palma
Tocayma
S. Miguel
L. de Guaravita
Sta Fe de Bogota
Rio Pati
Ybagna
S. Sebastian de la Plata
Onda
Villa delos Angeles
R. Guali
Manipos
Pixaos
Paezes
Neyva
Val de Neyva
S. Vincente
Truxillo
Timana
Cibundoy
Pastoco
Laguna frigidissima
Sta Fe
Pueblo llano
Cenufara
Cartama prov.
Pueblo blanco
Arma pr.
Paucura
Picara pr.
Carrapa pr.
Arbi pr.
Quinbaya pr.
Cartago
Consota
Cordillera delos Andes Sierra nevada
Coconucos
Cotara
Rio Cauca, Rio grande de Sta Martha
Rio Grande dela Madalena
Cienaga
Sierra de Bonda
Val de Tayrona
Buritica
Coquibocoa
C. de Coquibocoa
Monges
Oruba
Curacao
C. S. Roman
Golfo de Venecuela
Coro
Lago de Maracaybo
La Rancheria
R. de la Hacha
C. la Vela
Leucæ Hispanicæ
Milliaria Germanica communia

DERDE BOEK:

BESCHRYVING

VAN

't ZUIDER-AMERICA:

Eerste Hoofd-stuk:

TERRA FIRMA.

Zuider-America.

America, verdeelt in *Noorder* en *Zuidelijk*, blijft zamen gehecht door een reep lands, op hemels breedte seven mijl smal, tusschen *Panama* en *Nombre de Dios*: de weg by *Peter Arias* over gebikte rotzen en midden door ruig-begroeyde bosschen gebaent, loopt meer als eens zoo verre om. Eertijds wierd dit gewest begrepen onder *Castella del Oro*, alzoo genoemt van *Diego de Niquesa*, ter oorzaek aldaer veel goud vond, daer anderzints *Veragua* geheeten wierd. Doch *Castella* begreep al het land, welk de rievier *Darien* ten westen tot d'uithoek *de Gratias à Dios* besloot. Zedert zijn de paelen verleid: te weten na 't oosten verder uitgezet, en ten westen afgekort. Eindelijk is de naem *Castella* door *Terra Firma* t'eenemael verdooft. Tot *Terra Firma* behooren de steden *Panama*, *Nombre de Dios*, *Nata*, *Carthagena*, *santa Martha* en *de la Hacha*. De stad *Panama*, van welk 't landschap de naem ontleent, leid aen *de Zuid-zee*, achter beslooten door een meir, waer uit ongezonde dampen geduurig waezemen. De staeten, getimmert oost en west, maeken geen schaduwe tegen de brandende zonne: zulx by helder weder onbruikbaer blijven. Ten zy 't bouwen kostelijk viel, en d'inwoonders meest af en aen vaeren, zoude anderzints de plaets op een bequaemer grond verleid zijn. De eerste stichters koosen d'ongelegen boodem: om dat lanx de strand overvloedige meenigte zee-slekjens *chucha* gevonden worden, voor lekkerny gekookt. De stad telt drie honderd en vijftig houte huisen, ses honderd burgers en weinig meer soldaeten, behalven *de Guineesche Mooren*. Een mijl buiten *Panama* is 't vlekke *Cruz la Real*, by woeste *Simerons* bewoont, aen een groote rievier tegen d'haven *Pericos* over. Drie wegen lopen na *Panama*: d'eerste lanx de brugge op de stroom, welkers oever door een modderachtige kreek groote sterkte aen de stad geeft: te meer nadien de rievier diep is, en nevens de zelve een water-poel vol liezen. De weg van *Nombre de Dios* is slecht en zonder bosschaedje. Alhier vloeyt de beek *Lavendera*. De derde toegang loopt over een steene brug, en vlakke weyden van de haven *Pericos* stadwaerd. Beide deze wegen konnen niet bewaerd, dewijl een vlakke grond hebben, en weder-zijds akkers. In 't ooste van *Panama* leggen op een rotze aen de zee seven koninglijke huisen, alwaer hooge vuurschaer gespannen word. Vijf honderd roeden zeewaerd leid een eiland halve-maens-gewijs, en d'haven, daer de schepen ten anker zetten, na dat de last hebben op-gebrooken:

Beschryving van Terra Firma:

van Panama.

anderzints konnen slechts kleine barken aldaer vlooten: alle sittenze by ebbe droog. Aen de mond vertoont sich een houte schans. Tegen overval blijven de plaetsen *Venta de Cruzes*, *Chagre*, *Quebrada* en *Ballano* gesterkt: alwaer anderzints een vyand gemakkelijk konde landen. De meeste swaerigheid staet te wachten aen *Chagre*, die ten westen beneden *Nombre de Dios* in *de Noorder-Oceaen* valt; want dese stroom brengt de schepen tot *Venta de Cruzes*, van waer een weg naeuwelijx vijf mijlen lang op *Panama* leid. De spaensche waeren, bestaende meest in meel, olie, tweebak, laekenen en zijde, worden uit *Nombre de Dios* herwaerds gevoert lanx de gezeide weg. Anderzints by winter-tijd, wanneer tegen de sterke vloed van *Chagre* niet vorderen, brengt men de goederen te land, niet zonder groot gevaer wegens gevluchte *Mooren*, die uit naere bosschaedjen met vergiftige pijlen vallen: en, zoo meenig *Spanjaerd* in handen krijgen, wreed om hals brengen: ter oorzaek voormaels van de zelve landaerd 't uiterste quaed leeden. Wegens de land-togt verhaelt *Hieronymus Benzo* een merkwaerdige voorval. Een schip stak van *Dominico* over na *Nombre de Dios*: en sette eenige mijlen boven die stad de muil-esels, met welke bevracht was, te land, om reis te vorderen na *Panama*. De koop-luiden hadden twintig Moorsche slaeven: ieder, voorzien van een snoey-mes, maekte een baen door ruichten sterk in malkanker gevlochten. Op den veertienden dag halver-weg gevordert, ontbrak de leef-togt: zagen tegen den avond van een hooge top dikke rook: midder-nacht derwaerds gespoeyt, vonden d'eerste huisen, welke geduurende de togt ontmoeten: over-vielen de slaepende *Indiaenen* in vier kleine hutjens. Dese op 't gerucht ontwaekt schreeuwden buiten gemein naer, *guacci*, *guacci*, beduidende een wild dier, dat zomwijl by de hutten in-breekt, en 't volk verslint: de zelve naem pastenze ook *den Christenen* toe, wegens gepleegde wreedheden. Byzonder maekten de vrouwen groot misbaer: schudden de hoofden mistroostig heen en weder, en zomwijl stietenze tegen d'aerde: schreyden bitterlijk: scheenen haer zelf van 't leven te willen berooven, tenzy verhindert wierden. Met den dag begondenze te bedaeren: alzoo *de Spanjaerden* beduiden, zy behoefden voor geen leed te vreesen: wanneer slechts leef-togt verschaften. Men bragt dan brood, fruiten en wild-verkens vleesch te voorschijn: en zy vergenoegden sich zeer wel met de vereering van eenige messen en zout. Vier dagen rusten de Spaensche koopluiden alhier: en geraekten eindelijk, niet zonder groote moeyelijkheid, binnen *Panama*: tegen welkers uiterste huisen, gebouwt van houte gebinten, met ried gestopt, en pannen gedekt, by volle maen *de Zuid-zee* slaet: die zoo laeg wederom ebt, datze een moerassige ondiepte twee mijlen verre ontdekt. d'Eetwaeren, redelijk koops te bekomen, is *maiz*, Peruaens meel, hoenderen, hooning, koeyen, swijnen, oranje-appelen, limoenen, kool, ajuin, look, latou, meloenen en allerley hof-kruiden. Rondom de voor-genoemde koninglijke huisen leid een houte beschansing: en een steene slot ter zijde af. d'Hoofd-kerk heeft een bisschop, staende onder d'artz-bisschop van *Lima*. *De Franciscaenen*, *Dominicaenen* en de monniken der orde *de la Merced* bewoonen prachtige kloosters. Twee mijl westwaerd blijft de veilige haven *Pericos* door drie eilandekens, tamelijk hoog, beslooten. Herwaerds komt de Peruaensche zilver-vloot, eer voor *Panama* ter reede loopt. De vloot bestaet meest uit weerloose berken. 't Land valt doorgaens bergachtig, en brengt allenthalven stinkende dampen voort uit drabbige poelen. Men vind echter hier en elders grasige weyden voor 't vee. De lucht zoude meer ongezond wesen, ten zy eenigzints door de wind uit zee gezuivert wierd. Van hooy-maend tot slagt-maend stort een geduurige regen: men heeft dan ook

Beschrijving van West-Ind. b. 2. c. 5.

Merkwaerdige voorval.

Vordere beschrijving van Panama.

ook yzelijke donder-slaegen. d'Ingezetenen jagen de wilde-verkens in netten, uit 't kruid *nequen* gevlochten, op een wondere wijze: zy steeken 't land aen brand: voor de brand vliet het beest na de netten. Behalven allerley gevogelt vliegen meenigte faisanten en tortel-duiven. De zee en rievieren zijn visch-rijk, voeden ook groote krokodillen. 't Geboomt staet nimmer blaederloos. Wilde katten springen van d'eene tak op d'ander. Voorts behooren tot *Panama* de kleine gewesten *Careta, Acla, Comagre, Chiame, Coyba, Chame, Chini, Nata, Tobre, Trota, Huysia, Burica* en *Escoria*, alwaer *de Zuid-zee* met springvloed door sloten in vlakke laegten gevloeyt, door de zonne verhard, en alzoo zout maekt. Doch dese benaemingen der landschappen, ontleent van *de Caciquen*, die ten tijde der Spaensche overkomst gesach hadden, zijn ter merendeel verdweenen. De tweede stad *Nombre de Dios* had breede straeten, hooge houte huisen en een schoone kerk: lag oost en west lanx *de Noorder Oceaen*, midden in een groot bosch, op een waterige grond, beslooten van een moeras na der zonne ondergang, onder een ongezonde hemel: weshalven veel volk aldaer stierf. De grossiers, die hier woonen, hadden ook wooningen binnen *Panama*. d'Overige huisen waeren meest herbergen voor de vreemdelingen. Zoo haest d'handelaers rijkdom genoeg besaten, vertrokkenze nae *Spanje*. 't Land rondom leid aen veel oorden plas. De oranje-appelen, cassaviwortelen en diergelijke vruchten veroorzaeken swaere ziekten. De reede heeft weder-zijds een rif rotzen boven water, waer op vervallen sterkten leggen. De golven schieten zomwijl diervoegen hol, dat de schepen voor ses ankers ryen. Ten oosten der stad valt een versche stroom in de haven; de oevers draegen speelhuisen en boomgaerden. Op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig vond *Frans Draek* een meulen boven de stad: de naeste heuvel had een wacht-plaets. *Draek* leide *Nombre de Dios* aen koolen, mitsgaders al 't vaertuig 't geen vond. d'Oorsprong der benaeming *Nombre de Dios* dient weinig hooger op-gehaelt. *Diego Nicuesa*, met drie zeilen uit *Carthagenaes* haven afgestoken na 't goudrijk *Veragua*, wierd beloopen van een sware storm: zulx twee jagten, over welke *Lupus de Olano* en *Peter Umbria* stonden, weg-geraekten. Hy zelf leed schipbreuk: doolde lanx onbewoonde strand zeventig dagen: en hield het nauwernood te been met wilde wortelen. Eindelijk geraekt by *Olano*. d'Honger nam temets diervoegen toe onder *de Spanjaerden*; dat niemant belul had, om de wapenen te voeren. d'Inwoonders griefden met vergiftige pijlen d'uit-geteerde na wel-gevallen. Van seven honderd vijf en tachentig schooten naeuwelix negentig over. *Nicuesa* scheepte zoo veel volk in een nieuw gemaekt vaertuig, als 't laden konde: beloofde d'overige af te halen van *Veragua*, zo haest een plaets bequaem ter wooning ontdekte: stapte aen *Puerto Bello* uit. Doch *d'Indiaenen* zamen-gerot benoodzaekten hem, niet zonder swaer verlies, scheep te vluchten. Hy wend dan de steven na d'uithoek *Mormor*, beneden welke in een haven liep: zoo als den voet op d'oever zette, riep sijn volk toe: *Saltiamo in tierra al nombre de Dios*, *laet ons te land springen in de naeme Gods*. Men wierp hier een beschansing op tegen d'indruk van de landzaeten: en noemde de sterkte *nombre de Dios*: van hier vijf mijl westelijk leid *Puerto Bello*, welke haven *Christoffel Colonus* die benaming toepaste: ter oorsaek naeuwelijx een bequamer lanx *de Noordzee* te vinden is. De goede ankergront en een kreek, beschut voor alle winden, verschaft veilig verblijf aen allerlei vaertuig. d'Haven, van bosschaedje omringt, heeft binnen in de boezem verdronken land. Rondom is overvloedig ballast-steen. *Baptista Antonelli* ried den Spaenschen koning, de stad *Nombre de Dios* herwaers te verleggen op een vlakke grond, aen de voet van een laeg gebergt: alwaer drie versche beken een welige bodem besproeyen. Sijn raed is gevolgt. Aen de mond der haven dan wierd een sterkte gebouwt met

Verdere beschrijving van Panama.

Beschrijving van Nombre de Dios.

Oorsprong der naem Nombre de Dios.

Beschrijving van Puerto Bello.

met vijf ſtukken geſchut tot beſcherming der nieuwe ſtad: en aen d'overkant een vaſte toorn met acht halve kortouwen. Voorts beletten de klippen lanx de wal, en dicht geboomt rondom d'haven, het landen der vyanden. Toen d'Engelſche ammirael *Draek, Nombre de Dios* in aſſche leide, liep hy binnen *Puerto Bello*: vond aldaer tien huiſen, behalven een groot gebouw voor de ſtee-voogd, en een water-ſlot, welker borſt-weeringen, uit ſwaere balken, ſteenen en aengevulde aerde begonden te rijſen. *d'Engelſche* verbranden de begonne werken. Weinig uuren na deſe verrichting ſtierf *Draek*. Maer *de Spanjaerden* hebben zedert 't bouwen hervat: zulx eerlang een ſterke ſtad *ſan Philippe* voor d'haven *Puerto Bello* ſich vertoonde. Ten weſten van *Panama* beſlaet 't ſtedeken *Nata* een vruchtbaere boodem. De ſmalle en ondiepe rievier *Darien* geeft 't landſchap de benaeming. 't Landſchap, buitengemein vruchtbaer, lijd groote overlaſt van leeuwen, luipaerden, wilde katten, krokodillen, ſlangen en vleer-muiſen, op welker beet een menſch dood bloed, ten zy de wonde met zee-water geduurig gebet, of vol heete aſſche geſtopt word. En immers zoo veel ongemak brengt de lucht by, vergiftigt door ſtinkende dampen uit modderige poelen. d'Inwoonders zien ongedaen, niet anders of aen de geel-zucht gingen: bereiken zelden een hooge ouderdom. Zy gaen naekt: uitgezondert dat de mannen haer ſchaemelijk lid verbergen in een kink-hoorn: zommige gebruiken ook een kotoene dekſel. De vrouwen draegen een ſchort, hangende van de middel af tot de knien; doch d'adelijke wijven tot de voeten. *De Spanjaerden* hebben voorlang dit gewest *Darien* geruimt. *Alphonſus Fogeda* ſtichte alhier de ſtad *Sebaſtiaen*; doch wierd niet langer bewoond, als zedert de Spaenſche ridder *Anciſus*, op 't jaer vijftien honderd en tien, *Antigua* bouwde, en tot een biſſchoppelijke ſtoel verhefte: welke na *Panama* is overgebragt, wanneer *Vaſchuz Nunnez den Zuider-Oceaen* ontdekte.

Stedeken Nata.

Landſchap Darien.

Steden Sebaſtiaen:

Antigua:

Zulx *Antigua* derwaerds verleid wierd, in 't jaer vijftien honderd en negentien: te meer alzoo op een laege oever van *Darien* lag, tuſſchen hoog gebergt, alwaer de zon ſterk brande: en de weg na *de Zuid-zee*, drie mijl lang, zeer ongemakkelijk viel, om koop-waeren te vervoeren. Swaerder ongeval trefte 't ſtedeken *ſanta Cruz*, door de Spaenſche hopman *Peter d'Arias* geſticht; doch by *d'Indiaenen* ten grond toe verwoeſt. *Arias* bouwde ook aen *de Noorder-Oceaen* de ſterkte *Acla*, namaels tot een ſtad gemaekt: van welke niet is overgebleven, dan geheugenis des beroemde *Vaſchuz Nunnez*, aldaer onthalſt, door ſijn ſchoon-vader *Arias*. De voornaemſte eilanden lanx de noord-kuſt van *Panama* zijn *Cattiva* en *Comagre* vol geboomt; doch leeg by 't water. *De Pinos* rijſt hoog uit zee, dicht onder 't vaſte land. In *de Zuider-Oceaen* ontmoetmen *Taboga*, en de twee groote eilanden *de las Perlas* van vijf en twintig kleine omringt. Hier viel eertijds gelukkige peerl-vangſt. d'Inwoonders voeren met canoon verre zeewaerd by kalmte: dooken zomwijl tien vademen diep: en rukten de peerl-oeſters van de grond en aen elkander vaſt-gegroeyt af. Doch, geſneuvelt door de Spaenſche wreedheid, hebben plaets geruimt voor eenige *Mooren*, die aldaer 't vee hoeden van haer meeſters. Gedenkwaerdig is de verrichting, welke ſich onderwon d'Engelſche hopman *Joan Oxenham*. Aen-geprikkelt door de buit by *Frans Draek* alhier gehaelt, wende de ſteven na *Panamaes* noordelijke kuſt: haelde alhier ſijn ſchip, honderd en twintig ton, op 't drooge: bedekte het onder om gehakte boomen: begroef 't geſchut: en ſtapt met twee veld ſtukken en zeventig mannen te land. *d'Indiaenen* geleiden hem tot een rievier, die in *de Zuid-zee* uit-watert. Alhier bouwt hy een pynas van vijf en veertig voeten lang: ſteekt na *de Zuid-zee*, en blijft tien dagen onder *Tavarequi*, een der eilanden *de las Perlas*, leggen. Eerlang verviel een Peruaenſche bark, met ſeſtig duizend

ſanta Cruz:

Acla een ſterkte.

Eilanden van Panama.

Zeer merkwaerdige verrichting van Oxenham.

CART GEN

CARTAGENA

zend ſtukken gouds, veel wijn en brood, in ſijn handen: en daegs hier aen een tweede van *Lima*, voerende honderd duizend ſtukken in zilvere baeren: bequam ook ettelijke peerlen. Aldus verrijkt keert te rugge. De ſtee-voogd over *Panama* hier af verwittigt, werpt honderd ſoldaeten in vier barken, behalven een merkelijk aen-tal Moorſche roeyers, om meer te ſpoeden. *Joan de Ortega* had 't bewind. Deſe kreeg op *Tavarequi* kondſchap, wat ſtreek *d'Engelſche* hadden gezet: loopt na de rievier werwaerds zy gezeilt waeren; doch alzoo de zelve met drie armen in zee valt, zoude niet hebben konnen giſſen, by welken arm opvoeren; ten zy by geval uit driftige hoender-vederen in de mond der kleinſte arm oordeelde by *d'Engelſche* geplukt te zijn. Herwaerds dan roeyt hy: en vind ten vierden dag de Pinas op 't droog gehaelt, by ſes man bewaert: en in de zelve niet als eenige leeftogt. Een der ſchild-wachten wierd onder de voet geſchooten: de vijf overige vluchten. *Ortega* volgt kort op de hielen: ontdekt een half mijl van de ſtrand een hutte uit takken gevlochten, alwaer de roof ſchuilde: en voertze geſwind na de barken. Terwijl met dit werk beſig was, valt hem *Oxenham*, geſtijft van twee honderd *Indiaenen*, woedend' aen, met ongelukkige uitſlag; want *de Spanjaerd* diende ſich van een dicht boſſchje, waer uit zulk een tegenweer bood: dat elf *Engelſche* dood, en zeven gevangen bleven, d'overige vluchten. De gevangens berichten: hoe zy onderling twiſteden over de verdeeling der buit, waerom zoo lang zammelden: hoe en waer 't ſchip lag. De ſtee-voogd van *Panama* deed de weet aen *Nombre de Dios*: men mant aldaer terſtond vier zeilen, die 't gedekte ſchip en begraeven geſchut af-haelen: *d'Engelſche*, beſig met canooen toe te ſtellen, om ergens een bark af te loopen, over-vielen: en na *Panama* voerden: alwaer, uitgezondert weinige jongens, wreed aen kant geholpen zijn. Ten ooſten van *Panama* leid 't landſchap *Carthagena*, welk deſe benaeming van d'hoofd-ſtad ontleent: is vol heuvelen, valleyen en geboomt, waer uit verſcheide aengenaeme gommen druipen: levert lange peper ſcherper als de Ooſt-Indiſche, fruit en op eenige plaetſen goud. d'Inwoonders lijden groote overlaſt van de tijgers en ſlangen. Voor de Spaenſche overkomſt was 't land buiten gemein volkrijk. 't Gebruikte voor haer ſchaemelheid een kotoene kleedje: pronkte 't aengeſicht, armen en beenen met goude banden, peerl-ſnoeren en ſmaragden. De vrouwen trokken nevens de mannen ten oorloge: ſchooten vinnig en gewis vergiftige pijlen. *Martyn Ambiſus* kreeg, op 't jaer vijftien honderd en negen, een dochter gevangen, die acht en twintig *Spanjaerden* ter dood had gegrieft. Tot 't landſchap *Carthagena* behoord ook 't geweſt *Vraba* diervoegen vruchtbaer: dat alle Spaenſche boomen en zaeden, herwaerds gebragt, gelukkiger waſſchen dan in *Spanjen* zelf. Anderzints heeft ook haer eigen vruchten. De grond draegt overvloedig pijn- en palmboomen, welker zamen-gebonden bladeren voor beezemen dienen. De boom *guaiana* geeft zerp-zoete limoenen: *de guarauana* groote citroenen: *de mameis* een vrucht niet ongelijk den oranje-appel; doch ſmaekt als meloenen: en *d'houos* ſmaekelijke pruimen. Uit de hooven graeft men de voedzaeme wortelen *batata*: hebben een ſtruik vol dorre takjens, en hechten ſich met nieuwe veeſeltjens in de aerde, die tot wortelen groeyen van veerlerley gedaente, alle buiten geel en binnen melk-zappig: draegen bloemen bleek-groen, dan midden wit, niet ongelijk den klokjens, welke eindelijk tot een zaed-rijke knop ſluiten. Men braed deſe wortelen onder heete aſſche: overtreffen de Europiſche knollen. Geſtampt en op water gezet, tot het over-giſt, maekt een drank, waer aen ſich *d'Indiaenen* dronken drinken. Vorders heeft *Vraba* veel wild en viſch. In de boſſchen loopen tygers, leeuwen en vreemde wanſchep-

Beſchrijving van 't land en ſtad Carthagena.

Geweſt Vraba.

Wortel batata.

ſchepſels, zoo groot gelijk een os, hebben olifants-ſnuiten, paerde-voeten, en hangende ooren. 't Geboomt grimmelt van vogelen. Lanx d'oevers der meiren onthouden haer meenigte paeuwen, faiſanten en papegaeijen: welker zommige grooter zijn als kapoenen, andere kleinder dan muſſen. Tegen *Vraba* ſtoot 't gebergt *Abibe*, welkers lengte weſtwaerd noch onbekend blijft. De breedte haelt elders meer, elders min dan twintig mijlen. Heeft onbruikbaere wegen voor de paerden. De toppen leggen onbewoont. In de valleyen, veel en ruim, onthield ſich meenigte van volk, welk overvloedig goud bezat, verzaemelt uit de beeken van hoge kruinen weſtwaerd neder-geſtort. 't Regent hier de meeſte tijd des jaers: zulx 't reizen onmogelijk ſoude zijn, indien niet de beuke-boomen zacht en droog hout allenthalven verſchaften, tot groot gerijf der reizigers, om ſich te droogen, alzoo terſtond de vlam vat. Aen de voet van dit gebergt ten zuiden leggen de geweſten *Tatabe*, eertijds by ſtrijdbaere landaerd bewoont, *del Guaca* en *Zenu*. werwaerds aller-wegen de lijken gebragt wierden, en koſtelijk begraeven. Uit deſe graf-ſteden haelden *de Spanjaerden* namaels onwaerdeerlijke ſchatten. By ooſten *Carthagena* is de valleye *Zamba*, en vorder het geweſt *Mopox*. *Carthagena* (alzoo geheten, eenſdeels ter oorzaek op een zand-rif tegen d'haven, waer voor 't eiland *Carex* zich om-kromt, even als de Spaenſche ſtad die de zelve naem draegt: anders-deels dewijl d'eerſte bevolkers binnen *Carthagena* in *Spanje* burgers waeren) is geſticht op 't jaer vijftien honderd twee en dartig, door *Peter de Heredia*; doch kreeg haer volkoomen beſlag van *Georgius Robledo*, acht jaer na d'eerſte grond-legging. Deſe biſſchoppelijke hoofd-ſtad word ten noorde beſpoelt van *de Noord-zee* over een vlak-ondiepe grond: aen de land-zijde vloeyt de zee door een naeuwe boezem nevens de ſtad na 't meir *Canapote*, welk met *d'Oceaen* te gelijk ebt en vloeyt: en by beurtige verwiſſeling 't water

Gebergt Abibe.

Landſchappen Tatabe, en Zenu.

looſt of ontfangt door twee verwulfde pijpen van een lange brugge, die *Carthagena* vaſt maekt aen de vaſte kuſt. Meer als vijfhonderd huis-gezinnen bewoonen huiſen uit ſteen getimmert in geſchikte orde; want de ſtad, lang-werpig vierkant, word verdeelt in ſes en twintig ruime ſtraten: vier ſtraten zijn ſes honderd en twintig ſchreeden lang. Achter ieder huis leid een hof. De kerk ſteekt boven d'andere gebouwen uit. Het klooſter van *de Dominicaenen* is prachtig getimmert. *De Franciſcaenen* laeten haer niet te goed: te meer nadien een tweede geſticht over de brugge op 't vaſte land bewoonen. 't Tol-huis en paleis, daer de hoogſte vuur-ſchaer van het landſchap *Carthagena* word geſpannen, zijn beziens-waerdig. d'Haven heeft twee inkomſten: de voornaemſte leid een half mijl ten ooſten der ſtad, de weſtelijke *la Boca Chica* eens zoo verre: beide gevaerlijk wegens blinde klippen. Toen *Frans Draek*, op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig, *Carthagena* ſtormenderhand bemagtigde, lag de ſtad rondom beſchanſt, behalven twee ſterkten tot nader verzekering. 't Eene ſlot beſloot de enge mond des havens met een ſterke keten. Dicht by ſtond d'abdye, aen *Franciſcus* toe-gewijd, binnen weerbaere muuren. Zedert zijn verſcheide hoorn werken, ſterkten en toornen gemaekt: om alle vyandlijke indruk te ſtuiten. De ſtad verrijkt hand over hand, door de vaert op *Spanje*, 't overwinteren der Peruaenſche zilver-vloot, en byzonder wegens de rijke toe-voer uit *Nieuw-Granada* lanx de rievier *Magdalena*. 't Eiland voor de haven was bewoond by viſſchers, toen *de Spanjaerden* aldaer uit-ſtapten; doch tegenwoordig zijn geen voetſtappen der zelve te vinden, maer alle omgekoomen, of na woeſte plaetſen gevlucht voor de Spaenſche magt: hoewel anderzints 't volk hier en rondom her fier genoeg was, om een kans te waegen. De vrouwen hielden gemeenlijk haer mannen in den ſtrijd gezelſchap: en boven aen de ſtandaerden hingen de beenderen van

Inborſt der oude ingezetenen van Carthagena.

van doorluchtige oorlogs-helden: om de vechtende tot moedigheid op te wekken. Zy gebruikten vergiftige pijlen, steene swaerden en pieken uit palm-takken. Zy voerden met haer den afgod *Chiappen*: aen welken levendige kinderen offerden, als de krijg zoude aen-gaen. 't Vleesch verstrekte ten vroolijke maeltijd: met 't bloed wierd het beeld besmeert. Indien zeeghaftig te huis keerden, maekten sich vroolijk in allerley uitgelatendheid: men danste, zong, keelde gevangenen, bestreek *Chiappens* beeltenis met brein en bloed. Indien de nederlaeg hadden, bedachten een nieuw offer: om den afgod te verzoenen. Doch *Carthagena* heeft nu en dan geen kleine aenstoot geleden. Het was naeuwelijx voltrokken, wanneer vijf Fransche roof-schepen de stad aen koolen leiden. Een Spaensch boots-gezel, uit last des stee-voogds gegeezelt, kropte de spijt op: trok over *Spanje* na *Vrankrijk*: geleide de gezeide zeilen na *Carthagena*: en koelde sijn moed aen den stee-voogd, dien hy uit den slaep wekte, de geezeling verweet, en door-stak. De buit by de Fransche weg-gedraegen bedroeg meer dan ander-half-honderd duizend dukaeten.

Stedekens in 't land Carthagena: De minder steden in 't landschap *Carthagena* zijn *San Jago*, *Villa de Maria*, *santa Cruz de Mopox* aen de rievier *Magdalena* en weinig hooger 't tol-huis *Baranca de Malambo*.

San Iago. *San Iago* is boven alle vermaerd wegens een kostelijke balzem, welke alhier valt: word genaemt *tolu*, en verzaemelt in een lepeltje swart wasch, geplakt onder 't gat gesneeden door de schors van laege pijn-boomen: by heete zonneschijn traent een goud-geele vocht niet min liefelijk-riekende, als heelzaem.

Rievieren. Nergens een kleinder gewest, waer uit zoo veel beeken en groote rievieren vloeyen.

Groote stroom Magdalena. Boven *Popayan* onder *Mopox* stort de stroom *Cauca* in *Magdalena*. De vloed *Zenu* deelt haer benaeming 't landschap mede, en maekt met de mond een bequaeme haven, alwaer veel zout valt. *Darien* loopt tusschen *Panama* en *Carthagena* in d'inwijk *Vraba*, en geeft sijn naem 't geweest over. De rievier, welke grootheids-halve *Rio Grande* of *Magdalena* geheeten word, ter oorzaek op den dag aen die santinne toe-gewijd, ontdekt is, stort dier-voegen tot *de Noorder-Oceaen* in, drie en twintig mijl by oosten *Carthagena*: dat sijn vloed twee mijl breed en tien lang door de zee boord, en versch water behoud. De ravelingen veroorzaeken groot gevaer voor de schepen. In de mond leid een eiland, welk de rievier verdeelt: de wijdste uit-watering en meest bevaeren stroomt na de zijde van *santa Martha*. Twee maenden brengenze zoek met roeyen en lijn-trekken, die de koop-waeren dese stroom op-voeren na *Nieuw-Granada*: daerze binnen drie weeken af-drijven. 't Dondert en blixemt hier vreeselijk, meest van midder-nacht tot morgens. In winter-maenden valt swaere regen, welke by 't gebergt neder-gestort den stroom krachtig doed swellen.

't Landschap *santa Martha* lang drie en sestig mijl, en bykans even breed, stoot ten westen tegen *Carthagena*: en vervat de mindere gewesten *Pozigueica*, *Betoma*, *Buritaca*, *Chimila*, vol schoon vrouw-volk en sterke mannen, en 't machtig *Tairona*, geduurig in wapenen tegen *de Spaniaerden*, gelegen aen de voet van 't hoog-gebergte *sierras Nevadas*; welker besneeuwde toppen dartig mijl zeewaerd gezien worden: en sich voort stooten met een geduurig vervolg door *Peru* en *Chili* tot de straet *Magellanes* toe. *'t Land santa Martha.* Dit gewest is ontdekt en ten deelen ingenoomen, op 't jaer vijftien honderd vier en twintig, by *Roderic de Bastidas*, in den slaep door sijn eigen volk vermoord. *'t Gebergt Nevadas.* Omtrend de zee-kust barnt de zonne onlijdelijk: binnens lands veroorzaeken de sneeuw-bergen nijpende koude. Geduurende d'herfst-maend en wijn-maend vallen groote slag-regenen: anderzints blijft het droog weder: en waeyen meest oostelijke of noord-oostelijke winden. De land-wind uit het westen brengt zomtijds eenig water by. Van 't gebergt steenachtig-onvruchtbaer storten veele bee-

beeken en rievieren. Door harde ſtormen verdort 't gras en 't gezeyde op de velden. Oranje-appelen, limoenen, granaeten en druiven ſlaegen tamelijk wel, gelijk ook de Spaenſche hof-vruchten. Duiven, partyſen, konijnen en inzonderheid viſch geven groote vervulling. 't Verdient geen gemeine verwondering: te beſchouwen tot twintig ellen onder water de viſſchen by duizenden ſwemmende, voornaementlijk in de haven *ſanta Martha*. Weshalven eertijds lanx de ſtroomen en zee veel viſſchers woonden, die met netten, uit taeye kruiden gevlochten, en aen kotoene touwen vaſt gemaekt, zoo veel vingen: dat ook haer vangſt onder de nabuuren verruilden. De leeuwen, tijgers en beiren houden 't land onveilig. *Buritaca* levert goud: *Tairona* heilzaeme ſteen tegen het bloeden en graveel, mitſgaders marmor, jaſpis, porphyr en goud: 't dal *Tunia* eſmarauden. Dit geſteent plagt eertijds in grooter achting te zijn, als zedert *America* groote meenigten uitleverde. *Acoſta* verhaelt: hoe *een Spanjaerd* de prijs van twee eſmarauden onder-ſocht by een Italiaenſche juwelier: die d'een ſchatte op honderd, en d'ander op drie honderd dukaten; doch als hy een kiſt vol zag, zeide: nu is ieder ſlechts een dukaet waerdig. Zulx 't kleed en hulzel, welk de Roomſche jonk-vrouw *Lælia* droeg, op vier honderd duizend dukaten, wegens eſmarauden-borduurſel, gezet, duſdaenigen prijs tegenwoordig niet zoude haelen. Dit geſteent verſterkt 't gezicht wonderbaer: weshalven de kaizer *Nerô* 't bloedig gevecht van ſcherm-meeſters in een eſmaraud beſchouwde. Zy word goed-gekeurt tegen de vallende ziekte. *d' Indiaenen* draegenze als noch door de neus. d'Aengezichten der afgooden pronken ook met de zelve. Groeyen in ſteen-rotzen lanx aders, niet ongelijk 't kriſtal: krijgen allenskens een glinſterende groenheid. De alder-grootſte, huiden-daegs bekend, houd *Genua* in hooge achting. De eſmaraud-pielaer, ten wonderlijk cieraed, binnen *Hercules* tempel in de ſtad *Tyrus* geveſtigt, en wijd uit-gekraeyt onder d'oudheid, zal buiten twijfel niet meer geweeſt zijn als een doorluchtige groene ſteen: en licht van de zelve ſtoffe ook de zuil door d'Arabiſche koning *Miramamolines* op-gerecht in d'hoofdkerk tot *Cordua*. De koſtelijke prijs der eſmarauden maekte *Gonzalvus Simenez* ſtee-voogd over *ſanta Martha* gaende, om die te zoeken: hy ſet dan met twee jagten en vijf en veertig *Spanjaerden* de ſtroom *Gayra* op: ontmoet den cacique *Bagotta*, wien veel goud af-perſte: vordert tot 't dal *Teſſuca*, alwaer *Simandoca* geſach voerde. Deſe geleide *Simenez* drie en twintig mijl verder tot een eſmaraud-rotze, van welke ten hoogſten verrijkt te rugge keerde. 't Gerucht der gevonde ſchat, wijd en zijd verſpreyd, hielp verſcheide op de gang. Onder andere ook *Peter di Lugo* land-voogd over *Terra Firma*. Hy ontboot uit *Carthagena* hulp-benden: ſloeg, niet zonder noodwendig krijgs-gereedſchap, den weg in na *Bagotta*: die gewaepender hand tegen-ſtand bood; doch raeuwelijk onthaelt bedong vrede voor veel goud. Niet minder hield *di Lugo* als ſijn woord. Hy liep dan 't geweſt rondom her af, met diepe voetſtappen van d'uiterſte verwoedheid: en voerde een onwaerdeerlijke ſchat gouds en eſmarauden na *ſanta Martha*. Eerlang quamen ook *de Welſaren*, Hoog-duitſche edelen uit *Venezuela*, welke ſtad kaizer *Carel de vijfde* aen haer verpande, op 't jaer vijftien honderd en achtien, te voorſchijn: dwarſten de beſneeuwde bergen van *ſanta Martha* met Indiaenſche gidzen: en groeven veel eſmarauden in de valleye *Funia*. Doch d'ingezeetenen, verſchrikt voor de vreemdelingen hingen haer zelf by meenigten op, uit wanhoop. Anderzints ſtrijdbaer genoeg en boven andere konſtig: maeken cierlijk kotoene-tapijten vol gebeelde tijgers, leeuwen en arenden. De wanden der huiſen zijn veel-vervig beſchildert; de vloeren beleid met matten, uit biezen aerdig gevlochten. Zy leven niet alleen by viſch, wild en menſchen-vleeſch;

Verhael van de eſmarauden. Plin. l. 9. c. 35.

Togt van Simenez.

van di Lugo:

van de Welſaeren.

Inwoonders en gebouwen van santa Martha: vleesch; maer ook by de wortelen *ages*, smaekende als kastanien, *yuca*, *maiz*, *batata* en *cacavi*. d'Hoof-stad *hoofd-stad:* *Santa Martha*, die 't landschap de benaeming mede-deelt, is gebouwt aen *de Noord-zee*, welke aldaer een ruime en veilige haven maekt, onder 't beschut van hooge bergen en twee eilanden: heeft een bisschoppelijke stoel en schoone hoofd-kerk: de huisen bestaen uit ried, en zijn gedekt met palmiet-bladeren: weinige draegen tichels. d'Haven is zonder sterkte, ter oorzaek hier geen handel valt, dan met *d'Indiaenen*, die aerd-werk en kotoene-kleden te markt brengen. En dewijl zelden eenig Spaensch zeil herwaerds de steven wend, vervalt de plaets: te meer, nadien voor alle vyandlijke indruk bloot leid. Gelijk dan *de Fransche*, en naderhand ook *d'Engelsche*, eens onder *Frans Draek*, en 's jaers hier aen onder *Antonius Sherley*, de stad plonderden en verbranden. *wondere stedekens alhier:* De mindere stedekens in 't bisdom *santa Martha* zijn *Teneriffe*, nevens de rievier *Magdalena*, en *Tamalameque* anders ook genaemt *Villa de las Palmas*, gelegen op hooge steenachtige grond; tusschen welke vlakke weyden voor hoorn-beesten rondom in dichte bosschaedjen verschuilen, behalven de staende poelen, door over-stroomen van de rievieren gemaekt. Op d'oevers woonen d'ingezeetenen, gewend te slaepen of dronken te drinken. De poelen leveren veel visch: voeden ook krokodillen en de vreeselijke *manati*, te vooren beschreeven. Het stedeken *Ocanna* heeft een binnen-landsche haven; en *Ramada*, eertijds *Nieuw-Salamanca*, aen de voet des gebergte *Nevadas* overvloedig koper. *Cuidad de los Reyes* in de valleye *Upari* beslaet d'oever der geweldige rievier *Guatapori*. Van 't begin der winter-maend tot bloey-maend temperen d'ooste-winden d'hette, anderzints ondraegelijk. Voorts veroorzaekt de geduurige regen zinkingen en derden-daegsche koorts. De landaerd rondom woest en strijdbaer heeft nooit geboogen onder 't Spaensche jok: en *los Reyes* is onmagtig, om te bedwingen. De boom *xagua* brengt vruchten voort gelijk boonen, smaekende als rozijnen. *vruchten:* De boonen gedroogt en gemaelen leveren voedzaem brood. De wortel *scorzonera* geneest de slange-beeten. *d'Indiaenen* eten ten zelven einde 't hoofd en staert der slang; zuigen tabak tegen de zinkingen, snuiven 't poeyer by de neus gaten in, en drinken 't zap om afgang te maken. *stroomen.* De rievier *Palomino*, genaemt na een Spaens hopman, die met sijn paerd aldaer verdronk, stort uit 't gebergte *Nevadas*, gelijk ook *Guatapori*, wiens water zinkingen en bloedige stoel-gang veroorzaekt. De stoel-gang word geholpen door 't zelve water, gedronken met gestampte kanneel. In *Guatapori* vallen verscheide andere stroomen, onder welke *Cesar*, *Badillo* groen, diep en visch-rijk. Omtrend de stad *los Reyes* staen tusschen de steen-klippen drie groote water-putten drie hoeks-gewijs; *vreemde water-putten: en fonteinen.* alwaer een yzelijke slang sich onthoud, die (volgens 't gevoelen der inwoonders) duizenden menschen heeft verslonden: weshalven niemand hierom streeks derft woonen. De nieuws-gierige *Spanjaerden* hebben 't geheim na gevorscht: hoorden wel yzelijk gedruisch in de putten; maer zagen nooit de slang. Men vind dicht by pek en teer-fonteinen, die zoo kleeven, dat de sterkste vogel vast-blijft. *Stedeken de la Hacha.* 't Stedeken *de la Hacha* leid op een heuveltjen duizend schreeden van de *Noord-zee*, aen een onbeschutte haven tegen de noordelijke winden. 't Heeft zout-pannen, en vruchtbaer land rondom: telt ontrend honderd huisen, eertijds dicht bewoont door peerl-visschers, die voor 't naest-gelegen vlek *Rangheria* plagten te duiken. d'Engelsche ammirael *Draek* verbrande *de la Hacha*; ter oorzaek voor brand-schatting de peerlen, by de stee-voogd aengebooden, niet wilde nemen tegen vier en twintig duizend dukaeten.

Tweede Hoofd-stuk:

NIEUW-GRANADA en POPAYAN.

Reis van Ximenez. GOnzalo *Ximenez de Quesada*, door *Peter Ferdinand de Lugo* afgeschikt, om de landeryen lanx de rievier *Magdalena* te ontdekken, reisde ter rechter-hand met groote moeyelijkheden; want niet alleen de ruig-begroeyde bosschaedjen, slibberige moerassen en diepe beeken den weg bekommerden; maer ook d'inwoonders, die op hen; uit haer hinder-laegen aller-wegen gewaepend vielen. Eindelijk geraekt hy tot *Tora*; wiens naem veranderde in *Pueblo de los bracos*, dewijl te dier plaets vier revieren te zamen vloeyden. Alhier wierpen ook *de Brigantins*, volgens last den stroom opwaerds gevaeren, d'ankers in de grond. 't Geraedzaemst te over-winteren: aengezien de geswolle stroomen 't land rondom plas setten. *Ximenes* bemerkende, hoe *d'Indiaenen* zout aen korrelen na boven voerden, en wederom zout, tot brooden gestolt, benedenwaerd bragten, maekte gissing: dat 't land bewoond moest leggen. By handzaemer weder dan na 't gebergt *Opon* op-gekraemt, vond achter 't zelve een gewest vol ziltige fonteinen, die 't zoud-brood leverden: en weinig verder 't landschap, beheerscht by *de cacique Bogota*. Dese stelde sich te weer; doch, verschrikt door de slag der vuur-roers, vluchte. Met *Bogota* lagen *de Panches*, van hem door een kleine berg af-gescheiden, geduurig over hoop. Onverhindert trok *Ximenes* door haer land, en de valleye *la Trompetta*, tot een hooge kaele berg, op wiens top esmaraud-mijnen vond: over-viel schielijk *den cacique Tunia*, en drie dag-reizen verder de land-voogden *Sagamosa* en *Diutama*. De buit, uit dese drie gewesten gerooft, bedroeg meer als honderd en negentig duizend stukken fijn goud, vijf en vijftig duizend slechter goud, en achtien honderd esmarauden. *De Spanjaerden* lieten den schat beset met wacht, en keerden te rugge na *Bogota*: die op een hooge heuvel aen sijn wonde gestorven lag. *Sagipa* staet-volger van *Bogota* nam *de Spanjaerden* in den arm, ten einde hem hielpen uit-roeyen de nabuurige *Panches*. Soo haest was dit werk niet beschikt, of 't gelde *Sagipa*; die onder beuls-handen stierf, ter oorzaek, of niet konde, of niet wilde ontdekken de verborgen rijkdom, by *Bogota* nae-gelaeten. Zedert stroopten ze 't vlakke gewest *Neyba* af. *Ximenes*, geboortig van *Granada*, paste dit gantsche gewest de benaeming *Nieuw-Granada* toe, en bouwde de stad *Santa Fe*. Hy blies nu d'aftogt, wanneer tijding kreeg: hoe *Sebastiaen de Beualcazar*, uit *Popayan* afgezakt, een weg ten noorden zocht. Ook quam eerlang te voorschijn *Nicolaes Federman*. Beide deeden vereisching op *Nieuw-Granada*: welker vinding sich *Ximenes* alleen toe-schreef. Eindelijk verdroegen ze, haer verschil te verblijven aen den Spaenschen koning. *Oorsprong van Nieuw-Granada:*

Nieuw-Granada, hoog, vlak en volk-rijk, leid rondom becingelt van de mensch-eeters *Panches*, begint by zuiden des gebergte *Opon*, strekt sich in de lengte uit tot honderd en seventien mijl; de breedte haelt zomtijds seven en twintig en minder. *beschrijving des zelve:*

d'Ingezeetenen *Moxas* bewoonen twee landschappen *Bogota* en *Tunia*; ieder erkende, voor de Spaensche aenkomst, haer eigen heer. 't Man-volk is wel-geschaepen: de vrouwen zijn besneedender van aengesicht, en niet zoo bruin, als elders om her. Zy draegen swarte, witte en veel-vervige kotoene-mantels: en zommige ook bonnetten vol koetoene-bloemen. De gemaetigde lucht geeft weinig onderscheid tussChen winter en zoomer. *inwoonders:*

De huisen van planken zijn gedekt met lang stroo. *huisen:* De voornaemste spijs bestaet in *maiz en cassavi*. *vruchten:* *De maiz* wascht hier aen ried in koorn-airen: *mayz.* ieder

ieder koorn-air, bevat doorgaens feven honderd korrelen: word geplant in heete en vochtige aerde. Een fchepel gezaeyt levert meeften tijd drie honderd. Doch *'t maiz* is onderfcheiden in een grof of fijnder, genaemt *moroche*. 't Blad en ried geeft gezond voedzel voor de paerden. Verfcheidentlijk gaet de bereiding van dit Indiaenfche brood toe. Somtijds kookenze het in water: andere rooften 't in d'affche, of maelen 't tot meel, welk ten deeg gekneed kraekelingen, koekjens, taerten en tweebak uit geeft. Ook verftrekt *de maiz*, geweikt in water en opgegift, tot een drank, veroorzaekende uit-zinnige dronkenfchap. Anderzints gebruikenze ook *caffavi*, voorkomende

wortel yuca: uit de wortel *yuca*: defe groot en dik word in ftukken gefneden en gerafpt: ten laetften tot een platte koek geparft, en van zap, doodelijk-vergiftig, ontlaft. Men vind ook een *yuca* zonder zulk een fchadelijke vocht: die lang bewaerd, niet min fmaekelijk als gezond blijft. Vor-

yomas: ders levenze by de wortel *yomas*, de knollen *cubias*, allerley wild-braed, gevoogelt en vifch, welke de ftroomen en meiren overvloedig verfchaffen. d'Ingezeetenen, logenachtig en wel-luftig, zijn fchrander genoeg om handwerken te leeren, en handel te drijven met zout op *Rio Grande* en 't gebergte *Opon*. Behalven koo-

mijnen. per-en ftael-mijnen leggen hier ook van fijn-goud. De vruchtbaere akkers brengen allerley gewafch voort.

Volk Panches. *De Panches*, een beeftelijke landaerd, bezitten rondom infchelijx een weelige grond: hoewel niet over al; want, die tegen *Tunia* grenzen, be-

Mieren tot fpijs. helpen fich armelijk met mieren, welke ten fpijs aen-queeken. Defe onderfcheiden in groote, bereikende een vinger-lid, draegen dubbelde vleugels, andere kleinder en zonder vleugels, worden beide gebraeden, en voor lekkerny op gefet: ja geneezen gelukkig 't graveel. Onder de vinnigfte mieren, die jeukerige builen bijten, zijn *de tajoques*. 't Quaed verdwijnt door een plaifter, uit geftampte mieren op de geftooke party geleid. De hoofd-plaets van *Nieuw-* *Stad fanta Fe.*

Granada is *Santa Fe*, aen de voet des gebergte *Bogota*. Meer dan fes honderd burgers bewoonen de ftad. Alhier fpant de koninglijke raed een hooge vuur-fchaer. Vermaerd zijn vorders 't fmelt-huis der berg-werwerken *Cafa de fundicion*, de groote kerk, onder welke ftaen de biffchoppen van *Carthagena*, *fant Martha* en *Popayan*, een kloofter *der Dominicaenen* en een ander *der Minne-broeders*. *d'Indiaenen* fterker als vijf duizend, rondom *fanta Fe* verfpreyd, betaelen jaerlijx fwaere fchatting. 't Meir *Guatavita* lecht dichte by: alwaer d'inwoonders eertijds veel gout den afgoden op-offerden. Veertien mijl weftwaerd van *fanta Fe* is gebouwt *Tocayma*, aen d'oever der groo- *Stad Tocayma.*

te rievier *Pati*, welke in *Magdalena* valt. Defe ftad geniet een gezonde lucht. Op een friffche morgen-ftont volgt geftaedig een heete dag. 't Land rondom heeft mijnen van goud, zilver, koper en lood. Behalven eigen vruchten, waffchen hier ook die uit *Spanje* zijn herwaerts gebragt. En hoewel de fchaepen hier niet wel aerden, zoo zetten de hoornbeeften, verkens en geiten weelig voort; doch lijden groote fchaede door de tijgers, leeuwen en beiren. De boffchen leveren noten-boomen, cederen, 't pokhout *guaiacan* en de wonderlijke boom *zeyba*, wiens bladeren alle *Boom Zeyba:*

twaelf uuren afvallen en wederom aengroeyen. 't Gevogelt is niet min verfcheide als overvloedig. Dicht onder de ftad zijn fulfer-fonteinen, *fonteinen:*

welker kley en vocht fchurfd en melaetsheit geneeft. In de valleyen vloeyen fpringen van zout water: 't water op de kruiden gevallen begroeyt tot hars en pek, dienftig om fchuiten dicht te maeken. De kruin des gebergte vertoont een eeuwige fneeuw: onaengezien nu en dan met yzelijke vlammen uitberft en een dikke afch mijlen *brandende berg.*

weegs door de lucht jaegt. d'Ingezetenen *Panches*, wel gefchaepen menfchen, zijn laeg van voorhoofd: verven de tanden pek-fwart met blaederen, welke zy kaeuwen: drinken ftark *maiz-drank*: gaen naekt, dan voor

de schamelheid hangt een linnekleedje: loopen en jaegen snel. *De Spanjaerden* hebben haer ontleert menschen-vleesch te eten. Tegen *Bogota* en *Tunia* stooten de landschappen *Musos* en *Colymas* beyde, onder een benaeming *Canapeys*, bergachtig, vol poelen en van swaere rievieren door-sneeden: genieten 's jaers twee zomers en zoo veel winters. d' Eerste zomer begint met winter-maend, de tweede met zoomer-maend: d'eerste winter neemt aenvang in 't begin der lente, d'andere in wijn-maend. Dit onderscheid der tijd stelt geen min of meer warmte of koude; maer een drooge lucht geduurende des zomers: daer des winters yzelijke guracaenen van 't noorden na 't zuiden, of uit 't zuiden, noordwaerd waeyen, met zulke donderen en blixemen, dat de weereld schijnt te vergaen. Het voornaemst geboomte is ceder, en een boom die verwonderenswaerdig groote amandelen voortbrengt: pok-hout en *xagua*, wiens witte zap swart verft: de *quaoque* draegt een smaekelijke vrucht, niet kleinder als een ganzen-ey; en de vijge-boom geenzints wijkende in groote voor oranjen-appelen. *Een Europeer* slaepende onder 't lommer van *aguapa* swelt dik op; maer *een Indiaen* barst. De schors en spruiten van *hobo*, hoog en rond, dienen tegen geswellen en wonden: veroorzaeken ook bequaemen stoel-gang. 't Zuiker-ried slaegt zeer wel. Hier loopen ontallijke graeuwe verkens met de navel op de rugge en snelle harten. 't Is wonderlijk, hoe allenthalven de fonteinen zout-water en zommige ook zout geven, tusschen versche water-wellingen. d'Inwoonders, zedert ophielden menschen-vleesch te eten, zijn zeer vermenigvuldigt: genegen tot dronkenschap, strijdbaer, listig en wel-geschapen. Die 't Roomsche geloof aen-nemen, gaen niet meer gemeinzaem om met den duivel. *De Spanjaerden* bewoonen in dit landschap *Canapeys* twee stedekens *la Palma*, gesticht op 't jaer vijftien honderd twee en zeventig, en *Trinitad*, verleid van de groote stroom *Zarbi*,

Landschap Canapeys:

boomen:

vreemde fonteinen.

Stedekens Palma, en Trinidad.

die tusschen twee hooge bergen *Furatena* voort-bruischt. Op d'oever van *Zarbi* lag eertijds de stad *Tudela*; doch d'inwoonders, vinnig gequelt door *d'Indianen*, kraemden op met haer stee-voogd *Peter de Orsua*. Eerlang evenwel wierd de verlaeten grond herbouwt: d'herbouwde *Trinidad* genaemt: wederom verlaeten: en getimmert alwaer nu noch te vinden is, op een bequaeme boodem, ten oosten van 't hoog en koud gebergt *Paramo*. Rondom leggen mijnen vol esmarauden, kristal diamants-gewijs hoekig, wit marmor en beryllus, byzonder op de bergen *Ytoco* en *Abipi*. 't Landschap *Tunia* paelt ten noorden aen *Bogota*, en ontleent haer naem van de hoofd-stad, gelegen op een verheeven kruin. De kerk en twee kloosters, bewoond by *Dominicaenen* en *Minnebroeders* steeken verre af. Nergens in *Nieuw-Granada* is grooter markt als hier. Voorts heeft dit rijk de stedekens *Pampelona*, vol vee en goud. *De Dominicaenen* besitten een prachtig gesticht. *Merida* leid rondom in koorn-akkers. *Belez* lijd groote ongelegendheid by een brandende berg, die veel steen uit-werpt. Naeuwelijx een gewest, alwaer zulke swaere blixemen en weerlichten vallen. Binnen *Belez* zijn ettelijke *Minne-broeders* woonachtig. *Marequita*, anders ook *San Sebastiaen del Oro* heeft een heete lucht en graesige weyden. Tot *Ybague* houden *de Dominicaenen* huis. *La Vittoria de los remedios* besit mijnen van zilver, en *Juan de los Lianos* van goud. De koop-waeren worden na dese steden vervoert lanx de rievier *Magdalena*, in canooen sestig voet lang. Ten westen tegen *Nieuw-Granada* stoot 't landschap *Popayan*, bespoelt door *de Zuider-Oceaen*: het is bergachtig vol natte valleyen, bogtige stroomen en rijke goud-mijnen. *Sebastiaen de Beualcazar* land-voogd over *Quito*, rukte, op 't jaer vijftien honderd ses en dartig, met een bende *Spanjaerden*, na *Otabalo*, alwaer 't gewest *Popayan* begint. d' Ingezetenen bekommerden de togt mannelijk, uit voordeelige verdedig-plaetsen. De schaersche leef-togt en moeyelijke

Land Tunia en stad:

verscheide stedekens.

Beschrijving van 't land Popayan.

Togt van Beualcazar.

lijke wegen over woest gebergt hadden *Beualcazer* tot d'hertogt benoodzaekt: tenzy hardnekkig by sijn voor-nemen bleef, om 't land te ontdekken. Langzaem voort-geset, geraekte tot in 't hertje van *Popayan*: alwaer 't afgematte volk bequamelijk konde uitrusten, als 't welk hier weelige weyden met aengenaeme vrucht-boomen, bouw-huisen vol voorraed en versche beeken, van 't gebergte *Andes* neder-gestort, vond. Zommige beeken verschaffen fijn goud. Weshalven *de Spanjaerden* wijd en zijd steden en vlekken stichteden; uit welke nu en dan de nieuwe bewoonders wederom verhuisden: het zy niet genoeg goud bequaemen: het zy te kort schooten tegen de strijdbaere landaerd rondom. d'Hoofdstad *Popayan*, die 't gansche gewest dese benaeming mede-deelt, word alzoo geheeten na *een Cacique*, door *Beualcazar* verdreeven: leid op een hooge vlakte: heeft een groote kerk, klooster van monniken *de la Merced* en ruime huisen; doch licht op-getimmert. De wey-landen ten noorden voeden veel hoorn-beesten: de zaey-akkers leveren 't beste Americaensche *maiz*. Zommige toppen van 't naest-gelegen gebergt rooken, of branden, of werpen groote steenen uit, of heet water, dienstig om zout te maeken. Boven de stad *Popayan* neemt de groote rievier *Magdalena* haer oorsprong, in de valleye *Cali*, alwaer verscheide beeken, van 't gebergt *Andes*, by *de Coconucos* bewoont, neder-gestort, te zamen vloeyen. Doch na *Popayan* volgt ten noordoosten *santa Te de Antiochia*, gesticht in de valleye *Nore*, tusschen de stroomen *Magdalena* en *Darien*, besproeyt met goud-rijke beeken, welker oevers alderley vrucht-boomen dragen. d'Inwoonders blank, wel geschaepen en van rekkelijken inborst, slaepen des nachts zonder hinder onder den blaeuwen hemel: haer huizen staen verre van de heeren-weg af. De weyden leveren overvloedig schaepen, de poelen smaekelijke visch, en de mijnen zeer veel goud, byzonder de bergen *Buritica*. 't Naest-gelegen

Stad Popayan.

Bergen.

Antiochia.

Rivier Magdalena.

Land Caramanta:

landschap *Caramanta* heeft een ruime valleye, rondom bezet van de woeste toppen *Cima*, bevochtigt door de groote rievier *Cauca*. d'Inwoonders strijdbaer en sterk, gaen naekt: bewoonen kleine hutjens: en maeken wit zout uit fonteinen en een klein meir. Men vaert in ses uur vijf en veertig mijlen weegs, tot *Antiochia* toe, vermits de vloed zo snel af-schiet. Aen d'ander zijde de gebergt oostwaerd leid 't gewest *Cartama*, weinig verschillende van *de Caramantamers*. De stad *Anzerma* wierd alzoo genaemt door *Beualcazar*, ter oorzaek *d' Indiaenen* alhier 't zout *anzer* noemden: leid rondom in dorpen en geboomt, op een hooge vlakte tusschen twee stroomen. De lucht, buiten gemein hitzig, flikkert dagelijx, wegens weer-lichten en blixemen. 't Vlek *Pueblo Liana* word bewoont by kleine menschen, die handel drijven met zout: hoewel ook anderzints goud rijke beeken hebben. In de valleye *Aburra* leggen vruchtbaere weyden, door verscheide vloeden besproeyt. d'Inwoonders verhingen haer, mannen, vrouwen en kinderen, wanneer eertijds *de Spanjaerden* herwaerds trokken. De stad *san Jago de Arma* schuilt binnen een palm-bosch. De grond rondom bergachtig heeft verscheide rievieren: de voornaemste *di Arma* valt zorgelijk om over te vaeren, inzonderheid by winter-tijd. d'Ongezonde lucht veroorzaekt veel ziekten. Die de smaekelijke vrucht *pytahaya* eet, maekt bloedig water. De landschappen *Paucuran Pozo* en *Picara* beslaen meest goud-rijke boodems. 't Gewest *Carrapa* heeft hoog en rouw land, ontallijke beekjens, en grof volk met lange aengesichten. *Quimbaya* staet vol dikke en hooge riet-bosschen, van welke d'huisen getimmert worden. In de holte der rieden en boomen verzaemelen de wilde byen veel hooning. Tusschen dese ruigte onthouden haer, behalven ander wild, ongemein groote leeuwen, 't vier-voetig beestjen *chuca*, draegende sijn jongen in een sak, harten, konijnen en *guadaquinajes*, groo-

Cartama.

Stad Anzerma.

Aburra valleye.

Stad san Iago de Arma.

Land Quimbaya.

ter dan haeſen en ſmaekelijk. De hoogſte kruin der berg *Nevada* rookt geduurig. Van de zelve vlieten onder andere de goud-rijke rievieren af *Tacurumbi* en *de la Cegue*, welke nevens *Carthago Quimbayaes* hoofdſtad loopt. De gezonde lucht maekt friſſche en langlevende menſchen. Zommige fonteinen leveren zout water. *Caymito* niet ongelijk een peerzak, binnen ſwart, heeft kleine kerntjens en een zap, zoo ſterk vervende, dat naeuwelijx kan afgewaſſchen. Paerden en koeyen tieren wel. *Carthago* zelf beſlaet een aengenaeme vlakte tuſſchen twee beeken. De wegen derwaerds zijn gantſch ſlijkerig, ter oorzaek 't gantſche jaer door veel regen valt, met blixem en weerlicht. Een mijl buiten de ſtad vloeyt de ſtroom *Conſota*: by welk een meir leid, waer uit zout gemaekt word. De ſtad *Cali*, woonplaets der landvoogd en Spaenſche penning-meeſters, leid onder een heete lucht, in een vlakke valleye, aen een ſtroom by 't gebergt afgeſtort na de rievier *Magdalena*. Rondom plagten verſcheide volkeren te woonen, als namentlijk *de Gorrones*, alzoo geheeten ter oorzaek een viſch *gorron* noemden, *Chancos* reuſen met lange aengeſichten en breede voorhoofden, *Barbacoas*, *Aguales*, en *los Timbas*, tuſſchen woeſt gebergt neder-geſlaegen; doch meeſt alle zijn geſneuvelt aen Spaenſche moord-priemen, of door onderling moorden en op-eten. Weinige hebben 't leven afgebragt door de vlucht, na ontoegankelijke toppen. 't Land grimmelt van wilde dieren, die meenig *Indiaen* en *Spanjaerd* verſlinden. d'Haven *Bonaventura* ſchuilt in een diepe inwijk. Alhier woonen ettelijke huiſgezinnen, de welke de koopwaeren uit *Nieuw-Spanje* voortbeſtellen na *Popayan*, *Cali* en vordere plaetſen. Hoewel een weg leid lanx de ſtroom *Dagua*, bequaem voor muilen en paerden, word de zelve ter naeuwer nood gebruikt: ter oorzaek het laſtdraegende vee op de togt diervoegen werd afgeſlooſt, dat zedert onbruikbaer is. Weshelven *d'Indiaenen* te werk ſtellen, die ſwaere pakken over de woeſte bergen vol palmboomen voor een kleine loon torzen. *Paſto* hoofdſtad des geweſt even eens genaemt, beſlaet de vlakke grond der valleye *Atris*, onder een friſſche lucht, bevochtigt door fonteinen en de rievier *Angaſmayo*, ſcheid-pael van *Peru*. *De Spanjaerden* bezitten hier verſcheide land-huiſen: om welke veel hoorn-beeſten weyden: byzonder fokkenze verkens aen. De zuiker-moolens leveren overvloedig zuiker. De oude ingezetenen zijn vuil, mis-maekt en van klein begrip. 't Geweſt *Timana*, alwaer de ſtad evens-eens genaemt gezien word, is heet en weelderig voor 't vee. d'Inboorlingen leven doorgaens lang: drijven ſterken handel met fyne draeden uit 't kruid *pita* geſponnen: als ook met ſmaekelijk zuiker-gebak, waer toe aengenaem fruit, boomhooning, zuiker en byzonder zekere keernen, niet ongelijk den amandelen, onder een mengen. In de hoven vindmen 't kruid *coca*, welk geduurig kaeuwen tot verſterking van 't hert. Dicht onder *Pita* leid een zeilſteen-berg: en weinig verder woonen de ſtrydbaere *Yalcones* in de valleye *Aquirga*: en vervolgens *de Paezes*, *Pixaos* en *Manipos*: welke *den Spanjaerden* zoo veel werks gaven, datze de ſtedekens *Neyva*, *ſant Vincente* en *Villa de los Angeles* hebben moeten verlaeten. Voorts telt 't geweſt *Popayan* de ſteden *Guadalaira de Buga* en *Sebaſtiaen de la Plata*, gebouwt op een vlak veld, nevens de rievier *Guali*. 't Land word zeer gequelt door aerdbeeving, en de landzaet door de nabuurige *Rincons*: die 't vleeſch der gevangenen in openbaere ſlacht-huiſen te koop brengen. *Almaguer* op een vlak-woeſte top gelegen, heeft een koele lucht, vruchtbaere tarwen-akkers, meenigte vee en rijke goud-mijnen. *Juan de Truxillo* word by *d'Indiaenen* genaemt *Yſcance*: *Madrigal*, *Chapanchipa*: en *Malaga*, *Agreda*. 't Gebergt rondom deſe drie ſteden verbergt overvloedig goud. Tuſſchen d'uithoek *de Corrientes* en 't eiland *Palmas* vallen de rievieren *Salinas* en *Balſas* in *de Zuider-Oceaen*.

Berg Nevada. — *Carthago.* — *Cali.* — *Verſcheide volkeren.* — *Haven Bonaventura.* — *Stad Paſto.* — *Stad Timana.* — *Steden van Popayan.* — *Rincons woeſt volk.*

san Iuan stroom: Oceaen. De grootste van alle is *san Juan*, wiens oever bewoont is by een woeste landaerd, *vreemde huisen in boomen.* die boven in de boomen huis-vesten, ter oorzaek de vloed den boodem nu en dan wijd en zijd onder water zet: zy zaeyen boonen en erweten: vangen veel visch: en ruilen haer goud tegen eet-waeren. Over de mond van de stroom *Juan* verheft sich uit de zee 't eiland *Gorgona*, *Gorgona.* groot drie mijl: word vergeleeken by d'helle, wegens dichte bosschaedje, woest gebergt, duizende moustiken, ongenaedig steekende, en nimmer af-laetende regen: zulx de zonne nooit schijnt. West-zuidwest van *Gorgona* leid 't ronde eiland *Gallo*, *Gallo.* voor een vlakke ondiepe kust, door verscheide vloeden gesneden, weder-zijds vol boomen, waer op *d'Indiaenen*, gelijk aen de rievier *Juan* huis houden.

Derde Hoofd-stuk:

PERU.

De benaeming *Peru*, herkomstig van de stroom welke door dit machtig rijk vloeyt, is verscheidentlijk genomen: of voor 't klein en arm gewest, vijftig mijl beneden *Panama* by *Franciscus Pizarrus* ontdekt: of voor 't gantsche *Zuider-America*: of voor 't berucht gebied *der Ingas*: welk in de lengte zuiden en noorden tusschen *Bogota* en *Chili* zeven honderd mijl, volgens *Pedro de Cieca*, beslaet: de breete maekt honderd uit, elders meer en *Verdeeling van Peru:* minder. *Pizarrus* en *Almagro* verdeelden *Peru* in twee heerschappyen, *Nieuw-Castilien*, tot welk al 't land behoorde, 't geen van *Quito* af tot *Cusco* toe leid: en *Nieuw-Toledo* 't overige. Maer naderhand heeft de koninglijke Raed binnen de *los Reyes* dese schifting verandert, die als noch stand grijpt: zulx tegenwoordig begrijpt 't gewest *Quito* en des zelfs hoofdstad, behalven de steden *Franciscus*, *Rhiobamba*, *Cuenza*, *Loxa*, *Zamora*, *Iaën*, *san Michiel*, *san Jacob*, *Puerto Viejo* en 't prachtig paleis *Thomebamba*: voorts 't landschap alwaer te vinden zijn de steden *Lima*, *Arnedo*, *Parilla*, *Truxillo*, *Miraflores*, *Juan de la Frontera*, *san Jago de los Valles*, *Leon de Guanuco*, *Guamanga*, *Cusco*, *Francisco de la Vittoria*, *Juan del Oro*, *Arequipa*, *Miguel de la Ribera*, *Valverde*, *Cannete* of *Guasco*, *Castrouirreina* en *Oconna*: eindelijk ook 't gebied *los Charcas*, binnen welk leggen de steden *la Plata*, *Potosi* en *Arica*. 't Geheele rijk heeft wonderlijke eigenschappen, *wonderlijke eigenschappen van dit rijk.* nergens ter weereld gevonden. Lanx de kust waeyt een geduurige zuiden en zuid-weste wind, die d'hette, anderzints ondraegelijk, diervoegen tempert: dat 't land frissche inwoonders voed met allerley leeftogt. Het donderd, blixemt, sneeuwt, hagelt noch regent hier nimmer-meer. Alleenlijk valt zomwijl een vocht, (*de Peruaenen* noemenze *garva*) tot kleine druppeltjens gestremt. Daer ondertusschen niet verre van de kust swaere vlaegen, tusschen yzelijke donderen neder-storten. En hoewel 't gebergt, in twee rijen gesplitst, op een hoogte leid, nochtans is d'eene koud en kael, en by beurten droog of nat-weder onder-haevig: en d'andere word bevochtigt door gestaedige regen, en gezengt onder een hittige lucht. *Peru* leid gedeelt in drie smalle riemen: 't heeft tegen *de Zuidzee* vlak land: ten ooste de woeste bergen *Andes*, welker gevolg uit *Bergen.* *Nieuw-Spanje* na 't noorden af-komt. en zuidelijk stuit voor de straet *Magellanes*: naeuwelijx beschijnt een zonne-schijn dese toppen, of terstond vallen swaere stort-vlaegen. Tusschen d'*Andes* en 't vlakke land loopt 't gebergte *Sierrania*, in 't gesicht *der Andes*, en op eenpaerige afgelegendheid. Beide, by menschen verlaeten, voeden nochtans ontelbaere kudden *vicumas*, den geiten niet ongelijk, de Peruaensche schaepen *pacos*, aerdige meer-katten, aepen en papegaeyen: hier

hier wascht ook 't hoog geachte kruid *coca*. De openingen van *Sierrania* maeken ruime valleyen: onder welke uit-munten *Xauxa Andaguailas* en *Yucay*: alle dicht bewoond en ongemein vruchtbaer. Beneden *Cusco* wijken *Andes* vol geboomt en *Sierrania* met sneeuw bedekt verder van malkander: en laeten midden weegs de groote vlakte *Collao*. Voorts strekken zandige duinen, zonder water, kruid, boomen of eenig levendig gediert, behalven gevogelt, van *Tumbez* af tot *Taparaca* toe. Uit de volkrijke valleyen, vol steene huisen met stroo gedekt, vloeyen verscheide rievieren na *de Zuider-Oceaen*; doch zijn niet groot: ter oorzaek *d'Andes* en *Sierrania* hier en daer de Zee naderen op veertig of sestig mijlen. De fontein *Puquio* op den berg *Pira* springt des nachts: geeft by dag niet een druppel. Onder d'hoofd-stad *Quito* in de valleye *Chilo* zied en schuimt 't fontein water, na iemand luider of zachter spreekt: wanneer gesweegen word beweegt het sich niet. Niemand zal ook niet verbaest staen over de rotze des landschaps *Conchucos*. De rotze is swart vol witte steentjens, diervoegen van de natuur geplaetst, als of de konst een meester-stuk had getoont met geschikte orde. Maer 't voornaemste bestaet in een wonderbaerlijke kracht, om te heelen of te beschaedigen; want 't swart der rots-steen veroorzaekt een zekere dood, zelfs door aenraeken alleen: daer de witte steentjens allerley ziekten geneesen: en uitgegraven een zaed na-laten: om nieuwe steentjens tot vervulling van de leedige plaets voort te brengen. *Iuca Garcilasso*, herkomstig uit de Peruaensche koningen, betuigt gezien te hebben een radijs, wiens dikte een man met beide d'armen naeuwer-nood om vatte: onder de schaduwe der blaederen verschuilden vijf paerden. Boven alle Peruaensche vruchten spant *coca* de kroon. *De coca* wascht aen boomtjens een vadem lang, in heete en vochtige grond der valleyen, tusschen *Andes* en *Sierrania*: van waer na de zee kust vervoert word in lange korven, by drie of vier duizend gelijk, op de rugge der schaepen *pacos*. Voor de Spaensche over-komst herwaerd, mogt niemand *coca* knaeuwen, dan met verlof van land voogden. Een hand vol *coca*, in de mond uitgezoogen, geeft krachten, om twee dag-reisen te doen, zonder andere spijs of drank. Met gebrande beenderen of kalk vermengt verstrekt tot een smaekelijk middagmael. Dese bladeren vorders zijn diervoegen gemein; dat jaerlijx tot *Potosi* alleen verbeesigt worden, meer dan negentig duizend manden. Ook houden *de Peruaenen* in hooge achting *de mameyen* een vrucht aen ronde boomen, niet ongelijk den peersakken, met twee steenen, harde schellen en smaekelijk vleesch: in zuiker gezult verstrekken voor lekkernyen: vallen meest op d'eilanden. *Guayavos* draegt een pruim geurig en gesond: *de palto* veel takkig is een fruit sweemende na peeren; doch verbergende, onder een harde schelle en boter-sacht vleesch, een groote steen. De vrucht, welke aen *d'annona* wascht, heeft uitwendig diergelijke gestalte: van binnen wit en vol swarte korrelen geeft een liefelijke smaek. *d'Andes*, genaemt na 't woest Peruaensch gebergt, op welk vallen, behooren tot de bekende *cocos*; doch verscheelen van d'Oost-Indische, dat vol hard-geschelde amandelen steeken: hoedaenige ook aen het geboomt *cachapoyas* groeyen, gezond en aengenaem, zulx voor geen Americaensche boom-vrucht behoeft te wijken. In 't gewest van *Peru*, welk na dese vrucht de naem draegt, valt de beste slag: waer op de meerkatten zeer verlekkert zijn: dese rukken *de cachapoyas-amandelen* boven de steel af, en werpenze ter aerde, ten einde alzoo de doppen, vol distelen rondom bezet, breeken, om de kerne buiten quetsing te eten. De boom *molle* draegt kleine druiven, welke voor *Peru* wijn verschaffen. De inwoonders trekken byzonder voordeel van haer schaepen *pacos* en *moromoro*. Dese torzen swaere lasten; leven

valleyen. *duinen.* *Wondere fonteinen* *Wonderlijke rotze.* *Historie Peru l. 9. c. 29.* *Groote radijs.* *Vrucht coca.* *mameyen.* *guayavos.* *palto.* *annona.* *andes.* *cachapoyas.* *molle.* *Schaepen pacos en moromoro:*

PERV
PACAMORES
YGUARSONGO
JUAN DE SALINAS
CANELA PROV.
MAMA PROV.
Linea Æquinoctialis
Septentrio
Los Pastos
Quilla cin gas
Los Quixos
Cumbianama
Chiachiapoias
Charas mal
Xaroca
Palanda
Conchucos
Viticos
Canares
Chumbo
Mejor Guayal
Caraques
Guancabilcas
Cuenca
Zamora
Guaiaquil
Puruaes
Taltas
Zoropalto
Guamachuco
Caxamalca
S. Jago de las Montanas
S. Jago de los valles
S. Juan de la frontera
Gomorra
Coxon
Loyola
Avila
Archidona
Valladolid
Sevilla del Oro
Baeza
Zumaque
Tumana
Pastoco
Cibundoy
Trugillo
Almaguer
Patia
Madrigal
S. Cruz
Pasto
Funes
Iles
Ipiales
Guaca
Tuca
Yaguarcocha
Ap. de Carangue
Poritaco
Collaguaco
Los Guancos
Cayambes
Xipixapa
Manta
Dable
Guanuco
Bombon
Tarama
Atavillos
Guanuco
Laguna de Chinca cocha
Pincos
Pischobamba
C. de S. Fr. cos
Los Quixiones
C. del Passao
C. Blanco
I. de Lobos
I. de Lobos Marinos
S. Roque
D
ZUR

Marquires
Cheriabones
MOIAS
Abisca prov.
Cochabamba
Chuquisaca
La Plata
La Paz
Potosi
Porco
CHICHAS
Cazavinda
Desaguadero
Arica
Atacama
Vilcabamba
Toyma
Andaguaylas
Chumbibilcas
Totora Aymeraes
PARINACOCHA PR.
SORAS, LOS LUCANES
Sierras Nevadas
Hubinas
Chiquiguanita
Quilca
Oconna
Atico
Challa
Guamanga
Guancavelica
M A R
D E L
Meridies
Tropicus
Capricorni
Milliaria Germanica communia
10 20 30 40 50 60
Milliaria Gallica communia
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25

ven by 't geen lanx de weg valt: hebben voedzaem vleesch, welk gerookt of gesouten de verderving wederstaet: de wolle toebereid, levert *cumbi*: en *de cumbi* blinkende tafel-kleeden, deekens en tapijten, aen beide de zijden even schoon. De voornaemste weevers woonden eertijds tot *Capachica*, by 't groote meir *Titicaca*. Zy verven de wolle met zap of gekookte kruiden. Wonderlijk is het te beschouwen de last-draegende schaepen, die behalven allerley koopmanschappen 't zilver vervoeren van *Potosi* na *Arica*, lanx een weg drie en sestig mijl lang: te vooren bragtenze 't zilver meer dan eens zoo verre na *Arequipa*, met twee duizend baeren gelijk, bedraegende over de drie honderd duizend dukaeten. Weinige herders slaen 't vee gaede: vernachten onder den blaeuwen hemel: en echter word nimmer iets vermist: tenzy zomtijds de kaele schaepen *moromoro*, onverduldig wegens de pakkaedje, stil blijven staen: d'hals uit-trekken: niet zonder belacchelijke staetigheid de geleyders aenkijken; en eindelijk met een haestige ren na 't gebergt opvliegen: zulx 't zilver, welk draegen, licht weg-raekt, indien niet tijdelijk geschooten worden. De wollige schapen *pacos* hebben ook vreemde luimen: zy vallen onder de last neder: staen niet op: of d'herder moet haer ettelijke uuren streelen, ter tijd wederom van zelf ter been stappen. Zoo haest een der schaepen met schurfdheid (*de Peruaenen* noemen *'t carache*) besmet is, word het levendig begraeven, om vordere besmetting voort te komen. d'Inwoonders, onderscheiden in tael en zeden, draegen echter het zelve gewaed: namentlijk de mannen een hembd tot over de kuiten, en boven 't hembd een kotoene mantel: de vrouwen een wolle tabbaerd, bedekkende d'enklaeuwen. 't Hoofd-deksel maekt onderscheid, volgens een onverbreekelijke wet, tusschen de landzaeten van 't een gewest en het ander. Hier toe strekken gevlochte of ongevlochte of veelvervige mutsen met twee of drie op-

Wolle cumbi.

Wonder vervoeren van zilver.

Gewaed.

opstaende vederen of zonder de zelve. 't Volk heeft een middel-maetige gestalte; maer is kleinder, hoe nader woont aen de middag-lijn. Haer histoorien gewaegen ook anderzints van reusen, die eertijds d'uit-hoek *santa Helena* bewoonden. Dese, vier-mael grooter dan een gemein man, verzaedigden sich niet met de vreeselijkste zee-wanschepsels: ieder slokte dartig *Peruaenen* door de keel. Steene afbeeldsels der reusen zijn als noch te zien buiten *Puerto Viejo*. Men houd ook jaerlijx gedachtenis op plechtelijke feesten wegens d'ondergang van de reusen, welke, volgens *de Peruaenen*, aldus toeging. Een jongeling, glinsterende gelijk de zonne, daelde uit den hemel: wierp blixemen, die de rotzen kliefden. De reusen verschrikt vlieden binnen een diep hol, alwaer alle om hals geraekten. *Cornelis Wijtfliet* getuigt: hoe *Ioan Holvius* stee-voogd over *Puerto Viejo*, gaende gemaekt door 't gezeide verhael en afbeeldsels, allenthalven de graeven opbrak, en eindelijk beenderen vond, welke meer na walvisschen geleeken, tenzy de bekkeneelen bewijs gaven van menschelijke geraemten. d' Oorsprong des rijx *Peru* word by d'ingezeetenen aldus ter neder gestelt. Voor af dient gesegt, dat *America* een driederhande land-bestier erkent. Weinige volkeren, uitgezondert die van *Mexico* en *Peru*, staen onder koninglijke opper-hoofden. De meeste leven by toomeloose vryheid: de gemeente kiest in oorlogs-overval tot veld-heer, die te vooren manhafte proeven tegen te vyanden gaf. Wanneer gerust zitten, staet elk volk, ja dorp en gehucht op haer zelf: alleenlijk steekt altijd d'een of andere boven anderen uit, aen wien eenig gezach toe draegen. Doch d'oudste ingezetenen schoolden, als wild gediert, te zamen, zonder vaste woningen, keuren, wetten of bevel-hebbers: hoedaenige woestheid als noch stand grijpt onder een groot deel *der Brasiliaenen, Chunchenen, Chiriguaenen, Yscaycingeu, Pilcoconen*, de meeste *Floridaenen*, *Chinchemecken* en andere landaerd, van alle menschelijkheid

Reuzen in Peru.

Oorsprong van 't Peruaensche koning-rijk.

ontaerd. In *Peru* stond 't bestier eertijds aen de gemeente; doch doorgaens bestiert by die gesach hadden door schranderheid van vernuft, of door vermoogen. Die alhier voor vijf eeuwen, byzonder over d'inwoonders der valleye rondom *Cusco*, 't hoofd opstak, was *Ingaroca*: magtig en gaeuw genoeg om de naburen voordeel af te zien. Hy bouwde ten oosten, nevens de voet des gebergt *Andes*, de sterkte *Pucara*: ten einde aen die kant de volkeren beteugelden, welke wyd en zijd tusschen de stroomen, moerasschen en meiren veilig verschuilen. d'Overblijffels van *Pucara* zijn als noch te vinden. Voorts liep hy 't land voor de voet af: lanx *de Zuider Oceaen* ten noorden en zuiden, onder voor-wending: hy was herkomstig uit een der zeven *Ingas*, (dese benaeming pasten sich zedert de Peruaensche koningen toe) die uit 't hol *Pacaritambo*, aldaer bewaert tegen de zond-vloed, (hier af hebben alle heidenen over *America* kennis) te voorschijn quamen: en 't verdronken menschelijk geslacht herstelden. Weshalven ieder hem gehoorsaemheid en tol schuldig bleef: inschelijx verbonden tot aenneeming des waeren Gods-dienst, die niemand recht kende, als hy een afzetsel *der Ingas*: onder welke de voornaemste was *Mangocapa*, de welke door 't venster *Tambo* des hols *Pacaritambo* klauterde: en twee geslachten voort-bragt, te weten *Hanan Cusco* en *Urin Cusco*. Aen 't geslacht *Hanans* verviel de Peruaensche schepter. *Ingaroca*, die d'eerste sich meerster maekte van de landen rondom *Cusco*, stichte de stamme *Vicaquiquirao*: besteede zijn schatten aen goude en zilvere tafel-vaten, en cieraed des lichaems en huis; gelaste by uiterste wille, dat geen staetvolger in 't Peruaensche rijk sijns voor-zaets nagelaten rijkdom of paleis zoude beerven: ieder moest voor sich zelf een nieuwe wooning bouwen: hy plaetste aller wegen goude afgooden. *Yaguarguaque*, zo veel gezeit als *bloed-krijter*, ter oorzaek overwonnen en gevange, uit spijt en diepe wedom, bloed schreide, volgde op *Ingaroca*: en was vader van 't geslacht *Aocaillipanaca*: en des zelfs

land bestier aldaer:

eerste koning:

hoe sich de landen onder-wierp.

Mangocapa, sijn bedrijf.

Ingaroca sijn wetten.

Yaguarguaque.

Viracocha Inga zeer rijk:

zelfs zoon *Viracocha Inga*, bove gemein rijk, van 't ſtam-huis *Cocco-Panaca*. De wijl 't gerucht liep, ten tijden *de Spanjaerden Peru* bemachtigden, dat met *Viracochaes* lijk groote ſchatten ter aerde beſteld lagen: pijnigden *Gonzalus Pizarrus* de landzaeten verdoemelijker wijſe, ten einde 't graf des gezeiden *Inga* ontdekten. Eindelijk wierd het licchaem gevonden, diervoegen gebalzemt, als of leefde. *Pizarrus*, in ſijn hoop bedroogen, verbrande 't lijk: welker aſſche *d'Indiaenen* in potten verzaemelden en godsdienſtig eerden: hoewel toen leefde d'onderzaeten haer zeer belgden over de naem *Viracocha*, zijnde haer opperſte God, de Schepper van alles; doch hy verontſchuldigde ſich met een droom, in welke *Viracocha* hem verſcheen: gelaſtende dat hy ſijn naem zoude draegen. De vierde *Inga Pachacuti Tupangui* geraekte aen de kroon by aflijvigheid ſijns oudſten broeders, die in een veld-ſlag tegen *de Changas*, bewoonende 't dal *Andaguailas*, op den weg na *Lima*, ſneuvelde. 't Werk ging wonderlijke toe. 't Peruaenſche heir lag deerlijk verſlaegen. Weinige bragten 't leven af. *Tupangui* bevond ſich onder de gevluchte: welke hy tot een heillooſe toeleg ophitſt, door een verſierde verſchijning. Namentlijk de almagtige Schepper had hem, wegens de nederlaeg miſmoedig, een openbaering gedaen, behelzende merkwaerdige geheimeniſſen. Deſe Schepper wierd in den hemel genaemt *Viracocha Pachayachachic*: nam zeer oevel, dat, daer hy d'hemel, zon, maen, ſterren en menſchen eertijds toe-ſtelde, niemand hem gods-dienſtigheid bewees. Men eerde de zonne, donder en 't aerdrijk, welker weſen en beſtaen van *Viracocha* afhing. En deſe zoude ſijn almagt betoonen tegen de zegen praelende *Changas*, door onverwachte byſtand van onzichtbaere krijgs-knechten. 't Verſierſel, allenthalven aen-genomen, maekte *de Peruaenen* rondom gaende: zulx eerlang een ſwaer heir *den Tupangui* volgde, die ſich hier af looſlijk diende. *Viracocha* deed bericht: hoe, volgens beſluit des hemels, *Tupangui* tot 's weerelds-voogdy geſchikt ſtond. 't Leger geloofde de logen, en zette de Peruaenſche kroon, ſijn vader ontweldigt, hem op 't hoofd. Aldus verheeven rukt *den Changas* onder d'oogen: dewelke, in een bloedige veld-ſlag ontdaen, gehoorzaemheid beloofden. Hy maekte voorts ſijn ſoldaeten wijs: zy hadden de zegen niet bevochten; maer gebaerde mannen, by *Viracocha* afgeſchikt: niemand konde de zelve zien, dan hy. Na de ſtrijd waerenze in ſteenen verandert, die noodwendig dienden opgeſocht. *Tupanguy* dan verzaemelde op 't geberg een hoop ſteenen: aen welke de benaming *pururancas* wierd toegepaſt. Deſe gods-dienſtig aengebeeden, en met de legers te velde gevoerd, moedigden de krijgs-knechten tot dapperheid: alzoo vaſtelijk geloofden: dat, nevens de zichtbaere ſteenen onzichtbaere helden gingen, die 't ſpits zouden af-bijten. Duſdaenige inbeelding vermogt veel; want 't heir van *Tupanguy*, verzekert van overwinnig, uit kracht der ſteenen, vloog onverzaegd toe. De ſtoutigheid gelukte: 't geluk verbaeſde de volkeren rondom: en bragtze door verbaeſdheid tot ſlaverny. Voorts ſtichte *Tupanguy* 't ſtam huis *Ynacapacaca*: plaetſte een groot goud beeld *Indyllapa* op een goude rosbaer, zedert godſdienſtig aengebeden. De rosbaer wierd namaels gevoert na *Caxamalca*, tot randzoen voor de Peruaenſche koning *Attabaliba*, welken de Spaenſche veldheer *Franciſcus Pizarrus* gevangen hield, en eindelijk worgde. De rechts-geleerde *Polus* opende *Tupanguys* graf: vond 't lichaem gebalzemt, en 't eenemael ongeſchonden: d'oogen ſchuilden onder doorluchtige goude vlieſen: 't hoofd vertoonde een lit-teiken van een geworpen ſteen. 't Had nu meer als tachentig jaer gelegen in het graf; doch ſcheen eer levendig dan dood: alleenlijk was een weinig graeuw. Dit lijk, als ook van andere *Ingas*, bragt de mark-graef *Canette* uit *Cuſco* na *Lima*: ten einde d'afgooden-dienſt belette, welken *de Peruaenen* met

word ontgraeven.

Vreemd bedrijf van d'Inga Tupangui.

Vreemde ſteenen pururancas.

de zelve pleegden.

Inga Guaynacaua, ſijn daeden, zeer gedenk-waerdig:

Yupanguys ſtaetvolger is geweeſt *Topa Inga*, en deſes, ſijn zoon even eens genaemt: die 't geſlacht *Apac Aillo* voort-zette: beide rechte weinig uit. Veel wijtluftiger naem verkreeg *Guaynacaua* een rijk en ſterk jongman. Gevordert tot de Peruaenſche kroon, ſtelde allenthalven voorzichtige keuren: voerde gelukkige oorlogen: bemagtigde het koningrijk *Quito*, vier honderd mijl boven *Cuſco*: werwaerds ſijn doode licchaem gevoerd is, en binnen de vermaerde zonne-tempel begraeven. 't Ingewand wierd in *Quito* ter aerde beſteld; doch niet zonder bloedige offer: alzoo duizend huis-genooten vrywillig ter ſlagting gingen: om haer Heer *Guaynacaua* te dienen in d'andere weereld. Sijn nagelaeten ſchat, genoegzaem onwaerdeerlijk, is by *de Peruaenen* zorgvuldig verſteeken, ten tijde *de Spanjaerden* 't land afliepen. Sijn bevloerde wegen, prachtige gebouwen en ſterke ſloten betuigen als noch 't vermoogen van deſe *Inga*. Weshalven by levende lijve voor een God wierd aengebeden. Sijn moeder *Mamaoclo* beleefde meer als drie honderd kinds kinderen, uit haer zoon *Guaynacaua* voort-geſprooten. De ſtamme *Tamebamba* erkende hem een vader te zijn:

ſijn twee zoonen, Guaſcar en Attabaliba:

welker hoofden *Guaſcar* en *Attabaliba*, *Guaynacauas* echte zoonen, dapper over hoop geraekten. De jongſte *Attabaliba* leverde *Guaſcar* ſlag, en behield 't veld.

haer bloedige en vreemde verdeeldheden zijn oorzaek de Spanjaerd Peru wind.

Deſe broederlijke twee-ſpalt duurde, wanneer *de Spanjaerden* in *Peru* vielen: alwaer nooit zoo veel voets zouden gekregen hebben, tenzy 't Rijk aldus verdeelt lag. Terwijl *Attabaliba* by *Pizarrus* wierd gevangen gehouden, namen ſijn veldheeren *Quizquiz* en *Chilicuchima* binnen *Cuſco den Inga Guaſcar*, te vooren genaemt *Tito Cuſſy Gualpa*, gevangen. Afgevoert na de valleye *Sacſahuana*, is door *Attabalibaes* krijgs-knechten levendig verbrand. 't Word voor merk-waerdig aengeteikent: hoe *Guaſcar*, wegens ſwaere neder-laegen jammerlijk gekrenkt, een groote offerhande offerde *den Viracocha*, om ſijn hulp in d'uiterſte nood tegen *Attabaliba* af te bidden: wanneer tijding kreeg, dat een vreemd volk, verre over zee herkomſtig *Attabaliba* ter hechtenis had beſteld: na dat ſijn leger ten meerderen deel geſneuvelt was. Hier uit greep *Guaſcar* moed: noemde *de Spanjaerden Viracochas*: oordeelende haer van den hemel tot verloſſing afgevaerdigt: te meer nadien bereeds zoo veel bloed geſtort was; want *Attabaliba* had niet alleen den prins *Atoco*, die *Guaſcars* party ſtijfde, nevens twee en dartig duizend man geſlaegen: dronk uit *Atocos* bekkeneel, beſlaegen in goud; maer tarnde ook de borſt op van meer dan tien honderd kinderen: welke *de Connariten* met vredes-takken tot hem af-ſchikten. Na d'afflijvigheid van *Attabiliba* en *Guaſcar*, joeg *Mango Inga* beider broeder de Spaenſche bezettelingen uit *Cuſco*: die, eerlang met nieuwe hulp-benden geſtijft, *Mango*, niet zonder bloedige zegen, benoodzaekten te verſtuiven na 't woeſt gebergt *Vilcabamba*: alwaer hy ſtand hield, en ſijn nazaeten als noch heerſchen, veilig door de ſterkte der plaets. Alleenlijk quam *d'Inga Saritopa* van dit gebergt tot *de Spanjaerden* over: en verkreeg ten vreedzaeme wooning de valleye *Yucay*. Anderzints zoo meenig uit de ſtamme *der Ingas* in Spaenſche handen vervielen, zijn binnen *Cuſco* ter dood gebragt, tuſſchen naer zuchten van de oude burgers; als die een adelijk geſlacht beſchouwden onder ongenaedige beuls mis-handelt, door welke eertijds met prachtige ſtaetzie beſtiert waeren, drie honderd jaer achter een. *Cuſco* was de koninglijke zetel: welke *Guaynacaua* tot d'aenzienelijkſte top verhefte, die onder alle *Ingas* verre uitmunt. *Auguſtijn de Tarrate* verhaelt iets gedenkwaerdigs van hem. *1. Boek. c. 14.*

Wondere geboorte-viering, van een Inga.

Wanneer ſijn huiſvrou in de kraem beviel van een zoon, geſchikt tot de kroon, hield *Guaynacaua* een feeſt geduurende twintig dagen. Ten dage als 't kind een naem ontfing, droegen twee honderd *Peruaenen* een goude keten tempel-waerd: ieder ſchaekel had eens vuiſts dikte, de keten een

leng-

lengte van zeven honderd voeten.

Staet-volging der Ingas zeer merkwaerdig.

De ſtaet-volging *der Ingas* ging aldus toe. *De Ingas* hielden een groot getal by-zitten, welker kinderen geen recht konden voor-wenden tot de Peruaenſche kroon; maer de zoon geteelt by *Coya*, zijnde doorgaens des koninx eigen ſuſter, (want deſe bloed-ſchande wierd eerlijk gekeurt, gelijk ook eertijds by d'Egyptiſche koningen) bleef erf-wachter van 't rijk: tenzy *de Inga* een wettelijke broeder had, die voor de zoon ging, hoewel uit *een Coya* gebooren: ja zelf de broeders zoon vaerde 't gebied des overleeden ooms aen; en niet de zoon ſijns vaders ſchepter. De zelve ſtaet-volging greep ook ſtand onder alle land-heeren, by *de Peruaenen* genoemt *Curacas*. De koninglijke begraevingen gingen met groote pracht toe. De na-gelaeten goederen *des Inga* wierden ten deelen aengeleid tot gods-dienſt in een heerlijke *guaca*, (deſe naem draegen de bede-huiſen) ten einde den afgeſturvenen geduurig goddelijke eer beweeſen wierd: ten deelen trok 't huiſgezin genot uit de ſchatten *der Inga*. De ſtaet-volger tot de kroon mogt niet het minſte erven van ſijn voor-zaet; maer, volgens een oude wet, voor ſich een nieuw paleis en nieuw huis-raed toe-ſtellen. De kroon beſtond uit een fijn-roode wolle quaſt, afhangende over 't voorhoofd: d'andere vorſten droegen de zelve ter zijde by het rechter oor.

Inhulding buiten gemein prachtig.

d'Inhulding tot de kroon ging plechtelijk toe. d'Adel en prieſters vloeyden aller wegen na *Cuſco*, behalven een ontelbaer getal van gemeine luiden. De ſchenkaedjen van goude en zilvere vaten, fijne gewrochte lakenen *cumbi*, allerley zee-ſchelpen en koſtelijke pluimaedjen, bedroegen een onwaerdeerlijke ſchat. Duizend ſchaepen, onderſcheiden in verven, dienden ten offer. Voorts ſlachte de opper-paep een kind voor het beeld van *Virachocha*, niet zonder byzondere plechtelijkheden: hy riep onder andere luids-keels; *O groote God Viracocha, wy offeren u dit kind op: ten einde gy 't rijk in ruſte houd, of ten tijde van oorlog krachtdaedig helpe: onſen* Inga *voorſpoedig maek: ſijn grootheid bevordere; en hem wijsheid verleen tot het gewichtig land-beſtier.*

Hoe de Ingas Peru beſtierden, gedenkwaerdig.

Geen volk eerbiediger omtrend haer koning, als de *Peruaenen*: daer is nergens geheuchenis, dat ooit iemand tegen d'opper-magt op-ſtond: te meer naedien de ſchepter-dragers *Peru* met groote gerechtigheid beheerſchten. En deſe ſtelden allenthalven land-droſten van minder of meerder magt, na vereiſch der geweſten. De land-droſten leefden zeer maetig, en regeerden volgens ſtrenge wetten. Tot dronkenſchap en vervreemding van een koorn-air, ſtond de dood-ſtraf. Vorders hielden *d'Ingas* een wijſe voet der beſtiering. d'Onderdaenen wierden geduurig in arbeid geoefent: d'aenzienelijkſte van overwonne volkeren na andere geweſten verplaetſt: d'hoofden aen 't hof tot *Cuſco* gehouden: en ridders uit koninglijke ſtammen derwaerds geſchikt, om de verheerde landſchappen te beteugelen. Deſe verdeelden d'ingezetenen in rotten: over tien menſchen was een geſteld: een ander over honderd: wederom een over duizend: en eindelijk een over tien duizend. Ieder moeſt weekelijk rekening geven van 't getal der dooden en geboorene, van 't vee en alle byzondere voorval aen de landvoogd, die altijd uit de ſtamme *der Ingas* moeſt zijn. Op 't hooge Feeſt *Rayme* vervoegden zy zich te hoof binnen *Cuſco*, met de verzamelde ſchatting, by haer onderhoorig geweſt opgebragt. 't Rijk lag verdeelt in vier wijken, genaemt *Tahuantinſuyo*, volgens de vier wegen die uit *Cuſco* door 't gantſche rijk gingen: namelijk *Chinchaſuyo* ten noorden, *Collaſuyo* na 't zuiden, *Andeſuyo* ooſtelijk en *Condeſuyo* weſtwaerd. De gemeinten beſtonden uit *Hananſayo*, zoo veel als *boven zijnde*, en *Vrinſaya*, *beneden zijnde*.

Quipocamayos vreemde reken-meeſters.

De Quipocamayos of rekenmeeſters wiſten geſwind by knoopen op te maeken, niet alleen wat ieder landſchap moeſt opbrengen; maer ook elk menſch hoofd voor hoofd, en zulx volgens 't vermoogen van

Peruaensch bouwen hoedaenig. ieder landschap en mensch. Voorts hebben *de Ingas* gebouwt aenzienlijke tempels, onwinnelijke sterkten, prachtige paleisen, en verwonderenswaerdige land-huisen. De voornaemste staen binnen *Cusco, Tiaguanaco* en *Tambo*. Uit alle gewesten wierden de bouwers by beurten op-ontboden. Dese bragten ongemein groote steenen by een: meest acht en dartig voeten lang, achtien breed en ses dik: diervoegen zonder kalk, ciment of yzer werk te zamen gevoegt, dat de zamenvoegen niet gezien worden. *Wonderlijke bruggen.* Haer bruggen over de stroomen zijn van stroo en biezen gevlochten: wederzijds der oevers met sterke touwen vastgemaekt. Soodaenig een beslaet de breede en by na grondeloose uitwaetering des grooten meirs *Chicuito*. De bondels van de liezen *totora* zijn aen malkandere gebonden, en boven met stroo dik bestrooyt: zulx ook swaere lasten lanx dese brug gevoert worden. *Rijkdom der Ingas.* Geen vorst bezat immer zoo veel rijkdom als *een Inga*. Elke landaerd voorzag hem van 't geen onder haer meest gacht was. *De Chichen* bragten welriekend hout: *de Lucanas* kloeke rosbaer-torzers: *de Chumbibilcas* aerdige danzers: en voorts leverde ieder gewest 't geen uitmunte; behalven de gewoonelijke schatting. Die 't goud en zilver uit de mijnen groeven genooten van *den Inga* kost en klederen: hoewel ook anderzints den arbeid sijner onderdaenen na welgevallen om niet gebruikte. *Driederley schatting in Peru, over verheerde landen.* Als hy eenig land door wapenen t'onderbragt, moest het driederley schatting betaelen. d'Eerste wierd besteet aen den godsdienst. Elke *guaka* of beden-huis had byzondere inkomst uit toegevoegde landeryen: welker vruchten ten deelen tot offer strekten van den Schepper *Pachayachachi*, de zonne, de donder *Chuquilla* en tot zielmissen voor afgesturvene: ten deelen leefden by de zelve de priesters. De godsdienst over 't gantsche rijk quam allenthalven over-een met die binnen *Cusco* stand greep. De tweede tol verviel aen *den Inga*, sijn hof-gezin, maegschap en krijgsknechten. De welke *der Ingas* akkers bearbeiden, zongen in feestkleederen geduurig liedekens ter eeren van *d'Inga*. 't Geen niet verteert wierd by 't hof, verbergdenze in pakhuisen, tien jaeren achter een, tegen een schraele tijd. Oude luiden, weduwen en kranken betaelden geen schatting. 't Derde deel genooten d'armen: men wees jaerlijx iegelijk behoeftige aen een stuk akkers, welk ten onderhoud mogt bebouwen. By onvruchtbaere jaeren ontfingenze uit de pakhuisen te vooren bewaerd om in nood uit te reiken. 't Vee was gelijk de landeryen driezints verdeelt voor den godsdienst, *Inga* en gebrek-lijdende huisgezinnen. De schaepen, ter gezetter dag geschooren, leverden eenig overschot van wolle aen de armen, om te spinnen tot dekfel. *Orde op de armen.* Soo haest eenig beest schurfte (*de Peruaenen* noemen het *carache*) beving, moest levendig gedolven: ten einde 't quaed niet voortverspreide. Voor 't hofgezin *der Ingas* wierden uit de beste wolle de fijne laekenen *cumbi* geweeven: de grofste *abasca* deeldmen onder 't gemeine volk uit. Behalven dusdanige geschikte voet van land-bestier, is verwonderens-waerdig de stijl van leven, by *de Peruanen* gebruikelijk. *Stijl van leven der Peruaenen:* Elk leerde van kindsbeen af niet alleen een ambacht; maer alle, welk tot huishouding noodig achteden: als weeven, land en huisen bouwen, en 't gereedschap tot beide toe te stellen: zulx niemand den anderen van doen had. Ondertusschen bleven op haer zelven de werk-meesters, die meer ten cieraed en vermaek arbeiden: hoedaenige de zilver-smeeden, schilders, potte-bakkers, zang-kundige en danzers. De dragt over 't gantsche rijk is slecht en eenerley: alleenlijk hebben d'inwoonders van 't eene gewest een verscheiden hooft-deksel, waer door van 't ander onderscheiden moeten gaen, volgens een onverbreekelijke wet. *haer dragt.* Zommige dan dragen op 't hoofd gebreide wrongen: andere brede vlechten: andere kleine hoeden: andere ronde bonetten, of geweeven hulzels niet ongelijk een teems. De postbooden *Chasquis* bewoonden twee *Chasquis, hoedaenige ren-booden.*

kleine

kleine huisjes: in elk, ander-half mijl af-geſcheiden, onthielden ſich twee *Peruaenen*, die maendelijk van hutten veranderde. Deſe bragten de verzegelde luſt *des Inga* met een volle ren tot de naeſt-gelegene *Chaſquis*, en die voorts tot de volgende: zulx binnen twee dagen honderd mijl af-leiden. Zedert *de Spaenſche Peru* bemagtigden, verviel dit geriefelijk werk: welk de tiende Peruaenſche onder-koning *Martyn Euriques* eeniger maete herſtelde; want hy beſchikte zoudye voor de poſten, die om de vier mijlen op-paſten, ten einde alle brieven en pakken elkander vaerdig toebrengen. Eindelijk onderhielden *d'Ingas* ſtraffe wetten. Gelijk manhafte helden-daeden niet onbeloond lieten: (om beruchte oorlogsſtukken kreeg iemand bewind over eenig geweſt, of eigendom aen landeryen, of een gemalinne uit 't ſtamhuis *der Ingas*) alzoo ſtonden doodſtraffen voor verſcheide mis-drij-Man-ſlagt, dief-ſtal, bloed-ſchande en over-ſpel wierden met den hals geſtraft: in diervoegen ſnochtans, dat de veelheid van by-zitten geoorloft bleef, ook zelf 't boeleeren met de by-zitten van andere: alleen wierd ter dood gedoemt, die d'echte huis-vrouw ſijns naeſten vleeſchelijk bekende. Deſe, plechtelijk getrouwt, moeſten de by-zitten eerbiedig dienen. Wanneer de bruidegom ſich met haer in echt verbond, trok hy den bruid de ſchoenen *ojota*, niet ongelijk *der Graeuw-monniken*, aen: gevuld met wol, beduide haer maegdom; doch met braemen, dat by-geſlaepen had. Deſe, doorgaens jonger dan de man, droeg over d'afgeſturvene man een vol jaer rouw in ſwart gewaed: en mogt niet hertrouwen, geduurende de rouw. De landdroſten en ſtee-voogden ontfingen van de hand *der Inga* een gemaelinne. *d'Inga* verzaemelde uit verſcheide plaetſen de ſchoonſte en adelijke dochters te zaemen: ſtak ieder een *ojota* aen de voet: en leverde haer aen een jongman over, na eigen goedvinden. 't Overſpel wierd in zulke vrouwen met de dood geſtraft. Het houwelijk tuſſchen broeder en ſuſter bleef verbooden. Doch *de Inga Topa Tupanguy* vader van *Guaynacaua* brak die wet: trouwde ſijn volle ſuſter *Mamoello*: en ſtelde een keur, dat zulke bloed-ſchande alleen *den Ingas* zoude vry ſtaen. Ja terwijl ziel-toogde belaſte ernſtelijk ſijn zoon *Guaynacaua* ter echt-genoot te nemen *Goya Cuſſilimay*, beide uit hem en *Mamoello* geſprooten. Dit goddeloos bedde bragt voort *Guaſcar* en *Attabaliba*, in welke het Peruaenſche rijk te gronde ging. Voorts liet ook *Guaynacaua* toe 't gemeine volk te houwelijken met halve ſuſters van vaders-wegen; doch niet van moeders of volle ſuſters. Belangende de Peruaenſche huiſen, zijn meeſt flecht en vuil. Weinig toe-ſtel gebruiken d'inwoonders omtrend haer tafels, vergenoegt met bier uit rijs gebrouwen, brood van *maiz* gebakken, gedroogd vleeſch, viſch en zommige wortelen. In d'oorlog gebruiken ze ſlingers, pijlen, worp-pijlen, pieken, hellebaerden, vuiſthamers en ſchilden. De begraeving van een aenſienelijke perzoonaedje ging aenſienelijk toe. Hy wierd uitgedraegen op een prachtige zetel, en alzoo ter aerde beſtelt, met twee by-zitten, welke alder-meeſt beminde, en te gelijk drie knechten, als ook goude en zilvere vaten, *maiz* en de drank *chica*, welk de naeſte vrienden door een ried by de mond des afgeſtorvene in-ſpuiten. Dit in-ſpuiten, 't dompelen van by-zitten en dienaers geſchied: op dat de doode ſich hier af diene in de andere weereld. De bloed-verwanten beſchreijen 't lijk ettelijke dagen: ſtellen op 't graf de beeltenis des begraevene. Doch gemeine luiden de voornaemſte werk-tuigen van haer ambagt, en de krijgs-knechten wapenen. De Peruaenſche afgodery is veel-voudig. Haer opperſte God *Viracocha* droeg verſcheide benaemingen: onder andere wierd hy geheten *Pachacama* of *Pachayachachik*, *Schepper van hemel en aerde*, als ook *Uſapu*, *wonderbaerlijk*. Ter eeren van *Pachacama* ſtond eertijds een prachtige tempel vier mijl buiten *Lima*. Uit de bouw-vallige over-

Wetten der Ingas.

Houwelijken der Peruaenen.

Ingas trouwen haer eigen ſuſters.

Huiſen, ſpijs en drank in Peru.

Begraeving van aenzienelijke luiden.

overblijfſels is lichtelijk af te meeten de voorige heerlijkheid. Alhier gaf de duivel antwoord aen de prieſters ruggewaerds gekeerd na *Pachacamas* beeld : terwijl zy 't hoofd na d'aerde boogen, en dartele onbeſchaemdheden pleegden. De tweede kerk ſtond dicht onder *Cuſco*. *d'Ingas* hadden binnen de zelve geplaetſt de beelden aller Goden en Godinnen, zoo meenig over *Peru* wierden aengebeden. Voor ieder beeld ſtond een outaer. 't Voornaemſte *Punchao* was uit louter goud, den zonne toege-eigent: op welkers voorhoofd-plaet de zonne ſchijnende een tweede hemels-licht vertoonde. Deſe plaet viel den Spaenſchen hopman *Mancius Sierra de Leguizamo* ten buit; doch alzoo hy den koſtelijken roof op een nacht verdobbelde: bleef in veler mond dit ſpreekwoord : *Leguizamo geraekte de zonne quijt, eer verrees* : ter oorzaek den plaet namiddags kreeg; wanneer des nachts by 't ſpel verloor. De tempel zelf gebouwt uit ſwaere ſteenen op malkander konſtig gepaſt, en binnen overtoogen met goude plaeten een vinger dik, ſtond vol goude vaten en outaeren : rondom waeren twee galderyen, waer op de kamers der prieſters en prieſterinnen uitquamen. Nevens de vloed *Tici-quaque* vertoonde ſich een derde prachtige kerk, aen de zonne toegewijd. Waerlijk verwonderens-waerdig, dat geen afgodery zulk een hooge ouderdom bereikt, of zich zoo verre verſpreyd heeft, als deſe met de zonne. De heilige *Iob* (by de twee en zeventig Overzetters, gelijk ook by *Theodotio* en *Olympiodorus* gehouden voor *Eſaus* na-neef) gewaegt van den zonnendienſt. En *Moſes* de oudſte onder alle ſchryvers ſtelt Gods wet aldus ter neder : *Dat gy uwe oogen niet opheft ten hemel, en aenziet de zonne* : — *en word aengedreven, dat gy u voor die buigt en haer dient.* Onaengeſien deſe wet, heeft *Iſrael* d'afgodery met de zonne van *de Syriers* ontleend. Ter eere des zons, wien toepaſte de benaeming

Peruaenſche afgoodery veelvoudig.

Een goude zonne-beeld.

Koſtelijke tempel buiten Cuſco:

noch een andere.

Job 38. *v.* 26, 27.

Deut. 4. *v.* 19.

Zonne-dienſt is oud en verre verſpreyd.

Bahal

Bahal heer, of *Beel-samen heer des hemels* of *ook Baal-zebahim heer van offerhanden*, (namaels tot verachting verandert in *Baal-zebub vliegen-god*, of ook *Moloch* en *Milcom*, verbranden *Israel* haer kinderen levendig. *d'Arabiers* offerden dagelijx op de daken wierook aen de zon. Byzonder was diesweegen aldaer berucht de stad *Baisampsa*, zoo veel gezeid als *'t huis des zons*. *De Persiaenen* hielden de zonne voor opperste God: en vierden tot sijner eer drie-voudige feesten, wegens des zelfs drie-voudige werking, niet alleen door warmte, licht en onder-scheiding des tijds; maer ook ter oorzaek de zonne de dagen afdeelt in lange des zomers, korte by de winter, en even gelijke op 't begin van de lente en herfst. *d'Egyptenaers* eerden de zon onder de benaeming *Osiris*. In dit rijk voerde de stad *Heliopolis* een wijd-beroemde eer-tijtel: ter oorzaek de os *Mneuis*, welke den zon af-beelde, by de landzaeten rondom gods-dienstig wierd aengebeden. *Mneuis* verhefte in de rechter poot een sweep, na de wijze der voer-luiden: de slinker klemde een blixem en koorn-airen. *De Mooren* hielden de zon, *Assabin* genaemt, voor d'hoogste God. Het offer ging aldus toe. De priesters alleen mogten kaneel plukken: onder beding nochtans, dat eerst ter eeren *Assabins* vier en veertig ossen, en even zoo veel geiten en rammen moesten slachten, noch geen kaneel-pijpen in-zaemelen voor of na zonnen-ondergang. De kaneel-pijpen, te zamen-gebragt, wierden door een geheiligde piek by de priesters verdeelt: 't overschot droegen d'handelaers, mits betaelende, weg. Of 't een en ander rechtmaetig gedeelt was, bleek uit een wondere openbaering; want by aldien geen bedrog schuilde onder 't verdeelde, stak de zon aen de snipperingen, welke van 't kaneel bleven leggen: en anderzints niet. d'Oude *Grieken* hielden ook een vreemde feest-staetsie omtrend de zon. Zy bestaeken een groote staek met lauwrieren en allerley bloemen, op ieder zevenste dag der maen. De top der staek droeg een swaere kopere kloot, aen welke kleinder en kleinder klooten af-hingen. Midden-weegs van de staek slingerden drie honderd vijf en sestig kransen. De voet der staek was bekleed met een geele vrouwe-rok. De bovenste kloot beduide de zon: de mindere de sterren: de kransen 't getal der dagen van 't jaer. *Ctesias* een Griex schrijver verhaelt van *d'Oster-Indiaenen*, hoe zy jaerlijx vijftien dagen reizen na een bestemde plaets om de zonne te bidden: hy gelieve vijf en dartig dagen te verminderen de kracht der brandende straelen. 't Getuigenis *der Jood Benjamin Tudelensis* komt hier te passe. *Na zeven dag-reisens ben ik gekomen*, zeid hy, *in Haaulan*, (hier door verstaen zommige *Zeilam*, en andere *Sumatra*) *welk 't begin is des koningrijx, aenbiddende de zon voor God: een volk namentlijk uit de kinderen des ster-kundigen Chus. De zon word by haer geviert op verscheide en groote outaeren, gebouwt aen alle plaetsen, een half uur buiten de stad. Gemeinelijk loopenze 's morgens vroeg den zonne te gemoet: wien op alle outaeren beelden toe-gewijd zijn, na de gelijkenis des zonne-krings door tover-konsten gemaekt. Zoo ras de zonne op gaet, schijnen de zonne-kringen aen gestooken te worden, en geven schel geluid. Ieder man en vrouw heeft een wierook-vat in de hand: en alle te gelijk doen offerhande aen de zon.* De zelve afgoodery met dit schepsel bedrijven ook *de Peruaenen*. Waerom zy dan *de Spanjaerden* bespotten, toen haer een gekruisten Heiland verkondigden; want zy hadden een beter God, gelijk voor gaven, die alle morgen zoo heuchelijk te voorschijn quam. 't Verdient een kort onderzoek, waerom *d'Americaenen* en meest alle de heidenen voor de zonne plaets op-ruimden in haer tempels. Het is namentlijk een gemein gevoelen aller menschen, gelijk *Aristotèles*, *Simplicius*, *Themistius* en andere getuigen, d'eeuwige godheid te stellen in de boven-plaets welke 't aerdrijk omringt: waerom ook de biddende haer handen hemelwaerd verheffen: en, dewijl d'hemel niet

Waerom de Peruaenen en andere heidenen de zonne dienden.

niet heerlijker vertoont als de zon, is de zon voor de eenigſte of voornaemſte God gehouden. Want het zy de ſchoonheid en glanz word aengemerkt: het zy de grootheid, die honderd en ſeſtig mael d'aerd-kloot overtreft: het zy de ſnelle loop, volgens welke in een uur afdoed tien honderd duizend mijl: het zy de heilzaeme kracht, door invloeyende warmte tot voort-teeling en groeyzaemheid: het zy de noodzaeklijke verrichting der zonne: het zy de afmeeting van de dagen, door een beweegen van ooſten na weſten, of der jaer-getijden door een loop van zuiden na 't noorden of van 't noorden na 't zuiden: het zy dat een eenige zon tot alle deſe heerlijke werkingen genoegzaem is: die te zamen genomen, rukt de heidenen weg, ſich vergaepende aen 't uitwendige: om 't hemels-ſchepſel te eeren in plaets des Scheppers. Doch in de derde tempel, welke in *Peru* boven de andere uitmunte nevens de vloed *Tici-quaque*, wierd ook, behalven de zonne, godsdienſtig aengebeden de donder, wien drie benaemingen zijn toegepaſt; namentlijk *Chuquilla*, *Catuilla* en *Intillapa*.

Gods-dienſt aen de donder in Peru.

De Peruaenen gelooven den donder een man te weſen, die magt heeft over de lucht. Deſe, gewaepent met knodze en ſlinger, werpt regen, hagel en ſneeuw benedenwaerd, wanneer de wolken klopt: en, ſchietende kloten door de benedenſte hemel, veroorzaekt donder, blixem en weerlichten. Hy word even eens geviert als *Viracocha* en de zonne, met 't opſteeken van iets, niet ongelijk een handſchoe. Zomwijl offerdenze ook, byzonder binnen *Cuſco*, levendige kinderen aen de zon.

aen d' aerde, zee, regen-boog, en zommig geſternt.

Voorts eerdenze de aerde, van welk een goddinne *Pathamama* maekten: gelijk ook de zee tot een God *Mamacocha*. De regenboog, welk *d' Ingas* tuſſchen twee uit-geſtrekte ſlangen tot een wapen voerde, ontfing ook goddelijke eerbiedigheid. Onder de geſternten wierd aldermeeſt gedient *Colca*, by *de Nederlanders* genaemt *de Geytjens*. Anderzints hadden zommige ſterren byzondere benaemingen: weshalven na ieders nood tot hulp verzocht zijn. De ſchaep-herders offerden aen 't geſternte *Vreuchillay* of *de Lier*: welk zy oordeelden een veelvervige ram te weſen, die 't vee uit den hemel gaede ſlaet. Andere eerden *Machacuay*, de zelve die d'Europiſche ſterre kijkers noemen *'t Serpent*: onder wiens geſach de ſlangen en draeken ſtaen; ten einde van de zelve geen ſchaede leeden. Over de tijgers, leeuwen en beiren voerde de ſterre *Chuquichinchay* heerſchappy: weshalven, die voor dit verſlindende gediert ſochten bevrijd te gaen, gekuſte handen derwaerds om hoog ſtaeken, biddende om hulp. Zy geloofden, dat geen levendig ſchepſel op aerde ſich beweegde, welkers gelijk ook de hemel niet vertoonde. d'Aerdſche ſtonden onder de beſchutting des hemelſche; doch ieder onder ſijns gelijk: om de zelve voort te zetten en te behoeden. Hier uit quamen voort de benamingen der geſternten *Chacana*, *Topatatca*, *Mamana*, *Mirma*, en andere.

Stroomen, bergen, kruiden, wortelen, wild, rotzen voor Goden gedient.

Maer *de Peruaenen* hielden de fonteinen, rievieren, klippen, toppen van heuvelen, ſommige kruiden en wortelen, en byzonder de wortel *Papas*, zijnde van een vreemde geſtalte, Goden te zijn. In *Caxamalca* aenbadenze een groote zand-berg, ſtaende tuſſchen hooge ſteenrotzen. Zy eerden ook gods-dienſtig allerley wild gediert, om niet beſchaedigt te worden: en ſchreeven elk ſchepſel, welk eenige vreemde gedaente vertoonde, of byzondere verborgen eigenſchap had, een goddelijkheid toe. Wanneer *de Peruaenen* reiſen, ſtrooyenze op de kruis-wegen en toppen der bergen, by haer *Apachitas* genaemt, ſchoenen, pluimaedjen en gekaeuwde *coca*, veel in gebruik. En als 't voornoemde ontbrak, ſmijtenze een ſteen ten offer: waerom dan doorgaens de kruinen van 't gebergt en dwars-paeden met ſteen-hoopen bezet leggen, welke voor heilig houden: even gelijk eertijds *de Saracenen*, dewelke een ſteen gods-dienſtig kuſten; ter oorzaek *Abraham* op de zelve *Agar* vleeſchelijk bekende, en aen die, volgens *Euthymius Zibagenus*, ſijn kemel bond, toen

Iſaac

Isaac zoude offeren. Vorders trokken ook *de Peruaenen* haer wijn-braeuwen uit ter eere van de zonne, winden, *Apachitas*, of voor welk ding vreesden.

Afgodery met de Ingas hoedaenig.

Men bedreef ook vuile afgodery met *de Ingas*. Dese lieten sich in steen houwen: 't beeld *Guaoiqui* genaemt, zoo veel gezeid als *broeder*, ontfing de zelve eer als *de Inga*: 't wierd ten strijd gevoert om overwinning, en in staetelijke ommegang, om vruchtbaer gewasch te verkrijgen. *d' Inga* aflijvig moest tegen de verderving gebalzemt: binnen een prachtige kapelle tot *Cusco* ter aerde bestelt: en aldaer godsdienstig geeert. Een groot deel der na-gelaeten schatten bleef ten godsdienst geschikt.

Gevoelen wegens de ziel.

d'Onsterfelijkheid der zielen, straf voor de quade, en belooning voor de goede na dit leven, is allenthalven in *Peru* aengenomen; maer geenzints de opstanding van de dooden. Zy beuzelden wegens een andere weereld, werwaerds d' afgesturvene verhuisden: waerom dan de liefste vrienden sich lieten keelen, om haer dooden heer gezelschap te houden.

Schrikkelijke begraving: als ook bespottelijke.

Toen *d' Inga Guaynacaua* begraeven wierd: zongen meer als duizent hoovelingen verscheide liedekens: hielden een vrolijke maeltijd: en stapten blijde ter slachting: ten einde zy haer koning mogten dienen aen d' ander zijde des gebergte. Men offerde inschelijx een merkelijk aen-tal kinderen, met welker bloed de priester een streep haelde over 't aengesicht der kinderen van 't een oor tot het ander. Doch dit menschen-offer grijpt geen plaets, dan omtrend doorluchtige perzoonaedjen. Anderzints blijft onder alle gemein, spijs te stellen, op de graeven: den lijken met dubbelde wissel-kleederen te voorzien: geld in de mond en handen te steeken; want zy geelooven, de zielen om-swerven, honger, dorst, koude en vordere ongemakken lijden.

Peruaensche beelden merk-waerdig.

De Peruaensche beelden bestonden uit goud, zilver steen of hout: alle buiten gemein mis-maekt.

Vreeselijke duivel-spraeken.

Zommige gaven antwoord, gelijk de duivels-spraeken tot *Delphi* en *Dodona*. Maer behalven de tempel *Pachacama*, wiens prachtige grootheid d'over-geblevene muuraedjen buiten *Lima*, tot ieders verwondering, ten vollen betuigen: alwaer *Franciscus Pizarrus* een onwaerdeerlijke schat vond: heeft ieder Peruaensch landschap een kerk, onder welke binnen elke stad, dorp en gehucht minder en minder bede-huisen behooren. Des nachts stapten de priesters binnenwaerd, met de ruggen gekeert na den afgod, neder-hangende hoofden en buiging der licchaemen: verzochten bericht op eenige onbekende zaeken. 't Antwoord quam, onder een yzelijk gekrijsch, zulx d'hairen te bergen reesen. De groote tempel tot *Cusco*, alwaer *d'Ingas* alle Peruaensche afgoden hadden geplaetst, is nu hervormt in een Dominicaener klooster.

Peruaensche maegden-kloosters hoedaenig.

Elk gewest van *Peru* telde ten minsten een maegden-klooster *Allaguaçi*, zoo veel gezeid als *een huis der Uitgelesene*; waer over een opziender *Appopanaca* stond. d' Oude vrouwen *Mamaconas* onderweesen de jonge *Aclas*, die beneden d'acht jaer 't geestelijk leven aenvaerden, volgens goedvinden des *Appopanaca*, wien geen ouders haer dochteren derfde weigeren. Zommige kregen de benaeming van *huisvrouwen der zonne*, andere *dienstmaegden van de zelve*. *De huis-vrouwen*, bekleed met blinkende-geborduurde tabbaerden pronkten den tempel op: de dienstmaegden reinigden de wand en vloer. Wanneeer veertien jaer bereikten, moesten ettelijke een gedurige maegdom bewaren, en de heiligdommen in de bede-huisen onderhouden.

De geschonde maegden wierden levendig begraeven.

Indien beslaepen wierden, zijn levendig begraven, even als *de Romainsche Vestaelsche maegden*. *Plutarchus* verhaelt, hoe de koning *Tarquinius Priscus*, nevens de poort *Collina* tot *Romen* een langwerpig gat liet delven in de aerde: lanx een ladder leide de weg na beneden. Alhier staet een rust-bedde, brandende lamp en weinig brood, water, melk en oolie. De geschonde maegd van *Vesta*, stijf gebonden, word in een koets gedragen over de markt: ieder loopt weg, verbaest en droevig. Voor de kuil ontbonden, klimt benedenwaerd: de Priester steekt d' handen ten hemel, en bid. Thans trekken de dief-leiders den ladder om hoog, en werpen 't gat vol aerde. Bykans op gelijke wijze ge-

geraekten de Peruaensche maegden, om gelijk misdrijf aen kant. Doch andere blijven verbonden aen de dagelijxe offeren: andere aen byzondere voor de gezondheid *der Inga* en gelukkige uitkomst des oorlogs. Ook gaet een groot deel over in dienst van 't hof, om te passen op *Ingas* gemaelinne of bywijven. Zommige worden ten houwelijk besteet aen hovelingen. Dese kloosters trokken rijke inkomsten uit de geheiligde akkers *chacaras*. d'Offerhanden *der Peruaenen* zijn zeer verscheide. Zy bragten dan den afgooden 't hoog geachte kruid *coca, maiz*; veelvervige pluimaedjen, zee-schelpen, goude en zilvere beeldekens van dieren, de fijne lakenen *cumbi*, welriekend hout en gebrande talk: het zy om voorspoed in handel en reizen, het zy om gezondheid te behouden of weder te krijgen, het zy om gelukkig gewasch. De gewoonelijke offeren bestonden uit *cuies*, een zoort van padden; doch by *de Peruaenen* gegeten. Als gewichtige dingen te verrichten stonden slachten vermoogende perzoonen haer schaepen *pacos*, niet zonder vreemde aenmerkingen op de verve en 't getal deser *pacos*, als ook op de tijd; zy leiden dan 't beest over de rechter arm: keerden des zelfs oogen na de zon: en mompelden andere en wederom andere woorden, na de verscheidenheid van verve; want indien het graeuw geplakt was, sprakenze tot *Chuquilla* of de donder: indien wit en kort-hayrig, tot de zonne: indien ruig, tot *Viracocha*. Binnen *Cusco* wierd dagelijx een kort-hairig schaep geoffert met een rood hembd-rok, aen de zonne. Men stookte een groot vuur (zy noemden het *vibbacaronca*) in welk de priesters 't schaep en te gelijk korfjens vol *coca* wierpen. De slagtingen *Cuzcovicca* en *Sapovicca*, om zegen te bevechten, gingen vreemd toe. Zy verzamelde uit *Puna* (zoo veel als een woeste plaets) allerley gevogelt en distelig hout *gallli*: zoo haest 't hout de vlam vatte, smetenze de vogelen te zamen in de vlam: gingen rondom 't vuur met ronde-kantige steenen, vertoonende geschilderde slangen, leeuwen, padden en tygers: riepen 't elkens *usachum*, *geef overwinning*: baden voorts, *vernietig, o Schepper, de krachten der vyandlijke goden*. Terwijl aldus smeekten quamen ettelijke uit-gehongerde schaepen voor den dag, welke zy noemden ter dier oorzaek *Urcu*: en als d'herten uittarnden, hervatten 't gebed: *Magtige Viracocha, maek diervoegen verslaeuwt 't herte van de weder-partyders*. Voor de welstand *der Inga* slagtenze op een open veld de swarte honden *apurucos*. 't Vleesch nuttigden, niet zonder vreemde plechtelijkheden, menschen hier toe byzonderlijk geschikt. Zy offerden inschelijx aen de fonteinen, beeken en afwateringen zee-schelpen, onder voorwending: de schelpen waeren dochters van *de Oceaen*, en *d'Oceaen* vader der afwateringen, beeken en fonteinen. Wanneer de akkers zaed ontfongen, liepen de priesters, by 't lot verkooren, om huis aen huis te verzaemelen 't geen ieder ten offer toeleide, nevens de slooten, in 't begin des winters, als 't water aldaer begint te wasschen: leggen de giften lanx de wallen: en verzoeken, 't water niet believe het land plas te zetten, en alzoo 't gezaey de weg te spoelen. Alwaer twee rievieren te zamenloopen, wasschen haer *de Peruaenen*, bestreeken met gestampte *maiz*: waer door sich waenen gereinigt van zonden. Dezelve kracht schryvenze ook den badstooven toe. Kinderen te verworgen tusschen vier en tien jaer oud, en de verworgden door leelijk-vermomde te begraeven, geschiede nooit: dan ten zy *een Inga* krank was, of wanneer den koninglijken quispel ontfing: ten einde door kindermoord gezond mogt worden, of voorspoedig heerschen. Anderzints wierd ook de gestorvene *Inga* bestreken over 't aengezicht met bloed van onthalsde kinderen. De voornoemde kloostermaegden, tot 't hofgezin van *d'Inga* verkooren, wierden ook meenigwerf den hals gebrooken: om alzoo den zieken *Inga* gezondheid te verschaffen. Ja zelf een vader, wiens krankte een Peruaensche waerzegger oor-

Peruaensche offerhanden hoedaenig.

Schaepen-offer zeer vreemd.

als ook d'offerhanden om overwinning te verkrygen.

Vreemde wassching.

Kindermoord tot wat einde.

oordeelde doodelijk, offerde sijn zoon aen de zonne of *Viracocha*: met verzoek, dat dese Goden beliefden de zieke vader te verschoonen, ter oorzaek de zoon betaelde met sijn dood voor de vader. Dusdaenig woeden schijnt de duivel 't heidendom te hebben opgedrongen met *Abrahams* voorbeeld, bereid tot *Isaacs* slachting op *Moria*. Uit zulk een grond rijst het 't geen de Heilige Schrift gewaegt van *Moabs* koning, overwonnen van
2. Reg. 3. v. 27. *Iosaphat* en *d'Edomieten: hy nam sijn eerst-gebooren zoon, die in sijn plaets koning zoude worden, en offerde hem ten brand-offer op de muur.* Ja *Israël* zelf verviel tot zulk een verdoemelijke grouwel. Hoe bekend *Molochs* kopere beeld, verdeelt in zeven kamerkens. Alle gloeyende gemaekt, ontfing, volgens *Rabbi Simeon*, 't eerste meelbloem, 't tweede een tortel-duif, 't derde een schaep, 't vierde een ram, 't vijfde een kalf, 't seste een os, het zevende een levendig kind. De zeven kamerkens verbeelden de zeven dwaelsterren *Saturnus, Iupiter, Mars, de Zonne, Venus, Mercurius* en *de Maen*. Het gloeyende kamerken der zon ontfing 't kind: ter oorzaek de zon aenzienelijkst schijnt onder de dwaelsterren. 't Hooge feest *capacrayme*, welk *de Peruaenen* vierden in haer eerste maend *rayme*, over een komstig met d'Europische winter-maend, verdient byzondere aenteikening. Zoo lang 't feest duurde, mogt geen vreemdeling binnen *Cusco* huisvesten. Na 't feest trad ieder wederom stadwaerd, om te ontfangen kleine koekjens; die de nonnen *Mamaconas* ten zelven dage gekneed hadden uit *maiz* en laeuw bloed van witte rammen. De priesters, die in goude schotelen de koekjens aen alle omdeelden, waeren herkomstig uit de koninglijke stamme *Iluqui Yupanguy*: reikten elk een brok toe, seggende: *Ten zy gy den zonne en Inga godsdienstig eert, zal dit voedzel tegen u getuigen ten verderf; maer, wanneer gy heilige onderdaenigheid behoud voor den Inga en*

't Hooge feest capacrayme hoedaenig:

de duivel heeft in het zelve nagebootst het Avondmael des Heere..

 zon-

zonne, zal haer licchaem door dusdaenige plicht met 't uwe vereenigt blijven. Die de gebrooken koekjens nuttigde, beloofde gehoorzaemheid, en dankte de zonne en *Inga* voor 't genot. Voorts stonden de post-booden *Chasquis* bereid, om geswind de koekjens over geheel *Peru* ten gezeiden einde te brengen in de tempels: alwaer *de Peruaenen* de zelve met byzondere eerbiedigheid ontfingen: na dat alvoorens de zonden hadden gebiecht, aen biecht-vaders, tot dusdaenig ambt niet zonder vreemde plechtelijkheden verkooren.

Ychuris Peruaensche biecht-vaders.

De biecht-vaders *Ychuris* leiden den biechtelingen, na vereisch van zonden, swaerder of zachter tucht op. Indien eenig mensch sijn misdrijf versweeg, wierpenze 't lot, of bezichtigden 't ingewand van gekeelde beesten: uit beide gaf de duivel opening, wegens 't bedreeven quaed: weshalven de priesters vrymoedig toetasten, en de ruggen der biechtelingen met een swaere steen zoo lang sloegen, tot ter bekentenis quamen. 't Bekende mogt de priester niet openbaeren op lijf-straf; maer offeren tot vergeving. De zonden over welke onderzocht worden, behelzen diefstal, man-slagt buiten oorlog, toebereiden van vergif, oneerbiedigheid omtrend *d'Inga* en de Goden, als ook overspel:

Byzondere biechten in Peru.

Byzondere onheilen vereischte byzondere biecht. Als *de Inga* krank lag moesten alle *Peruaenen* belijdenis doen van schuld. Anderzints biechte een ieder, wanneer in eenige ongelegendheid stak, of quaed te gemoed zag.

Biecht der Inga, merkwaerdig.

De Inga zelf sprak sijn biecht tegen geen mensch; maer voor de zonne uit: ten einde de zonne de biecht overbragt aen *Viracocha*, en aldus quijt-schelding verworf. Thans baede hy in een loopende rievier, en riep: *Ik heb 't misdrijf den zonne bekend gemaekt: spoel gy, o stroom, 't misdrijf zeewaerd: op dat het nimmer my werde toegerekent.* Dit wasschen, genaemt *opacuna*, pleegden ook alle andere biechtelingen. Een vader, wiens zoon stierf, wierd gehouden voor een groot zondaer: weshalven, eer ter biegt mogt toegelaeten, met netelen diende gegeeselt van een mismaekt mensch. De biecht-vaders *Ychuris* leiden, na vereisch van zonden, haer biechtelingen verscheide straffen op. Aen zommige schrevenze voor een langer of korter vasten: andere betaelden, mits overleverende gewaed, zilver of goud: ettelijke ontfingen harde slaegen: ettelijke liepen over eenzaem gebergt, afgezondert van alle menschelijke bywooning.

Peruaensche tovenaers, weten vreemde dingen te zeggen.

Indien de tovenaers de dood van eenige kranke huisvader door 't lot voorspelden, offerde de vader sijn zoon: om alzoo gezondheid te herkrijgen. Geen volk had meer aenzien, dan de duivel-jaegers: ter oorzaek heimelijke diefstal, voorvallen in afgelegene landschappen, toekomstig geluk of ongeluk openbaerden, uit zamen-spraek met een boose geest in duistere plaetsen. Zy wisten *den Spanjaerden* te zeggen de zegen of nederlaeg, welk haer lands-genooten op de zelve dag in *Nederland* bevochten of leden.

Wonderlijke waer-zeggers.

Men vind in *Peru* ook meenigte van waerzeggers, die haer binnen een huis sluiten: smoor-dronken zuipen aen *chica*, in welk 't kruid *vilca* mengen. Ontnuchtert geven antwoord op de voorgestelde vraeg-stukken.

Peruaensche feesten.

Voorts onderhielden *de Peruaenen* tweederley feesten, welker zommige ter gezetter tijd, en andere by zonderlinge voorval geviert zijn. De gezette feesten quamen eens ter maend. In d'eerste maend *Rayme*, over-een-komstig met d'Europische laetste maend, wierd 't alder-grootste feest *capacrayme* gehouden. Men bragt een ontelbaere meenigte schaepen en lammeren ten brand-offer op wel-riekend hout, behalven zilver en goud. Nevens 't vuur stonden drie gesneeden beelden des zons, en drie andere van de donder.

Inwying der jonge Inga.

Men wijde thans den jongen *Inga* op een vreemde wijse. d'Opper-priester door-boorde hem 't oor: dekte des zelfs boven-lijf met d'heilige doeken *guaras*. De minder-priesters geeselden hem met slingers: en over-streeken 't aengezicht vol bloed. Geduurende dusdaenige plechtelijkheden mogt geen

geen vreemdeling binnen *Cusco* verblijven. Na 't eindigen des feest keerden de uitgeweekene stadwaerd: en ontfingen de koekjens van *maiz* en offer-bloed zamen-gekneed: ten bewijs, dat met *den Inga* vereenigt leefden. Maer de drie zonne-beelden wierden genaemt *Apointi*, *Churiunti* en *Intiquaoqui*, zoo veel gezeid als *vader zon*, *zoon zon*, *broeder zon*. Op gelijke wijze noemdenze de drie afbeeldsels des donders *Chuquilla*, *Catuilla* en *Intillapa*. *De Jesuit Joseph d'Acosta* meind hier uit: als of de duivel *den Peruaenen* niet duister geleert had de verborgendheid van 's Heilands nachtmael en heilige drie eenigheid. En 't laetste geloof-stuk oordeelt *Acosta* immers zoo duidelijk te blijken omtrend den Peruaenschen afgod *Tangatanga*: welken erkenden een in drie en drie in een te wesen. De geleerde land-beschryver *Philips Cluverius* tracht wijd-loopig te bewijsen, dat ook de oude *Duitschen* en *Galloisers*, door 't midden van haer woest heidendom, den Drie-eenigen God ge-eert hebben, onder de benaeming van zonne, maen en vuur: zulx de zon beteikende *den Vader*, de maen *den Zoon* en 't vuur *d'Heilige Geest*. Hy behelpt sich met *Cæsars* getuigenis: *Zy houden alleen Goden te zijn welke zien, en die haer duidelijk te hulp komen: de zon, Vulcanus en de Maen. Wegens andere Goden hebbenze nooit iets gehoort.* De Griexe schrijver *Diodorus Siculus* schijnt insgelijx *den Egyptenaers* een sweem deser verborgendheid toe te passen. *De alder-oudste menschen in Egypten*, zeid hy, *als zy de weereld besichtigden, en over d'aerd aller dingen verbaest stonden, oordeelden twee Goden te zijn eeuwig en voor alles, de zon en maen. Dese bestieren de weereld, voedende en vermeenigvuldigende alles. Zy stelden ook 't vuur een groote God te wesen, die veel toebrengt tot voort-teeling en naeuwe aen-was van alles.* Vorders meind *Cluverius* den maen, welke ook *Juno* is, *Gods zoon* te zijn: uit wiens houwelijk met *Jupiter*, volgens *Homerus*, *Vulcanus* te voorschijn quam, beduidende *den Heilige Geest* uitgaende van *den Vader* en *Zoon*. Voorts word *Vulcanus* gestelt over 't vuur; waer mede 't heidendom zoude erkent hebben de vuurige kracht *des Heiligen Geest*, zuiverende d'onheiligheden. Hierom belaste *Romulus*, gelijk *Dionisius Halicarnassensis* getuigt, sijn krijgs-knechten door 't vuur, voor de tenten gestookt, te springen: ten einden zich alzoo reinigden van mis-drijf. Maer wie zal gelooven, dat *de Peruaenen Duitschen* of *Egyptenaers*, verzonken in een vuile drek des vervloekten afgooden-dienst, verduisterde oogen op-sloegen na den Drie-eenigen God, dewelke een ontoegankelijk licht bewoont? Daer zelf de gelukkigste Griexe of Romainsche verstanden omtrend God gantschelijk hebben mis-getast. Om weder te keeren tot *de Peruaenen*: dese hielden haer tweede gewoonelijk feest op de tweede maend *Camay*: thans wierpenze d'offer-asch in de rievier: volgden d'assche met leun-stokken vijf mijl: baden de stroom, hy beliefde d'assche zeewaerd te voeren, alwaer *Viracocha* de zelve ontfing. In de derde, vierde en vijfde maenden wierden t'ellekens honderd swarte, geplakte en graeuwe schaepen geslacht. Met 't beginzel van mey (*de Peruaenen* noemen die tijd *Hatuncuzqui*) oogstenze *de maiz*, en houden 't feest *Aymorai*. Zy keeren dan zingende van de bouw-akkers *chacra* 't huiswaerd: draegen eenig *maiz* in een klein bondelken *perua*: welk onder kostelijke kleeden toe-gestopt en drie nachten bewaekt, eindelijk aen-gebeden word: dat 't *Perua* de gewonne *maiz* believe te bewaeren tegen 't verderf: en 't geen weder geplant zal worden vruchtbaer te doen uit-dyen. Ook vraegen de tovenaers *het Perua*, of duuren kan tot 't toe-komende jaer? Indien de duivel uit dit bondelken, *neen* antwoord: brengenze 't zelve na den akker: verbranden het aldaer, en maeken een nieuw *Perua*: welk wanneer bekend, krachtig genoeg te zijn, om een jaer on-bedurven te blijven, blijft het een jaer leggen. Ter zevenste maend *Aucaycuzqui* vierdenze ter eeren

Germania Antiqua l. 1. c. 29. Bell. Gal. l. 6.

Of de Peruaenen en zommige andere heidenen kennis hadden der H. drie-eenigheid.

lib. 1.

Tweede Peruaensche feest:

als ook de vordere andere op ider maend, gantsch vreemd.

eeren des zons 't feest *Intiraymi* met honderd schaepen *guanacos*: maekten ettelijke gesneeden beelden uit 't hout *quinua*, alle kostelijk gekleed: strooyden lanx de weg meenigte bloemen: dansten den wonderlijken dans *cayo*: zongen verscheide liedekens. Aenzienelijke perzoonaedjen hingen aen de knien goude plaetjens: waeren gelijk ook 't gemeine volk, veel-vervig beschildert. Op d'achtste maend *Chahua* hieldenze d' hoog-tijd *Huarqui*; wanneer honderd graeuwe schaepen verbranden. Gelijk getal doch castanje-bruin, wierd ten offer gevoerd in de volgende maend *Yapaquis*, behalven duizend onthalsde *cuies*: ten einde de locht, water of zon d'akkers niet beschaedigden. 't Feest *Situa* quam op de tiende maend *Coyaraymi*. 't Ging aldus toe. Zy vergaederden ter eerster dag, eer de maen boven 's weereld-kimmen scheen: zoo haest haer in 't gesigt kregen, hieven een yzelijk gehuil aen: sloegen elkander met branden-de toorzen: wieschen de vuiligheid des lichchaems af: en dronken voorts vier dagen, zulx naeuwelijx konden staen. d'Elfde maend *Homaraimi* was toe-genaemt *Punchaiquis*: wegens d' hoog-tijd, op welke (behalven 't gewoonelijk offer van acht honderd schaepen) een pik-swart schaep gebonden bleef onder den blaeuwen hemel zonder voedzel, ter tijd toe sterk-bevochtigende dauw viel. 't Feest *Raymicantara Rayquis* quam op de laetste maend *Ayamara*: wanneer de jongens met buitelen proef uit-stonden, om de ooren te laeten door-booren. Onder de hoog-tijden, welke by swaere voorvallen wierden geviert, was niet de minste 't feest *Ytu*: tot welk byzonder gewaed diende. Zy droegen dan mantels over 't hoofd om-geslaegen: gingen langzaem een volle nacht en dag: niemand mogt eenige spijs of drank nuttigen, of de oogen op-slaen. Maer na dusdaenige staetelijke ommegang volgde een vier-daegsche uit-gelaeten

ten dartelheid met drinken, smullen en dansen. De dansery met duivelsche grijnsen *guacones* ging vreemd toe. Zy bootsten allerley ambachten na, door wonderbaerlijke beweeging des licchaems. Sprongen konstig, tusschen 't geluid van trommen, fluiten en kink-hoorens, de een op d'anders schouders. 't Gezang word by twee op-geheeven: de laetste stokregels zingt ook de gantsche meenigte. Ondertusschen buitelen andere verwonderens-waerdig: andere doen niet min vreemde sprongen over een stok of op een steile pael: andere klauwteren geswind lanx hooge staeken om hoog. De gezette feesten, welke maendelijk vervielen, stonden met kerven af-geteikent in twaelf pylaeren, rondom *Cusco* geplaetst: weshalven ook den pylaeren zelf geoffert wierd. Doch *de Spanjaerden*, *Peru* over-meesterende, hebben zoo veel mogelijk, dusdaenige heidensche zeden af-geschaft. Wegens de voor-spooken van d'ondergang des Peruaenschen rijx verhaelen de Jesuieten hoe *Guaynacaua* vader der laetste Peruaensche koning *Attabaliba* ziel-toogende binnen *Quito* sijn vorsten aldus toe-sprak: *'t Rijk, tegenwoordig tot d'hoogste top van aenzien gesteigert, helt na den ondergang: hoewel binnen rust geniet en buiten alle omleggende volkeren door diep ontzag beteugelt. 't Hangt aen der Goden bestiering, om uit verre landen weder-partydes herwaerds te roepen. Met my de twaelfte Inga sterft d'heerschappy van 't vermoogende Peru. Een onbekende landaerd is bereeds ter been gestapt, die de vereeuwde gods-dienst met een nieuwe zal verwisselen. Blijft haer onderdaenig.* Ook gaf de duivel te kennen: hoe uit-landische krijgs-knechten *Peru* zouden vermeesteren: als 't gewest *Tacunga*, van een geborsten, hemelwaerd vlammen wierp. Eindelijk terwijl *de Peruaenen* offerden aen *Viracocha*, tot verlossing des gevangen koninx *Guascar*, (of indien wegens haer zonden verdienden *den Inga* nooit herstelt te zien, dat een vreemd volk uit den hemel hulp mogt toe-brengen) quam de tijding

Afteikening der twaelf maendelijke feesten.

Verscheide voorspooken van de ondergang des Peruaenschen rijx merkwaerdig.

binnen *Cusco* van *Attabalibaes* nederlaeg. Hoe voorts *de Spanjaerden* 't groot rijk *Peru* bemagtigden, en aldaer huis-hielden met onderling moorden, verwoedheid tegen d'inwoonders en roof van onwaerdeerke schatten; verdient een wijd-loopig verhael. d'Eerste die haer bericht deed wegens *Peru*, was een gevangen Indiaensche vorst *Panquinaco*. 't Goud en zilver aldaer te vinden, maekte *Vaschus Nunnez* gaende, om door duizend moeyelijkheden den weg in te slaen na *de Zuid-zee*. Zedert vatten *Franciscus Pizarrus*, de priester *Ferdinand de Luque* en *Diego de Almagro* tot *Malaga* wel eer voor de kerk-deur ten vondeling geleid, op 't jaer vijftien honderd vijf en twintig, een wigtige toeleg by de hand binnen *Panama*. *Pizarrus* had de voor togt met een schip, voerende honderd en veertien man: *Almagro* volgde met zeventig. *De Luque* zoude te huis de goede zaek waernemen. Vijftig mijl van *Panama* ten zuiden vond *Pizarrus* een arm stuk lands *Peru*, na welk 't groote rijk namaels haer benaeming kreeg: voortgezet, tot den Peruaenschen boodem onder de voet had, liet veel volx zitten: en zelf swaerlijk gequetst keerde onverrichter zaeke. *Almagro*, misschende *Pizarrus*, stapte op de zelve plaets te land: verloor sijn oog, en een merkelijk aen-tal krijgs-knechten. Men hervatte eerlang de mislukte togt. Zy bragten dan in twee schepen en drie booten twee honderd man uit: leeden swaere honger, en indien geen zee-krabben vingen, niemand was te lijve gebleven. Op de kust *Catamez* streden ze met een volk, welk 't aengesicht vol goude nagels in geboorde gaten droeg. De zaek lag t'eenemael reddeloos. De nieuwe Americaensche onder-koning *Peter de Rios* verbood zelf de vordere ontdekking van *Peru*: en haelde 't overige volk van 't eiland *Gallo* af. Zulx *Pizarrus* niet behield, dan twaelf man, met welke vertrok na 't woeste eiland *Gorgona*: alwaer by zee-slangen sich onthield, ter tijd leef togt uit *Panama*

Eerste ontdekkers van Peru.

Kust Catamez.

Ongemeine kloekmoedigheid van Franciscus Pizarrus met twaelf mannen.

ma ontfing. Twee jaer bragtenze zedert zoek lanx de kust van *Peru:* besochten de koninginne *Capullana:* bezichtigden een magtig Peruaensch paleis, alwaer drie der twaelf mannen achter-bleven. Waerlijk dese helden verdienen tegen de vergetelheid bewaerd: te meer nadien aen haer meer als mannelijke dapperheid de weereld schuldig blijft d'ontdekking des magtigen koningrijx *Peru.* Het zijn dan geweest *Nicclaes de Rinera Peter de Candia*, *Joan Torre*, *Alonzo Briseno*, *Christoffel Peralca*, *Alonzo de Truxillo*, *Franciscus Cuellar*, *Alonso Molina* en de stierman *Bartholomeus Ruyz.* Met dese negen man stapt *Pizarrus* op 't eiland *Puna* uit, bewoond by strydbaere landaerd, die wel wist om te gaen met slingerde, pijlen, zilvere hak-messen en pieken, welker punten van goud glinsterde. Thans liep hy in de haven *Tumbez:* alwaer *Peter de Candia* veertig duizend inwoonders te gemoed ging: die hem ten zonnen-tempel, door *d'Inga Guaynacapac* gebouwt, en met goude plaeten binnen bezet, leiden. Zedert verkreeg *Pizarrus* by 't Spaensche hof gezach over *Peru*, tot groot misnoegen van *Almagro.* Eindelijk wierd 't geschil geslist. *Pizarrus* had wederom de voor-togt met twee honderd en vijftig man, behalven de ruitery: lande honderd mijl laeger als voor dezen: bequam van *de Coaque* een groote schat gouds en ettelijke esmarauden; welke na *Panama* schikte, om 't volk aldaer tot de Peruaensche togt gaende te maeken. *De Spanjaerden* leeden hier niet alleen zomwijl groot gebrek; maer wierden ook jammerlijk geplaegt met sweerende vratten, byzonder in 't aengezicht. Zy hadden zich nu meesters gemaekt van *Puerto Viejo:* als d'hopmannen *Beualcazar* en *Joan Flores* versch voet-volk en ruitery aen-bragten. *Pizarrus* aldus gesterkt bemagtigt de valleye *Tumbez:* en scheept van daer na 't eiland *Puna* over. Het vriendelijk onthael alhier verandere haest in een bloedig gevecht: vermits *de Spanjaerden* alle huisen door-snuffelden en moedwillig geweld bedreven. Door *Ferdinand Sotto* werderom met nieuwe hulpbenden gestijft uit *Nicaragua*, keeren na *Tumbez.* 't Land stond wijd en zijd in rep en roer, bericht wegens *der Spanjaerden* gepleegde wreedheid op *Puna:* weshalven zoo meening de landzaeten achter-haelden, offerden zy den Goden levendig op: vielen de voeraedje-haelders allenthalven vyandlijk aen. Twintig dagen hieldenze hier halte. Zedert zette *Pizarrus*, nevens sijn broeders *Joan* en *Gonsalvus*, d'hopmannen *Sotto* en *Beualcazar* en vijftig ruiters over de stroom *Ambato*, by midder-nacht, door een doornige weg tusschen 't gebergt: en overviel met 't krieken des dags 't Tumbezer heir: bouwde de stad *san Miguel* op den boodem *Tangarara*, lanx de stroom *de la Chira.* Uit *Cusco* begroeten hem twee gezanten, verzoekende hulp voor *Guascar* tegen *Attabaliba.* 't Antwoord was: hy trok na *Caxamalca*, om *Attabaliba* te dier plaets te vinden. 't Hielp niet, schoon dese scherpelijk verbood te naderen. *Pizarrus* wende voor de last des Roomschen kaizars, om den Peruaenschen schepter-draeger te begroeten. Na eenige onder-handeling met den zelven, word hy gevangen, en op randzoen gezet: namentlijk *Attabaliba* zoude zoo veel gouds ter lossing geven, als de kamer, lang vier en vijftig voeten en negen breed, konde laeden tot de hoogte, die hy met uit-gestrekte arm boven 't hoofd bereikte. 't Goud quam traeger voor den dag dan *de Spanjaerden* vereischten. *Attabaliba* verontschuldigde de traegheid met de lange weg tusschen *Caxamalca* en *Cusco* van waer 't goud herwaerds moest gedraegen worden. Om de recht-geschaependheid des werks te verstaen, trokken *Sotto* en *Peter del Bara* na *Cusco*, getorst op ros-baeren van *Peruaenen*, ter post loopende; doch zonder neder zetten zomwijl by twee andere onder-vangen. Omtrend halver weg, ontmoetenze *Attabalibaes* hopman *Cilicuchima*, dewelke *Guascar* gevangen voerde. Dese vond gelegendheid om *Sotto* en *Baro* te verzoeken: zy beliefden

Pizarrus bemagtigt de valleye Tumbez:

bouwt san Miguel:

stelt Attabaliba op randzoen:

beliefden hem te verlossen uit handen sijns moordaedigen broeders: hy zoude driemael meer goud betaelen, als by *Attabaliba* beloofte was: die alleenlijk by een konde schraepen de goude plaeten der zonne-tempel binnen *Cusco*: daer in sijn magt stonden alle de nagelaeten schatten van *Guaynacaua*. En waerlijk *Guascar* had de zelve heimelijk begraeven, en de begraevers aen kant geholpen: ten einde 't geheim niet uitlekte. En niemand heeft ten huidigen dag toe die onwaerdeerlijke schat ontdekt: onaengezien *de Spanjaerden* dieswegen *de Peruaenen* namaels jammerlijk hebben gepijnigt. *Attabaliba* bericht van *Guascars* hechtenis, veinsde sich boven maeten droevig. Hier over van *Pizarrus* begroet, antwoorde: *Ik ontfang aenstonds tyding, hoe mijn hopman geweldige handen geleid heeft aen* Guascar. *Wy erkennen beide de zelve ouders, en ik hem voor oudste broeder: weshalven geen oogmerk had, om aen 't leven te beschaedigen; maer hield hem gevangen: ten einde voor my mogt bedingen een vreedzaeme bezitting des koningrijx* Quito, *onlanx onder de Peruaensche kroon gebragt*. *Pizarrus*, niet bemerkende *Attabalibaes* schalkheid, (als die enkelijk toeleide op *Guascars* dood, uit vrees *de Spanjaerden* door belofte van rijkdom hem ten throon mogten vorderen, en ondertusschen bedremmelt stond met de moord van sijn broeder, ter oorzaek de Spaensche wet bloed voor bloed eischte) troostte ten beste konde. *Attabaliba* ziende, hoe *Pizarrus* sich weinig kreunde aen *Guascars* om hals brengen, gaf geswind orde, hem levendig te verbranden. Dese, ten vuur gedoemt, voorzeide ook *Attabalibaes* geweldige dood. Middelerwijl quam *Almagro* uit *Panama* met versch volk, vlammende op de voornoemde goud-kamer. Alhier lagen nu meer dan dartigmael honderd duizend en achtentachentig duizend guldens; doch maekten niet uit 't vijfde deel des bedongen randzoens. Dagelijx wierden korven vol goud ingebragt. Onaengezien *Attabaliba* woord hield, is 't doodvonnis tegen hem gevelt en uitgevoert, na dat even te vooren gedoopt was. d'Oorzaek van zulk een heilloos werk is tweederhande. Eensdeels lag de schuld by den Peruaenschen tolk *Philippillo*, die de woorden van *Attabaliba* willens verkeerdelijk vertaelde, om hem aen kant te helpen: ten einde met een der koninglijke gemaelinnen veiliger mogt boeleeren. *Attabaliba* had hier eenigzints de snuf af: waerom ook dieswegen aen *Pizarrus* klaegde, dat sijn hechtenis hem zoo hard niet viel, als dese echtbreuk, tegen de strenge wetten des lands gepleegt; want de schender van eens *Ingas* bedde moest niet alleen nevens d'overspeelster verbrand; maer ook beider geslacht, tot de zuigelingen toe: ja 't land sijner geboorte verwoest, de boomen en huisen geveld, de grond met zout bestrooyt, en eeuwig vervloekt. Andersdeels word de wijt van *Attabalibaes* dood gegeven aen *Almagro*, met nieuwe hulp-benden versch over gekomen: want alzoo de krijgsknechten, die onder de bevelhebber *Pizarrus* in een bloedige veldslag *Attabaliba* vingen, voorgaven, hoe haer 't voorgemelde randzoen alleen toequam, en niet *Almagro*, de welke tot de gewichtige verrichting niets had toegebragt: vreesde dese, dat mis-gedeelt zoude werden: alzoo 't goud aller weegs weg geschraept wierd voor *Attabalibaes* lossing: zulx namaels niet zoude te vinden wesen: *Attabaliba* geworgt zijnde moest de vordere buit gemein vallen. *Pizarrus* bemagtigde zedert *Cusco* stormender hand: en bequam aldaer geen minder schatten, als tot *Caxamalca*. Dus nam een einde de heersching *der Peruaensche Ingas*, voor welker pracht alle koningen moeten wijken, die ooit op de weereld doorluchtig ontzag voerden. Haer paleisen stonden rondom gepronkt met goude beelden: aten niet dan uit goude tafelvaten: spoogen in d'hand van schoone jong-vrouwen uit adelijke stamme: wierden als Goden levendig en

Guascars schat nooit bekend.

Loosheid van Attabaliba:

Sijn bygebragte randzoen.

Waerom Attabaliba verworgt is.

Straf schrikkelijk over overspel.

Cusco ingenoomen:

buit aldaer.

Pracht der Ingas by na ongeloofliyk.

en dood aengebeden: alle onderdaenen dienden slaefachtig: hielden een volkoomen eigendom tot 't gantsche rijk. Ondertusschen viel *Beualcazar* uit de nieuwe stad *sant Miguel* met honderd twintig voetknechten en tachentig ruiters, tot bescherming der bondgenooten *Cannares*, tegen *Ruminagui Attabalibaes* veldheer. Dese had de weg met gedekte kuilen bekommert: bood nu en dan tegenweer: wijkt binnen *Quito:* en verbrand de stad: na alvoorens honderd byzitten onthalsde, ter oorzaek om d'aenkomst *der Spanjaerden*, lachten. Maer *Beualcazar* had in dese togt *Almagro* te hulp, die na *Cusco* gekeert op den weg kundschap kreeg belangende *Quisquis*, inschelijx *Attabalibaes* veld heer, nevens des zelfs broeder *Guaypalcon*: dewelke sich diende van een hooge rotze: groote steenen, by *de Peruaenen* genaemt *galgas*, benedenwaerd wierp: *de galgas* rollende stieten tegen andere: zulx een, meer als veertig beweegde. Hy verdeedigde niet alleen de plaets; maer sneed veertien *Spanjaerden* den pas af: alle sneuveldenze aen een wreede dood. By donkere nacht evenwel nam *Guaypalcon* d'hertred na een steile berg, aen wiens voet d'overtogt over een diepe rievier lag: verbrande de pakkaedje, welke niet wegsleepen konde; en liet stijf vijftien duizend geroofde schaepen en vier duizend gevangenen ter bescheidentheid van *Almagro*: die d'hopman *Martyn Astete* gelaste 't stedeken *Truxillo* te bouwen. Doch *Quizquiz*, voor *Pizarrus* gevlucht, rukte na *Quito:* alwaer onder de stad veel volk liet zitten, ontdaen by *Beualcazars* lijfwacht. d'Overgeblevene wilden niet vluchten door de wildernis, om van honger te sterven; maer sich dood vechten. *Quizquiz* zulx tegenspreekende wierd van sijn hopman *Guappalan* doorstooten, en voorts aen stukken gehakt. Kort na dese voorval stichte *Pizarrus* aen een bequaeme haven *der Zuider-Oceaen* de stad *los Reyes:* en *Almagro* sloeg op weg na *Chili* met twee bende ruiters en vijf honderd voetknechten; doch keerde zonder eenige verrichting: als alleen dat hy den taelman *Philippillo* levendig aen vier stukken hakte: heete schermutselingen tegen *de Chileesen*, met zee-wolfs-vellen bekleed, uitstond: en veel volk van koude op de sneeuw-bergen verloor. Ter gezetter tijd liep een schip, uitgerust by *Gabriel Caruajal* bisschop over *Plazentia*, door de straet *Magellanes* binnen d'haven *los Reyes*, waer uit d'eerste ratten in *Peru* geraekten: van welke alzoo 't land zedert groote schaede leed, noemdenze de inwoonders *ococha*, beteikenende zondige schepsels. *Mango Inga Attabalibaes* broeder uit d'hechtenis ontslaekt door *Joan Pizarrus*, verkreeg verlof, om te vertrekken na *Tucaya*: ten einde van daer 't beruchte goude beeld *Machys*, vertoonende sijn vader *Guaynacaua*, af-haelde. Doch hy had nu d'handen ruim, moorde *de Spanjaerds*, omtrend de goud-mijnen bezig: nam 't slot van *Cusco* stormender-hand in, gelijk ook de stad, na een beleg geduurende acht maenden. Eerlang wierd *Franciscus Pizarrus* wederom meester: en *Mango* week na 't gebergte *Andes*, na dat hy *Almagro* veel volk had af-geslaegen. En dese, tot onder *Cusco* getrokken, klimt by duistere nacht over de wallen: krijgt *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* en *Alvonsus Alvaradus* gevangen: doemt alle drie ter dood: laet sich stad-voogd hulden: en levert aen *Paulo Inga* den koninglijken quispel. Ondertusschen braeken *Gonzalvus* en *Alvaradus* uit de kerker. *Franciscus Pizarrus* van den kaizer tot een erfelijke bezitting 't landschap *Attabillos* verkrijgende en d'eer-tijtel van mark-graef, bleef bekommert voor sijn broeder *Ferdinand*. De naeste weg te verzoenen met *Almagro:* te meer alzoo *de Peruaenen* aller wegen opstonden tegen *de Spanjaerden*. En zy zege-praelden nu in verscheide schermutzelen. *Diego Pizarrus* overvallen op een rouw pad *Lacuesta Parcos* tusschen de bergen, liet zeventig ruiters zitten: en *Gonzales de Tapia* bragt van tachentig paerden niet een af. Ook bezetten *de Peruaenen* de ruitery, drie honderd sterk, beleid by

Merkwaerdige verrichtingen van Ruminagui Attabalibaes veld-heer.

Truxillo gebouwt:

als ook los Reyes.

Vruchtelooze togt van Almagro.

Mango Inga, sijn verrichting tegen de Spanjaerden.

Peruaenen bevechten verscheide zegenen.

by de ritmeesters *Morgoueio*, en *Gaeti* voor en achter op een enge weg: rolden swaere steenen van hooge toppen: en verpletterden paerden en mannen, eer zich te weer konden stellen. Niemand ontsprong den bloedigen dans, behalven twee ruiters. *Franciscus de Godoy*, uit *los Reyes* op kondschap afgevaerdigt met vijf en veertig paerden, keerde inschelijx te rugge niet zonder swaer verlies: *de Peruaenen* vervolgden hem twintig mijl. *Peter de Lerma*, tegen haer uitgespat, vocht den gantschen dag met festig ruiters. Weinig sneuvelden; doch vele wierden gequetst. Eindelijk weeken *de Peruaenen* na den top van een zandige heuvel: offerden de gevangene *Spanjaerden* des nachts, tot bewijs van dankbaerheid aen *Viracocha*: en rukten zeeghaftig onder de stad *los Reyes*, beleid by den veldheer *Tyzoyopangui*. De mark-graef, rondom benard, ontbied hulp uit *Nieuw Spanje* en *Truxillo*: en *Alfonsus Alvaradus* te rugge, af gevaerdigt om 't gewest *Chachapoyos* te ontdekken. *Alvaradus in nood wegens dorst.* Dese, vervallen in een dorre wildernis, zoude by gebrek van water om hals geraekt zijn: ten zy zommige paerden, ter zijden afgereden, hier en daer water vonden, welk 't voet volk toe-bragten. Ondertusschen even wel stierven vijf honderd *Yanaconas* (zoo noemen *de Spanjaerden* de Peruaensche slaeven) van dorst. Zedert, gesterkt door *Gomez Tordoya* met twee honderd man, wierd aen de brugge *Lumichaca* rondom by d'in-gezetenen bezet. Heevig ging 't gevecht aen. Eindelijk behield *Alvaradus* 't veld. Onaengezien *de Spanjaerden* werks genoeg vonden aen *de Peruaenen*, geraektenze onderling meer en meer over hoop. *De mark-graef verjaegt Almagro:* De mark-graef wilde, *Almagro* den stad *Cusco* zoude ruimen: dewelke hier toe geen ooren had. Hy maekte dan sich sterk op de verheevene kruin *Guaytara*: en bekommerde de toe-gangen door 't omhakken der boomen. *Ferdinand Pizarrus*, lanx een bedekte weg na den top geklauwtert, maekte zulk een schrik met haek-geschut: dat *Almagro*, toenmaels krank, te rugge week geschikter orde. *Pizarrus* hing hem slaeuwelijk op de rug: ter oorzaek sijn volk, vermits de diepe sneeuw verkleumt, en niet anders als voor drie dagen zee-ziek, (zoodaenig is d'eigenschap van 't gebergt *Guaytara*) naeuwelijx de wapenen voerde. Waerom *Almagro* geraeden wierd: hy beliefde den vervolger 't hoofd te bieden: aen de zegen stond niet te twijfelen. Doch anders beraeden maekt zich sterk binnen *Cusco*: werwaerds *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* voort-trekken. *Rodrigo de Orgonnes* voerde 't leger van *Almagro*: *overwind hem in een veld-slag.* dewelke wegens krankte den slag beschouwde van de wallen der stad. *De Peruaenen*, weder-zijds in Spaensche dienst, hadden de voortogt. Op den ses en twintigste der gras-maend des jaers vijftien honderd acht en dartig verhief zich de strijd. Met 't haekgeschut deeden de piekeniers een groote moord onder *de Pizarren*. *Almagroos* ruitery week alder-eerst voor *Peter Valdivia*. 't Overige heir liet ook de moed vallen, en vluchte na de stad: zoo haest *Orgonnes*, door de kop geschooten, neder-storte. d'Overwinnaer drong te gelijk binnen kreeg *Almagro* gevangen: *Merkwaerdige verrichting van Ferdinand Pizarrus.* en vond sich echter in groote ongelegendheid: alzoo, die uit den slag te lijve bleven, weigerden te dienen onder *Pizarrus*: en aller wegen vloek-verwandschappen aen den dag braken, om *Almagro* geweldiger hand te verlossen. Ook lieten sich de zoldaeten van *Ferdinand Pizarrus* voorstaen; zy kregen geen belooning genoeg, die zoo veel moeyten ten bloede toe droegen. Om dusdaenige onheilen, zoo veel doenelijk, te verhoeden, bande *Pizarrus* de weder-partijders: verzont de voornaemste muitelingen met hopman *Peter de Candia*, tot ondekking van nieuwe landen: verworgt *Almagro*, en trekt na *Collao*: alwaer sijn leger uit-gehongert, ter naeuwer nood binnen *Cusco* geraekte. *Gonzalvus Ferdinands broeder* wierd by d'inwoonders dier voegen besprongen: dat veel volk liet zitten. 't Liep *den Pizarren* over al tegen. De mark-graef, hoewel gewaerschouwt door sijn geheim-

 schrij-

schrijver *Anthonius Picado*, wierd binnen de stad *los Reyes* vermoord, op 't jaer vijftien honderd een en veertig, door *Almagro de Ionge*. 't Lijk na het kerk-hof gesleept, bleef ettelijke dagen leggen tot ieders spot: ter tijd *Ian de Barbara*, 't zelve onderdompelde. Sijn vader *Gonzalvus Pizarrus*, toegenaemt *de lange Borger uit Truxillo*, was hopman over een bende krijgs-knechten in *Navarre*. Dese had twee echte zoonen, *Ferdinand* binnen 't Spaensche slot *Motta* aen kant geraekt, en *Ioan*, gesneuvelt tot *Cusco*, als *Mango Inga* die stad bemagtigde. *Gonzalvus* en *Franciscus Pizarrus* waeren in hoerdom geteelt. *Franciscus Martijn de Alcantara* erkende een moeder met *Ioan* en *Ferdinand*; doch een andere vader. De mark-graef *Franciscus* een man, die noch ongemak noch gevaer ontzag, en diervoegen d'oorlogs-konst begreep, dat voor geen beruchte helden behoefde te wijken. Binnen *los Reyes* bouwde hy twee konstige water-moolens, een Dominicaener klooster, en noch een ander den monniken *de la Merced*, en voor hem zelf een prachtig paleis. Anderzints droeg zich nederig en minzaem; want hoewel 't hoogste gezag voerde, uit 's kaizars naem, over 't groote koningrijk *Peru*, en meer rijkdom bequam, als ooit de Roomsche, Persische, Griexe of Assyrische alleen-heerschers bezaten, ging in 't zelve gewaed, met welk bekleed was, toen armelijk zukkelde: namentlijk in een kort swart laeken wambais met lange schooten, een broek boven de korte ribben toegebonden, met witte schoenen en hoed, en voorts rappier en ponjaerd. Om den hals knoopte hy doorgaens een linnen hand-doek: ten einde 't sweet des aengezichts afdroogde: alzoo by vredens tijd gantsche dagen met bolspeelen doorbragt, zonder onderscheid van perzoonen; want hy tot zulk tijdverdrijf meenigmael verkoor een bootsgezel of molenaer. Hy bezocht zomwijl de slechtste burgers, en bleef ten eeten by arme luiden, niet zonder rijke belooning. Hy konde lesen noch schryven: weshalven alle bevel-brieven afgingen met sijn twee merken, tusschen welke de geheim-schryver *Picado* teikende *Franciscus Pizarrus*. Aldus sneuvelde die beruchte held, op wiens geluk *de Spaensche* moogendheid haer toeleg vestigde: om met de Peruaensche schatten, als zeenuwen des oorlogs, een vijfde alleen-heersching, na de vierde *der Romainen*, op te rechten. Maer *Almagro*, hoewel by de meeste *Spanjaerden* hem 't hoogste bewind was opgedraegen, vond hier en daer tegenstand, niet zonder swaere nederlaegen wederzijds. Tusschen dit woeden land de rechts-geleerde *Vacca de Castro*, met kaizarlijke volmagt, om 't verdeelde *Peru* tot rust te brengen. Niet minder bereikte hy, als dit oogmerk; want *Almagro de Jonge*, verzot op landbestier, trok *Castro* in 't vlakke veld *Chupas* onder d'oogen; doch alzoo sijn geschut over *Castroos* heir, uit de laegte in aentogt, buiten hinder schoot, stond *Almagro* bloot voor de haek-stukken des wederpartyders: 't gevecht evenwel duurde tot de nacht: 't volk onder elkander gemengt streed op 't afgevorderde krijgs-woord en 't onderscheid tusschen roode en witte veld-teikenen: de duisterheid verdubbelde de grouwel der quetzende en gequetste. Eindelijk voetslaekte *Almagroos* volk, behalven d'hopmannen *Bilbao* en *Christoffel Sosa*. Dese vielen tegen de drang van de vervolgers in: hakten en kerfden aen alle kanten: melden te gelijk haer naemen en manslagt aen de landvoogd *Franciscus Pizarrus* bedreven: en storten ten laetsten neder heldaedig, door duizend wonden afgemaekt. Ten zy zommige vluchtelingen haer witte sluyers verruilt hadden met de roode van de verslaegene uit *Castroos* heir, zy waeren den bloedigen dans niet ontsnapt. Vele nochtans zijn des morgens by *de Peruaenen* doorschooten. *Rodrigo Salazar Almagroos* stadhouder leverde sijn heer aen *Castro* over: die hem ten swaerde doemde. Dese veldslag geschiede den ses en twintigste van herfst-maend van 't jaer vijftien honderd twee en veertig: wanneer des nachts diervoegen vroos, dat de mee-

De mark-graef vermoord:

sijn afkomst

en inborst:

konde lesen noch schryven.

Castro komt in Peru:

verslaet Almagro de Jonge.

Helden-daed merkwaerdig.

FRANCISCO PISARRO

Bittere koude. meeste gequesten wegens koude dood-verstijft lagen. *Castro* nam een bloedig begin van land-bestier: ontdekte door verscheide hopmannen de gewesten oostelijk van *Peru*, bespoelt door de groote stroom *de la Plata* en rievier *Marannon*: alwaer woeste mensch-eters vonden, en een visch gelijkende na een hond, die te land stapt, en zelf gewaepende krijgsknechten vernielde. Anderhalf jaer hield *Castro* ongemoeyd huis binnen *Cusco*: wanneer, met d'overkomst des onder-koninx *Blascus Nunnez Vela*, alles over hoop geraekte. Dese by kaisar *Carel de vijfde* afgeschikt, nevens vier rijx-raeden *Diego, Tepada, Lison Tejada*, *Ioan Alvarez* en *Peter Ortiz*, (om *der Spanjaerden* moedwille en wreedheid, tegen *de Peruaenen* ondraegelijker wijze gepleegt, te beteugelen) geraekte op 't jaer vijftien honderd vier en veertig binnen *Tumbez*; alwaer hy aenstonds de kaizarlijke plakkaeten af-kundigde. d'Inhoud hield in. *Alle Peruaenen worden uit slaverny ontslaegen. Geen Spanjaerd zal haer de minste overlast doen: noch der zelve dienst zonder bedongen loon, of leef-togt zonder betaeling na waerde gebruiken.* Ieder *Spanjaerd* stak tegen zulk een wet de ooren op. Want tot noch toe moest een Peruaensch heer, aen elk Spaensche voet-knecht drie slaeven, en voor een ruiter vijf beschikken: behalven de hoenderen, konijnen, eyeren, andere eet-waeren en de wijn *azua* voor niet. De gemeine klagte was. *Is dit de loon voor den dienst den Kaisar bewesen? Is niet dit magtig* Peru *door onse bloedige arbeid aen d'Oosten-rijxe kroon gehecht? Onse schouderen zijn verstijft onder de wapenen, de licchaemen onbruikbaer door wonden, en de leden verlempt door quetzuuren. Wie zal voor wijf en kinderen de kost winnen, indien de Peruaenen, by oorlogs-recht tot slaverny vervallen, niet benoodzaekt blijven, om peerlen uit de grond, zilver uit de mijnen te haelen, en vordere dienst tot levens onder-stand te doen?* *Vela* had geen ooren voor zulke redenen. 's Kaisars gebod moest ter uitvoering gesteld. Wie tegen-morde, verbeurde 't leven. Om een schrik te maeken onder alle door de straf tegen weinige, verwurgde hy binnen *Truxillo broeder Peter van onser Lieve Vrouwe orde*, en bestelde *Castro* ter hechtenis tot *Lima*: ter oorzaek *Almagro* zonder ding-tael aen kant hielp, en *Cuscoos* poorten sloot, wanneer sijn afgezand voor die stad verscheen. Ondertusschen sloegen de *Spanjaerden* allenthalven aen 't muiten: wilden de kaizarlijke plakkaeten geenzints gehoorzaemen: verkooren tot opperhoofd *Gonzalvus Pizarrus*: die binnen *Cusco* vijf honderd mannen wapende, met welke hy recht toe op *los Reyes* aen-trok: onder voorwending, om aldaer aen 's koninx Raed een smeek-schrift in te leveren, strekkende tot schorsing der nieuwe plakkaeten, ter tijd de kaizar, van de geschaepentheid der Peruaensche staet nader onder-richt, anders sich mogt beraeden. Twintig swaere veld-stukken volgden 't heir, over rouwe bergen by *Peruaenen* gedraegen. Tot ieder stuk, uit sijn roo-paerd gelicht, was drie honderd man; doch twaelf torsten 't stuk niet verder dan honderd schreeden: wierden thans by twaelf andere verpoost. Hoewel voornaeme hoofden, bezeffende 't gewigt der zaek, de party van *Pizarrus* verlieten: en, lanx bedekte wegen, tot den onder-koning over quamen: zoo vielen andere den onder-koning af, en begaven sich onder *Pizarrus*. Dese, niet weinig gestijft door *Peter Puelles* stad-voogd van *Guanaco*, kreeg ettelijke afgeweekene gevangen, die hy alle ten swaerde doemde. Ook zat d'onder-koning niet stil. Op bloot vermoeden van heimelijke kondschap met *Pizarrus*, sneuvelde meenig eerlijk man aen moord-priem of galg. 't Woeden weder-zijds had geen einde. Doch *Vela* geraekt tegen de vier toegevoegde raeds-heeren over hoop: als die geenzints wilden toestaen, dat hy *los Reyes* verwoeste: de burgers en goederen, nevens 't kaizarlijk zegel, na *Truxillo* vervoerde, en 't land rondom af-stroopte. Maer dewijl met sijn hoofd door wilde, krijgen heimelijk

Castro ontdekt nieuwe landen.

d'Onder-koning Vela verkondigt 's kaizars plakkaet:

Waer tegen haer de Spanjaerden stellen.

Gonzalvus Pizarrus trekt tegen d'onder-koning Vela.

Wreedheid van beide.

melijk

melijk den hopman *Martyn Robles* aen haer ſnoer, als ook *Velaes* lijfwacht, beſtaende uit honderd koppen. Voorts ſtapte 'tgraeuw ter been: viel tot 't paleis verwoed in: greep den onder-koning *Vela* by de kop: en ſleept hem na de hoofd-kerk binnen *los Reyes*, alwaer de vier raedsheeren vergaedering hielden. Men verſtond ten laetſten den gevangen ſcheep te doen, en na *Spanjen* te zenden. *Alvares Cueto* lag met tien zeilen voor de wal; dreigende geweld, ten zy d'onderkoning op vrije voeten geſteld wierd, De vier rijx-raeden namen zulx oevel op: maekten vlotten vol haek-ſtukken gereed: om 't vaertuig te vermeeſteren. *Cueto* te ſwak tot tegen-ſtand, ſtak vier ſchepen in brand: en lichte met d'overige 't anker nae de haven *Guauara*: alwaer hy, door *Diego Garzias* over-vallen, ſijn vloot den rijx-raeden overleverde: met welke *Vela*, onder het opzicht van *Didacus Alvarez*, zeewaerd ſteekt. Maer *Pizzarrus*, die tot noch toe had voor-gegeven, dat niet anders ſocht als het vertrek van *Vela*, trok met twaelf-honderd man dicht onder de wallen van *los Reyes*: hing drie onderſchepte borgers aen een boom op: dwong den rijx-raeden, hem te verleenen een volmagtbrief, waer by voor Peruaenſche land-voogd wierd erkent. By weigering, dreigde de ſtad te ſtellen in een bloedbad. Geraedzaemſt het verzoek in te willigen: te meer alzoo geen vijftig weerbaere mannen *los Reyes* verdeedigen konden. Ondertuſſchen was *Didacus Alvaradez* met den onder-koning verdraegen. Beide in de mond der rievier *Tumbez* te land geſtapt, verzaemelden alle mogelijke krachten rondom her; doch vlooden na *Quito*, wanneer de raeds-heer *Tejada*, by *Pizarrus* aen den kaizar af-geſchikt, aldaer ter reede liep. Tot *Quito* feeſtelijk ingehaelt, gelijk ook binnen *ſan Miguel*, kreegen dagelijx meer aenhang. *Pizarrus*, dieſwegen gaende gemaekt, rukt met vijf honderd man nae *ſan Miguel*: doed den onderkoning van daer verſtuiven: vervolgt hem zeven honderd mijl: en hangtze op, zoo meenigh uit de vluchtende achterhoede af-ſneed. Als de nacht de partijen wederzijds overviel, blevenze onder den blaeuwen hemel in naere wilderniſſen leggen. De paerden, om niet af te dwalen, wierden vaſt gemaekt aen zakken met aerde gevuld, en in kuilen gedolven, rondom toe-geſtampt. *Pizarrus* leed grooter gebrek van leef-togt, dan *Vela*: als dewelke in de voor-togt en voor-bact alle levensmiddelen weg-voerde of verdorf. Sijn paerden, die niet langer konden volgen, hakte hy de beenen af: en liep uit 't ſtedeken *Paſto* na *Popayan*. *Pizzarrus* afgemat keerde binnen *Quito*: alwaer hy 't heir voor ging in allerley uitgelaetendheid van gaſtery en hoerery, zonder eenigzints te taelen na de verrichting des onderkoninx: die ondertuſſchen niet ſtil zat; want, met vijf honderd man ter been geſtapt, waegde een kans. Tegen de nacht kregen de legers elkander in 't gezicht. *Pizarrus* had niet alleen meer volk, maer ook meer geoefend en van beter wapenen voorzien. d'Onder-koning hier af verkundſchapt diend ſich van een krijgs-liſt, welke vruchteloos uit-viel. Hy trekt met ſtille trom des midder-nachts uit ſijn leger plaets, lanx een naere om-weg: om den vyamd in d'hinder-hoede by duiſter te vallen: alzoo de zelve 't pad van vooren met haek-ſtukken beſet hield, en achter zorgeloos verſpreyd lag. *Pizarrus* merkte den toeleg niet: alzoo d'honden in 't leger des onder-koninx geduurig baſten, de Peruaenſche ſchild wachten elkander toe-riepen, en groote vuuren den gantſchen nacht flikkerde. Maer dewijl de weg on-bebaend en verder om liep als gezegt was, ſchoot d'onderkoning in de tijd te kort: weshalven geraedzaemſt vond na *Quito* d'hertred te nemen: uit welke ſtad ſtoutmoedig uit-viel, zoo haeſt de benden van *Pizarrus* in 't gezicht kreeg. Hy, gekleed met een witte ry-rok, door welkers lange ſneeden een zattijn goud-geborduurde wambais blonk,

Vela op een vreemde wijs gevangen.

d'Ammirael Cueto overvallen.

Pizarrus maekt zich voogd van Peru.

Vela geraekt los:

ſijn merkwaerdige vlucht voor Pizarrus:

Sijn krijgsliſt:

Levert ſlag aen Pizarrus:

blonk, zat op een roſſche hengſt: voerde ſijn heirheld daedig aen: en maekte een ruime baen tuſſchen de vyandlijke ſlag-orde. Doch *Hernand Tores* bragt hem een bijlſlag op 't hoofd, dat ter aerde nederplotſte. De rechts-geleerde *Carvayales* vloog geſwind toe, en kapte den gevallene, tot wraek van een moord aen ſijn broeder gepleegt, den kop af. *Pizarrus* behield nu volkoomen 't veld: vermoorde zommige gevangenen door vergif, andere door ſwaerd en baſt: andere bande hy na 't afgeleegen geweſt *Chili*: en bragt voorts den tijd door in alle overdaedigheid binnen *Quito*, verſlingert op een getrouwde vrouw, wiens man hy 't leven benam, door een moordenaer *Vincent Paul*: welke namaels in *Spanje* tot *Valladolid* aen een galg wurgde. d'Overſpeeldſter bevrucht by haer vader, geraekte nevens hem aen een deerlijk einde, om bloedſchande en kindermoord. *Pizarrus* was nu koninglijk ingehaelt binnen *los Reyes*: wierd dagelijx trotzer: zulx ſijn vrienden zelf te mets een dieper en dieper wrok opkropten. 't Haperde ſlechts aen een bequaeme gelegentheid: na welke veele haekten, ten einde zich den hoogmoedigen dwingeland quijt maekten. Een vreemde voorval onder andere had hem veel quaed gebrouwen, ten zy ontijdig aen den dag quam. 't Werk leid aldus. *Joan de la Torre*, over-geloopen ſoldaet van d'onder-koning tot *Pizarrus*, vond by wonderlijk geval in de valleye *Hica* een graf, by *de Peruaenen* voor meer als twee eeuwen godsdienſtig ge-eert: en in 't geopende graf geoffert goud en zilver, welk boven de tachtentig duizend kroonen gouds bedroeg, behalven d'eſmerauden en turkoiſen. Hy ſtond verlegen met de ſchat, om weg te krijgen. Eensdeels bekommert voor 's kaizars ongenaede, indien bereeds aldus verrijkt in *Spanje* behouden over quam: ter oorzaek de party van *Pizarrus* had gehouden: anderſdeels geen kans ziende, hoe hy zulk een rijkdom binnen ſcheeps-boord mogt haelen, buiten kennis van d'een en de ander. Na veel overſlag vind geraedzaem 't geld te laeden in een klein vaertuig: met 't zelve te verzeilen na *Nicaragua*, en aldaer volk te werven: om *Pizarrus* van die hoek te bekommeren: ten einde aldus 's kaizars gunſt wederom mogt verwerven. De toeleg liep groot gevaer: alzoo hy geen gezach genoeg of ervaerendheid had, om 't ambt van hopman te bekleeden. *Vela Nunnez* broeder des vermoorden onder-koninx, in de veld-ſlag onder *Quito* gevangen, gebruikte groote vryheid: zulx, by toelaeting van *Pizarrus*, ter jagt reed, en andere tijd-korting, zelf verre buiten 't leger, genoot. Deſen neemt *la Torre* in den arm. Een gardiaen *der Minder-broeders* ging tuſſchen beide. *Nunnez*, vlammende op d'ontdekte ſchat, en door de ſchat op wraek, ſwoer aen *Torre* getrouwigheid. Maer eer, volgens beſluit, zeewaerd ſtaeken, lekte het geheim uit: waer door beide *Nunnez* en *Torre* om hals geraekten, en de rijkdommen in handen van *Pizarrus*.

word doodgeſlagen. *Goddeloosheid van Pizarrus.* *Een groote ſchat wonderlijk gevonden.* *Aenſlag tegen Pizarrus ontdekt.*

Terwijl de Peruaenſche zaeken op dusdaenigen draf on-gemakkelijk ſchokten, quam *Peter Gaſca*, by kaizar *Carel* gevolmagtigt, om alles na goed-dunken te herſtellen, in *Peru* over. Hy behandigde door *Peter Hernandes*, behalven 's kaizars brief, een andere by hem zelf geſchreven aen *Pizarrus*: d'Inhoud behelſde: *Lang genoeg had de Peruaenſche boodem Spaenſch bloed in-gedronken. 't Verwoede rijk ſnakte na ruſt. De kaizar bood vergiffenis aller mis-drijven goeddaedig aen: herriep de nieuwe keuren, die d'onder-koning* Vela *had gepoogt den Spanjaerden op d'hals te dringen. Indien* Pizarrus *de gemeine welſtand beoogt, kan lichtelijk zien, dat de wapenen moeten neder-geleid. Te vergeefs zoude hy op de zelve vertrouwen: dewijl ſijn aenhang hem buiten twijfel zal afvallen: dewijl naeuwelijx eenig zoldaet zich tegen den kaizar, niet zonder ſchuld van hoog verraed, beſtaet te kanten.* Pizarrus, bedraeyt met deſen handel, leid krijgs-raed.

Overkomſt van Gaſca in Peru: *Sijn brief:* *brengt Pizarrus tot verlegentheid.*

De ſtemmen verſcheelden onderling. Zommige vonden geraedtzaemſt: *Gaſca* heimelijk aen kant te helpen: andere openbaer geweld te plegen. De meeſte bedachten een middel-weg: namentlijk hem bezet te houden by een getrouwe lijfwacht op het eiland *Puna*: onder voorwending, dat de Peruaenſche ſtanden beſchreeven waeren, ten einde aldaer voor hoog gezach-hebber wierd aengenoomen; doch, dewijl de ſteden wijd en zijd verſpreid lagen, konden niet zamenkomen, dan zedert het verloop van twee jaeren. Middelerwijl moeſt een gezantſchap na 't hof binnen *Madrit* afgeſchikt: welk tot *Panama* aen *Gaſca* hooge aentuiging deed, zich niet te vervorderen op den Peruaenſchen boodem te verſchijnen, ter tijd de kaizar, met de wederkomſt der gezanten, zulx ten tweedenmael gelaſte. Maer *Hieronymus Loaiſa* opperbiſſchop van *los Reyes*, *Thomas Martijn Provinciael der Dominicaenen*, *Gomez Solis* hofmeeſter van *Pizarrus* en *Laurens Aldana*, na kaizar *Carel* afgevaerdigt, lieten de togt ſteeken, en bleven by *Gaſca* binnen *Panama*. En deſe had nu ook op ſijn zijde gekregen *Peter Alfonſus Hinoioſa*, onder wiens gezach de vloot van *Pizarrus* ſtond. *Aldana* ontdekte hem inſchelijx den geheimen raed, by *Pizarrus* genoomen. Weshalven *Gaſca* aller wegen hulpbenden uit *Mexico*, *Guattimala*, *Nicaragua* en *ſan Domingo* bedektelijk ontbied: en vier ſchepen uit *Panamaes-haven* ſchikt, onder *Aldana*, met drie honderd man: om by naere nacht aen de zeekant der ſtad *los Reyes* te landen, en *Pizarrus* onvoorziens over den hals te komen. *Aldana*, binnen de boezem *Malabrige* geloopen, wierd ontdekt, en gevolgt by *Diego Mora* ſteevoogd van *Truxillo*. *Mora* achterhaelt de vier zeilen: welke hy levens-middelen en oorlogs-gereedſchap mede deilt. Binnen *los Reyes* deed de veld-maerſchalk *Carvayales*, door *Pizarrus* ontbooden, een prachtige intreed, tuſſchen 't loſſen des geſchuts en feeſtelijke vreuchde-vuuren. Ondertuſſchen was het aldaer diervoegen zorgelijk van de tegenwoordige ſtaets-ſtand te reppen: dat om een oneffen woord de moordpriemen ten borſt ingingen: of ten minſten ſneuvelde iemand aen vergif, zoo haeſt verdacht wierd over te hellen tot *Gaſca*. In plaets van *Mora* vaerdigde *Pizarrus* tot het ſtadhouderſchap over *Truxillo* den rechts-geleerde *Garcias Leon*. Deſe, vervallen onder *Aldanaes* vloot, verkoor de zijde van *Gaſca*. 't Liep allenthalven *Pizarrus* tegen. Hy echter verliet hem zelf niet. Bericht wegens de naderende ſchepen, roert de trommel binnen *los Reyes*: dwingt ieder die wapenen konde voeren, om dienſt te nemen op lijf-ſtraf: ſtelt over de ruitery en 't voetvolk verſcheide ervaerene gezachhebbers: aen welke zoo veel penningen ter hand ſteld, als ieder tot werving en onderhoud der geworvene vereiſchte. Duizend man ſtond nu in de wapenen: tot welk getal, volgens afgegaene orde, nieuwe hulp-benden te gemoet gezien wierden uit *Cuſco*, *Plata*, *Arequipa*, *Lima*, *Guanuco* en andere omleggende plaetſen. *Savedra* ſteevoogd van *Guanuco*, uit de ſtad getrokken, viel *Pizarrus* af, en voegde zich by *Mora*, de welke in 't landſchap *Caxamalca* een wakend oog hield voor *Gaſca*. De ſlagboeg liep hoe lanx hoe meer *Pizarrus* tegen. Zedert de nederlaeg des onder-koninx *Vela*, had d'hopman *Diego Centeno* hem zelf verborgen uit vrees voor *Pizarrus*, een gantſch jaer in een onder-aerdſch hol. Verkundſchapt van *Gaſcaes* over-komſt ſprong te voorſchijn: kreeg veertig man en ettelijke paerden, uit de verlooren ſlach gevlucht, by een. Met dit volk, hoewel ſlecht gewaepend, waegde hy een gewigtige aen-ſlag, om namentlijk *Cuſco* te bemagtigen. *Antonius de Robles*, niet min gehaet als veracht, wegens ſijn laege af-komſt en klein verſtand, voerde het opperſte bewind over de ſtad, met vijf honderd krijgsknechten bezet, behalven de burgers, die op geweer ſtonden. Bericht van *Centeno*, zend *Frans Aguierre* uit,

Gezantſchap aen den Kaizar.

Zorgelijk ſpreken binnen los Reyes.

Vele vallen Pizarrus af:

by wapend zich tegen Gaſca.

Merkwaerdige verrichting van Centeno, innemende Cuſco.

uit, ten einde het veld ontdekte; doch dese voeght zich by *Centeno*: dewelke een om-weg neemt, en tegen de nacht onder *Cusco* komt. Hy ramt de poort open: drijft de ontzaedelde paerden tegen den vyandt in, op de markt ten slag geschaert. De paerden helden midden door de slag-ordens: zulx gantsche gelederen onder de voet geraekten. *Centeno* diende hem van de wanorde: viel dicht in een gedromt op *Robles* aen: dewelke, alzoo vergeeten had het krijgs-woordt te geven, groot onheil veroorzaekte; want 't volk, door een pik-donkere nacht verbystert, kende noch vriend noch vyand. Elk taste slechts van zich: zulx meer aen eigen swaerden sneuvelden, dan die *Centeno* trok. Dese aldus meester geworden, onthalsde des anderen daegs *Robles*, en deelde honderd duizend dukaeten onder 't krijgs-volk uit: trok met honderd man na de stad *Plata*: om *Mendoza* aldaer de brengen tot 's kaizars gehoorzaemheid. De toeleg gelukte te meer, alzoo gestijft wierd door honderd en dartig voet-knechten, welke *Lucas Martijn* uit *Arequipa* lichte voor *Pizarrus*; doch die hem by den kop greepen, en de party van *Gasca* aen namen. Middelerwijl liep de vloot, onder 't beleid van *Aldana*, in d'haven voor *los Reyos*, tot groote ontsteltenis der gantsche stad. *Pizarrus* legerde zich met vijf honderd en vijftig man lanx de strand, om het landen te beletten: swoer, dat levendig aen stukken zoude hakken, zoo meenig vlooteling in sijn handen verviel: liet *Peter Martijn* binnen de stad, die aenstonds zoude op-hangen, dewelke 't leger niet volgde, of uit het leger te huiswaerd keerde. *Martijn* ging ten dien einde met een beul vergezelschapt: en, als de beul te langzaem zammelde, doorstak zelf meenig borger. Onaengezien alle vluchtelingen ter dood gedoemt wierden by *Pizarrus*, vertrokken echter sijn getrouwste vrienden ten grooten getaele, nacht aen nacht: ja de soldaeten zelf reeden by vollen dag te vier-voet weg: riepen luids-keels, *lang leve de kaizar, slae dood de dwingeland Pizarrus.* Waerom hy dan geraedzaemst vond op te breeken na 't geweest *Nasca*. Geduurende de togt, verliepen gantsche benden: zulx hy naeuwelijx ander half honderd man by een hield: van welke alle oogenblikken verwachte, neder-gehakt te worden. Met 't vertrek van *Pizarrus*, nam 't werk een gantsch andere keer binnen *los Reyes*: men rechte aenstonds de kaizarlijke standaerd: de stadsroeper las de brieven van vergiffenis, die *Gasca* uit *Spanje* overbragt, op alle hoeken der straeten, af. *Ioan Palomino*, uit de vloot geland met vijftig krijgs-knechten, vergaederde alle, dewelke uit 't heir van *Pizarrus* den vlucht namen. Ondertusschen geraekt *Gasca* onder zeil. Hy voerde van *Panama* vijf honderd wel gewapende: stapte tot *Truxillo* te land, en maekte een leger in 't dal *Xauxa*: werwaerds aller weegen groote meenigten toe-vloeyden, uit bittere haet tegen *Pizarrus*: als die binnen weinig tijd meer als een half duizend edel-luiden door beuls handen moord-daedig ombragt. Maer *Pizarrus*; zedert onder *los Reyes* opbrak, vond de stad *Arequipa* t' eenemael verlaeten: kreeg by zich de hulp-benden, waer over *Ioan Acosta* stond, welker getal tot d'helft was verloopen: trok *Centeno*, gelegert lanx 't meir *Titicaca*, onder d'oogen. Op 't vlakke veld *Guarina* ging 't gevecht bloedig aen. *Luidewijk Ribera* voerde de voortogt van *Centeno*, die 't geschut loste, eer doel konde schieten. *Carvayales* diende zich van die misslag: ruk-te geswind de haek-stukken dicht voor de vyand: en maekte met schrot zulk een opening, dat gantsche geleederen weg-geschooten wierden. In d'eerste torn sneuvelden meer dan anderhalf honderd krijgs-knechten. De ruitery, verschrikt door de nederlaeg van 't voetvolk, rent af. 't Voetvolk, van ruitery ontbloot, konde naeuwelijx ontsnappen: alzoo *Pizarrus* de achterste nederhakte door sijn busdragers,

Verwoedheid van Pizarrus.

Wreedheid van Peter Martijn.

Pizarrus van de sijne verlaeten.

Gasca krijgt groote toeloop.

Swaere nederlaeg van Centeno.

en de voorste in de vlucht door de paerde-voeten vertrad. Ses *Peruaenen* bergden *Centeno*, krank leggende op een ros-baer, uit den strijd. Wreed gebruikte d'overwinnaer den bevochten zegen. Zoo meenig na de veld-slag in handen viel, wierd doorpriemt of gehangen. *Gasca*, wegens dese nederlaeg bericht, kropte sijn hart zeer voorzichtig op: maekte alle noodwendige oorlogs-gereedschap: trok met negentien honderd man uit de valleye *Xauxa* na *Cusco*, op den weg gesterkt door de rijke hulp-benden, die d'ervaeren veld-heer *Peter Valdivia* uit *Chili* aen bragt. Tot *Andaguarao* hield 't leger halte: ter oorzaek het week winter-weder, welk de wegen onbruikbaer maekte wegens de geduurige slag-regenen. De tenten en *maiz* begon te mets te verrotten: en de vochtigheid verspreide een doodelijke roode loop. Met de lente brak *Gasca* op. Om over de rievier *Apurima* te geraeken, was groote swaerigheid: alzoo *Pizarrus* de bruggen allenthalven had afgeworpen: en d'over-togt geweldiger hand scheen te zullen beletten. *Gasca* dient sich van een krijgs-list. Hy laet dan op drie verscheide plaetsen hout en rijswerk te zamen brengen: ten einde de vyand misleid niet weten mogt waer het gelden zoude. Eindelijk rukt *Gasca* over diepe sneeu-bergen na *Cotabamba*: alwaer de brugge schielijk met drie kabeltouwen overgebragt is. Vier honderd man had nu d'oever aen d'ander zijde der stroom onder de voet. De meeste schade leed de ruitery; want meer dan sestig paerden met wapenen geladen, dreeven voor stroom af tegen de rotzen: welker scherpe kanten doodelijke wonden maekten. *Pizarrus*, wegens de gantsche handel by de verspieders bericht, vaerdigt *Acosta* met twee honderd bus-draegers, om d'over-gekomene te slaen; doch dese vond d'tgetal te sterk, dan dat een torn dorst waegen. Ondertusschen geraekte 't geheele leger aen de rechter oever van *Apurima* op een hooge berg. *Pizarrus* had zich begraeven met negen honderd man, vijf mijl beneden *Cusco*, in 't vlakke veld *Saquisagrana*. Ses veld-stukken verdeedigden de enge toe-gang der leger-plaets; welke aen d'eene zijde veilig lag door een rievier, moeras en hoog gebergt, en van achter door een diepe gracht zonder water. *Gasca* stond boven op een heuvel, en bezichtigde duidelijk 't heir des vyands in de laegte. Den gantschen nacht bleef sijn volk gewaepent staen: leed zulk een koude, dat geen wapenen konde voeren: daer *Pizarrus* beneden over hette klaegde, volgens de vreemde gestalte der Peruaensche lucht; want de toppen leggen aldaer verstijft van strenge vorst, daer de valleyen, zomtijds geen mijl verder, gezengt worden, vermids ondraegelijke warmte. Met den morgen-stond daelde *Gasca* den berg af: sijn ruitery verdeelt in twee vleugels, stond ter slinker zijde onder *Joan Savedra*: de rechter gebood *Balthazar Castro*: *Mendoza* voerde eenig licht paerde-volk op hem zelf. *Valdivia* hield zich by 't geschut. *Gasca* zelf was in de voor-togt der vuur-roers. *Pizarrus* schikte *de Peruaenen* aen de rechter-hand van sijn slagorde. *Cepeda* en *Acosta* hadden gezach over de ruiters, *Carvayales* en *la Torre* over 't voet-volk, *Sebastiaen Vergara* en *Peter Soria* over de veld stukken. Zoo haest de strijd haer verhief, trok *Cepeda* met een groot gedeelte der ruitery na *Gasca*, welken de rechter vleugel bosschieters volgde. Om d'overloopers te veiligen, schooten *Centeno* en *Mendoza* dicht onder de slagordens van *Piezarrus* toe: welke meer en meer ontbloot wierden: alzoo zommige de vlucht namen na *Cusco*, andere met gantsche vaendels tot *Gascaes* heir in-stapten, verzoekende lijfs-genaede. *Pizarrus* ziende zich rondom verlaeten, riep: *Nadien alle haer begeven onder de kaizerlijke standaerd, wil ik ook derwaerds rijden: misschien zal my barmhertigheid geschieden.* *Acosta* viel hem in. *Wat! laet ons in de dikste drang der vyanden vallen, en held-daedig sterven.* *Pizarrus* antwoorde: *Neen, nu ik eer en goed quijt ben, moet zorge draegen voor de ziel, dat aen de zelve ook geen schaede lijde.*

Optogt van Gasca:

trekt over de stroom Apurima

Merkwaerdig onderscheid der lucht in Peru.

Gasca overwind Pizarrus:

lijde. Terwijl dit zeide, klimt van 't paerd met konſtig zilver-tuig behangen, levert hem en ſijn ſwaerd in handen der ſarjant *Villavicenzo.* Hy droeg een licht harnas, goude helmet, waer op een koſtelijke pluimaedje ſlingerde, en een pronkpenning rondom vol eſmarauden bezet om den hals. Geleid tot *Gaſca*, ſnaeuwde deſe hem toe: *Dunkt u niet't werk wel beſteld te hebben, die ſchuldig ſtaet aen de verquiſting van zoo veel kaizarlijke ſchatten, en vergieting van zoo veel bloed, om voor u te behouden een onwettige dwinglandy over Peru? Pizarrus* graeuwde even fier wederom: *Ik heb mijn eigen goed te koſt geleid aen de Spaenſche vryheid: en mogt 't Peruaenſche gebied rechtmaetig aenvaerden, die nevens mijn broeders Peru moeyelijk ontdekt en bloedig gewonnen heb.* *Carvayales* uit de ſtrijd ontſnapt, ſchuilde in 't ried; doch is van ſijn eigen volk aen *Gaſca* gelevert, die hem daegs na de ſlag levendig vierendeelde, en *Pizarrus*, in den kerker verworgd, 't hoofd afſloeg: de andere gevangenen zijn meeſt alle in koelen bloede aen kant geholpen. *Gaſca* vond een ongeloofelijke ſchat by *Pizarrus.* Ieder ſoldaet kreeg hoofd voor hoofd meer dan ſes duizend dukaeten. 't Zeeghaftig heir trok binnen *Cuſco*: alwaer de beuls nieuw werk vonden met hangen, worgen, onthalſen en rabraeken. Die gebrandmerkt op de galley quamen, mogten van geluk ſpreeken. *Gaſca*, hoewel zegepraelde, zag geen kleine ſwaerigheid te gemoed. Hy had meer dan darde half duizend man by een. Ieder achte, dat hem, wegens getrouwe dienſt, eenige rijke bediening toe-quam. Daer ſtonden wel anderhalf honderd ambten te vergeven; want *Pizarrus* had de voornaemſte ambtenaers om hals geholpen: en die eenig ambt uit ſijn gunſt bekleeden, waeren in de laetſte ſlag geſneuvelt of gevlucht. Maer het klein getal konde niet toereiken na de meenigte, welke haer zelf eenig voordeelig genot toeleide. De openſtaende inkomſten bedroegen jaerlijx elfmael honderd duizend dukaeten: die meeſt onder de gezach-hebbers ſmoorden: de gemeine ſoldaeten kregen ſlechts een klein aenpart: weshalven een ſwaer misnoegen by vele wierd opgevat: dreigden feitelijkheid te plegen, ten zy meer ontfingen. Doch *Cianca* kreeg de roervinken by de kop: welker ſtraf een algemeine vrees veroorzaekte: en de vrees zette d'ontſtelde gemoederen ter neder. *Gaſca* had in d'oorlog tegen *Pizarrus* geſpilt meer dan negen honderd duizend dukaeten, welke penningen meeſt op renten nam. Na dat hy 't rijk tot ruſt bragt, begonde te denken op betaeling, die hy ten meerderen deel deed uit d'aengeſlaege goederen der weder-ſpannelingen. Voorts wierd een naeuwe voet van ſchatting, by *de Peruaenen* op te brengen, beraemd: daer te vooren ieder *Spanjaerd* haer afdrong zoo veel goed dacht: waer toe geen wreede pijniging, zelf ter dood toe ontbrak. Binnen *los Reyes* ſtond wederom de hooge rechtbank der kaizarlijke rijx raeden geſpannen. Weshalven *Gaſca*, na duſdaenige verrichtingen, t'huiſwaerd keert, met een onwaerdeerlijke ſchat voor *Carel de vijfde*: en liet 't Peruaenſche bewind aen de rechts-geleerde *Cianca.* Zedert is *Peru* beſtiert by onder koningen. Op *Cianca* dan zijn in orde gevolgt *Antonius Mendoza*, *Andreas Hurtado Mendoza*, *Diego Velaſco*, *Lopez Garcias de Caſtro*, *Franciſcus de Toledo*, *Martijn Enriques*, *Garcias Mendoza*, *Luidewijk Velaſco*, *Joan Pacheco* en der zelve ſtaetvolgers. Onder deſe alle heeft 't Peruaenſche koningrijk een vreedzaeme ruſt genooten, tot merkelijke ſtijving der Spaenſche ſchat-kiſten. Dus lang wegens de verceeuwde geſchiedeniſſen in *Peru* voorgevallen. 't Zal dienſtig zijn de byzondere landſchappen van dit magtig rijk kortelijk voor te ſtellen. Tegenwoordig word het verdeelt volgens drie hooge vuurſchaeren, opgerecht binnen de ſtad *los Reyes*, in de geweſten *Charcas* en *Quito.* Dit laetſte maekt het noordelijkſte gedeelte van *Peru* uit, en beſlaet twee en zeventig mijl in lengte; de breedte bereikt vijf en twintig, elders meer, elders minder.

gaet wreed met de gevangenen te werk:

is in groote verleegendheid:

ſijn vordere verrichting.

Onder-koningen van Peru.

Beſchryving van 't landſchap Quito.

der. De winter begint met wijnmaend, en duurt tot d'aenvang der lente. Als dan vallen ſwaere ſtortvlagen, en op 't gebergt ook dichte ſneeuw buyen. Buiten de gezeide tijd ſchuilt de zonne zelden achter wolken. d'Inwoonders ſterven veel aen zinkingen, in 't begin en einde des zomers.

Pokken in Peru.

De pokken nemen ook veel menſchen weg. *De Peruaenen* komen met dit beſmettelijk quaed dikwils ter weereld: en zetten het *den Spanjaerden* over, die ſich van d'inlandſche hoeren niet onthouden. *Zalzaparilla* en 't hout *guaiacan* word gebruikt tot een tegen-gift. Hier waſſchen veel vergiftige kruiden, die *de Peruaenen* tot onderling moorden konſtig mengen. In 't heetſte gedeelte van *Quito*

Vruchten.

valt de zoete en verkoelende vrucht *guaba*, twee palmen lang, buiten met een graeuwe ſchorſe, binnen vol wit merg en harde kernen.

Boom guaiaba.

De boom *guaiaba* heeft een bleek-gladde baſt, dichte takken, harde en blinkende bladeren, bloemen uit vijf blaedjens, niet ongelijk een paeuwe-kuif, lang werpige appelen buiten ruig, binnen met flaeuw-rood vleeſch en eetbare ſteenen: de wortel wijd verſpreid is zoet, en in water gekookt geneeſt de roode loop. Deſe boom waſcht aller wegen, byzonder op laege gronden: te meer alzoo uit de korrelen, by de vogelen opgepikt, en met d'afgang quijt gemaekt nieuwe boomen groejen. De Spaenſche vruchten, peerzakken, citroenen, vygen, granaeten, peeren, queen, oranje-appelen ſlaegen buiten gemein weelig; doch verrotten haeſt. Men wind overvloedig tarwe, garſt en *maiz*.

Vee.

De weyden vallen graeſig voor oſſen, paerden en ſchaepen. De ſchaepen teelen binnen veertien maenden tweemael lammeren. *d'Oceaen* levert meenigte van zee-viſch: de rievieren geven vry minder. De ſtroom *Barbara* plagt eertijds goud te ſchaffen. Op de vochtige gronden vindmen zalpeter, zeer

Herbergen.

bequaem tot buspoeder. Voor de reizigers zijn dienſtig d'herbergen *tambos*, ſtaende vijf mijl van elkander, lanx d'heere wegen. Ten gezetten prijs is allerley eet-waer binnen de zelve te koop. d'Inboorlingen woonen meeſt by buurten: verlaeten ongaerne haer geboorte-plaets:

Kleding.

gaen bekleed met een hembd rok zonder mouwen, boven en onder even wijd: 't overige licchaem blijft bloot: 't lang hair ſnoerenze op.

Inboorl. der volkeren in Quito.

Zijn ſterk en welgeſchaepen, en vernuftig genoeg, om eenig ambacht te leeren; doch logenachtig, ongeſtadig en tot dronkenſchap genegen: nemen beſwaerlijk 't Roomſche geloof aen: zulx zich meeſt laeten doopen, wanneer op ſterven leggen: drijven ſterke handel in kotoen, wolle en laekenen. Aen 't uiterſte noorden van *Quito* leggen de ſteden *Tumana*, *Trugillo*, *Almaguer*, *Madrigal* en *Paſto*. Tuſſchen *Paſto* en *Quito* ontmoetmen, behalven verſcheide dorpen, de beruchte weg by *d'Ingas* door wilderniſſen en woeſt gebergt geleid, de muuraedje van een oude ſterkte en de wonderlijke ſteene

Wondere brug.

brug *Lumichaca*, welke de natuur over de ſnelle ſtroom *Guaca* gebouwt heeft. Het is een harde klip, wiens voet een ruim log vertoond, waer door 't water yzelijk bruiſcht. Deſe landſtreek brengt weinig *maiz* voort; maer overvloedig *mortunnos*, ſwijmende na pruimen van damaſt: te veel gegeten veroorzaeken dronkenſchap en ſwaere benaeuwdheid. 't Meir *Yaguarcocha*, beteikend *een bloed water*, ter oorzaek *d'Inga Guaynacapa* aldaer twintig duizend menſchen den hals afſneed en verdronk. 't Paleis *Carangue* op een kleine vlakte, uit ſteenen zonder kalk of yzer-werk konſtig zamengevoegt, vertoond in haer bouwvallige overblijfſels een verwonderenswaerdige heerlijkheid. Weinig verder pronkt 't koninglijke ſlot *Atabalo*, waer aen *d'Ingas* geen koſten ſpaerden. Waerlijk een meeſtet-ſtuk, welk niet behoefd toe te geven den beruchte gebouwen *der Romainen*. Tuſſchen *Atabalo* en *Cocheſqui* een prachtig huis, leid een koude ſneeuw-berg. Voorts hebben *de Spanjaerden* lanx de weg tot *Quito* toe verſcheide wooningen, en byzonder in 't vlakke veld *Annaquito*, alwaer d'onder-koning *Vela* de ſlag verloor tegen *Gonzalvus Pizarrus*. Maer d'hoofdſtad *Franciſco del Quito*, of

Hoofd-ſtad Franciſco del Quito.

of ook enkelijk *Quito* genoemt, na de paleiſen alhier by *d'Ingas* geſticht, beſlaet een naeuwe vlakte, bezet van gebergt, welk aen *Puerto Viejo* voor *de Zuider-Oceaen* rijſt, en tegen *de Noord-zee* ſtoot, nevens *Carthagena.* d'Inboorlingen rondom *Quito* zijn zediger als andere *Peruaenen.* De valleyen, alwaer de zonne klemt, draegen allerley fruit-boomen en ſchoone wijngaerden. *De papas*, niet ongelijk den aerd-akers, waſſchen onder d'aerde. *Quimba* krijgt een manslengte en kleine zadekens, waer uit een aengename drank gekookt word. Van *Quito* loopt de koninglijke weg, alwaer om de vier mijl een ſchoon paleis ſtaet, na *Cuſco*, en van *Cuſco* na *Chili*, meer als duizend mijlen lang.

Rookende berg.

Een uur gaens buiten *Quito* rookt een hoog gebergt: zomtijds werpt het wijd en zijd dikke aſſche: en maekt een naer geluid, niet anders of donderde. d'Aſſche beſchaedigt 't land boven maete: en zoude meer hinder doen, tenzy door de ſlag-regenen by wintertijd wierd weg-geſpoelt. De ſtad leid op een drooge zandige boodem, in 't midden van een gracht, met verſcheide bruggen beleid, doorſneeden. De ſtraeten loopen breed en recht. Vier markten maeken een groote ruimte. Behalven d'hoofdkerk ſtaen twee andere tempels, aen de ſanten *Sebaſtiaen* en *Blaſius* toegewijd. De kloosters *der Franciſcaenen* en *Dominicaenen* wijken elkander in koſtelijke timmering niet. Vijfhonderd Spaenſche huiſgezinnen zijn alhier nedergeſlaegen. d'Ontfangers van 's koninx inkomſten bewoonen prachtige huiſen. Meer als vijftig duizend *Peruaenen*, rondom de ſtad, ſtaen op gezette ſchatting. Om haer te beteugelen, is *Quito* voorzien van allerley oorlogs-gereedſchap. De meeſte handel beſtaet in ſchaepen, koeyen en geiten-kaes, kotoene kleedjens, lakenen, vlas, hoeden, touwen, zuiker en zout. 't Zout graeuw en bitter borrelt uit een bronne in 't geweſt *Mira*. Oolie, wijn en droo-

droogeryen worden een ſtuk weegs van *de Zuid-zee* de rievier *Ambato* opgevoert, en voorts met karren binnen de ſtad. Zuidelijk van *Quito* is te zien 't paleis *Thomebamba*, in 't landſchap *Canares*, alwaer twee rievieren te zamen-vloeyen, nevens een lage vlakte, vol allerley wild. 't Gebouw zelf leid ten grooten deele vervallen. Eertijds telde het verſcheide zaelen: in zommige lagen wapenen opgeſlooten, in andere leef-togt en klederen: hoedanige timmeringen *d'Ingas* over *Peru* meer als duizend hadden geſticht, inzonderheid lanx de koninglijke weg: ten einde by oorlogs-overval aller wegen voor den dag waeren. *Thomebamba* beſchouwde ter lufter hand de prachtige zonne-tempel: welkers poorten niet alleen konſtig beſchilnert; maer ook met eſmarauden koſtelijk ingeleid pronkten. Beide 't paleis en tempel, met fijn goud vol beeld-werk gedekt, beſtonden uit groote toet-ſteenen en jaſpis. Men bewaerde alhier onwaerdeerlijke ſchatten. Doch deſe heerlijke gebouwen zijn tegenwoordig zeer vervallen. 't Volk van dit geweſt genaemt *Canares* draegen lang hair, kroontjens-gewijs op de kruin gevlochten, wolle of kotoene hembden en laerzen van *cabicia*. De vrouwen, tamelijk ſchoon, zijn buiten gemein hitzig op de Spaenſche landaerd: ſpitten, zaeyen en verzaemelen den oogſt: daer de mannen binnens huis ſpinnen, weeven en wijve-werk doen. In 't jaer vijftien honderd vier en veertig, wierden alhier mijnen ontdekt die by na zoo veel goud als aerde uit-leverden. 't Paleis *Tacunga* leid niet verre van den berg, die voor eenige jaeren veel aſſche en ſwaere ſteenen over 't veld wijd en zijd wierp. 't Gebouw vertoond groote muuren, in welke noch te vinden zijn de gaeten, daer eertijds goude ſchaepen ten gods-dienſt geplaetſt ſtonden. Nevens leid een klooſter, by de maegden *Namaconas* bewoond, om den zon aen te bidden. Rondom ſtaen ſteene huiſen met ſtroo daken. d'Inwoonders zijn bruin en minzaem. De vlekken *Mulambato*, *Mocha* en *Rhiobamba* hebben ieder een koſtelijk paleis. Tegen *Rhiobamba* ſtoot het landſchap *Chumbo*: uit welk een moeyelijke weg leid na 't veer *Guanaycapa* over de rievier *Chongo*. 't Geweſt *ſan Jago de Puerto Viejo* brengt overvloedig voort *batatas-wortelen*, *maiz*, *juca*, driederley zoort *guayavas*, *cerezillas* en de boom *tunas*, die wilde vijgen draegt. De Spaenſche vruchten ſlaegen hier buiten gemein wel. De varkens, welker navel op de rugge ſtaet, zijn zeer gemein. Nergens loopen zoo veel en ſmaekelijke harten. Behalven ontelbaer gevogelt, voeden d'ingezeetenen binnens huis den *xuta*, ſwijmende na een gans, en *maca* weinig kleinder als een haen, verwonderenswaerdig ſchoon. De viſſchen *bonitos* worden overvloedig gevangen; doch veroorzaeken koorts. Lanx de zee-kuſt krijgen de menſchen roode wratten, gelijk okkernooten, byzonder aen 't voorhoofd en de neus. Lanx *de Zuider-Oceaen* woonen *de Caraques* tuſſchen d'uithoek *Paſſao* en rievier *Dable*. Haer aengezichten zijn vol kerven en gaten, van d'ooren af tot de kinne toe. Om den hals en armen draegenze goude kleinoodien en roode kleine kooraelen *chaquira*, by *de Perauaenen* hoog geacht. Zy hebben twaelf dorpen uit houte huiſen. 't Voornaemſte *Manta* was eertijds vermaerd wegens een groote *eſmaraud*, gods-dienſtig aen-gebeden. *Puerto Viejo*, beſpoelt van *de Zuid-zee*, is een ongezonde plaets. 't Regent hier acht volle maenden achter een. De regen begint met de wijn-maend. De burgers, de voornoemde wratten onder-heevig, leven zelden lang. *Guayaquil*, anders ook genaemt *Culata*, gebouwt aen een diepe inham *der Oceaen*, nevens de ſtroom *Ambato*, die ſnel af-vlied van 't gebergte *Quito*, beſlaet een vruchtbaere grond. Men vind aller wegen veel hooning in holle boomen. 't Water der rievier geneeſt de Spaenſche pokken: weshalven uit alle geweſten geduurig groote meenigte derwaerds trekken. Lanx d'oevers waſcht overvloedig *zalzaparilla*. Verwonderens-waerdig is de brug-

Paleis Thomebamba:

en zonnentempels, beide wonderlijk.

Volk Canares.

Paleis Tacunga.

Landſchap Chumbo:

Puerto Viejo:

't Vee en wild alhier.

Vreemde wratten.

Caraques haer wondere dragt.

Stad Guyaquil.

Stroom Ambato.

brugge, welke *d'Inga Guaynacapa* begon te leggen over de vloed: doch met sijn dood bleef 't werk steeken. *De Guancabilcas* staen onder de gehoorzaemheid der stad *Guayaquil*. De Spaensche hopman *Contera* stichte in de valleye *Vili* de vesting *Castro*. 't Gewest *Paltas* heeft moeyelijke wegen, moeder-naekte inwoonders, koud gebergt, de paleisen *Piedras* en *Tamboblanco*, verscheide dorpen en de stad *Loxa*, tusschen twee armen der rievier *Catamayo*, onder een gezonde lucht, aen de koninglijke weg die na *Cusco* loopt, in 't dal *Cuxibamba*, alwaer geen vergiftig dier immermeer gevonden word. De boodem draegt weelderig eiken, noote-boomen, elsen, willigen, cederen, *maiz*, garst en terwe. Niet verre van de stad springt een heete sulfer fontein, heelende allerley wonden. Gevoogelt, wild, vee en visch maeken de plaets boven gemein lijftochtig. Een schone kerk en twee kloosters der *Dominicaenen* en *Franciscaenen* brengen geen klein cieraed toe voor de stad. Oostwaerd afleid een onbewoond gebergt welker toppen onder eeuwig sneeuw schuilen. Binnen *Cuenca* bewoonen *de Minder-broeders* en *Preek-Heeren* prachtige gestichten. 't Land rondom heeft rijke mijnen van goud, zilver, quik-zilver, kooper, yzer en sulfer. Ten oosten van de koude toppen *Andes* beslaet de stad *Zamora* een vochtige grond. Nimmer word 't volk alhier besocht met besmettelijke ziekten: zy gebruiken tegen alle quaelen tabak en 't kruid *aguacolla*. De nooten, die rondom her vallen, veroorzaeken raeuw gegeten een haestige dood; doch gekookt geven goed voedzel. De mijnen leveren ongemein groote korrelen goud. Een, wegende achtien pond, is aen den Spaenschen koning *Philips de tweede* vereert. De ziltige bornen geven goed zout. Drie stroomen van 't gebergt af-gestort wentelen goude-zanden, en verschaffen lekkere visch. Byen zonder angels maeken veel hooning. De tijgers en kleine leeuwen doen groote schaede onder de schaepen *pacos*, geiten, verkens en koeyen. De stad zelf is net bebouwt, met houte en steene huisen: de kerk en *'t Dominicaener-klooster* steeken boven d'andere timmeringen uit. 's Koninx rent-meerster houd alhier een kostelijk hof. De landzaeten rondom zijn botte menschen: voor d'aenkomst *der Spanjaerden* sloegenze malkander om de buit dood. De stad *Yaen* is gelegen in 't gewest *Chuiquimayo*: alzoo genaemt na de snelle rievier, welke de Peruaensche vrouwen en kinderen zelf, tot verwondering *der Spanjaerden*, overswemmen. d'Inboorlingen beschilderen 't gansche lichaem swart, met 't zap der wortel *Yaguas*: en leven meest by de gestampte plante *Yuca*. Aen d'ander zijde van 't gebergt, welk d'oevers van *Chuquimayo* beslaet, leid 't gewest *Perico*, vruchtbaer en dicht-bewoond: waer tegen 't goud-rijke landschap *Cherinos* stoot. Voorts heeft *Peru* verscheide aengenaeme valleyen: onder welke ten noorden uitmunten *Tumbez*, *Solana*, *Poechos* en *Piura*, alle vruchtbaer, vol heerlijke gebouwen, en door stroomen bevochtigd. De eerste stad, by *de Spanjaerden* in *Peru* gesticht, is *San Miguel*: zy beslaet een drooge boodem, welke des zoomers zeer stuift, en geduurende de winter-maenden vochtig valt: vermids de harde grond 't water niet verswelgen kan. *De Ingas* hebben door dese valleyen een weg geleid, breed vijftien voet, tusschen twee muuren en geboomte wederzijds. Westelijk van *Miguel* vertoont haer 't stedeken *Payta*, aen een veilige haven *der Zuid zee*. Op 't jaer vijftien honderd zeven en tachentig, leide *Thomas Candisch* de plaets aen koolen: welke nu acht en twintig jaeren herbouwt stond: wanneer *Joris Spilbergen*, na een hard scheeps-gevecht tegen de Spaensche ammirael *Rodrigo Mendoza*, in de ruime haven voor *Payta* ten anker liep. Hy schikte acht schepen met drie honderd gewaepende stadwaerd; doch dese vonden de vyand lanx de wal beschanst, zulx onverrichter zaeke te rugge keerde. Weshalven de jagten *Eolus* en *Morgenstarre* dicht onder *Payta* liepen, en onophoudelijk in de stad schooten.

't Landschap Paltas.

Stad Loxa.

Steden Zamora en Cuenca.

Vreemde nooten.

Stad Yaen.

Landen Perico en Cherinos.

Valleyen.

Stad San Miguel.

Stedeken Payta.

Ondertusschen achterhaelde hopman *Ioan de wit* een Peruaensche visscher, die twee maenden lang zee gebouwt had, en goede vangst bekome. 't Vaertuig bestond uit zamengevlochte balken, voerde twee bezaens, ses fluxe boots gezellen: zeilde niet min vaerdig als scherp by de wind. 't Geschut, welk de schepen op *Payta* loste, maekte zulk een schrik onder de burgers: datze met zak en pak na 't gebergte vlooden, en de stad ten besten gaven, in welk *Spilbergen* 't vuur stak: binnen weinig uuren, laegen twee schoone kerken, een Dominicaener-klooster, en de meeste huisen aen koolen. Indien de burgers niet flaeuw-hertig waeren geweest, zy hadden kans genoeg, om *d'Hollanders* af te wijsen; want de onder-koning *Luidewijk Velasco*, verkundschapt van *Spilbergens* aenkomst, had de plaets gesterkt met oorlogs-gereedschap en genoegzaeme bezetting; maer de moet slabbakte. Terwijl *Spilbergen* alhier ten anker bleef, vongen de matroosen op 't eiland *Lobos*, schuins voor *Payta* zeewaerd afgelegen, een wonderlijke vogel, twee ellen hoog en drie dik, wiens bek, vleugelen en klaeuwen na eens arends sweemden, de hals was gelijk der schaepen, op 't hoofd stond een haene kam. Voorts zond *Donna Paula* stee-voogdesse van *Payta*, over *Peru* wegens bescheidenheid en schoonheid vermaerd, kool, oranjen-appelen, citroenen en andere verversching aen d' Hollandsche vloot: zy verzocht te vergeefs ontslaeging van zommige *Spanjaerden*, in de zee-slag tegen *Mendoza* gevangen. Ten oosten van *Payta* landwaerd, leid 't heete en vochtige landschap *Quixos*, berucht wegens 't geboomt draegende de welriekende vrucht *canela* en de rank-appels *granadilla*, byzonder dienstig tegen hetzige koortzen. 't Loof der rank-appel boom kan gelijk klim-op gevlochten: de bloeyzem hangt als een zon met lang-werpige bladedjens, rood en wit gespikkelt: opent haer drie uuren na zonnen opgang, en

Vreemde voogel.

't Land Quixos.

Rank-appel boom.

en sluit toe voor den avond: even of de natuur zorge droeg, om de schoonheid der uitsteekende bloeyzem te bewaeren. Behalven de stedekens *Archidona*, *Avila* en *Sevilla del Oro*, leid hier d'hoofdstad *Quixos*, gesticht door *Ramirus Davalus*, op 't jaer vijftien honderd negen en vijftig.

Stad Quixos.

't Gantsche gewest *Quixos*, ontvolkt wegens 't woeden *der Spanjaerden*, behoort onder 't bisdom *Quito*. Ten oosten van *Quixos* grenst *Canela*, alzoo genaemt ter oorzaek dit gewest groote bosschaedjen heeft, welke de vrucht *canela* overvloedig voortbrengen.

Land Canela uitgemoord.

Naeuwelijx een Peruaensche landaerd diervoegen mishandelt, als dese. Want *Gonzalvus Pizarrus*, meinende groote schatten alhier te vinden, vond niet als boomen draegende knoppen gelijk olyven, by d'inboorlingen *canela* genaemt, met welke sterke handel drijven: anderzints zijn arme en onvernuftige menschen, schuilende onder vervalle hutten. *Pizarrus* liet de meeste verscheuren door sijn honden: dewijl geen schatten konden byzetten, noch aenwijsen waer de zelve te bekomen waeren. Vorders behooren tot 't hoog gerecht van *Quito* de landschappen *Pacomores* en *Yguarsongo*, anders ook genaemt 't gewest *Iuan de Salinas*,

Land Juan de Salinas.

beide maeken meer dan honderd mijlen uit in de lengte: de breedte is niet minder. De graesige weyden voeden weelderig vee: d'akkers leveren tarwe en allerley gezonde kruiden: elders leggen ook rijke goud-mijnen.

Histor. Nat. West-Ind. l. 4 c. 4.

De landvoogd *Iuan de Salinas Loyola* stichte alhier vier stedekens, namentlijk *Valladolid*, *Loyola*, *san Iago de las Montanas* en *Caruma*.

Wonderlijke goud-steenen.

De Jesuiet *Acosta* verhaelt, hoe hy buiten *Caruma* gevonden heeft groote steenen: welker zommige met goude aderen doorloopen, andere half steen half goud waeren: doch wierden beswaerlijk uit de rotzen gehakt. 't Meeste goud vindmen in 't zand van zommige West-Indische rievieren: de voornaemste vloeyen door *Quito*, *Nieuw-Granada*, *Valdivia* in *Chili* en *Caravaya* in *Peru*. Anderzints leid ook 't goud aen korrelen, gelijk meloen-zaed, grooter en kleinder, zonder eenige vermenging.

Rievier san Jago.

Aen de noordelijkste hoek van *Quito* valt de stroom *san Jago* in *de Zuider-Oceaen*. De mond der rievier heeft een wonderbaerlijke grond; want meenigwerf zitten de schepen achter vast, en voor de boeg is meer dan tachentig vademen waters. Ondertusschen zijn dese banken gantsch niet gevaerlijk.

Uithoeken en inwijken.

Ten zuidwesten van *san Iago* leid de ruime inwijk *Matthæo*, en d'uithoek *Francisco*, kenbaer wegens hoog land en banken, die haer rood en wit vertoonen. Recht onder de middag-lijn duikt 't hoofd *Passao* met laeg land.

Stroomen Quiximies.

Tusschen dit en *Matthæo* vloeyen de vier groote rievieren *los Quiximies* zeewaerd. Achter *Passao* rijst 't hoog gebergt *Quaque*. Westelijker verschaft de boezem *Caraques* een veilige reede voor allerley vaertuig. Thans ontmoetmen 't stedeken *Puerto Viejo*, schuilende achter d'uithoek *Laurenso*: voor welke vijf mijl in zee 't eilandeken *Plata* leid,

Eiland Plata.

eertijds vermaert wegens een prachtige tempel, alwaer *de Peruaenen* schaepen en kinderen keelden, en de duivels beelden bestreeken met zulk een vervloekt offer-bloed: zy brachten haer afgod kleinoodjen, goud, zilver, wolle en kotoene hembden en mantels. *Franciscus Pizarrus* vond hier een onwaerdeerlijke schat. Tegenwoordig onbewoond heeft niet anders als dorre en wilde boomen. Volgen vorders de havenen *Callo* en *Zalango*, alwaer goede reeden zijn, versch water en brandhout.

Vreemde put.

't Hoofd *santa Helena* maekt ten noorden een veilige inham: op den oever welt een born-put van jooden-lijm, by d'inboorlingen *copey* genaemt, dienstig om 't wand en schepen te teeren. De stroom *Tumbez* valt in een ruime boezem, aen welkers noord-oostelijke hoek, dicht onder de vaste kust, 't eiland *Puna*, tien mijl in d'ommegang, leid.

Eiland Puna:

De grond brengt overvloedig *maiz*, *juca* en andre smakelijke wortelen voort, behalven groote bosschaedjen vol fruit-boomen en *zalzaparilla*. d'Inwoonders, swartagtig en van middelbare lengte, dragen kotoene kleedjens, de hoog-geachte ketenen *chaquira* en goude kleinoodjen: drijven sterke handel: voerden eertijts

ſwaere oorlog tegen *Tumbez:* lijden by zomertijd groot gebrek aen verſch water.

Verrichting van Candiſch alhier.

Thomas Candiſch ſtapte op 't jaer vijftien honderd ſeven en tachentig alhier te land: vond een ſchip aen ſtrand overgehaelt en drie dorpen: in 't een ſtond een paleis van *een Cacique* met ſteene galderyen aen de water-kant, en nevens een ruim pakhuis, vol pekpotten en baſten om kabels te vlechten: 't dorp telde ruim twee honderd huiſen. Een ſchoone kerk, in wiens toorn ettelijke klokken hingen, beſloeg een open vlakte. *De Cacique*, getrouwt aen een Spaenſche vrouw, was nevens de dorpelingen gevlucht. *Candiſch* bragt, behalven overvloed van oſſen, vette ſchaepen, duiven en endvogels, de klokken en 't geen niet gebergt was aen boord: en verbrande voorts de gantſche plaets. Doch terwijl alles vernielde, vielen onvoorziens honderd *Spanjaerden* en een meenigte *Peruaenen d' Engelſche* diervoegen op 't lijf, dat ettelijke om hals geraekten, en andere gevangen bleven.

Eilandeken Clara.

Weinig dieper zeewaerd, vertoond haer 't onbewoonde eilandeken *Clara*, alwaer die van *Puna* eertijds haer dooden begroeven. De inwijk in welk de ſtroom *Tumbez*, wederzijds dicht bewoont, valt, eindigt ten weſten aen d'uithoek *Blanco*. Zuidelijk van *Blanco* ontmoetmen onder de wal

Eilanden Lobos, en de Lobos Marinos.

't eiland *Lobos*, alwaer ettelijke fonteinen jooden-lijm uitborrelen. Om de punt *Aguja* leggen de twee eilanden *Lobos Marinos*, tegen over een laege kuſt: hebben geen gras, boomen of verſch water; maer meenigte robben, pinguins en ander vreemd gevogelte. d'ontdekking deſer geweſten, gehoorig onder d'hoogſte vuurſchaer tot *Quito*, dient kortelijk

Hoe de landen gehoorig onder Quito ontdekt zijn:

opgehaelt. Terwijl *Pizarrus* gevangen hield *den Inga Attabaliba*, zond hy den hopman *Beualcazar* na de nieuwe veſting *ſan Miguel:* alwaer uit *Panama* en *Nicaragua* tachentig ruiters en ſtijf honderd voet-knechten waeren aengekomen. *Beualcazar* bericht, hoe binnen *Quito* een groote ſchat gouds lag, en 't volk *Canares* bondgenooten *der Spanjaerden* ondraegelijke overlaſt leden van *Ruminagui Attabalibaes* veld-overſte, voerde geſwind de gezeide benden derwaerds: om den buit af te haelen, en *de Canares* te helpen. Doch hy vond 't een en het ander ten hoogſten beſwaerlijk; want *Ruminagui* hield met twaelf duizend *Peruaenen* de bekommerlijkſte toegangen bezet: had zommige wegen liſtig ondergraeven: en op 't vlakke veld kuilen gemaekt vol ſcherpe ſtaeken, bedekt met riet, en 't riet met aerde. *Beualcazar* had ſchranderheid genoeg, om de laegen te mijden: hy nam doorgaens omweegen: rende den vyand ter zijde in: en bemagtigde d'hoofdſtad *Quito*, na kleine tegenſtand. Ondertuſſchen zond *Ferdinand Corteſius* uit *Nieuw-Spanje* den hopman *Peter Alvaradus*, die *Guattimala* bemagtigde: en zedert by 't Spaenſche hof gevolmagt wierd, om *Peru* van de noordkant tot Spaenſche gehoorſaemheid te dwingen.

Merkwaerdige verrichtingen dies aengaende.

Garcias Holgun met twee ſchepen afgeſchikt, ten einde na de Peruaenſche toeſtand vernam, bragt tyding terugge: hoe *Franciſcus Pizarrus* onwaerdeerlijke ſchatten bequam tot *Caxamalca*. Niet minder dacht *Alvaradus*, als hier op te ſlaepen. Hy zet dan aen *Puerto Viejo* vijf honderd ſoldaeten te land: rukt hongerig en dorſtig over 't gebergt *Arcabucos*: en ten zy in eenig riet, een mans been dik, zoet water vond, paerden en menſchen waeren verſmacht. Naderende aen *Quito*, ſtond het geſchaepen tot een bloedige burger-ſtrijd: alzoo de ſtadvoogd *Beualcazar*, geen medemakker duldende, ſijn volk ten veld-ſlag ſchaerde tegen hem. Door tuſſchen-ſpreeken wierd de twiſt bygeleid. *Alvaradus*, voor groot geld uit-gekocht, liet *Quito* leggen. Zedert hield *Gonzalvus Pizarrus* eenige tijd huis binnen deſe ſtad: en vertrok ooſtwaerd na een landſchap welk overvloedig kaneel voortbragt.

Vreemde voorvallen op de togt na het kaneel-land.

Twee honderd *Spanjaerden* en vier duizend *Peruaenen* hielden hem geſelſchap. Op de grenzen van *los Quixos* ſtreeden d' inboorlingen, nooit by *d'Ingas* verheert, tegen hem mannelijk: met de nacht paktenze haer weg.

Ter-

Vreeselijk onweder.

Terwijl alhier uitrufte, ontftak een fchrikkelijk onweder. Boven ftormde de wind tuffchen yzelijke donderflaegen en fchintelende blixemen. De aerde zidderde beneden, en gaepte hier en daer zoo geweldig, dat meer dan vijf honderd huifen, bosfchaedjen en ruime ftukken lands verzonken. Een onbekende rievier liep over d'oevers, en fette 't land rondom plas. Zulx *Pizarrus* niet dan de dood voor oogen zag, zelf nadat de beweeging van hemel en aerde ftilde: alzoo nergens leeftogt te bekomen was. Eindelijk geraekt op 't naefte gebergt, verloor veel volk, door onlijdelijke koude dood-gevrooren.

Land Zumaque.

In 't landfchap *Zumaque* kreeg hy ververfching, en overvloedig kaneel.

Kaneel-boomen.

Dit wafcht aen groote boomen in 't wild: de bladeren zijn niet ongelijk den lauwriet: de vrucht groeyt in kleine beezien: de fchorfe en wortel hebben een fterke kaneelreuk.

Wondere waterval.

Voort-gereift na 't ftedeken *Coca*, vond een waterval, die uit een rotze meer als vijftien honderd ellen hoog nederplofte: zulx 't geruifch by ftil weder fes mijlen verre gehoord wierd. *Pizarrus* liet fijn ongezond volk in *Zumaque* uitruften. Hy zelf toog ooftelijk van *Coca* na 't vlakke

Land Guema.

geweft *Guema* vol moeraffen. De inboorlingen gingen naekt, alleenlijk bedekt voor de fchaemelheid. Eindelijk gevordert tot de groote ftroom, *Maranon*, die 't land rondom plas zette, vond geraedzaem een bergantijn te bouwen. De hoefyzers der doode paerden verftrekten tot yzerwerk, d' hembden tot zeilen. Met een gomme, welke aldaer viel, wierd 't fchip geteert. Dit geraekte te water: voerde de pakkaedje en zieken.

Verwonderens waerdige togt van Gonzalvus Pizarrus:

Pizarrus volgde lanx d'oever: maekte zich door ried en ruichte een weg, of fcheepte zomtijds in de bergantijn over, wanneer aen d'ander zijde der ftroom een gemakkelijker pad lag. Twee honderd mijl waeren ze nu den rievier afgezakt, met geen ander voedzel als wilde vruchten en wortelen: wanneer hopman *Francifcus Orellana* laft kreeg met vijftig man, om voor te zeilen, en lijftogt te zoeken. Aen de vloeden die dwers uit 't land in de groote rievier vielen zoude hy een bemande boot laeten leggen.

als ook van Orellana.

Orellana dreef binnen weinig dagen met de geweldige ftroom zoo verre af, dat in geen jaer kans zag wederom op te geraeken: konde nergens fpijs bekomen: had dagelijx te ftrijden tegen *d'Indiaenen*, die in kleine fchuitjens ftoutmoedig na boord voeren: kreeg bericht, hoe dichte by *d' Amazones* woonden, vrouwen die geduurig oorloogden tegen de nabuuren: quam eindelijk in *de Noorder-Oceaen*.

Rivier Maranon.

De ftroom *Maranon* valt van 't gebergt onder *Quito*, en maekt wegens haer kromme bogten meer dan achtien honderd mijlen: de mond is vijftien mijl breed. *Orellana* na *Spanje* overgeftooken, verkreeg by 't hof aldaer 't hoogfte bewind des landfchaps *der Amazones*: voerde in drie fchepen vijf honderd man derwaerds; doch onder *Canarien* gevordert verliepen alle: zulx *Orellana* van hartzeer ftierf. Maer *Pizarrus*, verkundfchapt uit *een Spanjaerd* by *Orellana* te land gezet, hoe de bergantijn na *d' Oceaen* afzeilde, ftond in d' uiterfte ongelegendheid.

Gebrek van een leger zeer gedenkwaerdig.

Het volk had nu, zedert uit *Quito* trokken, een moeyelijke weg vier honderd mijlen lang bewandelt: de paerden waeren meeft alle opgegeten: vele ftierven aen ongezonde kruiden: andere vielen dood van honger en langwijlige ongemakken: de klederen flingerden verrot door regen en wind om 't lijf: de fchoenen verfleeten: de degens verroeft: de voeten vol bleinen: de licchaemen in diftelen en doornen jammerlijk gequetft: nergens vaertuig, die 't heir over de ftroomen fcheepte. *Pizarrus* dan verlaet de rievier *Maranon*, en neemt een andere weg niet min moeyelijk wegens de fteile rotzen en ongebaende bergen. De valleyen begonden bezaeyt te worden met lijken en half-levendige. De kranke en amechtige konden 't leger niet volgen, alzoo te haeftig voort trok; want ieder oordeelde zoo veel te vorderen tot behoudenis, hoe veel meer wegs hy afleide. Die befweeken, riepen bekende en onbeken-

kende om hulp. De paerden ontbraeken, om de ſwakke te voeren. Elk zag den dood voor oogen. Weshalven te rugge geroepen, niet eens te rugge keeken, de barmhertigheid in ſchrik verandert zijnde. De verlaetne ſchreeuwden tot ſanten en ſantinnen, en om byſtand aen *Pizarrus*; maer, voor doove ooren ſmeekende, en door wanhoop woedende, wenſchten d'overige gelijke uitkomſt en even zulke vrienden toe, wanneer de zelve nood haer avond of morgen inſchelijx overviel. *Pizarrus*, wegens hartzeer en ſchaemte bekommert, als die 't volk aldus op de vlees-bank bragt, vaerdigde weinig ruiters voor af, die binnen *Quito* de tyding deſer ellendige toeſtand bragten: ten einde levens-middelen te gemoet quamen. Hy was nu op vijftig mijl de ſtad genaedert, wanneer leefrogt uit *Quito* ontfing. 't Heir uitgehongert viel zoo hittig aen 't eeten, dat verſcheide ſtikte. d'Overgeblevene bleven onder haer veldheer *Pizarrus* een geruime tijd tot bezetting van *Quito*: welke ſtad, op een vermaekelijke boodem gebouwt, zeer toenam in 't jaer vijftien honderd vier en veertig, vermids de rijke goud-mijnen toenmaels gevonden. Doch niet lang duurde dit geluk; want alzoo *Quito* de zijde des onder-koninx *Blaſcus Nunnez Vela* verkoos tegen *Gonzalvus Pizarrus*, heeft deſe de burgers ongenaedig vermoord, en d'huiſen aen koolen geleid. De zelve verwoeſting om de zelve oorzaek quam den drie dorpen over in 't landſchap *Bracomoros*, by *Joan Porzel* ter eener zijde, en hopman *Vergara* aen d'ander kant ontdekt: gelijk zy ook 't geweſt *Chiachiapoias* vonden, alwaer *Alfonſus Alvaradus* de veſting *Leuanto* ſtichte, omringt van diepe valleyen, door welke verſcheide rievieren ſtroomen, tot byzondere verſterking der ſtad. Rondom *Puerto Viejo* woonen d'inboorlingen, boven in boomen. Om haer 't onder te brengen vonden *de Spanjaerden* groot werk; want het land niet alleen rouw en woeſt geen ſwaer leger konde voeden: maer ook wierpen *de Peruaenen* uit haer verheeven hutten ſwaere ſteenen: javelijns en potten vol ziedende water, zulx veel ſchaede toebragten aen haer beſtormers: die eindelijk onder dikke borden ſchuilende de boomen omhakten, De nedergeſtorte zijn meeſt van Spaenſche honden verſcheurt. 't Volk, gehoorig tot de hooge vuurſchaer binnen *Quito*, mompelen binnens monds gelijk *de Mooren*. De mannen pleegden eertijds opentlijk ſodomietery: waerom doorgaens quaed huis hielden met haer vrouwen. Draegen korte hembden zonder mouwen tot de navel: gaen met ongedekte ſchaemte, ſwart-beſchilderde licchaemen, en hair geſchooren na de wijze van een monnix-kruin: voor en achter is 't hoofd kael, ter zijde hangen lokken. Om d'armen en beenen bindenze dubbelde ketenen uit goud, zilver, turkoiſen, eſmarauden, witte en roode ſlekhuisjens. Zy doorbooren inſchelijx den neus, lippen, wangen en ooren, en ſteeken in de gaten peerl-ſnoeren. Haer ſchuiten zijn gemaekt van drie, vijf, zeven, negen of elf lichte balken: de middelſte is de langſte, de andere leggen na boven korter en korter over malkander, en worden met een zoldering gedekt: de zeilen gelijken na een verkeerde bezaen, kleinder of grooter, na de groote of kleinheid der vlotten; want zommige voeren vijftig, andere drie mannen. Die roeyt of ſtiert zit op de middelſte groote balk. De maſten beſtaen uit twee ſtukken, achterwaerds omgeboogen. Wanneer in zee ſteeken, werpenze brood en aerd-vruchten tot offerhande over boord, en bidden om voorſpoedige reis. Deſe vlotten konnenze licht uit malkander ſloopen: als namentlijk de touwen, met welke zamen-gebonden zijn, aen ſtukken geſneden worden. Op dusdaenige wijze is meenig *Spanjaerd* om hals geraekt; want gebruikende de dienſt *der Peruaenen*, om over te ſchepen op de gezeide vlotten, rukten deſe onvoorziens de touwen los: zulx de balken weg-dreeven, en zy na land ſwommen. Diergelijke part ſpeelden d'inboorlingen van 't landſchap *Quito* aen 't magtig heir, welk *Guaynacaua Attabalibaes* vader

Quito uitgemoord.

Stad Leuanto.

Volk, woonende in boomen, hoe uitgeroeyt?

haer vuile zeden, haer gewaed:

haer vreemd vaertuig:

met welk meenig vyand ſneuvelt.

der afſchikte, weinig voor de komſt *der Spanjaerden* in *Peru*, om *Quito* te bemagtigen. Hy gelaſte de volkeren *Guancabilcas* vlotten toe te ſtellen; ten einde ſijn leger over de wijde ſtroom *Chongo* gelijkelijk ſcheepte. Men had, volgens gegeven orde, meer dan duizend vlotten by d'hand: die, ter halver ſtroom ontſnoert, met 't gewaepend krijgsvolk in 't midden der ſnelle vloed weg-ſpoelden.

Tempels van Quito.

De tempels, op deſen boodem aller wegen, hadden deuren, met kotoene kleden behangen na 't ooſten. Binnen ſtonden d'afbeeldſels van twee leelijke ſwarte bokken of vervaerlijke draeken, waer voor geduurig welriekend hout brande.

Gomme elemi.

Uit 't offerhout vloeyt *de gomme elemi*, met welke de lijken gebalzemt alle verrotting verduuren. By d'uithoek *Paſſao* ſtonden verſcheide kerken, alwaer gekruiſte mannen, vrouwen en kinderen aen pylaeren geſpijkert hingen, niet anders of leefden, uit kracht der gezeide gomme. Ook waeren menſchen-koppen tegen de muuren genaegelt, en tot een kleine vuiſt gekrompen door bijtende oolie.

Beſchrijving van de landen gehoorig onder los Reyos.

De tweede hooge vuurſchaer word geſpannen binnen de ſtad *los Reyos*, waer onder 't voornaemſte gedeelte van *Peru* behoord, uitgeſtrekt lanx *de Zuid-zee* drie honderd mijl, van d'uithoek *Aguia*, daer 't gerecht *Quito* begint, tot voorby de ſtad *Arequipa*, alwaer de rechts-macht van *los Charcos* aenvang neemt: loopt ooſtwaerd na *Brazil* en *rio de la Plata*. In deſen omtrek leggen de ſteden *Lima*, *Arnedo*, *la Parilla*, *Truxillo*, *Miraflores*, *Juan de la Frontera*, *ſan Iago*, *Leon*, *Guamanga*, *Cuſco*, *Franciſco*, *de la Vittoria*, *Iuan del Oro*, *Arequipa*, *ſan Miguel*, *Valuerde*, *Cannette* en *Oconna*. Op d'uiterſte grenzen van 't gebied *los Reyos* leid *ſan Miguel*. Uit deſe ſtad loopt een zandige weg, na de valleye *Motupe*, tuſſchen dorre duinen.

Wondere beeken.

De beeken, van de duinen nedergeſtort, verzinken in 't mulle zand. Waerom de reizigers, lanx de weg twintig mijl lang, kalabaſſen vol water of wijn dragen: trekken by nacht wegens de brandende zonne.

Valleyen Motupe, Xayanca, Tuqueme, Cinto.

De valleye *Motupe* heeft overvloedig geboomt, welk haer voedzel trekt uit een rievier, by een drooge boodem opgeſwolgen. Alhier valt veel kotoen. Volgen voorts in orde de daelen *Xayanca*, eertijds buiten gemein volkrijk en vol paleiſen. De ſtroom, door 't midden vloeyende, word met graften afgeleid, tot het bevochtigen der akkers. *Tuqueme* is niet min luſtig wegens dichte boſſchaedjen. De vervalle palleiſen betuigen genoegzaem een aeloude heerlijkheid. *Cinto* behoeft naeuwelijx voor *Tuqueme* te wijken. Tuſſchen beide leggen zavelige duinen en dorre klippen, op welke noch kruid of boom waſcht, noch levendig ſchepſel zich onthoud. De weg duurt een dag-reiſe, en kan niet bewandelt worden zonder bekende leiders.

Collique gelijk ook de andere valleyen meeſt uitgemoord.

Volgt de valleye *Collique*, bewaert van een ſtroom even eens genaemt, en ſchuilt onder de ſchaduwe van ontelbaer geboomt. Eertijds dicht bewoont; doch zedert de Spaenſche oorloogen byna t'eenemael ontvolkt: alzoo niet alleen een merkelijk aental by *de Spanjaerden* vermoord is; maer ook niet weinige uit wanhoop geweldige handen aen haer zelf, vrouwen en kinderen leiden.

de Orbe Novo. dec. 5. c. 9.

Peter Martijn raed-heer van kaizar *Carel de vijfde* ſtelt verſcheide ſchrikkelijke ſtaeltjens ter neder, ten bewijs: hoe *de Weſterſche Indiaenen* by honderd duizenden ſneuvelden. Onder vele voorvallen knoopt hy twee aen malkander. De Spaenſche hopman *Olandus* beſliep de dochter van een Indiſche *Cacique*. Wanneer haer bevond grof ſwanger, wilde weten, of zy uit hem 't kind droeg.

Schrikkelijke geſchiedenis;

Om de waerheid door wreede pijniging uit te perſen, word de bevruchte tuſſchen twee houte ſpitten naekt vaſt gebonden, en tegen 't vuur gebraeden. De ſchrik en pijn ontzielde eerlang de mishandelde. Oevel nam haer vader zulk een moord op. Hy loopt dan raezende met dartig metgezellen na 't huis van *Olandus*: ſlaet des zelfs wijf en gantſche huiſgezin dood: ſluit de deuren rondom toe: ſteekt de brand in 't huis: en verbrand met

met de lijken zich zelf en ſijn medehelpers. De tweede voorval is niet min ſchrikkelijk. Een Indiaenſche jonge dochter was verkracht door een Spaenſche eſel-drijver. Zy verhaelt 't ſchennis aen haer ouders: en maekt bekend, hoe bereid ſtaet te ſterven. 't Afraeden hielp niet. Zy ſlikt dan raeuwe *juca* door, die gekookt gezond voedzel geeft; maer anderzints een gewiſſe dood veroorzaekt. 't Vergif werkte langzaem. Zy vliegt dieshalven tot de naeſte ſtroom: gewaſſchen breekt een klein boomtjen, onder een grooter ſtaende, tot de hoogte van vijf voeten af: ſcherpt de ſtam: en valt met 't baerlid in de ſtam, datten buik wederom uitquam. Verſcheide andere dochters, ſpiegelende aen dit voorbeeld, hingen haer rontom aen de takken der zelve boom op. Doch na *Collique* volgt 't dal *Zana* van gelijke geſtalte, vermaerd door de ſtad *Miraflores*: en voorts *Paſcamayo*, die alle de andere verre overtreft in vruchtbaerheid en getal der inwoonders: welke, eer zy door *de Ingas* verheert waeren, den nabuuren ontzacchelijk leefden. De valleye pronkte voortijds met prachtige tempels, meeſt vervallen, of tot kloosters hervormt. Tegenwoordig tieren hier buiten gemein wel de koeyen, verkens en geiten. In kotoene lywaed beſtaet de voornaemſte handel. 't Dal *Chacama*, alwaer *de Dominicaener monniken* een koſtelijk gebouw bewoonen, levert veel zuiker. Vier mijl verder leid de ruime valleye *Chimo*, genoemt na een oude Peruaenſche heid: is aenzienelijk wegens de prachtige luſthuiſen by *de Ingas* geſticht. In *Chimo* vertoond haer *Truxillo* nevens een rievier, wiens water niet alleen door graften loopt tot bevochtiging der akkers; maer ook ten gerief van ieder huis in de ſtad: welke heeft breede ſtraeten, een groote markt, vier kloosters, twee voor Dominicaenen, een der Auguſtijners en een ander van Franciſcaenen, een groote kerk, ſtijf vijf honderd huiſen en 't paleis, by de koninglijke ontfangers bewoond. Naeuwelijx een plaets in

noch een ander van eigen moord.

Valleyen Zana, Paſcamayo.

Chacama.

Chimo.

Stad Truxillo.

Peru zoo leeftochtig als deſe. *De Oceaen* en rievier leveren overvloedig viſch: 't land allerley vee en vruchten. Meer dan vijftig duizend *Peruaenen* brengen herwaerds de ſchatting waer op ieder geſtelt ſtaet. 't Kotoen, welk rondom her valt, word te ſcheep afgevoert na *de Zuid-zee* twee mijl van de ſtad. Buiten leggen vermaekelijke luſt-huiſen. De wel-gelegendheid der vruchtbaere bodem beweegde den mark graef *Franciſcus Pizarrus*, om deſe ſtad te bouwen, op 't jaer vijftien honderd drie en dartig. De haven evenwel heeft geen beſchut: de ſchepen moeten aen d'ankers ryen, niet buiten merkelijk gevaer. Veertien mijl boven *Truxillo* ten zuiden, word 't ſtedeken *la Parilla*, anders ook genaemt *Santa*, voor beſpoelt van *de Zuider-Oceaen*, en ter zijde door een verſche ſtroom, welke een veilige haven maekt, beſlooten tuſſchen kaele ſteenige heuvelen. In 't dal *Chancas* leid 't vlek *Arnedo*, voorzien van weelige wijngaerden en *een Dominicaener-klooſter*. De valleye *Guanape* geeft de beſte Peruaenſche drank *chica*. Haer zeehaven verſchaft een bequaeme reede. De vlakte *Santa* loopt by 't winters op-water wijd en zijd onder. 't Land leid jammerlijk verwildert, door ſchaersheid der menſchen, alzoo van veele duizenden tot weinig honderden, zedert de Spaenſche oorloogen, zijn gemindert. De dichte boſſchaedjen grimmelen vol vergiftige muggen, die de reizigers ellendig quellen. Volgen in orde de valleyen *Guambacio* zeer vruchtbaer, en *Guarmey* rijk van paerden, ſwijnen en koeyen. *Joris Spilbergen* alhier geland, op 't jaer ſeſtien honderd en vijftien, vond de haven voor alle winden beveiligt. Tuſſchen de ſtrand en 't dorp *Guarmey* lag een beſloote graft: en weinig verder een ronde poel vol verſch water. Aen d'eene zijde der poel ſtond een vervalle ſlot, uit vierkantige ſteen gebouwt, midden van een geſcheurt. *De Hollanders* planten op ieder een oranje vaendel, en bezetten de ſterkte: tot beveiliging der water-haelders aen de gezeide poel,

Stedeken la Parilla.

Vlek Arnedo.

Valleyen Guanape, Santa, Guambacio, Guarmey.

Spilbergens verrichting.

poel, tegen welkers overkant 't dorp verſpreide huiſen, en een kerk met een ſpitſe toorn vertoonde. Achter reeſen hooge bergen; lanx de voet wieſch een dichte boſſchaedje, alwaer d'inwoonders zich en haer goed bergden, zijnde by tijds gewaerſchouwt. Zulx *Spilbergen* niet vond in de ledige huiſen dan weinig meel, ettelijke hoenders, verkens en oranje appelen. Weinige Spaenſche ruiters quamen eens ontrent de kerk te voorſchijn; doch namen eerlang de vlucht boſchwaerd. *De Hollanders* bleven hier ſeven dagen leggen: verkondſchapt, hoe in de laetſte ſlag, voor weinig dagen, 't galioen *Jeſus Maria*, gevoert by d'ammirael *Rodrigo Mendoza*, en *ſanta Anna* by d' onder-zeevoogd *Peter Alvares Piger*, zonder eenig menſch te bergen, vergaen waeren. Naeſt aen 't dal *Guarmey* volgt *Parmonga*, hoewel vruchtbaer en vermaekelijk echter 't eenemael onbevolkt. De muuren van een magtig ſlot betoonen, dat eertijds bewoond was. 't Slot heeft noch verſcheide zaelen en ſchuuren: de wanden zijn beſchildert met wilde dieren en gevogelt. *De Spanjaerden* hebben 't gebouw aen alle kanten onder-graven, op hoop van ſchatten te vinden nevens de lijken, aldaer ter aerde beſteld. Twee mijl ten zuiden der valleye *Parmonga*, vloeyt de ſtroom *Guaman*, by *de Spanjaerds* genaemt na de valken, *del Halcon*: wanneer veel regens valt bedektze een groot ſtuk des dals *Barranna*. Volgen eindelijk achter malkander de valleyen *Gaura* en *Lima*. De laetſte gaet in groote alle te boven, en was eertijds ongemein volk-rijk; doch zedert de markgraef *Pizarrus* alhier de ſtad *los Reyes* timmerde, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, hebben de burgers *den Peruanen* haer landeryen ontweldigt. De ſtad word na de valleye, welker grond beſlaet, *Lima* genaemt, of ook *los Reyes*, dat is *der Koningen*, om dat op *drie Koningen-dag*, de eerſte inwoonders binnen de wallen trokken.

Valleyen, Parmonga met een vervallen ſlot:

Barranna,

Gaura, Lima,

Beſchrijving van Lima of los Reyes een heerlijke ſtad.

 Onder

Onder den hemel leid geen gezonder, vruchtbaerder of gemakkelijker plaets. De getemperde lucht quelt niet door bytende koude of lastige warmte. Nimmer flikkeren hier blixemen, of verschrikken de donderslaegen, of duikt de zonne achter eenige wolken. Alleenlijk valt geduurende de drie winter-maenden een liefelijk-ruikende daeuw, welke d'hoofd-pijn geneest. Nimmer stierven veele te gelijk door besmettelijke ziekte. 't Land rondom de stad is zonder weer-gaede aengenaem. Aller-weegen vliegen ontelbaere duiven, uit kotten kostelijk getimmert. Elders weyd't vee weelderig. De boomgaerden draegen allerley fruit-boomen: de Spaensche herwaerds over-gebragt, slaegen hier beter dan in *Spanje* zelf. Ten westen bespoelt een versche rievier de wallen der stad, en levert smaekelijke visch ter markt, een vuur-roers schoot van de markt snel-vloeyende byzonder des winters, wanneer hoog op-water uit 'tgebergte neder-stort. De rievier brengt byzondere nuttigheid toe, als dewelke niet alleen door slooten geleyd word, om de landen in de valleye *Lima* te bevochtigen; maer zelf onder elk huis van *los Reyes*, rustende op steene ryoolen, tot byzonder gerief stroomt. Ieder huis heeft een erve tachentig voet breed, en eens zoo lang, getimmert met hooge trappen, die na een buiten-galdery leiden, boven met geschildert verheemelt aen de voor-puye vast, door welke een deur, om binnen te gaen, gemaekt is. De gebouwen zijn slechts een verdieping hoog, ter oorzaek de stad niet wel hout kan bekomen, dan 't geen in de valleye *Lima* wascht: welk diervoegen verganke lijk is, dat het op 't darde jaer van de wormen word gegeten. Ondertusschen vertoonen d'huisen binnen en buiten een groote luister. De muuren, dik aen malkander gebakken, en met aerde gevult, draegen op de bovenste lijst aerdige prieeltjens, uit groene meyen gevlochten, onder welke de huis-genooten tegen de zonne schuilen. 't Dak bestaet uit geschilderde matten of kostelijk lywaed, vlak gespannen: welk te meer dienst doet, alzoo hier nooit regent. De kamers en zaelen pronken doorgaens met prachtig behangsel. De meeste huisen hebben ook vermaekelijke toorentjens, gebouwt aen breede straeten, die op een ruime markt uitloopen: alwaer allerley eet-waeren te koop komen, als ossen, schaepen, wild-braed, zuiker, oranje-appelen, citroenen, druiven en tarwe, op de rievier in water-moolens gemaelen. De mijnen leveren goud en zilver. Byzonder word hoog geacht een kruid, draegende geele bloemkens, niet ongelijk juffrouw-merk, welk zelf een vervuilde wond binnen korten tijd geneest: daer het, geleid op gezond vleesch, 't vleesch ten been toe op-eet. d'Inboorlingen vangen 't wild zeer vreemd. Zy komen tot drie en vier duizend te zaemen: beslaen in 't rond drie of vier mijlen: naderen op zeker gezang en geschreeuw voet voor voet na malkander: zulx eindelijk hand aen hand een kring slaen: en 't besloote gediert dood-schieten. Voorts woonen binnen *los Reyes* magtige koopluiden. Men laed hier meenigmael schepen na *Panama*, ieder meer dan tien honderd duizend dukaeten waerdig. d'Onder-koning over *Peru* houd een prachtig hof. De vuurschaer *der Inquisitie* word bloedig gespannen. In een hooge school leertmen de vrye konsten en Indiaensche taelen, meest door bestelling *van de Jesuieten*. Tot de stoel van den aertzbisschop binnen *Lima* behoren de bisdommen in *Chili*, *Charcas*, *Quito*, *Cusco*, *Truxillo*, *Guanuco*, *Popaian*, *san Francisco*, *Panama*, *Nicaragua* en *Rio de la Plata*. Drie hoofdkerken, behalven de mindere tempels, steeken boven de meeste gebouwen uit. De vier beedelende ordens bewonen ieder een prachtig klooster. Daer zijn ook twee gestichten voor nonnen. Maer 't paleis *der Jesuieten* steekt alle de loef af. De stads-haven leid twee mijl van *los Reyes*, word genaemt *Callao de Lima*, is ruim en veilig. Op 't jaer vijftien honderd negen en zeventig, roofde d'Engelse ammirael *Frans*

hoedanigheid der huisen aldaer.

Wonderlijk kruid.

Vreemde vangst van wild.

Haven van los Reyes, genaemt Callao de Lima:

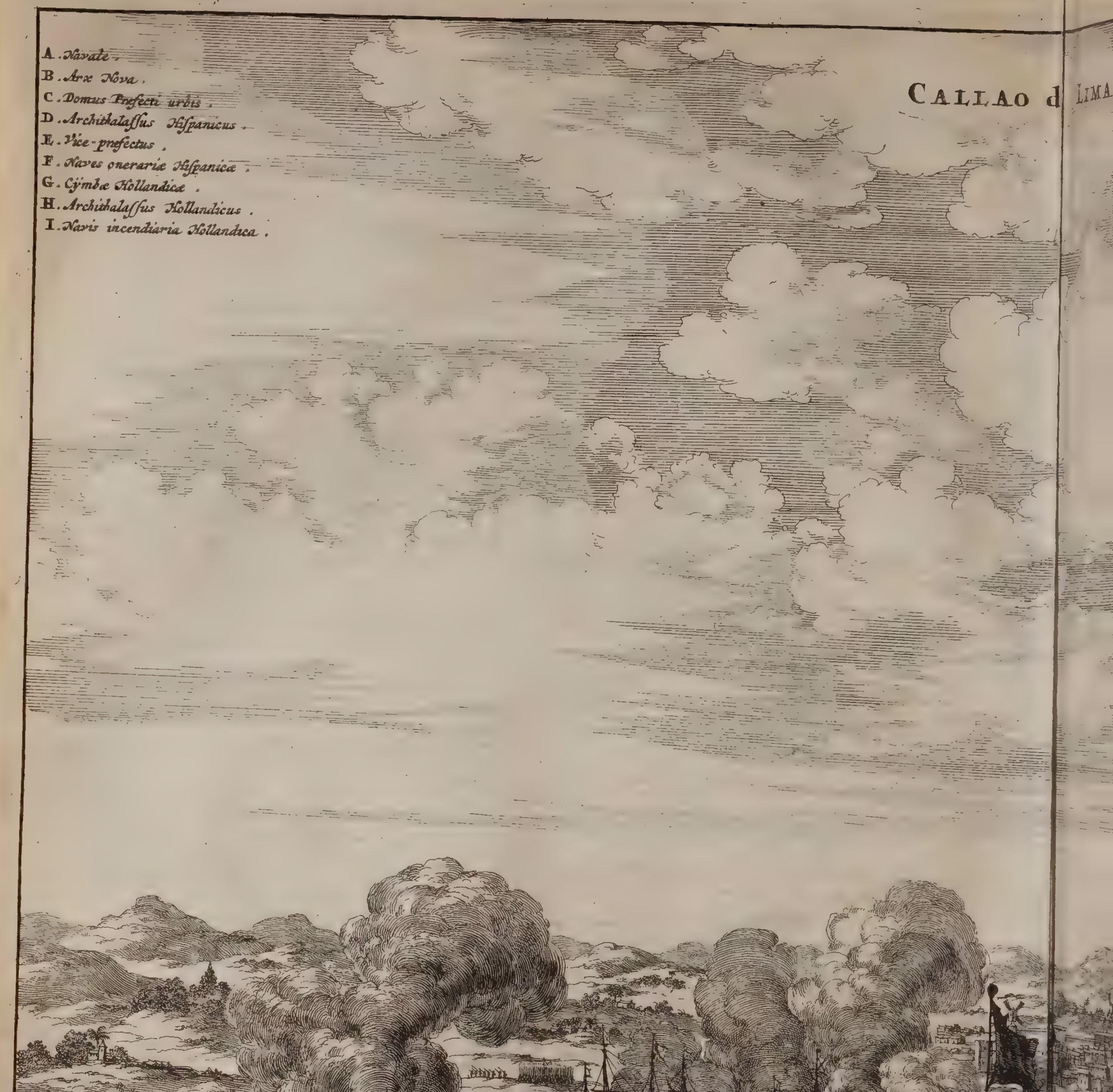
CALLAO d LIMA
A. Navale.
B. Arx Nova.
C. Domus Præfecti urbis.
D. Archithalassus Hispanicus.
E. Vice-præfectus.
F. Naves onerariæ Hispanicæ.
G. Cymbæ Hollandicæ.
H. Archithalassus Hollandicus.
I. Navis incendiaria Hollandica.
G
G
H

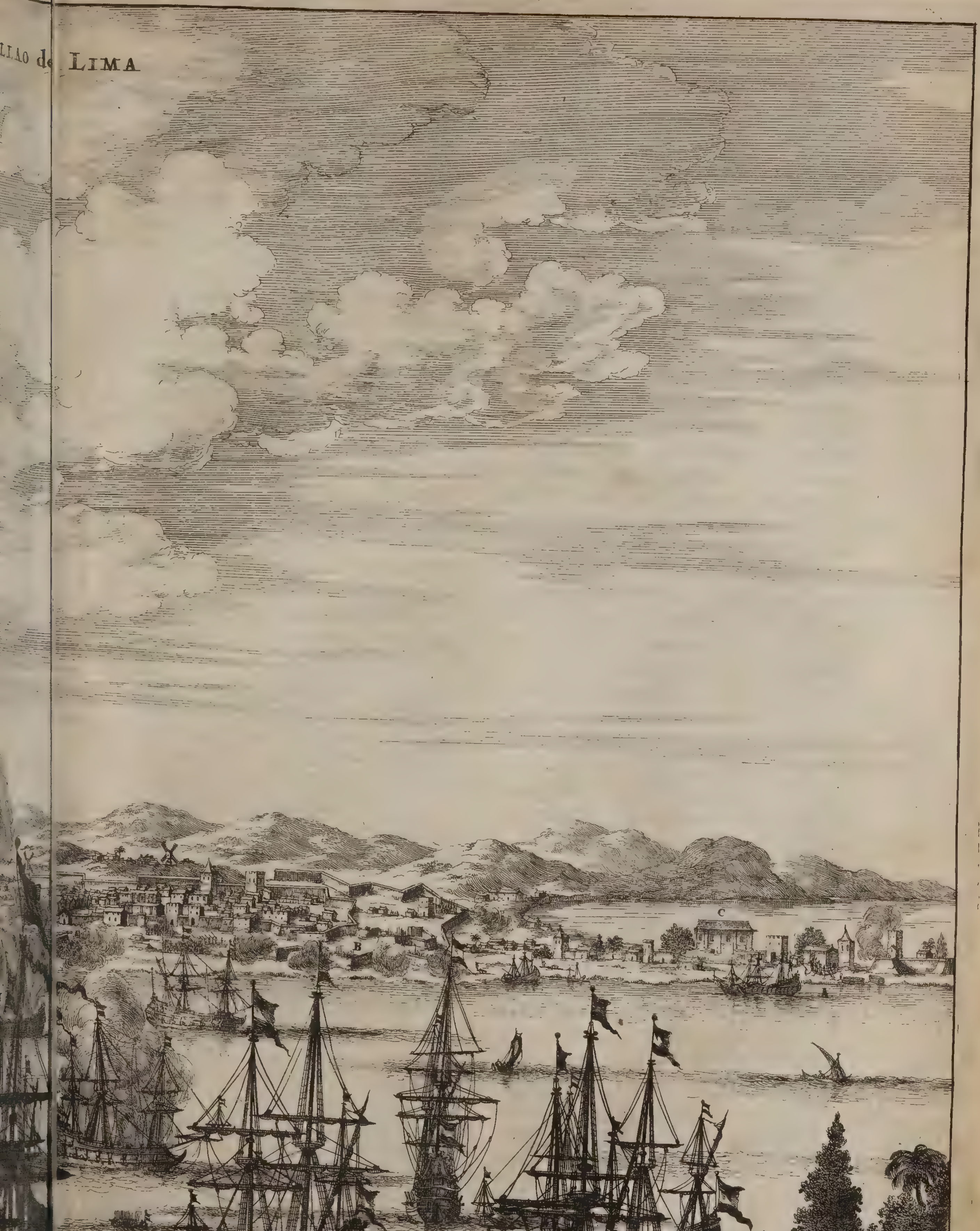
LLAO de LIMA
B
C
7

Verrichting van Draek en Spilbergen alhier. *Frans Draek* alhier een ſwaere buit. Hy bemagtigde twaelf ſchepen, en bequam in een veel zijde en lywaed, behalven een groote kiſt vol zilver. Om duſdaenig onheil voor te komen, zijn zedert twee ſterkten, van metael geſchut voorzien, gebouwt. Ses en dartig jaeren na *Draek*, liep *Ioris Spilbergen* alhier ten anker: vond de plaets dicht bebouwt. Een ſchoone kerk, ter zijden ſteunende op galderyen, vertoonde van 't midden des daks een hooge toorn. Voor de kerk lag een ſteene ſterkte aen de zee-kant met ſwaer geſchut. 't Tolhuis was een hoog gebouw, welk aen ieder der vier hoeken een ronde toorn had. Tuſſchen dit en de tempel bewoonden *de Dominicaenen* een heerlijk klooſter. 't Dak droeg twee toornen. Een vaſt ſlot bewaerde den mond der rievier De bezettelingen dreven d'Hollandſche vloot kogels van ſes en dartig pond toe: welke 't ſchip *de Iager* diervoegen door-nagelden, dat het naeuwelijx ſcheelde of 't zonk. Veertien koopvaerdy-ſchepen lagen dicht onder de wal gekort. Weinig konde *Spilbergen* verrichten: alzoo wegens ondiepte belet wierd dicht aen ſtrand te loopen. Ook vond hy geenzints raedzaem te landen: dewijl d'onder-koning meer als vier duizend man by malkander had, behalven ettelijke benden ruiters. Hy hield dan ſlechts eenig ſchut-gevaert tegen de ſterkte voor de kerk: en verzeilde na *Guarmey*. 't Land by *Callao* heeft een punt, van welke een lang rif zeewaerd loopt, na 't ſmalle eilandeken *Iſla de Callao*. Wederzijds der punt krimpt de kuſt weg: zulx twee inhammen halve-maens-gewijſe maekt: d'eene ſtrekt noord-weſt *van Callao* na de klippen *Peſcadores*, d'andere zuid-zuid-ooſtelijk tot een tweede uit-hoek, achter welke een ruime bogt ſchuilt, alwaer de valleye *Pachacama* gezien word, vermaerd wegens ongemeine vruchtbaerheid en een koſtelijke tempel, by *de Ingas* gebouwt. *Ferdinand Pizarrus* vond hier meer dan negen honderd duizend dukaeten, behalven 't geen de zoldaeten en hopmannen roofden.

Kuſt wederzijds van Callao.

Dalen Pachacama.

En ondertuſſchen hadden de prieſters 't meeſte goud en zilver verſteeken: welk niemand, hoewel yzelijk gepijnigt, heeft willen melden. Tegen *Pachacama* ſtoot 't dal *Chilca*, alwaer nimmer regen valt, noch eenige beek of rievier de dorre grond bevochtigt: en echter waſcht *maiz* en fruitgeboomt overvloedig. Inboorlingen graeven ruime en diepe kuilen, in welke zaeyen en planten. Doch het zoude niet opkomen, ten zy God door 's hemels daeuw de kuilen bevochtigde, en aen ieder zaed of plant twee hoofden van ſardijn, welk zy met netten op zee vangen, geleid wierden. *d'Ingas* hadden eertijds alhier ſchoone luſt-huiſen. *Acoſta* verhaelt wegens de volgende valleye *Mala* een wonder der natuur zeer verwonderens-waerdig: namentlijk een vijgeboom groent en geeft vruchten aen de zijde, welke na 't zuiden ſtaet, wanneer het zomer is op 't gebergt: d'andere helft gekeert zeewaerd bloeyt en brengt vygen voort, als de vlakten zomer genieten. 't Dal *Guarco*, ruim en vol geboomte, draegt ook de ſmaekelijke fruit *guayavas* en *guavas*, als ook de ſchoonſte terwe van geheel *Peru*: weshalven wijd en zijd getrokken word. Het ſlot, welke *de Ingas* op een heuvel geſticht hebben, ſpreekt met haer vervallene muuraedjen van een ongemeine luiſter. 't Beſtaet uit over-groote ſteenen, diervoegen zonder kalk of cement te zamen-gepaſt, dat geen naeden gezien worden. De verwulfde zaelen binnen vertoonden konſtige ſchilderyen. Boven uit het ſlot daelde een ſwaere ſteene trap tot in zee, en beſtond tegen alle geweld der golven. Hier lag een onwaerdeerlijke ſchat opgeſlooten. *De Spanjaerden* hebben dichte by gebouwt 't vlek *Cannete*, anderzints ook genaemt na de valleye *Guarco*. Twee mijl verder loopt de rivier *Lunaguana* door 't vette dal eveneens genaemt. Men ſchrijft de vettigheid toe aen de meſt der zeevoogelen *guana*, die haer afgang by groote hoopen ter neder-leggen op eilandekens onder de vaſte kuſt. Volgt 't dal *Chinca*, onder de grootſte van

Chilca, wondere planting alhier.

Mala, merkwaerdige vijgeboom.

Guarco.

Konſtig ſlot.

Vlek Cannete.

Vreemde meſting.

Valleyen Chinca.

 gantſch

gantsch *Peru*, en eertijds voor de Spaensche verwoesting zeer volkrijk. Hier stond ten tijden *der Ingas* een prachtige zonnen-tempel, by *Topaynga Iupangue* gesticht: d'inboorlingen evenwel bleven stip by den dienst van haer vereeuwde afgod *Cinciayema*. *De Ingas* verplaetsten herwaerds de verheerde vorsten, benoodzaekt ten bestemder tijd binnen *Cusco* te verschijnen; om den krijg te volgen. Veele aensienelijke persoonaedjen hadden op de heuvelen zeer kostelijke graeven: waerin *de Spanjaerden* onwaerdeerlijke schatten vonden. Onder de lommer-rijke bosschen vlieten allenthalve ruischende beeken. De wijngaerden, welker zommige uit korrelen van rosijnen voort-geteelt worden, slaegen buiten gemein wel. *De Dominicaenen* bewoonen hier een net-gebouwt klooster. Van *Chinca* leid een vlakke weg na

Ica, 't frissche dal *Ica*, bewaeterd door de rievier *Pisco*, welke by zoomer droog loopt: waerom d'inboorlingen een graft uit 't gebergt af-bragten; doch nu, wegens schaerscheid van volk, in de Spaensche overvallen gesneuvelt, tot groot ontrijf vervallen. Alhier ontmoetmen 't stedeken *Valverde*: nergens valt beter wijn, noch smaekelijker fruit-geboomte. Volgt

Nasca, de valleye *Nasca*, berucht door de vesting *Caxamalca*, alwaer *d'Ingas* allerley oorlogs gereedschap bewaerden. Verscheide hadden binnen de stad aenzienelijke begraef-plaetsen, by *de Spaenjaerden* berooft. Dit dal word in veele andere onderscheiden, welker meeste zuiker-riet voortbrengen: door alle loopt de beruchte koninglijke weg, weder-zijds bemuurt. Naest *Nasca* leggen achter

en andere. malkander de valleyen *Hacari*, *Oconna*, *Camana* en *Quilca*, alle bequaem om beesten te voeden en vruchten te teelen; doch jammerlijk ontvolkt. In *Camana* doed haer op het stedeken

Stedeken Ribera. *Miguel de la Ribera*, sterk twee honderd huisen. De meeste handel bestaet in wijn, vygen en rozijnen. De

Stad Arequipa. stad *Arequipa* beslaet, landwaerd na 't gebergte, den boodem des dals *Quilca*, elf mijl van *de Zuid-zee*, niet min onder een gezonde lucht, als op een genoegelijke plaets; doch dikwils gequeld door swaere aerd-beeving: welke in 't jaer vijftien honderd twee en tachentig, de stad over hoop smeet. Men schrijft d'oorzaek toe aen de naest-gelegen sweevelberg, die altijd brand, en zomwijl gevaerlijk boven 't wijd-gaepende log vlammende sulfer uit-werpt. De mark-graef *Pizarrus* stichte de stad, ses en veertig jaer voor de gezeide aerd-beeving. Tegenwoordig teltze weinig meer dan drie honderd huisen, behalven de kerk en 't klooster. Doch hoewel klein is, valt hier groote handel: alzoo 't goud en zilver uit de mijnen van *Charcas*, *Porco* en *Potosi* herwaerds gevoert word, en voorts lanx de stroom *Quilca* die de stads-wallen bespoelt, lanx *de Zuidzee* na *los Reyes*, en voorts na *Panama*, *Nombre de Dios* en *Spanje*. 't Gebied van *Arequipa* strekt zich zeer wijd uit: namentlijk over de ruime valleyen tusschen *Hacari* en *Tarapaca*, en landwaerd over 't gewest *Condesuyo*, vol vlekken en dorpen. d'Inboorlingen aenbidden de zonne: *d'Inboorlingen.* draegen boven de hembden zonder mouwen kotoene mantels. Nevens de zee-kust vliegen gieren, welker *Groote gieren.* vleugelen uit-gespreid sestien palmen bedekken: zy pikken d'oogen uit der zee-wolven, en leven voorts by zulk aes. De meeuwen *alcatraces* *meeuwen.* leven by krabben: haer vleesch is niet alleen stinkende; maer ook doodelijk: volgens blijk der gene, die het wegens hooge nood nuttigden. Aen den weg van *Arequipa* na *Collao* leggen twee groote meiren: uit 't een neemt de rievier *Apurima* oorsprong. Duslang belangende de vlakke landen gehoorig onder *Lima* door de valleyen lanx *de Zuider-Oceaen*. 't Zal noodig zijn de gewesten *Beschrijving van Peru binnen-waerd.* en steden binnenwaerd te besichtigen: en van d'uiterste noorder grenzen ten oosten boven *san Miguel* te beginnen. Niet verre van de stroom *Caxas* leid 't vlek en gebergte *Guancabamba*. Tusschen dit en *Caxamalca* ontmoetmen 't landschap *Curaca Pavor*, 't dorp *Motupe* en valleye *Xayanque*.

't Geweſt en veſting Caxamalca. *que.* 't Geweſt *Caxamalca* heeft een veſting even-eens genaemt aen de voet des gebergte, bevochtigt van twee beeken met bruggen beleid. Een aenzienelijk ſlot prachtige zonnentempel, verwonderens-waerdig paleis en konſtige baden *der Ingas*, behalven verſcheide andere ſwaere gebouwen van rijke hoovelingen, brachten groot luiſter toe. *Attabalibaes* gevangenis en dood heeft zedert 't vlek beruchter gemaekt. De boodem rondom behoeft in vruchtbaerheid voor geen land des weerelds te wijken. d' Inwoonders, vreedzaem en vernuftig, maeken uit geſponne wol zeer konſtige tapijten. Noordooſt ten ooſten van *Caxamalca* ſtrekt haer wijd uit over 't gebergte 't landſchap *Chiachiapoias*, vol goud-rijke mijnen en vee. *De Spanjaerden* hebben hier geſticht *Juan de la Frontera.* *Stad Frontera.* Tot deſe ſtad behoort niet alleen *Chiachiapoias*; maer ook de geweſten *Guancas* en *Caſcaynga*: uit welke meer als twintig duizend *Peruaenen* ſchatting betaelen aen den Spaenſchen koning. Dit volk, en byzonder de vrouwen, zijn aerdig en ſchoon boven alle andere: waerom eertijds *de Ingas* uit haer een gemaelinne en byzitten verkooren. *Schoone vrouwen.* Ten ooſten van *Frontera* rijſen de hooge toppen *Andes*: achter welke de groote ſtroom *Moyobamba* vloeyt, en ettelijke dorpen leggen, bewoond by botte menſchen, alle behoorende tot de Spaenſche ſtad *ſan Iago de los Valles* op een ongezonde boodem, wegens de dichte boſſchaedjen, hooge bergen, 't overſtroomen der rievieren en geduurige regen. *Stad los Valles.* Maer *Chiachiapoioas* draegt een dicht getakt geboomte met cierlijke kroon, waer aen een zappige vrucht, niet ongelijk den amandelen, in ſcherpe huisjens, ſwijmende na die der caſtanien, groeyt. *Onvergelijkelijke amandelen.* De natuurkenders oordeelen, dat nergens op den aerdboodem noch liefelijker, noch gezonder gewaſch valt. *Los Motilones* ſchaerſch bewoond, wegens gebrek van lijf-tocht, en door verſcheide rievieren geſneden, ſcheid *Moyobamba* van 't geweſt *Charaſmal.* Zuidelijk boven *Caxamalca* vertoonen haer de geweſten *Guamachuco*, weinig verder *Conchucos*, en vervolgens *Piſcobamba*: alle vruchtbaer en aenzienelijk wegens ſchoone paleiſen, by *d' Ingas* gebouwt. *Verſcheide Peruaenſche landſchappen.* Ter zijde van *Piſcobamba* beſlaet 't landſchap *Guaraz* een wreed gebergt, door welk *d' Ingas* haer koninglijke weg verwonderens-waerdig gebikt hebben. Een ſterk ſlot uit vier-kantige ſteen bewaerd d' ingang des geweſt. 't Volk, buiten gemein arbeidzaem, werkt vlijtig in de goud-mijnen. 't Land *Pincos*, bevochtigt van een rievier, en vermaerd wegens een der koſtelijkſte Peruaenſche gebouwen, leid omringt door de geweſten *Guayalas*, *Tarama*, *Bombon*, en *Conchucos*. *'t Geweſt Pincos.* 't Gebergt, onveilig wegens leeuwen, over-groote beiren en ander verſlindend gediert, levert veel zilvers, de vruchtbaere boodem tarwe, maiz, druiven, vygen, oranje-appelen, queen, citroenen, cederen, ſchaepen, geiten, paerden en koeyen. d' Hoofd plaets *Leon de Guanuco* ontfing die benaeming van haer ſtichter *Vacca de Caſtro*, dewelke het *Leon* noemde, dewijl uit de Spaenſche ſtad *Leon* herkomſtig was, en *de Guanuco*, na 't heerlijk paleis *der Ingas*, hier om ſtreex te zien. *Stad Leon de Guanuco.* De huiſen zijn gebouwt uit ſwaere ſteenen, en met ſtroo bedekt. De borgers van *los Reyes* ſtonden 't bouwen deſer ſtad hard tegen: te meer om dat eenige landeryen *los Reyes* ontnoomen, en aen *Guanuco* toe-gevoegt zijn. De getemperde lucht veroorzaekt een lang leven voor de ingezeetenen. De koninglijke weg, voorzien van verſcheide pakhuiſen, eertijds vol oorlogsgereedſchap, loopt midden door dit geweſt. Ten tijden *der Ingas* waeren hier waer-zeggers, die uit de ſterren toekomſtige zaeken voor-zeiden. Ook plachten de vrouwen met haer doode mannen levendig begraeven te worden. Eindelijk behoort tot *Guanucoos* recht-bank 't landſchap *Viticos*, diep in 't woeſt gebergte *Andes* gelegen: werwaerds *Ingo Mango* week, toen *de Spanjaerden* zich meeſters van *Peru* maekten. *Landſchap Viticos.* Tegen *Guanuco* ſtoot het koude en dorre land *Bombon*, be- *Bombon.*

woond by een ſtrijdbaere landaerd. Alhier leid 't meir *Chincacocha*, groot tien mijl, met dorpen rondom bezet: in 't midden vertoonen haer eenige klippen en kleine eilandekens. Uit dit meir neemt de vermaerde rievier *de la Plata* haer oorſprong; loopt door de valleye *Xauxa*, en ontfangt te mets de ſtroomen *Parcos*, *Bilcas*, *Abancay*, *Apurima*, *Tucay* en andere meer. In orde volgen zuidwaerd de geweſten *Tarama* tarw-rijk, en de beruchte valleye *Xauxa*, omringt van ſneeuw-bergen. d'Inwoonders, met een gemeine naem *Guancas* geheeten, wierden driezints verdeelt: namentlijk in *Maricabilca*, *Laxapalanga* en *Xauxa*. *d'Ingas* bezaten onder alle zeer heerlijke luſthuiſen. Aen *Xauxa* grenſt 't dorp *Acos*, nevens een moeraſch vol riedboſſchen getimmert; doch eer men 't dorp nadert vertoond haer een hooge vlakte, alwaer d'oude overblijfſels van een vereeuwd gebouw te zien zijn. Weinig verder ſtaet 't paleis *Pico*: van waer d'heere-weg leid na de brugge *Angoyaca* over de ſtroom *Xauxa*. Hier hadden *d'Ingas* verſcheide koninglijke wooningen en konſtige baden uit heete ſpringbronnen. Volgt 't dorp *Picoy*: tuſſchen welk en *Angoyaca*, de arm der rievier *Xauxa*, met een brug beleid is, alzoo by winter-tijd te ſnel vloeyt, om door te waeden. Men gaet uit *Picoy* na de woeſtijne, welker middel-grond het oude ſlot *Pucara* (beteikenende in de Peruaenſche tael *onwinnelijke ſterkte*) beſloeg: alwaer *de Ingas* haer ſchatting ontfingen van de volkeren om her, meeſt tuſſchen 't beſneeuwd gebergt woonachtig. De ſtroom *Parcos* bevochtigt 't landſchap gehoorig onder *Guamanga*, anderzints ook genaemt *ſan Juan de Victoria*. De mark-graef *Pizarrus* bouwde deſe ſtad, op 't jaer vijftien honderd negen en dartig, om den weg tuſſchen *Lima* en *Cuſco* te bevryden tegen d'inval der *Peruaenen*, eer hy 't rijk volkoomen verheert had. Nevens de wallen loopt een zoete beek, tot groot gerief der burgers. De oever der groote rievier *Vinaque* vertoont ſwaere muuraedjen van vereeuwde geſtichten. d'Inboorlingen verhaelen, hoe de zelve gebouwt zijn van uitheemſch volk. Dit zeggen ſchijnt eenigzints gegrond, alzoo de timmeringen een vierkantige geſtalte hebben, daer *de Ingas* gewend waren te bouwen lang en ſmal. Voorts ſtroomen verſcheide viſch-rijke beken, en byzonder vol ſmaekelijke kreeften, door 't vlakke land uit 't gebergt *Andes*, haer kruinen verheffende achtien mijl ten ooſten boven *Guamanga*. Deſe plaets leid op een vermakelijke vlakte onder een gezonde lucht. De huiſen, uit ſteen gebouwt, zijn met tegelen bedekt. De burgers bezitten wijd en zijd ruime woningen te land: weyden veel vee: bezaeyen d'akkers met voedzaeme tarwe. Drie hoofdkerken, vijf klooſters en een aenzienelijk gaſt-huis ſtrekken tot cieraed der ſtad. Meer als dartig duizend *Peruaenen* brengen herwaerds jaerlijxe ſchatting. De mijnen leveren goud, zilver, quik-zilver, kooper, yzer, loot, zulfer en zeil-ſteen. 't Vergiftig kruid *mio*, dood 't vee, wanneerze het nuttigen. In de boſſchaedjen loopt een beeſt, welker piſſe een vuur-roer-ſchoot verre ſtinkt: daerze eens raekt, vergaet de ſtank nooit. Volgen voorts de vlakte *Chupas* en paleiſen *Bilcas*, nu tot ſteen-hoopen vervallen, beſlaende 't middel-punt van *Peru*. Een verſche rievier, die den gezeide paleiſen haer benaeming mede-deelt, valt uit *Soras*, en beſpoelt lanx de koninglijke weg een heerlijke zonnen-tempel. *Soras* is een vruchtbaer landſchap, vol goud- en zilver-mijnen. d'Inboorlingen, bebleed met wolle-laeken, waeren eertijds wegens ſtrijdbaerheid zeer gezien by *de Ingas*. Die 't geweſt *Vramarca* bewoonen, worden genaemt *Chancas*. Haer gebuuren *Andaguaylas* beſlaen een ruime boodem in de lengte, vol tam vee en fruit-rijk: zijn tot een klein getal vermindert door de Spaenſche verwoedheid. De ſtroom *Abancay* heeft ſijn oorſprong op 't bergachtig landſchap *Parinacocha*, bevochtigt verſcheide koninglijke geſtichten, en looſt eindelijk in de rievier *Xau-*

Rivier de la Plata.

Valleye Xauxa.

Peruaenſche paleiſen.

Stad Juan de Victoria.

Stad Guamanga.

Een ſtinkend beeſt.

Land Soras.

Verſcheide Peruaenſche volkeren.

CUSCO

CO

Xauxa. Uit 't midden van de groote ſtroom *Apurima* rijſen twee wonderlijke ſteene pylaeren, waer over een konſtige brugge leid, by *d'Ingas* getimmert. De koninglijke weg is hier gebikt door harde ſteen-rotzen. Zedert ontmoetmen de prachtige gebouwen *Limatambo*, en over 'tgebergte *Bilcaconga* de valleye *Xaquixaguana*, tuſſchen hooge toppen beſlooten. *De Ingas* plachten hier in ſchoone luſt-hooven zich te vermaeken. De koninglijke weg loopt, weder-zijds bemuurt, door 't midden van diepe moeraſſen, na *Cuſco*. Dit is d'hoofd ſtad van 't Peruaenſche koningrijk, gebouwt op een harde grond, rondom met bergen beſet, onder een koude, doch gezonde lucht, bevochtigt by twee beeken: beide vallenze ten ooſten van *Cuſco* in na't weſten, d'een midden door, d'andere weinig ter zijde af. Het een gedeelte der ſtad droeg de benaeming *Hanan-Cuſco*, het tweede *Oren-Cuſco*, alwaer de voornaemſte adel en oudſte geſlachten woonde. Wegens d'oorſprong deſer hoofd plaets beuzelen *de Peruaenen* aldus. Voor ettelijke eeuwen verſcheenen drie mannen *Ayrache*, *Aranca* en *Ajarmango*, vergeſelſchapt met de vrouwen *Mamacola*, *Mamacona* en *Mamaragua*, alle buiten gemein koſtelijk gekleed. *Ayrache* had in een goude ſlinger een koſtelijke ſteen, door welkers beweeging hy de bergen verhief tot de ſterren toe, of na believte deed verzinken. *Aranca* en *Ajarmango* beſlooten een prachtige ſtad te timmeren, en burgers voor de zelve te ontbieden uit verre geweſten. d'Inwoonders rondom lieten zich 't voorneemen wel-gevallen. Doch eer zy 't werk by d'hand vatten, oordeelden gevoegelijkſt *Ayrache* om hals te helpen, uit nijdigheid wegens ſijn over-groote magt. De toeleg diende voorzichtig beleid. Zy dan noodigen hem in een diepe aerd-kuil: ten einde aldaer, gelijk voor-gaven, den zonne *Ayraches* vader aen-baden. Binnen geſtapt rolden geſwind ſwaere ſteenen voor den ingang, verhoopende door honger den beſlootene te vermoorden. *Arache* merkte de liſt: ſtond voor een tijd buiten gemein bedeeſt. Eindelijk grijpt hy moed: ſmijt den berg 't onderſte boven: vliegt met groote en veel-vervige vleugelen boven in de lucht: en ſchreeuwt uit de hoogte: *Vreeſt niet* Aranca *en* Ajarmango, *ter oorzaek gy luiden op mijn leven moordaedig hebt toe-geleid: bouwt hier ter plaets een ſtad: noemt de naem* Cuſco. *Binnen deſe nieuwe veſting zal de zetel ſtaen* der Ingas, *onder welker gezach, wijd en zijd uit-gebreid, ontelbaere volkeren buigen zullen: De tempel, welke de grond eerlang; volgens Gods beſluit, alhier draegen moet, zal niet alleen door konſt en koſtelijkheid alle gebouwen des weerelds over-treffen; maer ook wegens wonderbaerlijke offerhanden aen de zonne vermaerd zijn. Indien de borgers outaeren voor my ſtichten, wierook en vee ter ſlahting toebrengen, hebben zekerlijk te wachten een zegen van gelukkige wapenen en aenwaſch der magt, die alle rijken boven 't hoofd ſtaet te groeyen. Door-boort na mijn voorbeeld d'ooren, ten bewijs van gehoorſaemheid. Aranca* en *Ajarmango*, nevens de voornoemde vrouwen, beloofden 't vereiſchte te volbrengen. Hier op vereerde *Ayrache* haer een koſtelijke quiſpel, tot hoofd-cieraed voor de toekomende *Ingas*. Thans wierden *Ayrache* en *Aranca* in ſtenen verandert; doch behielden haer oude geſtalte. *Ajar-mango* dieshalven, nevens de drie vrouwen, begonde *Cuſco* te bouwen: na de zond-vloed gebrooken uit het hol *Tambo*, verwiſſelde ſijn naem *Ajarmango* met *Mangocapa*, zoo veel gezeid als *magtig heer*; en heeft zich opgeworpen tot eerſte Peruaenſche koning. Voorts leid de ſtad *Cuſco*, volgens orde *der Ingas*, verdeelt in vier wijken: ten ooſten *Andaſuyo*, ten zuiden *Collaſuyo*, ten noorden *Chinchaſuyo*, en ten weſten *Condeſuyo*, ieder alzoo genaemt na de geweſten, op welke de gezeide wijken ter poort uitzien. Indien iemand uit 't een of ander landſchap binnen *Cuſco* zich ter neder-ſloeg, gelijk zulx dagelijx gebeurde, mogt alleen den wijk bewonen, welke na ſijn vaderland ſtrekte.

Beſchryving der hoofd-ſtad Cuſco.

Vreemde vertelling der Peruaenen, wegens d'oorſprong van Cuſco.

Vier wijken van Cuſco.

De

vier straeten. De markt beslaet het midden der stad, waer-van vier koninglijke wegen lopen: te weten na *Quito* en *Pasto* door *Chinchasuyo*, na *Arequipa* door *Condesuyo*, na 't gebergt *Andes* door *Andesuyo*, na *Chily* door *Collasuyo*. De twee voornoemde beeken zijn allenthalven met bruggen beleid. De enge straeten vertoonen wederzijds steene huisen, in geschikte orde. Op verscheide plaetsen vindmen verwulfde kelders diep onder de aerde, en in zommige begraevene schatten. *vreemde kelders:* Dese donkere schuil-hoeken verstrekten eertijds voor wooningen der toovenaers en waer-zeggers, groot geacht by de burgers. Dese, uit *Chili*, *Pasto*, *Bracamores*, *Toyma*, *Bombon*, *Charcas*, *Collao*, *Chiachiapoias*, *Conchucos* en voorts andere Peruaensche gewesten herwaerds toegevloeid, genieten byzonder gemak by de water- en kooren-moolens, op de beeken binnen de stad gebouwt: en zouden ook meer voordeel trekken by een fontein, wiens uit-geborrelde vloed terstond in goed zoud verandert, ten zy 't land rondom overvloedig zout verschafte. *paleisen:* Verwonderens-waerdig zijn de prachtige paleisen, die de Peruaensche adel nu en dan binnen d'omtrek van *Oren-Cusco*, een gedeelte der stad, bouwde: alzoo *d'Ingas* haer benoodzaekten, aen 't hof zich ter gezetter tijd te laeten vinden: ten einde op dusdaenige voet alle wederspannigheid beteugelden: *schranderheid der Ingas.* ja de kinderen van de doorluchtigste perzoonaedjen binnen *Cusco* opbrachten: onder voorwending van de Cuscosche tael, in welke *d'Ingas* wilden aengesprooken zijn, grondig te leeren: *Cuscosche tael.* daer nochtans haer enkele toeleg was, om de zelve als gijzelaers te bewaeren, op dat de vaders geen opstand zouden doen. Ondertusschen is by dese gelegendheid ingevoert: dat, daer *Peru* na de verscheidentheid der volkeren verscheide spraeken spreekt, echter de Cuscosche overal verstaen word. Tegenwoordig hebben *de Spanjaerden* de oude huisen min of meer vertimmert; zy bestaen uit groote steenen, verwonderens-waerdig konstelijk zamen-gevoegt. *Heerlijk paleis.* Maer boven al munten uit 't paleis *der Ingas* en sonnen-tempel. 't Paleis leid beslooten binnen vier langwerpig-vierkante muuren. Achter de vierde muur, aen ieder hoek voorzien van een toorn, pronkt het paleis, op een verheeven heuvel. Het is rond getimmert met een verwulffel klapmuts-gewijs, bewaerd door een vijfde muur, welker vier punten elk een toorn buiten uitsteeken. 't Gaet 's menschen verstand te boven, hoe de stichters uit 't naest gelegen gebergte de steenen konden vervoeren, zijn ieder diervoegen groot; dat geen veertig paerden een van haer plaets zouden sleepen: en nochtans is de steen door menschen-handen herwaerds gebragt; want *de Peruaenen*, behalven de schaepen *pacos*, geen arbeidzaem vee, als paerden, kameelen, ossen, olifanten of diergelijke kenden, voor d'aenkomst *der Spanjaerden*. De zaelen binnen stonden beslaegen met goude plaeten. *Dragt der Ingas,* Anderzints was de dragt *der Ingas* geenzints kostelijk. In plaets van een kroon, droegenze een roode wolle quispel om 't hoofd gewonden, zulx by na d'oogen bedekte: aen de quispel slingerde een draed, welke den landvoogden toereikte, om by dit teiken haer bevel te volbrengen. 't Beschouwen deser draed veroorzaekte zulk ontzag; dat indien *d'Inga* *haer gezag.* den inwoonders van een landschap of stad gebood, haer zelf tot een toe te vermoorden, niemand bleef wederstreevig: *d'Ingas* wierden gedragen in een goude ros-baer, by honderd rijx-raeden. Wanneer by toeval een van alle struikelde, moest de struikeling aenstonds met de dood bekoopen. Geen mensch mogt hem onder d'oogen zien, of spreken zonder schenkaedjen. Over geheel *Peru* was vermaerd de zonnen-tempel *Curichanche*, *Zonne-tempel Curichanche.* de rijkste en kostelijkste welke ooit de zonne beschouwde. Sy stond onder 't gezach der opperpriester *Villanoa*. Aen dit gebouw spilde *de Inga Guainacapa* een onwaerdeerlijke schat. Onder andere overtoog hy de muuren en 't dak met dikke plaeten uit enkel goud en zilver, wan-

wanneer te huis quam van de verheerſching des landſchaps *Quito*: waer uit de volkeren vervoert wierden, volgens een vereeuwde gewoonte *der Ingas*, na een verre afgelegen geweſt in *Peru*. Doch *Guainacapa*, verliefd op een Quitoſche jongvrouw, hield een geruime tijd huis binnen de ſtad *Quito*, en een prachtige bruiloft met ſijn nieuwe gemaelinne: welke den beruchten *Attabaliba* baerde. Byzonderlijk zette de vader 't herd op deſen zoon. Weinig voor ſijn dood, maekte hy hem koning van *Quito*; doch *Guaſcar*, na *Guainacapaes* overlijden, ſtond ſijn broeder geenzints toe de bezitting van dit nieuwelinx verheerde land. In 't vlakke veld *Tomebamba* leverdenſe elkander een vinnige ſlag, drie dagen en nachten achter een. Na vreſelijk bloed-ſtorten, ſchoot *Attabaliba* te kort, en bleef gevangen. Uit d'hechtenis ontſnapt, door behulp van een omgekochte vrouw, (ter wijl *Guaſcars* hopmannen en krijgsknechten haer bevochte zegen met kroeſen vol *chica*, tot onbezuiſde dronkenſchap toe, begooten) maekte ſijn onderzaeten in *Quito* wijs: hoe hy, verandert tot een ſlang, door een klein gat uit de gevangenis wegkroop: en toe-zegging kreeg uit den hemel van een heerlijke overwinning tegen *Guaſcar*. Het verdichtſel, allenthalven gelooft, maekte ieder gaende. Stoutmoedig dan rukkenze den vyand te gemoet. De voorige kans verkeerde: *Guaſcars* heir bleef verſlaegen, en hy zelf binnen *Cuſco* gevangen. Maer zedert *Guaſcar* door *Attabaliba*, en *Attabaliba* door *Pizarrus* aen kant geholpen waeren, heeft *Mango Inga* haer derde broeder 't rijk aen-gevaert: deed geduurige uitvallen van ontoegankelijk gebergt op *de Spanjaerden*: en liet de kleine overblijfſels van *Peru* ſijn zoon *Zaires Topa* na: welke zich, geen goede uitkomſt uit de wapenen beoogende, den Spaenſchen koning onder-wierp, op 't jaer vijftien honderd zeven en vijftig: waer mede de Peruaenſche beroerten ten meerderen deele geſtilt zijn. Voorts ter zijde van *Cuſco* rijſt de berg *Carmenga*, waer op kleine too-

Oorlog tuſſchen Guaſcar en Attabaliba.

Mango Inga.

Zaires Topa.

rentjens, by *de Peruaenen* zeer hoog geacht, gebouwt ſtaen, om rekening te houden des zonnen loops. Tegenwoordig hebben *de Spanjaerden* binnen *Cuſco* vier hoofd-kerken: en laeten geenzints toe, dat d'heidenen, het zy oude burgers, het zy *de Mitimaes*, (die naem draegen de verheerde volkeren uit haer land vervoert) den *Mocia*, een afgod, aen wiens dienſt ten tijden *der Ingas* alle verbonden bleven, mogen eeren. Vorders bewoonen *de Dominicaenen*, *Franciſcaenen*, *Auguſtiniaenen* en *de monniken Merced* ieder een koſtelijk klooſter. Doch 't geſticht *der Jeſuieten* overtreft alle de andere. Meer als honderd duizend *Peruaenen* brengen herwaerds haer jaerlijxe ſchatting. In de valleyen rondom de ſtad worden overvloedig beeſten geweyd. De tarwe, allerley kruid en fruit ſlaegen buiten gemein wel. De goud en zilver-mijnen grimmelen van zoo veel graevers niet als voor deſen; dewijl de meeſte na *Potoſi* verhuiſen. Maer belangende de dienſt, in voorgemelde zonnen-tempel gepleegt, is merkwaerdig: dat *de Peruaenen*, die andere en wederom andere Goden eer beweſen, wanneer tot *Cuſco* zich nederſloegen, den zonne, aldaer genoemt *Tecebiracoce*, voor d'opperſte God en Schepper moeſten erkennen, hoewel ondertuſſchen boomen, bergen, fonteinen en andere dingen ook aenbaden. Zy geloofden, hoe kort na de zond-vloed *Con*, de zoon der zonne en maen, uit het afgelegen noorden, na *Peru* ſnellijk overvloog. Sijn lichaem was zonder gebeente, en hing door geen zaemen-voegſelen aen malkander. Hy vulde elders de diepe valleye: wierp de bergen over 't land: en verſchaften den ingezetenen tot onderhoud wilde kruiden en wortelen. Doch, by *de Peruaenen* verongelijkt, veranderde haer vruchtbaere boodem in dorre zanden, en verjoeg de wolken, ten einde nooit regen nederviel. Evenwel, met mededoogendheid ingenomen, opende fonteinen, ſtorte rievieren en beken uit 't gebergte, om d'akkers te bewaeteren. Weshalven een geruime tijd als opperſte God zoo lang ge-eert is,

Beſtier der Spanjaerden tot Cuſco, en haer gebouw.

Afgod Con:

tot *Pachacama*, inſchelijx van de zonne en maene voort geteelt, herwaerd overquam, uit een zuidelijk deel des weerelds. Voor deſe verdween *Con*, als zijnde ſwakker. *Pachacama* had nu de handen ruim. Hy verandert dan de menſchen, door *Con* geſchaepen, in meerkatten, beiren, leeuwen, papegaeyen en voorts allerley viervoetig gediert en gevogelt: maekte de voor-ouderen, uit welke de tegenwoordige *Peruaenen* zijn geſprooten: en leerde haer de aerde bebouwen. Waerom hem in 't landſchap *Pachacama* een prachtige tempel wierd geſticht: alwaer verſcheide *Ingas* te meer wilden begraeven werden: om dat de duivel, onder de gedaente van een afgrijſelijk menſch, hem zichtbaer veroonde: en den prieſteren op voorgeſtelde vraegen antwoorde. Doch de zonnen-dienſt binnen *Cuſco* ging zeer plechtelijk toe. In den tempel ſtonden hooge ſteene ſchavotten, waer op de offeraers klommen met 't eerſte krieken des daegs. Ooſtwaerd gekeert boogen d' hoofden neder, heffen d' handen wijd uitgeſpreyd om hoog: ſpraeken binnens monds geduurige gebeeden: leverden eindelijk den prieſters ſchaepen of ook kinderen ten ſlagting, en na 't verrichte offer eenig zilver of goud. Deſe, zullende offeren, vaſten, roepen zonder ophouden den gantſchen nacht over binnen den tempel de zonne aen. Ja zommige ſteeken haer d'oogen uit, als niet waerdig den zon te beſchouwen. Eindelijk behoudenze een gedeelte der ſchenkaedje voor zich; 't overige word in den tempel, nevens de potten vol aſſche van verbrande kinderen, begraeven. Vijf mijl zuidelijk van *Cuſco* leid de valleye *Yucay* tuſſchen hoog beſneeuwd geberght, onder een gemaetigde lucht, buiten gemein vermaekelijk. Op een rotze alhier bouwden *d'Ingas* een niet min groot als onwinnelijk ſlot. De rotze was omringt met verſcheide klippige wallen, d'een boven d'andere, tuſſchen welke ſchuine akkers bezaeyt wierden. De wallen ſtonden behakt met beelteniſſen van leeuwen en ander wreed gedierte, die eenige waepens in de pooten vaſt hielden. Een koninglijk huis beſloeg d'opperſte kruin, gebouwt uit ſteenen door welke goude aders liepen, te zamen-gehecht met kleevende jooden-lijm aldaer vallende. Tot 't landſchap *Condeſuyo* behooren de ſtrydbaere volkeren *Chumbibilcas* en *Ubinas*. In 't geweſt *Pomatambo* maektmen koſtelijke tapijten van fijne wolle ſchoon geverft. De ſtad *Franciſco de Victoria* leid in de rouwe valleye *Vilcabamba*, beſlooten door 't woeſt gebergte *Andes*, gehoorig onder 't rijk *Andeſuyo*. 't Vlekke *Iuan del Oro* voert die Spaenſche naem na 't fijn goud, aldaer overvloedig gevonden, en is d' hoofd-plaets des lands *Caravaya*. Voorts ten ooſten van *Cuſco* over *de Andes* zijn vele en groote geweſten. Om de zelve te ontdekken ontzaegen *de Spanjaerden* geen moeite noch gevaer. Tuſſchen beide lagen woeſte wilderniſſen, ontoegankelijk toppen en ruig-bewaſſchen landeryen. Zy openden eindelijk vier wegen derwaerds. d'Eerſte loopt door de valleye *Paqual* na *Tono*, een dorp in 't midden van 't gebergt: voorts na de ſtroom *Opotari*, lanx welke de togt bekommerlijk valt wegens dichte boſſchaedjen en ſteile klippen. Volgen de heete en niet te min lijftochtige daelen *Abiſca*, en voorts begroeyde woeſtijnen vol ruicht en bieſen, welke 't verder onderzoek benoodzaekten te ſtaeken. De tweede weg gaet dertig mijl hooger ten zuiden, door de geweſten *Cavinas*, *Sandia*, *Camata*, en *Caravaya* na *Zama*. Op 't jaer vijftien honderd acht en dartig, trok *Peter Anzurez* lanx het gezeide pad. Uit *Zama* voort-gezet vond zeer woeſte bergen, dorre wilderniſſen en dichte boſſchen: geraekte in 't landſchap *Tacana*, en voorts tot de rievier *Omapalchas*, wederzijds bewoont, by *de Cheriabones* en *Marquires*. Alhier ſette hy met vlotten over, tegen dank der *Marquires*, die zich te weer ſtelden. Doch, vermids niet ontmoete dan dorre heiden, trok lanx de ſtroom opwaerds, bezichtigde de geweſten *Moios*, *Cothabamba* en *Chuquiabo*, en keerde na

Col-

Afgod Pachacama. — *Duivel zichtbaer.* — *Zonnen-dienſt hoedaenig.* — *Valley Yucay.* — *Onwinnelijk ſlot.* — *Stad Franciſco de Victoria.* — *Vlekke Iuan del Oro.* — *Vier wegen na de landen over 't gebergt Andes.* — *Wonderlijke togt van Anzurez.*

Collao. Sijn meeste volk was vergaen door ongemak en honger. Zedert zijn andere over *de Andes* na de landschappen, ten oosten wijd en zijd verspreid, gereist door *Camata*, andere door *Cochabamba*. Eindelijk leggen lanx de zee-kust van *Peru*, zoo verre gehoort onder het hooge recht binnen *los Reyes*, de volgende havenen, eilanden en hoofden. Zuid-oostelijk van d'uithoek *Aguja* doed haer uit *de Zuider-Oceaen* op 't eiland

Eiland San Roque.

San Roque, buiten met klippen omringt, binnen duin-zandig, zonder loof of geboomte, vol penguyns, gevoogelt en robben. Midden door valt een beek, die 't eiland door-snijd. De haven *Malabrigo*, qualijk beschut tegen de winden, kan by groot vaertuig niet bezeilt, dan in kalmte. Vervolgens leggen de havenen *Guanape* en *Santq*, alwaer de schepen uit een versche rievier gewoon zijn water in te nemen, *Casuia* en *Guarmay* by *Peruaenen* bewoont, die niet hebben dan houts-koolen. Op de mond der reede *Gaura* staet een schoone zout-panne: 't zout word gevonden by groote harde stukken. 't Eiland *Callao* beschut de haven voor *Lima*, Achter 't hoofd *Guarco* schuilt 't eiland *Lobos*. De haven *Sangallan* is zeer bequaem: weshalven lang gezin-twist wierd onder *de Spanjaerden*, of men de stad *los Reyes* alhier zoude stichten. d'Uithoek *Nasca* verschaft een veilig beschut voor de schepen. d'Haven *Hacari* geeft aengenaeme verversching. Vorders vallen de stroomen *Oconna*, *Camana* en *Quilca* in zee. De haven van *Arequipa* is aen de mond niet meer dan een kleine kille bezet van hoog gebergt. Tusschen *Quilca* en de stroom *Tambopalla* leid 't eiland *Nuli*, en weinig zuiderlijker de havenen *Paracca* en *Pisca* dicht by malkander: en landwaerd het vlek *Yca*, alwaer de meeste en beste Peruaensche wijn valt.

Haven Malabrigo.

Andere havenen.

Stroomen.

Beschrijving des derden deels van Peru los Charcas.

Het derde gedeelte van *Peru* genaemt *los Charcas*, en zomtijds ook na d'hoofd-stad *de la Plata*, stoot ten noorden tegen 't land gehoorig onder de hooge vuurschaer binnen *los Reyes*, gescheiden door de rievier *Tambopalla*: in 't zuiden grenst het aen *Chili*, westelijk bespoeld met *de Zuid-zee*, heeft oostwaerd 't gebergte *Andes*: beslaet, onder een koudachtige hemel, volgens de lengte, stijf anderhalf honderd mijl, en een boodem doorgaens ondeugende tot zaeyland, hoewel 't vee byzonder fijnwollige schaepen, zeer wel tieren. Ten tijden *der Ingas* waeren de schaepen buiten gemein vermeenigvuldigt, ter oorzaek *Guainacapa* de onderdaenen door een strenge wet verbond, jaerlijx by manier van tiende het vee veldwaerd te jaegen, om den zonne toe-gewijd te blijven: als hem goed dacht stelde een jagt aen: en vong zomwijl veertig duizend schaepen te gelijk voor zijn hof-gezin. Onder de aerde maeken kleine bijen een bruine en zuurachtige hooning.

Verwonderens-waerdige meenigte schaepen.

Maer om te komen tot de beschryving van *los Charcas*, wy zullen de zelve beginnen uit *Cusco*, lanx de koninglijke weg, nae het stedeken *la Paz*. De eerste plaets *Mohina* leid nevens een groote poel: ter slinkerhand af vertoond haer 't paleis *Quispichance*, alwaer *de Spanjaerden*, toen *Cusce* bemachtigden, veel zilver, goud en kostelijke klederen vonden. d'Oude vlekke *Urcos* word van een hooge top verre gezien. De weg bestaet uit groote steenen, met cement zamen-gevoegt; doch loopt voorts door rouwe rotzen, tot gemak der reizigers, uitgebikt na de *Yucay*, waer een brugge leid. Op 't gebergt bewoont 't volk *Cavinas* steene huisen. Haer gebuuren *de Canches* zijn vernuftig, goedaerdig en arbeidzaem: teelen veel tarwe, mais en schaepen: en vangen overvloedig visch in de stroomen. Volgt 't koude gewest *Canas*, vermaerd wegens de dorpen *Chiquana*, *Hatuncana*, *Horuro*, *Cacha*, en byzondere *Ayabire*, alwaer meer prachtige graeven zijn dan huisen. Ter rechterhand af na *de Zuider-Oceaen* verspreid haer wijd en zijd de groote woestijne *Parinacocha*. 't Gebergt rondom duikt onder een dikke sneeuw: de daelen hebben diepe moerassen.

De weg van Cusco na la Paz.

't Land Canas.

Aen 't begin deser wildernis ontmoetmen *Chuquinga*'t sterkste slot van geheel *Peru*: het pad derwaerds is diervoegen smal, dat geen twee menschen nevens malkander konnen gaen, en duurt drie mijl: thans volgt een steile opgang na de sterkte, beslaende de kruin van een spitze berg, welker voet de rievier *Abancay* bespoelt. Vorders boven *Horuro* woonen *de Collas*, volk-rijker dan eenige Peruaensche landaerd, tusschen 't gebergt *Andes* en *Nevadas* in een vermaekelijke vlakte, genaemt *el Collao*. De inboorlingen leven by de wortelen *Papas*, *Oca* en 't zaed *Quinua*, niet ongelijk den rijs. *De mays* word van elders haer toe-gevoerd. Zy zijn tamelijk vernuftig: hadden ook voor *der Spanjaerden* aenkomst kennis van 's hemels-loop: noemden 't jaer *mari*, den maen *allespaquexe* en de dag *auro*. De stad *Pucara* was alhier eertijds dicht bewoond: tegenwoordig valt niet te zien dan vervalle muuren van groote huisen en swaere menschen-beelden uit steen. Voor d'hoofd-plaets in *el Collao* wierd gehouden *Hatuncolla*. Tusschen dit *Pucara* leggen de dorpen *Nicasio* en *Xullaca*. Doch van *Ayabire* voornoemd loopt een weg boven 't meir *Titicaca* na de dorpen *Assillo* en *Assangaro*, buiten gemein vee-rijk en leeftochtig. De rievier *Caravaya*, voortvloeyende uit *d'Andes* oostwaerd na de stad *Juan del Oro*, leevert veel en fijn goud, niet zonder groot verlies van menschen, wegens d'ongezondheid der plaets. 't Meir *Titicaca* besproeyt 't gewest *el Collao* ten noorden; oostelijk leid 't landschap *Omasuyo*, westelijk *Chuquito* en zuidwaerd *Chuquiabo*. 't Meir heeft tachentig mijl in d'ommegang, en op verscheide plaetsen zoo veel vademen diepte, weshalven by verwaeyd weder holle baeren maekt. In dit meir vloeyen tien swaere rivieren: door een uitloosing, welke diep is, doch niet breed, loopt 't water weg. De stroom valt hier zoo geweldig, dat met geen schuiten bevaeren kan worden. Een stroo-brugge, drijvende op de vloed, geeft een veilige over-togt. 't Water zelf smaekt noch bitter noch brak; maer is echter wegens drabbigheid niet drinkbaer. Verscheide eilanden, over *Titicaca* verspreid, strekten eertijds tot berging van de voornaemste goederen, die de volkeren rondom by haer niet vertrouwden in de dorpen lanx de weg. Hier wasschen zekere biezen *totora*, dienstig tot verscheide gebruik; want het is gezond voedzel voor verkens en paerden, ja menschen zelf. Voorts dekkenze met 't zelve haer huisen: branden het aen den haerd: en vlechten uit *totora* schuiten. Maer 't geen ten hoogsten te verwonderen staet: *de Uros* een gantsch beestelijke landaerd maekten van *totora* vlotten, die zy aen malkander bonden, waer op dorpen stichteden, welke, na de wind waeyden, heen en weder dreven. 't Meir voed overvloedig visch en byzonderlijk tweederhande zoort, te weten *suches* smaekelijk; doch ongezond, en *bogas* graetig; maer kleinder en van beter voedzel. Hier swemmen inschelijx groote meenigte water-ganzen en endvogels. Als *de Peruaenen* iemand willen onthaelen, stellenze een jagt (zy noemen het *chaco*) aldus aen: zy slaen een ruime kring op de vlotten *balsas*: roeyen tot malkander: en grijpen 't beslooten gevoogelt met d' handen. Voorts de gezeide waterloosing uit *Titicaca* eindigt eindelijk in een kleinder meir *Aulagas*, inschelijx vol onbewoonde eilanden. Men vind nergens eenige uitwatering van dit meir. De natuurkenders houden 't daer voor, dat zich door onder-aerdsche gooten met een stroom vermengt, wiens oorsprong onbekend blijft, hoewel gezien word in *de Zuid-zee* te storten. *Chuquito*, ten westen van *Titicaca*, vertoond op een vee-rijke boodem de dorpen *Xuli*, *Acos*, *Pomata* en *Zepita*. *De Spanjaerden* hebben hier verscheide kerken gesticht: en vele tot 't Roomsche geloof gebragt. Vervolgens ontmoetmen 't dorp *Guaqui*, en de vermaerde vlekke *Tiaguanaco*, aen d'overkant des uitloosings van 't meir *Titicaca*. Omtrend de voornaemste huisen leid een heuvel, op sterke

Vlakte el Collao,
volk Collao.
Vervalle stad Pucara.
Goud-rijke stroom Caravaya.
Beschrijving van 't meir Titicaca.
Wondere biezen totora.
Driftige dorpen.
Vreemde jagt op vogels.
't Meir Aulagas wonderlijk.
't Land Chuquito.
Vermaerd vlekke Tiaguanaco.

ke muuren te zamen-gebragt door menschen-handen. d'Eerste vlakte des heuvels draegt twee steene menschen beelden, niet min verwonderens-waerdig wegens ongemeine groote, als gaedeloose konst. De beelden vertoonen lange klederen, van geheel ander maeksel als *de Peruaenen* gewend zijn te draegen: hebben vreemde vercierselen op 't hoofd. Achter verheffen haer swaere muuraedjen van een vervallen paleis, aenzienelijk door een vereeuwde oudheid. Nergens in *Peru* staen zoo veel gestichten, welke voor alle geheugenis gebouwt zijn. Ten laetsten komtmen door 't dorp *Viacha*, de vlakte *Guarina* en vlekke *Laxa*, tot *Neustra Sennora de la Paz*, anders ook genaemt *Pueblo Nuevo*, of ook na 't landschap *Chuquiabo*. Dese stad, gelegen tusschen 't gebergt in een kleine valleye vol fonteinen, fruit-boomen, weiden en maiz-landen, word van een versche beek besproeyt. 't Landschap *Chuquiabo* zelf (zoo veel gezeid by *de Peruaenen* als *erfenis van goud*) heeft rijke goud-mijnen, goede zout-pannen en getemperde lucht: behalven van 't begin der wintermaend tot d'aenvang des lente, als wanneer de geduurige regen gevaerlijke zinkingen en steekende lenden-pijn veroorzaekt. d'Ingezetenen, klein van vernuft en moed, plagten eertijds geduurende de zomermaenden naekt te gaen. Twee en twintig mijl boven *la Paz* leid het vlek *Copavacana* by *Peruaenen* bewoont, alalwaer een Lieve vrouwe beeld de zelve wonderen doed, volgens 't getuigenis *der Spanjaerden*, die 't eertijds omtrend *Ioannes Anachoreta* verrichte; want, als dese eenige weeken van huis trok, zette een brandende kaers voor het beeld, die geduurende sijn af-wesen niet verminderde. Doch nevens 't gezeide *Copavacana* leid de valleye *Caracato*, vermaerd door de besten Peruaensche wijnstokken. De voorval welke 't landschap *Chuquiabo*, op 't jaer vijftien honderd een en tachtig, beleefde, is zeer gedenkwaerdig. De grond van 't dorp *Angoango*, bewoond by beruchte tovenaers, begon schielijk te swellen: d'aerde liep voort, gelijk een in-gebrooken zee, bykans twee mijlen verre: over-stolpte de huisen onder 't zand: en damde een naby-gelegen meir gantschelijk toe. Acht jaer voor dese vreeselijke aerd-beweging stond 't Engelsche graefschap *Hereford* verbaest wegens diergelijke onheil. Niet verre van 't stedeken *Ledburg*, rees d'heuvel *Marcley-hill*, gelijk als uit den slaep gewekt, schielijk op tot een yzelijke hoogte: begroef al wat voor quam in on-naspeurlijke afgronden: en loeyde diervoegen volle drie dagen: dat ieder d'hairen te bergen stonden. Wat vorder belangt de weg uit *la Paz* tot de stad *Plata*, de zelve loopt aldus: te weten over de dorpen *Hayo hayo*, *Siquisica* en *Caracollo* na 't landschap *Paria*; welkers vlekken meest lanx de waterloosing des meirs *Titicaca* leggen, alleenlijk eenige weinige naderen 't gebergte *Andes*. *La Plata*, (anders ook genaemt na 't gewest *Chuquisaca* welker hoofd-plaets is) beslaet, onder gemaetigden hemel, een boodem vruchtbaer tot allerley gewasch, en byzonder van tarwe, garst en wijngaerden. Binnen dese stad word de hooge vuurschaer van *los Charcas*, 't derde Peruaensche deel, gespannen. Nergens in geheel *Peru* rijker *Spanjaerden* dan hier: alzoo uit de naest-gelegene zilver-mijnen ongeloosfijke schatten by een schrapen. d'Hoofd-kerk is 't pronk-cieraed van *la Plata*. *De Dominicaenen*, *Minderbroeders* en monniken *de Merced* bewoonen kloosters, aen welke geen kosten spaerden. De oude ingezetenen der land-streek rondom de stad waeren *de Charcas* en *Carangues*, beide strijdbaer. *d'Ingas* haelden onwaerdeerlijke schatten zilvers uit de nabuurige mynen tot *Porco*, by tien duizend graevers geduurig bearbeid. Stijf acht honderd *Spanjaerden* bezitten vermaekelijke lust-huisen en sware bouweryen, nader en verder aen *la Plata*: en meer dan festig duizend *Peruaenen* brengen herwaerds jaerlijxe schatting. Achtien mijl ten westen van *Plata* leid *Potosi*: (by *den Span-*

De stad la Paz.

Land Chuquiabo.

Vreemde voorval tot Angoango:

als ook by Ledburg.

Weg van la Paz na Plata.

Stad la Plata is zeer rijk.

Potosi koud en waerom.

Spanjaerden geheeten *de kaizerlijke stad*) aen de voed des bergs eveneens genaemd, op een barre boodem, onder een koude hemel, hoewel slechts een en twintig graeden ten zuiden der middag-lijn. De koude ontstaet uit d' hooge verheevendheid des lands, welk bloot legt voor de kille winden *tomahavi*, die jaerlijx, van bloey-maend af tot d' herfst, guur doorwaeyen. Maer hoewel de dorre grond nooyt vruchten draegt, nochtans heeft geen Peruaensche plaets meer overvloed van allerley leeftogt en lekkernyen, als dese. De markten staen gevuld met fruiten, ingezulte spijsen, *maiz*, *papas*, tarwe zuikergebak, en alles 't geen de noodzaekelijkheid of wellust zouden vereischen: ter oorzaek herwaerds van alle kanten toe-vloeyen ontelbaere koopluiden om 't zilver, behalven de Spaensche huisgezinnen meer als vijf honderd sterk, en ruim vijftig duizend *Peruaenen*, onder *Potosi* gehoorig.

Waerom volk-rijk en leeftochtig?

Quikzilver mijnen tot Guancavilca.

De quik-zilver-mijnen *Guancavilca*, buiten de stad *Guamanga*, hebben groote gemeinschap met *Potosi*: alzoo het quikzilver tot zuivering van het zilver byzondere invloeying heeft, en dieshalven in groote menighte vervoerd word nae *Potosi*. d' Oude *Peruaenen* sloegen nooit acht op het quikzilver; want zy sochten alleenlijk onder 't gebergte *Guancavilca* in mijnen wonderbaerlijk doolhofs gewijs gegraeven, 't vermilioen, om 't lichaem, volgens vereeuwde gewoonte, te schilderen: zulx van 't quikzilver, verborgen in het vermilioen, geen werk maekten. Zelf quam 't quikzilver tot kennis *der Spanjaerden* niet, dan eerst op 't jaer vijftien honderd zeven en sestig, by dusdaenige toeval. *Een Portugees Henrik Garces* ontfing een stuk van 't gezeide berg-werk: (*de Peruaenen* noemen het *Limp*:) en bekennende, hoe vermilioen en quikzilver in een stoffe beslooten lag, reisde na de voornoemde mijnen, en trok aldaer 't quikzilver van het vermilioen af. Het geheim, ruchtbaer geworden, maekte verscheide *Spanjaerden* gaende: die, nevens een merkelijk aental Peruaensche slaeven, haer huisvesting namen by de mijnen *Guancavilca*. De voornaemste mijne *Amador Cabrera* ontleend dese benaeming van den eigenaer, dewelke d' ontdekking moest dank weten aen *een Peruaen Mavincopa*. De mijne is een harde rotze, geheel met quikzilver door-toogen, lang tachentig roeden en half zoo breed, ondergraeven tot zeventig manslengten. Niet meer als drie honderd mijneerders konnen gelijkelijk arbeiden. *Cabrera* verkocht zijn recht voor derdehalf honderd duizend dukaeten; doch betrok den kooper zedert voor recht, alzoo bewijs inbragt, dat vry boven de helft bekocht was; want de mijne wierd geschat op tien honderd duizend dukaeten. Terwijl dese dingtael voor recht hing, quam tot *Guamanga* de gezach-hebber *Peter Ferdinand de Valasco* uit *Mexico*, die aldaer geleerd had, hoe het zilver door quikzilver wierd gezuivert. Weshalven na *Potosi* reist, ten einde een proef nam, of het ook aldaer gelukte. De proef gelukte. Zedert wierd het quik-zilver te scheep op *Arica* gevoert, en voorts te land na *Potosi*. De Spaensche koning trekt jaerelijx uit *Guancavilcaes* mijnen, buiten alle onkosten, weinig minder als tien honderd duizend guldens voor sijn gewoonelijke vijfde deel. Het verdient voorts een nader onderzoek, hoe 't quik-zilver van 't vermilioen word afgetrokken. Het was geen wonder, dat zulx tot kennis quam van den voorgenoemden *Henrik Garces*; alzoo *Spanje*, en byzonder 't koningrijk *Andaluzia*, zelf ten tijden der oudste Roomsche kaizaren, veel vermilioen leverden. Dit hieldenze in zeer hooge waerdigheid. Iaerlijx quam tien duizend pond na *Romen* over; doch in steen, zoo als begraeven was, en verzegelt: ten einde niemand eenig stuk mogte af-breeken. Men bestreek met 't vermilioen de lippen der zeegepraelende veld-heeren, en zelf van d' afgod *Jupiter*. Maer

Peruaensche quikzilver hoe gevonden?

Mijnen van quikzilver merk-waerdig.

Gebruik van vermilioen.

Maer d'afzondering van vermilioen en quik-zilver gaet aldus toe. Men stoot den berg-steen te morzelen, en steltze in een dicht toe-gestopte pot op een sterk vuur. De steen smeltende, scheid het quik-zilver van 't vermilioen: welk onder de damp des vuurs uit-waezemt na boven, ter tijd eenig hard lichaem ontmoet, aen welk verstijfd vast-kleeft: of indien niet ontmoet, trekt zoo lang opwaerds, tot door koude stremt: gestremt valt het neder. Maer 't quik-zilver blijft in de potten, die niet mogen geopent, ten zy eerst volkoomen koud zijn: andersints, wanneer warm waeren, zoude 't quik-zilver vervliegen, en den bystanders aen een haestige dood helpen, of ten minsten alle tanden uit den mond doen vallen. De mijneerder *Rodrigo de Tores* vond een voordeelige brand tot de voornoemde smelting; want, daer te vooren ongemein veel houts verstookt wierd, verrichte hy 't zelve met weinig *icho*, een gewasch niet ongelijk de stoffe der vyge-korven, welk 't Peruaensche gebergt overvloedig levert. 't Gesmolte quik-zilver word in ledere zakjens vervoert. 't Gebruik des zelfs ontrend 't zilver bestaet op dusdaenige wijze. De zilver steen word eerst tot gruis gemaelen: door een teems van kooper draed gezift: en alzoo in ketels binnen een vuur-ooven geworpen met gelijk gewigt zout, om de vettigheid der gestampte stoffe te verbyten, ten einde 't quik-zilver geklenst door een kanifas-doek te beter het zilver vatte. Thans roerenze alles door malkander. Het is verwonderens waerdig, hoe zommige berg-stoffen, veel zilver uit leveren, zonder veel quik-zilver: andere in het tegendeel veel quik-zilver verdoen, en geven echter weinig zilver: andere verquisten luttel, en brengen ook luttel zilvers voort. Eer de vuur-ovens, hoedanige tegenwoordig rondom *Potosi* staen, waeren gevonden, wierd 't gestoote zilver-steen, in bakken met 't quik-zilver verscheiden reisen gekneed tot groote ballen, ter tijd het een met 't ander vereenigt was. Twintig dagen bragtenze aen dit werk zoek. Doch, oordeelende 't vuur een geswinder behulp, om 't quik-zilver met 't zilver te doen mengen, wierden d'ovens gestelt onder steene verwelfsels. Men stookt alhier een zacht vuur, geduurende ses dagen: binnen welke tijd 't quik-zilver sijn verrichting volbrengt. Thans maelenze het een en ander in een tobbe vol waters, niet ongelijk de manier omtrend het breeken des moster-zaeds onderhouden. 't Zilver en quik zilver blijft als zand op de grond leggen: welk wederom in water-bakken af spoelen: zulx d'aenklevende drek verliest, hoewel by den gescheiden drek altijd eenig zilver blijft, welk ten laetsten na zoeken. Maer wanneer nu 't gezuiverde zilver en quik-zilver begind te glinsteren, douwenze beide door een doek: zulx 't quik-zilver, niet vereenigt met 't zilver, uitvloeyt, en 't zilver gelijk een bal binnen de doek blijft, behoudende alleenlijk een seste gedeelte; want een klomp van sestig pond geeft door-gedrukt vijftig pond quik-zilver: 't zilver haelt niet meer dan tien ponden. Dit gekneed tot de gestalte eens pijn-appels binnen hol, word geleid in een sterk vuur, overdekt met een aerde vorm, niet ongelijk de zuiker-brooden: op de vorm stookenze houts-koolen. Door de kracht des vuurs waezemt 't quik-zilver tegen de kruin van de vorm, aen welke drabbig kleeft: en aldus ontfangt men 't beste quik-zilver. 't Zilver behoud de zelve gedaente eer in 't vuur quam; doch verliest een vijfde deel des gewigts, en is vol gaten. Eindelijk tot langachtige staven, ieder ses en sestig marken swaer, gegooten: komt ter proef: en moet diervoegen fijn wesen, dat niet kan worden verwerkt, ten zy in muntstof vermindert. De zilver-proef gaet merkwaerdig toe. De beziender van 's koninx wegen tot *Potosi* knipt uit ieder staef een stukjen: welk weegt, en smelt in potjens vol asch van gebrande beenderen. 't Loot, onder zilver gemengt, verdwijnt tot rook: kooper en tin scheyt haer: 't zilver alleen blijft als een gloeyende kool: en,

Hoe van het quik-zilver gescheiden word?

Wondere aerd des quik-zilvers.

Merkwaerdig vuur.

Gebruik des quik-zilvers omtrend het zilver te bereiden zeer wonderlijk.

Hoe het zilver word toebereyt?

Zilver-proef merkwaerdig.

en, schoon 't potje het onderste boven gekeert word, loopt niet een druppel zilvers uit. Eindelijk weegt de beziender elk stukjen, by de kaers met gewigtjens, die geen twintigste gedeelte van een aes haelen. Na dat ieder stukje min of meer verlooren heeft by 't smelten, slaet hy de waerdye op de staven. Hoe fijnder zilver, hoe min gewigts in 't vuur quijt-geraekt. Vorders, gaet het aldus toe met 't stampen der zilver-steenen. Zommige worden gemaelen in ros-moolens, door paerden om-getrokken, andere in water-moolens: beider getal tot *Potosi* en *Tarapaia* is groot. De twee en twintig water-molens, welke de valleye *Tarapaia* vier mijl boven *Potosi* heeft, staen op een snel-vlietende rievier: gaen met ses, twaelf of veertien stampers in metaele mortieren dag en nacht. Lanx 't meir *Potosi* zijn diergelijke gebouwt, ten getale van acht en veertig; maer op gegraeve vyvers, drie vademen diep, groot duizend zeven honderd roeden in d' omtrek. Elk heeft een schut sluis, waer door 't water binnen valt uit 't meir, welk groote schuuring veroorzaekt, en door de schuuring een beweeging der stampers. Dewijl nu *Potosi* schaersch water heeft, en naeuwelijx ander, als 't geen by de drie winter-maenden valt, zoo bidden de ingezetenen hier om regen, gelijk elders om een vruchtbaeren oogst. Voor d' aenkomst *der Spanjaerden* smolten *de Peruaenen* 't zilver onder schaepen-drek gemengt, het zy 't zilver uit de rievieren verzaemelden, het zy de zilver-aderen hakten, het zy de losse stukken te zamen bragten, in forneisen *guayras* genaemt op d' hoogste toppen gemetzelt, met een open mond zuidwaerd, waer by de wind in-speelde, en 't hout vlammende hield. Het is een verborgendheid der natuur, dat zommig zilver niet kan smelten door vuur met blaes-balken aengewaeyd; maer alleen 't welk de wind levendig houd. Wat belangt de vermaerde berg *Potosi*, in 't gewest *Charcas*, is donker-rosch, en rijst boven d' omleggende toppen na de wijze van een zuiker-

Het stampen der zilver-steen in moolens.

Vreemde forneisen guayras.

Verborgendheid des zilvers.

Berg Potosi hoedaenig.

brood. Een kapelle beslaet den opperften kruin, werwaerds een moeijelijke opgang leid, hoewel ook te paerd kan bereeden worden. d' Hoogte maekt uit duizend ses honderd vier en twintig roeden, of ruim een vierendeel mijls. Aen de voet des bergs verheft zich byna tot halver weg *Guaina Potosi*, dat is *de Jonge Potosi*: lanx welke de stad *Potosi*, bewoond by *Spanjaerden* en *Peruaenen*, twee mijlen in de rondte beslaet. De kerk en 't klooster van *Dominicaenen* maeken de plaets zoo zeer niet aenzienelijk, als wel de groote toevloeijing der handelaers. Toen *de Ingas Peru* beheerschten, waeren de zilvermijnen tot *Porco* zeer vermaerd. *De Spanjaerden* vonden eerst op *Guaina Potosi* los zilver, besllooten binnen steenachtige beursen, en naderhand de rijke zilver-aderen, binnen den grooten *Potosi* schuilende. d' Ontdekking ging aldus toe. *Een Peruaen Gualpa* bearbeide de mijnen tot *Porco*. 't Geviel, dat ter jagt eenig wild vervolgde, welk by den steilen berg *Potosi* opvloog. De steilte stuite sijn loop. Maer alzoo de berg begroeyt stond met de ruichte *quinua*, greep hy d' eene tak voor en d' andere na, om opwaerds te klauwteren. Ten laetsten rukte hy een struik *quinua* uit de grond, aen welkers wortel een groote klomp zilver vast hing. 't Gat ontdekte een rijke zilver-ader. *Gualpa* nam ettelijke stukken 't huiswaerd, die gesmolten 't alder-fijnste zilver uit-maekten. Weshalven heimelijk d' ader bereide, en groote schatten bequam. Doch hy konde 't werk zoo dicht niet besteeken, of 't wierd ten deele gemerkt, byzonder by sijn buurman *Guanca* geboortig uit de valleye *Xauxa*. Dese dan kreeg eenige lucht: alzoo *Gualpaes* staet dagelijx verbeterde, en grooter zilver-staeven verhandelde, als tot *Porco* gegooten wierden. Hy spreekt hem dieshalven hier over aen. Ten laetsten 't hooge woord quam daer uit. *Gualpa* neemt *Guanca* tot metgezel. Zy verdeelen onderling den buit. *Gualpa* zoude d' ader, zedert *de Rijke* genaemt, behouden, en *Guanca* een an-

Hoe de zilver-mijnen tot Potosi gevonden zijn?

POTOSI,

OTOSI.

andere, tegenwoordig geheeten na *Diego Centeno*. Niet lang quamenze over een; want alzoo *Guanca* veel werks vond aen ſijn ader, ter oorzaek der hardigheid, en geen deel mogt krijgen met 't geen *Gualpa* bequam, maekt hy de zaek bekend aen ſijn Spaenſche meeſter *Villaroel*. Deſe ſliep hier niet op. Men bevond 't aenbrengen waerachtig. *Villaroel* dan verkrijgt by de wet tot *Porco* ettelijke roeden, om voor zich te bearbeiden, mits betaelende aen den koning, volgens gewoonte, 't vijfde gedeelte: en bleef alzoo eigenaer der mijne *Centeno*. d'Aenteikening der ontdekte rijkdom van *Potoſi* geſchiede op den een en twintigſte van grasmaend des jaers vijftien honderd vijf en veertig. Kort hier na wierd gevonden de zilver-ader *del Eſtanno*, ongemein rijk; doch beſwaerlijk te graeven wegens hardigheid. In d'eerſte ader, door *Gualpa* na-geſpeurt, ſtaet het zilver van de grond des aerdrijks kams-gewijs recht opwaerds, beſlaet drie honderd voeten lengte, en dartien breedte: op de diepte van ſeſtig mans hoogte begint het zilver te minderen. *De Peruaenen* verhaelen, hoe *d'Ingas* op *Potoſi* eertijds begonden te graeven; doch 't werk lieten ſteeken, ter oorzaeck de mijneerders een vervaerlijk geſchreeuw hoorden: *ſtaekt gy luiden met 't geen beezig zijt: de ſchatten, alhier verborgen, zijn bewaerd voor een volk uit vreemden lande.* Deſe mijnen leveren weekelijk voor 's koninx vijfde deel veertig duizend ſtukken zilvers, elk ſtuk geſchat op dartien reaelen en twaelf ſtuivers, de reael gerekent tegen acht en veertig ſtuivers. Hier by word niet getelt 't zilver welk verdonkert wort, 't geen bykans d'helft uit maekt van 't aengebragte. De mijnen van *Potoſi* zijn boven andere uitmuntende, dewijl de graevers nooit water vinden, hoewel meer dan twee hondert manslengten onder de boven-grond werken: daer anderzints de zilver-mijnen de meeſte ongemakken lijden van 't water. Hierom hebben *de Spanjaerden* 't uitgraven des zilvers tot *Porco* geſtaekt: dewijl niet alleen har-

Vreemd ſpook.

Hoe veel zilver uit Potoſi gegraeven word?

de rotzen moeſten doorhakken; maer ook groot gevaer liepen, of ten minſten ondraegelijke arbeid beſteeden, om 't water zich quijt te maeken, welk hier en daer by ſcheuren uitborrelde. De vier zilver-aderen van *Potoſi*, namentlijk *de Rijke, Centeno, del Eſtanno* en *Mendieta* leggen aen d'ooſt-zijde des gebergt, ſtrekken noord en zuiden: hebben ſes voeten breedte, de ſmalſte maeken een ſpanne uit. Deſe groote aderen brengen andere kleinder voort, niet ongelijk de dikke takken eens booms, aen welke dunder en dunder waſſchen. Ieder ader word verdeelt in verſcheide mijnen, by verſcheide eigenaers beſeten. De minſte mijne gaept vier roeden, de grootſte tachentig; want niemand vermag, volgens een koninglijke wet, een ruimer gat graven. Ten tijde *des Jeſuiets Joſeph de Acoſta* zichtbaere getuige, die op 't jaer vijftien honderd zeven en tachentig uit *Peru* na *Spanje* keerde, telde *de Rijke ader* acht en zeventig mijnen, welker zommige twee honderd vademen diep zonken. De mijn-kundige *Spanjaerden* oordeelen, dat de wortel *der Rijke ader* ongelooflijke ſchat verbergt, in een afgrond van duizend en twee honderd vademen onder de bovenſte grond: hoewel d'ervarendheid tot noch toe geleerd heeft, dat het zilver vermindert in prijs en overvloed, hoe men dieper graeft. Om de mijnen gemakkelijker te bearbeiden, hebben *de Spanjaerden* graften gedolven (zy noemenze *ſocabonen*) aen de voet des bergs ten weſten, dwars door de berg heen, na de zilver-mijnen: ieder is acht voet breed, een mans lengte hoog, en met poorten toegeſlooten: lanx welke 't zilver word uitgedraegen. d'Eigenaer *der ſocabon* geniet 't vijfde deel. *De ſocabon*, die op *de Rijke ader* uitkomt, is begonnen in 't jaer vijftien honderd ſes en vijftig, en binnen negen en twintig jaeren voltrokken: bereikt de lengte van dardehalf honderd roeden. De mijneerders arbeiden by kaerſen in 't ingewand des aerdrijks: die des 's daegs werken ſlaepen 's nachts, en de welke de

Vier zilveraderen aldaer.

de mijnen zijn wonderlijk.

Socabonen wonderlijke grachten.

Hoe mijneerders arbeiden in de zilver mijnen.

de nacht over werken slaepen daegs. 't Berg-werk, hard gelijk een steen-klip, word met houweelen uit-gehakt, met koevoeten aen stukken geslaegen, en na boven op de rugge gedragen lanx ladders gedraeyt uit ossen-leer. Ieder ladder heeft drie stijlen van kabel-touws dikte, door stokken uitgespannen: zulx aen de eene zijde der middelste stijl iemand opklimpt, en ter andere kant een ander te gelijk neder-komt. Elke ladder is tien vademen lang; steunt op een soldering, alwaer de dragers rusten, eer by de vordere ladder opklauwteren; want daer zijn verscheide solderingen, na de mijne dieper of ondieper gaet. De draegers torzen de berg-stof in een zak, voor de borst toegebonden, op de schouders drie en drie teffens: de voorste bind een brandende kaers aen den duim, alzoo de mijnen hel-donker zijn: houden haer zelf met beide handen vast. Een kille schrik zoude iemand om 't hart slaen, te gedenken: hoe die ellendige *Peruaenen* by een steilte, meer als honderd en vijftig vademen hoog, geduurig op en af klauwteren. Behalven zulk ongemak storten zomtijds de mijnen toe of scheuren zomwijl groote brokken af, welke de gravers verpletreren. De mijnen bitter koud veroorzaeken aen iemand zulx ongewoon swaere duizeling en moeyelijk braeken. 't Zilver loopt meest tusschen twee steen-rotzen als in een langwerpige kasse, welker eene hand hard is gelijk vuur-steen; doch d'andere zachter. Dit zilver heeft een ongelijke waerdy. 't Beste *cacilla*, of ook *tacana* genaemt, trekt na de verve van amber: 't slechter ziet swartachtiger, en altemets rosscher en aschvervig. De Peruaensche schaepen voeren de stukken na de molens: welke, tot gruis gestampt, in ovens gesmolten worden. Van zulk slag stonden eertijds meer dan ses duizend op de toppen van *Potosi*; doch zedert 't quik-zilver gevonden is om 't zilver te zuiveren, is slechts een derde deel blijven staen. Eertijds leverden de mijnen tot *Porco*, twee mijl van 't kleine meir *Aulagas* afgelegen, de overvloedige zilver-schatten, by *d'Ingas* verzameld; doch ten groote deele in Spaensche handen vervallen. Vorders belangende de zee-kust, gehoorig onder de hooge vuurschaer *los Charcas*, de zelve leid aldus. Zuidelijk van de stroom *Tambopalla* steekt een drie-klippige punt een mijl in *d'Oceaen*, en maekt d'haven *de Ylo*, in welke een versche beek valt. Volgen de ronde heuvel *Morro de los Diabolos* en d'inwijk voor 't stedeken *Arica*, beveiligt tegen alle winden behalven westelijke. 't Zilver van *Potosi* word alhier scheep gedaen, en na *Lima* vervoert. Zedert d'Engelsche ammirael *Draek* uit dese inwijk drie rijke barken roofde, is ze gesterkt met een slot, van metael geschut voorzien. Negen mijl zuidelijker vloeyt *Pyssaqua* in *d'Oceaen*. Vervolgens ontmoetmen 't kleine dorp *Hicahic*, beslaende een dorre en hooge landstreek, als ook d'haven *Terrapaca*, onder 't beschut van een eilandeken vry schuilende. De kust vorders rijst zeer verheeven voorby de voet *Piqua*, 't hoofd *Tacama*, de stroom *la Hoja*, anders ook genaemt *de Loa*, alwaer zeer arm volk woond, de riever *Montelo*, d'uithoek *Morro Moreno*, om welkers uiterste punt een bogt leid, geveiligt door een eiland tegen alle winden; d'ingezeetenen, leven by raeuwe visch. Men houd de rievier *Clara* een scheiding te stellen tusschen *Peru* en *Chili*. Landwaerd ten oosten komtmen tot *santa Cruz*, gebouwt aen de voet van een berg, op ruime vlakte, aen een beeke uit een rotze vloeyende door de stad na een meir vol smaekelijke visch. De huisen, met palm-boom-bladeren gedekt, zijn van steen. Behalven de kerk, staet hier een klooster bewoond by de monniken *de la Merced*. Eertijds hadden *de Peruaenen* huisen uit kley te zamen gestreken; en leeden swaer ongemak door de nabuurige *Cheriguanaes* en *Titanes*: die, zoo meenig bequamen, tot een vrolijke maeltijd slachteden. 't Volk rondom *santa Cruz* is nederig en dom: spreekt, behal-

Verscheidenheid des zilvers.

Zee-kust van los Charcas.

Stad santa Cruz.

d'Inboorlingen hoedaenig.

behalven vier verſcheide ſpraeken, *de Diagnitenſche tael*, onder alle gemein: kleede zich, voor d'aenkomſt *der Spanjaerden*, met vederen van ſtruisvogelen; doch geleert kotoen te havenen, gaen in gewaed van zulke ſtof, met welk ook by verruiling ſterke handel drijven. 't Kotoen word konſtig geverft door gezoode wortelen en bladeren van een klein en duurzaem boomtje, tot klompen gekneed.

Land Paicanos.

Ooſtwaerd boven *ſanta Cruz* leid 't geweſt *Paicanos*, alwaer niet min ſchoone als verwonderens waerdig groote kalabaſſen groeyen, tot byzonder gerief, om natte en drooge waeren te bergen. 't Land geniet een beurtige verwiſſeling van nijpende koude en moeyelijke hette. De ſtrenge winters nemen aenvang met bloey-maend, en duuren tot 't begin der oogſtmaend. In 't hertje van onze zomer ſteekt de zuide wind, zeven weeken achter een, gantſch ſchadelijk op voor allerley gewaſch, niet zonder ſwaere plas-regenen. Omtrend Aller-heiligen valt de zaey-tijd, en d'oogſt op 't einde des lente. Terwijl de regen duurt, zijn de wegen onbruikbaer, door 't opwater uit de rievieren. Byzonder lijd 't palm-boſch, vier dagreiſens lang, geen toegang na de ſtad *ſanta Cruz*: alzoo de gevalle vocht allenthalven in diepe dellingen tot moeraſſchen zamen-loopt: behalven dat de tygers, beiren en ſlangen de paden wijd en zijd bekommeren. Door dit geweſt *Paicanos* ontdekte de Spaenſche hopman *Nuflo de Chaves* de volkeren *Taguamacis*, lanx de groote rievier *de la Plata* wederzijds verſpreyd. Doch 't land rondom *ſanta Cruz* brengt allerley vruchten voort aen geenzints duurzaeme boomen, by gebrek van vochtigheid: waerom d'inboorlingen, als de regen in grafften verzaemelt ontbrak, malkander eertijds plagten te vermoorden. Ondertuſſchen ſlaegen hier buiten gemein wel *de maiz*, koorn, wijn, *granadillas*, *luiumas* en *tucumay*, gelijk ook de plante *hachal indi*, in de Latijnſche tael genaemt *mirabilis Peruana*.

Plante mirabilis Peruana.

Deſe waſt tot de hoogte van een tamelijke ſtronk met een ſtijve zappige en weinig geele ſtamme vol knobbels, waer uit geknopte takjens ſpruiten, en om de knopjens twee blaederen, ſwijmende na 't kruid nacht-ſchaede, welker ſteeltjens tegen over elkander ſtaen. De bloemen aen d'uiterſte takjens zijn langwerp-vijf-hoekig, niet min aengenaem voor 't gezicht wegens vermenging van purpur, wit en geel, door malkander glinſterende, als lieflijk voor de reuk. 't Moet geſteld onder een geheimenis der natuur, dat de geſloote bloem by nacht haer open doet, wanneer men eenig licht by de zelve brengt. De wortel heeft byzondere genees-kracht tegen water-zucht. Dus verre de beſchryving van *Peru*, niet alleen volgens de koninglijke wegen; maer ook ter zijden af. Belangende de wegen, kan waerlijk gezeid, dat de zeven beruchte werelds-wonderen gezamentlijk niet konnen uitmaeken d'heerlijkheid van een deſer wegen.

De koninglijke wegen tot Peru overtreffen verre de zeven weerelds-wonderen.

De Romainen inſchelijx moeten ſwichten met haer weg, die *Appius Claudius* uit *Romen* leide tot *Brunduſium* toe: waer aen naderhand tot hermaeking de kaiſaren *Julius* en *Auguſtus* groot geld ſpilden. Doch 't is ſlechts kinder-werk in vergelijking 't geen *d'Ingas* op den Peruaenſchen boodem hebben verricht. Wie zal niet verbaeſt beſchouwen de diepe valleyen met hooge bergen gevult, de harde rotzen doorgebikt, de moeraſſen gedamt, over ſnelle rievieren ſwaere ſteene bruggen geleid, en midden door woeſte wilderniſſen een weg beſtraet, breed twintig voeten, wederzijds tuſſchen hooge muuren beſlooten, lang van *Quito* tot *Chili* duizend mijlen, en om de acht of tien mijl van prachtige wapen-huizen voorzien, ieder verbergende boogen, pijlen, hellebaerden, bijlen, knodzen, klederen en lijftocht voor twintig en dartig duizend man? Zommige getuigen, hoe *Guainacapa*, toen zeeghaftig wederkeerde uit 't onder-gebragte landſchap *Quito* groote ongemak leed op d'ongebaende bergen, waerom d'onderzaeten t'ſijnen dienſt de gezeide weg maekte. Maer 't komt de

 waer-

waerheid nader, dat dit meester-stuk geen werk van een *Inga* is: te meer nadien, behalven de weg van *Chili* tot *Quito*, door 't gebergte een tweede leid over 't vlakke land uit *Cusco* na *Quito*, veertig voeten breed tusschen twee muuren, lang vijfhonderd mijl, met groote op-gerechte staeken, aen welkers top koorden slingerden, afgebaekt, en aenzienelijk voor ettelijke zonnen-tempels. *De Peruaenen* verhaelen, na uit-wijsen *der quipos*, hoe *Guainacapa* de voornoemde wegen merkelijk heeft verbeterd.

Quipos zeer merkwaerdig, om iets te onthouden.

De quipos zijn rollen van veel-vervige snoeren vol allerley knoopen, verstrekkende voor geschrift, om alle geheucheniſſen te bewaeren. Hier toe waeren gesteld *Quipo-Camayos*, die niet anders als in *Europa* de beambte-schrijvers met de verscheide snoeren en knoopen 't zelve verrichten, welk 't zamen-voegen der letteren op 't papier te wege brengt, tot onthoud van geschiedenissen, bevestiging van verbonden, schuld of quijt-schelding. Doch behalven *de quipos* gebruikenze ook ringen vol kleine steentjens ten zelven einde: en weten met maiz-graenen wisser en vaerdiger te rekenen, als de gaeuwste boek-houder met cyfer-letters.

Wonderlijk rekenen

Afmeeting des tijds zeer vreemd.

d'Af-meeting des tijds hing aen de twaelf pilaeren *succanga*, buiten *Cusco* op een berg diervoegen geplaetst door *d'Inga Pachacuto*, (zoo veel gezeid als *hervormer van 't jaer*) dat den zonne-loop aenwesen, en volgens de zonnen-loop de gezette hoog-tijden en dagen van zaeying en oogst. 't Jaer begind met winter-maend. Dit magtig *Peru*, aen de spaensche kroon vervallen, word bestierd door een onder-koning.

Verdeeling van Peru.

Het gantsche land leid verdeelt in *Andes*, 't gebergte en vlakten lanx *de Zuider-Oceaen*: dese zijn bewoond by driederley volkeren *Yungas*, *Tallanes* en *Mochicas*, ieder gebruikende een byzondere tael. d'Onder-koning houd een kostelijke staet binnen *Lima*, anders ook genaemt *los Reyes*: sijn gebied strekt ook uit over *Chili* en *Terra Firma*. Hy komt nooit op straet, dan met veertig hellebardiers. Als te land trekt, houden hem gezelschap, behalven d'hellebardiers, d'arts-bisschop, honderd piekeniers en vijftig vuur-roers. Hy bekleed dit aenzienelijk ambt voor ses of acht jaer: trekt jaerlijx uit 's koningx schat-kist veertig duizend dukaeten.

Beschrijving van los Reyes.

De stad *los Reyes* zelf grimmelt vol volk, heeft anderhalf mijl lengte, en is half zoo breed. Op de grootste markt staet het stadhuis en de beurs, alwaer alles te koop komt. d'Andere drie markten draegen de benaeming na *sant Anna* en *Jacob*: de vierde word geheeten *el Sato de los Cavalles*, ter oorzaek aldaer met muilen, ezels en paerden handel valt. De hoofd-tempel is aen *Joannes d'Euangelist* toe-gewijd. De vier overige aen *Marcellus*, *Sebastiaen*, en *Anna*. De gast-huis kerk heeft een mis-priester, die ten dienst staet van de vier priesteren des hoofd tempels. *De Franciscaenen* bewoonen drie kloosters, *de Dominicaenen*, *Augustiniaenen*, en de monniken van *Moria de la Meriedes* ieder twee: behalven twee kostelijke gestichten *der Jesuieten*. De kloppen bezitten vijf kloosters, het eerste *de Mensch-werding*, het tweede *d'Ontfangenis*, het derde *de heilige Drie-eenigheid*, het vierde *sant Joseph* en het laetste *sant Clara*. De drie eerste hebben ieder een kerk buiten 't klooster, toe-geheiligt aen *de Lieve Vrouwen Monsferratto*, *del Prado* en *de Loretto*. Elk klooster telt ruim darde half honderd monniken of nonnen. Hier staen ook vier ruime ziekhuisen. 't Voornaemste geheten na *Andries*, heeft zelden minder dan vier honderd kranken, welke voor niet genees-middelen gebruiken. De zieke *Peruaenen* leggen in 't gast-huis *sant Anna*. 't Derde, gebouwt ter eere van d'apostel *Peter*, is voor kerkelijke persoonen, die quaelijk te passe zijn: 't vierde *'t huis der Liefde* voor zieke vrouwen. Benevens dese leid by de wal 't gesticht, aen *Lazarus* toe-gewyd, alwaer de melaetsche gereinigt worden. *'t Heilige Geest-huis* ontfangt 't quynende vaerend-volk. De stad kan meer als ses honderd priesters uitmaeken. De Spaensche koning houd vier en twintig leerlingen op sijn kosten in *'t Koninglijke Collegie*: d'arts-

bis-

bisschop even zoo veel in 'tgeen na *sant Toronius* de naem draegt. Maer binnen *Martyns Collegie* woonen meer dan ses honderd, die in de vrye-konsten, taelen, rechten en gods-geleerdheid geduurige oefening genieten. Twee honderd leeraers van allerley wetenschappen nemen d'hooge school waer. Dese kiesen jaerlijx een nieuw opper-hoofd. 't Paleis *Contraction* word bewoond by vier koninglijke dienaers: alhier staet des koninx schat-kist en de vuurschaer *der Inquisitie*. De rievier loopt dies geweldig nevens de stads-wallen, dat noch onlanx een nieuwe steene brugge met negen swaere boogen weg spoelde. *De Dominicaener* monniken hebben voor alle andere de voeten gezet op *Peru*. d'Eerste, die met *Franciscus Pizarrus* derwaerds quam, was *Vincent de Valle Viridi*, wien eerlang volgden *Thomas de sant Martyn, Martyn d'Esquivel, Dominicus de sant Thomas, Peter Ulloa, Alfonsus de Montenegro* en *Reginald Pedraza*. 't Gerucht verspreyd van de onwaerdeerlijke Peruaensche rijkdommen maekte elk een gaende. Onder vele stapten ook vijf *Franciscaenen* scheep, namentlijk *Peter Portugues*, *Iodocus de Rijke*, *los Angeles*, *de la Cruz* en *de santa Anna*. Eerlang volgden twaelf monniken *van Augustyns orde*. Op 't jaer vijftien honderd twee en vijftig dan lande tot *los Reyes* d'overste *Andreas Salazar*, vergezelschapt met *Antonius Lozano, Ioan de sant Petro, Hieronymus Melendez, Didacus Palamino, Peter de Cepeda, Andreas Ortega, Joan Canto, Ioan Chamorro, Franciscus de Frias, Ioan Ramirez* en *Balthazar Melgarejo*. Volgens verhael, vaerdigde *Salazar* na *Guamachuco* den Priester *Ioan Ramirez*: welke d'ingezetenen aldaer ten grooten getal leerde en doopte. Zedert gereist na *Moyobamba*, kreeg onder die afgodisten een groot gezach door wonder-werken. Een oude *Peruaen* ontdekte aen *Ramirez*, hoe sijn dochter *Curi* afgooden verborgen hield. De monnik deed onderzoek: de dochter ontkent de verborgene afgooden: dieswegen van *Ramirez* bestraft, word schielijk stom, begint yzelijk te schuimbekken, en valt gelijk een tweede *Sapphira* dood ter aerde in veler tegenwoordigheid. 't Wonder maekte vele afkeerig van de Peruaensche afgoodery. Dit speet de tovenaers, die alle krachten inspanden, om *Ramirez* verdacht te maken. Zy bragten dan door duivels-konsten zoo veel te weeg, dat de tygers met groote troppen uit bosschen en holen na *Moyobamba* vlogen: en niet alleen mannen, vrouwen en kinderen op de wegen verscheurden; maer zelf binnens huis: en ondertusschen deedenze de minste schaede niet aen eenige *Spanjaerd*. Waerom *Ramirez* stoutmoedig, met een gezelschap van nieuwe Rooms-gezinden, na een meenigte tygers toestapt. Zoo haest hy dit verslindend gediert begaen kan, steekt een houte kruis voorwaerds. De tygers verschrikt door 't kruis, klauwteren gelijkelijk by een hooge boom op. Hoort d'uitslag des wonders. *Ramires* roept: *treed toe mannen, wreek de dood van uwe verslonde ouders, kinderen en bloed-vrienden. Ontbreeken pijlen? Gebruik steenen. Dat gaet u voor.* Geswind werpt hy een swaere steen opwaerds: zulx deeden ook alle de andere. De tygers vallen los uit de boom: blijven stil staen: en laeten haer als lammeren slachten en villen. Ses jaer na de voornoemde twaelf *Augustyniaenen* volgden elf andere. Uit de Spaensche haven *sant Lucar* zeil gegaen, kreegen eindelijk den Peruaenschen boodem, en braken aldaer in 't dorp *Tauca* den afgodinne *Huarella* te morzelen. Deze vertoonde een vrouwen gedaente, pleegde vuile onreinigheden met mannen: en gaf uit 't bosch, alwaer wierd aengebeden, yzelijke duivels-spraeken. Ook verbrijseldenze in 't gewest *Conchucos* d'afgod *Chanca*, onder een mans-gestalte godsdienstig ge-eert. Jaerlijx trouwde aen hem de schoonste maegd van 't land, oud veertien jaer: men hield voor 't beeld een plechtelijke bruiloft, en slachte meenigte schaepen. *De Augustijner monniken* verrichten noch meer binnen 't landschap *Conchucos*. Een tovenaer *Charimango* gaf hem zelf voor God uit, en loochende 's Heilands Godheid. Tot be-

Dominicaenen komen de eerste in Peru:

daer na de Franciscaenen en Augustyniaenen.

Merkwaerdige wonderen door een monnik verricht.

Noch een merkwaerdig wonder.

Wonderlijk bedrijf van een tovenaer in Peru.

wijs van het een en 't ander zoude hy een berg, voor aller oogen, met de voet van malkander schoppen. 't Gerucht uitgedijd maekte d'ingezeetenen van *Conchucos* gaende: zy quamen ten grooten getale ter gezetter tijd en plaets. *Charimango* schopte den top diervoegen, datze spleet tot de grond toe, en de brokken wederzijds overstorteden. Ieder stonden de hairen te bergen, behalven *den Augustyner monniken*, die den tovenaer heftig bestraften. De bestraffing was geenzints krachteloos; want aenstonds wierd hy tusschen duizend pijniging door de wormen op-gegeeten.

Wonderbaerlijke verrichting, van twee Augustyners.

Zedert geschiede meer wonders door *Marcus Garcia* en *Didacus Ortiz*, beide uit *Augustyns-orde*. Over een fontein in 't dorp *Chuquipalpa* hing een witte steen, in welke de duivel zich zichtbaer vertoonde, en swaere straffe dreigde, indien d'inwoonders het Roomsche geloof aen namen. Maer *Garcia* en *Ortiz* joegen den boosen geest uit den steen: zulx zedert noch gezien noch gehoord is. Des niet tegenstaende zijn *de Peruaenen* t'zamen gerot tegen *d'Augustyners* en voorts andere monniken. 't Werk dient weinig hooger opgehaelt. Wanneer *de Spanjaerden* alder-eerst onder de oogen *der Americaenen* quamen, stonden dese verbaest over de schepen en menschen, en boven al 't los branden des geschuts. Zommige volkeren stelden haer te weer: andere behielden zeer hoge gedachten, als of *de Spanjaerden* zoonen des donders waeren: weshalven vriendschap aen booden, en met peerlen, goud en zilver kochten: te meer alzoo *de Spanjaerden* eerst de zelve kostelijkheden tegen slechte waeren ruilden, en eindelijk eischten. Maer, als t'ellekens nieuwe vlooten volk te land zetten, die huizen, sterkten, vlekken en steden begonden te bouwen, staeken *d'Americaenen* de hoofden te zamen, voornamentlijk toen door allerley overlast en moorderyen hoe lanx hoe meer ongehoorder wijze gedrukt wierden, zulx geheele landen eerlang ontvolkt lagen.

Gevoelen der Peruaenen van de Spanjaerden.

De Peruaenen oordeelden de Spaensche krijgs-knechten uit den duivel *Viracocha* herkomstig, dewijl onverzaedelijk goed en bloed inslokten: zy vervloekten *den Oceaen*, welke zulk een goddeloosen landaerd herwaerds had gevoert.

Vierde Hoofd-stuk:

B R A S I L.

Oorsprong der naem Brasil.

BRasil, door *Capralis* genaemt *Santa Cruz*, ter oorzaek dit land op *Kruis-dag* ontdekte, en zedert na 't roode brasilien-hout, welk overvloedig levert, word by *de Portugesen* uitgestrekt tusschen de rievieren *Maranhon* en *de la Plata*; doch, volgens verdeelingh welke paus *Alexander de seste* maekte met goed-vinden der koningen van *Castilien* en *Portugael* beslaet *Brasil* zo veel lands niet; want begint ten noorden lanx de stroom *Para*, en eindigt voor de vloed *Capybari*, twee mijl boven 't stedeken *San Vincent*. Ten oosten spoelt *de Noorder-Oceaen*: westelijk van *Peru* gescheiden door woest gebergt. De histoorie-schrijvers verschillen onderling, belangende de eerste ontdekker. Maer buiten tegenspreeken komt dese eer toe *Americus Vesputius*, die op 't jaer veertien honderd zeven en negentig, by den Castiliaensche koning *Ferdinand* uitgerust, vier zeilen voor *Brasil* d'aldereerste aen bragt.

Van wie ontdekt is.

Hem volgde na twee jaeren *Vincent Agnes Pinzon*, metgezel van *Christoffel Colonus*. De togt liep ongelukkig af. Twee scheepen vergingen in harde storm: de twee overige keerden ter naeuwer nood binnen de Spaensche haven *Palos*. Zoo veel was echter verricht, dat hy 't groote gewest *Brasil* verder ontdekte, dan *Americus Vesputius*.

Verrichtingen van Capralis in Brasil.

Dit bericht maekte *Emmanuel* Portugeesche koning gaende, om *Peter Alvares Capralis* af te vaerdigen met vijf honderd man, verdeelt over dartien zeilen: ten einde een vaste voet kreeg

op

BRASILIA.
Quirandies
Paraquaria
Concepcion
Correuida
GVARANIES
Carios
I. de Maldonado
C. de S. Maria
Monte vido
Rió de la plata
R. de Martin
TERRA
DOS
PATOS
Pernacapaba
R. Taramandabi
Araranqua
R. Grande
CAP DE S. VINCENT
CAP DE RIO
DE JANEIRO
Toüoupi
nambauti
CAP. DE SPIRITV SANCTO
CAPITANI
PORTO SEG
Aymures
Molo paques
Tapuia
Margaias
I. de S. Catarina
Abrolhos
I. de S. Thome
I. de C. Frio
I. Grande
TROPICVS CAPRICORNI
Arencam
B

Epuremei
Parime
lago
Muchikeri
C. Droge C. Nassou
R. Negro
Arowaccas pop
Tisnada
Chirmos
Caribes Iaios
Aravaca
Harrytiahans
R. delas Amazones
R. de los Tojajos
C. d'Orange
R. Cassepoure
C. Noord
Bonte de Mel
Beygers Rit
R. Itata
Nama
Paraguacoté
R. Flaman
R. Iorapie
R. S. Paulo
R. Marahi
I. Maranhon
MARAGNAN.
S. Tiago
R. de Perguoode
R. Camindet
R. de Para
R. Iguarassu
Guaiaguina
Tortugas P.
R. Aracatan
R. Fornambuco
R. Mondahuy
Tatugba
R. Coruba
Kitarihou
R. Jayanasfou
R. Lagoaribu
Cap.d Sirra
o.Ciara
PUYA.
Ensenada de Ybarana
de Iguape
B R A S I L
Guaymures
CAP DE LOS
ISLEOS
CAP DE BAHIA DE
TODO SANTOS
Topinambas
CAP DE PERNAMBUC
CAP DE TAMARACA
Bazés de S.t Roque
Rota
Vigio
Fornand de Noronho
LINEA ÆQUINOCTIALIS
Duytsche mylen 15 op een graat
Spaensche leguas 17½ op een graat
Engelse en Fransche mylen 20 op een graat

op den Brasiliaenschen boodem. Alhier geland rechte een steene kruis: en deed den koning bericht wegens den ganschen toestand door *Casper Lemmius*, nevens welke twee *Brasiliaenen* overvoeren. *Portugael* stond verwondert over de vreemde menschen. De man, plat van aengezicht, ging moeder-naekt. In de door-boorde onderste lip hing een langwerpige steen *metara*. Door de koonen, tusschen de mond en neus, stak wederzijds een hout niet ongelijk een ganse-schacht. Hy droeg op de schouder drie lange werp pijlen: 't hoofd pronkte met uitgebreide vederen. 't Hair ontrend de schamelheid was uitgeplukt, en de mannelijke roede in malkander gebonden met een snoer, genaemt *tacoaynhaa*, welke los deed, wanneer sijn water maekte. 't Lichaem sterk, spierachtig en veelvervig beschildert rukte ieder in verwondering. De vrouw had een klein schortje, om de middel met een gordel gestrikt. Tusschen de gordel stak

Brasiliaensche man en vrouw.

een riete-tabaks-pijp. 't Schortje hing verre boven de knien. Voorts gingze naekt. Alleenlijk een breede hoed uit vederen, op wiens kruin een twee-knoppig stijltje stond, dekte 't hoofd. Aen de ooren slingerden kostelijke bellen, om de hals een driedubbelde peerl-snoer. 't Lijf inschelijx vertoonde swarte, roode en geele verven. *Lemmius* gaf zoo veel bescheid wegens de vruchtbaerheid van *Brasil*, dat verscheide Portugeesche huisgezinnen op-braeken, vergezelschapt met eenige *Italiaensche Minder-broeders*. De meenigte begon haer te verspreiden, en elders vlekken te bouwen; maer zijn ten meeren deel dood geslaegen en op-gegeten. Op 't jaer vijftien honderd negen en veertig, taekelde koning *Joan de derde* een swaere vloot toe. Onder 't beleid van *Thomas Sosa* gingze zeil van de reede voor *Lisbon*. *Jesuieten Joan Aspilcueta*, *Antonius Pireus*, *Leonard Nonnius*, *Didacus Jacobus*, *Vincent Rodericius* en *Emmanuel Robrega*, afge-

Portugeesche volkplanting na Brasil.

afgeschikt by paus *Paulus de derde* en *Ignatius Lojola*, voeren ook derwaerds. De vloot liep ten anker binnen d'inwijk, namaels genaemt *bahia de todos Sanctos*. De goede gelegentheid lokte *Sosa* aen, om aldaer de stad *Salvador* te bouwen. Zedert hebben *de Portugeesen* den Brasiliaenschen boodem meer en meer bevolkt. *De vereenigde Nederlanders* zijn ook eindelijk derwaerds gescheept, niet min stoutmoedig als gelukkig; want zy *den Portugeesen* uitgestrekte landstreeken gewaepender hand ontweldigden, en allenthalven nieuwe sterkten en steden bouwden. Maer wy zullen voor af een algemeine beschryving ter neder stellen, om met geschikter orde te komen tot byzondere ontleeding van ieder landschap, gehoorig onder *Brasil*. *Brasil* dan maekt uit een aenzienelijk gedeelte *des Nieuwen Weerelds*, niet min vermaekelijk als gezond. De zee-kust geniet verquikking by d'ooste wind, welke voor den dag doorblaest, wanneer *de Noord-Zee* vloeyt; of als ebt met zonnen-opgang, begint te waeyen tot middernacht toe. Ten westen, alwaer woest gebergt wijd en zijd tusschen *Peru* en *Brasil* haer verspreyd, verkoelt de westelijke wind; die, hoewel ongezond gekeurt word, alzoo uit vuilen dampen van moerassen schijnt voort te komen, nochtans de inwoonders lanx de zee-kusten niet beschaedigt, ter oorzaek voor de hooge bergen stuit, of door de strijdige zee-wind te rugge word gedreven. 't Jaer, maenden weeken en dagen verscheelen weinig ten opzicht van koude en hette, of van meer en minder licht en duisternis; want 'tonderscheid tusschen zomer en winter, korter en langer dag aldaer naeuwelijx een merk steld. De warmte blijft de zelve 't geheel jaer door: en de zon schuilt onder de kimmen twaelf uuren, en schijnt even zoo lang: nooit verscheelt het een uur. Drie uuren voor den dageraed maekt de dauw tot zonnen-opgang een nijpende koude: waerom *de Brasiliaenen*, nevens haer hang-bedden, des nachts vuur stooken, niet alleen ten beschut tegen vergiftig gedierte; maer ook de koude. Op de koudste nachten volgen de gezontste en schoonste dagen: in tegendeel, wanneer zoele nachten voorgaen. Ondertusschen hoewel, behalven de regen-tijt, die met de lente begint en omtrend den oogst eindigt, d'hemel doorgaens helder staet, weerlicht het veel tegen den avond. De maen vertoond dikwils groote kringen, en de lucht regen-boogen. De regen-droppelen vallen groot en met geweldig gedruisch: voor welke een moeyelijke warmte gaet, of volgt op de zelve. De dauw, vruchtbaerder als in *Europa*, is wegens ziltigheid doordringende: weshalven licht doed verrotten de stoffen onder den blaeuwen hemel. Geduurende de voornoemde regen-maenden, waeyd uit een bewolkte hemel ten zuiden de zuid-ooste wind, sterker dan de noordelijke des zomers. De zuid-ooste drijft de stroom ten noorden op, en de noorde-wind zuidwaerd. Anderzints gevoeldmen alhier weinig vloed in *de Oceaen*. Thans vaeren *de Brasiliaenen*, ettelijke mijlen buiten 't gezicht der strand, om te visschen op 't kurkachtig hout *jangada*, uit stukken zamen-gebonden. De zee vuurt by nacht. Des middags zietmen de visschen, meer als twintig vademen onder water swemmen. De stilte *der Oceaen*, wanneer de dagen en nachten even lang zijn, is zeer gevaerlijk: byzonder als donker-dikke wolken haer vertoonen; want als dan is een vreeselijke storm op handen. Voor de meeste kust van *Brasil* leid een steene rif, twintig, dartig en meer schreeden breed, welk naeuwelijx by d'hoogste vloed schuil gaet, waer op de golven breeken. De natuur heeft hier en daer openingen gemaekt, waer door de schepen binnen 't rif loopen, en veilig voor strand leggen. By volle en nieuwe maen rijst de vloed *der Oceaen* tot twaelf voeten; en duurt langer of korter, na de zee meer of min ontsteld is, en de stroomen sterker of slaeuwer zeewaerd vallen. Geheel *Brasil* word afgedeelt in veertien *capitanien* of gezeghebberschappen, en om-

Bouwing der stad Salvador.

Geleegendheid van Brasil:

de winden aldaer:

Jaer-getijde:

koude nachten:

regen-maeden:

regen:

dauw.

Visschery.

Oceaen voor Brasil hoedanig.

Wonderlijk rif voor de Brasilsche kust.

Afdeeling van Brasil:

rievieren: omtrend in zoo veel rievieren, van welke ieder gewest grooter of weiniger genot trekt. 't Oostelijk gedeelte heeft verscheide beeken en fonteinen, welke voor menschen en beesten een aengenaeme drank verschaffen. Aen zommige drinkt haer 't wild gedierte dronken: zulx lichtelijk gevangen word. Geduurende de winter-maenden gaet in de rievieren een sterke stroom; ja dese, schielijk swellende, loopen over d'oevers heen, en zetten de laege landen plas. *stroom san Francisco:* Alleenlijk vloeyd de riever *San Francisco* sterkst en hoogst, by de zoomer-maenden: daer hy des winters, wanneer veel regen valt, laegh ebt, en weinigh water zee-waerd brengt. De oorsprong deser stroom blijft als noch onbekend: hoewel het meest gevoelen is, dat uit een groot meir, gelegen onder 't Peruaensche gebergt, voort komt. *waerom veel rievieren niet bevaerbaer zijn.* *d'Hollanders*, die voor eenige tijd de stroom opvoeren tot veertig mijl, vonden de zelve allenthalven wijd en diep, vol eilandekens en rotzen. *De Portugeesen*, tien mijlen hooger gevaeren, ontdekten de yzelijke klippen *Cacoeras*, van welke *San Francisco* steil neder stort: boven *de Cacoeras* strekt zich de stroom na 't noord-westen. Op de vordere Brasiliaensche beeken, hoewel aen de mond wijd gaepen, die doorgaens niet boven twee of drie uuren gaens van haer fontein af-gelegen is, kan geen vaertuigh landwaerd vlotten, onaengezien veel slag-regen binnen de boezemen ontfangen. d'Oorzaek kan na gespeurt; want alzoo 't woest gebergt tusschen *Brasil* en *Peru* overvloedig water loost door de groote rievieren *d'Amazones*, *Maranhan*, *Francisco*, *la Plata* en *de Jaaeiro*, in welke alle verscheide stroomen storten, zulx diervoegen met *d'Oceaen* vereenigen, dat zommige dartigh mijl verre versch water wegens haer snelle loop in *d'Oceaen* behouden, ontfangen de minder stroomen minder water. Dicht by de zee leggen meiren en putten, die drinkbaer, en wederom diep landwaerd, welke brak zijn. 't Land verscheeld allenthalven van haer eigen zelf. *Verscheidentheid van Brasil.* Daer 't zich wijd en zijd op vlakten uitspreyd, is de grond swaer kleyachtig en vet: draegt weelderig allerley vruchten, en byzonder schoon zuiker-riet. Geduurende de regen-maenden groenen de beemden alderaengenaemst. De zonne-hette en vruchtbaere boodem brengen de vruchten schielijk voort: waerom 't land niet gemest moet worden; maer met zand mager gemaekt: ten einde 't gewasch niet te weelig lof schiete en verdorre, eer de vrucht zetten kan. Men zaeyt op 't begin der regen-maenden, zoo haest de avond begint te vallen. *Zaeying:* 't Zaed dient geenzins diep te leggen, alzoo sterft in koude grond, tot welke de zonne-straelen geen warmte toe-brengen. *planting:* De hooge boomen *cocos* en *palmiten* worden het gantsche jaer door verplant. De wortelen moeten slechts met weinig aerde gedekt, ter oorzaek geen koude konnen verdraegen: wes-halven veeltijds boven de grond wasschen, om de hette des zons te genieten. Verscheide geboomt draegt verkoelende vruchten: niet anders of de goed-gunstige natuur zorge droeg wegens de quellende hette. *planten, kruiden.* Planten en kruiden, uit *Angola*, *Portugael*, *Nederland* en *Oost-Indien* herwaerds over-gebragt, slaegen alle byzonder wel. Maer 't land binnen de zonne-keerkringh zoude vry gelukkiger wezen, indien tegen ontelbaere meenigte mieren een help-middel was gevonden. Dese, niet ongelijk de Europische mieren, als alleen dat driemael grooter zijn, grimmelen, lanx gebaende paden over 't veld en in de bosschaedjen, mijlen weegs achter malkander: *Gedenkwaerdig verhael van de mieren in Brasil.* brengen gantsche heuvelen te zamen, waer onder schuuren vol graen verbergen. By volle maen des nachts sleepenze ongeloofelijk zaed weg: bijten de zaeden aen de punt af, ten einde niet uit-spruiten: en tegen de regen-

maenden, verhoogenze haer holen, op dat geen water den voorraed beschaedige. Doch dit gedierte heeft een swaere vyand aen den *tamandua*, onder-scheiden in een groote, toe-genaemt *guacu*, en kleine *miri*. *De guacu* zal niet licht een mensch op 't lijf vallen: hoewel getergt op de achterste pooten zit en felle tegenweer doed: ja, onaengezien niet grooter is dan een gemeine hond, brengt ander wild en tijgers zelfs om hals, met zulk een dwaese verwoedheid, dat 't gevatte niet los laet; maer vast houd, tot zelf van honger sterft. *De guacu* verscheeld van *de miri*: alzoo weinig grooter is, en een breede ruige staert heeft uit grijse en swarte borstels, welken getergt om hoogh steekt; maer slaeperig dekt zich met de zelve. *De miri* slingert een lange gladde staert om de takken: aldus hangende, door-snuffelt alle gaten met sijn tong twee voeten lang; maer dun-rond en binnen met een goot: wanneer mieren op de nat-gemaekte tong voelt, haeltze schielijk binnen tot voedzel. Indien de mieren diep onder d'aerde verschuilen krapt hy de grond op, en steekt de lange snuit en tonge by d'opening in. Beide *de tamandua guacu* en *miri* hebben een dikke huid en breede swarte vlak, van de borst weder-zijds tot half wegen 't lichaem opwaerds; onder de vlak loopt een spier-witte streep. Naeuwelijx een beest diervoegen hardvochtiger; want hoewel boven de twaelf dagen vast, en dan levendig gevild word, leeft ettelijke uuren zonder huid. Wonderlijk zijn de Brasiliaensche meiren, begroeyt met allerley water groente, niet anders als een graesige beemd, en nochtans vol gevoogelt en visch. Daer de zee tot de meiren in-valt kruipen ontelbaere kreeften lanx de grond, en d'oesters hangen by klitzen aen malkander; doch konnen weinige gevangen worden, wegens het bogtigh geboomte *mangle* of *mangues*, welk haer wortels diervoegen nevens 't water en in 't water schiet, dat uit de wortels nieuwe stammen voort-komen die voor de moeder-stamme niet wijken, en alle toegang beletten. De bovenste bladeren draegen by zonne-schijn spier-wit zout, welk des nachts of onder betrokken lucht in ziltige dauw verandert. Vorders, alwaer *Brasil* met gebergt rijst, is het geenzints onvruchtbaer; behalven de dorre toppen nochtans, welke op de binnen-landsche woestijnen hemelwaerd strekken. Ondertusschen hoewel de vruchtbaere bergen ten tijd der regen-maenden blijde groenen, sterven zomtijds vele boomen des zomers. De gestorvene steeken d'inwoonders aen brand: de assche verstrekt voor mest, tot voorteeling van aerd-vruchten. Zommige bosschaedjen hebben een lengte van meer als drie honderd mijl: en boomen, welker hoogte geen pijl bereikt; en uit wiens eene stamme een schuit vallen kan; die anderhalf honderd menschen voert. Op de swaere takken der groote boomen groeyen andere vrucht-draegende boomen: voort-gezet uit door-geslokte korrelen, by 't gevoogelt met haer drek geloost. Elders wascht ook overvloedig welriekend geboomt, van welk of heilzaeme gomme druipt, of dierbaer hout komt, om te verven. Onder vele munt uit *ibirapitanga*, die 't brasilien-hout levert, en haer benaeming *Brasil* aen dese groote landstreek mede-deelt. *De ibirapitanga* is hoog en wijd-uitgestrekt, heeft een donkere schors vol korte doornen. De takken en bladeren staen niet recht over malkander; maer spruiten in 't midden aen d'ander zijde tusschen d'open plaets, alwaer de tak en 't blad ter ander kant niet uit-spruit. De bladeren blijven groen, verscheelen in gedaente weinig van des bus-booms loof. De takken brengen andere kleinder voort, vol geele wel-riekende boomtjens. Wanneer dese afvallen komt in de plaets een platte lang-

Mieren zoekers hoedanige beesten.

Meiren in Brasil.

Vreemd geboomte mangle.

Bergachtig Brasil.

Boomen.

Brasilien-hout boom.

langwerpige vrucht, buiten donker-graeuw en ſcherp, binnen met kleine
Gevervende boom. roode boontjes. 't Bovenſte der boom verft niet; maer alleen de moeder-ſtam: die, alzoo de boom binnens-land valt, niet zonder groote moeite ſcheep gevoert word. Doch *tatai-iba* waſcht in de boſſchaedjen lanx ſtrand. De baſt aſchgraeuw heeft binnen een hart en geel hout, ſcherpe en gekartelde bladeren, vruchten niet ongelijk de moer-beeſien, doch bleek en rondom bezet door donkerachtige veezeltjens, zappig en vol witte zaedjens. 't Hout gekookt geeft byzonder ſchoon-geel.
Vreemde geheimenis der boomen in Braſil: 't Moet noodwendig getelt onder de geheimeniſſen der natuur: dat de Braſiliaenſche boomen niet gelijkelijk haer groente krijgen en verlieſen; want als d'eene boom in volle blad ſtaet, is d'andere bladeloos. Ja terwijl de zelve boom t'eener kant begint te dorren, loopt aen d'andere zijde nieuw loof uit.
als ook der planten. d'Europiſche planten en kruiden met zachte wortels, veraerden in *Braſil* tot houtachtige. Ook verſcheelt het zeer hoedaenige grond beſlaen; want die op 't vlakke veld naeuwelijx een gemeine ſtruik worden, krijgen onder 't geboomt een tienmael meer dikte en hoogte. Allerley ſlag Turk-
Vreemde Turxſche boonen. ſche boonen waſſchen boven d'hoogſte boom-toppen, niet anders als luſt-prieelen, waer onder menſchen en beeſten tegen de hitte der zon en regen veilig konnen ſchuilen. Men heeft geen geheuchenis, dat *Braſil* ooit met aerd-beeving gequelt is: waerom ook nergens zilver of goud in haer afgronden verbergt, dewijl aldaer geen onder-aerdſche zulfer-vuuren worden gevonden: die, gelijkze goud en zilver macken, alzoo inſchelijx ſchuddingh der gronden veroorzaeken. Alleen-
Zilver-mijnen. lijk heeft 't Braſilſche geweſt *Ceara* eenige zilver-mijnen: uit welke

 d'Hol-

d'Hollanders meer zouden hebben ge-
trokken, ten zy te veel werk vonden
aen d'oorlog tegen *Portugael.* Diep
landwaerd rijſen hooge bergen, by
menſch-eeters bewoond. *d'Europeers,*

't Binnelandſche Braſil, hoedaenig.

de welke derwaerds reiſden, vonden
'tland vol volk en vruchtbaer, by-
zonder de valleyen; doch verſcheel-
de hier in van de zee-kuſten, dat meer
gebrek leden wegens fontein-water,
en ſwaerder ongemak door hette des
daegs en koude by nacht. Elders leid
'tland met ruigt en diſtelen verwil-
dert: zulx een weg door enkel ge-
weld moet geoopend. Doch de diſte-

Wondere diſtelen:

len draegen holle bladeren, die de
vallende daeuw en regen bewaeren,
tot groot gerief der inboorlingen. Be-
halven de ſlangen en draeken, zijn
aldermeeſt de tygers en wilde ſwij-
nen te vreeſen, wanneer hongerig
loopen: verzaedigt, worden zelf
door gemeine honden gevangen. Oſ-
ſen, ſchaepen en paerden tieren bui-
ten gemein wel in *Braſil. De Braſiliae-*

Braſiliaenen hoedanige menſchen:

nen komen vroeg aen: en vervallen
laet tot ouderdom, zonder grijsheid
of kaelheid. Men vind hier geen
ſcheeluwe, manke, by-ziende, ge-
bulte of eenigzints miſmaekte: daer
nochtans de kinderen nooit geſwach-
teld leggen; maer, zoo haeſt ter wee-
reld komen, in koud water gewaſ-
ſchen worden. Mannen gelijken zeer

haer geſtalte:

na malkander, en inſchelijk ook de
vrouwen: zulx 'tmerkelijk onder-
ſcheid tuſſchen menſch en menſch al-
daer zoo zeer geen plaets heeft, als
onder andere landaerd. Weinig ziek-
ten zijn by haer bekend. Behalven
een lang leven, genieten ook meeſt
geduurige gezondheid. Zy bekom-

manier van leven:

meren haer weinig met 't een of an-
der. In een hut, niet ongelijk een
omgekeerde kiel, welkers dak uit
palmboom-bladeren beſtaet, ſchoo-
len ettelijke huiſgezinnen te zamen:
en leven by ſlechte ſpijs, zonder veel
toeſtel. Wanneer goed-vinden elders

hutten:

te vertrekken, laetenze d'hutten
ſtaen. De vrouwen draegen de kin-
deren en 't weinig huiſraed. Zy ſtel-
len zich gewillig tot armoede. Die
meer heeft, zet by den minder heb-
bende, niet anders als volgens een
recht, om te mogen eiſchen, en te
moeten geven. 't Algemein voedſel
der Braſiliaenen is de geſtampte wor-
tel *mandioca.* Anderzints nuttigen

ſpijs:

ook allerley vleeſch, boom-vruchten
en aerd gewaſch. Zy eten 't vleeſch
gekookt, geſmoord of gebraeden.
't Gaet aldus toe. Eerſt maekenze

toebereiding van vleeſch merk-waerdig.

vuur met twee houten, 't een hard
en 't ander zacht: 't harde word ge-
ſcherpt, en in 't zachte, gelijk een
boor omgedraeyt: zoo haeſt 't zach-
te begint te glimmen, leggenze boven
op geplukte kotoen of drooge blade-
ren. 't Vleeſch gekookt in aerde ron-
de potten *camu* is niet onſmaekelijk;
doch ſmaekelijker 't geſmoorde in
een kuil, op wiens grond, beleid met
groote bladeren, 't vleeſch geleid
word. Over de kuil, toegeſtopt met
bladeren en aerde, ſtookenze zoo
lange vuur, tot 't vleeſch gaer is.
't Braeden gaet anders toe. Zy ſteeken
vier ſtokken in de aerde, en leggen
boven andere ſtokken, bykans als een
rooſter, en op deſe 't raeuwe vleeſch,
met peper en zout beſprengt, geſne-
den aen lange dunne ſtukken: ſtoo-
ken thans vuur onder de ſtokken. Dit
vleeſch, aldus door-braeden, kan
veertien dagen en langer duuren. De

als ook van viſch.

viſch, gezooden of gerooſt, word ge-
geten met de ſmaekelijke ſauſe *iuqui-
taya.* De kleine visjens *piaba* en *piqui-
tinga*, in blaederen gewenteld, zijn
onder heete aſſche haeſt gaer. Tot
vleeſch en viſch nemenze, in plaets

en toe-ſpijs:

van brood, met drie vingeren 't meel
des wortels *mandioca*, welk by de
mond inwerpen, gelijk ook alle aerd-
vruchten, diervoegen zeker: dat
nooit 't minſte kruimtje ter zijde valt.
Tot 't eeten hebbenze geen gezette
uuren; want zy nuttigen des daegs
zeer dikwils ſpijs, ook in de nacht:
ſpreeken noch drinken niet, ter-
wijl maeltijd houden: ſlaepen op

nacht-ruſt:

gebreyde hang-makken, tuſſchen
twee ſtijlen vaſt-geknoopt: nevens
de hang-makken brand geſtaedig
vuur, by dag om ſpijs te bereiden,
's nachts tegen de koude, die aldaer,
wegens d'even-gelijke lengte der da-
gen en nachten, vinnig nijpt. Haer
gewoonelijke drank is koud water
uit

uit de fonteinen, rievieren of beeken. Anderzints stellenze ook den drank *caoi* toe, uit de rijpe vrucht des booms *acaiiba.* De vrucht gestampt in een houte mortier, bezinkt, en bezonken zijgt door een teems: is eerst wit gelijk melk; maer word na weinig dagen graeuwer: heeft een trekkende kracht, verwekkende dronkenschap. Lang bewaerd verandert in sterke azijn. De drank *aipii* kan tweezints toe-gemaekt; want oude tandeloose wijven kaeuwen de kleingesneede wortelen *aipimacaxera* tot een bry *caracu*, welk in een pot uitspouwen, waer op water gieten: 't moet voorts langzaem kooken en geduurig geroert. Doch dese *aipii* word ook gezooden van de gezeide wortel, zoo lang tot de verve krijgt van gekarnde-melk. Beide over gegist heeft geen onaengename smaek. Behalven dusdaenige drank brouwenze verscheide andere, namentlijk *pacobi*, uit de vruchten der boomen *pacobebe* en *pacobucu*: als ook *abatii* van Turksche geerst en *maiz.* De wijn *ietici* word geperst uit *batatas*-wortelen. De plante *nana*, de Portugeesen noemenze *ananas*, geeft den drank *nanai*, welke zeer licht dronken maekt; doch heilzaem is voor flaeuwte, walging, graveel en opstopping des waters, als ook tegen vergif. *De Tapuiyers*, toe-genaemt *Cariri*, komen ter gezetter tijd te zamen, om den drank *aipii* toe te stellen. Ieder bergt binnen sijn hut, zoo veel hem is toe-geleid. Wanneer *d'aipii* genoeg heeft uit-gegist, beginnenze 's morgens vroeg van 't eerste huis in 't dorp, en zuipen aldaer alle kruiken leeg, en alzoo voorts hut aen hut, ter tijd niet een druppel over-blijft. Hy behaeld de grootste eer, die meest drinkt en braekt. *De Brasiliaenen* zuigen meest alle sterk tabak: (de tabak word genoemt *petima*, en 't blad *petimaoba*) zy droogen tabak tegen de zon, en daer na voor 't vuur, om gemakkelijker aen stukken te vrijven. Haer tabaks pijpen *petimbuaba* bestaen uit ried en een geholde noot, aen 't uiterste einde afgesneeden, en ter zijde met een rond gat geopent, in welk het riet sluit. Het tabak-zuigen grijpt ook onder haer plaets omtrend gods-dienst, waer-genoomen by een wonderlijke dans. Achtien, twintig of meer *Tapuiyers* slaen een ronde kring op geschikte orde even verre van elkander. Alle moeder-naekt binden een veel-vervig veder-bosch tullebandsgewijs voor de billen, met een band over de slinker schouder en rondom de lendenen vast-gestrikt. Ter halver been slingeren gefronste kotoene-sluyers. Ieder buigt zich ter luffter zijde voor over, laet de slinkerhand nederwaerds zakken; steekt de rechter tusschen 't gezeide veder-bosch lanx de billen: en stampt geduurig met de rechter-voet. Ondertusschen vangenze gelijkelijk een droevig lied aen, welk op hoe langer hoe blijder toon begint te gaen, niet anders of de zang kunst grondig verstaen. d'Inhoud der liederen vervat, eerstelijk een treurig verhael wegens d'algemeine water-vloed, die haer vereeuwde voor-ouders, op hooge boomen en bergen geklommen, weg-spoelde: ten andere, hoe de helden, uit welker lendenen zy voort-gesprooten zijn, voor 't gemeine best niet ongewrooken sneuvelden; doch nu over een wijd-afgelegen gebergte allerley vermaek genieten met brassen en dansen. Eindelijk verhoopenze ook eenmael na de dood derwaerds te verhuisen. Terwijl aldus op een verwonderenswaerdige maet zingen, staen drie priesters ter midden der geslaege kring. Ieder draegt in de slinker-hand den afgod *Maraka*, gelijkende na eens struis-vogels ey, boven met pluimaedje geciert. Om den hals hangt een losse mantel, uit veelvervige vederen gevlochten, by de krop toegestrikt. De lendenen zijn omgort met een snoer, aen welke schoone pluimen slingeren. Op 't hoofd pronkt een veder-kroon. De middelste paep vertoond een bars gelaed, en licht geduurig 't slinker been van de aerde. De andere weder-zijds hebben in de rechter-hand een gedraeyde pijp, waer uit een ieder

caoi:

verscheide drank der Brasiliaenen:

aipii:

pacobi:

abatii:

ietici:

nana:

Wonderlijk zuipen der Tapuiyers.

Tabak zuigen.

Merkwaerdige dans der Tapuiyers:

haer liederen:

priesters.

Geweer der Braſiliaenen.

Vreemde werp-pijlen en trompetten.

't aengezicht vol tabaks-rook blaeſen, zeggende 't ellekens: *ontfangt den geeſt der manhaftige ſterkte.* Na 't eindigen der dans, onthaelenze de drie prieſters vijf dagen achter een met ſpijs en drank overdadig. Zy zetten ook eeten voor *Maraka:* anderzints geſchied geen dienſt aen eenig afgod. 't Geweer *der Braſiliaenen* beſtaet in boogen uit hard hout en kotoene ſnoeren. De pijlen worden gemaekt van 't ſtijf ried *tacaara*, tot een punt geſcherpt, of veel-tandig, of bewonden met de beentjens der viſch *iperu.* Zommige *Tapuiers* gebruiken ſwaere werp-pijlen en lange knodzen uit ſwart hout, voor aen breed en vol ſcherpe punten. 't Handvadſel is bewonden met kotoene vlechten *iatirana:* onder aen ſlingert een veder-boſch des vogels *arara:* om 't midden hangen de zelve pluimen. Haer trompetten *canguenca* zijn menſchen-ſchenkels: hoewel ook andere hebben, uit groote ſchelpen of ried toegeſteld. Naeuwelijx levenze buiten oorlog, welke zy tegen elkander voeren, niet om land te winnen, of goederen te rooven; maer uit grootsheid, ten einde een aenzienelijke naem door de wapenen verkrijgen: en byzonder wegens een onverzadelijke luſt tot menſchenvleeſch. Waerom de gevangenen gemeſt worden en geſlacht. Haer veldſlaegen gaen vinnig toe. Op half kans dervenze een ſtrijd waegen: vechten niet min moedig als hardnekkig. *Emanuel de Moraes* verhaelt geſien te hebben, dat *een Braſiliaen* van *Pariba* kampte tegen drie kloeke gewaepende *Portugeeſen*: die na lang tegenweer niet ongewrooken aen kant geraekte. De taelen *der Braſiliaenen* zijn zeer verſcheiden: ieder landaerd ſpreekt een byzondere ſpraek: zulx elkander geenzints verſtaen. 't Volk *Tabuya* is verdeelt in meer als tachentig volkeren: elk gebruikende een tael, die met d'andere gantſchelijk geen over-een-komſt heeft. Ondertuſſchen grijpt een gemeine

Sterkheid der Braſiliaenen.

Verſcheidentheid der Braſiliaenſche taelen.

De algemeine Braſiliaenſche tael hoedanig.

ſpraek over *Braſil* ſtand, welke by de meeſte verſtaen word. *De Jeſuiet Joſeph Anchieta* gaf een Braſiliaenſche letter-konſt aen 't licht binnen *Conimbrica*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig. Onder andere toond hy, hoe de gezeide tael ontbloot is van de letteren *f, l, ſ, z, rr*: en geen twee mede-klinkletters in een woord te zamen voegd, uitgezondert *mb, nd, ng*. Voorts word de *p*, *m* en *mb* dikwils d'een voor d'ander gebruikt, zonder onderſcheid. De woord-galm valt meeſt op de laetſte letter-greep. De voornoemde *Moraez*, buiten gemein ervaeren in de Braſilſche tael, heeft den weereld gemein gemaekt een boek, vervatende de voornaemſte naem-woorden en werk-woorden by *de Braſiliaenen* gebruikelijk. Het ſchijnt ons niet ondienſtig een klein ſtaeltje van beide neder te ſtellen. De naem-woorden dan luiden als volgt.

Braſiliaenſche naem-woorden.

Abâ, een menſch: *aba*, een man of ook hair: *acu*, de ſlinkerhand: *acuabeimae*, zot; *amaberaba*, de blixem: *amacûminga*, de donder: *amandiba*, d'hagel: *anâma*, een bloed-vriend: *anga*, de ziel: *angaibara*, mager: *angaipata*, boos of loos: *angaturama*, dankbaer of aengenaem: *apara*, kroon: *apecum*, de tong: *apicaba*, een ſtoel: *ara*, de tijd, lucht of dag: *ara-ibi coquime*, middag: *araya*, grootmoeder: *atapuana*, licht: *atapuâtia*, ſnel: *atucupe*, een rugge: *atyba*, een ſchouder: *ay*, *cig*, een moeder: *ayura*, een hals: *boya*, een ſlaef: *cama*, een zoog-borſt: *canga*, een been: *caraibebê*, *apiabebê*, een engel: *caruca*, den avond: *capiî*, gras: *capiî goacu*, ſtroo: *catu*, lekker: *cay*, een aep: *ceba*, een blad: *cebira*, de billen: *cemiracoaobae*, een weduwenaer: *ceo*, een dier: *ceteeimibaê*, een geeſt: *cig*, *cygra*, een moeye: *coaracî*, de zon: *cobra*, een ſlang: *coemitanga*, de morgen-ſtond: *coribae*, blijde: *coya*, tweelingen: *cunha*, een wijf: *cunhaiba*, een toekomſtige bruid: *cunumigoacu*, een jongeling: *cunumi*, een jonge: *ecatuaba*, de rechter-hand: *eyruba*, een bije: *gibâ*, een arm: *guaibino*, een oud wijf: *guirarupia*, een ey: *iaci*, de maen of maend: *iacitatâ*, een ſterre: *iba*, een boom: *ibiâia*, d'hemel: *ibatinga*, *ibitinga*, de welke: *ibatebae*, hoog: *ibi*, d'aerde: *ibitira*, een berg: *ibitû*, de wind: *icapi*, de daeuw: *ig*, water: *iguaba*, een beker: *ipeca*, een gans: *ique*, een zijde: *ita*, yzer: *itâ*, een ſteen: *itacira*, een ſpae: *itapigua*, een ſpijker; *iuba*, geel: *maupiâra*, de galle: *mbabeaubora*, ziek: *mbiu*, ſpijs: *mbo*, een hand: *membeca*, zacht: *mendara*, een houwelijk: *micu*, een tee: *mita*, een hiel: *mocu*, een ael: *mormotara*, korſelheid: *muapendaba*, een lid: *nbia*, 't hart: *opacatumbae*, de weereld: *potia*, de borſt: *paranga*, ſchoon: *porerobiara*, getrouwigheid: *porucuicobora*, arm: *potivi*, een end-vogel: *poxî*, leelijk: *pi*, een voet: *piâ*, de lever: *pirâ*, viſch of een huid: *piquiîra*, jonger van jaeren: *pitanga*, een kind: *puâ*, een vinger: *puâ-guacu*, een duim: *purva*, de navel: *puou*, lang: *putuna*, de nacht: *roig*, koude: *tagica* een ader: *taqui*, bloed: *tagira*, een dochter, 't zelve beteikent ook *menbira*; maer 't eerſte is gebruikelijk by de vaders, het tweede by de moeders: *taîra*, kinderen of een zoon: *tamûa*, een groot-vader: *tata*, vuur: *tecoacu*, geluk: *tecoateima*, gierigheid: *temerico*, man of vrouw: *tendiba*, een kinne: *tendi*, ſpeekſel: *tendipia*, een knie: *tecobecatu*, gezond: *temâ*, een ſchenkel: *tetê*, een lichaem: *tiaya*, ſweet: *tibirâ*, jonger, zoo noemen de broeders malkander; doch de ſuſters zeggen tegen jonger broeders *quibira*, en broeders tot jonger ſuſters *teindira*: *tigue*, de buik: *tigue perg*, de darmen: *tinga*, blank: *tipibae*, droevig: *tiquera*, ouder ſuſter: *tiquiera*, ouder broeder: *tuba*, ouders: *tutira*, oom van 's vaders wegen: *tubei-îma*, een wees-kind: *tuibaem*, een oud-man: *tupana*, God: *ty*, piſſe: *tyuris*, de blaes: *uba*, de heupe: *unhapuapem*, een naegel: *ija*, een fontein: *ymeneóbae*, een weduwe: *yyaobuambae*, naekt.

Braſiliaenſche werk-woorden.

De werkwoorden vorders klinken aldus. *Abi*, dwaelen: *abiqui*, kimmen: *acanhem*, ik ſterve: *acoy*, bedekken: *aei*, miſſchen: *ami*, drukken: *amotareima*, haeten: *anduba*, gevoelen: *angaipaba*, zondigen:

gen : *aóba mondeba*, aen-trekken : *apiña*, ſcheeren : *apition*, binden : *aroca*, verminderen : *ayaima*, ſnieſen : *berâba*, blinken : *caanga*, meeten, proeven of zeggen : *cacaba*, voor-by-gaen : *caè*, geneeſen : *capúcaya*, roepen : *çapucâya*, getergt worden : *carom*, hoopen : *caruca*, piſſen : *caucuba*, beminnen : *cecarâya*, vergeeten : *cema*, uitgaen : *cenduba*, hooren : *cenoya*, noemen : *cepiaca*, zien, beſtraffen : *cerura*, draegen : *cetuna*, rieken : *ceyara*, verlaeten : *cica*, ploegen : *cipya*, natmaeken : *ciquye*, vreeſen : *co*, gaen : *cobaitim*, te gemoet komen : *coquendaboya*, open-doen : *cuaba*, kennen : *cupira*, verlichten : *cuu*, beſchermen : *ecatu*, konnen : *genonheca*, bidden : *goameenga*, bijten : *guapua*, zitten : *guata*, wandelen : *gueena*, braeken : *iababa*, ontvluchten : *iecoacuba*, onthouden : *ienumuna*, ſpouwen : *ierure*, eiſchen : *igtaba*, ſwemmen : *igû*, drinken : *maenduara*, gedenken : *mano*, ſterven : *maramonhanga*, oorlogen : *mayaoca*, verdeelen : *mba-eraca*, koopen : *mbacu*, eeten : *meenga*, overleveren : *meñbirara*, baeren : *moabaîba*, betooveren, beletten : *moaguêba*, uit-bluſſchen : *moanga*, denken : *moaquima*, nat-maeken : *mobibua*, naeijen : *moete*, prijſen : *moetê*, eeren : *moendî*, aen brand ſteeken : *mogîba*, kooken : *mogyco*, polyſten : *momiya*, beweegen : *momitâ*, herbergen : *monberaba*, quetſen : *monbeu*, boodſchappen : *monbuca*, door-booren : *monbuja*, booren : *mondoca*, in-ſnijden, weg nemen, klieven : *mondoroca*, breeken : *monguy*, maelen : *monguya*, los-maeken : *monhanga*, doen : *moperuâ*, koud zijn : *mopotaya*, knoopen : *moriba*, toe-ſtemmen : *moropiâna*, veranderen : *moyaru*, boerten : *moeyeceara*, mengen : *nheangeru*, zuchten : *nheenga*, ſpreeken : *nhemboe*, leeren : *nhengara*, zingen : *paepûa*, antwoorden : *paraboca*, verkieſen : *paronduba*, onderſoeken : *pea*, mijden, afleggen : *pita*, blijven : *pitanga rempi*, ontwerpen : *pitera*, kuſſen, ſlorpen : *pitibô*, helpen : *pittiba*, zalven : *poacêma*, kermen : *pobâna*, ſpinnen : *pocuâba*, gewennen : *pocaucuba*, droomen : *porabiqui*, werken : *porara*, liegen : *potareima*, weigeren : *potara*, begeeren : *puama*, opſtaen : *puaya*, belaſten : *puca*, lacchen : *puru*, gebruiken : *quera*, ſlaepen : *queraro*, waeken : *raba*, ontbinden : *rereco*, hebben : *rura*, komen : *tara*, vangen : *tecobe*, leven : *tiguioca*, bloeden : *tiu*, ſchaemen : *tima*, planten, ſlijten, begraeven : *yaceô*, huilen : *yeaôboca*, uit-trekken : *yeupira*, opklimmen : *yucâ*, dooden. Dit zijn woorden der gemeinzaemſte tael over *Braſil:* anderzints ſpreekt ieder volk alhier een ſpraek op haer zelf.

De voornaemſte Braſiliaenſche volkeren Tupinambu.

Voor de voornaemſte volkeren worden gehouden de *Tupinambu*, *Tobayaras*, *Potigi-iguaras*, *Maraquites*, *Waymoores*, *Tomonymenos*, *Waytaquazes*, *Waynaſſes*, *Topinaques*, *Pories*, *Molopaques*, *Motayas*, *Biheros*, *Wayanawaſons*, *Tamoyes*, *Tocomans* en *Caryogs*. Geen beter geſchaepen menſchen als *de Tupinambu*: byzonderlijk haer vrouwen, welke voor de ſchoonſte in *Europe* geenzints wijken, volgens de zichtbaere getuige *Emanuel de Moraez*. Deſe vrouwen houden den mannen gezelſchap, wanneer ten ſtrijd trekken: draegen de leeftogt en inzonderheid veel tabak, van welke doorgaens een blad tuſſchen de lippen houden. In de door-boorde lippen, zoo wel van mannen als vrouwen, leggen ſteentjens. De veelheid der vrouwen grijpt onder haer ſtand: zulx vele aen een man verbonden blijven. Men kan naeuwelijx eenige ſweem na gods-dienſt by deſe land-aerd beſpeuren.

Tobayaras:

De Tobayaras worden gehouden voor de beſte ruiters. Maer in geſchiktheid, zang en wel-ſprekendheid gaen *de Potigiiguaras* alle *de Braſiliaenen* te boven.

Portigiiguaras:

Zy maeken reyen van twintig of dartig zangers, die niet min konſtig na de maet, als buiten gemein aengenaem, de helden-daeden der voorouders uitſchaeteren.

Waymoores:

Geen yzelijker menſchen als *de Waymoores*, beſlaende de ruime landſtreek tuſſchen *Bahia* en *Iſleos*. Deſe grof en ſterk van licchaem, konnen een paerd, te viervoet rennende, byhouden. Vijf of ſes derven een zuiker-moolen aendoen, hoewel doorgaens voorzien van ſtijf honderd

derd arbeiders. Zy zijn vuil beſtooven en beſlijkt, ter oorzaek gelijk beeſten op de grond nederleggen: draegen lang hair: en hebben geen vaſte woonplaetſen. *De Tomonymenos* omtrend *Spirito Santo* houden geſchikter huis. Zy bebolwerken haer hutten rondom met ſwaere ſteenen, waer tegen binnewaerd een aerde wal tamelijk hoog leggen. d'Hutten zelf zijn vol ſchietgaten, om den vyand met pijlen veilig af te wijſen. Haer licchaemen ſwart en rood geſchildert, ſchuilen onder vederen. *De Portugeeſen* namen voor eenige jaeren ſeſtien duizend gevangen: ſloegen een groot deel der gevangenen dood: en vernielden 't gantſche geweſt by de rievier *Parayva*. Aen de zuid en noord-kant des hoofds *Frio* woonen *de Waytaquazes*, grooter en ſterker dan *de Waymores*: leggen als varkens des nachts op d'aerde rondom een groot vuur: houden alle menſchen voor vyand, en der zelve vleeſch de ſmaekelijkſte lekkerny. De vrouwen, met boogen gewaepend, ſtaen nevens de mannen in den ſtrijd. Op *Iſla Grande* onthouden zich *de Wayanaſſes*, kleine menſchen; doch met zeer groote buiken: gaen moedernaekt: de kruin is geſchooren, niet ongelijk der monniken: voorts hang 't hair lang rondom den kop af. Het Vrouw-volk, grof van lijf, ſchildert haer rood met *vrucu*. Dit is een wilde plante; doch by *de Wayanaſſes* zorgvuldigh aengequeekt, wegens de korrelen beſlooten binnen boonen, buiten vol rouwe veezels. De korrelen worden niet alleen gemengt in de bekende drank *chocolata*; maer ook om aengenaem rood te verven. De plant draegt takken van wit hout, en een graeuwe baſt, gelijk d'haezelaer: de takken hebben eens ſchrijfpennen dikte: de bladeren beyde groen vertoonen de gedaente eens hart; by 't uiterſte der takken waſſchen verſcheide bloeizems: ieder bloeizem, zoo groot als een roos, beſtaet uit vijf bladeren, ten deele wit, ten deele flaeuw rood: in het midden des bloeizems rijzen eyergeele draeden met purpure tipjens: die naeuwelijx eenige onderſcheidelijke reuk geven. Na de bloem volgt de vrucht, lang anderhalf of twee vingeren: wanneer af leid de groente der onrijpheid, word hoe rijper hoe rooder. Ieder boon bevat dartig of veertig ronde korrelen; doch ſcherp gepunt: aengeraekt, verven d'handen rood. De boon gerijpt gaet van zelfs open, en vertoont de korrelen zilverig geſtippelt. Deſe, gedroogt, tot een klootje geſtampt, en met piſſe gemengt, geven zulk een vaſte verve; dat 't ingedoopte lywaed zedert geen andere verve aen-neemt. De wortel van *vrucu*, in hoendere nat gekookt, maekt 't nat aengenaem rood en ſmaekelijk. *De Topinaques* vorders, wijd en zijd omtrent *ſant Vincent* neder geſlaegen, zijn ſterke en groove menſchen: gaen moeder-naekt, zoo wel vrouwen als mannen. Wanneer een menſch ſlachten, verven zich met de vrucht *ianipano*: ſteeken een groot vederboſch op den kop, en twee beenders in elk gat nevens de mond. Danſen met wonderlijke buiging des licchaems, nu na de ſlinker zijde en dan over de rechter hellende, drie dagen achter een: en drinken in middels een vuil nat. 't Vrouw-volk wel geſchaepen gaet zonder eenig lid te dekken: 't hoofd alleen ſchuilt onder een muts, om welke een vlecht binden, waer aen een vierkantige korf vol eet-waer vaſt gemaekt op de rugge hangt, wanneer elders vertrekken. De bergen lanx *d'Oceaen* zijn goud-rijk. *De Pories* een vreedzaeme landaerd voeren tegen niemand oorlog: ſlapen in netten van baſten: hebben geen andere woningen, dan drie zamen-geboogen takken met palm-bladeren gedekt. Zy leven by pijn-nooten en *eyrires*, appelen met ſchellen als wal-nooten. Hier valt overvloedig koſtelijke balzem-oolie. Lanx de rievier *Paradiva* woonen *de Molopaques*. 't Man-volk ruſtig en kloek is gebaerd, beleefd en aen de ſchamelheid gedekt. De vrouwen ſchoon, zedig en vernuftig lacchen nooit.

Tomonymenos: *Waytaquazes:* *Wayanaſſes.* *Plante Vrucu.* *Topinaques:* *Pories:* *Molopaques:*

Zy binden 't hair, veel-vervig geschildert, om de middel met een bast, en verbergen onder 't zelve het baer-lid. Een gezette uur van middag-mael en avond-eeten grijpt alhier stand, het welk anderzints nergens by *de Brasiliaenen* gebruikelijk is. 't Gebergt, bestaende uit swarte aerde, heeft overvloed van goud: doch alzoo by *de Molopaques* de minste waerdye ophaelt, word niet na-gespeurt: alleenlijk 't geen met de regen nederwaerd spoelt vergaderenze tot geen andere einde, als om gespen te maeken, aen welke netten hangen. *De Motayas*, klein en bruin, korten 't hoofd-hair, of trekken 't uit: zijn menschen-eters gelijk ook *de Molopaques*. Nergens verschuilt meer goud en edel gesteente, als in de bergen *Pinos*, diep landwaerd gelegen, bewoond by het tenger en swartachtig volk *Biheros*, anders ook genaemt *Lopos*: leven onder 't geboomt beestelijk onbeschaemt; doch *de Wayanawasons* hebben kleine vlekken lanx een naemeloose rievier:

Motayas:

Wayannwasons.

zijn groote menschen en zeer onnoosel. Dartien *Portugeesen* onderwonden zich eenige jaeren geleeden, door 't land *der Wayanawasons* te trekken na *de Zuid-zee*. Deze vonden op zommige bergen overvloedig goud en kostelijke steenen. Onder andere vreemdigheden zagenze een kristallyne toorn tien dagen eer genaekten, over welke wegens steilte niet konde reisen. Aen de voet borrelde een wijde stroom met groot gedruisch. Wijd en zijd om-swervende, geraekten op de boodem van *de Tamoyes*. De mannen wel-geschaepen droegen swaere veder-bosschen op den kop. De vrouwen schootig en buiten gemein schoon, hadden gepikeerde borsten. Een der *Portugeesen* ontsprong, na een gevangenis van achtien maenden, den bloedigen dans: d'andere twaelf wierden opgegeten. Wonderlijk ging sijn verlossing toe. Dartig duizend *Tamoyes* vielen by 't gewest *der Amazones*, by *d'Americaenen* genaemt *Mandiocuysyams*,

Merkwaerdige togt van dartien Portugesen.

Tamoyes:

ſyams, verwoed in: met drie honderd geſlachte hieldenze een vroolijke maeltijd: d'overige vluchten, na de rievier *la Plata:* en verkreegen hulp van *de Portugeeſen*, die tien duizend *Tamoyes* neder-hakten, d'andere tot ſlaeven maekten, en haer gevangen *Tocomans:* lands-man verloſten. *De Tocomans* klein volk woonen tuſſchen *la Plata* *Caryoghs:* en *ſant Vincent*. *De Caryoghs* bezitten veel goud en geſteente. *De Maraquites*, welke *de Weſter-Indiaenen* ver- *Tapuiyers:* achtelijk *Tapuiyers*, zoo veel als *wilde menſchen*, noemen, zijn verdeelt in ſes en zeventig zoorten, verſcheiden in tael. Onder alle munten uit de landaerd *Arodera*, *Cajau*, *Maquaru* en *Poyme*. Alle levenze zonder vaſte wooningen, gods-dienſt of vriendſchap met eenige nabuuren. De vrouwen vechten zoo wel als de mannen. *Jacob Rabbi*, dewelke een geruime tijd onder dit volk verkeerde, be- *'t Beſtier van haer koning gedenk-waerdig:* ſchrijft haer zeden aldus. De koning *Ianduí*, toe-genaemt *Otſhicayayna*, na de ſtroom die 't land *der Tapuiyers* doorloopt, laet, volgens goed-vinden, des avonds door 't leger verkondigen, werwaerds met 't rijſen van de zonne vertrekken, en wat over dag zullen verrichten; doch de koning beraedſlaegt eerſt met dui- *haer vreemde togt:* vel-jagers. Wanneer de togt zal aengaen, waſſchenze de lichamen in de ſtroom, vrijvenze met ſchoon zand, en ſpoelen 't zelve wederom af. Thans rekkenze zich diervoegen, dat de leden kraeken: loopen na 't vuur: verwarmt, ſchrabben 't lijf met zekere viſch-tanden, zulx het bloed aen verſcheide plaetſen uitgudſt. Zy oordeelen dit dienſtig tegen vermoeydheid. Een ſteen-worp buiten des koninx tente leggen twee dikke ſtammen, een ſchreede van elkander. De gantſche meenigte ſtaet recht over de ſtammen, in twee troppen verdeelt. Ieder trop kieſt de ſterkſte man, die de ſtam op ſchouders weg draegt, om ſtrijd loopende: de vermoeyde krijgt t'ellekens hulp. Dewelke met de ſtamme laeter komt ter beſtemder plaets, word van de ſnelder trop uit-gelacchen. Alhier wachtenze na de jongelingen, die de wapenen na-draegen. Zoo haeſt deſe de boogen en bijlen over-leeveren, vallenze gelijkelijk aen den arbeid. Men hakt om zeerſt ettelijke boomen. De takken, in *haer wooningen en huishouding:* d'aerde geplant en boven toe gebonden, verſtrekken voor een hut. De hutten ſtaen in ryen nevens en over malkander: zulx ſtraeten tuſſchen beide loopen. Ondertuſſchen koomen de vrouwen en kinderen met de pakkaedje aen. 't Man-volk loopt om te viſſchen, wild te vangen, of hooning te zoeken. d'Oude wijven graeven na wortels, welke klein geſtampt in plaets van brood dienen. De jonger vrouwen helpen elkander binnen d'hutten om ſpijs te bereiden. Voorts brengen de mannen haer tijd door met wapen-oefening, *oefening:* worſtelen en loopen. Twee vrouwen, byzonder hier toe verkooren, ſtrijken vonnis over ieders bequamer of min bequame oefening. Wanneer d'avond begint te vallen, verdeelen haer de jongelingen in verſcheide benden, en zingen voor de tenten. De dochters volgen neurende en trippelende. Ieder ſtaet achter de vryer, welke zy bemind. Dit houdenze te weſen een bewijs van liefde. Als een jongman trouwens ge- *wonderlijke vryaedje.* zind is, brengt hy ten geſchenk aen de vader des dochters hooning en wild-braed. Indien de vader meer houwbaere dochters heeft dan een, verzoekt hy raed by de waer-zeggers, en deſe brengen de zaek tot den koning. De koning ontbied door een om-roeper alle vryers en vryſters buiten de leger-plaets. Te zamen vliegenze boſchwaerd: de ſtoutſte loopen voor uit, ten einde 't wild op-doen. Zoo haeſt iets ontdekken, keeren te rugge, en maeken het bekend aen de volgende meenigte: die geſwind de plaets diervoegen omcingelen, dat nooit eenig wild kan ontſnappen. Zy rukken den gevangen beeſten 't ingewand uit, welk den honden voor-werpen. De vrouwen braeden 't wild in kuilen onder d'aerde. Voorts houdenze vroolijke maeltijden, niet zonder geduurige zangen en danzeryen. Indien een jon-

jongeling zich wel gequeten heeft op de jagt, krijgt hy door 's koninx toestemming de dochter, welke ten houwelijk begeert. *en vreemd trouwen:* Vier dagen voor de voltrekking des houwelijx, word den bruidegom aen wederzijds de koon met scherp hout door-boort. Aldus gewond zijnde, houtmen bruiloft. De koning leid ieder gast, na goedvinden, een gedeelte der spijs toe. d'Ouders houwelijken geen dochters uit, voor zy haer maen-stonden krijgen, welk zy den toovenaers bekend maeken, en dese den koning. Over maeltijd prijsenze met vreemde gezangen de voorzichtigheid des moeders, die de kuische schaemte van de dochter voor de bruidegom bewaerd heeft. Indien een dochter houwbaer is, en geen vryer uit komt, bestrijkt haer de moeder met roode strepen onder d'oogen, en geleidze tot den koning. Dese plaerst de dochter nevens hem op een mat: warmt d'handen tegen 't vuur: streelt hem zelf en de dochter: blaest tabaksrook over sijn en haer lichaem. Eindelijk pleegt hy vleeschelijke vermenging: en likt het bloed verwekt door schenden des maegdoms. Dit vuil werk word diervoegen eerlijk gehouden, dat de dochter dieswegen te eerder aen de man geraekt. Maer 't door-priemen van ooren en lippen gaet aldus toe. De jongens, aen welke zulx zal verricht worden, komen ter plaets alwaer de gantsche meenigte danst en zingt. De duivel-jager zitten in twee reyen over malkander. Een uit haer grijpt een jongen by den kop: bind hem handen en voeten: zulx zich niet kan reppen of roeren. *door-priemen van ooren en lippen:* Geswind loopt een tweede toovenaer toe, die met een gescherpt houtje 't gat maekt in de lippen en ooren: de moeder van 't kind ondertusschen deerlijk kermende. *kraem-vrouwen:* De beswangerde vrouwen houden haer buiten gemeinschap der mannen. Wanneer gebaert hebben wijken na eenige bosschaedjen: snijden met een schelp den naevel des zuigelinx af, welk kooken en te gelijk met de nageboorte op-eeten. De kraem-vrouw wascht haer zelf en 't kind morgens en 's avonds in koud water. Zoo lang zoogende is, wordze niet beslaepen: of het moest zijn, dat de man slechts een vrouw had. *overspel hoe gestraft:* By aldien de vrouw overspel begaet, jaegt de man haer weg: doch als op de daed bevonden word, behoud hy recht, om beide te ontlijven. *wonderlijke kauwoerde.* De koning heeft in 't midden van sijn tente een groote kauwoerde, vol gesteente *Kehnturah*, met d'eene kant van een mat bedekt. Zonder sijn last mag niemand tot de kauwoerde naderen; tenzy om dezelve met tabak te berooken, of nevens de kauwoerden wild-braed of hooning neder te leggen. 't Is merk-waerdig hoe de duivel-jagers omtrend de kranken te werk gaen. *Vreemde geschiedenis van den koning Drarugh.* *Jacob Rabbi* zichtbaere getuige verhaelt van den koning *Drarugh*, met onlijdelijke pijn inde zijden en beenen gequelt: dat, alzoo geen hulpe vond by sijn toovenaers, die zich uitgeven voor geneesmeesters, tot den naest-gelegen koning *der Tapuiyers* vertrok, om aldaer door besweerders geholpen te worden. Drie namen aen *Drarugh* gezond te maeken. Wonderlijk liep d'handel af. d'Eerste besweerder blies geduurig tabak-rook over *Drarughs* licchaem: greep 's koninx knien: begon te zuigen, niet anders als of wilde verslinden: loeide gelijk een stier: en braekte eindelijk met veel speeksel een kleine ael in sijn hand: die, gelijk voorgaf, den koning zoo veel pijn veroorzaekte. De tweede duiveljager zoog *Drarugs* buik: brulde ondertusschen als een leeuw: en spoog ten laetsten een witte steen, vertoonende een roos, ten mond uit. De derde hield niet op te zuigen de slinker zijde van *Drarugh*, ter tijd toe iets, niet ongelijk een wortel, ten gorgel overgaf. Zedert dusdanige verrichting bequam de genoemde koning. Nauwelijx kan iemant onder *de Tapuijers* voetstappen van godsdienst vinden. Alleenlijk bewijsenze godsdienstige eer aen 't Zeven-gesternte: *Zeven-gesternte geviert, hoedaenig.* wanneer de vruchten der bosschaedjen en velden rijp zijn. Drie dagen brengenze over met dansen en zingen. Dan bereiden zich de jongelingen tot een spiegel-gevecht met pieken en knodsen; omwinden

haer

haer beenen met taeye takken: gieten hooning over 't hoofd: binden 't hair op aen het achter hoofd; bestrooyen 't opgebonden hair vol rood poyer: maeken 't aengezicht veelvervig, gelijk ook 't gansche licchaem: in de nek steekenze tusschen 't hair een lange veder, en by 't voorhoofd een bosch witte pluimen: om den hals slingeren kransen, uit roode vederen zamen gevlochten: op de rugge hangt een bondel van bladeren staerts gewijs: de armen zijn verciert met de vleugelen des vogels *kosetug*. Aldus gepronkt strijden drie volle dagen. d'Overwinnaers betoonen groote blijdschap. 't Verdient byzondere aenteikening 't geen de geleerde *Gerard Vossius* verhaelt uit de mond van *Christoffel Arcisseusky* Poolsch edelman, doch beruchter door helden stukken, voor *'t Vereenigde Nederland* in *Brasil*. *De Tapuiyers*, zeid hy, is een volk swervende zonder vaste woon-plaetsen, tusschen *Siara* en *Maranthon* over een woeste boodem, nergens bedekt als voor de schamelheid. Als *d'Hollanders* haer kleederen vereerden, stondenze vermaekt wegens de vreemdigheid; doch binnen twee dagen gaven de kledercn wederom, of wierpenze weg. Zy binden de mannelijke roede met een band van kotoen of swakke takjens: alzoo schandig achten, indien vleeschelijke beweeging toonden. In de doorboorde lippen, neusgaten, ooren en koonen hangen cieraedjen van hout, been, vederen of steen. Een sware knodze en sterke boog, beide uit hard hout, verstrekken voor wapenen. Goud en zilver word geenzints geacht. Waerom de kisten vol goud en zilver, by *de Pertugeesen* begraeven, met *d'Hollanders* verruilden tegen jagthonden. Zy oordeelen haer beter dan andere mensch-eeters: dewijl niet eten 't vleesch der vyanden: maer van vrienden, het zy gesneuvelt in een strijd, het zy haer eigen dood gestorven: om uit te drukken byzondere liefde tegen de overledenen, die anderzints door verrotting en wormen moesten verteerd worden. Weshalven de lijken gevoeglijker in 't ingewand der naeste vrienden nedersakken, en tot voedsel en groey van de zelve gedijen. *Arcisseusky* verteld gezien te hebben, hoe *een Tapuiyer* buiten 't slot *Rio Grande* den geest gaf. Sijn bloedmaegschap wiesch 't dode licchaem; spoelde de darmen, en sneed 't lijk aen verscheide stukken: welk in een kuil boven toegestopt brieden. Zy vingen ook 't afdruipende vet in ondergestelde pannen: hielden voorts een vroolijke maeltijd: en beten zelf smakelijk in de schaemachtige deelen des lichaems. Doch niemant had toegang tot dese tafel, als de bloedvrienden. 't Geen niet konden nuttigen, als 't hair, tanden, nagels en beenderen, wierd verbrand: en d'assche zoo lang met den drank vermengt, tot t'eenemael was opgedronken. Zy erkennen een tweederhande God, een goede en quade. Den goede bewijsenze geen dienst: om dat uit zich zelf weldaedig blijft, en niemand beschadigt. Daerentegen biddenze den quaden zeer yverig aen; ter oorzaek om hals helpt die hem niet eerbiedig onthaelen. Zy verreizen, noch voeren geen oorlog, tenzy eerst den boosen God raed vragen, niet zonder plechtelijke dienstpleging; hierom schrijven zy haer zelf een wetenschap toe van toekomstige zaeken te voor-zeggen. En waerlijk men moet bekennen, datze dikwils te vooren bekend maken, 't geen boven de menschelijke reden gaet, om te konnen weten. Hier af kan ten bewijs dienen 't geen de Vriesche ritmeester *Sapo Amama* by ervaerendheid bevonden heeft. Hy had voor *Coniahu* de wacht met een bende ruiters tegen d'uitvallen *der Portugeesen*. In sijn dienst waeren ettelijke *Tapuiyers*: welke voorzeiden, hoe des anderen daegs de luitenant van *Amama*, nevens een ruiter, zouden sneuvelen aen een kogel uit grof geschut. 't Zeggen wierd bespot; doch d'uitkomst bewaerheide 't zeggen. Diergelijke staeltjens quamen dagelijx vóór. Onder veele verhaelt *Arcisseusky* een merkwaerdige geschiedenis. Hy ligte uit de sterkte *Rio Grande* een gedeelte der bezettelingen: om de Spaense vastigheid *Barra-Canium* schielijk t'overvallen. 't Gansche werk hing hier aen; dat

Vreemde zeden der Tapuiyers:

eten haer eigen vrienden op.

Vreemd verhael van een Tapuiyer.

Godsdienst der Tapuiyers:

haer wonderlijk voorzeggen.

 de

Zeer merkwaerdige geschiedenis van een geroepen duivel door de Tapuiyers.

de toeleg verborgen bleef. Vijftig *Tapuiyers* hadden zich by *de Hollanders* vervoegd. Maer alzoo *Arcisseusky* beducht was voor *de Tapuiyers*, ten einde 't geheim door haer mogt ruchtbaer worden, nam hy de zelve dienst aen, onder beding, dat niet een voetstap buiten 't gelid zouden trekken. Zy hielden woord. Drie dagen over af-weegen omgevoert, verrichten dagelijx voor ieders oogen haer gewonelijke gods-dienst. *Arcisseusky* verzocht, zy hem wilden ontbieden, wanneer de geroepen duivel verscheen. 't Wierd belooft, onder voorwaerde, dat geen aenstoot zoude geven door eenig misdrijf. Ten darden dag wanneer 't leger genoegzaem verfrischt was, en ten togt vervaerdigt; is hy ontbooden: vond *de Tapuiyers* nevens den weg zitten, met de benen wijd van malkander in een half-ronde kring. Tegen haer over zat inschelijx de priester ter aerde neder. Dese vraegde alle wegens verscheide zaeken, en alle vraegden hem: men gaf wederzijds antwoord; doch 't konde niet bequaemelijk verstaen, by gebrek der tolken. Want die *d' Hollanders* gebruikten verstonden alleenlijk twee taelen, d'een gemein by *de Brasiliaenen* lanx *d' Oceaen*, d'andere *de Portugeesche*, door welke zy *den Hollanders* vertaelden, zoo veel moogelijk, 't geen *de Tapuiyers* spraeken: welker tael veel verscheelt van de gemeine Brasiliaensche: alzoo zy diep landwaerd woonen, verdeelt in verscheide volkeren, die elkander niet verstaen, en geduurig beoorloogen. Zulx de tael-mannen 't bericht van *de Tapuiyers* meesten-deel niet konden vatten: ja meer oordeel streeken uit haer knikken en gebaerten. Na dat de vergaedering ophield te spreeken, stond de priester op, en ging buiten ieders oog boschwaerd: alwaer met een luide stemme driemael den duivel riep. Doch die niet antwoordende, keerde te rugge tot de sijne. Men begon thans wederom op d'oude voet onderling te vragen en t'antwoorden:

by

by de tolken niet verſtaen. Eerlang liep de prieſter (zoo 't ſcheen by de meenigte gelaſt) wederom na't boſch. Maer de duivel ſweeg op het tweemael herhaelde geroep voor de tweede reis. Weshalven de prieſter vruchteloos weder komt: en ten derdemael boſchwaerd ſtapt, ſchreeuwende gelijk te vooren. En toen eerſt wierd uit het diepſte der boſſchaedje gehoort een heldere, doch fijne ſtemme, niet anders als of door een fluitje geblaeſen was. *De Tapuiyers* beſlooten dieswegen, de zaek wel te ſtaen: en dat de duivel haeſt te voorſchijn zoude komen. De prieſter nu driewerf tot ſijn volk gekeert, ging 't praeten aen, gelijk te vooren. Eindelijk pakte hy zich noch eens weg. Toen riep de gantſche meenigte gelijkelijk, of ſpraeken drokker dan ooit. Ondertuſſchen naderde meer en meer de voornoemde ſchetterende ſtemme des duivels; dewelke ten laetſten met de prieſter aen-quam. De prieſter belaſt den duivel tegen de vergaedering over te zitten. Hier viel veel te zeggen: dan ſprak de prieſter, zomtijds de duivel, behoudende ſijn helder-fijne ſtemme: zomtijds riepen ettelijke uit het volk, greepen na de wapenen, en dreigden den duivel te ſlaen: het welk, wanneer haer niet te wille is, dikwils doen. Op het afſcheid des duivels, door de prieſter boſchwaerd geleid, ſchreeuwde de meenigte zoo yzelijk, dat *den Hollanders* d'hairen te berge reeſen. 't Geſchreeuw, diep uit de borſt, en met een ongemein lange adem voort-gebragt, ging eveneens of duizend leeuwen en tygers gelijkelijk brulden. Terwijl dit werk duurde, pakte zich een Hoogduitſche ſoldaet uit d'achterhoede weg; doch niet zoo heimelijk, of het wierd gemerkt. De habſcheerders dan ſpeuren hem na, en vinden den man verborgen tuſſchen dichte ruigte eens kreupel-boſch. Te rugge gevoerd, loopt wederom van de bende af. Ontdekt, en dieſwegen verdacht, dat in den zin had over te loopen, wierd voor *Arciſſeuski* gebragt. Wegens ſijn trouwlooſe toeleg beticht, wende eenige beuſelachtige verontſchuldiging voor; die dewijl geen geloof verdienden, is geleid na een boom ten pyniging. Hy ſtond nu gebonden, wanneer met hooge aentuigingen ſwoer, de waerheid te zullen melden; welke hier in beſtond: ter oorzaek zedert tien jaer nooit een gebed tot God geſtort had, ſtond buiten maeten verſchrikt, wanneer den duivel zag onder *de Tapuyers* zitten: alzoo dacht, dat hem die kennende, zoude hebben weg gevoert, daer zulke goddeloofen, gelijk hy was, verdienden gevoert te worden. *Iemand,* ſegt de geleerde *Gerard Voſſius mogt onderzoeken, of de voornoemde waerlijk de duivel geweeſt is. 't Schijnt my toe, dat niet alleen een duivelſch, maer ook menſchelijk bedrog onder deſe gantſche handel ſchuilt.* Gelegenertijd vraegde *Arciſſeusky* de *Tapuiyers*, waerom zy verzierden een duivel te zijn, welk immers een menſch was, dien hy dikwils te vooren had gezien. *De Tapuiyers* ontkenden zulx, en betuigden, dat waerlijk een duivel was. Doch *Arciſſeusky* kende den gemaekten duivel, welke de helder-fyne ſtemme maekte door eenig gras, het geen in den mond hield. En hoewel hier menſchelijke bedriegery onder liep, had nochtans de duivel ſijn rolle in dit ſpel: gelijk bleek aen 't welk ſtoutmoedig voor-zeiden, by geen menſch moogelijk te weten. Namentlijk, dat de Portugeeſche ſterkte, met verlies van drie man, in den *Hollanders* handen zoude vervallen; want zoo viel ook de toeleg uit. Maer dewijl de duivel alle dingen niet kan voorzien, zoo taſtenze omtrend zommige dingen mis. Zy zeiden, dat *d'Hollanders* op zamen-geſpijkerde planken in plaets van een brugge, zouden over de gracht zetten, de vyand zulx niet merkende. Waerlijk aldus was by *Arciſſeusky* voor-genoomen: geen wonder, dat de booſe geeſt zulx wiſt. Maer *de Portugeeſen* wierden *d'Hollanders* gewaer, eer over de gracht waeren: en verdeedigden zich met grof geſchut. Door deſe ongewoone ſlaegen liepen de verbaeſde *Tapuiyers* weg, en keerden niet weder: voor dat in de morgenſtond

Merkwaerdige voorval van een ſoldaet.

ſtond 't ſlot bemagtigt, en alles binnen in ſtilte was. Zedert verbrande *Arciſſeuski* in de rievier *Monguoape* ettelijke Portugeeſche ſchepen: en behield een ſchip, voerende tien halve kortouwen vol-laeden met zuiker en Spaenſche wijn. Om het zelve lanx korter vaer-water na een veilige reede af te voeren, had hy den dienſt *der Tapuiyers* van nooden.

Wondere voorzeg-ging.

Doch zy weigerden binnens boords te treden, voorwendende: dat 't ſchip groot ongeval zoude ontmoeten. d' Uitkomſt quam met haer zeggen over een; want 't ſchip in de mond van een enge haven tegen de rotzen aen ſpaenderen ſtiet: zulx niet gebergt wierd. *De Tapuiyers* hadden 't ongeluk door duivels ingeeven te vooren geſpelt: alzoo geen gewichtige zaek by d' hand ſlaen, tenzy eerſt met den booſen geeſt raedspleegen: d'eenigſte wien gods-dienſtigheid bewijſen.

Tapuiyerſche Prieſters daed:

Waerom een Tapuiyerſche prieſter niet wilde aennemen 't hembd, welk *Artiſſeusky* in ſijn hand *Sielo* en hem zoude ſchenken; wanneer de duivel 't hembd uit d' hand in de lucht rukte. *De Tapuiyer* nam de voorwaerde aen: beloofde terſtond den duivel te roepen: om met 't hembd na boven te vliegen.

als ook van Arciſſeusky.

Doch als *Arciſſeusky* daer by bedong, dat hem geoorloft mogt zijn: den booſen geeſt af te ſmeeren met een ſtok, dien hy in de rechter hand hielde, konde de prieſter niet beweegt worden tot 't ontbieden des duivels. Weshalven ieder begonde te lacchen. *Arciſſeusky* eindelijk ſprak joks-gewijs tegen den prieſter: *Ik wil betoonen grooter konſtenaer te weſen dan gy; want zal morgen te wege brengen, dat uit uwe kop harts-hoornen zullen groeyen, die door deſe deur niet mogen.* De reden verſchrikte diervoegen *de Tapuiyers*, zulx alle om een goed heenkomen zagen. Alleenlijk keerde de voornoemde prieſter des anderen daegs met de tolk tot *Arciſſeusky*, verzoekende: hy beliefde hem genaedig te handelen, en geen harts-hoornen ten ſmaet op 't hoofd te planten. Ten tijden als *Jacob Rabbi* onder *de Tapuiyers* verkeerde, beſtierde *Janduy*, over d' honderd jaer oud, *de Tapuiyers*, ſwervende ter wederzijde van de rievier *Otſchunogh*, en rondom 't meir *Igtug*, in welk niemand derſt ſwemmen, wegens de meenigte van bijtende viſſchen.

Wonderlijk meir.

De koning *Pritigaba* ſtond met *Janduy* in verbond, en oorloogden geduurig tegen de koningen *Arygpoygh*, *Wanaſewaſug*, *Tshering* en *Dremmenige*.

Tapuiyers koningen.

Tenzy *de Portugeeſen* de vier laetſte *Tapuiyers* hadden in dienſt genoomen, om *de Nederlanders* te beſtrijden, deſe zouden nooit haer legers verſterkt hebben met de hulp-benden, die *Janduy* zelf, of zomtijds ſijn zoon, of ſwager toebragt: alzoo niet zonder ongehoorde wreedheid noch menſchen, noch beeſten, noch gebouwen ſpaeren. Waer zy komen vermoorden en verwoeſten alles.

Verſcheide uitheemſche volkeren in Braſil.

Voorts is *Braſil*, behalven de genoemde eigen ingeboornen, bewoond by *Portugeeſen*, *Nederlanders*, *Hoogduitſche*, *Franſche* en *Engelſche*, welke *de Braſiliaenen* de gemeine benaeming *Ajuru-juba* toepaſſen: anderzints heetenze alle vreemdelingen *Caraiba* of *Pero*. Doch wegens de vermenging van verſcheide landaerd, ontſtaet een vijfderley ſlag van menſchen. Een die gebooren is uit Europiſche ouders in *Braſil*, word genoemt *Mozombo*: uit een Europiſche vader en Braſiliaenſche moeder, *Mameluc*: uit een Europiſche vader en *een Moorinne*, *Mulato*: uit *een Braſiliaen* en Moorſche vrouw *Curiboca* of *Cabocles*: uit twee *Negers*, *Criolo*. Boven alle andere, zijn *de Portugeeſen* lanx de zeekuſten de ſterkſte. Toen aldereerſt op den Braſiliaenſchen boodem begonden te neſtelen, vonden vinnige tegenſtand: en tenzy *de Braſiliaenen* onderling over hoop lagen, zy hadden nooit zoo veel voets gekregen. Maer nu zijnze genoegſaem volkoomen meeſters: alzoo d'oude inboorlingen aen kant geholpen zijn, of landwaerd verjaegt.

Strijden der Braſilianen.

Anderzints derven *de Braſiliaenen* een gewaepend heir ſtoutmoedig onder d'oogen zien, gewend te ſtrijden. Wanneer malkander ſlag leveren, ſchieten, niet zonder vervaerlijk gekrijſch, met pijlen: ſpringen van d'eene zijde tot d'andere, om

om de pijlen te ontwijken, met verwonderens-waerdighe raddigheid. d'Overwinnaers spaeren niemand: slaen dood al wat voorkomt: de gedoode dienen tot een lekkere maeltijd.

Vreemde gewoonte met gevangenen.

Indien nochtans eenige gevangens met een groote bast om den hals weg-sleepen: geven aen ieder een schoone jonge dochter, die haer man bewaerd en zorgvuldig mest, geduurende vijf maenden.

Vervloekte maeltijd.

Thans word een groot feest toegerecht: zy drinken haer alle smoordronken, na dat verzaedigt zijn met 't gebraede vleesch der gevangenen. Indien de vrouw swanger gaet by den geslachten, oordeelen nooit meer wraek te konnen nemen van haer vyanden, dan als 't kind, zoo haest ter weereld komt, op-eeten. Doch 't gebeurt zomtijds, dat de vrouw, op den gevangenen haer zinnen zet, en met hem wegloopt. De geduurige oorloogen, die *de Portugeesen* gevoerd hebben met d'inboorlingen, hebben verhindert, dat geen woonplaetsen konden maeken, dan lanx de zee-kusten. De woon-plaetsen bestaen in negen plaets-voogdyschappen, by haer *Capitanias* genoemt.

Beschrijving der lang-voogdyschap sant Vincent:

De zuidelijkste *sant Vincent*, heeft een stad eveneens genaemt, gelegen aen een stroom, die uit *d'Oceaen* landwaerd rond loopt, en weder in *d'Oceaen* eindigt.

der zelver steden.

Groote schepen konnen niet opkomen tot de stad. *Sanctos* leid aen d'ander kant der zelve rievier, vier mijlen van de zee: teld vier honderd huisen en drie zuikers-moolens. Swaere zeilen nemen haer volle laeding binnen de stad in. 't Derde stedeken *Hitauhacin* is het alder-zuidelijkste by *de Portugeesen* bewoont. Twaelf mijl van daer landwaerd hebben *de Jesuiten* getimmert 't vlekke *sant Paulo*, dicht onder de rijke goud-mijnen, schuilende in 't gebergt, uitgestrekt oost en west dartig mijl. 't Vlek, tachentig huisen groot, is bevolkt van *Brasiliaenen*, en vermengde landaerd. De weg derwaerds valt moeyelijk wegens rouwe bergen en dichte bosschaedjen. Op 't eiland *Britioga* leid aen een zandige inwijk, alwaer een goede reede is, een sterkte tot bescherming der haven voor *sant Vincent*. En zedert *d'Engelsche* in 't jaer vijftien honderd twee en tachentig, aldaer een Spaensch schip vernielden, wierd een tweede vesting gesticht, om 't inkoomen lanx de rievier te beletten.

Candisch verrichting.

Doch des niet tegenstaende liep *Thomas Candisch* voor-by beide de sterkten: en leide *sant Vincent* aen koolen, en brandschatte *Sanctos*. Voor de stroom, die *sant Vincent* bespoelt, vertoond haer

Eiland Sebastiaen.

't eiland *Sebastiaen* tamelijk groot, vol wild en geboomte: heeft goed water, gezonde petercelie lanx de zee-kuste en bequaeme reeden tegen alle winden. Dieper zeewaerd doed zich op 't hooge en klippige eilandeken *Alcatraces*, als ook *Victorio des Busirs*, *Porto des Castellanos*, *Monte de Frigo*, *Muella* en *Queimadas*. d'Ingeboorenen van *sant Vincent* die met *de Portugeesen* vriendschap houden, worden genaemt *Tuppinikinsi* bewoonen een woest gebergt, strekkende meer als tachentig mijl landwaerd:

Tuppinikinsi woest volk:

voeren geduurig krijg tegen *de Carioes* witte en geschikte menschen, als ook tegen *de Cupin-Imbas* ten noorden, en een nameloose landaerd grenzende aen *Peru*. Voorts swerven *de Miramumins*, zeer wild volk, alhier wijd en zijd; doch ten grooten deele door d'aenkomst *der Portugeesen* gemindert.

als ook de Miramumins.

Beschrijving der land-voogdyschap Rio de Ianeiro.

De tweede land-voogdyschap *Rio de Ianeiro*, eertijds by *de Fransche* genaemt *Ganabara*, wierd ontdekt, op 't jaer vijftien honderd en vijftien, door *Ioan Dias de Solis*. Maer de Fransche hebben alder-eerst een vaste voet te land alhier gemaekt, veertig jaer na *Dias de Solis*. Drie wel-bemande schepen voeren uit *Havre de Grace* derwaerds, beleid by *Nicolaes Durandus Villegagnon*. In slagt-maend bragt hy het voor *Rio Ianeiro* aen: maekte aen het inkomen der rievier, omtrend een half mijl breed; op een rotze een houte sterkte, honderd voet boven lang en festigh breed; na den ammirael van *Vrankrijk*, *Coligni* genaemt, alwaer ettelijk geschut plante, om den ingang, beslooten weder-zijds van twee steile bergen, te veiligen.

De ſtroom binnen zeer breed, heeft verſcheide boom-rijke eilandekens. Op een der zelve, dicht onder de ſterkte *Coligni*, ſloeg *Villegagnon* zich ter neder. Hy leed de meeſte ongemak by gebrek van verſch water: te meer naerdien uit vrees voor de woeſte inboorlingen geen voet aen 't vaſte land derfde zetten. Anderhalf jaer hield hy alhier hoe langer hoe armelijker huis, vermids de leeftogt dagelijx minderde: wanneer *Philips Corguileray* en *du Pont* afſtaeken uit *Honfleurs haven* met drie zeilen. Zy voerden volks genoeg over; maer te weinig eetbaere koſt: zulx d'honger eerlang toenam. Weshalven *Villegagnon* eindelijk te huiſwaerd keert, zonder eenige verrichtingh: als alleenlijk dat ettelijke martelaers maekte, verbittert door opruyen des kardinaels *Loreine* tegen de andere Chriſtenen: welker zommige na de woeſte *Brahliaenen* de vlucht namen, andere by gebrek van levens-middelen vergingen, andere verdronken wierden. *Joan Leri*, die met *Corguileray* vertrokken was, beſchrijft *Rio Ianeiro* aldus. De rievier, zeid hy, loopt op drie en twintigh graeden ten zuide des middaglijns. De inwijk *der Oceaen*, breed vier en twintig duizend ſchreeden, en elders breeder, word wederzijds bezet van laege bergen. De mond des inwijks is zeer zorgelijk, wegens drie onbewoonde klippige eilandekens. Na een ruime boezem volgt een naeuwe ſtraet: aen de ſlinker hand verheft haer een hooge berg, welken de Franſchen *le Pot de Beure* noemden, ter oorzaek de gedaente van een boter-pot vertoond. Weinig verder inwaerds leid de rotze *Ratier*. Hier meende *Villegagnon* een ſterkte op te werpen; doch de golven ſloegen by verwaeyd weder diervoegen over de rotze, dat hy benoodzaekt wierd 't werk te ſtaeken. Een half uur verder is 't eilandeken, lang duizend treeden en anderhalf honderd breed, rondom met klippen gelijx 't water bezet, alwaer *de Franſche* huiſveſteden. Aen ieder einde van 't eilandeken rijſt een heuvel, en uit het midden een rotze ſeſtig voet hoog. Op d'eerſte heuvel bouwde *Villegagnon* ſijn tent, op de rotze 't raed-huis. De andere hutten ſtonden over het vlakke veld verſpreid. Derde-half mijl opwaerds leid een vruchtbaer eiland, drie uuren gaens in den omgang, bewoond by een woeſt volk *Tououbinambauti*. Voorts vertoonen haer verſcheide eilandekens, alwaer zeer ſmaekelijke oeſters vallen: diervoegen vaſt aen groote ſteenen, dat ter nauwer nood konnen afgerukt. De oeſters verbergen kleine peerlen. De rievier *Ianeiro* is buiten gemein viſch-rijk. De Braſilſche landvoogd *Emanuel de Sa* maekte den Franſche 't voornoemde eiland afhandig. De ſtad *Sebaſtiaen*, groot drie honderd huiſen, is gebouwt aen de zuider oever van *Ianeiro*, tegen over op de noorder kant leid de ſterkte. Een kerk, Jeſuiten-klooſter en twee zuiker-moolens geven aen de plaets eenig aenzien. De meeſte handel beſtaet in braſilien-hout en kotoen. *De Franſche* beſtormden, op 't jaer vijftien honderd een en tachentig, de ſtad; doch trokken onverrichter zaeken af. *Dirk Ruiters* zichtbaere getuige beſchrijft *Sebaſtiaen* aldus: de ſtad, zeid hy, legt twee mijl de rievier *Ianeiro* op, in een bogt, welken halvemaens gewijs beſlaet, op een ſlechte zand-oever lanx 't water, een half uur gaens lang: tien huiſen maeken de breedte uit: aen beide de einden rijſt ſteil gebergte: heeft wallen noch poorten. De vaſtigheid beſtaet in vier ſterkten. De voornaemſte ſtaet ten ooſten op een rotze in de mond der ſtroom: de tweede meer inwaerds ten weſten op een eilandeken, na 't zuid-ooſten haer verheffende met een berg, welke de gedaente draegt van een zuiker-vorm. De derde ſterkte beſlaet een klip, zuid-ooſtelijk van de ſtad: en de vierde noord-weſtelijk een hooge berg. De inboorlingen *Tououpinambauti* zijn *den Portugeeſen* zeer dienſtbaer onderdanig. Aen *Rio Ianeiro* volgt de landvoogdyſchap *de Spiritu Sancto*, ongemein vrucht-

Merkwaerdige verrichting van Villegagnon.

Beſchrijving der ſtroom Ianeiro.

Vreemde oeſters.

Stad Sebaſtiaen.

Beſchrijving der land-voogdyſchap de Spiritu Sancto. vruchtbaer en vol ſmaekelijk wild in de boſſchaedjen. De rievieren *Parayva*, *Manangea*, *Itapemeri*, *Iritibi* en *Guarapari* zijn viſch-rijk. Onder andere vangenze alhier overvloedig de viſſchen *piratiapuá* : by de winter-maenden in de ſtroomen gevoed, keeren tegen den zoomer na de rotzen, door *de Oceaen* beſpoelt; hebben een zeer wijde mond vol tanden, een roodachtige tong, breede kieuwen, kleine vinnen, uitgezondert op de rugge, veel-vervige ſchubben, meeſt donker-vermilioen : ieder weegt doorgaens meer dan vijftig ponden. Voorts vallen hier de viſſchen *paru*, vol ſchubben, als geele maentjens, over een ſwarte huid. Boven en onder ſteecken by de ſtaert lange vinnen uit : zijn plat en weinig rondachtig, met kleine koppen en ſtaerten. *De Guebucu* vertoond een langwerpig lijf, een ſcherpe beene ſnuit, welker bovenſte lid over 't onderſte ſteekt, beide beweeglijk, een tandeloose mond, een ſtaert in twee hoornen verdeelt, ſcherpe pinnen op de rugge, en een ongeſchubde dikke huid, vol zilvere ſteekels. Dit wanſchepſel verſlint niet alleen de grootſte viſſchen; maer ook menſchen. Wanneer zomwijl met raſerny bevangen word, loopt het met ſijn ſnuit door een ſchip heen. Geen mis-maekter viſch als *de abacatuaja*. Deſe rondachtig-plat heeft onder twee lange vinnen en boven een, de ſtaert geſplitſt, groene vinnen, een gladde huid, zilverig glinſterende en ſchrikkelijke oogen. Zoo haeſt gevangen word, knort gelijk een varken. Vorders in de land-voogdyſchap *de Spiritu Sancto*, leid een ſtad even-eens genaemd. De ſtad beſtaet uit twee honderd huiſen, en te aenzienelijker door een zuiker-moolen, Jeſuiten-kloofter en ſterke handel met kotoen en braſilien-hout. Voor de ſtad ſpoelt een ruime in-wijk vol eilandekens. De naeuwſte mond der inwijk word bewaerd door een ſlot. d'Inboorlingen *Margaias* houden de *Portugeeſen* voor vrienden; doch *de Tapuias* en *Apiapetangas* doen alle mogelijke afbreuk : zulx *de Portugeeſen* niet zonder lijfs-gevaer door het land van deſe woeſte volkeren trekken na 't vlekke *dos Reyos Magos*. Behalven de boos-aerdige menſchen, loopen tuſſchen beide niet min vreemde als wreede beeſten, byzonderlijk op den berg *Meſtre Alvaro*, verre in zee gezien. Onder andere kruipt zeer verſchrikkelijk de dikke ſlang *boiguacu*, welker gemeine lengte vier en twintig voeten bereikt: is aſch-graeuw en donkerrood met kleinder en kleinder ſwarte vlakken, na de ſtaert toe ketensgewijs loopende: de vlakken vertoonen in 't midden een ſpier-witte ſtippel. Verhongert ſpringt uit de hagedoornen, of van de boomen : recht zich yzelijk by de ſtaert op, voorzien van twee ſcherpe nagels: maekt een naer gezijffel: wringt een menſch, hart, geit, daſſe of hoedaenig beeſt het zoude mogen weſen te barſten, of ſteekt ſijn ſtaert by den aers-darm diervoegen in : dat, 't geen beſpringt, haeſtelijk op zulk een wijſe dood : en het gedoode inzuigt. De gezeide ſlang beſtaet binnen uit ſterke ribben, en meer als zeventig vaſte wervel-beenen; weshalven zich te lichter krommen kan. De wervel-beenen by de kop, zijn de grootſte : verminderen meer en meer nae de ſtaert. Dit vervaerlijk wanſchepſel word door de mieren, by de open-ſtaende bek in-geſnapt, om 't leven gebragt. Voorts voedet de landt-voogdyſchap *de Spiritu Sancto* lanx meiren en ſtroomen den vogel *iabicu-guacu*, in groote den oeyevaer verre overtreffende : heeft een lange dikke ſnebbe, onder grijs: binnen zonder tong: de kruin pronkt met een wit-beene mijter : de vleugelen en ſtaert zijn kort, de pluimen meeſt wit, behalven de ſlag-vederen, blinkende gelijk robijn : het vleeſch is ſmaekelijk; doch eenigzints droog. Nevens de rievier, die de ſtadt *Spiritu Sancto* beſpoelt, bewoonen de

Vreemde viſſchen.

De ſtad Spiritu Sancto.

Slang boiguacu, zeer vreeſelijk.

Vogel iabicu-guacu.

Vreemde hutten.

Beschrijving der land-voogdyschap Porto Seguro.

Paraibes hutten, niet ongelijk de bak-ovens. Aen de voornoemde land-voogdyschap volgt *Porto Seguro*, eerst ontdekt by *Peter Alvares Capralis*, de welke dit gewest de benaeming *Terra de santa Cruz* toepaste; doch veranderde eerlang den naem in *Porto Seguro;* ter oorzaek alhier een gantsch veilige haven vond. De stad, gebouwt op den top van een witte rotze, deelt 't gantsche land haer benaeming mede: zy heeft twee honderd en twintig huisgezinnen, en vijf zuiker-moolens. 't Land ten noorden der rotze rijst hoog; maer zuidwaerd strekt een effen kust lanx *d'Oceaen.* Twee mijl in zee leggen ettelijke klippen, waer op de golven breeken. De stedekens *santa Cruz* en *Amaro* zijn verlaeten: alzoo *de Portugeesen* den fellen indruk der woeste *Aymures* niet konden afslaen. Ten zuiden van *Porto Seguro* vertoonen haer de droogten *Abrolhos* ses en twintig mijl van de kust: hebben by na gelijke breedte; doch grooter lengte. Alhier verongelukte 't schip *Batavia* den tweeden pinxter-dag des jaers sestien honderd negen en twintig: te merkwaerdiger is 't ongeval, wegens de moord by d'onder-koopman *Hieronymus Cornelis zoon* onder 't gebergde scheeps-volk aengerecht. Dese had met andere voorgenomen 't schip af te loopen, indien niet gebleven was: en te verzeilen na een Spaensche haven of *Duinkerken:* om voorts te rooven de zeilen *der Vereenigde Nederlanders.* Doch de toeleg mislukte, vermits 't schip tegen *d'Abrolhos* aen spaenderen stiet. *Frans Pelsaert* opper-bevel hebber zette eerst met booten de kinderen, vrouwen en kranken of op een eiland, of op twee klippen nevens 't eiland, ongevaer drie mijl van het schip afgelegen. Zeventig mannen bleven binnens boords, die *Pelsaert* vergeefs trachte af te haelen: alzoo de zee te hol schoot: en dewijl 't onweder hand over hand toenam, en 't schip meer en meer te flarzen stiet, begaeven zich de boots-luiden in d'yselijke barningen op stukken van 't wrak na 't eiland. Zommige verdronken: andere dreeven met de golven te land. Onder de gebergde was ook *Hieronymus Cornelis zoon*, die tweemael vier en twintig uuren in de boeg-spriets mast 't leven behiel, na dat 't schip meest vergaen was. Niet afgeschrikt door zulk een ongeval, blijft by 't voor-gemelde voornemen. Op een der klippen waeren veertig zielen, en tachentig kannen waters; doch op 't eiland honderd en tachentig menschen van minder drank voorzien. *Pelsaert*, die by bezaedigder weder iets meer meinde te bergen uit het wrak, wierd benoodzaekt na versch water om te zien, aen 't een of ander eiland. Doch alzoo niet vond, verzeilde met d'opgeboeyde boot na *Batavia*: om van daer met een jagt 't volk over te voeren. Ondertusschen volbragt *Hieronymus Cornelis zoon* sijn vervloekt schelm-stuk. Hy kiest tot mede-hulpers *David van Zeevang*, *Gysbrecht Welderen*, *Coenraed Huissen*, *Cornelis Pieters zoon*, *Rutger Frederiks zoon* en *Hans Heilwerk* nevens ettelijke andere. Dese maeken al het volk op 't eiland af, van welke vijf alleenlijk met een vlot ontsnapten, na de rotze, alwaer *Weyber Hays* zich onthield met veertig man. Hy verkondschapt, hoe de genoemde moordenaers niemand verschoont hadden, behalven dartig menschen en vier jongens, maekt scherpe stokken ten tegenweer. De tweede klip had ook eenig volk, welke *Zeevang* dood-sloeg, uitgezondert eenige vrouwen en zeven jongens. Voorts nam *Hieronymus Cornelis zoon* tot sijn bed-genoot *Lucretia Jans*, en *Huissen*, *Judith Sebastiaens*: 't overige vrouw-volk moest in 't honderd verzaedigen de geilheid der overige fielen. Thans vallen twee en twintig in twee platboomde sloepen *Weiber Hays* op 't lijf: dieze manhaftig afslaet. Doch dewijl hier te veel aen gelegen lag, indien *Hays* niet om hals hielpen, (aengezien hy 't schip, van *Batavia* verwacht, welk zy meinden af te loopen, zoude waerschouwen) hervatten ze den torn met vijftien man by de voorige gesterkt. Zy stieten dan voor de tweedemael het hoofd: weshalven beraeden vinden vrede

Droogten Abrolhos.

Merkwaerdig verhael wegens 't verongelukken van 't schip Batavia.

vrede te maeken: die *Hieronymus Cornelis zoon* des anderen daegs be-eedigen zoude. De handel lag op bedrog. Want alzoo eenige Fransche soldaeten onder *Hays* lagen, besteld *Huissen* en *Zeevang* heimelijk aen haer een brief, beloovende aen iederses duizend guldens, indien over-quamen. De brief verviel in *Hays* handen. *Hieronymus Cornelis zoon*, hier af onbewust, verschijnt ter bestemder tijd: en word aenstonds by den kop gevat. *Zeevang*, *Huissen*, *Welderen* en *Cornelis Pieters zoon* geraekten om hals: *Wouter Loos* ontvluchte. Dese, tot opper-hoofd gekooren, waegt de vierde torn; maer, overrichter zaeke te rugge gekeert, liet 't vorder bestrijden steken. Ondertusschen quam *Pelsaert* met 't jagt *Sardam* van *Batavia* voor 't eiland ten anker: vaerdigde een boot na land, welke uit een schuitje, by *Hays* afgevaerdigt, den gantschen handel verstond. Geswind keert de boot na 't schip. Waerom *Pelsaert* zich ten tegenweer vervaerdigt. Eerlang vernam hy een sloep om de zuidelijke kant des eilands. Elf moordenaers, gekleed in rood schar-laeken met goude passement geboord, hielden recht op 't schip aen. Genadert wierden gelast 't geweer buiten boord te smyten: geraekten ongewaepend in de ysers, gelijk ook alle de overige. Haer vervloekt mis-drijf is dood-straf waerdig gekeurt. Tegen over *d'Abrolhos* aen de vaste kust, leid een vlak land dartig mijl lang, bewoond by *de Ouetacates* een wreed volk, die of onderling geduurig moorden, of de nabuuren ongenaedig bestooken. Vorders behoord de landvoogdyschap *Porto Seguro* tot den Spaenschen hartoog van *Avero*; doch is zeer vervallen. De rievieren *Mocuripe*, *Caruvelas* en *Lucuru* voeden de watervarkens *capybara*. Dese hebben korte pooten, borstels en ooren, een dik lijf en kop aen de smuil gebaerd, en, behalven twee kromme slag-tanden, in elk kaeke-been vier en twintig

Ouetacates wreed volk.

Water-varkens zeer wonderlijk.

mindere tanden : zijn ſtaerteloos : leven by gras en ſtruiken : des nachts zoekenze haer koſt op de oevers met groote troppen, en maeken een yzelijk geluid : konnen niet ſnel loopen ; maer vaerdig ſwemmen en onderduiken. *De tapiierete* gelijkt ook eenigzints nae een ſwijn, inzonderheid met oogen, hoofd en voeten. Anderzints heeft de groote van een ſes-maendige jongen os, een ſnuit hangende over d'onderſte lip, een mond vol tanden, een gladde pees in plaets der ſtaert, en eelandshuid met kort en donker hair. Dit beeſt is zeer geil, bederft des nachts de boom-vruchten, en byzonder het zuiker-riedt : ſlaept by dag onder het dichtſte geboomt : in 't duiſter zoekt het aes. 't Vleeſch van een jonge *tapiierete* ſmaekt bykans gelijk oſſe vleeſch. Eeindelijk brengen de konynen den ingezeetenen over *Porto Seguro* byzondere vervulling toe : te meer alzoo in vijfderley zoorten onderſcheyden, overvloedig gevangen worden, het zy met vallen of ſtrikken, het zy door ontdekken der holen ; want de jaegers ſtoppen d'ingang des hols, en graeven een gat nae der konynen legerplaets, alwaer de zelve met lange meſſen onder d'aerde door-priemt worden. Men telt in *Braſil* vijfderley konynen. De voornaemſte *paca* genaemt, niet wijkende in vettigheid en groote voor een bigge, knort even alzoo : heeft een dikke kop, kleine ooren, de voorſte voeten groter dan d'achterſte, kort, hard en bruin hair, ter zijde graeuw geſpikkelt : is zonder ſtaert. Het vleeſch word zeer ſmaekelijk gehouden. Tot de tweede zoort moet geteld *de tapeſi*, t'eenemael over-een-komſtig met een Europiſche haes. *De aguti* ſwijmt zeer na een Nederlandſch konyn : behalven dat roſch, hard en glinſterend hair draegt : gelijk een ſwijn knort, ronde ooren heeft en kaele pooten, welker achterſte, langer dan de voorſte, ſes teenen hebben, daer de voorſte vier. *De cavia cobaya*, hoewel kleinder als de konynen in *Europa*, overtreftze wegens zacht en veelvervig hair, onderſcheiden in witte, roſſche en ſwarte vlakken. Het hoofd en tanden hebben zeer groote gemeinſchap met der ratten: is t'eenemael ſtaerteloos. Geen konijnen worden dier-voegen tam, gelijk deſe. Eiſchen door knorren haer ſpijs van de huisgenooten. Als dezelve overgevoerd worden nae eenig verre-geleegen landſchap, teelen zoo wel voort als in *Braſil.* 't Kleinſte van alle konynen is *aperea*, verſcheelt weinig van een haes in loop, en ten opzicht der kop en baerd : onthoud zich niet zoo zeer op zandige gronden, als binnen klippige kuilen. De boodem van *Porto Seguro* draegt ook onder andere palm-boomen *tucum* en *airi. Tucum* draegt dunne takken vol langwerpig-ſteekelige bladeren en een vrucht niet ongelijk den pruimen damaſt, hangende by troſſen van drie honderd en meer aen malkander ; met welke de ſwijnen en aepen gemeſt worden : geperſt, geven een heldere oolie, die in hooge achting is: de vrucht rijpende word buiten ſwart, en krijgt binnen een witte ſmaekelijke kern. Van de blaederen ſpinnen *de Braſiliaenen* een niet min fijne als ſterke draed. De ſtam ſtaet rondom bezet met takken, welke op een maet ſchijnen afgekapt. *De airi* waſcht verre boven *den tucum :* vertoond veel langer bladeren, een ſtamme met ſcherpe doornen en ronde vrucht vol wit en vet merg ; doch geenzints eetbaer. 't Hout ſwart, ſwaer en hard zinkt in 't water. *De Braſiliaenen* maeken hier af knodſen. Lanx de rievieren vliegen de voogels *cocoi*, ſwijmende na reigers, hoewel in ſchoonheid verre overtreffende. Zy hebben weinig vleeſch, een lange ſcherpe bek, voor geelachtig-groen, een ſchoone kamme op de kop met aerdige vederen, welke achter in den hals afhangen : het vleeſch is zeer ſmaekelijk, wanneer het jong is. Aen *Porto Siguro* paelt de landvoogdyſchap *los Iſleos*, alſoo genaemt

als ook de tapiierete.

Vijfderlei konijnen.

Tweederhande palm-boomen.

Vogels cocoi.

Beſchrijving der land-voogdyſchap los Iſleos.

na

na 't ſtedeken, beſtaende uit anderhalf honderd huiſen, acht zuikermoolens. een Jeſuiten klooſter en houte kerk. d'Inwoonders leven by land-bouw, en vervoeren van eetwaren in kleine barken na *Parnambuco.* Zeven mijl landwaerd boven *Iſleos* leid een naemeloos meir, drie mijl lang en even zoo breed, meer als tien vademen diep, vol *manati*, viſſchen niet min ſmaekelijk, als buiten gemein groot, behalven meenigte krokodillen en hayen. By onſtuimig weder ſchiet het water zoo hol, gelijk in *d'Oceaen*. Uit 't meir vloeyt een ſtroom door een gat diervoegen eng, dat een boot de breedte beſlaet. Rondom ſwerven wijd en zijd *de Guaymures*; geen woeſter volk in gantſch *America.* Zy hebben reuſen-licchaemen, een witte huid, yzelijk groote pijlen en boogen: leven zonder huiſen als beeſten onder den blaeuwen hemel: verſlinden 't menſchen vleeſch gelijk tygers: vechten nooit met benden of legers: ieder loert ſlechts, om een menſch of beeſt onvoorziens te over-vallen: eeten zelf haer eigen kinderen: woonden eertijds van de rievier *ſant Franciſco* af tot d'uithoek *Frio* toe; doch, verjaegt door *de Tupinambas* en *Tupinachius*, zijn gezakt na de land-voogdyſchap *los Iſleos*: welke zedert diervoegen plaegden, dat *de Portugeeſen* niet alleen verſcheide zuiker-moolens moeſten verlaeten; maer zelf 't gantſche geweſt hadden geruimt. Aen *Iſleos* paelt *Bahia de todos los Sanctos*, gehoorig tot de Portugaelſche kroon. d'Inwijk, ontleenende haer benaeming van alle de heiligen, deelt den zelve mede aen deſe voornaemſte land-voogdyſchap. d'Inwijk zelf groot en wijd, en in 't midden van twaelf tot achtien vademen diep, leid op dartien graeden ten zuiden der middag-lijn. De kuſt vertoond haer uit zee kennelijk wit. De ſtroom vloeyt volgens zonne-loop ſes maenden om de zuid, en even zoo lang om de noord. d'Opening der inwijk is

Vreemd naemeloos meir.

Guaymures woeſt volk.

Beſchrijving van Bahia de todos los Sanctos.

is aen 't zuiden; maer loopt ten noorden op: heeft de breedte van dardehalf mijl. Verſcheide rievieren ontlooſen zich alhier. 't Uiterſte en grootſte eiland *Taperica* ſtuit de ſlag der golven uit *d'Oceaen*. Wie binnen zeilt heeft dit eiland by de ſlinker hand en de vaſte Braſiliſche kuſt ter rechter zijde, kennelijk aen een botte hoek waer op de ſterkte *Antonio* leid en d'oudſte ſtad *Villa Veja*, d' eerſte voor alle andere geſticht, aen een kleine bogt met eenig voorland ten noorden, van welke de vaſte kuſt halve maens-gewijs haer kromt, eindigende by de ſcherpe punt *Tapagipe*, die verre in *Bahia todos los Sanctos* uit-ſteekt. 't Slot *Tapeſiepe* beſlaet de uiterſte punt: om welke 't land ten ooſten wijkt: d'inwijk ruimer water geeft: door een enge mond landwaerd boord: en aldaer een meir maekt, in twee bogten noorden en zuiden verſpreid. Van de mond deſes meirs ſtrekt de kuſt noordelijk tot de rievier *Pitanga*, uit 't ooſte weſtelijk af-gevloeyd. Binnen tamelijk wijd, ontfangt ettelijke minder ſtroomen. Op alle de oevers ſtaen verſcheide zuiker-moolens. Van *Pitanga* loopt de ſtrand een mijl noordwaerd, en thans weſtelijk met een kromme elleboog, in welkers omtrek twee naemelooſe eilandekens dicht onder de wal haer vertoonen. d'Elleboog eindigt in een ſtompe hoek: waer af 't eiland, *Mare*, een uur gaens lang, een half mijl afgeſcheiden de mond der rievier *Pitanga* dekt. Ten noorden van *Mare* valt ook een ſtroom uit 't vaſte land in de genoemde inwijk. Dwars af ten zuiden doet zich op 't drie-hoekig *Monniken-eiland*, immers zoo groot als *Mare*. Voorts wijkt de ſtrand diep landwaerd noordelijk: alwaer verſcheide eilandekens leggen, op ongelijke afgeleegendheid van de kuſt. 't Eerſte om de ſtompe hoek is *Birapebiâra*: 't naeſte dichter aen ſtrand *Porto Madero*. Volgt een naemeloos langwerpig eilandeken in de mond van een ſtroom. Voorts ſteekt het land na 't weſten een botte hoek uit: waer over 't eiland *de Fuentes* leid, gelijk ook tegen de rievier *Tambaria*, noordelijk afgevloeyt; doch uitwaterende met een kromme ſwier na 't weſten. Voorts ſtrekt de kuſt met twee kleine bogten noordweſt, tot de ſtroom *Gereſipe*; in de mond tamelijk wijd vertoonen haer drie eilandekens op een ry: 't uiterſte *Caraibe*, het middelſte *Pycca*, 't binnenwaerdſte heeft geen naem. Deſe verdeelen de ſtroom in twee waterlooſingen. Thans kromt de kuſt met ettelijke bogten, waer in verſcheide beeken vallen, na 't zuiden tot de rievier. *Cachoera*, door minder vloeden verrijkt, en vol kleine eilandekens. Aller wegen ſtaen hier meenigte zuiker-moolens. Dwars van *Cachoera* doed haer op 't eiland *Meve*: de ſtrand buigt voorts zuidelijk; en beſchouwt ten ooſten 't eiland *Taperica*. Tuſſchen de ſcherpe punt *Tapagipe* en 't ſlot *Antonio* bouwde *Thomas de Soſa* aen den gezeiden inwijk de Braſilſche hoofd-ſtad *San Salvador*. *Soſa ſtichter van Salvador:* *Soſa* lichte d'ankers in de rievier voor *Liſſebon*, op 't jaer vijftien honderd negen en veertig: lande gelukkelijk binnen *Bahia todos los Sanctos* aen *Villa Veja*: en verkoos een half uur boven *Villa Veja* een ſteile heuvel, om aldaer een nieuwe ſtad te bouwen. Hy verdeelde aen ieder erven tot wooningen. *De Jeſuiten* verkooren de ruime plaets, alwaer tegenwoordig gezien word de kerk aen *Maria* toegewijd, *eerſte kerk aldaer.* door *de Jeſuiten Joannes Azpilcueta*, *Antonius Pireus*, *Leonard Nonnius*, *Didacus Jacobæus*, *Vincent Rhoterigius* en *Emmanuel Nobrega* geſticht: terwijl 't gemeine volk bezig was met hutten op te rechten, en *Salvador* tegen aenloop te verzekeren. Doch wanneer de Portugeeſche koning *Joan de derde* een prieſter over-ſchikte, om de nieuwe kerk van *Maria* te bedienen, verhuiſden de voornoemde *Jeſuiten* van daer nae een verheeven plaets, welken noemden den bergen *Calvarien*: herwaerds zakten terſtond verſcheide *Braſiliaenen*, vermaekt met de tegenwoordigheid der vreemde menſchen, en ſloegen rondom 't klooſter haer hutten op. Als *Soſa* ter genoemder ſtrand uit-ſtapte, hadden *de Portugeeſen* weinig voet op

America.

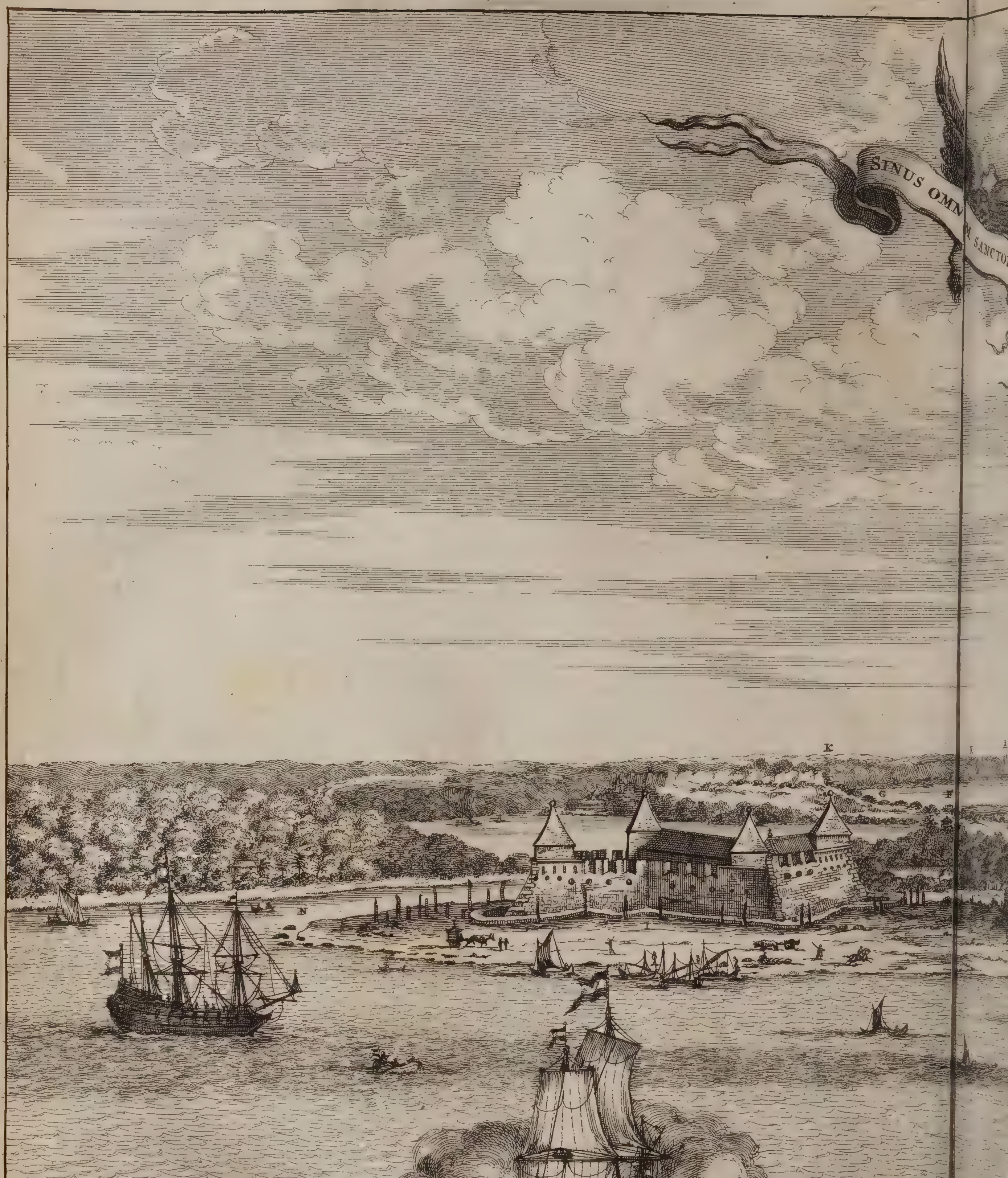
SINUS OMN

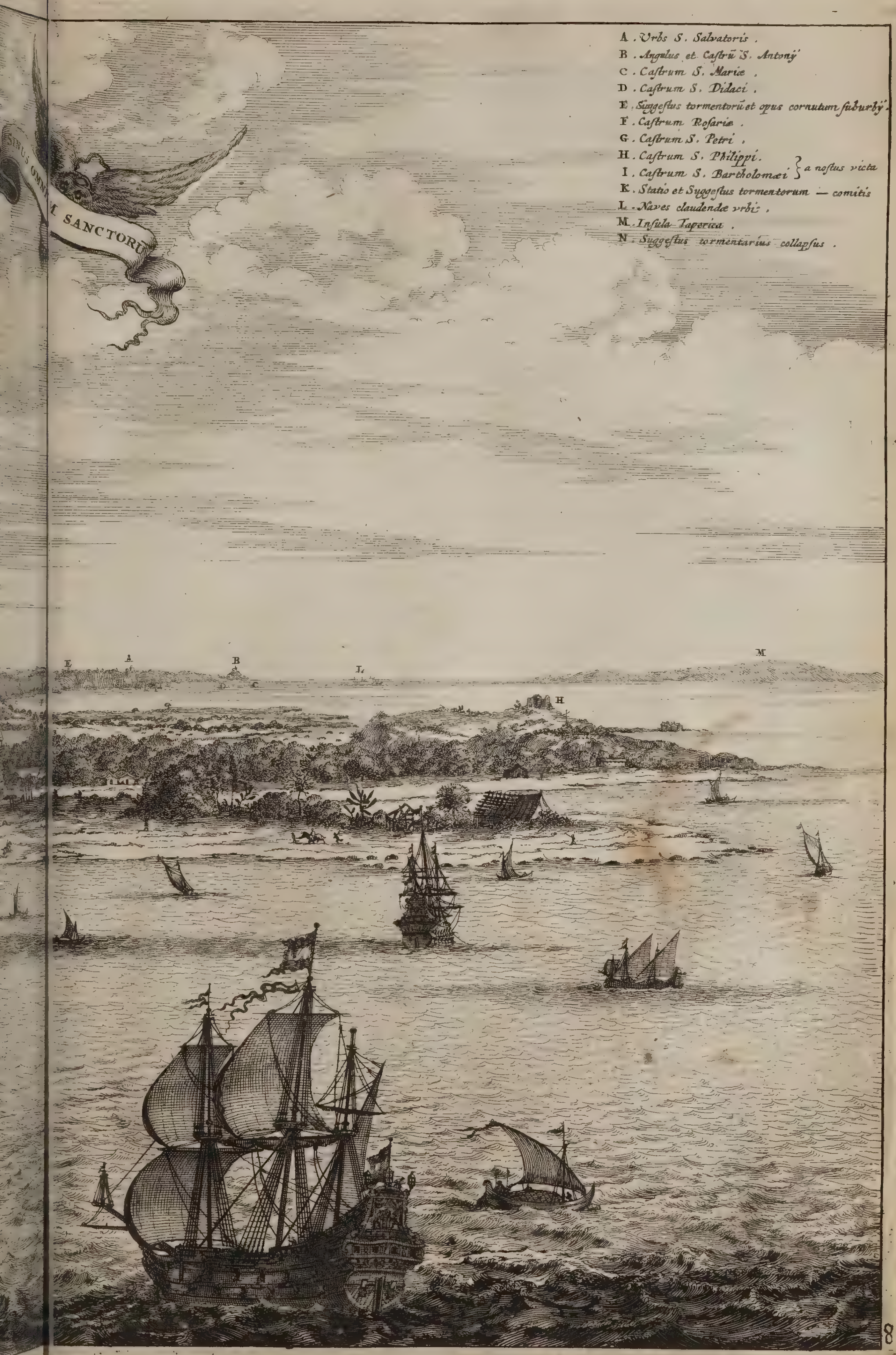

A. Vrbs S. Salvatoris.
B. Angelus et Castrū S. Antonij
C. Castrum S. Mariæ.
D. Castrum S. Didaci.
E. Suggestus tormentorū et opus cornutum suburbij.
F. Castrum Rosariæ.
G. Castrum S. Petri.
H. Castrum S. Philippi.
I. Castrum S. Bartholomæi
a nostus victa
K. Statio et Suggestus tormentorum — comitis
L. Naves claudendæ vrbi.
M. Insula Taperica.
N. Suggestus tormentarius collapsus.

8

America. Haer volk-plantingen tot *Isleos*, *San Vincent*, *Pernanbuco*, *Villa Veja*, *Itamaraca* en *Porto Seguro*, by *Peter Alvares Capralis*, op 't jaer vijftien honderd, ontdekt, liepen by na 't eenemael te niet. Doch, behalven d'hoofd-ſtad *Salvador* in 't vervallen ſtedeken *Villa Veja*, leid drie mijl landwaerd de ſtad *Paripe*, beſtaende uit drie duizend huiſgezinnen en achtien zuiker-moolens. 't Land rondom levert overloedig kotoen. 't Eiland *Taperica*, tamelijk groot, heeft een vruchtbaere grond, op welke de tabak en beeſten wel tieren. Men kookt hier veel traen van de walviſſchen, overvloedig voor ſtrand gevangen. Twaelf mijl ten zuiden van *Salvador* vertoont haer 't vlek *Cacocheira*, een rijke *Portugees* eertijds toebehoorende, die groote vlijt deed, om de woeſte landaerd *Guaymures* tot bezaedigder leven te brengen; doch alzoo weinig vorderde is een groot gedeelte *der Guaymures* verplaetſt op *Taperica*; om dichter by hand te weſen en minder ſchaede te doen. Door d'ongewoone en ongezonde lucht ſtierven alle binnen korte tijd. De landvoogdyſchap *Bahia* heeft ongemein veel zuiker-moolens, welke of met watervallen omgaen, of met oſſen. 't Zuiker-ried, by *de Braſiliaenen* genaemt *viba* of *tacomaree*, waſcht weeliger in kleyachtige en vette beemden, waer over de opgeſwolle rievieren haer ſlibbe brengen, dan op hooge landen, heuvels en bergen. Het planten gaet aldus toe. Eerſt worden de velden omgeploegt, van onkruid gezuivert, tot voorens even verre van malkander geſneeden, en in de voorens de planten diervoegen gepoot, dat d'opperſte toppen malkander raeken. De kuilen vereiſchen meer aenvullende aerde des zoomers, dan by winter-tijd: ten einde de doordringende hette der zonne de wortels niet verzenge. Hoe meer vocht 't ried nat maekt, hoe eerder waſcht: binnen tien, of ten hoogſten twaelf maenden, krijgt het volkomen rijpheid. Louw-maend en oogſt-maend, de laetſte des winters, zijn bequaemſt tot planting: ter oorzaek d'aerde door verſche regen geweekt de wortel te lichter laet voortſchieten. 't Gerijpte ried, ter gezetter tijd afgeſneden, blijft zomtijds tot het volgende jaer op 't veld leggen: ondertuſſchen groeyt nieuw riedt: welk veeltijds te gelijk met 't oude ter moolen komt. Indien langer als twee jaer ſtaet, verteert de zoete vochtigheid, en 't ried zelf ſterft allenskens. De jonge planten, zorgvuldig aengeaerd in een goede grond, konnen veertig, ja vijftig jaer goed blijven; doch op een dorre boodem, moeten om de vijf jaer nieuwe gepoot. Zomtijds, by brandende zonneſchijn, op welke geen regen volgt, gaet 't ried uit door droogte: welk des winters afgebrand word, ten einde nieuw ried van onder d'aſſche voort koome. Wanneer ook 't water te lang de velden plas zet, verdrinken zomwijl de tedere planten. In vochtige gronden byzonder beknabbelen de ſwarte en gevleugelde wormtjens *guirapeacoca* (*de Portugeſen* noemenze *pao de galeuba*) diervoegen de wortels, dat de rieten ſterven. Ook verſtikt 't onkruid, te welig voortgezet, de planten. Waerom viermael 's jaers de grond gewied word, ter tijd toe 't ried ſterk genoeg is tegen 't onkruid. Voorts ſnijdmen 't gerijpte ried af by d'onderſte knop, en van het ried de bladeren: te zamen gebonden in buſſelen komt ter moolen. De moolen beſtaet uit drie ſterke houte aſſen met dikke yzere hoepels beſlagen: tuſſchen welke 't ried geklemt word. De water-moolens gaen om, door kracht des waters: welk lanx een ſwaere goot, uit hooge ſteilten afgeleid, in groote ſcheppers neder ſtort. Op duſdaenige manier parſenze wel raſſer de zuiker uit het ried; maer de moolens met acht oſſen omgetrokken leveren meer zuiker. De aſſen, door welke de zoete vocht vloeyt, als ook de bak waer in nederzypelt, moeten tweemael binnen vier en twintig uuren gezuivert. Het ried, van achter tuſſchen de eerſte aſſen geſtooken, draeyt tot de tweede: ten einde d'overige vocht werde uit-gedrukt.

Stad Paripe.

Eiland Taperica.

Guaymires waerom verplaetſt.

Zuiker-ried hoedaenig geplant en gehaevent.

Beſchrijving der zuiker-moolens.

't Gekneusde ried (by *de Portugeesen Bagasso* genaemt) diend ten voedsel der vlammen. Men stookt zulke yzelijke vuuren dag en nacht onder de koopere ketels; dat veertig voeders hout tusschen dag en nacht verbranden: zulx geheele bosschaedjen worden afgekapt. De geperste vocht *caldo* loopt door houte gooten in grote ketels: in welke of harder of zachter zied: als te hard zied, gietenze water onder de vocht *caldo*, ten einde minder verteere. Van dese vocht word 't schuim afgeschept: dit, *cagassa* genoemt, is eeten en drinken voor 't vee. Thans gietenze *den caldo* over in de tweede ketel: alwaer wederom zied. De Guineesche slaeven scheppen met een lange schuim-spae den drek van den *caldo* af: gieten tot meerder zuivering looch in de borrelende vocht: en zijgen eindelijk den zelven door doeken. De droezem, welke binnen de doeken blijft hangen, strekt ten spijs en drank voor de arbeids-luiden, die een half jaer nacht en dag meer als paerden arbeid doen. De droezem, met water gemengt, levert zoete wijn, die dronken maekt, wanneer besteld is. Uit de groote ketels *caldero de mellar* vloeyt *de caldo* in de kleine, *tachas* genaemt, alwaer ten derden reis gekookt, en geduurig geroert word, tot de dikte van sieroop, en eindelijk van zuiker krijgt. 't Moet onder de verborgendheden der natuur gereekent: dat terwijl de zuiker in *de tachas* kookt, oolie by druppelen dient gegooten: 't welk indien gescheide, wanneer in de groote keetels zied, zoude *de caldo* tot zuiker niet stremmen. Wederom byaldien looch in de kleine ketels gegooten wierd, gelijk in de groote, zoude de vocht t'eenemael bedorven zijn: gelijk ook wanneer 't zap van een citroen of iets zuurs onder *den caldo* quam. Voorts staen ontelbaere aerde potten nevens malkander op planken vol gaeten in een ruime kaemer: (*de Portugeesen* passenze de benaeming *casa do*

Verborgendheid in het toemaken des zuikers.

A. Navale.
B. Monasterium in Insula Antonie vaes.
C. Hospitium domini Prefectus H. C. Lonck.
D. Ecclesia Pagi Povo.
E. Promptuaria Sacharo, Ab Hispanen ique delecta.
F. Vallum terrestre cum nonnullis fortalitus.
G. Monasterium Sancti Benedicti dictum Bento.
H. Sancti Antoni.
I. Sti. Francisci.
K. Ecclesia Magna.
L. Ecclesia Jesuitarum.
M. Promontorium ex virgultis Aggestium.
OLINDA DE
Insula Antonio vaes
Povo
Sancti Georgi
Castellum Marinum

...DA DE PHERNAMBUCO
Olinda
H
I
K
L
G
F

de purgar toe) de potten dekkenſe met natte kley: om den zuiker van haer ſieroop, die bruinachtige verve geeft, te zuiveren. Uit de potten geſtort, ſcheiden bruine zuiker van de witte: beide in ſtukken geklopt worden tegen de zonne te droogen geleid, en gedroogt in kiſten gedaen.

Beſchrijving van Pernanbuco.

Ten noorden van *Bahia todos los Santos* leid *Pernanbuco*: begrijpt lanx de kuſt meer als zeventig mijl tuſſchen de rievier *ſan Franciſco* en land-voogdyſchap *Hamaraca*. *Pernanbuco*, zoo veel gezeid als *de mond der helle* word ten ooſten beſpoeld van *de Noorder-Oceaen*: in welke zommig gewaſch, dicht in een gegroeyt met blaederen niet ongelijk der eiken blaederen, zomtijds meer als een uur gaens lang en vijſtien of zeſtien voeten breed drijft. De ſchepen, onder dit ruicht verwert, blijven ſtil leggen: tenzy door-gekapt word met groote moeite, konnen niet voort-geraeken. De zee is ongemein viſch-rijk. By ſtil weder zietmen de viſſchen ſwemmen ſeſtig vademen onder water: weshalven 't ſcheeps-volk meer vangt, als orberen konnen; want wanneer ſlechts een krommeſpijker, met witte vederen om-wonden, aen een lijn laeten zinken, word van d'een of ander viſch in-geſlokt.

Hayen.

Hier ſwemmen veel hayen, welker vleeſch traenig valt, en dien volgende oneetbaer; doch de herzenen zijn byzonder goed tegen ſteen.

Vliegende viſſchen.

De vliegende-viſſchen hebben gedaente van haeringen, maer nergens na zulk een groote: op haer vleugels beſtaende uit kraeke-been, vliegenze zoo lang nat blijven. Geen ellendiger viſch als deſe. Doorgaens ſchoolenze als een wolke te zaemen. Terwijl voor vervolgende viſchen uit zee op-vliegen, worden van de meeuwen in de lucht gegeten.

Dorados.

De zee-braezems *dorados* zijn niet min ſmaekelijk, als de vliegende viſſchen. De bootsgezellen begraevenze onder 't zout, of wryvenze binnen met zout en peper, en hangenze in de zonne te droogen. *Pernanbuco* zelf, gelegen op de hoogte van vijf graeden ten zuiden der middag-lijn, brengt overvloedig voort braſilienhout en zuiker.

Zuiker van waer herkomſtig.

Zuiker is eigentlijk geen Braſiliaenſche gewaſch; want de zuiker-riet-planters zijn door *de Portugeeſen* uit de Canariſche eilanden overgebragt na *Braſil*. Zedert *Capralis*, by onweder geſlingert, voor de kuſt van *Braſil* was vervallen, heeft *Americus Veſputius*, afgevaerdigt door *Emmanuel Portugaels* koning 't land tuſſchen d'uithoek voor *Olinda* en 't eilant *Itamaraca* nader ontdekt. Hy vond een gekliefde rotze, en nevens de zelve Braſiliaenſche hutten. Hier ſtapt hy uit; vroeg na de benaeming der kuſt: en kreeg bericht, dat *Paranambuco* geheeten wierd. Hy zag 't land vol ſteil gebergt, ontoegankelijke boſſchaedjen, en elders in vlakke beemden of aengename valleyen verdeelt. 't Voornaemſte 't geen de vracht konde goed maeken, was braſilienhout. Doch alſoo oordeelde, dat de grond ook zuiker-ried zoude konnen dragen, heeft Canariſche zuiker-ried-planten gepoot.

Beſchrijving van Olinda.

Eertijds was *Olinda* d'hoofd-ſtad van *Pernanbuco*: volgens *Lopez Vas*, had ſtijf drie duizend huiſen en zeventig zuiker-moolens: is gelegen op verſcheide heuvelen, ten noorden ſteil en met kreupel-boſch begroeyt, tuſſchen welke hier en daer oranje-boomen waſſchen. *Joan Nieuwhof*, die op 't jaer ſeſtien honderd twee en veertig *Olinda* bezichtigde, vond alhier weinig *Nederlanders*, meeſt *Spanjaerden*, zich behelpende in de verwoeſte huiſen. Aen de land-zijde is de ſtad ſterk wegens de ſteile heuvelen ontoegankelijk bewaſſchen: na de zee-kant met aerde wallen voorzien. De wallen, geſterkt door veertien bolwerken en een ſteene ſlot, konden een hevige aenval lichtelijk afwijſen. 't Uiterſte hoornwerk ten zuiden wierd bewaerd by *Jooden*. Men ziet niet alleen van de geſeide heuvelen over een vlakke zandſtrand verre zeewaerd, alwaer ettelijke blinde klippen een zorgelijke vaert veroorzaken; maer ook ten zuiden de rievier *Biberibi* dicht onder de ſtad met een ſware ſteene brug beleid: en voorts noordelijk en weſtelijk altijd groene beemden en boſſchaedjen. *Olinda* zelf leid verdeilt aen zeven en twintig ruime ſtraeten, behalven verſcheide mindere ſteegen of ſlop-

jens.

jens. Vijf kerken binnen de wallen, en twee buiten, bragten een groot cieraed tot de ſtad. De twee voornaemſte tempels waeren *ſan Salvador* en *Peter*: de andere *Miſericordia*, *noſtra Sennora del Emparo* en *noſtra Sennora de Guadalupe*. Op de verhevenſte heuvel ten noorde ſteekt 't Jeſuieten-klooſter, een meer als koninglijk gebouw, bykans vier-kantig getimmeert, verhevene daeken en muuren boven alle andere geſtichten uit. De Portugeeſche konnig *Sebaſtiaen*, door aen-drijven van ſijn oudoom kardinael *Henrik*, ſpilde een groot geld aen dit klooſter: welk ook met rijke jaerlijxe inkomſten begiftigde, op 't jaer vijftien honderd een en zeventig. 't Klooſter beſlooten binnen een dubbelde beſchanſing konde met weinig magt een ſterke vyand af-keeren. Nevens *de Ieſuiten* bouwden *de Capucijnen* een niet min prachtig geſticht ooſtwaerd. 't Hamburger-klooſter beſloeg byna 't midden der ſtad. *De Franciſcaenen* bewoonden inſchelijx een heerlijk gebouw. Dicht aen verhief 't paleis der ſtad-voogd hooge muuraedjen. *De Carmelieten* weeken in koſtelijke grootheid voor geen timmering binnen *Olinda*. d'Overblijfſels van 't verwoeſte metzel-werk getuigen als noch een verwonderens-waerdige luiſter. Tegenwoordig weiden d'hoornbeeſten binnen d'omtrek der vervallene ſtads-wallen. Op de hoogte van d'een of ander heuvel, kanmen beſcheidelijk zien *'t Reciffa*, *Maurits-ſtad*, d'uithoek *Auguſtijn* en 't water-ſlot voor de reede van *'t Reciffa*. Lanx de ſtrand ſtond *het Dominicaenen-klooſter*, en boven in de ſtad 't munſter aen *ſant Bento* toegewijd, door natuur en konſt onwinnelijk geſterkt. 't Gaſthuis en geſticht der nonnen *Concepcion de noſtra Sennora*, waeren beziens waerdig. De ſterkte *Iuan d'Albuquerque* beſloot de zuidelijkſte hoek der ſtad; alwaer lanx ſtrand een weg na *'t Reciffa* loopt. 't Gerecht was nevens het hoofd, welk van de wal zeewaerd ſtrekte. Ter zijde der potte-bakkery verhief zich een hooge baeke van een der heuvelen. 't Giethuis was gebouwt

Kloosters binnen Olinda.

dicht by de galg, en 't ſtad-huis ter zijde van de hoofd-kerk *Salvador*. Zedert *Olinda* in de handen der Weſt-Indiſche Maetſchappy verviel, is een vierkantige ſterkte geleid ten noorde, beneden *'t Ieſuiten-klooſter*, op de wal aen de zee-kant. Alhier placht eertijds een ſterke zuiker-handel te vallen: zulx zomtijds op een dag veertig ſchepen van *Olinda* met zuiker bevracht wierden: en echter immers zoo veel by de pakhuiſen bleef. De zuiker kan niet gemaekt zonder hulp der Africaenſche ſlaeven, welker getal vry hoog beloopt. 't Staet aengeteikent, hoe *Angola* alleen vijftien duizend vier honderd en dartig *Mooren* verſchafte voor de zuiker-moolens rondom *Olinda* in de jaeren ſeſtien honderd een, twee en drie en twintig. Om deſe aenzienelijke ſtad aen te taſten, is afgevaerdigt *Henrik Loncque*, die weinig te vooren met *Pieter Pieters zoon Hein* de Spaenſche zilver-vloot voor *Matanca* weg ſleepte. In 't midden van de zomer des jaers ſeſtien honderd negen en twintig lichte *Loncque* 't anker op de Goereeſche reede. Tuſſchen *Groot Canarie* en *Teneriffe* verviel hy met acht zeilen onder veertig Spaenſche ſchepen beleid by *Frederik de Toledo*: en ſloeg dwars door de vloot, niet min moedig als gelukkig. Onder 't Africaenſche eiland *ſant Vincent* wachte *Loncque* met zeven en twintig zeilen na de beloofde hulp-ſchepen: die te laeter quamen, ter oorzaek *'t Vereenighde Nederland* de geworvene krijgs-magt by de Weſt-Indiſche Maetſchappy over nam: om de Spaenſche en Kaizarſche, op *de Veluwe* ingebrooken, te ſtuiten. Doch zoo haeſt *Weſel* verraſcht en *'s Hartogen-boſch* gewonnen was, zakten op d'uithoek *Vincent* de vordere toegeruſte ſchepen af: zulx *Loncque* met twee en vijftig zeilen, na een vertoeven van weinig minder als vier maenden, op *Braſil* de ſtevens wende. De vloot voerde meer dan zeven duizent man, behalven 't boots-volk op dartien ſloepen, aen *ſan Vincent* gemaekt. Zy zukkelde een geruime tijd onder de middag-lijn door ſtilte en tegenwind:

Zuiker handel tot Olinda.

Merkwaerdige verrichtingen van Loncque.

wind: zulx de ſcheur-buik een merkelijk getal ontzielde, en vry meer magteloos hield; want toen *Loncque* de kuſt *Pernambuco* in 't gezicht kreeg, bevond twee honderd ſes en veertig geſtorven te zijn en ſtijf twaelfhonderd krank, zedert voor *Vincent* 't anker lichte. *Olinda aengetaſt:* d'Eerſte, die twee uuren ten noorden boven *Olinda* te land ſprong, was kolonel *Diederik van Waerdenburg.* Met den dageraed verdeelde hy 't volk in drie troppen. De voor-togt, ſterk negen honderd vier en dartig koppen, wierd lanx ſtrand op *Olinda* aengevoert door *Adolf van der Eltz:* de middel-bende maekte, onder *Stein-Callenfels*, duizend negen en veertig man uit: *Fouke Honx* was in d'achter-hoede met negen honderd vijf en ſeſtig krijgs-knechten. Aldus ten ſtrijd geſchaerd vonden geen tegenweer, als voor de ſtroom *Dolce:* alwaer zich acht honderd *Portugeeſen* achter een nieuwe beſchanſing te weer ſtelden; doch alzoo *Waerdenburg* ſtout ten middel toe door de rievier waede, onder 't voordeel van twee veld-ſtukken, verliet de vyand ſijn voordeel en vluchte boſchwaerd. De voor-togt der ſtad genaedert ſloeg ter rechter hand op, lanx een weg door boſſchaedje: en beklom de wal, achter welk *'t Jeſuieten-klooſter* ſtond. Na eenig tegenweer drong *Eltz* door. *by de Hollanders ingenoomen:* De middel-trop nam een eng pad nevens de ſtrand, en viel tuſſchen *'t Franciſcaenen* en *Ieſuiten-klooſter* ter ſtad in na de hoofd-kerk *Salvador*, van waer uit de hoogte in 't kleine noorder ſlot met vuur-roers ſchooten: zulx de bezettelingen eerlang verſtooven. *Fouke Honx* beſtormde de beſchanſingen ten zuide; doch, alzoo *Stein-Callenfels* en *Eltz* bereeds meeſters van *Olinda* waeren, gaven de verweerders den moed verlooren, en alles ten beſten. d'Overſte *Schutte* bragt ondertuſſchen noch vijf honderd mannen ten rugſteun aen land uit de vloot; maer alzoo de ſtad bereeds vermeeſtert was, trok zonder verhindering na binnen. d'Overwinnaers door hette en by gebrek van drank afgemat, vonden minder buit: ter oorzaek de burgers, gewaerſchouwt van d'Hollandſche vloot, haer goederen op *'t Reciffa* gebergt hadden: welke de ſtadvoogd *Matthias Albuquerque*, broeder des adelijken heers *Duarte Albuquerque*, wien *Pernambuco* in eigendom toe quam, te gelijk met de pakhuiſen verbrande: eensdeels uit miſnoegen tegen d'inwoonders, in weer-wil van hem gevlucht: andersdeels om *d'Hollanders* niet te verrijken. *De Portugeeſche* hopman *Gil Correa de Caſtel Blanca* begroot de ſchaede, in ſijn brief aen den Spaenſche koning, op twintig honderd duizend dukaeten. Ondertuſſchen hielden de *Portugeeſen* haer ſterkten op *'t Steen-* en *Land Reciffa* noch bezet. *als ook 't Reciffa:* Om 't laetſte, *ſan Iorge* genaemt, te overrompelen trok *Stein-Callenfels* tegen de nacht uit *Olinda* met ſes honderd koppen; maer alzoo de ladders te kort waeren en d'hand-granaeten te langzaem aengingen, moeſt hy onverrichter zaeke aftrekken. Geraedzaemt dan de ſterkte te belegeren. De loop-graeven waeren genaedert tot onder de graft: wanneer de bezettelingen lijfsgenaede bedongen, en uittrokken, ſterk negentig man. 't Water-ſlot hield inſchelijx niet lang tegen. Men vond binnen *ſan Iorge* vier duizend pond bus-poeder en vier en twintig yzere ſtukken: binnen 't water-ſlot vijftien metaele halve kortouwen. *Hoe veel plaetſen de Portugeeſen bewoonden in Pernambuco eertijds.* Als de Nederlandſche magt op *Pernambuco* te land ſtapte, bewoonden *de Portugeeſen* elf plaetſen. De voornaemſte *Olinda* bleef doorgaens bezet met vier vaendelen gewaepende burgers, ieder ſtijf honderd koppen, en drie benden krijgs-knechten. Onder de burgers munten uit twee honderd koopluiden, welker zommige meer dan vijftig duizend kruzaeden rijk geſchat wierden. Ten zuiden van *Olinda* tuſſchen de rievier *Bibiribe* en *d'Oceaen* loopt een ſmalle ſteen-klippige dijk, op welkers einde 't volk-rijke dorp *Reciffa* lag, alwaer de ſchepen laeden en ontlaſten. Omtrend 't midden des rifs, een mijl lang, leid in volle zee *Pozo*, anker-plaets der groote zeilen. Op 't einde der gezeide dijk, tegen over *Pozo*, vertoonde haer een ronde toorn uit har-

de steen. De dag-aenteikeningen gehouden in *d'Engelsche* vloot, die herwaerds de stevens wende, onder het beleid van *Iames Lancaster*, op't jaer vijftien honderd vijf en negentigh, verhaelen: hoe een sterkte lag aen de mond der haven voor *Reciffa*: welke sterkte *d'Engelsche* stoutmoedig bestormden, hoewel meer dan ses honderd mannen en zeven metaele halve kortouwen de plaets lichtelijk onwinbaer maekten. Buiten weinig tegenweer, meesters vloogen na *Olinda*: namen de voorstad, bestaende uit honderd huisen zonder slag of stoot in: bequamen een grooter buit, alzoo de goederen uit een schat-rijke karaeke, voor weinig dagen verongelukt, aldaer geborgt lagen: veroverden vijftien gelaede schepen: en hielden dartig dagen 't land rondom *Olinda* in rep en roer. Zedert dese overlast, bouwden *de Portugeesen* op *'t Reciffa* een derde sterkte: zulx 't vaertuig tusschen twee sterkten gevaerlijker door moet, dewijl d'ingang vol klippen leid. Van *'t Reciffa* wierden de goederen gescheept in barken of lichters na *Olinda*. Tusschen welke stad en *san Salvador* twee groote rievieren *Francisco* en *Real* vloeyen. *Francisco* behout haer versche stroom tot twintig mijlen in *d'Oceaen*. Lanx de stroom *Popitango* staen veel zuiker-moolens. Vijf mijl ten noorden boven *Olinda* bewoonden *de Portugeesen* 't vermaerde vlekke *Garasu*: en voorts ook 't dorp *Reciffa* en *Moribeca* landwaerd van *'t Reciffa*: inschelijx *Antonio de Cabo* nevens d'uithoek *Augustijn*: *Serinhain* lanx een beek eveneens genaemt: eindelijk *Miguel de Poyuca*, *Gonsalvo de Una*, *Povacon de Porto Calvo*, *Alagoa del Nort* en *Alagoa del Zul*, behalven andere Brasiliaensche woonplaetsen, *aldeas* genaemt. en meer dan zeventig zuiker-moolens: welker zommige een omslag hebben, niet wijkende voor een dorp, wegens 't aenzienelijk getal menschen tot de bereiding der zuiker vereischt: weshalven geduurig schepen af en aen vaeren, om Africaensche slaven. De landvoogdyschap *Pernanbuco* heeft doorgaens een goede grond, vlakke landen, laeg gebergt, en tusschen beide vruchtbaere valleyen met zuiker-riet, welk ook weelderig wascht op de vaste toppen der bergen *Masurepe*, *Zebaatan*, *Poyuca* en *Moribeque*. 't Meest en beste brasilien-hout levert de bosschaedje *el Gran Matto de Brasil*. De swaerste handel met dit hout word gedreeven in 't dorp *Laurenzo*. Terwijl *Loncque* tegen *Matthias Albuquerque*, die zich anderhalf mijl ten westen van *Olinda* by de zuiker-moolen toebehoorende *Francisco Montero* met duizend *Portugeesen* en driemael zoo veel gewaepende *Brasiliaenen* had begraeven, wierd *Olinda* af gebrooken: 't afbrek na *'t Reciffa* vervoerd: en ten laetsten in brand gestooken: alzoo de stad niet bequaemelijk tegen den vyand gesterkt konde worden. Tusschen de rievieren *Francisco* en *Real* leid 't stedeken *Sergippo del Rey* landwaerd aen een kleine beek, die met spring-ty veertien voet waters heeft. De bosschaedjen rondom voeden wilde stieren en koeyen. 't Gebergt verbergt goud en zilver-mijnen. De oudste landvoogdyschap van *Brasil* leid op 't eiland *Itamaraca*, drie mijlen lang en twee breed; doch strekt haer gebied lanx de vaste kust, van welke door een naeuwe rievier is af gescheiden, tot vijf en dartig mijlen uit. Twintig zuiker-moolens en overvloedigh brasilien-hout geven aen dese landstreek eenig aenzien. De hoofd-plaets *villa de Conception* leid op *Itamaraca* nevens *d'Oceaen*, vol klippen rondom 't eiland. *De Fransche* hebben zich hier d'eerste nedergeslaegen; doch zijn door *de Portugeesen* verdreven. 't Stedeken zelf, op een steile rotze gebouwt, heeft ter zijde een sterk slot nevens een moeras vol kreupel-bosch. Ten noorden vond *Stein-Callenfels* een klein eilandeken, naeuwelijx een roerschoot lang, welk met hoogh water onder liep, staende begroeyt met klein en dik geboomte: alwaer des avonds ten ses uuren een ontelbaere meenighte voogelen van kleine en middelbaere slag uit zee haer

Revieren van Pernanbuco.

des zelven gelegendheid.

Olinda word afgebroken.

Stedeken Sergippo del Rey.

Beschrijving der landvoogdyschap Itamaraca.

Wonderlijk eilandeken.

I

A. *Castrum Auriaci.*	C. *Castrum in monte.*	E. *Sacellum.*	G. *Fluvius qui versus*
B. *Ostium fluminis ad Austrū-*	D. *Oppidum Scoppy.*	F. *Via quibus ascenditur.*	*Garasu abit.*

MARACA
G
B

haer neder-zette: zulx alle takken grimmelden: en onaengezien 't geschut nu en dan gelost wietd, bleven zitten tot 's morgens ten ses uuren, en keeren t'ellekens ter gezeider tijd weder. Doch zedert *Stein-Callenfels* de bosschaedje afkapte, om palissaeden te maeken voor de nieuwe sterkte, welk hy op *Itamaraca* tegen 't stedeken *Conception* stichte, wierden niet meer gesien. Aen *Itamaraca*

Beschrijving der land-voogdyschap Parayba.

grenst de land-voogdyschap *Parayba* ten noorden. De Fransche schepen namen jaerlijx alhier een volle laeding brasilien-hout in; doch zijn op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig door de Portugeesche veld-overste *Martijn Leytam* diervoegen uit alle havenen gejaegt: dat zedert nooit eenig bezit weder-kreegen. De land-voogdyschap *Parayba* ontleent haer benaeming van de hoofd-stad, vijf mijl afgelegen van *den Noorder-Oceaen*, dicht by de rievier *Parayba*: welke by de zoomer-maenden weinig water heeft; doch vloeyt des winters zoo geweldig, dat meenigmael schielijk over de landen wijd en zijd stroomt, menschen en vee wegspoelt.

Stad Parayba.

De stad zelf is niet groot; doch bestaet uit prachtige gebouwen: waer onder uit-munten drie tempels en even zoo veel kloosters, ieder bewoond of by *Franciscaenen*, of by *Carmelieten* of by *Benedictijnen*. 't Land rondom, niets te vruchtbaer, vertoont twintig zuiker-moolens.

Berg Cupaguao.

't Gebergte *Cupaguao* grimmelde eertijds vol *Brasiliaenen*, ter oorzaek de grond, buiten gemein vet, allerley vruchten gelukkig voortbrengt. Tegenwoordig leid het woest: alzoo *de Portugeesen* alle neder-gehakt hebben. Dit gebergt levert fijn groen gesteent, welk d'ingezeetenen door de lippen tot cieraed steeken. 't Zelve geneest de scherpste buik-pijn, zoo haest op den buik geleid word. *De Fransche*, onder 't beleid van hopman *Dourmigas*, ontdekten voor negentig jaer alhier de zilver-mijn *Copaoba*: voerden voor een tijd veel zilver en brasilien-hout af; maer eindelijk hebben zich *de Portugeesen* volkoomen meesters gemaekt. Voorts grenzen

Wild volk Petiguar.

aen *Parayba* ten noorden de wilde landaerd *Petiguar*, in sestien dorpen verdeelt.

Vreemde vogelen.

Onder 't gevoogelte, welk op den roof leeft, munt uit *de ouyraouassou*, tweemael grooter dan een arend, met schoone vederen, en diervoegen stout en sterk, dat niet alleen schaepen; maer harten en menschen zelf verscheurt. De vogel *moyton* wijkt voor geen paeuw in swaerte of schoonheid: 't gantsche lijf schuilt onder swarte en witte pluimen: de kop vertoond een aerdige kuif: het vleesch geeft smaekelijk voedzel. *De toucan* gelijkt na een ringel-duif: verscheelt in bek en borst; want de bek tien duimen lang en drie breed over de krop steekt: de borst is oranje rood met karmosijn omringt geplekt en voort spier-wit, de rugge rood, de vlerken en staert pik-swart.

Vreemde planten.

Ook verdient de vreemde plante *yarammacarou* een naeuw-keurig beschouwen. Dese, dikker dan een dye, wascht twaelf voeten hoog met drie takken van gelijke lengte en dikte; maer licht om te breeken, buiten groen, binnen wit, vol lange doornen en zonder bladeren: draegt een karmosijn roode bloem met blaeuw gestreept: waer uit een vrucht groeyt als een vuist, buiten rood en binnen wit, vol kleine korrelen, welker smaek na d'ael-beezien sweemt.

Vreemde visschen.

De rievier *Parayba* levert, behalven verscheide andere visschen, *guara-tereba*, welke een dik lijf, platte kop, kromme rugge, gesplitste staert en zeer kleine drie-hoekige schubben heeft, tegen de zonne geleid glinstert als glasig goud. De zee verschaft ook overvloedig wonderbaerlijke roggen met een zeer lange en dunne staert. De wijfjens leggen dagelijx een ey met een yer-schael, even als hoenders. De mannetjens dekken de wijfjens met haer buik op de rugge der wijfjens. Beide swemmen zonder vinnen: zijn bezet vol vergiftige steekels en verdeelt in verscheide zoorten: onder welke voor voornaemste gehouden worden *de narinari* en *iabebara*. d'Eerste heeft een groot drie-kantig lijf, weder-zijds breede quabben, een kop gelijkende

in

[illegible] na een var-[illegible] tandeloose mond, een herzenpan vol herzenen, achter de ronde oogen twee wijde blaes gaten, niet kleinder dan een gemeine appel, yzerachtige verve met witte stippelen, een gladde huid, een staert stijf vier voeten lang, die achter meer en meer smal toe-loopt, en gezond vleesch. Aen een *nari-nari* konnen veertig menschen verzadigt worden. *De iabebara* is van gelijke groote en smaek; doch de huid kael en donker-geel: 't lijf drukt de gedaente van een ploeg-yzer uit. Beide onthouden haer dicht onder strand: slingeren de lange staerten om de visschen op welke aesen: en steeken met een vergiftige angel: de steek baert onlijdelijke pijn: die geneesen word met de lever der zelve visch of gebrande assche des angels aen de wonde gevoegt. Voorts leid de Brasilsche zee-kust, van *san Vincent* tot *Spiritu Santo* toe, aldus. Voor de kust *Vincent* leggen de vier kleine eilandekens *Queimadas*, en ter zijden af *Alcatraces* en *Basios*. Volgt oost-noord-oost 't eiland *Sebastiaen*, welk haer groot uit zee opdoed. Voor de inwijk *Ubatuba* schuilt 't eilandeken *dos Porcos*, dicht onder een hoog gewest: de haven strekt diep landwaerd. Veertien mijl verder heeft 't eiland *Grande* versch water, bequame visschery, dichte bosschaedje en twee goede havens. Voor de reede *Garatuba* vertoonen haer verscheide gebrookene eilandekens: 't voornaemste is *Morambaya*. De schepen lanx de Brasilsche kust zeilende, bezichtigen vervolgens de mond der wijde rievier *Jenero*, buiten vrees voor klippen en ondiepten. Vorders loopt een zuivere grond aen de westelijke kant tot 't hoofd *Frio* toe: welk zich uit zee vertoont als een rotze met witte streepen, in den top gesplitst. 't Hooge eiland voor *Frio* maekt tusschen beide een veilige reede. Negen mijl boven *Frio* ten noorden, opent *san Salvador* een ruime bogt, ten zuiden bezet met verscheide naemeloose eilandekens. Eindelijk zijn merkwaerdig de verscheide zout-pannen lanx de kust: als ook de uithoeken *san Thome* en *Parayva*, de inwijk *Manangea* en *Itapemeri*, en stroom *Guarapari*, vermaerd door den berg *Pero Cam* ten noorden, en *Guapel* ten zuiden. 't Eiland *Salvago* rond en bergachtig leid dicht voor de mond van de stroom *Guarapari*: de vaste kust valt oneffen en bergachtig. Aen de noord-oostelijke punt van *Spiritu santo* rijst uit zee een lange rye rotzen: en d'inwijk alhier vertoont ten zuiden drie swarte bergen, en twee mijl landwaerd de gekertelde berg *Mestre Alvaro*, die lanx *d'Oceaen* heen strekt. De rievier *des Reyos Magos* loopt rondom drie bergen, welke drie ronde eilanden maeken. De kust wederzijds der vloed *Dolce* is geheel vlak; maer *Cricare* heeft hoog en laeg land. In de mond van de rievier *Maranepe* ontmoetmen een witte kloof, niet ongelijk een groot stuk lywaed, *Parairepe* is kennelijk aen een hooge punt, vol geboomt en ondiepe zee-grond. De mond des strooms *Caruvelas* leid vol zand-plaeten. Dicht onder de beeke *Tauhaen* verheft haer een roode klif: van welk een punt zanden strekt na de rievier *Curubabo*. Voor *Porto Seguro* leggen gevaerlijke klippen zeewaerd: ten zuiden rijst de hooge langwerpige top *Pasqual*. *Santa Cruz* verschaft een goede haven aen klein vaertuig: van hier strekt 't land noord-noord-oost en zuid-zuid-west tot de tievier *Grande*: tusschen beide veroorzaeken d'ondiepten *Baxos de sant Antonio* een zorgelijk vaer-water: zulx de schepen drie mijl van de wal houden. Over den arm van *Grande* steeken drie kruinen, vol geboomt en zeer hoog in de lucht. Voorts tot *Ilhers* toe zijn geen ondiepten. Acht mijl verre loopt de beek *dos Contas* tusschen ontelbaere klippen in *d'Oceaen*: uit zee rijst voor de mond een rotze, niet ongelijk een hoog eiland. Tusschen *Ilheos* en *Contas* verheft haer de kust; doch zakt in een bogt, alwaer witte huisen haer verre laeten zien, zijn zuiker-moolens, eertijds toe-behoorende *Lucas Giraldes*. 't Gewest aen weder-zijde van de stroom *Camanu* is vlak. De stroom heeft een wijde mond:

Beschrijving der Brasilsche zee-kust.

mond: en bezichtigt van den noordelijken oever 't eiland *Cayepa*, gevaerlijk wegens ondiepten. De rievier *Tinhare* is kennelijk door den berg *Morro de ſan Paulo*, zig aen de zuidelijke oever verheffende gelijk een galley. Twalef mijl verder leid *de bahia todos de los Santos*. De ſterkte *Antonio* beſlaet d'oſter-hoek: voor de noordelijke punt rijſt 't eiland *Topoam*, ten ooſten en zuidooſten vlak en ſteenachtig. De rievier *das Pedras* ſtort met een wijde vloed in *d'Oceaen*. Vervolgens vaertmen voorby de ſtroomen *Tapicuru*, *Real*, *Vaſabaris* en *Franciſco*, kenbaer aen een uitſtekende hoek laeg land: en voorts vallen zeewaert *Miguel*, *Antonio*, *Camaragili*, *Porto Calvo*, *Formoſo* en *Serinhaem*. Naeſt de rievier *das Pedras* rijſt d'uithoek *ſan Auguſtijn*, vertoond zich als een zadel, in kleine kreupel-boſſchen verdeelt. Vijf mijl ten zuiden leid 't lage eilandeken *Alexo*. De kuſt van *Auguſtijn* na *Pernanbuco* ſtrekt noord ten ooſten en zuid ten weſten. 't Eiland *Tamaraca* beſlaet de mond der ſtroom *Gajana*. Vijftien mijl verder doed haer op *Parayba*. Tuſſen beide loopt 't rif *Pedra furada* drie mijl lanx de kuſt, en een van de wal, tot de uithoek *Blanco* toe, alwaer de reede *Porto de Franeſes* veilige lijf-berging den matroſen verſchaft. Aen *Parayba* volgen d'havens *Treicaon*, *Pipa* en *Buſios*, de ſtroom *Siara* en *Maragnan*, welke 't weſtelijk gedeelte van *Braſil* beſpoelt, en gehouden word een ſcheidpael tuſſchen *Caſtilien* en *Portugal*, volgens verdeling by den paus *Alexander de ſeſte* gemaekt, op 't jaer vijftien hondert twee.

Rievier Maragnan.

Eindelijk behoort tot *Braſil* 't eiland *Fernando de Noronho*, op de hoogte van ſtijf drie graden ten zuide der middaglijn. *De Capucijn Claude de Abbeville* bevond het ſes mijl in d'ommegang, vermakelijk en ongemein vruchtbaer. Behalven 't verſche water, erweten, boonen, maiz, poytates, meloenen, kotoen, oſſen, wilde geiten en ſwaere hoenderen, voet dit eiland ontelbaere menigte vogelen, die haer laten grijpen.

Eiland Noronho hoedaenig.

Hier groeyt een nameloſe boom, den lauwer niet ongelijk, van merkwaerdige kragt; want die d'hand over de bladeren ſtrijkt, en daer na over d'oogen, verlieſt 't gezicht voor vier uren met pijnelijk gevoelen. Een andere boom verſchaft geneesmiddel tegen deſe blindheid en ſmerte. De *Franſchen*, die op *Noronho* te land ſtapte, in 't jaer ſeſtien hondert en dartien, vonden aldaer *een Portugees* met achtien Braſiliaenen, zoo mannen, vrouwen als kinderen, uit *Pernambuco* ten ballingſchap herwaerds overgevoert. *De Franſche* doopten de ballingen, en bragtenze na *Maragnan*. Dicht onder *Noronho* leid het eilandeken *de Feu*.

Wonderlijke boomen.

Doch *Maragnan* maekt ſtijf uit vijf en veertig mijl in den ommegang: beſlaet op ruim twee graeden ten zuiden des middaglijns, een groot ſtuk van de bogt, die zich tuſſchen de rievieren *Aperegha* en *Comajamu* wijd en zijd verſpreyt. De ooſtelijke ingang deſer groote bogt heeft voor d'uithoek *Arbres Secs* 't eilandeken *ſanta Anna*, *de Braſiliaenen* noemen het *Upaonmiri*.

Eiland Maragnan beſchreven.

Recht over *Maragnan* midden weegs der gezeide inwijk vallen drie ſtroomen in *d'Oceaen*. d'Ooſtelijke *Mounin* heeft een mond een vierendeel uurs wijd. De middelſte *Taboucourou* is vijf honderd mijl lang, en looſt ſijn water tuſſchen oevers, een half mijl van elkander geſcheiden. De weſtelijke *Miary* is ſes mijl omtrend *d'Oceaen* breed. Tachentig mijl van de zee valt de ſtroom *Maracou* in *de Pinare* en die beide in *Miary*: weshalven wonderlijk ſnel af loopt.

Verſcheide rievieren.

Tuſſchen d'hoofden *Arbres Secs* en *de la Tortue* leid de kuſt bezet met banken, welker zommige tien mijl zeewaerd ſteken. Aen de ander zijde van d'uithoek *Tapouytapere* by *Maragnan*, tot de rievier *d'Amazones* toe, leggen lanx de wal zo veel eilanden, datmen onmogelijk de wal genaeken kan: dewijl de ſcheidingen der eilanden begroeit zijn met 't geboomt *apparituriers*, welker takken nieuwe na beneden ſchieten: de nieuwe wortelen tot diep in zee, en maken wederom boomen, zoo dicht onder een gevlochten, dat vele een ſchijnen.

Wonderlijke zee-kuſt.

Behalven dit ongemak, loopt hier veel drift-zand, welk de ſchepen dikwils diep bewelt, zulx temets weg zinken. Na *Maragnan* leggen twee aenkomſten: d'eerſte tuſſen d'uithoek *Arbres*

Vreemd drift-zand.

Secs en 't eilandeken *ſanta Anna*; doch is zeer gevaerlijk. De andere, voor weinige jaeren ontdekt, ſtrekt tot onder *Maragnons* ſterkte, niet min bekommerlijk dan d'eerſte. Dit eiland heeft zeven en twintig dorpen, by inboorlingen *Oc* of *Tave* genaemt. Ieder dorp beſtaet uit vier wooningen, gemaekt van ſwaere takken, met palmboom bladeren aen alle kanten tegen 't inwateren bekleed. Elke wooning, dertig voeten wijd, en twee, drie, vier en vijf honderd ſchreeden lang, na 't min of meerder getal van menſchen, ſtaet diervoegen getimmert: dat de vier een vierkantige plaets in 't midden uitmaeken. 't Eerſte dorp tegen over *ſanta Anna* word genaemt *Timbohu*, 't tweede *Itapary*, vermaerd wegens drie goede viſſcheryen. Doch de twee grootſte zijn *Juniparan* en *Euſſaouap*: ieder telt ontrend ſes honderd zielen: d'andere dorpen hebben minder volk. Voorts geniet *Maragnan* een getemperde lucht, zelden ontſtelt door groote koude, droogte, ſchadelijke dampen of winden of hagel of donder: alleenlijk weerlicht het zomwijl des avonds en 's morgens by helder weder. Als de zonne te rugge komt van de ſteenboks keerkring na 't noorden, regent het ſes weken; maer wanneer van 't noorden zuidwaerd loopt, blaſen de felle ooſte winden *briſes*, 's morgens ten zeven uuren: wakkeren tot den middag toe: en verſlaeuwen meer en meer, hoe de zonne verder den top-punt, weſtelijk daelende, verlaet. De grond van *Maragnan*, buiten gemein vruchtbaer, levert overvloedig braſilien-hout, zuiker, kotoen, de roode verve *roucou*, tabak, balzem niet wijkende voor d'Arabiſche, peper en allerley aerdvruchten. Op de kuſt vindmen zomtijds ſchoone amber-grijs en *jaſpis*, welke d'eilanders door haer lippen ſteeken. Aen zommige plaetſen lanx de zee-kant ſtaen rotzen van rood en wit kriſtal, *d'allencon* genaemt, harder dan diamanten. Om te bouwen verſchaffen de boſſchaedjen bequaem timmer-hout, en de ſtrand ſteen en ſchelpen voor de kalk-ovens en koſtelijke ſteen-kalk. Voorts heeft *Maragnan* vermakelijke

Dorpen op Marignon hoedaenig:

lucht boven dit eiland merkwaerdig:

haer grond is zeer vruchtbaer, en vermaekelijk:

beemden en kleine heuveltjens, aen welker voeten luſtige fonteinen ſpringen of aengename beeken vlieten, die met *canoon* van 't eene dorp tot het ander bevaren worden. De boſſchen beſtaen meeſt uit palm-boomen, alwaer een ſchoone jagt van gevoogelt en allerley viervoetig gedierte valt. Onder de voornaemſte fruit-boomen munt uit *de accayou*, grooter en groover dan d'Europiſche appel-boomen: heeft bladeren niet ongelijk der okkernooten-boomen, een kleine, roodachtige en welriekende bloezem, geele peeren binnen wit en zappig, als ook een noot ſwijmende na een ſchaeps-nier, overtogen met een harde ſchelle, verbergende een olieachtige pit. Uit de gezeide peeren perſen d'eilanders een drank, niet min gezond dan ſmaekelijk, gelijk ook uit *de pacoeira* en *Bannanas*, beide zeer ſchoone planten, die in allerley grond weelig waſſchen. *Pacoeira* word voortgeteelt van de wortel, welke eerſt vier bladeren geeft, die zamen-gekronkelt een dikke ſponsachtige ſtruik maken: de ſtruik krijgt te mets tien bly-groene bladeren, welke door de wind beweegt als pergament kletteren en lichtelijk ſcheuren: midden door in de langte loopt de ſteel een vinger dik en weder-zijds minder ſteeltjens in de breete: onder de bladeren hangen geſchikter orde acht wittachtig-geele bloemen van aengenaeme reuk: aen de ſteel der bloemen ſtaen vijf kleine bladeren, gelijkende na een ſchippers gieter, vol taeye en koude vocht, in ſmaek als hooning, in verve gelijk wit van een ey. Op de bloemen volgen vruchten, den konkommeren gelijk, als alleen dat driehoekig zijn en met een harde baſt, lichtelijk tot drie ſtukken gebroken, binnen vol zacht en ſmaekelijk vleeſch. Ieder *pacoeira* brengt doorgaens tachentig der gezeide vruchten voort, en ſterft dan aenſtonds; maer ondertuſſchen ſchiet een nieuwe ſpruite uit de wortel nevens de moeder-ſtam, die 't volgende jaer draegt: zulx deſe plante in haer voortzetſels gedurig leeft. *De bannanas* draegt bladren een vadem lang en twee voeten breed. Haer vrucht komt zeer over-

geboomt aldaer.

een

een met die van *de pacoeira.* Beide dese vruchten verwekken buik-winden, verkoelen maetiglijk; doch geven weinig voedzel. *Mangaa* swijmt zeer na een apricoos in gedaente en smaek. De boom *jaracaha* draegt een breede kroon, bladeren gelijk der vyge-boomen, geele bloemkens en peeren met schellen, voedzaem en vol kernen. *Ouaieroua*, een buiten gemein welriekende boom, brengt vruchten voort groter dan de grootste meloenen. *Iunipap*, veel hooger, heeft appelen, die terwijl groenen bitter zijn, en gekaeuwt een helder nat geven, welk pekswart verft: derhalve by d'eilanders in gebruik, om swarte streepen over 't licchaem te schilderen. De appelen gerijpt, zijn binnen en buiten geel, zeer smakelijk, smelten in de mond. Behalven de genoemde vrucht-boomen, groeyen op *Maragnan* verscheide andere, waer onder uitmunt *vua-pirup*, wegens haer bloeyzem, uit geel blauw en rood, en aengenaeme appelen, die rijp zijn in de regen-weken. Eindelijk is ook *de pekey* zulk een dikke boom, dat naeuwelijx by drie mannen omarmt word: de vrucht, twee vuisten groot, heeft een harde en dikke schelle en binnen vier welriekende vruchten, niet ongelijk een menschen nier, tusschen welke een steekelige steen verschuilt, die den mond swaerlijk quetst: waerom zorgelijk gegeten worden.

Merkwaerdige aerd-vruchten op Maragnan:

d'Aerd-vruchten, die *Maragnan* voortbrengt, zijn niet min vreemd als veelerley, gezond en smaekelijk. *De karouata* spant boven alle de kroon: de bladeren ruim een elle lang en twee duim breed, zijn zeer dik en wederzijds distelig: 't midden der plante draegt, twee voet boven de grond, buiten gemein aengenaeme vruchten, binnen en buiten geel, drie-kantig, een vinger lang, tot sestig en meer rontom dicht getrost. *Vua* een zoort van meloenen, grooter dan een hoofd, buiten groen, binnen met witte spijs vol swarte korreltjens en liefelijk zap, smelt over midden gesneeden tot water, zoeter als zuiker, en zeer ververschende. *Manioch* een dikke wortel der plante *manieup*, gebladert gelijk een vijgeboom, word tot meel gestampt, en verstrekt voor brood. Behalven dese aerd-gewasschen, heeft *Maragnan* verscheide andere, onder welke meest gebruikelijk zijn de grote platte boonen *commanda-ouassou*, en de langwerpige erweten *commanda-miry*.

merkwaerdig gevogelt:

Niet min verwonderlijk is de menigte als verscheidentheid van 't gevogelt. Allerley slag papegaeyen vliegen by groote troppen: zijn ongemein schoon, leerzaem en smaekelijk. De patrijsen *nanbououassou*, in groote niet toegevende aen een kapoen, draegen blaeuwe vederen en leggen blaeuwe eyeren. *De ourou* swijmt na een patrijs, heeft een haene-kam en gemengde pluimen uit roode, swarte en witte. De vledermuisen *andheura* maeken by donker naer geluid: byten de slaepende menschen, en zuigen zoo fel haer bloed: dat 't bloed naeuwelijx kan gestempt worden. *Yandou* een struis-vogel, groter dan een middel-maetig man kan niet vliegen, loopt vry snelder dan een mensch. De kalkoensche haen *falian* met een lange bek en ooyevaers beenen, licht hem niet verder als vijftien schreeden boven de aerde: rent voorts diervoegen geswind; dat geen honden mogen by-houden.

merkwaerdige visschen:

De Oceaen rondom *Maragnan* levert de smaekelijke visch *pyraon*, ses voeten lang; dikker als een bier-ton en met pik-swarte schubben, een hand groot, bezet. *Camouroupouy* verscheelt niet van *den pyraon*, dan dat kleinder schubben heeft. *Ougry*, vier voet lang, heeft een breede kop, en twee scherpe vinnen op de rugge, die gevaerlijk quetsen. Dese visch swemt ook in de rivieren; doch riekt aldaer na muscus. Gelijke langte met *d'ouyry* vertoont ook *de camboury ouassou*; sijn verkens kop en geel-geschubde staert maekt hem tot een lelijk wanschepsel. De rogge *yauebouyre* haelt in dikte een voet, in lengte twee vademen, en even zo veel in breedte, behalven de staert ander-half vadem lang, uit welker midden een scherpe en groote pinne steekt: die zulke zorgelijke wonden geeft, dat 't gequetste deel des mensch moet afgezet. *Narinnary*, merklijk kleinder, verwond met sijn angel, swart en wit gestreept, niet min gevaerlijk. De plat-visch *acaraiou*

bereikte de lengte van een voet, heeft een groene kop, dikke ſchubben, een geel boven lijf, en onder wit. Achtmael grooter is een *araououa*, hardgehuid en van een drie voetig ſwaerd voorzien, met welk andere viſſchen dood. 't Swaerd *despanapans* is een voet kleinder. *De pacamo* en *caramourou*, ſwijmende na palingen, worden overvloedig gevangen onder de rotzen. De rievieren en beeken op *Maraguan* zijn inſchelijx boven maeten viſch-rijk. Onder veele verdient geen gemeine verwondering *de pourake*, vier voeten lang, vol groene, blaeuwe, roode en witte vlekken en ſtreepen: d'huid heeft zulk een hardigheid, dat geen toegedrongen ſlag van een deegen quetſen kan: weshalven zich op 't ſlaen niet verrept. Indien nochtans zomwijl eenige beweging maekt, veroorzaekt zulk een pijn aen d'arm des ſlaenders, dat terſtond ter aerde neder plotſt. *Caurimata*, den karper zeer gelijk, geeft de lekkerſte viſch, die ergens in eenig water ſwemt. *Pyrain*, zonder ſchelpen, geel en rood geverft, heeft ſcherpe tanden, die ſchaers-gewijs ſnyden, gelijk ook *de opean*, *tarehure*, *paraty* en *ierou*. De roode kreeften *ouſſa* met ruige beenen onthouden haer veel aen de wortel van 't driftig geboomt *appari turiers*. De witte kreeften *aouara-ouſſa* draegen 't ambergrys, aen ſtrand opgeworpen, na haer hoolen. Men vind hier buiten gemein groote krokodillen, *de Maragnaners* noemenze *gacare*. De moſſelen *xerourou*, de ſmaekelijke oeſters *rery* en *d'appa-ritures*, groeyende aen de takken der boomen lanx de ſtrand, worden dagelijx by d'inboorlingen, die dicht aen zee woonen, genuttigt. Geduurende de regen-weeken komen ſtaende poelen, in welke jaerlijx een groey van visjens valt, door d'inwoonders op-gevangen, wanneer de poelen beginnen te verdroogen. Vorders voed dit eiland een groot getal viervoetige dieren. De harten, hinden, windhonden, konijnen en haeſen verſchelen weinig van d'Europiſche. De wilde ſwijnen *taiaſſou* draegen een togtgat op de rugge, waer uit een aengenaeme reuk waezemt. De yzer-verkens *coendou* wijken wegens groote voor geen wilde ſwijnen: hoewel andere van de zelve ſlag vry kleinder zijn: hebben een haeze mond, twee lange tanden boven in den bek en twee onder, menſchen ooren, de twee voorſte voeten ſwijmende na een das, d'achterſte na een beir, en ſtekels ten deele wit ten deele ſwart, drie palmen lang: wanneer binnen d'hoolen kruipen ſtrijkenze de opſtaende borſtels neder: ſchuilen veel onder doorn-ruichten: leven by appelen en wortelen: werpen haer borſtels tegen die beſchaedigen wil, niet min gewis als vinnig: des winters blijvenze zoo lang in haer hoolen, als een beir een jong draegt. Hier loopen ook de mierenzoekers *tamandua* met een verkens-hoofd, honden-ooren, ſpitze ſnuit, paerden hair en oſſen-voeten. *De tapiyre-ete* verſcheelen weinig van wilde koeyen, alleen dat langer ooren, korter beenen en ſtaert en ſcherper tanden hebben; doch geen hoornen. Men vind in haer koppen *bezoar*. *De armadilloos* komen ook niet allezints over een met d'andere Braſiliaenſche; want de voeten der Maragnanſche zijn gelijk der biggen, d'ooren als van haeſewinden, de ſtaerten lang vol groote witte en ſwarte ſchelpen: worden verſcheidentlijk verdeelt. *De armadillo ouaſſou* wijkt in groote voor geen ſchaep: *de tatouete* ſwijmt na een vos: inſchelijx *de couaty*, dan ſleept zoo groote noch dikke ſtaert niet. De wilde katten *margaia* worden gevangen om haer ſchoon vel. De loſſen *ianouare* en luipaerden *ſouaſſo-varan*, beide verwonderens-waerdig, fraey geteikent, vallen zeer wreed. Buiten gemein wanſchaepen is 't traeg kruipende dier *ai*, op *Maragnan* genaemt *unau*: heeft een ronde kop vol grof en grijs hair, niet ongelijk een menſchen-hoofd, aen ieder poot drie klaeuwen, dicht by een, van vingers lengte, lams-tanden, een gladde verheevene en ſwarte neus, kleine en droomachtige oogen, geen ooren, een ſtompe ſtaert als een zuikerbrood, over 't ganſche lijf lang aſch-graeuw

Vreemd verhael van een viſch.

Viervoetig gediert op Maragnan.

Verſcheiden armadilloos.

Vreemd beeſt ai.

graeuw hair en de groote van een middelbaere vos: het klimt zeer langſaem by de boomen op: en komt niet beneden, ten zy eerſt al het loof heeft kaelgegeten: anderzints leeft ook by aerde: en zomtijds in de hooge takken zonder ſpijs twintig dagen: des nachts maekt het eenig geluid: 't heeft vier en twintig uuren van doen, om vijftig ſchreden voort te kruipen. *Maragnon* voed allerley aepen en meerkatten.

Vreemde zimmen:

Onder vele munt uit de zimme *cayon*, over 't ganſche lijf ruig; doch met een lange witte baerd, oudmans aengezicht, kaele ooren, ſwarte oogen en lange ſtaert, welke om een tak ſlingert: aldus hangende, beweegt 't lichaem heen en weder, ter tijd toe den naeſte boom aen d'een of ander tak kan vatten.

Wondere vertellinge van de zelve.

De cayon is niet min ſtout als loos. Gequetſt met pijlen valt tegen den verwonder onbeſchroomd in. Wanneer by de boomen opklautert, draegt den mond en eene hand vol ſteenen: om de reizigers ter gelegener tijd te werpen. Als een gewond word loopen d'andere toe, en ſtoppen de quetzuur met bladeren en boom-moſt. De jongen omhelſen den hals en rugge des moeders, die echter ongemein ſnel kan loopen, en van d'eene boom op den ander ſpringen. *Ioan Ardenois* verhaelt, hoe *de cayons* met *de Braſiliaenen* om geld dobbelen: en de winſt in herbergen verteeren. *De Ieſuit Ioſeph Acoſta* getuigt: dat diergelijk beeſt gezonden na den wijn-kooper niet eer 't geld over-leeverde, voor de fleſſche vol was: welken tegen d'aenranzende jongens bewaerde, werpende diervoegen met ſtenen, dat ieder weg liep. En, hoewel gaerne wijn dronk, bragt altijd de wijn te huis zonder proeven. Niet min is verwonderens-waerdig, 't geen de zichtbaere getuige *Peter Martyr* van dit beeſt ter nederſtelt. 't Bemerkte namentlijk de vuur-roers, die op hem mikten. Geſwind vliegt de zimme benedenwaerd: grijpt een ſoldaetekind: en ſchuild achter 't kind. Immers zoo arg is de zimme *ſagovin*.

 Deſe

Deſe gelijkt ten aenzien der hals, kop en 't voorſte lichchaem eenigzints na een leeuw: vertoond een bruin vel met rood vermengt, en groote ruige ooren. Is buiten gemein lekker, teeder en hoovaerdig: zulx liever van honger ſterft, als eenige mis-handelinge lijd, wanneer gevangen word. *Yzelijke ſlangen.* De ſlange *boy-ete*, twee vademen lang, zonder beenen, heeft een geſchilderde huid en vier ſcherpe tanden: met de tonge voorzien van twee pijltjens, met de ſtaert geeftze doodelijke wonden; doch is min gevaerlijk, dewijl op het einde der ſtaert een blaesje ſtaet, welk geroert, zoo een geluid maekt, als of vol geſchommelde erweten ſtak: zulx ieder zich weg-pakt. d'Andere ſlangen *iouboy*, *tara-gouyboy* en *tarehuboy* verſtrekken *den Maragnaners* ten ſpijs, gelijk ook de groote padden *courourou*. De vlooyen *ton*, quellen dit volk buiten maeten: waer tegen byzonderlijk gebruikt word de palm-boom-oolie en verve *roucou*. *Maragnaners herkomſt:* d'Inboorlingen, verjaegt uit het vermaekelijke landſchap *Cayete* door *de Portugeeſen*, zijn een zoort *der Toupinambas*, en hebben zich voor anderhalf honderd jaer op *Maragnan* neder-geſlaegen. De tijd der aenkomſt herwaerds plagt eertijds geviert te worden met 't groot feeſt *caoven*; doch, alzoo een vrouw haer verſtoute een dronke gezach-hebber af te roſſchen, ontſtond door verdeeltheid een heevig *haer verdeeltheid:* gevecht: en zedert bleef 't eiland vyandelijk in wapenen: zulx d'een party den ander noemde *Tobaiares*, beduidende: *gy zijt mijn vyand, en ik de uwe.* De verbittering gaet zoo verre, dat elkander op-eeten. Beide *geſtalte:* zijn van middelbaere geſtalte: hebben platte neuſen, welke de vroedvrouwen in de geboorte door in- *ſterkte:* douwen maeken. Alle ſterke menſchen worden, zonder grijs, kael of ziek te zijn, doorgaens honderd jaer: leven maetig en onder een gezonde lucht. De vrouwen baeren kinderen, als tachentig jaeren bereiken. De kinderen wit gebooren, krijgen een olijf-vervige huid, door ſmeerſel met *roucou* en oolie: zijn anderzints wel geſchaepen. De *dragt:* mannen plukken 't hair aen 't voorhoofd uit; doch laeten het tamelijk lang nevens d'ooren en achter hangen. Den vrouwen ſlingert het hair over den middel: zy draegen houte rolletjens in de doorboorde ooren; maer de mannen ſteeken groene ſteentjens in geſneedene gaten der lippen en beentjens door de neus. Vorders zoo loopenze alle zonder ſchaemte naekt. De beenen zijn ſwart getaent met de vocht van het kruid *junipap*: het overige lijf vertoont veelvervige afbeeldſels. Die hard-vochtig willen ſchijnen vlymen haer lichchaemen vol wonden, welke, met eenig vijlzel beſtrooyt, in de lidtekenen 't vijlzel altijd vertoonen. *wanneer gepluimt gaen:* Ten gewoonelijken feeſten verſchijnenze niet, als van den hoofde tot de voeten aerdig gepluimt. Op het hoofd pronkten de bonnetten *acangoap*, of de kroontjens *akangerar*, om den hals de kraegen *aiouacava*, om de ſchouders de mantels *aſſoyaue*, om de kuiten de kouſebanden *tabacoura*, aen welke geholde nooten vol ſteentjens, die geluid maeken, hangen, en om de armen de ringen *mapouyh-couaychovare*. Deſe gantſche toeſtel is konſtig gevlochten uit veelvervige en ſchoone pluimen. *De Maragnaners* woonen binnens-lands zoo dicht niet, als na de zee-kuſten, wegens de viſſcheryen. *haer vreemd verhuiſen:* Verhuiſen om de ſes jaer, behoudende nochtans de benaming van haer dorp. Elk man neemt zoo veel vrouwen, als hem goeddunkt; doch de vrouw moet haer houden by een man: tenzy echtſcheiding gemaekt word, welk geſchied wegens lichte oorzaken. Haer kotoene bedden *yni* hangen tuſſchen twee ſtaeken: in elk kan ſlechts een menſch leggen. De bondgenooten houden naeuwe vriendſchap: vergaſten malkander dagelijx; doch zijn *wraek:* wreed en wraekgierig tegen vyandige nabuuren. Meſten, ſlachten en eeten de gevangenen. 't Minſte leed, haer of haer voorouders aengedaen, *wapenen.* brengtze in de wapenen. De wapenen zijn

zijn de boogen *ouyrapar* en pijlen *ooune* of *tacouart*. *De Franſchen* hebben op *Maragnan* geſticht de ſterkte *San Louies*: waer uit ten weſten, vier mijl over zee gezien kan werden, 't landſchap *Tapouytapere*, welk by hoog water tot een eiland word: anderzints mag men droogs voets over een zandige kille na de vaſte kuſt gaen. Dit vruchtbaer geweſt heeft twintig volk-rijke dorpen. Tegen d'ondergang der zonne leid *Comma*: welken naem 't hoofd-dorp, de rievier en 't land voeren. 't Land telt ſeſtien dorpen: beter bebouwt en dichter bewoont, als *Maragnan* of *Tapouytapere*. Maer belangende de gemelde ſterkte op *Maragnan*, leid 't werk aldus. De Franſche hopman *Riffaut*, had door aenraeden van *Ouyrapive*, die onder ſijn *Maragnanſche* landsgenooten groot gezach voerde, drie ſchepen toegeruſt, in 't jaer vijftien honderd vier en negentig. Doch wegens oneenigheid der vlootelingen en verlies van 't voornaemſte ſchip, wierd *Riffaut* benoodzaekt de ſtevens na *Vrankrijk*, en eenig volk op *Maragnan* te laeten; onder 't opzicht van een jong edelman *de Vaux*. Deſe wiſt hem diervoegen te ſchikken na de zinnelijkheid der eilanders: datze beloofden 't Chriſten geloof aen te nemen, indien Franſche hulp-benden tegen haer vyanden over quamen. *De Vaux* berichte hier af den Franſchen koning *Henrik de Groot*, die 't werk ter herte nam: en *de ſa Ravardiere* na *Maragnan* ſchikte, ten einde hy de recht geſchaependheid des handels nader onderſtond. *De la Ravardiere* bragt hier ſes maenden zoek: doorſnuffelde alles naerſtelijk; maer weder-gekeert vond den koning vermoord: weshalven 't werk ſteeken bleef voor een tijd; want zedert nam *Ravardiere* tot mede genooten den heer *Raſilly* en baron van *Sanſi*: verſocht aen de koninginne moeder ettelijke *Capucynen*, tot bekeering *der Maragnaners*. 't Verzoek wierd ingewilligt. Op 't jaer zeſtien honderd twaelf dan, lichte drie ſchepen d'ankers in de Britoenſche haven *Cancale*. *De Franſche*, aen *Maragnan* te land geſtapt, bouwden aldaer nevens de voornaemſte haven op een berg, aen wiens voet twee diepe rievieren zeewaerd loopen, de ſterkte *San Louies*, welk voorzagen van twee en twintig ſtukken geſchut. Deſe nieuwe volk-planting ging eenige tijt gelukkig voort; maer *de Portugeeſen* ſloegen eindelijk *de Franſche* uit haer ſterkte: en maekten zich voorts volkoomen meeſters, gelijk ook van den grooten berg *Ibouyapap*, vier uuren gaens hoog, boven vlak vier en twintig mijl in de lengte, en weinig minder breed. Geen vermaekelijker vlakte word ergens van de zonne beſcheenen. Hier ſtaetze vol aengenaeme boſſchaedje: elders uitgebreid in weelderige beemden, onder een gezonde lucht: aller wegen ſpringen fonteinen of vlieten viſch rijke beeken en rievieren. Om dit *Braſil* eindelijk geſpte *'t Vereenigde Nederland* ſtoutmoedig 't harnas aen. 't Was te wel gelukt met de eerſte vloot, die onder 't beleid der ſchippers *Ioan Molenaer*, *Ioan Dignums zoon*, *Ioan Schellinger*, *Simon Mau* en de koopluiden *Cornelis Houtman*, *Gerard van Beuningen* en *Reinier van Hel*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig, na *Ooſt-Indiën* vier ſtevens wende: alwaer zedert zulk een voer kreeg: dat gantſche koningrijken bemagtigde, en den handel wijd en zijd, tot merkelijke verrijking, over die ooſterweereld voort zette. 't Moeſt ook ten weſten gewaegt: ten einde de Spaenſche koning den zeenuwe des oorlogs mogt werden afgeſneeden: als die uit *America* on-ophoudelijk met ſchatten geſtijft wierd. De maetſchappy van koopluiden, de welke tot noch toe op *Guinæa* handelde, had lang een wigtige toeleg in 't oog: te meer alzoo *Guinæa* weinig over-winſt gaf. Maer de Spaenſche moogendheid in haer voordeel aen te taſten, was geen werk van klein belang. Eindelijk evenwel is het by d'hand gevat. *d'Algemeine Staeten des Vereenigden Nederlands* ontwerpen op 't jaer ſeſtien honderd een en twintig, een gunſt-brief voor de nieuwe Weſt-Indiſche maetſchappy, behelzende: dat

't Landſchap Tapouytapere:

en Comma.

Verhael van de ſtichting der ſterkte op Maragnan door de Franſchen.

Vermaekelijke berg Ibouyapap.

Oorſprong der Weſt-Indiſche maetſchappy.

Inhoud der gunst-brief aen de zelve verleent by de Staeten des Vereenigden Nederlands.

dat niemand buiten verlof der gezeide maetschappy zal vermoogen eenige handel te drijven op *Africa*, van de noorder-zonne-keerkring tot d'uithoek *Bonne Esperance*, noch op *America* van *Terre-Neuf* tot de straeten *Magellanes* en *la Maire*, noch op de Zuid-zee tot *Anian* toe: de wederhoorige zullen verbeuren schip en goed. Voorts word de genoemde maetschappy gevolmagtigt, om sterkten te bouwen, verbonden in te gaen met vreemde vorsten, recht en gerechtigheid te oefenen in den naem van *de Staeten des Vereenigden Nederlands*: aen welke, gelijk ook aen de maetschappy, haer opper-gezachhebber en 't krijgs-volk den eed van getrouwigheid gehouden blijven te doen. Belooven *de Staeten* geen schepen, geschut of eenige oologs-magt, den maetschappy toebehoorende, ten dienst van 't land te nemen, ten zy met haer bewilliging. Voor acht jaer word gegunt tol-vrydom. De bestiering der maetschappy zal bestaen by vijf kamers, een tot *Amsterdam*, bedienende vier negende deelen: een in *Zeeland*, twee negende deelen: een op *de Maes*, een *van Noord-Holland*, een in *Vriesland*, een der stad *Groeningen Ommelanden*, elk een negende deel. 't Hartogdom *Gelderland*, 't Sticht *Uitrecht* en *Over-Ysal*, die geen kamers hebben, zullen zoo veel bewind-hebbers nochtans mogen stellen, als honderd duizend guldens in-leggen. Niemand nochtans mag 't bewind-hebberschap binnen *Amsterdam* bekleeden, dan die voor sijn eigen belang ses duizend guldens te berde brengt: in d'andere kamers konnenze bestaen mer vier duizend: 't bewind-hebberschap word ses jaer bekleed, en thans een derde deel van 't getal by looting verandert, twee jaer daer na het tweede derde deel, en wederom na twee jaeren het laetste derde deel. Alle drie maenden moet rekening gedaen; doch om de ses jaer de groote rekening van winst en verlies: zoo dikwils blijkt, dat tien ten honderd gewonnen is, zal uitdeeling aen de deel-genooten in de maetschappy geschieden. Tot de algemeine vergadering der kameren binnen *Amsterdam* zal *Amsterdam* acht bewind hebbers zenden, *Zeeland* vier, *Noord-Holland*, *Vriesland*, *Groeningen* en *Ommelanden* ieder twee; doch den negen-tiende persoon zullen *de Staeten* derwaerds afvaerdigen. By dese vergadering moeten alle zaeken, den maetschappy betreffende, verhandelt: op 't stuk des oorlogs alleenlijk dient verzocht het goed keuren van *de Staeten*: aen welke verblijft de beslichting van geschillen, waer over de gezeide negentien elkander niet zouden konnen verstaen. De afgezondene schepen blijven verbonden weder te keeren tot die kamer, van welke zijn afgevaeren. De boek-houders moeten betaelt uit 't geen de bewind-hebbers van de waerdye der schepen, geschut en waeren voor af trekken. Alle opper-gezach hebbers der schepen zijn gehouden bericht haerer verrichting te doen aen *de Staeten*, na tien dagen, dat binnen 's lands havenen vielen. Vorders belooven *de Staeten*, tot hand-haeving der gezeide maetschappy, tegen alle overlast van haer vrye zee-vaert, by te zetten tien tonnen gouds, in vijf jaer te betaelen, onder beding: dat van vijf honderd duizend guldens, nevens andere deel-genooten, winst zullen trekken. Zy belooven ook haer by te springen met sestien oorlogs-schepen, welke de maetschappy zal voorzien van volk en eedwaeren, en 't genoemde getal met sestien andere zeilen en vier jagten versterken. 't Geld, gemaekt van de genoomen prijsen, moet aengeleid tot voortzetting der scheeps-magt, betaeling van 't krijgs-volk en onderhoud der vastigheden; doch zullen voor af getrokken worden de kosten by 't veroveren gevallen, het tiende deel ten behoeve des scheeps-volks, mitsgaders de gerechtigheid die den prinse van *Oranje* als ammirael toekomt. Eindelijk blijven de bewind-hebbers verbonden elkander getrouwigheid in haer bediening plechtelijk te sweeren. 's Jaers na dese beraemde vergun-brief, hebben *de Staeten*

ten des Vereenigden Nederlands de zoutvaert op *Punto del Rey* den maetschappy alleen toegestaen. Zedert is ook een schriftelijk verdrag gesloten tusschen de bewindhebbers en hoofddeelgenooten in de West-Indische maetschappy. 't Verdrag door goedkeuren *der Staeten* bekrachtigt, leide minnelijk ter neder de voorige onlusten. De maetschappy dan, aldus in staet gebragt begon overslag te maeken; aen wat hoek zy ten meesten voordeel de Spaensche volk-plantingen lanx de kusten van *America* wilde bestooken.

Waerom de Portugeesche volk-plantingen zijn aengetast in America, en niet de Castiliaensche.

Peru en *Mexico* nevens *de Zuider-Oceaen* waeren rijk genoeg, om de kosten van een aenzienlijke vloot te vergoeden; doch de togten door de straet *Magellanes* of *la Maire* vielen niet alleen lang, en by gevolg kostelijk; maer ook zorgelijk: alzoo 't bezit lanx *de Zuid-zee*, by *Castiliaenen* bewoond, den Spaenschen koning toequam: zulx aldaer vinnige tegenstand te wachten stond. *Brasil* lag vry gereder, om derwaerds te komen: en magteloosér, om haer te verdeedigen: dewijl *de Portugeesen* aldaer herbergden. Want hoewel dese ook tot de Castiliaense kroon vervielen, wanneer de Spaensche koning *Philips de tweede* 't ontwaepende *Portugael* geweldiger hand bemagtigde: en voorts alle de landen en volk-plantingen, die den Portugeesche koning *Sebastiaen*, in *Africa* ellendig gesneuvelt, en na hem sijn oom de kardinael *Henrik* toebehoorden over *Africa, Oost-Indien* en *America*, in den schoot der Spaensche moogendheid zakten: nochtans behielden *de Portugeesen*, byzonderlijk in *Brasil* een onderscheide bezitting: alzoo niet alleen de Brasilsche plaetsen by *Portugesen* bewoond; maer ook by Portugeesche edelen in eigendom bezeten wierden. Weshalven de West-Indische maetschappy geraedzaemst vond, de Spaensche moogendheid, gehoorig tot *Portugael*, op 't lijf te vallen. Eer de gezeide maetschappy volkoomen gesloten was, sloeg *Maurits* prinse van *Oranje* voor: of niet dienstig vond, haer magt te vereenigen met de Nassauwsche vloot, (die tot een wichtige toeleg, onder 't beleid van *Iaques l'Hermite*, ten deelen op kosten des *Vereenigden Nederlands*, ten deelen van d'Oost-Indische maetschappy, zeilreede lag) te vereenigen. Doch alzoo de meeste bewindhebbers ongeraden vonden, haer middelen te wagen aen een gevaerlijke toeleg, welker uitslag niet konde geweeten worden, als na twee jaer, is een andere aenslag gemaekt. By de kamer dan der negentien bewindhebbers wierd besloten, *san Salvador* in de inwijk *todos de los Sanctos* te bestormen. Werwaerds geschikt wierden drie en twintig oorlog schepen en drie jagten.

Vloot na todos los Sanctos.

Iacob Willekens en *Pieter Pieterszoon Heyn* voerden 't gezach over de vloot: aen de kolonel *Ioan van Dorth* wierd toebetrout 't krijgsvolk te land. Met 't begin des jaers sestien honderd vier en twintig 1624. geraekten de zeilen uit *Texel* en *de Maes* in volle zee, en binnen vijf maenden voor *san Salvador*. Zo haest *de Spanjaerd* om een hoek d'Hollandsche vloot ontdekte, schoot zonder ophouden uit de sterkte *Philippo*, van drie metaele stukken voorzien, als ook uit 't slot *Tapagipe* met vier halve kortouwen; doch aldervinnigst van de arduin-steene storm-kat, drie kantig uit 't water opgehaelt voor *Salvador*, alwaer acht swaere metaele en vier yzere stukken geduurig los gingen.

Salvador by de Hollanders manhaftig bestormt:

d'Onder-zeevoogd *Pieter Heyn* liep met de schepen *Gelderland, Groeningen* en *Nassouw* tot op een vuur roers schoot aen de gezeide storm-kat: alwaer ook vijftien Portugesche schepen dicht aen de wal gekort lagen, ten bagboord van 't slot *Philippo*. Scherp liep wederzijds 't gevecht af, welk tot den avond toe duurde, met klein voordeel voor *Pieter Heyn*: waerom hy te raede wierd uit drie bemande booten de vijftien schepen te beklimmen. De stoutmoedigheid der boots-gezellen verbaesde *de Portugeesen*; want, bemerkende hoe recht op haer aengezet wierd, staken haer grootste schip in brand, en vlooden stadwaerd. De vlam sloeg over in vier naest-geleegene zeilen: zulx de Hollandsche matroosen d'overige tien alleen tot haer vloot af-bragten. De vlucht *der Portugeesen* moedigde *Pieter Heyn*.

Geſwind voerd hy veertien booten, elk met twintig gewaepende bemand: roeyt tegen 't geſchut van de voornoemde ſtorm-kat in, en vermeeſtertze: onaengezien de arduinſteene muur acht voet ſteil uit 't water rees, en boven ſtijf ſes honderd *Portugeeſen* de voordeelige plaets verdeedigde. *De Hollanders* klommen op malkanders ſchouders en by bootshaeken na de hoogte. *Heins* trompetter kreeg de eerſte de bovengrond der ſtorm-kat onder de voet: *Pieter Heyn* zelf was de tweede. Doch alzoo aldaer bloot ſtond voor de kogels, die hem met meenigte van ſtrand wierden toegedreven: vond gezaedzaemſt af te trekken, vernaegelde alvoorens de acht metaele en vier yzere ſtukken. Ondertuſſchen zat de ammirael *Willekens* geenzints ſtil. Deſe wierp twaelf honderd krijgs-knechten te land, nevens twee honderd en veertig matrooſen, om de veldſtukken te beſtieren. De voortogt beſtond uit ſeſtig vuur-roers, onder hopman *Helmond*: hem volgden luitenant *la Main*, ſarjant *Allaerd Schouten*, *Helmonds* luitenant en hopman *Baſſeveld*, en voorts de matrooſen met ſlangſtukken, ſpaeden, houweelen en allerley oorlogs-gereedſchap. d'Achtertogt bewaerde de hopmannen *Kijf*, *Yſenach*, *Wilhem Schouten* en *Bourgeois van Mollingen*. Aldus geſchaert, wierden door de gidzen *Dirk Colver* en *Dirk de Ruiter* ſtadwaerd geleid, lanx een enge weg die *de Portugeeſen* met weinig volk hadden konnen bewaeren, tenzy de verbaeſtheid haer verwijfde voeten maekte. Aen 't einde der enge ſtraet vondenze een groot wachthuis zonder wachters; doch voor de voorſtad zulk een tegenweer, dat het volk begon in wanorde te geraeken: en het zoude lichtelijk ſlecht afgeloopen zijn, indien niet *Allaerd Schouten* de ontſnoerde gelederen herſtelde. Ondertuſſchen quam de nacht op handen. 't Geraedzaemſt in de voorſtad te vernachten, om met den dag *Salvador* te beſtormen. Maer de burgers, verſchrikt wegens d'Hollandſche ſtoutmoedigheid, eerſt te water, en nu ook te land betoont, dienden zich van de duiſterheid, en vlooden wangeſchikt boſchwaerd. De biſſchop *Marcus Teixera* nam de eerſte met ſes honderd mannen de vlucht. De ſtad-houder *Diego Mendoza de Furtado* betoonde een ontijdige moedigheid: als die, nevens ſijn zoon en weinige huisgenooten, binnen de ſtad bleef. Geen kennis had het Hollandſche leger wegens deſe toeſtand. 't Voerde dieshalven twee veldſtukken na de ſtads-poort, in het krieken des daegeraeds, om opening te maeken: wanneer *een Portugees* over de muur keek met een vreede-vaentje, roepende: *de ſtad is verlaeten.* Men trok dan geſchikter orde na binnen. Ongeloofſlijk groot viel de buit: alzoo *Mendoza* verbood eenig goet te vervoeren, ten einde de bezettelingen en burgers te ſtantvaſtiger de ſtad, genoegzaem houwbaer, beſchermden. En waerlijk zy hadden kans genoeg, indien hart genoeg hadden; want toen *Willekens* alhier ter reede liep bevonden zich binnen *Salvador*, behalven een merkelijk aental gewaepende burgers, meer dan ſeſtien honderd ſoldaeten. Voorts lagen op de ſterkten der ſtad of ſtads wallen drie en twintig metaele kortouwen en ſes en twintig yzere ſtukken. In de tien afgehaelde ſchepen vond d'overwinnaer veertien honderd kiſten zuiker, groote meenigte ſiroop en huiden. Hy verooverde ook vier andere zeilen: welker twee voor laeding voerden vier honderd pijpen Spaenſche wijn, 't derde *farinha*, en 't vierde zout. Uit de pakhuiſen beneden de ſtad aen de waterkant haelde hy weinig min dan drie duizend kiſten zuiker en groote meenigte tabak: en van 't eiland *Taperica* anderhalf honderd pijpen traen. Deſe heerlijke zegen was naeuwelijx bevochten, wanneer de kolonel *Dorth*, voor de uithoek *Vincent* van de vloot af-gedwaelt, na verdrietig zukkelen, 't werk bereeds beſteld vond. Binnen *Salvador* uitgeſtapt, bragt

Pieter Heins helden daed.

Salvador ingenoomen.

A. Coenobium de Carmo.
B. Porta de Carmo.
C. Collegium Jesuitarum.
D. Coenobium S. Francisci.
E. Basilica.
F. Carcer.
G. Aula Marchionis et Vice-regis Brasiliæ.
H. Porta S. Benti.
I. Suburbium.
K. Coenobium S. Benti.
L. Repositorium.
M. Castellum maritimum.
N. Aquæ mediterraneæ.
O. Castellum S. Alberti.
S ALVADOR

U·bs
SALVADOR
N
N
K
F
G
H
I

bragt 't krijgs-volk, uit-gelaeten plonderde, tot behoorlijke tucht: plakte aller wegen opene brieven aen: by welke de gevluchte burgers wierd aengebooden de zelve meer en meer vryheid onder de Nederlansche bescherming, als ooit van den Spaenschen koning genooten. Op dusdaenige plak-schriften keerden slechts weinige *Portugeesen* stadwaerd; want de meeste en voornaemste wierden eensdeels door ontzach des bisschops *Teixera*, die de wijt der verooverde stad den gevangen steevoogd *Furtado* gaf, te rugge gehouden: anderdeels dewijl oordeelden, dat *'t Vereenigde Nederland* te onmagtig was, om haer te beschermen tegen de Spaensche over-moogendheid. Terwijl *Dorth* en *Willekens* op alles orde stelden, vielen verscheide rijk-gelaede schepen van *Lisboa, Ienero, Spiritu Santo, Angola* en van elders, onkundig wegens *Salvadors* overgaen, binnen d'inwijk *todos los Santos*, en voorts in handen *der Hollanders*. De bloode *Portugeesen* herschepten nu ook moed: bestormden ter middernacht haer verloore stad, tot over den middag toe: wanneer de kolonel *Dorth* van één vergeessche togt op *Morro Pablo* te rugge keerde. *De Portugeesen* beducht dat achter bezet zouden worden, weeken af. Men bespeurde zedert nergens vyand. *Dorth* deshalven reed met klein gevolg buiten *Salvador*, ten einde de gelegendheid van 't omleggende land verspiede. Hy was geen gootelings schoot buiten de wallen, of een groot heir *Brasiliaenen* rees onverwacht uit d'hinder-laege van een kreupel-bosch: velden met pijlen 't paerd ter aerde: zulx *Dorth* inschelijx swaerlijk gewond voor over tuimelde. Geswind vloogen *de Brasiliaenen* toe, sneeden den manhaften held de kop af, en mishandelde 't lijk zeer verwoed. *Allaert Schouten*, in de plaets van *Dorth tot Salvadors* steevoogd gevordert, bezorgde niet minder, als de noodige versterking der stad. Na deses overlijden volgde sijn broeder *Wilhem Schouten*, die het noch vry slordiger maekte. 't Liep alles te loor. Elk paste zich zelf te verrijken. Onder andere buit, bequamenze 't ongemein rijke schip, welk *Francisco de Sermiento* landvoogd over *Chili* voor *Salvador* aenbragt. Van honderd acht en vijftig duizend gulden zilvers, en vry meerder schat gouds en peerlen, quam weinig tot rechte handen, behalven 't geen nooit bekend wierd. Wat vorders de stad *Salvador* belangt, gebout door *Thomas de Sosa*, beslaet een verheeven heuvel, om de hoek van een uitsteekende punt, in d'inwijk *todos los Santos*. Beneden de stad lanx de waterkant springen, na de zijde der sterkte *Philippo*, twee versche fonteinen, en nevens de zelve verscheide pak-huisen: in het grootste tusschen een ronde toorn en batery, van welke beide dapper vuur gegeven wierd op d'Hollandsche vlood, leid een ongemein groote spijker, met zuiker bestouwt, toen *Willekens Salvador* bemagtigde. Ter zijde van de spijker, als ook der ronde toorn, staet een swaer windaes, honderd vademen boven de beneden strand, door welke in houte sleeden, lanx een steil gebikt pad, alle lasten op en neder gewonden worden. Ter zijde des spijkers rijst een driekantige hard-steene halve maen uit zee: zoo verre van den oever, datmen by volle zee met een bark tusschen beide kan vaeren. De voorstad *Carmo* heeft een straet niet min lang als breed: bespoelt ter eener kant door de zee, aen de ander zijde van een wijde graft, voor gesterkt met een dubbeld hoorn-werk, en buiten het hoorn-werk met het slot *Rozaria*. Niet verre buiten *Salvador* leid in de voorstad na de strand de sterkte *Albertus*: en recht tegen over na de gezeide graft beslaet 't klooster *de Carmo*, (welk den voor-stad de zelve benaeming mede-deelt) een ruime vierkantige plaets. Voor de voor-stad leid een markt-veld, welkers slinker zijde een kapelle heeft, en aen 't einde van de smalle weg, die van de strand met een bogt na dese markt strekt, een sterk wacht-huis. *Salvador* zelf, langwerpig getimmert lanx de

Hollanders nemen veel schepen.

Colonel Dorth sneuvelt ellendig.

Wanorde binnen Salvador.

Beschrijving der stad.

de zee, ſpringt by de voor-ſtad *Carmo* eenigzints breeder uit. De ſtad heeft vier markten. Op de grootſte langwerpig-vierkant loopen uit negen ſtraeten: welker een, boven andere breed, de voornaemſte huiſen vertoond. De tweede markt is van gelijke geſtalte, dan dat ter rechter hand bogtig valt: alwaer aen den ingang een vaſte kerker gezien word. De poort *Carmo* geeft een door-gang na de voor-ſtad even-eens genaemt, gelijk aen d'andere zijde de poort *Bento* na de voor-ſtad *Bento*, welke t'eenemael blood leid. 't Klooſter van *Franciſcus*, by *Jeſuieten* bewoond, beſlaet een groot perk lanx de wal, nevens welke de binnen-graft loopt. Na de zee-kant hebbenze een tweede gebouw, veel aenzienelijker dan *Franciſcus klooſter*. Dicht by den kerker ſtaet het waepen-huis: en weinig inwaerds de tempel, die noch niet onder dak was, op 't jaer ſeſtien honderd vier en twintig. Boven alle paleiſen munt uit 't geen de ſtad-voogd bewoond, omtrent in 't midden van *Salvador*; doch na de zee. Hier loopt een bogtige weg ſtrandwaerd: *De Lieve Vrouwe* tempel rijſt met een verheeven dak, dicht by de poort *Bento*: buiten welke 't groote klooſter *Benti* geſticht is. d' Hoofd-tempel *Salvador* ſpant boven andere de kroon. Op d'uiterſte punt ten zuid-weſten der ſtad leid de ſterkte *Antonio*: tuſſchen welke en *Salvador* een prachtig ſpeel-huis des biſſchops gezien word. Wederzijds van dit ſpeel-huis leggen twee vaſtigheden: namentlijk, na de kant van *Antonio*, *Diego* en *ſan Maria*, en ſtadwaerd *de Lieve Vrouwe de Graca* en *Vittoria*. Middenweegs tuſſchen *Vittoria* en 't klooſter *Bento* vindmen 't ſlot *ſan Iao* met vier bolwerken. Doch aen de noord zijde word de ſtad verzeekert door de ſterkten *ſan Peter*, *Philippe* en *Tapecipe*. De Spaenſche koning toonde zich gevoelig wegens 't verlies van zulk een aenzienelijke plaets. Hy takelt dan een magtige vloot toe: ten einde ſijn ſchade mogt vergoede. Deſe toeruſting konde zoo bedekt niet toegaen, of de Weſt-Indiſche maetſchappy kreeg hier kennis af. Weshalven haer ſchrap ſtelt tot tegenweer. Eerlang lagen zeilreede achtien oorlogs-ſcheepen en zeven jagten, bemand met ſeſtien honderd en negentig matrooſen, en dertien honderd en vijftig zoldaeten. *Ioan Dirk-zoons Lam* voerde de vlagge in deſe vloot.

Vloot van Ioan Lam:

Doch alzoo dag aen dag geruchten quamen van d'ongemein groote toeruſting in *Spanje*, wierd goed gevonden de vloot te verſterken met veertien ſchepen en twee jagten, voerende veertien honderd een en dartig bootsgezellen en vijf honderd acht en vijftig krijgs-knechten: onder 't oppergezach van d'Edamſche burgemeeſter *Boudewijn Henrix zoon* en d'ammirael *Andries Veron*.

van Boudewijn Henrix zoon:

Voorts vaerdigde de Weſt-Indiſche maetſchappy een derde vloot af, beſtaende uit vier ſchepen en drie jagten, waer over *Henrik Kat* 't hoogſt bevel had, met laſt om lanx de Spaenſche kuſten te kruiſen.

van Henrik Kat.

Spanje zat ook aen haer zijde geenzints ſtil. Met 't begin des jaers ſeſtien honderd vijf en twintig lichte *Frederik de Toledo* d'ankers van een en dartig galjoenen, vier pijnaſſen, drie tartaenen en een karveel voor *Cadiz*, bemand met zeven duizend en vijf honderd koppen.

1625.

De ſoldaeten waeren verdeelt in drie regementen, onder de kolonels *Peter Oſorio*, *Ioan Orallena* en *Marquis de Torrecluſa*. By *ſan Iago* voor 't Africaenſche hoofd *Verde* vereenigde *Toledo* met de Portugaelſe vloot, welke beſtond uit een en twintig galjoenen en veertien zoo karveelen als barken, en vier duizend man, meeſt matrooſen.

Spaenſche vloot van Toledo:

De ſoldaeten maekten twee regementen uit, beſtiert by *Antonius Nunnez Barreio* en *Frans de Almeida*. In deſe vloot ſtond 't hoogſte gezach aen *Emmanuel Meneſes*.

Portugeeſche van Meneſes.

Deſe geduchte ſcheepsmagt bragt het den vierde van grasmaend voor *Salvador* aen. *Toledo* ſtapte zelf te land nevens de ſterkte *Antonio*: gaf by ſijn afweeſen 't bewind over de gantſche vloot aen *Ioan Fajardo*: bemagtigde geſwind 't klooſter *Bento*, alwaer den ſarjant *Troppani* met twee regementen liet: en viel voorts op 't Carmelieter munſter. Ondertuſſchen deeden vier honderd

derd *Hollanders* een uitval: en vochten mannelijk tegen de twee regementen, welke 't klooster *Bento* bezet hielden. 't Liep scherp af: *de Spaensche* kreegen een vinnige neep. Behalven drie gequetste hopmannen en een groot getal soldaeten, sneuvelden de bevel-hebbers *Eumanuel Aquitara*, *Alonso de Gana*, *Peter San Stevan*, *Diego Espinosa* en de kolonel *Peter Osorio*. Maer *Toledo* liet aldus den moed niet zakken: hy bragt, by de voorige vijftien honderd mannen, negen en twintig halve kortouwen aen land: met welke hy diervoegen, uit de vermeesterde kloosters, het Carmelietische en *Bento*, op de zeventien Hollandsche schepen, voor de wal gekort, speelde: dat zommige zonken, andere onbruikbaer wierden. Voorts is 't Spaensche leger in drie wijken afgestooken: en de stad van drie storm-katten geduurig beschooten. De voornaemste stond binnen 't Carmelieten munster, voorzien van drie en twintig metaele stukken. De tweede was geplaetst op de swaere muuren van 't klooster *Bento*; alwaer acht halve kortouwen dag en nacht tegen de stads wallen swaere kogels lotten. Binnen de stad liep alles in 't wild. De stee-voogd *Wilhem Schouten* ging ondertusschen dronken en vol van 't een hoer-huis in het ander; zag nergens na om: bejeegende de soldaeten met schampere woorden. Weshalven by algemeine opstand afgezet, en de sarjant *Hans Ernst Kijf* tot sijn plaetsvolger gekooren is. Men hield krijgsraed, wanneer tyding quam: hoe *Toledo* de stad opeischte. *Kijf* verbaesd vaerdigt een trommelslaeger aen *Toledo*, met een brief van inhoud: 't Beliefde den veldheer *Toledo* den belegerde te gunnen drie weeken, om de onbruikbaer geschooten scheepen tot den aftogt na *Holland* te herstellen: en voorts dat de bezettelingen, volgens eerlijk krijgs gebruik uittrekken met brandende lonten, vliegende vaendels, koogels in de mond, geschut en pakkaedje. *Toledo* gaf trots antwoord. Hy was in sijn eigen land: had vier wijken rondom *Salvador* beschanst, en zeven en dartig kortouwen geplant. 't Stond den belegerde geenzints toe, die immers geen ontzet konden te gemoet zien, zulke voordeelige eischen te doen, en hem niet vry dezelve in te willigen. Hy schonk haer 't leven; maer alles zoude vorder blyven aen sijn bescheidentheid. Ten laetsten voltrokken de gevolmagtigde *Wilhem Stoop*, *Huig Antonis zoon* en *Frans du Chesne* in het Carmelieten klooster 't verdrag met *Toledo*, op dese beding-punten: d'Hollandsche bezetting zal *Salvador* overleveren in zulk een stand als tegenwoordig is: ongewaepend uittrekken, met knapzakken op de rugge: voorts genieten vry geleid, vaertuig en levens-middelen tot *Holland* toe. Den eersten van bloey-maend wierd de stad *den Spanjaerden* in-geruimt, met zulk een wanorde: dat hy bereeds de poort *Bento* meester was, eer men aen d'ander zijde van *Salvador* kennis had eeniger onderhandeling tusschen *Toledo* en den kolonel *Kijf*. En alzoo ging de plaets, na dat een jaer onder 't gebied *des Vereenigden Nederlands* stond, wederom aen de Spaensche kroon over, by meineedig ongeschiktheid der opper hoofden: daer anderzints genoezaem houwbaer was: alzoo niet alleen de mond-kost tot vijf maenden strekken konde; maer ook geen mangel leed aen eenig oorlogs-gereedschap of volk, welk stijf twee duizend gewaepende konde uitmaeken. Hier quam by, dat 't jagt *de Haes*, uit de Hollandsche vloot voor af gevaerdigt, tijding binnen *Salvador* bereeds gebragt had, wegens de magt, die uit de Nederlandsche havens tot haer versterking quam. Maer de schepen gehoorig tot de vlagge van den zee-voogd *Lam*, als ook des gezaghebbers *Boudewijn Henrinx zoon*, zukkelden een geruime tijd door tegenwinden, eer d'ankers konden lichten. Onder de middaglijn kregenze veel zieken en stilte: zulx eerst den ses en twintigste van bloeymaend tot de bogt *todos de los Sanctos* inzeilden: zagen eerlang de Spaensche vlaggen van *Salvadors* wallen waeijen, en vijftig kloeke schepen

Toledo bestormt Salvador.

Schelm-stuk der stad houder Wilhem Schouten.

Salvador word schandig overgegeven.

schepen onder de stormkatten gekort leggen. De Nederlandsche vloot, verdeelt in vier slag-ordens, bestond uit vier en dartig zeilen. *Lam* voerde de vlagge aen de hoogste braemsteng. *Andries Veron* liet den top-stander waeyen op de groote steng: de onder-ammirael *Adriaen Claes zoon* van de voor-steng: en de vierde slag-orde aen de mars-zeils reede. Men vond geraedzaem weder zee te kiesen; doch na dat eenig tijd om de zuid hielden, bevonden, hoe de sterke stroom haer af-zette na de droogten, op de west-zijde van d'inwijk gelegen: weshalven over staeg smeeten na den vyand, die met acht en dartig swaere schepen volgde; doch keerde eerlang stadwaerd, en *d'Hollanders* wederom zeewaerd. Buiten geraekt hielden zuidelijk, met weinig vordering: alzoo *d'Oceaen* zeer hol schoot, en de sterke tegen-stroom haer na de wal dreef: liepen voor de rievier *Francisco* wegens d'ondiepten geen klein gevaer. By mangel van ververshing stierf veel volk, en 't getal der zieken vermeerderde dagelijx: zoo dat zommige schepen haer naeuwelijx konden redderen. 't Was gevaerlijk, met zulk een swaere vloot op lager wal langer te blijven. Men vond goed d'inwijk *Trayciaon* aen te doen. Dese is gelegen een mijl ten noorden der rievier *Monguapigape*, alwaer een steene rif afstrekt tot voor *Trayciaon* toe: 't rif vloeid onder met hoog water, anders leid het blik: heeft drie openingen, twee voor groote schepen, 't noordelijkste alleen voor klein vaertuig. *d'Oceaen* breekt hier op: zulx de zeilen by alle winden veilig schuilen. 't Land begroeyt met kreupel-bosch, heeft een meir, twee mijl lang en een vierendeel breed. Aen d'overzijde lag een dorpjen, by *Portugeesen* en *Brasiliaenen* bewoond. *De Portugeesen* waren gevlucht; doch *de Brasiliaenen* hielden stand, niet zonder vriendelijke bejeegeningen. Men vond hier dartig kisten zuiker in een hutte. De zee-voogd *Lam* bragt de zieken te land: en d'hopmannen *Boshuisen*, *Swart*, *Dijke*, *Stapels* en *Uzeel* deeden nu en dan eenige togten landwaerd: kreegen ververfing van oranje-appelen en verscheide hoornbeesten. Niemand verrichte meer als 't jagt *Vosken*: welk, hoewel slechts bemand met ses en dartig koppen, voor de Brasilsche kust drie schepen veroverde: een uit d'inwijk *todos los Santos*, vol zuiker en tabak, een ander van *Pernanbuco* met de zelve koopmanschap, behalven de huiden, bevracht, en een derde voerende uit *Madera* Spaensche wijn. Op den eerste der oogst-maend stak de vloot wederom zee-waerd, tot groote onstelteni *der Brasilaenen*: als die *den Hollanders* tegen *de Portugeesen* met de wapenen waeren toegesprongen: op hoop door haer voortaen beschermt te zullen worden; doch, nu verlaeten, hadden niet te wachten, dan een volkoomen uyt-roeying. Weshalven veele verzochten, met de vloot te vertrekken. Wegens de schaersheid der mond-kost zijn slechts weinige ingescheept. De vloot buiten geraekt wierd verdeelt. Ammirael *Veron* liep met twaelf zeilen na d'Africaensche kust. *Boudewijn Henriks zoon* behield by zich achtien schepen. d'Overige keerden met den zee-voogd *Lam* t'huiswaerd. En aldus scheide de vloot van d'ongelukkige haven *Trayciaon*: alwaer stijf zeven honderd Nederlandsche vlootelingen ellendige graven vonden. *Boudewyn Henriks zoon* ververschte aen 't Caraibische eiland *san Vincent*, en liep voorts westelijk: wanneer hem een storm (de winden liepen in vier en twintig uuren 't zeekompas rond) diervoegen slingerde, dat de groote mast gekerft, de gantsche vloot verstrooyt, en 't schip *Vlissingen* door de golven aen stukken geslaegen wierd. Voorby 't eiland *Virgin Gorda* geraekte de vloot weder by malkander, en omtrend 't einde der herfst-maend voor de stad *Ioan de Porto Rico*. Met een meer als mannelijke heldaedigheit stuift *Boudewijn Henrix zoon* tot de haven in: onaengezien de enge mont met een sterkte vol metael geschut beveiligt leid. Vinnig schoot de sterkte, en hy bleef niet schuldig. Ten zy de droogten 't landen voor de stad dien dag belet hadden, zoude vry

Nederlandsche vloot onder d'ammirael Lam:

haer verrichting in todos los Santos.

Inwijk Trayciaon.

Merkwaerdige verrichtingen van Boudewijn Henriks zoon.

vry meer buit bekoomen zijn ; want ondertusschen bergden d'inwoonders haer beste goederen. Met het krieken des daegs sprong 't opperhoofd nevens acht honderd matroosen en krijgs-knechten te land : trok ter stad in met geslootene geleederen ; zonder eenige tegenweer : plante op 't platte dak van 't huis der steevoogd de prinse vlagge : besette sterk alle toegangen : sloeg de wijnvaten aen stukken, dewijl 't volk haer verliep in drank : beschoot van de land-zijde 't slot met drie metaele stukken : nam de reduit in, gebouwt tot bevryding der brugge, welke het kleine eiland, waer op *Porto Rico* leid, met 't groote vereenigt : maekte by lichten dage een storm-kat, waer van hy 't slot uit ses kortouwen dag en nacht beschoot : naderde yverig met twee loop-graeven. Over dit werk stond hopman *Thyene*. De bevelhebber *Useel* had de wacht dicht onder 't slot; doch, alzoo 't volk meest ziek was, konde weinig vorderen : ja *de Spaniaerds* uitgevallen, gelijk dagelijx deden, sloegen elf man dood, nevens welke *Useel* ook sneuvelde. Daer lagen nu twee toornen van 't slot om verre geschooten. De vyand zette dese schaede dubbeld betaelt : alzoo verscheide booten *der Hollanders* over-viel : zulx de toevoer het slot niet konde af-gesneeden worden. Ondertusschen versmolten de belegeraers dagelijx ; onvoorzien van oorlogs-gereedschap ten beleg vereischt. Te meer alzoo 't schip *Enkhuisen*, welk veel bus-poeder en soldaeten voerde, niet voor den dag quam. *Boudewijn Henrix zoon* vind dieshalven geraedzaem den aftogt te blaesen. Hy steekt de zeilen, onder de stad gekort, en *Porto Rico* zelf, voor welk de slot-voogd *Ioan de Haro* weigerde brand-schatting te betaelen, aen vier hoeken liever laey in brand. Eindelijk geraekten alle de schepen in zee; doch diervoegen van 't geschut der sterkte doornaegelt, dat op ly moesten smyten, om de lekken te stoppen. 't Schip *Medenblik* aen de grond vervallen, bleef den vyand ten buit. In de kleine haven *Sierra Gorda* nam

Bestorming van 't slot op Porto Rico:

't jagt *West-kappel* een bark met vier metaele stukken. De beschaedigde vloot liep binnen de westelijke bogt van 't eiland *Porto Rico :* alwaer verklutst en ververscht wierd. Terwijl alhier vertoefde, zond *Boudewijn Henriks zoon* de zeilen *Hester* en *Ionas*, met rijke buit gelaeden, na 't vaderland. Door herde tegen-stroom zukkelde de vloot een geruime tijd onder *Porto Rico*, benoodzaekt aldaer te keeren binnen d'inwijk *Francisco*. *De Hollanders* deeden verscheiden land-togten, met verlies van volk : alzoo de Spaensche uit haer voordeelige kreupel-bosschen veilig en gewis treften. In 't midden van louw-maend des jaer sestien honderd ses en twintig loopt *Boudewijn Henriks zoon* by noorden *Porto Rico* na *Dominica :* en voorts lanx de eilanden *Matinino*, *Luzia* en d'uithoek *de tres Puntas*, op 't eiland *Margarita* aen : alwaer binnen de haven moedig uit-stapt en 't slot by de land-zijde bestormt. Hy zelf krijgt d'eerste, nevens vijftien metgezellen, de borst-weering der sterkte onder de voet. *De Spanjaerden* toe-gevloogen, sneeden haer den hertred af. Waerlijk zy zouden alle zijn neder-gehakt, tenzy d'hopmannen *Stapel* en *Estienne* te hulp quamen; want *de Spanjaerden*, haer ziende by 't bolwerk op-klauwteren, stooven te rugge, na dat bereeds negen van de voornoemde vijftien hadden afgemaekt, onder welke de hopmannen *Vrk* en *Molkman*. De bezetrelingen sprongen in de graft, en ontsnapten meest alle. De weinig gevangenen deeden bericht : hoe de weg na 't vlek landwaerd, by *Spanjaerden* bewoont, allenthalven doorgesneden en gestopt was met gevaerlijk-steekende heesters, onmoogelijk om door te breeken. *Boudewijn Henriks zoon* voerde de buit binnen 't slot gevonden, nevens drie metaele en vijf yzere stukken, te scheep : liet de sterkte op-springen : verbrande alle de huisen : en liep na d'haven *Muchina*, aen welken de benaeming *Port Maurits* toe-paste. Alhier nam hy uit een zout panne, behalven een grooten hoop gedroogde visch, twintig last

Vordere verrichting van Henrix zoon.

1626.

zout:

zout : ververſchte voorts op *Santa Fe*: bezichtigde *Aves*, een laeg eiland vol hoog geboomte : bequam op *Bonayre* meer als twee honderd lammeren, meenig rood-hout en pok-hout; en voor de kuſt een Spaenſch fregat koſtelijk gelaeden : door-ſnuffelde d'havenen van *Hiſpaniola* en *Jamaica*: verviel wederom op de ſtrand van *Porto Rico*, omtrend 't eilandeken *Mona*; alwaer vier Spaenſche ſchepen ontdekte, van welke drie met rijke laeding nam, en 't vierde verbrande. Hy vong op den grooten *Caiman* meenigte ſchildpadden en krokodillen : verooverde een nieuw ſchip tuſſchen de kleine zand-eilandekens *Caios* voor *Cuba* en een bark : waer uit kondſchap kreeg, dat de vloot van *d'Honduras*, als ook uit *Nieuw-Spanje*, dagelijx tot *Havana* verwacht wierden. Liep voorts binnen d'haven *de Cabannas*, alwaer een nieuwe nagel, groot honderd laſten, bemagtigden, en te land veel planken en timmermans gereedſchap : ſtapte met zeven honderd vlootelingen aen de ooſtzijde der haven uit : trok lanx een ſmalle gebaende weg een mijl te landwaerd : vond aen 't einde een loopende beek, beemden vol vee en een vlek. 't Volk, gewaerſchouwt door d'honden, liep weg. De vlootelingen kreegen hier overvloedige ververſching, meer als twintig duizend oranjen-appelen, veel limoenen, *bananas*, verkens, kalveren en gerookt ſpek : en verbranden voorts 't vlek. Zedert vielen voor *Havana* in haer handen een Spaenſche bark, als ook een ſchip vol timmerhout, noch een bark gelaeden met twaelf honderd hoenders, een ſwaere couchenille-kiſt, geld en kraemery, noch een zeil voerende levende ſchildpadden, en een ander vol zout, gedroogde viſch en eenige koopmanſchap. Terwijl de vloot voor *Havana* kruiſte, ſtierf 't opperhoofd *Boudewijn Henrix zoon*, een man dien het niet ontbrak, noch aen onverzaegde dapperheid, noch aen wijs beleid. Zedert voerde *Adriaen Claes zoon* de vlagge ; doch alzoo 't volk onderling overhoop geraekte over 't verdeelen der leef-togt, welke ſchaerſch begon om te komen, liep alles in 't wilde. De matrooſen ſtonden op tegen de bevel-hebbers : zy hadden lang genoeg gezukkelt : konden niet wachten na de vlooten uit *Nieu-Spanje* noch *d'Honduras*. Men wend dan de ſtevens t'huiſwaerd : alwaer eindelijk binnen *Texel de Maes* en op de Zeeuwſche ſtroomen de reddelooſe ſchepen in vielen. Te vooren is verhaeld, hoe de vloot (die te laet, tot hulp van de ſtad *Salvador*, by *d'Hollanders* over-gegeven, aen-quam) haer driezints verdeelde.

Verdeeldheid onder de vloot.

Achtien zeilen behield *Boudewijn Henriks zoon* : twaelf bleven by de vlagge van d'ammirael *Andries Veron*: dewelke over-ſtak na *d'Africaenſche* inwijk *Sierra Leona*; alwaer ter reede vond den zee-voogd *Ioan Dirks zoon Lam* met drie ſchepen, die meer als twee maenden hier zukkelde, wegens ziekte der vlootelingen. De koning *Frambore* vergunde aen d'ammiraelen *Lam* en *Veron* vrye jagt, en voorts zoo veel oranje-appelen en limoenen, als tot ververſching noodig hadden. Het afgematte ſcheepsvolk geraekte eerlang hier wederom ter been, en maekte diervolgende zeil.

Hertogt van d'ammirael Veron.

Zy voerden onder andere van *Sierra Leona* een baviaen, welke tot verwondering toe de gedaente van een menſch uitdrukte. 't Beeſt had 't licchaem, handen, oogen, ooren, voeten en gebaerten eens menſch : dronk tabak onder 't boots-volk : maekte kinds-gehuil, wanneer geſlagen wiert. De inwoonders aen *Sierra Leona*, alwaer deſe wanſchepſels in meenigte door de boſſchaedjen loopen, gelooven : dat de zielen der afgeſturvenen in deſe baviaenen woonen. De geleerde *Ioan de Laet* getuigt in ſijn jaerlijx Verhael van de verrichtingen der Weſt-Indiſche maetſchappy : hoe een wijfje van zulke baviaenen gezien heeft, welk gewonelijke maenſtonden kreeg. De vloot liep voorts ten anker voor *Commany*. Aen *Poquena* landen twaelf honderd vlootelingen, benevens honderd en vijftig *Negers*. *Andries Veron* en *Arend Iacobs zoon* voerden dit heir na 't ſlot *del Mina*. Men vaerdigde

Vreemde baviaen.

digde voor uit een bende onder *Hans Grijf*, om den uitval der bezettelingen te ſtuiten. De bende vermoeyd en dorſtig leide haer dicht onder de ſterkte ter neder. d'Een zocht water en d'ander zoog tabak: 't geweer lag hier en daer: de bevel-hebber bezichtigden van een naeſtgelegen heuvel de gelegendheid der ſterkte *del Mina*. Wanneer onvoorziens twee honderd *Negers* het verſtrooide heir op het lijf vielen, met een raezende verwoedheid: te meer alzoo *de Portugeeſen* op ieder kop van een verſlaegen *Hollander* een groot ſtuk geld hadden gezet. Nooit liet een leeger het ſlechter leggen. 't Wierd gejaegt als weerlooſe kinderen, en geſlacht gelijk lammeren. d'Ammirael *Veron* ſneuvelde nevens alle de hopmannen over de ſoldaeten. Binnen korten tijd waeren afgemaekt vier honderd een en veertig koppen. En tenzy het opperhoofd *Arend Jacobs zoon* wel had geſtaen met de inboorlingen van *Commany*, werwaerds het geſlaegen heir vluchte, niemand zoude dien bloedigen dans zijn ontſprongen; want de trouwlooſe *Africaenen* zijn gewoon, geen vriendſchap inziende, de overwinnaers by te ſpringen. *Veron* had vier ſchepen dicht onder *del Mina* geleid, die met ſchieten weinig vorderden: alzoo de kogels tegen het ſlot, gebouwt op een ſteen-klip, (uit welke de muuren ten deele gebikt zijn, en ten deele met diergelijke groote ſteenen op-getrokken) af-ſtuiten. Maer de vier ſchepen, verkondſchapt deſer ellendige toeſtand, zakten na *Commany*: bergden de overgebleevenen uit de nederlaeg: en keerden, nevens de andere elf zeilen, te huiſwaerd. Terwijl de togt deſer vloot aldus ongelukkig afliep, taekelde de Weſt-Indiſche maetſchappy toe, op het begin des jaers ſeſtien honderd ſes en twintig; negen groote ſchepen en vijf jagten, onder het beleid van *Pieter Pieters zoon Hein*: ten einde zich vervoegde by de kruiſende vloot, met welke *Boudewijn Henriks zoon* op de Spaenſche zeilen uit *Nieuw-Spanje* en *de Honduras* paſte. 't Jagt *de Vos* had de voortogt, om de komſt van *Pieter Hein* aen *Boudewijn Henriks-zoon* te boodſchappen. 't Geraekte op het einde van bloeymaend voorby de eilanden *Dominica*, *Guadalupe*, *Nieves*, *Chriſtoffel*, en zedert lanx *ſanta Cruz*, alwaer ter zuider kant geen reede konde vinden, wegens de klippen. Van *Mona* ſtak het over na de vaſte kuſt: ontdekte hier, zeven mijl ten weſten *Carakes*, hoog-gehakkeld land, welker bergen boven de wolken uitſtaeken: zette voorts na de uithoek *Caldera*, de eilanden *Margareta* en *Coche*, op welk laetſt veel bokken bequam, niet zonder verlies van ſes man, by *de Spanjaerden* en *Indiaenen* ontzielt. Ondertuſſchen liep de ammirael *Pieter Hein*, in het begin van hooy-maend, dicht ten zuiden van *Barbados*, een eiland tamelijk hoog, bergachtig en vol kreupel-boſch. 't Diep-lood bereikte zelf dicht onder de wal geen grond. Bezichtigde voorts *Matinino*, wiens verheevene heuvelen, met dicht geboomt bezet, de wolken dekten. *De Oceaen* ſpoelt hier over een klippige en ſchorre boodem. Niet min diep verſchuild de grond op de reede van *Dominica*, alwaer *Pieter Hein* geen andere ververſching bequam, als zeer zoet water en een vrucht ſwijmende na onrijpe druiven, welke wieſch aen een rond-geblaederde boom: 't zap genas den ſcheurbuik. Op *Guadalupe* geſtapt, vond in 't boſch een canooe, zeven vademen lang en een breed, gehouwen uit een boom. d'Eilanders, geſchikte en welgeſchapene menſchen, gingen moedernaekt, en verontſchuldigden haer: dat geen meer ververſching konden toebrengen, ter oorzaek *de Franſche* en *Engelſche* van *Chriſtoffel* onlanx haer hutten en hooven hadden verwoeſt. Onder *Mona* quam 't jagt *de Vos* by de vloot, met bericht, dat geen tijding van *Boudewijn Henriks zoon* elders had konnen krijgen. Weshalven *Pieter Hein* geraedzaemſt vond lanx de zuid-kuſt van *Hiſpaniola* te loopen, met een wijd-

Schandige nederlaeg van Veron.

Hollanders trekken van del Mina af.

Togt van 't jagt de Vos.

Togt van Peiter Hein: 1626.

wijd-verſpreyde vloot, die onder de groote *Caiman* weder zoude te zamen komen. Onder 't hoofd *de Corrientes* verviel een Spaenſch jagt met *ſalſaparilla* in ſijn handen, zedert noch een tweede met zout en viſch op de droogte voor *Cotoche*, voor d'uithoek *Antonio* een fluit voerende talk en huiden, en ter zelver plaets noch twee ſchepen rijkelijk geballaſt. Uit de gevangenen kreeg hy kondſchap: hoe de vloot van *Nieuw-Spanje* voor een maend uit de haven *Ioan de Ulva* de ankers lichte na *Havana*: zulx buiten twijfel aldaer bereeds was aengekomen. *Pieter Hein* dieshalven zet na *Tortugas*, op hoop of noch eenige traege zeilen uit de achter-hoede konde afſnijden. Voor de uithoek *de Florida*, alwaer het dikwils binnen een gootelings ſchoot twintig vademen droogt, ontdekte hy zeven zeilen, en genaedert meer als veertig. Indien de vloot van *Boudewijn Henriks zoon* met *Pieter Hein* vereenigt was geweeſt, die dag had *'t Vereenigde Nederland* een onwaerdeerlijke ſchat veroovert. Doch was ongeraedzaem met zoo kleine magt zulk een vloot aen te taſten: welke dieshalven onverhindert voort-zeilde. *Pieter Hein* zette dicht lanx *Florida*, alwaer drie *canooen* met ſchrikkelijke mannen aen ſijn boord quamen. 't Gantſche licchaem moedernaekt, was veelvervig beſchildert: alleenlijk voor de ſchaemelheid hing een matje, uit boombaſten gevlochten: achter ſlingerde een lange quaſt: hadden geen koopmanſchap als gomme van kleine waerde. *d'Hollanders* namen hier een Spaenſch ſcheepjen met zeene-bladeren en eenige ponden ambergrijs. Maer dewijl de ziekte handover hand onder haer toenam, ſmeten 't over ſtaeg, en liepen ten anker in *Sierra Leona*. Tot het uitgaen van louw-maend des jaers ſeſtien honderd zeven en twintig, ververſchtenze alhier. Thans worden de ſtevens gewend na *Braſil*. Op deſe togt achterhaelde *Pieter Hein* een ſchip van *Madera*, met anderhalf honderd pijpen wijn en rijke ſtuk-goederen: ſtoof voorts in, niet zonder ongehoorde held-daedigheid, tot d'inwijk *todos los Sanctos*, tegen al het geſchut der ſterkten en ſtorm-katten van de ſtad *Salvador*. Dartig ſchepen lagen dicht aen de wal gekort, beſchut van de ſtorm-katten en ſterkten. Hy echter zet midden tuſſchen den Portugeeſchen ammirael en onder-zeevoogd: ſchiet den laetſten te grond: dwong den anderen tot overgeven. De ſchepen *Hollandia* en *Gelria* taſten de overige zeilen aen: uit welke eerlang het ſcheeps-volk buiten boord ſprong. Voorts quamen de gemande booten af, (onaengezien de vyand haer duizend en duizend kogels toejoeg uit geſchut en hand-buſſchen) en haelden twee en twintig Portugeeſche ſchepen van de wal. Binnen drie uuren was het gantſche werk beſchikt. De overwinning ſtond *den Hollanders* op vijftig dooden, behalven de gequetſten, onder welke de ammirael met een kogel door de ſlinker arm geſchooten, en de ſcheenen met een ſplinter verwond. Ook raekte ſijn ſchip, nevens *Gelria*, by ſpringty op de bank, beide ten deel van het vyands geſchut. *Gelria*, meer als ſeſtigmael doornaegelt, wierd eindelijk driftig; maer het ammiraels ſchip, tot een wrak geſchooten, konde onmoogelijk vlot koomen: waerom aen brand geſtooken is. Dit ongeluk ging niet alleen. 't Schip *de Oranje-boom* ſprong met vijf en ſeſtig man in de lucht: veertien, ellendig verzengt, wierden gebergt. d'Ammirael zond na *'t Vereenigde Nederland* de ſchepen *Sant Peter*, *de Hoop*, *Noſtra Sennora de la Vittoria* en *de ſwarte Leeuw*, behalven de huiden, zilver, goude kleinoodjen, kotoen en tabak, meeſt gelaeden met zuiker: welke, aldaer gelukkelijk aengekoomen, den ſtaet der Weſt-Indiſche maetſchappy niet weinig de moed deed wakkeren. Zedert nam *Pieter Hein* twee ſchepen met ſlaven van *Angola*: welke, alzoo de ſteevoogd van *Salvador* niet wilde loſſen, en ten laſt der vloot lagen, op *Taperica* te land geſmeeten zijn. Den laetſten der lentemaend verliet *Pieter Hein* de inwijk *todos de los Sanctos*: liep

Schrikkelijke menſchen.

Ongehoorde helden-daed van Pieter Hein:

Sijn vorder verrichtingen:

liep voor-by *Morro Pablo* in 't eilandeken *Paeſch-avond*, en met hard weder boven de beruchte ondiepten *Abrolhos*. Voor 't hooge land tuſſchen 't hoofd *Frio* en rievier *de Ienero*, ontdekte hy twee zeilen, welker een, met zuiker gelaeden, genoomen wierd: 't andere ontdonkerde. Hy ſtuurde voorts tot de bogtige ſtroom *Spiritu Sancto* in: groef putten op d' eilandekens, welke de rievier maekt, om verſch water te krijgen: dewijl 't geenzints veilig was op de kuſt ter wederzijde; want d' inboorlingen vinnig ſchooten uit de kreupel-boſſchen. Vorders liet 't ſtedeken *Spiritu Sancto* verſcheide brandende vlotten met de vloed af-drijven, om d' Hollandſche vloot aen te ſteeken; doch alzoo licht gebluſcht wierden, bragten geen ongemak toe. Alhier verviel een karveel, tot *Lisbon* gelaeden met wijn en ſtukgoederen, in handen van *Pieter Hein*. Deſe, wederom onder zeil geraekt, verdeelt ſijn vloot driezints. d' Onder-ammirael *Cornelis Cornelis zoon Oole* behield drie ſchepen, om te kruiſen voor de rievier *la Plata*. *Henrik Beſt* had een ſchip, jagt en karveel, om de mond der ſtroom *Ienero* waer te nemen. De zee-voogd zelf voerde vier ſchepen, drie jagten en een bark na d' inwijk *todos de los Sanctos*: alwaer twee ſchepen nevens de ſterkte *Tapezipe* lagen, dicht aen den oever. Geſwind roeyen ettelijke bemande booten derwaerds: haelen een goede buit: en ſteeken voorts de twee ſchepen in brand. Uit een genoome bark kreeg *Pieter Hein* bericht: hoe ſes gelaede fluiten in een kreek van de rievier *Tapezipe* opwaerds haer verduiſterden voor *de Hollanders*. Men vaerdigt terſtond ettelijke booten af op kondſchap. Deſe vonden in de mond der ſtroom een kloek ſchip van volk verlaeten, en een half mijl verder ſes Portugeeſche ſchepen, die verder op-korteden. Zy roeyen dan te rugge, en brengen tijding aen den ammirael: die des anderen daegs op 't jagt *de Vos* overtreed, en nevens twee andere zeilen en ettelijke booten tot de rievier invaert. De fluiten waeren hooger aen-gezeilt, en ondertuſſchen geſterkt met ander-half honderd ſoldaeten, onder 't beleid van hopman *Padilha*. De Portugeeſche onder-zeevoogd was in d'achter-hoede: die, zoo haeſt d'Hollandſche booten vernam, dapper met ſchroot ſchoot: zulx de booten begonden af te zakken. 't Werk zoude vruchteloos zijn uitgevallen, ten zy d'ammirael 't volk geweldiger hand aendreef, om den onder-zeevoogd te beſtormen. De mannelijke moedigheid gelukte; want *d' Hollanders* vermeeſterden het ſchip, en ſloegen alles dood. Dit voorbeeld verbaeſde de twee naeſte zeilen: weshalven 't volk na land ſwom, en haer koſtelijke laeding ten beſten gaf. Den verwonnene ſtond de nederlaeg op meer als ander-half hondert man: den overwinnaers op vijftien. Hooger aen lagen noch drie ſchepen; maer de rievier liep aldaer met laeg water droog, en diervoegen naeuw: dat de boomen van d' eene oever tot d' ander konden reiken. *Pieter Hein* dan vond geraedzaemſt 't vordere vervolg te ſtaeken, en de drie prijſen af te brengen: waer toe werks genoeg vond; want *de Portugeeſen* hadden weder-zijds den mond der rievier *Tapezipe* beſchanſt, en met een gezonken ſchip geſtopt. *Hein* zelf dan voer derwaerds: ſtak 't gezonken ſchip by laeg water in brand; en keerde, bewaerd voor duizende kogels, ongequetſt tot de vloot. Hy belaſte vorders, datmen op-boegzels maeken zoude van de verooverde huiden, romdom 't jagt *de Vos*, de pinas, 't karveel en de booten: om tegen musket-koogels vry te ſtaen: te meer alzoo de ſchepen uit de enge en drooge rievier niet anders als met werp-ankers konden werden uitgebragt. Ondertuſſchen lag *Salvadors* ſtadvoogd met een merkelijk aen-tal bezettelingen en burgers achter de voornoemde beſchanſſing, niet twijfelende: of zoude nu wraek nemen over de ſchaede, geleeden by *Pieter Hein*. Deſe quam eindelijk af: haelde de verooverde ſchepen met ſchoot-vrye booten uit: ja loſte diervoegen 't geſchut van de koe-brugge op 't jagt *de Vos*, rondom op gezeide wijze beſchanſt,

noch een merkwaerdige heldendaed.

dat in 's vyands borst-weering schoot. Omtrent midden des zoomer-maend, nam hy de geroofde goederen voor *Salvadors* gezichte over: alwaer zeven Nederlandsche zeilen, uit verscheide oorden, zich by hem vervoegden. Den veertienden van hooymaend gingenze alle zeil. Onder *Noronho*, kenbaer aen een berg, die de gedaente van een toorn vertoont, quam by de vloot *Cornelis Oole*, dewelke zonder verrichting had gekruist voor *la Plata*: en geraekten gelukkig binnen *Texel* en *de Maes*, met een prijs vol zuiker, tabak en brasilien-hout, in haer handen vervallen, zedert 't eiland *Noronho* verlieten.

Verrichtingen van Thomas Sickes.

Terwijl *Pieter Hein* de voor-verhaelde helden-stukken verrichteden, lichte *Thomas Sickes*, by de West-Indische maetschappy afgevaerdigt, uit *Texel* d'ankers van twee zeilen: vond by *Sant Vincent* een Spaensch schip, tot 't water toe afgebrand: haelde een Poortugeesche fluit vol slaeven van *Angola* onder de kiel door: boorde nevens d'inwijk *todos los Santos* een bark in de grond, waer uit eenige potten oolie en stukken lywaed bequam: nam voor *Pernanbuco* een karveel, met honderd en tachentig pijpen wijn, en zedert een rijk schip vol zuiker en huiden: joeg noch een ander tegen strand van d'uithoek *Augustijn*. Doch *Sickes*, door drie schepen uit *Texel* en vier verooverde zeilen gesterkt, liep met vier na *todos los Santos*: twee andere schepen zouden kruisen voor de uithoek *Augustijn*, en twee andere ten noorden *Pernanbuco*. Aen 't eiland *Noronho* moesten alle een maend op elkander wachten. Na veel ongemaks keerden t'huiswaerd met rijkelijk gelaeden prijsen, die den togt tien dubbeld goed maekten. De buit gaf moed. De Zeelandsche kamer bragt, in

1627. 't begin des jaers sestien honderd zeven en twintig, drie schepen toe, onder 't beleid van *Henrik Lucifer*. Voor

Togt van Henrik Lucifer.

Vlissingen 't anker lichtende, wende lanx *Africa* na de rievier *d'Amazones*, en van *d'Amazones* noord noord-west, tusschen yzelijke donder-slaegen en swaere regen, na de stroom *Wiapoco*: om aldaer een volk-planting te maeken.

Volkplanting aen Wiapoco.

De rievier met sloepen opvaerende, geraekte des nachts by twee leedige huisen, aen een plaets genaemt *Wacogenive*. Men oordeelde de gelegendheid alhier bequaem ten gezeiden oogmerk: weshalven te land gevoerd wierd, 't geen uit *Zeeland* voor de nieuwe bevolkers dienstig was geoordeelt. Terwijl ieder alle vlijt aenwende, om hutten te bouwen, is een *Neger* gevangen; die gevraegt, waerom d'ingezeetenen uit verbaesdheid vluchteden, bericht gaf: zulx te geschieden uit een quaede gewisse; want over ettelijke jaeren quamen een bark en twee sloepen met Christenen van de rievier *d'Amazones* herwaerds, dewelke op *Wacogenive* dartig dagen huis hielden; doch onvoorziens by de inboorlingen wierden dood-geslaegen, uitgezondert drie, die noch te lijve waeren. *Lucifer* had drie *Indiaenen* nevens een vrouw binnens boords; dreigde alle aen kant te helpen, ten zy de voornoemde gespaerde te voorschijn bragten. Des anderen daegs quam *een Duitscher*: uit welke weinig bescheid konde krijgen, alzoo sijn moederlijke tael ten meerderen deele had vergeeten. Eindelijk sprak ook de twee andere. De oudste *Ioan Hendriks zoon* verhaelde: hoe voor een geruime tijd *de Portugeesen* in groot getal vielen op de volkplanting aen de rievier *d'Amazones*, geleid door hopman *Oudaen*. Dese vocht een halve dag mannelijk; maer, temets verswakt, zakte na sijn bark, en voer in de kreek, alwaer *de Engelsche* woonden. *De Portugeesen* volgden in *canooen*, en maekten *Oudaen* en *d'Engelsche* af. Ses en veertig man ontsnapten met de bark, onder 't beleid van luitenant *Pieter de Bruine* na de stroom *Wiapoco*. Drie dagen hieldenze alhier huis, wanneer de sarjant *Matruit* den luitenant *de Bruine* verraedelijk doorschoot. Zedert verdeelden de gevluchte in vier troppen. Maer d'inwoonders, om zich deser vreemdelingen te ontlasten, maekten haer, niet zonder vriendschaps schijn, door den drank *pernau* dronken, en vermoorden de smoor-dronkene. Niemand bleef te lijf, dan hy *Ioan Henriks*

Vreemde voorval.

riks zoon, nevens twee *Duitschers*. 't Misdrijf wierd wel by *Lucifer* strafwaerdig gekeurt: doch alzoo sijn last medebragt, de landzaeten door minzaeme bejeegeningen te lokken, heeft hy voor-bedachtelijk het moordaedig schelmstuk verschoont. Men bouwde vorders een drie-puntige sterkte nevens de rievier *Wiapoco*, op een hoogte, acht vademen boven den oever: om de vaert der sloepen te beletten. Na dusdaenige verrichting bezocht *Lucifer* 't eiland *Blanca*, alwaer drie honderd bokken vong; en voorts de bogt *Honda*, alwaer d'inwoonders, stout, sterk, lang-gebaerd en met koopere ringen door d'ooren, veel genot trekken van een treffelijke zout-panne. *Lucifer*, uit *Honda* weder onder zeil geraekt, ontmoete drie jagten, by de kamer tot *Amsterdam* toe-gerust. Voor *Corrientes* scheide *Dirk Simons zoon* van *Uitgeest* met vier schepen zette streek op d'uithoek *sant Anton*: alwaer een rijk fregat met meel, zijde en stuk-goederen verooverde. Hy had nu *Cuba* ontrend de rievier *Poroos* in 't gezicht, en te gelijk twee kostelijke galjoenen van *Honduras*. Drie jagten wierpen den Spaensche onder-ammirael aen boord: welken de Spaensche zee-voogd te hulp quam. *De Leeuwinne* wierd tusschen de twee galjoenen beklemt: zulx vry wat te doen viel. *d' Hollanders* zochten te enteren; doch konden uit haer laeg vaer-tuig niet op-klauwteren tegen de hooge galjoenen. Ook staeken *de Spanjaerden* zeer geweldig met pieken.. Doch zoo haest de Hollandsche handgranaeden op den overloop ruimbaen maekten, beklom *Uitgeest* den onder-zeevoogd: bluschte den brand van des zelfs schip: en sleepte het weg. d'Ammirael wel bezeilt bergde zich met de vlucht. *Uitgeest* aldus verrijkt, keerde te huiswaerd. 't Jagt *de Bruinvisch* vermeesterde in *Cayos* een bark vol huiden en kanasters-tabak: liep voorby *Havana*: en verstond uit de gevangenen *Spanjaerden*: hoe 't grootste slot aldaer omtrend honderd metaele stukken en veertig bus-schieters had: 't kleinder

Merkwaerdige scheep-strijd.

Helden-daed van Dirk Uitgeest.

Sterkte van Havana.

ten westen van de haven weinig minder geschut en bus schieters. De derde sterkte was voorzien van zeventig halve kortouwen. Binnen de stad woonden drie duizend burgers, die in tijd van nood de wapenen voerden. *Joost Ians zoon* en *Claes Henrix zoon* voerde ieder een jagt: namen voor *Pernanbuco* een schip van *Lisbon*, voerende meel, zout, wijn en dartig monniken: zedert een fluit met ses honderd *Negers*, een bark vol zout en yzer, een jagt met wijn gelaeden, en een fregat met zuiker, brasilienhout en tabak. Voor *Itamerica* verooverdenze noch twee prijsen, en keerden met zoo rijke buit na *Texel*. De West-Indische maetschappy, gestijft met de roof der vyanden, taekelde wederom twaelf schepen toe, onder 't beleid van *Pieter Adriaens zoon Ita*, in 't begin des jaers sestien honderd acht en twintig. Dese vloot liep voor *Blanca* ten anker. Dit eiland grimmelt van bokken: de grond bestaet uit gemorzelde keyen, en is elders klippig: heeft een kleine; doch taemelijk goede haven. *Ita* zette voorts boven *Porto Rico*; nam een scheepjen, met zeven duizend pond gember: stapte, tegen over *Hispaniola* uit op 't steenachtig eilandeken *Catalina*, alwaer versch water kreeg en etrelijke *leguaenen*, die in groote menigte aldaer loopen: hield af en aen voor *Cuba*: veroverde ses barken: en verstond uit de gevangenen: hoe *de Honduras-vaerders*, op komende weg zijnde, met twee fregatten vol soldaeten uit *Havana* versterkt waeren, alzoo op de vloot veel ziek volk was. Ondertusschen ontdekt *Ita* den ammirael en onder-zeevoogd der vloot uit *Honduras*, die lanx de wal binnen *Havana* meinden te snappen. 't Zoude haer gelukt zijn, indien niet de schipper *Ioan Pieters zoon*, wiens jagt, voerende twee metaele en veertien yzere stukken, den onder-ammirael aen boord had geleid. Doch, alzoo geen enter-dreggen had, geraekte 't Spaensch schip van hem af, en op de grond. *Ioan Pieters zoon* volgende bleef ook eindelijk vast. De Spaenschen zeevoogd komt sijn mak-

Rijke buit by de Hollanders bekomen.

Togt van Pieter Ita.

1628.

Eiland Blanca.

Scheep-strijd tusschen Ita en d'Honduras-vaerders.

ker te hulp: en ter ander zijde van *Ioan Pieters zoon* tegen de grond. 't Stond hier jammerlijk geschaepen. 't Hollandsche jagt reikte met sijn licht geschut niet toe, daer de Spaensche halve kortouwen wederzijds doel treften. *Ita* konde, wegens stilte en tegen-stroom, niet te hulp komen: hy liet het dan een weinig om de noord door-staen, ten einde de ooste-wind, die tegen den middag alhier opsteekt, onder-schepte: zakt allenskens lanx de wal na de Spaensche zeilen: werpt den onder-ammirael op zijde, en uit de mars vuurpotten in des zelfs schip *San Iago*: en enterde met zulk een geweld, dat van drie honderd Spaensche bootsgezellen meer dan de helft sneuvelde: de overige sprongen over boord: weinige ontswommen. *Ioachim Gijszoon*, *Ioan Braems* en *Antonius Conde* vielen den ammirael op het lijf, die eerlang 't schip *sennora de los Remedios* ten besten gaf. *Ita* bequam hier dardehalf duizend kassen indigo, meer als ses duizend huiden, stijf dardehalf honderd pakken salsaparilla, ettelijke pottiesen balzem-oolie, zeventig duizend pond gember, een en twintig ponden ongemund zilver, twaelf metaele stukken en acht en twintig yzere gotelingen. Voorts stak hy de brand in de ontlaede prijsen. Weinig voor dese bevochte zegen, lichte 't schip *de Fortuin* in 't gezicht van *Vlissingen* het anker: om drie en sestig zielen aen 't eilandeken *Tabago* uit te zetten. Aen *sant Vincent* vondenze twee mannen, die lanx de stroom *Wiapoco*, onder den hopman *Ioannes van Ryen*, neder-geslaegen, voor de woeste inboorlingen hadden moeten opkraemen. Zy waeren ten getal van zeven in een sloep afgestooken: twee stierven op te togt: de vijf stapten op 't eiland *Trinidad* uit: alwaer *d'Indiaenen* van *Granada* drie vermoorden, alzoo *Fransche* waeren, welke zy een bittere haet toe-droegen. De twee *Nederlanders* wierden verschoont. *De Fortuin* gesterkt met 't jagtje *de Zuid-sterre* nam onder d'eilandekens *de Virgines* een rijke bark. De West-Indische maetschappy, dagelijx door nieuwe buit verrijkt, ruste wederom twaelf zeilen toe, beleid by *Dirk Simons zoon van Uitgeest*, die 's jaers te vooren twee kostelijke prijsen opbragt. Binnen de ruime en vischrijke inwijk van 't klippig eiland *Vincent* vong de vloot ettelijke bokken en schild-padden. Voor de Brasilsche kust nam *Uitgeest* twee rijke karveels, een rae-zeil uit *Pernanbuco*, en noch een kostelijk schip uit d'inwijk *todos los Santos*. Met dese buit liepen drie jagten t'huiswaerd. Zedert zeilde *Uitgeest* na *Sierra Leona*, kenbaer aen hoog en dicht geboomt op een verheeven kust. Weder-gekeert na *Pernanbuco*, verooverde ses kostelijk gelaede schepen, onder welke een galjoen van *Goa* met groote schat diamanten. De gelukkige verrichtingen der vlooten, by de West-Indische maetschappy van tijd tot tijd toe-geruft, gaven moed en kracht, om gewigtiger aenslaegen by de hand te nemen. Men maekt dan een en dartig schepen vaerdig, welke voerden omtrend vier duizend koppen, honderd en dartig metaele stukken, vijf honderd en acht en vijftig yzere gotelingen. *Pieter Pieters zoon Hein* voerde de vlagge. Hy nam omtrend de gronden *Tortugas* twee barken van *Havana*, uit welke verstond: dat de zilver-vloot aldaer niet was aengekomen, noch ook die van *Terra Firma*, maer eerst-daegs verwacht wierden. De stroom zette *Pieter Hein* buiten sijn gissing verre om den oost voorby *Havana*: zulx *Matanca* in 't gezicht kreeg. Hy achter-haelde hier een bark, afgevaerdigt by *Laurens de Cabrera* stadhouder van *Havana*, om de zilver-vloot te waerschouwen wegens d'Hollandsche zeilen, uit 't slot *Morro* voor *Havana* gezien. Ondertusschen verooverde *Ioan Ioans zoon van Hoorn* een schip, welk de voortogt had der zilver-vloot. De gevangenen deeden bericht, hoe de vloot zelf op handen was. Met den dageraed ontdekte *Pieter Hein* tien schepen, welker zommige in ly, andere te loef, op 't vuur der Nederlandsche vloot onwetende hadden aengezeilt. De lywaerdste negen, met huiden, meel, campechehout,

Groote buit by Ita be vochten.

Togt van de Fortuin.

Vreemd geval.

Togt van Dirk Uitgeest.

Tweede togt van Pieter Hein:

hout, cochenille, indigo en vordere kostelijkheden bevracht, zijn door de gemande sloepen genoomen, alsoo wegens kamlte de schepen zelf niet te passe quamen. Omtrend middag ontdekte *Pieter Hein* negen galjoenen; op welke geswind jagt maekt. Dese hielden na de wal, en staken des avonds by twee lichten binnen de bogt *Matanca* aen de grond. De bevel-hebbers bergden zich met de vlucht. Ieder droeg sijn kleinoodjen weg. Met 't krieken des daegs volgde *Pieter Hein*, vond de galjoens, viel zelfs in een boot, en voer na den Spaenschen ammirael: die acht schoten deed, terwijl sijn volk meer en meer landwaerd de vlucht nam. Onder 't galjoen genaedert, was geen kans om op te klimmen. Juist hing een touw buiten boord, by welk een matroos opklauwterde, die voorts touwen vast maekte voor andere, rondom van *Spanjaerden* omringt, staende niet anders als of aen handen en voeten geboeyt waeren. Onder anderhalf-honderd man droegen ettelijke de sakken vol goud en zilver. *Pieter Hein* liet alle 't leven. d'Andere galeoens gaven haer op lijfs-genade over. De Spaensche kroon verloor hier, behalven de muskus, ambergrijs, bezoar en de laeding van twee galjoenen en een rijke prijs, meer als honderd en vijftien tonnen gouds. De nacht, die op de verovering der zilvervloot volgde, was zeer onstuimig: zulx de ongeankerde galeoens van de grond driftig wierden. Vijf dagen wierden zoek gebragt met het ontlossen der genoome schepen. Vier galeoens en een nieuw Spaensch koopvaerdy-schip voerde *Pieter Hein* uit de bogt *Matanca*, den zeventiende van herfst-maend des jaers sestienhonderd acht en twintig, na *Holland*, nevens sijn eigen vloot: alwaer gelukkig aen quam. 't Zeeuwsche schip *de Tyger*, toevertrouwt aen *Lucas Pol* behoorde wel tot de vlagge van *Pieter Hein*; doch dwaelde by ongeluk van de vloot af, en liep ten anker voor *Blanka*, alwaer meer dan vijf honderd bokken vong. Dit eiland heeft ses mijl ommegangs, en ten westen een zandige inwijk, bequaem om te ankeren. Voorts is het klippig en steil. In de dalen wascht het gras tot een half mans lengte. De bosschaedjen zijn op de grond begroeyt met scherpe doornen. De veenachtige grond zoude voordeeliger gewasch voortbrengen: tenzy de ratten, leguaenen, haegedissen en ander ongediert het gewasch vernielden. *Lucas Pol* liep van *Blanka* na *Tortuga*, een laeg eiland; doch ten westen tamelijk hoog. De dorre grond heeft pok-hout, bokken en een vermaerde zout-panne. Dit alles is ook te vinden op *Orchilla*, kenbaer aen hoog gebergt ten oosten en westen; anderzints steekt de boodem geen mans lengte boven water. *Pol* vong hier meer dan twee honderd bokken, in een kuil by den oever van de westelijke toppen gejaegt. De ziltige boodem geeft loof noch gras. De boomen staen dorre en droog; zulx met een hand ter neder konnen gestooten. Men vind geen gevoogelt, als leelijke nacht-uilen, en behalven de bokken groote haegedissen. *Pol* zette, voorby de negen boom-rijke eilandekens *Roccas*, en de drie *Aves*, na *Bonaire*. Dit eiland, tamelijk groot en rijzende, heeft ten west-noordwesten een bequaeme reede, een put met versch water, meenigte schaepen, by welke *de Spanjaerden* leven, pok-hout en kotoen-boomkens. Voorts bevond *Pol* 't eilandeken *Mona* rondom klippig en vol hoorn-beesten; doch quaelijk te vangen, wegens de dichte bosschaedjen. Nergens vallen schoonder oranjen-appelen. Zedert liep hy, zonder merkelijke verrichting, voor *Vlissingen* ten anker. Ondertusschen taekelde de west-Indische maetschappy wederom twaelf schepen toe. Onder 't beleid van *Adriaen Ianszoon Pater* ging de vloot zeil, in 't midden der oogstmaend: en kruiste te vergeefs omtrend *de Vlaemsche eilanden* op de Spaensche zeilen. Met 't begin des jaers sestien honderd negen en twintig scheide voor *Ian Vincent* drie schepen, waer over *Martijn Landroede* 't opper-bewind kreeg. *Pater* liep met 't overige der vloot binnen d'inwijk

neemt de zilver-vloot.

Eiland Blanka.

Togt van Pol.

Eiland Orchilla.

Eiland Bonaire.

Eilandeken Mona.

Merkwaerdige togt van Pater.

1629.

wijk *todos los Santos* tot op een mijl voor de ſtad *Salvador:* alwaer ſlechts zeven barken aen de wal lagen. Hy oordeelde niet de pijne waerd te zijn: ſchepen en volk, om zulk een geringe buit, te waegen. Wend dieshalven de ſtevens na *Pernambuco:* nam op de togt een rijke bark: kreeg uit *een Braſiliaen*, op een vlotje aen boord gevaeren, bericht: hoe drie zeil-reede ſchepen te rugge na *Reciffo* keerden, zoo haeſt tyding in quam wegens d'Hollandſche vloot. *Pater* niet ziende hier op te doen, ſmeet overſtaeg na *de Caraibiſche eilanden*. Onder *Granada* vond hy ter reede leggen drie Hollandſche ſchepen, die inſchelijx voor de Braſiliſche kuſt vruchteloos hadden gekruiſt. Voorts ſcheiden *de Pegaſus*, *Raeve en 't Hart* van de vloot, om omtrend *Monges* op te paſſen. Aen *Blanka* vongenze duizend bokken, en tuſſchen de klippen der kleine eilandekens *Monges* overvloedig viſch. Doch alzoo geen Spaenſch vaertuig vernamen, zetten na 't eiland *de Vacca*, welk een ſchoone reede, aengenaeme boſſchaedjen, graeſige beemden, verſche beeken en overvloed van wilde paerden, ſtieren, koeyen, verkens en kleine limoenen heeft. 't Boots-volk plukte meer als tweehonderd duizend. Voor de laege uithoek *Corrientes*, vol geboomt verooverdenze twee koſtelijke prijſen van *Campeche*. Deſe drie ſchepen, gelijk ook *Walcheren* en *de Zuid-ſterre*, uit *Zeeland* af-geſtooken verſterkten *Paters* vloot; wanneer bericht kreeg: hoe eerlang een merkelijk aentael Spaenſche ſchepen uit *Campeche* zouden zeil-gaen. *Pater* ſliep hier niet op. Hy verdeelt dan ſijn vloot in drie ſlag-ordens. De voortogt beſtond in drie ſchepen: gelijk getal had d'acher-hoede. De ammirael voerde de middel-trop, vijf ſchepen ſterk. Aldus geſchaert hield voor 't hoofd *Corrientes* af en aen: wanneer *Joan Stapel* drie Hollandſche ſchepen, en de bevel-hebber *Joan van Hoorn* vier aen-bragt. *Hoorn* koos op 't einde der graes-maend uit *Texel* zee: wierd aen *Grannada* met vergiftige pijlen af-geweeſen: veroorverde

Eiland Vacca.

Ioan van Hoorns togt.

een prijs, voor d'uithoek *ſant Anton*. De gevangenen deeden bericht: dat binnen *Domingo*, de ſtadhouder *Gabriel de Chaves Oſorio* een oud ſoldaet veel te doen vond met 't herſtellen van de muuren, ſterkten en gebouwen der ſtad, voor twee jaer door een harde ſtorm over hoop geworpen: dat ſes ſwaere ſchepen in laeding lagen, die na *Carthagena* de ſtevens zouden wenden, om met de galjoens op *Spanjen* over te ſteeken: alzoo lanx *Porto Rico* niet derfden laeten door ſtaen, uit vrees voor *d'Hollanders*. Voorts verdorf veel gember, by mangel van vaertuig: en de burgers leeden groot ongemak, ter oorzaek geen ſtoffen eenige tijd herwaerds uit *Spanje* over quamen. Ook ging hier niet als kooper geld om: en daer was niet te winnen. De zilver- en goudmijnen wierden geenzints bearbeid: alzoo *de Spanjaerden* geen luſt tot werken hadden: en de oude inboorlingen, over lang aen kant geholpen, in 't graf rotteden. Zulx indien niet binnen *Domingo* de hooge koninglijke vuurſchaer ſtond, waer onder *Cumana* tot *Coro* toe behoorde, de ſtad en 't eiland *Hiſpaniola* zouden licht ontvolkt worden. *Hoorn* zette voorby d'uithoek *Cruz*, een vlakke punt vol geboomte: om den hoek in de bogt, twintig mijl diep, leggen d'eilandekens *Iardin de la Reyna*. Voor *Corrientes* nam hy een wel-bezeilde bark, met drie honden en ſes vuurroers, op de beeſte-jagt herwaerds uit *Havana* afgeſtooken. De gevangenen zeiden: hoe *Havanaes* ſteevoogd *Laurens de Cabrera* volkoomen kennis droeg wegens de Hollandſche zeilen: veel volk verzaemelde: en aen alle havenen rondom her de ſchepen waerſchouwde. *Hoorn* kreeg zedert een koſtelijke fregat, en geraekte eindelijk onder *Paters* vlagge, die nu twintig zeilen telde: met welke hy na de gronden *Tortugas* wijkt. Een vreeſelijk onweder ſlingerden alhier de vloot. De donder ſloeg den groote ſteng *der Zeeuwſche Iaeger* te morzelen: ſtorte lanx de maſt na beneden: en vloog by een ſchiet-poort uit. De bottelier bleef

Staet van de ſtad Domingo, merkwaerdig.

bleef hard-steeken dood: twee andere wierden swaerlijk aen 't hoofd gewond. Dagelijx viel swaere regen en donder: wanneer *Samuel Lucas zoon* 't schip *Middelburg* tot de vloot bragt, gelijk ook de bevel-hebber *Outger Minne* ses andere zeilen. *Pater* ververschte binnen de ruime en veilige haven *de Cabannas*, alwaer ettelijke eilandekens leggen, eertijds by herders en timmerluiden bewoond. Voorts bezichtigde *Havana*: dreef d'onderste laegen van 't geschut toe, en nam de braem-stengen af: dewijl met den herfst-maend de gewoonelijke winterbuyen alhier aenvang nemen. En, alzoo 't hem verdroot, met zulk een aenzienelijke vloot niet te verrichten, zond negen schepen na 't vaderland met de buit, en wende voorts d'overige stevens op *de Barbados*: alwaer vijftien honderd *Engelsche* haer bezig hielden omtrend tabak-planting. *Pater* liep van *Barbados* na de vaste kust *America*: bezichtigde de rievier *Orenoque*: alwaer 't stedeken *San Thome*, by de gevluchte burgers zelf in brand gestooken, zoo veel moogelijk bluschte: en, 't geen zy niet hadden konnen af brenge, scheep voerde. Terwijl aldus vruchteloos zukkelde, ruste de West-Indische maetschappy zeven en twintig schepen toe, onder 't beleid van *Henrik Loncque*, *Pieter Adriaens zoon Ita* en *Joost Bankart*: over de soldaeten stond *Diederik van Waerdenburg*. Aen *San Vincent* vertoefde *Lonque* een geruime tijd. Want alzoo de vyand op *de Veluwe* woelde, en *Amersfoort* bemagtigt had, hielden de Staeten *des Vereenigden Nederlands*, 't volk, by de West-Indische maetschappy geworven, wegens dringende nood, in dienst; doch zoo haest *Wesel* verrascht en *'s Hartogen-Bosch* door *Frederik Henrik* prinse van *Oranje* gewonnen was, volgden tot versterking van *Lonque* vijf en dartig zeilen: welker zommige traeger of eer by sijn vlagge quamen onder *Vincent*: alwaer bykans vier maenden, zonder merkelijke verrichting, had gewacht. Den tweeden van kers-dag ging hy zeil met twee en vijftig schepen, dartien sloepen, aen *Vincent* opgezet, en twee prijsen, alle bemand met stijf zeven duizend koppen. Onder de middag-lijn zukkelde de vloot door stilte en tegenwind: zulx de ziekte en sterfte hand over hand toenam. Ruim twaelf honderd lagen krank; en darde-half-honderd hadden den geest gegeven, zedert *San Vincent* verlieten. Endelijk kreeg *Lonque* de stad *Olinda* in 't gezicht. *Waerdenburg*, liep den vierde van sprokkelmaend des jaers sestien honderd en dartig, met sestien schepen, voerende drie duizend man, voor 't bosch *Pavo Morello*, twee uuren ten noorden van *Olinda*: alwaer geswind uit-stapte, onaengezien *de Portugeesen*, twee duizend sterk, den strand bezet hielden. *Waerdenburg* bleef den gantschen nacht in wapenen: wierd des anderen daegs meester van *Olinda*, doorbreekende ten noorden, gelijk d' overste *Schutte* ten zuide. Voorts gaf de vyand over de twee sterkten op *'t Reciffo*, en verliet 't eiland *Antonio Vaes*: welk zedert vinnig bestormde. Drie honderd *Portugeesen* hadden bereeds de borst-weering achter de rugge; doch d' Hollandsche bezettelingen zamen gedromt dreeven de bespringers met groot verlies te rugge. Omtrend midden van lenten-maend quamen negen schepen, die aen de vloot van *Lonque* ontbraeken, voor *'t Reciffo* ten anker. Zy voerden, nevens ruim ses honderd soldaeten, veel geschut en allerley oorlogs-behoeften, den oversten-luitenant *Alexander Seton* en drie raeden *Joan de Bruine*, *Philips Serooskerken* en *Horatius Calandryn*. Men beschanste aenstonds 't klooster op *Antonio Vaes*, en leide een sterkte met vier bolwerken aen d'inkomst van *Pozo*, op *'t Land Reciffo*. Vorders stak *Seton* d'huisen buiten *Olinda* in brand, waer uit de vyand 's nachts sijn verooverde stad begaepte. En dese was doende met 't versche water op *Antonio Vaes* te vergiftigen, wanneer haer *d' Hollanders* schielijk over den hals quamen. Twee, die 't water dronken, stierven: andere vervielen in swaere krankten. 't Scheelde weinig, of 't opper-hoofd *Lonque*, met een geley van vijftig

Schrikkelijke donder.

Vervolg van Paters reis.

Vloot onder Henrik Lonque.

haer heerlijke verrichtingen.

Waerdenburg neemt Olinda in.

Storm op Antonio Vaes.

Gevaer van Lonque.

vijftig busdraegers, uit *Reciffo* keerende na *Olinda*, was om hals geraekt. Onvoorziens besprongen by twee benden *Portugeesen* en *Brasiliaenen*, bragt van vijftig veertien man af, waer onder ses swaerlijk verwond. Immers zoo groote schaede leeden de hout-hakkers op *Antonio Vaes*, door *de Portugeesen* in een hinderlaege gelokt. Terwijl het werk aldus rondom *Olinda* afliep, liepen eerst twee schepen uit *'t Vereenigde Nederland*, en zedert andere vier, beleid by *Ioan Walbeek*, en noch acht, waer over *Dirk van Uitgeest* het gezach had, voor *Reciffo* ten anker. Eerlang volgde *de Arke Noachs*. Voorts ging *Dirk de Ruiter* met ses zeilen zeewaerd, om te kruisen: en *Pieter Adriaens zoon Ita* met tien schepen ten zelven einde. In het midden der bloey-maend maekte *Lonque* gereedschap ten vertrek te huiswaerd, na dat op alles behoorlijke orde had gesteld: en lichte de ankers van negen schepen.

Groot ongeval van Ita.

Doch *Ita*, trekkende van *'t Reciffo* na *Olinda*, ten einde afscheid nam van de raeden aldaer, wierd door een haestig ongemak gevaerlijk overvallen. Hy had tot bybeleiding negentig muskettiers. Schielijk storte zulk een vlaeg, dat de lonten uitdoofden, en het geweer nat wierd. De vyand merkte het uit een belaeging: zette ylinx over de rievier: en versloeg dartig man. *Ita*, by alle verlaeten, weerde zich met de zaebel een geruime tijd; doch was buiten twijfel te kort geschooten, tenzy hulp uit *Olinda* kreeg. Vorders, alzoo *de Portugeesen* geduurig op *de Hollanders* toeleiden, niet zonder schaede ter wederzijds, zond de West-Indische maetschappy nu en dan schepen ten rug-steun. Ook quamen ettelijke *Brasiliaenen* van den vyand overgeloopen.

Sterkte op Antonio Vaes.

Men maekte nu ook een vijf-hoekige sterkte, behalven de vastigheid rondom 't klooster, op *Antonio Vaes*. Om het werk te beletten, hervatten *de Portugeesen*, hoewel t'ellekens met verlies afgeslaegen, torn op torn. Zy verspreyden nu ook een geruchte: hoe *Frederik de Toledo* in aentogt was met een groote scheeps-magt, om *de Hollanders* uit *Brasil* te verdrijven. Dese hier door gewaerschouwt, zetten zich schrap tot tegenweer: maekten rondom het nieuwe slot op *'t Land-Reciffo* een vast hoorn-werk. Ondertusschen quam nu en dan aldaer een prijs in. *Ioan Walbeek*, tot ammirael der Brasilsche kust by de West-Indische raeden verkooren, had een aenslag op de uithoek *sant Augustijn*; doch liep te loor, dewijl *de Oceaen* te hol brande tegen de kust. 't Gerucht van een magtige toerusting ter zee in *Spanje* maekte de West-Indische maetschappy gaende tot nieuwe werving. Zy vaerdigde dieshalven af den zeevoogd *Pater* met zeventien zeilen, welke de een voor en de ander na voor *'t Reciffo* ter reede liepen: alleenlijk *de Swarte Leeuw*, voerende den oversten-luitenant *Elst* en bevelhebber *Uitgeest*, is nooit te voorschijn gekoomen.

Togt van Bankert.

Joost Bankert wende in lentemaend de stevens van acht schepen na *sant Helena*, om op de rijke kraeken, aldaer gewoonelijk ververschende, te passen. Tot oogstmaend bleef hy voor dit vruchtbaer eiland leggen: en vond niet, wanneer hier te reede quam, als een bok met de vier voeten aen een boom vast gebonden, die de groente rondom, zoo verre bereiken konde, had afgegeeten. Zag, geduurende sijn verblijf, noch schip in zee, noch mensch op 't eiland: vong omtrend vijf en twintig duizend zoo bokken als verkens, hoewel wegens de steile klippen moeyelijk te vangen. De meeuwen, geenzints schouw, lieten haer grijpen of met stokken dood slaen. *Bankert* lichte eindelijk d'ankers te huiswaerd. *Dirk de Ruiter* bragt ses schepen onder de vlagge van d'ammirael *Ita*, die voor d'uithoek *Tiburon* op de vlooten uit *Honduras* en *Nieuw-Spanje* kruiste: hy liet vijf zeilen in d'haven *de Vaca*.

Eilandeken Vaca.

Dit eilandeken een mijl breed; doch vry smalder, heeft steile oevers en spitse bergen, rondom bezet met droogten, waer op veel schild-padden en zee-koeyen haer onthouden.

Verrichtingen van d'ammirael Ita.

Ita veroverde hier een rijke prijs. Kreeg sijn gantsche

gantsche scheeps-magt by een: en wende na *de Caimans.* 't Oosterlijke eilandeken, omtrend drie mijl lang, vertoond ten oosten een steil-klippige hoek, is voorts laegh. De noordwestelijke *Caiman* is drie-hoekig. In haer zandige oever delven de schild-padden de eyers, die wegens hette van de zonne binnen tien dagen zijn uitgebroeyt. Vallen zeer overvloedig, zulx weinig volk op een nacht wel twee duizend kan bekomen. Zommige zijn zoo groot, dat dartig mannen aen een genoeg te eten hebben: smaeken gelijk kalfsvleesch. De krokodillen alhier overtreffen in groote en wreedheid alle andere. *Ita* verdeelde voorts sijn vloot in zeven slag-ordens: stelde op alles bequame orde tot slaen: en verstond uit een Engelsche vrybuiter, voor de uithoek *Corrientes*, hoe *Frederik de Toledo* uit *Havana* na *Spanjen* overstak met tachentig zeilen: van welke acht galjoenen te rugge zond, om te overwinteren tot *Carthagena.* Hy liep voorts dicht onder *Havana:* alwaer alles in rep en roer raekte: verbrande een kostelijk schip tegen de wal gejaegt: en noch een ander, welke de vlagge liet waeyen van de voorsteng, en een derde met arduinsteen geballast vloogen in de lucht. Twee barken ontsnapten binnen *Havana.* Ondertusschen wierd *Ita* met twee zeilen uit *Pernambuco* gestijft. Ook quam *Joachim Gijsen* met een jagt by de vloot. Dese, versteeken van de ammirael *Paters* vlagge, verviel wegens onbezeildheid van sijn schip *de Dolfijn* beneden *Iamaica:* en stiet eindelijk door quaede toeverzicht der stuurluiden, op den grooten *Caiman* aen stukken. Sestien weeken bragt hy alhier toe met het maeken van een jagt, uit de stukken des gebleven *Dolfijns:* bragt honderd en twintig man, nevens vier metaele en twee yzere stukken in de vloot: de andere had hy op *de Caiman* begraeven. Vijf mijl beneden *Havana* wierd een Spaensch schip vol *Campeche-hout* en *zalzaparilla*, tegen de wal gejaegt, van sijn eigen volk aen brand gestooken. *De Hollanders* trachten vergeefs tweemael den brand te blusschen. De acht schepen, geschikt tot bystand der zeevoogd *Pater*, quamen nu ook onder *Itaes* vlagge, alzoo *Pater* eer te rugge was gekeert, als verwacht wierd. *Ita* dan versprei-de sijn zeilen wijd en zijd lanx de kust van *Cuba;* doch vernam geen Spaensch vaertuig: en alzoo de levens-middelen begonden schaers te strekken, wende de stevens na *Texel:* alwaer zonder verdere verrichting binnen viel: behalven de bevelhebber *Ioan Gijsbrechts zoon Boon-eter:* die, volgens last, met vier jagten na *de Caraibische eilanden* zette; om *Pater*, die veel wigtige verrichtingen in last gegeven waeren op te zoeken: en sijn vloot met lijftogt en oorloogs gereedschap te stijven. Op dese togt nam hy een kostelijke prijs. *Pater* ondertusschen hengelde lang voor *Punta del Gallo:* meinde het stedeken, welk den oever van het eiland *Trinidad* beslaet, aen te tasten. De sterke tegenstroom belette het voornemen: liep derhalven door het middelste gat van *Boccas* na *Blanca*, alwaer twee duizend bokken vong: stak op *Bonayre* ettelijke woonplaetsen aen, en *de Spanjaerd* het veld vol dor gras, lanx welke *d'Hollanders* te rugge keerden, om haer door smook te stikken. De vond zoude gelukt zijn, indien met een naestgelegen bosschaedje den aftogt veiligde. De vloot liet eindelijk *Hispaniola* achter uit leggen: en wende recht op *santa Martha*, een stedeken aen de vaste kust tusschen *Carthagena* en de stroom *la Hacha.* Te meer alzoo voor eenige tijd een brief, by den stadhouder *Hieronymus de Quero* aen den Spaenschen koning geschreven, in handen der Hollandse roof-schepen geraekte. De brief behelsde een nette beschrijving van *santa Martha.* De zeekust, strekkende van 't oosten westwaerd, heeft *d'Oceaen* ten noorden, en een haven halve-maens-gewijs. d'Oostelijke hoek rijst met de gebrooken steen-rotze *Taganga*, de westelijke klip *Lipar* vertoont byna gelijke gedaente. De mond tusschen beide gaept schaersch een half mijl.

Vreemde schild-padden.

Ioachim Gijsen lijd schip-breuk.

Wederom-reis van Ita.

Verrichtingen der ammirael Pater.

't Stedeken santa Martha.

't Midden beslaet het ronde eilandeken *el Morro*, on-toegankelijk wegens steile rotzen: en bevrijd d' haven voor *Martha* tegen alle winden. Op d' oost-hoek van *Taganga* staet een wacht-huis, waer uit de stad kondschap krijgt met 't afschieten van een yzere haex, zoo haest eenige schepen in zee ontdekt worden. *Martha* zelf leid omtrend 't midden der haven gelijx 't water. Een vierkantig slot met vier bolwerken ter zijden af heeft vier halve metaele kortouwen, twee yzere stukken, en doorgaens niet meer als zeven soldaeten en een bus-schieter. Vorders schrijft de stad-houder *Quero*, dat groot mangel leed van oorlogs-behoeften: de naest-gelegene stad *Carthagena*, voor haer zelf beducht, wilde niet byzetten. De burgers, verarmt door meenigvuldig pleiten, begonden een tael te voeren, als of wilden opkraemen: daer nochtans de plaets van groot belang is: alzoo de handel van *Nieuw-Granada* en *Quito*, lanx de groote rievier *Magdalena*, niet kan gedreven worden zonder de stad *Martha*. De zeevoogd *Pater*, uit dese brief verzeekert, wegens den toestand van *Martha*, loopt derwaerds: smijt volk te land: en neemt de stad, zonder slag of stoot, in. De sterkte deed eenige schooten; maer bedong eerlang lijfs-genaede. De stad wierd gebrandschat op vijf duizend vijf honderd realen van achten, en voorts uit-geplondert. Ondertusschen, alzoo de lijftogt onder de vlootelingen minderde, vond *Pater* geraedzaem met de buit te huis te keeren: alwaer ook behouden aenquam. De heldendaed van *Ioan Cornelis zoon Lichthart* dient voor vergeetelheid bewaerd. Hy, in het begin der wijn-maend des jaers sestien honderd en dartig, met het jagt *Over-Yzal*, voor *'t Reciffo* na *'t Vereenigde Nederland* het anker lichtende, verviel in de hoofden, tusschen de Fransche en Engelsche kusten, onder vijf *Biscayer roof-schepen*, die hem onvoorziens meinden aen boord te komen; doch alzoo wel bemerkten, dat met een dapper man te doen hadden, smeeten over staeg.

word ingenoomen.

Held-daedig zee-gevecht van Licht-hart.

Kreeg zedert vijf mijl ten noorden van *Lezart* drie Duinkerksche fregatten om de ooren. 't Grootste voerde ses en dartig metaele stukken, 't middelste acht en twintig, en het kleinste twaelf. 't Gevecht duurde acht uuren: binnen welke *Lichthart* veertien dooden kreeg en twee en twintig gequetsten. 't Jagt zelf geleek een wrak. De groote mast dreef over boord: het roer hing aen stukken: het loopende wand slingerde by flenters: het had zeventien schooten onder water, en meer dan vier honderd door het boven-schip. *De Duinkerkers* liepen niet mis. *Lichthart* namze waer, als afwenden, en schoot t'ellekens lanx scheeps: zulx eindelijk te rugge deinsden. *Lichthart* geraekte binnen *Pleimouth*, en voorts tot *Amsterdam*: alwaer wegens manhaftigheid een goude keten ontfing. De verrichting van 't jagt *Bruin-visch* is inschelijx merkwaerdig. Dit, zedert de uithoek *Verde* achter liet, zeilde voorby 't hoofd *Roxo*, lanx de wal, na de rievier *Catchieu*: alwaer den mond met twee ondiepten bezet zag: tusschen beide liep een gat, om binnen te zeilen. *De Bruin-visch* zette meer als een mijl den stroom op, doorgaens een vierendeel mijl breed, tusschen oevers vol kreupel-bosch wederzijds: nam hier een Portugeesche bark. 't Bootsvolk, aen 't eiland *Bissis* uitgestapt, spraeken met de inboorlingen de Portugeesche tael. Dese menschen zijn pek-swart en kloek, van assegaeyen, pijlen, boogen en zaebels voorzien, en gedoopt by een priester uit *Portugael*: die aldaer, nevens weinige van sijn landaerd, een kapelle en ettelijke huisen had gesticht. *De Bruin-visch* wende voorts de steven na een der noordelijkste eilanden *Bissegos*, geduurig in oorlog met *Bissis*. Door een schenkaedje aen de koning, lokte het jagt de schouwe inwoonders aen boord. 't Eiland, vermaekelijk groen, voede ontelbaere koe-beesten en hoenders. d' Onbeschoft groote eilanders knorren, niet ongelijk kalkoensche haenen, en loopen moedernaekt: alleenlijk slingert een stuk van een ossen-huid voor de schaemelheid: 't hoofd-

Merkwaerdige verrichting van de Bruinvisch.

Vreemd eiland Bissis:

als ook Bissegos.

'thoofd-hair is wonderlijk geſchooren, het lichaem vreemd gekerſt en geſchildert. *d'Hollanders* voortgezeilt vonden op *Noronho* 't volk afgevoert, de wooningen en hooven verwoeſt: zulx niet als pompoenen in het wild waſſchende ten ververſching bequamen. Eindelijk liet *de Bruinviſch* het anker vallen voor *'t Reciffo*. Terwijl 't voorverhaelde aldus afliep bleef de bevelhebber *Ioan Gysbrecht zoon Booneter*, (die met acht zeilen van de vlagge des ammiraels *Ita* ſcheide) hengelen onder *Hiſpaniola*, tot bloeymaend des jaers ſeſtien honderd een en dartig. Onder *Mona* verooverde hy een rijk ſchip van *Porto Rico*, een ander voor 't eiland *Vaca*, en noch een derde vol gember, wende zedert na *de Tortugas* zeven in getal, meer zandige plaeten altijd blik, zonder eenig geboomt, dan eilanden. Voor *Havana* had hy jagt op ettelijke vreemde zeilen; doch ontdonkerden. Middelerwijl begon de leeftogt te korten: weshalven de vlootelingen na huis verlangde. Ongaerne verſtond *Boon-eter* tot de hertogt: alzoo nu de tijd genaekte, in welke de Spaenſche ſchepen van aller wegen na *Havana* afzakten. 't Graeuw maekte zich meeſter: zulx de vloot binnen *Texel* of *de Maes* viel, met klein voordeel voor de Weſt-Indiſche maetſchappy. Voor *'t Reciffo* lichten nu ook veertien ſchepen, nevens drie verdekte ſloepen en zeven ſwaere booten, de ankers. Deſe vloot voerde twaelf honderd en zeſtig koppen, verdeelt in twaelf krijgsbenden, onder het gezach van *Hartman Godefrid Stein-Callenfels*. Uitgeſtapt aen 't eiland *Tamarica*, trok lanx een ſlimme en ſmalle weg, ten deele zandig, ten deele moeraſſchig, na de ſterkte, gebouwt op een hooge ſteilte, en bezet diervoegen van kreupel-boſch, dat onmoogelijk konde doorbreeken. Ondertuſſchen ſchoot de bezetting on-ophoudelijk met ſchroot uit geſchut en handbuſſen. *Stein-Callenfels* dan vond raedzaem af te trekken, en 't ſlot aen een andere kant te beſpringen. De zee-voogd *Pater*, onlanx uit *Texel* binnen *Olinda* wederom aengekomen, zond drie

Boon-eters verrichting.

1631.

Togt van Stein-Callenfels na Tamarica.

jagten, een ſloep en twee boots boven 't ſtedeken *Tamarica*: om te beletten 't overvaeren des vyands, en ſijn branders af te wijzen. Men kreeg nu ook bericht van drie gevangene *Portugeſen* en vijf *Braſiliaenen*: hoe 't ſlot, rondom in moeraſch en kreupel-boſch gelegen, met ſeſtien ſtukken ſchoot: en by de voorige drie honderd bezettelingen, door *Albuquerque* geſtijft was met acht honderd man. De hopmannen *le Grand* en *Arciſſewski* vonden wel twee andere wegen, die na de ſterkte liepen; doch t'eenemael onbequaem, om lanx de zelve een ſtorm aen te brengen. *Pater* voer met twee roey-ſloepen 't eiland rondom: diepte allenthalven de gronden. *Arciſſewski*, de rievier die na *Garaſu* vloeyt opgeloopen, oordeelde een beter gelegendheid gezien te hebben, van welke zich ten aenval konde dienen. Maer de raeden van *Olinda*, nevens *Stein-Callenfels*, meinden: 't was te veel gewaegt, een ſterkte te beſtooken, waer na de toepaden zeer voordeelig voor den vyand gingen: als die met kleine magt gemakkelijk een groote 't hoofd konde bieden. 't Heilzaemſt een ſterkte te leggen op 't kleine eilandeken dicht aen *Tamarica* in de mond der ſtroom. De veſt-bouwer *Buuren* dan ſtak metter haeſt een ſlot met vier punten en een lang hoorn-werk af. 't Kreeg de benaeming *Oranje*. d'Hopmannen *Arciſſewski*, *Mellingen* en *Beyer*, bleven tot bezetting. 't Overige heir keerde na *'t Reciffo*. Middelerwijl bragt *Antonio d'Oquendo* voor *Salvador* een magtige vloot aen: en *Stein-Callenfels* uit de ſterkte *Fredirik Henrik* vier benden vuur-roers, nevens een merkelijk aental matrooſen, van ſchoppen en houweelen voorzien, in 't veld. Geleid by een gevange *Braſiliaen*, lanx bedekte wegen zuidwaerd, vond in *d' Affogados* de rievier hoog en ſterk beſchanſt, beneden en boven met een rije ſwaere ſtormpaelen verzeekert. Na kleine tegenweer verlieten *de Portugeeſen* haer werken en geweer: d'Overwinnaers vernielden huiſen en alle oorlogsgereedſchap. Doch, alzoo een algemene

Slot Oranje.

Togt van Stein-Callenfels na d'Affogados:

meine wapen-kreet uit *Real* en aller wegen veel volk op de been bragt, trok *Stein-Callenfels* geſchikter orde af: en kreeg bericht by een gevangen potte-bakker *Peter Alves*, dat de ſterkte *Affogados* die naem droeg na de rievier, op welkers oever geſticht leid: doorgaens met ander-half honderd man bezet: een vierendeel uur hooger was de vaſtigheid *Piran-ge*: naeſt *Albuquerque* voerde over de land-krijgs-magt *Peter d'Acun-ha Andrada* 't hoogſte gezach: gebruikten weinig musketten; maer meeſt vuur-roers: leeden geen gebrek aen oorlogs-behoeften, welke onlanx ſes vol-laeden karveelen overvloedig toe-bragten. Men had nu ook uit onderſchepte brieven verſtaen; hoe *de Tapuyers* zeer gebeeten waeren op *de Portugeeſen*, die voor deſe woeſte landaerd groote ſchrik hadden: en alzoo zy veel *Braſiliae-nen* in dienſt hielden; wierd goedgevonden by de raeden tot *Olinda*, de *Tapuyers* tot vriendſchap te noodigen. 't Dorp *Reciffo*, tot noch toe open tegen de rievier, wierd door een ſterke borſt-weering en twee banketten verzeekert. 't Jagt *de Kat-te* bragt uit d'inwijk *todos los Sanctos* bericht: hoe aldaer zag vier galjoenen, achtien mindere zeilen, ettelijke barken en karveelen, alle ten oorlog toegeruſt. Ook zeiden de gevangenen, dat noch een ſterke vloot alle dagen uit *Spanje* te gemoed gezien wierd. Geſwind ſteeken dartien ſchepen en drie jagten, onder het beleid van *Pater* en de onder-zeevoogd *Martyn Thys zoon* derwaerds. *Engelbert Schutte* voerde 't gezach over negen benden ſoldaeten. Op de togt, geſtijft met twee kruiſers, verſtond *Pater* 't vertrek der Spaenſche vloot, en werwaerds ſtreek zette. Den elfden van herfſt-maend des jaers ſeſtien honderd een en dartig ontdekte hy een uur voor zonnen-ondergang de Spaenſche vloot: moedigde alle d'hopmannen en ſchippers aen, eer en eed te betrachten: aen dit werk hing de welſtand of 't verderf van de Weſt-Indiſche maetſchappy. Doch weinig hielden woord. De moed ontzonk den meeſten; wanneer, den vyand genaedert, ſijn ſchepen en geſchut begonden te tellen; want de vloot beſtont niet uit vier galjoenen en achtien mindere zeilen, volgens 't in-gebragte bericht; maer uit twaelf Caſtiliaenſche, vijf Portugeeſche galjoenen en ſes en twintig ſpiegel-ſchepen, fluiten of karveelen, alle vol volk en geſchut. De galjoens voerden metaele heele en halve kortouwen. d'Ammirael *Antonio d'Oquen-do* ſchoot uit acht en veertig ſwaere ſtukken van 't galjoen *ſant Jago*. Echter ſmijt hem *Pater* aen boord, omtrend tien uuren 's morgens: ſchipper *Joan Maſt* viel ter ander zijde. Bloedig ging de ſtrijd toe. Maer in 't midden van 't gevecht, geraekte *Paters* achter-ſchip aen brand. Te vergeefs deed hy alle vlijt, om den vlam te bluſſchen. Niemand quam den zee-voogd af-haelen. Hy hing een geruime tijd aen een touw voor 't galjoen; zakte eindelijk van vermoeydheid af, en zonk: 't Ammiraels ſchip *Prins Wil-hem* ſprong eindelijk. Weinige van het geſpronge ſchip zijn door *Oquendo* geborgt. *Martyn Thyszoon* klampte 't galjoen *Antonio de Padua* aen, beleid by d'onder-ammirael *Franciſcus de Val-lezilla*. 't Schip *de Provincie van Uit-recht* liep op d'ander zijde. Een half uur was *Uitrecht* ſlaeghs geweeſt, wanneer de groote maſt wierd af-geſchooten: en, na een heevig gevecht van vier glaſen, ſloeg de vlam in de zeilen. Men trachte vergeefs te lesſchen: zulx 't volk uit wanhoop op den Spaenſchen onder-ammirael over-vloog. Doch deſe, met twee honderd en ſeſtig koppen bemand, ſloeg *d'Hollanders* af: dewelke zich te water begaven, of haer leven duur verkoften. 't Gelukte *Martyn Thys zoon* beter: als die ten laetſten den onder-zeevoogd in de grond boorde, en 't galjoen *Bonaventura* vermeeſterde. 't Galjoen *Joan Baptiſta* kreeg zoo veel ſchooten onder water, dat inſchelijx zonk. De nacht ſcheide 't bloedig gevecht. De Hollandſche vloot liet het by duiſter drijven om de noord: voorneemens na *'t Reciffo* te keeren, alzoo zeer beſchaedigt was.

Zeer bloedige zee-ſlag tuſſchen de ammiraelen Oquendo en Pater.

Heldendaed van Martijn Thys zoon.

'sDaegs

'sDaegs hier na hadze *Oquendo* uit 't gezicht verlooren; doch zag hem wederom den vijftiende van herfstmand en de ses volgende dagen, doorgaens vijf mijl ten zuiden of oost-zuid-oosten volgen. *Martyn Thys zoon* bragt de schepen den twee en twintigsten voor *Reciffo* ten anker: van waer 't schip *Amsterdam*, zoo haest aen-quam, weder zeil ging, ten einde zich voor *Salvador* vervoegde tot *Paters* vlagge: doch, den ammirael niet vindende, keerde te rugge: en ontdekte voor d'uithoek *Augustyn* de Spaensche vloot: weshalven dicht boven de zelve over-liep. *Oquendo* loste viermael 't geschut, welk uit *Amsterdam* wierd beantwoord: die hem den gantschen nacht by-hield, op hoop: 't een af ander vaertuig van de vloot af te snijden. De Spaensche onder-zeevoogd lag met klein zeil: beschutte d'achter-hoede: en schoot zeer geweldig na 't wand van 't schip *Amsterdam*. Dit dan, bevreest voor een ongelukkige kogel, haelde alle zeilen by, en bragt de tijding wegens *der Spanjaerden* aen-togt op *'t Reciffo*.

Stoutheid van 't schip Amsterdam.

Zedert quam uit de Hollandsche vloot 't schip *d'Olifant* binnen. Men kreeg volkoomen bescheid van de gantsche geschaependheid der zaek: namentlijk, hoe, nevens den manhaften *Pater*, gebleven waeren de hopmannen *Thomas Sickes* en *Cormillion*, de luitenant *Steenbergen*, veel volk, en twee zeilen *Prins Wilhem* en *de Provincie van Uitrecht*. Daertegen waeren genomen 't galjoen *Bonaventura*, met ses en twintig metaele stukken, wegende meer als vier en sestig duizend pond, twee honderd en veertig *Castiliaenen*, een groote meenigte zuiker en tabak. Onder de gevangenen bevond zich *Franciscus de Fuentes*, die ter onder-zoek gesteld, aldus klapte: De vloot voerde twee regementen *Spanjaerden*, een *Italiaenen*: alle drie maekten uit vier duizend man, onder gezach van *Conde del Bangniola*: acht en twintig honderd waeren bereeds voor de wal. Dewijl 's koninx broeder *Ferdinand* reis-vaerdig stond na *Nederland*, wierden de voornaemste galjoens, ook zelf Duinkerksche schepen op-ontbooden, en Engelsche zeilen gehuurt, om hem veilig aen de Vlaemsche kust uit te zetten.

Schaede van't voornoemde gevecht weder-zijds.

Magt der Spaensche vloot:

bericht van haer toeleg.

Waerom *Oquendo* swakker zeewaerd stak tot ontzet van *Salvador*: van welke stad in *Portugael* geloost wierd, by *d'Hollanders* belegert te zijn: te meer ter oorzaek in lang geen schepen uit d'inwijk *todos los Santos* overquamen. Aen *Duarte d'Albuquerque*, wien *Pernanbuco* in eigendom toequam, droegen de vlootelingen groot ontzach toe: verscheen echter nooit by den scheeps-raed. De vloot had veel mond-kosten, volk en oorlogs-behoeften voor *Brasil*. d'Orde lag te landen aen d'uithoek *Augustyn*; maer geloofde, na de zee-slag, een ander raed-slot genomen te zijn. Twaelf groote karveelen, ieder met twee metaele stukken, zouden voeren stijf duizend man. Aen *Parayba* moest een sterkte gebouwt, te bezetten met darde-half-honderd soldaeten. In 't ruim van 't gezonke galjoen *Antonio de Padua* lagen veertien metaele stukken, behalven de ses en twintig die te boord stonden. Ook quam tyding uit 't jagt *de Wind-hond*, hoe de Spaensche vloot haer volk te land had geworpen aen *Porto Calvo* uit dartien karveelen, die aldaer wachten na zuikerlading. Immers zoo gewigtig was 't bescheid, welk een *Brasiliaen*, lanx *Albuquerques* leger na *Olinda* verreist, inbragt. Hy quam, afgevaerdigt by *Iandovi* en *Oquenou*, twee koningen *der Tapuyers*, ten einde vernam: of *de Tapotingas* (alzoo noemdenze 't volk gehoorig tot de West-Indische maetschappy) haer noch in *Parnambuco* onthielden: met aenbod zy *de Tapotingas* met wapenen wilden byspringen. Verhaelde vorders: hoe, zedert 't vertrek van *Boudewijn Henrix zoon*, *de Tapuyers Petivares* omtrend de rievier *Grande* en inwijk *Trajiciaon* ten grooten getaele door de *Portugeesen* om hals gebragt waeren, ter oorzaek *Boudewijn Henrix zoon* hielpen: alzoo haer hulpeloos liet door sijn vertrek. Indien de West-Indische maetschappy *den Brasiliaenen* eenig bewijs beliefde te geven: datze *den Tapuyers* wilde d'hand bieden; zoo zoude

Gezant der Tapuiyers komt tot Olinda.

noodig

noodig zijn, iets te onder-ſtaen op de ſtroom *Grande*. De voorſlag *der Braſiliaenen* wierd diervoegen gewiggig gekeurt: dat *Ellert Smient*, met 't ſchip *Nieuw Nederland* en een groote ſloep, na *Siara* is af-gevaerdigt, ten einde 't gantſche werk nader onderſtond. Hem vergezelſchapten een over-geloopen *Portugees Samuel Cochin* en *de Braſiliaenen*, die uit d' inwijk *Trajiciaon*, op haer verzoek, na *Holland* waeren gevoert door *Boudewyn Henriks zoon*: ten einde haer maegſchap aen de ſtroom *Grande*, in *Siara* en elders bezochten: en voorts de landzaeten tot vriendſchap met de Weſt-Indiſche maetſchappy lokten. Terwijl *Smient* derwaerds reis vorderde, vielen wederom verſcheide beraedſlaegingen wegens 't ſlechten of verdedigen der ſtad *Olinda*: gelijk ook lang te vooren meenig werf dies aengaende over en weder gezintwiſt was. Eindelijk ſloegen de ſtemmen boven, welke ſtaende hielden *Olindaes* verwoeſting: alzoo weinig aen de ſtad gelegen was, die met groote koſten en volk, wegens haer woeſte omtrek en onvaſte gelegendheid, moeſt gehouden: daer 't volk elders beter dienſt konde doen. Men begon dan wat dienſtig was na *'t Reciffo* uit *Olinda* te vervoeren. Den vier en twintigſte van ſlagtmaend wierd de ſtad met pekkranſen en vuurwerken aengeſtooken. Zy brande aen alle kanten van lieverlaey: wanneer *Stein-Callenfels* geſchikter orde de bezetting na *Reciffo* voerde. *De Portugeeſen* konden lichtelijk uit het afnemen van de pannen en nederwerpen der gevels buiten bemerken den toeleg der *Hollanders*: weshalven dicht onder de ſtad verbleven: op hoop van eenige traege in de ſtad te overvallen of de achtertogt te beſtooken. Zy vloogen dieshalven binnen het brandende *Olinda*; doch bereikten geenzints haer oogmerk. De geweekene ondertuſſchen op *'t Reciffo* zaten geenzints ſtille. Men wierp feſtien honderd man in feſtien ſchepen. *Stein Callenfels* voerde over het krijgsvolk 't hoogſte gezach. 't Zoude *Parayba* gelden. De vyand, voor feſtien dagen deſer toeleg verkondſchapt, had zich lanx de rievier *Parayba* ſterk beſchanſt. *Stein-Callenfels*, den wal genadert, zach twaelf Portugeeſche vaendelen, en de vuurroers over de borſtweering gereed, om het landen te beletten. Doch hy tegen de kogels indringende, verliep de vyand ſijn voordeel. Nevens het water lag een ſteene-ſlot, en ter zijden aen een groot pakhuis. Boven op een berg, nevens de ſtad *Parayba*, vertoonde haer het klooſter van *Franciſcus*. De ſterkte uit aerde en rijs opgemaekt, had vier bolwerken en ſes en twintig ſtukken geſchut, volgens de zichtbaere getuigen *Drevis* en *Berſter*, gelaſt de gelegendheid der ſterkte te verſpieden. Doch *Stein-Callenfels* geraekte zoo niet te land, of liet veertig man zitten, getroffen van achter de borſtweering of uit het boſch. Hy kreeg nu *een Portugees* gevangen, en uit hem volkoomen bericht: hoe een bende *Caſtilianen* en vier benden *Portugeeſen*, nevens zeven honderd *Braſiliaenen*, giſteren achter de beſchanſing lagen, toen *d'Hollanders* uit haer booten ſprongen. Voor twee maenden bragten twee benden *Caſtilianen* acht metaele ſtukken voor de ſterkte *Cabo Delo*. Doch binnen het ſlot *Parayba* ſtaen geen gebouwen, dan een onvolmaekt kruid-huis. Voorts is de wal dartig ſpannen en de borſtweering acht hoog en zonder graften. Een mijl de rievier op, leid een ſlot met vier ſtukken geſchut: en onder de ſtad *Paraiba* twee mijl hooger een derde ſterkte, voorzien van ſes ſtukken. De ſtad heeft een bende burgers, tachentig ſterk, die giſteren ook op den oever ſtonden. De zuiker-pakhuiſen ſtaen lanx de ſtroom drie mijl boven de ſtad. Men verwachte dagelijx uit *Real* vier honderd *Caſtiliaenen* en *Napolitaeners* tot verſterking. Hier viel geen ververſching, dan weinig *caious*, en de ander zijde der rievier eenige *bacovas* en *bananas*. *Stein-Callenfels* wierp geſwind een begraeving op, twee wachthuiſen en een ſtormkat, van welke uit twee ſtukken de ſterkte beſchoot: maekte in de loop-graeven banketten: waer tegen

Togt van Ellert Smient.

Olinda verwoeſt:

hoe en waorom.

Aenſlag op Parayba.

Beſchrijving van Parayba.

beleg:

A. Castrum Margareta.
B. Restinga.
C. Castrum Boreale.
OSTIUM
A

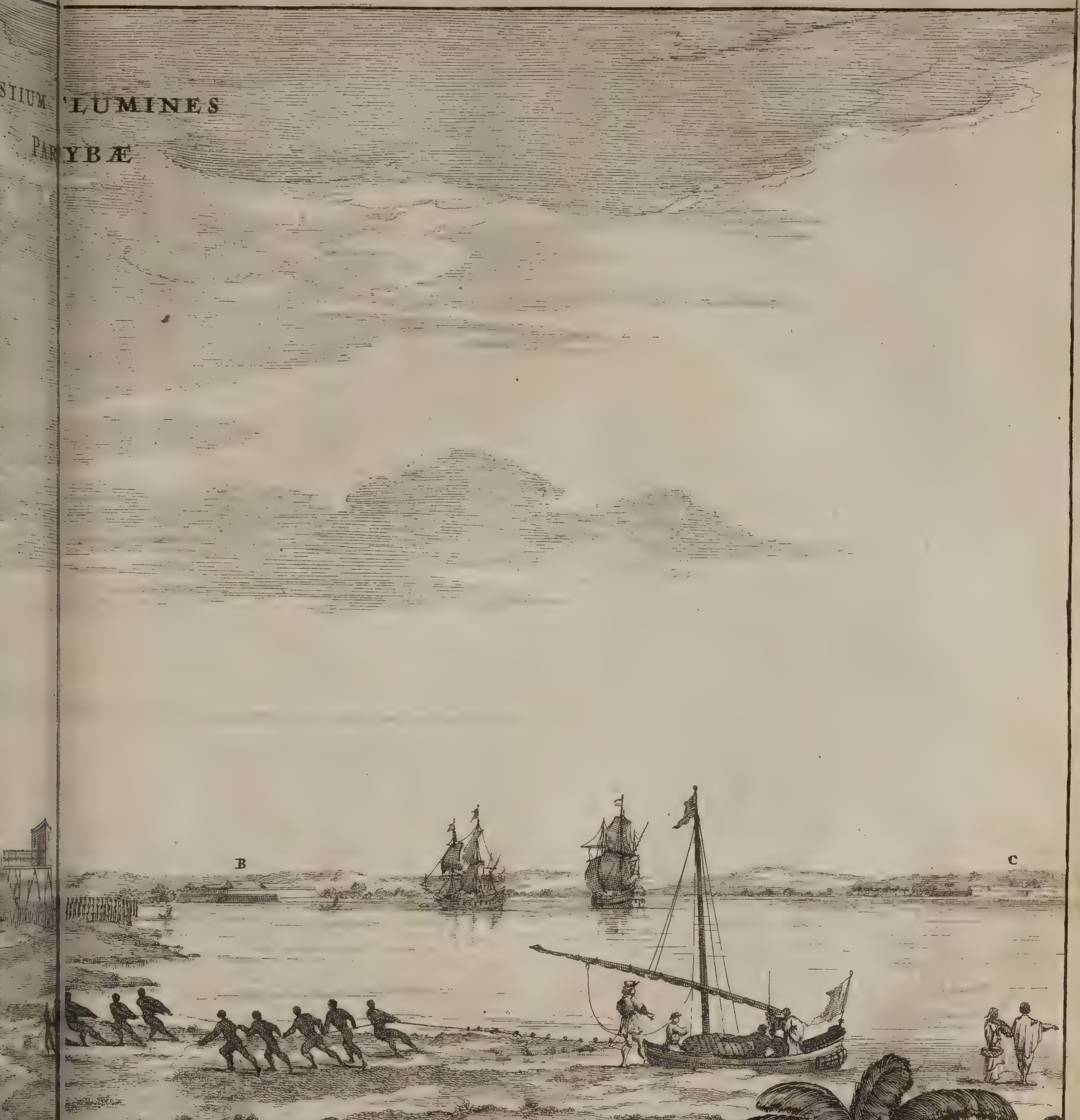
STIUM LUMINES
PAR YBÆ
B
C

tegen de vyand andere naderniſſen opwierp, om d'Hollandſche loopgraeven door te ſnijden. Voorts zag *Stein-Callenfels* van dag tot dag meer ſwaerigheid te gemoet. De belegerde was ſterker van volk en geſchut, dan de belegeraer. Deſe konde naeuwelijx wegens klein getal ſijn wachten bezetten: wierd afgemat onder een heeten hemel, zonder ververſching: kreeg binnen vier dagen over de twee honderd zoo dooden als zieken en gequetſten. Weshalven geraedzaemſt by tijds af te trekken. Om den aftogt te veiligen, wierd een reduit gemaekt, en met ſes krijgsbenden, beleid by de bevelhebbers *Redinchoven*, *Meppelen*, *Cloppenburg*, *Schenk*, *Byma* en *Koek*, een moedige toeleg ondernomen. Deſe verdeelt in twee troppen, trokken bedektelijk door 't boſch achter des vyands werken om. *Berſtet* voerde de benden van *Schenk*, *Cloppenburg* en *Byma*, en viel ter zijde in *der Portugeeſen* loop-graeven; uit welke haer, na eenig tegenweer, op ſloeg. Zy dan vluchten na de ſterkte, zoo vinnig vervolgt: dat de bezettelingen binnen de ſterkte voor een groot deel van haer volk de poort ſloot, beducht *de Hollanders* gelijkelijk mogten in dringen. 't Liet hier zich byſter vreemd aenzien. Zommige der buiten geſlootene klommen by de wallen der ſterkte op; maer wierden, of beneden door *Berſtet* met pieken door-regen, en kogels afgelicht, of door haer eigen volk dood geſlaegen, alzoo ook verſcheide *Hollanders*, tuſſchen *de Portugeeſen* vermengt, de wallen beklauwterden. d'Andere liepen by 't ſlot om, en in de mond der hopmannen *Redinchoven*, *Meppelen* en *Cloppenburg*, by welke alle wierden afgemaekt. *De Portugeeſen* lieten hier ſtijf honderd ſoldaeten zitten. De moedige toeleg ſtond *den Hollanders* op twintig dooden en vijftig gequetſten. En deſe ſtaken uit de loop-graeven rijſen met brandende lonten, in plaets van ſchild-wachten: geraekten onverhindert ſcheep, en onverrichter zaeke voor *'t Reciffo*. Terwijl deſe togt aldus ongelukkig af liep, vervorderde *Smient* met 't jagt *Nieuw-Nederland* en een ſloep ſijn reis: vond binnen d'inwijk *Trajiciaon* een *Portugees* zeil, dicht aen de wal gekort, onder 't beſchut van twee ſtorm-katten wederzijds: weshalven ongeraeden 't zelve aen te doen. Hy liep dan ten anker voor *Ubranduba*, twintig mijl beneden de rievier *Grande*: alwaer *de Braſiliaenen Marcial*, *Tacou*, *Ararova* en *Matauwe*, die *Holland* bezichtigt hadden, door gevaerlijke barningen geland, haer lands-genooten gingen ſpreeken: ten einde de zelve tot vriendſchap met de Weſt-Indiſche maetſchappy beweegden. 't Boots-volk vond een zink-roerſchoot van ſtrand hooge witte duinen, achter de duinen wilde palmieten, een valleye, by giſſing een mijl in 't rond, vol zout water, en voorts wilde verkens en harten. Na ettelijke dagen, wederom ter zelver plaets uitgeſtapt, liepen op twee vuuren landwaerd aen: en ontmoeten *den Braſiliaen Tacou*, nevens acht andere kloeke *Braſiliaenen* en zeventien zoo vrouwen als kinderen. Zy voerden een doodgeſlaegen *Portugees Ioan Perera* na de rivier *Grande*: hadden by hem gevonden brieven, behelzende den gantſchen toeſtand van *Siara*. *De Braſilianen* oordeelden: de bevelhebber *Smient* behoorde hier af bericht te brengen op *'t Reciffo*, en het jagt na *Siara* af te vaerdigen. Dit hield lanx de wal, boven de droogte *Guamare*, voorby de bergen *Salinas* en *Porto do Mel*, de haven *de Once's* en ſtroom *Iuaguarive*, tot *den Witten Hoek*: alwaer *de Braſiliaenen* geland, haer volk verſpraeken: bragten des avonds goede tyding aen boord: verzochten te willen zeilen tot onder *Siara*: alwaer den voorgenomen aenſlag te werk zouden leggen. De raed wierd gevolgt. *Nieuw-Nederland* dieshalven zet voorby de vierkantige ſterkte *Siara*, na een vlakke ſtrand toe, ter zijde met dichte boſſchaedje bezet. *De Braſiliaenen* meinden hier ten voorſchreven einde weder te landen; doch *de Portugeeſen* en *Braſiliaenen*, onder de zelve ſtaende, ſchooten diervoegen uit boſch, dat te rugge

moedige en vreemde aenval,

en aftogt.

Vordere togt van Smient, merkwaerdig.

Wondere aenſlag der Braſiliaenen:

rugge keerden, 't Jagt dieshalven liep vijf mijl verder achter den hoek *Opese*, gevaerlijk wegens blinde klippen. Hier ſtapten *de Braſiliaenen* zonder tegenſtand uit, onder belofte van wederom te komen na twee dagen. Doch het ſcheeps-volk, welk nu tien, dan vijftien *Portugeeſen* met vuur-roers gewaepend aen land zag, oordeelde hier uit: dat *de Braſiliaenen* aen kant geholpen waeren: weshalven tot groot miſnoegen der Weſt-Indiſche maetſchappy, het anker lichte. Zedert de miſlukte aenſlag op *Parayba*, lieten de raeden op *'t Reciffo* den moed alzoo niet zakken, of hervatten een torn te doen in de rievier *Grande* met twaelf ſchepen en twee ſloepen, voerende tien krijgs-benden, behalven 't boots-volk. Zy vonden voor eerſt groote ſwaerigheid, om bequamentlijk te landen: alzoo op de kuſt, doorgaens klippig, *d'Oceaen* vreeſelijk brand. Liepen dieshalven lanx het ſteen rif, welk den mond der ſtroom *Grande* ten grooten deele dekt, en voorts dicht voorby het ſlot, omtrend een vuurroers-ſchoot van het vaſte land, gebouwt op een rotze, aen de een zijde door de ſtroom, aen d'ander by de rievier beſpoelt: 't vertoonde hooge ſteene muuren met vierkantige punten: ieder punt was voorzien van een ſchildwacht-huisje buiten de bovenwal uitgemetzelt: na de zee-kant ſtond een verheeven baek op het bolwerk; boven de muuren ſtaeken de kruinen van drie daken uit. Men oordeelde de magt te ſwak, om zulk een vaſtigheid aen te taſten. *Martijn Thijs zoon* dan loopt binnen een bogt, een mijl ten noorden van het ſlot *Genipabou*: ten einde onderſtond, of *de Braſilianen* tot ſijner byſtand tegen *de Portugeeſen* zouden afzakken. *Stein-Callenfels* ſteekt een leger-plaets af: bekomt aen een Portugeeſche hoeve verkens en hoenders, als ook beſcheid uit een overgeloopen *Neger*: dat de landzaten rondom het zich met de vlucht hadden gebergt binnen de ſterkte *Rio Grande*. Dewijl dan niet heilzaem ſtond te verrichten, keerde de vloot na *'t Reciffo*. Zulx niets van belang is uitgerecht. Alleenlijk wierdien by de kruiſers nu en dan een prijs opgebragt. Uit 't vaderland quamen gelukkig over acht zeilen. *Ionathan de Nekker*, *Cornelis Cornelis zoon tol* toegenaemt *Houte-been* en *Reinier Pieters zoon* liepen ieder met een jagt uit *Texel* na 't eiland *Vaca*: alwaer met jagen, viſſchen en fruit-plukken zeer verquikten. Zetten zedert de ſtevens op de rievier *Magdalena*, drie mijl in zee kenbaer aen dik en bleek-geel water, welk de ſtroom door drie monden looſt. Tuſſchen de weſtelijke en middelſte mond leid een eiland middenweegs der rievier. Achter dit liep *Houte-been* ten anker. *Nekker* en *Pieters zoon* hielden de wacht nevens *Punta Verde*. 's Nachts ſtak de wind hard op; doch bleef 't water ſlecht. Met den dageraed ontdekte *Nekker* een zeil: waer op jagt maekte; doch het ontdonkerde. Des anderen daegs zag een bark, die ſtrande, en voorts door *Pieters zoon* verbrand is. *Nekker* vervolgde zedert twee andere ſchepen, die inſchelijx voor hem over ontſnapten. Wende voorts zeewaerd buiten 't gezicht van 't eilandeken *Zamba*, ten weſten laeg, aen 't ooſten heuvelachtig, daer de zee op een uitſteekende punt onſtuimig brand. Hy joeg een bark tegen de wal, daer *de Oceaen* zeer hol ſchoot. Zond derwaerds een boot met acht man: van welke, alzoo de boot te ſlarzen ſtiet, vier verdronken: de andere, te land geſwommen, zijn door *de Spanjaerden* doodgeſlaegen. Kort hier na wenden vier zeilen na *Nekker* en *Pieters zoon* de ſtevens. Tenzy de nacht op handen ſchoot, 't zoude ſlecht met haer zijn afgeloopen; want zy de matrooſen niet konden aen boord krijgen, als die ettelijke canooen vol wijn van ſtrand haelden, en zich overſtallig vol zoopen. Met den dag zagenze de vier Spaenſche zeilen zoo verre afgedwaelt, als men van de hoogſte ſtenge konde beoogen: namen zedert twee barken, en quamen achter *Zamba* wederom by *Houte-been*: die, door ſtorm uit de rievier *Magdalena* gedreeven tot onder *Iamaica*, aldaer een bark tegen ſtrand joeg: voor *ſanta Martha* een ſchip met vier honderd *Negers*, en zedert op de hoogte van

worden ſchandig verlaeten.

Aenſlag op rio Grande.

Togt van Houte-been en ſijn twee makkers:

haer treffelijke verrichtingen.

A. Arx Ceuly.
B. Fluvius Grandis.
C. Scopulus cui arx mædificata.
D. Mare.
A
C
D

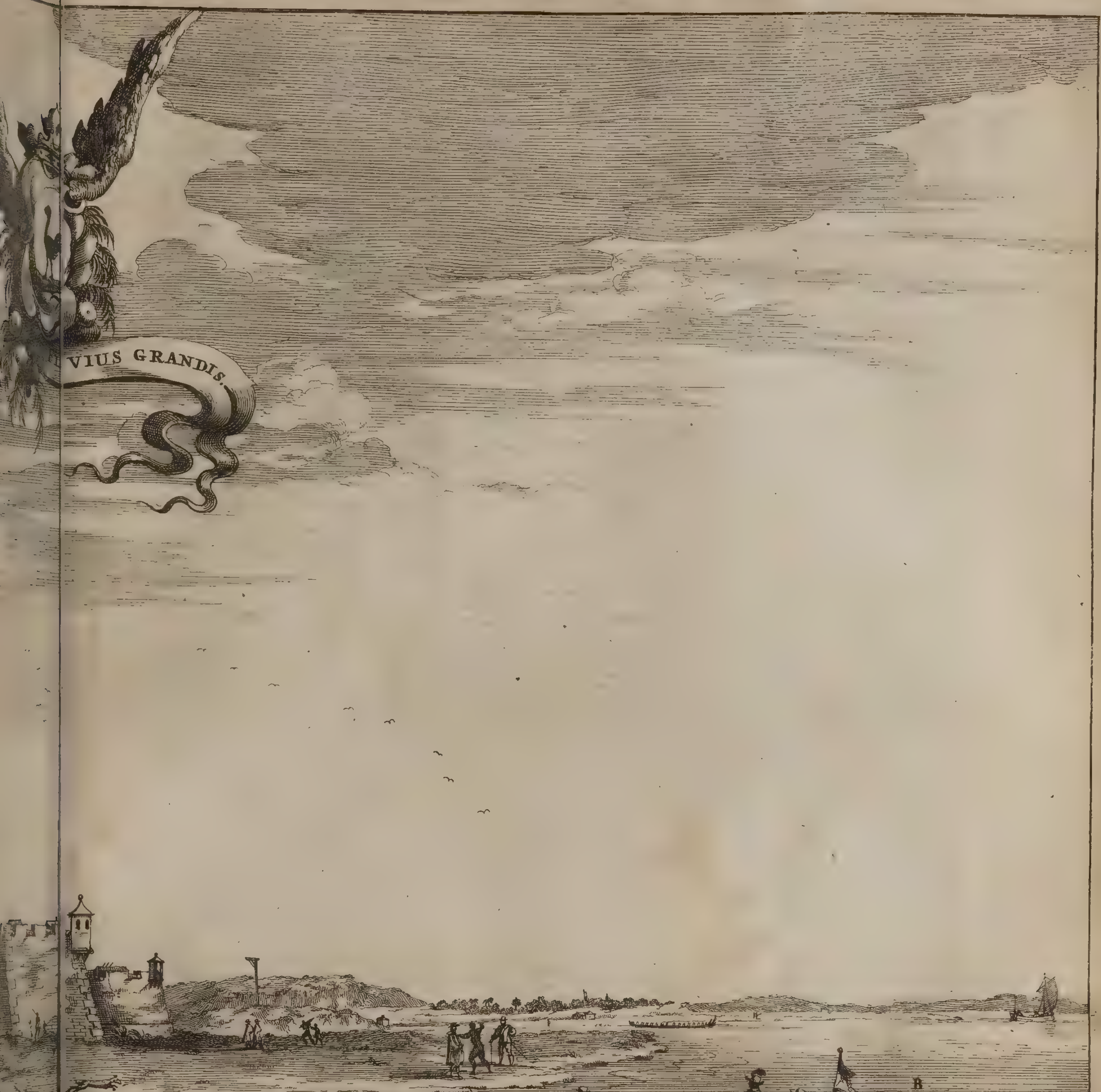
VIUS GRANDIS.
B

van de ſtroom *Magdalena* een rijk gelaede bark verooverde. Ook namen *Nekker* en *Pieters zoon* een koſtelijk ſchip van *Caraques*, den buit over, en de reis na huis. *Houte-been* bleef alleen hengelen voor *Magdalena*: ontdekte by het hooge land *Martha* achtien Spaenſche zeilen, ſtreek houdende op *Carthagena*: vermeeſterde een fregat van *Carthagena*, welk wegens de harde ſtorm verlaeten moeſt; maer bemagtigde eerlang een tweede fregat. De gevangens klapten: hoe de ammirael *Thomas de Raſpure* op de uit-hoek *Anton* de ſtevens van elf ſchepen na *Porto Belo* wende, om aldaer het Peruaenſche zilver te laeden. 't Verooverde ſchip met *Angolaſche Negers* liet *Houte-been* weder vaeren; doch behield een fregat met talk, huiden, tabak en vleeſch gelaeden, welk dicht voor de kuſt *Rio Grande* nam.

De zeer rijke zilver-vloot van Iuan de Lua.

Hy bleef aldus ruitende, wanneer de zilver-vloot van *Nieuw-Spanje*, hoedaenige nooit belangende haer overgroote ſchat was afgegaen, d'ankers lichte voor *Iuan de Lua*. Zy voerde voor de koopluiden een en twintig honderd duizend, ſes en negentig duizend drie honderd en veertig reaelen van achten, behalven de onwaerdeerlijke rijkdom voor den koning, de koſtelijke waeren die zommige voor zich overbragten, en het geen ſteels gewijs verdonkert aen de koninglijke rentmeeſters niet was aengegeven. *Miguel de Echacareta* was de overvoering van zulk een ſchat in negen galjoens, buiten een merkelijk getal fregatten en minder vaertuig, aenbevoolen; doch alzoo ſtierf, terwijl de vloot zeilvaerdig lag, voerde *Manuel Serano de Ribera* de vlagge.

Brief van Ancieta; behelzende het ſchrikkelijk vergaen der alderrijkſte vloot door een orkaen.

Uit een afgeworpene brief geſchreven by *Peter de Ancieta*, den darde van wintermaend des jaers ſeſtien honderd een en dartig, kan 't wedervaeren deſer vloot duidelijk verſtaen. d'Inhoud luid aldus. Den eerſten dag, als op den veertienden van wijnmaend, de vloot buiten de haven van *Neuva vera Cruz* liep, wierd ik by den zee-voogd *Ribera* afgevaerdigt: om voor af tot *Havana* tijding te brengen, aen de ammirael *Raſpuru*, wegens de aentogt der zilver-vloot.

Yzelijke ſtorm.

Op den tienden dag, zedert de vloot verliet, begon een orkaen uit alle hoeken des hemels niet anders te waeyen, of hemel en aerde vergaen zoude. De golven ſcheenen te ſteigeren tot de wolken. De ſlag-regenen ſtorten neder, als ten dage *Noachs*. 't Onweder duurde twee volle nachten en anderhalve dag, en had zeilen en wand aen flarzen gerukt. 't Schip ſlingerde, dat alles kraekte: en dreef op Gods genaede, zonder de minſte kennis, waer of voor wat kuſt. Eindelijk bemerkte omtrend *Campeche* te ſwerven: weshalven derwaerds ſteevende. 't Galjoen *Franciſcus de Natividad* dreef eindelijk zeer reddeloos ter zijde. d'Hopman *Frans Nicolas* verzocht: ik, zoo veel doenelijk, hem wilde byblijven: alzoo beducht ſtond, dat dicht op de droogte *las Arcas* verviel. Doch eerlang ſtak een geweldige noordewind op, die den groote maſt over boord en 't roer aen ſtukken ſmeet. Ik dreef dan zonder maſt, zeilen en roer, buiten hoop van behoudenis. Daegs te vooren zag ik een galjoen zonder maſten; doch konde niet bykomen: alleenlijk merkte, dat *Natividad* niet was, van welk voor vijf dagen ſcheide. 's Nachts wanneer voor het anker reed, beſchouwde ik lanx ſtrand, niet zonder verwondering, verſcheide lichten: waerom met den dag te land derwaerds ſtapte. Tegen d'oever ſpoelden meenigte kaſſen vol *anil*, cochenilla, baelen zijde en lijken. Vond den hopman *Balthazar de Amezquita* eigenaer van het ſchip *Antonio*: welk, volgens ſijn verhael, zoo vol waters ſchommelde, dat ſtranden moeſt. 't Schip ſtiet terſtond aen duizend ſtukken. Verloor twee en twintig man en de gantſche ſcheeps-lading, uitgenomen het zilver, welk behield, behalven twee baer, en ſes kiſten met reaelen. Wegens de vloot wiſt niet anders: als dat ter eerſter dag, toen d'orkaen begon, het galjoen *Iuſepe* driemael om hulp ſchoot, gelijk ook het ſchip van *Domingo d'Arano*. De bevelhebber

hebber *Franciscus de Supide* wende wel sijn galjoen *Teresia* ten bystand; doch de storm en hemelshooge baeren beletten het goede voorneemen. Hy zag dan de schepen zinken. Voorts verhaelde *Amezquita* aen *Ancieta*: hoe hy de fregatten mischte drie dagen voor den orkaen. Het galjoen *Rosario*, gevoerd by *Balthazar Spinosa*, dreef zonder masten en galdery. *Teresia* slingerde tot zinkens toe vol water. In zulk een jammerlijken stand liet *Amezquita* de vloot, op de hoogte van twee en twintig graeden, den vijf en twintigste der wijnmaend. Aen dese vertelling, uit de mond van *Amezquita*, knoopt *Ancieta* sijn eigen vorder weder-vaeren. Ik keerde, schrijft hy, na mijn schip, welk by de stijve noorde-wind gevaer liep: geraekte eindelijk binnen de rievier *Tabasco*: alwaer de priester van het dorp een brief ontfing, geschreeven by den strand-meester, die het aengespoelde goed zoude bergen: hoe vijf schepen tegen den avond na strand liepen. De inhoud der vordere brieven luiden gelijk volgt. *Ioan de Ledesma* verwittigde uit *Mexico* den Jesuiet *Diego Sosa* binnen *Romen* aldus: 't Verlies der alderkostelijkste vloot, uitgezonderd twee schepen, is buiten bedenking zeker. De Spaensche kroon heeft vry meer goederen verlooren, als *Pieter Hein* weg-sleepte. Onder de drenkelingen drijft ook de markgraef *Salinas*. 't Galjoen *Teresia* is gezonken met een onwaerdeerlijke schat en aenzienelijke persoonaedjen. Ten minsten bedekt *d'Oceaen* twintig honderd duizend realen. Binnen de stroom *Lagartos* is een schip gebergt. Van de overige weet niemand zekerheid. Hier komt tijding in, dat een Peruaensch zeil met vier tonnen gouds is verongelukt. 't Zijn verborgene oordeelen Godts die Spanje straffen wil. Vorders staet voor handen een tweede brief uit *Mexico*, welken *Franciscus Tirolmonte* afschikte aen mevrouw *Maria Rodriguez*. Buiten twijfel, schrijft hy; zal het Spaensche hof hebben verstaen het ongemak der zilver-vloot, welk trefte voor de kust van *Campeche*, zoo als de stevens zette op *Havana*. 't Ammiraels schip *Iusepe* en *Teresia* 't galjoen der onder-zeevoogd, nevens andere, zijn vergaen. Nooit vôer rijker vloot af. Twee reddeloose zeilen hebben alleen *Havana* gekregen. Een is te rugge binnen *Vera Cruz* gekeert: een gestrand bergde wat zilvers. Overlegt, mevrouw, hoe zulk ongeval den Spaenschen kroon zal smerten. Uit *Vera Cruz* zond ook *Alonso Garzia* dese letteren aen mevrouw *Beatris Herrera*: Met de verongelukte zilver-vloot zijn gesneuvelt meer als twee duizend zielen: en rijkdommen, welker gelijk *Spanje* nooit heeft verwacht. Van de zelve plaets schreef *Isidorus Mendes Sequera*, den vijftiende der louwmaend des jaers sestien honderd twee en dartig. Een klein scheepjen van *Campeche* brengt hier voor nieuws in: hoe een verdwaeld zeil, voerende dartig koppen, die alleen uit het ammiraels schip *Iusepe*, zinkende met vijf honderd zielen, haer in de sloep begaven; doch zouden ook aldus vergaen zijn, dewijl onvoorzien van levensmiddelen dobberden: tenzy een scheepjen haer overnam. Men heeft ondertusschen bevonden, op wat wijse zich den gantschen handel had toegedragen: namentlijk de zeevoogd *Manuel Serano*, sleepte de sloep achter het galjoen, terwijl het ruim vol water begonde te schommelen: ten einde zoo veel volks des noods bergde, als de sloep konde voeren. Doch de dartig tot *Campeche* geland, bemerkende 't schip zonk, maekten haer meesters van de sloep, en hakten ter neder die bereeds aldaer vonden, onder welken ook den mark-graef *Salinas*: lieten ook den ammirael niet toe, hoewel ootmoedig op 't zinkende galjoen om lijfs-berging smeekte. *Salinas* quam meest om hals, ter oorzaek een koffer vol kleinoodjen in de sloep over-zette. Dit was aller gaeding; doch konden de buit niet deelen, dan tenzy d'eigenaer aen kant geholpen was. Zoo haest van boord staken zonk 't galjoen. Niemand had dit schelm-stuk ooit geweten, indien niet onderling on-eens wier-

Brief van Ioan Ledesma.

Brief van Tirolmonte.

Brief van Garzia:

van Sequera.

Hoe de Spaensche ammirael in storm verging.

wierden over den buit. d'Hoogboots-man *Francifcus Granillo* fcheen meer te willen hebben, uit kracht fijner bediening, als twee gebroeders *los Farfanes* konden goed-vinden. 't Gefchil, ruchtbaer gemaekt, hielp *Granillo* in den kerker tot *Campeche*. Defe gepynigt beklapte de andere. Alle leidenze de wijt op den kapellaen *Cardenas*, die haer tot het misdrijf aenhitfte. *Los Farfanes* zijn ontvlucht.

Brief van Amezquita.

Vorders komt hier een brief van *Balthazar de Amizquita*, behelfende: hoe hy op de kuft *Tabafco* is geftrand: een fchip hoorde fchieten, welk zedert noch hoorde noch zag: de fregatten hebben 't meeft tegen ftrand gejaegt: 't galjoen van *Alonfo Suares* flingerde vol water en mafteloos. Voor *Vetus Vera Cruz*, verhaelt vorders *Sequera*, heb ik gezien een groote maft, reede en boeg-fpriet op ftrand geworpen. 't Gerucht loopt, als of de galjoenen *Natividad* en *Rofario* haer binnen *Havana* gebergt hadden. d'Overige zeilen houdmen verlooren. Noch zijn letteren onder de man, welke de gezach-hebber over *Nueva Vera Cruz* aen fijn vader affchikte.

Noch een brief behelzende het vergaen der zilver-vloot.

De verongelukte zilver-vloot zal byzonder de beurze tot *Sevillien* buiten gemein ontftellen. Nooit ging rijker vloot uit defe haven onder zeil. Boven alle waeren koftelijk de galjoenen *Jufepe* en *Terefia*; 't eerfte gevoerd by *Manuel Serano*, 't ander by *Andræas de Ariflicaval*, beide onervaerene zee-luiden, onlanx uit *China* overgekomen. Voor dit ongeval der vloot gaf God een voor-teeken fijner gramfchap; want een aerd-beving in zee fchudde de fchepen, en wierp ettelijke gebouwen ter aerde. Ook lichte de vloot d'ankers, zoo als 's daegs te vooren haer opper-hoofd *Miguel de Echazaretta* begraeven was: diervoegen fchielijk door de dood over-vallen, dat geen uiterfte wille konde ontwerpen. Weinig dagen na 't vertrek der vloot, wierden op *Iuan de Lua* honderd en zeventig huifen aen koolen geleid. 't Schijnt de Spanjaerden, uit vrees voor *d'Hollanders*, den tienden der wijn-maend zeil gingen, hoewel een ongeleegen tijd; want als dan in de bogt voor *Vera Crux* dikwils de *Orkaenen* een grouwzaeme zee maeken.

Hoe groot de koften vallen van de bezetting binnen Salvador.

Uit een afgeworpen brief, gefchreven by den betaels-heer *Francifcus Soarez*, blijkt: hoe veel de twee regementen binnen de ftad *Salvador*, 't eerfte onder *Chriftoval Mexia Bocanegra*, beftaende uit negen krijgs-benden, ieder fterk feftig koppen, 't ander onder *Vafco de Mafcarennas*, fterk dartien benden, jaerlijx den Spaenfchen koning ftonden: namentlijk vier honderd, twee en dartig duizend, drie honderd en negen guldens. Maer de Nederlandfche raden op *Reciffo* niet afgefchrikt door de vergeeffche toeleg des voorleeden jaers op *Rio Grande*, vatten een nieuwe aenflag by de hand. Dartien krijgsbenden wierden gefcheept in zeventien zeilen: ten einde aen de ftroom *Formofo* een fterkte bouwden. *De Portugeefen* te onmagtig ftaeken een pakhuis met drie honderd zuiker-kiften in brand, en namen de vlucht.

Togt van Walbeek op Formofo.

d'Ammirael *Walbeek*, aen den oever van *Formofo* geland, vond geen gelegendheid voor een nieuwe fterkte: alzoo de ftrand, geen vuur-roer fchoot breed, bezet lag met boffchaedje, achter welke hooge bergen reefen, die over ftrand heerfchten. Zette voorts na *Serinhain*, en aldaer ettelijke huizen, en een koftelijke zuiker-moolen in affche. By mangel van karren konde de twaelf honderd zuiker-kiften, hier gevonden, niet af-haelen. Voor *Porto Calvo* verbrande *Walbeek* een karveel: vong op *Camarigibi* eenige hoornbeeften, en keerde zonder andere verrichting na *'t Reciffo*. De kruifers ondertuffchen bragten nu en dan prijfen binnen. Men hervat wederom een nieuwe torn.

Verrichting van Martijn Thijszoon en Stein-Callenfels, op d'uithoek Auguftijn.

Martijn Thijs zoon voerde de vlagge onder achtien zeilen: *Stein Callenfels* 't gezach over veertien krijgs-benden. Des nachts voor d'uithoek *Auguftijn* genaedert, vonden een rif lanx ftrand, waer op de zee hard brande: eindelijk een kleine inwijk, welker mond met een ftorm-kat gefterkt lag. De vyand lofte een gefchut op de gemande booten; die echter binnen roeyden, en niemand gewaer wierden als fes rui-

ters, en weinig verder twee borst-weeringen, d'een boven den ander tegen de voet-strand op geworpen. Terwijl de Hollandsche piekeniers aen land meinden te springen, branden, by gissing drie honderd *Portugeesen*, gelijkelijk los. Op den berg vertoonde zich meer volk. De scheeps-raed stond bedremmelt met 't werk. d'Inwijk was zoo naeuw, datalleenlijk zes booten gelijk konden landen. Ook schoon de vyand geslagen wierd van achter sijn borstweering, stonden de bespringers ten deel voor 't geschut en vuur-roers uit de sterkte *Nazareth* op den berg. Ook konde *Nazareth* (indien gewonnen wierd) naeuwelijx verdeedigt, tenzy de gantsche berg rondom beschanscht was, 't geen niet alleen kostelijk zoude vallen, wegens swaere bezetting, hier toe vereischt; maer ook ondoenelijk, ter oorzaek der roode berg-aerde, niet bequaem om beschansing te maeken. Voorts leverde de kaele berg noch hout noch ververshing. Behalven dat het stormen veel gevaer na zich sleepte. d'Ingang der haven stond zorgelijk: dewijl een steene bank geen toegang liet, als tusschen smalle openingen: welker voornaemste verzekert lag met een sterk water-slot, en binnenwaerd door de vastigheid *Puntael*. Lanx de zee-kant beletten de barningen het landen, en een swaere vierkantige toorn den opgang na de sterkte *Nazareth*, welker tempel verre in zee gesien word. Dusdanige redenen rieden den aftogt. Aldus dan keerden wederom onverrichter zake. Alleenlijk verooverde *Schuppe* op de stroom *Formoso* twee karveelen met vijf honderd zuikerkisten. *Martijn Thijs zoon* wederom uitgerust voerde twee en twintig zeilen tot een wigtige toeleg: vier schepen vol zuiker scheiden van sijn vlagge na *Holland*, met den oversten luitenant *Stein Callenfels* en de raed *Serooskerken*. Voorts bleven noch voor de Brasilsche kust dartien schepen, onder 't beleid van *Ioan Mast*. Terwijl dese af en aen hield lanx de wal, nam de stee-voogd van *'t Reciffo*, nevens d'overste *Rembach* een gevaerlijke aenslag voor, die wel besloeg. Met vijf honderd man en veertig *Negers*, rukt des avonds ten ses uuren uit *'t Reciffo*, voorby *Olinda* strand lanx. De Portugeesche ruiterwacht rende geswind na *'t Real*, twee uur van *Olinda*, om *Albuquerque* hier af te verwittigen. De regen had, tegen gewoonte des tijds, twee dagen opgehouden: was anders onmoogelijk geweest voor *de Hollanders* haer oogmerk te bereiken: alzoo drie stroomen moesten door-waeden, alle meer als tot de middel diep, de tweede stijf een vier en deel uurs wijd, ten zuiden *Paratibi*: de darde, aen d'over-zijde van *Paratibi*, bereikte een half-mijls breedte. Zy trokken voorts over hooge steenachtige bergen, en dan door enge paden, daer slechts man voor man konde gaen, twee uuren lang, by zulk een pik-swarte donkerheid, dat niemand onder de dichte lommer der bosschaedje twee treden verre konde zien. Weshalven de benden nu en dan van elkander dwaelden; doch geraekten t'ellekens, niet zonder merkwaerdige bestiering Gods, wederom by een. Voorts lag groot gevaer, om ontdekt te worden, door de meenigte huisen en volk-rijke dorpen ter rechter en slinker-hand des wegs, als ook op d'een en ander zijde van *Paratibi*, behalven de verscheide zuiker-moolens rondom *Garasu*. Indien iemand *d'Hollanders* had gewaer geworden, konden lichtelijk de wegen met omgehakte boomen gestopt hebben, en de togt zoo lang bekommert, tot hulp-benden bequamen uit *Real*. Waerom *d'Hollanders* d' huisen mijden, en zoo stil als doenlijk voort rukten. Wie haer gemoete wierd nedergehakt: behalven weinige, dewelke zich vrywillig over gaven. Den eersten van bloey-maend des jaers sestien honderd twee en dartig, geraektenze tegen middag voor de stad *Garasu*: met drie krijgs-benden bleef *Rembach* in slag-orde staen: met drie andere overviel de stee-voogd onvoorziens de stad. De ingezeetenen hadden de minste vrees voor *de Hollanders*: als die de wegen onbruikbaer

Zeer merkwaerdige togt van Rembach na Garasu.

Garasu word overrompelt.

baer oordeelden, by de gewoonelijke regentijd. In d' eerste torn sneuvelden omtrend honderd *Portugeesen*, meest voornaeme koopluiden; die met haer goederen, herwaerds uit *Olinda* gevlucht, zich alhier ter nedersloegen. Weinige, onder welke ses *Franciscaenen*, zijn gevangen. De zegen stond *d' Hollanders* op acht dooden en vijf en twintig gequetsten, nevens de verwonde *Rembach*. De stadhouder smeet twee honderd wijnpijpen den boodem in; ten einde de soldaet zich niet vergat in den drank. En alzoo hier veel schoon vrouwvolk was, besloot hy alle binnen *Cosmus* kerk, om tegen schennis te bevrijden: en bequam groote buit. De priester *Duarte Mendez Serraon*, wiens onder-schepte brief de bewind-hebber *Ioan de Laet* zelf heeft gelesen, schat den roof, by *d' Hollanders* weggesleept, op negentig duizend guldens, behalven de schaede die *Garasu* by haer verwoesting leed. Verhaelt vorders: dat de stad, genaemt *Villa de santo Cosmo de Garasu*, vijf mijl ten noorden van *Olinda* lag: doch afnam met d' opkomst van *Olinda*: en weder begon aen te nemen zedert *Olindaes* vernieling; alzoo de voornaemste koopluiden van die stad alhier huisen bouwden. 't Had drie kerken, *Cosmus*, *Misericordia* en *Heremitage de santa Crux*: als ook twee kloosters, *Invocacaon de Antonio*, bewoond by *Capucynen*, en een ander toe-gewijd aen *Franciscus* by *Franciscaenen*. De hoofd-tempel *Cosmus*, gebouwt op de manier van een breed Hollandsch huis, vertoond een hooge en aenzienelijke ingang: waer voor twee staeken stonden, in wiens top een klokke hing. *'t Franciscus-kloosters* leid binnen een ruime muur, in 't midden van een vermaekelijk hof: had weder zijds van 't gesticht een toorn. *Serraon* schrijft vorders: dat 't meeste volk, vierende d' hoog-tijd van de santen *Iacob* en *Philips*, ter misse was, toen *d' Hollanders* aenquamen: en hoewel eenig krijgs-volk uit haer vensters zagen, meinden *Portugeesen* te zijn, die een aenslag maekten op *Tamarica*, gelijk 't gerucht liep. De stad-voogd van 't *Reciffo* trok met den roof uit *Garasu*: stak ettelijke huisen in brand: en nam sijn weg, drie uuren gaens, na 't slot *Oranje* op 't eiland *Tamarica*. Maer *Albuquerque*, verkondschapt deser togt, vaerdigde geswind af een Spaensch regement beleid by d' oversten *Ferdinand*, *Ludewijk Barbalho* en *Paulus de Perada*, nevens een merkelijk aental vrywillige Edelen; doch quamen veel te laet. Nu en dan vielen prijsen binnen.

Brief van Serraon.

Beschrijving der stad Garasu.

Den Portugeesen (aldus aller wegen in geduurig wapen-kreet gehouden te land, en op zee dag aen dag schaede lijdende) begon 't hoofd te hangen na vrede: te meer alzoo geen swaere vloot uit *Spanje* ten hulp te gemoed zagen, en een gerucht ging: dat de West-Indische maetschappy sterke toerusting maekte. *Peter Alvares* dan (onder d' Hollandsche krijgs-oversten bekend, alzoo eertijds haer gevangen was) door *Duarte d' Albuquerque*, wien de land-voogdyschap *Pernanbuco* eigen toequam, en des zelfs broeder *Matthias*, voerende 't opper-bewind des Brasilschen oorlogs, afgevaerdigt na *'t Reciffo*, verzocht onderling gesprek, tot beslichting der geschillen tusschen haer en de West-Indische maetschappy. De raeden op *'t Reciffo* verstonden elkander niet, wegens dese besending. Zommige meinden, dat hier een loose trek achter schuilde, en de zaek den gebroeders *Albuquerque* niet ernst was. Andere hielden het tegendeel staende, Alzoo *d' Alburquerques* genoegsaem konden overslag maken: datze *Pernambuco* quijt waeren, 't zy de West-Indische maetschappy meester bleef, het zy de Spaensche koning dese land-voogdyschap bemachtigde; want de koning zoude die in zulk een geval aen sijn kroon brengen, als een gewest met den swaerde gewonnen, of ten minste d' onkosten *den Albuquerques* afvorderen, welke gespilt had in den oorlog, die *d' Albuquerques* nimmer zouden konnen vergoeden. De verre-zienende raeden bemerkten, hoe 't was of niet, het was een schaedelijk werk voor de maetschappy, indien zich eenigzints in

Portugeesen verzoeken vrede:

in eenige onder-handeling inwikkelden: om te zien voor hoe veel duizend zuiker-kisten *'t Reciffo den Portugeesen* zoude worden ingeruimt. Want behalven de raeden geenzints

haer verzoek word afgeslagen en waerom.

gemachtigt waeren, buiten kennis van haer meesters de bewind-hebberen, zich in te laeten tot zulk een wichtigen handel: zoo stond daerenboven te beduchten, dat eensdeels de Brasiliaensche bondgenooten, *den Hollanders* mogten afvallen, en met de vyand verzoenen, bemerkende: hoe *d'Hollanders*, voor zuiker uit te koopen, de bond-genooten lichtelijk in den nood lieten: andersdeels sneedmen den weg af voor de Portugeesche onderdaenen, die lang haer bekomst hadden aen *Albuquerques* hardnekkige tegen-stand, om zelver met *d'Hollanders* over 't nederleggen der wapenen te spreeken: ten einde wederzijds gerustelijk voordeel genooten uit het geen de boodem van *Pernambuco* levert. By-aldien *Peter Alvares* voet kreeg tot eenig gesprek, *Albuquerque* zoude de misnoegde gedurig met dese voorwending paeyen: dat hy bereeds het werk ter hand sloeg, om eenmael het land tot rust te brengen. Na rijpe overslag dan kreeg *Alvares* ten antwoord: de West-Indische maetschppy was gezind, 't bezit op *Brasil*, met de wapenen bemachtigt, met alle mogelijke magt ten uiterste te behouden. Indien *Alvares* zoo verre *Albuquerque* beweegde, dat hy 't land ruimde, zoude voor dusdanige verrichting een rijke belooning genieten.

Inval der Hollanders.

d'Hollanders zedert aen *Barra Grande* te land gestapt, roofden veel wijn en tabak, en verbranden twee dorpen, als ook de zuiker-riet-velden en zuiker-moolens op *Catuwanba*, en noch een aen *Barra Grande* en drie in *Porto Francese*. Ondertusschen waeren in aentogt de bewind-hebbers *Matthijs van Ceulen* uit *Holland* op het schip *de Fama* nevens drie jagten, en *Ioan Gijsseling* uit *Zeeland* op *Middelburg*, vergeselschapt met de fluit *de Leeuw*.

Brieven in Brasil gestrooyt onder de Portugeesen.

Men had nu aller wegen uit *'t Reciffo* brieven gestrooyt onder *de Portugeesen* te landwaerd, van inhoud: de West-Indische maetschappy is onschuldig aen de verwoestingen, die gy luiden bereeds niet anders als met verschrikking kond beschouwen. Swaerder ongemakken staen te wachten. Uwe dwaese hardnekkigheid veroorzaekt zoo veel quaeds. Spaensche krijgs-knechten konnen immers *Brasil* niet verdeedigen? 't Land leid overal, zelf voor een kleine magt *Hollanders* open: om afbreuk te lijden. Gy hebt geen bystand uit *Spanje* te koopen, volgens 't af schrift der brief op 't veroverde schip *Rocque Barros* by ons afgeworpen. Hoe zal de Spaensche kroon 't hoofd bieden aen den zeeghaftigen Sweedschen koning en overwinnende Duitsche vorsten, die den kaizar *Duitsland* te bang maeken? Waerom *Portugael* ondraegelijke lasten draegt. De geduchte vloot uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* naedert. Hoe zult gy luiden dan konnen 't verderf ontgaen, die nu dagelijx verdorven word? Wy bieden u aen billijke voorwaerden, op welke blijven zult by een vreedzaem bezit van het uwe. Namentlijk men staet toe, vryheid van Gods-dienst en handel op *'t Vereenigde Nederland*, betaelende d'helft minder tollen, als aen den Spaenschen koning. Indien dusdaenige voorslag sottelijk afslaet, hebt af te wachten 't uiterste, 't geen den oorlog mede brengt. De verspreyde letteren deeden weinig vrucht: ter oorzaek d'ingezeetenen met krijgsvolk overlast, niet derfden reppen. Men geraekte nu ook achter 't geheim van een verraeder, dewelke alle geheimenissen der Nederlandsche staet uit *'t Reciffo* over-briefde aen *de Portugees Rocque de Barros*, door *een Mulaet*: die, wegens over en weder gaen verdacht geworden, ter hechtenis gesteld, beklapte *een Dortenaer Leonard van Lom*, op-ziender op de veroverde prijsen en vertaelder der Portugeesche brieven. Dese bekende tot zulk een heilloos werk gebragt te zijn binnen *Amsterdam*, door een Portugeesch koopman aldaer, namentlijk *Duarte Rodrigues Delues*: met welken een be-eedigt verdrag sloot, en daer op de misse ontfing van een

Verraed van Leonard van Lom ontdekt.

Am-

Amſterdamſche prieſter achter de Noorder-kerk, tot meer beveſtiging. 't Verdrag behelſde, hoe zich na *'t Reciffo* zoude begeven: aldaer alle gelegendheid na ſnuffelen: en de zelve aen *Barros* bekend maeken, by alle moogelijke haeſt. Het ſchelm-ſtuk wierd doodwaerdig gekeurt. Men hakt dan *Lom* de twee voorſte vingeren der rechterhand af, daer na 't hoofd, en voorts 't lichchaem aen vier ſtukken. *De Mulaet* is geworgt, en inſchelijx onthoofd. Maer de bewind-hebber *Ceulen* bezichtigde het eiland *Majo*, rondom met ſteile ſteen-klippen: heeft twee zoutpannen, en overvloed van paerden, eſels, veldhoenderen, verſcheiden gevogelt, en inzonderheid bokken. d'Inwoonders, zoober gekleed, met halve pieken en verroeſte houwertjens gewaepend, zijn gebanne *Portugeeſen*, dartigh in getal, waer onder een vrouw haer bevond. Aen het opperhoofd *Amaro* ſchonkenze jaerlijx acht duizend bokke-vellen. Hy liep vorders voorby 't eiland *del Fogo*, kenbaer aen een hooge bergh, wiens kruin boven de wolken ſteekt, en vuur ſpouwt. *Ceulen* verooverde weinig verder 't ſchip *ſan Peter*, gelaeden met wijn en ſtukgoederen, en liep gelukkig ter reede voor *'t Reciffo:* gelijk ook, eenige tijd na hem, de bewind-hebber *Gyſſeling*. Wanneer deſe alhier te land ſtapten, gingen vier ſchepen, twee ſloepen, ſes zeil-booten, een bark en boeijer, met drie benden ſoldaeten en honderd en veertig uitgepikte vuur-roers zeil. 't Hoogſt gezach over de ſcheepen ſtond aen *Joan Maſt*, over 't land-volk by d'overſte *Schuppe*. Zy ſtapten achter 't ſteene rif der rievier *Alexio* uit: overvielen ettelijke *Portugeeſen* en *Negers* in haer huiſen: trokken des nachts diervoegen, dat voor het eerſte krieken des daegs den oever der ſtroom *Formoſo* onder de voet kregen, en aldaer twee rijke ree-zeilen en een karveel. Landen zedert in de reede *Camarigibi*: overrompelden in een vlek vijftig *Portugeeſen*: verooverden een pakhuis vol zuikerkiſten en tabak: en branden alles wijd en zijd af, en onder andere gebouwen een koſtelijke zuiker-moolen. Hopman *Byma* leide inſchelijx een vermaerde zuiker-moolen lanx de beek *Maria Farinha* aen koolen. Doch *Martijn Thys zoon*, geſcheiden van de vier zeilen die te huiſwaerd keerden, zukkelde lang onder de middag-lijn: geraekte onder 't eiland *Vaca*, alwaer ieders beraemde orde den hopmannen ter hand ſtelde: verſpreide de vloot; doch vereenigde wederom voor *Havana:* en liep, door de ſtraet *Bahama*, niet zonder ſwaere ſtormen en ongemakken, na *Holland*. Doch *Galeyn van Stapels*, dewelke met een jagt van *Martijn Thys zoons* vlagge ſcheide onder *Bonayre*, hield voorby d'uithoek *Cotoche* na *Siſal*, welk dorp, ledig gerooft, hy aen brand ſtak: haelde by nacht een bark weg op de reede van *Campeche:* uit welke ſtad zeer verre haer in zee vertoont het witte klooſter *Franciſco*. Smeet eindelijk over ſtaeg na de Zeeuwſche kuſt. *Cornelis Jol* toegenaemt *Houtebeen* quam in 't midden der zoomer-maend met een zeer rijke buit binnen *Texel:* zette eerlang met 't jagt *den Otter* wederom zeewaerd: bracht voor *'t Reciffo* een fluit vol wijn. d'Overſte *Schuppe*, naeuwelijx te rugge gekeert, voerde 't oppergezach over vijf honderd man, en *Ioan Cornelis zoon Lichthart* de vlagge van drie zeilen, een zeilboot en vijf ſloepen. *Schuppe* wierp aen de zuid-zijde van de rievier *Formoſo*, geſwind 't volk te land: vloog na de hoogte, voor welke de ſterkte *Formoſo* aldaer blood leid. De ſterkte, voorzien van wijde graften, ſteille hooge wallen en vier ſtukken geſchut, wierd by hem mannelijk beſtormt, en ſtormenderhand verovert. Hy hakte alle de bezettelingen ter neder: nam alleen gevangen den ſlot-voogd *Peter Albuquerque*. De bevochten zeegen was heerlijker geweeſt, indien niet gekocht wierd met de dood van den manhaften hopman *Philibert du Buſſon* by de ſtrot in en achter 't oor uitgeſchoo-

Vreemd eiland Majo.

Reiſe der bewind-hebber Ceulen.

Togt van Maſt en Schuppe.

Wederomtogt van Martyn Thys zoon:

van Stapels:

van Houtebeen.

Sterkte Formoſo by Schuppe ingenoomen:

ſijn voordere zegen.

ſchooten. De klem geſlaegen tot de wonde, nam den gequetſten ſchielijk weg. Dit quaed overvalt de verwonde in *Braſil* veeltijds. Vier gelaeden barken en een pakhuis, alle vol zuiker, wierden by den vyand in brand geſtooken. *Schuppe* ſlechte de veroverde ſterkte: ſtak wederom zeewaerd: en lande ten noorde der rievier *Antonio Grande*. Hier bemagtigde hy een ſtorm-kat met vijf ſtukken geſchut: verwoeſte ſes ſchepen, die haer een tijd te weer ſtelden: en nam twee andere in d'haven *Camarigibi*. Hy keerde eindelijk na *'t Reciffo*. Deſe togt van *Schuppe* ſtond *den Portugees* op dertien zeilen, ettelijke verbrande zuiker-moolens en pakhuiſen, als ook een ter aerde geſlecht ſlot. 't Jagt *Swol* quam omtrend dees tijd reddeloos binnen: had ſlaegs geweeſt tegen een Spaenſch galjoen met acht en twintig ſwaere ſtukken en vol volk: zoude het echter meeſter geworden zijn, indien niet een ongelukkige ſchoot den maſt en het fokke-wand weg nam. Ondertuſſchen bragten de kruiſers geduurig prijſen op. d' Hopmannen *Byma, Everwijn* en *Rinking*, ieder met ſijn bende keerden drie ſtevens noordwaerd, en ſtapten by *Porto Franceſe* te land. Leiden alhier drie zuiker-moolens in aſſche, behalven verſcheide andere koſtelijke gebouwen: en ſleepten een rijke karveel weg. Wegens helddaedige verrichtingen kreeg *Laurens van Rembach* de colonels plaets des vertrokken *Waerdenburgs*. Tot overſte-luitenant wierd gevordert *Sigiſmund Schuppe*. d'Aenbieding der Tapuyerſche gezant konde niet aengenoomen, vermits 't zoomer-gety verloopen was: anderzints beloofde, dat indien *de Hollanders*, twee mijl by zuiden de rievier *Grande*, een aenzienelijke krijgsmagt te lande wilde werpen, alle *de Tapuyers* zouden haer byſpringen: en *de Portugeeſen* uit *Braſil* helpen jagen. Zedert gingen *Schuppe* en *Lichthart* op een gewichtige aenſlag met dartien krijgs-benden en twee honderd bootsgezellen. 't Gelde *de Afogados*, alwaer de vyand begraeven lag, *Albuquerque* had deſe beſchanſing opgeworpen, eensdeels tot bevrijding van *Verga*, de

Verwoeſting op Porto Franceſe.

De Afogados hoedanige ſchans.

ſchoonſte hoek lands van geheel *Pernambuco*, daer alleen meer zuikermoolens ſtaen, als in geheel *Pernambuco*: anderſdeels, om een open weg te houden tuſſchen *'t Arryal* en de uithoek *Auguſtijn*. Dit dubbeld voordeel porde *Schuppe* en *Lichthart* tot een torn op *d'Afogados*. Zy rukken dan voorby de ſterkte *Æmilia* lanx 't vlakke land, na de ſtroom *Capivaribi*: over welke gezet waeren, eer het *de Portugeeſen* merkten. En deſe ſterk honderd en dartig man, verlieten eerlang haer beſchanſing, en weeken boſchwaerd; doch, geſterkt met vier benden *Italiaenen*, uit *'t Real*, vallen heevig de matrooſen aen, die onder 't beſchut van veertig muskettiers een begraeving maekten op de breede weg, die na *'t Real* ſtrekt. Maer deſe te ſwak begonden te deinſen: grijpen wederom moed, zoo haeſt d'overſte *Padburg* te hulp quam. De vyand wijkt na een andere weg, bezet by *Byma* en *Bongarſon*: ſtiet hier wederom 't hoofd: en wend ter zijden af. Hopman *Cloppenburg*, hem ontdekkende, ſpat met ettelijke vuurroers op hem in. Eerlang rondom bezet, zoude te kort geſchooten zijn, indien niet *le Grande* voor *Cloppenburg* ruimbaen maekte, en den vyand wanſchikter orde deed vluchten. Deſe liet hier twintig man en zeſtig vuurroers leggen. De raeden van *'t Reciffo*, om de aenſlag dichter by te woonen, bevonden haer binnen de ſterkte *Æmilia*: verkondſchapt wegens den gelukkigen uitſlag, zonden geſwind alle lijfs en krijgs-behoeften na 't leger in ſloepen en booten: en volgden zelf te paerd derwaerds, vergeſelſchapt met de bende musketiers van *Wildſchut*. *d'Hollanders* meeſters der plaets, arbeiden ſterk: om den voet, deze hadden op 't land aen d'ander zijde der rievier *Capivaribi*, te verzeekeren met een vaſtigheid. Dit ſpilde veel arbeid, ter oorzaek de aerde onbequaem was tot 't ſtichten van een ſterkte: alzoo een ſteenachtige hardigheid heeft, die met de regen weg-ſmelt. *Joan Smit* trefte achter ettelijke zuiker-kiſten een party *Portugeeſen* aen: wierd aldaer doodgeſchooten. Sijn vaen-draeger zette echter toe: zulx weinig ont-

Schuppe en Lichthart vallen op de Afogados:

harde ſchermutſelen alhier:

en verſcheide togten.

ontsnapten. 't Gelukte *le Grand*, *Cloppenburg* en *Bongarson* immers zoo wel. Op aenslag uitgetoogen, overvielen onvoorziens binnen de zuikermoolen van *Ioan de Mendoza* twee krijgs-benden, nevens een rot. Dese hadden den gantschen nacht gewaekt: in den morgenstond rustende, quamen haer de drie Hollandsche hopmannen op 't lijf. Hakten meest alle ter neder. Zy spaerden den ouden bevelhebber *Antonius Ortiz de Mendoza*, met een Portugeesch regement onlanx herwaerds gekomen, over welk opper-gezach behield, ter oorzaek de colonel aen land bleef. De zuiker-moolen wierd in assche geleid. De gelukkige togten gaven den *Hollanders* moed. Zy vatten dieshalven een gewichtig werk by d' hand. Men bezet de begraeving in *d'Afogados* met drie benden: en verdeelt 't leger in drie slagordens. Colonel *Rembach* had de voortogt: *Schuppe* voerde de middel-trop: *Byma* d'achter-hoede. Zy waeden door de stroom *Capivaribi*: leggen op een huis nevens de weg ettelijke vuurroers, om den aftogt te veiligen: en geraekten zonder eenige tegenweer voor *'t Arryal*. Vinden hier een lange straet, wederzijds met winkels vol allerley waeren. Doortrekkende vallen aen 't rooven: onaengezien de vyand heevig uit 't naestgelegen slot schoot, en den colonel *Rembach* en hopman *Padburg* swaerlijk quetsten. Ten noorden voor 't slot lag een reduit met twee stukken geschut: welk *Schuppe* stormender-hand bemachtigt: 't swaerd verschoonde niemand. *Schuppe* was te swak, om de stukken na de sterkte te keeren: hy vernaegeltze dan en trekt af. Doch dit ging zeer wangeschikt toe: zulx de Portugeesche bezettelingen heevig uit haer sterkte vallen, en diervoegen toe-dringen: datmen onmoogelijk de gequetsten konden afbrengen, onder welke ook den oversten *Padburg*. 't Was slechter uitgevallen, tenzy de colonel *Rembach*, hoewel boven de rechter teepel met een kogel getroffen, die onder het rechter schouderblad bleef leggen) den indruk reis op reis stuite, ter tijd toe 't leger door de rievier *Capivaribi*, onder 't beschut van 't voornoemde huis met vuurroers bezet, doorwaede. Alhier verlooren *de Portugeesen* stijf vijftig man, behalven die in de voorige schermutzeling sneuvelden. *Den Hollanders* stond de togt op honderd en dartig koppen. Dese rusten sedert die togt niet: liepen geduurig op party door geheel *Verga*: vonden nergens tegenstand, en de zuiker-moolens allenthalven vol zuiker, in bewaering van weinige *Negers* gelaeten. *Rembach* schikte een trommel-slager na 't *Real*, ten einde vernam na de gequetsten, en byzonder na d'overste *Padburg*, met een brief van den gevangen *Antonius de Mendoza*, en verzoek: 't beliefde den landvoogd *Albuquerque* en graeve van *Bagnola*, *d'Hollanders* voor losgeld of by verwisseling, uit hechtenis te ontslaen. De trommel slager, vriendelijk door *Albuquerque* bejeegent, bragt te rugge de wonderlijke oolie *aury* voor den gequetsten *Mendoza*: welke drie vinger breed gestreeken rondom de quetzuur, by een kogel gemaekt, den kogel by 't gat uittrok. *Bagnola* zond aen *Rembach* de zelve oolie, tot dankbaerheid voor *Mendoza*, welken *Rembach* in een hang-bedde na *'t Real* liet voeren. Ondertusschen versterkten *d'Hollanders* de begraeving in *d'Afogados* met een houtewambas van vier stukken voorzien, en een storm-kat van een goteling. Ook wierd geduurig aen 't voorverhaelde slot gearbeid. Ondertusschen voerde *Schuppe* vier honderd koppen door de rievier *Jangada* by nacht na *Moribeca*: naderende, vond de weg derwaerds met omgehakte boomen gestopt: weshalven ter zijde omtrok. 't Volk had de vlekke verlaeten: d'huisen stonden meest ontleedigt van huisraed: alleenlijk waeren uit *de Verga*, door vrees voor *d Hollanders*, derwaerds gesleept vijf honderd zuiker-kisten. *Schuppe* stak de brand in 't vlekke en zuiker: niet bleef staen, als de kerk. Op d'aftogt leid hy noch in assche een nieuwe zuikermoolen, keerde zonder vyand te zien; want die gaf 't platte land ten besten. Den landvoogt *Albuquerque* had

Merkwaerdige togt van Rembach na 't Arryal.

Hollanders stroopen Verga af.

Beleefde verwisseling van gevangenen.

Moribeca verbrand.

had tot noch toe geen lijfs-genaede aen eenig *Hollander* vergunt; doch wierd nu anders beraeden. Op goedkeuren dan der Spaensche koning en Staeten *des Vereenigden Nederlands*, zijn dese beding-punten beraemt. Men zal geen kerken afbranden, tenzy d'een of ander party uit de kerken tegenweer bood. De overwinnaer blijft verbonden den overwonnene op verzochte lijfs-genaede aen te nemen: en de gevangene voor behoorlijk los-geld op vrye voeten te stellen. Wederzijds worden verboden gekaeuwde en vergiftige kogels, als ook getrokken loopen. *Schuppe* tot hoofd der krijgs-magt gevordert in *Rembachs* plaets, aen zijn wonde gestorven, ruste geenzints. Hy wierp uit elf schepen zeven benden voor de sterkte *Nostra Sennora de Conception* op 't eiland *Tamarica*. De slot-voogd *Salvador Pigniero* hield niet lang tegen. Bedong te mogen vertrekken met de beelden en vordere tempel-cieraeden: welk vergunt wierd. *De Hollanders* hadden reden om God in de kerk te danken, wegens zulk een heerlijke zegen, zonder bloed-storting bevochten; want de sterkte, voorzien van drie metaele en acht yzere stukken, behalven de bassen en steenstukken, was bestendig genoeg: om een harde belegering te verduuren. *De Portugeesen*, die vry geleide hadden bedongen, ontdekten aen *Schuppe* alle gelegendheid rondom her. Zulx de buitgangers, dag aen dag verrijkt, na 't verooverde slot keerden. Zy haelden de zuiker-kisten uit de moolens en pakhuisen van aller wegen. 't Gelukte te wel, dan dat werk zoude blijven steeken. *Matthias van Ceulen* en *Schuppe* vaeren de stroom *Goyana* op met sloepen en booten. Halverweg stapt een gedeelte van 't heir onder *Schuppe* te land. *Ceulen* vervorderde de watertogt. Hy vernam verscheide beschansingen lanx d'oever, by den vyand verlaeten. Roeyde voorts, tot daer *Goyana* door twee armen in een boezem valt. Hy volgde den noorder arm; doch moest het anker laeten vallen, vermits wegens de harde tegenstroom en naeuwe keel (want de boomen wederzijds der oevers raekten malkander) niets vorderde. Een lichte boot nochtans quam met geweld van riemen een mijl hooger, tot aen de zuiker-moolen, toebehoorende *Joan Pais Barretto*, en vernam *Schuppe* aldaer niet: hoewel dit de bestemde plaets was, om weder by een te komen. *Schuppe* bleef langer achter, uit oorzaek van gewigtige verrichtingen; want zoo als landwaerd scheide, ontmoet hy een begraeving, dwars over een enge karreweg: voor de begraeving lag een graft, diep tot de gordel toe: de borstweering stond meer dan acht voet boven 't water. Achter de zelve lag *Laurens Calvacanti* met twintig vuur-roers. Op desen valt *Schuppe* moedig aen: krijgt de beschansing stormenderhand in, als ook de dicht-bystaende zuiker-moolen van *Cavalcanti*; vervolgt hen op de hielen een mijl verre, tot een huis vol rijke koopmanschappen: haelde uit de zuiker-moolen van *Pacheco* en andere lanx de rievier zoo veel kisten, als de booten en sloepen konden laeden: en verkondschapt, hoe *Salvador Pigneiro* aen d'overzijde der stroom nevens den oever begraeven lag, roeyde derwaerds. Eerlang bezichtigde het werk, en *Pigneiro* met groote trots wandelende op de bovenste borstweering. *Schuppe* zoude hem aengetast hebben, hoewel *Pigneiro* gestijft was met twee krijgsbenden uit *Garasu*: tenzy de gevangen *Negers* een weg te land aenweesen, lanx welke hy van achter konde bestookt werden. *De Negers* dan dienden voor gidzen: geleiden *Schuppe* na de zuiker-moolen *Traconhaon*, die op sijn galdery wandelde: de priester was beezig, in 't nevensstaende kapelleken, met de misse. Beide nam *Schuppe* gevangen: d'overige ontsnapten. Hy brande voorts alles voor de voet af. *Byma* scheide hier, en rukte drie krijgsbenden *Pigneiro* op 't lijf. De weg derwaerds was door-gestooken; doch *Byma* waede door de graft en beklauwterde zoo geswind de borst-weering: dat de vyand verstoof. Hy volgt hem op de hielen; maer alzoo de vluchtende een

Beding-punten tusschen de Portugeesen en Hollanders in stuk des oorlogs beraemt.

Schuppe verovert 't slot Conception.

Merkwaerdige togt van Ceulen en Schuppe na Goyana.

een ander pat koos, als 't geen na de beſchanſing van *Pigneiro* leide, pakte zich deſe ondertuſſchen weg: was anderzints nevens *Cavalcanti* in *Bymaes* handen gevallen. Tien dagen hielden *d'Hollanders* in 't hartje van 's vyands land aldus huis, zonder eenige tegen-ſtand; want alle namenze de vlucht na *d'aldeas*: (zoo noemenze de Braſiliaenſche dorpen.) Eindelijk keerden *Ceulen* en *Schuppe* met groote roof, byzonder van zuiker en braſilien-hout, t' huiſwaerd. Op *'t Reciffo* zatmen ondertuſſchen niet ſtil. Door geduurige uitvallen leeden *de Portugeeſen* ſwaer afbreuk.

Verrichtingen van Tourlon en Bongarſon.

Tourlon verbrande des nachts een viſſchers dorp, lanx de ſtroom *Dolce*, en *Bongarſon* 't koſtelijk ſpeel-huis van *Cavalkant*, dicht onder *'t Arryal*, als ook de zuiker-moolen toebehoorende *Peter Acunha de Andrada*, alwaer groote buit bequam. Omtrend dees tijd wieſch 't water ſes voeten hooger, als ooit by menſchen-geheugen: zulx de werken op *Antonio Vaes* gevaer liepen van weg te ſpoelen. Zedert wierd een gewigtige toeleg ter hand gevat; want, alzoo verſcheide *Portugeeſen*, door geduurige ſchaede verſchrikt, begonden d'hoofden te laeten hangen tot de Weſt-Indiſche maetſchappy: als die wel bemerkten, hoe ten been toe uit-teerden, vermids de party van *Albuquerque* hielden, die zich eigendom toeſchreef aen *Pernambuco*. Wat leide haer hier aen gelegen, of hy of *d'Hollander* meeſter was, wanneer ſlechts geruſtelijk mogten leven. 't Lag dan gemunt op *'t Arryal*.

Togt na 't Arryal.

Men trekt te veld uit *d'Afogados*. De voortogt wierd geleid door *Schuppe*: gevolgt van dardehalf honderd matrooſen, draegende ſchoppen en ſpaeden. De middeltrop ſtond onder d'overſte *de Vries*: waer achter *Abraham Roef* over *de Negers*, met levens-behoeften belaeden, gezach had. De bevel-hebber *Byma* beſloot d'achterhoede. De bewindhebber *Joan Gyſeling* liet zich by de togt vinden. Aen de zuiker-moolen van *Frans Brito Machado* ſloegen zich *Gyſeling* en *Schuppe* ter neder: bezetten de half-gemaekte ſterkte nevens de zuiker-moolen, toebehoorende *Marcus Andre*. Drie benden beleid by hopman *de Vries*, trokken na *Monteroos-moolen*, om de zelve te bemagtigen. Op deſe paſten *de Portugeeſen*, uit een ſterke hinderlaege.

Hard gevecht.

Luitenant *Duiven-hof* voerde den verlooren trop, beſtaende uit veertig vuurroers: ontdekte de hinderlaege, en verzocht aen *de Vries* te mogen invallen. Terwijl dieswegen beraedſlaegt word, breekt de vyand aen alle kanten op. *Duivenhof* bleef niet ſchuldig. Maer de vyand zette zoo vinnig toe, dat *de Vries* en *Tourlon de Jonge* tot wanſchikte orde geraekten, en 't huis verlooren, welk bezet hadden, om den aftogt te veiligen. *Schuppe* vaerdigt op het geſchiet de hopmannen *Picard* en *Garſtman*: die ter rechter tijd uit 't zuiker-ried geſprongen den vyand op de vlucht joegen. Doch deſe nam dagelijx toe: zulx eerlang meer als twee duizend ſterk onder *'t Arryal* lag. 't Hollandſche heir begonde mangel te lijden aen lijftogt. Weshalven *Jacob Huigen* laſt ontfangt,

Ongelukkig wedervaren van Iacob Huigen.

om levensmiddelen van *'t Reciffo* af te haelen: ſijn jagt *d'Exter* te ontaekelen, en nevens een boot, met huiden beſchoeyt, tegen de musket kogels, den ſtroom door magt van riemen op te brengen, vol voorraed ten behoeve des Hollandſchen legers. *Huigen* volgt ſijn laſt. Hy was nu op een muſketſchoot onder de beſchanſing by *Schuppe* opgeworpen genaedert, in een kromme bogt der rievier: als de gantſche vyandelijke magt, van de top eens heuvels, met hooge borſtweering verzeekert, diervoegen in 't jagt en de boot zonder ophouden donderde: dat beide in de loop bleven. *Huigen* zelf ontfing drie doodelijke wonden: 't meeſte volk ſneuvelde: weinig gequetſten bragten het leven af.

Schuppe trekt af.

Schuppe dan, geperſt door ſchaerſcheid van lijftogt, trok te rugge: te meer alzoo bericht kreeg: hoe de grave *Bagnola* zeven honderd man, tot ſtyving van de groote magt onder *'t Arryal*, aenvoerde. Manhaftig was de daed der hopmannen *Smient* en *Duinkerker*, als die in de boot gevallen een ſwaer Portugees ſchip vol koſte-

kostelijke stukgoederen binnen sleepten: daer niet meer als vier zinkroers en haer zijd-geweer hadden. *Byma* overviel ook 't vlek *Moriwere:* vond 't meeste volk ter kerk; alzoo 't feest van de geboorte *der Moeder-maegd Maria*, op den achsten des herfstmaends vierde: en bequam hier goede buit. *Albuquerque*, deser toestand door een overlooper verkondschapt, schikte geswind uit *Arryal* twee hondert koppen, die den her-tred van *Byma* zouden bekommeren. Maer alzoo hy niet te rugge keerde na *'t Reciffo*; want hy trok voort op *Tamarica*: volgden de twee honderd *Portugeesen*, beleid by de kruis-heer *Frans d'Almeda*. Dese achterhaelde *Byma*, die langzaem voort trok, dewijl de smalle wegen met omgehakte boomen gestopt lagen. Een half uur boven *Garasu* by de zuiker-moolen van *Peter Rocha* ging 't treffen aen. *Almeda*, steunende op sijn voordeel, zette van achter en ter zijde vinnig toe. Manhaftig verdeedigde zich *Byma*, Hy maekte t'ellekens hinderlaegen, waer uit de vyand zulk een schaede leed: dat *Almeda*, nevens andere voornaeme persoonaedjen, aen kant geraekte, en d'overige op de vlucht. *Byma* viel voort binnen *Garasu*, en leide dit stedeken in assche: verschoonde alleenlijk de kerken en kloosters; volgens beding-punten tusschen *Albuquerque* en *Rembach* ontworpen. Doch *Schuppe* belet, om over de stroom *Iangada* te komen, wegens de slijkerige kreeken, keerde na *'t Reciffo* met groote roof uit een rijk pak-huis. De kruisers bragten ook nu en dan eenige prijsen op. Merk-waerdiger zijn de verrichtingen, die de vier schepen, drie jagten en een sloep, onder 't beleid des gezach-hebbers *Ian Ians zoon van Hoorn*, uitwerkten. Dese vloot bemachtigde *Truxillo*, een stad gelegen op een berg, en lanx de zeekant verzeekert door een dikke muur, ses voeten hoog, en dicht kreupelbosch aen 't hangen des gebergt. Moedig op zulk een heerlijke overwinning zet na de stad *Campeche*, beklimtze helddaedig, en vermeestertze gelukkig.

Heevig gevecht tusschen Byma en Almeda.

Ian van Hoorn bemagtigd Truxillo:

als ook Campeche.

De buit van twee machtige steden, op gemak aen boord gebragt, stijfde niet weinig de West-Indische maetschappy. Dus lang was 't land rondom *'t Reciffo* in geduurige waepen-kreet gehouwen door d'Hollandsche wapenen: tegen welke zich *Albuquerque* met meer voordeel konde schrap zetten, alzoo hy de gelegendheid van *Pernambuco* grondig verstond, en alle inboorlingen aen d'hand had. De raed op *'t Reciffo* dan vond geraedzaem een verdere togt na 't zuiden te doen. ten einde *de Portugeesen*, ten hoogsten mismoedig door geduurige schaede, welke rondom *'t Reciffo* leeden, meer wanhoopen mogten aen herstelling van haer dagelijx verval: wanneer bespeuren, hoe 't groot *America* te klein was, om ergens vry te schuilen voor d'overlast *der Hollanders*. In wijn mand gingen tien jagten, bemand met zeven honderd soldaeten, behalven 't bootsvolk, onder zeil. *Ioan Gysseling*, *Schuppe* en *Servaes Carpentier* voerden 't hoogste gezach. Zy liepen eerst binnen de rievier *Porto de Piedras*, alwaer uit barken, pakhuisen en moolens een merkelijk aental zuiker-kisten bequamen; waeden vorders door de kleine stroom *Tatona Mansa*: leiden 't dorp nevens *Mansa* aen koolen: en vertrokken na de rievier *Camarigibi*. De heeren *Gysseling*, *Schuppe* en *Carpentier* voeren in de nacht dese stroom op. Zy hadden slechts vier mijl gevorderr, wanneer 't begon te dagen; want de tegen-stroom en 't geboomte *mangues* beletten de snelder en vordere togt. Dese *mangues* beslaen doorgaens d'oevers der Americaensche stroomen, byzonder zoo verre ziltig zijn, door vermenging met 't zee-water. *De mangues*, (welke allenthalven de oevers diervoegen bezetten, datmen over de rievieren niet kan komen, ten zy afgehakt worden met groote moeyelijkheid) worden driezints verdeelt. De eerste zoort *cereiba* swijmt na een waterwillige; doch heeft dikker bladeren, tegen malkander overstaende. Aen de toppen der takjens wasschen tusschen twee of drie bladeren twee steeltjens: ieder steeltje

Groote verrichtingen van Gysseling en Schuppe.

A. *Templum aggere castrensi cinctum.*
B. *Alagoa.*
C. *Casæ Piscatoræ.*

DA AD AUSTRUM

je draegt vier of vijf flaeuw-geele bloemtjens, riekende als hooning. De bovenste bladeren *der cereiba* vertoonen by zonnen-schijn een blinkend zout, by donker weder of des nachts hangt het zout als een ziltige daeuw, welke met handen word afgestreeken. De boom schiet uit de takken wortels na d'aerde, en loopt met kromme bogten een oever diervoegen af: datmen nergens kan te land komen. *Cereibuna* is een andere slag van *mangues*: heeft een dik, rond en flaeuw-groen blad, een witachtige bloem en bittere noot. Wanneer eenig gevoogelt hier op aest, word haer vleesch diervoegen bitter, dat niet eetbaer is. De derde *mangue*, genaemt *guapariba*, overtreft in groote de twee andere: haer takken groeyen niet alleen recht opwaerds, als een peere-boom; maer ook nederwaerds: die nederwaerds wasschen, wortelen onder d'aerde: schieten wederom voort niet onsterker als de moederstam: en omhelsen de andere nevensstaende takken: zulx duizend *guaparibaes* slechts een boom schijnen, en alle toegang beletten. *Gysseling*, dan roeyde niet verder de rievier *Camarigibi* op, alzoo *de guaparibaes*, van d'eene oever tot den ander gegroeyt, den stroom stopte. Te meer, dewijl bericht was ingekoomen uit de gevangenen: dat in *Porto Franceses* een groote schat zuiker lag. Derwaerds spoeyd dan 't Hollandsche heir: vind onder een stroo-dak in het bosch vier en zeventig kisten: uit de pakhuisen wierden vry meer weg gesleept. Men liep 't land wijd en zijd af, na *Alagoa del Norte*, *sant Miguel* en *Alagoa del Zul*. Alhier viel *Schuppe* binnen 't schoone vlek *Sennora de Concecaon*, welk verbrande: als ook een schip staende op staepel, de gebouwen aen de mond der stroom *Alagoa*, en 't gereedschap tot twee schepen. *De Hollanders* bequamen hier groote buit: te meer nadien d'ingezeetenen nergens min als voor vyand vreesden. *Tourlon de Oude* rukte van *Tamarica* vier krijgs-benden na *Mongianguape*, alwaer de bezetting uit *Garasu* en ettelijke *Jesuieten* nestelden, en 't volk

Mangues merkwaerdige boomen.

Vordere verrichting van Gysseling.

Concecaon verbrand:

als ook Mongianguape.

afschrikten om zich te begeven onder de West-Indische Maetschappy, waer toe zeer over helden. Doch *Tourlon* trok zoo bedektelijk niet, of zy kregen de snuf in de neus, en zagen om een goed heen komen. Hy vond dan *Mongianguape* ledig: offerde het op aen de vlamme, gelijk ook ettelijke zuiker-moolens; doch spaerde alle, die vry-geleide hadden bedongen. Ongelukkiger liep de togt van d'overste *Byma* af. Dese, om *den Portugeesen* blijk te geven, hoe nergens veilig woonden, trok na 't dorp *san Amaro*, drie mijl ten zuiden boven *'t Arryal*. Behalven honderd en veertig musket-tiers voerde hy twee benden. Uit de *Afogados*, by nacht voortgerukt, quam tegen den dageraed binnen *Amaro*, welk in assche leide, nevens een zuiker-moolen en pakhuis vol zuiker, na dat ieder soldaet zoo veel genomen had, als draegen konde. Een gemeine wapenkreet bragt *de Portugeesen* in wapenen. Zy vliegen van alle kanten toe, en vallen op d'achterhoede. Aen een beek, beleid met twee boomen, over welke man voor man gaen moest, verhief de strijd vinnig. *De Portugeesen*, vier honderd sterk, kreegen alle uuren nieuwe hulp-benden. Zy hadden de wegen allerwegen met omgekapte boomen gestopt: lagen in een hinder-laege nevens 't gezeide beekjen: lieten den verlooren trop, en zeventig koppen van hopman *Everwijn* overkomen: stooven thans op: en losten de vuurroers van alle kanten. 't Had hier slecht uitgezien, ten zy *Smit* te hulpe quam. Zy swenkten dan om, tasten d'achterhoede, geleid by d'overste *Byma*, aen; maer dese weerde zich diervoegen: datze na een zuiker-moolen, gelegen op een hooge berg, afzakten: en aldaer, ten bewijs van moed, veel geruchts met trommelen en trompetten maekten, en vinnig vuur gaven. *Byma* had ten voordeel een klein boschje aen de voet des bergs: moest evenwel dicht voorby de moolen heen, ten doel van 's vyands musketten, aftrekken. Hy neemt dan een mannelijke toeleg: gebied de soldaeten de zuiker en vordere buit van den hals te werpen, en by

Togt van Byma na Amaro loopt scherp af.

by den berg op te vliegen. De stoutmoedigheid verbaesde *de Portugeesen*: als die de vlucht namen, zonder wederom hoofd te bieden. *Byma* vervolgde sijn weg na *de Afogados*: en liet stijf zeventig dooden, gevangene of gequetsten achter: van welke nochtans zommige nu en dan te voorschijn quamen: ook wisselde *Albuquerque* vijftien. Het is wel af te nemen, dat *de Portugees* meer schaede heeft geleden, alzoo hy ten verscheiden reise de wijk nam, daer hand aen hand gevochten wierd. Terwijl 't werk aldus te land toeging: kruiste de bevelhebber *Smient* met zes zeilen voor *Parayba*. Twee schepen uit sijn vloot, nederwaerds gezakt omtrend d'haven *Formoso*, ontdekten vijf karveels, een pynas voerende ses en twintig en een kloeke fluit achtien stukken, beide *Duinkerkers*. Na eenig schut-gevaert, liepen de pynas, fluit en een karveel in de barning op de grond en stieten aen spaenderen: twee karveelen ontsnapten binnen *Rio Grande*, twee wierden verovert. *De Portugeesen*, bericht wegens 't verongelukken der twee *Duinkerkers*, vaerdigden af zeven barken, om eenig goed te bergen. *Lichthart* kreeg hier lucht af: liep met twee sloepen los by de rievier *Conayou* in, op de barken aen, hoewel met zeventig soldaeten bemand. Dese, na kleine tegenweer, vluchten boschwaerd. Doch, alzoo 't bosch met de vloet onder-liep, 't welk een slibbige grond maekte, zakten de vluchtende tot de knien toe in de slijk, zulx niet voort konden. *Lichthart* verzuimde die kans niet: hy loopt met 't jagt dicht onder de wal: rukt twee metaele stukjens te boord: waer mede als ook met musketten, geduurig vuur gaf: zulx weinige den bloedigen dans ontsprongen. Voorts roofde hy uit de barken 't geen dienstig oordeelde, en stakze aen brand. Eerlang wierd een gewigtige toeleg ter hand geslaegen. De bewindhebber *Matthias van Ceulen* lichte d'ankers van vier schepen en zeven jagten, bemand met acht honderd en acht koppen, na *rio Grande*. 't Was gemunt op *tres Reyes*.

Smient vernielt een Portugeesche vloot.

Lichtharts verrichting.

Beschryving der sterkte tres Reyes:

Dese sterkte beslaet d'uiterste punt van 't land ter slinker-zijde van de rievier *Grande*, voor die uit zee binnen vaert. 't Land binnewaerd is laeg, broekachtig en vol geboomt, achter welk hooge bergen rijsen. Aen d'ander kant der stroom staen inschelijx verheeven toppen, draegende dichte bosschaedjen. Lanx de zee loopt een steene rif, welk onder de golven duikt, en dicht by 't slot een opening heeft, waer door de schepen in en uit de stroom *Grande* vaeren. De strand binnewaerd, door de stroom bespoelt, word met de vloet plas gezet. Op 't hoogste van de strand rooken twee kalk-ovens. Ter zijde van *tres Reyes* valt *de Kruis-stroom* uit een kleine poel in de rievier *Grande*, aen sijn opening tusschen de twee steene riffen diep tien, acht, negen en ses vademen, binnen meest drie, behalven voor 't slot, alwaer de grond tot acht, zeven en negen vademen zinkt. 't Portugeesche dorp *Natal* is gebouwt nevens de stroom *Grande*: tusschen dit en de sterkte loopt *de Kruis-rievier*. Ter zijde van *tres Reyes* steekt een ondiepte, die by ebbe blik leid, diep in de stroom: hoedaenige hier en daer meer zijn. Tegen 't slot over valt een versche vloed tusschen twee droogten in *Grande*: en weinig verder een zoute stroom, alwaer ettelijke visschers-hutten stonden. Achter de sterkte zietmen kreeken vol zoet water, en tusschen de kreeken zandachtige hoven. 't Slot zelf heeft hooge muuren, na de land-zijde twee swaere bolwerken, aen de zee een uitsteekende punt, op ieder bolwerk een wachthuis, buiten de punten uitgetimmert: weinig daken steeken boven de hooge wallen. *Lichthart* liep onder 't geschut deser sterkte met acht zeilen binnen de rievier *Grande*. *Smient* hield de wacht met twee schepen en een boot: om den vyand alle toevoer van buiten af te snijden. *Lichthart* binnen-vaerende, sleepte twee karveelen weg, hoewel dicht aen 't slot gekort lagen: wierp een krijgs-bende nevens anderhalf honderd matroosen aen den zuidelijken oever: bezette de versche rievier met boo-

word belegert:

booten: trok recht op *tres Reyes* aen: en legerde zich om de waterput, die onder 't duin voor 't slot was. In middels lande 't overige heir achter de noordzijde van *Punto Negro*, in een kleine inwijk, by *de Portugeesen* rondom beschanst: alzoo men onmoogelijk ergens anders kan uitstappen, ter oorzaek de kust twee pieken steilhoog rijst, waer achter zich 't gebergte verheft. De vyand had lichtelijk 't landen gestuit, indien niet slaeuwhattig geweest was. Wanneer nu 't gantsche leger den boodem onder de voet kreeg, trok het in dese orde voort. *Byma* leide de voortogt, *Garstman* de middel-trop, en *Kloppenburg* d'achterhoede: ieder slagorde bestond uit twee krijgsbenden. Zy hielden eerst den oever; doch alzoo te eng was, vermids 't hoog water, sloegen landwaerd: alwaer den weg beschanst vonden; doch zonder volk. 't Was toenmaels een zeer heete dag: de weg zeer moeyelijk, wegens hooge zandduinen en diepe valleyen, daer noch water noch koel windeken verquikte: zulx veele aemechtig nederzijgden, die d'achterhoede opnam. Twee uuren had nu 't leger getoogen. wanneer een huis op een heuvel ontmoete, waer uit eenige schooten gedaen wierden. Dartig man, derwaerds gevaerdigt, maekten alhier goede buit. *Byma* geraekte na middag binnen 't dorp *Natal*, alwaer een gedeelte van 't volk leggen bleef: met d'overige trekt hy na 't slot *tres Reyes* een uur verder, over een brugge, leggende op *de Kruis-rievier*. Hy bezette dese, en vervoegde zich by *Lichthart*, achter 't duin voor de sterkte op een musketschoot gelegert. Tegen den avond quam 't overige volk in 't leger. Wederzijds wierd dapper geschooten. Men begon des nachts een loopgraef door 't duin na 't slot. Eerlang stond een stormkat op d'hoogste heuvel vaerdig: uit de verooverde karveelen bragtmen op de stormkat twee metaele achtien-ponders. Uit de mortieren wierden tien granaeden geworpen; doch vielen alle mis, uitgezondert een. Thans vertrokken twee gezanten *der Tapuyers* na huis: ten einde d'aenkomst van *d'Hollanders* aen haer landaerd bekend maekten. De belegeraers maekten des nachts hier aen drie stormkatten klaer, en 't geschut, tusschen de schanskorven geplant, zulk een opening: dat de meeste stukken op 't slot bloot stonden, en uit haer affuiten vielen. Ook lag een groot vak der borstweering onder de voet: zulx de bezettelingen ten doel van 't schroot en minder kogels stonden. *Ceulen* dan eischte de sterkte op: de slotvoogd *Peter Mendez de Govea* antwoorde manhaftig: de Spaensche koning had hem *tres Reyes* toevertrouwt: hy wilde liever duizend dooden sterven, dan 't zelve aen iemand anders overleveren. Hier op ging 't schieten wederom aen. Van vier granaeden viel een midden in 't slot, die zulk een slag gaf: dat steenen en balken hemelwaerd vloogen, tusschen een naer gekrijt van verminkten en gequetsten. Zedert sweeg des vyands grof geschut. Somtijds wierd een vuurroer gelost. Ondertusschen zijn des nachts wederom twee veldstukken van boord op een andere duin gebragt, die voordeelig in de sterkte speelden: terwijl hopman *Mansveld*, geduurende de duisternis, *de Portugeesen* aen een ander kant in de wapenkreet hield: maekende de mijne, als of stormvaerdig stond. Met den dageraed bragt een soldaet aen den bewindhebber *Ceulen* een brief, behelsende een verzoek, om by billijke beding-punten 't slot over te geven. *Ceulen* maekte swarigheid den brief te aenvaerden: dewijl by den slot-voogd niet was onderteikent; doch alzoo de brenger verzeekering deed: 't getroffen verdrag zoude echter gehouden worden: waer voor zich d' overste *Sebastiaen Vinhero Coelho* sterk maekte, die 't schrift met byvoeging van sijn naem had verzegelt: zoo trok uit 't leger na binnen hopman *Maulpas*, in verwisseling tegen een Portugeesche bevel-hebber. Men verstond eindelijk wederzijds: de bezetting zal uittrekken met geweer en pakkaedje: aen

Potigi te land gezet worden: en 't ſlot nevens 't geſchut en allerley oorlogs-gereedſchap, *den Hollanders* ter hand ſtellen. Tachentig man trok uit de ſterkte, voorzien van negen metaele, twee en twintig yzere ſtukken, en voorts allerley oorlogs-gereedſchap ten overvloed. Aen *Garſtman*, tot gezachhebber over de verooverde ſterkte geſteld, wierden anderhalf honderd bezettelingen toegevoegd. Na dat de werken rondom geſlecht waeren, en d'ingezeetenen aller wegen verzocht, den eed van getrouwigheid te doen aen *Garſtman*, ging de vloot zeil. Men veranderde de naem van 't ſlot *tres Reyes* in *Ceulen*, na den bewindhebber, die 't meeſte bewind had over de belegering. Met 't begin des jaers ſeſtien honderd vier en dartig, lichten voor *'t Reciffo* ſes en twintig zeilen d'ankers: om by verdeelde troppen te kruiſen voor d'inwijk *todos los Sanctos*, d'uithoek *Auguſtijn*, de rievier *Franciſco* en *Parayba*. Ook gingen zeil *Schuppe* en *Lichthart* met twee ſchepen, een jagt, twee zeilbooten en een ſloep, voerende, behalven de matrooſen, twee honderd vuurroers. Wegens een harde ſtorm, die haer op laeger wal overviel, konden niet anders verrichten: als dat binnen de rievier *Una* een zuikermoolen in aſſche leide. Maer de twee gezanten *der Tapuyers* volbragten haer wederom-reize niet: de voornaemſte wierd op de wegh dood geſlaegen: d'andere genaemt *Janſepretin* vluchte na het verooverde ſlot *Ceulen* te rugge; doch hervatte de reis, en boodſchapte ſijn koning *Jandovi*: hoe *d'Hollanders* zich meeſters hadden gemaekt van de ſterkte *tres Reyes*, nu *Ceulen* hernaemd. *Jandovi* zakte terſtond na de ſtroom *Grande* af. 't Heir, beſtaende uit een gemengde hoop van mannen, wijven en kinderen, maekte uit ſtijf anderhalf duizend zielen: hoewel ſlechts drie honderd ſtrijdbaere mannen achter den heuvel voor 't ſlot haer nederſloegen. *Garſtman* ſtelde dit volk te werk. Hy vaerdigt honderd en ſeſtig af, onder 't opzicht van dartig *Hollanders*. Gezaementlijk trekkenze landwaerd. In een boſſchaedje, acht uuren boven de ſterkte *Ceulen*, wierden drie leedige huiſen gevonden, ettelijke hoornbeeſten en drie *Braſiliaenen* ſpringende uit een nieuwgemaekte hut. Eindelijk geraekten omtrent een vaſt getimmer, werwaerds de vyand, dardehalf honderd ſterk, uit alle hoeken zaemen liep. *d'Hollanders* echter zetten toe, en *de Portugeeſen* verbaeſd door zulk een manhaftige moed, op de vlucht, zonder tegenweer. Uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* quam nu en dan verſch volk op *'t Reciffo*, behalven de buit gemaekt met verooverde prijſen. En alhier wierd wederom een gewigtige aenſlag ter hand geſlaegen. 't Geide de ſterkten aen de rievier *Parayba*. 't Noordelijkſte ſlot aldaer, ten deelen open, was uit ſloffigheid doorgaens met weinigh volk bezet: te meer dewijl uit de ſtad *Parayba* en de vaſtigheid aen de zuider oever altijd geſtijft konde worden. Herwaerds zet de vloot, twintig ſchepen ſterk, verdeelt in twee ſlagordens, onder het gezach der opperhoofden de bewind-hebber *Joan Gyſſeling*, *Schuppe*, *Servaes Carpentier* en *Lichthart*. Tot de vlagge der achtertocht behoorden elf zeilen: uit welke *Gyſſeling*, beneden 't noordelijk ſlot *Antonio*, d'helft der vlootelingen te land zette. Om de gelegendheid der ſterkte te verſpieden ſtapte een trop voor uit; doch ſtuite voor een reduit met ſtormpaelen bezet, door welke niet konde breeken, dewijl van bijlen en houweelen onvoorzien was. Maer de negen ſchepen, die *Lichthart* voerde, mogten 't gat der rievier *Parayba* geenzints bezeilen, vermits tegenwind en ſlappe koelte: waerom benoodzaekt waeren buiten reik van 't geſchut der ſterkten te zetten: daer anderzints meinden op te loopen, en een eilandeken, in 't midden der ſtroom te bemagtigen: om de ſtroom te ſluiten, dat geen hulpbenden voor de twee ſterkten *Antonio* en *Margareta* uit de ſtad *Parayba* afquamen. De bezettelingen op *Margareta* ziende, hoe *d'Hollanders*

Tres Reyes word overgegeven en Ceulen genaemt.

Kruiſers voor Braſil.

Onderhandeling der Hollanders met de Tapuyers.

Haer togt landwaerd is merkwaerdig.

Aenſlag op Parayba, by de Hollanders ondernoomen, mislukt.

landers Antonio naderden, voeren met barken derwaerds ten bystand: spanden ettelijke ossen voor drie veldstukken, die geplant wierden op de reduit: en schooten vinnig by 't bosch in, alwaer *Gysseling* lag nedergeslaegen. De vyand ondertusschen was sterker als *Gysseling*: weshalven geraedzaemst een halve maen, tot veiliging der aftogt, aen strand op te werpen: te meer alzoo de slach-orde van *Lichthart* door tegenwind de rievier niet konde bezeilen. De enge mond van *Parayba* heeft dartig en meer vademen diepte, en wederzijds op d'uiterste hoeken een slot. 't Noordelijkste *Antonio* vierkant gebouwt, beslaet een rond eilandeken, door een kreek gescheiden van 't vaste land, welk t'eenemael vol bosschen staet, gelijk ook aen de zuider oever. Maer de zuidelijke vastigheid *Margareta* vertoond buiten om een sterk hoornwerk, en binnen vijf bolwerken: bestendig om een streng beleg te verduuren. Weinig inwaerds op de rievier leid een driekantig eiland, verzeekert na de zee met de sterkte *Restinga*. Dese vruchteloose aftogt viel den vlootelingen verdrietig. Zy verstonden gezaementlijk 't werk elders te hervatten. Men smijt dan over staeg na d'uithoek *Augustijn*: te meer niet onwaerschijnelijk gisten, dat de sterkten aldaer hulp-benden voor *Parayba* hadden afgeschikt. Doch belangende d'uithoek *Augustijn*, het is een hooge berg, bestaende uit vele heuvelen, welke omtrend een vierendeel uurs buiten het land zeewaerd steekt. Ten zuiden leid *de Barra*, een opening in de smalle klip-dijk, die van de mond der haven, waer door de rievier *Poyuca* zich zeewaerd looft, een mijl lanx de kust rechtstreeks loopt. Tegen over *de Barra* binnen d'haven leggen twee eilandekens: 't kleinste kreeg de benaeming *Gysseling*, 't grooter *Walcheren*, beide rondom vol geboomte, en aen de waterkant met breede stranden, tusschen welke de stroom *Poyuca* door enge diepten uitwaetert. d'Haven heeft groote ruimte, vol ondiepten en een naeuwe mond, ter eenerkant verzeekert van een stormkat, op de punt zeewaerd steekende, aen d'ander zijde beslooten van de gezeide klipdijk. Achter de stormkat schuilt een rotze, en weinig te land in staet een reduit. Voorts rijsen hier en daer tamelijk hooge bergen. d'Haven maekt noord-westelijk een diepe bogt, die omswiert na de rievier *Poyuca*: alwaer op een half eiland 't slot *Puntael* gezien word. Ter zijde van *'t Puntael* leggen vier langwerpige moerasschen, een stukweegs landwaerd. 't Stedeken *Nazaretta* vertoond haer schuins af van de voornoemde stormkat. Met den morgenstond liep een gedeelte der voornoemde vloot by de mond van d'haven in: onaengezien *de Portugeesen* uit de reduiten, stormkat en 't groote slot, met swaer geschut, dapper schooten, zonder merkelijke schaede: als alleen dat 't jagt *de Zee-ridder*, door quaede toeverzicht vast geraekt, in de grond geboord wierd. Geswind stapten *d'Hollanders*, beleid by *Lichthart*, uit de sloepen onder *'t Puntal* te land, en quamen diervoegen *de Portugeesen* over den hals: datze *'t Puntal* ten besten gaven: meer als twee duizend zuiker-kisten in ettelijke pakhuisen aen brand staken: en een groot schip, nevens twee barken, in de grond hakten. 't Gelukte den kolonel *Schuppe* zoo wel niet, de welke met een gedeelte der vloot lanx de kust tot de rievier *Iangada* af en aen hield; doch nergens konde landen: ter oorzaek voor de strand een klippige dijk lag, en elders zulke barningen vielen, dat de booten 't grootste gevaer liepen. Ook was het onmoogelijk voor de soldaeten doel te raemen in 't schieten, wegens 't schommelen der booten: daer de vyand, ten middel toe in zee staende, gewisser trefte. *Schuppe* dan keert te rugge, vind een gat door de klipdijk, niet wijder als een scheeps breedte, en by gemein gety acht voet diep, *den Portugeesen* zelf of onbekend, of ten minsten niet in gebruik. Alhier doorgevaren, vind *Lichthart* meester van *'t Puntal*, en bezig met 't sluiten van een steene reduit,

Beschryving der sterkten voor Parayba:

als ook van de uithoek Augustijn.

Verrichtingen der Hollanders op d'uithoek Augustijn, zijn van groot belang.

welke de vyand niet had voltrokken; was anderzints verzeekert door een wal-voet en ſtaketſels rondom. Hier leide *Lichthart* twee krijgsbenden: en wierp een begraeving na d'hoogte toe, tot een voorwacht. Ondertuſſchen kreegen *de Portugeeſen* van aller wegen hulpbenden. Aldus geſtijft, waegen een torn op *'t Puntal*: te meer alzoo d'Hollandſche magt noch ten grooten deelen binnen ſcheeps-boort lag. Zy zetten dan vijftien honderd ſterk vinnig toe, verdeelt in twee troppen. De grootſte quam door 't boſch: achter 't naeſt-gelegen moeraſch om: en drong ter zijde in, daer de vijftien ſchepen, by *Lichthart* verovert, ten anker lagen. d'Overige *Portugeeſen* taſten d'uiterſte beſchanſing aen. *d'Hollanders* weerden zich mannelijk; doch moeſten eindelijk d' hertred nemen na de reduit. Weder-zijds liep 't gevecht ſcherp af. Doch de jagten voor de wal ſchooten diervoegen met ſchroot, dat de drang der aenvallers dapper dunde: eindelijk alle boſchwaerd vlooden: en haer dooden niet weg ſleepten, tegen gewoonte; want anderzints draegen doorgaens *de Portugeeſen* ſtroppen by zich, tot 't afvoeren der lijken. Terwijl *Gyſſeling*, *Schuppe* en *Lichthart* aldus hardebolden op *'t Puntal*, ondernam de vyand een gewichtige aenſlag: welken hem licht gelukte, ten zy de bewindhebber *Matthias van Ceulen* eenige lucht kreeg uit een overlooper. Het gelde *'t Reciffo*. Om deze plaets te misleiden, hield hy *d'Afogados* en de ſterkten op *Antonio Vaes* in geduurige wapenkreet: weshalven de meeſte krijgsmagt derwaerds trok. Twee benden burgers, die te vooren den oorlog volgden, bleven binnen *'t Reciffo* tot bezettelingen. 't Werk leid aldus. Van de ſtad *Olinda* af loopt een ſmalle reep lands, waer op verſcheide ſterkten leggen: 't einde den reep beſlaet *'t Reciffo*; welk eertijds na *Olinda* t'eenemael open lag. Doch zedert *d'Hollanders* 't verooverde *Olinda* verlieten, is het tegen die zijde meeſt geſterkt: aen 't uiterſte einde verzeekert met een ſtormkat, afſnijding en ſtaketſel, welk ter eener kant tot in zee, ter ander in de rievier *Bibiryba* ſtrekt. 't Buitenſte ſlot na *Olinda* is *de Bruin*, voorzien van een hoornwerk. Voorts leggen de ſterkten *ſan Iorge* en *Wardenburg* ſchuin over malkander. Op de ſtroom *Bibiryba* houden doorgaens een of meer jagten de wacht. 't Slot *de Bruin* wierd eerſt *de Portugeeſen*, waedende door 't water, gewaer: men loſte 't geſchut. *Wardenburg* en *ſan Iorge* ſchoot inſchelijx. De bewindhebber *Ceulen* en luitenant colonel *Byma* vloogen met een bende gewaepende burgers na de ſteene ſtormkat: waer van dapper vuur gaven uit geſchut en musketten op den vyand. Echter geraekten dartig om de ſtaketſel voorby de ſteene ſtormkat. Weshalven de bewindhebber *Ceulen* met eenig volk na binnen trok, ten einde den bende burgers te hulp quam, en de houte batery bewaerde. Voor deſe ſtuiten *de Portugeeſen*: onder welke met ſchroot en kogels diervoegen vuur gegeven wierd: datze de vlucht namen. Men verſtond uit de gevangenen: hoe *Martijn Suares*, aen wiens beleid deſe togt was toevertrouwt, ſijn volk driezints had verdeelt. d'Achterhoede beſtond uit drie honderd koppen: welke, op een bedongen teiken zouden voortzetten: wanneer d'eene trop lanx de rievier *Bibiryba*, en d'andere nevens de zeeſtrand de ſteene ſtormkat voorby geloopen, binnen *'t Reciffo* waeren ingebrooken: om de plaets aen koolen te leggen, en te gelijk alle levens-middelen en oorlogs-behoeften. Na dat *den Portugeeſen* deſe aenſlag alzoo ſlecht uitviel, kreeg *'t Reciffo* twee benden uit 't leger om *'t Puntal*, en merkelijk aental krijgsvolk, by de Weſt-Indiſche Maetſchappy in *Holland* geworven. De bewindhebber *Ceulen* en overſte *Byma*, aldus geſtijft, liepen ſterk op party: verbranden in *Verga* de zuikermoolens van *Frans Montero* en *Louies Ramires*, onder d'oogen van de bezettelingen binnen *'t Arryal*, die haer ſtil hielden: waer uit giſſing maekten, dat ſchaerſch van volk voorzien was: 't welk vijf Italiaenſche overloopers beveſtigden: als die aenbragten, hoe de

Storm der Portugeeſen op 't Puntal.

als ook op 't Reciffo:

loopt te loor.

de bezetting geen drie honderd man uitmaekte. Dit bericht moedigde *Byma* aen, om *'t Arryal* te bestooken: hy rukt dan des nachts met duizend koppen uit *'t Reciffo* derwaerds: en schiet in den morgenstond van de naestgelegen heuvel zestien granaeden, van welke zeven binnen *'t Arryal* nederplotsten, met kleine verrichting; want alzoo *'t Arryal* binnen een groote ruimte heeft, liepen de bezettelingen, gissende ten naesten by waer de granaeden vallen zouden, aen d'ander kant der vastigheid. De steile en hooge wallen, met genoegzaem krijgs-volk verzeekert, beletten het stormen. Een granaed viel te kort in de huisen voor de sterkte: waer door aen brand geraekten: zulx eerlang een straet met kostelijke winkels en de gantsche wijk *der Italiaenen* ten grond toe afbranden. *De Portugeesen*, voor *'t Puntal* verkundschapt, hoe *Byma 't Arryal* bestookte met duizend man, gisten de bezetting binnen *'t Puntal* swak te zijn, alzoo meinden: dat de meeste vertrokken waeren na het leger voor *'t Arryal*: te meer nadien *d'Hollanders* weinig te voorschijn quamen, en kort binnen de reduiten bleven, welke *Lichthart* aen een storm-kat vast sloot.

Byma bestookt te vergeefs 't Arryal.

Tweede storm op 't Puntal word afgeslagen.

Weshalven zy lanx de voorige weg met twaelf honderd man een storm op *'t Puntal* hervatten. Een karveel met twee metaele stukken en een krijgs-bende lag ten anker tegen de aenkomst *der Portugeesen*, onder welk dicht voorby moesten trekken: toen de vuurroers haer bereiken konden, gingen alle los, en dunden zeer de voortogt van de vyanden: die aldus raeuwelijk onthaelt, zonder vordere verrichting, te rugge deinsden. Zedert zijn de huisen op *'t Puntal* met een wal verzeekert. *Lichthart* maekte voorts drie beukeryen: aen de noordzijde van 't eilandeken *Walcheren* lag een, voorzien van ses yzere en vier metaele stukken. 't Volk deed doorgaens alle nachten invallen landwaerd. Eindelijk licht de gantsche vloot d'ankers, met een groote buit zuiker. Drie jagten alleen, nevens de raed *Servaes Carpentier*, bleven voor *'t Puntal* wacht houden. Ondertusschen quamen nu en dan prijsen aen *'t Reciffo*, en schepen uit 't vaderland.

Onderhandeling van vrede tusschen Portugeesen en Hollanders.

Zedert wierd eenige onderhandeling gehouden, uit naem der graeve *Bagnola* ter eener zijde, en van de gevolmagtigde opperhoofden binnen *'t Reciffo* ter ander kant, tusschen de Spaensche overste *Veedor* en de gezachhebber *Byma*.

Reeden van Veedor tot Byma.

Bagnola verzocht dit besprek, onder voorwenden eeniger geschillen, nopende de besloote bedingpunten op 't stuk van lijfgenaede en 't lossen der gevangenen. *Veedor* een staetig man begon aldus: *Bagnola* verzocht, uit een vredelievende toegenegendheid tot *d'Hollanders* herstelling der plaetsen in *Brasil* door haer veroovert, op billijke voorwaerden. Hy wilde alle onkonsten, by de West-Indische maetschappy gemaekt, ten vollen vergoeden: dewelke immers weinig uit trok uit de verheerde plaetsen, ja haer onkosten nergens na betaelt zag met de buit, die nu en dan maekte. De Spaensche koning had tot noch toe zich de Brasilsche zaeken weinig gekreunt, ter oorzaek niet anders konde bevroeden, of 't werk der West-Indische maetschappy zoude van zelfs wel dood loopen; doch begint nu gevoelen te krijgen, zedert *d'Hollanders* hebben afgeloopen *de Affogados*, *Verga* en *Parayba*. Weshalven swaere toerusting maekt, om herwaerds een oorlogs-magt over te schikken, welke de West-Indische maetschappy, schoon driemael magtiger als nu is, geenzints zal wederstaen. De koning heeft onlanx twee rijke zilver-vlooten behouden ingekreegen. Indien gy luiden de toekomstige vloot derft afwachten, zult grouwelen, wanneer voor *'t Reciffo* ten anker loopt.

Antwoord van Byma.

Den Veedor wierd tot antwoord te gemoed gevoert: 't Gesprek was by den graeve *Bagnola* niet verzocht, om zulke swetzeryen te hooren; maer tot slissing van voorgewende geschillen omtrend 't bedongen lijfs genae. Nooit zoude de West-Indische maetschappy voor geld of koop-waeren afstand doen van haer plaetsen in *Brasil* met den swaerde gewonnen; maer ten uytersten by alle

moogelijke middelen verdeedigen. Zedert beklom luitenant *le Temps* het gebergt, op welk de vyand een sterke beschansing had gemaekt buiten *Olinda*: en stak de huisen binnen de begraeving in brand: zulx de vlam op *'t Reciffo* by lichten dage gezien wierd.

Verandering der namen van de plaetsen by d'Hollanders verovert.

Men veranderde nu ook de naemen van zommige Portugeesche verooverde plaetsen: 't Slot aen d'uithoek *Augustijn* wierd geheeten *Gysseling*, het stedeken op *Tamarica Schuppen-stad*, de sterkte aen *d'Afogados Prins Wilhem* en *'t Puntal* de vastigheid *van der Dussen*.

Verrichting der bewindhebberen Ceulen en Gysseling.

Onaengezien 't verzoek by de algemeine Staeten en West-Indische maetschappy gedaen tot langer verblijf der gevolmagtigde bewindhebberen *Ceulen* en *Gysseling*, maekten zich vaerdig tot de reis t' huiswaerd: byzonder ter oorzaek te gemoed zagen een groote schaersheid van lijftogt, tenzy spoedig uit *'t Vereenigde Neederland* levens-middelen bequamen. Geduurende haer twee jaerig bestier, haddenze veroovert vijf duizend vijf honderd en negentien zuiker-kisten, honderd negen en vijftig duizend, negen honderd negen en dartig ponden brasilien-hout, een en dartig schepen gelaeden met goederen, welk uitmaekten drie en twintig tonnen gouds: behalven de prijs der schepen en 't geschut, de verooverde sterkten, verbrande zuiker-moolens en andere gebouwen. Zy lieten, tot verzekering van *Brasil*, vier duizend, een honderd en ses en dartig soldaten, verdeelt in twee en dartig krijgs-benden, onder d'opperhoofden *Schuppe* en *Arcisseuwski*. Bragten met haer over stijf honderd krijgs-knechten, een en vijftig zieken of verlemde. Voorts bleven aller wegen voor de Brasilsche kust kruisen twee en dartig zeilen, bemand met duizend zeven en tachentig bootsgesellen: behalven de vier jagten voor d' uithoek *Augustijn*, en ses schepen in de haven van *Pernambuco*. Na dat *Ceulen* en *Gysseling* dan zee hadden gekoosen t' huiswaerd, quamen verscheide prijsen binnen vallen, als ook schepen uit *Texel* en *de Maes*. *De Hollanders* liepen sterk op party. *Schuppe* en *Lichthart* lichten ook d'ankers van acht zeilen, gesterkt met ses krijgs-benden: om alle havenen ten zuide af te loopen: alzoo hier en daer, volgens aenbrengen van hopman *Wilhem Cornelis zoon*, zuiker ingelaeden wierd by Portugeesch vaertuig.

Land-togt der Tapuyer Iandovi met Garstman.

Doch *Iandovi*, die den slot-voogd *Garstman* met sijn *Tapuyers* byspronq, wanneer *d'Hollanders* haer meesters hadden gemaekt van de sterkte aen de mond der stroom *Grande*, hielp hem doen twee land-togten. Hy versloeg op d'eerste togt zeven en dartig *Portugeesen*, op de tweede honderd en sestig: vertrok na een vriendelijk afscheid van *Garstman* t' huiswaerd: liet sijn zoon de jonge *Iandovi* en broeder *Caracara* onder des zelfs opzicht: en nam met zich ses Hollandsche muskettiers. Eerlang zond *Garstman* den jongen *Iandovi* te rugge, verzoekende door den zoon: de vader beliefde, hoe eer hoe liever af te zakken na de stroom *Grande*, tot een gewichtige aenslag.

Onderhandeling met de Tapuyers.

Iandovi vaerdigde sijn zoon, neve *Copun* en vier van de Hollandsche muskettiers te rugge, berichtende: hy stond om te sluiten met de naest gelegene *Tapuyers*, ten einde haer magten zamen-smolten: en gelijkelijk, zich vervoegende tot *d'Hollanders*, geweldiger hand *de Portugeesen* op 't lijf vielen. Ondertusschen vertrokken *de Ionge Iandovi* en *Copun* na *'t Reciffo*. Uit nieuws-gierigheid begeerdense derwaerds te trekken: welk verzoek te lichter is toegestaen: om te dooden een gerucht onder *de Tapuyers* door *de Portugeesen* verspreid: namentlijk, 't was met *d'Hollanders* gedaen: zy maekten alle moogelijke toebereiding, ten einde *'t Reciffo* verlieten, en voorts geheel *Brasil*: zulx haer bondgenooten aen de Spaensche magt ten besten gaven. *De Ionge Iandovi* dan en *Copun* schepten groot genoegen in het bezichtigen der bateryen, reduiten, beschansingen en vordere versterkingen, rondom *'t Reciffo*. Om nader met *de Tapuyers* te handelen, vertrokken na *rio Grande* de raed *Jacob Stakhouwer* en colonel *Arcissewski*. De tolk *Antonius Parapoava* bragt bericht aen den ouden *Iandovi*: hoe twee voor-

voornaeme heeren van *'t Reciffo* waeren afgekomen: ten einde met hem handelde, wegens een gewichtige aenſlag op de *Portugeeſen*, als ook wat trekken zoude, wanneer den Weſt-Indiſche maetſchappy met de wapenen byſprong, zoo dikwils ontbooden wierd. Ondertuſſchen deeden *Stakhouwer* en *Arciſſewski* dagelijx groote landtogten, tot tien en elf mijlen verre: vernachten hier en daer in verlaetene huiſen: vonden nergens eenig menſch; want alle gevlucht waeren, niet alleen uit ſchrik voor *d'Hollanders*; maer inzonderheit voor *de Tapuyers*, die geen levendig ſchepſel verſchoonen: waer af zy blijk zagen in een leedig huis, alwaer tuſſchen nedergehakte menſchen de beenderen lagen van meer dan twee honderd hoorn-beeſten. Voorts bezichtigden met verwondering, hoe de rievier *Grande* vier mijl boven 't ſlot *Ceulen* dood loopt. *Caracara Iandovis* broeder wees een diepe drooge delling, binnen welke eertijds de ſtroom vloeyde. Hy zelf was eens drie weeken opwaerds gevaeren lanx de ſtroom, levende by jagt, *cayous* en wortelen: niemand wiſt, waer 't water verzonk, of een andere ſtreek nam. Vorders berichte hy, hoe *Iandovi* over ſeſtien honderd zielen heerſchte: de vrouwen droegen den mannen achter na d'hamakken, om des nachts te ruſten, reiſden zonder vaſte wooningen geduurig van d'eene plaets tot de andere, meeſt verdeelt in troppen, ten einde beter aen de koſt geraekten. 't Iong-volk bleef by *Beretiawa*, d'oude by *Iandovi*: rondom welkers land woonden de ſwakke landaerd *Aciki*, als ook *Iuckeryjou*, *Ocioneciou*, *Pajoke* en *Aponoryjou*: d'eerſte heeft tot koning *Coctacu ly*, de tweede *Marakou*, een vriend *der Portugeeſen*, de derde *Nonhu*, de vierde *Kidoa*, en de laetſte *Iarepo*. *Kidoa* en *Iarepo* wijken in magt niet voor *Iandovi*, de andere volkeren zijn ſwakker. Vier geſlachten ſtaen geduurig in wapenen tegen *Iandovi*: namentlijk *Iemho*, zoo diep landwaerd gelegen, dat nooit *Chriſten* tot haer kennis quam. Voorts *Woyana*, *Carivy* en *Caryrywaſſu*: welke drie laetſte *den Portugeeſen* byſtand doen. Doch de tolk *Parapoava* ontmoeten op ſijn reiſe een trop *Tapuyers*, beleid by *Commendaoura* zoone van *Iandovis* ſuſter, aen wien 't gebied vervallen zoude, na *Iandovis* dood, volgens gewoonte onder *de Tapuyers*, alwaer niet de zoonen ſtaetvolgers worden; maer de ſuſters-zoonen. *Commendaoura* hield den tolk by zich: zeggende gevolmagtigt te weſen van ſijn oom, om met d'Hollandſche heeren te handelen. Hy quam dieshalven met veertig man voor 't ſlot *Ceulen*, en berichte: hoe *Iandovi* met ſijn gantſche magt niet konde afkomen, ter oorzaek in 't gebergte *Mytiapa* des zomers geen verſch water is: ook hield de rouwe uit van ſijn overleeden gemaelinne. Voorts wierd *Iandovi* verzocht te trekken na *Parayba*, alwaer groote buit zoude bekomen: *d'Hollanders* wilden eerlang met aenzienelijke magt derwaerds zetten. Twee bootsgezellen, by *de Portugeeſen* gevangen, waeren uit een karveel, zeil-reede na *Portugael* voor *Connayou*, buiten boord geſprongen: en, aen de noord-ſtrand geſwommen, geraekten behouden binnen 't ſlot *Ceulen*. Uit haer kreeg *Arciſſewski* ander bericht, als de overloopers tot noch toe aenbragten, belangende 't ſtedeken *Philippina*, welk niet had een graft of bolwerken; maer alleenlijk eenig geſchut op d'aenkomſten: zulx twee ſtukken geplant waeren na de rievier, gelijk getal by de kerk, en even zoo veel op de weg, die tegen *'t Arrayal* uit-loopt. 't Was anderzints een open vlek: de huiſen ſtonden in twee ryen, behalven zommige verſtrooyde hutten buiten af. De inwoonders leefden armelijk. Zy zagen ſlechts weinig ſoldaeten: verſtonden uit eenige *Duinkerkers*, hoe op een klein eilandeken in de rievier *Parayba* een ſterkte onlanx gebouwt wierd; doch konden 't niet bezichtigen: alzoo geblind ſtadwaerd geleid zijn. Voorts wierdenze vervoert na *Barra Conayou*, lanx een gemakkelijke karre-weg, tot de rievier *Monguangape*, breed en vol ondiepten. Kreegen aen d'over-zij de een moeyelijk pad, tot een naemeloose ſtroom, door

Togt van Arciſſewski te land.

Iets wonderlijx van de rievier Grande.

Manier van leven der Tapuyers.

Zoorten der Tapuyers.

Aenbrengen van twee bootsgezellen.

Stedeken Philippina.

Reis der twee bootsgezellen.

door welke ſwemmen moeſten. De ſterkte aen *Barra Conayou* geleek na een vierkante dubbelde reduit: de wallen reeſen twee mans lengten hoogh, zonder zydelinxe borſtweeringen en punten, aen 't hangen van een berg: de graft zeven voet diep ſtond met ſtorm-paelen rondom bezet. *Een Duinkerker*, alhier tegen ſtrand gejaegt, had deſe verzekering gemaekt: terwijl een nieuw ſchip ſtijf honderd laſten timmerde. Op de ſterkte ſtonden tien yzere ſtukken en twee haeken. Zy vonden geen ſlot of beſchanſing aen de mond der rievier *Monguoangape*: drie ſchepen laeden aldaer zuiker.

Arciſſewski na Conayou:

Arciſſeuwski, aldus bericht wegens den toeſtand van *Conayou*, rukt des nachts uit de ſterkte *Ceulen* met ſtijf twee honderd man, over drie beken. Acht mijl boven het ſlot *Ceulen*, vond hy een vierkant huis, rondom door een ſterk ſtaeketzel verzeekert: de leger-hutten ſtonden hier en daer, binnen welke *de Braſiliaenen*, ettelijke honderd ſterk, hadden gehuiſveſt. De veertig *Tapuyers*, die het leger volgden, ſchoten meer beeſten, als de krijgsknechten konden orberen. Tegen den avond ſloegh *Arciſſewski* hem neder in een dorpjen, gelegen nevens het groot meir *Pernambuco* en dichte boſſchaedje vol vee. Geraekte des anderen daegs met den donker aen een groot viſſchers huis, gepropt met honden en bokken: en eerlang op twee geſchut-ſchooten onder de ſterkte *Conayou*.

Sijn krijgs-liſt.

Alhier ſchaert hy het volk in vier troppen, ten einde de vier hoeken der ſterkte gelijkelijk beſtormden. De eerſte ſwaerigheid lag, hoe men beſt voor by de wijn-tenten en 't huisje, ſtaende nevens de ſterkte, ongemerkt zoude aenvallen. *Arciſſewski* dan kroop, nevens een der ontvluchte matrooſen, door een dichte ruichte tot aen de graft: bevond de ſtorm-paelen lichtelijk konden uitgetrokken; maer de graft ſtijf een piek diep, en de buiten-wallen even zoo hoog. De honden in de Portugeeſche tenten baſten zeer: evenwel maekte de ſchildwacht geen wapenkreet, dewijl nergens menſchen vernam. *Arciſſewski* te rugge gekeert, belaſte de lonten te dooven, en ettelijke glimmende te dekken onder de hoeden: trok voet voor voet ſtil voort. 't Was nieuwe maen en een pek-donkere nacht.

Miſſlag van Baut:

Hopman *Baut*, dewelke de muskettiers geleide, ſloeg een verkeerd pat in: en dewijl de voorgaende miſchte, meinde met een ſneller tred de zelve in te haelen: weshalven eer aen de ſterkte quam, als beſtemt was. De vyand wierd hem gewaer, loſte 't geſchut en handbuſſen; doch zonder ſchaede: alzoo hy in de lengte achter de ſtormpaelen ſchuilde. Hier door brak de geſtelde orde. De matroos, geſchikt om 't pael-werk om te hakken met bijlen, quam nergens te voorſchijn. Echter ging de ſtorm voort. De houwers maekten opening.

Conayou ſtormender hand ingenoomen.

Men ſwom door de graft, beklauwterde de buiten-wal, en geſwind ook de binnenſte, hoewel anderhalf piek hoog. 't Quam de beſtormers te paſſe, dat de ſterkte geen ſtrijk-weeren had: anderzints zoudenze beſwaerlijker meeſters geworden zijn. Zy vonden elf dooden binnen *Conayou*, tien yzere ſtukken, twee haeken en ettelijke zuiker-kiſten: kregen onder andere gevangen den hopman *Alvares Fragoſo d'Albuquerque*. *Stachouwer* was zeil gegaen, wanneer *Arciſſewski* te land trok uit het ſlot *Ceulen*: ten einde malkander gezetter tijd vonden voor *Conayou*: doch dewijl *Stachouwer* door tegenwind niet konde opkomen, liep den karveel, vollaeden met zuiker, in 't gezicht van *d'Hollanders* na *Portugal*. Deſe ſtaeken eindelijk *'t Duinkerkers* ſchip, noch op ſtaepel ſtaende, in brand, en ſlechten 't ſlot *Conayou*. Zedert ſtapte *Arciſſewski* ſcheep: wende de ſtevens na *Mongoangape*: alwaer den ſtroom opwaerds roeyde: een jagt met twee honderd zuiker-kiſten verooverde, naderhand noch een karveel en boot, en lande, daer de rievier zich kromt om een berg. *De Portugeeſen*, hier door verſchrikt, ſtaeken de zuikermoolen van *Antonius Marino* aen. De

rievier

Rievier Mongoangape.

riever *Mongoangape* is breed en diep, wederzijds bezet met kreupel-boſch en *mangues*, zulx naeuwelijx ergens geland kan worden. Aen de mond heeft de ſtroom twee zand-punten, niet min zorgelijk als hoog. Op de luſter-hand, lanx welke haer kille behoud, lagen *de Portugeeſen* beſchanſt: gaven dapper vuur op de booten; doch zonder ſchaede: alzoo de zelve, met zuiker-kiſten opgeboeyt, 't volk ſchootvry bewaerden. De vloot verooverde zedert een bark vol wijnen, en quam te rugge voor *'t Reciffo*. Ondertuſſchen zat *Schuppe* niet ſtille:

Verrichtingen van Schuppe.

hy trok met ſes krijgs-benden de rievier *Camarigibi* op: brande alles voor de voet af, gelijk ook wederzijds der ſtroom *Alagoa*: verooverde alhier vier rijke karveels en veel zuiker: en leide ettelijke zuiker-moolens aen koolen. Nu en dan quamen ſchepen uit *'t Vereenigde Nederland*, en prijſen genoomen voor de Braſilſche kuſt, binnen d'haven van *Pernambuco*. Op 't einde der ſlagt-maend des jaers ſeſtien honderd vier en dartig, liepen twee en dartig zeilen, verdeelt in twee ſlag-ordens, (d'eerſte voerende op een en twintig ſchepen negentien honderd, vijf en veertig ſoldaeten, de tweede op elf jagten vier honderd en negen koppen) onder 't beleid van *Schuppe*, *Arciſſewski*, *Carpentier* en *Stachouwer* zeewaerd na *Parayba*: alwaer *Schuppe* eerſt aen land ſprong, en geſwind ſes honderd man in ſlagorde ſtelde: met welke diervoegen op den vyand toezette: dat hy verſtoof, en veel geweer, hoeden en kazakken achter liet. 't Scheelde weinig, of 't opperhoofd *Antonius de Albuquerque* was uit de vlucht achterhaelt. Ondertuſſchen lande het

Sterkte Margareta belegert.

overige heir. *Caſper Ley* trok lanx een karre-wegh met drie krijgs-benden recht op de ſterkte *ſanta Margareta* aen: en legerde zich achter een heuvel op een musket-ſchoot van de wallen. *Schuppe* rukte lanx den oever: vond allerwegen verlaetene beſchanſingen: en begroef zich, aen de ſlinker zijde van 't ſlot tot de rievier toe. *Arciſſewski* nam ſijn wijk ter rechter hand, tegen de zee, vlak voor de oogen der bezettellingen. In de ſtroom lag een eilandeken, geſterkt met 't ſlot *Reſtinga*, van welk uit het vaſte land de ſterkte *Margareta* geduurige toevoer konde ontfangen. Om dit te bemagtigen, viel *Lichthart* met zeven jagten en ſes bemande booten tuſſchen het eiland en het ſlot *Margareta* binnenwaerd: verooverde achter 't eilandeken twee barken en een boot: trok door een boſſchaedje na *Reſtinga*; doch bevond hoe de vaſtigheid, van 't eilandeken afgeſcheiden, met water omringt lag: waerom boſchwaerd te rugge deinſde, ter tijd toe de ſtroom gevallen was.

Reſtinga door Lichthart ingenoomen.

Thans beſtormde *Lichthart* zoo fier de vaſtigheid *Reſtinga*, hoewel uit twee metaele ſtukken met ſchroot los brande: dat heldaedig ingenoomen wierd, en alles, 't geen in de wapenen vond, ter neder gehakt. *Schuppe* ſchoot ſterk van een ſtorm-kat; en wierp geduurig granaeden: welker zommige binnen de ſterkte *Margareta* vielen. *Arciſſewski* naderde meer en meer met ſijn loop-graeven, waer in *de Portugeeſen* dapper ſchooten; doch men bleef haer niet ſchuldig.

Margareta overgegeven.

Eindelijk na dat de borſtweeringen meeſt onder de voet lagen, leverde de ſlot-voogd *Simon d'Albuquerque* de ſterkte *Margareta* aen *Schuppe* over: anderhalf honderd, meeſt aldaer gehuiſt en gehooft, vertrokken na haer wooningen landwaerd: de overige zijn elders vervoert: alle onder bedingh, niet te mogen dienen tegen de Weſt-Indiſche maetſchappy in ſes maenden. Binnen 't ſlot zijn gevonden ſes metaele halve kortouwen en vijftien gootelingen, nevens andere krijgs-behoeften. d'Overwinnaers vervolgden haer zegen. Zy maekten zich vaerdig, om lanx 't kreekjen, welk twee mijl de rievier opwaerds loopt na de ſtad *Parayba*, de ſtad aen te taſten: wanneer twee *Franſche*, uit de noorder ſterkte *Antonio* overgeloopen, bericht inbragten: hoe de ſterkte van weinig volk en bus-poeder voorzien was, en indien *d'Hollanders* een torn derfden waegen, zouden het lichtelijk bemagtigen: hoewel ander-

zints wegens gelegendheid onwinbaer gehouden wierd. *Schuppe* oordeelde, bedrog te schuilen onder zulk aenbrengen: te meer alzoo de graeve *Bagnola* ses honderd man tot versterking herwaerds bragt. Evenwel, om een proef te nemen, vaert een trommelslaeger over, en eischt *Antonio* op. De slot-voogd *Magaglianes* verzoekt drie dagen uitstel: 't verzoek word plat afgeslaegen; maer toegestaen, volgens sijn verzoek, dat hy de koninglijke standaerd zoude afvoeren, en *d'Hollanders* de mijne van bestormen maeken: ten einde niet scheen sulk een vastigheid, zonder slag of stoot, overgegeven te hebben. *Lichthart* dan trok binnen, verwondert wegens zoodanigen zegen; want de sterkte, aen welke geen kosten gespaert waere, lag op een ontoegankelijke plaets, voorzien van vijf metaele kortouwen en negentien yzere stukken. *d'Hollanders* moedig door zulk een geluk, rukten den zelven nacht met sestien honderd koppen de rievier *Parayba* op na de kreuk *Tambia Grande*: alwaer te land stapten: vonden de beschansing verlaeten, drie yzere stukken uit roo-paerden geworpen, de stad *Parayba* leedig gevlucht, en het geschut onbruikbaer gemaekt, of in de haven gezonken. *Een Hamburger*, die binnen *Parayba*, anders ook genaemt *Philippea*, lang gewoont had, deed van alles opening. Namentlijk de graef *Bagnola*, geen kans ziende om *Parayba* te beschermen, was geweeken na *Goyana* met dardehalf honderd man, *en Antonius d'Albuquerque* met twee krijgsbenden, d'eene *Italiaenen*, en de ander *Spanjaerden*, boschwaerd: na dat drie schepen en twee pakhuisen vol zuiker aen brand staeken: welke vlam weinig minder als drie duizend zuiker-kisten vernielde. Eer dese aenslag op *Parayba* by de hand gevat wierd, vaerdigde de West-Indische maerschappy vier zeilen af, onder 't beleid van *Ioan Walbeek*, na 't eiland *Curacao*, welker gelegendheid *Ioan Otzen* grondig kende, dewijl aldaer lang gevangen zat. *Walbeek* geraekte door een enge mond, tusschen verscheide rotzen, in een veilige haven van *Curacao*. Vijf en zeventig vuurroers gingen op party; doch wierden bevochten van zeventig *Brasiliaenen*, met knodsen gewaepend, by *de Spanjaerden* dronken gemaekt, en zoo ten strijd aengedreeven. De bevel-hebber *Pierre le Grand* kruiste het eiland door en door: verbrande 't dorp *Maria*: en verdroeg eindelijk met den landvoogd *Alonso Lopes de Morla*: dat hy *Curacao* zoude ruimen. Dit eiland acht en twintig mijlen groot in d'ommegang, heeft een steenachtige grond en bosschaedjen vol stok-visch-hout, gebruikelijk by de ververs. Doch *Schuppe* veranderende de Portugeesche naem der verooverde plaets *Parayba* of *Nossa Sennora das Nieves* of *Philippea* in *Frederik-stad*, ter eere des prinse van *Oranje Frederik Henrik*. De stad heeft twee groote markten, twaelf straeten en een magtig *Franciscaener-klooster* nevens een meir gebouwt en rondom bemuurt, leid aen een brede boezem, welke de rievier *Parayba* voor de stad maekt. 't Land rondom valt bergachtig, op andere plaetsen, byzonder lanx de stroom, leggen vruchtbaere vlakten: elders ook groeyt ydel en hard gras, en een meenigte *mandioca* tot meel gestampt, *patates*, limoenen, oranje-appelen, kool, konkommers, *bananas*, cocos-nooten, gembar, *araha*, zeer liefelijk wanneer met zuiker is ingezult, en *caious*, aengenaemer dan een castanje, waer van d'inboorlingen een dronkenschap-verwekkende drank maeken. Voor den oorlog liep hier een grooter getal koeyen, ossen, bokken, geiten, schaepen en verkens. De bosschaedjen krielen van allerley wild, byzonder van harten, haesen en konynen. De paerden vallen sterker als d'Europische: loopen vaek een gantschen dag zonder voedzel: leven by enkel gras en de uiterste toppen van het zuiker-riet. Onder het gevoogelte munten uit de veld-hoenderen, faisanten, tortel-duiven, reigers, snippen, water-hoenders, hoenders, kalkoenen, groote eenden, en boven alle driederley zoort

als ook het onwinnelijk slot Antonio.

De stad Parayba ledig gevlucht word by de Hollanders bezet.

Walbeeck bemagtigt Curacao:

beschrijving van dit eiland:

als ook van Frederik-stad:

en 't land rondom:

vruchten:

viervoetig gediert:

vogelen:

zoort papegaeyen, niet min ſchoon als leerzaem. De zee en ſtroomen leveren overvloedig allerley ſmaekelijke viſch. In de boſſchen loopen ontelbaere land-krabben: waer by d'ingezeetenen nevens 't meel uit geſtampte *mandioca* leven. Zy bouwen d'huiſen aldus. Eerſt rechtenze zoo veel ſtaende ſtijlen op, als 't begrip vereiſcht: leggen dan een ſoldering ruim eens mans lengte boven d'aerde: vlechten de zijden, voor en achter-geeveſ met dik rijs; beſtrijken het buiten en binnen met leem, waer onder hooy gemengt is: en witten het eindelijk met kalk. 't Dak beſtaet uit pannen of cocos-bladeren. 't Beneden huis verſtrekt voor de pakkaedje: onder 't dak woonenze. Doch binnen *Frederik-ſtad* ſtaen eenige aenzienelijke gebouwen van witte gehouwe ſteen. Die geen zolder hebben behelpen haer nevens d'aerde op een harde kley-vloer. Buiten de ſtad word kalk gebrand uit gegraeve ſteen. Voorts is de landvoogdyſchap *Parayba* bewoont by vrye of lijf-eigenen. De vrye zijn *Portugeeſen*, *Nederlanders* of andere Europiſche landaerd, behalven d'inboorlingen van 't geſlacht *der Petiguares*, kleine menſchen en geenzints arbeidzaem: zy bewoonen zeven *aldeas*: waer onder de voornaemſte *Pinda-Una* vijftien honderd zielen telt, andere hebben ſlechts drie honderd en minder. *De aldeas* beſtaen uit vier, vijf, ſes of meer lange huiſen, in welke hier en daer door kleine deuren in en uitgaen, zijn met cacos-bladeren bekleed. De mannen draegen een kleedje voor de ſchaemelheid, de vrouwen linnen-hembden, welke de mans by *de Portugeeſen* verdienen. Haer meeſte huisraed zijn kotoene hamakken, aerdig gevlochten, waer op by daeg luyeren en 's nachts ſlaepen: gebruiken voorts boogen, pijlen, bijlen en hak-meſſen. De houwelijke ſtaet word kuiſch onderhouden. De mannen vallen doorgaens min-yverig over de vrouwen. Behalven dat ieder *aldea* haer eigen opperhoofd had, zoo ſtelden *de Portugeeſen* ook een hopman, die *der Petiguares* arbeid voor grof lywaed huurde; doch meeſtentijd den bedongen loon verkorte: waer uit zeer verbittert wierden tegen *de Portugeeſen*, en *d'Hollanders* toevielen. Doch de lijf-eigenen zijn of gevangene *Americaenen*, door *de Tapuyers* aen *de Portugeeſen* verkocht, of *Negers* uit *Angola*, of *Tapuyers* van *Maragnon*. Deſe mogen tegen geen arbeid: wanneer men haer te veel vergt, eeten aerde, door welke de tong begint wit uit te ſlaen, en ſy ſterven. d'Angolaſche *Negers* doen den meeſten arbeid in de zuiker-moolens, gedwongen door harde ſlagen: de Guineeſche ſlaeven, dewijl nergens na zoo ſterk zijn, verrichten 't huiswerk. De voornaemſte handel word gedreeven met zuiker, verf-hout, tabak, huiden en kotoen. Achtien zuiker-moolens ſtaen nevens de ſtroom *Parayba*: welker zommige met water maelen, andere met oſſen. Op den oever zijn gebouwt twee pakhuiſen, om de zuiker-kiſten gemakkelijk af te ſchepen. Ieder kiſt betaelt een ſchelling voor 't bergen, en even zoo veel voor 't merken. Als de geſwooren waeg-meeſter de zelve weegt, ontfangt dubbeld loon, en houd van de ponden zuiker net boek. Terwijl binnen *Parayba* op alles orde geſtelt wierd, deed d'overſte *Picard* met acht benden een togt na 't huis *Validaris*: ten einde hy 't opperhoofd *Antonius d'Albuquerque* by den kop kreeg; doch deſe had zich by tijds weg gepakt, verlaeten van alle *de Braſiliaenen*: die, onder haer gezach-hebber *de Jeſuiet Emanuel de Morais*, met *Picard* te rugge quamen. Ondertuſſchen wierd alomme een ſchrift verſtrooyt op naem der Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* en Weſt-Indiſche maetſchappy, van volgende inhoud: Allen inwoonderen van *Parayba* word vergunt volkoomen vryheid in Godsdienſt: toegezeid beſcherming tegen alle overlaſt, en genot haerer goederen: mits betaelende tienden der landvruchten, en de tollen der koopwaeren, in en uit *Holland* gaende, gelijk daer toe ſtaet:

en viſſchen in Parayba: — *'t bouwen der huiſen aldaer hoedaenig:* — *inwoonders:* — *Petiguares hoedanige:* — *haer aldeas zeer vreemd gebouwe.* — *Lijf-eigenen in Parayba.* — *Manier van zuiker-handel aldaer.* — *Verrichting van Picard.* — *Vreedzaeme voorſlaegen aen Parayba vergunt:*

 die

die vertrekken wil, zal vaertuig genieten. Indien de Spaenſche kroon *Parayba* weder bemagtigde, mag elk nevens *d'Hollanders* ſcheep ſtappen. Die onder d'Hollandſche landbeſtiering geruſt wil leven, moet den eed van getrouwheid doen. In geſchil tuſſchen *Portugees* en *Hollander* belooft de rechter vonnis te wijzen zonder aenzien van perſoonen: 't krakeel, welk d'eene *Portugees* met d'ander heeft, zal een Portugeeſche ſcheidsman ter nederleggen. Zijdgeweer en vuurroers, tot tegenſtand der ſtruikroovers, word aen alle vergunt. Maer zoo lang *Albuquerque* dicht onder *Parayba* hield, quamen weinige te voorſchijn: om den eed van getrouwigheid te doen; doch zedert hy voor *Picard* de vlucht nam, hebben *Duarte Gomes*, en voorts de voornaemſte *Portugeeſen*, nevens een merkelijk aental van minder ſtaet, op de voornoemde beding-punten den eed van getrouwigheid gedaen: gelijk ook de inwoonders der landvoogdyſchap *rio Grande* ten zelven einde binnen *Frederick-ſtad* haer lieten vinden. *Arciſſewski* en *Stachouwer* na *Goyana* gerukt met acht-half honderd man, legerden zich binnen 't dorp *Capivaribi*, gelegen aen een rievier van de zelve naem: alwaer de gantſche burgerſchap van *Goyana* met volkoomen genoegen de ontworpen beding-punten beeedigde, en den Spaenſchen koning af-ſwoer. Maer de Spaenſche hopman *Rebellino* kreeg, door toedoen der *Jeſuieten*, binnen 't dorp *Moſuik* drie honderd ſoldaeten by een, behalven een aenzienelijke magt *Braſiliaenen*, onder de bevelhebber *Camaron*. Deſe verbranden de zuiker-ried akkers en 't Braſilien-hout in *Goyana:* en hielden voorts aldaer onmenſchelijk huis. *Arciſſewski* rukt geſwind den vyand onder d'oogen: die niet lange ſtand hield: en zelf 't dorp *Moſuik*, kerk en Jeſuieten-klooſter aen brand ſtak: vluchteden na den wonderlijken berg *Miritibi:* alwaer zich in een hinder-lage verſtak. Wat *Miritibi* belangt, 't verdient byzondere aenmerking, hoe geduurende de regen-maenden, voornaementlijk als ſterke ſtort-vlaegen vallen, de berg een geluid geeft niet ongelijk de ſchrikkelijkſte donderſlaegen of 't geluid van ſwaer geſchut. 't Zelve wonder beſpeurt men aen den berg *Paſyra*, in een boſſchaedje achter de zuiker-moolen van *Girgolio Barros*. De natuur-kenders mogen zulk een diep geheim, indien moogelijk, naſpeuren. *Arciſſewski* volgde *Rebellino* kort op de hielen, die zich een half uur buiten *Moſuik*, als gezeid is, in een hinderlaege verbergde; doch, niet dervende *Arciſſewski* afwachten, vlood na de zuiker-moolen *Muſurepe*: en hield alhier ook geen ſtand. Sijn vluchtend volk verliep meer en meer. Ondertuſſchen zakte *Schuppe* af met ſterke hulp-benden voor *Arciſſewski*. Beide, zamen vereenigt rondom *Muſurepe*, vaerdigden tachentig vuurroers, onder luitenant *Metting*, na 't naeſtgelegen boſch, alwaer *Rebellina* zich onthield. Deſe drong hard toe op *Metting*, alzoo ſesmael ſterker was; doch vluchte na *Nazareth*, zoo haeſt *Metting* door *Schuppe* geſtijft wierd. Zedert zat 't land rondom in ruſt. *Arciſſeuwski* bleef, om *Parayba* tot een goede ſtand te brengen: en legerde zich niet verre van 't ſlot *Real*. Sijn oogmerk was niet de ſterkte te beleggen; maer alle toevoer langzaemer hand af te ſnijden: te meer nadien bericht kreeg, hoe binnen de ſterkte voor drie honderd *Portugeeſen* en zeven honderd *Braſiliaenen* niet meer als ſes en ſeſtig duizend kannen meel en vijf en ſeſtig hoorn-beeſten waeren. 't Slot *Real* beſlaet een heuvel, op een geſchut-ſchoot van de rievier *Affogados*, aen welkers overkant de Hollandſche ſterkte *Affogados* anderhalf mijl is afgelegen. Na de ſtroom heeft *Real* weinig geboomt: anderzints leid het omringt met boſſchaedje: de ruime vlakte rondom de wallen, kan een vuurroer bereiken. De wallen zijn hoog, ſteil en ſterk; doch geenzints na de konſt ontworpen. Negen bolwerken ſteeken wanſchikter orde uit. De twee grootſte leggen, 't een na 't ſlot *Affogados*, het ander na d'heuvel *Autero del Conde*. De graften rondom bereiken een diepte van anderhalf piek. *Arciſſewski,* benieuwt

als ook aen rio Grande, en Goyana.

Verrichting van Rebellino en Camaron.

Wonderlyke berg Miritibi.

Rebellino verjaegt.

Sterkte Real word beſchreven.

Arciſſewskis verrichting voor 't Real:

benieuwt om *'t Real* te bezichtigen, wierd verleid door ſijn gidzen, die hem recht op de Spaenſche krijgswacht aenvoerde. Deſe ſpatte tegen *Arciſſewski*, ſterk ſeſtig vuurroers, vinnig uit. Men vocht hand aen hand. De vyand voetſlaekte tot aen de buitewerken van *'t Real:* zulx *Arciſſewski* niet zonder manhafte dapperheid wederom aftrok: en maekte aen de weg *Fidalgo*, nevens de ſtroom *Aſſagodes*, op een vuurroer-ſchoot onder *'t Real*, een reduit, rondom een huis by *de Portugeeſen* afgebrand, en in de reduit een ſtormkat, van welke twee halve kortouwen op 't ſlot vuur gaven. Deſe reduit ontleende haer benaeming van d'overſte *Hinderſon*. De tweede batery na hopman *Verdoes* genaemt, is toegeſtelt op de heuvel *Autero del Conde*, niet zonder groot bloedvergieten; want de vyand met wederzijds verlies geduurig uitviel, om

Belegering van 't Real.

't werk te verhinderen. Doch hy liet zich immers zoo veel gelegen aen de derde reduit, voerende *Trelons* benaeming; want alzoo op een ſteenworp onder *'t Real* gemaekt wierd, konde dies te meer beſchaedigen. De ſtoutmoedigheid *der Hollanders*, die dicht onder d'oogen der bezettelingen dit werk beſtonden, verbaeſde haer diervoegen: dat gelijk met gebonden handen en voeten twee dagen lang ſtonden; maer alzoo ten derden dag *Arciſſewski*, door d'arm gettoffen, wierd afgevoerd na ſijn wijk *Pantaleon* ten verband, ſpatte de vyand ſterk uit op *Trelons* reduit. d'Aenval en tegenſtand waeren beide manhaftig. *Arciſſewski* bed-leegerig hoorde 't loſſen van handbuſſen en geſchut: ſprong te paerd: vond den hopman *Payman* en luitenant *Reed* geſneuvelt, en naeuwelijx ſes gezonde mannen, die teweer konden bieden. Hy moedigt dan zelf de gequetſte aen: rukt by een zoo veel volk als dicht by d'hand was: en voltrekt *Trelons* reduit. Ter ander kant, byna even dicht onder *'t Real*, wierd de ſtormkat *Erneſtus* opgeworpen: van welke twee mortiers geduurig granaeden binnen 't ſlot wierpen; maer dewijl de granaeden, quaelijk toebereid, te lang lagen, eer aen ſtukken ſprongen, hadden de bezettelingen tijd: om zich binnen onderaerdſche kuilen te bergen. Tuſſchen de bateryen *Erneſtus* en *Trelon* ſtond midden weegs onder 't geboomte *Chriſtiaenſzoons reduit*. Maer *Arciſſewski*, geſterkt met vier honderd man, verleide ſijn wijk dichter na 't ſlot, achter een kleine hoogte, *cocos* en *pacoves-boomen:* en maekte het den belegerden diervoegen bang: dat, hebbende verduurt een driemaendig beleg, op deſe beding-punten *'t Real* *Real overgegeven.* aen hem overleeverden. Namentlijk, zy zouden uittrekken met brandende lonten, kogels in de mond, vliegende vaenen en pakkaedje: geſcheept worden na *Tercera* of *Madera*. De kerkcieraeden en beelden vermag de geeſtelijkheid weg re voeren: 't geſchut en vordere oorlogs-behoeften blijven voor de belegeraers, en d'inwoonders ter beſcheidentheid der zelve. De ſlotvoogd *Andres Marini* dan vertrok met vijf honderd uitgepikte krijgsknechten, behalven anderhalf honderd ſoldaeten uit 't land, en twee honderd huisgezinnen, rondom *'t Real* gehuiſt en gehooft. Deſe randzoeneerden haer goederen voor vijftig duizend guldens. Men vond binnen de ſterkte vijftien metaele en vijf yzere ſtukken. *Lichthart* ondertuſſchen *Heerlijke daden van Lichthart:* liep met ſes ſchepen en vijf kleine jagten, voerende vijf krijgsbenden, onder zeil: lande op *Barra Grande:* trok twee uur lanx ſtrand na de kerk *ſant Bento*, op een hooge berg gebouwt: rondom welke zich nederſloeg, en tegen aenloop met ſtormpaelen verzeekerde. Herwaerds quamen d'ingezeetenen van *Porto Calvo*, en deeden in groote meenigte den eed van getrouwigheid aen de Weſt-Indiſche Maetſchappy. *Lichthart*, geſtijft met de bende van hopman *Cornelis Exel*, zette recht op *Porto Calvo:* onaengezien geen grooter magt had, dan drie honderd zeven en twintig koppen. Hy reiſde lanx een moeyelijke weg, berg op en af: en, naderende aen *Porto Calvo*, verſtond uit *een Portugees:* hoe de graef *Bagnola* aldaer binnen de kerk vol ſchiet-gaeten met twee honderd uitgeleſen ſoldaeten lag,

lag, behalven een krijgsbende verſch aengekomen van *Serinhain*. Voorts had hy aen de rievier een ſterke beſchanſing. *Lichthart* echter trok los op hem toe: ontdekte eerlang ſijn heir, op een ſteile berg ten ſtrijd geſchaert: en ſtuift tegen d'hoogte met zulk een helddaedige fierheid: dat *Bagnola* dit voordeel verliep, als ook d'hinderlaege aen een breede weg, ja zelf de kerk, die allenthalven ſterk gemaekt, licht te verdeedigen was. Ondertuſſchen quamen tachentig *Braſiliaenen*, ettelijke *Portugeeſen* en een bende *Napolitaenen* van achter invallen; doch ziende *d'Oranje* vlagge boven op de kerk afwaeyen, en *Bagnola* geſlaegen, trokken te rugge. Deſe zegen ſtond *den Hollanders* niet meer als op zeven dooden en achtien gequetſten: *de Portugeeſen* lieten vry meer volk zitten. d'Inwoonders van *Camarigibi*, *Antonio* en rondom *Porto Calvo* namen de voorwaerden, binnen *Parayba* ontworpen, aen: en ſwoeren den Spaenſchen koning af. Ondertuſſchen zedert *Arciſſewski* de ſterkte *Real* bemagtigt had, en 't gezach aen *Verdoes* opgedraegen, brak hy met tien benden en drie honderd *Braſiliaenen* op: om zich te vervoegen by *Schuppe*, die de veſting *Nazaretta*, nevens d'uithoek *Auguſtijn*, belegert hield. Wanneer *Schuppe* op *Nazaretta* toezette, vluchte de landvoogd *Albuquerque* met drie honderd man, uit vrees dat beſlooten zoude worden: en liet 't gezach aen *Peter Correa de Gamba* en *Louies Barbalho Bizerra*. Doch *Schuppe* vorderde diervoegen met loopgraeven en granaeden: dat *Corea*, verkundſchapt van *Arciſſewskis* aentogt, den moed verlooren gaf, en de veſting over, op duſdaenige beding-punten: de bezettelingen zullen uittrekken, volgens eerlijk krijgsgebruik: de ſlaeven, behalven twintig ten dienſt der bevelhebbers, moeten blijven ter beſcheidentheid van *Schuppe*, gelijk ook de goederen en menſchen, voor 't beleg binnen de veſting gevlucht. *d'Hollanders* bequamen hier vijftien metaele en drie yzere ſtukken, allerley oorlogs-behoeften. Hadden nu te vooren bemagtigd 't waterſlot aen de mond der haeven, twee reduiten, *'t Kraeye-neſt* en een ſtormkat ten noorde van *Nazaretta*. Zedert deze verovering ruſte *Schuppe* niet: hy trok lanx den oever, en *Arciſſewski* door 't land: beide om den vyand in *Serinhain* te verneſtelen. *Arciſſewski* vond een moeyelijke weg, en den raed *Schotte* met ſes krijgsbenden tot *Miguel de Poyuca*, een luſtige plaets: alwaer *Schotte* de kerk beſchanſt had; ontmoete weinig verder een heerlijk *Franciſcaener-klooſter*: en ontfing hier de droevige tyding: hoe de landvoogd *d'Albuquerque* de ſterkte *Porto Calvo* had overvallen. De zaek leid aldus. Na dat *Lichthart* binnen de gezeide plaets op alles bequaeme orde had geſtelt, en d'overſte *Alexander Picard* tot ſlotvoogd met drie honderd bezettelingen, liep zedert ſijn vertrek een gerucht, als of de gantſche Portugeeſche magt op *Porto Calvo* afzakte: weshalven *Picard* om hulp ſchrijft, en verkrijgt. Hy konde nu ruim vijf honderd man uitmaeken, beſtendig tegen 't ſwaerſte beleg. d'Aenkomſt van 't Portugeeſche heir wierd dagelijx meer en meer ingebragt. Weshalven de landzaeten rondom her de vlucht namen. *Picard* bekommert, dat zich tot den vyand mogten vervoegen, bood alle te rugge op lijfſtraf. Maer *Patilha* afgevaerdigt, ten einde 't ſchriftelijk ontbod aller wegen aenplakte, liep over na *Matthias d'Albuquerque*. Niemand wilde uit, om kondſchap: alleenlijk bood zich hier toe aen *Sebaſtiaen de Souto*: die des nachts alles, (gelijk voorgaf) verſpiede, en tyding te rugge bragt: hoe de landvoogd *Albuquerque* zich had nedergeſlaegen rondom de zuikermoolen van *Rodrigo de Barros*, dewelke tegen ſijn eed niet te rugge quam. De meeſte inwoonders van *Porto Calvo* en *Camarigibi* hadden haer vervoegt by *Albuquerque*: die tegen den anderen dag een groote magt te gemoed zag uit *Alagoa*, en van de rievieren *Miguel* en *Franciſco*. Men ſliep dan op het werk niet. *Picard* verſterkte 't vlek rondom met ſtorm-paelen: bragt 't volk in de wapenen boven op d'oude kerk, als ook be-

ſlaet Bagnola.

Porto Calvo ingenoomen.

Schuppe verovert Nazaretta.

Togt van Arciſſewski.

Merkwaerdig verhael van 't innemen van Porto Calvo door Albuquerque.

OBSIDIO ET EXPUGNA
PORTUS CALVI
D
A
5.

O ET EXPUGNATIO
ORTUS CALVI
A , Castrum paracon .
B , Vrbs .
C , Basilica .
D , Castella duo hosti derelickta .
A
B
C

beneden voor de ſchiet-gaten, in twee vaſte huiſen en de nieuwe kerk: maekte 't geſchut en hand-buſſen klaer: vulde alle de water-vaten: en kreeg bericht van d' aentogt der colonel *Schuppe*. Tegen den middag quamen eenige weinige troppen des vyands ten berg af. *Souto*, te paerd geſteegen, zoude 't heir ontdekken. *De Portugeeſen* ſchooten op hem; doch, gelijk namaels verſtonden, met loos-kruid. *Souto* dan reed te rugge, en liet een brief vallen, behelſende den gantſchen toe-ſtand van *Porto Calvo*. Eerlang beſtormde *d'Albuquerque* d' oude kerk: rukten de ſtormpaelen uit: en alzoo de borſtweer gantſch ſteil op de graft lag, hakte hy gaeten in de borſtweer: en d' een klom op d' anders ſchouder na boven. Hopman *Joan Boyaerd* loſte ſlechts driemael twee metaele ſtukjens: en droeg zich zoo verwijfd, dat niet eens de balken en ſteenen op de beſtormers nederwierp, ten dien einde lanx de kruin der borſtweering geleid. *De Portugees*, meeſter der oude kerk, verſchoonde niemand. Ondertuſſchen viel *d'Albuquerque* 't dorp by alle kanten geweldig aen. Luitenant *Lacroy* vluchte uit ſijn huis zonder tegenweer na de nieuwe kerk, daer hy 't genoegzaem tegen een aenloop konde verdeedigen. Ook verlieten de ſoldaeten de ſterke reduit op *Vairadoura*, tot beſcherming der booten geleid. *Lacroy* te rugge gezonden na 't huis, weerde zich zedert mannelijk. De vyand ſchoot boven van de oude kerk met een yzer ſtuk, negen voet lang, door 't dak en leeme wanden van 't huis: bragt ten laetſten 't ſtuk na beneden: plante het op een ſteenworp na voor 't huis: en ſchoot onophoudelijk met kogels en yzere bouten. Doch *Lacroy* verſwaerde de wanden met tonnen en kiſten vol aerde, zulx weinig ſchaede leed. De vyand dan hing vuur-potten aen 't huis; doch verrichte niet. Men hervatte 't werk: en beſtreek boſſchen van droog rijs, riet en ſtroo met teer en harpuis vol buspoeder geſtrooyt. Dit aen de paelen gebragt, waer op 't huis gebouwt ſtond, begon liever laey te branden. *d'Hollanders* wierpen zoo veel verrot hout, zand en ſteenen, datze de vlam ſliſchte. Maer *de Portugeeſen* bragten voor de dardemael vuur aen, welk geweldig ontſtak, en boven door de pannen ſloeg: weshalven *Lacroy* na de nieuwe kerk vlucht. Dit veroorzaekte een groote verſlaegendheid: waer toe niet weinig hielp de ſarjant van hopman *Muller*: zy waeren, zeid hy, van loot, lonten, water en levens-middelen ſchaerſch voorzien: hadden quaelijk zeven goede vuurroers: en geen ontzet te wachten. Vergeefs zocht *Picard* 't volk neder te ſtellen: zulx hy tegen dank een plaets van zoo grooten belang aen *Albuquerque* moeſt in-ruimen. Ondertuſſchen ſpoeyde *Schuppe* zoo veel doenelijk tot ontzet, door *Serinhain*, *Una* en *Barra* na *Furicoſo*, een mijl van *Porto Calvo*. Alhier bericht, hoe zich de plaets ter beſcheidentheid der landvoogd *Albuquerque* ondergeſtelt had, bleef wachten na *Arciſſewski*, die met zeven krijgsbenden herwaerds voort-rukte over de diepe en kromme ſtroom *Serinhain* voor *Villa Formoſo* een vermaekelijke vlek, alwaer een oud Jeſuieten-klooſter en kleine kerk ſtonden: en voorts aen de ander zijde der rievieren *Formoſo* en *Antonio* by *Schuppe* geraekte: zamen ſterk zeventien krijgsbenden te voet en een kornet paerden. *Een Neger* uit *Albuquerques* heir overgeloopen, bragt bericht: dat *Albuquerque* had doen vierendeelen *Domingo Calabar*, een man wiens ſterkte voor den beruchten *Milo Crotoniates* onder d'oude *Grieken* niet behoefde te wijken. Onder vele proeven word verhaelt, dat hy een rennende ſtier in volle loop by d'hoornen greep, den hals omdraeyde en den tong ten buik uitrukte. *Albuquerque* woede zoo tegen deſe man, ter oorzaek tot *d'Hollanders* overquam, en ſijn *Portugeeſen* groote ſchaede toebragt. *Schuppe* en *Arciſſewski* trekken na *Porto Calvo*, om *Albuquerque* ſterk acht honderd *Portugeeſen* en duizend *Braſiliaenen* ſlag te leveren; doch vonden de plaets verwoeſt, omtrend honderd *Hollanders* onbegraeven, en *Albuquerque* (drey-

Verraedery van Souto.

Verwijfdheid der Hollanders.

Manhaftige verdeediging uit een huis.

Porto Calvo overgegeven.

Schuppe komt te laet tot ontzet.

Sterkte en dood van Calabar.

Schuppe vervolgt Albuquerque.

(dryvende 't land-volk rondom *Porto Calvo* voor zich, nevens drie honderd gevangenen) vertrokken nae *Alagoa*: volgden hem: en leiden een ſterkte aen *Paripuera*, om *den Portugeeſen* de weg na 't landſchap van *Porto Calvo* af te ſnijden. *Schuppe* vorderde voorts noch drie krijgsbenden, alzoo 't heir zeer verſwakt was; want ſtijf twee honderd man gantſchelijk geen dienſt konden doen, aen de voeten ellendig geplaegt door *de bicios*, een klein ongediert, welk by de ſweet-gaetjens inkruipt, en gevoelige pijn verwekt. 't Verzoek wierd te lichter ingewilligt: alzoo de raed op *'t Reciffo* goed-vond, de ſterkte *Real* en veſting *Nazaretta* zijnde zeer vervallen, en beide ondienſtig, te ſlechten: en de bezettelingen in 't veld te houden. *Schuppe* zoude lang den vyand in *de Alagoas* aen-getaſt hebben; maer 't ontbrak hem aen lijf-togt en klein vaertuig, noodwendig tot deſe togt. Hy, landwaerd gereiſt, liet 't bewind aen *Arciſſewski*, die zeer bevorderde de nieuwe ſterkte op *Paripuera*. 't Jaer ſeſtien honderd vijf en dartig begon nu ten einde te loopen: wanneer, met krieken des daegs, twee en dartig zeilen recht op *'t Reciffo* de ſtevens wenden. Twee ſchepen waeren buitengemein groot, negen ſwaere galjoenen volgden: 't overige der vloot beſtond in fluiten, barken en karveelen. Naderende wierden erkend Spaenſche te zijn. 't Stond ſlecht geſchapen met *'t Reciffo*: haer meeſte ſcheeps-magt kruiſte wijd en zijd voor de Braſilſche kuſt: 't oorlogs-volk lag te velde, verre van de hand. Ses ſlagvaerdige ſchepen reeden voor d'ankers: vijf andere vol-laeden konden weinig tegenweer bieden. Ondertuſſchen naderde de Spaenſche ammirael, tot op een gooteling-ſchoot 't jagt *de Faem*: loſte een ſtuk; en wende zeewaerd: dewijl by vallend water den wal niet derfde aendoen: bleef hengelen voor d'uithoek *Auguſtijn*, gereedſchap maekende aldaer te landen. Doch bericht, hoe de ſterkten *Real* en *Nazaretta*, by *d'Hollanders* bemagtigt, en geen hulp-benden van *Albuquerque* voor handen waeren, ſtak wederom zeewaerd: en maekte mijne, gelijk of door *Barra Grande* ter reede wilde loopen, na *'t Reciffo*. 't Waterſlot en 't jagt *het Wapen van Delft* genaedert, wierp de Spaenſche zeevoogd wederom over ſtaeg. Ondertuſſchen wierden alle Hollandſche plaetſen gewaerſchouwt, wegens deze vloot: welken *Lichthart*, met ſes ſchepen en twee jagten, voerende behalven 't boots-volk, twee krijgsbenden, kort volgde: zulx geduurig in 't gezicht hield. Hy zag eindelijk de zelve voor *Paripuera*, (alwaer een gedeelte van 't leger onder *Arciſſewski* lag) ten anker loopen: de kleinſte ſchepen af en aen vaeren tot de grootſte: en 't volk te land werpen. Weshalven ook *Lichthart* uitſtapte, nevens de raed *Carpentier*: zich vervoegde by *Arciſſewski*: en nam een manhaftig raedſlot: namentlijk hy zoude met ſijn acht zeilen dicht onder de Spaenſche vloot afzakken: terwijl *Arciſſewski* by nacht ſes hondert uitgepikte ſoldaeten na *Iaragoá* rukt: om den vyand 't landen te beletten. De Portugeeſche gidze liep een verkeerde weg: zulx *Arciſſewski* de Spaenſche vloot geankert zag achter een verre afgelegen punt, en d'Hollandſche ſchepen niet op haer af komen: ter oorzaek wel een goede wind hadden, om binnen de bogt te loopen; maer niet om weder te keeren. Weshalven *Arciſſewski* d'hertred neemt, en den weg na *Paripuera* verzeekert. Ondertuſſchen wierden de Portugeeſche inwoonders tegen haer eed wederhoorig, om toevoer na 't Hollandſche leger te brengen: ſtaken d'hoornen allenthalven op: maekten zamen-ſweeringen met de Spaenſche vlootelingen: ſloegen *d'Hollanders* lanx de wegen en in de huiſen dood: wapende heimelijk de jongmanſchappen: de Paepen ſchreven alle geheimeniſſen over: *de Negers* bragten de brieven: en vermoorden d'handelaers, die op haer gegeven woord, als vrienden by *de Portugeeſen* huisveſting genooten. Hoewel nu en dan duſdaenige verraeders geſtraft wierden, verſpreyde 't quaed echter hoe lanx hoe meer.

Bicios hoedaenig ongediert.

Nazaretta en Real geſlecht.

Sterkte op Paripuera.

Een groote Spaenſche vloot voor 't Reciffo:

word van Lichthart gevolgt.

Portugeeſen tegen eed afvallig:

Om

Raed-ſlot tegen de afvallige, genoomen by Schuppe:

Om zulke ſchelmen in te binden, vondmen raedzaem, 't geweſt tusſchen *Paripuera* en *Porto Calvo* tien mijlen verre te ontvolken, de zuiker-rietvelden, moolens en huiſen af te branden. *Arciſſewski* liet aller wegen aen de kerkdeuren aenplakken: ieder had op te kraemen tot boven *Porto Calvo*: alwaer 't Hollandſche heir zich zoude nederſlaen: om de geweekenen tegen overlaſt te bevrijden.

verrichting der Spanjaerden hier tegen.

Doch de Spaenſche vlootelingen, ten noorden van *Alagoa*, op den weg na *Paripuera*, geland, zochten zulx voor te komen: eensdeels om 't land voor zich te behouden: anderſdeels, om door d'ingezeetenen geſtijft te worden. 't Hing hier aen, dat binnens lands geraekten. Tot noch toe was geen andere weg derwaerds bekend, als over *Paripuera*; maer dewijl *Arciſſewski* die verzeekerde, vreeſden 't hooft te ſtooten. By menſchen geheuchenis vielde zoomer diervoegen zoo droog niet: zulx de moeraſſchen zonder water ſtonden. *De Spanjaerden* dan rukken achter om over ſteil gebergt, diepe valleyen en verdroogde poelen. Terwijl d'handel in deſe hoek op zulk een draf ſchokte:

Walbeek verovert 't eiland Curasao.

ſtak *Joan Walbeek* een ſterkte met vijf bolwerken af, op 't verooverde eiland *Curacao* aen de haven *ſanta Cruz*: hy doorſnuffelde ook klein *Curacao*, naeuwlijx een mijl lang, en anderhalf vuurroer-ſchoot breed, hooger na de zeekant als in 't midden, vol zandige aerde, draegende *Petrocelie de mar*, rondom rudzig en met wilde vyge-boomen: ontelbaere meeuwen bedekten de grond. Men vond aen de weſtzijde een canooe lang acht en twintig voet en ſes wijd, en nevens pijlen en boogen; doch nergens menſchen. *Houtebeen* liep met twee jagten *d'Otter* en *Brak* voor *Curacao* ter reede, en van daer los binnen d'haven *ſan Jago de Cuba*. De wacht maekte geen wapenkreet, alzoo hy Borgonſche

Houtebeen verovert ettelijke rijke prijſen:

vlaggen voerde. Twee *Portugeeſen*, inſchelijx misleid, bragten *caſſavi* aen boord: wierden gevangen en gedwongen den weg te wijſen na 't vlek, verzeekert van een ſlot met vijf ſtukken geſchut. Een Spaenſche hopman roeyde hem te gemoet; doch onraed verneemende hield af. De boot van de *Brak* onderſchepte de vluchtende. d'Hopman, weigerig zich over te geven, ſneuvelde aen een kogel: d'andere drie ſtelden haer gevangen. Onder 't ſlot lagen zeven fregatten, uit welke *Houtebeen* eenig tabak en ſieroop lichte. Hy zoude des anderen daegs deſe ſchepen, nevens een zuiker-moolen recht tegen over 't ſlot aen koolen geleid hebben: ten zy *de Spanjaerden*, aller wegen ter been geſtapt, diervoegen van den oever vuur gaven: dat geraedzaemſt oordeelde 't gat wederom uit te loopen.

ſijn merkwaerdige daeden:

Verbrande zedert een bark met ſchild-padden, hakte diergelijk vaertuig in de grond, en liet een darde drijven: ververſchte op *Iamaica*: verooverde een ſchip vol *maiz* van *Tolu*: geraekte ſlaegs onder 't eiland *Zamba* tegen vier zeilen uit *Carthagena*, van welke den onder-zeevoogd *Ioan Moncoy Bilbao* nam, en eerlang noch vier barken: kielhaelde achter 't eiland *Vaca*: vermeeſterde een rijke fregat van *Maicaire*: ſloeg niet verre van *Margareta* tegen een koninx jagt, voerende negentien metaele ſtukken en ſtijf twee honderd koppen. Hy zoude het meeſter geworden zijn, indien niet ſijn windveerings ſtuk, ten ſtierboord aen ſtukken geſprongen, groote ſchaede toebragt. Terwijl toezag, of ergens de vlamme vatte, ontzeilde het jagt. *Houtebeen* echter ſleepte weg een kleinder ſcheepje met ſeſtig man, achtien honderd huiden, ruim vier duizend pond ſalſaparilla en vijf duizend ponden tabak. Dit had 't jagt geholpen; doch min bezeild, wierd genoomen, Aldus verrijkt nam een fregat uit *Cuba*: en klampte naderhand ook den ammirael van *Carthagena* aen: met welke zeven uuren ſlaegs bleef, eer *de Spanjaerd* het op gaf. By deſen vond hy zulk een buit van kooper,

indigo, geld, canaster-tabak, en stukgoederen, dat *de Otter* noch *Brak* meer laeden konden. Weshalven de stevens t'huiswaerd wend. In d'Engelsche hoofden verviel *Houtebeen* onder zeven *Duinkerkers*: de minste voerde eens zoo veel geschut, als hy. d'Ammirael *Colaert* zelf smeet hem op zijde. Ellendig doornaegelt viel in *Colaerts* handen. 't Gelukte *Abraham Roosendael* beter: die, uit *Texel* afgestooken, ettelijke rijke prijsen nam. Hoewel te vergeefs den zilver vloot van *Havana* ettelijke dagen byhield, op hoop of ergens een zeil in d'achter-hoede konde afsnijden: diende hem zedert 't geluk, dat een fregat verooverde met ses en veertig kasjens vol reaelen van achten, uitmaekende ses en tachentig duizend, tot betaeling voor de krijgs-magt op *Porto Rico*. 't Zilverwerk bedroeg ook veel. *Roosendael* bragt den buit gelukkig binnen. Terwijl voorts voor *'t Reciffo*, of schepen uit 't vaderland quamen, of derwaerds zeil-maekten, of prijsen inbragten, maekte zich *Arcissewski* sterk lanx het kromme rieviertje *Paripuera* vol krokodillen, die niet beschaedigen, dan getergt. Dit loopt vijf mijl ten noorden *Punta de Iaragoa*, alwaer de Spaensche vlootelingen te land stapten. Zuidelijk van *Iaragoa* leggen *d'Alagoas del Nort en Zul*, onderscheiden door een hooge streek lands. Alhier liet de Spaensche veld-heer *Louies Rochas Borgia* sijn geschut en duizend man, onder 't beleid der grave *Bagnola*. Hy zelf, driemael sterker, spoeyde na *Porto Calvo*: om de tijd voor te komen, welke by d'Hollandsche plak-schriften gestelt was, dat d'ingezeetenen moesten verhuisen. *Arcissewski* had aen de mond van *Paripuera* ten noorden een reduit slots-gewijs geleid, uit welkers midden een houte toorn rees, met aerde gevult, verzekert door een halvemaen. Ter zijden af lag hy begraeven met vijftien krijgs-benden. Ten zuiden der stroom waeren twee sterke buiten-wachten. *Arcissewski*, geenzints denkende, dat *Borgia* over het gebergt en door ontoegankelijke bosschaedjen en moerasschen een weg konde baenen, om van achter *Porto Calvo* in te breeken, kreeg des avonds laet, op den dartienden der louw-mand van 't jaer sestien honderd ses en dartig, tijding door een overgeloopen *Neger*: hoe 't Spaensche heir, drie duizend sterk, tot de zuiker-moolen van *Rodrigo de Barros*, vijf mijl van *Paripuera* genaedert was: zulx eerlang den colonel *Schuppe* binnen *Porto Calvo* op den hals stond te komen. *Arcissewski* derhalven breekt gefwind op, met twaelf honderd man en twee veld-stukjens: brande huisen, moolens en zuiker-riet-velden voor de voet af. *Borgia*, voor wien *Schuppe* uit *Porto Calvo* te rugge deinsde, bemerkende aen de rook te landwaerd, dat *Arcissewski* d'inhoud van sijn plak-schriften te werk stelde: liet een sterke bezetting binnen *Porto Calvo*, en rukte met sijn uitgeleesenste volk *Arcissewski* onder d'oogen. Dese, tusschen *Camarigibi* en *Porto Calvo* gevordert, zonder kondschap van den vyand, liet de voortogt, bestaende uit drie benden vuurroers, by hel-donkere nacht, een half mijl voor uit trekken, met duidelijke last: niet stil te staen, noch te deinzen, tenzy met de Spaensche hand-gemein wierden. De vuurroers liepen den vyand op het lijf, en zonder weinig tegenstand wanordentelijk te rugge. Weshalven *Arcissewski* 's vyands gros stuite, en maekte sijn slag-orde op een musket-schoot aen de zelve: welker pieken uit d'hand, en degens van de zijde, gerukt wierden door d'hopmannen *Tourlon* en *Nicholson*. Naeuwelijx gewaegen de histoorien van vreemder oorlogs-voorvallen. Den gantschen nacht stonden de legers wederzijds in wapenen. De wachten, elkander gemoetende, maekten t'ellekens een nieuwe wapen-kreet. 't Was eens zeer gevaerlijk geschaepen met het Hollandsche heir. By dikke duisterheid kroopen zommige *Spanjaerden* uit

word genomen.

Roosendael veroovert een kostelijke prijs.

Togt van Borgia.

1636.

Wonderlijke toestand van twee legers, elkander by nacht ontmoetende.

uit de valleye na den berg, alwaer 't leger ſtond) tuſſchen d'achterhoede en middelſte ſlag-orde, en gaven vuur. De middelſte ſlagorde ſwenkte geſwind om, en loſte op d'achterhoede, en deſe wederom op de middelſte: ieder meinende van vyand beſprongen te zijn. *Arciſſewski* merkte de miſlag, ſloeg de musketten om hoog, en riep luids keels, *'t is eigen volk*. Diergelijk misverſtand ontſtond ook onder de vyand: zulx ettelijke ſneuvelden. *Arciſſewski* bragt den gantſchen nacht door, met ieder bende hart in 't lijf te ſpreken: welk ten hoogſten noodig was: alzoo, door het deinzen der voornoemde vuurroers, den moed liet zakken. Uitgezondert twee hopmannen, rieden alle d'andere, datmen by duiſter zoude aftrekken: 't was te veel gewaegt, tegen een vyand meer dan eens zoo ſterk. Doch *Arciſſewski* voerde haer te gemoed: men konde onmoogelijk d'hertred neemen, daer de vyand op de rug hing: die in ſijn hand had, tot een veld-ſlag te benoodzaeken: en uit d'hertred meer moed zoude grijpen. Naeſt God, moeſt de behoudenis van ſtrijdbaere handen te gemoed gezien worden. Niemand verwachte lijfsgenaede, by een niet min bloeddorſtige als hoovaerdige landaerd. Niemand denk door de vlucht te ontſnappen, daer duizend woeſte *Braſiliaenen* in 't leger van *Borgia* dienen. Haer loop zal geen *Euroopeer* ontloopen. Betracht dieshalven eer en eed. Met den dageraed ſtorte 't Hollandſche heir een yverig gebed. De zonne rees nu boven de kimmen: wanneer de legers een gantſch uur elkander vreedzaem beſchouwden. De plaets lag tuſſchen dichte boſſchen en diepe valleyen omringt: een berg rees ten noorden met een kaele en breede kruin, alwaer *Borgia* ſlagvaardig ſtond. Op de zuidelijke top, kleinder, laeger en vol ruichte, had *Arciſſewski* ſijn benden geſchaert. Deſe twee bergen vereenigden door een dijk, alwaer vijftig man in gelid konden ſtaen. *Borgia* eindelijk vaerdigde ettelijke muskettiers ten berg af, die uit een graft dapper vuur gaven. *Arciſſewski* hield zich echter ſtil: alleen loſte een metael ſtukje na den boom, onder welke *Borgia* ſtond, om naeuwe kennis te nemen van d'Hollandſche ſlagordens. Op dit geſchiet begon met 't gantſche heir van ſijn berg neder te komen. Hier tegen voerde *Arciſſewski* de voortogt aen, en terſtond ook de middelſte ſlag-orde. Hopman *van den Brande* leide ſijn bende tot op twee pieken lengte, eer d'handbuſſen loſte. Voorts vloogen de vuur-roers buiten laſt tegen de ſlinker vleugel van *Borgia* in: en bragten ſijn musketticrs aen 't vluchten. De piek-draegers booden ook de ruggen, zonder bot van tegen-weer. Eerlang zette 't geheel Spaenſche heir op de loop: zommige na de boſſchaedje, andere in de moeraſſchen, de meeſte lanx de enge weg na *Porto Calvo*. Deſe weg lag bezaeyt met musketten, pieken en ander krijgs-geweer. *d'Hollanders*, af-gemat door ſwaere togten, hadden in vier en twintig uuren nat noch droog geproeft: weshalven door aemechtigheid te ſlaeuwer vervolgden. Omtrend honderd lijken bleven leggen op de plaets der veldſlag, onder welke ook de veld-heer *Borgia* zelf: die, na dat hem 't been was af-geſchooten, te paerd meinde t'ontvluchten; doch een hopman had zich van 't paerd gedient, om te ontkoomen. *Borga* kreeg zedert een ſchoot in de borſt: wierd in een dichte ruichte geworpen, en ſtierf aldaer. Hy was, van vaders en moeders wegen uit d'aenzienelijkſte huiſen der hartoogen *Lerma* en *Borgia*, oud acht en veertig jaeren: had den Spaenſchen koning in *Nederland* een geruime tijd gedient. Doch *Antonius Felice*, na *Alagoa* gevlucht tot ſijn vader de graeve *Bagnola*, wierd van hem in yzeren gekluiſtert, en zoo na *Spanje* verzonden. De zegen ſtond *den Hollanders* op veertig dooden, en eens zoo veel gequetſten. Zy dankten God met geboogen knien: dekten de lijken in een graft onder rijs: en keerden, niet zonder ſwaer ongemak, na

Arciſſewski moedigt in de nacht ſijn volk aen.

Veldſlag tuſſchen hem en Borgia.

't Spaenſche leger geſlaegen.

Borgia blijft dood.

Bagnola vangt ſijn zoon.

na *Paripuera*: alwaer eerlang *Schuppe* en de raed *Harkman* ter reede liepen: om de benden aen d'ander zijde van *Porto Calvo* te verleggen. De gevangenen, en byzonder een Napolitaensch edelman *Hector de la Calce*, ten onderzoek gevordert, gaf bericht. Met de laetste Spaensche vloot waeren geland in *Alagoa* twee duizend vier honderd koppen, met twintig metaele veld-stukken, overvloed van kruywagens, bylen, schoppen en spaden: welk oorlogs-gereedschap in *Portugael* beliep tot acht honderd duizend kruisaeden. *Borgia* leide enkelijk hier op toe: een vaste voet aen land te maeken: *den Hollanders* alle toevoer af te snijden: een veld-slag aen haer te waegen, alzoo vry sterker te veld quam, dan zy: indien den strijd won, zoude de verwonnenen besluiten binnen de sterkten, tot aenkomst der groote vloot uit *Spanje*: om als dan *d'Hollanders* gelijkelijk weg te jaegen: en schoon de nederlaeg kreeg, konde lichtelijk d'hertred nemen na *Alagoa*, en aldaer afwachten nieuwe hulp-benden. Vorders verhaelde *de la Calce*: hoe de Spaensche koning in *Spanje*, *Italien* en *Duitsland* aller wegen sterk werfde: om by d'eerste gelegendheid een vloot toe te taekelen, tot welker bestiering wierden aengenoomen vier duizend en twee honderd vlootelingen. *Castilien* zoude hier by doen acht duizend vijf honderd soldaeten, en twee duizend bootsgezellen, en gelijk getal *Portugal*, om te land te dienen, en *Brasil* t'ontleedigen van alle uitheemsche volkeren. Dese toeleg was lang in 't werk gesteld: tenzy *d'Albuquerques* den Spaenschen koning geduurig misleiden, onder voorwending: dat de Brasilsche zaeken geen gevaer liepen. *d'Albuquerque* zoude sijn recht op *Brasil* moeten afstaen; doch de koning wilde hem met een graefschap in *Portugal*, by manier van ruiling, te goed komen. Zy namen uit *Alagoa* niet meer dan weinig *farinha* tot de togt na *Porto Calvo*; doch vonden in de bosschaedjen alles ten behoef, by d'inwoonders toegebragt. En dewijl *Borgia* de lijftogt met gereed geld betaelde, wierden zoo overvloedig de levens-middelen na *Porto Calvo* gevoert: dat 't heir voor ses maenden geen gebrek behoefde te lijden. Dit heir vorders trok van *Paripuera* vijf mijl lanx strand: sloeg thans by de slinker-hand boschwaerd in: vond een moeyelijke weg: zulx zomwijl op een dag over ses en dartig steile bergskens klauwterde. Doch *Schuppe* en *Arcissewski* vonden geenzints geraedzaem den vyand in *Porto Calvo* te bestooken. 't Was dienstiger *Paripuera* te bezetten met vier honderd man, onder d'hopmannen *Day*, en *Philips Andries*, voor vijf maenden van lijftogt voorzien: en vorders het land te beschermen tegen alle vyandelijke indruk. Zy stappen dan scheep met elf honderd koppen: lichten aen *Barra Grande* twee krijgs-benden *Brasiliaenen*, landen achter 't eiland *Alexio*: en komen voor dag in *Serinhain*: alwaer alles boschwaerd gevlucht was, uit vrees voor wraek: alzoo onlanx d'Hollandsche achtergelaetene zieken schandig vermoorden. Hier naeuwelijx te rust geleid, kregen bericht van *Ioan Talibon*: hoe 't Spaensche heir de reduit in *Barra Grande* beslooten hield. De reduit lag op een swakke plaets, en konde weinig voordeel doen: weshalven besflooten de zelve te slechten, en de twee benden bezettelingen tot versterking van haer swakke leger af te haelen. Na dusdaenige verrichting gesterkt met levens-middelen uit ettelijke jagten, onder 't beleid der ammirael *Lichthart*, nemen d'hertred: om geduurende de winter-maenden te legeren binnen *Serinhain*. De vyand bleef in *Cockau* ter zijde van *Una* en *Serinhain* hengelen: en hield met zommige *Portugeesen*, tot *de Hollanders* overgekomen, heimelijke mond-gemeinschap. Zoo fel quam haer *Arcissewski* over den hals: dat alle de vlucht namen na *Porto Calvo*. Hy kreeg hier ook gevangen drie munniken. De voornaemste *Fray Cosmo de Amien*, provinciael over *de Minder-broeders*, had alles in de landen der West-Indische maetschappy naeuw doorsnuffelt: om *Borgia*

Bericht van den gevangen de la Calce.

Togt van Arcissewski en Schuppe na Serinhain.

Fray Cosmo, sijn loose aenhitzing.

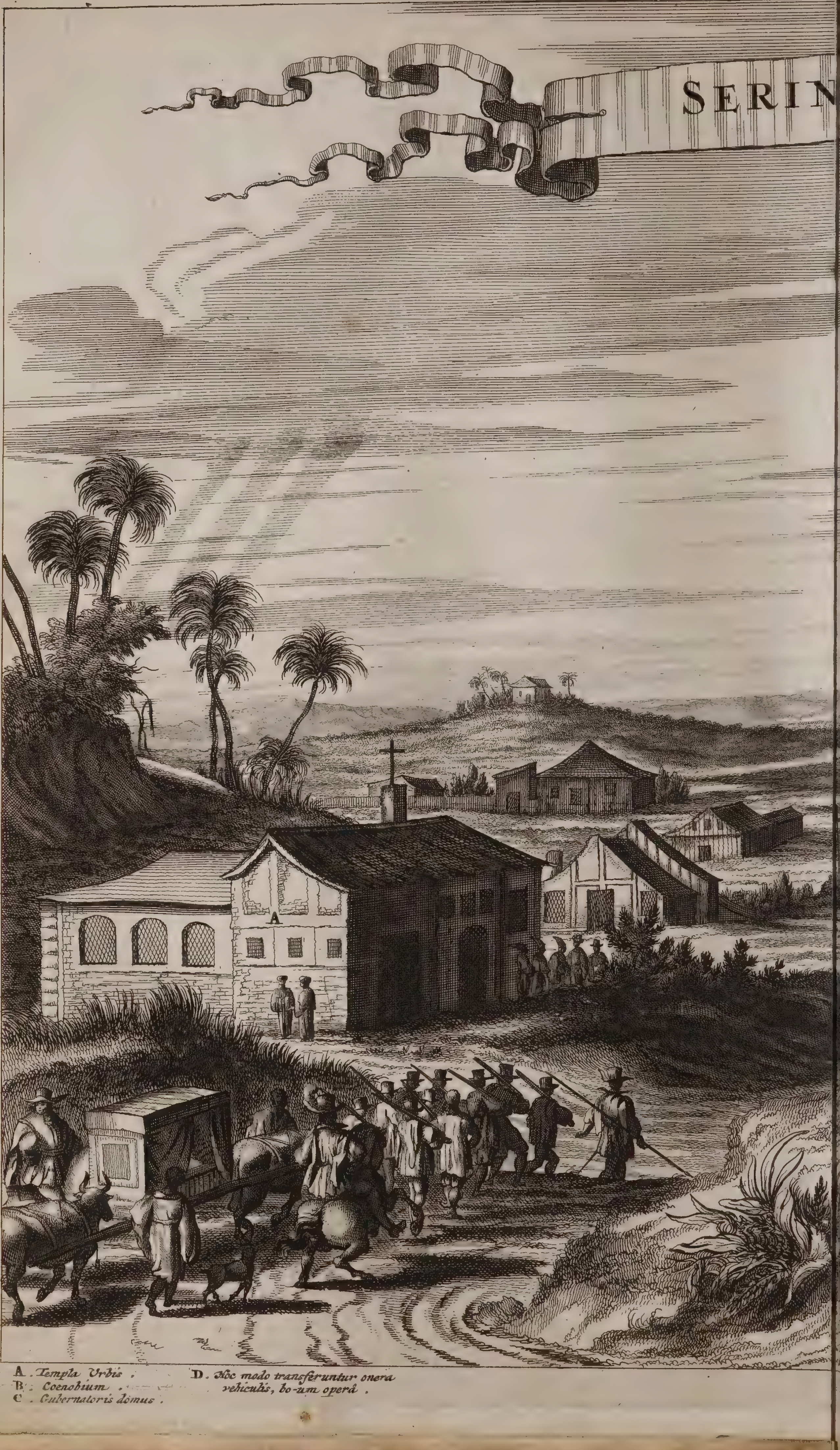

A . Templa Urbis .
B . Coenobium .
C . Gubernatoris domus .
D . Hoc modo transferuntur onera vehiculis, bo-um operâ .

RINHAIM.
B
A
C
D

Borgia hier af te dienen ; doch, verklikt by zommige goede ingezeetenen , was by de raeden op *'t Reciffo* aller wegen beschreeven, en den monniken tot *Poyuca* , *Parayba* en elders gelast , hem by den kop te vatten; doch dese stommelden hem weg: weshalven , nevens *Cosmo de Amien*, na *'t Reciffo* gevankelijk vervoert zijn. *Schuppe* begon nu ook de ruichte lanx de mond der rievier *Serinhain* weg te kappen : ten einde aldaer een sterkte maekte. De stad *Formosa* bestaet uit een zeer lange rechte straet, waer over een andere leid in 't midden bogtig : en ter zijde af twee mindere wijken wederzijds , tusschen ieder een kerk, huisgewijs gebouwt. Een stukweegs buiten de stad word gevonden een vervallen klooster : en dicht by 't klooster de wooning van een kluisenaer. Ter ander kant ontmoetmen een lang-vierkantige kapelle : en vry verder een schoon edelmans huis 't Getimmer , by den steevoogd bewoond, is verzeekert tegen aenloop met stormpaelen , die punten , niet ongelijk bolwerken, uitsteeken. De stad , dartien mijl van *'t Reciffo* , beslaet een vermaekelijke grond. Rondom staen twalef zuikermoolens : de minste leevert jaerlijx zeven duizend aroben zuiker, ieder arobe gerekent tegen achtien Hollandsche ponden. Uit afgeworpene brieven quam bericht in : hoe 't Spaensche heir meinde in te breeken boven *Serinhain* door de bosschaedjen na d'uithoek *Augustijn*. Weshalven de raed *Stachouwer* met drie honderd man derwaerds trekt; doch vernam geen vyand. Ondertusschen lieten het acht der kloekste Hollandsche zeilen, afgevaerdigt om d'inwijk *todos los Sanctos* te verspieden, schandig leggen. Dese ontmoeten twee galjoens: 't een *de Groote Napolitaen* voerde sestig stukken, ses honderd soldaeten en den Portugeeschen ammirael: 't ander was minder. De Hollandsche scheeps-raed besloot niet te enteren , alzoo geen krijgsknechten binnen hadden; maer met schieten af te matten; want haer vloot dardehalf honderd stukken te boord bragt. Uitgezondert twee schepen , quam nooit een onder schoot der galjoenen : zulx onverhinderd voor *Salvador* ten anker liepen. Kort hier na bragten acht en twintig zeilen uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* versch volk , oorlogs-behoeften en lijftogt, van welk *'t Reciffo* schaersch voorzien was, aldaer aen: nevens twee raeden *Henrik Schild* en *Paulus Serooskerken*. Naeuwelijx was dese vloot binnen , of des avonds quam tyding : hoe 't Spaensche heir, acht honderd man sterk , door *Poyuca* gebrooken , den zuiker-moolen *Velho*, toebehoorende *Joan Paez Baretto*, bemagtigde : alles neder-hakte ; doch d'*Hollanders* weerden zich mannelijk uit de kerk : zulx lijfs genaede bevochten. Hy sloeg voorts plak-schriften aller wegen aen : waer by 't manvolk gelaste, op lijf-straf, gewaepend onder sijn vaendels te verschijnen. Eerlang stappen meenigte *Portugeesen* , tegen eed van getrouwigheid, ter been. Zulx lichtelijk bleek , dit verraed niet zonder haer heimelijke zamen-sweering en opruien des minderbroeders *Cosmo de Amien*, gebrouwen te zijn. 't Woedende heir wierd geleid by d'oversten *Rebellino* en *Madurera*: rukte na *Laurenzo* en *Massiapi*: en kreeg dagelijx meer toeloop. Niet weinig stond de raed op *'t Reciffo* met dit werk bedraeyt. Indienze *Schuppe* uit *Serinhain* op ontbooden, de vyand van *Una* en *Porto Calvo* zoude volgen, en hem tusschen beide besluiten. Zelf haddenze geen bestendige magt, om *Rebellino* 't hoofd te bieden. Men vind dieshalven geraedzaemst : dat *Arcissewski* hem begeve in 't leger by *Schuppe* : ten einde onvoorziens de Spaensche magt in *Una* overvalle. Terwijl dit raedslot genoomen word , quamen honderd en twintig *Tapuyers* , by *Iandovi* afgeschikt, op *'t Reciffo*, met toezegging: dat *Iandovi* zelf, nevens verscheide andere verbondene koningen in aentogt stond. De raed *Wijntjens* leide dese woeste landaerd na *Serinhain*. Volgens 't slotvonnis der raeden, rukt *Schuppe* des nachts door de zuikermoolen van *Rio Formoso* : ruste over dag in de valleye *Orekinda* : bezet alle hui-

Beschryving van de stad Formosa Serinhain.

Verwijfdheid van acht Hollandsche schepen.

Versterking voor 't Reciffo.

Trouwloosheid der Portugeesen.

Tapuyers op 't Reciffo.

Vruchteloose togt van Schuppe.

huisen en paden: en verdeelde 't heir driezints aen 't rievierken *Manbukava*. Ter slinkerhand zoude *Schuppe* 't dorp *Una* bestooken: *Mansveld* ter rechter zijde in de zuikermoolen *Ilettas* honderd *Spanjaerden* bevechten: en *Arcissewski* de wacht in de moolen van *Diego Pays* overvallen. Doch *Mansveld* wierd door *een Neger*, dienende voor gidze misleid. *Arcissewski* vond den weg gestopt met omgehakte boomen. Weshalven, verdrietig over dit zukkelen by donker, vinden raedzaem gelijk los te gaen op 't dorp *Una*. Met den morgenstond binnen getrokken, ontmoeten niemand, dan weinig inwoonders. De vyand had sijn magt over *Manbukava* gescheept, en d'oever beschanst. De stroom vloeyde te diep, dan om ergens over te komen. Voorspoediger viel de togt uit, die *Stachouwer*, *Maulpas* en *Lichthart* deeden met twaelf honderd koppen. Onder *Laurenzo* besprong haer *Rebellino* uit een hinderlaege. *Maulpas* bestierf sijn quetzuur. Hopman *Hyk* en luitenant *Waldek* wierden namaels van haer wonden geneesen. Dusdaenige raeuwe bejeegening veroorzaekte geen kleine ontsteltenis onder *d'Hollanders*; doch eerlang hervatten moed, en dringen diervoegen op 't Spaensche heir toe: dat *Rebellino*, in de schouder gequetst, met groote wan-orde door de zuiker-ried velden van *Peter Acunha*, *d'Andrada*, na *Porto Calvo* vluchte: en van vijftien honderd koppen slechts vier honderd binnen bragt. d' Overige waeren gesneuvelt, of wijd en zijd verstrooyt. Twee en veertig gevangene *Hollanders* bequamen nu ook haer vryheid. d' Aenslag *der Portugeesen* op *Paripuera*, liep inschelijx niet zonder haer groote schaede, te loor. Doch alzoo nu verscheide proeven van *der Portugeesen* meineedige ontrouwigheid voor oogen stonden, als die t' ellekens de vyanden toe-vielen: wierd by den Hollandschen raed noodig geacht, haer alle te ontwaepenen. Uit *Serinhain* liepen geduurig partyen, om de Spaensche af-breuk te doen: en *Arcissewski* speurde met acht honderd man de sluipgaten na, lanx welke de vyand gewend was door te breeken. Buiten *Peris-Peris* wachte hy op drie en twintig karren vol lijfrogt, die d'ammirael *Lichthart*, nevens honderd en tachentig matroosen en tachentig krijgsknechten, ten steun toebragt. De weg viel, ter oorzaek de geduurige slag-regen, zeer moeyelijk. Vier ossen trokken een karre voort; doch moesten zomtijds een half uur verre door de diepe paeden swemmen. Aen 't huis van *Emanuel Olivera* leverden hem ettelijke vuurroers en twee veldstukjens. In een verlaeten vlek, bestaende uit twaelf leeme hutten en een slecht kapelleken, stond *Arcissewski* verleegen: niemand der gidzen kende de weg. Zagen zedert twee dagen niet een mensch. Haelden een oude *Portugees* vier mijl te rugge: dese, volgende 't spoor, waer lanx de Spaensche gewend waeren door te breeken, bragt *d'Hollanders* door verwonderens-waerdige sluipgaten, die zomtijds met bijlen geoopent moesten worden. Eindelijk stuitenze voor *Capivaribi*, een zeer wijde en drooge rievier, met steile en dicht-begroeyde oevers, lanx welke veel verlaeten huisen en hooven stonden. Vorders liep 't spoor des vyands na 't huis *Girgolio de Barros*. Dit, gebouwt van steen en sterke gebinten, op een vlakte nevens een stroom, heeft boven vier wacht-huisjens vol schietgaten, ter oorzaek op de grenzen *der Tapuyers* leid. Nergens wascht schoonder Brasilien-hout dan hier; doch moet dartig mijl nederwaerd na *d'Oceaen* gevoert. Niet verre af leid de berg *Pasyra*, die swaere donderslagen geeft, wanneer regen op hem valt. *Arcissewski* vervordert sijn togt na *Musurepe*; want derwaerds gingen de voetstappen: en gelaste de karren, in *Alagoa Grande* achtergelaeten, derwaerds te spoeden. Hier vond hy twee brieven, by de raed *Serooskerken* geschreven, behelzende: *Camaron* leid om de reduit *Capivaribi* in *Goyana* met vijftien honderd koppen: de belegerden konnen het naeuwelijx vier dagen houden. De vyand heeft twee barken vol oorlogs-behoeften en eed-waeren, derwaerds ge-

Stachouwer en Lichthart verslaen Rebellino.

Merkwaerdige togt van Arcissewski.

Huis van de Barros.

geschikt, onderschept. Zulk een bedroefde tyding maekte voor *Arcisfewski* vlugge voeten. Hy quam een uur na sonnen-opgang voor *Capivaribi*, en vond *Camaron* gevlucht twee uuren te vooren: achterlaetende een stormtuig op drie karren, rondom beschoeyt met scheut-vrye planken: welk na de wallen gekruyt was. Voorts gaf *Camaron* ten besten een Borgondisch vaendel, de steenstukken en levensmiddelen van de twee verooverde barken. De vyand nam sijn vlucht op *Tapiserica*, en verder na *Terra Nova*. Terwijl *Arcissewski* de werken der beleggers bezichtigde, en 't volk in slagorde stond, vloogen ettelijke honderd *Brasiliaenen*, die tot bescherming binnen de reduit waeren geweeken, na buiten: roofden *Camarons* achtergelaeten lijftogt: versprey-den zich voorts landwaerd. Beroofden de Portugeesche huisen: en vermoorden 't volk. Zoo haest *Arcissewski* op alles goede orde had gestelt, liet hy *de Brasiliaenen*, onder 't gezach van den raed *Eyssens*, in *Goyana*: zelf volgde den gevluchten vyand, onaengezien swaere regenbuyen vielen: hield halte binnen 't verlaeten vlek *Tapiserica*, eertijds bewoond by drie duizend zielen. Men vond hier noch groote gebouwen, niet ongelijk lijnbaenen, een prachtig Jesuieten klooster en schoone kerk. 't Bequaem water en de graesige weyden lokten 't leger aen: om een nacht uit te rusten. Voortgezet na *Terra Firma* ontmoete een sterke beschansing, versch opgeworpen; maer zonder volk: hoorde dicht onder *Terra Nova* des vyands wacht schieten. *Arcissewski* deelde sijn heir in vier troppen. De twee sterkste volgden zachtjens: met de overige spatte hy zelf voor uit, en wierd eerlang heftig beschooten by *Camarons* hinderlaege, tusschen ruichte verborgen. Hopman *Talibon* ontfing last, om tegen d'hinderlaege in te dringen; doch dewijl zulx met groote wanorde toeging, vloog *Arcissewski* toe, ter rechter hand der hinderlaege: terwijl de tweede trop, onder *Lichthart*, stil stond. De vyand, hier door verschrikt, vluchte zonder tegenweer boschwaerd: liet, behalven een merkelijk aental dooden, veel geweer, speeltuig, trommen, boeken, papieren, buspoeder, kogels, karren en ossen achter. Des anderen daegs had hopman *Boharts* de voortogt. Op 's vyands spoor gevolgt, had een mijl achter zich, eer 't gebed in de volgende Hollandsche slagorde gedaen was: en verviel onder *Camarons* laeglegging. *Arcissewski* hoorde 't schieten na het zuiden: spoeyde geswind derwaerds; doch zag den vyand opgeslaegen, eer het konde tot *Boharts* aenbrengen. De vlucht leide uit een bosschaedje na een berg opwaerds, kenbaer door 't meel welk de vyand van den hals afwierp. Een mijl volgde hem *Arcissewski* over den berg: geraekte thans in een bosschaedje: alwaer zich eindelijk 's vyands groote spoor verdeelde tot ses minder spooren. Men wist niet werwaerds diende gevolgt, noch of ook elders water te vinden was. Ja de gidzen bekenden, dat geen kans zagen om 't leger wederom uit 't bosch te leiden, indien te diep introk. Voorts konde niemand geraedzaem oordeelen, zonder levens-middelen en krijgsnoodzaekelijkheden voort te trekken. *Arcissewski* dan bleef in *Nova Terra* eenige tijd loeren op *Camaron;* doch quam nergens te voorschijn. Hy dan verwoeste alles: trok van *Laurenzo* 't land rondom door en door. Ondertusschen zaten *Rebellino* noch *Louies de Sosa* niet stil. De raed *Eyssens*, opperhoofd over *Parayba*, vertrok met vijf en twintig soldaeten, eenige jonge koopluiden en *Brasiliaenen*, na sijn zuikermoolen, eertijds toebehoorende *Emanuel Pires*: onaengezien sterke geruchten liepen van *Rebellinoos* optogt. En dese quam hem eerlang over den hals. *De Brasiliaenen*, die 't huis niet konden krijgen, namen de vlucht. *Rebellino* brande vinnig los: die binnen waeren weerden zich ook mannelijk; maer onvoorzichtig: alzoo in een uur haer buspoeder verschooten. *Rebellino* merkte d'ongelegendheid: hy nadert stout, en steekt de de moolen aen brand. Men barst dan, door rook en vlam genoodzaekt, met de

Arcissewski ontzet Capivaribi.

Uitval der Brasiliaenen.

Vlek Tapiserika.

Arcissewski verslaet Camaron:

sijn vordere verrichtingen.

De raed Eyssens door Rebellino verslaegen.

de degens in de vuiſt op de vyand los. Negen, onder welke *Eyſſens* en ſijn geheim-ſchryver, ſneuvelden op de plaets, weinige wierden gevangen, d'overige ontſnapten. Onaengezien duſdaenige voorval en de geruchten dagelijx ingebragt, (hoe *Henrik Dias* zich liet zien omtrend de zuikervelden van *Cabral*, en *Soſa* bereeds was aengekomen tot *Sennora de Luz*: ja *Rebelhin* voortſpoeyde, om met *Camaron* te vereenigen) gelaſten echter de raeden op *'t Reciffo*, dat *Arciſſewski* tot *Laurenzo* zoude blijven leggen: daer hy nochtans vry heilzaemer verrichtingen konde hebben uitgevoert. Nu en dan vielen uit 't vaderland ſchepen en prijſen binnen de haven van *Pernambuco*. *Arciſſewski* kreeg bericht uit twee gevangenen, wegens de Spaenſche magt onder *Soſa*, *Dias* en *Rebellino*, te zamen geſmolten in 't boſch *Antonio*, waer by ook *Camaron* verwacht wierd. Hy zet dan derwaerds met d'helft van ſijn leger, en gebood de hopmannen *Metting* en *Tourlon* des anderen daegs te volgen; doch genaedert vond de Spaenſche ſtijf acht honderd ſterk: en by gevolg raedzaemſt, de komſt der gezeide hopmannen af te wachten. Door haer geſtijſt, maekte ruim vijf honderd koppen uit: met welke op den vyand los ging, die een hooge top beſloeg, aen wiens voet een diepe valleye lag. Onaengezien zulk ongemak, ſtreeft *Arciſſewski* door de valleye opwaerds. De moedigheid verbaeſde 't Spaenſche heir: welk, zonder een ſchoot te wachten, boſchwaerd vluchte. *Metting* en *Tourlon* keerden te rugge na de leger-plaets *Laurenzo*. Doch *Arciſſewski* verwoeſte allerwegen *de roſſas*, waer van *'t farinha* komt: ten einde den vyand, door ſchaerſcheid van levens-middelen, het geduurig ruiten belet mogt worden. Tien ſchepen uit het vaderland bragten verſch volk, oorlogsbehoeften, lijftogt en twee genoomen prijſen voor *'t Reciffo*. Ter zelver tijd ſpatte *Rebellino* uit de landvoogdyſchap *Pernambuco* na *Parayba*: alwaer hem hopman *Bongarſon* in de zuiker-moolen van *George Pinto* diervoegen overviel: dat tommelinx verſtoof, zich vereenigende met de benden van *Dias*, *Souto*, *Barretto*, *de Melo* en andere: die haeſt ſes honderd ſterk voor *Muſurepe* vertoonden. *Arciſſewski* kreeg hier lucht af, en by de rievier *Antonio* een betreede ſpoor, welk niet volgde de groote weg; maer ſlimme boſch-paden. Lanx de zelve ſpoeide *Arciſſewski*: vond een nachtleger, tuſſchen dicht geboomt, en in 't verlaeten leger vederen van geplukte hoenders, verſche ſchaeps-vellen en brandende vuuren: vervolgde het zelve ſpoor na het ſterke huis van *Diego d'Acoſta*, ſchuilende onder een ſwaere boſſchaedje: ten einde aldaer den vyand ſchielijk beſtookte. Hier zag hy de zelve tekenen van vuur en genuttigde ſpijs. *Een Neger* deed hem bericht: dat het Spaenſche heir ſtijf drie mijl voor uit was, en zich haeſtede na 't boſch *Poyuca*. Men zag geen kans om te achterhaelen, en ſwaerigheid om verder te volgen: alzoo geen *Negers* by de hand waeren, die de lijftogt en krijgs-behoeften na droegen. *Arciſſewski* dan keert na *Laurenzo*. Men verſtond nu ook uit afgeworpen brieven, geſchreven by de graef *Bagnola* en *Emanuel d'Andrada*: hoe de vyand ſijn volk na *Porto Calvo* ontbood: den bevelhebbers gelaſte alle jongelingen en *Negers* mede te voeren: de zuiker en 't braſilien-hout wijd en zijd te verbranden. Hy was nu genoegzaem van eetwaeren voorzien, en voorneemens, een gewigtige toeleg by de hand te vatten. Doch *Houtebeen*, uit ſijn gevankenis binnen *Duinkerken* ontzlaekt, ging van *Holland* zeil met drie ſcheepen: nam voor *Matanca* uit een ſchip tien yzere ſtukken, uit een ander ettelijke wijn-vaten, zedert een *tartane* van *Havana*, twee fregatten vol meel, een vol hout met twee ſtukken, twee barken, voerende *bananes*, een rijk fregat, twee ſcheepen met huiden en een met zuiker. Onder d'eilanden *Baru* hoorde hy fel ſchieten met grof geſchut: op 't geluid aengezeilt, vind den Zeeuwſchen roover *Martman* ſlaegs geweeſt tegen een koninx jagt, voerende tien metaele en ſes yzere ſtukken, welk onder

Arciſſewski verſtrooit 't Spaenſche heir:

ſijn merkwaerdige landtogt.

Manhafte daeden van Houtebeen.

onder de wal had afgewend. *Houtebeen* en *Martman* voeren met een bemande boot derwaerds. De Spaensche verwachte haer aenkomst: staeken het jagt in brand, en vluchten. De vlam had d'achter-spiegel alleen verteert: wierd voort gebluscht.

Vreemde toeval. Vijftig man maekten 't jagt vlot, begonden de tabak te lossen en metaele stukken over te hysen: wanneer de kruid-kamer aenging, het schip borst, en 't volk in de lucht smeet. De slag quetste vier en twintigh swaerlijk: een bleef dood: de overige geraekten heels huids af, niet zonder verwondering. *Houtebeen* veroverde zedert een schip met huiden: bevrachte 't fregat *Alcmaer*, om den buit na *Texel* te voeren: liep dicht onder *Carthagena:* hield de zilver-vloot een geruime tijd by: en sleepte eindelijk een der loefwaerdste weg. Aldus verrijkt wierp over staeg t'huiswaerd. Terwijl de zaeken op zoodanige voet in *Brasil* te land en zee stonden, wierd de West-Indische maetschappy te raeden, een doorluchtig opper-hoofd derwaerds te schikken.

Graef Maurits gaet na Brasil. Ieders oog viel op graef *Maurits van Nassauw*, niet min aenzienelijk wegens de luister van een hoog adelijk bloed, door houwelijken vermaegschapt aen kaisers en koningen; maer ook ten aenzien der schrandere oorlogs-kennis, welker proeven niemand onbekend zijn: als die tegen *Spinola* na *de Paltz* optoog, en in de vermaerde belegeringen van *Grol*, *'s Hertogen-Bosch*, *Venlo*, *Maestricht*, *Rhijnberk* en *Schenkenschans* groote eer behaelde. Aen hem dan is 't hoogste bewind, met bekrachtiging der Algemeine Staeten, by de west-Indische maetschappy opgedraegen: om over burgerlijke en oorlogs-zaeken volkoomen te handelen, ten besten der Brasilsche staet. Men had eerst voor, een vloot van twee en dartig zeilen toe te taekelen. Doch dit getal wierd namaels vermindert tot twaelf, te bemannen met twee duizend zeven honderd koppen. Dese toerusting ging ook langzaem toe: en dewijl door uitstel

zee-togt van Maurits: der togt voor een verder verloop in *Brasil* te duchten stond, ging *Maurits* zeil, den vijf en twintigste van wijnmaend des jaers sestien honderd ses en dartig, met vier zeilen. 't Ammiraels schip *Zutfen* voerde niet meer als vierde half honderd koppen. Omtrend *de Sorlings* ontstond een hard weder: zulx de vloot binnen *Faelmuyen* ter reede liep: en, na veertig dagen vertoevens, de stevens wende op d'uithoek *Verde*, en ververschte aen 't eiland *Maey*, vermaerd wegens zout-pannen, en by eenige *Negers* en gebannene *Portugeesen* bewoond. Den drie en twintigste van louwmaed des jaers sestien honderd zeven en dartig, quam *Maurits* voor *'t Reciffo*, by ieder beleefd ingehaeld. *komt op 't Reciffo:*

Gelijkelijk stapte *Adriaen van der Dussen* te land: en eerlang volgden *Matthias van Ceulen*, *Servaes Carpentier* en *Joan Gysseling*, den graef tot geheimen raed toegevoegd. 't Eerste werk was, den staet der krijgsmagt duidelijk te kennen: welk tweezints verdeelt wierd, of in bezettelingen, om steden en sterkten te bewaeren, of in oorlogs-volk, welk te veld trok. *sijn eerste verrichting:* Twee duizend en ses honderd zijn geschikt voor de vastigheden *'t Reciffo*, *d'Afogados*, de uithoek *Augustijn*, *Tamarica* en *Parayba*. 't Groote veld-leger bestond uit twee duizend en negen honderd koppen: 't mindere uit ses honderd. Dit vliegend leger zoude geduurig op de been zijn: om aller wegen den vyand werk te geven. Men maekt voorts overslag wegens lijftogt en oorlogsgereedschap. *Maurits* bevond, dat het aen beide schorte, en byzonder aen lont. Hy onderzocht voorts den toestand van des vyands magt en sterkten. Uit *Porto Calvo* stroopten *de Portugeesen* het land rondom af: zulx *de Brasiliaenen*, uit haer dorpen gevlucht, onder de Hollandsche vastigheden schuilden. De bezetting in *Serinhain* viel vry te swak, om de invallen te sluiten: te meer nadien *de Portugeesen* lanx bedekte wegen af en aen liepen. *Maurits* dan schrijft een bede-dag uit, ten einde Gods hulp verzocht wierd over een zeer gewigtige toelegh.

Hy trekt met 't Hollandsche leger na *Serinhain*: voorts over de stroom *Una* op *Barra Grande*: en alhier den graeve *Bagnola* onder d'oogen, die, hoewel vier duizend man sterk was, behalven *de Negers* en *Brasiliaenen*, de wegen allenthalven stopte met omgehakte boomen, en de toegangen hier en daer beschanste. Op een berg een mijl van de sterkte *Porto Calvo* hield *Bagnola* stand. Aen de voet des bergs vloeyde een beek, welker oever vol rijs en takken bezet lag, en voor de ruigte een aerde wal. *Maurits* slaet zich tegen over de vyand met den avond ter neder: voornemens hem des anderen daegs in sijn voordeel te bestooken: hoewel 't leger, welk zoude aenvoeren, niet boven anderhalf duizend man telde', van welke ses honderd *Brasiliaenen* waeren. De lijf-bende der grave *Maurits* had de voortogt. *Lichthart* met 't bootsvolk d'achterhoede. *Schuppe* en *Arcissewski* bewaerden de middeltrop. 't Geschut los gebrand maekte den vyand verbaesd. Twee benden *Brasiliaenen* en drie *Hollandsche* kroopen door de ruichte des bergs ter rechter hand, en even zoo veel aen de slinker sluipsgewijs opwaerds: en vielen onvoorziens den vyand ter zijde in. Doch *Maurits* lijf-bende hardebolde met duizend *Portugeesen*, vloog door het water en by de beschansing op, met zulk een edelmoedige fierheid: dat *Bagnola* de rugge keerde. De nederlaeg stond hem op vier honderd man, behalven drie koopere halve kortouwen en een groote meenigte gevangenen. Die 't ontliepen bergden haer binnen *Porto Calvo*. Maer *Bagnola*, bevreest voor beleg, pakte zich weg uit *Povacon*. Dit slot, ter zijde van 't stedeken *Porto Calvo*, leid vijf en twintig mijl buiten *'t Reciffo*, op een vlakte, ten deelen omringt met weylanden, ten deelen met gebergt. De stroom *Porto Calvo* loopt diervoegen met kromme bogten: dat bykans 't slot en stedeken becingelt. 't Land leid allezints vol poelen. Twee sterkten, ieder op een berg, dicht by *Povacon*, had *Bagnola* ondermijnt, en de mijnen met buspoeder gevult; doch gingen aen, eer *d'Hollanders* derwaerds quamen. Dese vondenze tot een molshoop opgesprongen en noch rookende. *Maurits* vervolgt sijn zegen, en werpt zich rondom *Povacon*. Hy nedergeslaegen beneden den berg, daer een der sterkten gesprongen was, werpt geswint een stormkat op, en nadert met een loopgraef tot de graft. *Schuppe* begon te werken lanx 't stedeken van de kerk af. *Lichthart* maekte ten noorden een beukery vaerdig: en weinig verder *Arcissewski*. Men beschoot nu *Povacon* van vier bateryen: de belegerden bleven niet schuldig. Den dartienden dag des belegs gaf *Michael Giberton* 't slot over, op eerlijke oorlogs voorwaerden. De bezettelingen, *Italiaenen*, *Portugeesen* of *Castiliaenen*, sterk vijf honderd man, behalven de gequetsten en zieken, zijn overgevoert na *Tercera*. *Maurits* bequam hier twee en twintig metaele, vijf yzere stukken, vier mortieren, meenigte koogels, lont, buspoeder en vordere oorlogs-behoeften; want dit het waepenhuis was des Spaenschen koninx. By *Moribeca* en voor *San Laurenzo* kreeg de vyand inschelijx een schendige neep, door 't vliegend leger, gevoert by *Stachouwer*. Luitenant *Helmich* leide hier byzondere eer in. *Maurits* stapte in *Barra Grande*, een groote inwijk dicht onder *Porto Calvo* scheep: lande aen d'uithoek *Sergoa*: en vervolgde den vyand tot de stroom *Francisco*. d'Ingezeetenen rondom verzochten en verkreegen vrygeley. *Bagnola* ondertusschen lag aen d'overzijde der rievier *Francisco*, binnen 't stedeken *Openeda*. Weshalven *Schuppen*: die na *d'Alagoas* was afgevaerdigt, om den vyand op d'hielen te zitten, gelast wierd na *Openeda* af te zakken: om den overtogt voor *Maurits* te helpen bevorderen. Doch dewijl laeter aenquam, rukte *Maurits* met schuiten na de strand, op welk *Openeda* lag. Hy kreeg hier een groote buit: alzoo de landzaeten niets hadden gebergt, dewijl *Bagnola* haer wijs-maekte: dat 't slot *Povacon* ten minsten een viermaendig beleg konden verduuren.

Ope-

hy trekt den graeve Bagnola onder de oogen:

en slaet hem.

Beschryving van Povacon.

Povacon ingenoomen.

Vordere verrichting van Maurits.

4 A. Castrum Mauriti. C. Insula Amoenissima.
B. Fluvius St. Francisci.

MAU ITIJ AD RIPAM
NIS S. RANCISCI
A

Openeda behoorde in eigendom toe den heer *Melchior Albes*. Nevens het ſtedeken rees een ſteenrotze uit de diepe rievier *Franciſco*, tachentig voeten hoog. De rotze wierd tot vijf punten met graften gebikt, en *Maurits-ſlot* genaemt. Lanx d'oever der gezeide ſtroom leggen zeer vermaekelijke eilandekens. *Bagnola* vluchte wonderlijker wijſe. Sijn volk knielde ieder op een vlot, en ſchepte met platte ſtokken na den noorder oever: onaengezien de ſtroom buiten gemein ſnel driftig is, en diervoegen wijd: dat een ſes-ponder naeuwelijx overreiken kan. Aen de mond deſer rievier leide *Maurits* inſchelijx een ſlot. Een mijl van ſijn leger-plaets hadden zich zeven honderd *Tapuyers* nedergeſlaegen, een groot, woeſt en ſterk volk, welker tael noch *de Portugeeſen*, noch de *Braſiliaenen*, of *de Tapuyers* van *Iandovi*, geenzints verſtonden. Met gebaerten en beweeging der handen gavenze te kennen: zy wilden *de Portugeeſen* dood-ſlaen, indien ooit trachten over te ſchepen. *Maurits* liet deſe ſijn verrichting aen prins *Frederik Henrik* weten: verzocht volk-plantingen herwaerds, het zy van verdreevene *Hoog-duitſche*, het zy van tuchtelingen zelf uit raſp-huiſen: dewijl anderzints 't vruchtbaere land de Weſt-Indiſche maetſchappy klein voordeel konde toebrengen, noch d'invallen der Spaenſche ſtuiten. De vruchtbaerheid deſer ſtreek behoeft voor geen geweſt des aerdboodems te wijken. De hoorn-beeſten en allerley vee weyden by troppen van vijf ſes en zeven duizend te zamen. Eindelijk deed *Maurits* bericht, wegens de ſchaersheid van levens-middelen, zonder welke d'oorlog niet konde gevoert werden. Hy beſtelde vorders zeer voorzichtig den burgerlijken ſtand. Men verdeelde alle vrye ingezeetenen op 't *Recifo*, die geen ambten bedienden, in vier rot-geſelſchappen onder hoofd mannen, vaendels en eede. Voorts wierd d'opgeſtelde ſchatting hoog verpacht:

Maurits ſlot.

Vlucht van Bagnola.

Vreemde Tapuyers.

Voorzichtig werk van Maurits.

't ongeſchikt trouwen by de prieſters ingetoomt, volgens Nederlandſche wetten: *den Ioode*n toegeſtaen vryheid van wacht op de ſabbath: alle ontheiliging van de dag des Heere ſtreng verbooden: en 't bywoonen van dronke gelaegen en vordere ongeſchiktheid ſtrafbaer gekeurt. Men opende ook verſcheide ſchoolen voor de jeuchd, en onderwees *de Braſiliaenen* door korte geloofs-ontwerpen wegens 't waere Chriſtendom. Ieder wierd vryheid vergunt: om binnen het verwoeſte *Olinda* nieuwe huiſen te bouwen, of de vervallene gebouwen, t' herſtellen. Eindelijk vond de geheime raed van *Maurits*, namentlijk *Gyſſeling*, *Ceulen*, *vander Duſſen* en *Carpentier*, goed, tot bevordering, der goede zaek: dat zy zelf liever wilden by-woonen 't geen voorgenomen was, om tegen den vyand uitgevoert te worden, dan d'uitvoering aen andere te beveelen, en t' huis met luye wenſchen den uitſlag te gemoet te zien: zulx van 't geluk een ander d'eer weg droeg, en 't ongeluk haer te laſt geleid wierd. Maer zommige *Portugeeſen* blieſen *Maurits* d'ooren vol met de zilver-mijnen van *Couhaou*, *Copaou*, *Terra Nova* en omtrend *Auguſtijn*. Haer voorgeven verdween tot wind. *Maurits* beſtelde voorts ſchouten over de dorpen, opzienders over 't gaſthuis en weeſen, en orde omtrend de leeftogt; welke dewijl ſchaers om-quam, moeſt ieder in dienſt der Weſt-Indiſche maetſchappy op een beſcheiden deel gezet: ten einde de mond-koſten langer ſtrekten. Dit beſtek van levens-middelen bragt *Maurits* in den haet. Zelfs gingen de klagten zoo verre: datze tot een algemeine opſtand ſcheenen uit te zullen barſten, tenzy tydelijk door omzichtig gezach by-geleid waeren. De vervallene en leedige zuiker-moolens der gevluchte *Portugeeſen* zijn te koop aengeſlaegen, en verkocht: zommige voor dartig, andere voor ſeſtig, zeventig en honderd duizend guldens. Zulx de Weſt-Indiſche maetſchappy uit deſe verkooping ruim twintig tonnen gouds trok. Men verſterkte nu ook alle veſtingen; of

Manhaftig voorneemen der geheime raed.

Zuikermoolens verkocht.

brak eenige, onnut gekeurt, af. *De Braſilianen*, vriendelijk onthaelt, kregen vryheid: om haer vlekken te bewoonen, en 't land te bouwen: ten einde zelf levens-middelen verzaemelden, en wegens hongersnood den landman geen overlaſt deeden. *De Portugeeſen* inſchelijx, die onder de Hollandſche magt ſchuilden, bedongen volle vrydom: om den godsdienſt waer te nemen, volgens ſtijl der Roomſche kerk: alleenlijk zouden geen prieſter mogen ontbieden van *ſan Salvador*: dewijl zoodaenige bevonden werden aenſtookers van verraderyen en moorden: zy vermogten haer huiſen binnen *Olinda* te herbouwen, mits betaelende ſchatting nevens *d'Hollanders*. Vorders is haer toegezeid: dat tegen alle overlaſt door d'Hollandſche wapenen zouden bevrijd worden. Men beraemde nu ook een vaſte voet, belangende de tienden der zuiker en *'t farinha*. De verpachting van viſſcheryen en veeren bragten ook groot geld op. Om 't bedrog in koophandel voor te komen, zijn de maeten en 't gewigt geſteld na d'Amſterdamſche markt. Tot bekeering der Heidenen, Jooden en Rooms-gezinde wierden ten platten lande beſteld bequaeme onderwijzers. Omtrend deſe tijd liep een ſterk gerucht: als of den bewindhebbers 't hoofd hing, om den zetel des gebieds van *'t Reciffo* over te brengen na 't eiland *Tamarica*. Doch *Maurits* deed zoo veel bericht aen de bewindhebbers: dat de verplaetſing ſteeken bleef. *Lichthart* ondertuſſchen kruiſte een geruime tijd voor d'haven *todos los Santos*: kiel-haelde binnen de bogt *Camaniu*: bemachtigde met anderhalf honderd man 't ſtedeken *Iſleos*, gelegen op een berg, welke verre in zee uitſteekt; doch bequam weinig buit aldaer. Hy verſchoonde d'huiſen, meeſt van ſteen gebouwt, als ook de vier kerken en 't Jeſuieten-klooſter: en keerde na *'t Reciffo*. Omtrend deſe voorvallen, wierd d'onwinnelijke ſterkte *Mina* (*de Spanjaerden* noemden 't ſlot *ſan Joris*) helddaedig veroovert. 't Werk leid aldus. *Nicolaes van Ype-*

Onderhandeling met Braſiliaenen en Portugeeſen.

Tienden en verpachtingen op 't Reciffo.

Verrichtingen van Lichthart.

Yperen gezachhebber over *Guinæa* berichte *Maurits* : hoe 't slot *Mina* lichtelijk zoude vermeestert worden, indien hem van *'t Reciffo* bequaeme oorlogsmagt toequam. *Maurits* sliep op het werk niet. Hy vaerdigt geswind *Joan Coin* met negen toegeruste schepen derwaerds. Dese ging zeil, den vijf en twintigste van zoomermaend des jaers sestien honderd zeven en dartig : geraekt voorspoedig voor de Guineesche kust, en op de reede *Commendo* by den gezachhebber *Yperen*. Beide vinden raedzaem, haer te legeren achter een berg, dicht onder *Mina*. *De Negers* rondom, ontroert door dese nieuwe beweegingen en onzeeker wegens d'uitkomst, bedongen vreede van *d'Hollanders*, onder een wonderlijke voorwaerde: namentlijk zy zouden vrienden blijven, wanneer *Coin* meester wierd van *Mina*; doch, indien onverrichter zaeke aftrok, was 't getroffe verdrag krachteloos. d'Hollandsche magt bestond uit acht honderd krijgsknechten en vijf honderd

Merkwaerdige togt van Joan Coin na Mina.

Vreemd verdrag met de Negers.

matroosen. *Wilhem Latan* had de voortogt : *Joan Godlat* voerde de middeltrop : d'achterhoede stond onder de bestiering van *Coin*. Aldus geschaert naederde 't leger binnen een geschutschoot onder *Mina*, nevens een dorp, by *Mooren* bewoont : wanneer schielijk uit een dichte bosschaedje, dui[illegible] zend *Negers* op de spits van 't heir [illegible] len, met zulk een geschreeuw en [illegible] woedheid : dat het gedaen [illegible] was met 't gantsche leger, ten zy [illegible] stond uit oude krijgs[illegible] meenig vyand ond[illegible] d'oogen [illegible] gezien. *De Neg*[illegible] indruk ettelijke [illegible] sneeden d'hoofden [illegible] genze op verheevene stokken. *Godlat* quam *Lata*[illegible] met de middeltrop vuurroers te hulp; doch zy drongen [illegible] den de ne- [illegible] en gaven zich onverzaegd bloot, terwijl andere moorden, om door andere gemoord te worden. Nevens veertig gemeine soldaeten [illegible]euvelde ook d'overste

Hollandsch leger voor Mina.

Latan. Eerlang hervatte een nieuwe trop *Negers* niet min vinnigen torn: ſtooven tegen de koogels en gewiſſe dood manhaftig in. Ten laetſten ſlabbakte de roekeloose moed. Zedert ſloegen haer neder onder de beſcherming van 't ſlot: en betoonden meer een omzichtige bloodhartigheid, als verwoede ſtoutmoedigheid. Ook gewende 't Hollandſche heir aen *der Negers* naer gehuil en ſchrikkelijke aengezichten wegens dikke lippen, waer tuſſchen witte tanden blinken, vlammende oogen, opgeſparde neusgaten, rookende van dulle gramſchap. Doch *Coin* opende door hout-hakkers van twee bergen twee wegen: d'een liep na ſtrand, om d'oorlogs-behoeften aen te voeren: d'ander ſlotwaerd. Op de laetſte top leide hy een ſtormkat, waer mede *Mina* heftig beſchoot. Hy vorderde weinig met granaeden, alzoo meeſt te kort vielen. *De Mooren* van 't dorp *Commendo*, welke aen de zijde *der Hollanders* hielden, beſtookten *de Mooren,* die 't vlek nevens *Mina* bewoonden: roofden al haer vee: en dreeven het diep te land: en keerden na weinig tijd te rugge. Zy meinden het vlek onder *Mina* te verwoeſten; doch wierden door 't geſchut afgeweeſen. *Coin* eiſcht ten ſeſten dag de ſterkte op: by weigering dreigde te ſtormen. De ſlotvoogd verſchrikt, levert *Mina* over, genoegſaem op ſchandelijke beding-punten: de bezettelingen zouden uittrekken ongewaepend, zonder zijdgeweer, brandende lonten, vliegende vaendels of kogels in de mond: zullen met Hollandſch vaertuig na 't eiland *ſan Thome* overgevoert worden: alle huisraed, goud, zilver blijf voor den overwinnaer. De ſterkte mogt vry langer beleg verduuren: als welke omringt lag met dubbelde graften, ieder vijf en twintig voet diep, en hooge bolwerken: konde niet ondermijnt wegens haer klippige grond. *Coin* leide een ſterkte op den berg, van welke *Mina* beſchooten had. Hy vond binnen de ſterkte dartig halve metaele kortouwen: ſtelde tot ſlotvoogd *Walraeven Malburg*: en keerde na *'t Reciffo.* Terwijl de Weſt-Indiſche maetſchappy zulk een zegen in *Africa* bevocht, woelde de graef *Bagnola* zeer, omtrend *Seregippa del Rey*: liep met ſterke partyen 't land wijd en zijd af. *Maurits*, afgemat door een drie-maendige koorts, vaerdigde hem *Schuppe* en *Gyſſeling* te gemoed, met twee duizend drie honderd krijgsknechten, dardehalf honderd matrooſen en vier honderd *Braſiliaenen. Lichthart* wende de ſtevens na d'inwijk *todos los Santos*: om den vyand na de zeekuſten te lokken. *Bagnola* verſtoof voor *Schuppe* na *Torre Garcie d'Avila.* En deſe verwoeſte tot de grond toe 't ſtedeken *Seregippa*, des vyand zuikermoolens en alle vruchtboomen: en rukte met ongeloofelijke haeſt na de ſtroom *Franciſco.* Alhier nedergeſlaegen op de zuidelijke oever, dreef drie duizend hoornbeeſten voor zich, om den vyand door honger uit te mergelen. Middelerwijl verzochten *de Braſiliaenen* in *Siara* byſtand tegen *de Portugeeſen.* Indien *d'Hollanders* haer veſting aldaer bemagtigden, zouden zich haeſt alle *de Portugeeſen* quijt maeken. d'Onkoſten van 't beleg mogten lichtelijk goed-gemaekt: dewijl 't land overvloedig ambergrijs, kriſtal, kotoen, peerlen, zout en andere koopmanſchappen geeft. Ten verzekering haerer goede meining, lietenze twee kinderen van voornaeme perſoonaedjen in *Siara* op *'t Reciffo.* De togt derwaerds wierd *Georgius Garſtman* aenbevoolen. Hy aldaer te land geſtapt, laet ſijn komſt weten 't Braſiliaenſch opperhoofd *Algodoi*: die hem met twee honderd man, draegende witte vreede-vaenen, lanx den oever te gemoet trekt. Aldus geſtijſt gaet op *Siara* los. Deſe ſterkte is vierkantig gebouwt, aen de voet van een berg: heeft binnen ſes huiſen, twee reduiten vol ſchiet-gaten, een ten noorden en een ander ten zuiden, half wegen uit de wal gemetzelt, als ook twee poorten, met ſtaketſelen wederzijds verzekert. Buiten de veſting ſtaet de wooning des ſlotvoogds. Voorts leggen rondom hier en daer d'hutten der *Portugeeſen* verſpreyt. De land-voogdyſchap *Siara* word onder

Mina belegert:

word ſchandig over gegeven.

Bagnola verjaegt.

Verrichtingen van Schuppe.

Verbond met de Braſiliaenen van Siara.

Togt van Garſtman.

Beſchryving van 't ſlot Siara.

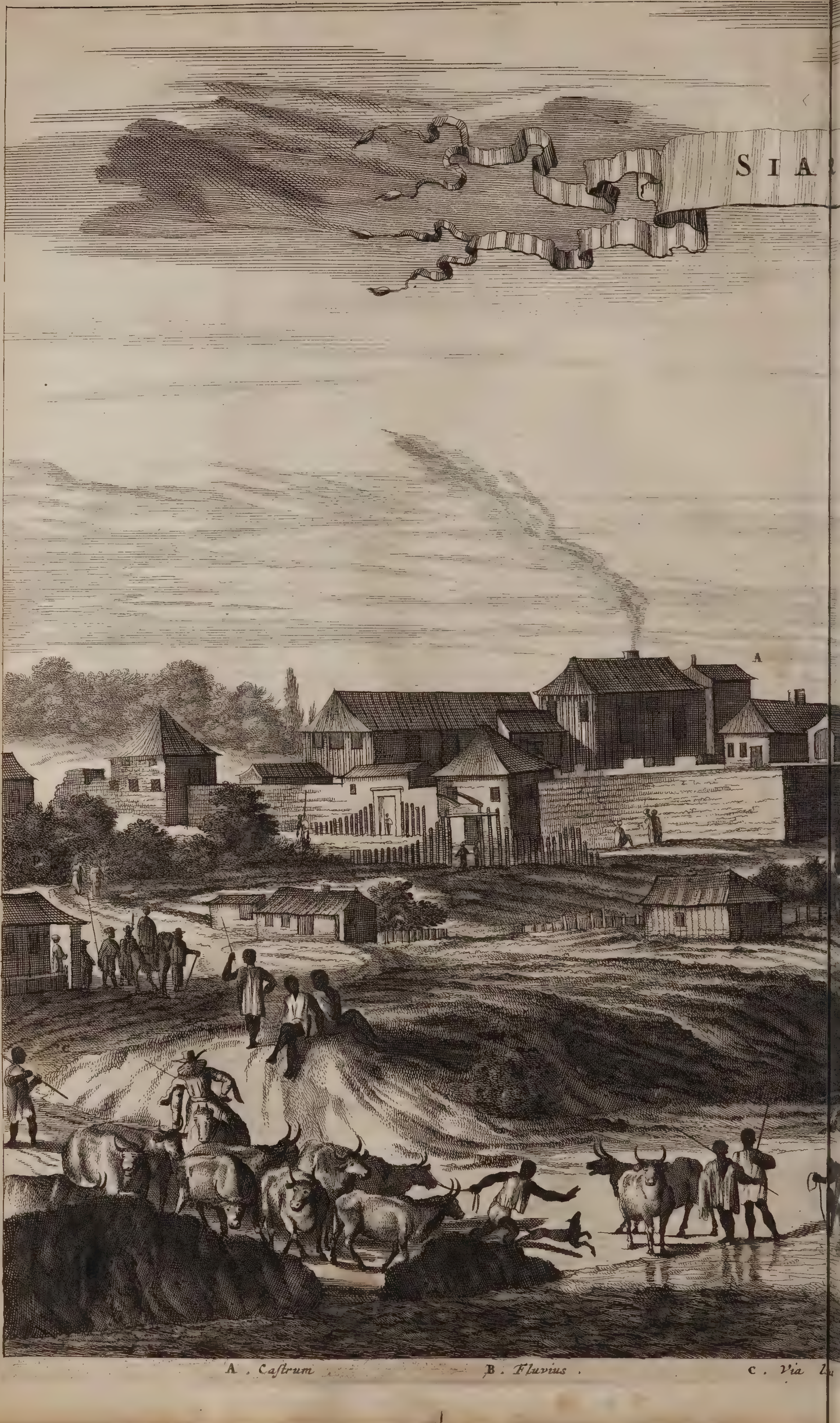

A. *Castrum* B. *Fluvius* C. *Via* *Lu versus*

C. Vallis versus. D. Sylva. E. Campestria.

en der landvoogdyschap.

der de noordelijkste van *Brasil* gereekent: begrijpt in ommegang niet meer dan twaelf mijlen. d'Haven, welk de rievier *Hacu* voor 't slot maekt, is niet veel te beduiden. De grond rijst elders met bergen: staet ook ter ander kant vol bosschaedje: of zinkt wegens laege weyden, byzonderlijk lanx de rievier. *De Nederlanders*, dewelke op 't jaer sestien honderd en negen, aen dese kust uitstapten, vonden hier zeer groote menschen, met mis-maekte aengezichten, lang hair, doorboorde ooren, slingerende over de schouders, en een swart geverfde huit; aen d'onderste lip en 't middel-schot der neus hingen steentjens en beentjens.

Vreemd slag van menschen.

Garstman, voor 't slot *Siara* genaedert, vond kleine wederstand. De veroovering der sterkte koste wederzijds weinig bloed: weinige ontsnapten: verre de meeste *Portugeesen* wierden gevangen. Thans bemoeyde zich *Maurits* zeer met burgerlijke zaeken. Hy vond geld-middelen tot het stichten van een stadhuis: schikte 't bergwerk uit de Brasilsche mijnen gegraeven na *Nederland*, om ter naeuwste keur te komen: zette geld voor die eenige *Negers* den vyand ontweldigden, swaere straffe op de sluikers der tollen, en naeuwe orde tegen brand-stichters, struikroovers en doodslagers. Om de schaersheid van leef-togt te verbeeteren kreegen d'heeren, welke *Negers* gebruikten, last: dat jaerlijx in louw-maend en oogstmaend *mandioca* moesten planten. Van vonnis over min-gewichtige verschillen zoude zedert niemand sijn party betrekken tot hooger vuurschaer. Voorts nam *Maurits* ter hand de swaerigheden, by de kerkelijke vergadering in-gelevert aen den geheimen raed. Men vond dan by raedslot goed: den dag des Heere niet te ontheiligen, door slaefachtig werk: de opperhoofden over *Parayba* zouden de Roomsgesinde ommegangen aldaer stuiten: als ook 't stichten van nieuwe kerken tot de pauselijke leer, en het trouwen by Roomsche priesters: *den Iooden* wierd toegestaen haer kerk-zeden te plegen binnens huis: op de vleeschelijke vermenging *der Negers* tegen de wetten stond groote straf: nieuwe zuiker-moolens mogten voortaen niet meer door een priester, maer recht-zinnig leeraer ingezeegent. Men beraemde ook een wijse voet, na welke 't koopen en verkoopen moest gericht, en de bediening van geestelijke en burgerlijke ambten.

Voorzichtige orde beraemd by graef Maurits, wegens verscheide burgerlijke en kerkelijke zaeken.

Togt van Maurits.

Doch *Maurits*, uit sijn langwijlige ziekte herstelt, nam een verre landtogt aen na de rievier *Grande* en *Parayba*: ten einde de leeftogt, oorlogs-behoeften en versterking der vestingen bezorgde. Onder 't slot *Ceulen* begroeten hem de gezanten *der Tapuyers* met geschenken, bestaende in boogen, pijlen en schoone struis-vogels veders, by haer gebruikelijk als ten oorlog trekken: waer voor wederom blijdelijk genooten lijwaete hembden, messen, schellen, korael, glas, visch-hoeken en spijkers. Voorts groef *Maurits* een dieper en wijder graft rondom de vervalle sterkte *Cabo Dello*: haelde de borstweeringen hooger op: en paste het slot de benaeming van sijn suster *Margareta* toe: hy liet ook de vesting *Antonio* slechten: behield alleenlijk een toorn tot bescherming der grond. Ook wierd *Restinga* met storm-paelen bezet: en 't klooster, nevens 't stedeken *Parayba*, tegen aenloop gesterkt. *Elias Harkmans* kreeg hier den last af. Middeler-tijd vielen ter zee en land verscheide oorlogs toevallen voor.

Manhaftig gevecht van schipper Schaep.

Schipper *Schaep* sloeg alleen, tusschen *todos los Sanctos* en *terre Garcie d'Avila*, tegen drie Spaensche schepen. Het grootste, van volk en geschut sterk voorzien, konde hy niet bemagtigen: het ander joeg hy tegen strand: en het derde sleepte hy weg. Keerde mismaekt door wonden; doch voordeelig voor 't vaderland na *het Reciffo*.

Merkwaerdige brieven.

De brieven, in het verooverde schip gevonden, melden: hoe op de rievier van *Lisbon* tien galeassen, en twintig andere voor *Calis* ten anker lagen: by welke haer dartig fluiten zouden voegen. Zommige meinden, dat het dese vloot gemunt had op *Brasil*: andere, dat de Spaensche koning zulx slechts veinsde, om geld den gemeinte af te par-

parſen, volgens gewoonte der vorſten: te meer dewijl hy zich 't verlies der Portugeeſche landen weinig ter herten trok, verzoopen in welluſten. Hy eiſchte van *Portugael* de vijfde penning, tot ſwaere ontroering: weshalven ook de koninglijke tol-meeſters aldaer verjaegt of dood-geſlaegen waeren, tot heimelijk genoegen *der Caſtiliaenen*: als die zich wilden dienen van zulk miſdrijf: om *Portugaels* vryheid meer te beſnoeyen.

Verzoek van Maurits:

Maurits dan ſchrijft den Weſt-Indiſche maetſchappy: zy beliefde met alle moogelijke vlijt een aental ſchepen toe te taekelen: welke de voornoemde Spaenſche vloot mogt aentreffen: en op de wederkomſt de zuiker af-brengen, die in *Braſil* na laeding wachte. Ondertuſſchen zetten *de Portugeeſen* over de ſtroom *Franciſco*, en ruiten tot de rievier *Miguel* toe. *Picard*, tegen haer afgezonden, dreefze te rugge.

ſijn gewichtige toeleg op ſan Salvador:

Maurits had lang het oog gehad op *Salvador*, hoofd-ſtad van 't Portugeeſche *Braſil*, eertijds manhaftig by de kolonel *Dorth* en *Pieter Hein* veroovert, en eerlang door verfoeyelijke ſlaeuw-hartigheid van *Wilhem Schouten* en *Hans Kijf* verlooren. Hy was wel niet magtig genoeg: om zulk een gewichtige toeleg ter hand te ſlaen; doch dewijl, indien langer wachte, de tijd hem tegen zoude vallen, ſtapte moedig ſcheep: in hoop de beloofde hulp-benden uit *Nederland* ten ſteun zouden komen.

ſijn heir:

Sijn heir beſtond uit drie duizend en vier honderd *Nederlanders*, by welke zich lieten vinden duizend *Braſiliaenen*. *Maurits* was verkundſchapt uit *Salvador*: hoe de bezettelingen aldaer muiten, wegens wan-betaeling: ook lagen de ſtad-voogd en graef *Bagnola* dapper over hoop, belangende den voet van oorlogs-beſtier. Doch, eer *Maurits* zee koos, had hy alle plaetſen tegen vyandelijke indruk behoorlijk verzeekert: Gods zegen demoedelijk op een bede-dag verzocht: en twee en twintig zeilen van oorlogs en lijfsbehoeften omzichtig voorzien. Den achtſten van gras-maend des jaers feſtien honderd acht en dartig, lichte hy d'ankers: op zee geſtijft met negen andere ſchepen.

komt voor d'inwijk todos los Sanctos:

Ten ſeſten dag, geraekt voor de mond van d'inwijk *todos los Sanctos*, konde door tegenwind niet binnen zeilen: bleef kruiſen voor de riever *Vermelho* en 't eiland *Tapoam*. Weshalven *Salvadors* ſteevoogd en *Bagnola* de Portugeeſche magt derwaerds rukken: om hem 't landen te beletten.

loopt binnen en land:

Tegen de middag liep de wind voordeelig om, en *Maurits* tot onder 't geſchut der ſchepen, ſterkten, wallen en ſtorm-katten van de ſtad *Salvador*: donderde tegen haer kortouwen aen: en lande op d'uithoek nevens de ſchans *Bartholomeus*, zonder de minſte tegenſtand, anderhalf mijl van de ſtad, op een bequaeme plaets: alwaer een kaele berg rees, door wiens valleyen verſche beeken vloeyden. Hier nedergeſlaegen, verſtond uit de gevangenen: dat een half mijl verder een engte lag, wederzijds met moeraſch bezet, zulx niet als by laege ebbe man voor man trekken konde. *Tourlon*, met drie honderd vuurroers afgeſchikt, om de plaets te verſpieden, vond niet alleen 't werk geſchaepen, volgens bericht der gevangenen; maer den vyand ook aldaer ſterk beſchanſt.

pleegt een aerdige krijgs-vond:

Maurits echter ſchaert ſijn leger in ſlagorde tegen over den vyand: belaſt den zee-hopman *Ioan vander Maſt* met veertien zeilen recht op de ſtad aen te loopen: en even buiten ſchoots d'ankers te laeten vallen. *Maurits* had met deſe krijgsliſt voor, de vyandlijke magt van d'engte af te trekken, uit vrees voor de ledige ſtad. De toeleg gelukte;

rukt manhaftig tegen de vyand in:

want *de Portugeeſen*, beducht voor de ſcheeps-magt, onder de ſtad genadert, ſtooven ſchielijk te rugge: hoewel zommige van de Spaenſche krijgsraed hard drongen: men behoorde *den Nederlanders* ſlag te leveren: alzoo afgemat door de zeetogt en vry ſwakker waeren: daer zy, ſchoon de kans tegen liep, altijd een veilige hertred in *Salvador* behielden. *De Oceaen* zette nu de voornoemde engte onder water: zulx *Maurits* ontmoogelijk konde doorbreeken. Des anderen daegs quam de ſteevoogd wederom aen de voorige plaets; doch verliet ſijn voordeel, na dat eenige veld-

begraeft zich onder Salvador:

veld-ſtukken los-gingen. *Maurits* voortgerukt moeſt door alle paden, heggen en oevers gewaependerhand breeken: zulx eindelijk zich begroef onder de buitenwerken der ſtad. *De Portugeeſen* maekten de mijnen, als of een kans wilden waegen; maer hielden zich te vreeden met ſchieten op de belegeraers van de wallen. Een bende *der Hollandſche Braſiliaenen*, te zorgeloos bloot, leed eenige ſchaede. 't Steene ſlot *Alberto*, by den vyand verlaeten, bezette *Maurits*: waer door 't heir van de zee-kant tegen hinder verzeekert wierd. d'Overſte *Brand* bemagtigde met kleine magt de ſterkte *Philippo* op den oever gebouwt, hoewel van vijf ſtukken geſchut voorzien. Des anderen daegs beſtormde *Maurits* de veſting *Bartholemæo*, diervoegen helddaedig: dat eerlang meeſter wierd, onaengezien dartien metaele halve kortouwen en een ſwaere bezetting had. Door 't verooveren van deſe ſterkten ſtond den belegeraers een vrye toegang tot haer vloot.

neemt drie ſterkten in:

't Slot Roſario beſchooten.

Geſwind worden twee beukeryen opgeworpen: d'eene ſpeelde met zeven ſwaere ſtukken: d'andere met gelijk getal veld-ſtukken dag en nacht op 't ſlot *Roſario*. *De Portugeeſen* vielen nu en dan uit zonder eenige verrichting: en verlieten eindelijk 't gezeide ſlot. Doch dewijl bloot ſtond voor haer ſtorm-kat, konde by *Maurits* niet bezet worden: zulx tuſſchen beide ontvolkt leggen bleef.

Merkwaerdige beſtorming van een hoorn-werk voor Salvador.

Rondom de top van 't Carmelieter klooſter was een hoorn-werk, tot verſterking van de ſtad *Salvador*. Uit dit hoorn-werk wierd dapper geſchoten. De belegerden verhoogden het, niet zonder ongeloofelijke vlijt, in een nacht vier voeten: zoo dat wederzijds elkander niet konden beſchaedigen, wegens d'opgetrokken hoogte daer lag aengelegen, 't hoornwerk te vermeeſteren. Vier hopmannen dan voerden ieder een bende, honderd koppen ſterk, nevens twintig die hand-granaeden wierpen en twee honderd leger-werkers. Deſe, moedig voortgerukt, vervielen in een hinderlaege van vier honderd *Portugeeſen*, tegen welke een geruime tijd twijfelachtig hardebolden, bykans met gelijke ſchaede aen beide de kanten. Eindelijk doorgedrongen ontmoeten twee honderd ſchild-wachten, die de wapenen verwijfd nederwierpen: en, onaengezien lijfs-genaede verzochten, in heevigen moede zijn nedergehakt. Een klein maenlicht ſcheen in den avondſtond: wanneer, na een ſcherp gevecht van twee uuren, *d'Hollanders* 't hoorn-werk te vergeefs beſtormden; want de vyand, door een overlooper gewaerſchouwt, had groote krijgsmagt, boven de gewoonelijke bezetting, herwaerds gevoerd. Meer dan drie honderd granaeden waeren nu, met moedige behendigheid, onder de verweerders geworpen. *De Portugeeſen* echter hielden ſtand: alzoo aen dit hoornwerk de behoudenis der ſtad hing. Ja zy vielen geduurig ter zijden uit, nadien veel meer volk hadden dan de beſtormers. Doch *Hinderſon* ſtuite haer bloedige indruk, niet zonder verlies voor d'een en ander. Hopman *Houwijn* en de veſt-bouwer *Berchem*, terwijl zich trachten meeſters te maeken van 't geſchut *der Portugeeſen*, ſneuvelden: en nevens haer d'overſten *Echtbrecht*, *Boward*, *Hollinger* en vier en negentig ſoldaeten. De dagh ontdekte de lijken des vyands, vermengt met *Hollanders*: en hoe ieder of gevlucht was of ſtand gehouden had. Men bedong voor weinig uuren ſtilſtand van wapenen: ten einde de dooden wederzijds ter aerde geraekten. De meeſte *Hollanders* lagen binnen de beſchanſing: ten bewijs van mannelijke ſtoutmoedigheid, hoewel geen zegen bevochten.

Salvadors ſteevoogd beſchiet 't Hollandſche leger.

De ſteevoogd van *Salvador*, bericht uit de gevangenen; wegens de ſwakke krijgsmagt van *Maurits*, ſtelde op de toppen der bergen ſtorm-katten, van welke dag en nacht in 't Hollandſche leger gewis donderde: zulx geduurig andere gequetſt, andere geveld wierden. De kogels vloogen te ſchaedelijker, dewijl de krijgs-knechten binnen d'hutten moeſten ſchuilen, om den regen. Doch een groot gedeelte bergde zich in de boſſchaedjen. Ook keerden t'ellekens de krijgs-

benden, by *Maurits* afgevaerdigt, om 't vee af te haelen, leedig te rugge: alzoo de vyand 't zelve met sterke wacht bewaerden, waer tegen geen kans derfden waegen. By dit quaed quamen verscheide andere ongelegendheden. 't Leger, meer als vier mijl van den oever begraeven, verschafte gelegendheid voor d'overloopers: om den toestand des Hollandschen heirs aen *de Portugeesen* te verklikken. Ook kreeg de stad by donkere nachten met klein vaertuig toevoer van aller wegen: onaengezien *Maurits* scharpe wacht hield. Door swaere stormen spilden twaelf schepen van d'ankers, niet zonder gevaer voor schip-breuk. 't Heir was versmolten op twee duizend en vier honderd koppen, behalven negen honderd *Brasiliaenen. De Portugeesen,* meer als tweemael sterker, dienden zich veilig van haer beukeryen, bolwerken en schansen. De regen-maenden veroorzaekten swaere ziekte en zekere sterfte. d'Hopman der graefelijke lijf-bende *Joan Wendovil* en d'overste *Israel Twijn*, nevens een merkelijk aental gemeine soldaeten, waeren bereeds gestorven. 't Volk lag in 't veld bloot voor 't vyandlijk geschut. Men zag geen hulpbenden te gemoed. Weshalven *Maurits* geraedzaemst vond, 't beleg op te breeken. Hier vereischte de toestand een schrandere krijgsvond: om scheep te komen zonder schaede: daer een magtige vyand op de rug hing, moediger door duizend en vier honderd man, welk de graef *Bagnola* ten hulpsteun had aengebragt. *Maurits* dan verspreyd een gerucht, als of hy 't geschut afvoerde scheep: ten einde den stad op een andere hoek bestooken zoude. Hy loopt 't naeste eiland af, en plaetst aldaer de Brasiliaensche wijven: op dat niemand vermoede mogt krijgen, wegens sijn voorgenoomen vertrek. Ja op het oogenblik, als opbrak, versterkte hy de beukeryen en begraeving: en begaf zich diervoegen stil in den donker na de vloot: dat *de Portugeesen* met den dag tot negen uuren toe in de ledige legerplaets, volgens gewoonelijke felheid, schooten: eer gewaer wierden, dat *Maurits* zich had weg-gepakt. En dese staeken d'Hollandsche hutten aen brand, en schooten van *Salvadors* wallen en sterkten rondom los: ten bewijs van blijdschap. *Maurits* bragt dien dag over met 't volk op de vloot te verdeelen: en zond een trompetter na binnen, om sestig gevangenen te lossen; maer de vyand, moedig door sijn verrichting, sloeg 't verzoek af: te meer dewijl ter zelver tijd een Portugees zeil d'Hollandsche vloot boven wind ontsnapte, en tyding bragt: hoe een groote scheeps-magt tot ontzet naderde. *Maurits* kreeg thans ook bericht, wegens 't voorige valsch aenbrengen: als of tusschen *Salvadors* steevoogd en *Bagnola* groote oneenigheid gereesen was: daer in tegendeel de steevoogd 't opperste bewind aen *Bagnola* toestond: en de bisschop de nood-lijdende bezetting met sijn schatten te hulp quam. Dese togt van *Maurits* liep meest vruchteloos af: ter oorzaek de verwachte bystand uit *Nederland* achter-bleef. Ondertusschen lagen de Hollandsche en Zeeuwsche bewind-hebbers over hoop, wegens 't openen van een vrye vaert op *Brasil,* en 't overbrengen van volk-plantingen derwaerds. *Maurits,* verzocht om sijn gevoelen te uiten, beweerde met krachtige redenen: dat de vrye-vaert en volk-plantingen ten hoogsten tot voordeel strekten der West-Indische maetschappy: 't welk eindelijk by d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* en bewind-hebberen ook is goed gekeurt: zulx de bewindhebbers alleen voor zich behielden den handel van *Negers* en brasilienhout, en de toerusting ten oorlog. Op d' in en uitgaende waeren wierd behoorlijke tol gesteld. Voorts bleef den bewind-hebbers zelf voor haer eigen aldaer te handelen ongeoorloft. Eerlang rusten verscheide koopluiden verscheide schepen toe: die met groote winst *Brasil* van alle noodwendigheden voorzaegen. De volgende zeilen bragten minder voordeel haer reeders te huis. Maer de bewind-hebbers, gedenkende aen de schatten die *Pieter Hein* uit *Matanca* na *Hol-*

Slechte gestalte des zelve.

Maurits breekt 't beleg voor Salvador op, met een gaeuwe krygs-list.

Twist tusschen d'Hollandsche en Zeeuwsche bewind-hebbers.

Holland ſleepte, vonden geraeden de zelve toeleg ter hand te ſlaen. Zy brengen dan veertien zeilen in zee, onder 't beleid van *Cornelis Iol*, toegenaemt *Houtebeen*, welke in *Texel* d'ankers lichte, den veertiende van
1638. grasmaend des jaers ſeſtien honderd acht en dartig: en gelukkig voor
Togt van Houtebeen. *'t Reciffo* ter reede quam. *Houtebeen* raeds-pleegde ettelijke dagen met *Maurits*: en terwijl wederom ſcheep ſtapt, klemt ſijn dye tuſſchen de boot en een ſtuk te boord uitſteekende: 't welk zommige bygeloovige voor een ongelukkig voor-ſpook hielden. Deſe vloot deed *America* zidderen; want *de Spaenſche* waeren verzeekert: dat *Houtebeen* niet gerings beoogde: als dewelke of heerlijk over ſijn vyand zoude zegepraelen, of eerlijk met hem ſterven. En deſe ontdekte de Spaenſche vloot van *Terra Firma* on-
by ontdekt de Spaenſche vloot: der *Cuba* voor de klippen *Organes*. De vloot beſtond uit acht ſwaere galjoenen en ſes mindere zeilen, waer over *Carel Dievaro* 't hoogſte gezach voerde. Haer rijkdom wierd geſchat op twee honderd tonnen gouds. *Houte-*
leid den ammirael aen boord: *been* dan leid den ammirael aen boord: ſmijt de dreggen over; en maekt zich vaſt, voornemens te ſterven met den vyand of zegen te bevechten. d'Onder-zeevoogd *Abraham Michiels zoon Rooſendael* klampte op gelijk wijſe den Spaenſchen onderzeevoogd aen: en de ſchout by nacht *Ioan vander Maſt* des vyands ſchout by nacht. d'Overige Hollandſche zeilen bleven buiten ſchoots. Scherp liep 't gevecht af. De kogels verſpreyden tuſſchen vonken en damp wederzijds een gewiſſe dood. De ſplinters quetſten of vernielden veel volks. *Houtebeens* mars ſtak weinig boven de hooge boord der Spaenſche ammirael uit. Herwaerds klauwterde de matroos, en wierp van boven onder de Spaenſche granaden ſwaer vier en twintig en acht en veertig ponden: welke diervoegen borſten, datze den overloop ruimden, en 't boven-ſchip ten beſten gaven. Een bootsgezel klom nu om hoog, ten einde de vlagge afhaelde: wanneer de Spaenſche onder-zeevoogd en ſchout by nacht, van de dreggen los geraekt, op *Houtebeen* aenquamen. Hy dan houd af, om niet rondom beeingelt te worden: te meer nadien bereeds ſijn onderzeevoogd en ſchout by nacht, nevens de graefelijkheids-bezorger *Antonius Muis*, geſneuveld waeren, en met haer dood de door-naegelde ſchepen te rugge gedeinſt. *Houtebeen* vond de vloot verſtrooyt: ontbied de trouwlooſe hopmannen: ſnaeuwd haer bitter toe: zy vergaeten eer en eed. Hoe ſchandelijk, dat zeeluiden verſchrikten voor de grootheid van Spaenſche zeilen, die immers by dappere mannen konden vermeeſtert worden. Laet de bloodhartige haer afzonderen, ten einde door quaede voor-gang geen hinder toebrengen aen andere, die bereid zijn een kans te waegen. Hervat de torn. Wat is de vyand anders, als een bewaerder van goud, welk in uwe handen vervallen zal, indien gy hem onder d' oogen derft zien? Aldus alle moedigende, wend wederom den ſteven op *Dievaro* aen; maer zoo haeſt 't geſchut konde toe-reiken ſmeeten *d'Hollanders* over ſtaeg. 't Hielp niet, dat *Houtebeen* haer meineedige verwijfdheid te wijt leide. d'Een bekende verbaeſt te weſen: d'ander vergroote des vyands magt: ja zommige beſchuldigden *Houtebeen* van roekeloosheid, die alle tot een zeker verderf aenvoerde: ettelijke dreigden weg te trekken. Zy hadden zamen opgeſteld niet te luiſteren na den ammirael. Doch des volgenden daegs neemt hy alle een nieuwen eed en hand-ſchrift af: waer by beloofden te vechten tot den laetſten droppel bloeds. De vloot dan wierd aldus geſchaert. *Houtebeen* zelf had de voortogt met 't ſchip *de Salamander*: in orde zouden volgen *d'Oranjeboom*, *de Faem*, *d'Hoop*, *Zwol*, *Ter-Toolen*, *Erneſtus*, *Over-Yſal*, *Goereede* en *Mercurius*. 't Scheen toenmaels of zy moed ſchepten. Doch de zee ſchoot hol, de vyand lag boven wind, en d'Hollandſche vloot ten doel van ſijn geſchut. Evenwel wierd ſchutgevaert gehouden: in welk ſneuvelde d'hopman *Ioan Verdieſt* op *d'Oranje-*

word ſchandig tot verſcheide reiſen van ſijn volk verlaten.

 boom.

boom. Ook hielden ettelijke geen woord, die van verre vergeefs ſchooten. Den zeventiende der herfſtmaend, verſtond *Houtebeen*, hoe de Spaenſche vloot voor de zand-plaeten van *Cuba* en ſteenklippen *Organes* dreef: weshalven derwaerds wend: om voor 't laetſt een kans te waegen. Maer hy bevond de matroofen klagtig over haer bevelhebbers: zy wilden niet vechten, zoo lang duſdanige blood-hartige gezach voerden. *Houtebeen* dan zet vijf hopmannen af, en andere in haer plaets. Nu waeren alle gemoedigt 't uiterſte te waegen. Tot *d'Organes* genaedert, vonden de Spaenſche ontſnapt. Weshalven *Houtebeen* eenige ſchepen na *Braſil* verzent: andere gebied hy te kruiſen omtrend *Cuba*: en hy zelf loopt t'huiſwaerd. Terwijl deſe zeetogt diervoegen ongelukkig afliep, vaerdigde *Cameron* overſte *der Braſiliaenen* drie gezanten aen *Maurits*: hy verzocht een verbond aen te gaen met de Weſt-Indiſche maetſchappy: alzoo tuſſchen hem en de graef *Bagnola* ſwaere onluſten waeren gereſen. *Maurits* toonde zich ten hoogſten genegen tot de voorſlag: beſchonk de gezanten; maer kreeg eerlang bericht: hoe *Cameron* een wiſpeltuurig menſch wederom vriendſchap had gemaekt met *Bagnola*. Alleenlijk verlieten acht honderd *Tapuyers* de Spaenſche zijde. Indien levens-middelen, krijgs-behoeften en volks genoeg by d'hand waeren geweeſt, *Maurits* vond gelegendheid, om den vyand groot voordeel af te zien. Doch, onaengezien ſijn geduurige klagten, bleef het haperen aen alle kanten. De zuikeroogſt beloofde achtien duizend kiſten. Op *Houtebeens* ongelukkige togt volgde een heimelijke zaemen-ſweering van zommige voornaeme *Portugeeſen*: die, hoewel onder beſcherming der Weſt-Indiſche maetſchappy leefden, echter in 't hart zich aen de Spaenſche zijde hielden: De belhaemers der toeleg *Peter Cunhà de Andrada*, *Ioan Cannaro*, *Philips de Barretto*, *Arnold de Olanda*, *Roderic Pimentello*, *Barnardijn de Carvalha*, *Franciſcus Beringelio*, *Melchior Alius*, *Antonius Pais*, bezittende meeſt alle zuikermoolens in de landvoogdyſchap *Pernambuco*, en *Ioan de Souto* uit *Parayba*, zijn dieſwegen ter hechtenis beſteld. *Carpentier*, *Coin*, *Tourlon* en *Aldricht*, tot rechters gekooren, velden eindelijk een vonnis: waer by zommige na *Salvador*, andere verder weſtwaerd verzonden, en andere in banden gedoemt zijn geduurende haer leven. Zedert verzochten de vuur-ſchaeren der byzondere landſchappen byzondere waepens, om alle lands-brieven met zegel te bekrachtigen. *Maurits* gaf aen *Pernambuco* een maegd, haer zelf met verwondering bezichtigende in een ſpiegel: in de rechterhand houdze een zuiker-riet. De rechtbanken van *Serinhain*, *Garazu*, *Porto Calvo* en *d'Alagois* kreegen ieder ook een wapen. *Tamarica* ontfing een wijndruive rank, *Parayba* ſes zuikerbrooden, *Rio Grande* een ſtruis-vogel, welke alhier overvloedig gevonden word. Doch 't wapen des hoogenraeds beſtond uit de vier voornoemde wapenen te zamen geſmolten in een ſchild, boven welk uitſtak 't wapen van *'t Vereenigde Nederland*, en onder der Weſt-Indiſche maetſchappy: de Gerechtigheid betrapte de kruin van 't Nederlandſche wapen. Men verpachte nu ook de tienden der zuiker: welke in *Pernambuco* beliepen tot honderd acht en veertig duizend en vijf honderd guldens, geduurende 't loopende jaer. *Moſes Navarro* was hier kooper. *Peter Seullijn* pachte de tienden van *Itamarica* en *Gojana* voor negentien duizend, en de voornoemde *Navarro* die van *Parayba* voor vier en vijftig duizend guldens. De tollen op de zuiker-moolens over *Pernambuco* bedroegen ſes en twintig duizend guldens, volgens inkoop by *Ioan Ferdinand Vieira*, voor een jaer. d'Andere landſchappen gaven vry minder. Doch te zamen bragten de zuikermoolens uit, behalven de gezeide tienden, twee honderd tachentig duizend en negen honderd guldens. Zulx *Braſil* d'oorlogs-onkoſten lichtelijk konde vergoeden. Met den ingang des jaers ſeſtien honderd negen en dartig, vertoonde haer de Spaenſche vloot,

trekt na huis.

Camerons geſanten.

Zamenſweering der Portugeeſen.

Maurits voorziet ieder Braſils landſchap van een wapen.

Verpachting der Braſilſche tienden.

1639.

Spaenſche vloot.

vloot, ſterk acht en twintig zeilen, meeſt galjoenen, in 't gezicht van *'t Reciffo*; doch hield zuidelijk. *Maurits* vaerdigt terſtond eenige bezeilde jagten af: ten einde verſpieden werwaerds de ſtevens wenden, of meinden te landen: hy zelf volgt lanx den oever tot *Porto Calvo* toe; doch bericht hoe binnen d'inwijk *todos los Sanctos* was geloopen, keerde na *'t Reciffo*: alvoorens de ſterkten *Porto Calvo*, *Una*, *Serinhain* en aen d'uithoek *Sant Auguſtijn* van alle noodwendigheden bezorgende. Omtrend deſe voorval keerde *Arciſſewski* voor de derde reis na *Braſil*, om d'oppervoogdy te voeren over de krijgs-magt aldaer.

Groote onluſten tuſſchen Maurits en Arciſſewski.

Twee maenden hielden *Maurits* en d'hooge raed vreedelijk huis met *Arciſſewski*: hoewel ondertuſſchen verſcheide laſter-woorden onder 't graeuw gingen tegen *Maurits*. Eindelijk bragte *Arciſſewski* een brief voor den dag, afgeſchikt aen d'Amſterdamſche burger-meeſter *Albert Coenraeds zoon vander Burg*, behelſende ſwaere beſchuldiging tegen *Maurits* en den hoogen raed. *Maurits* dieswegen gevoelig, leid een vergaedering van alle de raedsheeren: voor welke aldus ſijn beklag doed:

Reden van Maurits tegen Arciſſewski.

Ik heb nu twintig jaer ettelijke proeven gegeven wegens getrouwigheid omtrend den ſtaet *des Vereenigden Nederlands*: en zal nooit toelaeten, dat door mijn ſchelmſtukken of zelf wanplichten het doorluchtig Naſſauſche ſtam-huis te recht gebrandmerkt worde. Doch wanneer ik beſpeur 't woelen van *Arciſſewski* en ſijn brieven, met welke herwaerds overkomt, en die hy aen den heer *vander Burg* heeft geſchreeven, beſpeur te gelijk, dat verdacht worde gemaekt van ſnoode land-beſtiering. *Arciſſewski* zelf geeft volmondig af: hy is gezonden, ten einde den vervallen ſtand in *Braſil* herſtelle: na 't welk tenzy ik luiſteren wil, zal geen toevoer uit 't vaderland overkomen. Wat blijft my dan overig, nevens d'hooge raed, als een ydele naem van landvoogd? Verdienen onſe zorgen en gevaer voor de Braſilſche welſtand aldus ſchendig geheekelt te worden? O onbeſchaemde *Arciſſewski*, die ſijn laſterſchrift my en u derft voor-leeſen, op dat hy zoo veel getuigen hebbe van logenen, als ik aen u alle van mijn vlyd! Niet zonder bitterheid ſpouwt hy zelf onder mijn huisgenooten allerley gal uit: en ried onlanx ſijn onder-ritmeeſter wederhoorig te zijn om een togt tegen *de Portugeeſen* by te woonen, op welke ik voordeel te gemoed zag. Ja de luitenant van *Arciſſewski* weigerde de toegeſonde orde, by mijn hand onderteikent, te gehoorzaemen, ten zy eerſt bevel van ſijn Generael (zoo noemde hy *Arciſſewski*) ontfing. Wie kan nu op zoo een heimelijke tegenparty ſteunen, door wiens eenzydige driften d'eenigheid word geſcheurt, en de gemeine zaek in 't uiterſte gevaer geſteld. Zulx niet noodig is door *een Spanjaerd* overwonnen te leggen, indien elkander door burgerlijke tweedracht overwinnen. Velt gy luiden een vonnis: dat of ik, wijkende voor *Arciſſewski*, opgezonden worde, of *Arciſſewski*, wijkende voor my, te rugge trek. Dit vereiſcht een dringende noodzaekelijkheid. Ik vertrek, ten einde gy luiden vryheid moogt genieten, om uwe ſtemmen tot 't een of het ander te geven. De hooge raed ſtond met zulk een gewigtige zaek bedraeyt. Te vergeefs zochtenze beide te vereenigen: weshalven eindelijk eenpaerig goed vinden 't vertrek van *Arciſſewski*: die eerlang met de ſchepen, in *Parayba* zeilvaerdig, na *Holland* 'tanker licht. Doch de brief by *Arciſſewski* geſchreven aen *vander Burg*, waer uit d'onluſten tuſſchen hem en *Maurits* ten grooten deel ontſtonden, luide aldus:

Brief van Arciſſewski.

Belieft de ſchuld van mijn traeg ſchryven, achtbaere heer, te leggen op 't graveel, waer aen een geruime tijd bedlegerig heb moeten blijven. d'Ellendige ſtand van *Braſil* is zoodaenig, dat wederzijds ſtil zitten: twijfelachtig of wy *den Portugees*, of hy ons op 't lijf wil vallen. Een ſcheeps-magt met duizend vlootelingen leid zeilreede. Waer het gelden zal word voor my verborgen gehouden. In de raed verſchijn ik nooit, tenzy ontbooden.

Om iets voordeelig te verrichten, ontbreeken d'oorlogs-behoeften, dus-lang vergeefs te gemoed gezien uit het vaderland. Uit mijn regement zijn drie honderd van haer krijgs-eed ontslaegen, of tot andere vaendels over-gegaen. Zommige benden, sterk anderhalf honderd, toen in *Texel* het anker lichteden, zijn zedert versmolten tot honderd, binnen twee maenden. *Maurits* vergeeft, na eigen goeddunken, de krijgsambten, welke in mijn regement open-vallen: en leeft diervoegen met 't zelve: dat ik 't minste gezach niet behoude. Daer in *Holland* by d'algemeine Staeten en bewind-hebbers, (toen af-sloeg, om de wanorde der Brasilsche oorlogs-tucht, wederom na *Brasil* te trekken) my liet gezeggen: mits behoudende volle magt over 't oude regement, met welk eertijds zoo veel voordeel op den vyand bevocht. d' Eigen hand der Staeten en bewindhebbers, diesaengaende den raed binnen *'t Reciffo* vertoond, als onaenneemelijk verworpen. Eindelijk, wat zal ik verrichten met een volk 't geen my niet kent noch ik? verzoek dieshalven, of versche soldaeten uit 't vaderland, of herstelling van de beloofde; of verontschuldiging dat niet konde uitwerken, of ontslaeging der krijgs-last. *Maurits* liet den brief van *Arcisſewski* geenzints onbeantwoord. Hy schreef dan aen d'Algemeine Staeten:

Antwoord van graef Maurits op den brief van Arcisſewski.

Wie kan gelooven, dat *Arcisſewski* 't bed gehouden heeft, die onlanx ter bruiloft, en acht mijl buiten *'t Reciffo* na 't dorp *Jan Laurens* ging? Daer hy den tijd beter had besteed; indien, volgens plicht, de wapen-huisen en sterkten bezichtigde. De togt der toegeruste vloot is hem geenzints onbekend. En hoe ongegrond de vordere klagten ter neder-gestelt worden, wegens 't lichten van volk uit sijn regement, verdient naeuwelijx beantwoording: ten zy iemand oordeelde voor een veldheer ongeoorloft te wesen: by byzondere voorvallen de soldaeten van d'eene plaets te vervoeren na d'andere. En dewijl zelf klaegt, dat geen hulp benden uit *Holland* herwaerds komen: waerom neemt hy het dan qualijk, indien uit sijn regement volk word gelicht, daer de nood zulx vereischt? Vorders behoorde hy zoo onbeschaemt niet te liegen, als of drie honderd koppen hem ontrokken waeren. onder andere vaendels gestooken, of van krijgs eed ontslaegen. Ook belieft het *Arcisſewski* ontrouwelijk te verswijgen, 't getal der gestorvenen: daer 't blijkt uit de dood-rollen, dat zommige benden twintig, andere dartig, op de reis herwaerds, hebben verlooren. Ik ontken voorts den krijgs-order alhier verwart te zijn door eenigerley quaedwilligheid, staet-zucht of onervarentheid. De oorlogs bedieningen, welker vergeeven hy oordeelt aen hem te staen, waeren bereeds vergeeven eer *Arcisſewski* op *'t Reciffo* voet aen 't land zette. En, dewijl den toestand van *Brasil* recht kende, had hy niet behooren zoodaenigen volmagt-brief den Algemeine Staeten en bewindhebbers af te vergen, gelijk hier vertoont heeft: nadien de noodzaekelijkheid in *Brasil* dikwils vergt: om iets ter hand te slaen, 't geen met een bepaelde last niet was over-een te brengen. By zulke toeval word zoo zeer niet verandert de last der opperhoofden: als wel ten goeden einde geschikt, na tijds-gelegendheid. En wat meind *Arcisſewski*? Zal hy met sijn regement *Brasil* tot een goede stand brengen? En waerom d'Algemeine Staeten, welker wapenen verschrikkelijk voor den Spaenschen koning gevoert worden, in dit spel getrokken, als of niet konden nakomen 't geen beloofden? En hoe zal hy vechten met onbekende soldaeten daerze dagelijx in d'oorlog geoeffent, hier af bewijs genoeg geven, zoo meenigmael tegen den vyand worden aengevoert? Sijn driederhande verzoek inschelijx is hem toegestaen; want hy konde wachten na de hulp-benden uit 't vaderland, tot vervulling van 't vereischte regement: of dat, hem 't volk, na verrichting der voorgenoomen togt, wederom ter hand zoude gesteld worden: of dat t'huiswaert indien goet vond vertrok. En dit laeste is by eenpaerige stemmen

men der hooge raed hem ingewilligt. Want waerlijk 't werk ſtond hier zoo geſchaepen: een van beide, ik of hy, moeſten nootwendig *Braſil* verlaeten.

Arciſſewski keert na Holland.

Arciſſewski dan te rugge gekeert verſchijnt onverwacht voor d'Algemeine Staeten en bewind-hebbers: alwaer, volgens 't oordeel van zommige, beſtraffing verdiende wegens onzeedigheid tegen *Maurits*: andere hadden medelijden met den man, als wiens helden-ſtukken onder verachting ſcheenen te verſchuilen, terwijl gelijk een onnut werktuig te rugge geſchikt wierd. De meeſte leiden de ſchuld op de bewindhebbers: die onvoorzichtig hem met hoog gezach over de krijgs-zaeken den graeve *Maurits*, niet zonder beſnoeying van des zelfs oppermagt, toezonden. Indien eenige wanorde te verbeteren ſtond, zulx moeſt niet *Arciſſewski*; maer *Maurits* en den hoogen raed aenbevoolen zijn. Duſdaenige mompelingen ſtrooyden doorgaens uit dewelke niet geroepen waeren, om over deſe verhandeling vonnis te vellen. *Joan Coin* wierd veld-marſchalk in de plaets van *Arciſſewski*. Ondertuſſchen maekten zich de raedsheeren *Matthias Ceulen*, *Adriaen van der Duſſen*, *Joan Gyſſeling* en *Servaes Carpentier* reisvaerdig t'huiſwaerd. Den negen en twintigſte der wijnmaend

Verſcheide gevoelens wegens hem.

1639. des jaers ſeſtien hondert negen en dartig, gingenze voor *Parayba* onder zeil. Merkwaerdig is 't vertoog 't geen *Van der Duſſen* aen de bewindhebbers overleverde: alzoo een net verhael behelſt wegens den gantſchen toeſtand van *Braſil*, voor ſoo veel tot de Weſt-Indiſche maetſchappy behoort.

Raeds-heer Van der Duſſen ontwerpt een net verhael van Braſil voor ſoo verre behoort tot de Weſt-Indiſche maetſchappy.

Alle de landſchappen, ſchrijft hy, door de wapenen der Weſt-Indiſche maetſchappy, op den boodem van *America*, t'ondergebragt, worden verdeelt in ſes geweſten, namentlijk *Seregippa*, *Pernambuco*, *Itamarica*, *Parayba*, *Rio Grande* en *Siara*. De togt ondernoomen by *Gyſſeling* en *Sigiſmund Schuppe* heeft *Seregippa* ontvolkt: alzoo d'ingezeetenen opkraemden na de kuſt *todos los Santos*. De *Portugeeſen* bezaeten eertijds *Siara*, ſchaerſch bewoont: en hadden aldaer een onſterke ſterkte. Zedert de zelve weinig voordeel toegebragt, als alleenlijk: dat nu en dan eenige *Braſiliaenen* ten ſteun van de Nederlandſche benden afquamen. *Pernambuco*, gelegen tuſſchen de rievieren *Franciſco* en *Tamarica*, ſpant in aengenaemheid en aenzien de kroon boven de andere geweſten. 't Woord zelf beteikent by *de Braſiliaenen* een holle rotze, onder welke 't water neder-ſtort. Deſe rotze word gezien dicht by 't eiland *Tamarica*. Voorts heeft *Pernambuco* verſcheide havenen: namentlijk de buitenſte reede voor *'t Reciffo* in volle zee, en dienvolgende onveilig, de binnenſte tegen alle ſtormen zeker. Voorts d'uithoek *Auguſtijn*, alwaer de mond der haven eng valt, wegens rotzen gevaerlijk en de grond ondiep. 't Eiland *Alexio* is bequaem om ſchepen te kielhaelen. *Barra Grande* vertoond een ruime inwijk gemakkelijk voor allerley vaertuig; doch moet wijken voor *Cororipa*. Eindelijk zijn vermaerd d'havenen *Iaragoa* en *Franco*: en onder de rievieren munten uit *Iangades*, *Serinhain*, *Formoſo*, *Porto Calvo*, *Camarigibi*, *Antonio*, *Michaël* en *Franciſco*. Vorders word *Pernambuco* verdeelt in ſes gerechts-banken: d'eerſte en oudſte *Igarazu*, de tweede en grootſte *Olinda*, de darde *Serinhain*, de vierde *Porto Calvo*, de vijfde *d'Alagoas* en ſeſte *rio Franciſco* ſcheidpael van *Pernambuco* ten zuiden. Deſe landvoogdyſchap telt ook vijf ſteden, *Garazu*, *Olinda*, *Maurits-ſtad*, waer onder ook behoord *'t Reciffo*, *Bella Pojuca* en *Formoſa*. De vlekken *Moribeca*, *ſan Laurens*, *Antonio*, *Amaro* en andere, wijken voor geen kleine ſteden. 't Land rijſt doorgaens met gebergt: is byzonder vruchtbaer in de valleyen en lanx de rievieren. De valleyen brengen de meeſte zuiker voort. Van honderd een en twintig zuiker-moolens ſtaet een groot getal ſtil, by gebrek van *Negers*. Aen *Pernambuco* volgt *Tamarica*, welk ſlechts een ſtad en haven, en drie en twintig zuiker-moolens heeft; doch dartien alleen worden bearbeid. Dit eiland draegt ongemein ſchoone druiven en meloenen: anderzints leid het ten

groo-

grooten deele woest wegens de mieren. 't Gewest *Parayba* houd die benaeming na de rievier, diep en zonder ongemak. Hier gaen achtien zuiker-moolens, twee staen stille. De landvoogdyschap *Rio Grande* vertoond 't stedeken *Puntal* welker gebouwen in den oorlog over hoop zijn gesmeeten. Den inwoonders wierd vergund een andre stad te stichten op vruchtbaerder grond. 't Gewest rondom plagt eertijds buiten gemein veerijk te zijn; doch is, zedert den oorlog tusschen *d'Hollanders* en *Portugeesen*, niet alleen van vee beroofd; maer ook ten grooten deele ontvolkt. De rievier, die 't slot *Ceulen* bespoelt, verschaft een veilige en gemakkelijke reede voor allerley vaertuig. Dese landvoogdyschap *Rio Grande* heeft slechts twee zuiker-moolens, welker een vervallen is. *Getal der zuikermoolens in Brasil.* Zulx geheel *Brasil*, zoo verre onder de West-Indische maetschappy behoort, honderd en sestig zuiker-moolens telt, die alle gaen: behalven ses en veertig, waer aen jaerlijx gearbeid word, om te herstellen. Men kan naeuwelijx overslag maeken, hoe veel zuikers te zamen uitleveren: alzoo na de verscheidendheid der jaergetijden, als ook de min of meer vruchtbaere gronden, 't een jaer en d'eene plaets meer of min als d'andere geeft. *Verscheidentheid der inwoonders in Brasil.* d'Ingezeetenen worden verdeelt in vrye en slaeven. De slaeven zijn *Africaensche Negers* of *Tapuyers*: de vrye *Nederlanders*, *Portugeesen* of *Brasiliaenen*. *De Nederlanders* trekken zoudy, of leven op haer zelf, buiten dienst der West-Indische maetschappy. Dese quamen zoodaenige herwaerds, of wierden alhier ontslaegen van den krijgs-eed en andere bedieningen: bereidwillig nochtans des noods goed en bloed voor de bevochte vryheid op te zetten, en te voet of te paerd te dienen. Die uit *Nederland* als vrye luiden na *'t Brasil* overscheepten dryven koophandel, of staen ten dienst der handelaers, of bekleeden een geringer staet: hoedaenige herbergiers, voorkoopers en allerley ambachtsmannen. Zommige, te mets verrijkt, draegen een aenpart in de zuikermoolens: andere leven by den landbouw. Door dusdaenig volk is *'t Reciffo* vol huisen gepropt en dicht bewoont: *Beschryving van 't Reciffo:* de huisen beloopen een zeer hooge prijs in huur en koop. Weshalven *Maurits* geraedzaem vond op 't leedige eiland *Antonio Vaez* erven af te steeken, die voor groot geld aen den man gingen. *en Maurits-stad.* Zulx eerlang een nieuwe stad van *Maurits* haer benaeming ontleende, rondom met sterke bolwerken beslooten. Ja, onaengezien 't gerucht der swaere Spaensche vloot den moed der bouwers eenigzints deed slabakken; is echter *Maurits-stad* in zoo beduchte tijd tot de sterkte *Frederik Henrik* uitgeleid: en een aenzienelijke brugge geslaegen over de stroom *Biberibi*, waer lanx uit *'t Reciffo* gegaen word na *Antonio Vaez*. Men konde herwaerds geen bequaemer menschen afvaerdigen, dan ambachts-gasten: als de welke hier rijkelijk aen de kost geraeken, dewijl een dag-loon van vier, vijf en ses gulden trekken. Den swaeren arbeid in de zuiker-moolens staet geen landaerd als *de Negers* uit. Doch *de Portugeesen* hebben zich alhier voor lang nedergeslaegen, of zijn onlanx overgescheept uit *Nederland*, meest *Iooden*. *Portugeesche Iooden hoedaenige.* Dese woonen ten grooten deele op *'t Reciffo*: en doen haer uiterste best, om den handel te markt te zetten. Zy bezitten verscheide zuiker-moolens: worden door schrik bedwongen: leggen enkelijk op winst toe, by allerley wegen: bedekken haer haet en gierigheid: en zijn heimelijke vyanden der Hollandsche landaerd. *Brasiliaenen hoedaenige.* *De Brasiliaenen* oude inwoonders leven afgezondert van andere volkeren in haer dorpen: bewoonen stroo-hutten, langwerpig getimmert. Veertig of vijftig behelpen zich onder een dak: slaepen op gebreyde hangmatten: achten geen huisraet als netten en kalabassen, d'eerste tot de visschery, d'andere om te drinken. Rondom d'hutten plant ieder *mandioca* en Brasilsche boonen. Wanneer niet ten oorlog trekken brengen veel tijd door op de jagt; doch de meeste in luye leedigheid. Zy houden meer van wilde vruchten, als gezaeyde: swelgen dag

en

en nacht: maeken haer drank uit de gekaeuwde wortel *mandioca* of d'appelen *tajovis:* zijn nergens voor bekommert, als voor drank en lywaed: van 't lywaed ſtellenze hembden toe voor haer vrouwen, en voor zich ſchorten, om de mannelijkheid te dekken. Zy zouden geen geld achten, ten zy voor geld Spaenſche of brandewijn bequaemen. Indien geen toezegging van loon hebben, willen niet aen den arbeid: anderzints ontzien geen moeyte. Over ieder dorp, ja huis, ſtaet een gezach-hebber, wien vrywillig gehoorzaemen. Nevens dit opperhoofd is ook *een Hollander*, die de traege aenprikkelt, en zorge draegt: dat haer de meeſters der zuikermoolens geen ongelijk doen. Zy verhuuren zich nooit langer, dan twintig dagen: en willen loon genieten voor 't voltrokken werk: worden meeſt gebruikt, om hout te kappen voor de zuiker-keetels. Doch, wegens ſchaersheid *der Negers*, moeten ook zomwijl ander werk doen: waerom veeltijds zich weg-pakken: gelijk ook als ten oorlog dienen zullen. Men kan haer naeuwelijx onder krijgs-tucht bedwingen. Om een lichte oorzaek loopenze buiten gelid. Den vluchtende zittenze geſwind op de hielen, en verſchoonen niemands leven. Omtrend den godsdienſt blijvenze dom en nalaetig. Weinige hebben van de Roomſche prieſters geleerd 't Gebed onſes Heere en de twaelf geloofs-punten. De predikant *Davil* heeft de Braſiliaenſche ſpraek geleert: verſcheide heidenen tot kennis van 't chriſtendom gebragt: en in haer dorpen gedoopt. De dorpen *Alagoa, Una, Michaël, Goyana, Parayba* en *rio Grande* leveren weinig minder als twee duizend gewaepende mannen uit, behalven de vrouwen en kinderen, gewend ten ſtrijd met de mannen te trekken, welker getal ruim driemael grooter is. De Braſiliaenſche ſlaeven zijn by *de Portugeeſen* voor ettelijke jaeren van *de Tapuyers* opgekocht, of tot ſlaeven gemaekt: ter oorzaek *Boudewijn Henriks zoon*, in d'inwijk *Trabiſon* geland, met de wapenen byſprongen. Doch hebben zedert wederom vryheid uit de Portugeeſche dienſtbaerheid bekoomen. d'Angolaſche ſlaeven mogen boven andere tegen bloedige arbeid. De braſilien-hout-boomen waſſchen doorgaens tien of twaelf mijlen landwaerd, niet met gantſche boſſchaedjen; maer onder ander geboomt hier en daer verſpreyd. *De Negers*, wanneer de zuiker-moolens ſtil ſtaen, beſteeden haer tijd, om de witte baſt, drie vingeren dik en rouw, af te ſchillen. De boom zelf draegt donker-groene bladeren, klein en ſteekelig aen 't einde, hangende by dunne ſteeltjens; doch krijgt geen bloeyzem of vrucht: zet voort uit de wortels. 't Ooſnabrugs lywaed ſtaet in groote achting by *de Braſiliaenen*, gelijk ook veelvervig laeken, kooper, tinne, wijn, bier, boter, kaes, meel, ſtokviſch, ſpek, gerookt vleeſch en ham. *Maurits* draegt byzondere zorg voor de gemeine welſtand. De hooge raed, die eertijds beſtond uit negen, is door de dood van *Hoogeveen* en 't vertrek van *Ioan Bodecher* tot zeven vermindert: deſe zijn *Elias Herkmans*, *Nomnus Olfards zoon*, *Balthaſar van Voorde*, *Peter Mortamer*, *Gijsbrecht Witte*, *Peter Ras* en *Daniel Albarts zoon*. Doch *Ras* leid voor opperhoofd tot *Porto Calvo* en *Serinhain*: *Olfards zoon* over de landvoogdyſchap *Franciſco* en *Alagoas*: *Mortamer* op *Tamarica*: en *Alberts zoon* binnen *Parayba*. *Herkmans* en *Voorde* bezorgen de gemeine ſchat-kiſt: weshalven de gerichts-bank niet konnen waerneemen: zulx noodwendig meer raedsheeren vereiſcht worden. Tot duſdaenige waerdigheid zouden bequaemelijk gevordert zijn de reekenmeeſter *Jacob Alrich*, d' artz *Wilhem Piſo* en *Theodoſius Kaiſar*. De bediening der kerk op *'t Reciffo* ſtaet aen *Frederik Caſſelerus*, *Peter Landman* en d' hofprediker *Franciſcus Plante*. Binnen *Olinda* en op de Braſiliaenſche dorpen prediken *Ioachim Soller* en *Ioan Polhem* in de Franſche en Portugeeſche tael; *David Doriſlaer* in de Braſiliaenſche en Portugeeſche. Vorders verkondigen 't euangelium *Cornelis Poel* aen d'in-

Predikant Davil.

Braſilien-hout-boomen.

Hooge raed op 't Reciffo.

Predikanten in Braſil:

d'inwoonders van *Tamarica*, *Ioan Stetyn* op d'uithoek *Auguſtyn*, in *Serinhain Ioan Eduardszoon*, en binnen *Parayba Samuel Rathelar*. *Porto Calvo*, *Openeda*, d'uithoek *Antonio*; *Capigoaribe* en *Gujana* belijden haer met zieken-troosters niet buiten verwijt *der Portugeeſen*: te laſt leggende als of zonder gods-dienſt leefden, dewijl zy geen predikanten hebben. De Catholijken plegen haer godsdienſt aldaer opentlijk. De geeſtelijkheid word verdeelt in prieſters of monniken. De monniken beſtaen uit *Franciſcaenen*, *Carmelieten* en *Benedictyners*. *De Franciſcaenen*, verre de ſterkſte, bewoonen ſes prachtige kloosters: anderzints hebben geen eigen gronden of inkomſten: leven by 't geen dagelijx gegeven word. Haer kloosters ſtaen binnen *Frediriks-ſtad*, *Iguaraca*, *Olinda*, *Pojuca*, *Serinhain* en op *Antonio Vaez*. Doch *de Carmelieten* hebben drie geſtichten tot *Parayba*, en zoo veel binnen *Fredrik-ſtad* en *Olinda*: komen rijkelijk toe met 't geen van de landbouw, huiſen en uiterſte wille der ſtervende trekken. *De Benedictyners* hoewel ſlechts twee kloosters bezitten, een binnen *Frederik-ſtad* en een ander tot *Olinda*, hebben ondertuſſchen de meeſte inkomſten uit de zuiker-moolen *Maſureppa*, landeryen rondom *Parayba*, 't vee en zuiker-ried velden. Tot de bekeering *der Portugeeſen* is weinig kans: alzoo zeer vaſt kleeven aen haerer Roomſche overleeveringen. *'t Reciffo*, de ſtoel des oorlogs, heeft twee hoorn-werken na de kant van *Olinda*: 't eerſte uit ſteen opgemetzelt, beſchermt d'haven met zeven metaele halve kortouwen: 't ander leid tegen de rievier *Biberibi*, en draegt vijf metaele en twee yzere ſtukken. *'t Reciffo* heeft rondom een ſterke heining in geſchikte orde, om 't geſchut voordeelig te loſſen. By het kruid-huis ſtaen twee ſtorm-katten, van geſchut voorzien. Op de ſtrand na *Olinda* leid recht over de mond der haven het ſteene ſlot *ſant Ioris* op een hoogte, ſterk wegens een marmer bolwerk en dartien yzere ſtukken. 't Water-ſlot, rond gebout, rijſt uit de zee, en beſlaet 't uiterſte des ſteene rifs, alwaer *d'Oceaen* een opening vind, door welk de ſchepen in en uit vaeren, die *'t Reciffo* af en aen doen. De ſterkte *Bruin* heeft vier punten, zeven metaele ſtukken en rondom ſtorm-paelen. Weinig verder vertoont zich de reduit *juffrouw Bruin*, voorzien van twee koopere ſtukken. Men is bezig met herſtellen van de zuidelijke veſting voor twintig bezettelingen: ten einde de burgers binnen *Olinda* herwaerds een veilige hertred mogten nemen, by overval van ſtroopers. 't Slot *Waerdenburg*, voor de mond der rievier *Capibaribi*, in de ruime boezem welke *Biberibi* maekt, vertoont drie punten, hoewel vierkantig opgeworpen is: ter oorzaek 't vierde bolwerk tegen over *Antonio Vaez* niet kan vol-trokken worden, alzoo d'aerde geduurig wegzinkt. De ſterkte *Erneſtus* beſlaet de noorder zijde van *Maurits-ſtad* op 't eiland *Antonio Vaez*. Aen de kant der ſterkte legt *Maurits-ſtad* open: welke ten zuiden 't ſlot *Frederik Henrik* heeft, met vijf punten en een dubbeld hoorn-werk; veiliger tegen vyandlijke indruk; dewijl 't land rondom by vloed onder loopt. Op 't hoornwerk ſtaen acht metaele ſtukken. De vier reduiten lanx de ſtroom *Capibaribi* zijn vervallen. De vierkantige veſting *Prins Wilhem* beſlaet een laege grond, niet verre van de rievier *Afogudos*. 't Vertoond vier bolwerken: leid beſlooten binnen een diepe graft en ſterke ſtormpaelen. De kerk ſteekt boven d'andere huiſen van 't ſlot uit. Men kan hier *Olinda* zien. Doch *Maurits-ſtad* doed haer vermaekelijk op lanx de rievier *Biberibi*, en word achter beſpoelt door de ſtroom *Capibaribi*. 't Hof der graeve *Maurits* verheft tegen over *'t Reciffo* op den oever van *Biberibi* twee verheevene toorns, midden uit aengenaeme tuinen. Buiten 't ſlot *Erneſtus* ontmoet men een potte-bakkery, en ter ander kant onder de ſterkte *Frederik Henrik* zeven water-putten en ettelijke moeraſſchen. Binnen een roer-ſchoot van *Frede-*

Catholijken en Prieſters aldaer.

Franciſcaenen: Carmelieten: Benedictyners.

Beſchrijving van 't Reciffo:

van Maurits-ſtad.

ARX
PRINCIPI GUI

RX ,
GUI ELMI
A . Fluvius affogodorum .
B . Castrum .
C . Civitas olinda à longo .
C
A
B

Frederik Henrik aen de water-kant ſtaet een ſteene ſtorm-kat, dicht by een entery. Voorts is *Maurits-ſtad* aenzienelijk door een ruime timmerwerf, prachtig wapenhuis, Franſche kerk en ſtadhuis. De gebouwen zijn hier doorgaens zoo hoog niet als op *'t Reciffo*: daer ze meeſt met drie verdiepingen rijſen, ter oorzaek de grond buiten gemein koſtelijk valt. 't Paleis der hooge raed en de nieuwe waeg worden gereekent onder de voornaemſte geſtichten van *'t Reciffo*. De ſterkte *Oranje*, aen de zuidelijke mond der haeven, heeft, wegens drooge graften, een hecht ſtaeketſel, vier punten en twaelf ſtukken geſchut. De bolwerken rondom de kerk en ten beukery voor de haven verſtrekt *Schuppenſtad* tot beveiliging tegen *de Portugeeſen*. De beukery is voorzien van negen yzere en twee metaele ſtukken. Aen de noorder ingang der haeven ſtaet een toorn met drie ſtukken. De vaſtigheid *Margareta* ſchiet uit veertien metaele en twee en veertig yzere ſtukken. *Reſtinga*, rondom bezet van ſtormpaelen, rijſt aen een zandpunt middenweegs der rievier. 't Slot *Antonio*, ten meerderen deel van de zee weg-geſpoelt, behoud niet dan een toorn, veilig genoeg tegen aenloop. 't Franciſcaener-klooſter met een muur en aerde wal verſtrekt *Frederik-ſtad* voor een ſlot: te geruſter wegens d'halve maenen, graften, heiningen en een ſtormkat aen de mond der haeven. De vaſte veſting *Ceulen* leid tegen de zee. Dit zijn de ſterkten van *'t Noorder Braſil*. Ten zuiden *des Reciffo* vertoont zich d'uithoek *Auguſtijn*: alwaer de ſterkten *vander Duſſen* en *Domburg* en een ſteene beukery d'haven veiligen. *Porto Calvo* word verdeedigt door een ſlot, op een ſteile heuvel veertig voeten hoog gebouwt. De ſterkte *Maurits* heeft gebied over 't veer van *rio Franciſco*: 't beſlaet den kruin van een berg, niet min verheeven als ſteil, met vijf bolwerken. De benedenſte vlakte word door de rievier by de zoomermaenden onder water gezet. De wapenhuiſen zijn ſchaerſch voorzien: en indien niet haeſtelijk toevoer komt, ſtaet te beduchten, dat een groote hongersnood veel onheil zal veroorzaeken, gelijk bereeds veroorzaekt. Men moet het de ſlaphartige nalaetigheid des vyands dank weten, dat niet meer onheil getreft heeft. De krijgsbenden leggen verdeelt in de ſterkten of op de dorpen: ten einde beter aen de koſt zouden geraeken: d'aenkomſt der geduchte Spaenſche vloot mogten waerneemen: en alle vyandlijke indruk ſtuiten. *Maurits-ſlot* heeft vijf honderd en veertig bezettelingen. *d'Alagoas* twee honderd drie en negentig, *Camarigiba* en *Porto Calvo* vier honderd en tachentig, *Serinhain* acht te half honderd. *Pojuca* vijf en zeventig, de moolen *Panterra* zeven en negentig, d'uithoek *Antonio* twee honderd en veertig, 't ſlot *vander Duſſen* honderd en zeventig: gelijk getal leid binnen *Amaro* en *Moribeca*. Vorders houden in 't dorp *ſan Laurens* vier honderd twee en twintig ſoldaeten huis: binnen de ſterkte prins *Wilhem* twee honderd drie en ſeſtig. *Frederik Henrik* teld twee honderd en dartig: *Erneſtus ſchans* honderd en tachentig: *'t Reciffo* twee honderd zeven en zeventig: 't ſlot *Bruin* honderd vijf en twintig: *Olinda* honderd drie en negentig: *Iguaraza* drie en negentig: *Oranje* honderd twee en tachentig: *Gojana* honderd vijf en ſeſtig: *Frederik-ſtad* honderd en een: de veſting *Margareta* drie honderd en ſeſtig: 't ſlot *Ceulen* acht en tachentig. Op *Antonio Vaez* leid de lijf-bende van *Maurits*. *Siara* word toebetrouwt aen veertig krijgsknechten. Zulx de gantſche magt beſtaet in ſes duizend, honderd en tachentig krijgsknechten: te ſwak getal, om den vyand te water of te land afbreuk te doen. Ja indien hy onlanx moeds genoeg had, 't zoude ſlecht zijn afgeloopen met de ſtand der Weſt-Indiſche maetſchappy in *Braſil*; want de Spaenſche vloot, onlanx voor *Cadiz* afgeſtooken, voerde drie duizend koppen, behalven zeven honderd uit *Salvador* gelicht. De graef *Bagnola* ſtond reis-vaerdig, om de vlootelingen, by te ſpringen met

Schuppenſtad.

Frederik-ſtad.

Sterkten in Braſil:

ellendige toeſtand aldaer:

Krijgs-magt der Nederlanders hoe ſterk en hoedaenig verdeelt.

met twee duizend *Portugeesen* en duizend *Brasiliaenen :* en had hoop, dat gelijk getal hem zoude toevallen uit *Parayba* , *Pernambuco* , *Seregippa*, *Itamarica*, *rio Grande* en *Siara*, tegen eed aen den hoogen raed op *'t Reciffo* gedaen. Doch de Spaensche vloot, binnen de bogt *todos los Santos* geloopen, heeft als noch weinig anders verricht : dan dat ettelijke benden landwaerd stroopen op de Brasiliaensche dorpen. Vorders doen *de Mulaeten* en *Negers* allenthalven grote schaede : te meer nadien door bedekte wegen af en aen trekken : zulx naeuwelijx konnen nagespeurt worden. De meeste schepen quaelijk gesteld konnen quaelijk zeebouwen. De krijgsknechten loopen tot schande ontbloot : zulx kleeding ten hoogsten noodig is. Niet staet meerder in de weg als de stad *Salvador*, die 't platte land in een geduurige waepenkreet houd, en *d'Oceaen* met roofschepen onveilig. Vijf duizend man waeren noodig : om dit roofnest te vermeesteren. Achtien zeilen, en even zoo veel jagten, dienden herwaerds over te komen, behalven allerley klein vaertuig. De gemeine schatkist is diervoegen ten achteren : dat naeuwelijx iemand betaeling ontfangt. De meesters van de zuikermoolens willen geen zuiker leveren, dan voor gereed geld : alzoo te gemoed zien een verhuising *der Nederlanders*. Dit verhael van den Brasilsche toestand is schriftelijk ter hand gesteld aen d'Algemeine Staeten en Bewindhebbers by *Van der Dussen*. Maer *Maurits* maekte de leedige grond voor *Ernestus-schans* op *Antonio Vaez* tot een vermaekelijke hof, lanx de rievier *Biberibi*. De buitenste cingel vertoonde een dubbelde dreeft cocosboomen : en besloot aen d'eene kant een vyver vol allerley visch : tegen welke een tweede vyver lag, die rondom een konijn-berg vloeyde. Ter zijde af stond een kaetsbaen, en nevens de zelve een bloemhof, konstig in ronde beddekens verdeelt. De wonderlijke boomen *bakhovens* besloegen geschikter orde een langwerpig vierkant perk : welk eindigde tegen een groot hoenderkot. Na de rievier toe vertoonde haer een kostelijke paerde-stal : aen wiens zijde een bleekveld en warmoes-tuin gezien wierden. Voorts was dese hof aenzienelijk door een ruim vak vol oranje-boomen, een galdery van wijngaerden, die om de drie maenden rijpe druiven droegen, een lustige entery, heiningen van gevlochte limoen-boomen. Ter ander kant van 't paleis *Fryburg* stond op d'uiterste hoek een speelhuisje, een galdery pronkende met granaet-appelen, een vak vol vygeboomen en een citroenheining. Achter 't paleis lag een vyver, en in de zelve twee verblijfplaetsen voor de swaenen. 't Duivenhuis verhief zich dicht onder *Ernestus-schans* : alwaer *de Negers* de paerden gaede sloegen. Een schoone put verschafte den paerden water. Voor 't paleis stak een steene stormkat halvemaens gewijs in de rievier. 't Paleis zelf verhief twee toornen, welker een ten baek in zee verstrekte. *Maurits* leide voorts sijn nieuwe stad uit tot de sterkte *Frederik Henrik :* verdeelde de grond vol moerasschen tot burgwallen : en sloeg een brug over de rievier *Biberibi*, tusschen *'t Reciffo* en *Maurits-stad*, en een andere over de stroom *Capivaribi* tusschen *Maurits-stad* en 't vaste land. Ten tijden als *Albuquerque*, uit naem der Spaensche koning, *Brasil* bestierde, is lang en breed gezintwist onder *de Portugeesen :* of niet dienstig was de stad *Olinda* te verlaeten : d'ingezeetenen na *'t Reciffo* te doen verhuisen : en *'t Reciffo* door een brugge vast te hechten aen 't eiland *Antonio Vaez :* alzoo dese plaetsen onwinnelijk, en voor de schepen vry bequaemer lagen, als *Olinda*. Doch dewijl *d'Hollanders* haer schielijk over den hals quamen, bleef 't een en 't ander steeken. Maer *Maurits* besteede de brugge over de rievier *Biberibi*, tusschen *'t Reciffo* en *Antonio Vaez*, voor twee honderd en veertig duizend guldens. De bouwmeester had nu vijftien steene stijlen uit de grond opgehaelt : wanneer in de diepte der stroom, van *Antonio Vaez* afgenaedert, begonde te wanhoo-

Beschrijving van den hof en 't paleis Fryburg.

wonderlijke brug, over Biberibi.

A. Arx. B. Domus fabrilis. C. Militaris ædes

(..itarū . ſedes . D . Navis in ſtatione ſua . E . Mare .

A. Fluvius Capibaribi.
B. Domus Boavista, sivi boni visus.
C. Pons.
D. Palatium Friburgum.
E. Mauritiopolis.
F. Templum Gallicum.
G. Castrum Ernesti.
H. Castrum Fred. Henrici.
I. Reciffa.
K. Reciffa lapidosa.
L. Naves portu contentæ.
M. Olinda eminus visa.
BOAVIST
D
M
G
E
F
L
A

B
ANNO 1643
H
C
A

pen aen de voltrekking des werks. ter oorzaek de grond schuilde onder hoog water, en de vloed zeer geweldig stroomde. Die huisen op *'t Reciffo* bezaeten, riepen eenstemmelijk: men sloeg een werk ter hand, welk de menschelijke kracht te boven ging: en had ondertusschen nu meer dan een tonne gouds aen vijftien stijlen onnut gespilt. Zulk verwijt wierd te heeviger op *Maurits* schouders geleid: dewijl d'eigenaers van huisen op *'t Reciffo* vreesden: dat veele na 't vermaekelijke eiland *Antonio Vaez* zouden verhuisen, wanneer de brug sijn volle beslag kreeg: by welke voorval d'huisen van *'t Reciffo* tot een laeger prijs stonden te vervallen. Doch *Maurits* achte sijner schande te gedyen: indien de brug ten halven bleef steeken. Hy hakt dan op eigen kosten harde balken, veertig en vijftig voet lang, die de verrotting verduurden, en heydze in de grond, zommige recht en andere schuin tegen de stroom. Binnen twee maenden is 't werk ten einde gebragt. Ten eersten dag ging zoo veel volk over de nieuwe-brug: dat de tol uitmaekte ses honderd en twintig gulden: en jaerlijx verpacht wierd voor acht en twintig duizend guldens: een burger betaelde voor overgaen twee stuivers, een soldaet en *Neger* een; doch een ruiter vier, en een osse-karre zeven. Zedert bouwde *Maurits* een tweede brugge, met welke hy de rievier *Capivaribi* beleide, en *Antonio Vaez* vast-maekte aen 't vaste land. De brug uit duurzaem hout lang ses en tachentig roeden, wierd binnen zeven weeken voltrokken. Vorders stichte *Maurits* voor de brug op eigen kosten en grond het vermaekelijk speel-huis *Boavista*: waer uit ter eener kant 't paleis *Fryburg*, *Olinda*, *Ernestus-schans*, *Maurits stad*, *'t Reciffo*, de Fransche kerk en schepen op de reede, en aen d'ander zijde 't slot *Frederik Henrik* bezichtigde. 't Speelhuis zelf, vierkantig getimmert, vertoont aen ieder hoek een toorn: uit het midden rijst een zael twee vierkanten hoog, met een kap toorns gewijs. Ondertusschen, terwijl gevreest wierd, dat de Spaensche vloot uit d'inwijk *todos los Santos* ergens een gewigtige toeleg ter hand mogt slaen, hield *Maurits* een waekende oog: herstelde alle verval van vestingen: werfde nieuw volk: vaerdigde eenige zeilen af, om te passen op de vlooten, die den vyand toevoer bragten uit *de Zilverstroom* en *Ianuarius*: verbood 't verscheepen van levensmiddelen; moedigde de Brasiliaensche opper-hoofden ten strijd tegen *de Portugeesche*: en benoodzaekte alle de meesters der zuikermoolens tot het planten van meer *mandioca*: ten einde de lijftocht ruimer mogt omkomen. De vyand, met twaelf honderd man over de rievier *Francisco* gerukt, wierd eerlang gestuit door d'overste *Donker*. Doch na dat de Spaensche vloot een vol jaer voor *Salvador* ten anker bleef, zonder eenige verrichting: (ter oorzaek stijf drie duizend man lanx d'Africaensche kust door besmettelijke ziekte sneuvelden: zulx op hulpbenden van aller wegen wachte) ging eindelijk, den negentiende der slachtmaend des jaers sestien honderd negen en dartig, onder zeil, bemand met sestien duizend koppen, verdeelt over zeven en tachentig schepen, onder welke dartig swaere galjoenen. *Ferdinand Mascarenhas graef van Torre* voerde de hoogste vlagge op 't schip *Domingo* en sestig metaele stukken: De Portugeesche ammirael *Roderik Lobo* was binnen boord van 't galjoen *Bernardo* met twee en vijftig stukken. Uit een genoome zuiker-fluit ontfing *Maurits* by een afgeworpen brief volkoomen bericht, wegens de magt en 't oogmerk der Spaensche vloot: welke geen kleine hoop schepte op den afval van de *Portugeesen*, die slechts door dwang de zijde der West-Indische maetschappy hielden. Twee volle jaeren was de vloot gelast zee te houden voor de Brasilsche kust: en groote magt aen land te smijten, onder 't beleid van *Bagnola*, *Franciscus de Mora*, *Antonio Roderik*, *Nunus de Mello*, *Jacob Pirezius*, *Franciscus Pezara* en *Lopes Barbalio*. Weshalven *Maurits* geduurig schreef om hulp-benden:

tweede brug.

Speel-huis Boavista.

Vrees voor de Spaensche vloot:

gaet onder zeil:

bericht van de zelve ingebragt.

indien niet de West-Indische maetschappy haer bevochte voordeel, en en zoo veel menschen, als goed en bloed by 't lieve vaderland in *Brasil* opzetteden, ten buit en bloedige moedwil wilde overgeven. Een gevangen *Neger*, dienende onder den Spaenschen hopman *Henrik Dias*, deed bericht: hoe de Spaensche vloot zeer verswakt was door een vergiftige lucht voor d'Africaensche wal: een merkelijk aental vervulde 't gasthuis binnen *Salvador*. Hy zelf was gestarkt: om met wijd verspreyde benden alles voor de voet af te branden: en *de Negers*, *Mamoluken*, *Mulaeten* en *Brasiliaenen* aen sijn zijde te trekken: en voorts de vlootelingen, die aen *Nazaretha* meinden te landen, in 't gemoet. Doch *Maurits* hield dusdaenig bericht verdacht, als t'eenemael ongelooflijk: nademael *de Spanjaerd* geen twijfel sloeg, of hy zoude met sijn geduchte magt *Brasil den Nederlanders* ontweldigen. Waerom dan verwoest tot eigen nadeel, 't geen zelf eerlang meinde te bezitten? Niemant wist, waer 't de Spaensche vloot gemunt had. Dese, zeil gegaen met de vervaerlijke scheepsmagt, welke *Antonio Oquendo* voerde, om *Nederland* te bestormen, wende in zee na *Brasil*, en eindelijk uit de inwijk *todos los Sanctos* na *Gojana*. Vier dagen te vooren eer d'ankers lichte, quam *Wilhem Corneliszoon Loos*, die eenige tijd op de Spaensche voor *Salvador* kruiste na *'t Reciffo* te rugge met dartien schepen, welke alles gebrek hadden. 't Zoude slecht afgeloopen hebben met de West-Indische maetschappy, indien niet ter gelegener tijd eerst acht, daer na twee, en ten laetsten negen zeilen uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* eenige levens-middelen en oorlogs-magt toebragten. Nacuwelijx ontlaeden, maekten haer alle slag-vaerdig, en te zamen uit een en veertig schepen geenzints te vergelijken tegen de Spaensche: als welker kleinste vaertuig meer geschut en volk voerde, dan de voornaemste Hollandsche schepen. De gantsche vloot telde niet meer als twee duizend zeven honderd ses en negentig koppen. Schip voor schip had ieder min dan twintig yzere stukken.

Hulp-schepen voor 't Reciffo.

Met dese kleine magt trekt d'ammirael *Wilhem Corneliszoon Loos* den vyand onder d'oogen: voor de stroom *Michaël* nam hy vier Spaensche zeilen, die toevoer in hadden voor 't leger, welk *Lopes Barbalio* te land voerde: ontdekte, den twaelfde van louwmaend des jaers sestien honderd en veertig den Spaensche vloot tusschen *Itamaraca* en *Gojana*. Aen *Paomorello* meinde *Mascarenhas* zeven duizend man te landen: en zy waeren bereeds ten dien einde in klein vaertuig over gestapt: wanneer d'Hollandsche vloot los op hem af-zakte. Ten drie uuren na middag verhief zich een bloedig gevecht. Vier uuren sloeg *Loos* tegen den Spaenschen zee-voochd en vier swaere galjoenen. Hy zelf sneuvelde in 't heevigst van den strijd: die met den donker eindigde. *Jacob Huigens* voerde des anderen daegs de vlagge, en in 't gezicht van d'uithoek *Blanco*, met geen minder moed en beleid sijn vlootelingen tegen *Mascarenhas* aen. Weinige kleine schepen bevochten veele groote: hadden hier in alleenlijk voordeel, dat geswind konden wenden en keeren: en zomwijl van achteren by de spiegel langs scheeps de laeg geven. *Huigens* verloor 't schip *de Geele zonne*, welk met d'overste *Mortamer*, nevens vier en veertig matroosen zonk: vier en dartig ontsnapten in de boot. Na de heevigheid des gevechts was de schaede over de Hollandsche vloot te kleinder: ter oorzaek d'hooge galjoenen meest boven *Huigens* kleen vaertuig schooten: daer hy geduurig water-pas de laeg in 't hart der schepen gaf. Twee dagen bloed vergieten matte *Huigens* niet af. Men hervat de torn ten derden mael voor *Parayba*. *Huigens* dan stuift den Castiliaenschen en Portugeesche ammiraelen moedig onder d'oogen: en dreef eindelijk den Spaensche vloot na de noordelijkste kust van *Brasil*: alwaerze door een sterke vloed westwaerd dobberde. 't Schip *de Swaen*, gevoert by *Iacob Alderik*, verloor sijn groote mast: en wierd door twaelf galjoenen van de vloot af-

Togt van d'ammirael Loos:

1640.

valt den Spaenschen vloot aen:

Huigens hervat de strijd:

doed de Spaensche deinsen.

af-gesneden. Drie honderd *Spanjaerden* hadden bereeds den overloop in: wanneer *Alderik* van de vyand af-slingerde na de wal. Hy hervat dan moed: zulx *de Spanjaerden* nedergezaebelt wierden, of buiten boord sprongen. Doch *Antonius Cunha de Andrada*, onkundig dat *Alderik* vast zat, werpt hem op zijde inschelijx aen de grond. Hier ontstond een nieuw gevecht. Eindelijk gaf *Andrada* sijn galjoen over, en te gelijk dartig duizend guldens gemunt en ongemunt zilver, behalven d'andere rijke buit, en twee honderd en dartig man: alle gevangen na *'t Reciffo* opgezonden. Den zeventiende der louwmaend, hervatte *Huigens* voor de vierde reise een torn. Tusschen *rio Grande* en *Conjahou* den Spaensche vloot genaedert belette hem een schielijke stilte slag te leveren. Tegen den avond begon de wind te wakkeren; doch dewijl niet te pijnewaerd scheen voor weinig uuren een gevecht te waegen, is 't bloedig werk tot den volgenden dag uitgesteld. Met 't eerste licht liep *Huigens* dwars door de Spaensche vloot; en donderde diervoegen op *Mascarenhas*: dat hy voor wind over staeg smeet: schandelijk de vlucht nam: en, dewijl niet konde zeilen boven d'ondiepten *Baxios de Rochas*, noch water krijgen op de kust, (alzoo d'Hollandsche jagten de strand allerwegen bezet hielden) stak na de ruime zee en middag-lijn met een zuidoosten wind. *Huigens* bericht uit de gevangenen, hoe *de Spanjaerden* by gebrek van water door dorst stikten, zulx in haer eigen verderf liepen, bleef voor *rio Grande* acht dagen leggen: om te ververschen, en adem te scheppen: en viel, op den eerste van sprokkel-maend, binnen d'haven van *'t Reciffo*. Over zoo heerlijk bevochten zegen schreef *Maurits* een dankdag uit. Onder de vyand was een groote verslaegentheid. Verscheide wonderen worden aengeteikent, waerdig voor de geheuchenis der nakoomelingen. Want de Spaensche vloot kreeg geen kleine kracht door sterfte voor d'Africaensche kust: zulx een rond jaer binnen d'inwijk *todos los Santos* stil leggen bleef: om van allerwegen nieuwe bystand te verzaemelen. Ondertusschen stelde *Maurits* op alles, zoo veel doenlijk, een noodige orde. Ook zukkelde de vloot eenige maenden met stilte en tegenwind: daer anderzints die reis tusschen *Salvador* en *Pernambuco* in twaelf dagen meer of min doorgaens afgeleid word. Dit zammelen veroorzaekte een sterfte en slaphertigheid onder de Spaensche. Middelerwijl quamen versche schepen uit *Nederland* voor *'t Reciffo*, zonder welke onmoogelijk viel *den Spanjaerden* slag te leveren: te meer nadien alle lijfs en oorlogs-behoeften ontbraeken. Ook genoot *Huigens* geduurig 't voordeel van de wind: en verloor in vier bloedige zee-strijden niet meer als twee schepen en vier en twintig man, behalven twee en tachentig gequetsten. Voorts hebben slechts twaelf schepen tegen zulk een geduchte vloot edelmoedig gehardebolt: d'overige vergaeten ten meerderen deele eer en eed. Weshalven twee schippers *Ioan Koopman Rijk* en *Pieter Iacobs zoon* ten swaerde gedoemt zijn. De degens van *Cornelis Ians zoon* en *Pieter Dirks zoon*, wierden door den beul opentlijk voor haer voeten gebrooken. *Cornelis Lucifer*, *Dirk Eger* en *Iacob Claver* gingen vry met bannissement, andere met geld-boete. Doch de Spaensche vloot liet in dese slag, viermael hervat, twintig schepen en ettelijke duizend man achter. 't Schip *Ioseph* alleen had vier honderd dooden. Eindelijk, onder 't eiland *Margareta* geankert, geraekten de Portugeesche ammirael *Cosmo de Conto* en Castiliaensche zee-voochd *Franciscus Pimentello* vinnig over hoop. Dese wende de stevens op *Tercera*, en voorts na *Caliz*, alwaer weinig vlootelingen te land zette: alzoo de meeste door honger en dorst in de wederom-reis sneuvelden. De galjoenen *Ioseph*, *Dominicus*, *Philips* en *Bernard*, nevens de fluiten *Ioannes* en *Georgius*, kregen de Spaensche havenen: d'overige stranden voor *Nieuw Spanje*, of verzonken, of keerden na d'inwijk *todos los Santos*. Eer de voornoemde vloot d'ankers lichte

Moedig gevecht van Alderik.

Na een gevecht van vier dagen word de Spaensche vloot vernield.

Heerlijke zegen der Hollanders.

Wondere voorvallen omtrend de Spaensche vloot aengemerkt.

Straffe over de bloodhertige schippers.

Staet der Spaensche vloot zedert de slag.

Landtogt van Cameron, Vidal en Barbalio.

lichte voor *Salvador*, trokken twee duizend *Portugeesen*, behalven *de Brasiliaenen* en *Tapuyers*, onder 't beleid van *Cameron*, *Vidal* en *Barbalio*, met verspreide benden landwaerd: eensdeels om beter aen de kost te geraeken: andersdeels om wijd en zijd afbreuk te doen. Haer last lag in het dorp *San Laurens*, zeven mijl boven *Paomarello*, wederom te vereenigen: ten einde ruim baen maekten voor de vlootelingen om te landen: indien misschien de Nederlandsche krijgsmagt de zee-kust bezet hield. Ook waren bereeds *de Brasiliaenen* en *Portugeesen* heimelijk opgeruyt: om de Spaensche vlootelingen gewapend by te springen, zo haest 't hard onder de voeten kreegen. Doch *Maurits*, moedig door de bevochten zegen ter zee, steld aenstonds ook orde te land. Hy vaerdigt dan den veld-marschalk *Coin* af tegen den Brasiliaenschen gezachhebber *Cameron*: die sijn leger, in kleine benden gedeelt, verstrooyde door 't bosch. De zelve voet hield *Coin*: als dewelke inschelijx met verspreyde troppen *Camerons* heir na-jaegt. Sijn hopman *Tak*, twee honderd sterk, achterhaelde onder *Pojuca* den oversten *Lopes Barbalio*: die, hoewel ses honderd koppen voerde, echter de rugge keerde: eerlang dicht by 't dorp *San Laurens* ontmoete den wachtmeester *Mansveld*: aen wien, na kleine tegenstand, d'hielen liet zien, achterlaetende verscheide papieren van gewicht. Onder andere bequam *Mansveld* een brief, in welke *Barbalio* gelast wierd noch *Nederlanders*, noch *Brasiliaenen* by 't leven te spaeren; maer alles zonder aenzien van ouderdom of staet aen kant te helpen, uitgezondert *de Portugeesen*. Voorts roeyde *Andries Vidal* de bezitters van de zuiker-moolens in 't Nederlandsche *Brasil* ter sluik op: zy moesten geswind met de wapenen in de vuist voor den dag springen, en haer oude vryheid geweldiger hand wederom herstellen: zoo haest *Mascarenhas* met de Spaensche vloot lanx de Brasilsche kust verscheen. *Vidal* wist door brieven en mond-gemeinschap zoo veel te arbeiden: dat de meeste *Portugeesen* tegen eed vaerdig stonden, tot demping der Nederlandsche naem. 't Teiken ten afval bestond in 't branden van zommige zuiker-moolens, wanneer de Spaensche vloot op de Brasilsche kust te voorschijn quam. *Vidal* vergat niet 't beloofde teiken te geven: te meer op dat hy de Nederlandsche bezetting van de strand af zoude trekken, en alzoo plaets maeken voor de vlootelingen, om te landen. Doch de bezetting, lanx den oever by *Alexis*, onder de veldmaerschalk *Coin*, niet onbewust wegens 's vyands krijgs-listen, hield stand, en liet de moolens branden. 't Zelve deeden *Kraey* aen d'uithoek *Augustijn*, en *Picard* tot *Paomarello*, en hopman *Day* tot *Cantolaria*, en *Donker* op *Gojana*. Tegen de bosch-loopers hield *Hoogstraeten* binnen 's lands de wacht.

Barbalio word geslaegen.

Tourlon, by *Maurits* afgevaerdigt tegen *Franciscus Sosa* en *Henrik Dias*, die wijd en zijd omtrend de rievier *Conajou* stroopten, quam haer diervoegen vinnig over den hals: dat hy zeven en tachentig neder-zaebelde, een merkelijk aental quetste: d'overige namen de vlucht na *Salvador*. Twee maenden, voor de Spaensche vloot uit d'inwijk *todos los Santos* zeil ging, zakten drie duizend *Tapuyers* na *rio Grande* af met wijf en kinderen, uit een onbekend gewest diep landwaerd. *Maurits* verzocht haer koning *Joan de Wy*, hy beliefde een oog in 't zeil te houden lanx de zee-kust, en de Spaensche vlootelingen 't landen te beletten. *De Wey* zond sijn zoon binnen 't slot *Ceulen*, niet zonder hooge aentuigingen: hy zoude goed en bloed by *de Nederlanders* opzetten, en *de Portugeesen* uit *Brasil* verjaegen. Ten bewijs van zulk een voorneemen sloeg hy twaelf gevangene *Portugeesen* den kop te pletteren. *Maurits* voegde by *de Tapuyers* twee duizend *Brasiliaenen* en den oversten *Garstman* met sestig koppen: om de woeste landaerd, zoo veel moogelijk, aen de Nederlandsche krijgstucht te gewennen. Ondertusschen wierden de wijven en kinderen *der Tapuyers*, om haer dies te meer te verbinden, op 't eiland *Tamarica* vriendelijk

Sosa en Dias geslagen.

Drie duizend Tapuyers komen den Nederlanders te hulp.

Brief aen Cameron. lijk onthaelt. *Maurits* zond ook een af-geworpen brief, by *Barbalio* geschreven, aen den Brasiliaenschen gezach-hebber *Cameron*, wiens getrouwigheid tot de Portugeesche party *Barbalio* verdacht hield. Voorts wierd bericht ingebragt: hoe 't opperhoofd *Mascarenhas* van drie ankers gespilt groot gevaer liep. Eindelijk op een jagt over-gestapt geraekte binnen *Salvador*. Doch *Bagnola* vluchte met anderhalf duizend mannen te land derwaerds: de zieke en zoo meenig den togt niet konden by-houden wierden om hals gebragt: ten einde aen *den Nederlanders* niet zouden melden, wat weg hy in-sloeg: gelijk namaels uit de gevangenen, die haer in de bosschen voor 't moorden by tijds bergden, verstonden. Omtrend de grenzen van *Parayba* hield de Portugeesche overste *Vidal* leelijk huis: verbrande aller wegen de zuiker-riet-velden en moolens. *Maurits* schikte tegen hem ettelijke benden, voor welke *Vidal* te rugge verstoof. *Carel Tourlon* deed nu ook een naeuw onder-zoek na zommige Nederlandsche soldaeten in *Alagois* en *Porto Calvo*, die ten platten lande d'ingezeetenen swaere overlast deeden. Voorts bragten de verkochte *Negers* groot geld op. d'Hopmannen *Picard* en *Lochman*, in *Gojana* geen goede wacht houdende, zijn door de vyand aen kant geholpen: nevens haer sneuvelden honderd krijgs-knechten: d'andere ontsnapten met de vlucht. *Maurits*, gevoelig wegens zulk een schendige neep, trekt zelf te veld met een groote magt, uit de bezettingen rondom gelicht; doch dewijl *de Portugeesen* zich wegh-pakten voor *Tourlon*, bleef de togt steeken. Sestig monniken, zoo *Franciscaenen* als *Dominicaenen* en *Carmelieten* overtuigt, dat zy *den Portugeesen*, by de laetste inval, toevoer van levens-middelen hadden gedaen, en haer zijde gekoosen, zijn voor eerst op *Tamarica* ter hechtenis gestelt, en eindelijk na *West-Indien* vervoert. Met den aenvang van Lente-maend des
1640. jaers sestien honderd en veertigh brachten *Houtebeen* en *Lichthart* uit

wreedheid tegen zieken.

Vidal verjaegt.

Picard en Lochman verslaegen.

Monniken gebannen.

Nederland een sterke vloot ten anker voor *'t Reciffo*. Men over-leide ernstelijk waer dese scheeps-maght de meeste dienst konde doen. Ieder had wel 't oog op *Salvador*, onlanx vergeefs bestookt. Doch *Maurits* oordeelde geen magt genoeg by de hand te zijn, om zulk een wigtige toeleg te hervatten: vond geraedzaemer 't versche volk omtrend *Salvador* aen land te werpen: ten einde de zuiker-moolens aldaer en voorts alles voor de voet af-brande, ten weer-wraek van 't geen de vyand op *Parayba* had gedaen. *Lichthart* dan en *Tourlon* wenden de stevens van twintig schepen, bemant met darde-half duizend koppen, na d'inwijk *todos los Santos*: alwaer zy alle Portugeesche zuikermoolens, ten grooten getaele, in koolen leiden, gelijk ook de huisen en dorpen. 't Swaerd verschoonde niemand, als 't vrouwvolk en minderjaerige. Men voerde 't vee na de vloot, en verbrande alle eedwaeren. *Houtebeen* en *Coin* vielen binnen *Porto Franco*, en verwoesten alles, met geen ander inzicht: dan den vyand te benoodzaeken sijn krijgsmagt van *'t Nederlandsche Brasil* te rugge t'ontbiede tot bescherming der landvoogdyschap *todos los Santos*. Doch hopman *Brand*, met sijn benden te diep landwaerd gespat, wierd schielijk bezet. Stijf honderd koppen bleven op de plaets: een groot getal, waer onder ook *Brand*, wierd gevangen. Ook viel de bestorming van 't stedeken *Espiritu Santo* voor *Coin* ongelukkig uit: ter oorzaek hy een ongeoefent volk aen-voerde, gebrek leed wegens klein vaertuig, om onvoorziens te landen: en de vyand, tydelijk gewaerschouwt, haestig een beschansing om 't stedeken op-wierp, gesterkt met versche hulp-benden: en van een berg uit vijf metaele stukken gewis trefte. *Coin* trachte ten berg op te stuiven; doch moest den aftogt blaesen, alzoo sijn volk kleinmoedig slabbakte. Binnen 't stedeken ingebroken, stak zommige huisen aen: die alzoo uit steen gebouwt waeren, den vlam veilig wederstonden. Alleenlijk haelde hy van

Lichthart en Tourlon verbranden de zuiker-moolens rondom Salvador.

Brand geslaegen.

Coins vergeefsche aenslag.

de rievier af vier honderd en vijftig zuiker-kisten en liet hier sestig man achter, behalven tachentig gequetsten. Doch terwijl *Lichthart* rondom *Salvador* een jammerlijke verwoesting maekte, rukte *Barbalio* sijn uitgehongerde krijgs-magt over de rievier *Francisco* derwaerds. Ondertusschen wierden d'inkomsten der West-Indische maetschappy zeer besnoeyt: eensdeels door de struikroovers, die ten platten land groote moed-wil bedreeven: zulx weinig brasilien-hout te voorschijn konde komen uit de bosschaedjen: andersdeels ook dewijl de brandstichters onwaerdeerlijke schaede toebragten. Onder dusdaenige was opper-hoofd *een Neger Peter Vist*, die uit schuil-hoeken, lanx onnaspeurlijke afwegen, schielijk voor den dag sprong: hoewel onlanx honderd *Negers* van sijn heir wierden afgesneden, die hy nu en dan uit de zuiker-moolens geweldiger hand lichte. Tegen zulke onheilen hield *Maurits* een waekend oog, mits hier en daer krijgs-volk versprey de. Hy ging ook de *Portugeesen* vriendelijk aen: die hoewel gehoorzaemheid beloofden, als woonachtig onder 't gebied der West-Indische maetschappy, echter by alle voorvallen van trouwloose inborst t'ellekens baerblijkelijke bewijsen gaven. *Maurits* voerde den voornaemste (op *'t Reciffo*, voor den geheimen raed, uit *Pernambuco*, *Itamarica* en *Parayba* ontbooden) te gemoed: zy konden licht bezeffen, hoe ydelijk verwachteden, dat de Spaensche kroon *Brasil den Nederlanders* zoude ontweldigen: voor desen had ieder het breed met de geduchte vloot, onder 't beleid van *Mascarenhas*; doch dewijl door kleine magt schandelijk ontdaen is, leid zulk een hoop in d'assche. Wildenze nu voort den koophandel tot eigen voordeel handhaeven, zy waeren verzeekert: dat nooit aen goed of gods-dienst eenig overlast zouden lijden door Nederlandsche krijgs magt. Die de rekenboeken der West-Indische maetschappy hielden, vonden by slot:

De Neger Peter Vist, sijn bedrijf.

Maurits handelt beleefd met de Portugeesen.

dat omtrend dees tijd de tienden, ten brand-schatting gevordert van de Spaensche zuiker-moolens, bedroegen vierde-half tonne-gouds; doch kregen eenige afslag, ter oorzaek by de laetste inval groote schaede leeden. De waeren, door enkele koop-luiden uit *Nederland* herwaerds gevoerd, hadden 't voorleeden jaer van tol ten gemeine schat-kist vier honderd duizend guldens gemaekt, en weinig minder de geroofde buit. Doch 't geld verzaemelt uit verkooping van zuikermoolens, gronden en gevangene *Negers* haelden ruim vier en twintig tonnen gouds: en *de Negers*, in *Africa* gekocht en op *'t Reciffo* verkocht, hadden gegolden ses honderd duizend guldens. Dus hoog liepen de Brasilsche inkomsten, behalven de winsten welke de West-Indische maetschappy te huis deed. En tenzy de prijs van zuiker laeg liep, zy maekten grooter voordeel: als ook indien by een vaste wet, die eertijds onder *de Portugeesen* stand greep, verbod geschiede: dat niemand om schuld *de Negers* of de ketels van de zuiker-moolens mogt haelen: dewijl by zulke voorval de moolens stil-stonden, tot groote schaede voor 't gemeine best. De Napolitaensche veld-marschalk *Hector de la Calce*, uit d'inwijk *todos los Santos* met een oud schip, voerende ses honderd man, in zee gestooken, wierd benoodzaekt binnen d'haeven *Parayba* aen de grond te jaegen. Hy nevens de voornaemste gezach-hebbers bleven gevangen en boogen voor de gemeine soldaeten: die ter oorzaek van de schaerscheid der lijf-togt op vrye voeten gestelt zijn. Doch *Houtebeen* en *Licht-hart* wenden vier en twintig schepen, voerende twee duizend boots-gezellen, en duizend en zeven honderd krijgsknechten, na *Havana*: om op de zilver-vloot te passen; doch, alzoo dese binnen d'havens bleef; liep de togt te loor: te meer dewijl een swaer onweder de zeilen ellendig raebraekte: zulx sestien bin-

Hoe veel inkomsten de West-Indische maetschappy jaerlijx trok, en waer uit?

waerom minder voordeel trok?

De la Calce gevangen.

Zee-togt van Licht-hart en Houtebeen zeer ongelukkig.

binnen de bogt *Matanca* 't ontstelde verlapten: een bragt d'ongelukkige tijding na *Holland*: twee slingerden door de straet *Bahama*: en vijf stranden op *Cuba*. Eerlang schikte *Maurits* ettelijke zeilen onder *Lichthart*, om te kruisen voor de rievier *Ianuarius*, en andere ten zelven einde na *Angola*. Doch *Lichthart* rechte weinig anders uit, als dat hy twee schepen verooverde: welker een met wijn vol-laeden, voor vier en negentig duizend guldens verkocht wierd. Ondertusschen verzocht de mark-graef *Montalvan* aen *Maurits* een onderhandeling wegens zachter voet van oorlog: waer over ter eener zijde *Martijn Fereira* en *Peter de Arenas* by *Montalvan* gevolmagtigd, en aen d'ander kant *Dirck Codden van der Burg* en *Nunnius Olfardszoon* raedsheeren van *Maurits* minnelijk te zaemen verdroegen: wanneer *Montalvan* een vreemd bericht aen *Maurits* liet toe-komen: naementlijk hoe *Portugal* den hartoog van *Bregance* ten koninglijken throon gevordert had, en 't Castiliaensche jok afgeworpen. *De Iesuit Franciscus Vilhena* en d'onder-veldmaerschalk *Peter Corera de Gama* wierden door *Bregance* na *Salvador* afgevaerdigt, niet alleen om de tijding te brengen van d'opstand *der Portugeesen*; maer ook ten einde *Montalvan* den nieuwen koning getrouwigheid swoer. Omtrend welk verzoek zich geenzints onwillig toonde. Zulx, behalven de Castiliaensche en Napolitaensche bezettelingen, alle eendrachtig Castiliens kroon gehoorzaemheid ontzeiden. *Montalvan* eindelijk verzocht aen *Maurits* waepen-stilstand: ter tijd toe wederzijds bericht ontfingen, wegens 't geen *Tristan Mendoza*, uit naem der nieuwe Portugeesche koning, met d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* afgehandelt had. En, om 't verzoek smaekelijker te maeken, zijn ettelijke Hollandsche gevangenen los gelaeten, en de benden, die *Paulus Acunhas* op *Pernambuco* voerde, te rugge ontbooden. Doch *Maurits*, verzoekende by brieven ontslag van sijn Brasilsche

Onderhandeling tusschen Montalvan en Maurits.

Portugal valt Castilien af.

dienst, ontfing door d'Algemeine Staeten ten antwoord: 't Was gantsch ondienstig voor den gemeinen staet nu t' huiswaerd te keeren: daer hy den stant des nieuwen weerelds grondig verstond: en iets goeds konde verrichten, inzonderheid by dese afval *der Portugeesen*, aen welke zy beslooten hadden een merkelijke onderstand te doen. Door dusdaenige toeval lag de magt der Castiliaensche kroon gebrooken. Men moest nu iets gewichtigs ter hand slaen. By dit verzoek der Algemeine Staeten voegde ook de West-Indische maetschappy ernstige letteren, behelsende de zelve voorslag. *Maurits* dan liet zich gezeggen: stelde sijn wederom-reis uit, en zich schrap om een werk van belang aen te vaerden. Eerstelijk dan hechte hy 't landschap *Seregippe del Rey* aen het Nederlandsche *Brasil*: bouwde aldaer een sterkte en wapen-huis, en leide een wal rondom 't stedeken. Dit werk wierd te meer beyvert: om dat *Seregippe* stiet tegen de landvoogdyschap *todos los Santos*, en overvloedig vee voede, en groote hoop gaf van zilver-mijnen: welcke echter namaels verdween, alzoo 't berg-werk, volgens de keur-meester *Peter Morthamer*, geen waerdye ophaelde. Doch *Maurits*, bezeffende 't groot voordeel welk *d'Angolasche Negers* opbragten, en dat de Spaensche zuiker-moolens zonder dese landaerd niet gaen en konden, nam zedert voor de Neger-handel den West-Indische maetschappy eigen te maeken. 't Oog lag op de sterke stad *Loanda san Pauli*. Herwaerds lichte *Houtebeen* d' ankers van twintig schepen, bemand met negen honderd boots-gezellen, twee duizend soldaeten en twee honderd *Brasiliaenen*. Over 't land-volk voerde *Hinderson* 't hoogste gezach. De vloot behield goed weder en een voorspoedige wind: zulx den vier en twintigste van oogst-maend des jaers sestien honderd en veertig, tusschen des vyands slooten *san Crux*, *Bento*, *Sibylla*, *Vincent Velho* en tegen vijf storm-katten lanx de water-kant, alle van geschut voorzien, held-daedig in-stoof: en diervoegen dapper op de sterkten en

Maurits verzoekts vergeefs te vertrekken:

verzeekert Seregippe.

Houtebeen en Hinderson bemachtigen Loanda san Pauli.

beukeryen vuur gaf: dat de vyand ſijn voordeel verliet, en plaets ruimde voor *Hinderſon* om te landen: die geſwind ſtadwaerd klimt. Hier zette zich de ſtee-voochd *Peter Caſar de Meneſes* met negen honderd gewaepende *Portugeeſen;* nevens ettelijke duizend *Negers*, ten tegen-weer ſchrap: en ſtond den eerſten torn uit; doch *Hinderſon* toezettende verbaeſde *de Negers*, die gelijkelijk de ruggen keerden. *Meneſes* volgt eerlang haer voet-ſtappen: zulx *Hinderſon* de ſtad meeſter word, waer in niet een menſch ontmoete, dan ettelijke dronke ſoldaeten, afgeleefde oude luiden, en negen en twintig metaele ſtukken, behalven negen en ſeſtig yzere, en een groote overvloed van allerley levens-middelen en oorlogs-behoeften. In *Houtebeens* handen vervielen dartig ſchepen, onder de wal gekort. De ſtad zelf leid op een berg, aenzienelijck door prachtige gebouwen en klooſters. Onder de klooſters munten uit *'t Jeſuiten* en *Capucijnen*. Lanx de zee-kant, aen de benedenſte voet des bergs, ſtaet inſchelijx een zeer lange reex huiſen. *Hinderſon* wierp geſwind tegen alle aenkomſten bolwerken op, en twee nieuwe ſchanſen: de grootſte beſlaet d'uiterſte punt van *Loanda*, nevens de ſterkte *Sibylla*. Twaelf benden bleven tot bezetting, gantſch buiten 'tgevoelen der ſtee-voochd *Meneſes:* als die geen andere gedachten had, of de Nederlandſche vloot quam ſlechts, om een roof te haelen: en geenzints om de ſtad by oorlogs-recht te eigenen: weshalven door brieven ſijn klagt doed aen *Houtebeen* wegens overlaſt: alzoo bereeds tuſſchen de Portugeeſche koning en d'Algemeine Staeten, een vaſt beſtand getroffen was, en de voorige oorlog in minnelijke wapen-ſchorſing verandert. Doch *Houtebeen* antwoorde: hy droeg geen kennis wegens 't verdrag geſlooten tuſſchen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland:* en ſchoon hier af kennis had, hoe konde hy weten of *Meneſes* de zijde hield van de Caſtiliaenſche of der Portugeeſche kroon. Wiſt *Meneſes* van dit verdrag, en zich gevoegt

Beſchrijving van Loanda.

Klagte van Meneſes:

Houtebeens antwoord.

te zijn tot de party *der Portugeeſen*, waerom ſtelde hy zich dan vyandlijk aen, tegen die voor vrienden moeſt erkennen? De klagte quam te laet, nu bereeds de zegen met gevaer en bloed bevochten was. *Meneſes* dan, ziende geen kans om *Loanda* weder te krijgen, het zy door klagten, het zy door geweld, verzoekt acht dagen ſtilſtand van wapenen: ten einde middeler-wijl zich beried elders te vertrekken, of onder d'overwinnaers zich gehoorzaem te buigen. Geen ooren had hier toe de Nederlandſche bezetting, welcke hem gelaſte ſeſtien mijl van *Loanda* af te trekken. Ondertuſſchen d'Angolaſche vorſten vervolgden *de Portugeeſen* aller wegen vyandlijk: en kooſen de zijde *der Nederlanders*. Vorders keerden verſcheide burgers, ook zommige monniken, wederom binnen *Loanda:* en boden afſtand aen van d'helft *der Negers:* indien met d'andere helft vry en vrank na *Salvador* mogten overgevoert worden. Doch men vond raedzaemer de gekeerde burgers te houden en d'overige door voordeelige beloften te lokken: alzoo by d'Angolaſche reken-boeken bleek, hoe *de Neger-handel*'s jaerlijx konde opbrengen ſes en ſeſtig tonnen gouds: d'onkoſten tot de toeruſting der ſchepen en bezettelingen afgetrokken zijnde. De Spaenſche koning lichte hier jaer voor jaer meer dan vijftien duizend *Negers*, om te gebruiken in d'Americaenſche mijnen. Doch *Houtebeen* ſtak van *Loanda* over na 't eiland *Thomas:* ſmeet eenig volk te land voor de zuiker-moolen *ſant Anna:* liep met de vloot ten anker dicht onder 't vierpuntig ſlot: met inzicht, geen vyandſchap te plegen, tenzy eerſt getergt wierd. *De Portugeeſen* loſſen dan 't geſchut: waer op *Houtebeen* niet ſchuldig blijft. 't Schip *Enkhuiſen* ſprong in de lucht. De gelande aen de zuikermoolen vonden eenige tegenſtand, alzoo *de Negers* hier en daer 't hoofd booden. Anderzints geraeckten zonder ſlag of ſtoot in de kleinſte ſterkte, voorzien van ſes ſtukken geſchut, en terſtond binnen de ſtad *Pavaoſa*, alwaer d'inwoonders niet achter-lieten als

Neger-handel brengt zeer veel op.

Houtebeen bemachtigt 't eiland Thomas.

als leedige huiſen. Van 't groote ſlot waerenze benoodzaekt af te trekken: ter oorzaek de ſtorm-ladders den kruin der wallen, hoog acht en twintig voet, niet bereikten. *Houtebeen* hervat den aenval: werpt achter 't naeſte kapelleken een ſtorm-kat op, van welk uit ſes halve kortouwen geduurig dondert, en eerlang vijf en ſeſtig granaeden onder de belegerde werpt. Twintig inzonderheid gaven zulke ſlaegen: dat alles rondom aen ſlarzen ſprong: en de bezetting, ſterk tachentig koppen, uyt-trok: onaengezien met twintig metaele ſtukken en ſeſtien yzere, benevens allerley oorlogs-behoeften, een ſtreng beleg gemakkelijk had konnen verduuren. *Houtebeen*, meeſter van alles op 't eiland *Thomas*, ontbood de geweekene *Portugeeſen* ſtadwaerd, op billijke aenbiedingen: by vele ingezeetenen en *Negers* gewillig omhelſt. Doch terwijl *Houtebeen* op alles orde ſtelt, ontſtak de land-ziekte onder de vlootelingen. Die weinig te vooren by dikke troppen na de kruin der wallen flux en moedig klauwterden, waeren afgemat en krank nedergeſlagen. Die met ſterke benden tegen den vyand in-ſtooven wierden nu met gelijke orden ten graeve beſteld.

Groote ſterfte op ſan Thomas.

Van honderd man bleven doorgaens ter naeuwer nood tien gezonde: d'andere hadden den geeſt gegeven, of lagen bedleegerig. d'Ongezonde lucht trefte zonder onderſcheid groote en kleine.

Houtebeen ſterft.

De bevel-hebbers *Maſt-maeker*, *Valet*, *Dammert*, *Claudius*, *Teer*, *Tak* en de beleider van deſe togt *Houtebeen* vonden in d'hoofd-kerk van *Pavaoſa*, een ruſt-plaets onder d'aerde, na zoo veel bloedige arbeid. Meeſt alle klaegden onlydelijke hoofd-pijn, tot razerny toe, wegens de hette der zonne: weinige gevoelden ook ſnijding in den buik. Dien 't hoofd of de buik begonde wee te doen, was binnen vier dagen een lijk.

Oorzaek der ſterfte onderzocht.

d'Oorzaek van zulk een doodelijke beſmetting wierd na ieders giſſing verſcheidentlijk geraemt. Zommige leiden het op de vleeſchelijke vermenging met de Moorſche vrouwen: andere op de ſchielijk gezochte verkoeling na groote verhitting en 't ſlaepen ter aerde: andere op het groot mis-bruik van ſwarte zuiker en 't zap uit cocos-nooten. Niemand zoude derven tegenſpreeken, of onder rouwe vlootelingen zijn gevonden, die door geile luſt tot hoerery, of door onbedachtzame drift tot ververſching, of door graege begeerte tot eeten, in doodelijck ongemak vervielen. Doch voornaementlijk moet 't quaed toegeſchreven aen de vergiftige damp, die 't eiland zomwijl bedekt: wanneer ieder zich onder dak moet bergen, 't welk by *de Nederlanders*, dies onkundig, verzuimt wierd. *De Portugeeſen* aldaer woonachtig geleeken haer zelf niet, zoo zeer waerenze verbrand wegens d'onlijdelijke hette: zy betuigden dat haer landaerd niet lang leefde: weinige bereikten 't vijftigſte jaer: echter hielden ſtand, op hoop der winſt, die buiten gemein groot viel. Verſcheide hadden twee en drie honderd *Negers*, om in de zuikermoolens te werken.

Bevolking van 't eiland Thomas:

Voor meer als hondetd jaer voerde de Portugeeſche koning *Joan de derde* herwaerds een volk-planting: welke als d'ongezonde lucht ontzielde, bleef 't werk niet ſteeken; want hy vaerdigde wederom nieuwe inwoonders af, die zich eerſt in *Guinea*, zedert in *Angola*, en eindelijk op 't eiland *Thomas* nederſloegen: om beter te gewennen aen de vreemde lucht. Ook verkocht de voornoemde koning *de Jooden*, weigerende 't Roomſche geloof te omhelſen, voor ſlaeven: en liet der zelve kinderen doopen: die zedert, ten grooten getaele herwaerds overgeſcheept, de meeſte tegenwoordige inwoonders by voort-teeling hebben verſchaft.

beſchryving van 't zelve.

Tweemael 's jaers, namentlijk in de lente-maend en herfſt-maend, ſchijnt haer op middag de zon recht boven 't hoofd: zulx geen ſchaduwe maekt. De hette word in de lente en herfſt een weinig gebrooken door regen, in de zoomer door de weſte en zuide wind; want nimmer een ooſte of weſte wind waeyt. De blanke luiden alhier woonachtig gevoelen om d'acht dagen een koortsje. Eerſt beginnenze te rillen, thans koud te worden en ein-

eindelijk heet. Dit koortsje duurt slechts twee uuren. Tegen zulk een quaed is heilzaem een aderlaeting vier reisen des jaers. *De Negers* komen doorgaens tot hogen ouderdom, en veeltijds boven de honderd jaer. De swarte huid der zelve grimmeld vol luisen en vlooyen: welk ongediert geen blanke menschen quelt. 't Eiland draegt de benaeming *Thomas*, ter oorzaek gevonden wierd by *de Portugeesen* op den dag aen desen sant toegewijd. Uit 't midden des eilands rijst een boom-rijke berg, wiens kruin onder dikke sneeuw schuilt: de sneeuw zijpelt geduurig met rijke beeken door de bosschaedjen benedenwaerd, tot ververseching der zuiker-ried-velden. De grond zelf is taey en rosch: waer op licht blaeuwe kreeften, gelijk mollen onder d'aerde vroeten, en alle wortels wijd en zijd beschaedigen. De stad *Pavaosa* leid aen een klaere en aengenaeme beek: word bewoond omtrend by zeven honderd huisgezinnen: heeft een bisschop, verscheide Roomsche geestelijke, bergen en heuvelen zeer bequaem voor zuikergewasch; doch een ongezonde lucht: zulx dit eiland beswaerlijk by *Nederlanders* kan verdeedigt worden, dewijl geduurig versterven. Hierom ried *Maurits* de Staeten *des Vereenigden Nederlands* dit eiland te houden voor een verberg-plaets van deugenieten en rasp-boeven, die alhier voordeliger voor 't gemeine best houden leven, en min schandelijk voor haer zelf sterven, dan in de kerkers.

Wonderlijke kreeften.

Stad Pavaosa.

Merkwaerdige land-togt van Elias Herkmans.

Doch de land-togt, by *Elias Herkmans* edelmoedig ter hand geslaegen, verdient geen gemeine verwondering. Hy vertrok uit *'t Reciffo* den derden van herfst-maend des jaers sestien honderd een en veertig: hield een nacht stil binnen *Igarazu*, en wederom voor de rievieren *Garamanna*, en *Mombaba*, ter oorzaek de vloeden zeer hoog swollen. Tot *Frederik-stad* voorzag hy zich van gidzen, bijlen, zeizems, schoenen, laersen, heelmiddelen en leef-togt. Trad in onderhandeling met *Emanuel Roderic*, die binnen vijf maenden honderd en vijftig mijlen af-leyde, met sijn hopman *Gregorius Lopez*, voor drie maenden van lijftogt voorzien: d'overige tijd behielp zich met wilde hooning, slangen en ratten. De gantsche weg was droog en dor: zulx twee van dorst stikten. 't Gebergt verhief hier en daer zeer hooge toppen. Op de vlakten wierden putten, een elle diep, vol versch water gevonden. Veertig mijl reisde hy 't woeste landschap *Copaoba* in; doch moest by gebrek van levens-middelen terugge keeren. *Herkmans*, aldus onderrecht, trok uit *Frederik-stad* na 't dorp *Tiberi*, en voorts na de rievier *Tenhaba*: vond zomwijl beleefde, zomwijl gemelijke heeren op de zuiker-moolens. Zedert gevordert tot 't geweest *Pacatanua*, alwaer *Ventura Menduzio* een groote vee-hoedery en zuiker-ried-velden bezat, vond by een klein beekje zilver-glinsterende zand, en onder de aerde meenigte doorluchtige bladeren, niet ongelijk Moscovis-glas. Hier telde *Herkmans* veertig koppen, en ettelijke Brasiliaensche vrouwen, die voor zoetelaeressen volgden. Zeven karren voerden de leef-togt. Vier vry-willigen hadden zich, uit nieuwsgierigheid om vreemde landen te bezichtigen, by dit heir vervoegd: daer dartien *Nederlanders* en vier en twintig *Brasiliaenen*, uit weerzin in de reis, of swakheid des licchaems, den trop verlieten. Lanx de stroom *Warta* in een verwoest dorp hield *Herkmans* halte: trok vorders, over vlakten, door dichte bosschaedje en waterloose beeken, na de stroom *Poesapayba*, alwaer niet zonder verwondering een vreemd slag van boomen beschouwde: welke beneden nevens d'aerde en boven onder de kroon zeer dun waeren, daer de stamme tusschen beide meer als de dikte van een tonne bereikte. Hy liet nu de velden vol vee, toe-behoorende *Duarta Gommez de Silveira* nevens de rievier *Mongongoappi*, achter zich: wanneer met bijlen en zeizems door struiken en ruichte brak, en een gebergte onder de voet kreeg. Alhier ververscht ontmoete wederom een verwilderde bosschaedje ander-half mijl lang: zulx niet zonder sware arbeid wederom een

1641

een weg moest openen. Over de stroom *Karnuhu* gezet, geraekte op een vlakke boodem, van welke 't steil gebergte *Copaoba* bezichtigde. By de voet om-getrokken, kreeg een betreede pad, bequaem voor karren en paerden: aen 't einde deed haer een bosch op, welker holle boomen overvloedig wilde hooning verschafte: quam buiten 't bosch voor de vermaekelijke vloed *Schivaubuch*, wiens oevers vol wel-riekend geboomte beplant stonden. Dicht by lag een moeras, en weinig verder de heide *Arararuquaia*, die liever-laey brande. Men vermoede de zulx by d'ingezeetenen verricht te sijn, om *den Nederlanders* een schrik aen te jaegen. Maer dese wierpen takken en blaederen op de brandende heide, en rukten door smook en een kreupel-bosch na de groote rievier *Arassaohoh*. Zy vonden hier verwonderens-waerdige struiken, welker zommige lanx de aerde kroopen, andere uit de wortels op nieuw voortquamen, andere haer vlochten om de naeste boomen, andere nederwaerd kromden tot in de aerde, en aldaer uit nieuwe wortels nieuwe spruiten schooten. De doorgesneedene stammen gaven een donker-bloed-rood zap, welk terstond lijmachtig stolde, byzonderlijk heelzaem tegen allerley wonden. *Herkmans* vorderde reis, door een ruime vlakte vol riet. 't Stond hier ellendig geschapen; want, indien d'ingezeetenen 't ried rondom aen brand gestooken hadden, niemand was ontkoomen. Thans deeden zich op hooge bergen, voor paerden of karren ontoegankelijk, wegens afgebrookene steilten. Zulx de karren na *Parayba* keerden, en tijding bragten van de moeyelijke togt, dus verre afgeleid. *Herkmans* klauwterde by den naesten berg *Irupari-bakau* op: en maekte den kruin kennelijk, vermits 't wapen der West-Indische maetschappy in een verheeven hoogte inhakte. De naem *Irupari-bakau* beteikent, *dus verre heeft de duivel te rugge gezien*. De berg-wooners alhier gelooven: dat de boose geest, uit verwonderinge over allerley vreemdigheden, van den top deses bergs 't hoofd achterwaerds keerde. *Herkmans* vorders beschouwde voor uit niet dan ontoegankelijke toppen, vol dichte bosschaedjen: weshalven ten noorden afzakte na de laegte: alwaer twee volkoomen-ronde moolen-steenen vond, van ongemeine groote: de grootste stond op de kleinder: uit het midden wiesch de struik *karawata*. Men kan niet bevroeden, waerom of op wat manier dese steenen aldaer gemaeckt, gebragt en d'een op den ander geraekt zijn. In 't dorp der *Petiguares* verzochten *d'Americaenen*, die *Herkmans* uit *Parayba* vergeselschapten, om te blijven: alzoo haer ouders, voor *de Portugeesen* vluchtig, d'inwijk *Trahison* eertijds verlieten, en zich in vermaekelijke valleyen alhier nedersloegen. *Herkmans*, die haer dienst van doen had, sloeg 't verzoek af: hakte een opening door dicht-begroeyde ruichte: geraekte lanx een slijkerige weg, in welke zomwijl tot de knie toe in zonk, aen een berg, by welke niet zonder moeyelijk gevaer topwaerds klom. Nevens een versche beek vernachtende, maekte zedert een weg over hoog gebergt en door diepe valleyen: vond hier en daer buiten gemein groote steenen, outaersgewijs op gerecht: bezichtigde 't verlaetene dorp *Wirarembuca*, alwaer menschen-voetstappen bespeurde: en hernoemde de rievier *Tambahuja* met benaeming *Moschi*: ter oorzaek een sterke muskus-reuk uitwaezemde, welke de krokdillen en zommige slangen van haer gaven. Eindelijk liep *Herkmans* togt aldus af. Hy ontdekte voor de klaere stroom *Capariguaba* een verscheide grond, als tot noch toe bewandelde; want daer d'eerste meest zaevelachtig en donker-graeuw was, wierd de boodem vorders geel, kleyachtig en vruchtbaer, vol doornen en onkruid, by mangel van landbouw. Hy ontmoete in een valleye twee rotzen, niet ongelijk twee ronde toorns: d'een stond van den berg af-gescheyden, d'ander ten deele aen de berg gehecht door de natuur. De berg zelf stak verre boven alle toppen rondom uit; doch men konde evenwel van de kruin niet verre zien, we-

wegens de nevelachtige lucht. Hier lag eertijds de ſterke en bevolkte ſtad *Arazembea:* welken de Portugeeſche veld-heer *Duarta Gomez de Silveira*, ſtormender-hand bemagtigt, ten grond toe verwoeſte: ter oorzaek *Arazembea* met *de Franſche* handel dreef. d'Ingezeetenen wierden meeſt nedergehakt: uitgezondert weinige na de zee-kuſten vervoert, onder welke ook de koning zelf, die namaels in *Spanje* ſtierf. Twee van ſijn zoonen volgden *Herkmans* op deſe togt: die nevens d'andere *Braſiliaenen den Nederlanders* d'ooren vol bliefen: men wierd tot een gewiſſe dood gevoert: het water zoude voortaen ontbreeken. En wie zag een einde van deſe togt, niet min moeyelijk als gevaerlijk en vruchteloos. *De Nederlanders* luiſterden na *de Braſiliaenen:* ieder toonde zich even onwillig, om verder te reiſen. Weshalven *Herkmans* zich niet weinig bedraeyt vond. Hy ſpreekt dan alle moed in 't lijf. By de meeſte vonden ſijn redenen zoo veel klem: dat beloofden zuur en zoet met hem uit te ſtaen: 't mogt loopen, zoo het wilde. Tien alleenlijk keerden te rugge na *Parayba.* Zedert vorderde *Herkmans* ſijn reis na 't zuiden of weſten, volgens de bogten van 't gebergt; doch langzaem, wegens de ſteile rotzen, diepe valleyen, donkere boſſchaedjen en ſnelle beeken. Hy leide dagelijx ten hoogſten niet meer als drie mijlen weegs af: quam binnen een vervallen vlek *der Tapuyers.* In d'hutten, ſchuilende onder de bladeren *carawatta*, wierden gevonden kalabaſſen, aerde drink-vaten, mutſen, ſchoenen, viſſchers-gereedſchap, boogen, pijlen, ſchellen en vreemd ſpeel-tuig; doch alles verrot en beſchimmelt. Waer uit lichtelijk was af te meten: hoe d'inwoonders *Tapiviori* ſchielijk de vlucht genomen hadden. Eindelijk quam *Herkmans* op de grenzen *der Tapuyers:* alwaer zich tuſſchen omgehakte boomen t'ellekens des nachts ſterk maekte tegen alle vyandlijke indruk. Voort-gereiſt vond ſmakeloos water, daer na geen, en eindelick brak: zulx 't volk klagtig viel over de ongemakkelijke togt. *Herkmans* moedigde alle: zy behoefden zoo zeer niet ſijn gebod, als voorgang te volgen: wilde met haer leven of ſterven: indien noch eenige dagen moed hielden, zouden 't quaedſte over zijn. Uit ſchaemte en vrees ging de reis wederom voort, tot onder 't hoog gebergt *Capaoba.* Hier ſtond de meenigte op: zy vergingen van dorſt en kommer: wierden tegen een gewiſſe dood aengevoert: 't was lang genoeg met 't gevaer en ongemak gehardebolt. *Herkmans* dieshalven, door dusdaenige klagten benoodzaekt, ſtemt de wederom-togt toe: op welke in de rievier *Araſſoahuh* boomen zag, wiens kruinen, boven water ſteekende, mos en kroos droegen: ten bewijs dat de rievier zomwijl over de zelve heen ſpoelt. Muiſen, ratten en ſlangen vond hy aller wegen overvloedig; doch geen wild of ander vee: alleenlijk zijn gevangen vier *armadilloos.* De lucht was zonder voogels, en allenthalven een naere wildernis. Men keerde dan ter plaetſe, alwaer de karren met lyf-togt aen de voet van 't gebergt ſtaen bleven: en trok zedert noordelijk, tot de zamenvloeying der ſtroomen *Araſſoa* en *Marignia* hooge rieden en bieſen, en kreupel-boſſchen vol *Caſſia Fiſtula.* De rievier *Marignia*, liep met zulke kromme ſwieren: dat *Herkmans* zeven-mael moeſt overſchepen op vlotten. Hy vond aen de voet van een onbekende berg glinſterende ſteenen, welke zilver beloofde; maer nader onderzocht ſtelden de groote verwachting der vinders ten ſpot. Ondertuſſchen nadien zich meer en meer woeſte heiden, ſchraele bergen, droevige valleyen en naere boſſchaedjen vertoonden, oordeelde geraedzaemſt na *'t Reciffo* te keeren, alwaer den derden van ſlagtmaend, zonder andere verrichting, als dat de Braſilſche woeſtynen landwaerd in bezicht had, aen-quam. Weinig te vooren lichten *Licht-hart* en *Coin* d'ankers van acht groote en ſes minder zeilen. 't Lag gemunt op 't eiland *Maragnon.* Dicht onder de ſtad *ſan Luidewijk* ſtapte *Coin* te land: rukte geſwind na de ſterkte, be-

Einde van Herkmans togt.

Coin en Lichthart bemachtigen Maragnon.

bespoelt van twee zijden door de stroom, die zich aldaer in twee boezems verdeelt. De bezettelingen waren te kleinmoedig, om geweld af te wachten. De slot-voogd dan vaerdigt aen *Coin* twee voornaeme personaedjen af, met aenbod zich te willen onder-stellen, op billijke voorwaerden. *Coin* vergunde alle lijfs genade en volkoomen bezit van goederen: ja de bezetting, sterk drie honderd en dartig koppen, vermogt mits ontwaepend binnen de stad *San Luidewijk* te verblijven, tot nader orde beraemd wierd by *Maurits* en den hoogen raed op *'t Reciffo*. Men vond binnen 't slot vijf en vijftig swaere stukken geschut, en overvloed van allerley krijgs behoeften. Ses honderd *Nederlanders* bleven binnen de sterkte *Maragnon*. Maer de nieuwe koning over *Portugal* klaegde door sijn gezant *Mendoza* aen de Staeten *des Vereenigden Nederlands*, wegens de verrichtingen der West-Indische maetschappy: die hem *Loanda* en d'eilanden *Thomas* en *Maragnon* afhandig maekte: terwijl hy in vreedehandeling stond met 't Nederlandsche gemeine best: ja hem hulp-benden van 't zelve toequamen tegen de Castiliaensche koning. Doch hy klopte voor een doof-mans deur: alzoo het veroveren van *Loanda, Thomas* en *Maragnon* voor viel, of eer 't tien-jarig bestand met *Portugal* geslooten of by den koning goed gekeurt, of ten minsten afgekondigt was. Doch *Maurits*, zedert niet konde, volgens verdrag, op *de Brasilsche Portugeesen* heil zoeken, zocht een andere weg, om met de wapenen iets voordeeligs te bevechten: alzoo de welstand der West-Indische maetschappy enkelijk aen 't oorlogs-geluk hing. Hy kreeg het oog op *de Zuid-zee:* werwaerds de vaert uit *Brasil* te gemakkelijker viel, door de straet *Magellanes* of *le Maire*, dewijl des zomers voor d'Americaensche kust meest noordelijke winden waeyen. Ook was op *de Zuider-Oceaen* bequaeme gelegentheid, niet alleen om de rijke *Manilha-vaerders*; maer ook de Peruaensche zilvervloot te onderscheppen. Behalven datmen met kleine onkosten en moeyte zoude konnen navorschen, of elders aen *'t Onbekende Zuidland* eenige voet van koophandel te vestigen stond. Dit jaer sestien honderd een en veertig was niet alleen merkwaerdig wegens d'af-val *der Portugeesen;* maer ook door byzondere waters-nood, die veel schade toebragt. De stortvlaegen vielen onophoudelijk ter neder: de opgeswolle stroomen liepen over alle dijken en dammen: 't gewasch spoelde weg, of wierd van kleine water-wormtjens afgeknabbelt, zoo haest 't water viel. By dese landplaeg plaegden de pokjens d'ingezeetenen wijd en zijd over *Brasil.* Veele sneuvelden aen dit quaed. Andere sleepten de lendenen na. By mangel *der Negers*, onder welke de sterfte hard voortging, stonden veel zuiker-moolens stil. 't Zuiker-gewasch bleef verstikt. Ondertusschen kreeg *Maurits* aenschrijvens van 't bestand tusschen de Portugeesche Koning en Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands:* ieder behield 't geen door de wapenen had eigen gemaekt, de koophandel stond wederzijds vry: alle sterkten en plaetsen in *America*: gehoorig tot *Castiliens-kroon*, worden voor vyandlijk by d'een zoo wel als d'ander verklaert: de gewesten, die tusschen d'uiterste grenzen *der Portugeesen* en *Nederlanders* leggen, zullen verdeelt worden, ten einde weder-zyds een vaste land-scheiding zy: alle handel op *'t Castiliaens America* zy verbooden: elk eigenaer zal blyven by 't bezit der goederen, welk had ten dage als dit tien-jarig bestand wierd afgekundigt. Maer, terwijl *Maurits* geen verlof konde verkrygen, om weder t'huiswaerd te keeren, vaerdight hy sijn geheimschryver *Carel Tolner* na *Nederland*: ten einde aldaer bericht deed, belangende den Brasilschen toestand, en een verzoek van 't geen de noodzaekelijkheid vorderde. Dese dan maekte bekent: hoe *Brasil* van *Maragnon* af tot de stroom *Real* toe volkomen vreede genoot: het verval by de oorlog wierd allenthalven hersteld. Doch *Maurits* konde onmoogelijk goed keuren 't besnoeyen der krijgsmagt

Einde van Herkmans togt

Klagten der Portugeesen over de West-Indische maetschappy.

Coin en Lichthart gemachtigen Marag...non.

Waters-nood in Brasil.

Bestand tusschen Portugal en 't Vereenigde Nederland.

Tolner doed bericht van den Brasilsche toestand.

magt en 't afdanken van ettelijke bevel-hebbers: alzoo *de Portugeesen* heimelijk toeleiden, onaengezien 't bestand, om by alle gelegendheid de verloorene plaetsen in *Brasil* en *Africa* wederom te bemachtigen. Ook voedenze een bittere haet tegen de West Indische maetschappy, ter oorzaek *den Iesuieten* en monniken de Brasilsche boodem ontzeid is: overlaetende slechts ettelijke priesters. Vorder waeren veel *Portugeesen* aen de West-Indische maetschappy zeer ten achteren: zulx na beroerten haekten, om niet te betaelen. Haer boose toeleg bleek onlanx genoeg, wanneer de geduchte Spaensche vloot zich vertoonde voor *'t Reciffo*. Op *de Ioden*, stout genoeg tot boose stukken, was even zoo weinig staet te maeken. De tijding van 't afdanken der bevel-hebbers had bereeds te wege gebragt: dat verscheide dienst namen onder de Portugeesche koning: gebelgt, zulk een loon te ontfangen voor haer bloedige moeyelijkheden. Onder andere hoofd-stukken, was ten hoogsten noodig, de bestiering der West-Indische maetschappy niet te veranderen jaerlijx: dewijl nieuwe heeren dikwils nieuwe wetten maekten, die uit onkunde der Brasilsche staet weinig voordeel toebragten. *Tolner* voegde hier by: *Maurits* had tot noch toe vergeefs geklaegt over de schaerscheid der levens-middelen. De menschen moeten door honger uit-teeren, en alles staet geschaepen ten verderf: tenzy haestig toevoer derwaerds komt. Een groot aental sterft by mangel van geneesmiddelen. Voorts leverde *Tolner* over een blaffert, behelsende 't getal der soldaeten, die de west-Indische maetschappy in dienst hield: namentlijk *Seregippe del Rey* had drie vaendels, de sterkte *Maurits* lanx de rievier *Francisco* vier, *d'Alagoas*, *Poyuca*, en de schans *Prins Wilhem* ieder twee, de vastigheden *Antonio*, *vander Dussen*, *Frederik Henrik*, *Ernestus-schans*, *'t Reciffo*, 't slot *de Bruin* en 't water-slot, *Olinda*, *Igarasua*, *Itamarica*, *Frederik-stad*, de sterkte *Oranje*, *Ceulen*, *Siara* en *Tapicuru* elk een bende. Vier vaendels verdeedigden de vestingen *Margareta* en *Restinga*. d'Onder-veld-marschalk *Hinderson* bewaerde de stad *Loanda* en 't slot *Benguela* met tien vaenen: vier lagen op 't eiland *Thomas*, en even zoo veel op *Maragnon*. Zulx de gantsche krijgsmagt bestond in vier duizend acht honderd en drie en veertig koppen: welk getal dagelijx verminderde: dewijl zommige stierven, andere na *den Portugees* overliepen. Dieshalven indien geen nieuwe hulp-benden kreeg, hy konde niets tot voort-zetting der West-Indische maetschappy ter hand slaen, ja de verooverde plaetsen geenzints verdeedigen: en zoo geen leeftogt bequam, niet leven. Maer de brief, geschreven by *Mascarenhas*, eertijds *Salvadors* stee-voogd, aen *Maurits* luide aldus. Hy stond tegenwoordig in d' hoogste gunst des nieuwen koninx te hoof. Wenschte alles goeds van *Maurits* te verstaen. Konde niet nalaeten te berichten, hoe de Portugeesche kroon een diep misnoegen schepte over 't geweld, door *de Nederlanders* gepleept, tegen *Loanda*, *Thomas* en *Maragnon*: terwijl *Mendoza* met de Staeten *des Vereenigden Nederlands* in onderhandeling van vrede stond. Hy hoopte dese overlast geschied te zijn, buiten kennis van *Maurits*: als die sijn adelijk Nassouwsche huis voor schand-vlek van boose stukken altijd trachte te bewaeren. Konde vorders lichtelijk zien, hoe de plicht vereischte: d'onlanx bemagtigde plaetsen wederom in te ruimen aen de rechte eigenaers: of andersints hielt zich *Portugal* niet aen het tien-jaerig bestand. Eer de tijding tot *Lisbon* quam van 't gepleegde voor *Loanda*, op *Thomas* en *Maragnon*, scheen de koning zeer genegen: om *Maurits* sijn heir-krachten in *Brasil* te bevelen. Weinig kreunde zich *Maurits* aen zulk schrijven, enkelijk bekommert met 't bestellen der burgerlijke toestand, by dese geruste tijd. Hy vergunde vryheid van tienden aen de nieuwe volk-plantingen voor zeven jaer: verkocht ettelijke velden ten land-bouw: verbeterde alle verval der vestingen: bedwong d'openbaere Roomsgesinde: stelde naeuwe orde op de schoolen, gods-huisen en den gang der munt: vergunde *den Por-*

Brief van Mascarenhas aen Maurits.

Maurits stelt op alles naeuwe orde.

Portugeesen byzondere vryheid in het geestelijke en wereldlijke. Ondertusschen wierd een droevige tijding ingebragt: hoe *de Maragnaeners*, gestijft door *de Brasiliaenen* en *Portugeesen*, de sterkte *Calvaria*, nevens de rievier *Tapicuru*, hadden over-rompelt: de bezetting nedergehakt: en de stad *San Luidewijk* bestormden. Geswind rukt *Hinderson* met drie honderd *Nederlanders* en twee honderd *Brasiliaenen* uit *Siara* derwaerds. De vyand, zeven honderd *Portugeesen* sterk, behalven drie duizend *Brasiliaenen*, hield geen stand: stak van 't eiland *Maragnon* na de vaste kust over: en legerde zich tusschen eng gebergte. De gantsche schuld deser zaemen-sweering wierd te last geleid aen den dronken steevoogd van *San Luidewijk* en des zelfs geheim-schrijver *Wilhem Negenton*, die de landzaeten door stuursche wreedheid afkeerig maekten. Onder andere zettenze vier en twintig *Portugeesen* uit enkele moedwil, zonder de minste schijn-reeden, te land: daerze door *de Tapuyers* zijn opgegeten. *Maurits* ondertusschen beoogde een gewigtige toeleg. Hy had het gemunt op de stad *Buenos Aires* in 't zuidelijk gedeelte van *Brasil*, aen de rievier *la Plata* gelegen: alwaer een weg te land na *Peru* leide: weshalven zomwijl 't zilver herwaerds, en *de Negers* derwaerds gevoert wierden: byzonder wanneer eenige ongelegendheid 't vaerwater na *Panama* toesloot. Terwijl *Maurits* alles vervaerdigde tot dese togt, quam een droevige tijding op *'t Reciffo*: namentlijk twee Portugeesche schepen smeeten eenig volk aen 't eiland *Thomas*, onder 't beleid van *Laurens Pirez*: die de Nederlandsche bezetting uit 't stedeken *Pavaosa* joeg: en de sterkte hard belegerde. De schaerscheid van water benoodzaekte veele trouwloose tot de vyand over te loopen. 't Stond te beduchte, dat gelijke bejegening de stad *Loanda* en *Seregippa del Rey* zoude ontstellen. Hier mede wierd de togt na *Chili*, onder *Henrik Brouwer*, en de toeleg van *Lichthart* op *Buenos Aires* gestaekt. *Maurits* dan waerschonwde *de Nederlanders* in *Angola*: zy zouden op haer hoede zijn, en voorzichtig wachten voor de meineedige trouwloosheid der *Portugeesen*: als die voorgaven: 't stond vry met gelijk recht wederom te haelen, geduurende 't tien-jaerig bestand, 't geen haer ontweldigt was, terwijl van bestand in *'s Graeven-haege* wierd gehandelt. Door dusdaenige stoutigheid, gepleegt op d'eilanden *Maragnon* en *Thomas*, staeken *de Brasiliaensche Portugeesen* d'hoofden te zamen: ja gebruikten een oproerige tael: zulx *Maurits* hem benoodzaekt vond, de meeste belhamers te ontwaepenen. En dewijl *de Negers* uit de *Palmares* groote overlast deeden, byzonder aen de land-bouwers in *d'Alagoas*, stelde *Maurits* orde: ten einde die roofnesten verwoest wierden. *De Palamares* zijn twee dorpen, lanx de rievier *Gungohuhy*, schuilende onder dichte bosschaedje, ses mijl ten noorden van *Parayba*. d'Inwoonders ses duizend sterk, zijn meest gevluchte *Negers*, die herwaerds zamen vloeyen, en 't land rondom af-stroopen. Zy bewoonen hutten uit gevlochte takken en stroo, achter welke hooven leggen, en landeryen vol palm-boomen: bootzen na den godsdienst en 't burger-bestier, onder *de Portugeesen* gebruikelijk. Een slaef verkrijgt sijn vryheid, wanneer een *Neger* gevangen brengt binnen *Palmares*; doch, indien vrywillig derwaerds vlucht, geniet alle voorrechten nevens d'andere. Zy leven by boonen, *patates-wortelen*, *mandioca*, Turksche tarwe, twee-mael 's jaerlijx in-geoogst, wild-braed, (want tam vee word aldaer niet gevonden) en visch, welke de noorder arm der rievier *Allagoa* overvloedig verschaft. Tegen den avond te huis gekeert van de jagt, zetten eerst rondom schild-wachten uit, en danzen voort, niet zonder yzelijk geschreeuw, tot midder-nacht: slaepen voorts laet in den dag. Terwijl drie honderd vuur-roers, honderd, *Mamelukken*, en zeven honderd *Brasiliaenen* zich vervaerdigen tot de togt na *de Palmares*, quamen op *'t Reciffo* de gezanten des koninx van *Congo*, die voor *Maurits* ten vereering bragten twee honderd *Negers*, een goude halsband en pot, behalven een meenigte

Hindersons verrichting op Maragnon.

Der Portugeesen trouwloosheid.

Palmares hoedaenige dorpen:

haer inwoonders.

Negers aen de West-Indische maetschappy. De gezanten verzochten hulp tegen den graef *Sonho*: die verraederlijk toegeleid had, om den koning uit *Congo* te verdrijven: welke toeleg ontdekt was by afgeworpene brieven, onderteikent van den steevoogd en bisschop tot *Loanda*, weinig te vooren eer *Loanda* door *d'Hollanders* vermeestert wierd. *Maurits* onthaelde de gezanten vriendelijk: bood zich aen tot middelaer, om 't geschil te beslechten: en schonk haer een lange fullepe mantel met zilvere en goude boorden, een zijde rok en sluyer, en een bevers-hoed vol goude borduursels. Eerlang quamen ook de gezanten van *Sonho*, biddende: 't Beliefde *Maurits*, geen bystand te doen aen den koning van *Congo*. Een der gezanten vertrok na 's *Graevenhage*. Zedert quamen uit *Congo* twee andere koninglijke afgezanten, die haer brieven openden voor den prinse van *Oranje Frederik Henrik*. Dit waeren sterke mannen, swart en vaerdig: zy swierden haer slag-swaerden met een vervaerlijk gezicht: dansten op een vreemde wijse: vertoonden de gedaente van haer koning, zittende niet zonder stil-swijgende staetigheid: als ook hoe de gezanten hem eer beweesen. Vorders droegenze gemakkelijk drie honderd vijf en twintig ponden: haer cieraed bestond uit olifants-staerten. Terwijl dese gezanten haer last voltrokken, verdroegen onderling *Cornelis Nieuwland* stee-voogd van *Loanda* en 't Portugeesche opper-hoofd *Peter Cæsar de Meneses*, alzoo 't tienjaerig bestand nu gesloten was tusschen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland*: dat *Meneses*, (verfoeyende d'overlast by sijn landaerd op 't eiland *Thomas* gepleegt) 't gewest besproeyt door de stroom *Bengo* zoude bebouwen, en de gevluchte landzaeten tot d'oude voet van handel en leven wederom te zaemen roepen. 't Beloofde wierd ter goeder trouwe na-gekomen: ja *Meneses* zette *Nieuwland* zoo veel meel by, als tot onderhoud van duizend gekochte *Negers* vereischte. *De Portugeesen* en *Nederlanders* begonden nu meer en meer malkander

als ook der vorst Sonho:

hoedaenig de gezanten van Congo waeren.

Nieuwland uit Loanda overvalt de Portugeesen.

gewent te worden: als echter *Nieuwland*, niet alleen door 't geen op d'eilanden *Maragnon* en *Thomas* onlanx voorviel; maer ook wegens ander quaed vermoeden gaende gemaekt, uit *Loanda* twee honderd bus-draegers by nacht afschikte: ten einde hy 't opper-hoofd *Meneses*, nevens weinige andere, door welkers verraederlijke opstand vreesde, by den kop kreeg. De soldaeten dan vielen in 't krieken des daegs de slaepende *Portugeesen* onvoorziens aen: hakten veertig ter neder: voerden *Meneses* gevangen weg, en, nevens verscheide andere aenzienelijke persoonaedjen, een buit geschat op meer dan honderd duizend dukaeten. Men bestelde voorts honderd en sestig *Portugeesen* in een onbequaem vaertuig, met weinig eed-waeren, om na *Salvador* te schepen. Dese zukkelden een geruime tijd op zee: acht stierven van honger: d'overige, ten been toe uitgeteert, liepen binnen *Pernambuco*: alwaer *Simon Alvares de la Benho*, ontzet wegens de mishandeling aen sijn lands-genooten gepleegt, swaere klagten inbragt tegen *Nieuwland*, *Mols* en *Kroes*, aen welke 't hoogste gezach over *Loanda* stond: zy hadden 't recht der volkeren geschonden: en de beswooren bestands-punten meineedig gebrooken. 't Was billijk, dat de ballingen hersteld wierden in haer land en goed. *Maurits* antwoorde: *Loanda* behoorde tot de West-Indische maetschappy: had over die stad niets te zeggen. De bewindhebbers, dieswegen aengesproken, zullen zich buiten twijffel aen dit werk ten hoogsten laeten gelegen zijn: te meer nadien, lanx de draed van 't geen buiten *Loanda* is voorgevallen, lichtelijk sullen geraeken achter 't geheim des overlasts gepleegt op 't eiland *Thomas*. De vrye *Neger Christoffel Santches* had bereeds verklaering gegeven: hoe *Antonius Cavalho* uit het eiland *Thomas* den toestand des zelve over-briefde aen *Laurens Pierez* woonachtig tot *Lisbon*: *de Nederlanders* waeren ten meerderen deele door de landziekte gesneuvelt: zulx 't gantsche eiland met kleine moeyte wederom gebragt konde worden

Klagte van Benho over Nieuwland:

antwoord van Maurits.

den onder de Portugeesche kroon. *Pierez* ruste geswind, met kennis des koninx twee schepen toe, kreeg last van hoogerhand, de Nederlandsche bezetting, het zy met beloften, het zy met geweld, te verjagen. *Pierez* dieshalven voor *Lisbon* zeil gegaen, met 't begin der hooymaend des jaers

1642. sestien honderd twee en veertig, weigerde eerst den gewoonelijken tol aen 't eiland *Thomas*: viel moordadig de Nederlandsche bezettelingen aldaer op 't lijf: hield haer, gevlucht binnen de sterkte, hard belegert: en vergiftigde tegen 't recht der volkeren, de wateren rondom. Ondertusschen drukte d'honger niet alleen *Loanda*; maer ook *Brasil*. Om 't quaed in het toekoomende voor te komen, vond *Maurits* geraedsaem: de landeryen in *d'Alagoas* aen nieuwe volkplanters te verkoopen. Over dit werk wierd gestelt *Henrich Moucheron*: ten einde de velden rondom *Porto Calvo* en lanx de rievier *Francisco*, als ook in *d'Alagoas*, bezaeyd wierden, en brood verstrekten. Merkwaerdig is de togt, welke *Rudolf Baron* met drie metgezellen *Tapuyers* ter hand sloeg. Uit 't dorp *Careri*, zonder eenige voorraed van mondkosten vertrokken, liet 't gebergte *Cupaova* aen de rechter zijde leggen: vorderde zeventig mijlen landwaerd, zonder eenig volk t'ontmoeten: alleenlijk vond een berg, meest bestaende uit Moscovisch glas. Hier liep hy zuidelijk tot in de dorpen *der Waripebares* en *Caripati*: vriendelijk onthaeld, vergezelschapten hem uit ieder dorp een: ten einde graef *Maurits* begroeteden. Dese zond haer beschonken na huis. Doch *de Waripebares* en *Caripati* bewoonden veertien dorpen op 't gebergt, welk *Brasil* ten westen besluit: leven by de jagt, vischvangst, wilde hooning en allerley aerdvruchten: voeren gestaedig oorlog tegen magtige volkeren, verspreyd over een vlakke boodem na den zonnen-ondergang. *Maurits* leide *Baron* een jaerlijx inkoomen toe: om nieuwe gewesten zonder stil te zitten t'ontdekken. Doch *de Tapuyers* dwaelen wijd en zijd tusschen de rievieren *Grande*, *Quoauguho*, *Ocioro*, *Upamema* en *Voiroguo*, zonder vaste woonplaetsen. Het zijn sterke menschen, met wreede oogen en swart hair: wijken geen paerd in snelheid. Wanneer de priesters in de bosschaedjen met den duivel te raede zullen gaen, mompelen eenige woorden binnens monds: wedergekeert schreeuwen luids keels: *ga, ga, ga, annes, annes, annes, jedas, jedas, jedas, hade, congdeg*: waer op 't volk antwoord, *houh*. In plaets der besnijdenis der jonge kinderen gebruikenze een in-snijding. 't Werk gaet aldus toe. De duiveljagers staen op een lange ry, trippelende en zingende. Een der priesters swaeyt het kind voor de gantsche meenigte rondom: loopt met 't zelve een stuk weegs: wedergekeert houd het op sijn schoot vast: terwijl een andere paep een gat maekt door de ooren en lippen, in welke zekere beentjens steekt. De moeder ondertusschen schreyd bitter. By deze verrichting, die met gezang en dansery eindigt, laet zich de koning altijd tegenwoordig vinden. De maegden blijven onder 't opzicht der ouders, ter tijd de moeder haer eerste maendstonden verneemt. Dit geheim maektze den Priesters bekend, en dese openbaeren het den koning: voor welken de dochter, rood beschildert, gebragt word: die haer en hem zelf met tabak berookt: en konstig na de krans, die de bruid op 't hoofd draegt, met een pijl werpt, indien de pijl treft, lekt de koning het bloed af: waer uit de gequetste hoop schept van een lang leven. Zoo haest de man sijn vrouw beswangert, heeft hy zedert geen vleeschelijke gemeinschap; maer slaept voorts by de andere wijven, welker getal meer of minder is, na ieders goed-dunken. De kraemvrouwen eeten haer eigen nageboorte op. 't Overspel staet den mannen vry: de vrouwen, op 't zelve mis-drijf betrapt, boeten 't met de dood. De moeders en naeste bloedverwantinnen bereiden de gestorvene kinderen tot een vroolijke maeltijd. Als 't planten en zaeyen ten eynde gebragt is, roept de koning 't volk en priesters te zamen. Hy zelf pronkt met groene kran-

Togt van Rudolf Baron is merkwaerdig.

Zeden der Waripebares en Caripati.

Vreemde manieren van de Tapuyers.

kransen behangen : alle komen beschildert over 't gantsche licchaem en vol veel-vervige pluimen bezet te voor-schijn : zitten ter aerde neder: droogen eenige boom-vruchten tegen 't vuur : de vruchten gestampt en met water gemengt worden zoo lang gedronken, tot wederom uit-braeken. De priesters zingen, steeken haer pijpen hemelwaerd, en staen niet anders, dan of in de lucht een vreemd spook, door verbaestheid weg-gerukt, beschouwden. Op de rugge van sommige hangt een bondelken struis-vogels vederen : andere werpen lichte pluimen om hoog : ten einde zien, hoe de wind waeyt. Zy gelooven dat op 't gezeide bondelken brood uit den hemel daelt. Wanneer in grasmaend des jaers sestien honderd een en veertig, de over-stroomende rievieren groote schaede den land-bouw toe-bragten, zijn de duivel-jaegers raed gevraegt. De koninglijke kalabas, in welke d'heilige steenen *cebuterah* en *titscheyouh* verborgen leggen, quam te voorschijn. 't Werk begon met dansen en zingen. Daer stonden ses priesters op een ry, dewelke zouden waerzeggen. d'Eerste nam een steen, en sprak *de Nederlanders* hebben slag geleevert aen de bezetting binnen *Salvador*; doch zijn nu beezig, om onderling te verzoenen. De tweede toonde een bloeyzem van Turksche terwe, en voorzeide een vruchtbaer gewas der terwe. De derde hield een witachtige key, en beloofde overvloed van melk. De vierde vatte een steen gelijkende na brood, en gaf te kennen, hoe 't land veel brood zouden voort-brengen. De vijfde stak een pijl en boog met pluimen behangen opwaerd, en riep : dit is een schenkaedje der engelen : 't wild zal dichter gevangen worden, als hier vederen slingeren. De seste nam een wassche klomp, waer uit bekend maekte 't gelukkig werk der byen. Zy eeren 't hemels-teiken *de Groote Beerin*. Wonderlijk in haer manier van 't licchaem te zuiveren : zy steeken een

Vreemde handel van de priesters der Tapuyers.

een ſtronk gevlochten uit ſcherpe bladeren by 't keelgat tot in de maeg, alwaer zoo lang draeyen tot bloed ſpouwen. Des zoomers vloeyenze ten ſpiegel-gevecht te zaemen.'t Feeſt duurt drie dagen. De kampers komen wonderbaerlijk voor den dag: zy zijn omhangen met alderlei pluimen: draegen in plaets van laerzen boombaſten om de voeten: 't hooft glimt van hooning: 't hair, in een tuit gebonden, ſlingert achter af: op de kruin pronkt een vederbos, en rondom den hals een pluimekrans: aen d'armen bindenze de vleugelen der vogel *kohituh:* over de rugge hangt een groene tak: 't gantſche licchaem is veelvervig beſchildert: 't hoofdhair ſteekt vol rood ſtof. Aldus gaenze malkander te keer: en, indien onderling een wrok voeden, word het ſpel ernſt: zulx meenigmael verſcheide ſneuvelen. d'Overwinnaer verwijt den overwonnene met vreemde ſprongen ſijn verwijfdheid: en geniet ten prijs des zelfs wijven en kinderen. Zy eeten de ſlangen *manuah* vier ellen lang. Deſe hebben aen de ſtaert een horen, welken by 't lichaem van menſch of beeſt met een geweldige ſlag injagen, ſlaen ſich om een boom, en zuigen tot de laetſte droppel 't bloed uit 't lichaem. Men vind hier ook ſlangen diervoegen vergiftig: dat door de minſte wonde den dood veroorzaeken; ten zy 't gequetſte deel terſtond uitgeſneeden of afgekapt word. De prieſters hakken de lijken aen kleine ſtukken. Oude wijven braeden de ſtukken: de vrouwen knabbelen 't vleeſch rondom de beenderen af: de beenderen, bewaerd tot het gewoonelijk feeſt, worden geſtampt, met water gemengt en gedronken. Doch de licchaemen van adelijke perſoonaedjen moeten niet als by edel-luiden opgegeten. Men huld de koning in, niet zonder vreemde plechtelijkheden. De prieſters, met vederen behangen, zalven hem met welriekende balzem, en zetten op ſijn hooft een cierlijke kroon uit veelvervige pluimen. Thans is ieder uitgelaeten in hippelen en zingen; maer, zoo iemand begint te reppen van den overleeden koning, heffenze gelijkelijk een naer gehuil aen. Het koninglijk gezach beſtaet meer in raeden dan gebieden. De zielen, der gene die haer eigen dood ſterven, geloovenze onſterfelijk te zijn; maer dewelke door vyandlijk geweer of vergif of een verſlindend dier aen kant geraeken, worden na ziel en licchaem vernietigt. Zy beuzelen wegens de vos, dat hy de gunſt der godheid *de Groote Beerinne* van *de Tapuyers* heeft afgekeert; want voor ettelijke eeuwen leefden haer vaders in een gelukzaelige ſtand: welke den nakomelingen, tot arbeid geſchaepen, niet mag gebeuren, ter oorzaek de gezeide God verſtoort blijft. Zy ſtellen den afgrond ten weſten, nevens een donkere poel, alwaer de duivel onderzoekt, hoedaenig de zielen op aerde leefden, wat dood ſtierven. De goede worden overgeſcheept na een vermaekelijke valleye, alwaer overvloedig viſch, vleeſch en hooning valt. De booſe worden jammerlijk gepijnigt. In de woeſtijnen verbrand alles door weerſchijn der zonneſtraelen tegen de hooge toppen en diepe laegten. Met de regen, gevallen in louwmaend, verfriſt het gezengde gewaſch. Zy leven onderling vreedzaem, op gelijk recht om te eiſchen die niet heeft, en te geven dewelke heeft. By nacht ſtaekenze haer togten, uit vrees voor de ſlangen en ander wild gediert. Ten zy de zon eerſt den daeuw optrekt, zullen niet opkramen. Haer vrienden ontfangenze eerſt blijdelijk: daer na ſchreyenze. Voor een vyand is geen genaede. De koning *Iandovi*, meer als honderd jaer oud, verzocht ten houwelijk de ſchoone dochter der vorſt *Iucker* door ſijn prieſters; doch afgeſlaegen, bedacht een looſe vond. Hy noodigt *Iucker* met ſijn landzaeten tot een ſpiegel-gevecht. Deſe verſchijnt: men was wederzijds doende: wanneer de vrouwen uit 't heir van *Iandovi* toevloogen: *Iuckers* kampers by 't hair greepen: zulx voor de wreedheid van *Iandovi* bloot ſtonden: en een merkelijk aental vermoord wierd. *Iandovi* ſchaekt aldus de begeerde dochter.

Wonderlijke kamp-vechters.

Slang manuah.

Lijken opgegeten.

Godsdienſt der Tapuyers.

Wreedheid van Iandovi.

Hy had toenmaels veertien wyven en ſeſtig kinderen: beſliep te vooren vijftig vrouwen. *Ioan Rab een Hoogduitſcher* uit *Waldek*, die door laſt van graef *Maurits* vier jaer verkeerde onder *de Tapuyers*, om haer ſpraek te leeren, is zichtbaer getuige der voorverhaelde vreemdigheden. Maer *Henrik Brouwer* lichte d'ankers van vier zeilen voor *'t Reciffo* na *Chili*. Ondertuſſchen overvielen eenige benden *Braſiliaenen* de ſterkte *Siara:* de ſlot-voogd *Gideon Morritz* wierd nevens alle de bezettelingen en arbeidsluiden neder-gehakt. 't Gelukte *Rudolf Baron* beter, die met weinige Nederlandſche ſoldaeten en honderd *Tapuyers* op *'t Groote Palmares*, een verſchuil der ruitende *Negers*, ſtoutmoedig aen viel: hy leide 't dorp, geſterkt met een dubbelde heining, aen koolen. Duizend huiſgezinnen hadden zich hier nedergeſlaegen, behalven d'ongetrouwde. Rondom lagen ruime zuiker-riet-velden. Hoenderen liepen in overvloed. Anders was hier geen buit te bekomen. *Baron* velde honderd *Negers*, en voerde eenen-dartig gevangen weg: d'overige ontſnapten in de dichte boſſchaedjen. Maer *Maurits* verkreeg eindelijk ſijn lang-verzochte oorlof, om te vertrekken. Hy had nu door beleefde brieven afſcheid genoomen van de gezach-hebbers *in Serinhain*, *Porto Calvo*, *Iguarazua*, *Itamarica*, *Parayba*, *rio Grande* en de raed op *'t Reciffo:* die hem alle eenpaerlijk bedankten voor ſijn wijſe land-beſtier, betuigende haer hert-grondige droefheid wegens ſijn vertrek, welke buiten twijfel geen kleine onheilen zoude na zich ſleepen. Doch hoewel de bewind-hebbers der Weſt-Indiſche maetſchappy den af-togt voor graef *Maurits* geſteld hadden, op d'aenvang der lente van 't jaer ſeſtien honderd drie en veertig, ging de reis toenmaels niet voort: ter oorzaek de graef gelaſt wierd, de krijgs-magt te verminderen tot achtien vaendels, en d'inkomſten van die de kerk, of 't raedhuis bedienden te beſnoeyen, eer te huis keerde. Hy vond hier groote ſwaerigheid om zulk een raed-ſlot ter uit-voering te ſtellen. Weshalven ſchreef aen d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands:* hoe onmogelijk was den Braſilſchen kring, eenige honderd mijlen wijd, te beſchermen met zoo weinig krijgs-magt: *de Portugeeſen* bedekten d'haet onder vleyende veinzeryen: paſten op alle gelegendheid, om 't tegenwoordig bezit *den Nederlanders* uit d'hand te wringen: zy vervloekten d'opgeſtelde tollen, vryheid van gods-dienſt *den Iooden* vergunt, en 't uitbannen der Roomſche geeſtelijkheid. En, alzoo meer dan negen en vijftig tonnen gouds ten achteren ſtonden aen de Weſt-Indiſche maetſchappy, leiden enkelijk toe: om by beroerde tijden nooit te betaelen. Zulx door gewaepend ontzag in toom moeſten gehouden. Na dat *Maurits* deſe brief na 't vaderland af-ſchikte, gaf hy het bewind *van Braſil* aen den hoogen raed over, de krijgs-magt aen *Henrik Hoes* hopman der graefelijke lijf-bende, en een ontwerp behelſende den voet der Braſilſche land-beſtiering. d'Inhoud luid aldus. Driederhande ſlag van menſchen ſtaen onder 't gezach der opper-hoofden, namentlijk ſoldaeten, koop-luiden en burgers, zoo *Portugeeſen* als *Nederlanders*. Ook word de manier van heerſchen verdeelt in een burgerlijke, kerkelijke en krijgs-heerſchappy. Leg enkelijk toe, om de gunſt der ſoldaeten te winnen: ten einde zy gehoorzaemen niet uit dwang, maer vrywillig. Draeg zorge voor de betaeling; want zonder geld worden de wapenen krachteloos. Men moet te meer over-hellen in krijgs-ſtraffen tot geſtrengheid: om dat de ſoldaet door ommegang met woeſte heidenen lichtelijk woeſte zeden over neemt. Houd een minzaeme gemeenſchap met de krijgs-overſten. Vergeef d'oorlogs-ambten, niet uit zucht; maer aen die 't verdienen. Draeg ernſtige zorg, dat de landman noch zuiker-moolens overlaſt lijden door ſoldaeten. Verbind eenige *Portugeeſen* van aenzien met beloften en vriendelijk onthael: om uit haer bericht te krijgen, wegens de toeleg der Portugeeſche kroon. Houd d'over-

Siara overvallen.

Baron verwoeſt het Groote Palmares.

1643.

Brief van Maurits aen d'Algemeine Staeten:

Sijn ontwerp, behelſende de manier om Braſil te beſtieren.

d'overloopers verdacht. Laet geen vestingen vervallen. De brug voor *Boavista* dient noodig voorzien van een sterke reduit, en de brug tusschen *'t Reciffo* en *Maurits-stad* zorgvuldig bewaert. De verradersche *Portugeesen* handel gestreng, na verdienen; doch verbind anderzints dese landaerd, zoo lang buiten misdrijf leeft, door beleefdheid en weldaedigheid. Vergun niet alle 't gebruik der wapenen. Ik heb zulx niet alleen toegestaen aen weinige *Nederlanders*, *Fransche* en *Engelsche*, die in 't land haer verrichting hebben: als ook ettelijke *Portugeesen*, dewelke zich verdeedigen moeten tegen struik-roovers en 't wild gediert. Stelt de tollen niet te hoog. De gierigheid van de bezorgers der ding-taelen dient noodwendig beteugelt. De last van de bewindhebbers zal niemand te buiten gaen: ten zy zomwijl de welstand der Brasilsche staet zulx by byzondere voorval noodwendig vereischte. Vorder yverig d'uitstaende schulden van de West-Indische maetschappy. Alleenlijk handel wat zachter de bezitters der zuiker-moolens: ter oorzaek meenigwerf een schaers gewasch haer geld-kisten ten achteren zet. Straf zonder uitstel de straed-schendery. Verkondig vryheid voor een struik-roover, indien hy sijn mede plichtige aen 't gerecht overlevert. Laet *de dag des Heere* naeuw by ieder onderhouden worden. Stel 't herbouwen van *Olinda* vry, en swaere straf op het dobbelen. Die den Spaenschen struik-roover *Soute* levendig of dood in handen brengt, begiftig rijkelijk. Om alle ongerechtigheid voor te komen, is noodig 't gewigt en ellen te yken. De burgerwacht laet naeuw waergenomen, en geen eed-waeren uit *'t Reciffo* vervoert worden. De wetten gemaekt tegen gods-laster, hoerery en overspel voer strengelijk uit. Teiken de vrye luiden in een byzondere blaffart aen. Laet de vier buite-vaders den weesen naeuw gaede slaen. Vrye visch-vangst zy allen vergunt, behalven in verpachte wateren en vyvers. De burgery moet aller wegen op geweer staen, en d'eetwaer op een gezette prijs. De Roomsche priesters zullen geen zending ontfangen van *Salvadors* bisschop: noch de grenzen, gehoorig tot de West-Indische maetschappy naderen, dan by verkreegen oorlof, en afgeleide eed van getrouwigheid. De kerkelijke inkomsten moeten vervallen aen de gemeine schat-kist. *De Iooden* mogen geen nieuwe synagoogen timmeren, noch iemand tot 't joodendom trekken, noch een Christen vrouw ter echt nemen, noch den Christen-leer lasteren.

Maurits vertrekt na Holland,

Zedert *Maurits* dan op alles wijse orde had gestelt, vertrok uit *Maurits-stad* door *Paratibi* en *Iguarazu* na *Parayba*: alwaer *Iandovi* aen hem zond drie van sijn zoonen, met twintig *Tapuyers*, verzoekende: hy beliefde sijn vertrek te staeken. Twee der zelve, nevens vier *Carapaten* en *Waypebaeren*, die onlanx zich meesters maekten van *'t Groote Palmares*, gelijk ook vijf *Brasiliaenen*, stapten uit de schans *Margareta* met hem scheep, den twee en twintigste van bloeymaend des jaers sestien honderd vier en veertig.

1644.
sijn vloot:

De vloot bestond uit dartien zeilen, bemand met duizend vier honderd koppen van allerley slag, voerende koop-waeren geschat op ses en twintig tonnen gouds. *Maurits* liep binnen *Texel*: stapte onpasselijk aen *den Helder* uit: en deed eindelijk bericht wegens sijn Brasilsche land-bestier.

hy doed bericht in den Haege wegens den toestand van Brasil:

Hy verhaelde dan onder andere: hoe *Brasil* eertyds plagt te leveren jaer voor jaer zeven en twintig honderd mael honderd duizend ponden zuiker, van welke de koning tienden trok, behalven de slechtste zuiker *panella*, die driewerf meer ponden uitmaekte, als 's koninx tienden. Niemand vermogt dit zoet gewasch elders vervoeren, dan na *Portugal*, en in schepen t'huis behoorende tot *Lisbon*, of in d'eilanden *Tercera*, *Canaria*, en *Madera*. Drie honderd, zoo galjoenen als karveelen, hielden haer in 't vaer-water: dewelke geduurig na *Brasil* voerden wijn, oolie, meel, gezoute visch, lywaed wolle-laekenen, yzer, kooper, en andere Europische koopmanschappen: waer

voor zuiker te rugge bragten tot grote winst. *Brasil*, zoo verre behoort onder de West-Indische maetschappy, strekt zich uit van de rievier *Real* af, welk *Seregippa* scheyt van *Salvadors* landvoogdyschap, tot *Maragnon* toe. *Seregippa* zelf beslaet lanx de zee-kust twee en dartig mijlen: en is alder-eerst door *Christovan de Barros Cardoso* onder *Spanje* gebragt. *Cardoso* gevolmagt by de Spaensche koning, om dit nieuwe gewest te bevolken, lokte vele uit *san Salvador*: die aldaer vier zuiker-moolens, een stedeken van honderd huisen, en vier honderd af-schutsels voor groot vee timmerden. Doch 't stedeken, door d'oorlog verwoest, heeft niet na-gelaeten als een droevig overblyffel. 't Vee is *den Nederlanders* in handen gevallen, of van de tygers verslonden. d'Inwoonders kraemden wederom op na *Salvador*. Veel swaerigheden beletten *Seregippaes* herstelling. *Pernambuco* behoeft in vruchtbaerheid voor geen land des aerdboodems te wijken, ten zy daer de grond zandig of steenachtig valt. De velden voeden overvloed van schoon vee, de bosschaedjen wild en gevoogelte, *de Oceaen* en rievieren allerley smaekelijke visch. 't Word niet verder als acht mijlen landwaerd bewoont: ter oorzaek de strand bequaemst valt voor alle toe-voer en uit-voer. Ook konden *de Portugeesen* om haer klein getal zich niet wyder verspreyden: te meer, nadien sterke tegenstand vonden by *de Brasiliaenen*. Men begroot 't getal *der Negers*, die de zuiker-moolens bearbeyden tusschen de rievieren *Grande* en *Francisco*, op veertig duizend. *d'Uithoek Verde*, *Mina*, *Angola*, *Ardra* en *Calabaria* leveren jaerlijx doorgaens drie duizend: om 't getal der gesturvene of gevluchte te vullen. Dit gewest had rijkelijk haer zelf gevoed: ten zy de luyigheid en quaede huis-houding *der Nederlanders*' t gebrek van levens-middelen had veroorzaekt. Vorders d'oorzaeken des vervals in *Brasil* zijn verscheiden. Als namentlijk de groote schulden, die *de Portugeesen* ten achteren blijven: waer op gevolgt is een verval der gemeine schat-kist en verwerring aller reekeningen. De trouwloosheid deser landaerd brengt geen minder onheil toe; want zy zoekt slechts gelegendheid, om het Nederlandsche gebied van den hals te schudden: en te gelijk op dusdaenige voet nooit te betaelen. Dewijl *de mandioca*, 't voornaemste voedzel in *Brasil*, schaersch word voortgeteelt, by gebrek van land-bouwers, rijsen d'eetwaeren tot een zeer hooge prijs. Waerom ook 't verhongerde graeuw tot dievery en roof, byzonder ten platten lande, uit-spat. De handel met brasilien-hout word inschelijx t'eenemael installig gemaekt: ter oorzaek geen orde is op 't om-hakken der boomen. Behalven de tollen geeft de zuiker groote winst. Ondertusschen evenwel, nadien de koop-handel zeer verflaeuwt, zal d'ontfang en uit-gift van *Brasil* malkander niet verre ontloopen. Veel wissel-brieven komen bedriegelijk te rugge. Veel pakken zich weg, zonder de schuld-heeren te voldoen. Niemand zet geld op renten, dan onder pand. De pak-zolders staen leedig, d'Huisen mogen het derde deel in huur of koop niet maeken, als voor weinig tijd. De prijs *der Negers* is een vierde afgeslaegen. Ambachts-luiden hebben geen werk. Men konde zedert twee jaer den soldaet geen betaeling doen. Doch tegen dese onheilen dient herstelling gesocht. d'Armoede *der Portugeesen* ontstaet ten deelen uit de verwoestende oorlog, ten deel uit hoop geschept op de Spaensche vloot; want alzoo geen andere gedachten voeden, of *de Nederlanders* zouden nu ongetwijfelt *Brasil* quyt geraeken, kochten de landen, zuiker-moolens en *Negers* tot een zeer hooge prijs, onbekommert voor betaeling. De maekelaers dreeven inschelijx de koop vinnig voort, om het genot van haer gewoonelijke trek-geld. By dese duure inkoop quamen verscheide andere quaden; want de laege prijs der zuiker, schaersheid van leef-togt, sterfte onder *de Negers* aen de kinder-pokjens,

in 't byzonder van Seregippa:

van Pernambuco:

getal der Negers:

Oorzaeken des vervals in Brasil, zeer merkwaerdig:

raed tot herstelling van Brasil.

pokjens, verzuim der landbouw, ſchaeden door waters-nood, 't gewormte *lagartas*, ratten, muiſen, ſtruik-roovers en verzengde aerde wegens brandende hette, hadden *de Portugeeſen* zeer ten achteren gezet. Hier quam by, datze veel geld ſpilden aen pleyten en hooge renten. Deſe onheilen hebben geen kleine krak gegeven aen den koophandel: gelijk ook 't afzetten van der munt. De verwiſſeling der beſtierders over *Braſil* heeft ook ſwaere ongelegendheden nu en dan gebaert: alzoo doorgaens vertrokken, wanneer by ervaerendheid kennis van zaeken kreegen: daer verſche ſtaet-volgers door onkunde meenigmael 't werk verbrodden. Men gaf ook zomtijds in *'t Vereenigde Nederland* te veel gehoor aen de klagten van zommige miſnoegden, die meer haer eigen driften, als waerheid by-bragten. Hierom kreegen de Braſilſche beſtierders zomwijl een laſt voor *Braſil* ten hoogſten ſchaedelijk. De naeſte weg dan, om duſdaenige ſwaerigheden te verbeteren, was: *den Portugeeſen* tijd te vergunnen tot afleggen der ſchulden: en immers niet aen te ſlaen 't geen tot de zuiker-moolens behoort: aengezien de zelve, van 't noodige werktuig berooft, tot meer als d'helft af-ſlaen. Ook behoort de bijtende woeker, welk de ſchuld-heeren den niet betaelende goddeloos afkneevelen, tot een vry laeger prijs vermindert. De verquiſting op overdaedige maeltijden en het prachtig gewaed diende inſchelijx by ſtrenge wetten beteugelt. Vorders konde de Weſt-Indiſche maetſchappy ter been blijven: indien verbod gedaen wierd op de zuiker die *Ooſt-Indiën* leevert. 't Gaet ſchandig toe met 't overvoeren *der Negers* uit *Africa* na *Braſil*; want doorgaens een merkelijk aental door hongers-nood en ongemak ſneuvelt. Binnen anderhalf jaer zond onlanx *Africa* vier en ſeſtig duizend, van welke vijftien honderd vijf en twintig om hals geraekten. 't Verkoopen dient niet min verbeetert: alzoo *de Negers*, in een

[Margin note: ...raed tot herſtelling van Braſil]

groote drang aen de man geholpen, veeltijds met de koopers, die nooit denken te betalen, op den buit ſtruikrooven. Dit quaed konde lichtelijk voorgekomen, wanneer de koop geſchiede voor gereed geld, of ten minſten onder goede borg-togt. De munt moet noodwendig tot voorige gang herſteld. De gemeine ſchatkiſt was licht verbetert indien uit *Nederland* meer lijf-togt geſtiert, 't getal der gezach-hebbers over burgerlijke en krijgs-zaeken beſnoeyt, de ſchuld voor de Weſt-Indiſche maetſchappy niet te ſlap of te hard in-gemaend, en 't groote geld, aen het bouwen van ſchepen geſpilt, vermindert wierden. Waerlijk men moet belangende de Braſilſche ongelegendheden iets toe-ſchrijven aen Gods wondere beſtiering, iets aen d'onachtſaemheid, meer aen d'onvoorzichtheid, en alder-meeſt aen de algemeine verarming. Wanneer de Ooſt-en Weſt-Indiſche maetſchappyen, 't welk in de moolen is, tot een licchaem vereenigden, 't ſtond geſchaepen: dat de Spaenſche kroon eerlang *Peru* en *Mexico* zoude quyt raeken. Aldus heeft *Maurits* opening gedaen van den Braſilſchen toeſtand voor d'Algemeine Staeten, prins *Frederick Henrik* en bewindhebbers: by alle hertgrondig bedankt wegens ſijn wyſe land-beſtier. Zulx geen kleine luiſter toegebragt heeft tot ſijn doorluchtige ſtamme, welke den kaiſar *Adolf*, de beruchte prinſe *Rene Chalon*, de twee vermaerde *Engelbrechten*, en verſcheide andere oorlogs-blixemen roemwaerdig telt. Sijn vader *Ioan* erkende voor broeder *Wilhem* ſtadhouder van *Vrieſland* en *Groeningen*. Sijn moeder *Margareta* een dochter des Holſteinſche hartogs baerde tot *Dillenburg*, behalven *Ioan Maurits* de oudſte zoon, *Georgius Frederyk*, *Wilhem Otto*, *Henrik*, *Bernard*, *Chriſtiaen*, *Ioan Erneſt* en ettelijke dochters. Zedert *Maurits* vertrek, voerden *Hamel*, *Baſſi* en *Bulleſtraeten* 't meeſte gezach over *Braſil*. d'Onkoſten, by den oorlog gemaekt, wierden beſnoeyt: en de bezettelingen tot ſeſtien

[Margin note: *Stam en afkomſt van graef Joan Maurits.*]

 hon-

honderd koppen vermindert. Men hield geen hand aen eenige vestingen. De Portugeesche koning loerde ondertusschen op dusdaenig verval; want die zich aen *Brasil* zoo veel gelegen liet, als aen sijn koningrijk: te meer dewijl bevond, hoe sijn voorzaet *Sebastiaen* vier en veertig honderd duizend dukaeten jaerlijx uit *Brasil* trok, behalven de schenkaedjen en winst by *de Portugeesen* gemaekt. *Salvadors* stee-voogd kreeg last, een oog in 't zeil te houden: men zoude hem eerlang van schepen en volk voorzien. Niet weinig hielp tot de verradery *een Mulaet Ioan Fernandes Viera*. Dese, lang op-gevoet ten huise eens raeds heer binnen *'t Reciffo*, had alle geheimenissen schrander door-kroopen: wist zich in veeler staet-kundigen gunst in te wikkelen: mits haer nu en dan eenige vreemdigheden vereerde: pachte d'inkomsten, die de West-Indische maetschappy uit de zuikermoolens vorderde. Eindelijk misnoegt, ter oorzaek d'hooge raed geen af slag toestond, daer klaegde over verlies by sijn pacht, houd heimelijke zamen-handeling met *Andræas Vidal*: ten einde ter gelegener tijd *de Nederlanders* op 't lijf viel. Hy had nu ter sluik meenigte wapenen en oorlogsbehoeften by een: wanneer *een Iode Moses Accoignes* zich wegens schulden verbergde ten huise van *Viera*, een mijl buiten *'t Reciffo*. Alhier verzocht tot deel-genoot der zamensweering, veinsde toe te stemmen; doch pakte hem met 't krieken des daegs weg, en bragt 't geheim aen den hoogen raed; die 't aen-brengen geen geloof gaf, als zijnde door *de Portugeesen* in slaep gewiegt; want, gelijk voorgaven, zy eerkende geen overigheid, dan de West-Indische maetschappy: indien ooit vernaemen, dat by iemand eenige opstand broeyde, zy zouden zulk een verrader zelf aen kant helpen. Het kan ons niet beter gaen, zeidenze als nu: dewijl volkoomen bezit van goederen, vrye oefening der gods-dienst en 't beste 't geen *Europa* levert gunstig genieten. De Portugeesche koning, wien zoo veel gelegen leid aen de gunst *des Vereenigden Nederlands*, zoude zulk een misdrijf in haer vervloeken, ja helpen straffen. Dusdaenig was haer voorgeeven. Ondertusschen verging een rijke vloot, van *'t Reciffo* t' huiswaerd gekeert: en *Andræas Vidal* komt op *'t Reciffo*: neemt sijn verblijf by *Viera*: alwaer hem d'heeren der zuikermoolens dagelijx begroeten, en den eed der getrouwigheid aen den Portugeeschen koning plechtelijk afleiden. Hy vermaende haer vorders voor den dag te springen, zoo haest d'aenslag begon: ten einde met *de Nederlanders* gehandelt wierd, gelijk *den Castiliaenen* was weder-vaeren. Stelde vorders tot uitvoerders der gewichtige toeleg *Viera*, *Antonio Cavalcantelca* en *Amador da Rouge*, en by haer afwesen *Francisco Gomes Morres*, *Lopes Coriadero*, *Ieronymo Cadexa* en de kolonel *Emanuel Heyros Sequeira*. Doch *Vidal*, na dusdaenige verrichting in *Pernambuco*, kreeg een vry-geley brief op *Parayba*: alwaer hy 't werk op gelijke voet bestelde: en keerde te rugge binnen *Salvador*: uit welke stad eerlang ettelijke benden trokken, om *'t Reciffo*, *Parayba* en *rio Grande* te overrompelen. De hooge raed kreeg hier af kundschap; doch sloeg het als noch in de wind. 't Werk was aldus besteeken. *Antonio Cavalcantelca*, schepen binnen *Maurits-stad*, rechte een prachtige bruiloft aen voor sijn dochter, ten huise van *Viera*: alwaer de voornaemste *Portugeesen*, nevens de raedsheeren en krijgshoofden, genoodigt waeren. Over maeltijd zoudmen schielijk alle Nederlandsche dienaers, en voorts haer heeren, den hals breeken. Op dese moordadige verrichting moesten ettelijke zich na *'t Reciffo* begeven, met tyding van d'aenkomst der bruilofts-gasten. Een gedeelte zoude binnen dringen: een gedeelte wierd geschikt tot bewaring der poort: ter tijd toe 't overige heir aenquam, die zich van *Maurits-stad* en de wapen-plaetsen konde verzeekeren. Ettelijke barken, in schijn als of zuiker moesten laeden, zouden d'haven en vesting aen de dijk bemachtigen. Al wat leven ontfangen had wierd ten slachting geschikt. Onder de sterkten van

Portugeesche koning loert op Brasil.

Viera brouwt verraed tegen Brasil:

Accoignes brengt 't verraed uit.

Loosheid der Portugeesen.

Verraedery van Andræas Vidal zeer listig bestelt in Pernambuco en Parayba.

Een grouwelijke bruiloft buiten 't Reciffo.

Grouwelijke toeleg der Portugeesen.

rio Grande en *Parayba* waeren openbaere schouwspelen afgekondigt, tot welke de bezettelingen haer buiten twijfel zouden laeten vinden. De speelders verbergden onder haer klederen een pistool en pook: de kijkers schielijk afgemaekt zijnde, vervielen de sterkten van zelf in haer handen. Om elkander naeder te verbinden tot uitvoering van sulk een bloedige toeleg, had *Viera* de voornaemste hoofden der zaemensweering op 't hoog outaer duure eeden afgevordert. De vier en twintigste van zoomer-maend des jaers sestien honderd vijf en veertig was ten moord gestemt: wanneer weinig dagen te vooren 't verraed uitlekte door twee *Portugeesen* en vijf *Jooden*, die de zamensweering hadden toegestemt; doch namaels een wroeging kreegen, wegens zulk een moorddaedig opzet. Ook ontfing de raedsheer *Moucheron* zeker bericht: hoe de Portugeesche kolonellen *Camarron* en *Diez* met groote krijgsmagt uit *Salvador* in aentogt herwaerds waeren. De hooge raed, die *Viera* gemakkelijk by den kop konde krijgen, ontbood hem door *een Jode Abraham Coing*: onder voorgeven om eenig verdrag, met de West-Indische maetschappy aengegaen, te sluiten. *Viera* beloofde tegen den avond te komen; doch vermoedende, wat hier gaende was, vluchte bosschwaerd, en waerschouwde geswind alle andere met-plechtige: dewelke hem ten grooten getaele volgden. De soldaeten, tot onderzoek van *Vieraes* huis afgevaerdigt en de vordere wooningen aldaer, vonden niet als kinderen en oude mannen. Raedsheer *Van Houten* spoeyde met zeven zuiker-schepen na *Parayba*: verzekerde de schansen *Margareta*, *Restinga* en *Antonio*: ruimde voor *de Brasiliaenen*, verhuist uit haer buurten en dorpen, plaets op in d'huisen binnen *Frederik-stad*, by *de Portugeesen* verlaeten. *Amador da Rouge* rukte met een bende uit *Poiouca* vyandlijk door 't land: sloeg zeven Hollandsche matroosen dood: doorgriefde drie *Jooden*: rechte aller wegen galgen en wippen; dreigende op te hangen, dewelke voor den Portugeeschen koning niet gewaepend te voorschijn quamen. De kolonel *Hous*, hier af verkondschapt, trok met vijf honderd koppen na *Poiouca den Portugeesen* onder d'oogen, die in de naeste bosschen verstrooyden. Hy las vorders een plak-schrift af: waer by yder vryheyd kreeg tot haer wooningen te keeren, en vergiffenis wegens de gepleegde opstand, indien op nieuws den eed van getrouwigheid deeden: alleenlijk bleven buiten de vergiffenis gesloten de belhaemers *Viera*, *Cavalcantelca* en *da Rouge*: op welker lijven d'hooge raed negen duizend guldens zette. Dit maekten twee honderd inwoonders binnen *'t Reciffo* gaende, om, onder hopman *Blar* landwaerd verspreid, de gezeide verraeders aen te treffen. Eindelijk by *Hous* vervoegt, volgden de veldvluchtige *Portugeesen*. d'Hooge raed vaerdigde in een jagt d'hopmannen *vander Voort* en *Hoogstraeten* aen *Salvadors* steevoogd *Antonio Telles de Silva*, wegens de verraederlijke opstand *der Portugeesen*, waer by *Camarron* en *Diez* uit *Salvador* ten hulpsteun afzakten. Dit heilloos stuk, zeidenze, konde by d'Algemeine Staeten niet anders als een meineedige verbond-breuk der Portugeesche kroon opgevat. *Silva* antwoorde: *Camarron* en *Diez* stonden niet onder den eed van *Portugal*: hy wilde d'afvallige in *Pernambuco* door aenzienelijke persoonaedjen tot haer plicht vermaenen: ten einde de West-Indische maetschappy volkoomen vergenoegen mogt scheppen. Doch *Dirk Hoogstraeten*, die in mond-gemeinschap buiten *vander Voorts* kennis met *Silva* getreden was, verdroeg voor groot geld, hem *d'uithoek Augustijn* over te leveren. De verrader was aldaer wachtmeester: en kreeg op *'t Reciffo* gekeert, de slotvoogdyschap der gezeide sterkte: ter oorzaek, beducht voor quaed vermoeden 't geen *Voort* konde vatten uit sijn heimelijke handel met *Silva*, hy den raed bekend maekte: hoe hem *Silva* tot overleveren van *d'uithoek Augustijn* verzocht had: welk verzoek inwilligde, met geen ander inzicht

word meer en meer ontdekt.

De verraeder Viera ontsnapt by onvoorzichtigheid des hooge-raed.

Van Houtens voorzorge.

Wreede verrichtingen van da Rouge.

vlucht voor Hous.

Gezantschap aen Salvadors stee-voogd:

Sijn antwoord.

Hoogstraetens schelmachtige handel.

dan een trouwloose in eigen netten te vangen, en d'afgezondene *Portugeesen* aen kant te helpen. Indien de raed de minste wantrouw voede, zy beliesde sijn dienst elders te gebruiken.

Wreedheid der Tapuyers in Conahou.

Terwijl 't werk op dusdaenige voet stond, vielen ander-half honderd *Tapuyers*, beleid by een hoog-duitsche soldaet *Iacob Rabbi*, uit haer naere bosschaedjen *Conahou*, een groot vlek, onder de landvoogdyschap *rio Grande*: stooven ter kerk binnen: vermoorden alle *de Portugeesen*: aten 't raeuwe vleesch: en vernielden de plaets ten grond toe.

Ongelukkige verrichting van Hous.

Hous bestormde zeer ongelukkig den berg *Santantan*, alwaer de vyand sterk begraeven lag: zulx met verlies van stijf honderd koppen, waer onder hopman *Lo*, moest aftrekken.

Maurits-stad en Friburg jammerlijk afgebrooken.

Ondertusschen brak d' hooge raed twee deelen van *Maurits-stad* af, als ook 't prachtig paleis *Friburg*, waer voor *de Iooden* aen graef *Ioan Maurits* gebooden hadden ses tonnen gouds. De heerlijke tuin, welken de beruchte *Thessalische Tempel* moesten wijken, wierd inschelijx uit geroeyt. Men arbeide ook nacht en dag aen de vervallene vestingen van *'t Reciffo*.

Portugeesche vloot voor 't Reciffo.

Middelerwijl bragt de zeevoochd *Salvador Correo de Bonavides* vier en dartig swaere zeilen ten anker voor *'t Reciffo*. Sijn galjoen voerde festig metaele stukken. d'Ammirael *Lichthart* liep met vijf lichte schepen tegen *Bonavides* uit, en liet hem weten: indien afzakte, dewijl boven wind lag, zoude verneemen, of niet vijf schepen onder d' oogen derfden zien een vloot ses-mael sterker. *Bonavides* schikte twee booden aen *Lichthart*, berichtende: hy quam als vriend, om te dempen *der Portugeesen* opstand in *Pernambuco*: ten welken einde ettelijke benden bereeds aen *Tamandera* te land had geworpen.

Lichtharts heldendaed.

Lichthart zond de booden in een sloep na *'t Reciffo*: waer op de hooge raed twee uit 't midden der vergaedering volmachtigden: om by *Bonavides* te onderstaen, wat last en oogmerk had, belangende sijn togt herwaerds: te meer nadien, zonder voorige verwittiging, tegen 't gesloote tien-jaerig bestand, met een oorlogs-vloot voor de wal van *'t Reciffo* liep. Terwijl de twee gevolmagtigden met dusdaenige last na de Portugeesche vloot voeren, poogde een Nederlandsch schip, hoewel de wind geenzints diende, buiten d'haeven te loopen, om *Lichthart* te sterken. Dit verschrikte *Bonavides*: zulx noordelijk voor wind af liep. *Lichthart* achterhaelde een jagt uit de vluchtende vloot. Te land besloeg het *den Portugeesen* beter: die twee duizend sterk, onder *Vidal*, *Diez*, *Camarron* en *Accognes*, de vesting *Serinhain* bestormden.

de Portugeesen veroveren Serinhain:

De Fransche hopman *Montagne* konde weinig tegenweer doen: alzoo niet meer als veertig man, onvoorzien van lijf-togt en oorlogs-behoeften, uitmaekte. Negen dagen sloeg hy de stormen af: bedong voorts twee barken ten aftogt na *'t Reciffo*.

haer vloot oneenig:

Doch de Portugeesche vloot geraekte onderling over hoop. *Bonavides* wende nevens weinige zeilen op *Lisbon*: d' overige liepen weder onder *'t Reciffo* ten anker. Uit de gevangene vlootelingen quam bericht: hoe tot geen ander einde zich ter eerstermael voor *'t Reciffo* vertoonden: dan om *de Portugeesen*, volgens heimelijk besprek, door haer tegenwoordigheid tot de waepenen op te hitzen: te meer nadien aen *Tamandera* twaelf honderd koppen aen land zetten, behalven 't leger by *Camarron* en *Diez* uit *Salvador* na *Pernambuco* over land gevoerd.

Hous ellendig gevangen.

Hous, te rugge ontbooden, bleef echter met vijf honderd man op de komst van hopman *Blak*, af-gevaerdigt om de Portugeesche vrouwen aller wegen af te haelen, drie mijl buiten *'t Reciffo* wachten: wanneer hem *Vidal* ter midder-nacht met twee duizend *Portugeesen* op den hals quam. *De Brasiliaenen*, die de helft van sijn heir uitmaekten, ontsnapten door de vlucht. Zulx weinig meer als twee honderd *Nederlanders* tegen *Vidal* vochten. Eindelijk afgemat, moesten zich alle ter bescheidentheid der overwinnaers stellen: die haer, nevens kolonel *Hous*, gevangen weg-voerde na *Salvador*. Zedert dese nederlaeg gaven *de Nederlanders*, gevlucht binnen de naeste sterkten, 't veld ten besten.

Op

Namen der Scheepen.

a. *Den Portugeeschen Ammirael.*
b. *Desselfs Vies-Ammirael.*
c. *De rest van haere Scheepen.*
d. *Drie van haere Barken.*
e. *Drie Karaveels die in 't gat op de wacht hadden geleegen.*

f. *De Battery des vyands.*
g. *'t Schip Uitrecht Ammirael.*
h. *'t Schip Ter Veer.*
i. *'t Schip Zeelandia Vice-ammirael.*
k. *'t Schip Over-Yssel.*

l. *De Fluit Soute-lande.*
m. *'t Jacht de Gulde Ree.*
n. o. *De Fluyt Leyden en 't Jacht den Eenhoorn.*
p. q. *'t Dogboot en drie van onse Barken.*

Ongemeine groote ongelegendheid binnen 't Reciffo.

Op *'t Reciffo* liep alles over hoop. De putten, rondom *Maurits-stad* gedolven, leverden niet dan brak water: waer door de ziekten toenamen. *Vidal* wegens sijn bevochte zegen moedig, rukte na d' uithoek *Augustijn*: alwaer buiten twijfel 't hoofd had gestooten, tenzy wel wist; hoe hy met *Hoogstraeten* stond, die 't hoogste gezach binnen de sterkte voerde. 't Scheen dese verraeder niet genoeg te zijn: dat zulk een onwinnelijke vesting den vyand overleeverde, ten zy een dubbelde dienst den vyand toebragt, met *'t Reciffo* van levens-middelen en krijgs-behoeften t' ontblooten. Hier toe dan gebruikt hy een dubbelde list. Men ontbied uit *'t Reciffo*, quansuis door hoog-dringende nood, soldaeten, leef-togt, koogels, lont, bus-poeder: en verzent na *'t Reciffo* twee barken vol oude mannen, vrouwen en kinderen: ten einde *'t Reciffo* zendende verswakt, en ontfangende beswaerd wierd. Terwijl *Hoogstraeten* dit beide aldus met *Vidals* kennis bestelde, eischten *de Portugeesen* door een trommel-slaeger *'t Reciffo* op: en kreegen 't slot aen *d' uithoek Augustyn* in, voor achtien duizend guldens, en een kolonels plaets, welke *Hoogstraeten* belooft wierden. Voorts ontfing de bezetting, sterk drie honderd man, hooft voor hooft, dartig guldens. Geschikt tot een regement van sevende-half hondert koppen ontfing *Hoogstraeten* ten hoofd. Geen volk maekte meer ontzach, als dit. Daegs voor 't overgeven van dit beruchte slot, bevocht d'ammirael *Lichthart* een heerlijke zeegen ter zee. De Portugeesche vloot seventien zeilen sterk, geankert voor

Vervloekte schelm-stukken van Hoogstraeten:

geeft Augustyn over.

voor *Tamandera*, ſedert *Bonavides* met d'overige ſchepen na *Portugal* overſtak, wierd by *Lichthart* held-daedig aengetaſt. Den negenden van herfſtmaend des jaers ſeſtien honderd vijf en veertig ging de ſcheeps-ſtrijd aen. *Lichthart* voerde 't ſchip *Uitrecht*. Vorders behoorden tot ſijn vlagge de ſchepen *Zeeland*, *Veer*, *Over-Yſal*, de fluiten *Zoute-lande* en *Leiden*, de jagten *Gulde Reede* en *Eenhoorn*, een dogboot en drie barken. In 't gat der haven van *Tamandere* hielden drie Portugeeſe karaweelen de wacht: onder een ſtorm-kat vol geſchut lagen drie barken gekort, en d'andere zeilen nevens de wal een weinig ter zijden af. Van de ſtormkat gaf de vyand dapper vuur; maer de ſchepen lieten het drijven tegen ſtrand, en 't volk ſprong buiten boord. Alleenlijk bood de zeevoochd *Ieronymo Serao de Payva* eenige tegenweer; doch gaf zich en 't ſchip eindelijk over. De Nederlandſche barken ſloegen weinig min als zeven honderd *Portugeeſen* in 't water dood. *Lichthart* verbrande de geheele vloot: behalven den ammirael en onder-zeevoochd, welker vlaggen hy na *'t Reciffo* ſleepte.

Lichthart ſlaet de Portugeeſche vloot.

Deſe overwinning konde niet op-haelen de ſchaede die de Weſt-Indiſche maetſchappy leed by de verkochte uithoek *Auguſtijn*, en de verooverde ſterkten *Porto Calvo* en *rio Franciſco*: aen de twee laetſte ſterkten quam 't vaertuig te laet, om de bezetting na *'t Reciffo* af te haelen: alzoo bereeds in Portugeeſche banden zaten, ten getaele van vijf honderd, zoo ſoldaeten als land-luiden.

Porto Calvo en rio Franciſco verlooren.

Vidal rukte voorts na *Tamarica*, en beſtormde *Schuppenſtad*; doch vond zulk een tegen-ſtand by den wachtmeeſter *Georg Garſtman*, die de plaets der gevangen *Hous* bekleede: dat hy drie-honderd man liet zitten. Aldus af-geſlaegen, tracht door *den Portugees Fernandes Bouilloux* 't opper-hoofd van *Parayba* om te koopen: ten einde voor vijftien duizend guldens de ſterkte *Margareta* over-leeverde.

Vidal beſtormt Schuppenſtad.

't Opperhoofd *Deliges* hier toe verzocht, worgde, zonder rechts-vordering, den verzoeker *Bouilloux*.

Deliges getrouwigheid.

Trouwlooſer handelde een Hollandſche ſarjant binnen *Olinda*, die de plaets voor duizend guldens en een Portugeeſch vaendel verkocht: en ſijn ſoldaeten tot een moord-daedige ſlachting verried.

Olinda verraeden.

Aldus wierd *'t Reciffo* rondom benaeuwt, en binnen niet minder. De dorſt, onder een brandende hemel, en door zoute Hollandſche ſpijs te meer veroorzaekt, konde met brak water (want geen ander was te bekomen) niet geſliſt. d'Honger nam dagelijx toe: zulx de armen dreigen tegen de rijke in opſtand te komen. Weshalven d'overigheid gewaepend huis in, huis uit onderzoek deed na ieders voor-raed; welke opgeſchreeven; binnen 't gemeine pakhuis geſlooten: en aen elck, zonder aenzien van menſchen, met gelijke maete uitgedeelt is. Ook quam 't brand-hout ſchaerſch om: zulx 't vleeſch van veele raeuw of half gaer gegeten wierd.

Groot gebrek van drank en ſpijs op 't Reciffo.

d'Oovens, geſtookt by 't geharpuisde hout der geſloopte ſcheepen, gaven een bitter brood, welk ſwaere hart-pijn veroorzaekte. Ondertuſſchen moeſt elk on-ophoudelijk arbeiden aen de veſtingen van *'t Reciffo*, door de regen nedergeſlaegen: en de ſoldaet op de geſtaedige wapenkreet, by den vyand gemaekt, in wapenen ſtaen. De ſterfte nam hand over hand toe. d'Ellendige evenwel kreegen nu en dan eenige verquikking. Twee Amſterdamſche fluiten bragten eenige levens-middelen, en tyding van een volgende vloot tot ontzet.

Groote ellende aldaer.

Een Flaver, *den Portugeeſen* ontloopen, verzeekerde den hooge raed: hoe vele gevangene *Nederlanders*, tegen dank den vyand dienende, niet anders zochten, als gelegendheid om over te komen. Indien men met ettelijke benden een ſchermutſeling waegde, 't ſtond geſchaepen: dat waerachtig bevonden zoude worden, 't geen aen-bragt. *Rhynbag* dan en *Montagne* gaen tegen de nacht, ieder met een vaendel, op *de Portugeeſen* los. Deſe darde-half duizend eerlang in wapenen geraekt, dreeven de twee vaenen te rugge: en volgden zeer onvoorzichtig tot onder 't geſchut *der Affogados*: aen wel-

Aenbrenger van Flaver.

ker

Klaes de Visscher loopt na 't Reciffo.

ker schroot meer dan veertig sneuvelden. Ook liep *Klaes de Visscher*, in de ongelukkige slag nevens *Hous* gevangen, aen wien *Vidal* een vaendel schonk, ter oorzaek iets byzonders in hem bespeurde, met tachentig man na *'t Reciffo*. En aldaer bragt *Pieter Duinharder* een prijs vol Maderasche wijn binnen, die hy af liep: daer de prijs eens zoo veel sijn volk, als bark, voerde. *Een Terre-Neufs-vaerder* liep met volle laeding van de gedroogde visch *bocraillo* aldaer inschelijx ten anker. Uit de schansen in *Parayba* vielen drie honderd koppen zoo *Nederlanders* als *Brasiliaenen* op negen honderd *Portugeesen* diervoegen manhaftig aen: dat dese de vlucht namen, niet zonder merkelijk verlies. *De Brasiliaenen* overvielen zedert in de zuiker-moolen van *Andræas Diez de la Figuereda* tachentig *Portugeesen* ter misse verzaemelt. Volgens gewoonte deser woeste landaerd, wierd niemand verschoont, dan *Figueredaes* dochter: over wiens gaedeloose schoonheid *de Brasiliaenen* verbaest stonden: ja haer troosteden, terwijl naer kermde: en eindelijk ongeschend overleeverden aen de landvoogd van *Parayba*. Maer *Vidal*, raezende van spijt, ter oorzack nu en dan eenige gevangenen ontsnapten, bragt zeven honderd verwoed om. Hy bond zommige rug aen rug: die met houwers stukken gekapt wierden: andere zonk hy in de beeken: andere slingerden by haer schaemelheid, aen takken vast gemaekt: andere zijn met knodzen dood-geslaegen. Binnen *'t Reciffo* staeken de soldaeten, bestaende uit allerley landaerd, d'hoofden op. Men hongerde alle uit. Waerom, riepenze, niet tegen den vyand gevoert, om eens dood te vechten, daer nu duizend dooden stierven? De raeds-heeren zelf verrieden *Brasil*. Zy zouden zich eens weg-pakken, en voorts alle aen Portugeesche moord-priemen blood zetten. Dreigden voorts de leef-togt geweldiger hand uit des lands pakhuisen te haelen. Hadden

Portugeesen geslaegen.

Merkelijke toeval over schoonheid.

Onmenschelijke wreedheid van Vidal.

Oneenigheid op 't Reciffo.

lang genoeg dorst en honger geleeden. In *Holland* wierd dese Brasilsche handel zeer oevel op-gevat. 't Haegsche graeuw ter been gestapt zoude 'thuis van de Portugeesche gezant aldaer ten puin-hoop neder-geworpen hebben, uit wraek over de wreedheid gepleegt tegen *de Nederlanders* op den Brasilschen boodem: ten zy prins *Frederik Henrik* 't schennis tydelijk voor quam. De Portugeesche gezant ontkende kennis te hebben van zulk misdrijf: bood alle middelen aen, om de West-Indische maetschappy volkoomen vergenoeging te geven. d'Algemeine Staeten, geenzints met woorden voldáen, daer de daed het tegendeel bewees, klaegden aen de Franschen koning over d'ondankbaere meineedigheid der Portugeesche kroon: dreigden wraek te nemen door de wapenen. Zy kreegen hier weinig gehoor: kropten 't een en ander voorzichtig op: ontsloegen vijf en twintig vaendels, ten einde de West-Indische maetschappy te lichter vier duizend man, behalven de matroosen en vrye luiden, na *Brasil* overscheepte. De vloot, twee en twintig schepen sterk, bescheiden voor *Vlissingen*, bleef drie maenden bevrooren. In 't begin der sprokkel-maend des jaers sestien honderd ses en veertig onder zeil geraekt, voerde den heer *Schoonenburg* lid der Algemeine Staeten, de raeds-heer *Goch* en voorspraek van's lands geld-kist *Beaumond*, mannen van byzondere ervaerendheid in land-bestier. Haer wierden toegevoegt de vermaerde Amsterdamsche koopluiden *Haeks* en *Trovire*, om de reken-boeken der West-Indische maetschappy te houden: en *l'Heremiet* tot geheim-schrijver. *Sigismund Schuppe* behield 't gezach over 't krijgs-volk. Den Zeeuwschen ammirael *Bankert* wierd de scheeps-macht aenbevoolen. Naeuwelijx leed een Nederlandsche vloot ooit meer ongemak, als dese. Door swaere storm binnen *Duins* geloopen, spilden twee schepen van de ankers en stieten tegen 't zand aen flarzen. De vloot, met ruimer wind

Algemeine Staeten nemen 't Brasilsche werk hoog op.

Verrichting der Portugeesche gezant.

Een sterke vloot in Nederland toegerust voor Brasil:

1646.

opper-hoofden over de zelve.

Word beloopen van swaere stormen:

buiren geraekt, moest eerlang, wederom benoodzaekt door een groot onweerder, onder *Wicht* zetten binnen d' haven *Helena:* alwaer in negen weeken wegens d'ongestaedige buijen, geen zeil konde maken. Geduurende dit droevig zukkelen, bezichtigde 't Brasilsche schip, geschat op twintig tonnen gouds, tegen een klip van 't eiland aen stukken gestooten. Uit drie honderd zielen waeren slechts dartig gebergt. Een fluit, binnen twee maenden voor *'t Reciffo* afgestooken, bragt den vlootelingen een onaengename tijding: namentlijk 't stond voor sijn vertrek aldaer diervoegen geschapen: dat buiten twijfel de vloot te laet ten bystand zoude komen. Dese dan verhaeste te meer: zulx niet zonder groote moeyte en gevaer wederom d' ankers lichte.

is in groot gevaer.

Ondertusschen stak de wind hand over hand op: de golven schooten hol, en dreeven de schepen na de Portlantsche kust met klippen bezet. Zy hadden zoo dicht de wal aen boord, dat een schotsch zeil aen stukken zagen stooten tegen de rotzen. Tenzy de wind omschoot en 't onweeder bedaerde, de vloot was vergaen.

Oproer op 't ammiraels schip.

Dit gevaer ontkoomen, trefte een ander: de soldaeten op den ammirael, klachtig over de schaersche om-deeling van kaes, brande-wijn en tabak, maekten zich meesters der eet-kaemer: dreigden d' heeren *Goch* en *Beaumond* te vermoorden. Dese, door de kajuitvensters met volk van d' andere schepen gestijft, bragten zulk een schrik onder de muitelingen: dat vergiffenis begeerden. 't Wierd redens-halve vergunt. Voorts zijn d' oproer-maekers by zeven over de vloot verdeelt.

Twist tusschen Goch en Beaumond.

In de Spaensche zee hield *Goch* algemeine scheeps-raed: ten einde elkander by nacht zouden kennen, en by alle ongelegendheid te hulp komen. Doch *Beaumond* hield staende: hy behoorde de vlag te voeren, alzoo sijn last ontfing uit de voornaemste kamer, namentlijk van *Holland*, welken buiten tegen-spreeken de voor-rang niet kan geweigert. *Goch* antwoorde: *Beaumond* quam wegens *Dordrecht* en hy van *Middelburg:* nu was kennelijk, dat *Middelburg* en niet *Dordrecht* naest *Amsterdam* in de vergaedering der Negentiene d' eerste plaets beslaet. De bevelhebbers, hier over vergaedert, bleven onderling verdeelt: de Zeeuwsche stemden voor *Goch*, en d' Hollandsche voor *Beaumond*. Weshalven *Beaumond* met d' Hollandsche zeilen een andere streek hield, en *Goch* verliet.

Ellende op Gochs vloot.

Dese, onder de middaglijn gevordert, dobberde thans in een schaedelijke stilte ses dagen. De scheurbuik verstijfde spieren en zeenuwen, veroorzaekte een swarte verrotting aen 't tand-vleesch, swaere hoofd-pijn en geduurige koorts. 't Water uit de lucht gevallen gaf vergiftige druppelen vol kleine wormen. 't Aengezicht en handen van dese druppelen geraekt, liepen op met pijnelijke bleinen. Veele stierven. *Goch* quam lanx d' uithoek *Augustijn* voor *'t Reciffo* ten anker: welk hy in d' alderuiterste nood bevond: ja 't lag bereeds besflooten den volgende dag *de Portugeesen* te verzoeken, om de plaets over te geven, behoudens 't leven.

't Reciffo en Jooden in nood.

Niemand stiet zulk een besluit meer tegen de borst dan *den Iooden?* alzoo *de Portugeesen* swoeren *de Iooden* levendig te verbranden, als *'t Reciffo* in haer handen viel. Waerom ook zy vast stelden met de wapenen in de vuist te sterven, en haer huid duur te verkoopen.

't Overige der vloot voor 't Reciffo.

Ses weeken na *Gochs* aenkomst bragt het 't overige der vloot, door vreeselijke stormen geslingert, aen *'t Reciffo*. Vijf schepen, behalven de twee die in *Duins* vergingen, waeren op de togt vergaen, nevens vijf honderd man. De Opper-hoofden stelden gemagtigde, dewelke weekelijk voor ieder uitdeelden twee pond swart brood, anderhalf pond vleesch, een pond spek, een gezette maet van erweten, boonen, oolie, brandewijn en edik. De voorzitter *Schoonenburg* beslechte 't geschil tusschen *Beaumond*, *Goch*, *Haeks* en *Trovire*, wegens den rang in de vergaedering: naementlijk dat zulx by beurten zoude om-gaen. d' Oude bestierders *Hamel*, *Bassi* en *Bullestraeten* kreegen de wijt by ieder een van het Brasilsche verval.

Na

Hamel, Bassi en Bullestraeten vertrekken schandig.

Na *Holland* over-gescheept wierden met den nek aen gezien: en opentlijk in gedrukte blaeuw-boekjens voor trouwloose eigen baetzoekers uitgemaekt. Vele dreigden haer in geding te roepen. Ook *Schooneburg* bragt tegen de zelve beschuldiging in: namentlijk zy hadden den Brasilschen toe-stand niet na waerheid overgeschreven. 't Werk was vry meer vervallen, dan zy te kennen gaven. Zulx de tegenwoordige magt haer te swak bevond, om iets voordeeligs tegen den vyand te verrichten. By dit quaed quam een tweede, d'afval *der Tapuyers* en *Brasiliaenen*, die tot noch toe de zijde van *de Nederlanders* volgden, doch *der Portugeesen* zijde koosen, ter oorzaek *Georgius Garsman* aen kant hielp *Jacob Rabbi*. Dese, uit *Duitsland* herkomstig, begaf zich onder *de Tapuyers*, van welke ten hoofd verkooren, en grootelijx bemind was: als die haer tot rooven en moorden gestaedig aenvoerde. Dieshalven *Joan Dary* eischte *Garsman*, ten einde over hem vonnis velde; want hoewel *Rabbi*, zeid hy, mogt schuldig geweest zijn, 't geen *Garsman* niet bewees: zoo stond het echter aen *Garsman* niet, om dieswegen recht te doen: aengezien de West-Indische maetschappy hem gemagtigde 't onderzoeken na 't misdrijf by eenige *Tapuyer*, waer over koning stond, gepleegt. Doch *Garsman* wende voor: *Rabbi* was een bloeddorstige schelm, een rover wiens overlast *Brasil* lang genoeg verdroeg. Had ook onlanx *Garsmans* schoon-vader schelmachtig gedood: waer af weerwraek nam. *Dary* bragt hier tegen in door sijn gezanten: *Garsmans* schoon-vader gaf *Rabbi* wettige reden, om aen kant geholpen te worden. De gepleegde roovery by *Rabbi* strekte nergens anders toe, dan 't leven te behouden: dewijl geen leeftogt van de West-Indische maetschappy ontfing: voor welke nochtans sijn leven meenigwerf in de waeg-schael stelde. Hy hield *Rabbi* hooger als acht honderd *Tapuyers*. Wilde deshalven met *Garsman* te dooden wraek nemen. De raeds-heeren gaven ten antwoord:

Afval der Tapuyers en Brasiliaenen waer door veroorzaekt.

Koning der Tapuyers eischt 't opper-hoofd Garsman ten straf; en waerom?

Zy waeren zeer misnoegt over de dood van *Rabbi*; doch konden *Garsman* noch leveren, als zijnde een hoog-bevelhebber, noch onverhoort veroordeelen, noch ter dood verwijsen, dewijl zich van 't gevelde vonnis zoude beroepen op de kaemer *der Negen-tiene*. Ondertusschen beloofdenze 't geheim naerstig t'onderzoeken: weshalven *Garsman* in 't aenschouwen van de Tapuyersche gezanten bonden en voor recht sleepten. Maer dese bleven dies niet tegenstaende even misnoegt. *d'Hollanders* snaeuwdenze, zullen eerlang berouw hebben, datze *Garsman* niet overleveren aen den koning *Dary*. *Garsman* voor recht gestelt loochende de moord aen *Rabbi* gepleegt: leide de schuld op twee soldaeten van sijn vaendel. De soldaeten bekenden de moord; doch bragten tot verontschuldiging by: hier toe gelast te zijn door den vaendraeger *Jacob Boulan*: die wederom voorwende 't bevel van *Garsman*. Eindelijk is bevonden, hoe *Garsman* en *Boulan* onderling verdroegen in de dood van *Rabbi*, uit inzicht op een groote schat, by *Rabbi* begraeven, en haer beide bekend. Welk geheim *de Tapuyers* ontdekten, klaegende: indien het *Garsman* om 't bedolven zilver en goud te doen was geweest, 't zoude hem geschonken zijn, wanneer het verzocht had: aengezien zy geen zilver noch goud behoeven, ja niet achten. Hy behoorde dieswegen *Rabbi* niet te vermoorden. De rechters dan maeken de goederen en verdiende zoudye van *Garsman* en *Boulan* prijs: stellenze van haer bedieningen af: en zendenze voor schelmen t'huiswaerd. De hooge raed ondertusschen, die niet veel goeds uit de wapenen beoogde, zocht by minzaeme wegen d'afgevallene *Portugeesen* tot gehoorzaemheid te lokken: sloeg ten dien einde aller wegen plak-schriften aen, by welke vergiffenis der opstand wierd aengebooden. Alleen bleeven buiten quijt-schelding *Fernand Viera*, *Amador da Rouche*, *Antonio Cavalcantelca* en *Dirk Hoogstraeten*, op welker lijf groot geld zette.

Garsmans verantwoording.

Vonnis tegen Garsman en Boulan.

Plak-schriften der hooge raed:

 Hier

Hier tegen verkondigden *de Portugeeſen:* zy zouden *de Nederlanders*, die tot haer overquamen, in genaede aennemen: haer achter-ſtallen aen de Weſt-Indiſche maetſchappy betaelen: en overvoeren werwaerds wilden. Duſdaenige brieven, geſchreven in de Nederlandſche, Franſche, Engelſche en Portugeeſche taelen, hingen allerwegen aen de takken der boomen: en deeden vry andere werking, als de plak-cedels der hoogeraed; want daer naeuwelijx *een Portugees* over quam, verliepen vele, onaengezien de naeuwe toezicht uit *'t Reciffo* na den vyand. De hoogeraed en krijgs-hoofden bragten drie volle maenden zoek met overſlag te maeken, wat te doen ſtond. *Schuppe* vaerdigde ettelijke mael drie, vier en vijf honderd koppen uit: om na den toeſtand *der Portugeeſen* te verneemen. d'Afgezondene wierden eindelijk uit een hinder-laege zoo raeuw onthaelt: dat veele ſneuvelden, en weinige ontvluchten. Op *'t Reciffo* nam de ſcheur-buik en buikloop veel volk weg: als welk aen de heet-brandende lucht niet gewend was: behalven dat haer de wormen uit bedurven voedzel jammerlijk quelden. Zommige ſtierven in de gaſt-huiſen: andere op de ſtraeten, by mangel van ververſching. De laetſte uit-val *der Nederlanders* liep ſchandelijk af; want door vijf honderd *Portugeeſen* aengetroffen keerden de rugge, daer immers zoo ſterk waeren: ja hoewel *Schuppe* de vluchtige met acht honderd man te hulp quam, konde haer vlucht geenzints ſtuiten, wat hy ook deed: zelf ſchoon uit toorn een vaen-draeger, ſarjant en twee ſoldaeten, die alder-eerſt d'hielen lieten zien, met eigen handen doorgriefde. Onaengezien duſdaenige ſchandige en ſchendige neep, wierd beſlooten *Olinda* en d'uithoek *Auguſtyn* aen te taſten: terwijl *Hinderſon* zich meeſter maekte van *rio Franciſco* met vijftien honderd koppen, en het land aldaer wijd en zijd te vuur en ſwaerd verwoeſte: ten einde alzoo *de Portugeeſen* bedwong van *'t Reciffo* af te trekken. Terwijl *Hinderſon* na *rio Franciſco* ſcheepte, vielen *de Tapuyers*, die *Ioan Dary* verlieten, en de Portugeeſche zijde kooſen, dewijl haer *Garſman* niet wierd overgelevert, in *Siara:* alwaer zy alle *Nederlanders* ten platten lande deerlijk aen kant hielpen: en geſchenken zonden aen den koning *Dary:* ten einde hem verplichten met *de Portugeeſen* zamen te ſpannen. Doch deſe antwoorde, hy wilde liever haer booſe ſtukken, tegen de ingezeetenen van *Siara* te werk geſteld, ſtraffen. De hoogeraed, hier af verkondſchapt, vaerdigde den tael-man *Roelof Baron*, die lang onder *de Tapuyers* verkeerde, met een geſchenk van bylen, meſſen, wiggen, ſpiegels, hembden, kammen en diergelijke ſnuiſtery aen *Dary*. *Baron* verzocht, hy beliefde in ſijn voorige getrouwigheid te volharden: 't welk *Dary* beloofde, mits hem byſtand tegen zoo veel weder-partyders, die hy maekte om *der Nederlanders* wille, uit *'t Reciffo* toe quam. *Baron* beloofde de verzochte hulp, zoo haeſt de verſche benden aen *Braſil* te land ſtapten uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland*. Doch *Hinderſon*, aen *rio Grande* geland, kreeg de ſterkte aldaer zonder ſlag of ſtoot in: alzoo *de Portugeeſen* op ſijn eerſte aenkomſt boſchwaerd vluchten. *Lichthart* bewaerde de zee. *Hinderſon* vond overvloed van vee; want naeuwelijx een land in de weereld welk zulk een getal aen fokt. Verſcheide landbouwers telden vijftien duizend hoorn-beeſten. Om de ſchaerſche leef-togt op *'t Reciffo* te doen ſtrekken, is veel vee bewaerd. Weshalven den ſoldaeten ſtreng verbooden wierd, eenig beeſt te dooden: zy zouden echter van hooger hand overvloedig voorzien worden. Doch dewijl de geſlachte oſſen, koeyen of ſchaepen eerſt door d'handen der krijgs-overſten gingen, die de beſte ſtukken uit kooſen, bleef niet alleen 't overſchot voor 't graeuw; maer ook dewijl 't vleeſch haer laeter ter hand quam was bereeds bedorven; want wegens de overgroote hette ſtonk het, zoo haeſt gehandelt wierd, in weinig uuren. Met azijn beſproeyt en met zout gevreeven konde naeuwwelijx

Margin notes: *plak-cedels der Portugeeſen doen vele af-vallen.* — *Swaere ſiekte op 't Reciffo.* — *'t Schuppe ſchandelijk geſlaegen.* — *Moord by de Tapuyers gepleegt in Siara.* — *Geſchenken en verzoek aen Dary:* — *Hinderſon bemagtigt rio Grande:* — *overvloed van vee aldaer:* — *wonderlijk vleeſch:*

welijx een dag duuren. Doch *Hinderson* smeet de bemachtigde vesting, ter oorzaek op een ongeleegen plaets lag, ter aerde: en wierp geswind een andere schans op, die beter te houden was, wegens de voordeelige grond. Sijn soldaeten, afgemat door spitten en kruyen, verliepen, uit weerzin, tegen den moeyelijken arbeid, onder zoo brandende hemel, na den vyand over by gantsche troppen. Andere schreeven den toestant van 't Nederlandsche heir aen den vyand, byzonder zommige *Roomsgezinde* soldaeten: als die zich weinig kreunden aen den krijgs eed, en uit zucht tot 't pauselijke geloof *den Portugeesen* een gunstig hart toedroegen. Onder andere wierd *een Antwerpenaer* betrapt, die door sijn makker t'ellekens den vyand alle gelegendheid over-briefde. Aen de galge geknoopt viel driemael op sijn voeten ter neder, dewijl de stropt t'ellekens gelijk een verzengde draed brak. Hy verzocht driewerf ootmoedig genaede; doch de verraedery moest noodwendig met de dood gestraft: te meer om dat de schuld des gedoemde vergroot wierd wegens beswaerlijke muitery, te scheep op de togt aengerecht. De gevluchte *Portugeesen* ondertusschen aller wegen met versche hulp-benden, en byzonder uit *Salvador*, tot twaelf honderd koppen gestijft, sloegen de uiterste wacht twintig sterk dood. De naeste schild wacht, door 't gedruisch gewaerschouwt, maekte een wapenkreet aen de nieuwe sterkte, welke ten tweedemael naeuwelijx hersteld was, alzoo een plas-reegen, geduurende ses dagen, de wallen plat geslaegen had. *Hinderson* aen 't been gequetst vaerdigde hopman *Montagne* af tegen den vyand, van welker macht een klein gevoelen behield. *Montagne*, genaedert tot den boodem, die d'uiterste ontzielde wacht besloeg, gemoete twee honderd *Portugeesen*, in drie benden ten slag geschaert. Dese deinsden te rugge: *Montagne* volgt onvoorzichtig. De vluchtende bieden 't hoofd, zoo haest midden tusschen 't gros van haer duizend makkers, tot vijf troppen verdeelt, in-weeken.

Een nieuwe schans:

Hindersons volk verloopt.

Paepsche soldaeten trouwloos.

Wonderlijk hangen van een Antwerpenaer:

Montagne gaet op de Portugeesen los:

Thans verhief zich de strijd voor en weder-zijds. *Montagne*, onder d'eerste vechtende bleef dood, nevens drie honderd van sijn volk: by na gelijk getal wierd gevangen, onder welke ook de predikant *Astette*. Vier honderd ontsnapten binnen de vesting, alwaer *Hinderson* na d' uitslag van *Montagnes* verrichting wachte. Met *Hindersons* nederlaeg liep *Schuppens* toeleg t'eenemael teloor: als die door de togt na *rio Francisco* den vyand van *'t Reciffo* meinde te lokken. Men neemt dieshalven een andere voorslag; namentlijk om van de zee-kant *Salvador* te plaegen, gelijk *'t Reciffo* aen de landzijde gequelt wierd. *Hinderson* kreeg last met ses honderd man, die van vijftien honderd by hem overig waeren, stand te houden aen *rio Grande*. Een bark vol levensmiddelen voor *Hinderson* wierd genoomen, en 't volk op strand in koelen bloede door *de Portugeesen* vermoord. Men strooyde voorbedachtelijk een geruchte binnen *'t Reciffo*, welk ter ooren des vyands uit-dijde: namentlijk *Schuppe* ging met den ammirael *Bankert* onder zeil tot *Hindersons* bystand. Om *den Portugees* meer te verleiden, liep *Schuppe* met derde-half duizend man na *rio Francisco*: alwaer ettelijke dagen ten anker bleef. De steevoogd van *Salvador* dieshalven schikt derwaerds ettelijke hulp-benden. Dit beoogde *Schuppe*, die geswind de stevens op *Salvador* wende. Aen 't eiland *Taperica*, vier mijl in ommegang, gelant, roofde een rijke buit. 't Swaerd verschoonde niemand. Twee duizend menschen sneuvelden aen 't stael; of dat hol over bol in de barken vielen, om zich binnen *Salvador* te bergen; want 't meeste vaer-tuig te vol gelaeden zonk. Onder d'aenzienelijkste gevangenen na *'t Reciffo* op-gezonden waeren twee *Minder-broeders*, welken gelijk onthael toe-gezeid wierd, als de predikant *Astette* binnen *Salvador* genoot. *De Minder-broeders* vertoefden niet te schrijven aen haer klooster-voochd; hy beliefde zorge te draegen, dat *Astette* niet levendig verbrand wierd, gelijk *de Portugeesen* den bezettelingen binnen de vesting

blijft dood:

Sijn volk geslaegen.

Wreedheid der Portugeesen.

Tocht van Schuppe:

land aen Taperica.

Onthael der predikant Astette.

rio Franciſco en *'t Reciffo* toe-riepen: aengezien zy 't zelfde hadden te wachten. Zedert quam *Aſtette* uit ſijn naere kerker, en verkreeg vryheid, om *Salvadors* ſtraeten te bewandelen. Doch *Schuppe* maekte zich ſterk op *Taperica*, daer de ſtrand beſpoelt word door d' inwijk *todos los Santos*. Onder de nieuwe ſchans vond d' ammirael *Bankert* een veilige reede: paſte nevens *Lichthart* op alle Portugeeſche zeilen. *Lichthart*, alhier overleeden, wierd op *'t Reciffo* ter aerde beſtelt. Doch *Salvadors* ſtee-voochd, verdrietig over zulke laſtige gebuuren, nam voor zich de zelve quijt te maeken. Hy werpt ten dien einde vijftien honderd koppen aen een andere hoek van *Taperica* te land by donkere nacht: die zich aldaer met groote haeſt begraeven: en dagelijx uit haer begraeving tegen *Schuppe* ſchermutzelden: zulx doorgaens weder-zijds veel volk ſneuvelde. *Schuppe* evenwel verſwakte aldermeeſt, ter oorzaek, ſijn ſoldaeten in grooten getaele over-liepen: alzoo binnen *Salvador* wel onthaelt wierden. Hy deed hier af bericht aen den nieuwen raed, die inſchelijx wegens de zelve trouweloosheid klaegde. Onder andere was aldaer voorgevallen een droevige geſchiedenis van drie jonge krijgsknechten. d'Oudſte bereikte ſlechts ſeſtien jaer. Een uit haer, geboortig tot *Roan*, had ſijns vaders geld-kiſt beſtoolen: zich na *Holland* gepakt met een fregat: alwaer hy de geſtoole penningen dwaeſlijk verquiſte. d'Armoede dwong hem dienſt te nemen. Met de voornoemde vloot op *'t Reciffo* geland, zocht eerlang nevens twee makkers by laeg water tot *de Portugeeſen* over te loopen: alzoo, dartel opgevoed in 't rijke huis ſijns vaders, de armoede niet gewent was. Uit de vlucht te rugge gehaelt wierd ter galge gedoemt. 't Hielp niet dat voorwende, hoe hy door de moeyelijke togt, zoute ſpijs en vreemde lucht, ververſching zocht by oranje appelen en citroenen, die over de ſtroom wieſſchen. Zulx geenzints voornam den vyand by te ſpringen. Sijn vader zoude hem gaerne voor tien duizend kroonen van de galg koopen. De rechters behoorde immers eenig inzicht te nemen op d'ouderdom, welke geen vijftien jaer haelde. Maer de noodzaekelijkheid ſtopte d'ooren voor eenig medelijden. d'Uitgevoerde ſtraf ontſtak deernis onder de kijkers. Weinig weeken na deſe geſchiedenis ſtond *'t Reciffo* verbaeſt over een ander dood-vonnis, geſtreeken tegen *een Mulaet* en *Portugees*. *De Portugees* had zich, zedert d'afkundiging van een algemeine vergiffenis, na *'t Reciffo* begeven: en aldaer een bootsgezel omgekocht voor twee honderd kroonen, om een brief, beſlooten in een loode doosjen, aen de ſlotvoogd op d'uithoek *Auguſtijn* te behandigen. Indien hy elders achter-haelt wierd, konde 't doosje ergens in 't water werpen. De brief, met kriskraſſen geſchreven, behelſde; opening van 't klein getal der bezettelingen op *'t Reciffo*, terwijl de meeſte Nederlandſche magt *Taperica* inhield. Indien *'t Reciffo* lanx den dijk en uit *Maurits-ſtad* beſtormt wierd, zoude lichtelijk te bemagtigen zijn. *De Portugees*, ten ſtraf gevoert, riep luids keels: Gy luiden ſchept vermaek in 't beſchouwen van mijn dood; doch zult binnen weinig oogenblikken verbaeſt ſtaen. En waerlijk toen de beul den half-geworgden miſdaediger met ſtroo zengde, onſtond een wondere beweeging onder 't volk: d'Een begon den ander te tergen, met d'elleboogen en ruggen te ſtooten: met vuiſten te ſlaen. Middelerwijl rees een vreemde warrel-buy uit het midden van de markt, welke alle voor een korte oogenblik deed waggelen, gelijk menſchen, die 't wegens dronkenſchap niet ter been konnen houden. Hoeden en mutzen vloogen door de lucht. Thans wierd de gantſche meenigte over hoop ter aerde geſlaegen. De gewaepende krijgsknechten vlooden binnen de naeſte huiſen. De beul ſich alleen bevindende ſprong van 't ſchavot. Stijf een vierendeel uurs duurde duſdaenige verwarring. Eindelijk quam 't volk we-

Margin notes:

Onthael der Predikant Aſtette werk-waerdig.

Lichthart ſterft.

Portugeeſen beſtoken Schuppe:

Sijn ſoldaeten loopen over.

Gedenkwaerdige geſchiedenis van drie jongens ter galge gedoemt.

Wonderbaerlijke dood van een verraederſche Portugees.

wederom tot bedaeren, en de ſcherprechter aen 't werk. Hy ſneed dan *den Portugees* neus, ooren en de mannelijke roede af, en' t hert uit het lijf, met welker bloed de wangen verfde, en wierp de gezeide leden voor twee groote honden, dieze op-aten. Vierendeelde voorts 't lichaem. De ſtukken wierden aen vier oorden ten ſpiegel vaſt geſpykert. Gelijke ſtraf ontfing *de Mulaet*: ter oorzaek twee treffelijke ſchepen in de haven trachte in brand te ſteeken. Onaengezien zulke ſtraf-oefeningen verliepen de ſoldaeten dagelijx. De meeſte ſchuld van dit quaed droeg d'hooge overigheid, dewelke geen acht nam op de klagten van 't krijgs-volk over de bevelhebbers: als die 't derde deel der lijf-tocht haer ontrokken; want de bevelhebbers deeden uit 't voorraets-huis de levens-middelen binnen eigen wooningen draegen, en deelden aldaer na eigen goed-dunken. De gemeine kreet ging: dat te veel kreegen om te ſterven, en te weinig, om te leven. Indien iemand kikt, dat het geſtelde randzoen dieſachtig meer als een derde afgeknipt word: men klaegt de klaegers van opſtand aen. En wat vorders in zulk een voorval te wachten, dan kerkers, wippen, galgen en ſtaeken? Wreed ging de krijgstucht toe. Om de minſte miſſlag zat een quynend lichaem van kommer, honger en dorſt op 't houte paerd, met ſwaere koogels aen de beenen, en ſes musketten op de ſchouders, onder een brandende hemel. De gaſt-huiſen lagen gepropt vol zieken en het kerk-hof vol dooden. Tegen *de Portugeeſen* kreeg het *Schuppe* hoe lanx hoe meer te quaed; want niet alleen verſlond de ſterfte veel volk; maer ook liepen gantſche benden na den vyand. Zulx hy 't eiland *Taperica* ten beſten moeſt geven, en zich beſluiten binnen ſijn naeuw-opgeworpen ſchans. 't Gelukte den zee-voochd *Bankert* beter. Hy kruiſte met vijf ſchepen voor d'inwyk *todos los Santos*: nam zomtijds een vaertuig, of ſchoot het in

Waerom de ſoldaeten van 't Reeiffo verloopen?

Wreede krijgs-tucht.

Heerlijke zege van Bankert.

in de grond: taste de Portugeesche vloot sterk zeven groote zeilen, niet min manhaftig als gelukkig, aen: een schip ontsnapte na *Salvador*, een zonk, en d'overige vijf, geschat op meer dan twintig tonnen gouds, wierden genoomen. Stijf vier honderd *Portugeesen* sneuvelden. Derde-half honderd te lijve gespaert en aen de kiel van een schip vast-gespijkert, zijn na *'t Reciffo* gevoert. Onder de gevangenen waeren de nieuwe onder-koning over *Brasil*, d'ammirael, d'onder-zeevoochd, andere aenzienelijke persoonaedjen en drie *Minder-broeders*. *'t Reciffo* begon nu door zulk een zegen weinig adem-togt te krijgen: te meer alzoo de veld-marschalk *Hous* zeven schepen, met vijf honderd soldaeten bemand, aldaer aenbragt. Dit is de zelve *Hous*, die, den zeventienden van oogst-maend

1645. des jaers sestien honderd vijf en veertig, gevangen wierd op 't huis *Engenho*, uit welk zoo lang vocht: tot 't buspoeder verschooten was, en *Vidal* onder 't huis, hout, stroo en sweevel gebragt had. *Matthæus van den Broek*, die ook zich hier by bevond, beschrijft

Droevige nederlaeg van Hous.

de droevige nederlaeg en 't gevolg op de zelve zeer omstandiglijk. Wanneer wy ons, zeid hy, niet langer konden verdeedigen, riepen om lijfs-genaede: 't welk *Vidal* beloofde. De luitenant *la Motta*, na buiten gezonden, ten einde bedong met volle geweer na *'t Reciffo* te trekken, keerde de rugge in gezelschap van een Portugeesch hopman. *Hous* verzocht aen den hopman: hy mochte tot mondelinge onder-handeling komen met d'opper-hoofden *Vidal* en *Viera*. Beide binnen *Engenho* gestapt, stonden alleenlijk toe een ongewaepend vertrek. Terwijl over dit werk spraeken, trok een paep, dien het te lang duurde, *Vidal* by de mouw, en snaeuwde hem toe: dese ketters zijn immers alle in uwe handen? Waer toe zoo veel tijd versleeten met 't een en ander te bedingen? Gy hebt heden noch grooter werk te verrichten. *Vidal* aldus geprikkelt, antwoordde: neemt de gegunde voorwaerden aen, of ik neem de wapenen wederom aen. *Hous* dieshalven moest te vreden zijn met enkel lijfs-genaede voor *de Nederlanders* en *Brasiliaenen*. Dit verdrag beswoeren *Vidal*

Meineedigheid der Portugeesen.

en *Viera* op 't euangelium. En dese ontwaependen eerst *de Nederlanders*: en vielen zedert *de Brasiliaenen* honderd sterk te lijf: die ziende, hoe 't leven gelde tegen den eed, verkochten haer huid zoo duur als konden. Zy stierven niet t'eenemael zonder wraek. Toen alle in 't bloed gewentelt ter aerde lagen, stapte een Portugeesch vaen-draeger met drie soldaeten over de lijken: stiet met de voet tegen *een Brasiliaen*: alzoo vermoede, dat den geest noch niet had uitgeblaesen: de geschopte sprong op, en stak den vaen-draeger met een

Helden-daed van een Brasiliaen.

mes 't hart af: ja zoude inschelijx een der soldaeten afgemaekt hebben, tenzy de derde hem den kop van achteren stukken kapte, en meer dan honderd steeken na sijn dood gaf. *Viera* voerde stijf twee honderd gevangenen na *Casa de Prugar*; onder de gevangenen wierden byzonder naeuw bewaerd *Hous*, de gezach-hebber *Bri-ston* en *Listry* en d'hopmannen *Wild-schut* en *Blar*. Doch *Blar*, nevens *Bri-*

Blar vermoord.

ston en *Wildschut*, na *Salvador* gebragt, wierd tusschen *Serinhain* en *san Amaro* uit een kreupel-bosch met vier zilvere koogels van 't paerd geschooten. Doch *Hous* scheepte uit *Salvador* na *Portugal*, uit *Portugal* na *Holland*, en keerde wederom uit *Holland* na *Brasil*: alwaer niet dan slechte toestand der West-Indische maetschappy boodschapte: ja dat alles noodwendig in 't wild moest loopen, tenzy d'Algemeine Staeten 't werk by de hand sloegen. De versche soldaeten,

Schuppe geslagen.

by hem overgevoert, wierden aenstonds na *Taperica* gescheept, ten hulp-steun van *Schuppe*: die, aldus gestijft, met ses honderd koppen landwaerd inrukte; doch wierd zoo raeuwelijk onthaelt door duizend *Portugeesen*, dat sestig man achter liet. Zedert kreeg *Hoog-straeten* last, om *Schuppe* by midder-nacht met drie duizend man te bestooken in sijn schans: te meer nadien uit de gevangene, welker zommige levendig gevierendeelt wierden binnen *Salvador*,

bericht

bericht was ingebragt: dat *Schuppe* geen twaelf honderd koppen ten tegenweer konde wapenen. *Hoogstraeten* dan besprong de schans aen twee zijden zeer heftig. De storm duurde twee uuren: in welke vier honderd *Portugeesen* sneuvelden, behalven een merkelijk aental gequetsten. Weinig voor den dageraed trokken de stormers af: en lieten groote papieren achter, vertoonende geschilderde vuur-roers, pieken, hellebaerden, morgen-starren, knodzen, swaerden, pijlen, groote en kleine kruisen met de letter H. vermengt, onder welke Latijnsche vervloekingen stonden tegen 't Nederlandsche geweer. De Portugeesche lijken hadden zulk papiere-beschut by zich. Buiten twijffel was haer wijs gemaekt, dat aldus onquetsbaer zouden vechten: even gelijk eertijds *Thomas Muncer* vader *der Weder-doopers* de zaem-gerotte boeren uit *Swaben* en *Frankenland* ten strijd moedigde onder *Frankenhuisen* tegen *Georgius van Saxen*, met verzeekering: hy zoude alle koegels in sijn mouwe vangen. Ondertusschen quamen negen roof-schepen, by Hollandsche en Zeeuwsche koopluiden toegetaekelt, voor de Brasilsche kust kruisen; want zulx was staets-gewijs toegestaen: ter oorzaek de West-Indische maetschappy haer te magteloos bevond, om vordere bystand na *Brasil* te schikken. Weshalven ook de hooge raed op *'t Reciffo* de gehuurde zeilen by de maetschappy, en voorts andere tot de zelve gehoorig, t'huiswaerd zond: te meer alzoo wegens ouderdom weinig dienst konden doen: ja de scheeps-timmermans oordeelden, dat verscheide meer dienden gesloopt, dan om volk na *Holland* over te voeren. Echter 't wierd gewaegt; doch ses der swakste scheepen quamen nooit te voorschijn. Maer de negen roof-schepen maekten vijf *Portugeesche* zeilen prijs: en, zedert onder *Bankerts* vlagge geraekten, vermeesterden vier andere schepen vol zuiker gelaeden in d'inwijk *todos los Santos*. Men wierp honderd en twintig *Portugeesen* en vijftig Hollandsche overloopers buiten boord.

Hoogstraetens nederlaeg.

Vreemde wapenen.

Thomas Muncer.

Portugeesche prijsen.

Brasil verzocht spoedige bystand aen *'t Vereenigde Nederland*; doch de Staeten aldaer geraekten over hoop: vermits de Spaensche koning door sijn gesant in *'s-Graeven-haege* een vreedens-voorslag deed, met aenbieding: hy zoude *de Portugeesen* in *Brasil* bestooken. *Zeeland* wilde geenzints luisteren na eenige onderhandeling met *Spanje*. d'Hooge raed op *'t Reciffo*, verkundschapt deser tweespalt, stond zeer verzet: te meer alzoo *Bankert*, d'eenigste schrik voor de vyand ter zee, door de Zeeuwsche Staeten te huis ontbooden wierd: 't welk hem d'Algemeine Staeten duidelijk verbooden. Dit verachterde niet weinig de Brasilsche zaeken. Men schreef op *'t Reciffo* een vasten- en beede-dag uit: ten einde 't God beliefde *'t Vereenigde Nederland* in eenigheid te verbinden, en 't gedrukte *Brasil* genaedig te zijn. De soldaeten alhier waeren tot achtien honderd versmolten. De leeftocht konde schaersch verstrekken voor zeven maenden. De hooge raed vond raedzaem iemand uit haer vergaedering na *'s Graeven-haege* te schikken: om den uitersten nood van *Brasil* aldaer bekend te maeken. Elk wilde gaerne dese last uitvoeren. Boven andere wenschte de voor-zitter *Schoonenburg* 't ongelukkig *Brasil* te mogen achter hem zien; doch, dewijl sijn vertrek niet zonder morren des volks zoude toe-gaen, is *Haeks* afgevaerdigt: ten einde in den schoot des vaderlands ter neder leide een droevige klagte: namentlijk of *de Nederlanders* in *Brasil* gebannen waeren, om te vergaen door honger en kommer. Indien de staet niet gezind was, genoegzaeme heir-krachten over te schikken, waer toe meer volk en kosten gespilt? Waerom niet de verhongerde zielen van *'t Reciffo*, *Parayba*, *Taperica*, en *rio Grande* te huis ontbooden? Met tien duizend man konde *Brasil* niet alleen in stand gebragt; maer ook van de *Portugeesen* ontledigt. *Haeks* dan ging nevens *Hinderson* (in geen achting zedert de neder-

Aenbod van Spanje.

Oneenigheid in den Hage.

Slechte toestand van 't Reciffo.

Klagte van Haeks.

Bankert na Zeeland: derlaeg aen *rio Grande*) op *Bankerts* schip met vijf andere zeilen na 't vaderland. *Sijn vloot:* Dese vloot voerde geen gewoonelijke zuiker-laeding; maer een ballast van misnoegde boots-gezellen, verminkte en zieke soldaeten, ondienstige *Iooden*, verarmde reizigers, gevangene *Portugeesen*, en schaersche leef-togt, slechts voor tien weeken: daer anderzints alle vaertuig, op de wederom-togt uit *Brasil*, drie maenden levens-middelen plagt in te nemen; doch men konde nu zoo veel niet misschen. *Orde op 't vertrekken uit Brasil.* De hooge raed ontwierp thans een vaste voet, op welke ieder vertrekken zoude: namentlijk dat haer naemen in een lijst aen de kerk-deur, geduurende ses weeken, moesten aengeteikent staen: ten einde de schuld-heeren geen schaede leeden, by 't af-scheepen der schuldenaers, of een misdaedige den verdiende straf ontliep. Indien eenig schipper iemand weg voerde tegen de beraemde orde, verviel in swaere breuke. Een raets-heer en de bezorger van 's lands geld-kist bezochten alle schepen zeer naeuw, eer 't anker bestonden te lichten. *Vreemde voorval.* *Piere Moreau* verhaelt, hoe een man en vrouw, by gonst der boots-gezellen zonder verlof-briefje binnens boords geraekt, haer lieten kuipen in een ton, om d'onderzoekers te ontdonkeren: wierden beide zedert gestikt bevonden. *Bankert sterft:* Maer *Bankert* stiert aen een beroerdheid, na dat de voornoemde schepen naeuwelijx een week zee hadden gehouden. *Sijn lof:* Hy was een man, die door helden-stukken van slecht bootsgezel tot hopman gevordert was: welk ambt manhaftig bekleede. Sijn achting rees byzonder zedert tegen dartien *Duinkerkers* sloeg, van welke drie in de grond schoot: by drie aengeklamt, en door overige beschooten, weigerde zich op aengebooden lijfs-genaede over te geven: stelde sijn oudste zoon met brandende lont aen de kruid-kaemer, gelastende op levens verlies 't schip nevens *de drie Duinkerkers* te doen springen, zoo haest zulx gebood. De bruske stoutmoedigheid verbaesde den vyand: zulx *Bankert* ruimte kreeg, en eer een wrak dan 't schip binnen bragt. In *Duins* bevocht hy groote eer tegen den Spaenschen zee-voochd *Oquendo*. *Twist over sijn lijk, ter oorzaek zeer stonk.* Sijn twee zoonen, die den laetsten snik haers vaders by woonden, beletten dat des zelf swaerlijvig licchaem buiten boord gezet wierd, hoewel ondraegelijk stonk: ja diervoegen, dat de spijs een leelijke snuf kreeg. 't Hielp niet, 't ingewand weg geworpen wierd, 't lijk gezouten, met vier dik zeil-doek omwonden, in een gepekte kist verborgen en onder de ballast begraeven lag. Ses mael was matroos beesig, om den overleeden ammirael *d'Oceaen* tot een rust-plaets te geven; doch vreesde voor ongemak, wanneer den Zeeuwschen boodem onder de voet kreeg. *Swaere storm.* De vloot ondertusschen, gevordert tot achter *de Vlaemsche eilanden*, wierd beloopen van zulk een swaere storm: dat 't oude schip des onder-zeevoogds over midden borst: 't meeste volk wierd geborgt. Tusschen *Calis* en *Doeveren* ontmoetenze acht *Oostendenaers*, tegen welke zy haer slag-vaerdig maekten; doch dese betoonden alle vriendschap uit last der Spaensche koning. Alle levens-middelen waeren ten einde, wanneer voor *Vlissingen* ten anker liepen: alwaer *Bankerts* lijk met heerlijke lijk-staetsie ter aerde besteld wierd. Ondertusschen had *'t Vereenigde Nederland* een vloot toegerust, tot bystand voor 't benauwde *Reciffo*: alzoo *Portugal* geen ooren had, om den eisch der West-Indische maetschappy te voldoen; want dese oordeelde, by de meineedige opstand *der Brasilsche Portugeesen* twee honderd en tachentig tonnen gouds ten achteren te zijn: welke penningen zy voor haer geledene schaede vorderde. *Portugal staet verleegen met den Brasilschen handel.* De Portugeesche koning ondertusschen begon met het werk in *Brasil* verleegen te staen; want eerstelijk had hy geen andere gedachten, of *Brasil* zoude binnen drie maenden in sijn handen vallen: vermits 't verraed aldaer zoo listig was bestooken. Ook dacht niet, dat zich d'Algemeine Staeten met den handel der West-Indische maetschappy zouden bemoeyen: daer

daer nu het tegendeel bemerkte. Hier quam by een derde quaed: namentlijk de Spansche kroon hengelde, om een vredens-besluit te treffen met *'t Vereenigde Nederland.* Men leide dan enkelijk toe om de vloot, na *Brasil* geschikt, of te rugge of ten minsten op te houden. Uit *Portugals* naem deed de Fransche gesant zeer voordeelige aenbieding. De koning wilde wederom inruimen alle veroorverde plaetsen in *Brasil*: en de geleedene schaede vergoeden. Immers konden d'Algemeine Staeten niet meer bevechten door de wapenen, als haer buiten oorlogs-gevallen en kosten gegeven wierd. De vloot ondertusschen, na *Brasil* geschikt, bleef leggen: terwijl de Staeten beraedslaegen over een antwoord op de verhaelde voorslag. Maer wanneer *Haeks* in den *Haege* bericht bragt, wegens den trouwloosen handel *der Portugeesen*, keerde 't blad t'eenemael om. De Portugeesche gezant liep voor de tweede reis levens gevaer; doch 't schennis wierd voorgekoomen met de gevankenis van d'aenstookers tot oproer. Ook wierd de vloot gelast, de togt na *'t Reciffo* te verhaesten, met belofte: dat een andere vloot, met ses duizend koppen bemant, eerlang zoude volgen. *Haeks* geschikt, om zulk antwoord te rugge te brengen, veinsde zich ziek; doch wilde by beter gezondheid, gelijk voorgaf, volgen. Maer de nieuwelinx aengenoomen matroosen en soldaeten begonden te zaemen op te staen: zy wilden niet vertrekken na *Brasil*, alzoo bericht waeren: hoe zy niet alleen dagelijx ten vleesch-bank gebragt wierden, onder een ongezonde lucht, en op onbekende wegen: daer de vyand van de lucht geen misquaemheid had, en van de kennis der wegen zich ten voordeel diende; maer dat ook op de reis veel ongemak moesten uit-staen, en aen land ellendig honger-brokken. Weshalven al die buiten scheeps boord quamen, zich weg-pakten. Eindelijk den laetsten der winter-maend des jaers sestien honderd zeven en veertig, geraekte de vloot onder zeil.

Aenbod der Portugeesen aen d'Algemeine Staeten.

Vloot na 't Reciffo: 1647.

Opstand der vlootelingen.

Eenige weeken voor 't vertrek van dese vloot, was *Schuppe* benoodzaekt 't eiland *Taperica* te verlaeten, tot ontzet van *'t Reciffo*, welk *de Portugeesen*, uit een opgeworpen schans aen d'over-zijde der rievier *Biberibi* opgeworpen, ten mols-hoop schooten: niemand was sijn leven zeker in d'huisen of op de straet. De Portugeesche gezant *Francisco de Sousa Continho* bood ondertusschen den Algemeine Staeten aen: hy wilde zelf na *Brasil* trekken: en aldaer de landeryen, den West-Indische maetschappy ontweldigt, wederom ter hand stellen. Doch de maetschappy eischten behalven vergoeding der schaede ook de stad *Salvador* en *Tercera*. Men handelde ook met graef *Maurits*, om de tocht na *Brasil* t'hervatten. Sijn eisch liep soo hoog, dat 't werk bleef steeken; want hy begeerde veertig duizend guldens voor sijn taefel jaerlijx, vijftig duizend geduurende sijn leven, twintig duizend tot d'uitrusting, en twaelf duizend man, om *Salvador* te beleggen: alzoo de plaets by vier duizend bezettelingen verzeekert wierd, en dartig karveelen zeil-reede lagen voor *Lisbon*, die vier duizend koppen derwaerds zouden overvoeren. Doch de vlootelingen, onder de vlagge van *Witte Corneliszoon de Wit* uitgevaeren, zijn temets tot op d'helft versmolten. *Angola* en *Loanda* wierden door *de Portugeesen* bemagtigt. De West-Indische maetschappy hield ernstig by d'Algemeine Staeten aen, om handhaeving. *Holland*, in 't eerst niet zoet op 't voorgeslaege verzoek, voegde zich ten laetsten tot *Gelderland, Uytrecht Over-Ysal* en *Groeningen*: die een raedslot uitmaekte: namentlijk de Portugeesche gezant zoude rond uit zeggen: of sijn koning wilde herstellen aen de West-Indische maetschappy, al 't geen dezelve be.at, ten tijde wanneer 't tienjaerig bestand met *Portugal* is afgekondigt? *Francisco de Sousa* antwoorde: hy moest, belangende *Loanda*, nieuwe last uit *Lisbon* verwachten, dewijl 't veroveren van die plaets eenige verandering inbragt. De Staeten schepten geenzints vernoeging in zulke

Schuppe breekt op van Taperica.

Aenbod der Portugeesche gesant.

1648.

Onderhandeling met graef Maurits.

1649.

Handel der Algemeine Staeten met de Portugeesche gezant.

uit-vluchten, als schaedelijk en schandelijk voor *'t Vereenigde Nederland:* en stelden ter uitvoering de punten te vooren beslooten: Namentlijk de Oost-Indische maetschappy wierd gevolmagtigt de Portugeesche schepen prijs te maeken, tot betaeling van de vijftien tonnen gouds ten behoeve der West-Indische maetschappy tegen *Portugals* overlast verstrekt: de West-Indische maetschappen ontfing brieven van weder-neming, om op alle Portugeesch vaertuig voor rekening van *Brasil* te kruisen: de sterkten der West-Indische maetschappy in *Brasil* zullen de Staeten verzeekeren met vierde-half duizend man. Doch d'afgezondene hulp-benden verrichten aldaer weinig. Den zeventiende van sprokkel-maend des jaers sestien honderd negen en veertig, drie duizend sterk, behalven twee honderd *Negers* en even zoo veel boots-gezellen, die ses veld stukjens en een mortier gaede sloegen, na *Gararappes* gerukt, vonden den vyand op een berg diervoegen voordeelig begraeven, dat hem niet konden bespringen: hy dan doed met kleine benden geduurige uitvallen: en week geswind binnen sijn beschansing. Eindelijk dan braeken *Schuppe* en de raeds-heer *Goch* op, niet zonder wanschikte orde: weshalven *de Portugeesen*, die weinig min als dardehalf duizend uit maekten, d'achterhoede vinnig aen tasten. 't Hielp nier wat vlijt de bevelhebbers aen wenden, om 't volk te brengen tot stand. Ieder trachte zich te bergen door de vlucht. De Portugeesche ruiters, bestaende in honderd en dartig lanciers, hielpen veel aen kant. Elf honderd *Nederlanders* bleven op de plaets leggen, en negentien vaendels ten zegen-prael voor *de Portugeesen*. De kolonellen *Brink* en *Houteryve* sneuvelden. Ten vijfden dag na d'ongelukkige veld-slag, verkreeg *Goch* bewilliging, om de dooden te begraeven, die bereeds wegens der zonne-hitte niet alleen buiten gemein stonken; maer onkenbaer laegen, gepikt door 't gevoogelt, en andere by 't wild gediert gescheurt. 't Geschut en vordere oorlogs-be-

Schuppe en Goch schandelijk geslaegen.

Jammerlijke toestand der verslaegenen.

hoeften bleven achter. De sterkte op 't eiland *Thomas* wierd nu ook aen de inwoonders verkocht. *Zeeland* betoonde haer, boven andere landschappen *des Vereenigden Nederlands*, gevoelig wegens de trouwloose handeling der Portugeesche kroon. Dreigde vergoeding van schaede te zoeken op allerley wijse: of dat anderzints de West-Indische maetschappy te grond ging, aen welkers hoofdzomme, drie honderd en sestig tonnen gouds, de steden *Middelburg*, *Vlissingen* en *Veere* voor een vijfde deel aenpart droegen. 't Geschrey van weduwen en weesen, hier by verkort, doorsneed ieders hart. De Algemeine Staeten taekelden ondertusschen toe ses swaere schepen en even zoo veel jagten, bemand met acht en twintig honderd koppen voor *Brasil:* alwaer het alles slordig toeging. d'Hooge raed klaegde over de krijgs-raed, en d'ammirael *de Wit* wegens 't verval der vloot: de kielen wierden door de worm opgegeeten, de stok-visch en 't brood van de mijt en kalander, het spek en vleesch door het zout: gort en erweten stonken vermust: hy vond geen plaets om te kiel haelen, noch hout tot vertimmering der schepen. Indien geen voorraed van 't een of 't ander verkrijg, zie geen kans, schreef hy, hoe te huis zal keeren: had zonder eenige verrichting gekruist op de Portugeesche vloot voor *rio Ianeiro:* konde op *'t Reciffo* noch zeilaedje, noch touw-werk, noch leef-togt van den hoogen raed bekoomen: wilde liever, indien 't met een goed gemoed mogt geschiede, *den Turk* dienen dan de West-Indische maetschappy: een eerlijk man was te goed, die aldus sijn leven moet eindigen. 't Liep alles in 't wild. d'Hooge raed viel klagtig over de koppigheid der zee-voochd *de Wit:* als dewelke niet anders beoogde, dan te vertrekken. De bewindhebbers leiden de wijt op de wan-betaeling van 't onderstand, by de landschappen *des Vereenigden Nederlands* belooft. *Nederland* hield zich ten hoogsten 't onvreeden over de trouwloosheid der Portugeesche kroon. De Zeeuwsche Staeten dron-
gen

Zeelands yver voor Brasil.

Brasilsche opperhoofden twistig.

Klagte van d'ammirael de Witte.

1650.

gen hard: men behoorde *Portugal* aen te tasten. *Amsterdam*, eensdeels niet zeer genegen tot de West-Indische maetschappy, andersdeels bekommert voor 't verlies van haer Portugeesche handel, hield zich koel. *Vriesland* liet 't gantsche werk drijven: ter oorzaek geen voldoening genoot, wegens eenig vereisch belangende de Oost-Indische maetschappy. *Walter Schoonenburg* voor-zitter in de Brasilsche hooge raed schreef aen d'Algemeine Staeten: d'Ammirael *de Wit*, nevens vijf hopmannen, was trouwloos gekeert na 't vaderland, met zoo veel leef-tocht als bekoomen konde: zulx 't *Reciffo* naeuwelijx voor drie weken mond-kosten overhield. Ten zy toevoer kreeg, was benoodzaekt 't *Reciffo* ter bescheidentheid van *de Portugeesen* over te geven. In '*s Graeven-haege* ondertusschen wierd overslag gemaekt, wegens 't vinden der kosten, die vallen moesten op de twintig schepen en vijf jachten, tot *Brasils* onderstand geschikt. Maer de ammirael *de Wit* t'huys gekeert wierd uit kracht der beschuldiging van de Brasilsche hooge raed en de veldoverste *Sigismond Schuppe* gevangen gezet op de voor-poort binnen '*s Graven-haege*. Tot *Rotterdam* en *Amsterdam* geraekten ook de vijf zee-hopmannen, die nevens hem buiten bewilliging der hooge raed van '*t Reciffo* vertrokken, in hechtenis der ammiraliteiten, hier toe gelast by d'Algemeine Staeten. Doch d'overigheid tot *Amsterdam* (oordeelende zulk doen haer rechts-macht te krenken) verzocht aen d'ammiraliteit aldaer ontslaeging der gevangene hopmannen. Terwijl geen uitslag quam over 't verzoek, sloeg d'Amsterdamsche opperschout 't ammiraliteits gevangen-huis open: en haelden d'hopmannen *Steven Kuiper* en *Nicolaes de Witte* uit de hechtenis geweldiger hand. 't Zelve wedervoer den ammirael *de Wit*; want de Staeten van *Holland* wilden hy op vrye voeten gesteld wierd. *De Wit* beriep zich op de last der Algemeine Staten, volgens welke verbonden was niet langer als voor een jaer de West-Indische maetschappy in *Brasil* te dienen. Hy had meenigwerf de Brasilsche hooge raed aengesprooken, of haer eenig naeder bericht belangende de tijd sijns diensts van hooger hand was toegekomen: 't welk altijd ontkende. Doch, sprak *de Wit*, 't scheen de West-Indische maetschappy hem zochten onder beuls handen te laeten sterven: ten einde niet betaelde de tachentig duizend guldens, welke aen haer ten achteren stond. Terwijl dit werk aldus bleef hangen, verzocht een nieuwe Portugeesche gezant *Zousa Macede* gehoor by d'Algemeine Staeten. Na langwijlig overslag, wierd het verzoek ingewilligt. *Macede* dan begon met een schamper verwijt: als of de Staeten 't recht der volkeren schonden, zoo lang hem gehoor hadden geweigert. Hy verhaelde wijd en breed de verbonden en 't vermaegschappen van oudsher tusschen *Portugal* en '*t Vereenigde Nederland*. Gebruikte vorders verscheide beweeg-redenen tot vrede. Vertoonde eindelijk een volmagt-brief, behelzende: hoe vermogt te sluiten wegens d'herstelling der plaetsen, den West-Indische maetschappy in *Brasil* ontweldigt. Doch wanneer hem de plaetsen in 't byzonder schriftelijk wierden overgelevert, welke de maetschappy eischte, gaf ten antwoord: de vereischte herstelling was den Algemeine Staeten aengebooden. In plaets van aenneeming zondenze een swaere vloot na *Brasil*: om met de wapenen te haelen, 't geen by vriendelijk verdrag konden krijgen. Onaengezien de gepleegde vyandschap hield de Portugeesche koning sijn woord: maer de Staeten vergrooten haer eerste eisch, in plaets van met d'eerste vergenoegt te wesen. Ondertusschen waeren *de Brasilsche Portugeesen* meer verbittert, en diervoegen wapen-kundig geworden: dat haer zelf volkoomen konden beschermen: of indien moogelijk te kort schooten, zouden *Castilien* te hulp roepen. Zulx *Portugal* niet meer gezach had over de wederspannige in *Brasil*. Evenwel, om den Nederlandschen staet, zoo veel moogelijk, voldoening te geven: de koning bood aen een gelijk-waerdige ver-

Brief van Schoonenburg.

De Wit in den Hage gevangen.

Handel der overigheid tot Amsterdam.

Verantwoording van de Wit.

1651.

Reden van de Portugeesche gezant in den Hage.

vergelding, namentlijk vrye handel op *Braſil*, tachentig tonnen gouds aen de Weſt Indiſche maetſchappy, acht honderd duizend guldens voor de Zeeuwſche weeſen, en betaeling van alle byzondere ſchulden wederzijds. *Macede* maekte geen gewach van herſtelling der Braſilſche plaetſen, en ſcheen in ſijn gantſche vertoog met d'Algemeine Staeten den ſpot te drijhen. En deſe toonden zich dieswegen gevoelig: lieten den gezant aenzeggen: hoe hy alle vordere onder-handeling met hem plotzelijk af-ſneeden, en niet meer voor gezant erkenden. De ſchuld-heeren, ook die aen ſijn voorzaet *Souſa Continho* merkelijke penningen ten achteren bleven in *'s Graevenhaege*, vorderden betaeling: welke eindelijk bequamen. In *Braſil* ondertuſſchen liep 't werk der Weſt-Indiſche maetſchappy hoe lanx hoe meer te rugge. Ia diervoegen, dat op 't jaer ſeſtien honderd vier en vijftig alle ſterkten quijt-geraekte. *Walter Schoonenburg* deed hier af in *'s Graevenhaege* duſdaenig bericht. Na een moeyelijke reis van vier maenden, ſprak hy, op 't einde der hooy-maend voor *Vliſſingen* ter reede geloopen, hebbe d'eerſte gelegendheid gezocht: om de rechte geſchaepentheid des verlies van *'t Reciſſo* bekend te maeken. d'Algemeine Staeten hebben genoegzaem bericht wegens de Braſilſche toeſtand zedert onſe aenkomſt derwaerds, en voorts van tijd tot tijd. Alleenlijk dient de laetſte uitkomſt van dit treur-ſpel geopent. 't Schijnt de beloofde byſtand volgens aenſchrijven des voorleeden jaers, niet alleen by de bewind-hebbers, maer ook uit naem der ſtaet gedaen, te rugge gebleven is, door de droevige oorlog tuſſchen *Britannien* en *'t Vereenigde Nederland*. *De Portugeeſen* hebben zich gedient van deſe ongelegendheid: *'t Reciſſo* te water belegert met ſeſtig ſchepen, en te land met een magtig heir, by welk zich lieten vinden een merkelijk aental *Moradores*, *Mulaeten*, *Mamelukken*, *Braſiliaenen* en *Negers*. Den twintigſten der winter-maend des jaers ſeſtien honderd drie en vijftig, nam 't beleg een aenvang. Wat orde gehouden is tot tegenweer, kan blijken uit de nevens-gaende dag-aenteikening. d'Oorzaeken dan des verlies zijn verſcheiden: namentlijk een algemeine onluſt tot den oorlog: de ſoldaet klaegde over wan-betaeling, ſchaerſcheid van levens-middelen en naektheid: de krijgs-behoeften ontbraeken voor ſchepen en ſterkten: de wapen-huiſen ſtonden leedig: *de farinha*, 't eenigſte brood op *'t Reciſſo*, rees van dartig ſtuivers tot dartien guldens. De Portugeeſche veld-overſte ſtrooyde aller wegen briefjens, waer by aen ieder *Nederlander*, tot hem overgeloopen, beloofde ander-half honderd guldens, een nieuw kleed en vry overvoeren na *Holland*. Ook klaegden d'ingezeetenen van *'t Reciſſo*, zy waeren haer lijf niet zeker: alzoo 't krijgs-volk dreigde de ſtad af te loopen, gelijk bereeds geſchied was op 't eiland *Itamaraca*. Hier uit ontſtond een algemein gekerm en verzoek: men zoude immers een goed verdrag by *de Portugeeſen* bedingen, eer alle in haer moordaedige handen vielen; want zy hadden genoegzaem haer bloed-gierige inborſt getoont tot *Serinhaim* en elders: alwaer de mannen aen de ſtorm-paelen zijn verworgt, de vrouwen en kinderen tot een eeuwige ſlaeverny weg-gevoert. Eindelijk kan niet nalaeten hier by te voegen 't ongelijk my byzonder treffende: namentlijk dat daer aen-genoomen was voor drie jaer, ik geen ontſlag heb konnen krijgen in negen jaer: en hoewel belooft was alle ſes maenden betaeling van mijn zuur-verdiende loon, heb in ſes jaer niet genooten. Ettelijke dagen voor *Schoonenburg*, had ook *Sigiſmund Schuppe* in de vergaedering der Algemeine Staeten opening gedaen wegens den Braſilſchen handel. Het kan, ſprak hy, Hoog-moogende Heeren, niet onbekend zijn, hoe ik, ſedert 't jaer ſeſtien honderd acht en veertig, van tijd tot tijd hebbe overgeſchreven de dagelijxe verſwakking der krijgs-magt in *Braſil*, meeſt veroorzaekt door overloopen tot den vyand, en 't overloopen door ſlecht onthael, ſchaerſche leef-togt, wanbetae-

Braſil verlooren.

1654.

Bericht van Schoonenburg wegens 't verlies van Braſil.

Schuppens verhael wegens het overgaen van 't Reciſſo aen de Portugeeſen.

betaeling en 't weigeren van afloſſing der uitgediende ſoldaeten. Ten zy 't verval met nieuwe vlooten herſtelt wierd, moeſt noodwendig *Braſil* te gronde gaen. Tot hoe grooten verloop 't werk aldaer gekomen was, kan blijken uit de gemeine kreet der krijgsknechten, die opentlijk riepen, toen de Portugeeſche vloot acht en ſeſtig zeilen ſterk voor *'t Reciffo* ten anker liep: haer verloſſers van d'ondraegelijke dwinglandy der Nederlandſche bewindhebbers waeren nu by de hand: zy zouden de lange achterſtallen haelen uit den roof op *'t Reciffo* te vinden, in de huiſen van de vrye luiden. Ter tijd als de gezeide vloot te voorſchijn quam, lag hier niet meer dan een ſchip: welk binnen ontbooden, ten einde 't ſcheeps-volk eenige dienſt deed, zeewaerd ſtak: zulx geen tegenweer te water konde geſchieden. De ſterkte *Altena*, by den vyand belegert, verzocht meer oorlogs-behoeften, als *'t Reciffo* had. Wegens gebrek van geld konden de bolwerken niet in ſtant gebragt, om 't geſchut te draegen: gelijk door d'hopmannen *Cornelis Caroen* en *Otto Keye* alhier bekend gemaekt is. Dewijl nu noch het een noch 't ander by de Weſt-Indiſche maetſchappy bezorgt wierd, heeft eindelijk d'hooge raed *'t Reciffo* aen *den Portugees* moeten inruimen. Doch de bewindhebbers, gevoelig over haer verlies, namen geen vergenoeging met d'overgeleeverde ſtukken by *Schoonenburg*, *Haex* en *Schuppe*: ter oorzaek niet vervatten de dag-aenteikening van alle verhandeling, noch de beſcheiden, om 't een en ander te bewaerheiden, noch den ſtaet der pakhuiſen, eer *'t Reciffo* over-ging. Voorts eiſchtenze voldoening op de navolgende punten: namentlijk, waerom de ſterkte *Afogados* verlaeten is? De bezetting uit het noorden niet na *'t Reciffo* ingetrokken? Geen vaſte voet op 't land gehouden, mits bezettende d'overige plaetſen, zedert *'t Reciffo* over-ging? Waerom zoo luid wierd uitgekreeten 't gebrek van levens-middelen en oorlogs-behoeften, tot verflaeuwing des volks? Waerom 't aengebooden geld

De Bewindhebbers klagen over Schoonenburg en Schuppe:

eiſchen voldoening van haer handel.

by zommige burgers niet aengenoomen wierd? Des vyands vloot niet aen brand geſtooken, dewijl dit werk, volgens voorſlag van zommige, licht te doen was? Hoe bewijſen zouden d'onwilligheid der ſoldaeten, nadien geen krijgs-hoofden hier over klaegden? Of wel middelen ter hand zijn geſlaegen, tot moed-geving van de belegerde? Wie, en wie niet, 't overgeven toeſtemden? Of geen gunſtiger voorwaerden konden bedongen worden? Waerom, tegen alle oorlogs gebruik, de plaets geruimt, daer geen vyand omtrend was, en meer gezorgt is voor de krijgsmagt, als Weſt-Indiſche maetſchappy. Wijders gaven de bewindhebbers redenen, waerom oordeelden niet ſchuldig te zijn aen de ſoldaeten, zedert *het Reciffo* den vyand ter hand ſtelden: aengezien van die tijd als gevangenen moeſten aengemerkt, en die geen dienſt den Weſt-Indiſche maetſchappy deeden. Zulk verzoek-ſchrift wierd den Algemeine Staeten behandigt, en by d'Hollandſche en Zeeuwſche Staeten beſlooten: *Schoonenburg*, *Haex* en *Schuppe* in haer huiſen te verzeekeren: ten welken einde dan *Schuppe* bewaekt wierd by ſes ſoldaeten. Tegen den negende van herfſtmaend des jaers ſeſtien honderd vier en vijftig, zijn uit de krijgs-raed beſchreven binnen *'s Graeven-Haege* de kolonels *Wijnbergen*, *Kirchpatrik*, *Byma*, *Killegreuw* en *Hallart*, d'onder-kolonel *Schot*, d'opper-ſarjanten *Dorp*, *Droſt*, *Santen*, de graeflijkheids-bezorger *Wilhem van Stryen* en geheim-ſchrijver *Alfen*. 't Gemein gerucht liep: *de Portugees* had by de veroovering van *'t Reciffo* bekomen meer dan twee honderd metaele ſtukken, meeſt heele kortouwen, en vier honderd yzere ſtukken, zamen geſchat op tien honderd duizend rijxdaelders. De pakhuiſen waeren genoegzaem voorzien van allerley lijfs- en oorlogs-behoeften. 't Geen de Weſt-Indiſche maetſchappy toebehoorde, wierd den vyand ten buit gegeven: d'hooge raed en krijgs-magt bedongen eigendom van al haer goederen. *Schoonenburg* quam zomwijl in veertien dagen van ſijn

Schoonenburg en Schuppe in verzeekering genomen.

Rechters uit de krijgs-raed over Schuppe.

Gerucht wegens d'hoedanigheid des overgaen van 't Reciffo.

ſijn kamer niet: liet alles in 't wild dryven. *Schuppe* liet verluiden: daer was wel overvloed van levens-middelen; doch, als de zelve begonden t'ontbreeken, zoude geen voordeelig verdrag konnen bedingen. In 't noorden lagen vijf honderd ſoldaeten: die, na *'t Reciffo* ontbooden, de belegerden aldaer zoo ſterk konden maeken binnen, als de belegeraers buiten waeren. *Schuppe* verontſchuldigde zich tegen deſe beſchuldiging, met de laſt hem gegeven: namentlijk te ſtaen onder de hooge raed, zonder wiens bewilliging hy niet een ſoldaet mogt afvaerdigen. Doch de krijgs-raed, beſchreeven om over 't verrichte by *Schuppe* te oordeelen, weigerde zulx: ten zy te gelijk onderzoek deed na 't verhandelde by *Schoonenburg* en *Haeks*, onder welke *Schuppe* ſtond op *'t Reciffo*. Deſe gaven voor, zy waeren benoodzaekt tot over-leveren van *'t Reciffo*, door verſcheide dringende redenen: men konde namentlijk geen ſtaet maeken op de ſoldaeten, als dewelke beſtaende uit allerley landaerd tot den vyand daegelijx trouwloos over-liepen: 't krijgsvolk maekte geen elf honderd man uit, welk ten minſten eens zoo ſterk moeſt zijn, om de ſterkten *Frederik Henrik*, *Erneſtus*, *de Bruin*, *Waerdenburg*, *'t Water-* en *Land-ſlot*, *Maurits-ſtad* en *'t Reciffo* behoorlijk te bezetten: ter zee hield de Portugeeſche vloot zoo ſcherpe wacht, dat niet een ſchip in of uit mogt: ook quamen geen kruiſers, hoewel op ontbooden, te voorſchijn: ja 't eenigſte ſchip der Weſt-Indiſche maetſchappy, genaemt *Braſil*, liep tegen dank der hooge raed zeewaerd: de vyand konde onmoogelijk uit ſijn begraeving op-geſlaegen worden: 't onbrak aen geld en werk-tuig ten oorlog vereiſcht: niemand wilde arbeiden aen de bolwerken en borſtweeringen of tegen de Portugeeſche loopgraeven: 't krijgs-volk dreigde haer opper-hoofden gebonden den vyand over te geven, ten einde een goed verdrag mogten bekomen: men zag geen hulp uit *Nederland* te gemoet: en dewijl de ſoldaeten, boven haer tijd dienende, zich van krijgs-eed ontſlaegen oordeelden, wilden alles zonder ſlag of ſtoot *den Portugeeſen* ten beſten geven: waer door zoo veel duizend zielen voor 's vyands moord geweer bloot ſtonden. d'Hooge raed, door duſdaenige dringende redenen beweegt, vond eindelijk goed met *de Portugeeſen* te verdraegen, op de volgende voorwaerden: *Franciſco Barrette* hoofd over *Pernambuco* ſteld in eeuwige vergetenis al 't geen tuſſchen de Portugeeſche kroon en de Weſt-Indiſche maetſchappy te water of te land ooit of ooit voorgevallen is: onder dit verdrag zijn begreepen alle wie het zoude mogen zijn, zelfs ook *de Jooden*: aen ieder word vergunt vrye eigendom der bezittingen: *de Nederlanders*, getrouwt met Portugeeſche vrouwen, zullen 't zelve recht genieten, als of *Portugeeſen* waeren, gelijk ook die zich onder *Portugals* gehoorzaemheid willen blijven: de ſterkten rondom *'t Reciffo* en *Maurits-ſtad*, als namentlijk *de Vijf-hoek*, *de Bruin*, *Driehoek*, *ſant Joris*, *'t Water-ſlot*, 't huis *Boaviſta*, 't klooſter *Antonio* en de kat binnen *Maurits-ſtad* moeten aenſtonds met haer geſchut en oorlogs-behoeften *den Portugeeſen* ingeruimt: de bezettelingen, mits de wapenen overleveren, mogen drie maenden op *'t Reciffo* verblijven: haer goederen t'huiſwaerd vervoeren, en zich op de reis dienen van de leeftogt in de pakhuiſen gevonden: de ſchulden, die iemand aen eenige *Portugeeſen* ten achteren blijft, zal hy mogen vorderen by 't hof binnen *Lisbon*: 't vaertuig voor de Braſilſche kuſt kruiſende, mag vryelijk voor *'t Reciffo* ten anker loopen, en *de Nederlanders* af-haelen. Vorders ſloot *Franciſco Barrette* dit na-volgende verdrag met de krijgs-raed op *'t Reciffo*: alle vyandſchap zy wederzijds ter neder-geleid: 't krijgsvolk zal uittrekken met gewoonelijke wapenen en vliegende vaendels, welke zullen worden opgeſlooten, ter tijd toe afſcheepen: 't eiland *Fernanda Noronho*, *Siara*, *rio Grande*, *Parayba*, *Itamarica*, *Maurits-ſtad*, *'t Reciffo*, en alle ſterkten en reduiten rondom met haer geſchut, vervallen in handen der Por-

Verontſchuldiging van Schuppe:

van Schoonenburg en Haeks.

Bedingpunten, op welke 't Reciffo overgegaen is aen de Portugeeſen.

Bedingpunten voor de ſoldaeten.

Portugeesche kroon: de zieken en gequetsten mogen zoo lang in de gasthuisen blijven, tot volkoomen hersteld zijn: aen alle zy vergunt volle vergiffenis, ook den verraeder *Antonio Mendos*. Dese schandige verdrag-punten wierden onderteikent by *Andræas Vidal, Alfonso d'Albukerque, Francisco Alvarez Moroira, Allanoël Correia, Gysbrecht de Wit, Huibrecht Brest, Wilhem van de Wal* en *Wilhem Falloo*: ter zijde stond *Francisco Barrette*. De Nederlandsche krijgs-knechten, uit *'t Reciffo* gescheept na *Holland*, klaegden aldaer over de bewindhebbers, die betaeling weigerden, zedert *'t Reciffo* den vyand in-ruimden: zy hadden betaeling ontfangen in Brasils-geld, verscheelende van 't Hollandsche vijf en twintig ten honderd: ja kreegen in plaets van geld bedurve klederen, zuur bier, boontjens, *farinha*, verrotte tabak en stinkend spek, aengereekent, als waerdig waeren. De Algemeine Staeten volmagtigden vorders de voornoemde krijgs-raed, om recht te doen over *Sigismond Schuppe*; doch dese vond haer in dit stuk verleegen: ter oorzaek de Staeten elkander niet verstonden, wegens de rechts-vordering over *Schoonenburg* en *Haeks*; want *Holland* dreef, dat ieder behoorde te recht gestelt by sijn eigen landschap, daer d'andere meinden zulx te staen aen 't oordeel der Algemeine Staeten. En voor dese vergaedering bragten de bewindhebbers haer klagten: zy konden 't Brasilsche krijgs-volk geen betaeling doen, dewijl niet ontfingen de penningen, die *'t Vereenigde Nederland* had belooft: sulx gevaer van leven liepen, wegens 't onbezuisde graeuw, vorderende de verdiende zoudye. Zy verzochten vorders, dat op middelen gedacht mogt worden, om den Portugeeschen koning tot reden te brengen. Eindelijk heeft de krijgs-raed uitspraek gedaen over 't verhandelde van *Schuppe* in *Brasil*: zy verwees hem, vervallen te wesen van 't geen voor-gaf aen de West-Indische maetschappy goeds te hebben, zedert den ses en twintigste van louwmaend des jaers sestien hon-
1654. derd vier en vijftig, wanneer 't verdrag hielp sluiten met *Barette*, wegens 't over-leveren van *'t Reciffo*. Ondertusschen behield *Portugal* een volkoomen bezit van *Brasil*; doch niet buiten vrees en oorlog. Weshalven de Portugeesche gezant in *'s Graeven-Hage* den Algemeine Staeten aenbood tot vergoeding der schaede, die de West-Indische maetschappy in *Brasil* had geleeden, tachentig tonnen gouds: voorts een vrye handel op *Brasil*, en betaeling der schulden, die *de Brasilsche Portugesen* ten achteren stonden aen de West-Indische maetschappy; maer *Brasil* wederom over te geven, was buiten magt der Portugeesche kroon. Hier tegen beloofde *Spanje*: hy zoude *Brasil den Nederlanders* ter hand stellen, zoo haest *Portugal* t'onder-bragt. De Zeeuwsche Staten begonden na sulk een voorslag scherp te luisteren: als dewelke gebeten op de trouwloose ondankbaerheit *der Portugesen*, niet anders wenschten, dan na weerwraek. *Holland*, dewijl grote handel op *Portugal* dreef, helde meer tot vreede. d'Engelsche koning bood sijn dienst aen, tot bemiddelling der geschillen tusschen de Portugeesche kroon en *'t Vereenigde Nederland*. Eindelijk wierd, de seste van oogstmaend des jaers sestienhonderd een en sestig, de vreede met *Portugal* geslooten. De 1661.
beding-punten luiden aldus: *Portugal* belooft uit te keeren aen *'t Vereenigde Nederland* tachentig tonnen gouds, of in gereden gelde, of in zuiker, tabak en zout, of uit den tol, die in de Portugeesche havenen gevordert wort: 't geschut op *'t Reciffo* zal de West-Indische maetschappy wederom ter hand komen: de zout-koopmanschap tot *sant Uves*, en vordere handel na *Portugal*, of de gewesten in *Africa* en *Brasil*, onder *Portugal* gehoorig, word *den Nederlanders* vry gestelt, mits betaelende de tollen, welke *de Portugesen* self opbrengen: de veroverde plaetsen wederzijts blijven in eigendom des bezitters: de koning vermag nooit eenig beslag te doen, onder wat voorwending 't soude mogen wesen, op eenig Nederlandsch vaertuig: welk ook aen de vyanden der Portugeesche kroon vermag toe te brengen allerley oorlogs-gereedschap, mits 't selve niet vervoert werde uit d'havenen van *Portugal*: wegens ge-

Klagte der soldaeten.

Klagten der bewind-hebbers van de West-Indische maetschappy.

Vonnis over Schuppe.

Portugals aenbod;

als ook Spanjens;

Engelands bemiddeling.

De Staeten maeken vrede met Portugal.

geloofs-verschil zal geen *Nederlander* voor eenig rechter gedagvaert worden: hem zy vergunt vrye oefening der gods-dienst in sijn huis of schepen, en bequaeme begraef-plaets: indien eenige onlusten reesen tusschen *Portugal* en *Nederland* zullen de zelve niet strekken tot nadeel des handels ter weder zijde; want het zal ieder koopman vry staen sijn schulden in te manen en goederen onverhindert af te schepen: door 't misdrijf van eenige onderdanen in *Oost* of *West-Indien*, mag dit tegenwoordig verbont geenzints gebroken: de voldoening hangt aen 't straffen der schuldige door sijn wettelijke rechter: d'havenen voor oorlogs-schepen en koopvaerdy-vaerders blijven ter een en ander kant geoopent: *de Nederlanders*, in *Portugal* handelende, mogen gewapent gaen, wooningen bezitten, pak-huisen sluiten: de goederen, in vyands vaertuig ingescheept, worden voor goede prijs verklaert: *de Brasilsche Portugesen* moeten haer achterstallen aen de West-Indische maetschappy, of wie 't zoude mogen zijn, deuchdelijk opbrengen: waer over drie gevolmagtigden binnen *Lisbon* byzonder zullen zitten, om d'ingebragte bewijsen te onder-zoeken, en voorts zonder de gewoonelijke omweegen, in rechtsvordering gebruikelijk, te vonnissen: 't gewijsde zal aenstonds van hooger hand ter uitvoering gesteld. Weinig dagen na 't gesloten vredens-verbond vertrok de Portugeesche gezant *Henrik Sousa de Tavares*, en quam op 't einde der herfst-maend binnen *Lisbon*.

Gelderland, Zeeland en Groeningen te onvreeden over 't verbond met Portugal.

Niet alleen *Gelderland* en *Zeeland* hielden haer zeer t'onvreeden over dit verdrag; maer ook *Groeningen*, beschuldigende den voorzitter *Schuilenburg*, dat zich tegen orde te voorbaerig in 't sluiten met *Portugal* getoont had: ja toegegeven, 't geen by de Staeten van *Groeningen* hem niet gelast was; want zy verstonden op geen andere voet tot de gezeide vreede: dan dat *Portugal* de beloofde tachentig tonnen-gouds in baeren gelde betaelde binnen korten tijd: daer in tegendeel wierd toegestaen een betaeling met koop-waer, en op lang dag. Weshalven 't beslooten verdrag met *Portugal* door *Joan Schuilenburg*, op naem van *Groeningen* en *Ommelanden*, allenthalven quaed keurde, en by gevolg vernietigde, Ja *Schuilenburg* wierd om dese daed, by welke zedert ook andere beschuldigingen ingebragt wierden, ten swaerde gedoemt; doch hy ontsnapte uit d'hechtenis.

Schuilenburg ter dood gedoemt.

Redenen waerom 't verbond met Portugal quaed gekeurt wierd.

Die 't vredens-verbond met *Portugal* geslooten ongaerne zaegen, brachten verscheide swaerigheden in: namentlijk de Portugeesche koning had 't verdrag alleenlijk onder-teikent, zonder de rijxstanden: waer uit bleek de krachteloosheid van 't verhandelde: te meer alzoo de kroon eerlang stond te vervallen aen 's koninx broeder, of wel licht wederom onder *Spanje*. En van waer zullen de beloofde tachentig tonnen gouds, tot vergoeding der geleeden schaede in *Brasil*, komen? Datze *Portugal* geenzints wil geven, blijkt aen verscheide staeltjens, als welke niet minder houd dan een voltrokken verbond. En wat betaeling kan de koning met zout geven, daer de zoutpannen niet hem, maer byzondere koop-luiden toebehooren? Hy heeft geen inkomsten als 't brasilien-hout. De tollen zijn doorgaens by *de Iooden* verpant. *Portugal* moet noodwendig door d'oorlog met *Spanje* van jaer tot jaer verarmen. 't Brasilsche geschut, versmolten of verdonkert, zal nooit te recht komen. De vrye vaert op *Brasil* is bereeds geweigert aen de twee scheepen *Lammeren-burg* en *Catharina*. Ettelijke Amsterdamsche zeilen hebben, tegen 't gesloote verdrag, tweemael aen *de Portugesen* moeten vertollen, eerst tot *Lisbon* en voor de tweede reise tot *sant Uves*: behalven dat d'haven-meesters een schandige overloon den Nederlandsche schippers af-persen. Men houd onder versierde voorwendsels niet alleen de koop-vaerders; maer ook de oorlog-schepen, ettelijke weeken aen malkander, in de Portugeesche havenen geduurig op. De mishandeling *der Nederlanders* gaet de kerf te buiten: zy worden na de goddeloose zinnelijkheid van een moedwillige *Portugees* ter hechtenis bestelt. En niet minder is vry als d'oeffening des waeren godsdienst.

dienſt. Ondertuſſchen doen de Portugeeſche zee-roovers *Tamborin, Carlos* en *Bils* groote ſchaede omtrend 't Nederlandſche vaertuig. Niet lang geleeden haelde *Tamborin* de fluit *de Olifant* op *Cadix* reede by nacht weg: welk ſchip tegenwoordig van *Lisbon* af-ſteekt na *Braſil*. Deſe en verſcheide andere redenen wierden by ſtaetkundige ingebragt: niet alleen om te bewyſen, dat de vreede met *Portugal* getroffen ſchaedelijk en ſchandelijk was; maer ook dat *Portugal* niet minder hield als haer woord. d'Ervaerendheid leerde te mets, hoe de voornoemde klagten niet t'eenemael ongegrond waeren; want als, op 't jaer ſeſtien honderd vijf en ſeſtig, d'Algemeine Staeten de tonnen gouds, welke nu twee jaer ten achteren ſtonden, binnen *Lisbon* vorderden, kreegen ten antwoord: 't Rijk was diervoegen gedrukt door d'oorlog tegen *Caſtilien*, dat geen geld konde miſſchen. Zedert wierd een voorſlag gemaekt by d'Algemeine Staeten, tot herſtelling der vervallene Weſt-Indiſche maetſchappy; doch met weinig gevolg. Weshalven de hoofd-deel-genooten in de gezeide maetſchappy den Staeten binnen *'s Graeven-haege* een vertoog ter hand ſtelden, behelzende kortelijk 't geen van tijd tot tijd was voorgevallen: namentlijk de maetſchappy had ten eerſten ingeleid vier en zeventig tonnen gouds, veele vlooten onder d'ammiraelen *Wilkens, Ioan Dirks zoon Lam, Boudewyn Henrix zoon, Pieter Hein, Adriaen Pater, Henrik Lonk, Dirk Uitgeeſt, Pieter Ita, Loos, Cornelis Houtebeen, Lichthart, Bankert* en andere ten verſcheiden tyden uitgeruſt: waer door de Spaenſche magt een ongemein groote krak heeft gekreegen, tot byzonder voordeel *des Vereenigden Nederlands:* alzo *de Spanjaerd*, niet alleen ſijn magt verdeelen moeſt, om *America* te bewaeren; maer ook op en voor *America* de rijkdommen, zeenuwen des oorlogs, quyt raekte, met welke den ſtaet alhier geweldig had gedrukt. En wie weet niet, hoe de Weſt-Indiſche bewindhebbers tot eigen nadeel haer oorlogs-magt lieten gebruiken, om den vyand, op *de Veluwe* ingebrooken, te ſtuiten, toen *'t Vereenigde Nederland* ſcheen te hangen aen een zijde draed? En wat zoude het geweeſt zijn, indien de magtige Spaenſche vloot onder *Oquendo*, in *Duins* bevochten door den zeevoochd *Martyn Tromp*, verſterkt was geweeſt met de ſes en ſeſtig zeilen, welke de graef *la Torre* tegen de Weſt-Indiſche maetſchappy moeſt gebruiken voor de Braſilſche kuſten? Hoe heeft vorders de maetſchappy aengequeekt 't zee-vaerend volk: als welke, op 't jaer ſeſtien honderd negen en twintig, meer dan honderd ſchepen in het vaer-water hield, en over de vijftien duizend koppen in dienſt. Weshalven *'t Vereenigde Nederland* overſlag maekende, dat d'oorlogs-laſten voor de maetſchappy te ſwaer vielen, jaerlijx onderſtand toeſtond: welk nochtans niet is opgebragt. Waerom geld op renten wierd opgenoomen, en een bylaeg van dartig tonnen gouds by de deelgenooten in de maetſchappy gedaen, tot herſtelling derzelve. Doch 't een en ander is aen de ſwaere oorlog geſpilt, zonder genot der zeven tonnen gouds jaerlijx, by de Nederlandſche ſtaet belooft. Ook heeft de togt van *Henrik Brouwer* na *Chili* den kas grootelijx ten achteren gezet: dewijl de togt, aen den vyand ontdekt, vruchteloos af-liep: hoewel hy ondertuſſchen dieſweegen groote ſchrik kreeg: alzoo *Brouwer* een weg uit vond, om binnen twee maenden van *'t Reciffo* 't rijk *Chili* te bezeilen, en by gevolg den Spaenſche moogendheid een korte doodſteek te geven: dewijl haer rijkdom lanx *de Zuid-zee* bloot leid. Dit alles heeft *den Spanjaerd* afgedrongen het aenzienelijk vreedens-verbond voor *'t Vereenigde Nederland*, geſlooten binnen *Munſter* op 't jaer ſeſtien honderd acht en veertig. Doch onaengezien de Weſt-Indiſche maetſchappy zulke merkelijke voordeelen den ſtaet heeft toegebragt, is zelf blijven ſteeken onder een laſt ten verderf, en zonder byſtand verlaeten: als blijkt by 't ſlot der rekening door de bewindhebbers overgelevert aen de Algemeine Staeten; want de bewindhebbers

Margin notes: Schuilenburg ter dood gedoemt. — Redenen waerom 't verbond met Portugal quaed geacht wierd. — 1665. — 1668. — *Bondig vertoog by d'hoofd-deelgenooten in de West-Indische maetschappy aen de Algemeine Staeten overgelevert.*

komen aen haer te kort ses en seftig tonnen gouds, drie en veertig duizend, twee honderd en negentig guldens. Weshalven gedwongen zijn geld te lichten, tot betaeling der loopende renten. Ondertusschen hield de West-Indische maetschappy omtrend vijftig swaere schepen in 't vaerwater: haer volk-plantingen en zoutpannen stonden zeer wel. Zoo haest verleng ontfing der verleende gunstbrief tot het uit-einde deser loopende eeuw, en voldoening van de Portugeesche kroon, volgens 't laetst gesloote verdrag, zoude den handel met nieuwe wakkerheid voortgezet worden. Indien nochtans d'Algemeine Staeten omtrend dit billijk verzoek eenige swaerigheid maekten, zy konden hier over de bewindhebbers hooren: die buiten twijfel alle voorgewende swaerigheid lichtelijk zouden op-lossen. Ach hoe veel duizend weduwen en wesen schieten by de West-Indische maetschappy te kort, welke haer penningen hebben te kost geleid aen de krijgs-magt, die in de twaelf eerste jaeren *den Spanjaerd* zulk een af-breuk deed, dat de schaede begroot word op elf honderd en tachentig tonnen gouds? 't Verzochte by de hoofd-deel-genooten hebben de Algemeine Staeten toegestaen: zulx de West-Indische maetschappy, uit kracht van een nieuwe vergun-brief, den handel op *Africa* en *de Caribische eilanden* als noch drijft: benoodzaekt ondertusschen *Brasil* te laeten in handen der trouwloose *Portugeesen*: die zedert aldaer gelijk te vooren meenigte *Brasiliaenen* volgens haer schrijven tot de schoot der Roomsche kerk bragten. Doch de voort-zetting des Roomschen geloofs onder de woeste *Brasiliaenen* wierd meer te rugge gezet, zedert 't jaer vijftien honderd drie en tachentig: wanneer *de Mamelukken* (zoo worden genoemt die gebooren zijn uit een Portugeesche vader en Brasiliaensche moeder) een aenhang van nieuwe gods-dienst maekten. Zy verkooren een Mameluksche paus, bisschoppen en priesters: onderhielden de biecht; lasen misse en roosenhoedjens: riepen 't volk tot 't gebed door 't geklop op geholde kalabassen: gebruikten boeken, van boom-schorsen gemaekt: de boeken begreepen in kris-krassen veel bygeloovige kerkzeden: stelden groote heiligheid in 't beeven, uit-steeken der tonge en een hol geluid, voortgebragt uit de borst, tot welke verrichting een zeker kruid knaeuwden: gaven voor, hoe haer ouders, over ettelijke honderd jaeren gestorven, te scheep herwaerds stonden te komen, om *Brasil* van 't Portugeesche jok te verlossen: *de Portugeesen* die door de vlucht ontsnapten zouden verandert worden in visschen of verkens: waeren zeer op de zelve verbittert, ter oorzaek zy d'oude ingezeetenen ten grooten getaele vermoord, van de zee-kusten landwaerd in verdreeven, en tot ellendige slaverny vervoert hadden. Maer *de Brasilaenen*, zedert de West-Indische maetschappy een vaste voet op *Brasil* kreeg, zijn geoefent, om met 't Europische geweer om te gaen: zommige hebben de zijde *der Portugeesen*, en andere van *de Nederlanders* gekoosen. Te vooren toen noch versch voor oogen stonden de bloedbaeden tegen haer landzaeten aengerecht, plachtenze elkander ten oorlog op te hitsen. d'Aenzienelijkste wegens ouderdom riepen tot de jongmanschap: Zullen wy wachten, niet zonder luye flaeuwhartigheid, dat *de Margniaten* (zoo noemenze *de Portugeesen*) en *die Peros Engaipa*, zoo veel gezeid als *schalke volkeren*, ons binnen de hutten overvallen? Thans kloppenze met de handen op d'oxelen en billen, en schreeuwen: *Erima, erima, toxouquinambaults comoni, ouassou, tan, tan:* dat is, *geenzints, geenzints, gy sterke jongelingen, laet ons wreeken de dood der vaderen.* d'Aenmoediging tot de strijd duurt gemeinelijk ses uuren lang: na welke de meenigte aendachtig, zonder te kikken, luistert: en rukt geswind uit alle dorpen ter bestemder plaets in grooten getal te zamen, met de swaere knodsen *tacapes* ses voeten lang, de sterke bogen *orapats*, scherpe pijlen, en schilden, trommels-

Schaede der Spanjaerd, geleeden by de West-Indische maetschappy.

Een nieuwe godsdienst der Mamelukken in Brasil:

en waer in bestaet.

Brasiliaenen hoe elkander tot den oorlog plagten op te hitzen:

mels-gewijs gemaekt, van de huid des beest *tapiroussou*. Meesten tijd bestaet 't leger uit acht of tien duizend man: waer over bevel voeren, die de meeste menschen gedood en gegeeten hebben, kenbaer aen diepe kerven gesneeden lanx de borst, billen en dyen en vol swart poeyer bestrooit, welk altijd in de lit-teikenen blijft. De vrouwen draegen in d'ooren lange ketenen van slek-huisjens, slingerende over de borst en schouders: het aengezicht is vol veel-vervige ringen met streepjens rondom bezet: den hals en armen vercierenze met banden uit witte dunne beentjens: volgen de mannen ten oorlog, ten einde de leeftogt torzen. Met d'hoornen *inubia* vorderenze 'their ten geschikte slagorde: andere pijpen op menschen-beenderen, te vooren geslacht. Indien een water-togt doen, gebruiken schepen uit schorsen, ieder kan vijftig man voeren, die ongelooflijk snel voort-roeyen. De sterkste spoeden voor uit met groote stilheid. Zoo meenig man, vrouw of kind in haer handen vervalt, word aenstonds op de roosters *boucans* gebraeden. De dorpen bestaen uit wooningen tachentig en honderd treeden lang, weinige, die naest aen den vyand leggen, zijn met pael-werk tegen een aenloop versterkt. De veldslaegen gaen zeer yzelijk toe. Wanneer malkander in 't gezicht krijgen, verheffen wederzijds een gehuil, niet ongelijk der wolven: welk hoe swaerder verdubbelt word, hoe meer en meer naderen. De hoornen en schinkels geven ondertusschen een naer geluit. Zy slingeren wederzijds de tanden der vyanden, aen snoeren gereegen twee ellen lang om den hals: schreeuwen, dat d'een den ander terstond ten spijs verstrekken zal. De pijlen, met allerley vederen gepronkt, vliegen by duizende door de lucht. Een gequetste rukt de pijl uit, in welke gelijk een raesende hond bijt. Met d'houte knodsen slaenze d'hersenen aen stukken. 't Gevecht duurt doorgaens ettelijke uuren, eer d'een voor d'ander het veld ruimt. De gevangene gemest verstrekt tot spijs op een vroolijke maeltijd. Na dat met de meenigte zeven uuren gedanst en gezoopen heeft, word by drie mannen met touwen, gevlochten uit basten der boom *iuira*, gebonden, en door het dorp geleid. De gebondene keert 't aengezicht herwaerds en derwaerds, snaeuwt desen toe: *hoort gy, ik heb uwe vader gegeten*: en wederom tot andere: *uwe broeder is door my gebraeden*: *uwe neef smaekte eertijds lekker*: *over mijn dood zal genoegzaeme wraek genoomen worden.* Aldus rondom gevoert, stappen wederzijds af die den gevangen leide, en rukken 't touw stijf om des zelfs middel toe, zulx noch voorwaerds noch achterwaerds wijken kan. Thans worden den gevangene, aen voeten en handen los, steenen en pot-scherven toe-gereikt, en hem gezeid: *neem wraek van u dood, eer gy sterft.* Geswind dient hy zich van het toe-gereikte werp-tuig, smijt na ieder dien bereiken kan, en als de steenen ontbreeken gooyt zeer verwoed met aerde. Eindelijk komt de beul, vol vederen bestooken, met een swaere knodze, en vraegt: *hebt gy niet t'eeniger tijd iemand onser bloed-verwanten opgegeten?* Onverzaechd antwoord de gevangene: *Pa che tan tan, aiouca, atoupave*: dat is, *Ik ben die sterke, die veele van u volk doode en op-at*: en leggende beide d'handen op 't hoofd, roept blijdelijk: *hoe dapper heb ik my in zulk werk gedraegen?* De scherprechter snaeuwt hem hier op toe, *en daerom zult gy ook, van my gedood, tot spijs voor dese meenigte verstrekken.* De gevangene antwoord stoutmoedig: *Wat is hier aen-gelegen, dewijl niet ongewrooken zal sterven?* Terwijl spreekt, word hem de kop met een knodze van achteren te pletteren geslaegen. Op 't neder-gestorte licchaem valt sijn vrouw, (want d'overwinnaer ontziet hem niet de gevangenen in echt te verbinden aen sijn suster of dochter) en beweent 't lijk met geveinsde traenen: alzoo onder d'eerste haers mans gebraeden vleesch eet. Ondertusschen loopen d'oude wijven toe, en broeyen 't licchaem in ziedend water, tot de huit af-stroopt.

haer bevel-hebbers:

vrouwen:

haer water-togt en merkwaerdig:

Veld-slaegen zeer yzelijk:

Vreemd ont haal met d gevangenen.

Hoe een gevangene geslacht en gegeten word.

De heer, wien de gevangene toequam, deelt onder ſijn gaſten met groote vaerdigheid 't ſchoon-gemaekte lijk. De ſtukken, op d'houte rooſters *boucans* te braeden geleid, nemen de oude vrouwen waer, likken 't afdruipende vet, vermaenen de nevens-ſtaende jongelingen, om meer zulke koſt toe te brengen, en beſtryken met het bloed d'aengezichten der kinderen. Ten laetſten vat ieder gaſt een ſtuk, en knaeuwt niet zonder wreed gezicht 't vleeſch ten been toe af. De beenderen worden tot zeeg-teekenen bewaert. Doch gelijk *de Braſiliaenen* elkander ongenaedig quellen, alzoo wordenze inſchelijx gantſch jammerlijk door de duivel (zy noemen hem *Aygnan* en *Kaagerrel*) geplaegt. De zichtbaere getuige *Ioan Leerius Borgonjon* verhaelt, hoe hy haer meenigwerf zag ſweeten van benauwdheid, met d'handen kloppen op de dyen, ſchreeuwende: *Mair autouraſſap, acequerey, Aygnan atoupave:* dat is, *mijn ſot, mijn makker, den duivel vrees ik voor alle ander quaed.* Onder verſcheide ziekten, welke *Braſil* onderhaevig blijft, treft *pians* niet min beſmettelijk als de Spaenſche pokken, ontſtaende uit geilheid: 't gantſche lichaem ſtaet ſtijf van puiſten, grooter dan 't lid van een duim. Anderzints worden de vreemdelingen in *Braſil* zeer gequelt met zinkingen, veroorzaekt door de koude des nachts; gelijk ook met zeere oogen, dieze krijgen, wanneer onder den blaeuwen hemel loopen by zonnen-ondergang of in den vroegen dageraed. De klem gaet ook alhier buiten gemein in ſwang: welk iemand diervoegen ſchielijk overvalt, dat hy binnen weinig tijd neder-plotſt, verſtijft en een yzelijk geluid geeft. Zommige beginnen haeſtig te knerſen op de tanden: de mond word ſcheef getrokken en toe-geklemt: d'afgang ontſchiet haer: loopen veeltijds gevaer van te ſtikken. Behalven deſe quaeden, vallen taeye ſluimen uit 't hoofd en 't rugge-been op de leeden, welke de zeenuwen en 't geelhair

De Duivel quelt de Braſiliaenen ongenaedig.

Haer ziekten hoedanig:

als ook der vreemdelingen in Braſil.

hair verstrammen: waer by komt een koude verstijving van aderen, slagaderen, 't vleesch, vlies en huid. Doch geen ziekte verslint of queltin *Brasil* meer menschen als de roode loop, water-zucht, 't drukken ter kamergang, 't rood melesoen, de gal-ziekte, ontsteeking der aers-darm, de wormen, maeselen en vuurige schurfdheid. De bejaerde *Brasiliaenen* zijn doorgaens ervaerene kruid-kenners: zy haelen de kruiden schrander uit de bosschaedjen: en eigenen die den kranke van binnen en buiten voorzichtig toe. Byzonder boven alle menschen wetenze raed tegen vergif. By de genees-middelen, die haer van hand tot hand zijn overgelevert, blijvenze hartnekkig: willen liever 't leven dan gevoelen in desen af-staen: en zy misschen niet altijd; maer betoonen menigwerf, datze d'artzeny beter vatten, als d'Europische wondheelers. De geleerde *Guilielmus Piso* getuigt, hoe hy in 't leger, welk graef *Maurits* op den Brasilschen boodem tegen *de Portugeesen* te veld bragt, meenigwerf gezien heeft: dat *de Brasiliaenen* haer gequersten met versche gommen en heelende smout gelukkig genaesen: daer de Nederlandsche baerd-scheerders den verwonde armen en beenen af-zetten. *Piso* voegt hier by, dat hy zelf in de gast-huisen te vergeefs den konst van *Hippocrates* en *Galenus* omtrend zommige geswellen en kankers te werk leide, welke *de Brasiliaenen* met enkel zap van tabak herstelden: ja zy genaesen op staende voet door vochtigheid, uit de versche wortel *iaborandi* geperst, ingegooten den ziel-toogende, en bereeds by alle Europische artzen verlaeten: weshalven niet ongaerne toeliet, datze omtrend kranken en gequesten zich nevens hem lieten vinden. Vorders verscheelen de ziekten in *America* zeer veel van *d'Europische*, niet alleen ten opzicht der kenteikenen; maer ook van genesing. Wanneer de ziekte niet luistert na de toegepaste genees-middelen, ontbied een huis-vader of moeder de gebuuren: ten einde een hulp-middel, volgens plicht van schuldige liefde, aenwijsen, indien raed weten voor 't tegenwoordige quaed. Dusdaenige gewoonte greep ook eertijds stand onder de oude *Grieken*. Zy onderhouden vorders een zeer naeuwe eet-regel en zorge, om den zieken te bewaeren voor de zonne-straelen en land-wind des nachts. Wegens iemands krankte houd 't gewoonelijk dansen en zingen niet op. Maer indien sterft, byzonder een huis-vader, huilen over hem gelijk wolven: met een beevende stemme roept d'een den ander toe: *die sterke man is overleeden, die zoo veel gevangenen tot een lekkere maeltijd en weer-wraek na huis sleepte. O wat een geswinde jager en verstandige visscher heeft 't leven afgeleid! Wy zullen hem niet wederom zien, dan als onse zielen verhuisen achter d'hooge bergen, daer de man-hafte voor-ouderen, aen reyen geschaert, huppelen.* 't Vrouw-volk, elkander omhelsende, maekt 't grootst gebaer. Dit duurt ses volle uuren, wanneer 't lijk in een graf, niet ongelijk een wijn-pijp, op sijn voeten gezet word, en nevens 't lijk een veder-cieraed en 't geen waer by de levende meest vermaek schepte. Maer nevens 't graf plaetsen de naeste bloed-vrienden vaten met meel, visch, vleesch en de drank *cauou-in*: ten einde de duivel *Aygnan* door dusdaenige offerhande verzoent, 't lijk niet weg sleepe. Doch wanneer verhuisen, bedekkenze het graf met 't kruid *pindo*. Dese gewoonte evenwel grijpt geen stand onder alle *Brasiliaenen*; want zommige eeten haer afgesturvene maegen op.

Merkwaerdige Brasiliaensche genees-meesters.

Vreemde genesing.

Rouwe over de dood van een Brasiliaen:

begraevenis.

Vijfde

Vijfde Hoofd-stuk.

WILDE KUST of *GUAIANA*.

AEn *Maragnan*, 't noordelijkste deel van *Brasil*, stoot *Guaiana*, anderzints ook genaemt *de Wilde-kust*, bequamelijk verdeelt in de landschappen bespoelt door de rievier *d'Amazones*, en die leggen tusschen *d'Amazones* en *Orinoque*, als ook *Orinoque* zelf. De groote stroom *Amazones*, (zommige noemenze *Tobo*, *Topoi* en *Tapera*) is eerst ontdekt op 't jaer vijftien honderd en veertig door *Franciscus Orellana*. Dese, met *Gonzalvus Pizarrus* uit *Quito* gereist, ten einde 't gewest *Cundirumarca* vonden: (alwaer d'inboorlingen, volgens bericht van een vreemde gevangene *Americaen*, met goude plaeten gewaepent gingen) geraekte na veel zukkelings aen de rievier *Maranon*. Alhier bouwde *Pizarrus* een bergantyn, in welk de zieken en pakkaedje gescheept wierd, onder 't gezach van *Orellana*, gelast om leeftocht op te zoeken, waer aen 't leger, te land volgende, groot gebrek leed. *Orellana* dreef binnen weinig dagen met de geweldige stroom zoo verre af: dat in geen jaer kans zag wederom op te komen: had dagelijx te strijden tegen *d'Indiaenen*, die in kleine schuitjens stoutmoedig n'a boord voeren. Eindelijk vermeesterde hy een vlek lanx den oever, alwaer levens-middelen, eenig goud en kleinoodjen bequam: liep zedert groot gevaer wegens een rievier, die met yselijk gedruisch storte in 't vaer-water 't welk hy bevoer: ontmoete vorders in twee honderd mijlen noch menschen noch wooningen. Thans in een dorp uitgestapt, wierd door de dorp-voochd begiftigt met schildpadden, papegaeyen, patrysen, visch en andere leef togt: en gewaerschouwt voor de strijdbaere vrouwen *d'Amazones*, die sy *Comapuyara* noemde. Tachentig mijl afgedreeven zonder tegenstand, ontmoete zeer steile en woeste bergen ter weder-zijds van d'oever: zulx nergens gelegendheid was, om aen land eenige verversching te haelen. Gevordert tot 't bevolkte landschap *Machiparo* leed vinnige aenstood twee volle dagen en nachten; want zoo lang vervolgde hem in ettelijke canooen *de cacique Aomagua*. Na dat een vlek had overvallen, uit welk verscheide gebaende wegen landwaerd liepen, ontmoete een rievier wiens mond drie eilanden vertoonde: dese ontfing de benaeming *de la Trinidad*, bespроeyende een vruchtbaere kust. Veel kleine schuitjens hielden geduurig in sijn vaer-water. Weinig beneden *Trinidad* lag een dorp en lust-huis, alwaer *Orellana* veel leeftogt, zilver, goud en aerdwerk, konstig verglaest en geschildert, roofde; doch vond swaerigheid om lanx de effene wegen landwaerd te trekken, alzoo het over al vol volk grimmelde. Honderd mijl afgezakt, quam aen 't gewest, gehoorig onder de heer *Paguana*, die hem vriendelijk onthaelde, en begiftigde met schaepen niet ongelijk de Peruaensche, en allerley aengenaeme vruchten, welke 't land overvloedig voort brengt. Zedert ontdekte hy ter slinker-hand een rievier, die sijn pek-swart water met zoodaenig geweld in d'andere rievier wierp, dat dese een bruine streep behield twintig mijlen lang. Hy bezichtigde ettelijke dorpen, en vond ten laetsten de stroom zoo breed, dat van d'eene oever geenzints den andere konde over zien: nam alhier een dorp in, zonder tegenstand: alzoo binnen de hutten niet als vrouw-volk was; doch de mannen quamen tegen den avond t'huis. Nevens een groot vlekke stonden zeven hoofden op staeken: waerom 't landschap de benaeming *de las Picotas* kreeg. Hier gingen ettelijke wegen met steenen beleid, en weder-zijds met geboomt in goede orde bepoot, landwaerd. Weinig beneden *Picoias* uitgestapt, voorzag zich van maiz, schild-padden, gansen en papegaeyen: nam aen een eilande-

Verdeeling van Guaiana.

Wonderbaerlijke togt van Franciscus Orellana.

Pek-swart rievier.

Margarita
Frayles
Cola
Granada
Testigos
Tabago
Cotza
C. 3 Puntas
Bocca del Drago
Pta de Galera
M A R
Pueblo
Trinidad
Golfo de Curiaco
Taropas
Monopado
Los Blanquisales
PARIA.
Wirekebery R.
R. Ammacoura
R. Moruga
C. dela Schower, C. Naßou
R. Paryma
R. Wayni
R. Pauroma
R. Iwapoi
I. Ottoma
Iwarepice.
Aromaia.
Amapaia
R. de Mirara
R. Maheyca
R. Apary
R. Berbice
R. Curetyni
Copename
Sorrename
R. Marawyny
R. Cassanar
As. Chuguas
R. Beta
Catetios
R. Daune
R. Obarro
Macurewarai
Muchikeri.
Manoa, ó el Dorado
PARIME LACUS.
Epuremei
Milliaria Germanica communia.
Milliaria Gallica communia.
Arowacas pop.
Rio de Paria

GVIANA
siue
AMAZONVM
REGIO.
D E L
N O R T
LINEA ÆQUINOCTIALIS
C. d' Orange
R. Caßepouri
R. Arybary
C. de Noord
R. Sinamary
R. Manamanary
Caurora
R. Macaria
R. Cajani
R. Wia
R. Cauno
Consaltius
R. Arowarys
Weywey
Sapno
Waetali
Waterhuys
Roohoeck
Callepoca
Mallepoca
Harry tiahans
Tilletille
Arepare deco
R. Ocquaiari
Tockes kille
Corpokery
Materoo
Gormoarou
Cogemine
Arowacas pop.
Ape - hous pop.
Vallen, Storting van t Water
Rio de las Amazones
R. Domilo
R. Flaman
R. de Paulo
R. de Galeta
R. de San Marcal
R. Comma
Tatitepera I.
O. Maranbon
R. Tapicuru
I. Coropa
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0
1
2
3
4
5

landeken een Americaensch wijf gevangen. Dit schrander genoeg, wist bericht te doen: hoe *Orellana* was onder 't gebied *der Amazones*, en binnens land een volk *den Spanjaerden* niet ongelijk woonde, onder welk twee witte vrouwen van beneden de rievier op, door een heer derwaerds opgebragt, verkeerden. Hy liet niet weinig dorpen aen weder-zijds der oevers leggen. Ten laetsten aen een vlek geland, vond aldaer overvloedig haver, drank uit haver gekookt, kotoene-lywaeten, een kerksken rondom met wapenen behangen en twee bisschoppelijke myters veel-vervig geweeven. Voor een uithoek, diep in de rievier steekende, ging zulk een harde stroom, dat hy niet konde landen. Op d' uithoek stonden verscheide aenzienelijke gebouwen, en witte wijven groot van licchaem met lang hair die de mannen moedig ten strijd aenvoerden. Ter oorzaek op *sant Ians dag* 't gewest ontdekte, (welk zich anderhalf honderd mijl lanx de oevers met gebergt vol eiken en schoone jagt of vlakke velden dicht bewoond uit-strekte) noemde het *provincie de san Iuan*. Ontmoete eindelijk verscheide eilanden: 't grootste bereikte vijftig mijl lengte: alle hoog, lustig en vol volks: welk in schuitjens (by haer genoemt *piraguas*) *de Spanjaerden* moedig bevocht; doch dese kreegen *een Indiaen* binnen een bosch gevangen, en zoo veel bericht uit hem wegens *d'Amazones*: datze bezaten steene huisen, bemuurde steeden, veel zilver en goud, en vier prachtige tempels, met goude plaeten gedekt en aen de zonne toegewijd. Doch *Orellana* zeilde vorders honderd mijlen, lanx een kust gehoorig onder d'heer *Caripuna*, volgens getuigenis der gevangene. d'Inwoonders schooten aller wegen vergiftige pijlen. Men wende de steven door verscheide eilanden: voer niet buiten 't gezicht des lands in de bogt *Paria*, en geraekte den elfde der herfstmaend des jaers vijftien honderd een en veertig voor 't eiland *Cubagua* ten anker, na dat achtien honderd mijl was afgeleid. *Orellana* deed bericht

Land der Amazones.

sijns weder-vaerens aen 't Spaensche hof, en een verzoek, om 't hoogste bewind over 't landschap *der Amazones*. Hy verkreeg na lang aen-houden 't verzochte. Voor *Lucar* zeil gegaen vertoefde op 't eiland *Teneriffe* met drie schepen en vijf honderd koppen drie maenden, en twee maenden op d'uithoek *Verde*. Van *Teneriffe* verliepen veele, en acht en negentig vonden haer graf-steeden aen de gezeide uithoek: alwaer ook vijftig kranken leggen liet. Na *Brasil* over-gestooken, zoude wegens langwylige tegen-wind, van dorst versmacht zijn, indien niet de stort-vlaegen verversching toe-bragten. Een der drie schepen, voerende zeventig zielen en elf paerden, is nooit te voorschijn gekomen. De twee overige liepen onder *Baxos de san Roque* en voorts honderd mijl boven *Maragnon* ten noorden: alwaer diep in zee versch water vonden. *Orellana* hield in 't versche water, en geraekte tusschen twee eilanden binnen de rievier *de las Amazones*. Aen dese eilanden verkreeg hy by mangeling leef-tocht: zette de rievier honderd mijl op: liep ten anker nevens weinige hutten, van weinig voorraed voorzien. Alhier wierden drie maenden zoek gebragt, om een jagt te timmeren, uit een der schepen welk hy sloopte. Middelerwijl stierven zeven en vijftig boots-gezellen. Twintig mijl hooger aen-gezeilt, verloor het laetste schip. Men was bezig, om uit het wrak een bark toe te stellen: terwijl *Orellana* met 't jagt dartig dagen vruchteloos zocht na de voornaeme arm der stroom *Amazones*. De bark vol-timmert binnen darde-half maend, vond boven d' eilanden *Marribuique* en *Caritan* drie swaere stroomen gevallen in *de Amazones*, welke aldaer twaelf mijl breed was; doch alzoo te swak van volk alles gebrek had, smeet over staeg na het vruchtbaer land *Comao*, alwaer honderd *Spanjaerden* zich ter neder-sloegen. d'Overige zakten met de bark af, om *Orellana* op te zoeken: welken verstonden, volgens bericht van sijn huis-

Tweede toge van Orellana zeer merkwaerdig.

 vrouw,

vrouw, uit hartzeer gestorven te zijn. *De Nederlanders* en *Engelsche*, die, zedert *de Spaenjaerden* 't werk staekten, herwaerds voeren, schrijven den mond van de rievier *Amazones* een wijdte toe van vijftig of sestig mijl, welk zoo geweldig sijn water in *de Noorder Oceaen* uit-werpt; dat het tot dartig mijl haer verscheid in zee behoud, volgens d'oog-getuige hopman *Harcourt*. De west-hoek *Race*, by *de Nederlanders de Noord-kaep* genaemt, heeft een groote vlakte, welke diep zeewaerd steekt. Voorts ter zijden af meest noordwestelijk vallen de stroomen *Taponaowyny*, *Arowary*, *Arykary*, *Cassepouri* en *Wiapoca* in *d'Oceaen*. Zommige besproeyen groote wildernissen vol geboomt, andere, vlieten tusschen lustige landouwen. Tachentig mijl de rievier *Amazones* opwaerds hebben *de Vlissingers* op *Cogemine* een smal eiland, twintig mijl lang, en door een kreek van d'oever gescheiden de sterkte *Nassouw* gesticht, en een tweede genaemt *Oranje* zeven mijlen laeger: uit welke vastigheden handel drijven met d'ingezeetenen *Arowaccas* en *Apehous*, tegen eenige Europische snuisteryen verruilende kotoen, tabak, zuiker, gommen en verscheide verven. d'Engelsche zeevoochd *Walther Ralegh* vaerdigde, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig, uit *Wiapoco* den hopman *Fisher* af na *Leonard Ragapo*, in *Engeland* gedoopt voor eenige jaeren. *Ragapo* beheerschte 't landschap *Cooshebery*, gelegen tusschen de rievieren *Amazones* en *Wiapoco*; ontfing *Fisher* beefdelijk, en geleide hem vijftig mijl ten zuiden landwaerd tot den berg *Cowob*: wiens top, in een diepe poel, de smaekelijkste visch, en rondom de poel het glinsterende gesteente *topaesen* heeft. *Ralegh* liet zich aen *de topaesen* te meer geleegen zijn, dewijl de zelve grond in *Oost-Indien* de diamanten verbergt, alwaer *de topaesen* gevonden worden. 't Landschap *Cooshebery* vorders rijst met vermaekelijke heuvelen; doch bestaet meest uit schoone velden en bosschaedjen. In den inham *Wiapoco* looft zich de rievier *Arocawo*, en waetert te gelijk met de stroom *Wiapoco* tusschen d'hoofden *Oranje* en *Comariboo* in *de Noorder-Oceaen* uit. De meeste rievieren van *Guiana* leggen vol eilandekens, en konnen niet hoog opwaerds bevaeren worden, wegens de swaere water-vallen. *De Yayos*, lanx de genoemde stroomen woonachtig, zijn goedaerdig, en gaen naekt. Zy vangen visch op een zonderlijke manier: werpen slechts, 't sterk-riekende hout *ayauw* in 't water, waer door de visschen diervoegen bekaeyen, dat met d'hand gegreepen worden. De bekende Americaensche wortel *cassavi* verstrekt haer voor brood, gebakken tot ronde koeken op heete steenen, Uit dese koeken bereidenze den drank *perrinoe*, welk eenigzints smaekt na oud bier. De toe-bereiding word verricht by oude wijven en snotterige kinderen, die *de cassavi* knaeuwende quijlen, en 't quijl in een vat vol water uit-spouwen. Dit mengel-moes blijft eenige tijd stil staen: eindelijk word het door een zeef gegooten, en aen 't gisten geholpen met *patatas-wortelen*. Geen ongediert quelt haer meer als de kleine vlooyen *niguas*, in-kruipende tusschen de naegelen en sweet-gaten. Op de zeekust vallen veel schild-padden, welker vleesch smaekelijk is; doch swaer om te verteeren. Schaepen hebben hier gantsch geen tier, noch ook d'hoorn-beesten. Daerentegen zouden de verkens buiten gemein voortzetten, indien de vleder-muisen haer des nachts niet veel-tijds de teepels afbeeten. Doch de rievier *Wiapoco* heeft verschiede zorgelijke water-stortingen, de een hooger als d'ander. Weinig boven d'eerste storting valt de stroom *Arwy* in *Wiapoco*. Drie dag-reisens westwaerd woonen *de Marashewaccas*, welker ooren tot over de schouders slingeren. Zy eeren binnen een geheiligd huis een beeld voor haer God. 't Beeld vertoont een man, wiens hielen tegen d'aerde leggen, d'elleboogen rustende op de knien, de handen en 't aengezicht met een wijd-gaepende mond hemelwaerd gekeert. Ten nood-westen van *Wiapoca* rijst de berg Go-

Mond der Amazones.

Sterkten op d'Amazones door de Vlissingers gebouwt.

Togt van Fisher.

Berg Cowob.

Landschap Cooshebery.

Yayos hoedaenig volk.

Vreemde drank perrinoe.

Vlooyen niguas:

vremde vledermuisen.

Volk Marashewaccas.

Gomeribo, welkers grond gelukkig voed tabak, maiz, cottoen-boomen en wijngaerden. Aen de zelve kant loopt de kreek *Wainary* vol versch water, een dag-reis landwaerd ten westen. Een hoog gebergt bequaem voor tabak en zuiker-riet strekt zich van de gezeide kreek na de rievier *Apurwaca*. *De Wiapocaries* bewoonen alhier een uit-gestrekte landstreek. Ten noord-westen van *Wiapoco* vloeyt *Aperwacque*, wiens gebergt Brasilienhout en wilde kaneel draegt lanx d'oevers. De stroom zelf neemt haer oorsprong uit een ruim meir, welker midden een hoekig eiland vertoont. Ten zuid-oosten van 't meir woonen *d' Harrytiahans*. Volgen voorts in orde de rievieren *Cauwo*, *Wia* en *Cajani*. Lanx d'eerste onthielden haer, op 't jaer vijftien honderd ses en negentig, volgens *Laurens Keymis*, *de Iaos*, door *de Spanjaerden* uit *Moruga* verjaegt. Zy bezaeten eertijds 't grootste gedeelte in *Guaiana*: en onderscheiden haer zelf van andere volkeren door afbeeldsels, geprikt in het aengezicht met de tand eens beest, den rat niet ongelijk. Doch tegenwoordig zedert 't vertrek der *Iaos*, leid 't gewest alhier onbevolkt. *Wia*, diep uit 't hooge land gevloeyt, heeft een wyde mond, en onder ettelijke eilandekens een bequame reede. 't Grootste *Gowateri*, bewoont by *de Shebaios*, is lijf-tochtig, wegens overvloed van gevoogelt, visch, smaekelijke vruchten, wilde verkens en ander wild. *De Triangel-eilanden* westelijker afgelegen zijn inschelijx vruchtbaer; doch geenzints te vergelijken met *Gowateri*. Zoo verre de kust alhier met gebergt rijst, draegtze Brasilien-hout: de laeger grond brengt voort kotoen, peper, zijde, balzem en de wortelen *wiapassa*, smaekende na gember, en zonderling goed tegen buik-loop en hoofd-pijn. Voor de mond van *Cajani* doed haer hoog op 't eiland *Mattoory*, omringt door de minder eilandekens *Sannawony*, *Epenesari*, *Eponeregemeræ* en *'t Verlooren Kind*. Tussen de rievieren *Cajani* en *Macaria* ontmoetmen 't laege eiland *Muccumbro*. uit wiens midden twee bergen zich

Rivieren van Guaiana.

Wiapocaries.

Harrytiahans.

Iaos hoedaenig volk.

Eilanden van Guaiana:

vruchten.

verheffen. 't Word bewoond, gelijk ook de vaste kust, by *Caraïbes*, welker overste *Arrawicary* voor eenige jaeren *den Nederlanders* groote vriendschap bewees. Zy onderhouden geen vaste voet van land-bestier: overspel en dood slag straffenze met de dood: zijn zeer min-yverig ontrend haer vrouwen: welke om de minste krenking van kuisheid d'hersenen worden ingeslaegen: ieders aenzien bestaet in 't grootste getal van wijven: d'oudste onder dese doen alle huis-werk. *De Caraïbes* worden gehouden voor d'eerste inwoonders van dit gewest; want *de Iaos*, *Sappaios*, *Arowaccas* en *Paragotos* zijn door *de Spanjaerden* herwaerds verjaegt uit *Trinidad* of *Orinoque*. *De Wilde Caraïbes* woonen dieper landwaerd, en vallen zomwijl zeer verwoed d'andere op het lijf. Doch zedert *de Nederlanders* haer van geweer voor-zaegen, lijdenze zoo veel overlast niet van *de Wilde*. Na *Macavia* volgt de rievier *Caurora* zeer eng, doch diep: en voorts de stroomen *Manamanary*, *Sinamary*, *Cunanama*, *Juraca*, *Mawary*, *Amana* en *Marawyny* vol eilanden, en in de mond vier mijlen breed. Lanx de oever wasschen kleine boomkens, welker blaederen verwelken, zoo haest een mensch de zelve aenraekt; doch bekomen wederom tot haer eerste stant, na een half uur. Vorders vloeyen de stroomen *Sorrenam*, *Sorrenamme*, *Copanama*, *Marateka* en *Curetyni*. Aen *Curetyni* hebben *de Nederlanders*, uit kracht van een gunst-brief by d'Algemeine Staeten verleent, voor eenige jaeren handel gedreven. Vervolgens loosen in *d'Oceaen Berbice*, *Apary*, *Maycawini*, *Mabeyca*, *Mirara* en *Essekebe*, welkers uit-waetering en fontein twintig dag-reisens van malkander afgelegen zijn: alwaar een groote meir, (*de Iaos* noemen het *Roponowini*; doch *de Caraïben Parime*) zich wijd en zijd uit-breid: op de noorder oever vertoont haer de stad *Manoa*. Lanx *Essebeke* valt schoon letter hout, de verve *orellana* en veel *cassavi*. In de mond der stroom leid 't eiland

Caraïbes, haer zeden.

Wilde Caraïbes.

Wonderlijker boomkens.

 Ottoma.

Ottoma. Eindelijk ontmoet men, tuſ-ſchen *Eſſebeke* en de geweldige rievier *Orinoque*, de minder vloeden *Iwapoi*, *Pauroma*, *Wayni Moruga*, *Ammacoura* en *Paryma*; voor *Parima* worden ettelijke naemelooſe eilanden gezien.

Togt van Colonus:

Chriſtoffel Colonus, op ſijn derde togt na *Weſt-Indien*, ontdekte 't groot eiland *Trinidad*: alwaer voor de mond der bogt *Vallena*, nevens 't ſchip gevoert by *Alonſo de Oieda*, groot gevaer liep door de ravelingen, die de groote rievier *Yuyapar*, anders ook *Orinoque* geheeten uit 't hooge land *Paria*, met yzelijk geweld in zee gevallen, maekt: waerom hy de gezeide mond noemde *bocca del Drago*. Zulx *Colonus*, op 't jaer vijftien honderd negen en negentig, voor *Americus Veſputius* de vaſte Americaenſche kuſt benoorde *Guaiana* gevonden heeft, tot d'uithoek *de la Vela* toe.

van Ordas zeer gedenkwaerdig.

Diego d'Ordas wende herwaerds drie zeilen, met vier honderd *Caſtiliaenen* bemant: kreeg voor *Guaiana* vier *Caraïben* in een canoe gevangen, en van haer een eſmaraud, bereikende de groote van een hand, op 't jaer vijftien honderd een en dartig. De gevangenen deeden bericht, hoe opwaerds de rievier een klip ſtond, beſtaende uit zoodaenige geſteenten, en een berg, aen welker hooge boomen wierook groeyde. De geweldige tegen-ſtroom en gevaerlijke ravelingen beletten *Ordas* op te zeilen. Afgeſchrikt door verlies van een ſchip, liep lanx de wal na *Paria* en overviel de ſterkte, welke *Antonio Sedenno* bevelhebber van *Trinidad* aldaer had opgeworpen, en toevertrouwt aen *Iuan Goncales*. *Ordas* wende voor, hoe *Sedenno* tegen 's kaiſars orde en buiten de paelen des gebieds onder hem gehoorig, de vaſtigheid maekte: behalven dat hy d'ingezeetenen tot ſlaeverny vervoerde. *Martyn Iannez Tafur* bleef binnen de verooverde ſterkte, door laſt van *Ordas*: die ondertuſſchen de riever *Orinoque* opvoer, niet zonder drukkende ongeleegendheden: alzoo de levensmiddelen ſchaerſch toe-reikten, en de ſtekende moskieten des daegs en de bytende vleder-muiſen in de nacht 't volk on-ophoudelijk quelden. Eindelijk gevordert tot een vlek, waer over *Viapari* 't hoogſte gezach voerde, wierd van hem vriendelijk onthaelt: weshalven *Ordas* aldaer overwinterde in weer-wil van ſijn vlootelingen, die liever landwaerd wilden trekken, om elders zich neder te ſlaen. Zoo haeſt de reegen-maenden ten einde liepen, zette *Ordas* wederom den rievier *Orinoque* ongelukkig op; want ſijn ſchip ſtiet tegen een droogte aen ſtukken: zulx hy genoodzaekt was met twee honderd voet-knechten en veertig ruiters den oever te volgen. Vijftig dagen zukkelde *Ordas*, alles gebrek hebbende: ontmoete geen menſchen, als weinige viſſchers, niet min arm dan wild: en ſtuite eindelijk voor een onbekende rievier, die in *d'Orinoque* viel. De Guaianſche gidze, welke *Ordas* wierd toegevoegt door *Viapari*, ried hem den oever der nieuwe rievier te volgen: alzoo leide na een volk wel gekleed en rijk. Maer *Ordas* hield ſijn voorige ſtreek lanx *d'Orinoque*, tot daer de ſtroom over hooge klippen neder-ſtort, en zulk een geweldige kabbeling maekt: dat 't vaertuig van *Ordas*, welk hem geduurig op zijde hield, onmoogelijk vorder konde geraeken. Twee honderd mijl had nu achter zich, wanneer benoodzaekt wierd wegens de gezeide water val ſcheep te ſtappen, en af te zakken. Sijn volk, afgeſchrikt door de moeyelijke en gevaerlijke togt, verliet hem op 't eiland *Cubagua*: weshalven over *Hiſpaniola* na *Spanje* keert, alwaer eerlang door hartzeer af-lijvig wierd. Dit ongeval ſchrikte *Hieronimo Ortal* geenzints af, om 't werk te hervatten, daer 't *Ordas* liet ſteeken. In 't jaer vijftien honderd drie en dartig, ging hy voor *ſan Lucas* zeil na de ſterkte, die *Ordas* ontweldigt had den ſlot-voogd *Iuan Goncales*. Van hier ſteekt *Ortal* over op *Cubagua*: om een gedeelte van ſijn volk, aldaer verzeilt, af te haelen: en ſchikte den luitenant *Alonſo Herrera* met vijf jagten, voerende twee honderd man, tot de togt, dien *Ordas* ten halven liet ſteeken. *Herrera* geraekte voor *Ordas-water-ſtorting*, en ontlaede hier ſijn jagten, welke hy dicht

Merkwaerdige togt van Herrera.

onder

onder den oever door de ſtorting boven de klippen geweldiger hand trok. Vlakke velden zonder menſchen verſpreiden zich tot de mond der rievier *Meta* : alwaer hy 't vaertuig verbergde, en ten laetſten met groote moeyelijkheid, over moeraſſchen en poelen, de zaey-akkeren *der Xaguas*, een volk niet min wreed als ſtrijdbaer, onder den voet kreeg. Na een hevig gevecht, wierd hy meeſter van haer dorp, alwaer leef-tocht vond: gelijk ook in 't naeſt-gelegen vlek. Sijn uitgehongerd heir begon nu adem te ſcheppen: en wierd byzonder verquikt met 't voedzaem en ſmaekelijk vleeſch van ſtomme honden, aldaer in meenigte te vinden. Binnen dit vlek over-winterende, zijn door *de Caraïbes* heevig beſprongen. De verwonde *Spanjaerden* ſtierven in raezerny, wegens 't vergif der quetzende pijlen: onder welke ook *Herrera* zelf aldus 't leven eindigde. Sijn ſtaet-volger *Alvaro Ordas* keerde na 't vaertuig, aen de mond der ſtroom *Meta* verborgen, en zeilde aldus onverrichter zaeke te rugge; want 't oogmerk lag, om te vinden de goud-rijke ſtad *Manoa*, op den oever des grooten meirs *Parime*. Zedert hervatte *Peter Hernandez de Serpa*, met drie honderd *Spanjaerden*, ettelijke *Braſiliaenen* en *Negers*, 't zelve werk; doch, eer hy de rievier *Orinoque* kreeg, wierd door de woeſte landaerd *Wikiri* afgemaekt: achtien alleenlijk bragten de tijding van zulk droevig weder-vaeren. Uit *Quito* had *Peter de Orſua*, volgende de voetſtappen van *Gonzalvus Pizarrus*, 't goud in *Guaiana* gezocht: op de rievier *Amazones* vermoord door *Lopes Agira*, liep de togt met hem vruchteloos af. Uit *Nieuw Granada* reiſde ten zelven einde *Antonio Berreo* na *Guaiana*: vervallen in handen der Engelſche zee-voogd *Walter Ralig* verrichte niet anders: als dat hem bericht deed, wegens 't geen op de reiſe ontdekte: namentlijk hy zocht een weg te openen lanx de rievier *Caſſanar* tuſſchen *Nieuw Granada* en *Guaiana*: voer uit *Caſſanar* na de ſtroom *Meta*, en van *Meta* na *Orinoque*: alwaer groot gevaer liep wegens

Vreemde honden:

als ook pijlen:

Ongelukkige reis van Serpa:

van Orſua:

als ook van Berreo:

op welkers togt veel gedenkwaerdige zaeken zijn voorgevallen.

ſcherpe klippen, over welke de vloed, met geweldige drift, verſcheide eilandekens beſpoelt. Een gantſch jaer bragt hy zoek, eer aen d' uiterſte grenzen van *Amapaia* geraekte: verloor te water verſcheide barken, te land veel paerden en volk, door ongemak geſneuvelt, of aen de vergiftige pijlen der ingezeetenen. Seſtig van ſijn beſte ſoldaeten wierden afgemaekt op den boodem van *Amapaia*, wijd en zijd verſpreyd lanx *d'Orinoque*: behalven 't groot getal welk aldaer ſtierf aen 't water, vol vergiftig ongediert: 't water vloeyde over een veenachtige en modderige grond, waer door drabbig en roſſachtig was. Ses maenden hield hy huis in 't landſchap *Amapaia*: maekte eindelijk vreede met d'inwoonders *Anebas*: die hem tien konſtige beelden uit louter goud vereerden. *d'Orinoque* is hier doorgaens twaelf Engelſche mijlen breed en zeven honderd lang, eer in *d'Oceaen* valt: allenthalven verrijkt met rievieren, welke ten zuiden en noorden ontfangt. Hy zocht wel zuidelijk na *Guaiana* af te zakken; doch wierd belet wegens 't ſteil gebergt: vervorderde dieshalven ſijn togt ooſtwaerd, en kreeg 't geweſt *Emeria* onder de voet: alwaer minzaem volk en overvloedig leef-tocht vond. De landvoochd *Caripana*, omtrend honderd jaer oud, had lang verkeert by *de Chriſtenen* op d'eilanden *Trinidad* en *Margareta*, en een goede voet van volk-beſtier geleert. *Berreo* voer *d'Orinoque* af, tuſſchen de meenigte eilanden voor de mond der rievier na *Trinidad*, en voorts op *Margareta*, alwaer vijftig man in dienſt nam. Hy zelf, afgeſlooft door zulk een moeyelijke togt, bleef aen *Trinidad* uitruſten: en verviel aldaer onder d'handen der *Engelſche*. Doch eer gevangen wierd zond hy ettelijk volk te rugge na *Caripana*: die haer den weg wees, om den koning *Morequito* te vinden: dewelke voor drie jaeren met veel gouds geweeſt was aen *Cumana* en op *Margareta*, en *den Spanjaerd Vides* zoo veel wijs maekte, wegens 't goud-rijke *Guaiana*: dat by 't Spaenſche hof vergunning kreeg, om

Rievier Orinoque.

Land Emeria.

om *Guaiana* te ontdekken. *Vides* beducht, dat hem *Berreo* mogt voortkokomen, rokkende *Morequito* tegen *Berreo* op. En dese luisterde na *Vides*.

Sijn verrichting,

Hy liet dan d' afgezondene door sijn land trekken, om goud te haelen uit de stad *Manoa*. d'Afgezondene, alhier verrijkt, keerden te rugge; doch wierden op de grenzen van *Aromaia* nevens een monnik door *Morequito* gedood.

dood.

Een alleen ontsnapte den bloedigen dans. *Berreo*, wegens de moord gevoelig, schikt krijgs-knechten af: om wraek te nemen over *Morequito*, die tot den landvoochd *Vides* vlucht. *Berreo* eischt hem uit 's koninx naem van *Vides*: dewelke *Morequito* overleevert. Onaengezien een groot losgeld aenbood, wierd wreedelijk gedood.

Aromaia verwoest.

Berreo aldus niet van wraek verzaedigt, liep *Aromaia* te vuur en swaerd af: kreeg *Morequitoos* oom *Topiawari* gevangen, die sijn leven kocht voor honderd plaeten gouds en ettelijke edele gesteenten. Nam voorts veel volks in *Spanje* aen voor 't goud, welk derwaerds overschikte: voer met barken op de stroomen *Barema*, *Pattroma* en *Dessequebe*: alwaer tegen vrouwen en kinderen eenige slechtigheden verhandelde, en van de gekochte menschen groot geld maekte op 't eiland *Margareta*.

Togt van Ralegh na Guaiana.

Dit bericht, welk *Walter Ralegh* uit den gevangen *Berreo* verkreeg, porde hem aen, om een togt te doen na *Guaiana*. Hy vaerdigt dieshalven hopman *George Gifford* met een jagt en bark na de rievier *Capuri*; doch 't water ontviel, eer 't vaertuig boven de zanden in de mond der stroom konde geraeken. 't Gelukte *Ioan Domglos* beter, die, inschelijx door *Ralegh* uit-gezonden, met booten bevond:

Beschryving der rievier Orinoque.

hoe *Orinoque* negen armen ten noorden en zeven ten zuiden heeft; welke verscheide eilanden, ter rechter zijde genaemt *Pallamos*, ter slinker *Horotomaka*, aengrijpen. De mond der stroom bereikt de breedte van honderd mijl.

't Volk Tiritiras.

Op de gezeide eilanden woonen *de Titiriras*, een geschikt en fraey volk: spreken een manhaftige tael: des zoomers onthoudenze haer te land, en 's winters tusschen bloey-mand en herfst-maend in de toppen der boomen: ter oorzaek *d'Orinoque*, geduurende die tijd, dartig voet hooger rijst: en alle d'eilanden diep onder water zet, behalven eenige hoogten en heuvelen.

Raleghs vordere togt merkwaerdig.

Doch *Ralegh* zelf roeyde by de groote rievier *Amana* op: 't boots-volk versmachte van hette: de leeftogt quam schaersch om. Tenzy d' Indiaensche pieloot een andere stroom, gemakkelijker te bevaeren had aen-geweesen, hy zoude vruchteloos te rugge moeten keeren. Uit een dorp lanx d'oever wegens lijftogt voorzien, nam zedert van vier canooen een: en kreeg een *Atwaccas*, die hem binnen vijftien dagen in *d'Orinoque* bragt, alwaer 't hoog gebergt van *Guaiana* leggen zag. *Ralegh* geankert voor een schoone zand-bank, welke op de zamenvloeying van drie stroomen lag, vong veel schild-padden. en ontfing allerley ververching, by de landvoogd *Toparimaca* minnelijk toe-gebragt.

Dorp Arowocay.

Dese bewoonde 't vermaekelijk dorp *Arowocay* op een klein bergsken gesticht. Rondom vertoonde haer aengenaeme hoven en landeryen, bebouwt by *de Nepoios*, van welke *Ralegh* een ervaeren pieloot binnens boord ontfing. Met een stijve ooste wind westwaerd aen gezeilt, ontmoete d' eilanden *Assapana*, lang vijf en twintig mijl en ses breed en *Iwana* van gelijke groote. *d' Orinoque* is hier dartig mijlen wijd, en in hem vallen de rievieren *Arrawopana* en *Europa*. Zeilde vorders voor by d' eilanden *Ocaywita* en *Putayma*, over welk aen 't vaste land de berg *Oecope* een verheven kruin hemelwaerd stak. Ter rechter zijde spreyde haer een schoon vlak land wijd en zijd uit. De pieloot deed bericht: hoe dit geweest de benaeming droeg van de vlakten *Sayma*,

De vlakte Sayma.

ten noorden uitgestrekt honderd en twintig mijl tot *Cumana* en *Caracas*, bewoont by vierderley landaerd, namentlijk *Sayma*, *Assaway*, *Wikiri* en *Aroras*. *d' Aroras* pek-swart gebruikten zeer vergiftige pijlen. *Ralegh* liep zedert tusschen de twee bergen *Aroami* en *Aio*, en eindelijk ten anker onder 't eiland *Murrscolima*, en voorts

in

Koning Topiawari. in d'haven *Morequito.* De koning *Topiawari*, oud honderd en tien jaeren, bragt op-ontbooden allerley fruit, hoenderen, gevoogelt en visch aen boord: en deed bericht wegens de toestand van *Guaiana*: te weten de gantsche landstreek tot *Emeria* toe draegt de benaeming *Guaiana*: d'inwoonders noemen zich *Orinoque Poni*, en stooten tegen de bergen *Wacarima*: aen welker andere zijde de ruime valleye *Amariocapana* leid, alwaer *de Guianiatas* huis-houden. Zuidelijker hebben *d'Oreiones* en *Epuremei*, uit vreemde gewesten herkomstig, d'oude ingezeetenen vernielt, behalven *d'Awarawaqueri* en *Cassipagoios*. *d'Epuremei* bouwden aldaer de prachtige stad *Macurewarai*. Maer *Ralegh* reis vorderende bezichtigde 't eiland *Caiama*, en quam voor de mond der rievier *Caroli*, welkers stijve stroom onmoogelijk konde doodroeyen: weshalven hulp verzocht aen *Wanuretona* landvoochd over *Canuria*. En dees bragt allerley ververssching, en magt van volk, om d'Engelsche booten door de sterkste stroom te trekken: verhaelde vorders, hoe de rievier *Caroli*, uit het ruime meir *Cassipa* oorspronkelijk, ter slinker-hand bewoond wierd by *d'Iwarawakeri*, en 't meir *Cassipa* by drie magtige volkeren *Cassiapagotos*, *Eparagotos* en *Arawagotos*, alle geslaegen vyanden *der Spanjaerden*. *Ralegh* schikte eenig volk derwaerds, welk met groote hoop van rijke goud-mijnen te rugge keerde. 't Voornoemde meir levert ook de rievieren *Aroi*, *Atoica* en *Caora*. Nevens *Caora* woonen *d'Ewaipanoma* zonder hals en kinne: d'hoofden schuilen tot de monden toe in de schouderen. Ten noorden valt de rievier *Cari* in *d'Orinoque*, en ten westen *Limo*. Tusschen beide woonen *de Canibales*: welker hoofd-plaets *Acamacari* vermaerd is wegens een vreemde koop-handel; want aldaer word het vrouw-volk ter markt gebragt, en by *d'Arwaccas* opgekocht. Doch alzoo het dagelijx hard regende, en de stroom *Caroli* zeer stijf afliep, keerde *Ralegh* te rugge na *Morequito*. *Putima* koning over *Warapana* leide hem tot een goud-rijke berg in sijn land, en voorts lanx de rievieren *Mana*, *Oiana* en *Cumaca*, tot daer *d'Orinoque* zich verdeelt in drie heerlijke stroomen: de voornaemste *Cararoopana* bespoelt 't landschap *Emeria*: uit welkers gebergte de rievieren *Waracayari*, *Coirama*, *Akaniri* en *Iparoma* na *de Noorder Oceaen* vloeyen: gelijk ook *Araturi*, *Amacura*, *Barima*, *Wana*, *Moroóca*, *Paroma* en *Wyni*, alle armen van *Orinoque*. Zonder andere verrichting keerde *Ralegh* t'huiswaerd: en vaerdigt uit *Engeland Laurens Keymis* en *Thomas Masham* te rugge na *Guaiana*. *Keymis* bezocht alle de rievieren tusschen *d'Amazones* en *Orinoque*: en *Masham* de stroom *Wiapoco*. Beide smeetenze onverrichter zaeke over staeg. Ondertusschen bleef 't werk een geruime tijd steeken: alzoo *Walter Ralegh*, nevens *Gray*, *Cobham* en de Roomsche priesters *Watson* en *Klerk*, schuldig bevonden aen hoog verraed tegen *Jacobus*, wien *Elizabeth* d'Engelsche en Iersche kroon by erfenis na-liet, ter dood gedoemt wierd. *Jacobus* evenwel verzachte 't vonnis: zette *Ralegh* op *den tour* van *Londen* gevangen: alwaer veertien jaer doorbragt met 't beschryven van *Guaiana*. De koning *Jacobus* vond in sijn papieren zulk een smaek, dat hem uit de hechtenis los liet: byzonderlijk dewijl aenwees, hoe *Engeland* haer meesteres konde maeken van verscheide goud-rijke mijnen, aen welke *Spanje* geen eigendom mogt voor-wenden. *Ralegh*, aldus op vrye voeten gestelt, hervatte de togt na *Guaiana* met tien schepen, in 't jaer sestien honderd en zeventien. Geslingert door gevaerlijke stormen liep met vijf zeilen na de rievier *Calliana*: alwaer in swaere krankheid verviel. Hy schikt dieshalven hopman *Keymis* met vijf schepen af na *Orinoque*: om 't volk aen de goud-mijnen te geleiden. Ieder schip voerde vijftig koppen, onder 't gezach van *Parker*, *Noort*, *Thornap* en *Ralegh de Ionge*. Aen *d'Orinoque* hielden *de Spanjaerden* een sterke bezetting, welke dapper vuur gaf op *d'Engelsche*, die groote schaede leeden. Onder andere sneuvelden ook *Raleghs*

Marginalia (left): *Koning Topiawari.* — *Inwoonders van Guaiana.* — *Rievier Caroli.* — *'t Meir Cassipa.* — *Wonderlijk volk.* — *Wederomtogt van Ralegh.*

Marginalia (right): *Togt van Keymis.* — *Ralegh gevangen:* — *sijn tweede togt na Guaiana zeer merkwaerdig.*

Raleghs zoon. d'Overige vijf zeilen bleven onder de vlagge van *Ioan Pennington* aen 't eiland *Trinidad* leggen, niet buiten vrees voor de Spaensche vloot. Doch *Keymis* konde op *d'Orinoque* zeer beswaerlijk landen, wegens de banken lanx den oever welke *Diego de Palameque*, uit *Puerto Rico* met volk en geschut versterkt, bezet hield. Eindelijk vond hy een vlakke strand: derwaerds geroeyt wierd van de Spaensche vuur-roers diervoegen raeuw bejeegent, dat ettelijke ter dood gewond zijn. Echter tegen de koogels ingedrongen, liet de goud-mijnen leggen, alzoo de weg derwaerds door een bosschaedje liep, alwaer de vyand sijn hinder-laegen had. Ook oordeelde zich te swak, om de mijnen te bearbeiden; welker een toe-behoorde *Peter Rodrigo de Parama*, d'andere *Herviano Frontino*, de derde *Franciscus Fashardo*. Ook waeren *d'Engelsche* verschrikt door de wreedheid *der Spanjaerden*, die onlanx verscheide koop-luiden levendig vilden. *Keymis* dan dorst het niet waegen; doch alzoo 't stedeken *san Thome* leedig gevlucht was, rooft het 't geen *de Spanjaerd* niet konde weg-draegen, en steekt het aen brand. Vorders liep hopman *Whitmy* met een schip uit de vloot weg. *Keymis* onverrichter zaeke weder-gekeert tot *Ralegh*, wierd van hem dapper over-gehaelt: hy gaf hem de wijt van 't onnoodig spillen der kosten, en de schande der vruchteloose togt. Zoo diep treften de schampere woorden: dat *Keymis* in de kajuit geweldige handen aen zich zelf leide. Maer *Ralegh* na *Londen* gekeert, wierd aldaer door de Spaensche gezant *Gondemar* beschuldigt, wegens 't verbranden van *san Thome*: sijn koning nam 't werk zoo hoog op: dat hy *Engeland* met den oorlog dreigde, ten zy over *Ralegh* een dood-vonnis ging. Dese bragt wel tot verontschuldiging by: *de Spanjaerden* toonden eerst vyandschap tegen *d'Engelsche*, die slechts geweld met geweld afkeerden. Ook was de zaek geschied buiten sijn last; want *Keymis* volgde geenzints 't geen hem gebooden wierd, namentlijk 't ontdekken der goud-mijnen. Hoewel *Raleghs* redenen by ieder gewichtig scheenen, zoo achte d'Engelsche koning meer gelegen aen de vreede met *Spanje*, dan aen eens mans leven. Men laet dan *Gondemars* beschuldiging achter; doch voert het dood-vonnis uit, te vooren gevelt wegens hoog verraed. *Ralegh* oud sestig jaer wierd uit de Westmunstersche gevangenis geleid na de markt voor 't parlaments-huis, alwaer aen een bijl op 't schavot sneuvelde. Uit de romp stroomde ongemein veel bloeds. Hy toonde in de dood zich niet minder te zijn, als een god-verloochenaer: welke laster hem by nydige na-ging. Zedert hebben de Nederlandsche koopluiden jaerlijx acht of negen schepen na *d'Orinoque* om tabak-laeding afgeschikt. Onder d'eilanden *de Sotavento*, is *Trinidad* 't grootste: leid drie-hoeks gewijs voor de bogt, welke *Paria* en *Guaiana* heeft: bereikt in de lengte vijf en twintig, en achtien mijl in de breedte: voed veel volk, hoewel een onvruchtbaere grond beslaet: vertoont drie punten d'oostelijke *de la Galera*, ten zuiden *Redonda*, na 't westen *de Anguilla*: staet vol bosschaedjen: de velden, met rievieren doorsneeden draegen zuiker-ried, gember, tabak, *maiz* en *cassavi*. Eertijds wierd het verdeelt in de landschappen *Camucaraos*, gehoorig tot den heer *Baucumar*, en *los Chacomares*, welker opperhoofd was *Maruan*. Is alsnoch bevolkt van verscheide landaerd, namentlijk *Iaio*, *Aruacas*, *Salvaios*, *Nepoios* en *Carinepagotes*. *De Spanjaerden* bouwden 't stedeken *san Ioseph*, nevens 't rieviertje *Carone*; doch is door *Walther Ralegh* aen koolen geleid: zulx zedert niet meer bewoonen als het vlekke *Pueblo*. Aen d'uithoek *Picho* vindmen meenigte van pek, welk in de zonne niet smelt. *Robert Dudley*, die voor *Ralegh* alhier te land stapte, ontdekte een veilige inwijk vol pelikaenen, met witte vederen, donker-roode snebben, drie vingeren breed en twee spannen lang; doch d'onderste een hand palm grooter als de bovenste: zy weeken in lengte niet

Droevige reis van Keymis.

Thome verbrand.

Ralegh onthalst.

Beschryving van 't eiland Trinidad.

Pelikaenen.

niet voor een middelmaetig man: aeſden op viſch: ſlokten d'oeſters door, en ſpoogenze weder uit: om d'oeſters door de warmte te doen gaepen: gaeven een geluid, niet ongelijk 't bulken van een eſel: maekten haer neſten uit takken lanx d'oever. *Dudley* verruilde bellen, meſſen, glaeſen en andere ſnuiſtery met d'eilanders, moeder-naekt en rood geverft, en anderzints wel geſchaepen, tegen verkens, *potatos*, tabak en hoenders. Ter zijde van *Trinidad* leid 't eiland *Tabago*: welk, ten tyde als *Laurens Keimis* aldaer lande, onbewoont was, ter oorzaek de woeſte gebuuren op *Dominica* niemand te lijf lieten, die in haer handen viel. Maer wat belangt de geſtalte des luchts boven *Guaiana* verſcheelt onderling. Omtrend de ſtroom *Amazones* begint de droogte met oogſt-maend, de geweldige winden en ſtort-vlaegen met ſprokkel-maend; doch ten weſten na *d'Orinoque* neemt de zomer aenvang in wijn-maend, en de winter in grasmaend. De dagen en nachten zijn meeſt even lang: en 't onderſcheid tuſſchen koude en hette is zeer klein. Heete koortzen, water-zucht en *de jawes* verſlind veel volk. *James*, niet ongelijk de Spaenſche pokken, ontſtaet uit vleeſchelijke vermenging met de Guaianaſche vrouwen, die dit quaed van natuuren onder-heevig zijn. De ingezeetenen worden in verſcheide volkeren verdeelt: de voornaemſte *Caraïbes* gaen naekt, alleenlijk dekken de ſchaemachtige leden met een lap: welken de vrouwen weg-werpen, wanneer een of twee kinderen gebaert hebben. En deſe zijn doorgaens niet min ſchoon als geel. Beide mannen en vrouwen beſtryken de licchaemen met d'oranje verve *anotta*, die op kleine boomtjens in ſchaelen waſcht. Zy door-booren den neus, lippen en ooren, en hangen glaeſe bellen of ſtukken kooper of andere ſnuiſtery, welke van *de Engelſche* of *Nederlanders* ruilen, aen de genoemde ledematen. Om hals, armen en beenen ſlingeren ſnoeren van korael of viſch-ſchelpen. Haer huiſen met laege daeken, dienen tot verblijf des nachts: alwaer kotoene hamakken, in 't vierkant ſtijf geſpannen, ten nacht-ruſt ſtaen. By dag ſchoolenze te zamen in wooningen hoog getimmert, en rondom open, ten einde de door-waeyende wind koelte veroorzaekt. 't Huisraed beſtaet uit aerde potten en ſchotelen, konſtig geſchildert. Zy leven geſchaert in geſlachten by malkander. 't Geſach ſtaet aen d'outſte. De krijgshandel word beſtierd van die de meeſte geezel-ſlaegen zonder bewijs van ſmert kan verdraegen. d'Hoofden der geſlachten hebben doorgaens drie of vier wijven: andere zijn met een te vreede. De mannen ſteeken d'handen naeuwlijx aen eenig ſlaefachtig werk: leggen alle laſt op de ſchouderen der wijven. Ja zelf wanneer de vrouw gebaert heeft, moet terſtond tot de gewoonelijke arbeid keeren: en de man houd op een hang-bedde den kraem uit. Haer tael luid niet onaengenaem; doch valt beſwaerlijk te leeren: ter oorzaek veel woorden weinig verſchillen in uit-ſpraek, en nochtans een gantſch verſcheiden beteikenis hebben. Als tegen den vyand te velde zullen trekken, zend de veld-heer aen de onderhoorige dorpen een ſtok, op welke zoo veel kerven ſtaen, als dagen over-ſchieten tot den togt: op ieder dag word een kerf uitgeſneeden: aen 't einde vervoegt zich ieder ter beſtemder plaets. Diergelijke gewoonte onderhoudenze in belofte; want zy geven elkander zoo veel ſtokjens, als dagen nemen tot nakoomen van 't een of ander. Alle dagen werpenze een ſtokje weg; en wanneer zich 't laetſte quyt maeken, gedenken aen 't volbrengen der gedaene belofte. Zy kennen geen hooger getal dan tien: twintig drukkenze uit met de tien vingeren te voegen aen de teenen van de voet. 't Geen boven de twintig gaet vergelijkenze by de hairen des hoofds, ſchreeuwende: *Ounſa awara*. Haer geſchilderde canooen, uit een boom trogs-gewijs geholt, konnen zommige twee en drie laſt voeren. Zy gebruiken ten oorlogh boogen, vergiftige pijlen, korte ſtokken van geſpikkelt hout

Eiland Tabago.

Beſchrijving van Guaiana:

haer inwoonders:

haer dragt:

huiſen:

manier van leven:

en van oorlogen:

vreemde beloften:

wonderlijk tellen:

haer canooen:

geweer:

en schilden vol gesneden beelden. Vechten vorders zonder orde: en gaen op geen aenslag, dan by nacht, en met schijnbaer voordeel. Gevangene kinderen en vrouwen worden tot slaeverny verkocht; doch de mannen, niet zonder alle bedenkelijke wreedheid, gedood. Men kan naeuwelijx een sweem van gods-dienst by dit volk bespeuren. Alleenlijk bewijsen eenige eerbiedigheid aen de zon en maen, van welke gevoelen, datze beide leven; doch doen aen haer geen offerhanden. De dood-maelen over aenzienelijke persoonaedjen gaen vreemd toe. De mannen danzen vol en dol in den drank *parranoro* drie of vier dagen achter malkander: die 't meest zuipt en overstallig beschonken is, leid de grootste eer in. De wijven ondertusschen vasten, en maeken naer gehuil over d'afgesturvene. De priesters *Peeaios* hebben geen klein aenzien: ter oorzaek voorgeven: hoe gemeinzaem omgaen met de duivels *Wattipa* en *Yarakin*, welke *de Guaianers* zeer vreesen, dewijl meenigwerf blond en blaeuw van de zelve worden geslaegen. *De Peeaios* geven haer ook uit voor heelmeesters; maer indien den kranke niet geneesen, loopen levens-gevaer, tenzy zich by tijds weg-pakken. De lijken worden verbrand, nevens alles wat den overleedenen lief was. Een Opper-hoofd krijgt ook tot gezelschap in 't ander leven sijn slaeven, op den dag der begraefenis jammerlijk vermoord. Zy gelooven dat de goede *Guaianers* na *Caupo* (zoo noemenze den hemel) verhuisen: en de goddeloosen hellewaerd onder de aerde na *Soy*. Tenzy d'ooste winden de sterkste hette temperden, 't land was niet te bewoonen. De stroomen zetten nu en dan de laege landen plas. 't Gebergte verbergt overvloedig zilver en goud. De wortel *cassavi* uitgeperst, met peeper gezooden, gedroogt, gestampt en op heete steenen gebakken, verstrekt voor brood. Ieder graen levert doorgaens in den oogst meer dan vijftien honderd granen. 't Meel geeft niet min smaekelijk als gezond bier *passiaw*, en de gestoote *cassavi* den drank *parranow*. In holle boomen en onderaerdsche kuilen word overvloedig wilde hooning gevonden. De wijnstok verschaft tweemael 's jaers lekkere druiven. Nooit staet een plant en boom zonder blad, bloeyzem of vrucht: uitgezondert d'Europische appelboom, dewelke geenzints veraerd: alzoo ter gewoonelijker tijd op den boodem van *Guaiana* haer blad, bloeyzem en vruchten krijgt en verliest, even als in *Europe*. De wilde verkens *pokkiero*, welker navel op de rugge staet, en *de panigo*, niet ongelijk de Nederlandsche swijnen, geven een groote vervulling tot levens-middelen. Men vind hier ook zeer smaekelijke water-verkens; doch dewijl schouw zijn, en op 't minste gerucht of gezicht onder-duiken, worden zelden gevangen. 't Geboomt krielt van aepen, baviaenen, meerkatten en 't luye beest *ai*. De haesen bruinhairig met witte spikkelen, en roode konijnen vallen ongemein goed. *America* voed nergens zoo groote *armadillos* als hier: zommige weegen tachentig pond. De mieren-beer is donkergraeuw, heeft een lange ruige staert, met welke 't gantsche lijf bedekt voor de regen; hy steekt sijn tong ter lengte van een voet in de mieren-nesten: en leeft by zulk voedzel. De tygers zijn swart of gespikkeld of rood. De swarte overtreffen d'andere in wreedheid; doch worden zelden gezien omtrend bewoonde plaetsen. De gespikkelde vernielen veel vee. De roode zullen niet lichtelijk een mensch aen-doen, byzonder des daegs. De bosschaedjen krielen van land-schildpadden: welke d'ingezeetenen vangen en binnen kotten sluiten, om zich te dienen van haer vleesch. d'Egels, buiten gemein groot, werpen met haer scherpe pennen, na dieze wil vatten. De meerkatten maeken ter gezetter uur, zoo wel des nachts als by daeg, een yzelijk en doordringend geluid; want het word twee mijl verre gehoort. De *marmazet* een klein beestjen bijt de meerkatten en aepen in d'ooren, en dwingtze te springen

van

gods-dienst: *wondere dood-maelen:* *priesters.* *lijken verbrand.* *Vordere beschryving van Guaiana:* *vruchten en dieren aldaer.* *tygers:* *schildpadden:* *egels:* *meerkatten:* *andere vreemde beesten:*

van d'eene boom op den ander. De ſmartachtige *quotto* gelijkt na een oud besje, en ſlingert, hangende aen de ſtaert, van d'eene tak tot den andere. *Cuſcary* is een bruin vier-voetig dier, van groote als een kleine hond; doch heeft eens leeuws gedaente. Vorders brengt *Guaiana* voort taelingen, ganſen, veel-vervige reigers, kraenen, ooyevaers, faiſanten, patryſen, duiven, lyſters, meerlen, ſneppen, valken, pijl-ſtaerten, pluviers en papegaeyen van allerley ſlag: behalven 't vreemd gevoogelt, onder welke uitmunten, wiens vederen als rood ſcharlaeken glinſteren, en doorgaens met groote troppen, gelijk ſoldaeten in orde geſchaert, voort treeden. De zee levert overvloedig ſteen-braezems, meulenaers, tongen, ſcharren, roggen, ſwaert-viſſchen, ſteuren, geele ſalmen, garnaet, kreeften en oeſters hangende aen boom-takken. Onder alle is *de caſſoorwa* weinig grooter als een ſpiering, wonderlijk: deſe heeft in elk oog twee gezichten, welker een ſwemmende altijd boven water, en 't ander beneden 't water houd. Hier vallen ook overvloedig de groote viſſchen *manati* en *num-eel*, niet ongelijk den paeling; doch indien van eenig levendig ſchepſel aengeroert word, ſlaetze met verſtijfde beroerdheid. Verſcheide ongediert plaegt *Guaiana*. Men vind hier ſlangen dartig voet lang, die uit het water opkomen, en te land weyden; doch doen weinig ſchaede, alzoo niet vergiftig zijn. Een kleinder ſlag valt zoo gevaerlijk, dat haer beet 't vleeſch doed verrotten binnen vier en twintig uuren. Andere ſlangen draegen hoornen aen de ſtaert, en ſlag-tanden aen 't geheemelt der bek. De krokodillen verſlinden meenig vee. De ſchorpioenen zijn ſwart, ſwijmen na een kreeft, verſchuilen onder droog hout of koorn: d'angel leid in de ſtaert: een geraekte van de zelve gevoeld, buiten levens gevaer, ondraegelijke pijn: de genees-middel verſchaft de gedoode ſchorpioen, op de wonde geleid. De vleder-muiſen zijn niet kleinder als duiven: zuigen menſchen en vee dier voegen behendig 't bloed af, dat het quyt zijn, eer gewaer worden: waerom verſcheide volkeren benoodzackt zijn op te kraemen. De mieren brengen inſchelijx groot ongemak toe, byzonder op zandige gronden. En niet min plaegen de moskieten des nachts; daerze byten, ryſen pijnelijke puiſten. Deſe muggen quellen aldermeeſt aen de zee-kuſt in laege landen: weshalven de viſſchers haer in 't zand begraeven, zulx alleen de neus en mond vry houden, om nachtruſt te genieten. Nergens maeken de kik-vorſchen zulk een ſchel en naer geluid, als hier: voornaementlijk wanneer een ſtort-vlaeg gevallen is. De grond behoeft voor geen boodem des weerelds te wijken, om zuikerriet voort te teelen. De gemeinſte koopmanſchap beſtaet in kotoen, hennip, vlaſch, de beeſie *annoto*, welke ſchoon oranje verft, een andere die blaeuw, bladeren dewelke hoog-rood, en hout wiens zap purpur en karmoſijn geeft. Vorders levert *Guaiana* de gommen *lemnia*, *barattu* en *carriman*. De *carriman* ſwart en brokkelig riekt geſmolten aengenaem, en geneeſt hoofd-pijn, geraektheid, pijn in de lendenen, jicht en wonden. Byna de zelve kracht heeft de gomme *baratta*. Hier vallen ook goede zeene-blaederen, *bolus armenus*, *caſſia fiſtula*, *terra lemnia*, de beezien *kelette*, zeer dienſtig tegen den bloed-gang, het zap uit het lof *upee*, heelende de quetzuuren van vergiftige pijlen, de vocht uit de ſtruik *icari*, goed voor hoofd-pijn en ſlaep-appeltjens, diervoegen ſterk, dat de minſte beet een dood-ſlaep veroorzaekt. De boom, welke doorgaens omtrend *der Guaianers* wooningen waſcht, verdient een byzondere verwondering. De takjens gemorzelt op een ſteen, en in de kreeken met hoog-water vol goede viſch geworpen, doed de viſch boven drijven op de rugge. 't Letterhout (zy noemen het *pira timinere*) geeft goede winſt: gelijk ook het koſtelijk geſteente *jaſpis* en *porphyr*.

gevoogelt:

viſch:

ongediert zeer vreemd in Guaiana:

koopmanſchappen:

gommen:

wonderlijke boom:

De tabak slaegt inschelijx buiten gemein wel. De goud-en zilver-mijnen worden niet na-gespeurt. 't Koorn groeyt op een steel zeven voet hoog: ieder draegt twee airen, vol korrelen, zoo groot als een erwete: rijpt binnen vier maenden. *Zuiker-ried.* 't Zuiker-riet krijgt de dikte van een mans arm, en ses voeten hoogte: om 't jaer afgesneeden, word gebrooken en geperst in een moole: 't zap gekookt in koopere keetels tot een behoorlijke dikte: thans gegooten in houte bakken, boven vierkantig breed; doch smal toeloopende na den boodem, met een klein gestopt gaetjen: welk men opend, zoo haest de zuiker genoegzaem gestolt is: door d' opening zijpelt de zieroop. De zuiker eindelijk in oxhoofden geslaegen gaet scheep. *De Negers* uit *Angola* en *Guinæa*, welke de zuiker-moolens waerneemen, worden zeer hard gehandelt: waerom dikwils door mismoedigheid haer zelf van leven berooven.

Seste Hoofd-stuk:

NIEUW-ANDALUSIA.

TEgen *Guaiana* stoot *Nieuw-Andalusia* ten zuiden verdeelt in eilanden en de vaste kust. 't Grootste eiland *Margareta* *Eiland Margareta:* ontdekt by *Christoffel Colonus*, op 't jaer veertien honderd acht en negentig, begrijpt in d' ommegang twee en dartig mijlen: heeft veel geboomt en teel-land; doch weinig versch water. Ten oosten leggen de klippen *Testigos*, alwaer 't bergachtig rijst, gelijk ook westwaerd. Rondom valt smaekelijke visch: zonder welke d' ingezeetenen niet konden leven: dewijl de brakke grond weinig eed-waeren verschaft. *peerl-vangst aldaer, zeer wreed.* 't Voornaemste welk *Margareta* vermaerd maekt is de peerl-vangst: waer toe een merkelijke aental barken vol *Negers* in 't vaerwater na de peerl-banken geduurig af en aen roeyen, *De Spanjaerden* leeren *den Negers* het duiken na de peerlen niet zonder onmenschelijke wreedheid; want zy slaen d'onwillige ongenaedig, bedruipenze met ziedende oolie of drukken op 't naekte lichaem gloeyende yzers. De peerl-banken verschuilen onder vijf, ses, zeven en acht vademen waters: van welke *de Negers* met zulk een geweld d'oesters op de grond af-rukken, dat 't bloed ten neus en mond uit-gudst, wanneer boven water den adem haelen. Tot verfrissing ontfangenze een dronk wijn en pijp-tabak. De Spaensche koning geniet 't vijfde deel der beste peerlen. Doch, dewijl d'oesters verloopen zijn, of haer groey belet is door al te greetige vangst, worden zedert eenige jaeren weinig peerlen alhier gevonden: waerom ook *Margareta* meer en meer vervalt. Tusschen dit eiland en de vaste kust *Paria* leggen d' eilanden *Cubagua* en *Coche*. *Eiland Cubagua.* 't Eerste heeft een onvruchtbaere en sweevelachtige grond, zonder geboomt, gevoogelt en vier-voetig gediert: behalven pok-hout, zee-voogels en konynen. De Castiliaensche verkens derwaerds gevoert veraerden wonderlijk; want binnen korten tijd wasschen haer klaeuwen een halve palm om-gekromt uit. De Spaensche koning plagt eertijds uit 't vijfde deel der peerl-vangst te trekken vijftien duizend dukaeten jaerlijx. De winst lokte veele derwaerds: zulx eindelijk op *Cubagua* 't stedeken *Nova Cadiz* gebouwt wierd, in 't jaer vijftien honderd een en twintig. *stad aldaer.* Maer, wanneer *d' Arayaenen* het *Minder-broeders* klooster op *Paria* vernielden, vluchten *de Spanjaerden*, drie honderd sterk, uit *Nova Cadiz* na *Hispaniola*: alwaer de koninglijke vuurschaer niet wel nam zulk een verwijfde vlucht. Men vaerdigt dan vijf schepen, onder 't gezach van *Iacomo de Castellan* na *Cubagua*: om nieuwe steene huisen in *Nova Cadiz* te timmeren. Zedert wierd 't stedeken wederom bewoont; doch als de peerl-visschery ophield, is 't eiland en 't stedeken t' eenemael verlaeten. *word verlaten.* Tegen

over

over *Margareta* ſteekt d'uit-hoek *Araya* zeewaerd, achter welke een brak meir leid: alwaer overvloedig zout gevonden word, niet alleen boven 't water; maer ook onder, met welk zout de Spaenſche, Engelſche en Nederlandſche kielen bevracht worden. *Iſaac du Verne* zichtbaere getuige beſchrijft de zout-panne aen *Araya* zeer omſtandelijk. Rondom, zeid hy, vertoont haer bergachtig of dor en brak land, zonder verſch water: welk drie mijl verder in de bogt *Comena* uit een beek, vloeyende van 't gebergte *Bordones*, word gehaelt: gelijk ook allerley ververſching. Ten weſten van de punt *Araya* is een veilige reede, alwaer de ſchepen haer zout-laeding in-neemen. Drie honderd ſchreeden van den oever leid een groote zout-pan, alwaer 't zout aen ſtukken geſlaegen, eerſt in praemen en voorts met kruy-waegens en booten aen ſcheeps-boord word gevoert. De kleine zout-pan levert minder zout, en is van de hand af-geleegen: waerom ook weinig vaertuig aldaer vracht zoeken. 't Land allenthalven, dicht begroeyt met ſteekende heeſters, maekt het af-ſchouwelijk: te meer ter oorzaek in die ruichte verſlindende tygers en zeer vergiftige ſlangen ſchuilen. Hier loopen inſchelijx veel harten, hinden, haeſen en konynen, behalven ander vreemd gediert. Tot het jaer ſeſtien honderd en vijf voeren de Nederlandſche zeilen onverhindert om zout: wanneer acht Spaenſche galjoens haer onvoorziens over den hals quamen: en het boots-volk wreed mishandelde. Zedert *'t Vereenigde Nederland* met *Spanje* een twaelf-jaerig beſtand trof, wierd de vaert op *Araya* wederom hervat; doch ten einde des beſtands bouwde de Spaenſche koning de ſterkte *ſan Iago*, die de groote zout-panne dwong, en *den Nederlanders* de zout-laeding belette. Deſe beſtormden 't flot meer ſtoutmoedig, dan voorzichtig: de voorbaerigſte bleven dood: d'overige keerden leedig te huiſwaerd. Vorders beſlaet *Cumana* een groote ſtreek, lanx *de Noorder Oceaen*, tegen over 't eiland *Margareta*. Dit geweſt word zeer geplaegt door yzelijke krokodillen: heeft een ruime inham *Cariaco*, welke veertien mijl landwaerd inboord: en is by verſcheide volkeren bewoond. Alle loopenze moeder-naekt, behalven dat de ſchaemelheid bedekken met een ſtuk van een kalabas, of eenige ſchelpen, riet of goude kookerkens. De mannen omhangen kotoene mantels, en beſmeeren 't lichaem met kleevende gomme, waer op allerley vederen plakken: wanneer ten oorlog trekken, of haer gewoonelijke feeſten vieren: ſcheeren 't hair af tot boven d'ooren: plukken den baerd uit: en verven de tanden met zeker kruid ſwart. De heeren nemen zoo veel vrouwen, als haer goeddunkt, en geven de ſchoonſte aen de gaſten, om beſlaepen te worden. Maegden achten d'hoerery geen ſchande; maer getrouwt zijnde leven kuiſch, tenzy de man in haer overſpel verwilligt. De vrouwen jaegen, ſchieten, ſwemmen en nemen de landbouw vlijtig waer. Hebben meeſt alle quaede oogen, niet zoo zeer, (gelijk zommige verkeerdelijk meinen) ter oorzaek de wateren uit de ſtroom *Cumana* drinken, als wel dewijl allerley ongezond voedzel, zelf ſpinnen, nuttigen. Onder veelerhande ſlag van boomen munten zommige uit, welke of een witte wel-riekende gomme geven, of geronne melk, buiten gemein ſmakelijk: of een vrucht den moer-beezien niet ongelijk, tot een aengenaeme ſieroop gekookt, (uit het hout ſlaetmen vuur) of ſcheeps-planken of voogel-lijm. 't Aerdrijk brengt inſchelijx overvloedig voort *camoa-fiſtula*, rooſen en andere ſterk-riekende bloemen en kruiden. Behalven leeuwen, tygers en wilde verkens loopen hier ettelijke vreemde beeſten: gelijk onder andere *cappa*, grooter als een eeſel, ruighairig, pek-ſwart en wreed: 't loopt voor een menſch weg; doch vernielt anderzints al wat hem voor-komt. *d'Aranata* heeft een bokke-baerd en de groote van een haeſe-wind: huilt zeer vervaerlijk: loopt by troppen: en leeft by boom-vruchten. De wilde kat-

Zout-pannen van Araya beſchreeven.

Beſchryving van Cumana:

vreemde zeden der inwoonders:

geboomten.

katten springen met haer jongen van d' eene boom op den ander. Voorts komt des avonds een vreeselijk dier, gelijkende na een magere hond, omtrend d' hutten *der Cumaeners* : schreyt gelijk een kind : en verscheurt al wie 't hoofd derft buiten steeken. Waerom ieder die uit de tent by donker gaet, brandend hout in de hand neemt; want het beest schrikt voor de vlam. De lucht is vol papegaeyen en ander schoon gevoogelte. De vleder-muisen zijn ongemein groot, en zeer schaedelijk : zuigen menschen en 't vee veel bloed af. De moskieten steeken ongenaedig. De spinnen, vry grooter als d' Europische en veelvervig, maeken sterke webben. Lanx de zee-kust en in de rievieren valt smaekelijke visch. Op 't jaer vijftien honderd en dartien, scheepten twee *Dominicaenen* uit *Terra Firma* na *Cumana*; die vriendelijk onthaelt zijn by d' ingezeetenen; doch alzoo een Spaensch schip, om de peerlhandel aldaer geankert, den landvoogd geweldiger hand nevens zeventien dienaers weg-voerden, dreigden d' inwoonders de twee *Dominicaenen* te dooden : tenzy haer heer weder beschikten. Dese beloofden de vereischte herstelling binnen vier maenden; maer alzoo de koninglijke raed op *Hispaniola* den landvoogd niet wilde ontslaen, wierden de twee monniken gedood. Zedert evenwel hebben *de Franciscaenen* en *Dominicaenen* ieder een klooster gebouwt in 't landschap *Chiribichi* : alwaer vreedzaem met *de Cumaners* omgingen, tot het jaer vijftien honderd en twintig : wanneer *Alonso de Oieda* voor *Maracapana* ten anker liep, voor-wendende : dat *maiz* wilde verruilen aen *de Tagarez* tegen eenige Spaensche snuistery. *De Tagarez* quamen vijftig sterk van 't gebergte, op welk drie mijl landwaerd in woonen, en bragten *maiz* op strand; doch *de Spanjaerden* namen ses en dartig gevangen, quetsten of schooten d' overige onder de voet. De land-voogd *Gil Gonzales* gevoelig over zulk een trouwloosheid gepleegt aen sijn onderzaeten, maekt den naest-gelegen

gevoogelt:

visch.

Dominicaenen vermoord.

Verrichting van Oieda:

vorst *Maraguey* gaende, tegen *de Dominicaenen* en *Franciscaenen*; alzoo zy *Oieda* tot 't voor-noemde misdrijf hadden opgeruyt. *Gonzales* dan verdraegt met *Maraguey* : dat *Maraguey* de monniken zoude vermoorden, en hy *Oieda* aen kant helpen. De toeleg van beide wierd ter uitvoering gestelt. Oevel nam de koninglijke raed binnen *san Domingo* desen handel op. Men zond eerlang drie schepen, met drie honderd koppen bemand, onder 't beleid van *Gonçalo de Ocampo*: die, binnen d' haven *Maracapana* geloopen, zich veinsde uit *Spanje* afgezeild, en onkundig wegens 't verhandelde tusschen *Oieda* en *Gonzales*: ten einde ettelijke ingezeetenen binnen scheeps-boord lokte. Een merkelijk aental was nu over-gestapt : als *de Spanjaerden*, onder 't verdek gewaepend verborgen, schielijk te voorschijn sprongen : d' ellendige *Cumaners* aen de reeden ophingen : 't vlek *Maracapana* aen koolen leiden : en 't land wijd en zijd te vuur en swaerd verwoesten. *Ocampo* bouwde een half mijl landwaerd 't stedeken *Toledo* : alwaer hem de bisschop *Bartholomæus de las Casas* bezocht en gelaste, te staeken d' onmenschelijke wreedheid tegen *de Cumaners*, welke dagelijx geworgt, geblackt en gebrand wierden, of tot slaverny verkocht. *Casas* zelf was bezig met een kleine sterkte op te werpen aen de mond der rievier *Cumana* : ten einde by de hand mogt zijn, om 't moorden en ongehoorde overlast, welk sijn lands-luiden pleegden, te verhinderen. Doch alzoo d' inwoonders van *Cubagua* hem sijn bouw-meester ontrokken, bleef 't gebouw ten halven steeken. *Casas* liet 't gezach over sijn volk aen *Francisco de Soto* : en vertrok te rugge na *Hispaniolo* : alwaer binnen *Domingo* voor de koninglijke vuurschaer een ernsthaftig beklag deed wegens *der Spaenjaerden* verwoedheid; doch kreeg weinig gehoor : weshalven zich uit mismoedigheid begaf in een klooster *der Dominicaenen* : namaels gevordert tot bisschop van *Chiapa*. Ondertusschen had *Soto* tegen last van *Casas* twee sche-

als ook van Ocampo:

sijn wreedheid.

Handel van Casas in Cumana.

Soto geslaegen. ſchepen zeil-vaerdig gemaekt: om lanx de kuſt *Paria* te handelen. De togt liep ongelukkig af; want hy wierd met ſijn volk afgemaekt door d'ingezeetenen, niet zonder reden verbittert; want *de Spanjaerden*, volgens verhael van *Caſas* uit de mond eens zichtbaere getuige, ontvolkten de landen diervoegen ongenaedig: dat een ſchip, tuſſchen *Lucayos* en *Hiſpaniola*, ſeſtig mijl zonder ſtreek-wijſer voer, alleenlijk op de driftige Cumanſche lijken, uit de Spaenſche ſchepen baldaedig over boord geworpen. Vorders wierden de gevangenen, door honger aemechtig, meeſt op *Hiſpaniola* te land geworpen: aen hoopen tien of twintig ſterk gedeelt: ouders van kinderen, mannen van vrouwen geſcheiden: over ieder trop 't lot geworpen. Dien eenige kranke, verminkte of oude te beurt viel, was gewend te zeggen: (*Caſas* getuigt meenigmael gehoort te hebben) *Wat doe ik met zulk een zieke, verlepten of verſtijfden hond? Geeſt hem den duivel over: ik wil geen moeite doen, om hem te dooden en te begraven.* Maer de dood van *Soto* bleef niet ongewrooken. Eerlang ſtak *Jacob Caſtellon* voor *Domingo* zeewaerd: liet ettelijke benden op *Cubagua*, om 't ſtedeken *Cadiz* te herbouwen: maekte een ſterkte aen de mond van *Cumana*, zedert altijd by *de Spanjaerden* verzeekert, en bedreef vorders een groote moord onder *de Cumaners*. Niet min woede alhier *Hieronymus Ortal*: de ſtroom *Negeri* opgevaeren, zond ſijn luitenant *Auguſtijn Delgado* door de volk-rijke landſchappen *Guacharuco* en *Parimatuctu* na de rievier *Unare*: alwaer hy niet zonder ſchermutſeling, overvloedig voorraed vond in een vlek. *Ortal* ondertuſſchen trok op na *Meta*, met diepe voetſtappen van onmenſchelijke wreedheid; doch tot *Guaniba* genaedert, (alhier ſneuvelde *Delgado*) wierd van ſijn muitende volk, over-loopende tot *Nicolaes Federman*, verlaeten: zulx met tien krijgs knechten te rugge keerde na de nieuwe ſterkte *Miguel de Neveri*, en eindelijk na *Domingo*, uit vrees voor *Antonio Sedenno*: die zich door *Ortal* verongelijkt waende, om dat *Cumana* tot ſijn land-voogdyſchap behoorde. *Sedenno* vijf honderd man ſterk ontdekte de zee-kuſt tot *Patigutaro* toe: week voorts binnenwaerd: en onderhield geen krijgs-tucht altoos. d'Ingezeetenen diende zich hier af: en ſloegen meenigen *Spanjaerd* dood. Ook verlekkerden de tygers niet alleen op de lijken; maer rukten zomwijl d'een en ander uit de trop weg. By nacht liep 't leger 't meeſt gevaer: beſchermde zich met geſtookte vuuren rondom tegen deſe wilde dieren. Met den ingang des jaers vijftien honderd zeven en dartig, reiſde *Sedenno* door de geweſten *Anapuya* en *Orocomay* na 't landſchap *Goioguaney*: alwaer d'inwoonwoonders haer dapper weerden uit een houte ſterkte. De ſtormende *Spanjaerden* ſneuvelden veele aen vergiftige pijlen: die niet doodelijk verwond waeren, moeſten 't vergif laeten uitbranden met gloeyende yzers. De verweerders liepen ook niet mis: weshalven des nachts met wijf en kinderen na een gebergt, vol dikke ruichte begroeit, verſtooven. *Sedenno*, over woeſte velden en bekommerlijke rievieren voort-gezet, kreeg 't bergachtig landſchap *Cataparaਰo* onder de voet: vond hier overvloedig *maiz* en ettelijke goud-korrelen: en was nu by giſſing anderhalf honderd mijl gevordert op de boodem van *Cumana*, wanneer met de dood plaets maekte voor ſijn ſtaet-volger *Joan Fernandez*: die inſchelijx eerlang den geeſt gaf. Echter bleef de togt niet ſteeken. 't Spaenſche heir ontdekte voorts een laeg land, welk by winter-tijd plas lag: zulx d'inwoonders haer ſlechte hutten verlieten, en opkraemden na het gebergt. Eindelijk wierden alle het zukkelen moede en onderling twiſtig: zulx by verdeelde troppen en lanx verſcheide wegen na *Venezuela*, *Maracapana* of *Cubagua* vertrokken.

Gedenkwaerdige wreedheid der Spanjaerden.

Verrichting van Caſtellon:

van Ortal:

van Sedenno.

Vreemde wonden.

Seven-

Sevende Hooft-ſtuk:

VENEZUELA.

Gelegendheid van Venezuela: De land-voogdyſchap *Venezuela*, in de lengte uit-geſtrekt lanx *de Noorder Oceaen*, tuſſchen *Maracapana* en d'uithoek *de la Vela* twee honderd mylen, en tachentig landwaerd tot *Nieuw Granada*, levert overvloedig koorn, kaes, vee, kotoen, huiden, *ſarzaparilla*, allerley wild, viſch en eenig goud. *oorſprong des naems:* De naem *Venezuela* beduid zoo veel als *Klein Venetien*: ter oorzaek *Alonſo de Oieda*, in 't jaer veertien honderd negen en twintig, aldaer een ſtad ontdekte, welker huiſen, op paelen uit 't water gebouwt, met bruggen aen malkander raekten, na de manier van *Venetien*. *landſchappen:* 't Landſchap begrijpt de geweſten *Curiana*, *Cuycas*, *Caracas*, *Bariquicemeto*, *Tucuyo*, en *Carora*. Meer als honderd duizend ingezeetenen ſtaen onder geld-opbrenging; van welke laſt, volgens orde by 't Spaenſche hof beraemd, al 't man-volk boven de vijftig jaeren, of jonger dan achtien, vry is. *ſchendig uit gemoort:* Doch dit land had eertijds vry meer volk; want het wierd diervoegen uit-gemoord door *d' Hoog-duitſche*, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig, dat meer dan vijftigmael honderd duizend zielen, gelijk de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* verhaelt, aen kant geraekten: ja geheele volkeren uitgeroeyt zijn, onaengezien den ſtruik-roovers minzaem onthael deeden. *van wie en wanneer dit land verheert is.* Belangende dit werk, 't leid aldus. Wanneer kaizar *Karel de Vijfde* met *Iſabella* dochter der Portugeeſche koning *Emmanuel* trouwde, op 't jaer vijftien honderd ſes en twintig, verdroegen met hem *de Welſaren*, Duitſche edelen binnen *Augsburg* voor een ſtuk gelds: om de ſtad en landſchap *Venezuela* te beheerſchen. En deſe ſchikten derwaerds *Ambroſius Alfinger* en *Bartholomæus Sayltar* met vier honderd voet-knechten en tachentig ruiters. Aen *Venezuela* geland verjoegen *Ioan de Ampues*, die uit *ſan Domingo* afgeſcheept de kuſt lanx *Coriano* ontdekte, en bereeds met *Manaure* magtig heer aldaer een verdrag geſlooten had. *Verrichtingen van Alfinger zeer merkwaerdig.* Maer *Alfinger*, na 't meir *Maracaybo* voort-gerukt, liep 't geweſt *der Axaguas* verwoed af. *De Axaguas* quamen hem danzende te gemoed met rijke ſchenkaedjen van goud; doch hy verſchoonde niemand: joeg een groote meenigte binnen een huis, alwaer de gevluchte aen ſtukken wierden gekapt: en, die op 't dak zich bergden, verbrand. Zedert vertrokken na *de Pocabuyes*, ten weſten van 't meir *Maracaybo* onder een woeſt gebergte verſpreyt: by welke ettelijke tyd vriendelijk onthaelt en rijkelijk begiftigt, wanneer vertrekken zoude: greep hy mannen, vrouwen en kinderen, zoo veel te bekomen waeren, by den kop: en ſlootze in een perk, door een hooge ſtaeketſel omzet. Alhier leedenze honger en dorſt: tot elk een groot ſtuk goud ten randzoen op-bragt. Die 't gevorderde goud niet konde uit-maeken, verging by mangel van ſpijs en drank. Op gelijke voet handelde hy met het naeſt-gelegen volk *Alcoholados*: van welke veel gouds afperſchte, niet zonder alle bedenkelijke wreedheden: zette alle gebouwen aen koolen: verwoeſte vorders 't land te vuur en ſwaerd, van *Thamalemeque* tot de rievier *Lebrixa*: voerde een merkelijk aental ingezetenen, met ketenen om den hals aen malkander geſchaekelt: ieder torſte meer dan honderd pond geroofde goederen: zoo haeſt iemand door honger onder den laſt begon te beſwijken, wierd ſtrax den kop afgeſneeden. Maer *Alfinger* kreeg eindelijk een koud gebergt onder de voet: alwaer een manhaftig volk zich dapper te weer ſtelde: zulx hy zelf gequeſt wierd, en na *Coro* gekeert ſijn wonde beſtierf, op 't jaer vijftien honderd twee en dartig. *De Welſaren* ſchikten zedert tot *Alfingers* ſtaetvolger *Ioan Aleman*: die eerlang door de dood

VENEZUELA
cum parte Australi
NOVÆ ANDALUSIÆ
MAR
OCCIDENS
I. Aruba
Curacao
Bonayre
C. de Coquibocoa
Monjes
Coquibocoa
B. Honda
C. San Roman
I. de Aves
Roca
Para goana
Coro
Lago de Mara caybo
POCABUYES POP.
ASCOHOSADOS POP.
Axaguas pop.
Llanos de Carora
Laguna
VENEZUELA
Portilla de Carara
Bobures populi
Valle de Ambrosio
XURUARA PROV.
COROMOCHOS POP.
Nueva Xeres
Sierras de San Pedro
Bariquicemeto provincia.
Nueva Segovia
Trugillo, o Nra Sra dla Paz
R. Tucuyo
Tucuyo
R. Bariquicimeto
Prov. de Cuycas
Provincia
Nra Sra de Carvalleda
S. Iago de Leon de los Caracas.
Laguna de Tocarigua
Nueva Valentia
Farillao
C. de la Corona
301
302
303
304
305
306
307
SEPTE
MERID

DES
TE
Dominica
Matalino
Sta. Lucia
S. Vincente
Vogel eylandt
Granada
Tabago
Po. Blanco
Tortuga
Margarita
Frayles
Cola
Testigos
S. Pedro
Cobana
Coetza
C. 3 puntas
Boca del drago
I. dla Trinidad
C. Salines
Golfo de Paria
S. Josua
Pta. dlos Blanquisales
Pta. del Gallo
Jaropas
Monopado
ORIENS
Indios de Perito.
PARIA
Indios Palenques.
NUEVA ANDALUSIA.
Orinoque
Iwarepice.
S. Thomas
Rio de Paria
Milliaria Germanica communia.
Milliaria Gallica communia.
5 10 15 20 25
5 10 15 20 25 30 35
308 309 310 311 312 313 314
15 14 13 12 11 10 9 8 7 6 5

dood plaets ruimde voor *Iorge de Espoira* en *Nicolaes Federman.* 't Hoogste gezach ſtond aen *Eſpira*, dewelke drie jaer ſpilde met om te ſwerven landwaerd in, zonder eenige merkwaerdige verrichting : alleenlijk lag geduurig over hoop met ſijn luitenant *Federman*. De voornaemſte ſtad alhier is *Coro*, anderzints ook genaemt *Venezuela*, en by d' ingezeetenen *Corana* : zy beſlaet, onder een gezonde lucht, een waterlooſe vlakte, rondom met gebergt bezet : heeft twee havenen, een ten noorden en d' ander weſtwaerd, als ook een goede zout-panne. De kerk behoort onder 't biſdom *Domingo.* Op 't jaer vijſtien honderd vijf en negentig wierd *Coro* by *d' Engelſche* ſtormender hand vermeeſtert en verbrant. Noordelijk van de ſtad ſteekt 't landſchap *Paragoana* den uithoek *ſan Roman*, tegen over d' eilanden *Aruba* en *Quracao*, diep zeewaerd. *Paragoana* zelf is vlak en vol wild. Uit 't midden rijſt een hooge berg. d' Inboorlingen zijn buiten gemein minzaem en gaſt-vry. De leeuwen vlieden hier voor menſchen; maer nergens loopen wreeder tygers. Van *Coro* loopt een weg landwaerd over 't gebergt *Xizaezaras* na 't geweſt *Bariquicemeto.* Tuſſchen beiden leggen vruchtbaere valleyen, welke byzonderlijk overvloedig *maiz* voortbrengen : of woeſte heuvelen, bewoond by de menſch-eeters *Axaguas.* Seſtig mijl ooſtwaerd van *Coro* leid op d' ongemein hooge kuſt *Caracas* de ſtad *Noſtra ſennora de Carvalleda*, met een onbequaeme en vervalle haven: en, drie mijlen verder ten zuiden, 't ſtedeken *ſan Iago de Leon*, alwaer de land-voogd over *Venezuela* meeſt gewend is huis te houden. Zuid-weſtelijk van *ſan Iago* vertoont haer de ſtad *Neuva Valentia*, dicht by 't meir *Tocarigua.* Voorts leggen ten zuiden van *Valentia* op een ry de ſteden *Xerez*, *Segovia* en *Tucuyo*. In 't jaer vijftien honderd twee en vijftig, ontdekte *Ioan de Villegas* 't landſchap *Tucuyo*, en aen 't gebergte *Pedro*, waer uit de ſtroom *Burio* vloeyt, tamelijk rijke goud-mynen. 't Goud beweegde hem, om nevens *Burio* te ſtichten *Segovia* : welk eerlang ter oorzaek d' ongezonde lucht verlegt wierd, en gebouwt op d' oever der rievier *Bariquicimeto*, alzoo genaemd wegens 't water welk geroert aſch-vervig is. 't Vlakke land rondom beſlooten tuſſchen gebergt, zoude ondraegelijker heet zijn, indien niet koele winden van 't gebergte vielen. d' Inboorlingen, verdeelt in volkeren, die elkander geenzints verſtaen, leven by kalabaſſen, harten, konynen en de ſtruiken *cocuy*, waer uit een ſiroop trekken. In de rievieren *Hacarigua* en *Boraute* werpen ze de geſtampte wortel *Barbaſco*, welke de viſſchen dier voegen driftig maekt, dat met d' hand gegreepen worden. By zoomer-tijd voorziet ieder zich van wild-braed. De vangſt gaet aldus toe. Zy ſteeken 't drooge gras en ſtruiken in brand : de wilde varkens, bokken, harten, armadillen, tygers, de groote ſlangen *bobas* en meer ander gediert vlieden voor de vlam uit d' aengeſtooken ſtruiken. Weinig ontkoomen: alzoo de jaegers, ervaerene boogſchieters, vinnig op-paſſen. In 't hol geboomt nevens de rievieren maeken de byen overvloedig hooning. De meeſte rievieren vallen in de ſtroom *Huriapari* vloeyende uit 't Peruaenſche gebergt na *de Noorder Oceaen.* 't Landſchap *Chioas* levert goud. d' Inboorlingen rondom *Segovia* zijn blood, verſtandeloos, zeer gemindert door de pokken, en geneegen tot dronkenſchap: dronken vermoorden elkander : leven onbekommerd by wilde wortelen tot *de maiz* rijp is: welke op zommige plaetſen binnen veertig dagen, op andere eerſt in drie maenden haer volkoomen rijpheid krijgt. Dicht onder *Segovia* vloeyt de beek *Claro* : 't helder water zinkt niet verre van de fontein onder d' aerde: by zoomer ſtroomt het hoog, des winters loopt de boezem bykans droog. Hier vliegen allerley vogelen; doch aldermeeſt quakkelen en ringduiven. d' Hoorn-beeſten ſchaepen, geiten en verkens vermeenigvuldigen ongemein : worden veel gedreven te koop na *Nieuw Granada.* De geweeven kotoenen brengen goede winſten toe. Uit *Segovia* loopt een weg door een

Stad Coro.

't Land Paragoana.

Steden in Venezuela.

Goud-mijnen.

Stad Segovia.

Vreemde viſch-vangſt.

als ook van wild.

Stroom Huriapari.

Inwoonders van Segovia.

Stroom Claro.

Vogelen.

Vee.

een valleye twaelf mijl lang na de ſtad *Tucuyo*, gebout op een laege grond, rondom bezet met gebergte, onder een gezonde lucht. 't Land geeft overvloedig koorn, Spaenſche moeskruiden, zuiker, kotoen, oſſen koeyen, paerden, ſchaepen, harten en geiten. De tygers en leeuwen doen groote ſchaede. De goud-mijnen blyven leggen, by mangel van volk. Hier valt ook bezoar-ſteen. Het ſtedeken *Truxillo*, anders ook genaemt *noſtra Sennora de la Paz*, leid in 't geweſt *der Cuycas*, een ſtrydbaer en wreed volk. 't Vlek *Laguna* vertoont haer dicht aen den oever van 't meir *Maracaybo*: heeft ter zijde een woeſt veld vol wild; doch word zeer geplaegt van de tijgers, die des nachts tot de huiſen zomtijds inbreeken. *Maracaybo* zelf loopt veertig mijl landwaerd, is tien breed, vloeyt en ebt, ontfangt verſcheide rievieren, en voed de groote viſſchen *manati*. d'Inwoonders rondom 't meir ſtichten d'huiſen op paelen boven 't water. Ten weſten woonen *de Pocabuyes* en *Alcoholados*, beide vreedzaem en goud-rijk. 't Landſchap *Xuruara* beſlaet ten zuiden een vlakke boodem, ſchuilende achter hoog gebergt, alwaer zich onthouden de ſtrijdbaere *Coromochos*, en ten noorden van *Xuruara de Bobures*, dicht by 't ſtedeken *Merida*. 't Land rondom valt ongezond en moerasſchig: 't volk word zeer gequelt van de moskieten. De haven *Maracapana* is de beſte *van Venezuela*, leid aen 't ooſtelijkſte deel des landſchaps. Op 't gebergt aldaer zijn de woeſte *Chiugotos* neder-geſlaegen, die zoo meenig *Spanjaerd* bekoomen, ten maeltijd toe-bereiden. De vordere havenen ten weſten wijken voor *Maracapana*: als namentlijk *Flechado*, *Sardinas* en *Burburate*, alwaer ettelijke Spaenſche huiſgezinnen een zoutpanne hebben. Ses mijl landwaerd ontmoetmen 't verſche meir *Tocarigua*, vol bewoonde eilandekens, welker ingezetenen vreedzaem leven en goud verhandelen. Ten noord-weſten maekt *d'Oceaen* de groote inwijk *Triſte*: voor welke 't eiland *Bonayre*, boven gemein vee-rijk, gezien word. Weder-zijds leggen *d'Aves* vol gevoogelt, en *quracao*. d' Uithoek *Jan Roman* ſteekt twintig mijl zeewaerd: en 't hoofd *Coquibocoa* reikt noch verder in *d'Oceaen*. Tuſſchen beide loopt de ſtraet *Venezuela*, welke 't meir *Maracaybo* aengrijpt. Voor *Coquibocoa* zietmen de vier laege eilandekens *Monjes* met witte zand-kreeken en dicht geboomt. Uit 't middelſte rijſt een hooge berg. Op de vaſte kuſt landwaerd verheft 't gebergte *de Azieyte* gehakkelde toppen. Om de hoek verſchaft de bogt *Honda* een veilige reede. 't Hoofd *de la Vela* heeft ter eener zijde den inwijk *Portete* en ten andere kant de vlekken *Rancheria* en *noſtra Sennora de los Remedios*: tuſſchen beide vloeyt de ſtroom *la Hacha*. d'Hoog duitſche gezach hebber *Nicolaes Federman* meinde, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, aen *Vela* een ſtad te bouwen; maer bevond den boodem laeg, roſſachtig en onvruchtbaer, de peerlen klein, en landzaeten levende by viſch een ſmaekeloos zaed van wild kruid. Voorts leggen voor *Venezuela* behalven de genoemde eilanden *Aves*, *Bonayre*, *Quracao* en *Aruba* het eiland *Tortuga*, alwaer d'Enkhuiſer ſtierman *Simon Simonſzoon*, op 't jaer ſeſtien honderd drie en twintig, veel bokken en geboomt, onder welk eenig pok-hout, als ook een zoutpanne, zag.

Stad Tucuyo. *Truxillo.* *Meir Maracaybo.* *Volkeren in Venezuela.* *Havenen.* *Eilanden.* *Uithoeken.* *'t Hoofd Vela.*

PARAQVARIA
Vulgo
PARAGVAY.
Cum adjacentibus.
325
330
PERVANI
PARS
REGNI
CHARCAS
TUCUMANIA
CHACO
Chiriganas
Orechones
Zapitalaguas
Mataguais
Polomos
Tobas
Mocobis
Guamalcas
Guaycurus
Abipones
Frentones
Payaguas
Calchaqui
Andalgatas
Abaucan
Conception
S. Iago
Corduba
Rio de la Plata

Notularum explicatio
Hispanorum Ciuitates extructæ.
Hispan. Ciuitates destructæ.
Doctrinæ sive Pagi clericorum curæ comissi.
Reductionis Indorum Christianorum P.P. Soc.tis Iesu extructæ
Reduct. Indor. Christianorum P.P. Soc.tis Iesu destructæ.
Reduct etiam Indor. Christ. P.P. S. Francisci.
Infidelium sedes maxima ex parte incertæ.
340
345
BRASILIÆ PARS.
MAR DEL NORT.
GUAIRA
GUASACHOS
GUANANAS
R. Parana
R. Anhembi
Loreto
Toupini
Chiquis
Ibiturun,a
Caaguas
Los Patos
Caamo
Ciudad Real
Salto Grande
Amambai
Candelaria
Villa richa
S. Sebastian
Marambaya
Santos
Angra
Cananea
Concertion
S. Pablo
I. S. Catalina
I. de Avoredo
I. Galle
P. de S. Pedro
Castillos
C. S. Maria
I. de los Lobos
R. Grande
Rio de la Plata
S. Antonio
20
25
30
35

Achtste Hooft-stuk:

RIO DE LA PLATA.

Grenzen van Rio Plata. 't Land *Rio de la Plata*, alzoo genaemt na een vermaerde rievier, heeft geen bepaelde scheiding ten westen; maer ten oosten door *d'Oceaen* bespoelt, stuit in 't noorden tegen *Brasil*, en zuidwaerd voor de stroom *de la Plata*. 't Gewest, voor zoo veel bekend is draegt overvloedig terwe, zuiker, wijn en allerley Spaensche vruchten. De weyden voeden ontelbaer vee, welk jaerlijx zeer vermeenigvuldigt: byzonder zijn de paerden ongemein toe-genoomen, zedert *de Spanjaerden* uit *Buenos Ayras* op kraemden, en aldaer achterlieten zeven hengsten en dartig merrien. *Paerden zeer veel.* Hier loopen driederley harten. *Driederlei harten.* De grootste met vreeselijke hoornen wijken in groote voor geen koey, onthouden haer op moerasschiege gronden en riedt-landen. Over het vlakke land rent een kleinder slag; doch de alderkleinste vindmen op het gebergt, nevens ontelbaere dassen en smaekelijke verkens, die den naevel op den rugge draegen. De Spaensche swijnen, boven gemein swaer, maeken een merkelijk getal uit. *Yzelijke meer-katten:* Zommige meerkatten hebben een gemeine mans lengte en lange baerden: tieren yzelijk als iemand na haer mikt om te schieten: rukken de pijlen uit het lijf, en werpenze op den schutter. De ongebaerde baviaenen vallen kleider. *wilde dieren:* De leeuwen, tygers, slangen, die gantsche harten inslokken, en ander ongediert maeken 't land zeer afschouwelijk. *Chameleons.* De chameleons draegen doorgaens ses of seven jongen op zijde, en houden den bek geduurig open tegen de wind: waerom gezeid worden by wind te leven. *Allerlei mijnen.* Voor weinig jaeren zijn hier ontdekt mijnen van goud, zilver, kooper, yzer en kostelijke amatisten. 't Landschap *Rio de la Plata* behoort onder 't bestier des Peruaensche onder-koning. *Rievier de la Plata.* Doch de rievier *de la Plata* (d'inboorlingen noemenze *Paranaguazu*) is naest de stroom *de Amazones* de grootste des gantschen aerdboodems: valt in *de Noorder Oceaen* tusschen de hoofden *Antonio* en *Maria*, dartig mijl van elkander gescheiden: ontfangt van oosten en westen verscheide rievieren tot het meir *Xarays* toe, drie honderd mijlen boven de mond van *la Plata* opwaerds gelegen: en in *Xarays* loosen ettelijke swaere stroomen, uit het Peruaensche gebergte *Andes* neder-gestort. *Solis ontdekt dese stroom:* d'Eerste die tegen dese groote rievier invoer, op het jaer vijftien honderd en vijftien, tot een eiland in het midden der vloed, was *Ioan Dias de Solis*: dewelke, alzoo hem onvoorzichtig te land begaf, wierd nevens verscheide *Portugeesen* dood-geslaegen en gegeten. *togt van Gabottus herwaerds merkwaerdig.* Elf jaeren na dese voorval ging *Sebastiaen Gabottus* uit *Spanje* onder zeil: om door de straet *Magellanes de Specery eilanden* aen te doen; doch wierd benoodzaekt, wegens schaersheid van lijf-togt en onwilligheid der vlootelingen, binnen de rievier *la Plata* te zetten. Dertig mijl na boven gezeilt, ankerde onder een eiland, welk den naem *San Gabriel* toe-paste: voer met booten zeven mijl verder, en ontdekte de stroom die in *la Plata* storte. Hy noemde de stroom *Salvador*, en wierp aen de mond een sterkte op, alwaer d'inham een bequaeme haeven verschafte voor allerley vaertuig. Vond vorders *la Plata* doorgaens stijf tien mijlen breed, en vol eilanden: en ten westen de rievier *Zarcaranna*, aen de zuid-kant bewoond by de vernuftige ingezeetenen *Diaguitas*. Daer *Zarcaranna* in *la Plata* valt, wierp

hy 't slot *Santi Spiritus* op, en zelf vervorderde reis. Westwaerd liet hy leggen de volkeren *Tenbues*, *Mequaretas*, *Mepenes* en *Aigais*, ten oosten *de Quiloacas* en *Santana*: en sloeg voorts uit de rievier *la Plata* by de stroom *Parana* noord-oostelijk in. Hy had nu op dit vaer-water vol eilandekens twee honderd mijl afgeleid, wanneer uit *Parana* tegen de stroom *Paraguay* inliep. Alhier ontmoete hy volk, met de land-bouw bezig, hoedanig op de gantsche togt niet gezien had. Dese booden vinnig tegenweer: zulx vijf en twintig *Spanjaerden* sneuvelden. Dit onthael benookzaekte *Gabottus*, zonder andere verrichting, wederom te keeren, met den Portugeeschen pieloot *Diego Garcia*, die, 't zelve vaer-water ingeslaegen, *Gabottus* op *Parana* gemoete. En dewijl beide eenig zilver bequamen, noemdenze de groote rievier na 't zilver *de la Plata*. De vordere ontdekking bleef zedert negen jaer steeken. Thans liep *Peter Mendoza* met elf schepen, voerende acht honderd man, tot 't eiland *Gabriel*, en bouwde aen de zuid-zijde de vastigheid *Buenes Ayres*: alwaer veel volk van honger stierf: zulx weinig verricht wierd. Op *Mendozaes* voetstappen volgde eerlang *Alvares Cabeca*, die 't landschap *Rio de la Plata* boven andere ontdekte en bevolkte.

Verrichting van Mendoza:

Beschrijving der mond van la Plata:

De mond van *Plata* beschrijft *Laurens Bikker* aldus. Buiten 't hoofd *santa Maria* leid 't vlakke eiland *Castilhos* zonder eenig geboomt, vertoont een rossche strand, en aen de noord-zijde een rotze, niet ongelijk een vervalle slot: ten zuiden rijsen twee andere klippen. Recht voor de mond ontmoetmen 't steenachtig eilandeken *de Lobos*, op welk niet te vinden is, dan een meenigte zee-wolven: ten oosten steekt een steene rif diep in de rievier, kenbaer aen kabbelende raevelingen. d' Uithoek *Maria* is vlak en kael; doch binnenwaerd verheft zich hoog land voor d'eilanden *Flores* en *Maldonado*. Dit heeft een goede zand-oever, reede en versch water tusschen de klippen. Doch *Flores*, rijsende met twee heuvelen, brengt niet voort. De stroom *Solis* valt hier in *la Plata*: nevens verheft de berg *Seredo* een hooge kruin. De slinker oever van *Plata* begind met d'uithoek *Antonio*: word gesneeden door de rievieren *Ortis* en *dos Sanctos*: en vertoond 't stedeken *Buenos Ayres* op een effen strand. *Martyn del Barco* vervolgt de beschryving van *la Plata*. De stroom valt gevaerlijk wegens d'ondiepten. d'Eilanden op de rievier leggen aldus: die de benaeming *San Gabriel* draegen zijn vijf in getal. *Martijn Garcia* staet vol geboomt, en is wegens 't goede zaey-land by *Peter de Mendoza* bevolkt, en naderhand ook door *Joan Ortiz Carate*. Min vruchtbaer zijn d'eilandekens *Lazaro*, alwaer de rievier *Vrayg* den *Plata* aengrijpt; doch in *Vrayg* valt *Salvado*, en in *Salvado* de swarte vloed *Negro*, welke uit moerasschen zachtjens loopt, geheel diep en vol visch is. Vorders krijgt *la Plata* elf armen, ieder buiten gemein wijd, en vol eilanden, bewoont by *de Guaranys*. Stijf honderd mijl opwaerds hebben *de Cherandyes* haer neder-geslagen op vermaekelijke eilanden, niet verre van de stad *Sant Fe*, gelegen op de punt, welke de rievier *Bermeio* maekt, daerze in *la Plata* uit watert. Opwaerd leid 't landschap *Ana*, ten deele wegens vruchtbaerheid dicht bewoont, ten deele verdronken: voorts de rotze *Pennapobre*: niet verre van 't stedeken *Guayra* stort *la Plata* zeer yzelijk over hooge klippen. Doch belangende d'inboorlingen van dit gewest: het word by verscheide, malkander zeer ongelijk in tael en zeden, bewoont. Aen de zuid-kant der gezeide rievier, van d'uithoek *Antonio* tot *Buenos Ayres*, swerven wijd en zijd *de Quirandies*, niet min wreed als strijdbaer, die met 't vleesch van meenig *Spanjaerd* nu en dan een vroolijke maeltijd houden. Landwaerd loopen *de Juries* en *Diaguitas*. Lanx *la Plata* leggen verspreyt *de Tenbues*, een gezeggelijk volk, welk meest by de visch-vangst leeft. Nevens de rievier *Paraguay* onderhouden *d'Ameguaes* de zelve voet van leven. Maer *de Carioes* houden vee en bouwen 't land. Honderd mijl verder leven *de Payaguaes*. Diep in 't land

Inboorlingen van 't Eiland la Plata zijn vele en verscheiden.

woonen

woonen *de Chanes* en *Carcares*, die veel goud en zilver bezitten. *Joan d'Ayola*, alhier verrijkt, wierd met al sijn volk, door *de Chames* afgemaekt. Op 't jaer vijftien honderd een en veertig, scheepte uit *Spanje Alvarez Nunez Cabeca*, voor land-voogd herwaerds; doch konde, wegens tegenwind en stroom *la Plata* niet bezeilen: weshalven aen de rievier *Itabucu* te land stapt: trekt over hoog gebergt: bragt zedert negentien dagen zoek, om door ruige bosschaedje te hakken: geraekte thans in 't gebied *Armiriri*, en een dag-reis verder in *Cipoyay*, en eerlang ook op den boodem *Tocanguazu*. De landzaeten *Guaranies* oogsten tweemael 's jaers *maiz* en *cazavi*: voeden gansen, hoenderen en papegaeyen binnen haer huisen: zijn mensch-eeters en ongemein wraekgierig. *Cabeca* paste dit gewest de benaeming *Vera* toe: vervorderde reis over de rievieren *Ignazu*, *Tibagi* en *Taquari*, op wiens oever 't vlek *Abangobi* gezien word, en weinig verder *Tocanguzir*. De grond, aller wegen vruchtbaer, heeft lustige vlakke velden, schoone rievieren en vermaekelijk geboomt. Maer hier aen volgen woeste bergen, diepe moerasschen, onveilige riet-velden wegens 't schuilende ongediert, en dichte bosschen. *Cabeca* had dese ongelukkige gronden achter zich: wanneer de voet zette op 't vrucht-rijke gewest *der Guaranies* zeer woeste menschen. 't Land geeft overvloedig *maiz*, *batatas*, graenen en een schynbaere hoope van zilver-mijnen. Westelijk voort-reisende over de rievier *Piqueri*, bragt achtien dagen toe, eer wederom geraekte aen de stroom *Ignazu*, die in *de Parana* valt. Hy kreeg ook eindelijk den vloed *Paraguay* op zijde: vond lanx den oever de reusen *Agazès*, dewelke geen landbouw waerneemen; maer geduurig in canooen ten roof vaeren. Naderhand is dit volk, volgens *Martyn del Barco*, tot een toe uitgeroeyt door *de Spanjaerden*. Niet verre van *d' Agazes* woonen de strydbaere en radde *Guaycurues*; en hooger op *de Cacoues*, welker gewest goud en zilver leevert. Landwaerd zijn neder-

Togt van Cabeca zeer gedenkwaerdig.

Inboorlingen van 't Eiland la Plata zijn vele en verscheiden.

Reusen uitgeroeyt.

geslaegen *de Guxarapos*, die jaerlijx verhuisen na *de Paraguay*, om aldaer te visschen, wanneer 't water laeg gevallen is; want anderzints met het begin van louw-maend smelt de rievier zoo geweldig: dat het land stijf honderd mijl meer als ses vadem diep plas leid. Eindelijk verliest *de Paraguay* zich zelf in 't groote meir *Xarayes* vol eilanden. Onder andere stroomen uit 't gebergte *Andes*, valt ook in dit meir *d' Ignazu*, lanx welke de volkeren *Xacoaes*, *Xaquesses* en *Chanesses* huisvesten. Volgt vorders een groot stuk verdronken lands, waer achter *de Xarayes* bequaeme wooningen hebben. Dese door-booren de lippen, planten *maiz* en spinnen kotoen. Haer gewest stoot tegen een naere wildernis, die eindigt omtrend 't landschap *Tapuaguazu*, wiens inwoonders *Tarapecocies* van allerley leeftogt overvloedig voorzien zijn. *De Payzunoes* ter zijden af gelegen zijn als noch niet recht bekend. Boven 't stedeken *Assumcion* woonen *de Mayas*, op den weg na *Peru*. *De Mayas* grenzen aen *de Tamacoas*: beide bezitten zilver mijnen. De eerste stad des landschaps *Rio de la Plata* is *Buenos Ayres*, op een vlakke boodem, gehoorig tot *de Morocotes*, gebouwt door *Peter Mendoza*, in 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, festig mijl van de mond der rievier. De nieuwe burgers hielden wangeschikt huis: zulx ieder eerlang om een goed heenkomen zag. *Alvarez Nunnez Cabeca* bevolkte wederom den verlaete plaets: welke omtrend twee honderd inwoonders uitmaekte, die by den landbouw en handel op *Brasil* leven. Ook brengen zomwijl de karren uit *Potosi* eenig zilver herwaerds, hoewel ter sluik; want de Spaensche koning zulx geenzints toe-staet. Tusschen *Buenos Ayres* en *Corduba* leid 't vlakke land *Despoplado*, negentig mijl lang zonder huisen en boomen: de graesige grond voed meenig honderd duizend paerden, die in 't wild weyden. Hier vlieten na *la Plata* de strroomen *Luchan*, *los Arrechivos*, *Arreca*, *Zarcaranna* en andere. 't Valt onveilig voor een klein gezelschap te reisen over dit gewest:

Schrikkelijke watervloed.

Vreemde volkeren.

Stad Buenos Ayres.

't Land Despoplado

alzoo de swervende *Iuries* niemand verschoonen. Maer d'hoofd-stad van *Rio de la Plata* is *Neustra Sennora del Assumcion*, (andere noemenze *Ascension*) getimmert aen de rievier *Paraguay*, vierde half honderd mijl af van de mond der stroom *de la Plata*. De burgery bestaet uit vier honderd *Spanjaerden* en drie duizend *Mestiecen*. De landvoogd en andere koninglijke bevelhebbers houden alhier huis: onder welker gezach meer als vier honderd duizend *Americaenen* staen, dagelijx vermeenigvuldigende. Binnen *Assumcion* woonen doorgaens meer vrouwen als mannen, ter oorzaek de mannen nu en dan in togten tegen *de Carios* en *Agazes* sneuvelen: hoewel anderzints *de Guatataes*, *Cheriguanes*, *Mogolaes* en *Connanequaes den Spanjaerden* dienstwillig gehoorzaemen. In 't gezicht van *Assumcion* steekt de berg *Lambare* sijn top boven de wolken. Weinig verder verspreid zich 't meir *Ytapua*, ut wiens midden een steile klip, hoog honderd vademen hemelwaerd rijst. Zeventig mijl ten noord-oosten van *Assumcion* ontmoetmen 't stedeken *Real*, anderzints ook genaemt *Oliveros*, lanx de rievier *Paratta*. Alhier valt overvloedig brood, wyn, vleesch, visch en allerley Spaensch gewasch, hoedaenig inschelijx rondom *Assumcion* is te vinden. Niet verre boven *Real* stort *de Parana* over steile klippen in een laegte van twee honderd vademen. Geen vaertuig derft op een mijl weegs aen dese water-val naederen, of het loopt in de sterke mael-stroom merkelijk gevaer. De vesting *santa Fe* beslaet een vlakke landouw, welke stoot tegen 't groot gewest *Tucuman*. Rondom *Fe* woonen *d'Aigais*, *Mepenes*, *Mequaretas*, *Chiloacas*, *Calchinos* en *Tenbues*. De zee-kust eindelijk heeft een gelijke en veilige strand zonder blinde klippen; doch vol duinen en bergen. De rievier *Grande* vloeyt hier door een enge mond zeewaerd; en breyd zich binnen wijd uit tegen 't gewest *Patos*. Vorders vloeyen vervolgens in *d'Oceaen* de rievieren *Tamandabug* en *Ararungo* en 't meir *Alagoa*. Noordoostelijk boven *Alagoa* leggen de eilanden *Catharina* en *Gale*. In de bogt *Tojuqua* vertoonen haer verscheide eilandekns. De stroomen *Tajahu* en *Ytabuca* vallen uit hoog gebergt, bewoont by de volkeren *Anniriri* en *Cipopay*. 't Gewest bespoelt door de rievier *Ararapira* verschaft overvloedig ververshing.

Stad Assumpcion. *stedeken Real.* *Schrikkelijke water-val.* *Vesting santa Fe.*

Negende Hooft-stuk:

CHILI.

Grenzen van Chili,

CHili strekt haer uit tusschen *Peru* ten noorden, en d'uithoek *Diego Gallego* zuidwaerd, lanx *de Zuid-zee*, tot twee honderd en zeventig mijl: de breedte bereikt twintig en minder mijlen; na dat 't hooggebergt *Andes*, wiens toppen onder een geduurige sneeuw duiken, meer afwijkt van *d'Oceaen* of naedert. 't Land is meest vlak, behalven daer de bergen *Serrania*, herkomstig uit *Peru*, doorgaens drie mijl de zee myden, en zomwijl tot dicht aen strand loopen. De winter alhier komt gelijk met de zoomer in *Spanje*: alzoo *Chili* by na de zelve hoogte heeft ten zuide der middaglijn, gelijk *Spanje* ten noorde. Waerom ook *Chili*, onder een getemperde lucht tusschen hette en koude, niet anders als *Spanje*, overvloedig koorn, wijn en voorts allerley smaekelijke vruchten geeft, en weelig vee aenqueekt. De lente begint met d'herfstmaend, de zoomer met wintermaend, d'herfst met lente-maend, en de winter met zoomer-maend. De warmte nochtans is doorgaens grooter dan de koude. Men verneemt hier weinig donder of blixem. In zommige valleyen valt een dikke daeuw, welke verstijft en gezond voedzel geeft, niet ongelijk *'t manna*. 't Gras behoud een geduurige groente, en 't geboomt bladeren. De weyden, jagt en visschery staen, volgens

gelegendheyd van 't zelve, *jaar-getyen aldaer,* *Verstijfde daeuw.*

26
27
28
29
30
31
32
33
34
Leucæ Hispanicæ
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia
Sierra nevado de los Andes
Mendoça
Chucuito.
S. Juan de la fron tera
Val de Copayapo
Val de Guasco
Val de Chili
Val de Quillota
Mapocho
La Serena
Promaucaes
SEPTENTRIO
P.to de Copayapo
El Guasco
I. Totoral
I. de Paxaros
B. de Coquimbo
R. de Limare
P.to del Governado
Val Parayso
Choapa
Quintero
C. de Concon
MAR DE

CHILI
Sierra nevado de los Andes
Pulches
Lago Mallobauquen
Villa Rica
Mariquina Val
Guadalanquen prov.
Baldivia
Agualay Provincia de Ancud
Castro
Arauco
Casa fuerte
R. Labapi
Tucapel
Imperial
Puren
Quilacoya
Concepcion
Tolten
R. Queule
R. Chabibin
Osorno
La Mocha
Itata
B. de Penco
I. de Sta. Maria
R. de Lebo
Pto del Carnero
Pta de Galera
R. Bueno
C. de Changui
Golfo de los Coronados
C. de la Valena
C. Feliz
Pta S. Ciprian
Pto de Sta Clara
Cabo de Islas
I. de Nuestra Señora del Socorro
C. de Diego Gallego
Po de S. Domingo
C H I L I .
1. Pta de Talcaguana.
2. I. Quiriquina
3. R. Biobio
4. R. Llandalien
5. R. de la Lara
MERIDIES
OCCIDENS

gens orde des Spaenschen koninx, voor ieder vry. Alle reizigers worden 't gantsche land door kost-vry onthaelt. Men vind hier tweederhande schaepen, tamme en wilde. Onder de tamme worden gerekent de kameel-schaepen met lange fijne wolle, een hals vier voet hoog, de voorste pooten viermael gesplitst, d'achterste eens, en een wijde muil: waer uit schuim brieschen op welken vergrammen, en vijsten te gelijk diervoegen, dat niemand omtrend haer duuren kan: wanneer door last vermoeyt neder-vallen, staen niet op, schoon dood geslaegen wierden. 't Vleesch valt taey, gelijk der paerden. De wilde berg-schaepen zijn rood, en hebben zachte glinsterende wolle, welke lakenen geeft van luister als kamelot. Dese schaepen loopen snelder dan een paerd. *De Chileesers* leidenze met een koorde gestooken door de ooren.

Wonderlijke schaepen.

Vorders brengt *Chili* niet alleen tarwe, garst, *maiz* en allerley aerd-gewasch overvloedig voort; maer byzonder *de teca*, welk een halve elle hoog groeyt, niet ongelijk de garst, 't graen swijmt na rogge: in de schooven gedroogt by zon, word gedorscht, in heet zand gerooftert, en op een vierkant-platte steen met een steene rolle gemaelen. Dit meel, ongemein voedzaem, (een klein muddeken voed een man voor een gantsche week) verstrekt ten spijs en drank; want met veel waters gemengt geeft aengenaeme lavenis, en met weinig vocht een aengenaem eeten. De vrucht *unni* (*de Spanjaerden* noemenze *murtilla*) is gelijk een kleine rossche druif, van smaek tusschen zuur en zoet. De wijn, uit *unni* geperst, is helder voor 't oog, liefelijk op de tong en goed voor de maeg, zonder hoofdpijn te verwekken: zy geeft ook schoonen edik. 't Voornaemste van *Chili* zijn de rijke goud-mijnen. 't Land leid ten grooten deele woest, wegens geduurige oorloogen, welke de strijdbaere *Arauco* en haer bondgenooten tegen *de Spanjaerden* diervoegen manhaftig voeren, dat nergens in *America* ooit harder tegenstand vonden, of meer afbreuk leden. Zy spreeken een mannelijke tael, volgens blijk by *Elias Herkmans:* die uit de mond *der Chileesers* de volgende woorden aenteikende. Het zal den leser niet verdrietig vallen, indien ettelijke alhier ter neder stellen. Zy spreeken dan aldus: *tepanto*, een jaer: *tien*, een maend of de maen: *toninco*, een week: *ante*, de dag of zon: *paun*, de nacht: *tabuyo*, den avond: *eppeun*, morgenstond: *rangiante*, middag: *urle*, morgen: *eppoe*, over-morgen: *vya*, gisteren: *putey*, eergisteren: *bachiante*, heden: *mintay*, nu: *weytiva*, toenmaels: *wantarulei*, des morgens vroeg: *taptou*, laet: *biliante*, altijd: *chumel*, wanneer: *chemehuem*, gelijk als: *hueno*, d'hemel: *quereb*, lucht of wind: *tomo*, wolken: *wangelen*, sterren: *pillan*, donder: *gualic*, blixem: *buta que quereb*, storm: *maoni*, regen: *piren*, sneeuw: *verqumao*, dauw: *pilingei*, ys: *quetal*, vuur: *ko*, water: *tue*, aerde: *mappo*, land: *pele*, kley: *cura*, steen: *maviel*, hout: *aluven*, timmer-hout: *millia*, goud: *lien*, zilver: *paila*, metael: *titi*, tin: *pavillue*, yzer: *qutal-cura*, een key-steen: *chadi*, zout: *lijl*, een klip: *milla-mappu*, een goud-ader: *alyquen*, een boom: *cahu*, kruid: *nebo*, nooten: *pino*, gras: *cayron*, hooy, *wento*, een man: *domo*, een wijf: *quiduugen*, een jongeling: *Techo*, een jonge dochter: *penien*, een knechtjen: *domo penien*, een meisjen: *chou*, vader: *nenque*, moeder: *cheche*, grootvader: *domo-cheche*, groot-moeder: *weuco*, moeders-broeder: *mama*, moeders-zuster: *pelcuchau*, stief-vader: *caulla*, stief-moeder: *botum*, een zoon: *neaque*, een dochter: *penu*, broeder: *lamoen*, zuster: *guempo*, schoon-vader: *vilca*, schoon-moeder: *choupo*, schoon-zoon: *weuro-penco*, bloedvriend: *cunewa*, wees-kind: *buytha*, oud-man: *cude*, oud-wijf: *penienboe*, voedster: *apo-curaca*, opper-hoofd: *curaca*, heer: *apo*, alderhoogste gezach-hebber: *nentoque*, bestierder: *ulmen*, een aenzienelijke perzoonaedje: *pulmen*, een edelman: *machi*, een genees-meester: *cona*, een soldaet: *retave-caman*, een smit: *guito-wok*, een weever: *challo-acaman*, een visscher: *nilla-caboe*, een koopman: *turintawe*, een

Aerd-vruchten in Chili.

Teca vreemd gewasch.

Wijn.

Chili waerom meest woest leid.

Arauco hoedaenig volk.

Tael der Chileesen.

een ververs: *chumpiro-caman* een mutse-maeker: *tultunca caman*, een trommel-slaeger: *nichetaniweni*, een knecht: *voerquin*, een boode: *langamcheboe*, een dood-slaeger: *chuguiboe*, een dief: *illuiboe*, een bedelaer: *alvee*, de duivel: *ruca*, een huis: *ullin*, een deur: *chaquana*, een trap: *pylca*, een muur: *wana-ruca*, een dak: *pithe-ruca*, een hut: *guetaltuange*, een haerd: *lolcura*, een eetens-kas: *cawyto*, een bed-steede: *depotuarica*, een gevangen-huis: *weltelve*, een galg: *pengal*, een graf: *llouquen*, de zee: *levo*, een rievier: *butawampo*, een schip: *pichuampo*, een scheepje: *dolio*, een canoo: *wampo*, een boot: *aliwen*, een mast: *mou*, touwen, *vela*, zeilen: *wyta*, een riem: *guetal*, vuur: *tubquen*, asch: *cuju*, een doove-kool: *ale*, vlam: *aypel*, een brandende kool: *wietum*, rook: *catila*, een kaers: *wyno*, een mes: *witi*, een lepel: *guidi*, een pot: *lepoe*, beezemen: *lepoboruwe*, een tand-stooker: *pavilla-lonco*, een stormhoed: *waiqui*, een piek: *pylqui*, een pijl: *pulque-tuboi*, een boog: *tultunca*, een trompet: *macane*, een yzere knodze: *cachal*, een bijl: *wita*, een spaed: *juisue*, een zeef: *chilca*, een brief: *charawilla*, een broek: *icla*, een vrouwen-kleed: *domo-ruida*, een rok: *couchon*, een sak: *pino-chompiro*, een stroo-muts: *congi*, spijs: *cobque*, brood: *nul-cobque*, 't binnenste des broods: *liquangue*, licht: *dumingei*, duisternis: *quemeiquen*, lekkernyen: *medda*, pap: *core*, vleesch-nat: *ilon*, vleesch: *cuichailon*, schaepen-vleesch: *wara ilon*, osse-vleesch: *cuchi-ilon*, verkens-vleesch: *cuchi-cham*, een hamme: *chaditues-ilon*, gezoute-vleesch: *caucan*, gebraeden-vleesch: *avaun*, gezooden-vleesch: *puytscha*, de darmen: *curam*, een ey: *quecuram*, de dooyer van 't ey: *lycuram*, 't wit van het ey: *iwyn*, boter: *ylu*, melk: *puuloo*, drank: *uino*, wijn: *chiche*, bier: *cutan*, pijn of ziekte: *aren-cutan*, de koorts: *towongen*, 't hoofd: *lancocultano*, hoofd-pijn: *veno-aren*, schurft: *albungien*, een wonde: *molbuen*, bloed: *touma*, een blinde: *cawinto*, een maeltijd: *colchou*, de kinder-pokjens: *wocubu*, een wild-dier: *pangi*, een leeuw: *naguel*, een tyger: *cuchy*, een swijn: *michun*, een kalf: *dewe*, een muis: *waren*, een rat: *tuwe-dewe*, een mol: *tewa*, een hond: *pulpeo*, een vos: *noquen*, een beerin: *lame*, een zeehond: *lemo-cuchi*, een wild-swijn: *chumam*, een hart: *puedo*, een zeebok: *quelen*, een staert: *chiliweki*, een schaep: *zunem*, een vogel: *lyppe*, een pluim: *mepoiinem*, een vleugel: *guelem-inem*, een kleed uit vederen: *dani inem* een nest: *achawal*, een henne: *alchahawal*, een haen: *pylken*, een endvogel: *pilo*, doof: *hilca*, die een oog heeft: *topilgen*, scheeluw: *topil*, mank: *jeca*, een raef: *guereo*, een lyster: *cogo*, een koekoek: *uullyn*, een bye: *pulli*, een vlieg: *uulgnmusky*, der byen-koning: *petar*, een luis: *nerem*, een vlooy: *piro*, een worm, *culculla*, een mier: *cunincunin*, een staepel: *vilo*, een slang: *bylcum*, een haegedisse: *ponono*, een padde: *challua*, een visch: *cawel*, een dolfijn: *iene*, een walvisch: *uouqui*, een spiering: *vilochalva*, een ael: *chadituel-chalva*, gezoute visch: *anquen-chalva*, gedroogde visch: *quinpilon*, oesters: *chapes*, mosselen: *coinouw*, een kreeft: *quichiquinchio*, een valk: *manco*, een arend: *choroi*, een papegaey: *poo*, een tak: *kempomamel*, een stronk: *bopemamel*, verdort hout: *nebue*, een okkernoot: *nido-iwas*, een wijngaerd: *nidu*, een staek: *uaguen*, aerdbeezien: *couchouw*, swarte aelbeezien: *litue*, paddestoelen: *cachu* kruid: *pilun-proque*, weegbree: *calicai*, drie blad: *curi*, barnende netel: *pragyn*, bloemen: *manen*, zaed: *methen*, meel: *chiquelen*, zemelen: *gueli-uanca*, korael: *kispy*, glas: *cudi*, een molensteen: *pel*, modder of lym: *tassaquido*, schatting: *quengu*, houwelijx-goed: *dereno-culyn*, schuld: *culyn*, loon: *nillawijn*, los-geld: *quyn*, een: *eppo*, twee: *quila*, drie: *meli*, vier: *quechu*, vijf: *cuyn*, ses: *relgi*, zeven: *pura*, acht: *ailla*, negen: *maripataco*, honderd: *warama*, duisend: *guiltui*, een kerne: *tapel*, loof: *mil*, een schorsch: *pelli*, de ziel: *oalel*, 't lichaem: *lai-calel*, een lijk: *ven*, vleesch: *molvin*, bloed: *boro*, een been: *telqui*, vel: *uel*, een zeenuwe: *uen molvin*, een ader: *lonco*, 't hoofd: *tol*, 't voorhoofd: *lenglen*, d'harzen-pan: *lonco*, 't hair: *teren-lonco*, grijsheid: *lolo*, d'herzenen: *angen*, 't aengezicht: *taun*,

de

de koonen : *ne*, d'oogen : *tacune*, ledemaeten : *denen*, wijn-braeuwen : *ju*, de neus : *peloju*, de neusgaeten : *merum*, snot : *pilum*, ooren : *oun*, een mond : *adem*, sweet : *quewen*, de tong : *melbue*, de lippen : *boru*, de tanden : *ilga*, de kiesen : *bida-bida*, 't verheemeld des monds : *coun*, spousel : *mewe*, de keel : *neen*, adem : *quette*, de kinne : *paiun*, de baerd : *pylco*, de hals : *pel*, de nek : *lipan*, een schouder : *puilpa*, een arm : *cue*, een hand : *mancue*, rechter-hand : *welecoe*, slinker-hand : *puley cue*, 'tplat des hands : *changel-cue*, de vingeren : *buta-changel*, de duim : *wili*, de naegelen : *zevo*, de borst ; *moju*, de mammen : *pue*, de buik : *weddo*, de naevel : *cadi*, de ribben : *buri*, de rugge : *anca*, de lendenen : *quichio*, de billen : *penem*, de mannelijkheid : *metu*, 't baerlid : *chan*, de dyen : *lucu*, de knien : *wetunthoy*, de knie-schijf : *hemum*, de kuiten : *kamon*, de voet : *pinque*, 't hart : *wocun*, de longe : *que*, de maeg : *curique*, de lever : *ueca que*, de milt : *quelche*, de darmen : *villin*, de blaes : *mee*, strond : *perquen*, een scheet : *momoy*, stank : *pelengsley*, een spinne : *inche*, ik : *eimi*, gy : *tubei*, hy : *inchen*, wy : *tecengen-eimen*, gy-luiden : *liengen*, zy-luiden : *emma*, alzoo : *muh*, neen : *pichumei*, dicht-by : *auerjngei*, verre : *taymen*, tegen : *woecuu*, buiten : *compay*, binnen : *pulon*, beneden : *wono*, boven : *buri*, achter : *junengen*, voor : *quelleb*, nevens : *munai*, genoeg : *alengei*, te veel : *munalai*, te weinig : *chemibla*, waerom : *ueinibla*, daerom : *uei-mai*, laet het zoo zijn : *wei*, dese : *temunei*, schoon : *woranei*, leelijk : *newonei*, sterk : *leptungei*, snel : *chouwo*, luy : *alilonconei*, zeer wijs : *wentannei*, deftig : *queunei*, hoovaerdig : *culenei*, rijk : *cunewal*, arm : *toucu*, dwaes : *molgei*, naekt : *ilungey*, gekleed : *queten*, eng : *anquen*, droog : *prequin*, gierig : *prequiboe*, mildaedig : *buta*, groot : *pichi*, klein : *montingei*, vet : *toutau*, maeger : *pettun*, verve : *queli*, rood : *calbu*, blaeuw : *carel*, groen : *choot*, geel : *curi*, swart : *lye*, wit : *nilla-caju*, verruilen : *illuwyn*, geven : *tuignei*, vroolijk zijn : *umatum*, slaepen : *limen*, uit den slaep ontslaepen : *tangnube*, breeken : *bemgne*, bouwen : *playn*, vinden : *uangen-byn*, verliesen : *necul*, loopen : *amon*, gaen : *utalegen*, staen : *wiwijn*, zijn : *jucheleyn*, leggen : *tecanen*, dansen : *padenatum*, vallen : *utalenen*, opstaen : *auinge*, zitten : *dimgue*, spreeken : *temelenge*, swijgen : *puronge*, zingen : *pylcunge*, roepen : *quipay*, komen : *ien*, eeten : *butun*, drinken : *mepai*, kakken : *willam*, pissen : *cudepain*, speelen : *locatum*, kyven : *langawyn*, dooden : *mecowyn*, draegen : *chuquin*, steelen : *gualluluen o*, weder-geven : *pelteney*, betaelen : *lay*, sterven : *rengalgei*, begraeven worden : *quedau capay*, arbeiden : *intunge milla*, goud uitgraeven : *nilla-teubyn*, verkoopen : *nilla-vin*, koopen : *quimla wi tami piel*, ik kan u niet verstaen : *chu pipaimi*, wat doed gy? *champaila*, niet : *juei pingeimi*, hoe word gy genaemt? *Iuan pingen*, ik word *Ioan* genaemt : *cheo ruaimi*, waer gaet gy na toe? *Moppo muruam*, ik ga landwaerd : *cheo tui mi*, van waer komt gy? *Niro comotoun*, ik kom van huis : *chumel quipa*, *tuai mi*, wanneer zult gy komen? *chumel prutuai mi*, wanneer zult gy gaen? *Ale prungi tamruca*, is uwe wooning verre afgeleegen? *picherungei*, 't is dicht by : *aleprungei*, zy leid verder : *inchi quiparum camappumu*, ik denk te vertrekken na andere landen : *chemnibla quiparui camappumu*, waerom wild gy vertrekken na andere landen? *Merelya tiva mappumu*, hier is geen leeftocht : *aleibelay twachi tipanto*, *benibliaale geniep ayn*, het jaer is hier onvruchtbaer geweest, daerom hebben wy gebrek : *cheo mappungen tamichau*, in wat landschap woond u vader? *Alu ei ei*, de duivel heeft hem weg gehaelt : *ai eimi ruaju inchio*, wilt gy hem gezelschap houden? *Ailan*, ik wil niet : *aien*, ik wil : *chuben quecken neieimi tania*, hebt gy iets voor te zetten, om t'eeten? *cancan achawal*, neen ik hebbe gebraeden hoenders : *mu wy*, hoe

Bbbb veel?

veel? *Munalei enchintavia*, zy zullen voor ons genoeg zijn: *chuben putuayn*, waer zullen wy drinken? *Aile mangunmeinis*, ik dank u: *chuben domo trivo*, wat vrouw is deſe? *Inchi tan curi*, 't is mijn vrouw: *ni nave*, mijn dochter: *ni domo*, mijn byzit: *ale teminigei vei domo*, het is een ſchoone vrouw: *quipangnei*, kom hier: *amotunge*, loop weg: *u matuayn*, laet ons te bedde gaen: *utajuca*, laet ons op ſtaen: *wira cuchai compay tan mapumu*, *de Spanjaerden* zijn in dit land gevallen: *quipa waicha laimi*, willen wy zamen vechten? *Waiquinagelan*, ik heb geen wapenen: *ina en pea in waiqui*, volgt my, wy zullen wapenen krijgen: *ali teum inche*, ik ben te vreeden. De vlootelingen, die onder de vlagge van *Henrik Brouwer*, op 't jaer ſeſtien honderd drie en veertig, uit *Braſil* om goud voeren na *Chili*, bragten voor goud duſdaenigen woorden-ſchat te rugge. *Chili* vorders, alzoo genaemt wegens de ſtrenge koude (*chili* beteikent by *de Peruaenen* koude) behoeft niet te wijken voor eenig geweſt in *America*:

Vruchtbaerheid van Chili:

als welk een gezonde lucht en vruchtbaere grond, zeer dicht bewoont, geniet. 't Voorziet *Peru* meenigmael van leeftocht: te vaerdiger derwaerds gevoert, dewijl de zuide-winden geduurig lanx de kuſt waeyen. De Peruaenſche onder-koning ſtelt hier een land-voochd. 't Heeft twee biſdommen *San Iago* en *l'Imperial*. Zommige *Chileeſers* ſtaen onder 't gebied *der Spanjaerden*, en leven in hutten: andere zijn meer woeſt, en verdeedigen haer vryheid gewaepender hand.

haer inwoonders hoedaenig:

Zy hebben groote koppen met platte aengezichten. De mannen rukken 't hair aen de lippen, kinne en ſchamelheid met geſcherpte ſchelpen, ten dien einde om d'hals hangende geduurig uit: doch vryven het eerſt met warme aſſche. 't Hoofd-hair gekort tot d'ooren, word met de band *tariwelonco* geſtrikt. Aenzienelijke perſoonaedjen hechten aen de band zilvere plaetjens en turkoiſen. Zommige evenwel draegen op 't hoofd d'afgeſtroopte huid van weeſels of diergelijke beeſten, zulx de kop 't voorhoofd, en de ſtaert 't achterhoofd bedekt. Duſdaenig dexel noemenze *maniewelonco*. Weinige hebben mutſen, die zy op haer manier toe-ſtellen. Doorgaens zijn *de Chileeſen* de langſte niet; doch gezet en ſterk, tuſſchen blank en zaluw. Die onder Spaenſche dienſtbaerheid ſtaen voeden lang hair, door welk onderſcheiden worden van de geſchoorene *Ucais*, de welke *den Spanjaerden* alle moogelijke afbreuk doen.

der zelve dragt:

De vrouwen, doorgaens klein, loopen bloots hoofds: 't hair ſlingert los over de ſchouders: 't word opgebonden, wanneer maen-ſtondig zijn. Doch, die rondom *Caſtro* woonen, draegen lokken, niet ongelijk de Nederlandſche juffrouwen. In *Coquimbo* en *Loquimbo* gaenze als 't vrouw-volk in *Peru*. Alle hebbenze dicht en ſwartachtig hair. Haer kleding is ſlecht, hoewel zindelijk. De mannen trekken een wijde broek aen, om de lendenen toegebonden: nemen voorts een wolle kleed, vierde half ellen lang en twee breed, met een gat midden-weegs, waer door 't hoofd ſteeken: zulx 't kleed over de ſchouderen afhangt: d'armen en beenen blijven bloot. De vrouwen bedekken haer met de zelve wolle ſtof; maer op een andere wijſe. Zy maeken een ſchort om de lendenen vaſt, en een lange rok tot d'aerde toe, voor de krop met zilvere of koopere ſpelden zamen-gehecht: 't hoofd, borſt en beenen zijn ongedekt. 't Laeken zelf vertoont roode, witte, blaeuwe en eyer-gele ſtreepen, aen de boorden gefronſt.

ſterke Chileeſche vrouwen:

't Vrouw-volk is van ſterke geſteltheid. *Henrik Brouwer* getuigt, hoe zommige op ſijn ſchip een kind haelden, die binnen een half uur 't kind zoogden wandelende: ettelijke hadden zulke groote borſten, datze den kinderen, op de rugge gebonden, te zuigen konden geven, werpende de borſten over de ſchouders. Op feeſtdagen trekkenze konſtig-gebraeyde kouſen aen.

Hutten:

Haer hutten, laeg nevens d'aerde, beſtaen uit ſtroo, ried en lieſen, en zijn niet opgeſlaegen als gints en herwaerds by gebuurten, in welke d'huiſgeſinnen van een geſlacht, zomtijds dartig, vijftig, hondert of hondert

en

zamen-wooningen: en twintig, onder 't gezach van een opper-hoofd, (zy noemen hem *caraca*) te zamen-woonen. 't Huisraed is weinig *huis-raed:* en slecht: namentlijk twee of drie kannen, om den drank *chica* te bewaeren, een hoorne beeker, een steen op welke 't koorn breeken, en een of twee houte stoelen: de vermogenste gebruiken ook schaepe-vachten, welke voor de *land-bouw:* gasten ter aerde spreyden. Zy leven zonder eenige bekommernis: zaeyen noch planten meer, als voor een jaer. Haer rijkdom leid aen't vee, van welk nochtans geen groote overvloed hebben. Met den ingang der wijn-maend komt een gantsche buurt te zamen: de een helpt d'ander spitten, ploegen en zaeyen. In twee dagen beschikken de mannen dit werk: 't vordere blijft den vrouwen aenbevoolen; want de mannen slaen geen hand aen 't wiejen of *eten:* 't inoogsten. Zy eeten en drinken van den morgen tot den avond, wanneer niet op eenige togt trekken: by welke voorval des middags en avonds maeltijd houden. *drank:* De drank bestaet uit water met garste-meel of terwe gekookt. Op feest-dagen zuipenze *chica*, gebrouwen van *maiz*, geknaeuwt by tandelose oude-wijven. Anderzints wort ook een drank toegestelt uit de vrucht *unni*, welke smaekt na Maderasche wijn. Ieder trouwt zoo veel vrouwen, *koop-handel met vrouwen:* als hy kan koopen en de kost geven; want de vrysters en weduwen, moeten van d'ouders gekoft worden. Ieder gelt, zoo zeer niet na schoonheid en aenzien, als na kracht en yver, tot voorstand des huisgezin. 't Vryen gaet *vreemd vryen,* vreemd toe. Een zoon heeft geen eigendom; maer leeft op genaede van sijn naeste bloed-vrienden: d'een schenkt hem een varken, d'ander een koe, de darde een schaep, de vierde iets anders. Aldus verrijkt, hangt eenige *en vol-trekken van houwelijk;* turkooisen en plaeten zilvers om den hals van de vader des vrysters: maekt bekend hoe veel houwlijx-goed kan looven: en bedingt eindelijk, ten naeuwsten als kan met sijn toekomstige schoon-vader. Zomtijds geeft hy twintig, zomwijl vijftig, ja honderd schaepen, ossen, koeyen, varkens, paerden, hoenders, een tabbaerd en ettelijke vaeten vol *chica*. Thans leid de vader sijn dochter na 't huis des

bruidegoms, alwaer met ſpijs onthaelt word; maer moet den drank zelf bekoſtigen.

bruiloft:

Ettelijke dagen na deſe vereeniging, komen de naeſte bloed vrienden den nieuwe vrouw verwellekomen: en zingen over maeltijd een bruilofs-lied aen d'houwelijx-god *Maruapeante.* Alle zittenze ter aerde neder op ſchaepsvachten. 't Gebeurt meenigmael, dat de maegen, den man ſijn vrouw ontweldigen, byzonder wanneer haer hard handelt: hoewel een man over de vrouw magt heeft om te dooden: van welk miſdrijf de bloed-verwanten zomtijds wraek nemen.

ontweldigen van vrouwen:

Elk neemt zoo veel wijven als hem goed dunkt. De vermoogende maeken voor ieder vrouw een byzondere hut. Wanneer zich met een wil vleeſchelijk vermengen, laet zulx heimelijk weten. Een bemind hy boven andere. d'Overige ſijn niet meer als ſlavinnen, die allerley arbeid moeten waer-nemen.

een vrouw boven alle de andere bemint:

De mannen vallen buiten gemein minyverig. Indien een vrouw een vreemdeling ſlechts onder d'oogen ziet, word jammerlijk afgeroſcht: en op overſpel betrapt, zonder rechts-vordering, dood-geſlaegen. En daerom zijnze evenwel niet kuiſch; maer zeer tot geilheid genegen.

min-yver der mannen:

Als een vrouw een kind krijgt, waſchtze haer zelf en 't kind in koud water: men ſlacht een lam *chiluraque*: houd een blijde maeltijd: de kraem-vrouw ontfangt nevens de gaſten een ſtuk vleeſch: en keert des anderen daegs tot het gewoonelijk werk. *De Spanjaerden* getuigen, hoe haer vrouwen inſchelijx meer en meer door de lucht verharden, en even als *de Chileſche* de vrucht ontfangen.

wonderlijk baeren:

'tStaet een weduwe vry wederom te trouwen; doch moet aen haer kinderen giften uitdeelen. Indien buiten houwelijk blijft, en tot haer ouders keert, ſtrekt tot meer lof. Beide mannen en vrouwen baeden des morgens, ook by nijpende koude, in de ſtroom.

hertrouwen der weduwen:

Zy kennen noch God noch gods-dienſt, behalven *Pillan* en de duivel, die allerley quaed veroorzaekt: weten van geen opſtanding: achten 't leven onder 't hoogſte goed: waerom als iemand geſturven is zy gewend zijn te zeggen, *alverey*, beduidende *de duivel heeft hem weg gehaelt*: thans verheffen de bloed-verwanten en vrienden een naer gehuil.

gods-dienſt.

vreemd gevoelen van ſterven:

'tBegraeven gaet vreemd toe. De lijken blijven drie en meer maenden onbegraeven: worden vol ruikende kruiden geſtopt, en in de zelve gewentelt, tegen de ſtank. Als eindelijk ter aerde beſtelt zullen worden, komen de vrienden drie dagen te vooren by een; ſlagten een ſchaep: zijn zamen vroolijk: en werpen 't lijk in een kuil dicht by de hut, welken d'afgeſturvene bewoonde: men leid ook in 't graf een ſtuk van 't geſlachte ſchaep en een kruik vol *chica.*

als ook begraeven zeer wonderlijk:

Maer belangende den afgod *Pillan*, welken ſy eenige liedjens toe-zingen met vreemde gebaerten, geloovenze: dat een geeſt beſtaende uit lucht is, die alle zaeken op aerde beſtiert: andere houden *Pillan* de donder te zijn, welk ook alzoo genaemt word: waerom *Pillan* aldermeeſt eeren, wanneer het dondert; want dan ſteekenze een pijl en ſteene bijl in de aerde: en grijpen de wapenen in de vuiſt, niet anders als of een magtige vyand haer ſchielijk over den hals quam: alzoo meinen door de donder gewaerſchout te worden wegens d'aenkomſt *der Spanjaerden*, van welker wreedheid een diepe afkeer voeden.

afgod Pillan boedaenig:

Zy noemen alle helden *Pillan*, en ſchryven de zelve goddelijke deugden toe.

helden:

Zy zuigen ſterk tabak: en als den rook in de lucht, niet zonder vreemde potzeryen, blaeſen, ſchreeuwenze: *ontfang dit, o Pillan.*

tabak-zuigen:

Zeeghaftig uit eenige veldſlag te huis gekeert ſteeken de ſteene bijl in d'aerde: ſtaen gewaepend rondom den bijl: zuipen tot overſtallige dronkenſchap: en zingen 't liedeken *pawary* ter eeren *Pillans.*

vreucbd over bevochte zegen:

Zy ſpringen zeer wreed met de gevangenen om. Deſe, ten dans geleid, maeken haer met d'overwinnaers luſtig vroolijk: wanneer 't ſpel op haer beſt is, worden met bijlen den kop ingehakt: d'harten uit de lijven getarnt: in welk ieder verwoede tanden zet. Op gelijke voet ſtraffenze de ſtruik-roovers, dieven en verraeders. Doch, die veel *Chica* aen de voornaem-

ſlachten wreed de gevangenen:

naemste persoonaedjen schenken kan, koopt zich vry van de gezeide straf. *Straffe over toovenaers:* Dit nochtans geld niet omtrend toovenaers of hexen, die zonder genaede, met alles 't geen bezitten, levendig verbrand worden. Zy hebben geen priesters of dewelke den godsdienst waernemen. Alleenlijk zijn in hooge achting, die best *'t pawary* zingt. *Afgod Maruapeante.* De tweede afgod *Maruapeante* geeft haer door inblaesing of in den droom te kennen, wanneer een wijf moeten trouwen of beslaepen. Maer zulx geschiet niet, ten zy bevoorens t'sijner eere dol en vol gezoopen en liedekens geschreeuwt hebben. *Land-bestier:* Dé landbestier staet aen voornaeme edelen *Ulmen* of byzondere heeren *Curacen*. Op zommige plaetsen heerscht een alleen, die de benaeming *Pulmen* draegt. Dese *Ulmen* en *Curacen* staen zomtijds over vijf en twintig, of vijftig of honderd huisgezinnen. *Bepaelde magt der bestierders:* Haer magt is gelegen in vergaedering van al het volk te beschryven, en met 'tzelve wegens lands-zaeken te beraedslaegen: vermoogen zulx met niemand byzonder doen, noch eenige schatting af te vorderen, dan by hooge noodzaekelijkheid: moeten de meenigte tegen den vyand voorstappen: staen onder d'algemeine bevel-hebber *Apocurace*, of onder een *Nentoque*. De waerdigheid der *Curacen* en *Pulmen* versterft van ouders op kinderen: of, by mangel van zoonen, op swaegers en naeste bloed-vrienden. Zomtijts zien de schranderste den ander wel een voordeel af: en lichten den rechten erfgenaem uit sijn staet. Andere mindere ambten worden vergeven by *de Curacen* of *Pulmen*. *Verkiesing van een Nentoque merkwaerdig.* Maer de verkiesing eens *Nentoque* gaet aldus toe. Wanneer dit eerambt open staet, maekt iemand, die na 't zelve dingt, overslag: of sijn middelen zoo verre strekken: om *de Curacen* en *Pulmenen* met een heerlijke maeltijd te onthaelen. Indien zulx kan goed maeken, ontbied alle ter bestemder plaets: werwaerds zich gewaepend begeven. Onder 't brassen en zuipen heft eindelijk de verzoeker een reden aen: behelzende sijn edele afkomst, treffelijke daeden, rijkdom en vrienden: weshalven smeekt, om de bediening der afgesturvene *Nentoque* te bekleeden. Thans staet een *Curace* op, wiens hals by de verzoeker behangen word met een keten turkoisen of gesleepe witte schelpen. *De Curace* beweegt d'andere tot de verkiesing, zonder eenige voorgaende beding-punten. De verkoorene belooft alles ten besten van de gemeine zaek te zullen bestieren. Terstond neemt *de Curace* den turkoise halsband, en deeltze onder de voornaemste uit. Dese handel eindigt met langwijlig smullen, drinken, dansen en zingen. Op gelijke wijse maekt men een *Apocurace* of 't hoogste opperhoofd: hoedaenigen *de Ucaes*, zedert een geruime tijd, om meer vryheid te genieten, over haer niet gestelt hebben. *Wapenen der Chileesen.* De wapenen *der Chileesen* zijn lancien, eens zoo lang als d'Europische, aen de punt gescherpt: zy gebruiken ook knodsen met yzer beslaegen, en bloote Spaensche degens, alzoo de scheeden van langer hand verrot zijn. *Pulches hoedaenig volk.* *De Pulches*, oostwaerd achter 't hoog gebergt *la Cordilbra* woonachtig, schieten vinnig met vergiftige pijlen. Van dikke ossen-huiden maekenze helmetten en borst-harnassen, tegen een swaerd steek- en slag-vry. Alle weten handig met paerden en lancien om te gaen; doch schroomen zeer voor d'handbussen en vuurroers. *Wonderlijke booden in Chili.* Terwijl noch lesen noch schryven konnen, maeken de opperhoofden door een getrouwe boode aen d'andere gezachhebbers bekend, 't geen in oorlog of vreede tot welstand des gemeine best noodig achten. De boode draegt een pijl, aen welke een band hangt, ten bewijs van onderlinge gemeinschap: de pijl word gevat met de rechter hand: en indien hy, dieze ontfangt, wil antwoorden, stuurt den pijl, verdikt door een tweede, te rugge; maer wanneer dienstig acht, andere *Curacen* en *Pulmen* van de zelve bootschap bericht te doen, zend door sijn eigen dienaer den pijl op gelijke wijse aen haer af. Dus verre belangende de zeeden *der Chileesen*. Het kan niet ondienstig wesen, hier by te voegen 't geen de zichtbaere getuige

Alonſo d'Ouaglie, wegens de lucht-ſtreek en 't aerd-gewaſch in *Chili* ter neder geveld.

Jaer-getijden in Chili:

De winter-maenden zeid hy, zijn diervoegen onſtuimig, dat zomwijl de boomen niet alleen uit d'aerde waeyen; maer 't aerdrijk zelf verſtuift. Zommige valleyen leggen vol ſneeuw:

dikke ſneeuw:

zulx de ſneeuw de toppen bereikt: welke, als ontdooyt, de rievieren dapper doed ſwellen: waer door de landen veel ſlib ontfangen, tot vruchtbaere meſting. De koude valt hier ſcherper: ter oorzaek van 't naeſtgelegen gebergte winden waeijen, die vel en vleeſch door-ſnyden.

felle winden:

Deſe winden zouden 't geweſt allenthalven ontvolken, tenzy 't gebergt meeſt vol ſwaere eiken-boomen ſtond, op welke de winden breeken. Ook leveren de valleyen gegraeve kolen, die d'inwoonders tot duurzaeme brand beezigen. De winter ontbloot de vruchtboomen van bladeren; doch niet de dichte boſſchaedjen. De velden ſtaen in de lenten zo vol wel-riekende bloemen, dat zonder tal zijn,

bloemen:

niet alleen ten opzicht der meenigte; maer ook van verſcheidentheid. Uit de zelve word gekookt *'t water der Engelen*, alzoo genaemt wegens liefelijke reuk en gezonde ſmaekelijkheid.

gras:

't Gras waſcht inſchelijx zeer weelig. In de ſlacht-maend en winter-maend bereiktet d'hoogte van ſtaende koorn. Raepen, munte, drieblad, venkel en moſtaerd-zaed zaeyen haer zelf, ettelijke mijlen verre. Vorder heeft *Chili*

byzondere genees-kruiden.

verſcheide genees-kruiden, welker kracht de heel-meeſters en meeſtereſſen (zy worden genaemt *Maci*) voor *de Spanjaerden* verbergen. *De Maci* ſtaen in hooge achting, niet alleen by *de Chileeſen*; maer ook *Spanjaerden*: dewijl groote kennis der artzeny hebben. Onder d'heilzaeme kruiden munt uit *quincia-mali*, welk niet meer als een halve hand palm boven de aerde groeyt: 't heeft takjens, verſpreyt gelijk een bondel bloemtjens: ieder takjen eindigt in een ſaffraen-gele bloem. Dit kruid, met de wortel uit-getrokken, word in water gekookt, en het warm water een gequetſte ten drank gegeven. 't Werkt niet zonder wonderlijke kracht, om 't bloed, welk binnen de wonde neder-gezakt, verrot, na boven te trekken, en te looſen door de wonde. Niet min heilzaem geneeſt het zap van *culen* buiten op de quetzuur geſtreeken, en binnen ingegooten. *Culen*, noemen *de Spanjaerden albaciga*: 't heeft riekende blaederen en een zeer hooge ſtamme. Vorders waſcht hier en daer een naemeloos kruid, niet ongelijk fijn gras: welk, in water gezooden, aenſtonds de quaedaerdige koortſen en zijd-pijn geneeſt, en 't bloed ongemein zuivert. Men vind inſchelijx genees-middelen, welke den ſteen in blaes en nieren verbryſelen en afzetten. De plante *luce* komt voort uit de reeten der rotzen, welke de zee zomwijl onder water zet: deſe, gedroogt en geſtampt, levert een gantſch ſmaekelijk brood.

Byzondere beſchrijving van Chili.

Dus verre de gemeine beſchrijving van *Chili*: volgt de byzondere, behelzende de landſchappen, ſteden, eilanden, valleyen, havenen en rievieren.

Woeſtijn Atacama.

Noordwaerd dan maekt de woeſtijne *Atacama* een ſcheiding tuſſchen *Peru* en *Chili*. De woeſtijn bereikt de lengte van negentig mijl: des zoomers dorre en droog, by winter geſlooten, wegens hooge ſneeuw en ondraegelijke koude. Nergens vindmen eenig voedzel, dan weinig wilde ſchaepen *guanacos*, en omtrend midden wegs de beeke *la Sal*, uit 't ooſtelijk gebergt weſt-waerd gevloeyt door een diepe valleye na *de Zuider-Oceaen*. 't Water uit de beek, in eenig vat geſchept, verandert terſtond tot zout. Allenthalven lanx d'oever leggen grooter en minder ſtukken zouts.

Wegen uit Peru na Chili:

Zulx de weg door *Atacama* uit *Peru* na *Chili* gantſch moeyelijk valt; maer die over 't ſneeuw-gebergte *Andes* derwaerds loopt, is vry erger: dewijl verder omgaet, en den reiziger een gewis verderf dreigt, wanneer de rechte jaer-tijd niet waernemen; want op deſe bergen waeyt, geduurende de wintermaenden, een koude wind,

Wonderlijke wind.

welke diervoegen door-dringt, dat een menſch buiten gevoelen dood ter aerde neder ploft, en verſtyft tegen de verrotting. *Ioſeph d'Acoſta* getuigt, hoe lijken gevonden zijn, niet anders of leefden: die voor ettelijke jaren aldus op *Andes* aen haer einde geraekten.

Diego

Almagro ontdekt Chili. *Diego Almagro* ontdekte d'eerste *Chili*, op 't jaer vijftien honderd ses en dartig: met twee benden ruiters en vijf honderd voet-knechten derwaerds gerukt door de gewesten *Charcas*, *Chicas*, *Xuxuyes* en *Chaquana*: kreeg voorts over een sweevelachtige grond en 't besneeuwde gebergt *Andes*, d'eerste Chileesische valleye *Copayapo* onder de voet: na dat geen klein aental menschen en paerden, wegens ongemak en koude, om hals was geraekt. d'Ongelegendheid dierhalven van beide de voornoemde wegen, tusschen *Peru* en *Chili*, benoodzaekt de reizigers te trekken lanx de stranden, by *de Zuider-Oceaen* bespoelt. *Copayapo* draegt dese benaeming na de schoone turkoisen, welke een berg aldaer overvoedig leevert. De valleye zelf heeft de vruchtbaerste grond van geheel *Chili*: nergens wascht *de mais* smaekelijker, grooter en overvloediger: d'halmen bereiken een half elle, de struiken de lengte van een lancie: ieder gezaeyde korrel geeft doorgaens stijf drie honderd in den oogst. De Spaensche vruchten slaegen hier beter dan in *Spanje*. Midden door *Copayapo* stort een rievier even eens genaemt, twintig mijl lang uit *d'Andes*: en maekt aen de mond een bequaeme reede voor *de Zuid-zee*. Tegen *Copayapo* stoot ten zuiden de valley *Guasco*, min vruchtbaer als d'eerste; doch heeft een bequaeme haeven, in welke een versche beek valt, door slooten afgegraeven tot bewaetering der zaey-landen. Voorts zijn hier overvloedig patrijsen, wilde schaepen en graeuwe eek-hoorntjens, welker vellen een hooge prijs op-halen. *Valdivia* bouwde hier eertijds nevens de stroom *Topocolma* 't stedeken *san Iago de la neuva Estremadura*, in de landstreek *Mapocho*, veertien mijl van *de Zuider Oceaen*, en nevens 't stedeken een sterkte; doch beide wierden eerlang verlaeten. Zuydelijk af vloeyen de rievieren *Maypo*, *Chachapool*, *Loro* en *Maule*. Boven dese vloeden ten oosten schuilen *de Promaucaes* onder 't gebergte *Andes*. Aen *Guasco* volgt de valleye *Chili*, welke 't gantsche land haer benaming mede-deelt. Hier waeren eertijds de vermaerde goudrijke mijnen *Quillota*, waer uit *Valdivia*, op 't jaer vijftien honderd vier en veertig, onwaerdeerlijke schatten trok: en stichte tot verzeekering der graevers, de stad *la Serena*, anderzints ook geheeten *Coquimbo*, na de valleye, welker grond beslaet. *De Zuid-Zee* maekt een groote en bequaeme inham voor allerley vaertuig, twee mijl beneden de stad, aen een kleine rievier getimmert, die nochtans de vlakke landsdouw rondom diervoegen bevochtigt: dat allerley aerd-gewasch gelukkig teelt. 't Regent naeuwlijx meer dan drie reisen 's jaers. Uit de voorval, die *Francois Draek* alhier ontmoete, kan de magt van *Serena* genoegsaem afgemeeten; want als *d'Engelsche* alhier geland waeren om water te haelen, zijn door drie honderd Castiliaensche ruiters en twee honderd voet-knechten ter stad uitgevallen, niet zonder groot verlies weg-gejaegt. Hoewel de mynen overvloedig goud verbergen, leveren zeer weinig: ter oorzaek *de Spanjaerden* d'oude ingezetenen wijd en zijd tot een eenig mensch hebben uitgeroeyt, volgens getuigenis der Chileesche piloot, die *Olivier van Noord* gevangen kreeg. Doch de voornaemste stad van *Chili* is *san Jago*, alwaer de land-voogd over *Chili*, gestelt by de Peruaensche onder-koning, hof houd. *De Dominicaenen* en *Franciscaenen* bezitten ieder een klooster. d'Hooft-kerk steekt heerlijk af. De stad telt stijf acht honderd huisen. Meer dan tachentig duizend *Chileesen*, verdeelt in ses en twintig *repartiementos*, (alzoo noemen *de Spanjaerden* de huisgezinnen *der Chileesen*, welke een Spaensche opperhoofd bestiert) behooren tot *san Jago*, welk, achtien mijl van *de Zuider-Oceaen* landwaerd in gelegen aen de stroom *Topocalma*, groot voordeel trekt uit d'haven *Valparayso*, welke de gezeide rievier maekt: alzoo in dese haven de vrachten van *Lima* ontlaeden worden, waertegen de schepen goud over-nemen. 't Land rondom leevert overvloedig wijn, appelen, koorn, talk allerley vee en byzonder paerden, te

zul-

Marginalia: *Valleye Copayapo.* — *Valleye Guasco.* — *Valleye Chili.* — *Stad Serena.* — *Stad san Jago.* — *Haven Valparayso.*

zulk een meenigte voort-gezet, dat by duizenden in 't wild loopen. In *Valparayso* verraschte d' Engelsche ammirael *Draek* een schip van *Valdivia*, geladen met vijf en twintig duizend baeren fijn goud. 't Gelukte den Nederlandschen zee-voochd *Joris Spilbergen* zoo niet: dewelke, op 't jaer sestien honderd en vijftien, met vijf schepen alhier ter reede geloopen een Spaensch zeil ontdekte. Sijn bemande booten geschikt om een Spaensch vaertuig, voor drie huisen op den oever gekort, af te haelen, vonden 't zelve brandende te zeilen binnen een kleine inwijk met veel klippen bezet. De klippen verstrekten *den Spanjaerden* tot een borstweering, achter welke schuilden, en dapper vuur gaven. *Spilbergen* met twee honderd man te land gestapt ontmoete een merkelijk aental Spaensche voet-knechten en ruiters, ten strijd geschaert: doch die eerlang te rugge deinsden. De stad *la Concepcion*, gelegen lanx *de Zuider-Oceaen*, heeft een bequaeme haven, in welke, uit de valleye *Andalien*, twee beeken vlieten: de kleinste loopt midden door de stad, schuilende achter heuvelen met fruit-boomen beplant. Behalven de kerk staen hier twee kloosters: 't een bewoonen *de Dominicaenen*, 't ander *de Franciscaenen*. Voor de stad leid 't eiland *Quiriquyna*, welkers stroo-hutten *Spilbergen* aen koolen leide. De zee leevert overvloedig visch, en de strand uit een mijne swarte steen, brandende gelijk smits-koolen. Ten tijde als *Olivier van Noord* alhier ter reede liep, had de steevoochd *Franciscus de Quinones* 't gezach over zeven honderd Spaensche soldaeten, om d'afvallige *Chileesen* te bedwingen. Vier mijl buiten *Concepcion* leggen de goud-rijke mijnen *Quilacoya*: die eertijds groote rijkdom opbragten. De stad heeft veel verlooren van haer voorige luister, zedert tot viermael door *de Chileesen* is verwoest. Tegenwoordig, voorzien van een vaste muur en sterk slot, vreest minder de strijdbaere nabuuren in de valleye *Arauco*: tegen welke [w]aer uit zee opdoed 't eiland *Maria* in en ruime inham, door 't geweld der golven gemaekt. Alhier wascht overvloedig tarwe en gerst. Rondom word veel visch gevangen, onder welke ook de meir-spinne, aen wiens oogen vratten groeyen, die de peerlen zouden overtreffen, indien harder waeren. Twee *Spanjaerden* hebben op *Maria* gezach over veertig inboorlingen, dewelke diervoegen onder slaeverny gehouden worden; dat geen appelen, peeren, druiven, hoenderen of schaepen, hoewel overvloedig te vinden zijn, mogen nuttigen. *Elias Herkmans* zoude dit eiland voor de Nederlandsche staet verzeekert hebben, tenzy door byzondere ongelegendheid was verhindert. Tusschen de stedekens *Concepcion* en *Imperial* leggen de landschappen *Arauco*, *Tucapel* en *Puren*, vol strijdbaere volkeren, die *den Spanjaerd* veel werks geven. In ieder gewest stichte *Valdivia* op 't jaer vijftien honderd een-en-vijftig een sterkte; acht uuren was de eene van de ander afgelegen. Hy ontdekte ook de rijke goud-mijnen *d'Ongol*: en bouwde aldaer de vesting *Confines*. d'Inboorlingen, door *de Spanjaerden* jammerlijk gedrukt, beraedslaegden onderling, om haer oude vryheid te verkrijgen: vielen dieshalven onvoorziens op de sterkte in *Puren*. De bezettelingen, onmagtig zich te verdeedigen, verstooven na *Tucapel*, en uit *Tucapel* binnen *Arauco*: ten einde aldaer stand hielden. *Valdivia*, met drie en vijftig man na 't slot in *Tucapel* gerukt, wierd aen de rievier *Lebo* diervoegen aengetast, dat sijn volk tot een toe om hals geraekte, en hy zelf in handen *der Chileesen*, die hem gesmolten goud ten mond in gooten. Een jonge ontvluchte, en bragt de tyding der nederlaeg aen de bezetting binnen de sterkte in *Arauco*. Dese vluchte na *Concepcion*, gelijk die van *Puren* na *Imperial*. Zedert trok de luitenant *Franciscus de Villagra* met honderd en sestig krijgs-knechten op na *Raquetta*, een uithoek tegen *de Zuid-zee* in *Arauco*; ten einde wraek nam over de dood van sijn veld-heer *Valdivia*; doch hy vond zich eerlang ten hoogsten verleegen: alzoo ses en

Stad Concepcion.

Valleye Arauco.

Meir-spinne.

Eiland Maria.

Verrichting van Valdivia.

Opstand der Chileesen tegen de Spanjaerden.

Valdivia,

en Villagra geslaegen.

en negentig man achter liet, en met d'overige ter naeuwer nood binnen *Concepcion* ontsnapte. De zeegpraelende *Chileesen* kreegen hier door zulk een ontzach: dat *de Spanjaerd* de steden *Concepcion*, *Rica*, *San Iago* en *Confines* verliet en ten besten gaf: en zich daer nae sterk maekten binnen *Imperial*. Doch belangende *Arauca*, is een klein landschap, lang twintig mijl en zeven breed. d'Inwoonders zijn buiten gemein strijdbaer: die het gebergt bewoonen, worden genaemt *Pulches*, en vallen door den bank dommer, als dewelke haer in de valleye onthouden. Alle gebruiken ten oorlog lange pieken, helbaerden, boogen, pijlen, helmetten en borstwapenen uit robben-vellen: zy werpen beschansingen op: sluiten en ontsnoeren haer geleederen: en stellen slag-ordens na de krijgs-kunst. Waerom dan de Spaensche koning weinig voordeel uit *Arauco* trekt, hoewel vol rijke goud-mijnen is: dewijl de bezettelingen van 't slot aldaer, doorgaens vijf honderd sterk, naeuwlijx buiten haer vesting derven komen.

Landschap Arauca.

Tot *Arauco* behoort 't eiland *la Mocha*, aen de noord-zijde laeg en ten zuiden rijzende met rotzen, tegen welke *de Oceaen* zeer verbolgen hooge baeren smijt: in 't midden verheft zich een gesplitst gebergt, uit welker keep een versche beek vloeyt. De vruchtbaere boodem leevert overvloedigh pompoenen, *maiz*, *patatas* en voorts allerley aengenaeme vruchten: als ook ossen, hoenders, schaepen en ander vee, en loopt allerwegen by groote troppen. Het dorp telt omtrend vijftig huisen; langwerpig getimmert van stroo, met een deur in 't midden boven verwelfs-gewijs. d'Engelsche ammiraelen *Draek* en *Candisch* wierden eertijds by d'ingezeetenen raeuw bejeegent. Gezeggelijker toondenze haer tegen de Nederlandsche zeevoochden *Olivier van Noord* en *Ioris Spilbergen*. Op 't jaer sestien honderd liep *van Noord* alhier ter reede: zette *Ioan Claeszoon* (verweesen wegens misdrijf om elders aen land geworpen te worden) met eenige snuistery op *la Mocha*. Uitgestapt wierd beleefdelijk onthaelt: zulx de vlootelingen vrymoedigheid namen, om des anderen daegs te landen. Alles ging minnelijk toe. 't Opper-hoofd van *Mocha* voer zelf na boord: vernachte aldaer: en geleide zedert den ammirael door 't dorp; maer verbood, dat geen *Nederlander* tot de hutten inging. Op zeker yzelijk geroep, vloogen de vrouwen uit de hutten, en knielden in drie troppen ter aerde neder. Ondertusschen sprong een oud wijf voor den dag met een groote kruik vol *chica*: en gaf *den Nederlanders*, zittende op blokken in 't velt, te drinken. Ieder trouwt hier zo veel vrouwen, als voeden kan. Leven alle vreedzaem met elkander: gaen gekleed met een broek en hembd-rok sonder mouwen. 't Vrouwvolk vlecht 't hair achter in de nek: de mannen laeten 't sluik by 't hoofd hangen. Doch *Spilbergen*, vijftien jaer na *van Noord*, met vier gemande boots te land gestapt, vond den oever vol volk, die allerley verversching van schaepen, hoenders en gevoogelt gekookt en raeuw toe bragten, om tegen bijlen en messen te verruilen. d'Eilanders, aen de schepen gevaeren, stonden verbaest over 't krijgsvolk in wapenen gebragt, en byzonder toen 't geschut los ging: zy leeverde meer dan honderd schaepen, onder welke een met een geheel lange hals en beenen, haese-mond en kameels-bult.

Eiland la Mocha.

Van Noords bedrijf op Mocha.

Inwoonders van Mocha.

Ten westen van *Mocha* diep zeewaerd leggen de twee eilandekens *Iuan Ferdinando* zeer hoog uit 't water. 't Westelijke is het kleinste, en rijst met barre klippen. 't Grootste valt bergachtig vol aengenaem geboomt, bokken en verkens. De zee geeft ongemein veel visch. Nevens een vermaekelijke valleye is een goede reede, om te ankeren.

Eilandekens Fernando.

't Stedeken *los Confines* by *Garcias Mendoza los Infantes*, word bespoelt door de rievier *Lacco*, en ten oosten en westen beslooten van gebergt. 't Land rondom heeft gelukkige weyden en vrucht-

De stedekens Confines:

baere teel-akkers: die, nevens andere vruchten, voort-brengen ſmaekelijke rooſijnen, vygen en wijn, behalven meenigte wel-riekende cipres-boomen. *De Dominicaenen* en *Franciſcaenen* bewoonen ieder een klooſter binnen *Confines*. Weſt-zuidweſt van *Confines* leid *Imperial* aen d'oever der rievier *Cauten*. Indien deſe ſtad niet verhindert wierd door *de Chileeſen*, zoude veel goud uit de naeſt-geleegene mijnen haelen.

Imperial:

Villa Rica:

't Stedeken *Villa Rica* vertoont haer beneeden 't meir *Mallobouquen* ten weſten nevens de water-looſing *Tolten*, uit 't gezeide meir voort-gevloeyt. Ooſtelijk van *Villa Rica* ſpringen twee fonteinen, aen de voet van een brandende berg. De fonteinen ontloſſen in *Mallobouquen*. Het Stedeken zelf beſlaet een witte grond, bequaem om aerd-werk te bakken. Behalven pijn-boomen waſſcht hier weinig. Ooſtwaerd ſtrekken haer uit zandachtige wilderniſſen.

Baldivia:

De vermaerde ſtad *Baldivia* leid omtrend halver-weg tuſſchen 't begin van *Chili*, daer *Chili* ſtoot tegen *Peru*, en de ſtraet *Magellanes*, in het landſchap *Guadalanquen*, twee mijl van *de Zuid-zee*, op vlakke hoogte, aen een rievier, wiens mond een mijl wijd is. De Nederlandſche ammirael *Henrik Brouwer*, alhier ten anker geloopen, op 't jaer ſeſtien honderd drie en veertig, verſtond uit *de Chileeſen*: hoe zy voor vier en veertig jaer *Baldivia* verbrand, en de Spaenſche bezettelingen vermoord hadden. De ſteevoochd wierd geſpaert tot ſwaerder ſtraf. Men goot hem geſmolte goud ten mond en ooren in: maekte van ſijn bekkeneel een drink-beeker, en van de ſchinkels toet-hoorens. *Brouwer* vond eenige overblijfſels der verwoeſte ſtad, welke eertijds vier honderd en vijftig huiſen telde. Zy ſtond diervoegen niet met zoo veel ruichte begroeyt, of de twee markten, ſtraeten en dwars-wegen waeren kenbaer. Swaere mueren gaven noch genoegzaem bewijs van d'oude luiſter welke de ſtad te voore vertoonde. 't Land rondom draegt weelig tarwe en garſt. Nergens leggen mijnen, die zuiverder goud geven. De rievier, die na *Baldivia* loopt, vertoont in de mond een klein eilandeken. 't Man-volk alhier valt grof en vet: brengt den tijd door met dronke drinken en danſſen, de vrouwen moeten 't werk doen.

Oſorno:

Een andere ſtad *Oſorno* genaemt, grooter dan *Baldivia* lijd gebrek van lijftogt: heeft een koude hemel en en een grond vol goud-rijke mijnen. Meer als twee honderd duizend *Chileeſen* ſtaen den Spaenſche bezettelingen alhier ten dienſt.

Caſtro:

Caſtro (*de Chileeſen* noemen het *Chilue*) is de laetſte ſtad ten zuiden, die by *Spanjaerden* bewoond word: beſlaet de grond van een gehakkelt eiland in d'inwijk *Agualay*, welke *d'Oceaen* maekt tot het gebergte *Andes* toe. *Caſtro* zelf leid op een vermaekelijke berg, met fruit-boomen beplant. Rondom den berg verſpreyden haer vruchtbaere bouw-landen, bevochtigt door fonteinen en verſche beeken. 't Grimmelt aller-wegen van ſchaepen en varkens. De zee vloeyt met een gemein ty veertien voet. Zedert *Teunis Swarte-Teun*, onder *Spilbergens* beleid, de plaets met kleine magt bemagtigde en verwoeſte, heeftze als noch haer ſchennis niet goed gemaekt. De overblijfſels van prachtige gebouwen zijn getuigen van een groot verval. Aen de water-kant tuſſchen twee kleine beeken is een geringe ſterkte opgeworpen. Over *de Andes* beſlaen de ſtedekens *Mendoca* en *Iuan de la Frontera* een onvruchtbaere boodem. d'Uiterſte hoek van 't eiland, alwaer *Oſorno* leid, vertoont het vlekke *Carel-Mappa*, op het jaer ſeſtien honderd drie en veertig verbrand door *Henrik Brouwer*.

Carel-Mappa.

Deſe wierp alhier ſes en ſeſtig man, geleid by den vaendraeger *Blaeuwenhaen*, te land, onder 't beſchut van ettelijke booten met ſteen-ſtukken wel voorzien. Negentig *Spanjaerden*, zoo te voet als te paerd, vielen tegen haer uit, doch weeken eerlang

eerlang boſchwaerd, achterlaeten-de ſes dooden en vijftien paerden. *Zee-kuſt van Chili.* De zee-kuſt van *Chili* leid aldus. Ten noorden begintze met de valleye *Copayapo*: loopt zuidelijk na d'haeven *Coquimbo*: maekt de ruime inwijk *Atongayo*. Vorders ontmoetmen zuidwaerd de bequaeme haeven *Quintero* aen de mond der rievier *Concagua*, alwaer veel wilde paerden loopen op vlak land, achter met gebergt bezet. Naeſt *Quintero* volgen de havenen *Valparayſa*, *Topocalma* en *Penco*, kenbaer aen gebergt onder ſneeuw ſchuilende. De ſtroom *Labapi* watert uit in de viſch-rijke bogt *Arauco*, alwaer de zee, over ſtrand geſpoelt, zout maekt. Op den oever der rievier *Lebo* bouwde *Garcias Mendoza*, 't ſtedeken *Cannete*, welk eerlang wegens d'oorlog tegen *de Chileeſen* is verlaeten. Uit d'haven *Carnero* loopt een vaert na de ſtad *Confines*. De rievier *Cauten* maekt een veilige reede voor de ſtad *Imperial.*: *rievieren van Chili.* Vervolgens vloeyen de ſtroomen *Tolten*, *Queule*, *Valdivia*, *Chabin* en *Bueno*. Aen d'uithoek *Gallego* eindigt *Chili* ten zuiden. Landwaerd in ten ooſten leid 't groote landſchap *Tucuman*, bewoont by driederley volkeren, namentlijk *Iuries*, *Diagnitas* en *Tucumans*, van welke 't geweſt haer benaeming ontleent. Dit ſlot ten noorden tegen *de Chicas*, gehoorig onder 't zilver-rijke *Potoſi*, ooſtwaerd eindigt het omtrend de landvoogdyſchap *la Plata*, en ſpringt weſtelijk na *de Zuid-Zee*. *De Stad ſan Jago.* De voornaemſte ſtad *ſan Iago del Eſtero*, eertijds genaemt *Varco*, pronkt met de woonplaets der landvoochd en biſſchoppelijke ſtoel. De grond valt zandachtig en ziltig. De burgers leven meeſt by wolle-weevery. d'Inboorlingen gaen gekleed, en zijn van zeedige inborſt. De rievier *Eſtero* vloeyt jaerlijx over 't land: welk, met ſlibbe gemeſt, overvloedig *maiz*, garſte, terwe en voorts allerley aerdvruchten geeft. De ſtroom *Salado* loopt even als *Eſtero*, van 't weſten ooſtwaerd door een vlak geweſt; maer heeft brak water en overvloedig viſch. Tuſſchen beide de ſtroomen word veel hooning, waſch, kotoen en conchenilje gewonnen. 't Vee zet hier allenthalven gelukkig voort. De harten-jagt en ander wild ſlaegt wonder wel. Patrijſen, ring-duiven en ander ſmaekelijk gevoogelt geven een groote vervulling. Tygers en leeuwen doen veel quaeds. *De Spanjaerden* trekken geen klein voordeel uit laekenen, kotoen en een zout-panne. De tweede Spaenſche ſtad in 't landſchap *Tucuman* is *ſan Miguel*, gelegen aen de *Stad ſan Miguel.* voet van een woeſt gebergt, voorzien van aengenaeme water-leidingen, die d'hoven, wijn-bergen en zaey-landen bevochtigen. Nergens gezonder lucht dan hier. Het derde ſtedeken *Nueſtra Sennora de Talavera* beſlaet den oever van *Salado*: en levert een groote meenigte lywaet, kotoen, hooning, waſch en veelderhande verven. Het vierde Spaenſche Stedeken *Cordoua* leid omringt *'t Stedeken Cordoua:* van vee-rijke wey-landen, onder een gezonde lucht, en meenigte kleyne dorpen. Ieder dorp, in het rond getimmert, en met doornboomen beplant tegen vyandlijke indruk, word by een vermaegſchapt geſlacht bewoont. Men ontmoet meer dan tachentig verſche beeken, welke dit geweſt beſproeyen. *Garcias Mendoza* ſtichte hier de ſtede-*andere ſtedekens.* kens *Neuva Londres* in het landſchap *Calchaqui*, en *Cordura* op den boodem der *Iurias*, doch wierden eerlang verlaeten. Vorders behoort tot *Tucuman* de ſtad *Bernardo de la Frontera*, als ook *Lerma* en *Salvador*: 't eerſte voor weinig jaeren gebouwt in de valleye *Salta*, het ander in *Iuiuy*. Tuſſchen *Peru* en *la Plata* achter 't gebergt ſtrekken haer wijd en *De vlakten Omaguaza.* zijd uit de vlakten *Omaguaza*, lanx de rievieren *Paraguay* en *Bermeio*, onder een getemperde hemel. Het volk gaet gekleed, en hoed veel vee. Men vind hier aller-wegen afgrijzelijke baviaenen met lange ſtaerten en baerden: die gequetſt, de pijlen uit de wonde rukken, en op den ſchutter, niet zonder

leelijk misbaer, te rugge werpen. De ſlangen vallen diervoegen groot, dat gantſche harten inſlokken. De rievieren voeden wreede krokodillen, de boſſchaedjen leeuwen en tygers. De inwoonders verſcheelen onderling in zeeden en ſpraek. De meeſte leven in geduurige dronkenſchap: houden jaerlijx een groot feeſt, om de zielen van haer voor-ouderen te verzoenen. Ten dien einde brengenze zoo veel gebraede ſtruis-vogels, als voor zielen willen offeren. Drie dagen duurt het braſſen: wanneer 't hoofd der ſchoonſte dochter, die haer vrywillig ter ſlagting aenbied, rondom gedraegen word. Thans begint ieder naer te kermen. Een uur duurt de droefheid. Op 't weenen volgt een uitgelaeten lacchen, meeſten-tijd beſlooten met onderling moorden. Duſdaenige gewoonte grijpt alder-meeſt ſtand onder *de Matarani. d'Abipones* loopen by de zoomer moeder-naekt: 's winters dekken zich met vellen: beſchilderen 't gantſche licchaem met vlekken, niet ongelijk der tygers: tellen kaelheid onder de hoogſte ſchoonheid: kerven 't lijf vol wonden, in welke ſtruis-vogels vederen ſteeken, gelijk ook door de neus-gaten lippen en ooren. Zy eeren voor halve goden, die yzelijke pyniging lijdzaem verdraegen. Hier toe gebruikenze yzere pinnen en ſcherpe ſteenen: met de pinnen door-boorenze 't geheele licchaem: de ſteenen dienen om d'huit af te villen. De vrouwen ſteeken de borſt en 't aengezicht vol peerlen. Voeden niet meer als twee kinderen: boven dit getal ſlaenſe dood. *De Plani* ſwerven zonder woon-plaetſen onder den blaeuwen hemel. De reuſen *Tobae* ſpreeken een nette tael; doch zijn buiten gemein wreed. Op 't jaer ſeſtien honderd zeven en dartig, at *Eroüaca* ſijn eigen ſuſter, huiſvrouw, moeder en kinders. Als een togt voor handen is, braedenze haer zoonen en dochteren: om by zulk een ſpijs te leven. De zieken worden aenſtonds levendig in de aerde gedolven. *De Caaguiaren* blijven binnen dichte boſſchaedjen, in verſpreyde hutten woonachtig: leven by wormen, muyſen, mieren, aepen, tygers en wilde hooning. De meeſte gaen bultachtig gekromt, en alle met vachten gedekt.

Vreemde offerhande.

Abipones wonderlijk volk.

Een wreede reus.

Vreemde volkeren.

Tiende Hoofd-ſtuk:

MAGELLANICA.

TEgen *Chili* en *Rio de la Plata* ſtoot ten noorden 't geweſt welk na *Ferdinand Magaglianus*, by mis-verſtand *Magellanica* genaemt word. Verſcheide togten zijn gedaen by deſe en die landaerd van *de Noord-Zee* tot *de Zuider-Oceaen:* op welke andere en wederom andere ſtreeken wierden gehouden; want zommige volgden de ſtraet *Magellanes*, andere zeilden meer of min zuid-weſt. Alzoo opende *le Maire* tuſſchen *Mauritius* en *'t Staeten-eiland* een nieuwe doortogt, en *Henrik Brouwer* een weg beneden *'t Staeten-eiland.* Alle wenden de ſteevens weſtwaerd: zulx niemand lanx 't zelve vaer-water te rugge keerde, als *Elias Herkmans*, en voor hem d'hopman *Ladrillero*, van *Chili* afgeſtooken na *de Noord Zee*, alwaer zulke ſtormen uitſtond, dat na *Chili* over ſtaeg te rugge ſmeet: gelijk *Herkmans* uit *Chili* na *Braſil.* Op 't jaer vijftien honderd negen en zeventig lichte ook *Peter Sarmiento* d'ankers van twee ſchepen voor *Callao de Lima* door de ſtraet *Magellanes* na *Spanje.* Hy liep voorby d'eilanden *Felix* en *Ambor*: ontdekte in een inwijk vijf en tachentig eilanden, meeſt onbewoond: diepte aller wegen d'havenen: vond in 't zee-kroos ontallijke oeſters, en binnen d'oeſters peerlen: noemde een inham *Franciſco*, en den berg, die ter rechter hand uitſtak, *Punta de la Gente:* ter oorzaek 't volk haer licchaem rood beſchilderde. Voorts vond *Sarmiento* de havenen *Miſericordia* en *Candelaria* en 't eiland *Sataynes:* alwaer vijf inboorlingen bericht deeden wegens d'Engelſche amirael *Frans Draek*, op wien hy kruiſte:

Togten na Magellanica.

Reis van Sarmiento.

MAR DEL ZUR
a Ferd. Magellano dictum
MARE PACIFICUM.
Notarum Explicatio.
a. S. Bartholomei Kruijckii parva Pinguinorum Ins.
b. S. Hieron. vallum magnum magna Pinguinorum Ins.
c. Musklecovium.
d. Æolus. e. Portus albus.
f. Port. Guilh. g. Port. Equitis.
h. Promontor. Nassovium.
i. Port. Comitis Henr. Frederici.
k. Portus incommodus.
Insularum Archipelagus
C. de la Victoria
PATAGONUM REGIO.
Sorlinges
Fretum Magellanicum
Super Eylanden
Elizabeths eylandt
Somer bay
Boots bay
Eylants rivier
C. Mauritius
Abrams rivier
Ryssers bay
C. Hoorn
MAGE
NOVUM MARE
I. de Diego Ramires
Cum, pro ratione dimunitionis parallelorum, versus polum, gradus latitudinis in hac tabula crescant, ideoq; etiam milliaria: Milliaria Germanica pro singulis gradibus latitudinis hic apponere operæ pretium putavimus.
Milliaria Germanica pro latitudinis gradu.
293
294
295
296
297
298
299
300

MAR DEL NORT.
Notarum explicatio.
a. S Barthelome, Kruijck 't kleyn Pinguins eylandt
b. S. Ierosme, Grote wal, 't groot Pinguins eylandt
c. Musklecove
d. Æolus
e. Witte bay
f. Willems bay
g. Ridders bay
h. C. de Naßou
i. Gr. Hendr. Fredricks bay
k. Onbequame bay
l. Ongeluckige bay
R.S.T. Nieuwe Straet
V. Een hooge bergh van waermen de vorder ghe: broken landen can sien
B. Gallego
Eerste Engte
Fretum Magellanicum
C. de Pennas
C. de St. Ines
LANICA.
Mauritius Landt
Valentyns bay
Verschoors Ree
Staten Landt.
Straet van Lemair
Windhonds bay
Nassausche Voerd
Schapenhams bay
Lheremitens eylandt
Terhaltens Eylandt
Ewoudts Eylandt
AVSTRALE.
I. de Gonçalo
Barnevelts Eylanden
TABULA
MAGELLANICA,
QUA TIERRÆ DEL FUEGO,
Cum
celeberrimis fretis a F. Magellano
et I. Le Maire detectis
Novis. et accuratissim.
descript. exhibetur.

ste: bezichtigde een sneeuw-berg, wiens top vuur spoog. Aen d'uithoek *Ana* leide hy onder een houte kruis een brief, behelzende: hoe 't niemand onbekend moest zijn, dat Paus *Alexander de seste* den Spaenschen koning de gewesten rondom in eigendom had geschonken. Hy liep zedert door de straet *Magellanes* lanx de Brasilsche kust na *Spanje*. Maer belangende de zee-kust, strekkende van *Chili* na *Magellanica*, leid aldus: Op d'uithoek *Felis* volgen *Cypriaen*, *Clara*, *Cabo de las Islas*, 't eiland *Socorra*, d'haven *Domingo*, 't hoofd *Gallego*, de reede *Stevan*, de hoofden *Andres* en *Ochavario*, en de valleye *Neustra Sennora* tusschen twee heuvelen. Vervolgens lanx *de Zuider-Oceaen* leggen *Abra de san Guillen*, *Punta del Gada*, *los Reyes*, *Innocentes*, *Augustijn*, *Roia*, *Catalina*, *Amaro* en *Victoriano*: voor welke de drie eilandekens *Sorlinges* in de mond der straet *Magellanes* tegen *de Zuid-Zee* gezien worden.

Zee kust van Magellanica.

Togt van Magaglianus.

Magaglianus overwinterde binnen de straet in d'inwijk *Sant Iuliaen*: vertoefde twee maenden voor de mond der rievier *santa Crus*, alwaer overvloedig visch vong: liep zedert lanx de zuid-kust tot d'uithoek *las Virgines*, welke die benaeming ontfing, ter oorzaek ontdekt wierd op den dag, toegewijd aen *Ursel* met haer elf duizend maegden. Een mijl landwaerd vond hy een hutte, alwaer meer dan twee honderd lijken vreemder wijse ter aerde bestelt waeren: en dicht aen strand een grote walvisch, by storm op droog gejaegt. En dewijl by nacht ten westen van de uithoek *Severino* veel vuur zag, noemde 't land ten zuiden *Terra del Fuego*. Hy verwonderde sich over de vermakelijke kusten wederzijds der straet, te aengenaemer door verscheide inwijken, en 't gebergt met welriekend geboomt, welker toppen onder dikke sneeuw schuilden.

togt van Loaysa:

Magaglianus wierd op 't jaer vijftien honderd vijf en twintig gevolgt van *Garcias Loaysa*: die, by d'uithoek *Virgines* straetwaerd ingevaeren, nijpende koude leed, en in de haven *Iorge* groen kaneel vond en verschrikkelijke reusen: van welke zommige moedernaekt gingen, dan dat een net uit gevlochte vederen, om de lendenen toegestrikt, tot weinig boven de knien droegen, en andere een mantel los over 't bloote lijf geslaegen. *Loaysa* paste 't land, by dese reusen bewoont, de benaeming *Patagones* toe: oordeelde de straet *Magellanes* honderd en tien Spaensche mijlen lang, tusschen de twee uithoeken *Virgines* aen *de Noord-Zee* en *Desseado* tegen *de Zuider-Oceaen*: binnen leggen drie inhammen, welke de breedte van zeven mijl bereiken.

van Alcazova.

Simon Alcazova sloeg negen jaer na *Loaysa* 't zelve vaer-water in: mijde 't land ter slinker zijde in de straet *Magellanes*, ter oorzaek toenmaels diep onder water lag: wierd benoodzaekt door zijn volk over staeg te smijten na d'haven *Leones*: alwaer hy met de vlootelingen aen een deerlijk einde geraekte.

Andere togten na Magellanica.

Zedert ruste de bisschop van *Plasencia* drie zeilen toe, die in 't begin des jaers vijftien honderd veertig ter straet *Magellanes* ongelukkig binnen liepen; want 't ammiraelsschip stiet aen stukken. d'Onder-zeevoogd overwinterde aen d'inwijk *las Zorras*: (alzoo genaemt ter oorzaek alhier veel vosschen vingen op een vlakke boodem zonder geboomt) en keerde zonder andere verrichting na *Spanje*. Het derde schip bragt het ter naeuwer nood voor *Arequipa* aen. d'Engelsche hopman *Richard Hawkins* vond 't land ten zuide der straet meest gebrooken, en weinig hutjens hier en daer ter loops opgeslaegen.

Reis van Draek:

In 't jaer vijftien honderd acht en zeventig quam de vermaerde *Frans Draek* herwaerds lanx de Brasilsche kust. Aen een eiland in de mond der straet *Magellanes* uitgestapt doode meer dan drie duizend vogels: en wierd zedert in *de Zuid-Zee* door swaere stormen gevaerlijk geslingert. Hy ontdekte halver weg van de straet, hoe de vloed uit *de Zuider-* en *Noorder-Oceaen* tegen elkander stieten, alwaer een groote bogt zuidelijk omkromt: gaf aen drie eilanden de benaeming *Elizabeth*, *Bartholomæus* en *Georgius*: dreef zonder zeil te voeren, drie weeken in sneeuw-jagt, dikke mist en regen: verviel tusschen zorgelijke klippen

ankerde eindelijk in d'haven *Health*, welk alzoo noemde, ter oorzaek 't afgematte ſcheeps-volk aldaer by gezonde ververſching wederom ter been geraekte. Zedert ſmeet *Draek*

van Candiſch.

overſtaeg t'huiſwaerd. *Thomas Candiſch* ſloeg 't zelve vaer-water in, acht jaer na *Draek*: vond binnen de ſtraet

Philips ſtad door honger uitgeſtorven.

Magellanes aen een engte *Philips-ſtad*, by de Spaenſche getimmert, om de togten uit *de Noorder-Oceaen* tot *de Zuid-zee* voor haer landaerd in eigendom te houden. Vier honderd man hielden de nieuwe veſting bezet. Vier bolwerken, ieder van een metael ſtuk geſchut voorzien, verdeedigden de ſtad, gelegen neven een aengenaem boſch. Doch dewijl *de Spanjaerden* de koude lucht niet konden verdraegen, en geen gewaſch in-oogſten, als welke geduurig door de woeſte inboorlingen verdorven wierd: begon na drie-jaerig verblijf d'honger diervoegen toe te nemen: datze in haer huiſen by meenigte den geeſt gaven. De geſtorvene veroorzaekten vuile ſtank, en de ſtank beſmettelijke ziekte, niet ongelijk de kinder-pokjens. Drie-en-twintig, onder welk twee vrouwen, vonden geraedzaem 't geſchut te begraeven: en met haer vuurroers zich landwaerd te begeven. Een vol jaer ſwerfdenze, niet zonder groote armoede: leefden by boombladeren, wilde wortels en gevoogelt, welk nu en dan ſchooten. Eindelijk namen voor over land na *rio de la Plata* te vertrekken; doch nooit quam beſcheid, waer gebleven zijn. Alleenlijk was *een Spanjaerd Ferdinand*, van den trop afgedwaelt, in

Candiſchs vordere verrichting.

Candiſch handen vervallen, wien hy 't voornoemde bericht deed. *Candiſch* vond binnen *Philips-ſtad* een halve galg, aen welke een miſdaediger hing, een kerk, d'huiſen vol menſchen door honger geſturven, en vier metaele ſtukken, die hy uit d'aerde had gegraeven. Hy liep voorts tot een verſche rievier in, (welke de ſtraet *Magellanes* aengrijpt) weder-zijds bewoont by wreede menſch-eeters. Hier lag laeg wey-land, daer anderzints de ſtraet met hooge rotzen rijſt. *Candiſch* vond by deſe menſch-eeters Spaenſche meſſen en pooken: bleef een gantſche maend in de weſtelijke mond van *Magellanes* leggen, wegens ſwaere ſtorm: leefde by moſſelen, ſlekken en gevogelt: en zeilde voorts met een buit van twintig tonnen gouds den weereld om na *Engeland*. Op 't jaer vijftien honderd negen-en-negentig, liep *Simon de Cordes* gezachhebber over vijf Nederlandſche zeilen binnen de ſtraet *Magellanes*: vond

Togt van Cordes:

alhier in *de Groene-Baey* moſſelen een ſpan lang, overvloed van endvoogels en ganſen, en meenigte boomen niet ongelijk den lauwrier: alleenlijk waeren grooter en hadden een ſcherp-bytende ſchelle. De wind viel zeer onſtuimig over de hooge rotzen: zulx de ſchepen meenigwerf voor vier ankers door-gingen. *Olivier van Noord* volgde *Cordes* na weinig maenden: zette onder *de Pinguyns* eilanden, 't kleinſte genaemt *Talke*, het grootſte *Caſtemme*. 't Volk woont in onder-aerdſche kuilen, en leeft by de vogelen *Pinguyns*: de vellen verſtrekken voor mantels, 't vleeſch ten ſpijs.

van Olivier van Noord.

Vogelen Pinguyns.

De vogels wegen doorgaens vijftien of zeſtien pond: hebben een ſwarte rugge, witte buik, een zeer dikke huid, lange raevens-bek, kort dikke hals, twee gepluimde vinnen in plaets van vleugelen, ſwarte ganſe-voeten en ſmaekelijk vleeſch, daerze nochtans op viſch aeſen: ſwemmen ſeer ſnel met de gezeide vinnen, welke lanx 't lijf weder-zijds nederhangen, wanneer op 't land recht over einde gaen: zitten meeſten tijd vier in getal binnen haer hoolen, diervoegen gemaekt, dat men lichtelijk tot de knie toe inzakkende van haer jammerlijk gebeten word. 't Scheeps-volk van *Cordes* vong in twee uuren meer dan negen honderd *Pinguyns*. Hy zelf ontdekte hier de woeſte menſchen *Enoo*, bewoonende 't geweſt *Coſſi*, verdeelt in geſlachten, *Kemenetes*, *Kennekas* en *Karaike*. d'Eerſte beſloegen 't geweſt *Karray*, de tweede *Karamay*, en de derde *Morine*. Alle ſchilderen de wangen en 't voorhoofd. De mannelijke roede hing met een draed toegebonden, en een pinguyns vel voor de ſchaemelheid der

Enoo een woeſt en groot volk.

der vrouwen. 't Hoofd-hair slingerde den mannen over 't voor-hoofd; doch is den vrouwen afgeknipt. Landwaerd zijn neder-geslaegen *de Tirimenen*, reusen elf voeten lang, die geduurig oorlog voeren met de volkeren rondom. Vorders ontdekte *Noord* in de straet *Magellanes* verscheide inwijken, vol ys en versch water.

Togten na de straet Magellanes.

Zedert hebben uit *'t Vereenigde Nederland* d'ammiraelen *Wilhem Schouten*, *Spilbergen* en *Iaques l' Heremite* stoutmoedige stevens gewend na *de Zuider-Oceaen*. Het gemein gevoelen, dat het land ten zuiden der straet *Magellanes* geen vaste kust is, heeft d'ervaerendheid bevestigt. *Schouten* bevond zulx, op 't jaer sestien honderd en sestien. Uit *Porto Desire* reis vorderende, liet de straet *Magellanes* ter rechter-hand leggen: liep zuidelijk aen door bleek water: ontdekte op vier en vijftig graeden een engte acht mijlen breed, door welke sterke stroom ging. De kust rees met hoog gebergt, wiens toppen onder sneeuw verschuilde. d'Uitterste punt wierd na den prinse van *Oranje* genaemt *Mauritius*, d'hakkelig-hooge kust ter over-zijde *'t Staeten eiland*, en de straet zelf *le Maire*;

Straet le Maire.

volgens begeerte der opper-koopman *Jacob le Maire*, wiens vader *Isaac* d'hoofd-reeder was der twee zeilen, van welke *Schouten* de vlag voerde. En dese vond hier zulk een meenigte walvischen: dat naeuwelijx konde mijden, alzoo by honderden swommen. De zee-meeuwen, grooter dan swaenen, ongewoon menschen te zien, lieten haer op de schepen van 't boots-volk grijpen. Vorders noemde hy de dorre [illegible] klippen, met andere min[illegible] bezet, noord-oostelijk [illegible] hoek *Hoorn* afgelegen, *Bar[illegible] landen*. Boven d'uithoek [illegible] ordert, is geslingert door [illegible] dyningen uit den westen, in blaeuw water. Doch het wierd zoo [illegible] uchtbaer, dat de straet *le* [illegible] *de Nederlanders* was gevon[illegible] de Spaensche koning *Philips* [illegible] erwaerds twee karveelen, [illegible] beleid van *Garcias de Nodal*. Dese nam naeuw-keurig kennis wegens d'hoofden, reeden en inhammen, gehoorig tot de gezeide straet: en keerden, zonder andere verrichting, te rugge.

van Flores, gedenkwaerdig.

Maer *Diego Flores* wende bereeds vier jaer voor d'Engelsche zee-voogd *Candisch*, de stevens van drie en twintig zeilen, bemand met vierde half duizend koppen, behalven vijf honderd oude Nederlandsche soldaeten na de straet *Magellanes*. Hy lichte ongelukkig d'ankers voor *Cadiz*; want, eer buiten de Spaensche wal geraekte, verloor vijf schepen en acht honderd man. Zedert reis vorderende over-winterde aen de Brasilsche kust: en wierd omtrend 't eiland *Catalina* van zulk een storm beloopen: dat 't vrouw-volk, geschikt om in de straet *Magellanes*, onder 't opzicht van *Peter Sarmiento*, vaste wooningen te maeken, op zee bleef, nevens 't voornaemste oorlogs-gereedschap en vordere lijfs-behoeften. Voorts nam, d'Engelsche ammirael *Fenton* drie schepen uit dese vloot van *Flores*: twee vergingen op de rievier *la Plata*: een liep te rugge na *Spanje*. *Flores* quam met d'overige zeilen binnen de straet *Magellanes* ten einde der lente-mand, wanneer 't land aller wegen onder dikke sneeuw schuilde: weshalven, geen kans ziende om elders land te kiesen tot vaste wooning voor *Sarmiento*, wierp met acht schepen over staeg na *Brasil*: verbrande op dese wederomtogt drie Fransche zeilen, nam twee, en liep t'huiswaerd. Doch sijn luitenant *Diego Ribera* en de landvoochd *Peter Sarmiento* landen 's jaers na 't vertrek van *Flores* met vier honderd man, dartig vrouwen en lijftogt voor acht maenden in de straet *Magellanes*.

Verrichting van Sarmiento.

Ribera voer te rugge; maer *Sarmiento* bouwde aen de noord-zijde der mond van *Magellanes-straet* 't stedeken *Nombre de Jesus*, en vijftig mijl verder op de meeste engte *Philips-stad* met vier bolwerken, eerlang door hongersnood verlaeten. De kust, tegen over 't vaste land *der Patagones* ten zuiden gelegen, tusschen welke de straet *Magellanes* loopt, word na de meenig[illegible] vuuren, des nachts by d'eerste ontdekkers gezien, *Terra del Fuogo* genaem[illegible]

Terra del Fuogo, hoedaenig land: naemt. Het is een hakkelig land met hooge bergen vol geboomt en door aengenaeme afwateringen besproeyt. Onder d'aerde, doorgaens drie voet veenachtig, schuilt een klipachtige grond. De lucht word schielijk beweegt door ongemein swaere buyen uit den westen. *haer inwoonders.* d'Inboorlingen zijn blank-bleek: doch beschilderen 't lichaem veelvervig: hebben lang, dik en swart hair en zeer scherpe tanden. De mannen loopen moeder-naekt: 't vrouw-volk dekt de schaemelheid met een stuk leer, en draegt om den hals schelpe-snoeren. Weinige werpen een robbe-vel over de schouders, welk nochtans weinig beschut geeft tegen de koude, die alhier 's winters vinnig nijpt. Haer hutten bestaen uit boomen, beneden in 't ronde zamengestelt, na boven spits toe-loopende met eenige opening voor de rook: zy zijn drie voet in de aerde geholt, en voorts rondom tegen de boomen met aerde bezet. Binnen d'hutten is niet te vinden, dan biese korfjens met visch-tuig van lijntjens en steene hoeken, konstig toe-gestelt. 't Geweer hebben de mannen geduurig by zich: ter oorzaek tegen de nabuuren onverzoenelijk oorloogen. Zy gaen behendig om met knodsen, slingers, boogen en lange werp-pijlen, van scherpe steene weerhaeken ter eener kant voorzien. Aerdig stellenze haer schuitjens toe uit een dikke boombast. De bast word uitgesneeden, toegenaeyt en geboogen, na de gedaente van een boot, welke voor en achter rijst. Vijftien of sestien voet lang en twee breed, kan acht menschen bequaemelijk voeren: die een verwonderens-waerdige snelle vaert maeken. 't Volk is niet alleen beestachtig; maer ook moordaedig. Eindelijk, behalven de straet *le Maire*, heeft *Henrik Brouwer* ten oosten boven *'t Staeten-eiland* een nieuwe doortogt gevonden uit *de Noorder-Oceaen* na *de Zuid-Zee.*

Elf-

Elfde Hoofd-ſtuk:

ONBEKENDE ZUID-LAND.

Verſcheide ontdekkingen van Zuid-land. 't Onbekende *Zuid-land* ſteekt hier en daer eenige kuſten in *d'Oceaen*, welke by verſcheide landaerd meer gezien, dan ontdekt zijn. Tegen over 't Ooſt-Indiſche eiland *Gilolo* leid *Terra des Papous*, welk *Iacob le Maire* de benaeming *Nieuw-Guinæa* toe-paſte. d'Engelſche ridder *Richard Hawkins*, achter *Papous* ten zuiden omgezeilt, vond d'inwoonders ſwart gelijk *Mooren*. Rondom vertoonden haer verſcheide eilandekens en bequaeme havenen. *Herrera* ſtelt alhier ten ooſten 't geweſt *Aguada*, de reede *ſan Iago*, 't eiland *los Creſpos*, d'haven *Andræas*, de rievier *Virginum* en 't kleine eilandeken *la Vallena*, voor de mond der ſtroom *Auguſtyn*. Voorts ontmoetmen vervolgens ooſtwaerd de ſtroomen *ſan Peter* en *Paulus*, d'haven *Hieronymus*, de eilanden *Puntaſalida*, *Abrigo*, *Malagente* en *Maire de Dios*, by blanke menſchen bewoont. d'Eerſte die *Nieuw-Guinæa* ontdekte, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig, was *Alvares de Savedra*. 't Wort geloofd dat zommige van d'eilanden *Salomons* tegen *Nieuw-Guinæa* ſtooten. *Eilanden Salomons.* Achtien van de meenigvuldige eilanden *Salomons* munten boven de andere uit: welker zommige drie honderd mijl in d'ommegang groot zijn, andere twee honderd, andere honderd, en ettelijke vijftig. Alle wordenze bewoont: hebben een vruchtbaere grond, allerley lijf-togt, meenigte varkens en hoenders. d'Inboorlingen verſchillen onderlingh zeer; want eenige zijn ſwart, andere blank of ros. *Hawkins togt:* De voornoemde *Hawkins*, wendende na de ſtraet *Magellanes*, wanneer by giſſing vijftig mijl meinde af te weſen van de vaſte Americaenſche kuſt, verviel op veertig graeden ten zuiden der middag-lijn met een weſte wind voor *'t onbekende Zuid-land*, welk bevond uit laege weyden te beſtaen, en bewoond: dewijl des nachts veel vuuren aen land bemerkte. Doch de Spaenſche bevel-hebber *Peter Fernandes de Quir* en ammirael *Luidewyk Paez de Torres* hebben dit geweſt nader ontdekt. *Fernandes de Quir land aen het Zuid-land:* Op *'t Zuid-land* uitgeſtapt ontmoeten verſcheide volkeren: *inwoonders aldaer:* eenige waeren bruin, andere blank of zaluw, met lang, kort, ſward, rood, ſluik of gekrult hair: hadden noch koning, noch wetten, noch bewalde ſteden, noch ſterkten. *haer zeden:* Onderling verdeelt voerden oorlog met ſchichten, werp-pijlen, knodſen en ſtokken. Haer huiſen uit hout getimmert ſchuilden onder 't dak van palm-boom bladeren. 't Huis-raed beſtond in aerde potten, weef-getouwen, viſch-netten, fluiten, trommels en verniſchte lepels. Van parlemoer maektenze beitels, zaegen, houwelen en hals-cieraeden. De hooven waeren zindelijk geſchikt. Nevens de tempels ſtonden begraef-plaetſen. Zy voeren handig in kleine ſchuiten. 't Brood voedzaem en ſmaekelijk wierd uit lange en dikke wortelen gebraeden en gekookt. *vruchten:* Hier waſſchen ſeſterley *platanos*, groote meenigte amandelen, nooten, oranje-appelen, citroenen, dikke zuiker-rieten, palmboomen die wijn geven, *cocos* en *obos*, niet ongelijk in ſmaek en gedaente den queen. 't Meeſte genot trekkenze van *de cocos*; *nuttige cocos.* want het merg is aengenaeme ſpijs en drank: de buitenſte ſchorſen verſtrekken tot vaten en fleſſchen, de binnenſte tot werk en touwen voor 't vaertuig: de bladeren geven zeilen, matten en ticchelen: van de ſtammen worden gemaekt riemen, knodſen, pieken en huis-ſtijlen. Behalven verſcheide moes-kruiden groeyen hier zeer hooge kawoerden en *bledos*. *beeſten:* 't Land grimmelt van varkens, hoenderen, duiven patrijſen, end-vogels, geiten en ander gemein vee. *viſch:* Het water verſchaft elft, tongen, zalmen, roggen, zee-haenen, paelingen, ſardynen, garnaet en verſcheide andere onbekende viſſchen, niet min voedzaem als ſmaekelijk. Vorders levert

 dit

dit geweſt noote-muskaet, maſtik, peper, gengber, kaneel, goud, zilver, peelen, zijde, zuiker, annys, hooning, waſch, ebben-hout, terpentyn, leemputten en marmor. d'Inwijk *Philips* kromt zich tot twintig mijlen: heeft een veilige reede en ſchoone grond, beſtaende uit ſwart zand: twee groote rievieren vallen in deſe bogt: rondom ſtaen luſtige boſſchaedjen vol quartels, nachtegaelen, diſtel-vinken, periquieten en papegaeyen, die een wonderlijk-zoete zang maekten. De bloeyzems, byzonder van oranje-boomen en 't kruid *alvabaca*, geven een aengenaeme reuk. De gezonde lucht voed bejaerde menſchen. *Peter Fernandes de Quir* leverde in geſchrift 't voorverhaelde over aen de Spaenſche koning *Philips de tweede*: ten einde hem beweegde, om een volkplanting te leggen op *'t Onbekende Zuid-land*: te meer dewijl aldaer niet gevonden had beſneeuwde bergen, noch verdronke velden, noch krokodillen, mieren, ruſpen, muggen, of eenig ſchadelijk gediert. Doch kreeg weinig gehoor: zulx geen *Spanjaerd* zedert na *'t Onbekende Zuid-land* de ſtevens wende. Maer d'Ooſt-Indiſche maetſchappy *des Vereenigden Nederlands* vatte dit werk ernſthaftig by de hand. Twee ſchepen *Heemskerk* en *de Zee-haen* wierden, onder 't beleid van *Abel Taſman* afgeſchikt, om *'t Zuid-land* nader te ontdekken. Den twaelfden der oogſtmaend op 't jaer ſeſtien honderd twee en veertig, lichtenze d'ankers voor *Batavia:* liepen door de ſtraet *Sunda* na *Mauritius-eiland*, alwaer in de noord-weſtelijke haven voor 't ſlot *Frederik Henrik* ter reede quamen, den vijfden der herfſtmaend des voornoemden jaers. Zy vonden hier 't Amſterdamſche ſchip *den Swarten Arend:* om 't ſlot van levens-middelen te voorzien, en een laeding ebbenhout in te nemen. Den achtſten van wijnmaend ſtak *Taſman* na *'t Zuid-land* over: wierd beloopen van yzelijke ſtormen: ontdekte den vijf en twingſte der ſlagt-maend een dorre wal, [te]gen welke de zee onſtuimig barnde. [H]y hield lanx deſe kuſt: vond een be[qu]aeme inham; doch moeſt wegens 't hard weder zeewaerd over ſtaeg ſmijten. Zedert de ſtrand genaedert, vond aldaer dikke boomen, binnen uitgeholt: rondom lagen moſſelſchelpen. Uit 't boſch verhefte haer een ſchel geluid van zingende menſchen: waerom door ſchrik wederom na boord voer: en zag een dikke damp op gaen tuſſchen 't geboomte. Herwaerds des anderen daegs gekeert, bond een oranje vlagge aen een pael, in welke 't merk der Ooſt-Indiſche maetſchappy geſneeden wierd. Hy noemde deſe inwijk *Frederik Henrik*, en de gantſche kuſt *Antonius van Diemen:* zette voorts ſtreek ooſtwaerd: en ontdekte den achtiende van wintermaend een bequaeme haven. De ſloep afgevaerdigt, om den oever te ontdekken, quam tegen den avond te rugge, gevolgt door een vaertuig uit de wal. Dit naderde hoe lanx hoe meer; doch *Taſman* konde geen beſcheid zien wegens duiſternis: alleenlijk hoorde hy naer geſchreeuw van groove ſtemmen en een ſchelle klank, niet ongelijk een trompet. De Nederlandſche vlootelingen riepen tegen haer aen: blieſen op trompetten: en ſchooten eindelijk een ſtuk geſchut los. Thans begonden *de Zuid-landers* ſchrikkelijk te tieren: toeten op een hoorn: en keerden na land. *Taſman* beſtelde voorts de wacht: en beleide d'overloop met zabels, pieken en vuurroers. Des anderen daegs roeyden *de Zuid-landers* in verſcheide praeuwen, twee en twee aen een gebonden, en met planken over de boorden beleid, na de ſchepen *Heemskerk* en *Zee-haen*, dobberende aen werp-ankers. De buſſchieter van *Heemskerk* voer met de boot nevens ſes man, om 't geſchut der *Zee-haen* op te vroeten. De boot wierd halvervaert tuſſchen de twee ſchepen rondom aengeranſt van *de Zuid-landers*; die naederende een yzelijk geluid maekten, en de zeven matrooſen diervoegen onthaelden: datze vier met lange ſtokken dood-ſloegen. De drie overige ontſwommen. Na verrichting deſer moord, roeydenze niet zonder ongelooflijke vaerdigheid na de wal: zulx eer *de Nederlanders*

vogels.

Smeek-ſchrift van de Quir.

Zeer merkwaerdige togt van Abel Taſman na het Onbekende Zuid land.

Merkwaerdige daed der Zuid-landers:

landers 't geweer konden gebruiken, waerenze buiten schoots. *Tasman* bemerkende dat hier niet te doen viel, als boots-gezellen te waegen tegen dese verwoede menschen, ging onder zeil, gevolgt van verscheide schuitjens: op welke d'achter-stukken met schroot gelaeden los gingen, en verscheide troffen: zulx de schuitjens te rugge keerden. Dit volk was grof, onverzaechd, sterk en van getaende verve: 't hoofd-hair, rondom opgestreeken, wiert in een tuit boven op de kruin toegebonden: de kruin pronkte met een stijve witte veder: om d'hals hing een vierkante plaet: over de borst stond een lange witte streep: zy droegen een vierkantige mantel, voor de krop toegeknoopt. In 't midden der schuitjens, twee en twee aen malkander gebonden, was de gezaghebber, die de roeyers aenmoedigde. Onder de gezaghebbers munte uit een grijs man, die dicht aen boord quam, en riep met een groove en holle stemme. Alle gebruiktenze stokken zonder scherp. *Tasman* noemde de reede, ter oorzaek de wreede bejeegening, *de Moordenaers-baey:* bevond zich zedert rondom bezet van land: slingerde by harde storm aen 't anker, voor een kust, alwaer veel rook zag opgaen: en zeilde voorts lanx de wal, tot den vijfde der louwmaend des jaers sestien honderd drie en veertig: wanneer onder een klein klippig eilandeken ter reede liep. Alhier vielen twee straelen waters van een hooge rotze met groot gedruisch in zee. d'Inwoonders kloeke menschen wenkten 't boots-volk riepen yzelijk, en wierpen met steenen: andere steunden op een dikke knodze, of schermden met de zelve. Dicht aen de wal lagen twee schuitjens van stroo gevlochten. De sloep met twee kamer-stukjens, afgeschikt om versch water te haelen, keerde onverrichter zaek te rugge: alzoo de zee hol schoot tegen de hooge klippen van het eilandeken. *Tasman* dieshalven zeilde voort, te meer nadien geen goede anker-grond bespeurde: en ontdekte zedert twee laege eilanden met hooggeboomte. Van 't grootste quam

haer gestalte,

gewaed,

schuitjens.

Vordere togt van Tasman.

Vreemd eilandeken.

een klein vaertuig, welk voor en achter scherp toeliep: aen bag-boord stak een houte vlerk uit, op dat het niet zoude omvallen. Drie geele mannen zaten achter malkander, en roeyde ongemein vaerdig op 't schip *Heemskerk* aen. *Tasman* gebood 't volk van den overloop te vertrekken: ten einde de drie *Zuid-landers* niet afgeschrikt zouden werden, om binnen scheeps-boord te komen: hy zelf wierp achter uit de galdery een stuk lywaed: welk een, in zee gesprongen, opvischte: en tot een teiken van dankbaerheid op sijn hoofd leide. Zulx vryer geworden dicht onder 't roer naderden: alwaer een mes gebonden aen hout uit 't water haelden: en schonken hier tegen een parlemoere visch-hoek, hangende aen een kotoene lijn. *Tasman* den wal genaedert zag een groote menichte menschen lanx strand loopen met twee vaentjens op stokken. Ettelijke schuitjens roeyden dicht onder 't geschut. Een uit den hoop verstoute zich in 't schip te klimmen. 't Was een staetig man, met een breede swarte baerd: om den hals hingen groene blaederen: ging met de beenen onder 't lijf op den overloop nederzitten: en buigde 't hoofd ettelijke reis tot de grond toe. *Tasman* deed desgelijx, en vatte hem by de hand, om binnen de kajuit goed onthael te doen; doch, alzoo de hond begonde te baffen, wierd vervaerd, en stapte wederom in sijn vaertuig. Ondertusschen swommen verscheide *Zuid-landers* aen boord: andere bragten in schuitjens de ververschingh *pisang* en *klappes*. Tegen den avond roeyde een groot vaertuig, omringt van mindere sloepen, met een yzelijk getier na 't schip *Heemskerk*: alwaer de matroosen, beducht voor gevaer, op 't geweer pasten; doch waeren te zorgelooser, toen schenkaedjen onfingen van de landvoogd. Des anderen daegs liep een vreemd schuitje voor de boeg van de fluit *Zee-haen*. Twee sloepen, aen malkander vast gemaekt, en over de boorden met bamboesen beleid, voerden ettelijke mannen, bestiert by een overste, (zy noemden hem *Orangkaey*)

Tasmans wedervaeren aen het Zuid-land.

Vreemd schuitje.

die zommige gebood te zwijgen, andere neder te zitten, andere na beneden te loopen of te roeyen. Alle gehoorzaemden. Op 't midden van 't verdek der twee schuiten stond een hut, boogs-gewijs uit bamboesen gevlochten en met *pisang-bladeren* gedekt. 't Zeil was van matten, en maekte een sneedige voortgang. Rondom dese sloep roeyde minder vaertuig, op naer geschreeuw van ieder, *hael*. Geduurende 't schreeuwen, bleven *de Zuid-landers*, die te vooren aen de schepen *Heemskerk* en *Zee-haen* geswommen of geroeyt waeren: op d'overloop onbeweegd zitten. Zulx *Tasman* niet anders konde bemerken, of de koning zelf quam hem bezoeken. En dese bragt ettelijke verkens, hoenderen, *klappes* en *pisang*, alle met witte doekjens bewonden, tot een gifte: droeg een kleed, welkers stof sweemde na Chinees papier, dubbeld aen malkander gekleeft. Hem volgden een groote sleep mannen, vrouwen en kinderen: zommige voeren na boord: andere swommen: alle pek-swart. Zy ruilden tegen oude spijkers en andere snuistering haer kleederen en hals-snoeren, bestaende uit parlemoere-koraelen, tusschen welke witte kinkhoorentjens geregen waeren, en parlemoere visch-hoeken. *Tasman* trok een oude *Orangkaey* een hembd, broek en wambais aen, en zette hem een hoed op 't hoofd. Aldus gekleed, stond een geruime tijd verwonderd over zich zelf: sijn onderzaeten keeken niet min verbaest; doch landwaerd gekeert, quam zedert zonder kleeding te voorschijn. Een andere *Orangkaey* met een roomer wijn beschonken, goot de wijn uit: zette den roomer op 't hoofd: en voer weg, blyde met sijn gifte. Vorders bezichtigden zommige land-voogden 't schip *Heemskerk* boven en beneden: by 't geschut gebragt, wilden 't gebruik weten: men loste dieshalven een stuk: de slag verbaesfde alle diervoegen: dat uit schrik buiten boord zouden gesprongen zijn, indien niet wederhouden waeren. Dagelijx wierde allerley verversching den vlootelingen toe-gebragt in een groot vaertuig, rondom welk verscheide mindere roeyden: tellekens als de riemen te water gingen, maektenze een groot geschreeuw.

Wonderlijke koning.

Merkwaerdige voorval.

Zy scheenen te vraegen, van waer en waerom de twee zeilen herwaerds quamen? *Tasman* bragt ettelijke ledige vaten boven, te kennen gevende, hoe versch water zocht. *d'Orangkaeys* wesen na land: voeren zelf met twee Hollandsche booten derwaerds; doch keerden zonder water: alzoo d'inwoonders zelf kuilen moesten graeven, waer uit water schepten. Ondertusschen waeren wederom verscheide *Zuid-landers* aen boord gekomen: voor welke de stuurman en hoogbootsmans jonge op trompetten bliesen, een andere speelde op de fluit, de vierde op een fiool: 't scheeps-volk danste: waer over *de Zuidlanders* diervoegen zich verwonderden, dat den mond vergaeten toe te doen. *Tasman* bevond toenmaels uit een woordboek, behelsende de spraek op *Salomons-eilanden* gebruikelijk, dat veele naemen deser menschen groote gemeinschap hadden met die van *Salomons-eilanden*. Nevens de mannen quamen ook veel vrouwen binnen scheeps-boord: dese waeren alle ongemein groot; doch onder alle munten uit twee yzelijke reusinnen, welker een knevels had: zy vatten beide den wondheeler *Henrik Haelbos* om den hals: ieder verzocht vleeschelijke vermenging: waer over onderling in woorden geraekten. Alle hadden dik, gekrult en swart hair. d'Andere wijven tasten de matroosen oneerlijk in de voorbroek, en gaven zoo veel te kennen: datze wilden byslaepen.

Reusinnen verlieven op de Hollanders.

De mannen prikkelden tot zulk een schennis de bootsgezellen aen: verven 't swarte hair, gevlochten tot kleine tuitjens, ros: kemmen met tien kleine ronde stokjens, boven zamen-gebonden en onder in losse tanden verdeelt. 't Hair van zommige evenwel slingerde aen lange vlechten. Zy scheeren de kneevels kael af; maer houden een vierkantige baerd aen de kinne. Onder d'oude nochtans wierden gevonden, die de wangen ruich begroeyt

Zuid-landers hoedaenige menschen.

groeyt waeren. Zy schrappen 't hair af met visch-tandekens, aen een stokjen vast gemaekt. Alle loopenze bloots hoofds: behalven dat weinige een vier-kantig beschutsel boven d'oogen bonden tegen de zonne. Het beschutsel zelf bestond uit gevlochte klappes-blaederen of groene en roode veertjens, zeer aerdig door malkander gebreyt. Het boven-lijf van alle bleef naekt: om de middel droegen eenige een liesen-gordel, aen welke verscheide liesen nederwaerds hingen: andere hadden een matje van klappes-bolster voor de schaemelheid: 't matje was buiten ruig en binne-waerd kael: zommige knoopten om 't onder-lijf een doek, niet ongelijk dubbeld Chinees-papier, met groove veel-vervige streepen. Rondom de mannelijke roede stonden swarte lit-teikenen gebrand, gelijk ook op andere deelen des lichaems. 't Gewaed der vrouwen verscheelde weinig van der mannen: alleenlijk hing weinig langer, namentlijk tot de knien. Zy trokken haer gewaed uit, en ruilden het tegen spijkers. De baerdeloose jongelingen bestreeken haer lippen met swarte verve, na de manier van lange kneevels. Eenige *Orangkaeys*, in de kajuit wel onthaeld, stonden verbaest, wanneer den kogel uit een boven-stuk zoo verre zagen wateren: spraken een liefelijke tael: droegen om den hals peerlemoer-schelpen, of witte kink-hoorens, of riekende bloemen, of groene blaederen, of de geruilde spijkers. Zommige bejaerde vrouwen waeren beide de kleinste vingeren quyt: de jonger behielden een pink. Ettelijke oude mannen waeren inschelijx de pinken afgekapt. *Haelbos*, wijsende op het stompje, vraegde een na de oorzaek; doch hy leide d'hand onder de kinne en maekte voorts eenige vreemde gebaerten, waer uit geen begrip konde gekreegen worden. Den drie en twintigste van louw-maend voer *Tasman* voor de tweedemael na land om water: voerde met zich houweelen en schuppen, ten einde kuilen groef. Twee booten hielden malkander dicht by: in ieder waeren drie

Vreemd afkappen der vingeren.

Zuid-landers. *Tasman* riep tot de roeyers, *lustig, lustig*: welke woorden *d. Zuid-landers* in *Tasmans* boot, bemerkende zulx tot meerder vordering tellekens herhaelden: en wanneer zy d'andere boot voorby roeyden, jouwden haer lands-luiden, die met *de Zee-haens* boot voeren, schamper uit. *Tasman* ontdekte thans verscheide eilandekens van verre: wierd zeer minnelijk onthaelt: en des avonds by vier mannen door 't water aen de sloep gedraegen. Zy hadden twee stokken, tusschen welke in 't midden een matte gebonden was: ieder man leide een eind der stokken op de schouder: en bragten *Tasman*, zittende op de matte, na boord: en te gelijk negen verkens gegraeven water. *Tasman*, om de hoek des eilands gevordert, bevond 't jagt *Heemskerk* onder zeil: weshalven na *de Zeehaen* roeyde; alwaer bericht kreeg: hoe *Heemskerks* anker door-geslipt was: weshaven met *de Zee-haen* volgde: en des anderen daegs een ander groen eiland in 't gezicht kreeg: lanx den oever liep een hoop volks met stokken, waer aen witte doeken slingerden. Zommige voeren na boord en bragten de zelve ververſching, welke 't voorige eiland leverde. Dit lag op de hoogte van twintig graeden ten zuide der middag-lijn, en had de lengte van twee honderd en ses graeden. d'Inwoonders ruilden tegen eenige kleinigheden clappes, piesang, hoenderen, verkens, peerlemoere visch-hoeken, steene bylen, kleine stoeltjens, swaere stokken vol diepe kerven, om felder te quetsen, met een swart geverfde scherpte een arm lang, en kantig door harde weer-haeken. De booten kregen hier overvloedig versch-water. 't Volk quam in spraek, zeden en kleding zeer over een met die van 't eerste eiland; doch was zoo vriendelijk niet. Een *der Zuid-landers* stal een halve piek uit de boot: welk hem sijn makkers dwongen te herstellen. De voornoemde *Haelbos* vertelt, hoe hy te land gestapt, nevens eenige soldaeten, de huisen bezichtigde, en bevond de zelve vreemd gebouwt: zommige na-

Wonderlijke huisen op 't Onbekende Zuid-land. namentlijk waeren rond toorens-gewijs uitried in d'aerde gestooken, boven wijder dan onder met een spitse kap, zonder lucht-gaten: andere hutten hadden een langwerpig dak van *piesang* of klappes-bladeren: het dak ruste op paelen. *Merkwaerdige bejegening van Haelbos.* Binnen zulk een getimmer schuilde *Haelbos* tegen een stort-vlaeg: en vond aldaer een merkelijk aental jonge mannen en wijven, neder gezeeten op matten: by welke een vrouw ter aerde neder-lag blind wegens ouderdom, die noch gaen noch staen konde: dese bewaeyde haer met een waeyer piesang-bladeren. De mannen eindelijk weggaende deeden zoo veel blijk, dat *de Hollanders* tot de wijven zouden ingaen; maer als zy haer niet handelden, gelijk verzochten, stonden gelijkelijk op, en dansten niet zonder vreemde gebaerten en liedekens, rondom *d'Hollanders*. *Vreemde wonden.* De mannen alhier hadden in de borst en schouderen lit-teekenen een duim diep en halve vinger lang. Zommiger wonden bloeden noch: waer op meenigte vliegen zaten. De vrouwe waeren niet gequetst. *Vreemd eten.* Aten alle zeer wonderlijk. Zy rukten de bolsters van de klappes-schaelen met de mond: klopten d'harde schaelen op d'elleboog aen stukken: en nuttigden alzoo de kern. 't Vleesch word niet gaer gekookt of gebraeden; maer slechts warm gemaekt. *Manier van leven der Zuid-landers.* Zy slaepen ter aerde neder op matjens: een klein stoeltje met vier pooten, uit een hout gesneeden, verstrekt tot een hoofd-kussen: hebben groote hoovaerdy in 't hair: die geen lang hair hebben, gebruiken paruiken: leven by 't geen het aerdrijk uit haer zelf voortbrengt: en beduiden eindelijk, hoe haer vyand de hooge kust, welke voor uit lag, bewoonden. Derwaerds wende *Tasman* de stevens, gevolgt uit eenige kleine eilandekens van zeil-vaertuig, welker zommige *een bosch-klappes*, andere *pisang* om hoog stacken: aen d'uiterste takken slingerde een wit vaentje; doch alzoo de scheepen reis vorderden, wierpen den *piesang* en *klappes* buiten boord. Men zette den streek westelijk en west ten zuiden: ondekte drie eilandekens: by 't laetste viel een yzelijke branding, na welke des nachts, niet zonder 't uiterste gevaer, zeer genaedert wierd. *Vordere togt van Tasman.* Zedert ontdekte *Tasman* aen ly en loefwaerd een hooge kust, die haer verre uit-strekte; doch de zee storte hier diervoegen: dat geen land derfde aendoen. Ook brande *d'Oceaen* vreeselijk op een lang rif, eerst tien, daer na vijf, vierdehalf, wederom tien, veertien en zeven vademen diep: zy konden nu en dan de grond duidelijk zien: weshalven de bijl by plecht anker klaer lag tot kappen; en de boots gereed gemaekt: om zich na *de Zee-haen* te bergen, indien 't schip aen stukken stiet. *is in groote nood.* Eindelijk over 't rif geraekt, zagmen aen loef zeer hoog land en lywaerd heuvelachtige eilanden. De zee was vol blinde klippen en ondiepten: zulx alle uur groot gevaer liepen: te meer nadien dagelijx harde stormen waeyden: verlooren eindelijk 't land uit gezicht. Op vijf graeden ten zuiden der middag-lijn is de streek westelijk aengezet na *Nieuw-Guinæa*. Den twee-en-twintigsten van lente-maend ontdektenze laeg groen land vol hoog geboomt, met ontallijke eilanden bezet, alwaer de zee op ettelijke riffen vervaerlijk brande: zulx wederom in groote nood waeren: en zedert tusschen achtien eilandekens, gevaerlijk wegens droogten en harde stroomen, die de zeilen na de wal dreeven. Terwijl met kleine vordering boegzeerden, om boven d'ondiepten te stevenen, quam een klein vaertuig, *Een Zuidlands schuitje.* voerende een groote vleugel aen stier-boord, van strand af: 't trees achter meer dan over steven: was over de boorden met planken beleid, op welke zeven mannen zittende roeyden. Alle bruinachtig en naekt, dekten de schaemelheid met een hairige gordel, aen de kruin des hoofds vast gebonden: onder de voeten hing iets, welk in plaets van schoenen gebruikten: om den hals slingerden bloemen: 't licchaem stond beschildert met swarte verve. Onder de zevene munte uit een kloek

en

en vet man, op wiens hoofd twee vederen ſtaeken: hy ſtond en bood den matrooſen twee *klappes* aen. *Taſman* wierp hem tot vergelding een bamboes met ſpijkers toe en een ſtuk zeil-doek: welk wanneer diep onder water zonk dook een oud man na de grond: bragt het zeil-doek boven water: en klom wederom tot ſijn ſes metgezellen. Dit volk deed geen bewijs van dankbaerheid voor de ſchenkaedjen: droegen pijl en boog: voerde weinig ſpraek: weſen, dat *de Hollanders* op 't eiland zouden komen: noemden *de klappes anieuw*, gelijk ook d'andere eilanders. Voortgevaeren ontdekten twee vlakke eilanden met laeg geboomte, en drie mijl aen bag-boord een hooge kuſt, en ter ander kant een groot eiland: werwaerds in ſtilte afdreeven. Zy naderden 't land, als twee ſchuitjens, ongemein ſmal en weder-zijds met een vleugel bamboeſen, op zijde van de fluit *Heemskerk* liepen. 't Grootſte vaertuig voerde ſes man, het kleinſte drie: alle zeer wanſchaepen. Zy gingen moeder-naekt: alleenlijk was de mannelijke roede met een dun bandeken tegen den buik opwaerds gebonden: om de armen hingen parlemoere ketenen: zy waeren pek-ſwart; doch wegens 't kaeuwen van *pieſang* rood in de mond: 't hoofd-hair pronkte met een houte kamme, het voor-hoofd met blaederen; doch in ieder ſchuitje ſtond een die een gekneuſd takjen bamboes pluims-gewijs in de nek vaſt-maekte. 't Grootſte vaertuig was beſchildert met rouwe gedaenten van menſchen en vreemde kris-kraſſen. Zy gebruikten roode pijlen en boogen: en, na dat eenige woorden den matroſen toeſchreeuwden, roeyden te rugge na ſtrand: welke *Taſman* achter uit liet leggen, en liep tuſſchen de vaſte kuſt (by alle voor *Nieuw-Guinæa* gehouden) en verſcheide groote eilanden, voor de vaſte kuſt wijd en zijd verſpreyd. Alhier naderden uit de wal vier ſmalle ſchuitjens, met konſtig beeldwerk geſneeden, gelijk een gekronkelde ſlang; maer hielden op een roer-ſchoot van de ſchepen af. Eindelijk ſprong een over boord, en ſwom na 't kleinſte ſchuitje, waer uit een ander zich te water begaf na 't ander, met welk verwiſſelde. Deſe verſtoute zich onder *Heemskerks* galjoen te loopen. 't Was een pek-ſwart man: voor de ſchaemte hingen eenige blaederen, om d'elleboogen arm-banden drie vingeren breed: door 't middel-ſchot der neusgaten ſtak een witte beene priem weder-zijds ſcherp, en voorts een vinger dik: d'hals pronkte met een keten witte kink-hoorens en ſchelpen. Niemand voerde eenig geweer. *Taſman*, lanx de vaſte kuſt voortgezeilt, ontmoete eerlang achtien ſchuitjens: de roeyers leiden de riemen op haer hoofden niet zonder vreemde gebaerten: ſchreeuwden yzelijk: en noodigden *d'Hollanders* aen land te komen. De voor- en achter-ſteven van 't vaer-tuig vertoonde aerdig beeld-werk: voorts was het kalk-wit, en had een vlerk op zijde. Zommige ſcheepjens voerden twee mannen, zommige drie, vier en vijf mannen. Acht quamen binnen ſcheeps-boord, alwaer met arak beſchonken wierden. Deſe *Zuid landers* gingen moeder-naekt: zommige hingen voor de ſchamelheid eenige blaederen, andere niet. Zy hadden een ſwarte huid; doch ſchilderden 't voor-hoofd boven de neus met een roode ſtreep tot d'ooren toe. 't Bruine hair, dicht in een gekrult, wierd roſch geverſt: hoewel andere het graeuw maekten. Eenige hing los over de ſchouders: andere bonden het in een tuit op de kruin, ſchuilende onder de kap van een pieſang-blad: andere droegen hair naeuwelijx twee vingeren lang, door het middel-ſchot der neus-gaten een ſtuk bamboes of een ſwarte pen, en een breede baerd zonder kneevels. Zy hadden niet te ruilen als kink-hoorens, weinig kleinder dan een hoofd, op welke een wonderlijk geluid maekten. 't Geen ruilden rookenze eerſt, niet ongelijk d'honden: hadden geen gaeding in ſpijkers, gelijk alle de andere *Zuid-landers*. Haer viſch-vangſt ging vreemd toe. Zy bonden aen een rotting veel klein halve klappes-doppen, kettings ge

Leelijke menſchen.

Een wonderlijk man.

Geſtalte en gewaed van zommige Zuid landers.

wijs zamen-geregen: rammelden met dit werktuig boven op het water, om de visch by een te vergaderen. In de schuitjens lagen langwerpig ronde planken, in 't midden met een strik, welke voor schilden gebruikten. Toen dese *Zuid-landers* van boord stapten, dreigde een de matroosen af te rosschen, schuddende heen en weder een swaere knods. Geswind roeyden de schuiten strandwaerd: terwijl iemand uit den hoop wederzijds op de boorden der schuit met een stok klopte, niet anders of een wapen-kreet maekte. Onder dese had een geruilt een out wambais, waer mede vreemde potzen uitrechtede alzoo het tellekens averechts aentrok: dan over sijn beenen, dan op 't hoofd, dan met de knoop-gaten achterwaerds. De schepen liepen vorders lanx hakkelig land: en schudden den twaelfde der gras-maend door een schrikkelijke aerd-beeving, geduurende anderhalf uur, dier voegen: datze scheenen aen flarzen te stampen, in een vaerwater, alwaer 't dieploot geen grond bereikte: vonden vorders een hooge brandende berg op een eiland, tusschen welk en de vaste kust, alwaer een andere berg boven de wolken stak, doorzeilden: tot eindelijk vervielen in wit water, door een sterke stroom beweegt uit het vaste land. Onder 't eiland *Iamna* ten anker geloopen, zagen d'eilanden *Moa* en *Arimoa* voorwaerds leggen. *De Iamneesen* pasten *Nieuw-Guinæa* de benaeming *Betaf* toe, en gaven zoo veel te kennen: dat tegen d'inwoonders aldaer geduurig oorloogden met pijlen. Dit volk was inschelijx swart. Zommige droegen los gekrult hair, andere in lange strengels gebreyd, andere twee dikke lokken nevens d'ooren. Alle pronktenze met vier vederen op 't hoofd. De mannen trokken den baerd uit: staken een groote beene ring door d'ooren: aen de ring slingerde een schelp, niet ongelijk een spoor. Weinige, of zy hingen om 't hoofd roode roosen, en om den hals varkens-tanden en kleine schelpjens, aen een koorde zamen-geregen. Zy bewoelde den buik onder de navel met een riem, anderhalf hand breed. De lendenen pronkten met een gordel van kleine hoorntjens, waer aen een smal lapjen hing, om de schaemte te dekken; doch alzoo niet meer dan twee vingeren breedte had, en gints en weder slingerde, verschafte het geen eerbaer deksel. Door 't middel schot der neusgaten stak een varkens-tand of stuk van een riet. Op de voor- en achtersteeven der smalle schuitjens stond een afbeeldzel, aldernaest gelijkende na een kleine leeuw. Een onder dese eilanders was zeer kluchtig: herhaelde alle de Nederlandsche woorden: weshalven de naem papegaey kreeg: hoedaenig ook sijn landsluiden hem noemden. *Tasman* liep zedert voor *Moa* dicht aen de vaste kust ten anker, tien mijl boven *Iamna*. Hier quam een groote praeuw, voerende zeventien mannen, die meenigte pijlen na 't scheeps-wand schooten. Echter klommen des anderen daegs binnen scheeps-boord. De wond heeler *Haelbos* vereerde aen een uit den hoop een muts: *de Iamneser* wilde dankbaerheid bewijsen: verzocht *Haelbos* beliefde neder te zitten: begon voorts sijn hair rouwelijk te handelen, en kort by de grond van 't voorhoofd af na de nek toe te vlechten: alwaer bond de einden der vlechten in d'hals toe. Vorders liep *Tasman* tusschen *Nieuw-Guinæa* en 't eiland *Insou*: en bragt weinig meer als weinig woorden van *Iamna*: namentlijk d'eilanders noemden een boog, *vertilia*: een varken, *paro*: een mes, *sappera*: koraelen, *sassera*: een spijker, *tortor*: slaepen, *moeni*: een ratte *asphoo*. Hy zeilde thans nevens *Arimoa* grooter en hooger als 't nabuurig *Amoa*, welk niet qualijk swijmt na een toppersmuts: liet *Nieuw-Guinæa* achter uit leggen, alzoo noordelijk over staeg smeet: en liep buiten *Schoutens-eiland* om: alwaer acht swaere schuiten op hem aenhielden. Ieder schuit had wederzijds een vleugel: beneden roeyden in vier ryen twee en twee; op de vleugels zaten even zoo veel; doch met de voeten in 't water. Naderende staken een stok om hoog, waer aen een

Vreemde visch-vangst: en zeden van een volk.

Aerd-beeving.

Eiland Iamna: der zelver inwoonders.

Tael van Iamna.

een wit doekje flingerde. *Tafman* liet infchelijx de vreede-vlag waeyen. *De Zuid landers* braken ondertuffchen de pijlen op haer hoofden: vifchten een keten koraelen, aen een ftuk hout gebonden en uit de kajuit gefmeeten: riepen luids keels; doch deinfden te rugge, zoo haeft d'hoogbootfmans jongen op de trompet begonde te blaefen. Dit volk was geel, en dekte de fchaemelijke leeden. Doch 't breeken der pijlen ging zeer plechtelijk toe. Eerft ftakenze den pijl hemelwaerd, en thans in 't water: trokkenze op 't hoofd aen twee ftukken: 't een ftuk wierpenze weg aen bak-boord, en 't ander by ftuurboord. Die den pijl brak ftond op, en fprak veel tegen *d'Hollanders*: dewelke zulx voor een eed aen-namen. Ieder vaertuig voerde acht of negen en twintig menfchen. *Tafman* reis vorderende ontdekte des anderen daegs een ander eiland en kromme elleboog van *Nieuw-Guinæa*: zulx vermoede, dat alhier een openinig was tuffchen *Guinæa* en *Gilolo*: liet aen ftier-boord ontallijke groote, kleine, heuvelachtige, klippige of laege eilanden leggen: had nu en dan blinde klippen, gevaerlijke droogten en zeer oneffene gronden: ankerde nevens een rotze, die by de vloed fchuil ging. Alhier quam een fchuit met fes man aen boord: 't hair hing achter lang af: een uit den hoop riep in de Ternataenfche tael: *Wat volk?* Een matroos, die de gezeide fpraek fpreeken konde, fchreeuwde: *Spanjaerden.* Hy vraegde vorders, *uit wat land, en werwaerds?* Kreeg ten antwoord, van *Moa* na *Ternaeten.* Hier op fnaeuwde *de Zuid-lander*: *gy gaet met loogens om: u fchip is geen Spaenfch; maer Hollandfch maekfel.* Thans liet *Tafman* een oranje-vlagge waeyen: op welk befchouwen *de Zuid-lander* wederom riep: *gy toont u immers aen de vlagge Hollanders te zijn, ons veel aengenaemer, dan de Spanjaerden?* De matroos bekende geloogen te hebben; doch 't hielp niet: alzoo zy zedert buiten fchoots bleven: alleenlijk riep de voornoemde eens van verre, dat aen land overvloedig *piefang, klappes, patates*, zuiker-riet en andere vruchten wiefchen. *Tafman* voer noordelijk voort, tuffchen meenigte van eilanden en de ftraet die *Nieuw-Guinæa* van *Gilolo* fcheid, voorby *Ceram, Manipe, Bolao* en *Burro* na de enge opening, alwaer *Pangefane* aen bagboord met klippen verwonderenswaerdig fteil rijft, en *Botton* op gelijke wijfe aen ftuur boord. De dorre klippen vertonen boomen en groene ruichte. In 't midden van defe ftraet leid een rotze, wegens haer gedaente *de Galey* genaemt. Eindelijk quam *Tafman*, den vijftienden der zoomermaend op 't jaer feftien honderd drie en veertig, voor *Batavia* ten anker.

[V]reemde [v]oorval [tu]fchen een [Zu]id-lander en ma[tro]os.

Tafman voor Batavia.

E Y N D E.

Eeee BLAD-

BLAD-WYZER

DER

Beschryving van *America* en 't *Onbekende Zuid-land.*

A.

A*Arinchel* een landschap, *Fol.* 258
Abacatuaia een wonderlijk visje, 157, 379
Abad een haven 207
Anbancay een rievier 342, 348
Abasca lakenen 302
Abbati vreemd gewasch 96
Abel Tasman sijn wonderlijke togt na het Onbekende Zuid-land, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585
Abibe een gebergt 286
Abibeiba, sijn paleis in de toppen der boomen, 65
Abipones schikkelijk volk 572
Abraham Roet 437
Abraham du Verne springt op 156
Abrolhos droogten 380
Aburra valleye 293
Acaiou, boom 192
Acamapixtli wonderlijk ten koning verkooren, 238. sterft 239
Acamari stad van wondere koophandel 543
Acapulco vermaerde stad en haven, 211, 247, 248
Accayou een boom 394
Accadie landschap, havenen, rievieren, inwoonders 119
Achalaqui vreemd landschap 146
Achiote een boom 232
Achusi een haven 147
Acla een verlaete sterkte en stad 284
Aclas jonge kloppen, waerom levendig begraeven 307
Acomas wonderlijke boom 192
Acoma wonderlijk dorp 217
Acos dorp 342
Acucu een koningrijk 215
Acuzamil landschap 35
Adadien een zonne-beeld 174
Adargatis een godinne 174
Adhothuis wonderlijke visch 118
Adives wonderlijke honden 251
Adriaen Blok 123
Adriaen Claes zoon 406, 408
Adolf Vander Elst 389
Adriaen Pater sijn merkwaerdige zee-togt, 186, 187. sijn merkwaerdige verrichtingen, 415, 417, 419. bloedige zee-zlag tegen *Oquendo*, 422, 423
Adriaen vander Dussen 469. sijn merkwaerdig verhael van *Brasil*, 479, 480, 481, 482, 483, 484
Ægydius Annius loopt de eerste in volle zee 3
Æmilia een sterkte 434
Aerd-beving in America 101. zeer wonderlijk 237, 238, 340
Affogados een sterkte 421, 422, 434, 435, 452
Afgooden merkwaerdig, haer groot getal, 247, ongemein grouwelijk, 248, 249. der *Galloisers* 22
Agazes reusen door de Spanjaerden uit-geroeit 557
Agherounse een tolk 125
Agoutijs een vreemd beest 199
...uada Segura een inwijk 211
...ba wonderlijke boom 292
...lla kruid 329
Aigretten hoedanige vogels 195
Ai een vreemd beest 396, 397
Aipy wonderlijke drank 365
Akambue goede geesten 179
Akoveka een vlek 177
Alagoa del Norte en *Alagoa del Zul* 439
Albardaosia landschap in Florida 151
Albert Coenraeds zoon vander Burg 477
Alcatraces vergiftige meeuwen 340
Alchichican een meir 253
Aldeas hoedaenige dorpen 451
Alexander de seste Paus 75, 204
Alexander Picard, ziet *Picard*.
Alexander Seton 417
Alfonsus Alvaradus sijn verrichting 317
Alfonsus de Caceres 276
Alfonsus Calera 278
Alfonsus Castellanus sijn vreemd wedervaeren 214, 215
Alfonsus Curiado 276
Alfonsus Fogeda sijn merkwaerdige togt, 62, 63, 284
Alfonsus de Pisa sijn wonderlijke reis 87, 88
Alfonsus Sanches de Huelva geeft de eerste aenleiding tot ontdekking van America 42
Alibano een slot 147
Allaguaci maegden-klooster 307
Alguaziles Americaensche uit-roepers 217
Allard Schouten sijn verrichting 402, 403
Allonso Lopes de Morla 450
Alouzie een eiland, ziet *Lucia*.
Almagro de Jonge sijn verrichtingen 317, 318
Almaguer stedeken 294
Almeria een rievier 252, 253
Alonso Herrera sijn togt 540, 541
Alquinotex een *cacique* sijn merkwaerdige vertelling 279
Alonso de Opida. 550, 552
Alvarado rievier 252
Alvaradus, ziet *Peter Alvaradus*.
Alvaradus vermaerd hopman 85
Alvares Fragoso de Albuquerque 448
Alua een haven 253
Alvares Cabeca, sijn togt 556, 557
Alvares Cueto 320
Alvares Ordas 541
Alvares de Savedra 577
Alyoxcucan 253
Amador Cabrera vind quik-zilver-mijnen 350
Amador da Rouge 508, 509
Amaiauna hoedaenig hol 162
Amana landschap der Cofachiten 174
Amandelen ongemein lieflijk 371
Amapaia landschap 541
Amaro verlaten stedeken 380
Amasis Egyptisch koning 22
Amatique landschap 276
Amazones hoedaenige vrouwen, 333, 537, rievier en landschap 536, 537, 538
Ambata rievier 328
Ambergrijs 171
Ambrosius Alfinger sijn verwoede verrichtingen 552
Ameies een volk 217
America is by de oude onbekend geweest, 4, 5, 6, 7, 8, 9, en bevolkt kort na de zond-vloed, 36, 37. door Noach, 37. is vast aen Tattarye 39. ver-

verdeeling des zelve, 281. hoedaenig ten noorden is, 100, 101. driederhande land-bestier aldaer 298
Americaenen wanneer *America* door haer bevolkt is, 10, 11. konstige zilver-smeeden, 11. op wat manier herwaerds quamen? niet te water, 13, 14. maer te land, 14. hebben kennis der sond-vloed, 15. De Noorder-Americaenen zijn geen Pheniciers, 16, 17. noch door Carthaginiensers ontdekt, 18, 19, 20. Uit over-een-komst der zeden en gods-dienst tusschen haer en de Pheniciers kan niet bewesen worden, datze van dese herkomstig zijn, 20, 21, 22. noch ook uit d'over-eenkomst der taelen, 23, 24, 25. Americaenen zijn verdeelt in by na ontelbaere taelen, 25. erkennen *Cham* niet voor een vader, 25, 26. noch zijn niet herkomstig van de Joden of de tien verstrooyde stammen Israëls, 26, 27. noch van de Carthaginiensers en Jooden, 27, 28. noch van de Noorwegers, 28, 29, 30, 31, 32. Herkomst der Zuidelijke Americaenen, 32, 33, 34. Dese bestaen uit verscheide volkeren, 34, 35. geheugen van goddeloose reusen, 37. Alle zijn herkomstig uit *Tattarye*, 38, 39, 40, 41 42. eeten zeer aerdig 69
Americus Vesputius sijn togt, 56, 57. vreemd gevecht, 58. wonderlijk wedervaeren van eenige sijner vlootelingen, 59. strijd twijfelachtig tegen de Canibaelen: keert na *Spanje*: sijn tweede togt: ontdekt een beestachtig volk, en yzelijke reusen, 60, 61. sijn derde togt: ontdekt *Brasil*: sijn vierde togt: vind wreede draken, 61, 62. en meir-spinnen: keert te rugge 62
Amestris wreede koningin 22
Ana landschap 556
Anacaona verhangt haer zelf 161
Ananas hoedanige plant 166
Ancisus sijn verrichting 63, 64, 65
Andalien een valleye 568
Andræas de Aristicaval 429
Andræas Dorantes sijn vreemde ontmoeting 214, 215
Andræas Marini 453
Andræas Munes Isferrera 113
Andræas Salazar 357
Andræas Vidal 488. sijn verraed 508
Andræas eiland 211
Andries Veron sijn verrichtingen 404, 406, 408 schandelijke nederlaeg 409
Anegada een der Caraïbische eilanden 184
Angasmayo rievier 294
Angelos een stad 237. een bisdom 251
Anguilla een der Caraïbische eilanden 185
Angoango een dorp en wonder aldaer 349
Angola levert slaeven 388. een vlek 202
Anime vermaerde gomme 238
Annasco hopman 146
Andaguaylas een volk 342
Andes wonderlijk gebergt 295. een vrucht 296, 298. 341, 342. wegen over het zelve 346
Angoyaca wonderlijke brug 342
Angra beschryving der stad 51
Anian een straet is nergens te vinden, 39. waerom zoo genaemt 42
Annaquito een veld 326
Annedda vreemde boom 120
Anolis zoort van hagedissen 191
Antigua een der Caraïbische eilanden 191
Antiquera bisdom, 254. hooftstad 255
Antiochia stedeken 293
Antonio een rievier 276
Antonio Alamino ervaeren zee-man 72, 73
Antonio de Albuquerque 449, 451
Antonio Berreo sijn merkwaerdige togt 541, 542
Antonio Cavalcantelca sijn vervloekte toeleg 508, 509
Antonio Cunha de Andrada 487
Antonio Espenis, 214, 215. sijn merkwaerdige togt 215, 216, 217, 218, 219
Antonio Felice van sijn vader gevangen 459
Antonio Marino 448
Antonius Mendoca 209
Antonius Muis 475
Antonio Nunnez Barreio 203
Antonio d'Oquendo Spaensch ammirael, 421, 422, 423, 486
Antonio Parapoava 446, 447
Antonio Robles, 323. sijn vreemde nederlaeg *ibid.*
Antonio Sedenno 540. sijn togt 551
Antonius Sherlay Engelsch hopman 166, 276, 277, 289
Antonio Ortiz de Mendosa 435
Antonio Pacheco 229
Antonio Telles de Sylwa 509, 510
Antonio Vaes eiland 417. merkwaerdige verrichtingen aldaer 418, 437
Anzerma stad 293
Apachitas bergen gods-diensti̇g gedient 306, 307
Apalache landschap, gedenkwaerdige voorvallen aldaer 145, 146, 173
Apalachiten haer helden-daeden en merkwaerdige list 173, 174. haer oorsprong uit de Tattars 176. hoe Christenen wierden 177
Apalchia landschap 151
Apalito hoedaenige afgod 216
Apehous 538
Apiapetangas woest volk 379
Aporath vreemde vogels 117
Apparituriers merkwaerdig geboomt 393
Appopanaca een merkwaerdige opsiender 307
Apurwaca rievier 539
Apurwacque rievier *ibid.*
Apurima rievier 324, 340, 343
Aquapulque een stad 108, 112
Aquirga valleye 294
Aquivilco rievier 255
Arabiers offerden aen de zonne 175, 305
Aranives een vlek 280
Arauco strijdbaer volk 559, 566. haer land 568, 569
Araya, merkwaerdige zout-pannen aldaer 549
Areitos merkwaerdige liedekens 161
Arend Corsen Nieuwhaven 125
Arend voerd een boer door de lucht 245, 246
Arenden hoe veelerley: haer wonderlijke aerd 138
Arequipa stedeken, inwoonders 323, 340
Argal Engelsch hopman 121
Arica een stad 101
Aris Claeszoon 109
Arma rievier 293
Armadillos zijn verscheide 396
Arocawo rievier
Arouages een volk 173, 17
Arougheun een beest gelijkende na een
Arowakkas volk

Arowocay een dorp 542
Arras een ſchoone vogel 195
Arrecibo een ſtedeken 168
Arryal een ſterkte, 434. merkwaerdige verrichtingen aldaer, 435, 436, 437. aenſlag op het zelve loopt te loor 444, 445
Aſſabin de zon by de Mooren godsdienſt aengebeeden met kaneel 175
Aſſapanik gelijkt na een eekhoorn 137
Aſſareth landſchap 27
Aſſumcion hoofd-ſtad 558
Atabalo een koſtelijk ſlot 326
Aacama woeſtijne 566
Atahocan afgod 116
Ataentſic een hemelſche vrouw ibid.
Atocos, ſijn nederlaeg 300
Atlas een gebergt 19
Atlantica van *Plato* 4
Atlacuavaya een vlak veld 263
Atliſco een valleye 251
Atoreus heeft kinderen by ſijn moeder 98, 151
Atris een valleye 294
Attabaliba ſijn magt en pracht, 90. onderhandeling met een Spaenſche biſſchop: word gevangen: 314, 332. bedingt ſijn randzoen, 91, 92. word verworgt, 93. ſijn oorlogen en wreedheid, 300. afkomſt 345
Atzompan valleye 238
Avanares een koningrijk 151
Auche een landſchap 148
Audheura vleer-muis 395
Avero hertoog 381
Aves een eiland 195, 408, 415
Auger Franſch opperhoofd 186
Auguſtijn ſtad en ſlot op Florida 149, 152
Auguſtijn een uithoek, beſchrijving, 443. verrichting der Hollanders aldaer 444
Auguſtijn Ruyz een Franciſcaener: ſijn verrichting, 215. word vermoord 217
Auguſtus ſijn zee-togt 1
Avondmael des Heere wonderlijk nagebootſt 310
Aury wonderlijke oolye 435
Autzol koning van Mexico 243, 244
Aymoray merkwaerdig feeſt 311, 312
Aygnan een duivel 534
Aymures volk 380
Axayca koning van Mexico 243
Axaguas volk ſchendig vermoord 552, 553
Axi peper 224
Ayotextetlan een landſchap 248, 249
Ayrache, vreemde vertelling der zelve 343
Azcapuzalco een ſtad, 219, 239. ſtormender hand ingenoomen 240
Aztlan een vreemd volk 220, 238

B.

Baal Hanan Edomitiſch koning 25
Baal-zebahim afgod 174
Baal-zebub 174, 305
Bacalar een landſchap 260
Bacchus eiland, en des zelf inwoonders, 119, 120
Bahaboni een rievier 161
Bahal gezeid een heer 174
ia de Fonſera 274
ia todos los Santos 383, 384, 393
hazar de Gallegos 146
livia door honger verlaeten, 113. hoedanige ſtad, 114. leid verwoeſt 507
Balthazar de Amezquita 427, 428, 429
Balthazar Spinoſa 428
Bagnola graef: ſijn merkwaerdige verrichtingen, 423, 445, 450. word geſlaegen, 453, 454 neemt ſijn zoon gevangen, 459, 464. wederom geſlaegen, 466. ſijn grouwelijke vlucht, 467, 470, 472, 474, 476. ſijn wreedheid, 489
Baiſampſa een ſtad 175, 305
Balſas een rievier 247
Barichena eiland 45
Bananas plant 394, 395
Banderas een rievier 252
Bankert ammirael: ſijn verrichtingen, 513, 514, 519, 520. keert na huis, 521. ſterft 522
Baoruco landſchap 158
Baptiſta Antonelli vermaerd veſt-bouwer, 155, 167, 276, 283, 284
Baracao ſtedeken 154
Barbada eiland 189
Barbara rievier 326
Barbados een eiland 197, 198
Barboriere een Franſch ſchipper 171
Barboude prachtig eiland 191, 192
Barientes een hopman 87
Barlet Engelſch hopman 171
Barnevelds-eilanden 109
Bartholome een dorp 271
Bartholomæus eiland 188, 575
Bartholomæus Colonus, ſijn merkwaerdige verrichtingen 43, 44, 46, 49
Bartholomæus Sayltar ſijn wreedheid 552
Bartholomæus de las Caſas klaegt over de wreedheid der Spanjaerden tegen de Americaenen, 75. ſijn verrichting op *Cumana*, ibid. ſijn vermaerd boek, 156. verrichting in Nieuw Andaluſia 550, 551
Barra een gat 443
Barra Canayou een ſterkte 447, 448
Bashabes volk 122
Baſſi keert na Holland 514, 515
Bartholomæus Goſnold 139
Bataviers haer verhuiſing 14, 161
Batata ſmaekelijke wortel 224, 285
Baucius Gapetus beſchermer van Spanje 35
Baviaenen eertijds voor menſchen gehouden 17, 18. vreemd gevecht met de zelve, 84. een die wonderlijk was 270, 408
Baut hopman 448
Bayla Baya 106
Bayamo rievier voort-brengende ronde ſteenen 154
Beateris Cuova, haer ſchrikkelijke godloosheid 90
Beaumond ſijn twiſt met *Goch* 514
Beauport een haven 120
Becune een vervaerlijke viſch 194
Beeken zeer vreemd 274, 335
Bel afgod 23
Beeld van marmer zeer wonderlijk 72, 236
Beelden zeer grouwelijk, 81. wonderlijk 349
Beeſt zeer ſtinkende 342
Begraefenis zeer afgryſelijk, 307. vreemd 303
Beiren haer vreemde natuur, 125. wonderlijke 272, 273
Bekia een eiland 198
Belez ſtedeken 292
Bemarim landſchap 115
Bengala vreemde voorval aldaer 256
Bento Salvadors voorſtad 404

Bergen zeer vreemd, 255. altijd smookende, en wondere voorval aldaer 273, 274
Bergo landschap waerom zoo genaemt 42
Bermudes eilanden haer gelegendheid: lang onbezichtigt: waerom zoo genaemt: levert amber-grijs: is verdeelt in kabelingen, 171. een kerk alhier gesticht: vuurschaer gespannen: sterkten gebouwt: havenen: klippen: strand: grond verscheide: putten: lucht: tweemael oogst-planten: verkens: zijdwormen: tabak, schild-padden, hoe gevangen, haer eyeren, 172, cederen 172, 173
Bernardijn Beltran 215
Bernardino Mendosa 134
Bernardijn Igniguez sijn verrichting 72
Berstet sijn wonder gevecht 425
Bualcazar sijn verrichting 316, 332
Beuchio Anacauchoa sijn hof-houding 50
Beuningen sijn vreemd onthael 103, 104
Bevers haer natuur en nesten 127, 128
Bewind-hebbers der West-Indische maetschappy haer misnoegen 527, 528
Bezerril Spaensche hond, vreemd bedrijf 93
Bezoar-steen in wat beesten gevonden 273
Biberibi rievier 387, 444
Biegt in Peru merkmaerdig 310
Bilbao hopman, sijn helden-daed 318
Bilcaconga een gebergt 343
Bilcas paleisen 342
Billen van mans gebraeden ter tafel gebragt 14
Bimini eiland 143
Bissegros eiland 420, 421
Bissis eiland 420
Bladeren voort-kruipende als wormen 76
Blaeuwen-haen sijn verrichting 570, 571
Blanca eiland 252, 413, 415
Blanco een stroom in welk hout met steen begroeyt 271
Blascus Nunnez Vela sijn merkwaerdige verrichtingen 95, 319, 321, 334
Blemyes een goddeloos volk 22
Bloedig water wonderlijk 104
Bloed-schande zeer vervloekt 98
Bogota een cacique 290
Boharts hopman 463
Boavista heerlijk speelhuis 485
Boilus Benedictijner monnik 48, 49
Boomen wonderlijk 393, 269, 279, 539
Bonagre eiland 408, 415
Bongarson sijn verrichtingen 434, 437, 464, 465
Bonite zoort van visch, 185. ongemein dik 56
Borondon een eiland niet te vinden 208, 209
Borsten van vrouwen ter maeltijd gebraeden 14
Boots-gesellen vijf in getal, haer verwonderenswaerdig weder-vaeren, 173. als ook van twee andere 447, 448
Boudewijn Henrixzoon, 198. sijn verrichting 404, 406, 407, 408, 423
Boyes vreemde priesters, 179. haer merkwaerdige handeling met zieken 184, 202
Boy-ete vreemde slang 398
Braeden van levendige menschen gantsch wonderlijk 133
Braeken zeer merkwaerdig 170
Brasil eerste benaeming, bepaeling, ontdekking, 358. Portugeesche volk-planting derwaerds: d'eerste Jesuieten, die over-scheepten, 359, 360. markwaerdige winden: lucht even-gelijke dagen en nachten: daeuw: stroom ne rif voor de strand, 360. afdeeling va *sil* in veertien capitanien, 360, 361. wc lijk water: de grond zeer verscheide: men, 361, 362. meiren merkwaerdig: lien-hout, 362, 363. is geen aerdbeeving onderworpen, 363. voornaemste volkeren, 368. 369, 370, 371. by hoe veel uitheemsche volkeren meer bewoond word: verdeelt in vijfderley menschen, 376. en negen landvoogdyschappen, 377. eilanden, reeden en zee-kust, 392, 393. haer magt toen *Ceulen* en *Gysseling* vertrokken, 392, 393. haer toestand toen *Vander Dussen* na Holland keerde, 479, 480, 481, 482, 483, 484. oorzaek van 't verval der West-Indische maetschappy aldaer, 506, 507, 508. ziekten in *Brasil* merkwaerdig 534, 535
Brasiliaen sijn wonderlijke stoutmoedigheid 26
Brasiliaenen haer oude dragt, 359. zijn stoute visschers, 360. haer gestalte, ouderdom en manier van leven: hutten: spijs en merkwaerdige toebereiding der zelve, 364. drank, 364, 365. verscheidentheid van drank: tabak-zuigen, 365. geweer, vreemde werp-pijlen: sterkte der inwoonders, 366. haer gemeine tael, 366, 367. zijn stout en strijdbaer, 376, 377. eten gevangenen en kinderen, 377. hoe zich hebben gehouden omtrend de Portugeesen en Nederlanders: als ook hoe zich eertijds ophitsten tegen de Portugeesen, 532, 533. haer bevelhebbers: vrouwen: oorlogen: water-togten: wreede veld-slaegen, 533. wonderlijke mishandeling der gevangenen, 533, 534. zeer gequelt van de duivel, 534. ervaerne genees-meesters: merkwaerdige geneesing: beschreyen en begraeven der dooden 535
Bratti smaekelijke visch 96
Brava eiland 102
Breton eiland 117
Brevier, iets merkwaerdig omtrend het zelve 91
Briareus een reus 37
Bristok Engelsch edelman 173
Broed-baey 166
Brouwers-haven 113
Bruiden goddeloos beslaepen 154
Bruiloft zeer schrikkelijk 508, 509
Bruin een sterkte 444
Buena Esperanca stedeken 275
Buenes Ayres een stad 556
Buena Guia 210
Bullestraeten keert na *Holland* 514, 515
Buretiawa een Tapuyer 447
Buritica goud-rijk gebergt 293
Buytron een vlek 253
Byen in *Guatemala* hoedaenig 272

C.

Caaguaren schrikkelijk volk 572
Caaopia een vreemd boomtje 188
Cabamas haven 408
Cabo de Corrientes waerom zoo genaemt 143
Cabo Delle sterkte 471
Cacavata een drank 279
Cacocheira een vlek 385
Cachoera een vlek 384
Caci een drank 365
Cacao bekende vrucht, 273, 268. verstrekt voor

ld, 230. verscheidentheid der boomen, 230, 231, 232, 279
ventli aengenaeme vrucht 231
zos een boom-vrucht met welke sterke handel gedreven word 81
uen, haer vreemd onderzoek na toekomende dingen, 163, 164. hoedaenig eertijts haer gt op Hispaniola 159
ras yzelijke klippen 361
ito een vrucht 294
Cahay een landschap 158
Caimans twee eilandekens 408, 419
Cairabon een rievier 168
Cairo heerlijke stad 72
Caizimu wonderlijke rotze 164
Calebasse boomen 188
Callacan een vlek 207
Cali valleye 293
Calibiten komen over-een met de Canibalen 173
Calichoe een wild man 101
California togten derwaerds, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213. beschrijving van dit eiland 213, 214, 215
Callao de Lima stad, merkwaerdige verrichting aldaer 112, 338, 339
Calvarien een berg 384
Camachiron, een land-drost, sijn vreemde bejeegening 87, 88
Caman merkwaerdig feest 311
Cameron Americaens veld-heer: sijn verrichtingen, 452, 464. 488, 509, 510. sijn gesanten, 476
Camoteia 't eerste huis op Hispaniola 161
Campechiers 258
Campechium vermaerde stad: haer beschryving 72, 73, 259, 260, 438
Canada een rievier 118
Canapeys landschap 292
Canapote een meir 286
Canarische eilanden van wie ontdekt 37
Canares volk 328, 332
Canas koud gewest 347
Canches volk ibid.
Canguista Tattarisch koning sijn oorlogs-daeden 39
Canela vrucht 330
Cannete een vlek, 339. stedeken 571
Canibales haer merkwaerdige woonplaetsen, 44 vermoorden de Spanjaerden, 168. haer verscheide benaemingen, 173. wegens haer herkomst verscheide gevoelens ibid.
Canides de schoonste en vernuftigste vogel des aerdboodems 195
Caoven groot feest 398
Capacrayme wonderlijk feest 309, 310
Capacypanqui Peruaensch koning, sijn heldendaeden 34
Capaha een sterk dorp 147
Capaguao gebergt 391
Caparra stedeken 167
Capivaribi rievier, 462. een reduit belegert en verlaeten 463
Capivartbi een dorp 452
Capullana koningin 314
Capybara een schaedelijk beest 225
Caracato een valleye 349
Caracolis koopere pronk-penningen 178
Caracaracoles hoedaenige mannen 162
Caraïbanen ziet ook *Canibales* verhuisen na Mexico 173. zijn eertijds *Cofachiten* genaemt: beteikenis der naem *Caraïbanen*: haer twist met d'*Apalachiten* 175, 176. worden onderlingh twistig: bevolken uit Florida de Voor-eilanden van America 176. hoedaenige menschen zijn 177, 178. beschilderen 't licchaem wonderlijk: haer vreemde pronkeryen: iets wonderlijx in haer tael: haer oefening, zeden en onwetendheid 178, 179. spijs, offerhande, priesters, duivel-dienst, tovenaers en oude overlevering 179. haer gevoelen van de ziel 179, 180. van de donder: haer hutten, bedden, keuken-tuig, spijs, drank, hoenders: manier van verhuisen: vuur, eten, krabben, schepen, speel-tuig 180. vreemd gezang en dans: merkwaerdige brassery: vasten, schildwachten en oorlogs-kundschap: onthael van vrienden en vyanden zeer wonderlijk 181, 182. zoodanig ook haer krijgs-togten, hinder-laegen en gevecht: rouw over nederlaeg zeer naer: wreede handel met de gevangenen: haet tegen de Engelsche 182. en Spanjaerden 182, 183. manier van houwelijken zeer vreemd: veelheid der wijven: straf wegens overspel: kinder-baeren en kraem uithouden merkwaerdig: naem geven aen de kinderen: boog-schieten 183. inhulding tot soldaet wonderlijk 183. worden doorgaens zeer oud: haer ziekten en vreemde geneesmiddelen 184
Caramatex een cacique 175
Caramanta landschap 293
Carangue kostelijk paleis 326
Caraques haer vreemde dragt 328
Carasche vreemt schurft 31
Carcaparilla een plant 272
Caravaya landschap 346
Carbet eet-plaets 181
Carel-Mappa stedeken verbrand 113, 570
Carel Dievaro ammirael 475
Carel de negende Fransche koning 99
Carel de vijfde kaisar 171
Carels-burg uiterste hongers-nood by de bezettelingen, 98. word uitgemoord 99
Carel Tolner sijn verhael wegens den toestand van Brasil 497, 498
Carex eiland 286
Carioes volk 377
Caripana land-voochd 541
Carlos vlek 280
Carmenga berg vol toorentjens 345
Carrapa landschap 293
Cartama landschap ibid.
Carthagena landschap en stad, 285, 286. stedekens daer onder gehoorig 287
Carthago stedeken, 294. oud *Carthago* verbied de zee-vaert, 4, 28. haer tael 26
Carvayales sijn verrichting 322, 323
Carvo Salvadors voor-stad 403, 404
Caryoghs een volk 371
Casa-Nova Fransch hopman 100
Caspar Coligni 97
Caspar Lemmius 359
Casquin een landvoogd 147

Caſſine een dranl
Caſtro ſtad, 329,
Caſtello del Oro lai
Caſtellion ſijn wr
Caſſiterides of Vl
Caſtorium wat het is 128
Catamazin vermaerd veld-heer 81
Catamez, vreemde inwoonders aldaer 313
Cataminus een vorſt 78
Cava merkwaerdig kruid 110
Cavinas volk 347
Caunaboaes verrichting 48, 49
Caunana landſchap 162
Cauca rievier 287, 293
Cauto grootſte rievier van *Cuba* 53
Caxas rievier 340
Caxamalca Peruaenſche ſtad 313, 315, 340
Cayon zoort van zimmen: wonderlijke vertelling van de zelve 397, 398
Cayo vreemde dans 312
Cazabi wortel 88
Cazibaxagua vreemd hol 162
Ceara heeft zilver-mijnen 363, 364
Cedros een eiland 207
Cecori een dorp 274
Cedavilla een kruid 224
Cevola gebergt 214
Chaco wonderbaere jagt 348
Chachalmua ongemein wreede prieſters 236
Chalco landſchap 241
Chachapoyas amandelen 296
Chacama valleye 336
Chagre een rievier 282
Chalaque landſchap 146
Champlain een meir 119
Chanca afgod 357
Chancos reuſen 294, 299
Chaouſarou wonderlijke viſſchen 119
Chapultepec een berg 263
Charcas land vol ſchaepen, 347, haer beſchryving, 347, 348. zeekuſt 354
Charimange een tovenaer 357, 358
Chaſquis merkwaerdige poſt-booden 302, 303
Chaumaria hoedaenigen uithoek 17
Chawonoks een volk 136
Cheſapeak een inwijk 134, 136
Chetuba een vlek 254
Chiachiapoyas landſchap 341
Chialco een koningrijk 80
Chiametla landſchap, en haer inwoonders, 225, 226
Chiapa biſdom, 269. vlek, 270. rievier en valleye 271
Een *Chiappen* een bloedige afgod 287
Chiapaes een koning 66, 67, 70
Chiapanecas volk 269, 271
Chiaſichi vreemd koning 45
Chiapon laet de Spanjaerden 72
Chicacolla een dorp 147
Chichimecas woeſt volk 219, 220, 225, 229
Chicoza een dorp 147
Chica drank 563
Chicora landſchap 144
Chicomucelo een vlek 271
Chiglia een heerlijke ſtad verwoeſt 84
Chilo valleye 296
Chilam waerſegger onder de Canibalen 258
Chilca valleye 330
Chilicuchima Peruaenſch veldheer 300, 314
Chili een valleye
Chili haer lengte, breedte, jaer-getijden, v

vryen en voltrekken van houwelijk, 563. bruiloft: ontweldigen van vrouwen: een vrouw word boven de andere bemind: min-yver der mannen: wonderlijk baeren: hertrouwen der weduwen: gods-dienſt: gevoelen van ſterven: begraeving der opper-hoofden: wapenen en vreemde booden, 555. lucht, ſneeu, winden, bloemen, gras, genees-kruiden, wegen, 566, rievieren, 567. wild gediert, 372, Chileeſen ſtaen tegen de Spanjaerden op, 568. haer zeekuſt, 571. is zeer veel ſtormen onderworpen, 113. en ellendig mishandelt van de Spanjaerden
Chimo valleye 114
Chimita een land vol ſchoone vrouwen 336
China hoedaenige wortel 287
Chinca valleye 272
Chincacocha een meir 339, 340
Chineeſen verdeelt in driedetley gods-dienſt, 33, 34. haer letters 342
Chiribichi landſchap 34
Chiſca een ſlot 550
Chiuppa, ſijn vreemde manier van eeten 147
Chiurutical een ſchoone ſtad 87
Chocolata hoedaenige drank 78, 79
Cholola een ſtad, en vreemde voorval aldaer, 230, 231, 232, 245
Choluteca een land 274
Choncucos landſchap 296
Chontal, hoedanige tael 260
Chontales woeſt volk: haer tael 275
Chovacoet rievier 122
Chriſtoffel eiland 201, 202, 203, 204
Chriſtoffel Arciſſeuski ſijn zeer merkwaerdig verhael van de verſchijning des duivels, 373, 374, 375, 376. ſijn land-togten, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456. wonderlijk gevecht by nacht, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 466, keert voor de derde mael na Braſil: onluſt met graef Maurits aldaer, 477. ſijn brief, 477, 478. verſcheide gevoelens over ſijn opſenden na Holland 479
Chriſtoffel Colonus ontdekt America, 4, 280. ſijn afkomſt, en merkwaerdige nagelaeten erfenis: vlijt omtrend de zeevaert, 42. by wat gelegendheid den togt na de Nieuwe weereld in 't hoofd krijgt, 42, 43. verzoekt vergeefs vaertuig, om een togt derwaerds te doen tot Genua, als ook by d'Engelſche en Portugeeſche Koningen: vaert eindelijk op koſten der Caſtiliaenſche kroon: de vlootelingen ſtaen tegen hem op: ontdekt Hiſpaniola, 43. bouwt aldaer een houte ſterkte: keert na Spanje: word ammirael: ſtapt op Gradalupe uit, alwaer een ſchrikkelijke vertooning ziet, 44. komt op Matanino by yſelijke vrouwen bewoont, 44, 45. word van de Canibalen ſtoutmoedig bevochten: en vind ſijn volk op Hiſpaniola vermoord, 45. en waerom, 45, 46. bouwt de ſtad Iſabella, 46. en de ſterkte ſant Thomas, 46, 47. bekomt veel gouds: ontdekt Iamaica en Cuba, 47, 48. ſijn vreemd wedervaren op Cu- ... 't ſlot Conception: ſijn volk ... ge overlaſt op Hiſpaniola: ... van een yſelijke ſtorm: keert ... n weder na Hiſpaniola

...geluk en aerdige vond: ſterft, 53, ontdekt 540, 154
...uba en Trinidad
...ſtoffel Morantes ſijn merkwaerdige togt 72
...ſtoffel Nieuwpoort Engelſch hopman 276, '139, 140
86
...ſtoffel Olitus, 85. vermoord 500
...ſtoffel Santches 318
...ſtoffel Sosa ſijn helden-ſtuk 95
...ſtoffel Sotellus 191
...ſtoval eiland 506
...ſtoval de Barros Cardoſa. 281
...caes beeſt, 293. zee-ſlekjens 329
...iquiavo rievier 346
...mbibiloas volk 328
...mbo landſchap 342
...pas een groote vlakte 349
...quimbo landſchap 348
...quingo ſterk ſlot ibid.
...quito landſchap 49
...nius ſtrijd tegen Colonus. voorval al-
...magtig land: merkwaerdig 208, 209
...aer 217
... een vlek 106
...a een drank 209
...yque rievier 52
...uauos wilde menſchen 293
...a woeſt gebergt 228
...alia landſchap ibid.
...aloa landſchap 340
...ciayema afgod 335
...to valleve 289
...idad de los Reyes ſtedeken 250
...uchinoltepec een vlek 354
...ra eiland 332. rievier 121
...udia eiland 80, 246
...lpopoca een koning
...tepeç berg, en wonder aldaer voor gevallen 1..20
255
...tlan gebergt 296
...a ſtedeken, 333. en wonderlijke vrucht 548
...be eiland 223, 230, 251
...binillie 199
...cos boomen 382
...oi merkwaerdige vogel 122
...l een inwijk 63
...ccho een land, en verrichtingen aldaer
...tachiten haer merkwaerdige oorlogs-daeden, 173, 174. vereenigen met de Apalachiten 174
328
...ngo rievier 701
...ba landſchap 200
...ibrey een gaedeloos ſchoon vogeltje 296
...ao een groote vlakte 348
...as volk 335, 336
...ique valleye,
...naca een heerlijke ſtad merkwaerdige hoe-ken: prachtige kerken en yzelijke offerhanden aldaer 77
...rmany landſchap 409
...mendo Africaenſche reede 470
...umendaoura Tapuyer 447
...npoſtella ſtedeken 225
...nogrus, ſijn konſtig paleis 64
...wonderlijke afgod 345, 346
280, 568
...cation ſtedeken 300
...iten een volk 216
...os volk 346
...deuyo landſchap 569, 570
...f... ſtedeken, 569. land rondom 294
...ſota rievier 329
...iter... hopman
...uacan vlek en wonder a...
...panavaztla een land, 569. ho... 440
...nin Tapuyer

Coqueta een land-vorſt 5..
Cornelis Caroen
Cornelis Corneliſzoon Tol ſijn merkwaerdige verrichtingen, 426, 427. ziet Houtebeen.
Cornelis Corneliſzoon Oolit. 4..
Cornelis Janſzoon, ſijn vruchteloofe togt 1..
Corrientes een uithoek 2..
Coſil een tovenaer 238, 2..
Cornelis Nieuwland ſijn verrichting
Croſſe ſtad verbrand
Coſumel een prachtig eiland
Courbary vreemde boom
Coyduyou lichtende vliegen 120, ..
Crux een haven
Cruz la Real een vlek 185,
Cruz eiland
Cu een heerlijke tempel, 242, 243, 244. ...brand
Cuba heeft verſcheide benaemingen gehad: le...te en breedte van dit eiland: is vol geberg... viſch-rijke rievieren: wijngaerden, gevo... ſlangen, ſchild-padden, koeyen, verkens, ... toen, door de Spanjaerden ontvolkt, 153. grond vruchtbaer: de lucht gemaetigt: go... loos beſlapen der bruiden aldaer: ſtede... van Cuba 154. waer door zoo ontvolkt is ...
Cubagua eiland en ſterkte aldaer, 548. als peerl-vangſt
Cuenca ſtedeken
Cuertlavaca merkwaerdig vlek
Culiuacan landſchap
Culen heelzaem kruid
Cumana uitgemoord, 75. een groot land, haer inwoonders, zeden, geboomt en be... 549, 450. gevogelt en viſch
Cunbeba brengt cochenillie voort
Cumbi zoort van lakenen
Curacao, beſchryving van dit eiland 45..
Curacen hoedaenige heeren
Curacas Peruaenſche land heeren
Curiana merkwaerdig land wegens peerl...
Curichame zeer koſtelijke zonne-tempel 34..
Cuſco beſchryving der ſtad: vreemde beuſe... van d'oorſprong, 343, 344, 345. zonnen... aldaer zeer vreemd, 346, 347. wording... men 93, 39..
Cuxibamba merkwaerdig dal
Cuyocan vermaerd dorp
Cuyocan een ſtad, merkwaerdige verrichti... daer 2..
Cuytlavacan een ſtad, zeer vreemd verm...
Cuzcatan een dorp
Cuzcovicca wonderlijke offerhande
Cyperen-hout

D.

Dabaiba een koning
Dagua rievier
Daniel Tuckard ſijn verrichting op de ...
Danta wonderlijk beeſt 268, 279,
Danzeryen zeer vreemd
Darien een rievier, 70, 284. een ongezo...ſchap, 284, 287. een lage kuſt
Davis
Deliges ſlot-voogd
Deſaguadero rievier
...eiland
...mbuc Franſche landvoogd 196,

Despoplada land vol paerden 557
Deucalion en *Pyrrha* 14
Dezeiba boom ongemein dik 278
Diamant een merkwaerdige rotze 197
Dido wat beteikent 26, 161
Didac. Almagro de jonge vermoort *Fr. Pizarrus* 94
Didacus Alvaradez 320
Didacus Gottierez sijn gedenkwaerdige togt: word by sijn volk verlaeten; door nieuw volk gestijft: dreigt *Camachiren* te braeden 87. word door een Indiaen bestraft: vind een ongemakkelijke weg en vreemde hutten: lijd swaere honger: is zeer wreed: word verslaegen 88
Didacus Salazar, sijn wreedheid met een hond 93. word steevoogd van *Cusco*, en Peruaensch maerschalk 93. trekt na *Chili*: word verworgt 94
Diego Almagro 567. sijn verrichtingen 313, 314.
Diederik Waerdenburg sijn helden-daed 389. vordere verrichting 417
Diego Centeno bemachtigt *Cusco* zeer merkwaerdig 322, 323. word ellendig geslagen 323, 324
Diego Flores, sijn ongelukkige togt 575
Diego Garcia pieloot 556
Diegos Garzeas 320
Diego Mendez de Valdex sijn verwijfdheid 167
Diego Mendoza de Furtado sijn ontijdige kloekmoedigheid 402
Diego Mora sijn verrichting 322
Diego Munnos de Camargo 238
Diego Nicueza sijn merkwaerdige togt 63, 64, 283
Diego de Ordas 252. sijn merkwaerdige togt 540
Diego Palameque 544
Diego Pizarrus geslaegen 316
Diecus Velasques 72. verwijst *Cortesius* ter dood 77. sticht op Cuba de stedekens Jago, Baracoa, Salvador en Trinidad 154. sijn wreetheid 275
Dieren-huis wonderlijk 267
Dieven-eiland 106
Dirk Hoogstraeten sijn vervloekte verraderye 509, 510. bestookt Schuppe 520, 521
Dirk de Ruiter 418
Dirk Simonszoon van Uitgeest, sijn verrichtingen 199, 413. tweede togt 414
Dochter, haer heldaedige dapperheid 285
Domingo stad op Hispaniola: kerken, kloosters, paleisen, Latijnsche school, gast-huis, aertsbisdom, sterkte, handel 160. haer groote ongelegendheid 416, 417
Dominicus eiland 44
Dominicus Gurgius sijn helden-daed 99, 100, 148
Dominico eiland: verdichtsel der Caraybanen alhier 195, 196. een sterkte 49
Domingo Calabar een zeer sterk man 455
Donder schrikkelijk 416. hoe ge-eert in Chili 564
Donnacona een koningin 120
Donna Paula 330
Dood-vonnis zeer merkwaerdig uitgevoert 518
Doopen zeer merkwaerdig 258, 265
Dorade zoort van visch 185, 387
Dorpen driftig op biesen 348. zeer vreemd gebouwt op paelen 58
Dorth kolonel sijn verrichting en dood 402, 403
Dourmigas Fransche hopman 391
Draek in de Hesperische hoven, wat beteikent 37
Drank zeer grouwelijk 266
Draough koning wonderlijk genesen 372
Drie-eenige God of by de Peruaenen en zommige andere heidenen is gelooft 311
Drift-zanden merkwaerdig 393
Droom zeer wonderlijk 238, 239
Druides priesters 22
Duarta Gomes de Silveira 496
Duarte Albuquerque 389, 423, 431
Duivels-beelden op schepen 21
Duivels-dienst waer onderhouden *ibid.*
Duivels-spraek 307, 311. sijn verschijningen zeer merkwaerdig 373, 374, 375. antwoord uit doods-beenderen 179
Duiven zeer vreemd 109
Duivenhof luitenant 437
Du Pont Fransch hopman 378
Durango een stad 229

E.

Ecaregniendi een wonderlijke rots 116
Ecatepec een berg 271
Ecatepeque een dorp geplaegt door slangen 269
Echt-breuk, by wie zeer wreed gestraft 315
Eek-hoorens festerley: doen groote schaede 257
Eelanden waerom zoo genaemt 261
Eerst-geboorene zoonen geoffert 151
Egydius Fletscher 40
Egnoge een wilde vrouw 101
Egyptens afgoden-dienst 175
Eiland zonder grond 109
Eilandeken vreemd gevoelen van het zelve 274. een ander zeer merkwaerdig wegens gevogelt 390, 391
El Mal Pais zeer vreemde heuvel 274
Elemi hoedaenige gomme 335
Elizabeth Boadilla 65
Elias Herkmans, sijn verrichting in *Chili* 114. zeer merkwaerdige land-togt 494, 495, 496, 568.
Elisa wat het beteikent 26
Ellert Smient 424, 425, 426
Emeria landschap 541
Emmanuel Meneses 203, 404
Emmanuel de Moraez 27, 366, 367, 368, 451
Emmanuel Portugaels koning ontdekt Oost-Indiën 4
Emmanuel Roderik, sijn merkwaerdige togt 494
Emmanuel de Sa 378
Enceladus een reus 37
Engama een uithoek 210
Engelbert Schutte, sijn helden-daed 112, 422
Enoo woeste menschen 574, 575
Erena een stedeken 228
Erfenis zeer vreemd 164
Erik Rauder ontdekt Groenland 29
Erouaca een reus die sijn eigen kind'ren op-at 572
Erythreesche of Roode Zee, waerom zoo genaemt 25
Esau waerom *Edom* genaemt *ibid.*
Esdre sijn getuigenis van de togt der tien stammen 27
Esmarauden, gedenkwaerdig verhael van de zelve 288, 328
Esmaraud-pielaer 288
Espiritu-Santo een stedeken 225, 489
Estevanico een Moor merkwaerdige landtogt 207
Estoti land by wie ontdekt 29
Esurgi een wit korael word op een wonderlijke wijse gevischt 119
Eua in d'heidensche gods-dienst geschreeuwt en waerom 226
Euemond Masse merkwaerdige verrichting 120
Eusebes een wonderlijke stad 19
Ewaipanoma mismaekt volk 543
Eyssens raeds-heer, ellendig geslaegen 463, 464

F.

Fales een sterke water-val 141
Farfanes twee broeders, haer misdrijf 429
Fauwes hoedaenige vogels 194
Ferdinand de Alarcon sijn merkwaerdige togt in de Zuid-zee 110
Ferdinand Cortesius steekt uit *Spanje* over na *Iucatan*: strijd aldaer: vermeesterd de stad *Potanchanum*:

chanum:word ter dood gedoemt: ſticht de ſtad *Vera Crux* 77. trekt met de *Zempoalenſers* tegen *Muteczuma*: word heftig beſtreden van de *Taſcaltecaners*: neemt *Taſcaltica* ſtormender hand in 78. heevig gevecht binnen *Chiurutecal*: trekt na *Tenuſtitan*: ontfangt rijke geſchenken van *Muteczuma* 79. trekt *Mexico* in: word onthaelt by de hovelingen van *Muteczuma*: neemt hem gevangen 80. komt binnen *Tenuſtitan* 81. bezichtigt d'heerlijke luſt-huiſen 82. neemt *Pamphilus Naruaecy* gevangen: word drie dagen vinnig beſtreeden uit *Tenuſtitan* gejaegt: verovert de groote ſteden *Tepeaca*, *Guaccachiulla*, en *Izuca*: maekt een verwonderens-waerdige water-leiding na *Tenuſtitan*: belegert deſe ſtad 83. neemtze ſtormender hand in: zent groote ſchat na *Spanje*: vat *Garajus* by den kop 84. vordert ſwaere ſchattingen: lijd groote ſchaede ter zee 85. vertrekt na *Spanje* 16. bouwt een koſtelijk paleis 235. ſijn vordere verrichting in *Mexico* 246, 247. als ook in *Panuco* 248, 251, 254, 258, 260, 332
Ferdinand de Luque prieſter 89. ſijn verrichting 313
Ferdinand Magaglianus verricht gewichtige dingen voor *Portugael* 75. tracht de weereld om te zeilen: word gedood 76, 573
Ferdinand Maſcarenhas ammirael der magtige Spaenſche vloot 485
Ferdinand Pizarrus 317. ſijn over-winning 320, 323, 324. godloosheid: beraedſlaeging tegen *Gaſca* 322. word meer en meer verlaeten 323. beſchanſing tegen *Gaſca* 324. geeft zich over 324, 325. word verworgt 325, 339
Ferdinand Sotto ſijn verrichting op *Florida* 76. zeer merkwaerdig 146, 147. vordere handel 90, 92. ſterft miſmoedig 97, 147
Ferrea een eiland 44
Figueras inwijk 85
Flammans hoedaenige vogels 188
Florida by wie ontdekt 97, 143, 149. merkwaerdige handel aldaer 98, 99, 100. waerom zoo genoemt 143, 148. wonderbaerlijke voorvallen aldaer 144, 145, 146, 147, 148. haer landſcheiding: ſterkten: ſtad en klooſter: inwoonders: koning: prieſters: drank, ſpijs, ſtrijden 149. wonderlijke duivel-jaegers 149, 150 wreedheid tegen verwonnene: vreemde handel der vrouwen 150, 151. begraeving der koningen: verſcheidentheid der volkeren: mannen en wijven te gelijk: huis-houding: vangſt der krokodillen en harten: geneeſing van zieken: ouderdom en bloedſchande: ſchrikkelijke en beſpottelijke gods-dienſt 151, 152
Floridaenſche koningen haer vreemde gebaerten: manier van ſtrijd te beginnen 149
Floryn Franſche zee-roover 85
Floripondium wonderlijke boom 229
Fogo eiland 433
Fonduras landſchap, oorſprong der naem: wreedheid aldaer gepleegt 275
Fonteinen merkwaerdig 256, 296. van pek 154 een ander zeer heelſaem 291
Formoſe ſterkte ingenoomen 433
Forteſcu Engelſch hopman 166, 167
Fouke Honx, ſijn verrichting 389
Frambore koning 408
Fra de Villagra geſlaegen 568, 569
Franciſco rievier 390
Franciſcus Bombadilla ſtaet-volger van *Chriſtoffel*: blijft op zee met een groote ſchat 53
Franciſco Barrete veroovert het *Reciffo* 528, 529
Franciſcus Chaves vermoord 94
Franciſcus Carvayales ſlaet *Vela* 95. word levendig gevierendeelt 96
Franciſcus Draek, ſijn geringe afkomſt en heldendaeden 134, 156, 338, 339. togt rondom d'aerd-kloot 101, 102. ſijn vordere togten 102, 152, 211, 212, 213, 283, 567. ſterft 284
Franciſcus Fernandez, ſijn merkwaerdige togt 72, 257, 258, 278
Franciſcus Frank raeds-heer 161
Franciſcus de Fuentes ſijn verhael 423
Franciſcus de Garay 248, 84, 85
Franciſcus de Godoy 317
Franciſcus d'Ivarra 106
Franciſcus las Caſas word in een zee-ſlag van *Olitus* gevangen 85. vermoord *Olitus* 86
Franciſcus Lopes ſijn togt 215. word vermoort 217
Franciſcus Maroquin 273
Franciſcus Menendus 248
Franciſcus Monteio, ſijn verrichting 276. merkwaerdig onthael 279, 280, 390
Franciſcus Orellana, ſijn merkwaerdige togt 333 334. als ook door 't land der *Amazones* 536, 537. tweede togt 537, 538
Franciſcus Pelſaert merkwaerdige verrichting 380
Franciſcus Pimentello ammirael, ſijn ongelukkige togt 487
Franciſcus Pizarrus ſijn togt na *Peru* miſlukt tweemael 89, 313. word hervat voor de derde reis 314. ſijn ſtrijd op *Puna* 89. neemt *Taxamalca* ſtormender-hand in: krijgt *Attabaliba* gevangen: eiſcht onwaerdeerlijk randzoen 91, 92. verworgt *Attabaliba*: veroovert *Cuſco*, en moord aldaer ſchrikkelijk 93. word markgraef van *Peru*: ſtrijd tegen *Almagro*, welken hy verworgt 94. vordere verrichtingen 316, 317. word zelf vermoord 94, 331, 332, 333
Franciſcus Poreſius verrichting tegen *Colonus* 53
Franciſcus de Quinones 568
Franciſcus Sermiento 403
Franciſcus de Soto vermoord 550, 551
Franciſcus de Souſa Continho 523
Franciſcus de Supide 428
Franciſcus de Toledo Spaenſch ammirael 388
Franciſcus Vaſques de Cornado, ſijn wonderlijke togt 209, 215, 218
Franciſcus Velaſques, ſijn ongelukkige togt na *Sibolla* 90. merkwaerdige verrichting 146, 147
Franciſcus de Vittoria een ſtad 346
Franciſcus de Ulloa, ſijn merkwaerdige togt 205
Franciſcus Villena 491
Franciſcus Wiat 171
Franſche zeven in getal haer wonderlijk wedervaeren 177
Franciſcus de Yuarra 226, 228, 229
Fray Coſmo de Amien Minder-broeder 460, 461
Frederik-ſtad na wien genaemt 450, 451
Frederik de Toledo neemt *Salvador* weder in 404
Fregatten, hoedaenige vogels 194
Friſland by wie ontdekt 29, 100
Fryburg konſtig paleis en hof 484. afgebroke 510
Fuentes de Otzumba ſpring-bronnen 254

G.

Gabriel de Chaves Oſorio 416
Gabriel Caruayal 316
Gabriel de Royas ſijn verrichting 276
Galera een uithoek 210
Galeyn van Stapels ſijn verrichting 433
Gallo een eiland 295, 313
Galloiſers offerden levendige menſchen 22
Garaſu vermaekelijk vlek 390. namaels een ſtad, word over-rompelt 430, 431, 438, 447
Garcias Alvaradus word vermoord 95
Garcias Holgun ſijn verrichtingen 332

Garcias Loaysa, sijn merkwaerdige togt 573
Garcias Leon 322
Garcias de Nodal, sijn togt 575
Garstman Hollandsch hopman 441. word slotvoogd over de sterkte van *Ceulen* 442. sijn land-togt 446. slaet *Vidals* stormen af 512. vordere verrichtingen 470. word ter dood gevordert van de Tapuyers en waerom 515, 516
Garva vreemde regen 295
Gaspar Cortereal 115
Gaspar Moralis, sijn verrichting op 't Peerl-eiland 70, 71
Gayaquil een rijke stad word verbrand 112
Gayra een stroom 288
Geboorte-viering wonderlijk 300, 301
Gebouwen zeer beziens-waerdig 258
Geen Huigen Schapenham sijn merkwaerdige verrichting 112. hy sterft 113
Geffreson een kolonel 202
Gehoorsaemheid der onderzaeten aen haer opper-hoofden in *Lucajas* en *Tattarye* zeer merkwaerdig 40. en elders inschelijx 152
Gekakte peper hoog-geacht 71, 72
Gengber hoedaenig wascht 166
Georges eiland, sterkte aldaer 172
George Giffort, sijn merkwaerdige togt 542
George Porreo 248
Georgius Robledo 286
George Sommers, sijn reis na *Virginia* 141, 171
German stedeken 167
Gevangenen zeer grouwelijk mishandelt 236
Gevecht zeer schrikkelijk 147. een ander merkwaerdig ter zee tusschen Spaensche en Fransche 155
Gideon Morris 404
Gieren ongemein groot 341
Gil Correa de Castel Blanca 389
Girgolio de Barros, sijn sterk huis 462
Goch raeds-heer sijn twist met *Beaumond* 514. jammerlijk geslaegen 524
Godinne uit den hemel gedaelt: vreemde versiersels van de zelve 133
Godijn sijn verrichting 123
Golfo Dulce 272
Goncalo de Ocampo, sijn grouwelijke wreedheid
Gonzales de Alvarado 276
Gonzalus Dadaiocius, sijn wonderlijke togt 71
Gonzales Davila 274
Gonzalvus Pizarrus Peruaensch opper-hoofd 95. word verworgt 96. sijn gedenkwaerdige verrichtingen 319. en togt 332, 333
Gonzales de Tapia geslaegen 316
Gonzales Ximenes de Quesada, sijn togt 290, 288
Gonzales de Zandival 255
Goosen Engelsch hopman 166
Gorgona eiland 295, 313
Gorgones of *Zoute-eilanden*, waerom zoo genaemt 17
Gowateri eiland 532
Goud, waer en hoe gevonden 331. wonderlijk raepen 46
Goya Cussilimay bloedschendige koningin 303
Graf-steeden beziens-waerdig 105, 146
Grande rievier, en slot aldaer 426, 147
Gran Matto de Brasil bosschaedje 390
Granada eiland 198, 199. een stad 278
Granganimeo eens koninx broeder 142
Gratias à Dios een stad 276
Guaccanarillo koning, sijn onderhandeling met *Colonus* 43, 44, 46. wreed mishandelt 160
Guacci een wild dier 282
Guadaqunajes een beest 293
Guadalaira een groote rievier 224. stad 225, 249
Gregorius Lopes sijn togt te land 494
Groote Beerin gesternte gods-dienstig aengebebeden 503
Guaiana landschap, haer verdeeling 536. rievieren, inwoonders beesten 538. volkeren, eilanden, vruchten, wondere boomkens, en verscheide stroomen 539. verscheide togten na dit land 539, 540, 541. verscheide inwoonders 543. de lucht: dragt der inwoonders: huisen: manier van leven: oorloogen: vreemde beloften: canooen 545. geweer 545, 546. oorlogs-listen: gods-dienst: dood-maelen: priesters: verbranden der lijken: vruchten en dieren 546, 547. gevoogelt, visch, vreemd ongediert: koopmanschappen: gommen, wonderlijke boom, letter-hout 547. tabak en zuikerriet 548
Guaialas een boom die zeer wonderlijk voortzet 169
Guaina Potosi 352
Gualpa zilver-mijnen van *Potosi* 352, 353
Guamanga stedeken 350
Guamares oorlogs-helden 225
Guana gevogelt 339
Guanca sijn verrichting omtrend de zilver-mijnen 352, 353
Guannaba een vrucht die de zielen eeten 163
Guancabilcas volk 329, 335
Guancalvilca quik-zilver-mijnen 350
Guanica valleye 167
Guaorabo rievier *ibid.*
Guarapucu merkwaerdige visch 227
Guarco valleye en wonderlijk slot aldaer 339
Guascar sijn overwinning en nederlaeg 345. sijn schatten 93. levendig verbrand 300, 92
Guatavita aen meir 291
Guatapori rievier 289
Guatemala landschap 257, 230. begrijpt twaelf groote gewesten 268. wilde dieren aldaer 272. gelegenheid, ingezetenen en boomen 272
Guatimala een stad vreeselijk door storm verwoest 90, 273
Guatulco een haven 212, 230, 243, 256
Guaymoco een vlek 274
Guaymures zeer woest volk 383. worden verplaetst 385
Guaynacua Peruaensch koning 93. sijn daeden zeer gedenkwaerdig 300, 301, 307, 334, 335
Guaymabo een meir 157
Guayras wonderlijke fourneisen 352
Guaxaco heerlijke valleye 254. hoofd-stad 255
Guaxutla een stedeken 250
Guazazingers landschap 80
Guebucu schrikkelijke visch 379
Gueguenoca een merkwaerdige water-leiding 234
Guercheville een markgraef 121
Guilielmus Piso sijn merkwaerdige getuigenis van de Brasiliaensche genees-meesters 535
Guinæa van wie ontdekt 3
Guineesch koning, zeer vreemd van kleeding en zeden 103, 104
Guirapeacoca vreemde wormtjens 385

H.

H. hoedanig uitgesproken by d'Americaenen 25
Hacha stedeken 289
Haegdissen 198, 224. voor Goden geviert 226
Haeks verrichting in den *Haeg* 251. sijn beschuldiging 527. en verantwoording 528, 229
Hagota, wat het beteikent 208
Haguaro een rievier 275
Hamel raed op *'t Reciffo* keert na Holland 514
Hanan Cusco een merkwaerdig geslacht 298
Hang-matten 57, 58

Hanno fijn gedenkwaerdige zee-togt 1, 2, 17. maekt zich tot een God op een vreemde wijfe 18
Hannibal van wie zoo genaemt 25
Hans Grijf 409, 405
Harten-vangft merkwaerdig 126, 151
Hartman Godefrid Stein-Callenfels: fijn togt na *Tamarica* 421. na *d'Affogados* 421, 422. trekt uit *Olinda* na *Parayba* 424. fijn wonderlijk gevecht 424, 425, 426. aenflag op d'uithoek *Augustijn* 429, 430. keert na *Holland* 430
Hathuey levendig verbrand: fijn fier antwoord 157
Hatvey, waerom het goud in diepe poelen werpt 168
Hatuncolla ftad 348
Havana fterke ftad op *Cuba* 154. vreemd gevecht alhier: word tweemael verwoeft 155. noch eens ten derden reis 156
Hauteyn Hollandfch ammirael ibid.
Hayboait een rievier 157
Hector de la Calce, fijn verhael 460. fchip-breuk 490
Heliogabalus, fijn wonderlijke maeltijd 13
Helle, vreemde vertelling van de zelve 343, 344
Helmich luitenant 466
Henrik Best 411
Henrik Brouwer, fijn merkwaerdige togt na *Chili* 113. fterft 114, 562
Henrik Cornelifzoon Schaep 39
Henrik Garces 350
Henrik Haelbos 580. vreemd bejeegent van de Zuid-landers 581, 582, 584
Henrik Hoes 504. ontfangt wijfe raed van graef *Maurits* 504, 505. vervolgt de verraederfche Portugeefen 569. beftormt ongelukkig *Santanton*; word gevangen 510, 511, 520
Henrik Hudfon, fijn togt 123, 129, 130
Henrik Jacobfzoon Lucifer 156. fijn helden-ftukken 412, 413
Henrik Lacher door hongers-nood van 't bootsvolk gegeten 98
Henrik Lonque, fijn togt zeer merkwaerdig 417, 418
Henrik Manriques 250
Henrik Martijn 234
Henrik Moucheron 501
Henrik de zevenfte Engelfche koning 149
Henrik Schild raed op *'t Reciffo* 461
Henrik Soufa de Tavares 530
Henrik du Vivier 201
Heriots Engelfch hopman 139
Herman Speult 113
Hernando Tores 321
Hernando Camelo 171
Hernando Cortes 205
Hieronymus d'Aguilar 258
Hieronymus Aquilaris, fijn vreemd weder-vaeren 77
Hieronymus Benfo wonderlijk ontfnapt uit een bloedige veld-flag 88. fijn merkwaerdige zamen-fpraek 279, 280. en wonderlijke landtogt 282
Hieronymus Corneliszoon, fijn vervloekte daed 380, 381
Hieronymus Loaifa 322
Hieronymus Ortal fijn togt, 540, 541. wreedheid 551
Hieronymus de Quero 419, 420
Higuanama koningin, verhangt haer zelf 161
Himilcoos zee-togt 17
Hinderfon hopman, 473, 491, 492. fijn vordere verrichting 516, 517
Hifpaniola waerom eertijds *Haity* en *Quifqueia* genaemt is, 161. omtrek van dit eiland: is vruchtbaer: handel met offe-huiden: lichtende wormtjens alhier: vifch *manati* en *abacatuaia*, 157. haer verdeeling: levert veel goud, gember, zuiker en maiz, 158. is uitgemoord: wanhoop der inboorlingen: verfcheide rievieren, 159. d'hoofd-ftad *Domingo*: de negen vordere fteden, zijn zeer vervallen, 160. wreedheid der Spanjaerden, aldaer gepleegt: herkomft der inboorlingen: voorzegging van des eilands ondergang, 161. de beelden zemes: haer God, en des zelfs moeder: wonderlijk gevoelen van de fchepping, 162. van de oorfprong der zee, 162, 163. van de zielen der afgeftorvenen: wonderlijke handel met kranken, als ook met dooden, 163. onderzoek na toekomftige dingen: dienft-pleging omtrend de geboorte van een kind der *caciquen*: zeer vreemde erfenis: wreede lijkftaetfien: verfcheidentheid van tael: voorts leid *Hifpaniola* bezet met andere minder eilandekens 164
Hifpaniola zeer vermaekelijke rievier 46
Hitauhacin ftedeken 377
Hiucilopuchco een vlek 237
Hocata fijn oorlogs-daeden 39
Hochelaga een rievier, 118. landfchap en inwoonders, 119
Hoender-vederen, iets gedenkwaerdig omtrend de zelve 285
Hojeda fijn togt 46
Hol zeer merkwaerdig 251
Holland een ftedeken in Pruifen 36
Holli zekere vocht 232
Holquahuytl een boom ibid.
Homars zoort van kreeften 199
Honden die niet konnen baffen, 48, 137. worden in de oorlog gebruikt tegen de naekte Americaenen, 66, 67. zeer wreed, 214. wonderlijk verhael van de zelve, 255. doen groote fchaede, 257. voor lekkerny geflacht, 81, 541. wonderlijk geoffert 308
Honden-eiland 109
Honguedo gebergt 108
Hongers-nooden op *Hifpaniola*, 49. op *Veragua*, 63, 64. onder de bezettelingen van *Florida*, 98. een andere zeer yzelijk op *Malhado*, 146. en *Marognon*, ibid. wonderlijk geleden 224
Hoogduitfche vallen d'Engelfche af in *Virginia* 340
Hoogduitfche zoldaet fijn wondere verrichting 375
Hoorn van een zee-gedrogt zeer merkwaerdig 108, 109
Hoornfche eilanden, vreemde voorval aldaer 109, 110
Horaba een valleye 227
Houel, fijn verrichting 194
Hout zonder verrotting 70
Hout-luifen bijten in korten tijd door dikke ftijlen 190
Houtebeen fijn heerlijke verrichtingen, 457. word gevangen, 458. vordere daeden, 464, 465. felle zee-flag tegen de Spaenfche vloot: word fchandig verlaeten, 475. hervat de torn held-daedig, 476. vordere verrichtingen, 489 ongelukkige togt, 490, 491. verovert *Loanda fan Pauli*, 491, 492. fterft 493
Houwelijx wetten wonderlijk 303
Huarella afgodinne 357
Huarqui vreemd feeft 312

Huba-

Hubates gebergt 218
Hudſon 205
Hugo Grotius wegens d'herkomſt der Americaenen wederleid, 28, 29, 30. ſijn miſſlag wegens d'oorſprong der Peruaenen 32, 33, 34, 41
Huguey een landſchap 158
Huiſen op paelen, 554. in boomen, 295, 334
Hunifride Engelſch hopman 167
Huracanes ſchrikkelijke winden 168

I.

Iabicu-guacu wonderlijke vogel 379
Iacob Alderik, ſijn helden-ſtuk 486, 487
Iacob Boulan 515
Iacob Canus, ſijn zee-togt 3, 4
Iacob Claeſzoon Ilpendam 105
Iacob Engelſche koning 171
Iacob Huigens, ſijn held-daedig gevecht 486, 487. ſijn ongelukkig weder-vaeren 437
Iacob le Maire, ſijn togt rond'om d'aerde 108, 109, 110, 111
Iacob Rabbi, ſijn merkwaerdige verrichtingen 371, 372, 376, 504. ſijn wreedheid 510. word vermoord 515. groote onſteltenis dieſwegen 515, 516
Iacob Stakhouwer 446, 447
Iacob Vegeer een boos menſch, onthalſt 111
Iacob Willekens, ſijn verrichtingen 401, 402
Iaen ſtedeken 278
Jaer-afdeeling merkwaerdig 267
Iaguazia landſchap in *Florida* 151
Iago een ſtad 102, 567, 571
Iago de Cuba een haven 457. ſtad 154
Iago de los Vallos ſtedeken 249, 250, 341
Jagt zeer vreemd 222, 283
Iaia een magtig man 162, 163
Iamaica, grootheid van dit eiland: onmenſchelijke wreedheid aldaer gepleegt: vruchtbaere grond: tweederlei brood: cazavi-koeken 166, pataten, ananas, altijd levende kruid; gengber, kotoen, ſteden en havenen 166. word by d'Engelſche bemagtigt 166, 167
Iames Lancaſter Engelſch hopman 390
Iames Towne een veſting in *Virginia* 193. verbrand en herbouwt 140
Iangada zoort van hout 360
Iaos volk 539
Iaouas wonderlijke prieſters 174. ſtellen zich tegen de Chriſtenen 177
Ian Ianſzoon van Hoorn 198. ſijn helden-ſtuk 259, 277, 438
Iandovi koning 371, 376, 442, 446, 447, ſijn moord-daedig feit 503, 504
Ianſpretin Tapuyer 442
Japanders, haer verhuiſing 14
Japans-kaertjen merkwaerdig 39
Iaques l'Heremite, ſijn togt rondom d'aerd-kloot 111, ſterft 112
Iaques Mahu, ſijn togt; ſterft 102
Iaques Quartier 118, 119. togt na *Nova Francia* 120
Iaracha een boom 395
Iardin de la Reina eilandekens 416
Iaruma hoedaenige vrucht 153
Iaſmin-hout 191
Iavaris een wonderlijk beeſt 169
Iaveiro een ſtad 104
Iawas prieſters 149
Ibibobaca vreemde ſlang 270
Ibouyapap zeer vermaekelijke berg 399
Ica valleye 340
Icheiri een afgod 179
Ichneumon Indiſche muis 252
Ieronymo Serao de Payva 512
Ieſaiba een boom 238
Ieſſo woeſt landſchap 39
Iguana hagediſſen zijn tweederley 224
Iguanas ſlangen 211
Iguanna ſlang zonder vergif 270
Iluma een merkwaerdig beeſt in *Peru* 31
Ilantas wonderlijke kool 269
Ilifonſo des los Zapotecas een ſtedeken 255
Inbeelding zeer merkwaerdig 299
Indiaenen, haer vreemd weder-vaeren op zee 2
Infortunatiſche eilanden 76
Ingas Peruaenſche koningen: haer tweederhande geſlachten 15. vreemd gevoelen van de zelve by de Peruaenen 298. haer geboorteviering merkwaerdig 300. als ook der zelver ſtaet-volging, inhulding en land-beſtier 301. wierden in en na 't leven gods-dienſtig geviert 307. haer vreemde biecht 310. inwying van een jonge *Inga* 310, 311. haer ontzacchelijke heerlijkheid 315, 316. wijſe land-beſtier, paleis en groot gezach 344. bloed-ſchendig trouwen: godloos begraeven 303. haer wetten 302
Inga Saritopa valt den Spanjaerden toe 300
Intiraymi vreemd feeſt 312
Ioachim Gyſſen 419
Ioan d' Ayola 557
Ioannes Anachoreta 349
Ioan Boyaerd, ſijn verwijfdheid 455
Ioan de Bruine 417
Ioannes Carthagena 76
Ioan Chilton, ſijn vreemd wedervaeren, 249, 250 251
Ioan Coin verovert *Mina*, 469, 470. ſijn vordere verrichtingen, 488, 489, 490, 496 497
Ioan Cointak 97
Ioan Corneliszoon Lichthart, ſijn held en-daeden, 420. vordere verrichtingen, 433, 440, 442, 443, 444, 449, 450, 453, 454, 460, 462, 466, 468, 469. ſijn ongelukkige togt, 490. verovert *Maragnan*, 496, 497. ſijn helden-ſtuk, 510, 511. 512. ſterft 518
Ioan Dias de Solis opgegeten 555
Ioan Dircks zoon Lam ſijn daeden, 404, 406, 408, 409
Ioan Doughty onthalſt 134
Ioan Fajardo 203, 404
Ioan Fernandes Viera, ſijn vervloekte verraedery 408, 509
Ioan Fonſeca berucht timmerman 44
Ioan Godlat 469
Ioan Griſalua, ſijn togt 258, 73, 74
Ioan Gijsbrechtszoon Boon-eeter 419, 421
Ioan Gijſſeling ſijn merkwaerdige verrichtingen, 432, 437, 438, 439, 442, 443. vertrekt na Holland, 446. keert na *Braſil* 465, 470
Joan de Haro 407
Joan Hawkins Engelſch ammirael, 99. ſterft, 102, 249, 254, 134
Joan Henrikszoon ſijn vreemd onthael, 412, 413
Joan Holvius 298
Joan de Miranda 277
Joan Moncoy Bilbao 457
Joan Maſt 433, 434
Joan de Ortega ſijn daeden 285
Joan Otzen 450
Joan Oxenham 284, 285
Joan Palomino 323

Joan Pais Barretto 436
Joannes de Mey 190
Joan Pieterszoon, fijn helden ftuk 413, 414
Joan Ponce de Leon fijn verrichtingen, 143, 149, 167
Joannes Pontius fijn wedervaeren op *Guadalupa*, 71. ontdekt *Florida* 97
Ioan Portugaels koning ontdekt *Congo*, 3. zoekt na *Indien* 4, 493, 359, 360
Ioan Rada fijn moordaedig werk 94
Ioan Ramires, fijn wonder-werken 357
Ioan Ribald, 97. bouwt *Carels*-flot op *Florida*, 98, 177. verlieft fijn vloot door ftorm: word levendig aen 't vuur ftukken gehakt 99, 148
Ioan Rodrigo Cabrillo fijn verwonderens-waerdige togt 210
Ioan Rodrigos de Fonfeca 274
Ioan Sanchez 234
Ioan Schmith hervat fijn ongelukkige togt, 102, 135, 139, 140, 141, 143
Ioan Sebaftiaen de Lano zeilt de weereld om 76
Ioan de Silva 108
Ioan Solifius opgegeten 70, 71
Ioan Squibel 165
Ioan Stade, fijn wonderlijk weder-vaeren 96
Ioan de Texela 167
Ioan de la Torre, fijn vreemde bejeegening 321
Ioan Verazana fijn togt 121
Ioan Verdieft 475, 476
Ioan Walbeek, fijn verrichtingen 418. op *Curacao* 450
Ioan Wendovil 474
Ioan Wite 142, 143
Ioan Wilhemfzoon Ve fchoor fijn heerlijke daeden 112
Ioan de Wy koning 488
Iocauna Guamaonocon afgod op *Hifpaniola* 162
Iooft Bankert, fijn togt 418
Iorge een flot 389
Iorge Efpoira, fijn togt 553
Ioris van Spilbergen, fijn merkwaerdige togt rondom d'aerd-kloot 106, 107, 108, 329, 330, 339, 247, 248, 568
Iofeph Anchieta 367
Iouana-boina een vreefelijk hol 167
Iouskeha afgod 116
Ipaima Viztliputli een wonderlijke ommegang 263, 264
Ifleos landvoogdyfchap 382, 383
Ifabella ftedeken 46
Ifraël Twyn 474
Ifraëls tien ftammen, waer gebleven zijn 27
Iuan de Salinas landfchap 331
Iuan Fernando twee eilanden 109, 112
Iuan de Frontera ftad 341
Iuan de Porto Rico hoofd-ftad 167. word ingenoomen door d'Engelfche 167, 168. befchryving der ftad 168, 169, 170
Iuan de Porto Cavallo een vlek 276
Iuana landvorft 71
Iucatan landfchap, waerom zoo genaemt 72, 73
Iuliaen Sumanus 97
Iulius Samano fijn togt 148
Iunipa zoort van appelen 178. als ook van boomen 185
Izcoalt een held-daedig koning 239, 240, 241
Iztapalapa een heerlijke ftad 80

K.

Kaagerrel een duivel 534
Kamer-fpeelders binnen *Mexico* rechten wonderlijke potzen aen 266
Kaneel-boomen 333
Karouata, fchoone aerd-vruchten 395
Kauwoerde gods-dienftig aengebeden 372
Kawewipepicke een maeltijd van menfchen-vleefch 96
Kelders zeer afgrijfelijk 81, 82
Ketel-vang merkwaerdig onderzoek na toovery 20
Keten zeer wonderlijk 300, 301
Kinder-waffchen ongemein vreemd 32
Kinderen haer opvoeding in *Mexico* 268
Kinder-offer 308, 309
Kink-hoornen beziens-waerdig 194
Kiriach Morfey een Tattar 40
Klaes de Viffcher 513
Kleeding der Americaenen 32
Klem een vreemde ziekte in *Brafil* 534, 535
Kloppenburg hopman 441
Kockawoughe hoedaenige wortel, 136. des zelfs toe-bereiding 137
Koekjens merkwaerdig 262
Koninx-eiland vol eyeren 108
Konijnen vijfderley, 382. wonderlijk vreemd 213
Koorts zeer vreemd 493, 494
Kotoen, hoe wafcht, 166. en toe-bereid word 355
Kraem-vrouwen wonderlijk 562, 564
Krabben gefchildert: haer vreemde aerd 185
Kreeften hoe moffelen en oefters vangen, 199. vangft der zelve, 256. zeer vreemd flag, 494
Kriftallijne toorn merkwaerdig 370
Krokodillen, hoe gevangen, 151. zeer vermeenigvuldigt 252
Kroon van *Peru* hoedaenig 301
Krooning der Mexicoofche koningen merkwaerdig 241
Kruid zeer wonderbaer 166, 269, 338
Kruis een rievier 440, 441
Kuskarawaoks een landfchap 135

L.

Lactantius, fijn mifflag 5
Lacroy, fijn manhafte tegenweer 455
Ladrones eilanden 76, 112, 211
Lælia Roomfche jong-vrouw 288
Laguna een meir 232, 234, 244
Laguna de Nicaragua een groot meir 278
Lake, fijn beftiering op *Nieves* 189
Lamantins wonderlijke viffchen 194, 201
Lambis vreemde kink-hoorens 194
Lampfen een Zeeuws heer 188, 190, 201
Lancetten, haer wonderlijk gebruik 236, 262
Land-fnoeken zeer vreefelijk 194
Land-bouw zeer vreemd 275
Lanzu Chineefche duivel-jaegers 33, 34
Latane-boomen 199
Laurens een inwijk 120
Laurens Aldana 322
Laurens Piercez fijn verrichtingen, 499, 500, 501
Laurens Calvacanti 436
Laurens Keymis, fijn togt, 543, 544. vermoord hem zelf *ibid.*
Laurens van Rembach fijn verrichtingen, 430, 431, 434, 435, 436. befterft fijn wonde 436
Laurenzo een dorp 390, 489
Ledburg ftedeken 349
Leif brengt een volk-planting op Groenland 115
Leon een ftad 278

Leon de Guanuco een ſtedeken 341
Leonard van Lom, ſijn verraederye 432, 433
Leonard Ragapo 538
Letti, wonderlijk volk 38
Levella een uithoek 166
Levendig menſchen-villen 262
Lieves een eiland 118
Lima ſtad, 101, 337. de lucht is hier buiten-gemein gezond: merkwaerdige huiſen: kruid: rijkdom: kloofters, 338. de haeven *Callao de Lima*, 339. vordere beſchrijving van *Lima* 356, 357
Lindiri een meir 278
Loanda ſan Pauli ingenoomen 491, 492
Lobos eiland 330, 332, 337, 556
Longur eiland 119
Lonies Ramires 444
Loopers zeer wonderlijk 151
Lopes Barbalio, 486. geſlaegen 488, 490
Lopes de Mendoca, ſijn land-togt 228
Lopes Rochas Borgia ſijn vreemd gevecht tegen *Arciſſewski*, 458, 459. nederlaeg en dood 459, 460
Loquillo gebergt 168
Louies een ſterkte 399
Loyſa Pizarra 113, 114
Loxa ſtad 330
Lucajos eilanden: haer inwoonders, zeden en dragt, 152. ſpijs en vruchten 153
Lucas Giraldes 392
Lucas twee viſſchers eilanden 210
Lucas Pol 415
Lucas Vaſquez de Ayllon, ſijn togt na *Florida* 143. onder-handeling met de koning aldaer 143, 144. ſijn trouwlooſheid: word van de Floridaenen geſlaegen 144
Lucia eiland 197
Lucht-ſtreeken zijn vijf 5, 6
Luidewyk d'Alvarado 147. ſijn nood, wreedheid, nederlaeg en vlucht 148
Luidewyk Cancellus aen ſtukken gekapt 97
Luidewyk Lampaguano ſijn togt 75
Luidewyk Mercado 71
Luidewyk Pontius rechts-geleerde 86
Luidewyk Ribera 323
Luidewyk de Velaſco 229, 233, 234
Luipaerden: een vreemde voorval der zelve 13, 14
Lunaguana een rievier 339
Luys ſtedeken 228
Lijken zeer merkwaerdig toebereid 55, 64, 106, 108, 145, 299
Lijken uit welke de duivel ſpreekt 163
Lijf-landers, haer gods-dienſtigheid tot een ſlang 226

M.

Maboujats ſchaedelijk ongediert 191
Mabouya een booſe geeſt 174, 178, 179, 180
Mabrabomma onbewoond eiland 108
Maca een beeſt 328
Machimus wonderlijke ſtad 19
Machochael hoedaenige ſchild-wacht 162
Machys vermaerd beeld 316
Maci Chileeſche genees-meeſters 566
Macurewarai een ſtad 543
Madera, van wie bevolkt 3, 51
Madok ontdekt 't Noorder-America 35, 36
Madurera een veld-heer 461, 462
Maegden-eiland 74
Magaglianes ſijn blood-hartigheid 450
Magapatan een vlek 259
Magdalena rievier 290, 426, 286
Magellanes ſtraet: reuſen aldaer, en een yzelijke vrouw 104, 105
Magellanica 572. zee-kuſt: gebergt: geboomt: reuſen: de ſtraet Magellanes hoe lang: togten derwaerds, 573, 574, 575. woeſte menſchen aldaer 574, 575, 576
Maguey een wonderlijke boom 225
Maguen vreemde boom 237
Mahikans hoedaenig volk 123
Maio eiland 433, 465
Maiobanexius een koning 52
Makwaes hoedaenig volk 123, 125
Malabrige een haven 347
Malacca een reede aen de Zuid-zee 211
Malebarre een bewoonde haven 120
Mal hado een eiland 146
Mamaoclo beleefde meer dan drie honderd kinds-kinderen 300
Mamei een wortel 88
Mameien aengenaeme vrucht 296
Mamelukken, haer nieuwe gods-dienſt in Braſil 532
Manoello bloedſchendige koningen 303
Mamoa hoedaenige boom 186
Manati wonderlijke viſch 157, 260, 272, 279
Mangaa een plant 395
Mangle vreemd geboomt 362
Mancius Sierra ſijn vreemde dobbel 304
Mandihoca hoedaenige wortel 69, 364
Mangoags een volk 136
Mangocapa, ſijn bedrijf 298. hoofd der *Ingas* 15. ſijn togt 33. land-beſtier 34, 343
Mango Inga 4, 300, 316, 345
Mancenillie-boom 195
Manhattans rievier een volk 123
Manioc, haer oorſprong 179
Mangues geboomt is driederlei 438, 439
Manila beziens-waerdige ſtad 147
Manitou een duivel 116
Mannahoaks een volk 135
Manoa goud-rijke ſtad 541
Mansfeny een kleine arend 184
Manſveld, ſijn verrichting 462
Manuah een ſlang 503
Manuel Serano de Ribera 427, 428
Maracapana haven 554
Maracoybo een meir *ibid.*
Maraka wonderlijke afgod 365
Maragnon eiland, ingenoomen 496, 497. rievier 333. en eiland 393. dorpen, lucht, vruchten, grond, beemden, fonteinen 394. boomen, gevogelt en viſſchen 395, 396. vier-voetig gediert 396, 397. ſlangen, inwoonders en haer herkomſt, verdeeltheid, geſtalte, ſterkte, dragt, vreemd verhuiſen, wraekgierigheid 398. haer wapenen 398, 399
Marcley-hil voortgaende berg 349
Marcus de Niza ſijn land-togt 207. 208
Marcus Teixera biſſchop 402, 403
Marcus Zeno, ſijn wonderlijke togt 29
Mare eiland 384
Mares een rievier 154
Margaias volk 379
Margarita eiland en ſterkte heftig beſtormt 407, 548
Maria een eiland 106. dorpen aldaer verbrand 107, 568
Maria Antiqua een gehucht 70
Maria Winkefield 171
Maria del Puerto verbrand 160
Maro eilandeken 96
Maroquita ſtedeken 292
Marigalante eiland 194

Ma-

Marashewaccas wonderlijk volk 538
Marquires volk 346
Martha een eiland vol woeste menschen: haer beziens-waerdige huisen 68. een stedeken 419, 420, 167
Martman Zeeuwsch roover 464, 465
Martinico eiland verdeelt in vijf wijken 196, 197. word door de rievieren onder water gezet 197
Martyres eilandekens, waerom zoo genaemt 143
Martijn Ambisus, sijn wondere voorval 285
Martijn Astete 316
Martijn Forbisser, sijn vruchteloose togt na 't Noorder-America, word hervat: ontdekt zeer woeste menschen 100. keert na Londen 101
Martijn Jannes Tafur, sijn togt 540
Martijn Suares bestormt 't Reciffo 444
Martijn de Vijfde Paus 186, 187
Martijn Tyszoon schenkt Africa en Oost-Indiën aen Portugal 3, 433, 422, 423, 429, 430
Martijn een der Caraïbische eilanden: heeft zoutmijnen 186. gelegendheid der stad 187. het eiland verdeelt tusschen Franschc en Hollanders 188
Massachusets hoedaenig volk 122
Matanca een vermaerde inwijk 156
Matanino eiland 161
Maton visch 157
Matonwaks eiland 123
Matthias Albuquerque 389, 390, 431, 432, 434, 435. maekt beding-punten met de West-Indische maetschappy 436, 437, 454, 455, 456
Matthys van Ceulen, sijn merkwaerdige verrichtingen 432, 433, 436, 440, 441, 442, 444. vertrekt na Holland 446. keert na Brasil 465. wederom na Holland 479
Maulpas hopman 441
Mavincopa Peruaen 350
Maurits van Nassouw sijn togt na Brasil: eerste werk aldaer 465. slaet *Bagnola*: neemt *Povacon* in 466 sijn wijse staets-bestiering 467, 468. voorzichtige keuren: land-togt: onderhandeling met de Tapuyers 471. belegert Salvador 472. bestormt het: verovert ettelijke sterkten rondom 473. breekt 't beleg op 474. klaegt, dat geen hulp krijgt: voorziet ieder Brasils landschap van een waepen: verpacht de tienden 476. geraekt over hoop met *Arcissewski* 477. antwoord op *Arcissewskis* brief 478. sijn merkwaerdige bruggen 484, 485. voor-zorge tegen de geduchte Spaensche vloot 485. onderhandeling met de Portugeesen 490. met Montalvan 491. brief van Mascarenhas aen hem 498. stelt op alles orde 498, 499. ontfangt de gezanten des konings van Congo en vorst van Sonho 499, 500. neemt afscheid van Brasil 504. sijn wijse raed 504, 505. keert na Holland 505. verhael van Brasils toestand 505, 506, 507. sijn stam-huis 507, 508. word verzocht na Brasil te keeren 523
Maurits-slot 467
Maurits de Nassouw een uithoek 109
Maurits-stad half afgebrooken 510
Maydo een heilig koning 176
Mayo een rievier 99
Mechoacan een bisdom 256. zeer gequelt door de tygers 256, 257. eek-hoorens en vosse-pis 257. haer inwoonders, stedeken, kloosters en haven 257, 258
Melchiorius, sijn verrichting op Hispaniola 46
Meir wonderlijk 376, 253
Meir-spinnen 568
Melilot een hoofd-stad 175, 177
Melilla een stedeken 166
Memberton een oud heer 120
Menatonon een koning 142
Mendoca stedeken 570
Menelaus sijn zee-togt 2
Menschen-offer en eeten 22, 32. by Tattars en Americaenen gebruikelijk 40. zeer yzelijk 300
Merica een haven 134
Merida stedeken 292
Messica een koningrijk 81
Messou, vreemde verdichtselen van hem 116
Mestre Alvaro een berg 379
Metting luitenant 452, 464
Meve eiland 384
Mexi vermaerde veldheer 220
Mexicalcingo rievier 233
Mexicaeners, haer gevoelen wegens herkomst en zeden 30, 32. haer tael heeft geen gemeinschap met d'Europische tijd-rekening 32
Mexico vreemd verhael van de stichting deser stad 238. koningen aldaer 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246. haer merkwaerdige inhulding 241. tempels aldaer 242, 243. nonnen, jongens en monniken binnen de zelve 262. d' inwoonders hadden een af-keer van haer eigen gods-dienst 262, 263, 264, 265. voltrekken des houwelijx 265. vreemd feest *Texcoalt* 265, 266. als ook *Quitzaalcoalt*: de Mexicoosche almanak 266. schrift aldaer gebruikelijk, boeken, land-bestier, dierenhuis, rijx-vorsten, vuurschaeren en wapenen 267. manier van oorloogen 267, 268. veldheeren: opvoeding der kinderen: aerdige speel-tuigen, buitelaers en dansers *ibid.* de stad word stormenderhand ingenoomen 247. herkomst der naem 220. naerder beschrijving der stad 232, 233. beziens-waerdige markten 233, 234. kloosters van Franciscaenen, Augustijners, Dominicaenen, Gast-huisen, kerken, Paleisen en Bisschops-stoel 235
Mexico, ziet ook *Tenustitan.*
Michatoya rievier 273
Michiel Adriaenszoon de Ruiter 188
Michiel Sancius 211
Miguel een stad 314, 329, 571. een vlek 274
Miguel de Ribera stedeken 340
Mieren in *Brasil* wonderlijk 361, 362. tot spijs gebruikt 291. ter markt gebragt 274
Milcom de zonne 174
Miles Philips, sijn togt 249, 250
Mina slot 409. held-daedig ingenoomen 468, 469, 470
Mini hoofd-stad 259
Mio vergiftig kruid 342
Mirabilis Peruana hoedaenige plante 355
Miraflores stedeken 336
Miramamolines Arabisch koning 288
Miramumins volk 377
Mivitibi wonderlijke berg 452
Mismaekte menschen in arme hutjens 111
Miswijsingen van 't kompas 9
Mitimaes volkeren 345
Mixes wreed volk 255
Mneuis een os de zon toegewijd 175, 305
Moabitische koning, sijn wreedheid 22
Mocha eiland: *Olivier van Noord* alhier vreemt onthaelt: zeden der inwoonders 105, 106, 107, 134
Mocia afgod 345
Molle een boom 296
Molochs schrikkelijk beeld 309. zeven gloeyende kamerkens 174
Momin merkwaerdige boom 198

Monachigga eiland 102
Monbain-boomen 193
Montagne 510, 512. jammerlijk geslaegen 517
Montel Fransch edelman 195
Mont-ferrat eiland 192, 193
Moolen-steenen van juyste rondte uit de natuur 153
Morequito koning 541, 542
Moord zeer vreezelijk 220
Mooren wreede stroopers, en waerom 282. bevolken een eiland 284
Mormor een uithoek 283
Moromoro merkwaerdige schaepen 296, 297
Morro de los Diabolos 354
Morro Empinado een sterkte 167
Morro Moreno uithoek 354
Moscobo hoofd-stad 72
Mosse een wonderlijk beest 122
Motayas geschikt volk 370
Moustikes zeer quellende muggen 190, 260
Moyobamba wonder aldaer geschied 357, 341
Moyton schoone vogel 391
Munbacho smookende berg 278
Muskus-katten, haer beschryving 126, 127
Muskus-kruid 193
Mussascus een wonderlijk beest 137
Muteczuma negende koning van *Mexico* 78. geeft aen *Cortesius* 't rijk over 80. word gevangen 80, 81. sijn pracht en lust-huisen buiten gemein wonderlijk 82, 83. geraekt om hals 83, 246, 260. sijn groote daeden 246, 260. prachtige krooning en hof-houding 245
Muteczuma vijfde koning over *Mexico* 241. sijn daeden 242, 243
Muur zeer merkwaerdig 80
Myneerders na 't zilver, haer bloedige arbeid 353, 354

N.

Nacas een rievier 229
Naco valleye 274, 276
Naelden wonderlijke visschen 193
Naevel, vreemd gevoelen van de zelve 163
Naemen wonderlijk verandert 181, 183. naemgeven zeer vreemd 164
Naemen der plaetsen, den Portugeesen ontweldigt, verandert 446
Naguachato Americaensch overste 210
Namaconas nonnen 328
Namontac een Virginiaen 140
Napaluca een dorp 252
Nasca een valleye 340
Nata, een stedeken 284
Nathanael Butler 171, 172
Natiscotec een eiland 118
Navatlacas haer gedenkwaerdige togt 219, 220, 221, 222, 238
Navidad voornaeme haeven 210, 257. word verbrand 211
Nazareth een stedeken 430. verovert 454. geslecht 456
Negers, haer vreemd beding en verwoede strijd 469, 470. vuilheid en ouderdom 495. handel met de zelve gedreeven 507. mishandelt 548
Nentoque, hoe verkooren word 565
Nero sijn vreemd kijken 288
Nequen zoort van lywaet 237
Nevada gebergt 237, 238, 287, 288, 294
Neuva Segovia 278
Neyba een gewest 290
Nicaragua een landschap 230, 278
Nicolaes Olanda onder-koning, verleid de stad Domingo 53, 160
Nicolaes Durandus Villegagnon, sijn togt 96. bouwt Coligny: vermoord sijn volk: keert nã Vrankrijk 97, 377
Nicolaes Federman, sijn verrichtingen 553
Nicolaes de Witte 525
Nicolaes van Yperen 468, 469
Nicolaes Zeno sijn vreemde togt 29
Nieves eiland 189, 190
Nieuw Amsterdam 123, 134
Nieuw *Andalusia* 70. verdeeling in vaste kust en eilanden 548. woeste inwoonders: zoutpannen: sterkte san Jago 549
Nieuw Biscayen 119, 207, 229
Nieuw Engeland 121, 122
Nieuw Galicien 210, 211. haer omtrek, gewest, lucht, grond, wolven, moustieken, zilver en kooper-mijnen en zout 222. vyge-boomen van sesterley slag 222, 223. boom-gewasch 223. aerd-vruchten: haegdissen 224. inwoonders 224, 225. haer drank merkwaerdig: land-bestier: hoofd-stad 225. havenen 229
Nieuw Granada 215, 290, 291, 292, 287
Nieuw Guinæa, vreemde inwoonders 110, 577
Nieuw Leon een koningrijk: in hoe veel landschappen verdeelt: haer vruchten, visschen, inwoonders, koopmanschappen, meiren, bergen, steden en vlekken 278, 279
Nieuw *Mexico* 215, 216, 217, 218, 219, 220.
Nieuw Nederland, haer bepaeling, by wie ontdekt: haer stad Amsterdam: water-vallen, gezonde wateren, vloed en zee-kust 123. geboomt, aerd-gewasch, wijngaerden, wijn, water-limoenen, kalabassen, tabak, pepoenen, tarwe, Turksche boonen, erweten, grond, indigo, garst, bloemen, 124. berg-kristal, moscovisch glas, marmer, goud: inwoonders met beschilderde waepenen en licchaemen, schilderyen, vreemd hair, wonderlijke ziekten der paerden en koeyen, varkens, schaepen, harten, gevoogelt, leeuwen, beiren en vreemde beesten 125, 126. eelanden, harten 126. muskus-katten 126, 127. bevers 127, 128. arenden, spechten, duiven en aerdig vogeltje 128. kalkoenen, swaenen, gansen, visch in stroomen, meiren en d'Oceaen: ratel-slang: gestalte der inwoonders: haer spijs en vreemde zeden 129. kleding 130. huisen 130, 131. sterkten, verhuising, veelheid der vrouwen, houwelijken, echt-scheiding, hoerery, vreemd vryen en kinder-baeren: begraefenis 131. rouw over dooden: toovenaers: vierderley hoofd-taelen: geld: vreemde bad-stooven: krijgs-orde en wapenen 132. schrikkelijke handel met gevangenen 132, 133. wetten, dood-slag, vreemde verbintenissen, raeds-vergaederingen en gods-dienst: duivel-dienst: gevoelen van God, schepping en de zielen 133. nieuwe volkplanting na Nieuw Nederland. 134
Nieuw Spanje, van wie alzoo genaemt 83. haer lengte, breedte, naest-gelegene volkeren, vruchtbaerheid 230, 231, 232. haer verdeeling en hoofd-stad 232. yzelijke wreedheid aldaer gepleegt in den gods-dienst 236. steden en dorpen 236, 237. wonderlijke aerdbeeving 237, 238. afgooden, priesters en nonne-kloosters 262, 263, 264
Nieuw Valladolid stedeken 275, 276
Nieuwe weereld by de oude onbekend; doch vermoeden datter een was 5, 6
Nigua een schaedelijk springend wormtje 158
Nixaga een vlek 274
Noach heeft America bevolkt 37
Nohete een dorp 249

Nombre de Dios, oorſprong der naem, beſchryving der ſtad 134, 283
Nonnen zeer vreemd 262
Noorwegen heeft geen inwoonders verſchaft aen America 28, 29, 30, 31
Norenho eiland 412, 421
Norte een rievier: zeer beleefd volk aldaer 217
Norumbega hoedaenige ſtad 29, 30
Noſtra Sennora een rievier 210
Nova Francia door wie ontdekt: haer inwoonders, der zelve zeden omtrend ſpijs, kranken, lijken 115. wondere proef van manhaftigheid: gevoelen van God en de zond-vloed: haer toovenaers: ſchijnen kennis der Heilige Schrift gehad te hebben: haer geloof van de ſchepping, onſterfelijkheid der zielen en donder: wonderlijke rotzen 116. verdichtſelen van een boom waſſchende ten hemel: gevangenis der zon: dood-maelen 117. verſcheide volkeren: haer ſpraek, ſpijs en houwelijken 119
Nuchtley een plant 172
Nueſtra Sennora de la Vittoria 260
Nufflo de Chaves ſijn verrichtingen 355
Nunnez Cabeca ſijn vreemd wedervaeren 145, 146
Nunnez Guſman 225. ſijn merkwaerdige togt 226, 227, 228

O.

Ocama ſtedeken 289
Ocampus beſtrijd *de Caſis* 75
Occam rievier 142
Oceaen des zelf beſchryving 1
Ocotlan een vlekke 237
Ocoughtanamins een zoort van kappers 136
Oculiem een druiven-boom 185
Ocumba rievier 252
Offer van kinderen 21, 22. van menſchen door wie afgeſchaft 22. verandert in een wonderlijk ſpel *ibid.* menſchen-offer zeer yzelijk 74, 266, 335, 346
Oiſeaux eilandekens 117
Oke afgod 138
Oki beſtierder der zee en tijden 116
Olaimi een berg geſchikt ten zonnen-dienſt 174
Olandus ſijn yzelijke wreedheid 335
Olinda hoofd-ſtad van *Pernambuco* 387. klooſter der Jeſuieten zeer prachtig 388. de ſtad word by d'Hollanders ingenoomen 389. afgebrooken 390, 417. in brand geſtooken 424. wederom herbouwt 468
Olivier Cromwel 166
Olivier van Noord, ſijn togt rondom d'aerd-kloot 104, 105. neemt rijke ſchepen: ſlaet den Maniliaenſchen ammirael: keert na Holland 106
Oiota merkwaerdige ſchoen 303
Olotocara Floridaenſch veld-heer 99
Omaguaza een groote vlakte 571
Ommegang zeer wonderlijk 263
Ondergang des weerelds, gevoelen der Mexicaenen hier af 267
Onweder zeer yzelijk 49. noch een diergelijk 87. een derde 146, 333
Opaſſem vreemd beeſt 137, 169
Opechancanoug een gevangen koning 140
Openeda ſtedeken 466, 467
Orangkaen een opper-hoofd in 't Onbekende Zuid-land 579, 580
Oranje een ſterkte 421. eiland 538
Orcades eilanden 100
Ordal yzelijk onderzoek na tovery in Nederland 120
Orenoke zoort van arenden 198
Orinoque rievier 540, 541. vloeyt hoog, en is vol eilanden 542. ontfangt veel rievieren 543
Oriſtan ſtedeken 166
Oſcotarach neemt d'harſenen uit menſchen hoofden 116
Oſiris de zonne 75, 570
Oſorno ſtad 114
Otabalo een geweſt 292, 293
Otomis een volk 251
Otto Keye 527
Otumba een ſtad 85
Ouaieroua een boom 395
Ouboutou, hoedaenig gezach-hebber 181
Ouderdom zeer merkwaerdig 258
Ouetacates wreed volk 381
Oumekous hoedaenige zielen 180
Ouragan een vreeſelijke wind: byzondere voortekenen van de zelve 190
Outger Minne 417
Owen Guyneth, vreemd bedrijf van zijn zoonen 35
Ozama rievier 160

P.

Pablo vruchtbaere valleye 253
Pacaritambo, een verſiert hol 298
Pachacama valleye 339. wonderlijke afgoden-tempel 307
Pachamaca een afgod 91
Pachacuto een *Inga* 299, 356
Pachayachaci Schepper van hemel en aerde 302. wonderlijke afgod 346
Pachuca zilver-mijnen 234
Pacoeira een plant 394
Pacos 226, 227. wonderlijk geoffert 308
Pacra een woeſt koning, door Spaenſche honden verſcheurt 67
Padden zeer vreemd 253. uit 't water gegroeyt 70. wonderlijk 274
Padde-viſch 137
Padilha hopman 411
Paerden, haer gebruik in Tattaryen 41
Paerden-eiland merkwaerdige voorval alhier 114
Paes de Torres, ſijn verrichting op het Onbekende Zuid-land 37, 38
Palma ſtedeken 292
Palmas rievier 250
Paicanos landſchap 355
Palmares twee dorpen 499, 500
Palm-boomen tweederley 382, 198
Palpas landſchap 329
Pamaunke een rievier 135
Pampelona 290
Pamphilus Narvaez, ſijn ongelukige togt 76, 77, 144, 145, 146
Panama, beſchryving der ſtad 281, 282, 283
Panuca landſchap 151, 250
Panucus een verwoeſte ſtad 84
Panthers, merkwaerdige jagt met de zelve 13
Papa een vervloekte prieſter 236
Papas vreemde wortel 306, 317
Papaye boom zeer vreemd 186
Papegaeye-vangſt wonderlijk 71, 217
Paquipe een meir 142
Paracouſſis een koning, ſijn merkwaerdige liſt 174
Paragoana landſchap 553
Paraguaye rievier 556
Paraibes volk 379, 380
Parana rievier 556
Parcos rievier 342
Paretuwe boomen 188

Paria een landſchap 349. haer inwoonders 57. haer vreemde zeden 57, 58. huiſen, trouwen, rijkdom, begraefenis, genees-middelen 58, 540
Parayba landvoogdyſchap en ſtad in Braſil 391. beſchryving der ſtad 424, 425. aenſlag op de zelve 425, 426, 442, 443. haer ſterkten Antonio en Margareta 443. veroovert 449, 450. vruchten, gediert en huiſen aldaer 550, 445. ſchrift rondom verſtrooyt 451, 452
Parilla ſtedeken 336
Parime groot meir 539
Parinacocha een woeſtijne 347
Paripe een ſtad 385
Paripuera een ſterkte 456, 457. rievier 458
Pariza ſlaet de Spanjaerden 71
Parlemoer-oeſters zeer wonderlijk 194
Parmonga valleye en ſlot 337
Parquet verwekt ſwaere oorlog 196, 197
Paru vreemde viſch 379
Paſſao een uithoek 335
Paſcamayo ſtedeken 336
Paſſaguates hoedaenig volk 216
Paſto ſtedeken 294, 320
Paſyra wonderlijke berg 452
Pathamama godinne 306
Patarabueyes geſchikt volk 216
Pataten hoedaenige wortelen 166
Patawomek halve zilver-mijn 140
Pavaoſa een ſtad, ingenoomen 492, 493, 494, 499
Paulo een vlek 377
Paulus Acunhas 49
Paulo Inga 316
Pawary hoedaenige liedekens 564, 565
Pawtuxunt een rievier 135
Payta een ſtad beſtormt 329. verwoeſt 330
Paz ſtedeken 347, 349
Peerl-oeſters 52, 61. peerl-vangſt merkwaerdig 67, 548. ſchoone peerl 70
Pennobſcot landſchap 12[illegible]
Pelikaenen 544, 545
Periquete een koning 71
Pernambuco 337, 390
Perico landſchap 329
Petatlan rievier 228
Perſiaenen, haer drievoudige feeſten aen de zon, en waerom 305. haer oorloogen 27
Perua een vreemd bondelken 311, 312
Peruaenen hebben geen letters: bewaeren de geheugenis by liedekens 34. haer vertelling van een vereeuwde zee-togt 13. gevoelen van de zond-vloed 15. zijn niet herkomſtig uit China 33, 34
Peru de benaeming verſcheidentlijk genoomen: lengte, verdeeling, wonderlijke eigenſchappen, bergen, dieren 295. vruchtbaere valleyen, veelerley vruchten 296. merkwaerdige ſchaepen 297. gewaed der inwoonders 297, 298. reuſen oorſprong van Peru: eerſte koning, en verſcheide geſlachten: tweede koning 298. vordere koninglijke ſtam-huiſen: derde en vierde koning 299. vijfde, ſeſte en zevende koning 300. Peru word vierzints verdeelt 301. gebouwen alhier wonderlijk: als ook bruggen, ſchatting, orde op d'armen, ſtijl van leven, dragt en ren-booden 202. huiſen, ſpijs, wapenen, begraeving 303. afgoodery 303, 304. eert den zon, en waerom 305, 306. donder, aerde, regen-boog, ſterren, ſtroomen, bergen, kruiden en wortelen voor Goden gehouden 306. beelden hoedaenig: tempels, prieſters en kloppen 307. vreemde offerhanden en waſſchingen: kindermoord 308. offer van zoonen 308, 309, een ſchaduw van 't avondmael des Heilands 309, 310. biegt zeer merkwaerdig: tovenaers, waerzeggers en feeſten 310. inwying der jonge Inga 310, 311. merkwaerdige feeſten 311, 312. voorſpooken van de over-heerſching des rijx door de Spanjaerden 313. Peru van wie ontdekt is 313, 314. Peruaenen weeren zich mannelijk 317. beſtierd by onderkooningen 325. haer valleyen 335, 336, 337, 338, 339, 340. ſchoone vrouwen; verſcheide landſchappen 341. havenen 347. hoe beſtiert word, en by wat volkeren bewoont 356. monniken derwaerds over-geſcheept 357. verdichte wonderen aldaer 357, 358
Peter Acunha d'Andrada 422, 437
Peter Adriaenſzoon Ita, ſijn verrichting 413, 414 is in groot gevaer 418. keert na Holland 419
Peter Abumada, ſijn togt na Florida 148
Peter Arias, ſijn merkwaerdige togt 65, 68, 72 wonderlijke ſtrijd met de baviaenen 84
Peter Albuquerque 433
Peter Alfonſus Hinoioſa, ſijn verrichtingen 322
Peter Alfonſus Nignus, ſijn togt 292. ſtrijd met de Canibales 54. word gevangen, en ſijn ſchat prijs verklaert 55
Peter Alvares, ſijn verrichtingen 431, 432, 332, 337, 380, 273
Peter Alvaradus 89, 90
Peter Anzures, ſijn vreemde togt 346
Peter del Bara 314
Peter Biart Jeſuiet 120, 121
Peter du Bre, een jonge wonderlijk bewaert 148
Peter Capralis ontdekt Braſil 358, 359
Peter Cæſar de Meneſes 492. gevangen 500
Peter de Candia, ſijn ongemeine ſtoutigheid 314
Peter Carpentier 256
Peter Corera de Gama 491
Peter Fernandes de Quio 577
Peter Fernandes de Serpa 541
Peter Fernando de Velaſco ſcheid quikzilver van Vermilioen 350
Peter Gaſca ſijn brief aen Pizarrus 321. merkwaerdige beraedſlaegingen tegen hem 322. trekt tegen Pizarrus 323. ſijn krijgs-liſt 324. overwind Pizarrus 324. is zeer verlegen 325
Peter de Heredia 286
Peter Melandes woed tegen de Franſchen 99, 152 177. ſijn doortraptheid 95. wreedheid tegen de Peruaenen 96
Peter de Lerma 317
Peter Mendez de Govea 441
Peter Morthaemer 491
Peter de Orſua 541
Peter Puelles 319
Peter Richer predikant 97
Peter Sarmiento, ſijn togt 572, 573, 575
Peter Viſt een Neger 490
Peter Valdivia 317, 324
Peter Umbria 283
Petiguares een volk 451
Peyta een ſtedeken, word verbrand 108
Phœniciers hoedaenig volk 15, 16. van wie herkomſtig 25, 26
Philibert du Buſſon 433, 434
Philips Amadas ſijn merkwaerdige togt 141, 142
Philips Cluverius wederleid 311
Philips Corguileray 378
Philippibilbo een goddelooſe tolk 315
Philips Serooskerke 417
Philips-ſtad door honger verlaeten 105
Pieter Duinharder 513

Pieter Hein ſijn helden-daeden 156, 401, 402, 409, 410, 411, 412. neemt de zilver-vloot 414, 415
Piais toovenaers 179
Piaſtla landſchap 226
Pico koſtelijk paleis 342
Pillotoas wonderlijke tovenaers 116
Pincos landſchap 341
Pinguyns-eilanden 108
Pingyns hoedaenig gevoogelt 104
Pinos een uithoek 210, 274, 284
Pintados wonderlijk volk 208
Pirabeben vliegende viſſchen 227
Piracoaba wonderlijke viſch 227
Piratiapua vreemde viſch 379
Pirauges hoedaenige ſchepen 180
Piſcadores een inwijk 112
Piſtacie-nootjens 190
Pitanga rievier 384
Plata vermaerd eiland 331
Pleſſis een Franſch heer 193
Pleymouth een vlek 122
Plinius wederleid 127
Poala een vlek 217
Pocchoroſa Americaenſch koning 68
Pocone een wortel 137
Poel zeer vreemd 186
Pooneno een koning 142
Point Comfort een volk-planting der Engelſche 141
Pontenchiamum prachtige ſtad 74. word ingenoomen 77
Popayan landſchap, haer beſchryving 292, 293, 294, 295
Popocatepeque een yzelijke berg 79
Pokken, by welk volk zeer gemein 326
Porceleinen zoort van kinkhoorens 194
Porco zilver-mijn 349
Pories vreedzaem volk 369
Porto Calvo 453. den Hollanders ontweldigt 454, 455
Porto Rico ſtad en eiland, lucht, groote, inwoonders, haer oorloogen tegen de Canibalen, 't ſtedeken Cayoarra 167, 168, 169. 170. word beſtormt 406, 407
Port Royael een ſterkte 120. word geſlecht 121
Porto Seguro landſchap in Braſil en ſtad 380, 381. vreemde beeſten aldaer 381, 382
Potoſi 349. haer koude gelegendheid en overvloed van leeftogt 350. gedaente des bergs, water-moolens en ſtad 352. zilver, hoe aldaer ontdekt is 352, 353. vier zilver-aderen, hoedaenig: een ſpook in de mijnen: hoe veel zilvers weekelijk levert 353
Pourake wonderlijke viſch 396
Powhatan een landſchap en ſtroom 135
Poyuca rievier 443
Pozo landſchap 293
Pucara een oude ſterkte 298, 342. ſtad 348
Puchuca ſtedeken 250
Puebla de los Angelos ſtad 251
Puerto de los Marques 247
Puente de Aguilar een rijs-hoofd 167. eiland vol zilver en goud: heeft veel rievieren, zuikermoolens, geboomt van geneeſende kracht, als ook wonderbaer vergiftig 168. vreemd kruid en boom *guaiabas*, die 't eiland afloopt: 't beeſt *iavaris* 169. en *opaſſum* 169, 170
Puerto del Principe ſtedeken 154
Puerto Viejo 298, 328, 331
Puna eiland, haer inwoonders 89, 331, 332
Punchao een koſtelijk beeld 304
Puquio fontein 296
Pururancas wonderlijke ſteenen 299

Q.

Quaimarotte rievier 276
Quaque gebergt 331
Quarequan uitgemoord 66
Quatrobarrios een vlek 226
Quautitlan een rievier 234
Quauxicalli merkwaerdige ſteen 236
Quaxutatlan een landſchap 243
Quelenes een volk 269, 271. landſchap 271
Queretaro een dorp 237
Queſitangal vermaerd veld-heer 78
Quetzaalcoalt, wonderlijke afgod 222, 245. ongemein afgrijſelijk feeſt 266
Quetzen van zich zelf zeer wonderlijk 236
Quibey een doodelijk kruid 169
Quicuxtemoc een Mexicoos veld-heer 246
Quik-zilver mijnen 350. gebruik omtrend zilver en wonderlijke aerd 351
Quilacoya goud-mijnen 568
Quilca rievier 340
Quillota goud-mijnen 568
Quimba vrucht 327
Quimboya landſchap 293
Quincia-mali heilzaem kruid 566
Quines hoedaenige prieſters 77
Quinibequi een rievier 119
Quinola een dorp 226
Quipocamayos wonderbaerlijke reken-meeſters 301, 302
Quipos zeer merkwaerdige ſnoeren 356
Quirandies wreed volk 556
Quiſpichance een paleis 347
Quitlavaca 237
Quito ſtedeken 296. word ingenoomen 345. een koningrijk 300, 320, 321. beſchryving des zelven 326, 327. zinkingen, pokken, vruchten, viſch, herbergen, kleding, inwoonders, ſteeden, vreemde brug, paleis 326. hoofdſtad 326, 327. uitgemoord 334. tempels 335
Quivera landſchap 209, 214
Quiximies rievieren 331
Quixos landſchap en vruchten aldaer 330. hoofdſtad, ſtedekens 331. inwoonders 332
Quizquiz veld-heer van Attabaliba, trekt tegen de Spanjaerden 93. ſijn vordere verrichting 300, 316

R.

Racaxipe Veliztli een afgrijſelijk feeſt 248
Radijs ongemeen groot 296
Raevens zeer wonderlijk 118
Ralph Lane brengt d'eerſte tabak in Engeland 134, 136, 139
Ramada ſtedeken 289
Rambos wonderlijke viſſchen 193
Rang-appelen zeer vreemd 198, 330, 331
Rangheria dorp van peerl-vangſt 289
Raonak een eiland: de volk-planting aldaer is nooit te voorſchijn gekomen 142, 143
Raſſilly, ſijn verrichting 399
Ratel-ſlang zeer vreeſelijk 129
Ratten tot cieraed aen d'ooren vaſt-gemaekt 137. veroorzaeken hongers-nood 171. hoe in Peru zijn gekomen 316. gemuskerde ratten 199
Ravardiere ſijn verrichting 399
Raudalis water-ſtortingen 278
Ravetten ſchaedelijke wormen 190

Ray-

Raymond Breton 193
Real stad en sterkte 270, 271, 390, 558, 434, 452, belegert en over-gegeven 453. geslecht 454
Realeio een vlek 278
Rebellino, sijn verrichtingen 452, 461, 463, 464
Reciffo 389, 390. vinnig bestormt 444. is in groot gevaer 456, 457. schrikkelijk verraed op 't zelve 508, 509. hongersnood aldaer 512. oneenigheid 513. hooge raed, haer plakschriften 515, 516. sterfte 516. soldaeten verloopen 519. word aen de Portugeesen overgegeven 526, 527. voorwaerden op welke 528, 529
Redonda een eiland 189
Reekenen in Peru zeer wonderlijk 356
Regen zeer merkwaerdig 260, 271
Renatus Laudonier sijn togt na Nova Francia: word gevangen 98. na Florida 148, 151
Restinga sterkte 449, 450
Reusen in America 37. een buiten gemein groot 75, 76. in Peru 13. vreemde voorval met reusen en reusinnen 60, 61. wondere vertelling van de zelve 298
los Reyes, ziet *Lima* 316, 335
Reyos Magos een vlek 379
Rhiobamba vlek 328
Richard Greenville, sijn togt 142
Richard Hawkins, sijn togt 573, 577
Richard Moor, sijn verrichting 171
Rienier Pieterszoon, sijn merkwaerdige daed 426, 427
Rievier ongemein krom 274
Riffaut Fransch hopman 399
Rinconada een herberg 254
Rincons wreede menschen 294
Rio Grande, ziet *Magdalena*.
Rio Janeiro landvoogdyschap in *Brasil* 377, 378
Rio de la Plata landschap en rievier: haer bepaeling, vruchten, driederley harten, yzelijke meerkatten, wilde dieren, chameleons en allerley berg-mijnen 555. mond der rievier *Plata*: eilanden binnen de mond; verscheide inwoonders 556. 557. hoofd-stad, stedekens, gebergt, eilanden en stroomen 558
Robert Dudley 544, 545
Robert Comtæus sijn gevoelen van d'herkomst der Americaenen word wederleid 15, 16, 17
Roccas eilandekens 415
Rocou een verve 178, 181. groeyt aen een boom 192
Rocque de Barros, sijn verrichtingen 432, 433
la Roche, sijn togt 36
Roderik de Bassidas vermoord 287
Roderik Colmenares, sijn merkwaerdige verrichtingen 64, 65
Roderik Contreras 87
Roderik Lobo Portugeesche ammirael 485
Roderik Talerus 76
Rodrigo de Mendoza 248. levert een bloedige zee-slag aen *Spilbergen* 107. zinkt 108
Rodrigo de Orgonnes veld-heer 317
Rodrigo del Rio 229
Rodrigo Salazar 318
Rodrigo de Tores, sijn merkwaerdige vond 351
Roggen zeer wonderlijk en verscheiden 391, 392
Roldanus Ximenes woed op Hispaniola 51
Romainen waerom niet gezocht hebben na America 7, 8
Roomsche geloof waerom zoo licht by de Mexicaeners is aengenoomen 262, 263
Roque eiland 347
Roquetten een zoort van haegedissen 191
Rossellan Fransch bevelhebber 197
Rossey Fransch hopman 203
Rots ongemein wonderlijk 296
Roxo een uithoek 206
Rubel Petracor, geeft zich uit voor een tovenaer 98
Rudolph Baron, sijn merkwaerdige togten 501, 502, 503. verwoest groot *Palmares* 504, 516
Ruminagui overste van *Attabaliba* 91. sijn verfoeielijke wreedheid 93. merkwaerdige verrichtingen 316, 332

S.

Sabæ dor eiland 185
Sable ellendig eiland 36. de Portugeesen brengen hier koeyen en verkens 117
Sacatecas rijke zilver-mijnen 250, 251
Sacsahuana valleye 300
Sacrificie-eiland 73, 74, 252, 253
Sagdahoch een rievier 122
Sagipa een cacique 290
Sal vreemde beek 566
Salamanca een stad 260
Salomons eilanden 577
Salvador vruchtbaer geweest en schoone stad 274
Salvador Correo de Bonavides Portugeesch ammirael 510
Salvador hoofdstad 384. word ingenoomen 401, 402. beschryving der stad 403, 404. schandig over-gegeven 405. van wie gebouwt 360
Salvago eiland 392
Salvador Pigniero slot-voogd 436, 437
Samana een landschap 158
Samogithen eeren d'haegdissen 226
Samuel Purchas wegens Americaes bevolking wederleid 11, 12
Samuel Lucaszoon 417
Sanctos stad 377
Sandoualles vermoord de mensch-eters 85
Santa Cruz, een stedeken verwoest 284, 354, 355
Santa Cruz de Mopox 287
Santa Fe stedeken 280. een ander even eens genaemt 290, 291, 556
Sanhikans hoedaenig volk 123
San Jago een stad 273, 287, 331
San Joris de Picho, van wie bevolkt 3
Santa Maria de Comoyagua 276
Santa Martha beschryving des landschaps 287. schoone haven 288. hoofd-stad en vordere stedekens 289
San Pedro stad 275, 276
San Steven een stedeken 84
Saona een eilandeken uitgemoort 164
Santantan-berg 510. 513, 514, 515
Sapovicca wonderlijke offerhande 308
Sappaen hoedaenige pap 129
Sardinas een haven 210, 211
Sasquesahanok een landschap: zeden der inwoonders, dorpen zeer wonderlijk 135, 136
Sassafras een boom 200
Saturiona een koning 98. zeer oud 151, 177
Saturnus offert sijn eigen zoon 21
Schaep schipper, sijn held-daedig zee-gevecht 471
Schaepen zeer vreemd 107. groot 215. weelig voort-geteelt 238
Sciequia, hoedaenige sekte 33
Schat zeer wonderlijk ontdekt 321

Schepen en deelen der zelve van wie gevonden 7
Scheep-vaert der ouden hoedaenig *ibid.*
Scheur-buik, wanneer eerstmael is bekent geworden 120
Schild-padden, waerom niet gegeten 179. beschreeven 419
Schoonenburg ziet *Walter Schoonenburg*.
Schoonheid van een dochter merkwaerdig verschoont 513
Schutte sijn verrichtingen 389
Scorzonera een wortel 289
Sebastiaen een stad 378. eiland 104, 377. een dorp 226. een andere stad, word verlaeteu 284
Sebastiaen de Beualcazar, sijn merkwaerdige togt 290, 292, 293
Sebastiaen Gabotus ontdekt Florida 97, 115, 149, 555, 556
Seabstiaen de la Plata stedeken 294
Sebastiaen Ramirez de Fuenleal 235, 251, 252
Sebastiaen de Souto, sijn verraed 454, 455
Sebastiaen Vinhero Coelho 441
Secotan een landschap 142
Seekanauk een wonderlijke visch 143
Segura een stad 253
Selay een rievier 177
Seregippa stedeken verwoest 470
Seregippo del Rey stedeken 390, 491, 499, 506
Serinhain rievier 455. sterkte 460, 361. ingenoomen 510
Serrania gebergt 295, 296, 558
Seryllac Fransche graef 199
Servaes Carpentier, sijn verrichtingen 433, 434, 435. verovert Nostra Sennora de Conception 436. vordere daeden 437, 438, 439, 440, 442, 443, 445, 449, 450, 465. keert na Holland 479
Serena stad 567
Sevilla een stedeken 166
Seyo een landschap 210
Shebaios volk 539
Siara een sterkte overvallen 504. beschryving der sterkte, landeryen en inwoonders 470, 471. word uit-gemoord 216
Sibolla een landschap 90
Sierra Leona een berg zeer vreeselijk 17
Sigismond Schuppe sijn verrichtingen 433, 434, 435. verovert Conception 436. vordere daeden 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 449, 450, 454, 455, 456, 460, 461, 462, 466, 470. bestormt Schuppen-stad 512. valt op Taperica, alwaer groote moord verricht 517, 518, 519, 520, 521. verlaet Taperica 523. word jammerlijk geslaegen 524. gevangen in den Haeg 525. sijn verhael wegens de Brasilsche toestand 526, 527. rechters gekooren over sijn zaek 527, 528. sijn verantwoording 528
Silver-mijnen in America hoedaenig 11
Simon Alcazova, sijn ongelukkige togt 573
Simon Alvares de la Benho 500
Simon de Cordes sijn togt 103, 104, 160, 574
Situa vreemd feest 312
Sincuchimalar landschap 78, 246
Slaeven zeer merkwaerdig 71
Slangen op Tabago 200. zeer vreemde vertooningen met de zelve: gods-dienstig aengebeden 226. zeer vergiftig 269. gebraeden en gegeeten 47, 59. aen d'ooren gehangen 137. zeer wonderlijk 154
Slekken zeer merkwaerdig 195, 196
Smient vernielt een Portugeesche vloot 440, 441
Socabonen wonderlijke graften 353
Socomusco landschap 271
Sombrero eiland: vreemde vogels aldaer 184. als ook geschilderde krabben, en der zelve wonderlijke aerd 185
Somovia landschap 151
Soras landschap 342
Sotavendo eilanden 544
Sotto Major, volk-planting op *Porto Rico* 167
Spanjaerd, sijn vreemd weder-vaeren 134
Spanjaerden, waerom Viracochas genaemt 300. konnen voor 's Heilands geboorte na America gezeilt zijn, en waerom 35
Spechten zeer vreemd 28
Spiegel-gevecht 241
Spierings-baey 108
Spiritu Santo stedeken 411. landvoogdyschap in Brasil 378
Stachouwers verrichtingen 448, 449, 462,
Staeten-baey 122
Staeten-eiland 575
Staeten-land 109
Stein-Callenfels sijn verrichtingen 389, 390, 391. ziet *Hartman Godefrid Stein-Callenfels*
Steenen aengebeeden 306, 307. vol goude aderen 331. Steen wonderbaerlijk 274
Sterren aengebeeden en hoe 306
Steven van een schip gedenkwaerdig 2
Storax-hout 153
Stormen op gezette tijd 272, 273
Straet le Maire 109, 575
Stuk geschut van goud gegooten 85
Succanga merkwaerdige pylaeren 356
Suchimilcos een der ses geslachten van de vermaerde Navatlacas 219, 240, 241
Suere sijn vreemde manier van eeten 87
Suip-peereboom 197, 198
Swaluwen op d'Americaensche eilanden 188

T

Tabac, hoe op Tabago wascht 200
Tabago eiland 414, 545, 199, 200 201
Tabasco koningrijk 73. vreemde zeden aldaer 74. beschryving 260, 261, 262
Tabuya een magtig volk 366
Tacatacouru een rievier 148
Tacunga een landschap van een geborsten 313. een paleis 328
Tadoussak een haven 118
Tael gansch wonderlijk 178
Taelen hebben zomtijds door toeval groote gemeinschap met malkander: als de Hebreeuwsche met de Griexe en Latijnsche 23. Duitsche en Griexe met de Latijnsche 23, 24. Latijnsche met de Duitsche *ibid.* Griexe en Persiaensche met de Duitsche 24
Tagarez een volk uitgemoord 550
Taguamacis een volk 355
Tajoques vergiftige mieren 291
Talivera stad 571
Talisse een stad 147
Talibon hopman 463
Tamalameque een stedeken, haer goddeloose inwoonders 289
Tamandere haven 511, 512
Tamandua vyand der mieren: word onderscheiden in *guacu* en *miri*: beider wonderlijke aerd 362
Tambaria rievier 384
Tambopalla een rievier 347, 354
Tamebamba een Peruaensche stamme 300
Tamoyes een volk: vreemde geschiedenis aldaer 370
Tamos een koningrijk 218

Tampez een ftad 89
Tampice ftedeken 250
Tanaconas flaeven 317
Tanto een duivel 40,122
Taovascaron een afgod 116
Taperica een eiland 384
Tapesiepe een flot 384. rievier 411
Tapiserica verlaeten vlek 463
Tapiviori een volk 496
Tapotingas worden genaemt de dienaers der Weft-Indifche Maetfchappy 423
Taprobane, hoedanig eiland 13
Tapiierete vreemd beeft 382
Tapuyers haer vreemd zuipen 365. en danfen 365, 366. vreemde werp-pijlen en trompetten 366. worden verdeelt in fes en feventig volkeren: beftier van haer koning: vreemde togten, wooningen, oefening, vryaedje 371, 372. uit-houwelijken: doorbooren van ooren en lippen: kraem-vrouwen: ftraf tegen overfpel: geneezing van ziekten 372. leven zonder gods-dienft *ibid.* vreemd fpiegelgevecht 372, 373. vreemde zeden: eeten haer afgeftorvene vrienden: erkennen een tweederhande God, zonder dienft te doen *ibid.* voorzeggen toekomftige dingen 373, 334. roepen den duivel zeer merkwaerdig 373, 375. voorzeggen wonderlijk 375, 376 haer koningen 376, 423. verbond met de Weft-Indifche Maetfchappy 423, 424, 442. manier van leven: verfcheide zoorten 447. haer wreedheid 451. wonderlijk flag van Tapuyers 467. komen den Nederlanders te hulp 488. haer ommegang met den duivel: fnyden der kinderen: vreemd trouwen 501. haer drinken: wonderlijke handel der priefters 502. kamp-vechters: eeten de lijken: inhulding der koningen: gevoelen van de zielen 503. haer wreedheid 510. waerom van d'Hollanders af-vallen 515, 516
Taracura een koning 71
Tarapaia een merkwaerdige zilver-mijn 352
Tarquinius Priscus 307
Tascalteca ftrijdbaer landfchap, en prachtige ftad 78, 246
Tascalusa een reus 147
Tatai-iba wonderlijke boom 363
Tatarrax een arm koning 214
Tatixa een vlek, vermaerd door een wondere fontein 271
Tatona Mansa rievier 438
Tattarye haer befchrijving: of de Tattars overblijffels zijn der tien Ifraëlitifche ftammen 38. zy grenzen aen *America*: en zijn verdeelt in verfcheide volkeren 39. komen in geftalte en zeden over een met de Noorder-Americaenen 40. gaen behendig om met paerden 41
Tattarifche fteden zijn doorgaens zeer groot 39
Tatou wonderlijk beeft 170
Taumalis hoedaenige fpijs 180
Taurapasa een eiland 134
Taxamalca Peruaenfche ftad: ftormender-hand ingenoomen 95
Teca vreemd gewafch 559
Tecpatlan een dorp 271
Teculhuacan vreemd volk 220
Tegen-voetelingen, 't gevoelen hier af der oude 6
Teguantepek ftad 243
Teltlabin een koning, fijn ftaetfie en merkwaerdige lift 175, 176
Tempel binnen *Tenustitan* merkwaerdig 81. in *Peru* zeer koftelijk 89
Tendhuc d'uiterfte hoek van *Tattarye*, waerom zoo genaemt 42
Tenustitan koninglijke hoofd-ftad befchreven 81 82. ziet *Mexico.*
Tepanecas een der fes geflachten van de *Navatlacas* 219, 220. haer verrichtingen 239, 439
Tepexco een dorp 237
Tepique landfchap 225
Tescuco voorftad van *Mexico* 233, 241
Terra Firma landfchap 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289
Terra del Fuogo 111, 112
Tetonteac een landfchap 215
Teuthlacokaugui vreefelijke flang 269, 270
Tezcatlipuca merkwaerdige afgod 221, 222, 265 266, 243
Tezcuco een ftad 237, 245
Tezcuco een land-voogd, fijn merkwaerdige reden tot *Muteczuma* 244, 245
Thomas Button 505
Thomas Candisch, fijn togt rondom den aerdkloot 574, 102, 256, 332, ziet *Candisch.*
Thomas-kloofter in *Groenland* 115
Thomas Martyn 322
Thomas de Raspure 427
Thomas Sickes fijn verrichtingen 412
Thomas Sosa, fijn verrichting 359, 360, 384
Thome ftedeken verbrand 544. eiland 17, 18, 492, groote fterft aldaer 493. is ongezond 493, 494
Thomebamba een paleis 328. vlak veld 345
Tiaguanaco vermaerd vlek 348, 349
Tiburons boofaerdig zee-gedrocht 193
Ticiquaque rievier 304
Tieovic Mexicoos koning 242, 243
Tiguas landfchap 215, 217
Timagoa een koning 177
Tirimenen reufen 575
Titicaca vermaerd meir 348
Titiriras volk 542
Tijd-rekening in *Fonduras* 275
Tlacaellel vermaerd held in *Mexico* 240. fijn merkwaerdige daeden 241, 242, 243
Tlaloc een duivels-beeld 221
Tlascala een ftad 219. bifdom 251, 252
Tlascaltecas een der fes geflachten van de *Navatlacas* 219, 220
Tlatellulco een ftad 238
Tlatluicas een der geflachten van de *Navatlacas* 219
Tobae reufen 572
Tobayras volk 368
Tocaima ftedeken 291
Tocci een vel van een koningin levendig af-geftroopt en aengebeden 221
Tocomans kleine menfchen 371
Todos Santos vier eilandekens 194
Tolu koftelijke balzem 287
Tomahavi winden 350
Tombezers tandeloos volk, en waerom 89
Ton vlooyen 398
Tonatzuli merkwaerdig vogeltje 176
Topia landfchap 229
Tora een hoek lands 221
Totonoga een blinde koning 71
Totora zeer dienftige biezen 348
Topa Yupanguy maekt een bloed-fchendige wet 303
Topiawari koning 543
Toucan vreemde vogelen 72, 391
Topilzin een vervloekte priefter 236
Tovenaers, merkwaerdig 310. heel-meefters 372. haer potzen 132
Tovery vreemd onderzoek na de zelve 20, 21

Tover-kunst opentlijk geleert 21
Tourlon, sijn verrichtingen 437, 439, 448, 464, 473, 489
Tourlon de Ionge, sijn verrichtingen 437
Tououbinambauti woest volk 378
Toxcoalt wonderlijk feest 265, 266
Triangel-eilanden 539
Trayciaon een inwijk 406
Trembloos hoedaenige vogel 198
Tres Reyes sterkte 440. belegert 441. overgegeven 442
Trinidad een uithoek 207, 210. een eiland 540, 544. stedeken 154
Tristan Vascus loopt d'eerste in volle zee 3
Trommel-slag zeer merkwaerdig 266
Truxillo een stad, haer beschrijving 276, 277, 336. word ingenoomen 438
Tlilxochitl een vreemde plant 232
Cubanama koning 68
Tuculala een vlek 237
Tucuman een groot land 571
Tucuyan landschap 209
Tucuyo landschap en stedeken 553, 554
Tumbez een valley 314
Tunal-boom, vreemde vertelling van de zelve 238
Tunas een boom van drierley aerd 223, 228, 230
Tupinambu schoone menschen 368
Tuppinikinsi een volk 377
Turken haer merkwaerdige verrichtingen 27
Tyger, vreemde voorval van de zelve 67, 68. noch een andere 84, 256, 257
Typhon een vreeselijk beeld 22
Tyriers haer schip-vaert 7
Tyzoyopangui Peruaensch veld-heer 317

V.

Vaca eiland 418, 457
Vacapa een vlek 208
Vacca de Castro rechts-geleerde houd wreedelijk huis in Peru: word gevangen 95. sijn vordere verrichtingen 318, 319, 341
Vaertuig der Americaenen: haer gevoelen van d'Europische schepen 13. zeer vreemd vaertuig 334, 335
Valentijns-inwijk 113
Valken wonderlijk 269
Valle een mark-graef, sijn togt 205
Valledolid een stedeken 259
Valparayso een haven 101, 107, 567, 568
Valverde stedeken 340
Vangst van wild wonderlijk 553
Vascus Gama 4
Vaschus Nunnez, sijn verrichtingen 284. togt merkwaerdig 64, 65, 66, 67, 70, 72
Vasquez Coronatus, sijn merkwaerdige land-togt 214
Vasser Fransche hopman 98
Ubinas een volk 346
Ucais woest volk 562
Verapaz een landschap 171
Veedor Spaensche overste 445, 446
Vega een stad t'eenemael verwoest 166
Vela een uithoek 554
Venetiaenen drijven aldereerst handel met Oost-Indiën 2
Venezuela een stad 237, 288. groot landschap: oorsprong der naem: uitgemoord: verscheide volkeren aldaer 552. hoofd-stad *Coro* en vordere steden: goud-mijnen, vogelen en vee 553. stedekens 554. ingezeetenen, rievieren, havenen, eilanden, uithoeken 553, 554
Vera Cruz gebouwt 77. bestormt 80, 246, 253, 254
Veragua een landschap 280, 281
Verbond-maeking zeer vreemd 74
Verde een eiland 252
Verga schoon landschap 434
Vergiftig kruid zeer wonderlijk 254
Verhuising van zommige volkeren na andere landen 14
Vela Nunnez sijn vreemde voorval 321. ziet *Blascus Nunnez.*
Vereenigde Nederland maekt vrede met Portugael 529, 530. word van vele tegengesprooken 530, 531
Verkens wonderlijk veraerdende 548
Vertoog van de Hoofd-deelgenooten in de West-Indische Maetschappy zeer merkwaerdig 531, 532
Vermilioen, waer en hoe gevonden 350. wonderlijk gescheiden van quick-zilver 350, 351
Vermio een zee 214
Vestaelsche maegden, waerom levendig begraeven, en hoe 307, 308
Vetchunquoies een wilde kat 137
Vibbacaronca wonderlijk vuur 308
Victoria een schip welk de weereld om-zeilde 76
Vicumas vreemde geiten 295
Vidal sijn groote wreedheid 489, 513. ziet *Andries Vidal.*
Vilcabamba valleye 346
Villa de Conception stedeken 390
Villa del Espiritu Santo steden 255
Villa Formoso een vlek 455
Villamanrique een mark-graef 229
Villa Rica stedeken 253, 570
Villaroel krijgt een zilver-mijn op Potosi 353
Villa de Santistevan een stad 249. ziet *Panuco.*
Villen van levendige menschen zeer wonderlijk 248
Vinaque rievier 342
Vincent eiland 198. landschap, steden en dorpen 377
Vincent Agnez Pinson, sijn merkwaerdige togt en vreemd gevecht 55. loopt lanx Paria: lijd schip-breuk: keert na Spanje 56, 358
Vincent Paul 321
Vincent de Valle Viridi, sijn onderhandeling met *Attabaliba* 90, 91, 357
Viracocha Peruaensch afgod 299. bloedig offer aen hem 301. sijn verscheide benaemingen: tempel 303
Viracocha koning, sijn bedrijf 15, 299
Virginia, oorsprong des naems, lucht 134. winden, bergen, kristal, grond, stroomen, velden 135. verscheide volkeren: boomen, boomvruchten, wijngaerden: brood en moeskruiden 136. koorn met moeite geplant: allerlei beesten: gevoogelt en visch. *Virginia* is schaersch bevolkt: dragt der inwoonders: haer inborst 137. huisen, geweer, schuiten, spinnen, gods-dienst, afgoden 138. verdeeltheid der Engelsche aldaer: worden vermoord: krijgen hulp-benden 141, 171. onderscheid tusschen Noorder- en Zuider-Virginia 143
Virgin Gorda eiland 198
Visschen zeer vreemd 247, 319, 387
Visch-vangst op een wonderlijke manier 48, 387, 538, 583, 584. overvloedig 117
Vitacucho koning door honden verscheurt 146
Vitzilovitli vermaerd veldheer 220. een koning 239
Vitzlipuztli een wonderbaerlijke duivel 220. sijn beeld 221, 238, 241, 244, 263

Vlaem-

Vlaemſche eilanden 51
Vleer-muiſen zeer groot 64, 65, 273. en ſchadelijk 70, 248
Vliegen zeer vreemd 192
Vliegen-eiland 109
Ulmen hoedaenige heeren 565
Vliſſingers, haer volk-planting 538
Vlucht zeer merkwaerdig 320
Ulva een rievier 275
Vlijmen zeer wonderlijk 262
Una rievier 442
Unni aengenaeme vrucht 559
Utina een koning, word gevangen 98
Vogel baſſende gelijk honden 108. een zeer merkwaerdig 245
Vogel-eiland 198
Vogel-vangſt wonderlijk 71
Volkeren verhuiſt veraerden wonderbaer 36
Voorſpooken gedenkwaerdig 245, 313, 429
Voorval ongemein vreemd 256, 257, 370, 371
Voorzeggingen zeer merkwaerdig 161, 162, 373
Vos, vreemde vertelling van de zelve 503
Vos-aep een wonderlijk beeſt 279
Vraba vruchtbaer geweſt 285, 286. naemaels *Nieuw Andaluſia* 66
Vramarca landſchap 342
Vredens-verzoek der Portugeeſen by d'Hollanders afgeſlaegen, en waerom 432
Vries hopman 437
Urin Cuſco merkwaerdig geſlacht 298
Vrouwen op *Matanino* zeer vreemd 44, 45. op *ſanta Cruz* ſtrydbaer 45. aen *Paria* inſchelijx 57, 285, 286. waer niet lang leven 272. gantſch ſchaemteloos 110
Urcu wonderlijke ſchaepen 308
Urira goud-mijnen 280
Uros, haer vreemde wooningen 348
Vua-pioup een boom 395
Vuichilabuchichi een yzelijk beeld 81
Vrucu wilde plant, haer gebruik 369
Vuur zeer verſchrikkelijk 98
Uxitipa een valleye 228
Vygeboom wonderlijk 339

W.

Wacogenive geweſt 412
Waernard Riche 202, 203
Walcheren eiland 443
Walraven Malburg 470
Walruſſen een zee-gedrocht 117, 118
Walter Ralech ſijn merkwaerdige togten 134, 139, 142, 538, 541, 542, 543. word onthalſt 544
Walter Schoonenburg voor opperhooft na *Braſil*: ſijn ongelukkige togt 513, 514. brief 525. verhael wegens 't verlies van *'t Reciffo* 526. beſchuldiging tegen hem 527, 528. ſijn verantwoording 528
Walviſſchen zeer meenigvuldig 109, 575
Wanſchepſel gantſch wonderlijk 56
Ware een baron 141
Waripebares een volk 501
Water zeer wonderlijk 44, 273. ongemein klaer 68, 288. oude menſchen jong-maekende 143
Water-gedrocht zeer ſchaedelijk 271
Waterland een eiland 109
Water-meloenen 198
Waters-nood in *Braſil* 497
Water der Engelen hoedaenig 566
Water-leiding zeer merkwaerdig 244
Water-val merkwaerdig 333
Water-paerden 218
Water-verkens 381, 382
Wayanaſſes wanſchaepen menſchen 369
Wayanawaſars onnooſel volk 370
Waymores woeſt en vuil volk 368, 369
Waytaquazes beeſtelijke menſchen 369
Weereld hoedaenig eerſt bevolkt is by *Noachs* kinderen 10, 11
Weg der *Ingas* zeer merkwaerdig 326, 327, 329, 355, 356
Welſaren hoog-duiitſche edelen, haer verrichting 28, 289, 552, 553
Werowances bevel-hebbers 135
Werowocomoco een ſtad 135, 139, 140
Weſt-Indiſche Maetſchappy: haer oorſprong 399. gunſt-brief: kamers 400. waerom *Braſil* aentaſt 401. verſchil onder Bewind-hebbers 474. haer verval 524. magt 532
Wet van Bajona 170
Weyber Hays 380, 381
Weyden van ſchaepen zeer vreemd op *Moeha* 106, 107
Wiapoco rievier 538. ſlot aldaer 413
Wigcomoco een rievier 140
Wikiri vreemd volk 541
Wilde-dieren, hoe op de verre geleegene eilanden zijn gekoomen 6, 13
Wilde katten 283, 396
Wilde-koeyen 396
Wilde-kuſt: ziet *Guaiana*.
Wilde paerden 107
Wilde ſwijnen 396
Wilhem Betancourt 37
Wilhem ten Bergen ſijn helden-daed 113
Wilhem Bylevled 39
Wilhem Chartier 97
Wilhem Corneliſzoon Loos, ſijn heldendaed 486
Wilhem Corneliſzoon Schouten, ſijn merkwaerdige togt rondom d'aerde 108, 109, 110, 111, 575
Wilhem Kieft, ſijn verrichting in *Nieuw-Nederland* 125
Wilhem Latan 469
Wilhem Negenton ſijn miſdrijf 499
Wilhem Parker, ſijn verrichting 259, 277
Wilhem Schouten 403, ſijn ſchelm-ſtukken 405
Wilhem Xuaren vermoord 95
Winden zeer wonderlijk 566
Winden-afgod zeer yzelijk 138
Wingaudocoa by d'Engelſche hernoemt *Virginia* 141, 142
Wingina een koning 142
Witte Corneliſzoon de Wit, ſijn togt na *Braſil* 523. onluſt met d' hooge raed op *'t Reciffo* 524. keert na *Holland*: en word in den *Haeg* gevangen 525
Wolfs-hoofd een uithoek 98
Wokokon een eiland 141
Wormen wonderlijk 250
Wratten zeer vreemd 328
Wreedheid ongemein 250, 275, 335, 336
Wijn verbooden te drinken 252
Wijngaerden met zeer dikke ſtammen 153
Wijntjens raeds-heer 461

X

Xagua een haven op *Cuba* 153. ongemein bequaem 156. een boom 289
Xaguas wreed volk 541
Xaliſco, haer oorlog tegen de Spanjaerden 90. landſchap 222, 225. haer inwoonders 228
Xamanzal een vlek 258
Xaquixaguana een valleye 343

Xaragua een paleis 50. landschap 158
Xarays een meir 555
Xarayes vreemd volk 557
Xauxa een valleye 323. rievier 342
Xayanca valleye 335
Xeres de la Frontera een sterkte 229
Xicalango een sterkte 260
Xicalapa een rievier 271
Xicotencalt een berg 251
Xochinacatlis een boom 232
Xuala een lustige valleye 146
Xuta een vreemd beest 328

Y.

Yaen een stad 329
Yaguara, sijn vreemd onderzoek na d'onsterfelijkheid van een Spanjaerd 168
Yaguarguaque Peruaens koning 298, 299
Yaguarcocha een yzelijk meir 326
Yaguas een wortel 329
Yayos hoedaenig volk 538
Yalcones strydbaer volk 294
Yandou struis-voogel 395
Yaquimi rievier 228
Yaquimo landschap 158
Yaraminacarou wonderlijke plant 391
Yucay valley, slot en rotze aldaer 300, 316, 346, 347
Ycayagua een landschap 158
Yllescas levendig gevilt 93
Yucatan een landschap: oorsprong der benaeming: beschryving der zelve 257, 258, 259. de zee-kust hoedaenig 260
Ychuris Peruaensche biegt-vaeders 310
Yomas een wortel 291
Yslanders haer weder-vaeren 28, 29
Yu vreemd feest 312, 313
Yzalcos vreemde land-streek 273
Yzer-boom 192, 193
Yzer-hout 271
Yzer-verkens wonderlijk 396
Yztacpalapa een stad 237
Yztepeque een vlek 274

Z.

Zacatecas een landschap 226
Zacatula landschap 252
Zaemen-spraek tusschen *Midas* en *Silenus* merkwaerdig 19, 20
Zaeying ongemein vreemd 339
Zaguato een dorp 218
Zahuatl een rievier 251
Zaires Topa koning 345
Zalango haven 331
Zalving zeer wonderlijk 265
Zamba valleye 286. eiland 426
Zamora stad 329
Zana valleye 336
Zand-berg aengebeeden 306
Zapotecas een klippig gewest en woest volk 255
Zapuatan een landschap 226
Zarcaranna rievier 555
Zee-appelen wonderlijk 188, 189
Zee-boomen 189
Zee-duivelen 194
Zee-gevecht ongemein merkwaerdig 487
Zee-honden wonderlijk 105
Zeeland yvert voor de West-Indische Maetschappy 524, 525
Zee-leeuwen 108, 113
Zee-meeuwen 109, 575
Zee-sneppen 197
Zee-starren 188
Zeil-steen van wie gevonden, en haer merkwaerdige kracht 8, 9
Zeila zeer dikke boom 168
Zeltates een volk 269, 271
Zemes schrikkelijke afgooden 65
Zempoal een stad 77. landschap 251
Zenu rievier en landschap 287
Zepe-boom merkwaerdig 188
Zeyba wonderlijke boom 291
Zieken vreemd gehandelt 58
Zickte ongemein vreemd 104
Ziel-missen 302
Zielen-dorp 116
Zilver wonderlijk vervoert 297, 354. zeer merkwaerdig belangende de toebereiding 351. de proef 351, 352. aderen en mijnen 353, 354, 228, 229
Zilver-berg 218
Zilver-mijnen 228, 229
Zilver-vloot door storm vergaen 427, 428, 429
Zimatlan een sterkte 260
Zingis Chan een Tattar sijn verrichting 38
Zivet, wat het is 127
Zond-vloed bekend by de Chineesen, Japanders, Oost-Indiaenen en Americaenen 15. Deser vreemd gevoelen van de zond-vloed 15. 298
Zonne-beelden 311
Zonnen-offer 15, 151, 152, 174, 345, 346. by de Grieken wonderlijk onderhouden, en waerom 175. is zeer oud 304, 305. waerom geviert 305, 306
Zonne-tempels in Peru 304, 305, 328, 340, 341, 342, 444
Zoomer-vogeltje zeer wonderlijk 253
Zoques volk 269, 271. hoedaenige tael 260
Zousa Macede Portugeesch gezant 525, 526
Zout zeer vreemd 55. hoe gemaekt 80, 283, 287. brood uit zout 290. zout-pannen 392
Zubo eiland 76
Zuid-land by de Spanjaerden ontdekt 37, 38. haer eilanden, uithoeken, haevenen, inwoonders en der zelve manieren, vruchten, beesten, schuiten, visch, togten derwaerds 577. vogelen 578. Togt van *Abel Tasman* na 't Onbekende Zuid-land 578, 579, 580, 581, 582, 584, 585
Zuiker-moolens haer beschryving 385, 386
Zuiker-ried hoe geplant word en zomwijl verderft 385. van waer na Brasil gebragt is 387. handel met zuiker 451. kooken van 't zuiker zeer merkwaerdig 386, 387
Zuny landschap 218
Zwaerd-visschen 191

NAEMEN DER SCHRYVER

in het tegenwoordig Werk aengetoogen.

Abraham Mellinus.
Abraham Mylius.
Adriaen van der Donk.
Ælianus.
Albertus Magnus.
Aldrete.
Ælius Lampridius.
Alexander Aphrodiensis.
Alexander ab Alexandro.
Alexander Guaginus.
Alonso Garcia.
Alonso de Ouagli.
Andræas Cæsariensis.
Angrin Jonas.
Antonius de Herrera.
Apuleus.
Aristonicus Grammaticus.
Aristoteles
Athanasius Kircherus.
Augustinus.
Augustijn de Tarcate.
Augustus Thuanus.
Ayton Armenier
Balthazar de Amizquita.
Barnabe Cabo.
Bartholomæus de las Casas.
Benjamin Tudalensis.
Caspar Barlæus.
Castaldus.
Charles Rochefort.
Christoffel Arcissewski.
Cicero.
Claude de Abbeville.
Clemens Alexandrinus.
Conradus Gesnerus.
Cornelius Nepos.
Cornelius Wijtfliet.
Ctesias.
Curtius.
Cyprianus.
David Ingran.
David Powellus.
Diodorus Siculus.
Dionysius Halikarnassæus.
Dirk Ruiters.
Dithmar Blefken.
Duarte Mendez Serraon.
Egydius Fletscher.
Emmanuel de Moraez.
Erasmus Stella.
Erik Roothaer
Everhard Reid.
Eusebius.
Euthymius Zibagenus.
Festus Avienus.
Franciscus Burmannus.
Franciscus Delapuente.

Francisc. Lopes de Gomesa.
Franciscus Raphelingius.
Franciscus Soarez.
Franciscus Tirolmonte.
Franciscus Xaverius.
Fullerus.
Galenus.
Garcilassus de la Vega.
Genebrardus.
Gerardus Joannis Vossius.
Guido de Brez.
Guilielmus Piso.
Guilielmus Postellus.
Harmannus Moded.
Henrik Haelbos.
Henrik Hawks.
Hernando de Leon.
Herodotus.
Hesychius.
Hieronymus Benzo.
Hieronymus Cardanus.
Homerus.
Hugo Grotius.
Hugo van Linschooten.
Jacob Bontius.
Jacob Planensis.
Jacob Rabbi.
Inca Garcilasso.
Joannes Ardenois.
Joannes Bertius.
Joannes Chilton.
Joannes Gysius.
Joannes Jonstonus.
Joannes de Laet.
Joannes de Ledesma.
Joannes Leonclavius.
Joannes Lery.
Joannes Mariana.
Joannes Nieuwhof.
Joan van de Sande.
Joseph Acosta.
Joseph Anchieta.
Joseph Scaliger.
Journaelen verscheide ongedrukte
Isaacus Pontanus.
Isaac du Verne.
Isidorus Mendes Sequera.
Julius Cæsar.
Julius Cæsar Scaliger.
Lactantius.
Laurens Ananias.
Laurens Bikker.
Laurens Guascus Gerascius.
Laurens Keymis.
Levinus Lemmius.

Lopez Vas.
Lucanus.
Lucretius.
Luidewijk Leo.
Lyscander.
Manethon Persa.
Markgravius.
Marcus Zeno.
Martijn del Barco.
Martijn Perez.
Matthæus van den Broel
Matthiolus.
Melchior Soiterus.
Michalon Lithouwer.
Michovius.
Miles Philips.
Moses.
Nicolaus Zeno.
Olympiodorus.
Paulus Venetus.
Peter de Ancieta.
Peter Bizarus.
Peter Fernandez de Quir.
Peter Maria.
Peter Martyr.
Peter Ordonnes de Cevallos.
Peter van Gend.
Philo Judæus.
Philippus Cluverius.
Philippus Mornæus.
Phylarchus.
Piere Moreau.
Pinedas.
Plato.
Plinius.
Plutarchus.
Pomponius Mela.
Proclus.
Procopius.
Quarterius.
Rabbi Simeon.
Richard Baker.
Robert Comtæus.
Samuel Purchas.
Sebastiaen Schroten.
Simplicius.
Sallistius.
Sigismond Baro.
Strabo.
Theodotio.
Theopompus.
Thevet.
Tertullianus.
Trigautius.
Vegetius.
Virgilius.

A E N W Y Z I N G

Voor de Boek-binders, waer na zich dezelve, in het inbinden der groote Platen, te schikken hebben.

	tusschen blad	en
Generale Kaert van America,		Fol. 1.
Christoffel Colonus,	42	43
Angra op Tercera,	50	51
Americus Vesputius,	60	61
Ferdinand Magellanus,	74	75
Vetus Mexico,	80	81
Athabaliba,	90	91
Arx Carolina,	98	99
Novi Belgii quod nunc Novi Jorck vocatur,	122	123
Nova Virginia Tabula	134	135
Virginiæ partis Australis & Florida,	142	143
Pagus Hispanorum in Florida,	148	149
Havana,	154	155
Urbs Domingo in Hispaniola,	160	161
Porto Rico,	166	167
Mappa Æstivarum Insularum alias Barmudes,	170	171
Insulæ Americaenæ in Oceano Septentrionali,	172	173
Urbs Martini,	186	187
Viztlipuztli,	220	221
Nova Hispania, nova Galicia & Guatimala,	230	231
Nova Mexico,	232	233
Muteczuma,	244	245
Portus Acapulco,	246	247
Francisco de Campeche,	258	259
Yucatan & Guatimala,	258	259
Truxillo,	276	277
Terra Firma, Regnum Granatense & Popayan,	280	281
Carthagena,	284	285
Peru,	294	295
Franciscus Pizarrus,	318	319
Callao de Lima,	338	339
Cusco,	342	343
Potosi,	352	353
Brasil,	358	359
Sinus omnium Sanctorum,	384	385
Olinda,	386	387
Itamaraca,	390	391
Urbs Salvador,	402	403
Ostium fluminis Paraybæ	424	425
Fluvius Grandis,	426	427
Alagoa del Zul,	438	439
Obsidio & expugnatio Portus Calvi,	454	455
Serinhaim,	460	461
Castrum Mauritii ad ripam Francisci,	466	467
Siara,	470	471
Mauritio Polis.	482	483
Arx Principis Guilielmi,	482	483
Arx Nassovii,	484	485
Boavista,	484	485
Guiana sive Amazonum regio,	536	537
Venezuela cum parte Australi novæ Andalusiæ,	552	553
Paraquaria,	554	555
Chili,	558	559
Magellanica,	572	573